

TOPLUM VE SOSYAL HİZMET

Journal of Society & Social Work

DANIŞMA KURULU / ADVISORY BOARD

- Sinan AKÇAY, Doç. Dr.**
(Selçuk Üniversitesi)
- Betül ALTUNTAŞ, Prof. Dr.**
(Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi)
- Theda BORDE, Prof. Dr.**
(Alice Salomon Hochschule)
- Sema BUZ, Prof. Dr.**
(Hacettepe Üniversitesi)
- Seher CESUR KILIÇARSLAN, Doç. Dr.**
(İstanbul Arel Üniversitesi)
- Gizem ÇELİK, Doç. Dr.**
(Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi)
- Melahat DEMİRBILEK, Doç. Dr.**
(Ankara Üniversitesi)
- Veli DUYAN, Prof. Dr.**
(Ankara Üniversitesi)
- Ercüment ERBAY, Doç. Dr.**
(Hacettepe Üniversitesi)
- Tahir Emre GENCER, Dr. Öğr. Üyesi**
(Anadolu Üniversitesi)
- Rıza GÖKLER, Prof. Dr.**
(Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi)
- Kasım KARATAŞ, Prof. Dr.**
(Hacettepe Üniversitesi)
- Renata KLEIN, Doç. Dr.**
(Maine Üniversitesi)
- Aliye MAVİLİ, Prof. Dr.**
(Biruni Üniversitesi)
- Semra SARUÇ, Doç. Dr.**
(Anadolu Üniversitesi)
- Haluk SOYDAN, Prof. Dr.**
(Southern California Üniversitesi)
- İlhan TOMANBAY, Prof. Dr.**
(İstinye Üniversitesi)
- Filiz YILDIRIM, Doç. Dr.**
(Ankara Üniversitesi)
- Oğuzhan ZENGİN, Doç. Dr.**
(Karabük Üniversitesi)
- Kamil ALPTEKİN, Prof. Dr.**
(KTO Karatay Üniversitesi)
- Reyhan ATASÜ TOPÇUOĞLU, Doç. Dr.**
(Hacettepe Üniversitesi)
- Işıl BULUT, Prof. Dr.**
(Başkent Üniversitesi)
- Özlem CANKURTARAN, Prof. Dr.**
(Hacettepe Üniversitesi)
- Ali ÇAĞLAR, Prof. Dr.**
(Hacettepe Üniversitesi)
- Serap DAŞBAŞ, Doç. Dr.**
(Selçuk Üniversitesi)
- David R. DUPPER, Prof. Dr.**
(Tennessee Üniversitesi)
- Lambert ENGELBRECHT, Prof. Dr.**
(Stellenbosch Üniversitesi)
- Ronald FELDMAN, Prof. Dr.**
(Columbia Üniversitesi)
- Brian GERRARD, Prof. Dr.**
(Emeritus, San Francisco Üniversitesi)
- Vedat IŞIKHAN, Prof. Dr.**
(Hacettepe Üniversitesi)
- Micheal KELLY, Prof. Dr.**
(Loyola Üniversitesi)
- Nilgün KÜÇÜKKARACA, Doç. Dr.**
(Hacettepe Üniversitesi)
- Cengiz ÖZBESLER, Prof. Dr.**
(Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi)
- Ayşe SEZEN SERPEN, Prof. Dr.**
(Ankara Üniversitesi)
- Fatih ŞAHİN, Prof. Dr.**
(Manisa Celal Bayar Üniversitesi)
- Horst UNBEHAUN, Prof. Dr.**
(Technische Hochschule)
- İsmet Galip YOLCUOĞLU, Prof. Dr.**
(İstanbul Gelişim Üniversitesi)

BU SAYININ HAKEMLERİ / REVIEWERS OF THIS ISSUE

- Zeynep ACA, Dr. Öğr. Üyesi**
(Bandırma Onyedli Eylöl Üniversitesi)
- Demet AKARÇAY ULUTAŞ, Dr. Öğr. Üyesi**
(KTO Karatay Üniversitesi)
- Özgür ALTINDAĞ, Doç. Dr.**
(Dicle Üniversitesi)
- Hicran ATATANIR, Dr.**
(Türkiye İnsan Hakları ve Eşitlik Kurumu)
- Aslıhan AYKARA, Doç. Dr.**
(Hacettepe Üniversitesi)
- Seval BEKİROĞLU, Dr.**
(Başkent Üniversitesi)
- Mehmet BİRİNCİ, Dr. Öğr. Üyesi**
(İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi)
- Hüsamettin ÇETİN, Doç. Dr.**
(Kırıkkale Üniversitesi)
- Melihat DEMİRBILEK, Doç. Dr.**
(Ankara Üniversitesi)
- Ferman ERİM, Dr. Öğr. Üyesi**
(İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi)
- Ercem ERKUL, Dr.**
(Hacettepe Üniversitesi)
- Sema Nur EŞİGÜL YAGHMAEİ, Dr. Öğr. Üyesi**
(İstanbul Esenyurt Üniversitesi)
- Bekir GÜZEL, Dr. Öğr. Üyesi**
(Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi)
- Arzu İÇAĞASIOĞLU ÇOBAN, Prof. Dr.**
(Başkent Üniversitesi)
- Huriye İrem KALAYCI KIRLIOĞLU, Dr.**
(Selçuk Üniversitesi)
- Özlem KARAKUŞ, Prof. Dr.**
(Selçuk Üniversitesi)
- Zeki KARATAŞ, Doç. Dr.**
(Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi)
- Bilgin KIRAY VURAL, Dr. Öğr. Üyesi**
(Pamukkale Üniversitesi)
- Meral METİN GÖKSU, Dr. Öğr. Üyesi**
(Kağkas Üniversitesi)
- Gonca POLAT, Doç. Dr.**
(Ankara Üniversitesi)
- Derya ŞAŞMAN KAYLI, Doç. Dr.**
(Manisa Celal Bayar Üniversitesi)
- Zeynep ŞİMŞEK, Prof. Dr.**
(İstanbul Bilgi Üniversitesi)
- Bekir TÜRKMEN, Dr.**
(Emekli Öğretim Üyesi)
- İlkay Başak ADIGÜZEL, Dr.**
(Hacettepe Üniversitesi)
- Kamil ALPTEKİN, Prof. Dr.**
(KTO Karatay Üniversitesi)
- Fatih ALTUN, Dr. Öğr. Üyesi**
(Bandırma Onyedli Eylöl Üniversitesi)
- Seda ATTEPE ÖZDEN, Doç. Dr.**
(Başkent Üniversitesi)
- Doğa BAŞER, Doç. Dr.**
(Selçuk Üniversitesi)
- Eda BEYDİLİ GÜRBÜZ, Dr. Öğr. Üyesi**
(Düzce Üniversitesi)
- Murat ÇAY, Dr.**
(Akdeniz Üniversitesi)
- Ayşin ÇETİNKAYA BÜYÜKBODUR, Dr. Öğr. Üyesi**
(Muş Alparslan Üniversitesi)
- Veli DUYAN, Prof. Dr.**
(Ankara Üniversitesi)
- Beyza ERKOÇ, Dr. Öğr. Üyesi**
(Zonguldak Karaelmas Üniversitesi)
- Gamze ERÜKÇÜ AKBAŞ, Dr.**
(Hacettepe Üniversitesi)
- Tuğba GÖRGÜLÜ, Dr. Öğr. Üyesi**
(Ankara Bilim Üniversitesi)
- Abdullah İŞIK, Dr. Öğr. Üyesi**
(Sinop Üniversitesi)
- Sami KALAYCI, Dr. Öğr. Üyesi**
(Şırnak Üniversitesi)
- Gülendam KARADAĞ, Doç. Dr.**
(Dokuz Eylöl Üniversitesi)
- Kasım KARATAŞ, Prof. Dr.**
(Hacettepe Üniversitesi)
- Nur Feyzal KESEN, Doç. Dr.**
(Selçuk Üniversitesi)
- Nilgün KÜÇÜKKARACA, Doç. Dr.**
(Hacettepe Üniversitesi)
- Hatice ODACI, Prof. Dr.**
(Karadeniz Teknik Üniversitesi)
- Yaser SNOUBAR, Dr. Öğr. Üyesi**
(Qatar Üniversitesi)
- Bülent ŞEN, Doç. Dr.**
(Avrasya Üniversitesi)
- Tarık TUNCAY, Prof. Dr.**
(Hacettepe Üniversitesi)
- Burcu YAKUT ÇAKAR, Doç. Dr.**
(Bağımsız Araştırmacı)

TOPLUM VE SOSYAL HİZMET

Hacettepe Üniversitesi
İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi
Sosyal Hizmet Bölümü Dergisi

JOURNAL OF SOCIETY & SOCIAL WORK

Publication of Social Work Department
Faculty of Economics and Administrative Sciences
Hacettepe University

Hakemli Dergidir / Blind Peer Reviewed Journal

Hacettepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi adına
On Behalf of Hacettepe University Faculty of Economics and Administrative Science

SAHİBİ / OWNER

Mustafa Umur TOSUN, Prof. Dr. (Hacettepe Üniversitesi)

SORUMLU YAZI İŞLERİ MÜDÜRÜ / EDITING AUTHORITY

Hakan SAKARYA, Arş. Gör. (Hacettepe Üniversitesi)

YAYIN KURULU BAŞKANI / CHIEF EDITOR

Yasemin ÖZKAN, Prof. Dr. (Hacettepe Üniversitesi)

YAYIN KURULU BŞK. YRD. / ASSOCIATE EDITOR

Türken ÇAĞLAR, Dr. Öğr. Üyesi (Hacettepe Üniversitesi)

YAYIN KURULU / EDITORIAL BOARD

Hakan ACAR, Prof. Dr. (Liverpool Hope Üniversitesi)
Özgür ALTINDAĞ, Doç. Dr. (Dicle Üniversitesi)
Aslıhan AYKARA, Doç. Dr. (Hacettepe Üniversitesi)
Gülsüm ÇAMUR, Prof. Dr. (Ankara Üniversitesi)
Elif GÖKÇEARSAN, Prof. Dr. (Ankara Üniversitesi)
Arzu İÇAĞASIĞLU ÇOBAN, Prof. Dr. (Başkent Üniversitesi)
Melek İPEK, Dr. Öğr. Üyesi (İstanbul Aydın Üniversitesi)
Nuray GÖKÇEK KARACA, Prof. Dr. (Anadolu Üniversitesi)
Nur Feyzal KESEN, Doç. Dr. (Selçuk Üniversitesi)
Özge Sanem ÖZATEŞ GELMEZ, Doç. Dr. (Hacettepe Üniversitesi)
Uğur ÖZDEMİR, Dr. (Hacettepe Üniversitesi)
Gonca POLAT, Doç. Dr. (Ankara Üniversitesi)
Eda PURUTÇUOĞLU, Prof. Dr. (Sağlık Bilimleri Üniversitesi)
Neşe ŞAHİN TAŞĞIN, Dr. Öğr. Üyesi (Maltepe Üniversitesi)
Melike TEKİNDAL, Doç. Dr. (İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi)
Gökhan TOPÇU, Dr. (Hacettepe Üniversitesi)
Tank TUNCAY, Prof. Dr. (Hacettepe Üniversitesi)

YAYIN SEKRETERLERİ

Hacı ÇEVİK, Arş. Gör. (Hacettepe Üniversitesi)
Ali DİKMEN, Arş. Gör. (Hacettepe Üniversitesi)
Fethi Anıl MAYDA, Arş. Gör. (Hacettepe Üniversitesi)
İsmail ORBAY, Arş. Gör. (Hacettepe Üniversitesi)

İNGİLİZCE EDİTÖR / ENGLISH EDITOR

Gökhan TOPÇU, Dr. (Hacettepe Üniversitesi)

Cilt/Volume: 32

Sayı/Number: 3

Ay/Month: Temmuz

Yıl/Year: 2021

Toplum ve Sosyal Hizmet Dergisi, EBSCO HOST ve INDEX COPERNICUS uluslararası, TÜBİTAK ULAKBİM Sosyal Bilimler ve Türkiye Atf Dizini ulusal bilimsel veri tabanları içerisinde yer almaktadır.

The journal is indexed into the international scientific databases of both EBSCO HOST and INDEX COPERNICUS and also TUBITAK ULAKBİM and Türkiye Atf Dizini in which the national scientific databases of social sciences.

e-ISSN

2602-280X

YAYIN TÜRÜ / TYPE OF PUBLICATION

YEREL/SÜRELİ YAYIN

YAYIN DİLİ / LANGUAGE

TÜRKÇE, İNGİLİZCE, ALMANCA

YAYINLANMA BİÇİMİ / PERIOD of PUBLICATION

Üç Ayda Bir

YAYIN TARİHİ / PUBLICATION DATE

30.07.2021

YAYIN YÖNETİM YERİ / ADMINISTRATION OFFICE OF PUBLICATION

Hacettepe Üniversitesi
İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi
Beytepe/Ankara
Tel: (0312) 297 68 30

İLETİŞİM ADRESİ / CONTACT ADDRESS

Hakan SAKARYA, Arş. Gör.
Hacettepe Üniversitesi
İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Sosyal Hizmet Bölümü
Beytepe/ANKARA-TÜRKİYE
Tel: +90 312 297 63 63
Faks: +90 312 297 63 65
<http://www.tsh.hacettepe.edu.tr>
<http://www.dergipark.org.tr/tsh>
E-posta: toplumvesosyalhizmet@gmail.com

Arastırma Makaleleri / Research Articles

- 729-753 **Kalpten Bir Ev: Koruyucu Aile Müdahale Programının Çocuk ve Ebeveynler Üzerindeki Etkisi** Selin KİTİŞ
Yudum SÖYLEMEZ
A Home of Hearts: The Effectiveness of an Intervention Program for Foster Families
- 755-770 **Sosyal Hizmet Bölümü Öğrencilerinin Duygu Yönetim Beceri Düzeylerinin İncelenmesi** Eda BEYDİLİ GÜRBÜZ
Investigation of Level of Emotion Management Skills of Social Work Students
- 771-786 **Sosyal Hizmet Uzmanlarının Engelliliğe İlişkin Tutumları Ölçeği'nin Türkçeye Uyarlanması: Geçerlilik ve Güvenirlik Çalışması** Huriye İrem KALAYCI
KIRLIOĞLU
Mehmet KIRLIOĞLU
The Adaptation of Social Workers' Attitudes toward Disability Scale to Turkish: The Study of Validity and Reliability
- 787-803 **Özel Gereksinimli Çocuklara Sahip Annelerin Covid-19 Salgını Süresince Yaşadığı Sorunlarla Başa Çıkma Tutumlarının İncelenmesi** Sayra LOTFİ
Aydın Olcay ÖZKAN
Nesrin OĞUZ
Examining the Attitudes of the Mothers of the Children with Special Needs Coping with the Problems During Covid-19 Pandemic
- 805-832 **Konya'da Suriyeli Sığınmacılara Yönelik Hizmet Sunan Sivil Toplum Örgütleri: Hak Temelli Yaklaşım ve Hayırseverlik Temelli Yaklaşım Perspektifleri** Meliha Funda AFYONOĞLU
Non-Governmental Organizations Providing Services for Asylum-Seekers in Konya: Perspectives of Right Based Approach and Philanthropy Approach

- 833-846 **Sosyal Damgalanma ile Psikolojik Yardım Arama Tutumu** Melih SEVER
İlişkisi: Kendini Damgalamanın Rolü Tuba YÜCEER KARDEŞ
The Relationship of Social Stigma and the Attitude of Erdinç KALAYCI
Seeking Psychological Help: The Role of Self-Stigma
- 847-866 **Sosyal Hizmet Öğrencilerinin Merhamet Düzeyleri** Rasim BABAHANOĞLU
Determination of the Compassion Levels of Social Work Aysel TEKGÖZ OBUZ
Students Nevzat GENCER
- 867-882 **Üniversite Öğrencilerinin Alkol ve Madde Kullanma** Ayşe KIZILTAŞ
Risklerinin Çeşitli Değişkenler Açısından İncelenmesi Tarık TUNCAY
Examining the Alcohol and Substance Use Risks of University
Students According to Various Variables
- 883-922 **Kent Mekânını Görme Biçimleri: Görme Engelli Kent** Didem KAN KILIÇ
Katılımcılarının Çektiği Fotoğraflar ile Kentin Keşfi
Ways of Seeing Urban Space: City Exploration with Photos
Taken by Visually Impaired People
- 923-937 **Toplumsal Entegrasyon Ölçeğinin Türkçe Formunun Ağır** Seval BEKİROĞLU
Ruhsal Hastalığa Sahip Bireylerde ve Ailelerinde Geçerliliği Beyza YILMAZ
ve Güvenirliği
Reliability and Validity of the Turkish Version of the
Community Integration Measure for Individuals with Severe
Mental Illness and Their Family Members
- 939-966 **Mevsimlik Tarım İşçiliğinde Çalışma Sürecinin İşçi, Aracı** Eda BEYDİLİ GÜRBÜZ
ve İşverenler Açısından Değerlendirilmesi Üzerine Nitel Bir Çetin YILMAZ
Araştırma
A Qualitative Research on the Evaluation of Working Process
in Seasonal Agricultural Work in Terms of Workers
Intermediaries and Employers

- 967-994** *Sosyal Hizmet Öğrencilerinin Covid-19 Salgını ve Uzaktan Eğitim Sürecine İlişkin Tutumları ile Psikolojik Sağlamlıklarının İncelenmesi* Ozan SELÇUK
Tahir Emre GENCER
Zeki KARATAŞ
Investigating Social Work Students' Resiliency and Attitudes Towards Covid-19 Pandemic and the Online Education Process
- 995-1019** *Sosyal Hizmet Uzmanlarının Özel Sektörde Çalışma Deneyimleri* Sümeyye DANACIOĞLU
Sinan AKÇAY
Social Workers' Working Experiences in Private Sector
- 1021-1044** *Sosyal Hizmetin Sorunlarına Twitter Üzerinden Bakmak: Eğitim ve İstihdam Sorunu* Meliha Funda AFYONOĞLU
Looking to the Problems of Social Work through Twitter: Problems of Education and Employment

İÇİNDEKİLER / CONTENTS

Derleme Makaleler / Review Articles

- 1045-1059 **Tarım Sektöründe Mesleki Ruhsal Hastalıklar ve Sosyal Hizmet** Zeynep ŞİMŞEK
Occupational Mental Diseases in Agricultural Sector and Social Work
- 1061-1077 **Kurumsal Sosyal Sorumluluğun İşyerinde Sosyal Hizmet Bağlamında Değerlendirilmesi** Gülşen ŞİMŞEK
Fatih ALTUN
Evaluation of Corporate Social Responsibility in the Context of Social Work at Workplace
- 1079-1102 **Halk Sağlığı ve Sosyal Çalışma: Covid-19 Pandemi Sürecinde Sosyal Çalışmacıların Rol ve Görevleri** Emel YURTSEVER
Aslı OFLUOĞLU
Public Health and Social Work: The Roles and Duties of Social Workers During the Covid-19 Pandemic
- 1103-1124 **Şiddete Maruz Bırakılan Kadınlara Yönelik Vaka Yönetimi Temelli Sosyal Hizmet Uygulamaları** Melike YALÇIN
Case Management Based Social Work Practices for Women Subjected to Violence
- 1125-1142 **Koruyucu Sağlık Hizmetlerinin Sunumunda Sosyal Hizmet Mesleğinin Önemi** Çiğdem CANATAN GENÇER
Filiz ER
Berçem BARUT
Yunus KARA
The Importance of Social Work Profession in Provision of Prevention Health Services
- 1143-1175 **Dijitalleşen Çağda ve Toplumda Değişen İhtiyaçlar ve Sorunlar: E-Sosyal Hizmet (Sosyal Hizmet 2.0) Gereksinimi** Tahir Emre GENCER
Mehmet Can AKTAN
Changing Needs and Problems in the Digitalized Era and the Digital Society: The Need for e-Social Work (Social Work 2.0)
- 1177-1194 **Toplumla Sosyal Hizmet Uygulama Modelleri Perspektifinden Köy Enstitülerinin Değerlendirilmesi** Filiz ER
Elif GÖKÇEARSLAN ÇİFCİ
Assessment of Village Institutes from the Perspective of Social Work with the Community

1195-1214 Sosyal Girişimcilik ve Sosyal Hizmet

Social Entrepreneurship and Social Work

İmran UZUNASLAN

Serhat TEK

İÇİNDEKİLER / CONTENTS

Vaka Sunumu / Case Presentation

1215-1240 *Yükseköğretimde Toplum Örgütlenmesi: Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi Uluslararası Öğrenci Topluluğu Örneği*

Bekir GÜZEL

Community Organization in Higher Education: The Example of Recep Tayyip Erdoğan University International Student Club

Toplum ve Sosyal Hizmet

ISSN: 2147-3374 / E-ISSN: 2602-280X

Araştırma Makalesi / Research Article

Kalpten Bir Ev: Koruyucu Aile Müdahale Programının Çocuk ve Ebeveynler Üzerindeki Etkisi

A Home of Hearts: The Effectiveness of an Intervention Program for Foster Families

Selin KİTİŞ¹, Yudum SÖYLEMEZ²

¹ Koç Üniversitesi, skitis@ku.edu.tr,
ORCID: 0000-0003-0239-3859

² İstanbul Bilgi Üniversitesi,
yudumsoylemez@gmail.com,
ORCID: 0000-0001-7018-8705

Başvuru: 15.09.2020
Kabul: 09.02.2021

Atıf:
Kitiş, S. ve Söylemez, Y. (2021).
Kalpten bir ev: koruyucu aile
müdahale programının çocuk ve
ebeveynler üzerindeki etkisi. *Toplum
ve Sosyal Hizmet*, 32(3), 729-753.
DOI: 10.33417/tsh.794922

ÖZET

Koruyucu ailelik çocuk koruma hizmetleri içerisinde dünyada en çok tercih edilen sistemlerden biridir. Bununla beraber, çocukların birçoğu bu ilişkiye önceki olumsuz bakım deneyimleriyle birlikte başlar ve bu durumun koruyucu ailedeki ebeveyn-çocuk ilişkisi üzerinde önemli bir etkisi vardır. Literatür, koruyucu ailelerin bu konuda yaşadıkları zorlukları göstermektedir. Bu çalışma, koruyucu ailelerin bu zorluklarla baş etmesine yardım etmek amacıyla farklı terapi yaklaşımlarından uyarlanmış ebeveyn-çocuk bağlanma ilişkisine odaklanan kısa dönemli yarı yapılandırılmış bir terapi modeli sunmaktadır. Bu müdahale programının uygulanabilirlik ve etkililik değerlendirmesine dair ön bulgular 3-6 yaş arası çocuğu olan altı koruyucu aile ile yapılan uygulamanın ardından nitel ve nicel yöntemlerle gösterilmiştir. Ebeveynlerin koruyucu aileliğe ve programa dair deneyimlerini değerlendirmek için müdahaleden önce ve sonra ebeveyn görüşmeleri yapılmış ve bu görüşmeler tematik analiz ile incelenmiştir. Müdahalenin çocuklar üzerindeki etkisini ölçmek için Çocuk Davranış Değerlendirme Ölçeği, Oyuncak Öykü Tamamlama Testi ve Oyun Değerlendirme Skalası puanları sürecin başında ve sonunda toplanmıştır. Sonuçlar, ebeveynlik becerilerinde ve çocukların oyun kapasitelerinde önemli değişimler göstermiştir. Ebeveynlerin zihinselleştirme ve çocuğa uyumlanma becerilerinde ilerleme ve çocukların sembolik oyun becerilerinde anlamlı gelişme görülmüştür. Çocukların semptomlarında ve bağlanma modellerinde müdahaleden sonra anlamlı değişim olmamıştır. Bu sonuçlar, koruyucu aileler için uygulanabilir ve etkili bir müdahale programı sunarak Türkiye literatürüne ve klinik pratiğine katkıda bulunmaktadır.

Anahtar kelimeler: Koruyucu aile, psikoterapi müdahale programı, çocuk psikoterapisi, etkililik araştırması, pilot çalışma

ABSTRACT

Foster care is one of the most preferred services among the child protection systems. However, most of the children enter foster care system with their earlier adverse caretaking experiences, which have a considerable influence on their interactions with foster parents. Literature demonstrates the difficulties foster families face following the placement of the child. This study presents a short-term semi-structured play therapy model, adapted from different therapy approaches, with an aim to support foster families in dealing with these difficulties through focusing on parent-child interaction. A preliminary evaluation of the applicability and effectiveness of the intervention is presented through qualitative and quantitative methods following the implementation of the program with six foster families who have three-to-six years old children.

To examine the experiences of foster parents during the program, parent interviews were conducted before and after the intervention and were analyzed by using thematic analysis. To assess intervention outcome on children, Child Behavior Checklist, Attachment Story Completion Task, and Play Assessment ratings were collected pre- and post-intervention. Results revealed significant improvements in parenting skills and children's play capacities. Parents indicated better mentalization and attunement skills on parent-child interaction, and children showed progress in symbolic play capacity. No significant results were found regarding children's symptoms and attachment patterns after the intervention. These results contribute to the Turkish literature and clinical practice by presenting an applicable and effective intervention for foster families.

Keywords: *Foster care, psychotherapy intervention, child psychotherapy, effectiveness research, pilot study*

GİRİŞ

“Bir kişinin hayatı yalnızca bebekken veya çocukken değil ergenliği, yetişkinliği, hatta yaşlılığı boyunca yakın ilişkilerinin etrafında döner. Kişi bu yakın ilişkilerde kendi içindeki gücü ve hayat enerjisini bulur; buldukları sayesinde o da diğerlerine güç ve hayat enerjisi verir”
(Bowlby, 1980, s. 441).

Çocukların sağlıklı gelişimi için ulaşılabilir bakım verenlerle kurdukları istikrarlı ve öngörülebilir ilişkiler kritiktir. Dolayısıyla, çeşitli nedenlerle biyolojik aileleriyle yaşayamayan ve devlet koruması altına alınmış çocuklar için en uygun uygulama aile yanında bakım sistemleridir (Roy vd., 2000). Bu sistemler arasında en önemli ve en yaygın olanlardan biri koruyucu aile bakımıdır. Koruyucu aile bakımı şu şekilde tanımlanabilir: Çocuğa veya çocuklara bir aile ortamı sağlayarak koruma sorumluluğunu devletle paylaşan kişi veya aile tarafından verilen bakım (Baysal, 2017).

Geçmiş ihmal ve istismar yaşantıları koruyucu aile bakımındaki birçok çocuk için ortak deneyimlerdir. Bu deneyimler sonrasında yeni bir aileyle yaşamaya başlamak hem çocuklar için hem koruyucu ebeveynler için büyük bir stres kaynağı haline gelebilir; hatta koruyucu aile bakımının sonlanmasına sebep olabilir (Sinclair vd., 2000). Diğer yandan, çocukların koruyucu aileleri ile güvenli ilişkiler kurabildiği de bilinmektedir (Schofield ve Beek, 2005).

Koruyucu aile bakımının sunduğu birçok avantajın yanında koruyucu aileler büyük bir sorumluluk altındadır ve çoğu zaman üzerlerindeki yüksek beklentilerle başa çıkabilecekleri yeterli eğitim ve desteğe ulaşamamaktadır (Redfern vd., 2018). En duyarlı ebeveynlerin bile travmatik geçmişleri olan çocukların zorlayıcı davranışları karşısında ne yapacaklarını bilemedikleri ve çocukların ihtiyaçlarına etkili bir şekilde cevap vermekte zorlandıkları düşünüldüğünde, koruyucu aileleri destekleyecek müdahale programlarının geliştirilmesi çocuğa verilen bakım kalitesinin artırılması için büyük önem taşımaktadır. Bağlanma problemlerinin koruma altındaki çocuklardaki yaygınlığı göz önüne alınarak, çocuk ve koruyucu ebeveynler arasındaki ilişki üzerine çalışmak bu programlar için temel bir hedef olmalıdır (Redfern vd., 2018).

Türkiye’deki koruyucu aile hizmetlerinin gitgide yaygınlaşması nedeniyle var olan destek sistemleri koruyucu aileler için yetersiz kalabilmektedir. 2012 yılında aile odaklı hizmetlerin çocuk koruma politikalarında önemli bir yer kaplamaya başlamasının ardından koruyucu aile yanında bakımı sağlanan çocuk sayısında önemli bir artış olmuştur. Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı’nın istatistiklerine göre, koruyucu aile yanında bakımı sağlanan çocukların sayısı 2012 yılında 1.492 iken, 2019 yılında bu sayı 7.259’a yükselmiştir. Bu yükseliş göz önüne alınarak, alanda çalışan akademisyenlerin de desteği ile bakanlıkta koruyucu ailelere yönelik bir eğitim hazırlanmıştır (Baysal, 2017). Bu eğitim, koruyucu aileleri desteklemeye yönelik önemli bir adım olsa da, aileler çocuklarıyla yaşamaya başladıktan sonra çeşitli zorluklarla karşılaşabilmekte ve bu zorluklarla baş etmekte zorlanabilmektedirler. Bu nedenle, aileleri destekleyerek koruyucu aile sistemini en iyi hale getirecek ampirik müdahale çalışmalarına ihtiyaç vardır. Türkiye literatüründe koruyucu aileler ile

ilgili bazı araştırma çalışmaları bulunmaktadır, fakat bu çalışmalar daha çok mevcut sistemin işleyişine ve koruyucu ailelerin yaşadıkları zorluklara odaklanmaktadır (Baysal 2017; Erdal, 2014; Karataş, 2007). Alandaki boşlukların daha iyi tanınması ve uygun destek sistemlerinin üretilebilmesi adına bu çalışmaların önemi büyük olsa da Türkiye literatüründe koruyucu aileleri desteklemek için yapılmış uygulamaların değerlendirilmesine dair önemli bir boşluk vardır. Bu çalışma, bu yönde bir müdahale programının pilot uygulamasını sunarak kanıta dayalı koruyucu bir uygulama için zemin yaratmaktadır.

Bu çalışma, farklı psikoterapi yaklaşımlarından uyarlanmış kısa dönemli yarı yapılandırılmış bir oyun terapi modelinin pilot uygulaması ve bu modelin koruyucu ailelerdeki etkililiğinin ve uygulanabilirliğinin ön değerlendirmesidir. Terapi modeli, diğer ülkelerde koruyucu aileler ile başarılı şekilde uygulanan psikoterapi yaklaşımları (bağlanma, oyun ve zihinselleştirme odaklı yaklaşımlar) temel alınarak oluşturulmuş (Adkins vd., 2018; Eyberg, 1988; Hughes, 1998; Jernberg, 1984; Redfern vd., 2018) ve kapsamlı bir müdahale sunabilmek için bütüncül hale getirilmiştir. Çalışmanın amacı, koruyucu aileleri karşılaştıkları zorluklar karşısında desteklemek ve bağlanma ilişkisine odaklanan erken müdahale sayesinde koruyucu bir zemin yaratarak uyum sürecini daha iyi bir şekilde geçirmelerine yardım etmektir. Çalışmada, müdahale programının (1) koruyucu ebeveynler ve çocukları arasındaki etkileşimin kalitesini artırması, (2) koruyucu ebeveynlerin çocuklarının zor davranışlarıyla başa çıkmalarına yardım etmesi, (3) koruyucu ebeveynlerin çocuklarını anlama ve zihinselleştirme kapasitelerini artırması, (4) koruyucu aile bakımındaki çocukların sembolik oyun kapasitelerini artırması, (5) koruyucu aile bakımındaki çocukların bağlanma güvenliliğini artırması, ve (6) koruyucu aile bakımındaki çocukların zorlayıcı davranışlarını azaltması amaçlanmaktadır.

YÖNTEM

Araştırmaya başlamadan önce T.C. Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı ile iletişime geçilmiştir ve çalışma, bakanlık izni ve kuralları çerçevesinde planlanmıştır. Çalışma grubu, bakanlığa bağlı İstanbul Koruyucu Aile Birimi tarafından yönlendirilen koruyucu ailelerden oluşmaktadır. Çalışma süreci, altı aile ile Şubat 2017 tarihinde başlamış ve Mayıs 2017 tarihinde sonlandırılmıştır. Bütün aileler sürecin sonuna kadar çalışmaya aktif şekilde katılım göstermiştir. Çalışma süreci, ebeveynlerin ve çocukların birlikte katıldıkları oyun seanslarını ve ebeveynlerin yalnız katıldığı ebeveyn görüşmelerini içermektedir; bu nedenle, araştırma verileri hem çocuklardan hem koruyucu ebeveynlerinden toplanmıştır. Araştırma için İstanbul Bilgi Üniversitesi İnsan Araştırmaları Etik Kurulu'ndan 2016-20024-046 numaralı proje ile 4 Ekim 2016 tarihinde onay alınmıştır. Aynı zamanda, çalışmaya katılmak isteyen koruyucu ebeveynlerden araştırmaya katılıma dair sözlü ve yazılı onam alınmıştır.

Çalışma Grubu

Katılımcılar 3-6 yaş arasında bir çocuğun koruyucu ailesi olan ve programa katılmaya gönüllü altı aileden oluşmaktadır. Ailelere, Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı İstanbul İl Müdürlüğü'nde çalışan sosyal çalışmacılar tarafından ulaşılmış ve çalışmanın detayları anlatılmıştır.

Uyum sürecinin başında destek sağlayabilmek amacıyla yerleştirmesi son bir sene içinde gerçekleşmiş koruyucu aileler tercih edilmiştir; fakat yerleştirmesi bir seneden önce yapılmış olan ama sosyal çalışmacılar tarafından programdan fayda sağlayacağı düşünülen iki aile de katılımcı olarak programa dahil edilmiştir. Katılımcılara dair sosyodemografik bilgiler, koruyucu ebeveynler tarafından doldurulan demografik formlar aracılığıyla elde edilmiştir. Koruyucu ebeveynlerin hiçbirinin koruyucu aile oldukları çocuktan başka çocukları yoktur ve her aile farklı sosyoekonomik seviyelere sahiptir. Çalışmaya katılan çocukların cinsiyetlerini, yaşlarını ve koruyucu ailede geçirdikleri süreyi içeren demografik bilgiler Çizelge 1’de sunulmuştur.

Çizelge 1. Koruyucu Aileye Yerleştirilen Katılımcı Çocukların Sosyodemografik Özellikleri

ID	1	2	3	4	5	6
Cinsiyet*	1	2	1	1	1	2
Yaş	5	3	5	3	6	4
Koruyucu ailede geçirilen süre* (ay)	7	16	2	9	12	42

* 1 = Erkek; 2 = Kız

Veri Toplama Araçları

Çalışmada, koruyucu aileleri kapsamlı bir şekilde değerlendirebilmek ve programın etkililiğini çeşitli alanlarda görebilmek adına farklı veri kaynakları kullanılmıştır. İlk olarak, ailelerin deneyimlerini derinlemesine inceleyebilmek için ebeveynlerle görüşmeler yapılmış ve bu görüşmelerdeki anlatımları üzerinden deneyimleri tematik olarak analiz edilmiştir. Ayrıca, çocuğun semptomlarına, bağlanma temsillerine ve oyun kapasitesine dair daha standardize sonuçlar elde edebilmek için bu alanlarda nicel değerlendirme yöntemleri de kullanılmıştır. Elde edilen bulgular nitel ve nicel yöntemlerle analiz edilmiştir.

Nitel Araçlar

Müdahale programı boyunca koruyucu ailelerin deneyimlerinin derinlemesine incelenebilmesi için yarı yapılandırılmış görüşme tekniği kullanılmıştır. Görüşmeler müdahaleden önce ve sonra olmak üzere iki aşamada her aileyle bireysel olarak yapılmıştır ve toplam 12 görüşme verisi elde edilmiştir. Görüşme içeriği, ailelerin müdahale süreci boyunca deneyimledikleri kazanımlara, gelişmelere, değişimlere, duygu ve düşüncelere dair sorular içerdiği gibi, koruyucu ailelerin yaşadıkları zorluklar, koruyucu aile olma süreci, ailenin ve aile bireylerinin özellikleri gibi koruyucu aileliğe dair de çeşitli sorular içermektedir. Bütün görüşmeler, bir üniversitenin psikolojik danışmanlık merkezindeki bir terapi odasında gerçekleştirilmiştir.

Veri analizi, nitel bir verideki temaları belirleme yöntemi olan tematik analiz ile yapılmıştır (Boyatzis, 1998). Görüşmeleri sistematik olarak incelemek ve ortak özellikleri kapsayıcı başlıklar altında

kodlamak için nitel veri analizi yazılım programı (MaxQData) kullanılmıştır. Temaların güvenilirliği veri çeşitlemesi ile sağlanmıştır (Hays ve Singh, 2011).

Ebeveyn görüşmelerine ek olarak, terapist gözlemlerine dayanarak oyun seanslarındaki ortak temalar çıkarılmış ve değerlendirilmiştir. Bunun için, her oyun seansı detaylı bir şekilde incelenmiş ve her seans için ön plandaki temalar not edilmiştir. Daha sonra, her çocuk için ayrı ayrı çıkarılan bu temalar içerisinde ortaklaşan noktalar tespit edilmiş ve seanslara dair ortak temalar oluşturulmuştur. Ortak temalar, oyun seanslarına dair gözlemsel veriyi oluşturmaktadır.

Nicel Araçlar

Nitel veriyi nicel değerlerle desteklemek ve müdahale sonrasında çocukların gelişimini standart ölçeklerle değerlendirmek için üç araç kullanılmıştır: Çocuk Davranış Ölçeği, Bağlanma Öykü Tamamlama Testi ve Oyun Değerlendirme. Programın ilk ve son seansında çocukların davranış problemlerini ve bağlanma modellerini ölçmek amacıyla Çocuk Davranış Ölçeği ve Bağlanma Öykü Tamamlama Testi uygulanmıştır. Bağlanma Öykü Tamamlama Testi'nden elde edilen veriler güvenilirliği yüksek kodlamacılar tarafından kodlanmıştır (kodlamacılar arasındaki güvenilirlik .89'dur). Çocukların sembolik oyun kapasitelerini ölçmek için her oyun seansı klinik gözlemciler tarafından gözlemlenmiş ve not edilmiştir. Seansların çocuk odaklı serbest oyun kesitleri içeren son yirmi beş dakikası güvenilirliği yüksek kodlamacılar tarafından Oyun Değerlendirme yöntemi ile kodlanmıştır (kodlamacılar arasındaki güvenilirlik .82'dir). Her iki yöntem için de aynı iki kodlamacı kullanılmıştır. Kodlamacılar araştırma ekibine dahil olmayan klinik psikoloji yüksek lisans öğrencileridir. Araştırma ve katılımcılara dair bilgiler kodlamacılarla paylaşılmamıştır. Kodlamacılar arası güvenilirlik, kodlamaların birbirleri ile istatistiksel ilişkisi üzerinden elde edilmiştir. Nitel analiz için kullanılan ölçekler aşağıda detaylıca açıklanmıştır.

Çocuk Davranış Ölçeği:

Çocuk Davranış Ölçeği (Child Behavior Checklist [CBCL]; Achenbach, 1991) çocuklardaki davranış problemlerini saptamak için kullanılan en yaygın ölçeklerden biridir. 1.5-5 yaş arasındaki çocuklar için kullanılan versiyon, 99 problemli davranış maddesi içermektedir ve ebeveynlerden bu maddelerin çocukları için ne kadar doğru olduğunu üç noktalı skala üzerinden (0 = "doğru değil", "1 = "bazen ya da biraz doğru", 2 = "çok ya da sıklıkla doğru") belirtmelerini istemektedir. Maddeler içe dönük (örneğin; depresyon, kaygı), dışa dönük (örneğin; saldırganlık, suça yönelik davranışlar), veya toplam problemler için hesaplanabilir. Ölçeğin iç tutarlılığı (içe dönük: $\alpha = 0.89$; dışa dönük: $\alpha = 0.93$; toplam: $\alpha = 0.97$) ve test-tekrar test güvenilirliği (içe dönük: $r = 0.77$; dışa dönük: $r = 0.89$; toplam: $r = 0.94$) yüksektir (Achenbach & Rescorla, 2000). Ölçek, iyi iç tutarlılık (içe dönük: $\alpha = 0.93$; dışa dönük: $\alpha = 0.90$; toplam: $\alpha = 0.88$) ve test-tekrar test güvenilirlik (içe dönük: $r = 0.93$; dışa dönük: $r = 0.93$; toplam: $r = 0.84$) katsayılarıyla Türkçeye uyarlanmıştır (Erol ve Şimşek, 2010).

Bağlanma Öykü Tamamlama Testi:

Bağlanma Öykü Tamamlama Testi (Attachment Story Completion Task [ASCT]; Bretherton vd., 1990) ilişkisel öğeleri tetikleyen hikayeler kullanarak çocukların ebeveyn-çocuk bağlanma ilişkisine dair zihinsel temsillerini değerlendirmeyi amaçlamaktadır. Çocuklar bir dizi yarım hikâyeyi oyuncakları kullanarak veya sözel ifade ile tamamlar ve bu hikayeler standart yöntemlerle kodlanır. Bu çalışmada, Granot ve Mayseless (2001) tarafından geliştirilen ve Uluç (2005) tarafından Türkçeye uyarlanan Oyuncak Öykü Tamamlama Testi versiyonu kullanılmıştır. Bu versiyon beş hikâyeden oluşmaktadır: (1) çocuk kahvaltıda meyve suyunu döker; (2) çocuk parkta bir taşın üzerinden düşerek yaralanır; (3) çocuk uyumaya gidince karanlıktan korkar; (4) ebeveynler çocuğu bir bakıcı ile bırakarak bir süreliğine evden ayrılır; (5) ebeveynler eve geri döner. Bu hikayeleri değerlendirmek için beşli likert ölçeği kullanılır ve bağlanma sınıflamaları çocuğun bu hikayelerden aldığı puanların ortalaması alınarak yapılır. Puanlama yapılırken dört alt-ölçek kullanılır: duyguların ifadesi, ebeveyn-çocuk ilişkisinin mahiyeti, çatışmaların çözümlenmesi ve çocuğun aktarımlarının hikâye temalarıyla tutarlılığı. Testin puanlayanlar arası güvenilirliği orijinal ölçek için .78 ve .85, uyarlanmış ölçek için .81 ve 1.0 arasındadır (Granot ve Mayeless, 2001; Uluç, 2005). Bu çalışmada hikayeler iki eğitilmiş ve güvenilirliği yüksek ($r = .89$) kodlayıcı tarafından kodlanmıştır.

Oyun Değerlendirme:

Sembolik oyun bilişsel ve duygusal süreçler dahil olmak üzere çeşitli bileşenlerden oluşmaktadır (Fein, 1987; Rubin vd., 1983; Russ, 2004; Singer ve Singer, 1990). Bilişsel süreçler anlatıların mantıksal organizasyonunu, aykırı düşünceleri, sembolizasyon ve hayal gücünü; duygusal süreçler ise duyguların ve duygu yüklü temaların oyun içindeki ifadesini içermektedir. Oyunda Duygu Ölçeği Okul Öncesi Versiyonu (Affect in Play Scale - Preschool Version [ASP-P]; Kaugars ve Russ, 2009) ampirik olarak doğrulanmış uygulama ve puanlama yöntemleriyle sembolik oyundaki duygusal temaları ve bilişsel boyutları değerlendiren standart bir ölçektir (Russ, 2004). Standart olarak, bireysel uygulanan beş dakikalık yarı yapılandırılmış oyun kesimlerinin kamera kayıtları üzerinden değerlendirme yapılmaktadır; fakat bu çalışmada yasal kısıtlamalar sebebiyle kamera kaydı kullanılmadığı için gözlem notları üzerinden ölçeğin yalnızca bilişsel boyutları ele alınmıştır. Organizasyon, Detaylandırma, Hayal Gücü ve Rahatlık alt ölçekleri iki eğitilmiş ve güvenilir ($r = .82$) kodlayıcı tarafından yirmi beş dakikalık oyun kesitleri için beş üzerinden puanlanmıştır.

Yöntem

Uyum sürecinde koruyucu ailelerle çalışmak, koruma altındaki çocukların psikolojik dinamiklerine dair kapsamlı bir anlayış ve yüksek bir vasıf gerektirmektedir. Müdahaleyi yürütecek olan uzmanın çocuklarla, ebeveynlerle ve en önemlisi ebeveyn-çocuk ilişkisiyle çalışmak konusunda yetkin olması ve oyunu kullanarak aile ve çocuk odaklı terapi planları oluşturabilmesi önemlidir. Bu programın uygulanabilmesi için programa dair eğitimin ve süpervizyon sürecinin tamamlanmış olması gerekmektedir.

Bu çalışma için, farklı modellerden parçaların bütünleştirilmesi ile bağlanma odaklı yarı-yapılandırılmış bir müdahale programı oluşturulmuştur. Bu program, koruyucu ailelere yönelik on dört haftalık bir önleyici terapi çalışması olarak planlanmıştır. Programın amacı, erken müdahale yöntemi ile ebeveyn ve çocuk arasındaki iletişime ve bağlanma ilişkisine odaklanarak koruyucu ebeveynlerin zorluklarla daha iyi başa çıkmalarına yardımcı olmak, çocukların psikolojik iyi oluş seviyelerini arttırmak ve ailelerin daha sağlıklı bir uyum süreci geçirmelerini desteklemektir. Program, olumsuz deneyimlerden ve travmalardan yüksek derecede etkilenen gelişimsel alanlar içerisinde olan bağlanma, duygu regülasyonu, gelişimsel yetkinlikler ve benlik algısı üzerine odaklanmaktadır. Ayrıca, ebeveynlerin çocukların zor davranışlarının altındaki motivasyonu daha iyi anlayabilmelerine ve bu davranışlar karşısında daha duyarlı tepkiler verebilmelerine yardım etmek için ebeveynlerin yansıtıcı işlev kapasiteleri ve zor duyguları yönetebilme becerileri üzerinde de durulmuştur.

Program, ebeveynlerle psikoeğitim grupları, ebeveyn görüşmeleri ve ebeveyn-çocuk oyun seansları içermektedir:

- 1.Seans: Bağlanma, travma ve ebeveynlik becerileri odaklı psikoeğitim
- 2.Seans: Ebeveynlerle ilk görüşme seansları
- 3.Seans: Oyun Seansı 1 – Tanışma ve Değerlendirme
- 4.Seans: Oyun Seansı 2 – Yansıtma ve Aile Bütünlüğü
- 5.Seans: Oyun Seansı 3 – Bağlanma-Odaklı Aile Oyunları
- 6.Seans: Oyun Seansı 4 – Beden Çizimi
- 7.Seans: Ebeveynlerle geri bildirim görüşmeleri
- 8.Seans: Oyun Seansı 5 – Duygu Farkındalığı
- 9.Seans: Oyun Seansı 6 – Duygu Düzenleme
- 10.Seans: Oyun Seansı 7 – Koruyucu Aile Hikayesi
- 11.Seans: Ebeveynlerle geri bildirim görüşmeleri
- 12.Seans: Oyun Seansı 8 – Hayat Kitabı
- 13.Seans: Oyun Seansı 9 – Veda ve Değerlendirme
- 14.Seans: Ebeveynlerle son görüşme seansları

Seansların sırası ve içeriği teori ve literatüre dayalı olarak oluşturulmuştur. Ebeveynlerin çocuklarıyla uygulamaya geçmeden önce bağlanma, travma, gelişim, oyun ve ebeveynlik ile ilgili temel bilgileri edinmeleri önemli olduğu için (Steward ve O'Day, 2000), program psikoeğitim ile başlamaktadır. Ayrıca literatürde, psikoeğitim grup seanslarının, ebeveynlerin benzer zorluklardan geçen bir grubun parçası olduklarını hissetmelerine yardımcı olarak aidiyet duygularını arttırdığı ve müdahalenin ilerleyen aşamaları için motivasyonlarını yükselttiği gözlemlenmiştir (Hughes, 1999). Ebeveynlerle

ilk görüşme seansları ise terapistin aile ile güvene dayalı bir ilişki kurmasına ve aileyi tanımak için gerekli bilgileri almasına olanak sağlamaktadır. Bu seansta aile ve çocuk hakkında alınan bilgiler, terapistin oyun seanslarında her ailenin bireysel özelliklerini dikkate alarak çalışmayı yürütmesine yardım etmektedir.

Hughes (1999) terapi sürecinin etkililiğini arttırmak için koruyucu ailelerle yapılan seanslarda ebeveyn ve çocuklarla uygulanabilecek bağlanma-odaklı teknikler önermiştir. Bu öneri dikkate alınarak oyun seansları ebeveynlerin de dahil olacağı şekilde yarı-yapılandırılmış olarak düzenlenmiştir. Seanslar haftada bir standart bir oyun terapi odasında yapılmıştır ve her seans 50 dakika sürmüştür. Oyun seanslarının yaklaşık yirmi beş dakika olan ilk bölümünde belirli bir tema etrafında çeşitli terapötik çalışmalar yapılmaktadır. İkinci bölüm ise ebeveynlerin ve terapistin çocuğun yönlendirmesini takip ettiği çocuk-odaklı oyun kesitlerinden oluşmaktadır. Yapılandırılmış kısım önemli alanlara odaklanmaya ve bu alanlar üzerine çalışmaya olanak sağlamaktadır. Yapılandırılmamış çocuk-odaklı kısım ise 1) çocuğun içsel çatışmalarını oyun içerisinde ifade etmesine, 2) ebeveynlerin çocuklarını ve çocuklarının iç dünyalarını daha iyi anlamasına, 3) terapistin oyun içinde çocuğun psikolojik meseleleriyle çalışmasına ve bu sürece ebeveynleri de dahil etmesine imkân vermektedir. Oyun seansları, yapılandırılmış ve öngörülebilir bir ortamda uyumlanmayı ve sınır koymayı birleştirmekte ve ailelerin evde kendilerinin de uygulayabileceği bir bakım verme örneği sunmaktadır. Bu nedenle, terapistin çocukla ilişkisinde çocuğun ihtiyaçlarına duyarlı tepkiler verirken aynı zamanda uygun sınırlar ve rutinler oluşturabilmesi önemlidir. Terapist bu seanslarda oyunu, çocuğun travmalarıyla çalışmak ve koruyucu ebeveynleriyle güvenli bir ilişki kurmasına yardım etmek için kullanılmalıdır. Terapistin çocukla kurduğu ilişki, ebeveynler için, çocuğun karşılanmamış ihtiyaçlarının nasıl karşılanabileceğine ve bu ihtiyaçların yarattığı zor davranışların karşısında nasıl tepkiler verilebileceğine dair bir model oluşturur. Aynı zamanda, bu süreçte terapistin ebeveynler için de yargıdan uzak ve olumlu tarafların öne çıkarıldığı güvenli bir alan sağlaması ve süreci onlarla iş birliği içinde yürütmesi önemlidir.

İlk ve son oyun seansı, değerlendirme prosedürlerinden oluşmaktadır. Diğer oyun seansları ise ebeveyn-çocuk arasındaki bağlanma ilişkisine ve çocuğun iç dünyasına odaklanmaktadır. Geçmiş deneyimlerle çalışmaya geçmeden önce güvenli bir ortam yaratabilmek ve bağlanma ilişkisini güçlendirmek için ilk dört oyun seansındaki temel odak ebeveyn-çocuk arasındaki etkileşim ve aile üzerindedir. Diğer iki oyun seansı bazı zor duyguları tanımak ve düzenlemek konusunda aileleri desteklemeyi amaçlamaktadır. Bu iki oyun seansı temel duygu düzenleme becerileri üzerine çalışmanın yanında, sonraki haftalarda başlayacak olan koruyucu aile çalışmaları için de bir hazırlık niteliğindedir. Son iki oyun seansı hem çocuklar hem aileler için zor duyguları tetikleyebilecek çocuğun geçmiş deneyimlerine odaklanmaktadır. Bu iki oyun seansında terapistin dikkatle ilerlemesi ve aileyi hazır olmadıkları bir çalışmaya zorlamaması önemlidir.

Oyun seanslarında terapistin kullandığı müdahaleler üç ana başlık altında toplanabilir. *Zihinselleştirme odaklı müdahaleler*, ebeveynin hem kendi zihnini hem de çocuğunun zihnini anlamasına yönelik müdahalelerdir. Bu müdahalelerden biri, yansıtma. Yansıtma yaparak, terapist ebeveynin ifadelerini kendi anladığı şekilde yeniden onlara aktararak zihinselleştirmelerine yardımcı olmalıdır. Örnek olarak şu cümle gösterilebilir, *“Anlattıklarınızdan iki şey duyuyorum. Bir tanesi kendini kontrol edemiyor, diğeri aklında tutamıyor”*. Ayrıca, çocuğun zihnini anlamaya çalışmak ve çocuğun davranışlarının altındaki duygusal nedenleri vurgulamak da bu uygulamada terapistin sıklıkla kullandığı tekniklerdendir, *“Belki siz ona bir şey demediniz ama o kızdığınızı fark ettiği için eski anılarını hatırladı o sırada”, “Bu davranışla aslında benimle ilgilenin diyor”, “Belki öğreneceği şeylerden korkuyor olabilir. Geçmiş üzerine düşünmek çok kaygı uyandırıcı, çok kafa karıştırıcı olabilir. Bu nedenle geçmişle ilgili konuşmak istemiyor, kaçıyor olabilir. İleride daha hazır olduğunda düşünebilmeye, konuşabilmeye başlayacak”*. Destekleme ve onaylama, terapistin kullandığı diğer bir yöntemdir. Ebeveynlerin desteklendikleri, zorluklarının ve olumlu ebeveynlik becerilerinin onaylandığı bir ilişki içinde özyeterlilik duygularının artacağı, dolayısıyla çocuklarına daha iyi ebeveynlik yapabilecekleri düşünülmektedir. Bu amaçla, terapist aileye destekleyici bir dille yaklaşmalıdır. Örneğin, *“Çok zor bir şey başarmışsınız”; “Bu gerçekten sizin için çok zor olmalı”*. Son olarak, terapistin kullandığı müdahaleler psikoeğitim başlığı altında toplanabilir. Terapist ebeveynleri çocukların gelişim özellikleri, çocuğu sakinleştirebilecek müdahaleler ve sınır koyma konularında bilgilendirmiştir. Bu müdahaleye örnek olarak şu cümleler gösterilebilir, *“2-3 yaş tam -benim dediğim olacak- yaşı, hayır deme yaşı”; “Kriz geçirdiğinde kendini yere atıyorsa onu tutup ‘tamam şu anda çok kızdın tamam’ diye bir süre orada durmak, sakinleşinceye kadar onu kucağınızda tutmak sakinleşmesi için yardımcı olabilir”*. Psikoeğitim müdahaleleri, ebeveynlerin çocuklarıyla ilişkilerinde zorlandıkları meseleler hakkında kendilerini geliştirmelerini amaçlamaktadır.

BULGULAR

Bu bölümde ilk olarak, oyun seanslarına dair gözlemsel bulgular sunulacaktır. Daha sonra, ebeveyn görüşmelerinden elde edilen görüşmelere dair nitel bulgular anlatılacaktır. Son olarak, çocukların semptomlarını, bağlanma süreçlerini ve oyun kapasitelerini içeren nitel bulgular üzerinde durulacaktır. Bölümün sonunda, bulgulara dair genel bir özet sunulacaktır.

Gözlemsel Bulgular

Gözlemciler oyun seansları boyunca çocukların oyunlarına ve ebeveyn-çocuk etkileşimine dair ayrıntılı notlar almıştır. Bu notlar üzerinden süreç boyunca çocukların oyunlarındaki baskın temalar incelenmiştir.

İlk oyun seansında neredeyse her çocuk dağınık oyun tipinde kaçınma ve hiperaktivite davranışları göstermiştir. Yapılandırılmış kısmın aynalama ve aile bütünlüğüne odaklandığı ikinci oyun seansında, ebeveynler çocukları oyunda takip etmeyi denemeye başlamış, çocuklar da çocuk odaklı yapılandırılmamış kısımda oyunlarında agresyon, iyileşme ve kurtarıma temaları getirmiştir. İlk kısımda bağlanma-odaklı aktivitelerin yapıldığı üçüncü oyun seansı, ebeveynler ve çocuklar

arasında oyunsu ve neşeli etkileşim anları içermektedir. Aynı zamanda, bu seansta çocuklar daha çok sembolik oyuna geçmeye başlamıştır. Beden çizimi içerikli dördüncü seansta, ebeveynlerin çocukların bedenlerini bir kağıt üzerine çizebilmeleri için çocuklardan kağıdın üzerine yatmaları istenmiştir; fakat bu durum birçok çocuk için ilk aşamada kaygı verici olmuştur. Terapistin desteğiyle rahatlayıp çalışmaya katılmayı kabul etseler de ilk başta kağıdın üzerine yatmak istememeleri dördüncü seansta çocukların ortak bir teması olarak görülmüştür. Duygu farkındalığına odaklanan beşinci seansta çocuklar çokça kaçınan davranış sergilerken, duygu düzenlemeye odaklanan altıncı seansta daha katılımcı olmuşlardır. Koruyucu aile hikayesinin çalışıldığı yedinci seansta, ebeveynlerin çocuklarına yönelik aktif destekleyici tutumları dikkat çekici olmuştur. Çocuklar da bu çalışmaya istekli bir şekilde katılmış ve çocuk-odaklı yapılandırılmamış kısımdaki sembolik oyunda koruyucu aileleriyle olan yeni yaşamlarına dair oyunlar oynamışlardır. Hayat kitabına odaklanan sekizinci seans çocuklar için zorlayıcı olmuştur. Seans boyunca çocukların kaçınan ve inkar edici tutumları dikkat çekmiştir. Bu süreçte ebeveynlerin çocuklarına karşı oldukça duyarlı ve destekleyici olduğu görülmüştür. Yedinci ve sekizinci seansta birçok çocuk koruyucu aileleri için oyuncak ve sanat malzemelerinden hediyeler hazırlayıp seansın sonunda onlara sunmuştur. Son oyun seansında, çocukların kendilerini ifadelerinde ve sembolik oyun kapasitelerinde önemli bir gelişme olduğu gözlemlenmiştir. Karşılıklı sembolik oyun kesitleri içerisinde ebeveynler ve çocuklar arasındaki oyunsu ve neşeli etkileşim de dikkat çekici olmuştur. Veda kısmında bazı çocuklar kaçınan davranışlar göstermiştir.

Nitel Bulgular

Müdahaleden önce ve sonra koruyucu ebeveynlerin anlatımlarındaki ortak temaları belirleyebilmek için ilk ve son ebeveyn görüşme notları Tematik Analiz (Boyatzis, 1998) yöntemiyle değerlendirilmiştir. İlk ve son görüşmelerin kodları öncelikle ayrı ayrı analiz edilmiş, daha sonra çalışmanın etkilerini bu görüşmelerde izlemek amacıyla bu kodlar birbirleriyle bağlantı kurarak temalaştırılmıştır. Ebeveynlerin ilk ve son seanslarda daha çok vurguladıkları noktalar bu temaların içerisinde detaylı bir şekilde anlatılmıştır. Tüm görüşmelerden ve gözlem notlarından elde edilen veriler doğrultusunda 2 ana tema ortaya çıkmıştır:

1) Ebeveyndeki Değişim: Programın ebeveynler üzerindeki etkileri

- a. *Çocuğu anlama*: Koruyucu ebeveynlerin en çok bahsettikleri deneyimlerden biri çocuğu anlama çabası olmuştur. İlk görüşmelerde anne ve babalar çocuklarının zor davranışlarının altındaki sebepleri anlamaya çalıştıklarını örnekler vererek ifade etmişlerdir. Örneğin, koruyucu ebeveynlerden biri çocuklarının çok iştahlı bir çocuk olduğundan ve bazen fazla yediği için kustuğundan bahsederken şu şekilde bir açıklama getirmiştir: "*Bana büyük bir meyve tabağı yap diyor, normal yemek tabağına koyuyorum, yiyor bitiriyor. Ben de şeye bağlıyorum yani doymamışlık olabilir*". İlk görüşmelerde, ebeveynlerin çocuklarının duygularını da anlamaya çalıştıkları görülmüştür. Ebeveynlerin, çocuklarının duygularını anlamının önemli olduğunun

farkında oldukları, ancak bunun onlar için bazen kafa karıştırıcı olabildiği gözlemlenmiştir. Örneğin, bir ebeveyn şöyle demiştir, “*Mesela sizce biliyor mu? Biliyor diyor doktor mesela, ailesi tarafından terk edildiğini biliyor diyor. Bildiği için bu hırçınlığı, bildiği için size pes ettirene kadar neler yapacak ki acaba siz de onu terk edecek misiniz diye. Peki o zaman ailesinin terk ettiğini biliyor. Ben o yarayı su üstüne mi çıkaracağım yani yüzleştirme mi yapacağız yani?*”. Bu anlama çabasının ebeveynlerde çalışmanın başında oldukça fazla olduğu bulunmuş olsa da, çalışma sürecinde bazı anne babaların bu çabalarına rağmen çocuğun davranışlarının arkasındaki duyguları anlamakta zorlandığı gözlemlenmiştir. Ebeveynlerin bu becerisi, çalışmanın sonlarına doğru artmıştır. Son görüşmelerde, ebeveynlerin çocuğun duygularını anlama kapasitelerinin ve dolayısıyla çocuğun zor davranışlarına karşı toleranslarının arttığı ortaya çıkmıştır. Çocuğunun öfke probleminden dolayı çok zorlanan koruyucu ebeveynlerden biri buna dair net bir örnek vermiştir, “*Öfkeye dönüşüyor her şey. Siz dediniz ya hani duvar örmüş dışarıya, dışarıdan almıyor kendine bir duvar örmüş. Ben onunla ilgilenirken bazen o duvarı indiriyor*”. Çocuğun saldırgan davranışları başta ebeveyni için dayanılmaz olsa da, aynı ebeveyn çocuğun duygusal durumunu gözlemleyip ayırt edebilmeye başladıkça öfke patlamalarına daha sağlıklı tepkiler verebilmeye başlamıştır. Ayrıca, çocuğun bu davranışlarını kendisini kızdırmak için değil, acı çektiği için yaptığı şeklinde yorumlayabilmeye ve “*bilinçli olarak yapmıyor, farkında değil*” diyebilmeye başlamıştır. Anne babalar sadece çocuklarının davranış ve duygularına dair değil, kendi içsel süreçlerine dair de farkındalık geliştirmişlerdir. Örneğin, çocuğunun okul başarısına çok önem veren ve çocuğunun derslere karşı ilgisizliğinden büyük kaygı duyan bir koruyucu ebeveyn, çalışmanın sonunda çocuğunun ihtiyaçlarını daha çok fark ettiği noktada kendi kaygılarını bir kenara bırakabilmiş ve şu cümleyi kurmuştur, “*İşte geldi bahar ayları gevşer gönül bağları şeklindeyiz bu ara (güler). Çok üstüne gitmiyorum çünkü o da çok sıkıldı, çok uzun sürdü çünkü okulların kapanmasına çok az kaldı. Tekrar disipline olacaktır*”. Ebeveynlere programla ilgili en çok akıllarında kalanlar sorulduğunda, ebeveynlerin çoğu programın çocuklarının zor deneyimlerine dair derin bir farkındalık kazanmalarını sağladığını ifade etmiştir, “*Yani işin açıkçası ben en fazla faydayı sizden gördüm, siz dediniz ya bana duvar örmüş almıyor. Birçok psikoloğa psikiyatriste gittim hiçbiri sizin kadar inmedi derinliğe, Allah razı olsun. Sizden hakikaten bir sürü şey öğrendim, onun seviyesine inme, kurallarını tanıma. Daha bilinçlendim, o zaman daha agresifti, ben bağıryordum, bağırarak çağırmakla olmuyor. Ben de eğitim aldım. Baya eğitim aldım ben de, bilinçli davranmaya başladım*”. Programın başında çocuğun unutkanlıklarından şikayet eden bir başka koruyucu ebeveyn, programın sonunda çocuğun unutkanlığından şu şekilde bahsetmiştir, “*Unutkanlıkları eskisine göre az şimdi. Hatırlamak istemedikleri mi vardı, unutuyordu, hatırlamak istemiyordu, ondan mı bilmiyorum artık*”. Bazı ebeveynler ise çocukların zihinleri kadar kendi tepkilerinin de farkına varmıştır, “*Ben o gün hatırlarsanız farkında olmadan müdahale ettim sonra kendimi toparladım. Bizim hayatımıza yer kalmayacak dedim, o kadar büyük çiziyordu ki (geçmiş). Aslında o (geçmiş) kafasında çok büyük bir alan dolduruyor mutlaka*”. Aynı ebeveyn, görüşmenin ilerleyen kısımlarında çocuğuyla ilgili şu

farkındalığını dile getirmiştir, “Çocuğun neye ilgisi olduğunu da öğreniyorsun. Mesela onun oyuncak silahlara ilgisi olduğunu hep biliyordum ama seanslarda zamanının yüzde seksenini oyuncak silahlarla geçirecek kadar fazla olduğunu bilmiyordum”. Bu söylemlerden anlaşıldığı kadarıyla, program ebeveynlerin çocukların zihinlerini anlamalarına yardımcı olmuştur ve çocuklarına dair kazandıkları farkındalık, programa katılan koruyucu ebeveynler için büyük önem taşımaktadır.

- b. *Sınır koyma becerisi*: Ebeveynlerin özellikle çalışmanın başında bahsettikleri en büyük zorluk çocuğa sınır koymak ile ilgili olmuştur. Bazıları, çocuğu doğru davranmaya ikna edebilmek için uzun açıklamalar yaptıklarından bahsetmişlerdir. Örneğin bir anne riskli bir durum anında çocuğu nasıl durdurduğunu şöyle anlatmıştır, “*Tamam oğlum al diyorum ama bu zararlı diyorum. Mesela makas bulmuştu dün, onun yuvarlak uçlu biliyorsunuz makasları, sivri makas, ama bu çok zararlı, sivri makas, gözümüze bir yerimize gelirse çok acır, al, bırak diyorum babası oğlum zaten verir. Öyle deyince zaten veriyor*”. Bazı ebeveynler ise kısa süreli çözüm olan ancak sonrasında sürekli bir çekişmeye sebep olabilen stratejilerden bahsetmişlerdir. Bir ebeveyn şöyle demiştir, “*Çizgi film çok seyrediyor, kapatıyorum değiştiriyorum başka şeyler açıyorum, diyor ki anne aç. Kızım uykusu gelmiş uyuyorlar diyorum, biraz kandırıyorum onu bir yarım saat*”. Kurallara uyum konusunda çok fazla zorluk yaşayan bir çocuğun ebeveyni, çalışmanın başında, net sınırlar koyamadıkları için bazen blöf yaptığını anlatmıştır, “*Ama bak bana kuşlar söylüyor diyorum, öğretmenin söylediğini söylemiyorum, öğretmeni çünkü öyle bir şey söyledi kendisine karşı güvensizlik oluşmasın diye. Kuşlar var kuşlarla konuşuyorum o kuşlar geliyor söylüyor bana diyorum*”. Aynı ebeveyn, çalışmanın sonunda önemli bir ilerlemeden bahsetmiştir, “*Bazı noktalarda sınır koymalara başladık. O sınır koymaları başta fazlasıyla reddetti. Şimdi o sınır koymaları kabullenme aşamasında kabulleniyor; başladı yani*”.
- c. *Çocuğu sakinleştirebilme*: Birçok ebeveyn programla birlikte geliştirdikleri becerilerden birinin, yoğun duygu anlarında çocuklarını yatıştırabilme becerisi olduğunu ifade etmiştir. Örneğin bir ebeveyn son görüşme seansında şöyle demiştir, “*Çocuğu sakinleştirmenin başka bir kuralı varmış o bize yararlı oldu. Ondan sonra kızdığı zaman nasıl davranmamız gerektiğini öğrendik*”. Bir başka ebeveyn ise çocuğunun öfke duygularıyla baş etmesine nasıl yardım edebileceğini öğrendiğini ifade etmiştir ve şunları söylemiştir, “*Ben burada agresyonu nasıl yenmesi gerektiğini öğrenip evde de aynı şeyi yapmasına izin verdim. Ve dolayısıyla onun en büyük problemi o agresyon ve şiddet olduğu için onu evde yastıkla vesaire yada arabada çığlık atarak atlattığımızda okulda daha sakinleşmiş oldu. Bana göre en büyük katkısı bu yani*”.
- d. *Çocukla oyun oynama becerisi*: Ebeveynlerin birçoğunun programa başladıklarında oyun oynamanın çocuklar için öneminin farkında olmadıkları görülmüştür. Koruyucu ebeveynler, program boyunca oyun seanslarının yardımıyla, hem oyunun önemini fark etmişlerdir; hem de çocuklara oyun sırasında nasıl katılabileceklerini öğrenmişlerdir. Örneğin, bir ebeveyn şöyle demiştir: “*Farkına vardık: 'Oyun çocuğun en ciddi işidir', onun (çocuğun) özelliklerini öğrendik,*

sayı saymayı oyun içinde yapmamayı öğrendik ". Bazı aileler ise, çocuklarıyla nasıl oyun oynayacaklarını öğrendiklerini ifade etmişlerdir, "Yani oyun oynamasını dahi daha bilinçli şekilde, biz o kadar bilmiyorduk yani, hadi top oynayalım top oynayalım, ama oynarken konuşmamız gerektiğini bilmiyorduk, konuşarak oynadınız biz öyle bilmiyorduk"; "Neyi yapıp neyi yapmamam gerektiğini, oyun oynarken onu öğrendim...". Oyun oynama becerisi kazanmak, programın ebeveynler üzerindeki etkilerinden biri olmuştur.

- e. *Çocuğa dair umut*: Koruyucu ebeveynlerdeki değişimlerden biri de çocuğa dair umutlarının artması olmuştur. İlk değerlendirmede ebeveynlerin çocuklarıyla ilgili kaygıları daha baskınken ("Bu sürekli hale gelip çocuğun karakterini oluşturacak bir durum olacak diye çok endişeleniyordum"; "Yani diyorum ki annesi babası böyle yapmış şimdi ben de vurursam bu çocuk hiç güveni kalmaz insanlara güvenmez. Aşırı şey olur yani canlı bomba olur"), son görüşmelerde çocukların güçlü yönleriyle ilgili ifadeleri ve geleceğe dair umutları daha fazla ön plana çıkmıştır ("İnsanlarla iletişim konusunda başarılı olacak o belli"; "Sıcak, zeki, esprili, arkadaş canlısı, titiz, düzenli, enerjik, oyunsever..."). Ebeveynlerin ifadelerine bakılarak, ebeveynlerin program boyunca çocuklarıyla ilgili daha bütünsel bir anlayış geliştirdikleri ve gelecek ile ilgili kaygılarının geleceğe dair umutla ve olumlu beklentilerle dengelendiği söylenebilir.

2) Çocuktaki Değişim: Programın çocuklar üzerindeki etkileri

- a. *Davranışsal Değişim*: Çalışmaya katılan tüm ebeveynler ilk görüşmede çocuklarının davranışlarıyla ilgili sorunlar yaşadıklarından bahsetmişlerdir. En sık ifade edilen sorunlardan biri çocuklarının zor durumda kaldıklarında yalan söylemesi olmuştur. Bir ebeveyn durumu şöyle anlatmıştır, "Sen yalan söylüyorsun ve buna kimse inanmaz. Şaka yaptım diyor. O aslında kendi menfaatlerinde çok güzel kıvırıyor". Ebeveynlerin anlatımlarına göre, karşılaşılan diğer bir zorluk ise çocukların aşırı açlıklarıdır. Ebeveynler çocuklarının kendilerini kusturacak kadar çok yemek istemeleriyle nasıl başa çıkabileceklerini bilmediklerini ifade etmişlerdir. Bir aile bu aşırı yemeye sınır koymaları gerekip gerekmediğini sorgulamıştır, "İştahı çok açık bir çocuk ama şeyi bilmiyor, hani doyma şeyini mesela narı aldı onu bitirecek. Seviyor yani yemeği seviyor ama tam noktayı koyamıyor. Hatta geçen çok yemiş okulda hatta sonra midesi bulanmış kusmuş. Onun akşamı işte nar yiyeceğim dedi, bir de çilek koyacağım dedi, ama çilek o hafta çok yedi". Başka bir çocuğun ebeveyni de çocuğunun iştahı ile ne yapacağını bilemediğini ifade etmiştir, "Aslında çok iştahlıydı. Geldiğinde ekmeği zor alıyordum elinden, ama anlatamam size... Şimdi bu ara superman sütleri var ya kakaolu, onlara dadandı içiyor 2-3 tane". İlk görüşmelere göre, ebeveynleri çocuklarla ilgili zorlayan diğer bir konu çocukların geçmiş hayatlarından getirdikleri deneyimler olmuştur. Bu tip konularda ebeveynler hem o an oluşan krizi yönetmek, hem de çocuğun duygusal ihtiyacını anlamak konusunda zorlandıklarını söylemişlerdir. Örneğin bir ebeveyn şöyle demiştir, "Çok uzun süre soğuk suyla yıkandı. Bana geldiğinde kıştı daha çok ve kaynar suyla yıkandığı için eskiden... ve hala mesela bana ne kadar güvenirse güvensin mutlaka elini uzatır sonra girer". Son görüşmelere göre, bu program ile birlikte çocukların zor

davranışlarında önemli bir iyileşme olması tüm ebeveynlerin ortak fikri olmuştur. Bir aile çocuklarının artık yalan söylemediğini ifade etmiştir. Daha önce çizgi film izlemeyi hiç bırakmak istemeyen çocuğun koruyucu ebeveynleri ise şöyle demiştir, “*Mesela o çizgi film şeyi o kadar kalmadı, ondan biraz kendini kopardı*”. Çocuğunun yoğun öfke içeren davranışlarından dolayı zorlanan ebeveyn, agresif davranışlarındaki değişimlerden bahsetmiştir, “*Genel olarak baya iyi, şiddet durumu baya bir azaldı*”. İlk görüşmede, bir ebeveyn çocuğunun okulda problemleri davranışlar sergilediğini şu şekilde anlatmıştır, “*Okulda çok sorun yaşadı, ben o zaman onu tanıyamadım... Hiç yerinde oturmayan, sürekli dolaşan, kurallara uymayan...*”. Çalışmanın sonunda aynı ebeveyn şu şekilde konuşmuştur, “*Ya çok yeni şey oldu teşekkür aldım okuldan onunla ilgili ilk defa... Bu programa başladığımızda o uçak yapıp pet şişeleri duvara atan bir çocukken şimdi derse daha çok katılıp anlamaya çalışıyor*”. Bazı zor davranışlar ise bir değişim göstermemiştir ama aileler onlarla baş etme yolları bulmuştur, “*Aşırı inatçı dediğim dedik çaldığım düdüğ. Onunla cebelleşmeyeceksin, yani zorlukla bir şey yaptırılmaz ona*”.

- b. *Duygusal Değişim*: Çalışmadaki altı aile de çocuklarındaki bağlanma sorunlarından bahsetmiştir. Ailelerin ilk görüşmelerdeki ifadelerine göre, bazı çocukların yoğun ayrılık kaygısı gösterdiği öğrenilmiştir. Bir çocuğun anaokulundaki ilk günü koruyucu aileden ayrılmak istemediği için oldukça zorlu geçmiştir, “*Çok ağlamış, çok ağlamış. Annem niye gitti diye. Ondan sonra servise şey yaptık... Annem de binecek servise annem de gelecek. Anne sen de bineceksin... Sen niye gelmiyorsun anneciğim ama sen niye gelmiyorsun, gelmelisin birlikte oynamalıyız...*”. Diğer ebeveynler de ayrılık konusunda benzer zorluklardan bahsetmişlerdir. En sık bahsedilen zorluk uyku zamanındaki zorluk olmuştur. Bütün katılımcı ebeveynler çocuklarının kendileriyle uyuduklarından bahsetmişlerdir: “*Üçümüz yatınca da hoşuna gidiyor. Bazen üçümüz yatıyoruz, geliyor üçümüz yatalım mı diyor, masal okuyun diyor*”. Çalışmadaki koruyucu ebeveynlerin, çocuklarıyla birlikte uyumayı çocuklarının geçmiş bağlanma ihtiyaçlarını karşılamak için ilk adım olarak gördükleri gözlemlenmiştir. Çalışma sürecinde koruyucu ebeveynler ve çocukları arasındaki bağlanma ilişkisinde önemli ilerlemeler olmuştur. Bir ebeveyn son görüşmede bu durumu şöyle tanımlamıştır, “*Göz temasımız çok oldu, sevgi bağımız daha da güçlendi*”. Çocukların da koruyucu ebeveynlerinin yanında güvende hissettikleri görülmüştür. Oyun seanslarından birinde bir çocuk koruyucu ailesinin evi için ‘kalpten bir ev’ tanımını kullanmıştır. Bütün katılımcılar tarafından ifade edilen bir diğer ortak tema çocuğun duygu düzenleme konusundaki zorluklarıyla ilgili olmuştur. Kritik dönemlerde ihmal ve istismara maruz kalmış olmaları, çocukların duygu düzenleme becerilerini kısıtlamış ve yoğun duygu anlarını duygu patlamaları şeklinde deneyimlemelerine sebep olmuştur. Çocuğunun öfke nöbetleriyle mücadele eden koruyucu ebeveynlerden biri çocuğuyla yaşadığı kriz anlarını şöyle anlatmıştır, “*Bunu alabilir miyim diyor, alamazsın dediğimde sadece ağlıyor bağılıyor markette*”. Benzer şekilde, bir başka aile yaşadıkları krizi şu şekilde ifade etmiştir, “*Kalkın yatıyoruz dedim televizyonu kapattım. Vay efendim sen televizyonu nasıl kapatıyorsun bağılıyor çağırıyor, ağlıyor bağılıyor,*

kızıyor bir şeyler yapıyor". Programdan sonra çocukların duygularının çeşitliliğinde ve yoğunluğunda da değişimler olmuştur. Örneğin, bir ebeveyn en başta çocuğunun istediğini elde etmek için kendisini çok zorladığından ve bunu yapmaktan başka seçeneği yokmuş gibi hissettiğinden bahsetmiştir, *"Korkuyorum aç televizyonu diyor... Yani korkuyorum diyor, yanımda dur bırak diyor, onu kullanıyor"*; ancak süreç içinde bu konuda büyük bir değişim olduğunu söylemiştir, *"İlk zamanlara göre şimdi ben onu melek olarak görüyorum, anlatmıştım size öfke ve nefret doluydu, kin doluydu insana. Bir kere kaşları böyleydi, resmini göstermişim ya (kaşlarını çatar), şöyle bir kaştı. Şimdi baya yumuşadı"*.

- c. *Gelişimsel Değişim*: Koruyucu ebeveynler hem koruyucu aile oldukları andan itibaren, hem de program boyunca çocuklarının fiziksel, bilişsel ve sosyal gelişimlerinin hızla ilerlediğinden bahsetmişlerdir. Örneğin, bir ebeveyn çocuğun kendileriyle yaşamaya başladıktan sonra gösterdiği fiziksel büyüme hakkında konuşmuştur, *"Aldığım zaman altı aylık gibi görünüyordu ama bir yaşındaydı, hemen altı ay sonra hemen toparladı, altı ay sonra kendi yaş kilosuna geldi"*. Ebeveynler aynı zamanda çocuklarının kendileriyle yaşamaya başladıktan sonra bilişsel ve dil becerilerinin de büyük gelişim gösterdiğini ifade etmişlerdir, *"Geldiğinde ona kadar bile sayamıyordu ama şimdi İngilizce bile sayıyor"*; *"Bana ilk geldiğinde otuz kelimedenden fazla kelime bilmiyordu, kendini çok ifade edemiyordu, ne yemek yediğini bilmiyordu, bunlar üzerinde çok aşama kaydettik"*. Ayrıca, son görüşmede programdan sonra da çocukların gelişimlerinde önemli ilerlemeler olduğu belirtilmiştir. Bir ebeveyn son görüşme sırasında çocuğunun akademik gelişimi hakkında şöyle demiştir, *"İngilizcesi sıfırdı, şimdi çok iyi öğrendi, sınıf seviyesinde... Daha çok şey biliyor artık, çekingenliği gitti, güveni arttı"*. Bir başka ebeveyn de çocuğunun bilişsel ve akademik becerileri hakkında benzer bir ilerlemeden bahsetmiştir, *"Sayı sayamıyordu mesela, buradan sonra saymaya başladı, unutuluyordu"*. Bazı çocuklarda ise gelişim daha çok sosyal ve ilişkisel becerilerde olmuştur, *"Alıştı, gelişti. Sadece bu odayla da sınırlı değil dışarıda da aynı. Parka gittiği zaman dışarıda diğer çocuklarla oynamaya başladı... Herkesle arkadaş oluyor bu aralar... Benim de arkadaşım var diyor, sayıyor onları"*; *"Daha sıcak bize. Kulağına bir şey söyleyeceğim deyip öpüyor, eskiden öpmüyordu, boynuma atlıyor"*; *"Belediye bunları bir sağlık taramaya götürüyor. Bir sürü okul da birlikte gidiyor. Oradan özürlü, saldırgan bir çocuk varmış agresif bir çocuk ama özürlü. Herkes çocuktan kaçmış, o onun ayakkabısını giymesine yardım edip ayakkabıyı giydirip onu sakinleştirene kadar servis beklemiş, çıkmamış. Ve başka okuldan hiç tanımadığı çocuğu. Herkesin çok dikkatini çekmiş. Özellikle yani şey demiş oradaki görevli doktor velisiyle mutlaka ben tanışmak isterim, nasıl bir mucize bu ne yaptı da yarattı diye"*. Ailelerin ifadelerine bakılarak, çocukların hem koruyucu aileye yerleştirildikten sonra hem programa katıldıktan sonra farklı gelişim alanlarında ilerlemeler gösterdikleri görülmektedir.

Nicel Bulgular

Müdahalenin çocuklar üzerindeki etkisini nicel olarak ölçmek amacıyla çocukların semptomları, bağlanma süreçleri ve oyun kapasiteleri müdahaleden önce ve sonra standart ölçeklerle değerlendirilmiştir. Bulgular, çocukların programdan önceki ve sonraki durumlarını değerlendirmek

amacı ile SPSS programında (IBM Corp., 2015) Wilcoxon Signed Rank Test yöntemi ile analiz edilmiştir. Analize, çocukların davranış, bağlanma ve oyun puanları dahil edilmiştir. Değişkenlere dair Wilcoxon Rank Test sonuçları Çizelge 2'de sunulmuştur.

Çizelge 2. Wilcoxon Rank Test Sonuçları

	Pre-Median (IQR)	Post-Median (IQR)	Wilcoxon Rank Test Z=	df	p
CBCLstres	55.5 (9)	52 (10)	-0.37	6	.72
CBCLiçedönük	60 (11)	53.5 (18)	-0.84	6	.40
CBCLdışadönük	55 (15)	53 (17)	-0.14	6	.89
CBCLtoplam	57 (14)	52 (20)	-1.21	6	.23
CBCLkaygı	59 (9)	51 (5)	-1.75	6	.08
CBCLsomatizasyon	60 (12)	60 (11)	-0.14	6	.89
CBCLkaçınma	55.5 (9)	53.5 (9)	0	6	1
CBCLduygusaltepki	52.5 (11)	53 (10)	-0.18	6	.85
CBCLuykusorunları	56 (11)	51.5 (5)	-1.63	6	.10
CBCLagresyon	54.5 (12)	53 (11)	-0.18	6	.85
CBCLdikkatsorunları	59.5 (11)	55 (15)	-0.55	6	.58
ASCTgüvenli	1 (1)	1.5 (1)	-1	4	.32
ASCTkaçıngan	3 (4)	3.5 (3)	-1.41	4	.16
ASCTkaygılı	1 (1)	1 (1)	0	4	1
ASCTdağınık	3.5 (3)	2 (3)	-1.41	4	.16
Oyunhayalgücü	2 (2)	2.5 (1)	-2	6	.05*
Oyunorganizasyon	1.5 (2)	2 (1)	-2	6	.05*
Oyundetaylandırma	1.5 (2)	2 (1)	-2	6	.05*
Oyunrahatlık	2.5 (3)	3 (1)	-1.47	6	.14

* p < .05

Müdahaleden sonra semptomlarda önemli bir değişim olmasa da, özellikle kaygı puanları olmak üzere, bütün CBCL skalalarında bir düşüş görülmektedir. Yalnızca kaçınma alt ölçeği bu düşüşe dahil değildir. Yani, müdahale programından sonra çocukların semptomlarında (özellikle kaygılarında) anlamlı olmasa da bir düşüş eğilimi olmuştur; kaçınma davranışları ise programdan öncesiyle aynı kalmıştır. Çocukların bağlanma süreçlerini inceleyen ASCT testinden de müdahale öncesi ve sonrası için anlamlı sonuçlar elde edilememiştir. Sonuçlar ayrıntılı incelendiğinde dağınık bağlanmada anlamlı olmayan bir düşüş, güvenli ve kaçınan bağlanmada anlamlı olmayan bir yükseliş gözlemlenmektedir. Diğer yandan, çocukların oyun kapasitelerinde anlamlı bir artış görülmektedir. Müdahale sonrası değerlendirmede, çocukların oyununun daha fazla hayal gücü ve sembolizasyon içerdiği, oyununun organizasyonunun daha az parçalı olduğu ve oyunun daha fazla detaylandırılabilirdiği gösterilmiştir. Oyun değerlendirme alt ölçekleri arasında yalnızca rahatlık için anlamlı bir sonuç bulunamamıştır.

Özet olarak, çalışmadan elde edilen bulgular şunlardır: 1) Oyun seanslarına dair gözlemsel bulgular ebeveyn-çocuk etkileşimindeki gelişmeleri göstermiştir. Sürecin sonlarına doğru oyun seansları

içerisinde ebeveyn ve çocuklar arasında daha oynusu ve neşeli etkileşim anları gözlemlenmiştir. Koruyucu ebeveynlerin çocuklarına uyumlanabilmeleri, çocukların da ebeveynlerine karşı daha açık oldukları görülmüştür. 2) Ebeveyn görüşmelerinin nitel analizinden elde edilen bulgulara göre programdan sonra ebeveynlerin çocukların zor davranışlarıyla daha iyi başa çıktıkları görülmüştür. Ebeveynler bu görüşmelerde, programdan sonra çocuklarının bazı zor davranışlarının devam ettiğini ama bu davranışların yoğunluğunun ve sıklığının azaldığını, aynı zamanda kendilerinin de bu davranışlarla başa çıkacak yollar geliştirebildiklerini belirtmişlerdir. Ayrıca, müdahaleden sonra koruyucu ebeveynlerle yapılan son görüşmeler, çocuklara dair ilk görüşmeye göre daha olumlu ve daha umutlu ifadeler içermektedir. 3) Nitel veri ebeveynlerin çocuklarını anlayabilme ve çocuklarına dair zihinselleştirme becerileri konusunda önemli gelişmeler sunmaktadır. Bu bulgu, hem ebeveynlerin son görüşmedeki anlatımlarından, hem de müdahalenin etkileri ile ilgili ifadelerinden elde edilmiştir. 4) Hem nitel hem nicel analiz sonuçlarına göre müdahaleden sonra çocukların sembolik oyun kapasitelerinde önemli gelişmeler olmuştur. 5) Nicel bulgulara göre çocukların bağlanma süreçlerinde anlamlı bir değişim olmamıştır; fakat bazı ebeveynler müdahaleden sonra çocuklarıyla bağlanma ilişkilerinin güçlendiğinden bahsetmiştir. 6) Nicel veriye göre çocukların semptomlarında bir azalma olmamıştır; fakat nitel veri semptomların bittiğine veya azaldığına dair bulgular sunmuştur.

TARTIŞMA

Çalışmada adaptasyon sürecindeki koruyucu aileleri destekleyecek önleyici bir psikolojik müdahale programının etkililiği ve uygulanabilirliği incelenmiştir. Süreci kapsamlı bir şekilde değerlendirebilmek için sonuçlar hem nicel hem nitel yöntemlerle analiz edilmiştir. Sonuçlara göre, müdahale programının en önemli etkileri çocukların oyun kapasitesi ve ebeveynlerin zihinselleştirme kapasiteleri üzerinde olmuştur.

Çalışmanın bulguları, Stovall ve Dozier (1998)'in önerilerini desteklemektedir: çocuklar geçmiş travmatik bağlanma deneyimleri nedeniyle zor davranışlarda bulunabilir ve ebeveynler bu davranışların altındaki ihtiyaçlara duyarlı bir şekilde cevap veremedikleri için koruyucu ebeveynler ve çocuk arasında olumsuz ilişki döngüleri oluşabilir. Çalışmadaki birçok koruyucu aile zorlayıcı ebeveyn-çocuk ilişki döngülerinden bahsetmiştir. Ebeveynlerin çocukların sıkıntılı davranışları karşısında duyarlı olmaları ve bu davranışların altında yatan ihtiyaçları fark etmeleri, çocukları daha güvenli hissettirerek onlardan destek alabilmek için sıkıntılarını daha sağlıklı yollarla ifade etmelerine yardımcı olacaktır. Ancak, birçok koruyucu aile bu zorlayıcı görev için hazır değildir; çünkü onlardan yalnızca duyarlı olmaları değil, aynı zamanda terapötik olmaları beklenmektedir (Hughes, 1999). Bu nedenle, literatür, koruyucu ailelerin çocuklarının zor davranışlarının altında yatan ihtiyaçlarını anlamalarına ve bu davranışlar karşısında çocukların ihtiyaçlarını karşılayabilecek alternatif yanıtlar geliştirmelerine yardımcı olacak eğitimleri ve destekleyici müdahale programlarını şiddetle önermektedir (Stovall ve Dozier, 1998). Bu çalışma, ebeveynlerin bu yöndeki becerilerine odaklanan bir terapi müdahalesi sunmuştur ve nitel bulgular ebeveynlerin programdan bu anlamda

faydalandığını göstermiştir. Bütün katılımcı aileler, programın çocuklarını daha iyi anlamalarına yardım ettiğini ve duyarlı etkileşim yollarını öğrettiğini ifade etmiştir. Program aynı zamanda ebeveynlerin yansıtıcı işlev becerilerine odaklanmıştır. Fonagy (1999)'nin yansıtıcı işlev tanımı ve Walker (2008)'in koruyucu ailelerde geliştirilmesi gereken becerilere dair önerileri (çeşitli duyguları yönetebilme, travmaların çözülümü, yansıtıcı işlev becerileri) doğrultusunda, ebeveynlerin hem kendilerindeki hem başkalarındaki duygu ve düşünceler için esnek düşünebilme ve davranışların altındaki içsel nedenleri anlayabilme becerilerinin güçlendirilmesi amaçlanmıştır. Sonlandırma görüşmelerinde, neredeyse bütün katılımcı ebeveynler çocukların görünen davranışlarından değil, davranışların altında yatan olası duygu ve düşüncelerden bahsetmiştir. Ayrıca, ilk ve son değerlendirme arasında çocukların semptomlarında anlamlı bir değişim olmamasına rağmen, ebeveynlerin çocuklarının zor davranışlarına dair söylemleri son görüşmede önemli oranda azalmıştır. Bu, ebeveynlerin gelişen zihinselleştirme ve yansıtıcı işlev becerilerinin, çocuklarının zor davranışlarıyla başa çıkmalarına yardımcı olduğunu göstermektedir. Bu ilerlemelerde etkisi olan birçok faktör olabilir. İlk olarak, katılımcı ebeveynler koruyucu ailedeki çocukların psikolojik dinamiklerine ve zor davranışlar karşısında ebeveynlik becerilerine dair ayrıntılı bir psikoeğitim almışlardır. Ayrıca, oyun seansları esnasında terapistin varlığında çocuklarının içsel dinamiklerini gözlemlene ve ebeveynlik becerilerini pratik etme imkânı bulmuşlardır. Zor davranışlar ve yoğun duygular karşısında terapistin çocukla etkileşimini gözlemlene onlara bir model teşkil etmiş ve o anlarda nasıl davranmaları konusunda bir rehber olmuştur. Son olarak, kendi aile dinamiklerine, ebeveyn olarak güçlü yönlerine ve üzerinde çalışmaları gereken becerilere dair farkındalık kazanarak ebeveynlik becerilerini güçlendirmişlerdir.

Çalışmadaki önemli bir diğer bulgu çocukların oyun kapasiteleriyle ilgilidir. Oyunun çocukların bilişsel, fiziksel, sosyal ve duygusal gelişimlerinde ve iyi oluş hallerinde önemli bir rolü vardır. Sembolik oyun, çocukların öznel deneyimlerini ifade ettikleri başlıca ifade kanalıdır (Chazan, 2001); ancak, yoğun stres çocukların oyun kapasitelerine ket vurabilmektedir (Winnicott, 1971). Önceki çalışmalar travmatik deneyimlerin, çocukların olayları sembolize etme kapasitelerini ve oyun aktivitelerini bütünleştirme becerilerini engelleyerek, oyun kapasiteleri üzerinde olumsuz etkileri olduğunu göstermiştir (Cooper, 2000; Gordon, 1993). Bu bağlamda, bu çalışmadaki çocukların ilk değerlendirmedeki düşük oyun kapasiteleri literatürle uyumludur. Birçok katılımcı çocuk, programa düşük sembolik oyun kapasitesi puanlarıyla başlamıştır; fakat müdahale boyunca çocukların sembolizasyon kapasiteleri güçlenmiş ve sürecin sonunda daha oyuncu ve neşeli bir tutum içinde karşılıklı sembolik oyuna girebildikleri gözlemlenmiştir. Sembolik oyunun iyi oluş üzerindeki rolü göz önüne alındığında, sembolizasyon becerilerindeki artışın çocukların kaygı verici meselelerle daha iyi bir şekilde başa çıkmalarına yardımcı olacağı düşünülmektedir. Ayrıca, ihmal ve istismara maruz kalmış çocuklar için oyun-odaklı terapi yaklaşımları literatürde önemli bir yer kaplamaktadır. Örneğin, istismar mağduru çocuklar için oyun terapileri önerilmektedir (Gil, 1991). Bu doğrultuda, bu çalışma oyun ortamında destekleyici terapi ilişkisi eşliğinde çocukların travmatik deneyimleri ile çalışmalarına

yardım etmeyi amaçlayan önleyici bir oyun terapi müdahalesi sunmayı amaçlamıştır. Ayrıca, çocukların zor ve yoğun duygular içeren sembolik oyunu sırasında ebeveynlerin odadaki varlığı hem çocuklar hem ebeveyn-çocuk ilişkisi için destekleyici bir unsur olmuştur. Son değerlendirmede oyun değerlendirme puanlarının bir tanesi dışında hepsinde anlamlı bir ilerleme görülmüştür. Anlamlı değişim göstermeyen *Rahatlık* alt ölçeğinin sabitliğinin sebebi çocukların bu alt ölçekteki puanlarının programın başında zaten yüksek olması olabilir. Bu nedenle, ilk ve son puanları arasında büyük bir değişim olmaması beklenen bir durumdur. Bütün bunlar göz önünde bulundurularak, bu çalışmanın, çocukların oyun kapasitelerini güçlendirici bir müdahale programı sunarak koruyucu aile literatürüne önemli bir katkıda bulunduğu söylenebilir.

Önceki çalışmalar koruyucu ailede büyüyen çocukların hayatları boyunca daha fazla bağlanma ve davranış sorunları gösterdiklerine dair bulgular sunmuştur (Bowlby, 1980; Minnis, vd., 2006). Bu çalışmadan elde edilen sonuçlar bu bulgularla uyumludur; çocukların semptomlarına ve bağlanma modellerine dair sonuçlar programdan sonraki CBCL ve ASCT puanlarında anlamlı farklılıklar göstermemektedir. Çalışmanın hipotezlerinden biri programdan sonra çocukların semptomlarında ve bağlanma modellerinde gelişmeler bulmaktır, fakat sonuçlar bu hipotezi doğrulamamıştır. Bunu açıklayan farklı nedenler olabilir. İlk olarak, program yalnızca altı aile ile uygulanmıştır. Bu sayı nicel analiz için oldukça düşüktür. Nitel verideki ailelerin söylemlerine ve nicel verideki anlamlı olmayan küçük değişimlere bakılarak, daha büyük bir örneklem ile anlamlı sonuçlar elde edilebileceği düşünülmektedir. Bir diğer neden, müdahale süresinin kısalığı olabilir. Semptomlar ve bağlanma modelleri diğer alanlara kıyasla daha az değişken olabilir. Yani, on dört haftalık bir süreç, ebeveynlik becerileri ve oyun kapasitesindeki ilerlemeler için yeterli olabiliyorken, semptomların azalması ve bağlanma modellerindeki gelişmeler için yetersiz kalıyor olabilir. Programdan sağlanan faydalar doğrultusunda duyarlı ve destekleyici ebeveynlerle geçirilen daha uzun bir süre, koruyucu ailedeki çocukların işlevsel olmayan davranışlarının ve bağlanma modellerinin yerine daha uygun yollar bulmalarına yardımcı olabilir. Keck ve Kupecky (1995) ciddi bağlanma sorunları olan çocuklarla yapılan terapinin hızlı bir onarım değil, bir başlangıç sıçraması olduğunu söylemiştir. Yani, ebeveynlerin müdahale sürecinde gelişen zihinselleştirme kapasiteleri, çocuklara devamlılığı olan duyarlı bir bakım sunmalarına olanak sağlamaktadır; bu da uzun vadede çocukların bağlanma sorunlarının ve gelişimsel açıklarının onarılmasına yardımcı olmaktadır. Bu bağlamda, programın ebeveynlik becerilerinde ve sembolik oyun kapasitelerinde sağladığı gelişimler, semptomlarda ve bağlanma modellerinde uzun vadedeki olumlu değişimler için başlangıç noktası olmuş olabilir. Bunu tespit edebilmek için, müdahale programını içeren daha uzun süreli boylamsal çalışmalar yapılmalıdır.

Koruyucu ailelik, son yıllarda Türkiye'deki çocuk koruma sistemleri içinde en çok tercih edilen hizmetlerden biri olmuştur ve ruh sağlığı çalışanları tarafından odaklanması gereken bir alandır (Karataş, 2007; Yolcuoğlu, 2009). Diğer ülkelerde koruyucu ailelerin deneyimlerini inceleyen ve onları desteklemek için kanıta dayalı müdahale programları sunan çeşitli çalışmalar vardır; fakat Türkiye'deki uygulama ve araştırmalarda bu alanda önemli bir açık vardır. Bu çalışma, koruyucu

aileleri desteklemek amacıyla sunduğu kanıta ve teoriye dayalı yarı-yapılandırılmış müdahale programıyla bu boşluğu doldurmayı amaçlamıştır. Çalışmanın sonuçları, programın koruyucu ailelerdeki ebeveyn-çocuk ilişkisi, ebeveynlik becerileri ve çocuğun sembolik oyun kapasitesi üzerindeki etkililiğini göstererek Türkiye'deki literatür ve uygulama için önemli bulgular sunmaktadır. Programın, koruyucu ailelerin adaptasyon sürecinde klinik çalışmacılar tarafından uygulanması koruyucu ailelikteki olumsuz sonuçlar için önleyici olacaktır.

SONUÇ

Bu çalışma, Türkiye'deki koruyucu ailelerin uyum sürecinde ebeveyn-çocuk ilişkisini güçlendirmek için oluşturulmuş önleyici ve destekleyici ilk akademik müdahale çalışmasıdır. Çalışmadan elde edilen bulgular, müdahale programının ebeveyn-çocuk ilişkisi, ebeveynlik becerileri ve çocukların sembolik oyun kapasiteleri üzerinde etkili olduğunu göstermiştir. Çalışma, koruyucu aileler için oluşturulmuş önleyici müdahale programının pilot sonuçlarını sunarak Türkiye literatürüne akademik ve klinik anlamda katkı sağlamaktadır.

ÇALIŞMANIN KISITLILIKLARI

Hem nicel hem nitel veriler kullanılması ve farklı taraflardan (ebeveynler, çocuklar, terapist) veri toplanması çalışmanın güçlü yönleri arasındadır; fakat çalışmada bazı kısıtlılıklar da vardır. Çalışmada terapötik süreç ve katılımcıların faydası öncelik olarak alındığı için, araştırma kısmı birtakım zayıflıklar içermektedir. Örneğin, katılımcıların sürece dair deneyimlerinin derinlemesine incelenmesi amaçladığı için nitel veriler daha ön plandadır; bu nedenle kullanılan örneklem nicel analizler için yetersizdir. Daha büyük bir örneklem sayısal verileri daha güçlü kılabilirdi. Ayrıca, müdahale programı, yazarlardan biri olan tek bir terapist tarafından uygulanmıştır. Bu durum, terapist özelliklerinin sonuçlar üzerindeki karıştırıcı etkisini azaltsa da örneklem sayısının kısıtlılığı da göz önüne alındığında çalışmanın genellenebilirliğini sınırlamaktadır. Bir diğer metodolojik kısıtlılık içsel geçerlilik ile ilgilidir. Çalışmada kontrol grubu kullanılmadığı için çalışmanın içsel geçerliliği düşüktür. Aynı zamanda, son değerlendirme, uygulama sürecinin son seansında yapılmıştır. Bu seansta, çocuklar bir süredir gördükleri terapistten ve oyun odasından ayrılacakları için ayrılık kaygısının tetiklenmesi çok muhtemeldir. Tetiklenen kaygı, çocukların son değerlendirme performanslarına yansımış olabilir. Bu da, son değerlendirme puanlarının çocuğun genel durumundan daha farklı sonuçlar vermesine sebep olmuş olabilir. Bu durumun kontrol edilerek süreç boyunca veri toplanması çalışmadan elde edilen son değerlendirme verilerinin geçerliliğini arttırabilir. Metodolojinin güçlendirilmesi için programın farklı terapistler tarafından kontrol grubu da kullanılarak daha büyük bir örnekleme süreç araştırması şeklinde uygulanması gerekmektedir.

Çalışmanın veri ve analiz yöntemleri ile ilgili de bazı kısıtlılıkları vardır. Bu çalışmada alınan izinler kapsamında kamera ve ses kaydı yapmak mümkün olmadığı için bütün analizler seans notları üzerinden yapılmıştır. Bu da çalışmadaki en önemli bulgulardan biri olan oyun kapasitesi ölçümlerini kısıtlamıştır. Örneğin, oyun değerlendirme ölçeğinin duygusal alt ölçekleri kamera kaydı gerektirdiği

için kullanılmamıştır; fakat bu alt ölçekler de bütünsel bir değerlendirme için en az bilişsel alt ölçekler kadar gereklidir. Çocukların sembolik oyun kapasitelerini ölçen birçok standardize ve kapsamlı yöntem bulunmaktadır; ancak hepsi kamera kaydı gerektirmektedir (Kernberg, Chazan ve Normandin, 1998; Scheider ve Canes, 2006). Çalışmadaki bir diğer önemli bulgu ebeveynlik becerileri ile ilgilidir; fakat bu alanda nicel bir veri toplanmamıştır. Nitel veriler ebeveynlerin zihinselleştirme ve yansıtıcı işlev kapasitelerinin arttığını ve ebeveynlik streslerinin azaldığını öne sürmüştür; fakat çalışmanın nicel kısmı daha çok çocuktaki ilerlemelere odaklandığı için ebeveynlerdeki bu gelişmelere dair destekleyici bir sayısal veri sunulmamıştır. Ebeveynlerin zihinselleştirme seviyelerini nicel olarak ölçmenin farklı yöntemleri literatürde sunulmuştur. Örneğin bir yöntem, bu ebeveynlik becerisini ebeveynlerin konuşmaları üzerinden sistematik şekilde kodlayarak ölçmektedir (Fonagy vd., 1998). Bir başka yöntemde ise ebeveynler tarafından doldurulan ölçekler kullanılmaktadır (Fonagy vd., 2016; Luyten vd., 2017). Sonraki çalışmaların bu yöntemleri kullanarak bu alanda nicel veriler toplaması bu çalışmadaki bulguların genellenebilirliği açısından önemlidir.

ARAŞTIRMAYA İLİŞKİN ETİK BİLGİLER

Araştırma için İstanbul Bilgi Üniversitesi'nin etik kurulundan (İstanbul Bilgi Üniversitesi İnsan Araştırmaları Etik Kurulu, Proje No: 2016-20024-046, Değerlendirme Tarihi: 4 Ekim 2016) onay alınmıştır. Çalışma ve araştırma süreci T.C. Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı bilgisi, izni ve kuralları çerçevesinde yürütülmüştür. Katılımcılar sürece ve haklarına dair ayrıntılı bir şekilde bilgilendirilmiş ve kendilerinden gönüllü bir şekilde çalışmaya katılmak istediklerine dair sözlü ve yazılı onam alınmıştır.

ARAŞTIRMACILARIN KATKI ORANI

Yazarlar çalışmaya eşit oranda katkı sağlamıştır.

ÇATIŞMA BEYANI

Bu çalışmada herhangi bir potansiyel çıkar çatışması bulunmamaktadır.

KAYNAKÇA

- Achenbach, T. M. (1991). *Manual for the child behavior checklist /4-18 and profile*. Burlington, VT: University of Vermont, Department of Psychiatry.
- Achenbach, T. M., ve Rescorla, L. A. (2000). *Mental health practitioners' guide for the Achenbach System of Empirically Based Assessment (ASEBA)*. Burlington: University of Vermont, Department of Psychiatry.
- Adkins, T., Luyten, P., ve Fonagy, P. (2018). Development and preliminary evaluation of Family Minds: A mentalization-based psychoeducation program for foster parents. *Journal of Child and Family Studies*, 27(8), 2519-2532.
- Baysal, A. E. (2017). *Koruyucu Aile Uygulamaları ve Sonuçları: İstanbul Örneği* (Masters Dissertation, İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi).

- Bowlby, J. (1980). *Attachment and loss, volume 3: loss; sadness and depression*.
- Boyatzis, R. E. (1998). *Transforming qualitative information: Thematic analysis and code development*. sage.
- Bretherton, I., Ridgeway, D., ve Cassidy, J. (1990). Assessing internal working models of the attachment relationship: An Attachment Story Completion Task for 3-year-olds. In T. Greenberg, D. Cicchetti, & E.M. Cummings (Eds.), *Attachment in the Preschool Years: Theory, Research, and Intervention*. University of Chicago Press: Chicago, IL.
- Chazan, S. E. (2001). Toward a nonverbal syntax of play therapy. *Psychoanalytic Inquiry*, 21(3), 394-406.
- Cooper, R. J. (2000). The impact of child abuse on children's play: A conceptual model. *Occupational Therapy International*, 7(4), 259-276.
- Erdal, L. (2014). Türkiye'de sosyal politika ve koruyucu aile hizmet modeli. *Sosyoekonomi*, 22(2), 171-192.
- Erol, N., ve Şimşek, Z. (2010). *Okul çağı çocuk ve gençler için davranış değerlendirme ölçekleri el kitabı*. Ankara: Mentis Yayıncılık.
- Eyberg, S. (1988). Parent-child interaction therapy: Integration of traditional and behavioral concerns. *Child & Family Behavior Therapy*, 10(1), 33-46.
- Fein, G. (1987). Pretend play: Creativity and consciousness. P. Gorlitz & J. Wohlwill (Eds.), *Curiosity, imagination, and play* (ss. 281–304). Hillsdale, NJ: Lawrence Erlbaum Associates.
- Fonagy P. (1999). *Transgenerational Consistencies of Attachment: A new theory*, Developmental and Psychoanalytic Discussion Group, American Psychoanalytic Meeting, Washington, DC.
- Fonagy, P., Luyten, P., Moulton-Perkins, A., Lee, Y.W., Warren, F., Howard, S., Ghinai, R., Hearon, P. ve Lowyck, B. (2016). Development and validation of a self-report measure of mentalizing: The reflective functioning questionnaire. *PLoS One*, 11(7), e0158678.
- Fonagy, P., Target, M., Steele, H. ve Steele, M. (1998). *Reflective-functioning manual, version 5.0, for application to adult attachment interviews*. London: University College London.
- Gil, E. (1991). *The healing power of play: Working with abused children*. New York: Guilford Press.
- Gordon, D. E. (1993). The inhibition of pretend play and its implications for development. *Human Development*, 36(4), 215-234.
- Granot, D. ve Mayseles, O. (2001). Attachment security and adjustment to school in middle childhood. *International Journal of Behavioral Development*, 25(6), 530-541.
- Hays, D. G., ve Singh, A. A. (2011). *Qualitative inquiry in counseling and education*. New York, NY: Guilford Press.
- Hughes, D. (1998). *Building the bonds of attachment*. Northvale, NJ: Jason Aronson.
- Hughes, D. (1999). Adopting children with attachment problems. *Child Welfare*, 78(5), 541-560.
- IBM Corp. (2015). *IBM SPSS Statistics for Macintosh, version 23.0*. Armonk, NY: Author.

- Jernberg, A. (1984). Theraplay: Child therapy for attachment fostering. *Psychotherapy: Theory, Research, Practice, Training*, 21(1), 39-47.
- Karataş, K. (2007). Türkiye’de Çocuk Koruma Sistemi ve Koruyucu Aile Uygulamaları Üzerine Bir Değerlendirme. *Journal of Society & Social Work*, 18(2).
- Kaugars, A. S. ve Russ, S. W. (2009). Assessing preschool children's pretend play: Preliminary validation of the Affect in Play Scale-Preschool version. *Early Education and Development*, 20(5), 733-755.
- Keck, G. ve Kupecky, R. (1995). Adopting the hurt child: Hope for families with special needs. *Colorado Springs, CO: Pinon*.
- Kernberg, P. F., Chazan, S. E. ve Normandin, L. (1998). The Children’s Play Therapy Instrument (CPTI): Description, development, and reliability studies. *The Journal of Psychotherapy Practice and Research*, 7(3), 196- 207.
- Luyten, P., Mayes, L. C., Nijssens, L. ve Fonagy, P. (2017). The parental reflective functioning questionnaire: Development and preliminary validation. *PLoS one*, 12(5).
- Minnis, H., Everett, K., Pelosi, A. J., Dunn, J. ve Knapp, M. (2006). Children in foster care: Mental health, service use and costs. *European Child & Adolescent Psychiatry*, 15, 63–70. doi:10.1007/ s00787-006-0452-8.
- Redfern, S., Wood, S., Lassri, D., Cirasola, A., West, G., Austerberry, C., Luyten, P., Fonagy, P., ve Midgley, N. (2018). The Reflective Fostering Programme: background and development of a new approach. *Adoption & Fostering*, 42(3), 234-248.
- Roy, P., Rutter, M. ve Pickles, A. (2000). Institutional care: Risk from family background or pattern of rearing? *Journal of Child Psychology and Psychiatry and Allied Disciplines*, 41, 139–150.
- Rubin, K., Fein, G. ve Vandenberg, B. (1983). Play. P. Mussen (Ed.), *Handbook of child psychology* (Vol. 4, ss. 693–774). New York: Wiley.
- Russ, S. W. (2004). *Play in child development and psychotherapy: Toward empirically supported practice*. New York: Routledge.
- Schneider, C. ve Jones, E. E. (2006). *Child psychotherapy Q-Set Coding manual*. Berkeley: University of California. Unpublished manual.
- Schofield, G. ve Beek, M. (2005) Providing a secure base: parenting children in long-term foster family care. *Attachment & Human Development* 7(1): 3-26.
- Sinclair, I., Wilson, K., ve Gibbs, I. (2000) Supporting Foster Placements: Report two. York: Social Work Research and Development Unit, University of York.
- Singer, D. G. ve Singer, J. L. (1990). *The house of make-believe: Children’s play and the developing imagination*. Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Steward, D. S. ve O'Day, K. R. (2000). Permanency planning and attachment: A guide for agency practice. *Handbook of Attachment Interventions (Second Edition)* (ss. 147-167).
- Stovall, K. C. ve Dozier, M. (1998). Infants in foster care: An attachment theory perspective. *Adoption Quarterly*, 2(1), 55-88.

- T.C. Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı Koruyucu Aile Yanında Bakımı Sağlanan Çocuk Sayısı İstatistikleri. Erişim adresi <https://ailevecalisma.gov.tr/chgm/istatistikler/>
- Uluç, S. (2005). Okul öncesi çocuklarda benliğe ilişkin inançlar, kişilerarası şemalar ve bağlanma ilişkisinin temsilleri arasındaki ilişki: Ebeveynlerin kişilerarası şemalarının ve bağlanma modellerinin etkisi. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara: Hacettepe Üniversitesi.
- Walker, J. (2008). The use of attachment theory in adoption and fostering. *Adoption & Fostering*, 32(1), 49-57.
- Winnicott, D. W. (1971). *Playing and reality*. London: Tavistock.
- Yolcuoğlu, İ. G. (2009). Türkiye'de Çocuk Koruma Sisteminin Genel Olarak Değerlendirilmesi. *Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi*, 18(18).

Toplum ve Sosyal Hizmet

ISSN: 2147-3374 / E-ISSN: 2602-280X

Araştırma Makalesi / Research Article

Sosyal Hizmet Bölümü Öğrencilerinin Duygu Yönetim Beceri Düzeylerinin İncelenmesi

Investigation of Level of Emotion Management Skills of Social Work Students

Eda BEYDİLİ GÜRBÜZ¹

¹ Dr. Öğr. Üyesi, Düzce Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi Sosyal Hizmet Bölümü, edagurbuz@duzce.edu.tr, ORCID: 0000-0003-1680-5439

Başvuru: 03.01.2021
Kabul: 09.05.2021

Atf:
Beydili Gürbüz, E. (2021). Sosyal hizmet bölümü öğrencilerinin duygu yönetim beceri düzeylerinin incelenmesi. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 32(3), 755-770. DOI: 10.33417/tsh.852761

ÖZET

Bu araştırmanın amacı, sosyal hizmet bölümü öğrencilerinin duygu yönetim becerisi düzeylerini ortaya çıkarmaktır. İlişkisel tarama modeli kullanılarak yapılan araştırmada, tabakalı örnekleme yöntemiyle 2020-2021 eğitim öğretim yılında güz döneminde Düzce Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi Sosyal Hizmet Bölümünde ders kaydı yaptıran 239 katılımcıya ulaşılmıştır. Veri toplama aracı olarak kişisel bilgi formu ve Duyguları Yönetim Becerileri Ölçeği kullanılmıştır. Araştırmada elde edilen veriler IBM SPSS 22 kullanılarak analiz edilmiştir. Araştırma sonuçlarına göre katılımcıların duyguları yönetim becerileri, olumsuz bedensel tepkileri kontrol etme alt boyutu dışında yeterlidir. Katılımcıların sınıf düzeyi ve yaşı arttıkça duyguları yönetim becerisinin yetersiz olduğu tespit edilmiştir. Katılımcıların duygu yönetim becerilerini arttıracak yöntem ve tekniklerin geliştirilmesi, sosyal hizmet ders içeriklerinin gözden geçirilmesi, alanda ise sosyal hizmet uzmanlarının duygu yönetim becerilerine yönelik eksikliklerinin eğitimlerle desteklenmesi önerilmiştir.

Anahtar kelimeler: Sosyal hizmet, duygular, duygu yönetimi, beceri temeli

ABSTRACT

The aim of this study is to investigate of the emotion management skills of social work students. Using correlational survey model, 239 participants, who enrolled in Düzce University Faculty of Health Sciences Department of Social Work in the fall semester of the 2020-2021 academic year, were reached with the stratified sampling method. Personal information form and Emotion Management Skill Scala were used as data collection tools. The data obtained within the study were analyzed using IBM SPSS 22. According to the results, the emotion management skills of the participants are sufficient except for the controlling negative body response sub-dimension. It was found that as the class level and age increased, the emotion management skills are insufficient. It was suggested to develop methods and techniques to increase the emotion management skills of the participants, to review the social work curriculum and to enhance the deficiencies of social workers' emotion management skills with training in the field.

Keywords: Social work, emotions, emotion management, skill-base

GİRİŞ

İnsan sosyal bir varlık olarak başkalarıyla bir arada yaşamak durumundadır. Bu bir arada yaşama zorunluluğu insanların salt düşüncelerini değil duygularını da dikkate almasını gerektirir. Duygular, yalnızca rasyonellikle değerlendirilemeyecek kadar karmaşık sistem olan insan için önemli bir unsurdur. Dolayısıyla insanla çalışan tüm meslekler için duygu anahtar kavramdır. Sosyal hizmet de müracaatçı ile bağlantı kurulan dolayısıyla bir iletişimin olduğu, mesleki çalışma ilişkisinin oluşturulduğu bir süreçtir ve duygular bu sürecin önemli bir parçasıdır (O'Connor, 2020).

Duyguya ilişkin farklı tanımlamalar bulunmaktadır. Çeçen (2002)'e göre duygu, kişinin hayatını ve o hayat içerisinde karşılaştıkları olaylara ilişkin yapabileceklerini içeren ve tanımlanabilir dönemleri olan bir süreçtir. Frijda ve Mesquita (1994)'ya göre ise duygular, bireyin çevresinde gerçekleşen olaylara karşı gösterdiği tepkiler ile olayların bireyde yarattığı bilişsel izlenimlerdir. Salovey ve Mayer (1989) ise duyguyu psikolojik, bilişsel, motivasyonel ve deneyimsel sistemlerden oluşan, birçok psikolojik alt sistemlerinin sınırlarını aşan sistemli yanıtlar olarak tanımlamaktadır. İnsani hizmet çalışanlarının duygularının ve bu duyguların hem hizmet sunumu hem de kendi psikolojik iyilik halini etkilediğinin farkına varması ve buna uygun yanıtlar vermesi duyguların yönetilmesi kavramını işaret etmektedir. Duyguların yönetilmesi sosyal hizmet uzmanlarının sahip olmaları gereken temel becerilerden biridir.

Bir süreç olarak duyguları yönetme; duyguların farkında olma, onları tanıma, yönlendirme ve uyum sağlayabilme durumudur (Töremen ve Çankaya, 2008). Goleman (2004) ise duygu yönetimini, bireylerin duygulardan kaçmak ya da onları bastırmak yerine yüzleşerek sonuca ulaşmaları olarak ifade etmektedir. Yaylacı (2016) ise özdenetimi, öz bilinci, iletişimi, sosyal becerileri ve empatiyi geliştirebilme çabası içerisinde olmayı duygu yönetimi olarak kavramsallaştırmaktadır. Literatürde duyguların yönetilmesi (emotion management) kavramı yanı sıra duygusal emek (emotional labor) kavramının da kullanıldığı görülmektedir. Bu kavramı literatüre kazandıran Hochschild (2003)'e göre duygusal emek, herkesin görebileceği yüz ve vücut görüntüsü yaratmak üzere duyguların yönetilmesidir. Bu süreçte iki tür strateji bulunmaktadır. Bunlardan ilki, kişinin duyguyu hissetmeden o duyguyu karşı tarafa iletmesi olarak açıklanan yüzeysel davranış (surface acting); diğeri ise kişinin olay karşısında gerçekten hissettiği duyguyu sergilemesi ya da gerçek duyguyu hissetmesi için geçmiş duygusal deneyimlerini kendine hatırlatması şeklinde açıklanan derinlemesine davranıştır (deep acting). Derinlemesine davranışta kişi sadece görünüşünü değiştirmekle kalmayıp o duyguyu hissetmeye çalışmaktadır. Yüzeysel ve davranışsal duygu yönetimlerinin tükenmişliği etkilediği üzerine çalışmalar bulunmaktadır (Brotheridge ve Grandey, 2002; Merighi ve Dinis, 2008; Van Dijk ve Brown, 2006). Hochschild duygu yönetimini ise duygusal iş (emotional work) ile eş anlamlı olarak kullanarak özel alanda mesleğin gerektirdiği kodlara uygun olarak hareket etmek olarak açıklamaktadır. Her iki kavram düşünüldüğünde duygu yönetiminin iş yerinde para kazanmak için yapıldığında duygusal emek olarak adlandırıldığı söylenebilir. Cranford ve Miller (2013) duyguların kamusal (iş içerisinde) ve özel alanda (iş dışında) yaşananlar olarak ayrılmasını eleştirmektedir.

Literatürde iki kavramı birbirini yerine kullanan çalışmalar olmakla birlikte buna karşı çıkan çalışmalar da bulunmaktadır (Kimura 2010; O'Connor, 2008). Karşı çıkışlardaki ortak nokta ise duyguların para kazanmak için yönetilmediği, duyguları yönetmenin işin bir parçası olarak özünde var olduğudur. Örneğin çocuk refah alanında çalışan bir sosyal hizmet uzmanı para kazanmak için değil, işinin bir parçası olduğu için duygularını yönetmektedir. Niven, Totterdell, ve Holman (2009) duygusal emek yerine duygu yönetimi kavramının kullanılmasının daha uygun olduğunu belirtmektedirler; çünkü kişinin duygularını kontrol etmesi iş için gerekli bir görev olarak tanımlanmamakta ve iş sözleşmesinde belirtilmemektedir (Humphrey, 2020). Bu çalışmada duygu yönetimi, hangi ortamda meydana geldiklerine bakılmaksızın, bireylerin içinde buldukları durumlarla kendi duygularını uyumlu hale getirerek içsel bir bütünleşme sürecinin sağlanmasına ilişkin gösterilen çabayı ifade edecek şekilde kullanılmaktadır.

Duygu yönetiminin birbiri ile ilişkili bazı alt boyutları bulunmaktadır. Bu alt boyutlar Lewis (1994)' in çalışması göz önüne alınarak yapılandırılmıştır (Çeçen, 2002). Bunlar duygusal olaylar karşısında bedenin vermiş olduğu ağz kuruması, solunum farklılığı, kalp çarpıntısı gibi olumsuz bedensel tepkileri kontrol edebilme; duygularını tanıyarak bunu olduğu gibi karşı tarafa iletmeyi içeren duyguları olduğu gibi gösterebilme; hissedilen duyguları yüz ifadelerine uygun olacak şekilde sözel olarak ifade edebilme; öfke duygusunun saldırganlıktan uzak, sağlıklı bir biçimde ifade edilmesini kapsayan öfke yönetimi ve duygusal bir durumun nasıl üstesinden gelinebileceğini kapsayan başa çıkmadır (Güney, Taşkiran ve Özkul, 2015). Bu alt boyutlar bir sosyal hizmet uygulamasının doğasında var olan dolayısıyla sosyal hizmet uzmanının birey, grup ya da topluluklarla çalışırken sahip olması gereken temel becerilerdir. Sosyal hizmet uzmanının bu becerileri geliştirebilmesi müdahalenin başarılı olma olasılığını arttıracaktır. Bu açıdan alt alanları ile bir bütün olarak duygu yönetiminin sosyal hizmetle yakından ilişkili olduğu görülmektedir.

Bakım ve yardımla ilgili bir meslek olarak sosyal hizmet (Thompson, 2013), farklı sorun alanlarında müracaatçıların ihtiyaçlarının karşılanmasını temel alan mesleklerden biridir. Madde bağımlılığı, toplumsal cinsiyete dayalı şiddet, yaşlılık, engellilik, ihmal ve istismar gibi farklı sorun alanlarında sosyal hizmet uygulamasının, insanı salt rasyonel varlık olarak ele alması şefkat, sabır ve duyarlılıktan uzaklaşma tehlikesini ortaya çıkarmaktadır. Böylesi bir durum uzmanın müracaatçı ile çalışmaması, müracaatçıyı çalışmadan vazgeçirmesi ya da yasal olan bir çözümü dayatması şeklinde sonuçlanmaktadır (Howe ve Hinings, 1995). Buna karşın söz konusu sorun alanları beraberinde pek çok duyguyu da getirmektedir. Dolayısıyla sosyal hizmet mesleğinin doğasında duyguların olduğu söylenebilir. Bu nedenle duyguların yönetimi sosyal hizmet uzmanlarının müracaatçılarla mesleki ilişki kurduğu işinin bir parçasıdır ve sosyal hizmetlerin sunumu, sosyal hizmet uzmanının müracaatçıya uygun duygusal yanıtlar vermesine bağlıdır. Uzmanın duyguyu göstermedeki başarısızlığı müracaatçının iyilik hali ve mesleki ilişkinin sürdürülebilirliği açısından önemlidir (Mann, 2004). Bu durum da duyguların yönetilmesi becerisine işaret etmektedir.

Bir sosyal hizmet becerisi olarak duyguların yönetilmesinin iki yönü bulunmaktadır: Bunlardan ilki müracaatçının duygularının farkında olmak ve duygulara uygun yanıtlar vermek; diğeri ise sosyal hizmet uzmanlarının kendi duygularının, bu duygularının müracaatçının durumunu değerlendirmesini etkilediğinin farkına varmaktır (Thomson, 2013). Sosyal hizmet uzmanı bu beceri doğrultusunda kendisini, duygularını tanımalı, duygularının öznel değerlendirmeleri üzerindeki olası etkilerini göz önüne alarak mesleğin etik ilke ve sorumlulukları ile bütünleştirmelidir. Bu bakımdan sosyal hizmet bölümü öğrencilerinin duygu yönetim becerilerinin ortaya çıkarılarak geliştirilmesinin ve sosyal hizmet eğitiminin de bu süreci desteklemesinin önemli olduğu düşünülmektedir

Literatürde hemşireler (Aslan, 2017), öğretim elemanları (İşeri, 2019), uçuş personeli (Bekman, 2016), üniversiteye hazırlananlar (Arslan, 2006), üniversite öğrencileri (Tetik ve Akkaya, 2018), büro çalışanları (Kervancı Toptaş ve Üstün, 2014), antrenörler (Tosun, 2009), alışveriş merkezi çalışanları (Özdemir, 2017) gibi farklı örneklem gruplarının duygu yönetim becerileri düzeyini, yaş, cinsiyet, medeni durum, çocuk sayısı, ebeveyn eğitim durumu, gelir durumu, çalışma süresi gibi değişkenler açısından ele alan araştırmalar bulunmaktadır. Sosyal hizmet alanında ise duygusal emek ile ilgili bazı çalışmalar (Aca, 2021; Gorman, 2000; Özmete, 2011; Studsrød, 2013; Moesby-Jensen ve Nielsen, 2015; Lavee ve Strier, 2018; Winter, Morrison, Cree, Ruch, Hadfield ve Halleth, 2018) yapılmış olmakla birlikte, eğitim sürecinde doğrudan duyguların yönetimine dair bir çalışma bulunmamaktadır. Morrison (2007) duyguların sosyal hizmet uygulamasında önemli bir yeri olmasına rağmen bu konuda yeterince araştırma olmadığını belirtmektedir. Grant, Kinman ve Alexander (2014) ise tarihsel olarak sosyal hizmet ders planlarında mesleğin duygusal doğasına ya da öğrencilerin duygularını yönetme becerilerini geliştirme ihtiyacına fazla yer verilmediğini, öğrencilerin zaten buna sahip olduğunu ve mesleğin duygusal talepleri ile baş edebileceğinin varsayıldığını belirtmektedir. Bu alanda araştırmaya rastlanılmamasının belirtilen durumla yakından ilişkili olduğu düşünülmektedir. Sosyal hizmet bölümü öğrencilerinin duyguları yönetme becerilerine dair bilginin olmayışı bu araştırmanın problemini oluşturmaktadır.

Araştırmanın Amacı

Araştırmanın amacı sosyal hizmet bölümü öğrencilerinin duygu yönetim beceri düzeylerinin çeşitli değişkenler açısından farklılaşp farklılaşmadığının ortaya çıkarılmasıdır. Bu kapsamda test edilen araştırma hipotezleri şunlardır:

H1. Katılımcıların duygu yönetim beceri düzeyi cinsiyete göre anlamlı olarak farklılaşmaktadır.

H2. Katılımcıların duygu yönetim beceri düzeyi yaşa göre anlamlı olarak farklılaşmaktadır.

H3. Katılımcıların duygu yönetim beceri düzeyi sınıf düzeyine göre anlamlı olarak farklılaşmaktadır.

H4. Katılımcıların duygu yönetim beceri düzeyi sosyal hizmet bölümünü isteyerek tercih etme durumuna göre anlamlı olarak farklılaşmaktadır.

H5. Katılımcıların duygu yönetim beceri düzeyi psikolojik/psikiyatrik destek alma durumuna göre anlamlı olarak farklılaşmaktadır.

H6. Katılımcıların duygu yönetim beceri düzeyi kendini, duygularını tanımaya yönelik bir eğitime, seminere vb. katılma durumuna göre anlamlı olarak farklılaşmaktadır.

YÖNTEM

Nicel desende tasarlanan bu araştırmada, sosyal hizmet bölümü öğrencilerinin kişisel özelliklerine ait çeşitli değişkenlerle duygu yönetim beceri düzeyleri arasındaki ilişkiye odaklanıldığından ilişkisel tarama modeli kullanılmıştır. Bu modelde iki veya daha fazla değişken arasındaki ilişkinin yönü ve derecesi belirlenmektedir (Karasar, 2008).

Evren ve Örneklem

Bu araştırmanın çalışma evrenini 2020-2021 Eğitim-Öğretim Yılı Güz Dönemi'nde Düzce Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi Sosyal Hizmet Bölümünde ders kaydı yaptıran öğrenciler oluşturmaktadır (n=325). Fakülteden alınan bilgiye göre ilgili eğitim döneminde 83 öğrenci birinci, 87 öğrenci ikinci, 78 öğrenci üçüncü ve 77 öğrenci ise dördüncü sınıf derslerini yüklenmiştir. Araştırmada tabakalı örneklem yöntemi kullanılmış ve ulaşılmaması gereken katılımcı sayısı hesaplanmıştır. Bu hesaplama sonucunda 176 katılımcıya ulaşılmaması gerektiği bulunmuş ve araştırmada 65'i birinci, 66'sı ikinci, 52'si üçüncü ve 56'sı dördüncü sınıf olmak üzere toplam 239 katılımcıya ulaşılmıştır. Öğrencilerin yaşı minimum 17, maksimum 41'dir ($\bar{x} \pm Ss$ 20,40±2,19).

Veri Toplama Araçları

Araştırmada veri toplamak amacıyla duyguları yönetme becerileri ölçeği ve kişisel bilgi formu kullanılmıştır.

Kişisel bilgi formu; Araştırmacı tarafından hazırlanan kişisel bilgi formunda katılımcıların yaş, cinsiyet, sınıf, ebeveynlerin birliktelik durumu ve tutumu, kronik hastalığı olup olmadığı, psikolojik/psikiyatrik destek alıp almadıkları, sosyal hizmet bölümüne isteyerek gelip gelmedikleri gibi bilgileri içeren sorular bulunmaktadır.

Duygu Yönetim Becerileri Ölçeği (DYBÖ); Çeçen (2006) tarafından geliştirilen ölçekte 1 Bana hiç uygun değil- 5 Bana tamamen uygun olacak şekilde beşli derecelendirme kullanılmıştır. Ölçek, 8'i olumlu 20'si olumsuz toplam 28 madde ve 5 alt boyuttan oluşmaktadır. Güney ve diğerleri (2015) tarafından açıklanan bu alt boyutlar şunlardır:

Sözel Olarak İfade Edebilme (SOİE): Bireyin duygularını sağlıklı bir biçimde sözel olarak ifade edebilmesidir. Ölçekteki 3., 4., 7., 9., 23., 25. ve 27. maddeler bu alt boyutu karşılamaktadır.

Duyguları Olduğu Gibi Gösterebilme (DOGG): Bireyin empati yaparak duyguları dikkate alması ve buna uygun tepki verebilmesidir. Ölçekteki 15., 16., 18., 20., 24.ve 28; maddeler bu alt boyutu oluşturmaktadır.

Olumsuz Bedensel Tepkileri Kontrol Edebilme (OBTKE): Bireyin çeşitli duygular karşısında yaşadığı kalp çarpıntısı, göz bebeklerinin büyümesi, ağız kuruması gibi olumsuz bedensel tepkilerini kontrol edebilmesidir. Ölçekteki 1., 15., 11. ve 13. maddeler bu alt boyutu oluşturmaktadır.

Başa Çıkma (BÇ): Bireyin duygusal durumların üstesinden gelebilme becerisini ifade etmektedir. Ölçekteki 2., 17., 21. ve 26. maddeler bu alt boyutu oluşturmaktadır.

Öfke Yönetimi (ÖY): Bireyin öfke duygusunu sağlıklı bir biçimde ifade edebilme becerisini içermektedir. Ölçekteki 6. 22. ve 14. maddeler bu boyut kapsamında ele alınmaktadır.

Ölçekte yer alan 12., 8., 10. ve 19. maddeler ise serbest maddeler olarak toplam puan değerlendirilirken hesaplamalara dahil edilmektedir. Ölçek puanlanırken olumsuz maddeler ters çevrilerek puanlanmaktadır. Ölçekten en düşük 28, en yüksek 140 puan alınmaktadır. Yüksek puan, duygu yönetim becerisinin yeterli olduğunu ifade etmektedir. Ölçeğin Cronbach Alpha iç güvenilirlik katsayısı 0,83 olarak bulunmuştur. Bu araştırmada ise DYBÖ Cronbach Alpha iç güvenilirlik katsayısı 0,81 olarak hesaplanmıştır. Özdamar'a göre (2002) iç güvenilirlik katsayısının 0,81 ve üzerinde olması ölçeğin yüksek güvenilirlikte olduğunu belirtmektedir.

Verilerin Toplanması ve Analizi

Araştırma kapsamında araştırmacı tarafından ilgili literatür incelendikten sonra kişisel bilgi formu tasarlanmıştır. Araştırmada kullanılan DYBÖ için ise Prof. Dr. Ayşe Rezan Çeçen Eroğul'dan e-posta yoluyla gerekli izin alınmıştır. Daha sonra anketin uygulanabilmesi için Düzce Üniversitesi Bilimsel Araştırma ve Yayın Etik Kurulu'ndan 17.09.2020 tarih ve 2020/186 sayılı onay alınmıştır. Onayın ardından kişisel bilgi formu ve ölçek çevrimiçi ortama aktarılmıştır. Düzce Üniversitesi 2020-2021 Güz Dönemi Akademik Takvimi'nde belirtilen ders kayıt ve ekle-bırak haftalarının ardından her sınıftan bir öğrenci ile bağlantı kurularak araştırma linkinin kendi öğrenci gruplarında paylaşması istenmiştir. Bir haftanın bitiminde ikinci bir hatırlatma yapılmıştır. Öğrencilere iletilen bilgi formunda isim ve öğrenci numarası gibi kimliği açığa çıkaracak bilgiler istenmemiş ve araştırmaya katılmanın tamamen gönüllülük esasına bağlı olduğunu altı çizilmiştir.

Verilerin analizinde IBM SPSS 22.0 kullanılmıştır. Verilerin normal dağılıma uygunluğunu belirlemek amacıyla basıklık ve çarpıklık değerleri kullanılmıştır. Bu araştırmada basıklık ve çarpıklık değeri +1,5 ile -1,5 arasında olduğundan veriler normal dağılmıştır (Tabachnick ve Fidell, 2013). Duygu yönetim becerileri düzeyleri ile değişkenler arasındaki ilişkiyi belirlemek amacıyla t testi, ikiden fazla değişken için ise ANOVA testi yapılmıştır. ANOVA testinde fark çıktığı durumda ise ikili fark için varyanslar homojen olduğundan Tukey testi kullanılmıştır.

BULGULAR

Araştırmanın bu bölümünde kişisel bilgi formu ve duyguları yönetme becerileri ölçeğinden elde edilen verilerin dağılımı, ölçeğin genel ve alt boyutlara göre ortalama dağılımları ve kişisel bilgilerle ölçeğin ve alt boyutlarının karşılaştırılması yer almaktadır.

Tablo 1. Katılımcıların Kişisel Bilgileri

Değişkenler		n	%
Cinsiyet	Kadın	209	87,4
	Erkek	30	12,6
Sınıf	1. Sınıf	65	27,2
	2. Sınıf	66	27,6
	3. Sınıf	52	21,8
	4. Sınıf	56	23,4
Yaş	17-20	147	61,5
	21 ve üzeri	92	38,5
Sosyal hizmet bölümünü isteyerek tercih etme durumu	Evet	199	83,3
	Hayır	40	16,7
Yaşamın herhangi bir bölümünde psikolojik/psikiyatrik destek alma durumu	Evet	45	18,8
	Hayır	194	81,2
Kendini, duygularını tanımaya yönelik herhangi bir eğitime, seminere vb. katılma durumu	Evet	88	36,8
	Hayır	151	63,2
TOPLAM		239	100

Yukarıdaki tabloda görüldüğü üzere katılımcıların %87,4'ü kadın, %12,6'sı erkektir. Araştırmaya katılan birinci ve ikinci sınıftaki öğrenci oranı daha fazladır. 17-20 yaş arası katılımcı oranı %61,5'tir. Katılımcıların %83,3'ü bölümü isteyerek tercih ettiğini belirtmiştir. Katılımcıların %18,8'i yaşamının herhangi bir bölümünde psikolojik/psikiyatrik destek almış; %36,8'i ise kendilerini, duygularını tanımaya yönelik eğitime, seminere vb. katılmışlardır.

Tablo 2. Duygu Yönetim Becerileri Düzeyine İlişkin Betimsel İstatistikler

	Min.	Maks.	\bar{x}	Ss
Olumsuz Bedensel Tepkileri Kontrol Edebilme (OBTKE)	4,00	20,00	10,70	3,28
Başa Çıkma (BÇ)	7,00	20,00	13,83	2,97
Sözel Olarak İfade Edebilme (SOİE)	9,00	35,00	24,35	5,92
Duyguları Olduğu Gibi Gösterebilme (DOGG)	8,00	30,00	22,12	4,26
Öfke Yönetimi (ÖY)	3,00	15,00	10,74	2,65
Duygu Yönetimi Becerileri Toplam (DYBÖ)	55,00	133,00	96,56	13,62

Tablo 2'de araştırmada kullanılan DBYÖ'ye ilişkin betimsel istatistikler verilmiştir. Buna göre katılımcıların OBTKE alt boyutuna ilişkin puan ortalaması $x = 10,70$ 'dir. Bu alt boyutta en düşük 4, en yüksek 20 puan alınabilmektedir. Katılımcıların OBTKE ortalama puanları orta puanın (12) altındadır. Bu çerçevede katılımcıların OBTKE becerisinin yeterli olmadığı söylenebilmektedir. BÇ alt boyutunda ise ortalama puan ($x = 13,83$) orta puanın (13,5) biraz üstündedir. Bu durumda katılımcıların BÇ becerisi yeterli düzeydedir. SOİE alt boyutunun ortalamasının ($x = 24,25$) orta puandan yüksek olduğu; DOGG alt boyutunun puan ortalamasının ($x = 22,12$) orta değer üstünde olup yeterli olduğu; ÖY alt boyutunun ise puan ortalamasının ($x = 10,74$) orta değer (9) üstünde olup yeterli olduğu ifade edilebilmektedir. Katılımcıların toplam duyguları yönetme beceri düzeyine bakıldığında ise ortalamasının $96,56 \pm 13,62$ olduğu görülmektedir. Katılımcıların ölçekten aldığı en

düşük puan 55 iken en yüksek puan 133 olmuştur. Puan ortalamasının orta değer (94) üstünde olmasından ötürü katılımcıların duygu yönetme becerilerinin yeterli olduğu söylenebilmektedir.

Tablo 3. Duygu Yönetim Becerileri ve Alt Boyutları İle Değişkenler Arasındaki İlişkiye Yönelik Bağımsız Gruplar T Testi Sonuçları

	DYBÖ	OBTKE	BÇ	SOİE	DOGG	ÖY
	\bar{x} (Ss)					
Cinsiyet						
Kadın	96,49 (13,87)	10,41 (3,21)	13,67 (2,96)	24,62 (5,90)	22,32 (4,24)	10,82 (2,54)
Erkek	95,67 (11,87)	12,73 (3,01)	14,97 (2,88)	22,47 (5,86)	20,73 (4,21)	10,17 (3,29)
	t=0,384	t=-0,735	t= -2,253	t=1,187	t=1,918	t=1,272)
	p=0,701	p=0,000	p=0,025	p=0,063	p=0,056	p=0,205
Yaş						
17-20	97,12 (13,88)	11,12 (3,27)	13,72 (2,97)	23,96 (5,96)	22,70 (4,06)	11,00 (2,42)
21 ve üzeri	95,66 (13,21)	10,05 (3,19)	14,01 (2,98)	24,97 (5,82)	21,19 (4,44)	10,31 (2,93)
	t=0,805	t=2,557	t=-0,733	t=-1,283	t=2,690	t=1,895
	p=0,421	p=0,011	p=0,465	p=0,201	p=0,008	p=0,060
SH Böl. İste. Terc. Etme.						
Evet	97,38 (13,49)	10,81 (3,32)	13,79 (2,87)	24,57 (5,88)	22,48 (4,24)	10,98 (2,52)
Hayır	92,47 (13,68)	10,15 (3,02)	14,05 (3,47)	23,00 (6,04)	20,32 (3,95)	9,52 (2,95)
	t=2,094	t=1,162	t=0,506	t=1,317	t=2,968	t=3,25
	p=0,037	p=0,246	p=0,658	p=0,189	p=0,003	p=0,061
Psi./Psk. Des. Alm. Dur.						
Evet	96,29 (13,26)	9,62 (3,54)	13,67 (3,00)	25,42 (6,79)	21,47 (5,20)	10,27 (2,62)
Hayır	96,62 (13,73)	10,95 (3,17)	13,87 (2,97)	24,10 (5,69)	22,27 (4,01)	10,85 (2,64)
	t=0,148	t=-2,473	t=-0,415	t=1,355	t=-1,144	t=-1,336
	p=0,882	p=0,014	p=0,679	p=0,177	p=0,334	p=0,183
Eğitim Alma Dur.						
Evet	98,98 (13,50)	10,49 (3,56)	14,34 (3,01)	26,24 (5,59)	22,14 (4,55)	10,37 (2,84)
Hayır	95,15 (13,54)	10,82 (3,10)	13,54 (2,92)	23,24 (5,84)	22,11 (4,10)	10,95 (2,51)
	t=0,568	t=-0,756	t=2,031	t=3,882	t=0,042	t=-1,637
	p=0,036	p=0,450	p=0,043	p=0,000	p=0,967	p=0,103

p < 0,05

Katılımcıların cinsiyet, yaş, sosyal hizmet bölümünü isteyerek tercih edip etmemeleri, psikolojik ya da psikiyatrik destek alıp almadıkları ve kendilerini, duygularını tanımaya yönelik eğitime, seminere vb. katılıp katılmamaları ile duygu yönetim becerileri düzeyleri arasında yapılan t testine göre katılımcıların cinsiyeti ve DYBÖ arasında anlamlı bir fark yokken ($p > 0,05$), OBTK ve BÇ alt boyutlarında anlamlı bir fark olduğu görülmektedir ($p < 0,05$). Her iki alt boyut için erkek katılımcıların ortalamaları daha yüksektir.

Katılımcıların yaşı ile DYBÖ ve alt boyutlardan yalnızca OBTKE ve DOGG arasında anlamlı bir farklılık vardır ($p<0,05$). 17-20 yaş aralığında olan katılımcıların bu alt boyutlara ilişkin puan ortalamasının 21 ve üzeri yaşta olan katılımcılardan daha fazla olduğu saptanmıştır.

Katılımcıların sosyal hizmet bölümünü isteyerek tercih etmeleri ile DYBÖ ve alt boyutlardan da DOGG arasında anlamlı bir farklılık vardır ($p<0,05$). Buna göre bölümü isteyerek tercih edenlerin duygu yönetim becerisi ve duyguları olduğu gibi gösterebilme becerileri daha yüksektir.

Katılımcıların kendilerini, duygularını tanımaya yönelik herhangi bir eğitime, seminere vb. katılım durumu ile DYBÖ, OBTKE, BÇ ve SOİE alt boyutlarında anlamlı bir farklılık bulunmaktadır ($p<0,05$). Buna göre eğitime ya da seminere katılanların duygu yönetim becerileri daha yeterli düzeydedir.

Tablo 4: Duygu Yönetim Becerileri ve Alt Boyutları ile Sınıf Değişkeni Arasındaki İlişkiye Yönelik Anova Testi Sonuçları

Sınıf	DYBÖ	OBTKE	BÇ	SOİE	DOGG	ÖY	Fark
	\bar{x} (Ss)						
1	101,61 (13,06)	12,21 (3,32)	14,45 (2,97)	24,77 (5,83)	23,74 (3,59)	11,71 (2,31)	DYBÖ OBTK E
2	93,07 (12,21)	10,21 (2,99)	13,14 (2,75)	23,24 (5,81)	21,50 (4,45)	10,35 (2,41)	DOGG ÖY 1>2
3	94,79 (14,35)	10,11 (3,78)	13,1 (2,87) 14,43	24,54 (5,82)	21,60 (4,19)	10,46 (2,71)	1>3 1>4
4	96,44 (13,75)	10,05 (2,95)	(3,11)	24,98 (6,21)	21,46 (4,43)	10,34 (2,98)	BÇ 1>2 1>3
	F=4,955	F=6,877	F=3,529	F=1,112	F=4,480	F=4,16 0	2>4 3>4
	P=0,002	P=0,000	P=0,016	P=0,345	P=0,004	P=0,007	

Sınıf değişkeni ile SOİE alt boyutunun dışındaki tüm alt boyutlar arasında anlamlı bir farklılık bulunmuştur ($p<0,05$). DYBÖ toplam, OBTKE, DOGG ve ÖY alt boyutlarında birinci sınıfta olanların duygu yönetim becerilerinin diğer sınıftaki öğrencilerden daha yeterli olduğu saptanmıştır. BÇ alt boyutunda ise birinci sınıfların ikinci ve üçüncü sınıflardan; ikinci ve üçüncü sınıfların ise dördüncü sınıflardan daha yüksek duygu yönetim becerisine sahip olduğu saptanmıştır.

TARTIŞMA

Sosyal hizmet bölümü öğrencilerinin duygu yönetim beceri düzeylerinin ortaya çıkarılmasını amaçlayan bu çalışmada, duygu yönetim becerilerinin cinsiyet, yaş, sınıf, bölümü isteyerek tercih etme, psikolojik/psikiyatrik destek alma, kendini, duygularını tanımaya yönelik herhangi bir eğitime, seminere vb. katılma durumlarına göre farklılaşıp farklılaşmadığı test edilmiştir.

Araştırmanın kişisel bilgiler ile ilgili sonuçlarına göre, katılımcıların %87,4'ü kadındır. Yükseköğretim Program Atlası (2020) incelendiğinde sosyal hizmet bölümlerini tercih edenlerin çoğunlukla kadın olduğu görülmektedir. Benzer sonuçlara başka çalışmalarda da rastlanmıştır (Sevim ve Altun, 2017; Apak, 2016; Karaca ve Gökçek Karaca, 2016; Aslantürk ve Koç, 2019; Başer ve Akçay, 2019). Katılımcıların %83,3'ü sosyal hizmet bölümünü isteyerek tercih ettiğini belirtmiştir. Apak (2016) ve

Erbay, Adıgüzel ve Akçay (2013) da yaptıkları araştırmalarda katılımcıların isteyerek bölüme geldiklerini ve öğrenim gördüklerini ifade etmişlerdir. Katılımcıların %18,8'i yaşamının herhangi bir bölümünde psikolojik/psikiyatrik destek alırken %91,2'si böylesi bir destek almamıştır. Rudowicz ve Au (2001) sosyal hizmet bölümü öğrencileriyle yaptıkları çalışmada öğrencilerin karşılaştıkları sorunlarla baş etmede öncelikle arkadaş, aile gibi kişilerden yardım aldığını belirtmiştir. Başer ve Akçay (2019) ise yaptıkları araştırmada sosyal hizmet bölümü öğrencilerinin profesyonel destek almayı sağlık konusu haricinde öncelikli olarak tercih etmediklerini ifade etmiştir. Buna karşın öğrencilerin %18,8'inin psikolojik ya da psikiyatrik destek almasının sorunlarına çözüm bulacak profesyonel kaynakları bilmesi ve bunlara ulaşabilmesi anlamında önemli olduğu düşünülmektedir. Katılımcıların %36,8'i kendilerini, duygularını tanımaya yönelik eğitime, seminere vb. katılmışlardır. Sosyal hizmet mesleğinde kendini tanımanın, duyguların ne kadar önemli bir yeri olduğu düşünüldüğünde bu sonuç olumlu bir durum olarak yorumlanmaktadır.

Araştırma sonuçlarına göre, katılımcıların duyu yönetme becerileri OBTKKE alt boyutu dışında yeterli düzeydedir. Bu araştırmada öğrencilerin ölçek toplam ve alt boyutlarda aldıkları puanlar orta değerler biraz üstündedir. Bu durumun sosyal hizmet açısından yeterli olmadığı, bu düzeylerin daha yüksek olması gerektiğinin altını çizmekte fayda bulunmaktadır. Tetik ve Akkaya (2018) yaptıkları araştırmada üniversite öğrencilerinin duyu yönetim becerilerinin yeterli olduğunu saptamışlardır.

Hipotezlerin test edilmesine yönelik yapılan analizlere göre, katılımcıların cinsiyeti ve DYBÖ arasında anlamlı bir farklılık yokken ($p>0,05$), OBTKKE ve BÇ alt boyutlarında anlamlı bir farklılık olduğu saptanmıştır ($p<0,05$). Bu noktadan hareketle H1 hipotezi kısmen desteklenmektedir. Literatürde cinsiyet ile duyu yönetimi arasındaki ilişkiye dair farklı bulgular mevcuttur. Güney (2014)'ün havalimanı çalışanları ile yapmış olduğu araştırmada yalnızca DOGG ve OBTKKE ile cinsiyet arasında anlamlı bir farklılığa rastlanmıştır. Scott ve Barnes (2011) kadınların erkeklerden daha iyi duyu yönetimine sahip olduklarını ifade etmektedir. Warton ve Erickson (1993) da kadın ve erkeklerin duyu yönetimlerinin farklı olduğunu belirtmektedir. Dursun (2019)'ün öğretmenlerle yaptığı araştırmada ise cinsiyet ile duyu yönetim becerisi arasında anlamlı bir farklılığa rastlanmamıştır. Heiliger ve Engelfried (1995) erkeklik sosyalizasyonunda erkeğin kendisi ve duyguları üzerine konuşmadığı, duygularını ifade etmesinin olumsuz olarak nitelendirildiğini belirtmektedir (Onur ve Koyuncu, 2004). Buna karşın, sosyal hizmet mesleği insanı anlamaya ve insan davranışlarına ilişkin özel bir ilgiyi gerektirir. Katılımcıların büyük bir bölümünün (%83,3) bölüme isteyerek geldiği göz önüne alındığında bu kişilerin duygularının, duyguların insan davranışları üzerine etkisinin diğerlerine nazaran daha çok farkında olduğu için cinsiyet ile duyu yönetim becerileri arasında anlamlı bir farklılık olmadığı düşünülmektedir.

Katılımcıların yaşı ile DYBÖ ve alt boyutlardan yalnızca OBTKKE ve DOGG arasında anlamlı bir farklılık vardır ($p<0,05$). 17-20 yaş aralığında olan katılımcıların bu alt boyutlara ilişkin puan ortalamasının 21 ve üzeri yaşta olan katılımcılardan daha fazla olduğu saptanmıştır. Bu sonuçlar doğrultusunda yaş arttıkça toplam duyu yönetim beceri düzeyinin azaldığı söylenebilir. Bu doğrultuda H2 hipotezi kısmen desteklenmektedir. Carstensen, Gottman and Levenson (1995)

yaşlıların daha az olumsuz duygular deneyimlediğini (Brummer ve Stopa, 2014), Hochschild (2012) yaşlı çalışanların duyguları yönetmede daha iyi olduklarını (Güngör Delen, 2017) belirtmekte olup, yaşla birlikte farklı duygusal emek stratejilerinin kullanıldığı ifade edilmektedir (Cheung ve Tang, 2010; Dahling ve Perez, 2010; İrigüler ve Güler, 2016). İşeri (2019)'un öğretim elemanlarının duygu yönetim becerilerine ilişkin yaptığı araştırmada yaş ile yalnızca OBTKE alt boyutunda anlamlı bir farklılık saptanmıştır. Katılımcıların yaş ve sınıf düzeyinin birlikte arttıkları düşünüldüğünde bulguların birlikte tartışmasının yararlı olduğu düşünülmektedir.

Katılımcıların sınıf düzeyi ile DYBÖ ve SOİE alt boyutunun dışındaki tüm alt boyutlar arasında anlamlı bir farklılık saptanmış olup ($p<0,05$), H3 hipotezi kısmen desteklenmektedir. DYBÖ, OBTKE, DOGG ve ÖY alt boyutlarında birinci sınıfta olanların duygu yönetim becerilerinin diğer sınıftaki öğrencilerden daha yüksek olduğu tespit edilmiştir. BÇ alt boyutunda ise birinci sınıfların ikinci ve üçüncü sınıflardan; ikinci ve üçüncü sınıfların ise dördüncü sınıflardan daha yüksek duygu yönetim becerisine sahip olduğu tespit edilmiştir. Gerek yaş gerekse sınıf değişkeni açısından bakıldığında birinci sınıfların ve yaşı daha küçük olanların diğer sınıf ve yaş gruplarına göre duygu yönetim becerilerinin yüksek olduğu görülmektedir. Bu durumun birinci sınıfların dolayısıyla yaşı daha küçük olanların duygular konusunda yeterli bilgi ve farkındalığa sahip olmadığı için duygu yönetim becerilerinin iyi olduğunu düşünmeleri; ancak sınıf (dolayısıyla da yaş) düzeyi arttıkça sosyal hizmet bilgisinin artması ve beceri repertuarının zenginleşmesiyle katılımcıların duygular üzerine daha çok farkındalık geliştirdikleri, kendilerinin aslında bu konuda yeterince başarılı olamadıklarını düşünmeleri ve kendilerini daha çok geliştirmeleri gerektiğini fark etmelerinden kaynaklı olabileceği düşünülmektedir.

Katılımcıların sosyal hizmet bölümünü isteyerek tercih etme durumları ile DYBÖ ve alt boyutlardan da DOGG arasında anlamlı bir farklılık olup ($p<0,05$), H4 hipotezi kısmen desteklenmektedir. Buna göre bölümü isteyerek tercih edenlerin duygu yönetim becerisi ve duyguları olduğu gibi gösterebilme becerileri daha yüksektir. Bu durumun bölümü isteyerek tercih edenlerin istemeden tercih edenlere kıyasla kendi duygularının ve duyguların meslek içerisindeki etkisinin ve öneminin daha çok farkında olmaları ile ilişkili olabileceği düşünülmektedir.

Katılımcıların psikolojik/psikiyatrik destek alma durumları ile yalnızca OBTKE alt boyutu arasında anlamlı bir farklılık saptanmış olup ($p<0,05$), H5 hipotezi kısmen desteklenmektedir. Katılımcıların kendilerini, duygularını tanımaya yönelik herhangi bir eğitime, seminere vb. katılım durumu ile DYBÖ, OBTKE, BÇ ve SOİE alt boyutlarında anlamlı bir farklılık bulunmakta olup ($p<0,05$), H6 hipotezi kısmen doğrulanmıştır. Buna göre eğitime ya da seminere katılanların duygu yönetim becerileri daha iyi düzeydedir. Bu durum da eğitime katılanların kendilerinin ve duygularına farkına vardığını ve duyguların yaşamları üzerindeki etkileri üzerine düşündükleri şeklinde yorumlanmaktadır.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Sosyal hizmet bölümü öğrencilerinin duygu yönetim beceri düzeylerinin incelendiği bu araştırmada, cinsiyet ile yalnızca OBTK ve BÇ alt boyutlarında; sosyal hizmet bölümünü isteyerek tercih edip etmeme ile yalnızca DOGG alt boyutunda; yaşamın herhangi bir bölümünde psikolojik ya da psikiyatrik destek alma durumu ile yalnızca OBTK alt boyutunda anlamlı bir farklılık bulunmaktadır. Katılımcıların kendilerini, duygularını tanımaya yönelik herhangi bir eğitime, seminere vb. katılım durumu ile DYBÖ, OBTK, BÇ ve SOİE alt boyutlarında anlamlı bir farklılık tespit edilmiştir. Araştırmada sınıf ve yaş değişkenleri ile duygu yönetim becerisi arasında anlamlı bir farklılık saptanmıştır. Buna göre sınıf düzeyi ve yaş arttıkça duyguları yönetim becerisi azalmaktadır.

Katılımcıların becerilerinin DYBÖ toplam ve BÇ, SOİE, DOGG, ÖY alt boyutlarında yeterli, OBTK alt boyutunda yetersiz olduğu tespit edilmiştir. Araştırmada öğrencilerin yeterli olduğu boyutlarda aldıkları puanların da orta değerlerin biraz üstünde olduğu görülmektedir. Bu değerlerin daha yüksek olması araştırmanın giriş bölümünde belirtilen noktalardan hareketle istenilen bir durumdur. Bu nedenle bu becerilerin geliştirilmesi son derece önemlidir. Öğrencilerin sınıf düzeyi arttıkça duygu yönetim becerilerinin yetersizleştiği göz önüne alındığında, sınıf düzeyi arttıkça becerileri geliştirecek farklı yöntem ve tekniklerin daha sık kullanılmasının önemli olduğu düşünülmektedir. Sosyal hizmet eğitiminin uygulama temelli olduğu göz önüne alındığında derslerde kullanılan vaka tartışması, rol oynama (rol play) gibi yöntemlerin yanı sıra simüle müracaatçıların kullanımı (Beydili Gürbüz, 2020) gibi farklı yöntemlerin geliştirilmesinin, öğrencilerin teorik eğitimi uygulamaya aktarma noktasındaki beceri kazanımlarını arttıracak düşünülmemektedir. Böylesi bir bakışın, sosyal hizmet eğitim müfredatlarının duygulara ve duyguların yönetilmesi süreçlerine yönelik olarak gözden geçirilmesine ve böylece daha yetkin sosyal hizmet uzmanlarının alandaki uygulamaları ile mesleğin bilimsel temelini güçlendirilmesine katkı sağlayacağı düşünülmektedir. Aynı zamanda öğrencilerin kendilerini, duygularını tanımalarına fırsat verecek eğitimlerin planlanması ya da bu eğitimleri almaları konusunda teşvik edilmesi olumlu bir adım olacaktır. Alanda ise sosyal hizmet uzmanlarının duygularını yönetme becerilerine yönelik farklı araştırma yöntemleri kullanılarak çalışmaların yapılmasının literatüre katkı sağlayacağı, sosyal hizmet uzmanlarının duyguların yönetilmesi sürecindeki eksikliklerinin eğitimlerle ve süpervizyon ile desteklenmesinin tükenmişlik düzeyleri üzerinde azaltıcı etki yapacağı düşünülmektedir.

ARAŞTIRMAYA İLİŞKİN ETİK BİLGİLER

Araştırma için Düzce Üniversitesi Bilimsel Araştırma ve Yayın Etik Kurulu'nun 17.09.2020 tarih ve 2020/186 sayılı onayı alınmıştır.

ÇATIŞMA BEYANI

Bu çalışmada herhangi bir potansiyel çıkar çatışması bulunmamaktadır.

KAYNAKÇA

Aca, Z. (2021). Yoksullarla çalışan sosyal hizmet uzmanlarının duygusal emeği. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 32(2), 439-457.

Apak, H. (2006). Sosyal hizmet bölümü öğrencilerinin Tanrı algısı: Bingöl Üniversitesi örneği. *Bingöl*

- Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 6(11) , 219-230.
- Aslan, İ. (2017). Hemşirelerde duygu yönetim beceri düzeylerinin belirlenmesi (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi), Haliç Üniversitesi, İstanbul.
- Aslantürk, H. ve Koç, F. (2019). Sosyal hizmet lisans öğrencilerinin evlat edinme yoluyla kurulmuş tek ebeveynli aileler hakkındaki görüş ve düşünceleri: Kocaeli Üniversitesi örneği . *Toplum ve Sosyal Hizmet* , 30 (3) ,, 814-842 .
- Arslan, S. (2016). Üniversitelere hazırlanan öğrencilerde stres düzeylerinin duyguları yönetme becerisine etkisi (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi), Nişantaşı Üniversitesi, İstanbul
- Başer, D. ve Akçay, S. (2019). Sosyal hizmet öğrencilerinin sorun yaşadıkları alanların ve yardım arama davranışlarının incelenmesi. *OPUS–Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, 14(20),, 421-440.
- Bekman, M. (2016). Duygu yönetimi açısından uçuş personeli ve yolcu iletişimi (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi), Marmara Üniversitesi, İstanbul.
- Beydili Gürbüz, E. (2020). Sosyal hizmet eğitiminde teori ve pratiği bütünleştirmede bir yöntem olarak simüle müracaatçılar. *OPUS–Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, 16(30), 2941-2965.
- Brotheridge, C. M. ve Grandey, A. A. (2002). Emotional labor and burnout: Comparing two perspectives of “people work”. *Journal of Vocational Behavior* 60, 17-39.
- Brummer, L., Stopa, L. ve Bucks, R. (2014). The influence of age on emotion regulation strategies and psychological distress. *Behavioural and Cognitive Psychotherapy*, 42(6), 668-681.
- Cheung F. Y. ve Tang, C. S. (2010). Effects of age, gender, and emotional labor strategies on job outcomes: Moderated mediation analyses. *Applied Psychology: Health And Well-Being*, 2(3): 323–339.
- Cranford, C. J. ve Miller, D. (2013). Emotion management from the client’s perspective: the case of personal home care. *Work, Employment and Society*, 27(5), 785-801.
- Çeçen, A. R. (2002). Duygular insan yaşamında neden vazgeçilmez ve önemlidir?. *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* , 9 (9), 164-170 .
- Çeçen, A. R. (2006). Duyguları yönetme becerileri ölçeğinin geliştirilmesi: Geçerlik ve güvenilirlik çalışmaları. *Türk Psikolojik Danışma ve Rehberlik Dergisi*, 3(26), 101-113.
- Dahling, J.J. ve Perez, L.A. (2010). Older worker, different actor? Linking age and emotional labor strategies. *Personality and Individual Differences*, 48, 574-578.
- Dursun, P. (2019). Öğretmenlerin evlilik uyumu ile duygu yönetimi becerileri arasındaki ilişkinin incelenmesi (Yüksek Lisans Tezi). Marmara Üniversitesi
- Erbay, E., Adıgüzel, İ. B., ve Akçay, S. (2013). Sosyal hizmet öğrencilerinin sosyal hizmet uygulaması dersleri kapsamında uygulama yürütecekleri kurumları tercih etme süreçleri. *Toplum ve Sosyal Hizmet* , 95-107.
- Frijda, N. H. ve Mesquita, B. (1994). The Social Roles and Functions of Emotions. S.Kitayama, & H.

- R. Markus içinde, *Emotion and culture: Empirical studies of mutual influence* (s. 51-87). Washington, DC: American Psychological Association.
- Grant, L., Kinman, G. ve Alexander, K. (2014). What's all this talk about emotion? Developing emotional intelligence in social work students. *Social Work Education*, 33(7), 874-889.
- Goleman, D. (2004). *İş Başında Duygusal Zekâ*. İstanbul: Varlık Yayınları
- Gorman, H. (2000). Winning hearts and minds?: Emotional labour and learning for care management work. *Journal of social work practice*, 14(2), 149-159.
- Güney, T. (2014). Çalışanların duygularını yönetme becerilerinin örgütsel vatandaşlık davranışı üzerindeki etkisi: Sabiha Gökçen Havalimanı çalışanları (Yüksek Lisans Tezi), Düzce Üniversitesi
- Güney, T., Taşkırın, E. ve Özkul, E. (2015). Çalışanların duygularını yönetme becerilerinin örgütsel vatandaşlık davranışı üzerindeki etkisi: Sabiha Gökçen havalimanı çalışanları üzerine bir araştırma. *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* , 18 (34) , 99-132
- Hochschild, A. R. (2003). *The Managed Heart: Commercialization of Human Feeling (2nd ed.)*. USA: University of California Press.
- Howe, D. ve Hinings, D. (1995). Reason and emotion in social work practice: Managing relationships with difficult clients. *Journal of Social Work Practice: Psychotherapeutic Approaches in Health, Welfare and the Community*, 9(1), 5-14.
- Humphrey, N. (2020). Addressing the relationship between emotion management and social capital: An analysis of federal employees. *Journal of Public and Nonprofit Affairs*, 6(1), 5-21.
- İrigüler, F ve Güler, M . (2016). Emotional labor of tourist guides: How does it affect their job satisfaction and burnout levels?. *Journal of Yaşar University* , 11(42), 13-123 .
- İşeri, B. (2019). Üniversite öğretim elemanlarının duygu yönetimi yeterlikleri (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi), Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi, Kırşehir.
- Karaca, E. ve Gökçek-Karaca, N. (2017). Sosyal hizmet bölümü öğrencilerinin bölümlerine yönelik tutumlarını belirlemeye yönelik ölçek çalışması. *Uluslararası Bilimsel Araştırmalar Dergisi*, 2(1), 16-22.
- Karasar, N. (2008). *Bilimsel Araştırma Yöntemi*. Ankara: Nobel Yayıncılık.
- Kervancı-Üstün, F. ve Topbaş, E. (2014). Büro çalışanlarının duygu yönetme becerilerinin geliştirilmesinde duygu yönetimi eğitimi programının etkisi: Deneysel bir çalışma. *International Journal of Human Sciences*, 11(1), , 1126-1148.
- Kimura, Y. (2010). Expressing emotions in teaching: Inducement, suppression, and disclosure as caring profession. *Educational Studies in Japan: International Yearbook*, 5, 63-78.
- Lavee, E. ve Strier, R. (2018). Social workers' emotional labour with families in poverty: Neoliberal fatigue?. *Child & Family Social Work*, 23, 504-512
- Mann, S. (2004). 'People-work': emotion management, stress and coping. *British Journal of*

- Guidance & Counselling, 32 (2), 205-221.
- Merighi, J. R. ve Dinis, M. C. (2008). Surface acting as a predictor of emotional exhaustion in portuguese social workers. *The International Journal of Interdisciplinary Social Sciences: Annual Review*, 3(1), 303-310.
- Moesby-Jensen, C. K. ve Nielsen, H. S. (2015). Emotional labor in social workers' practice. *European Journal of Social Work*, 18(5), 690-702.
- Morrison, T. (2007). Emotional intelligence, emotion and social work: context, characteristics, complications and contribution. *British Journal of Social Work*, 37, 245–263.
- O'Connor, K. E. (2008). "You choose to care": Teachers' emotions and professional identity. *Teaching and Teacher Education*, 24, 117–126.
- O'Connor, L. (2020). How social workers understand and use their emotions in practice: A thematic synthesis literature review. *Qualitative Social Work*, 19(4), 645-662.
- Onur, H. ve Koyuncu, B. (2004). Hegemonik erkeklığın görünmeyen yüzü: Sosyalizasyon sürecinde erkeklik oluşumları ve krizleri üzerine düşünceler. *Toplum ve Bilim*, Güz (101), 31-50.
- Özdamar, K. (2002). *Paket Programlarla İstatistiksel Veri Analizi 1*. Eskişehir: Kaan Kitabevi.
- Özdemir, E. (2017). Duygu yönetimi eğitim programının avm çalışanlarının duygularını yönetme beceri düzeylerine etkisi (Yüksek Lisans Tezi). Toros Üniversitesi
- Özmete, E. (2011). Social work as an emotional labor: Management of emotions in social work profession. *Hacettepe Üniversitesi Sosyolojik Araştırmalar E- Dergisi*, 1 Temmuz, 1-10.
- Rudowicz, E. ve Au, E. (2001). Help-seeking experiences of Hong Kong social work students: Implications for professional training. *International Social Work*, 44(1), 75-91.
- Salovey, P. ve Mayer, J. D. (1990). Emotional intelligence. *Imagination, Cognition and Personality*, 9(3), 185-211.
- Scott, A. B. ve Barnes, M. C. (2011). A multilevel field investigation of emotional labor, affect, work withdrawal, and gender. *Academy of Management Journal*, 54(1), 116-136
- Sevim, K. ve Altun, F. (2017). Sosyal hizmet bölümü öğrencilerinin geleceğe yönelik mesleki ve akademik beklentileri. *AÇÜ Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*, 3(2), 51-65.
- Studsørd, I. (2013). Emotional labour and solving social work problems. *Journal of Comparative Social Work*, 1, 1-5.
- Tabachnick, B. G. ve Fidell, L. S. (2013). *Using Multivariate Statistics (6th ed)*. Boston: Pearson.
- Tetik, S. ve Akkaya, B. (2018). Üniversite gençlerinin duygu yönetimi becerileri üzerine bir araştırma. *Sosyal Bilimler Araştırma Dergisi*, 7(4), 99-121.
- Thompson, N. (2013). *Kuram ve Uygulamada Sosyal Hizmeti Anlamak* (Çev. Ed. Ö.Cankurtaran Öntaş ve B. Hatiboğlu Eren). Ankara: Dipnot Yayınları.
- Tosun, A. A. (2019). Takım ve bireysel sporla uğraşan antrenörlerin kendi duygularını yönetme beceri düzeylerinin değerlendirilmesi (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi), Çukurova Üniversitesi, Adana.

- Töremen, F. ve Çankaya, İ. (2008). Yönetimde etkili bir yaklaşım: Duygu yönetimi. *Kuramsal Eğitimbilim*,1 (1), 33-47
- Van Dijk, P. A. ve Brown, A. K. (2006). Emotional labour and negative job outcomes: An evaluation of the mediating role of emotional dissonance. *Journal of Management and Organization*, 12(2), 101-115.
- Wharton, S. A. ve Erickson R. J. (1993). Managing emotions on the job and at home: Understanding the consequences of multiple emotional roles. *The Academy of Management Review*, 18 (3), 457-486.
- Winter, K., Morrison, F., Cree, V., Hadfield, M., Ruch, G., ve Hallett, S. (2018). Emotional labour in social workers' encounters with children and their families. *British Journal of Social Work*, 49 (1), 217-233.
- Yaylacı, G. Ö. (2006). *Kariyer Yaşamında Duygusal Zekâ*. İstanbul: Hayat Yayınları.
- Yükseköğretim Program Atlası. (2020, Nisan 10). Sosyal Hizmet (Fakülte) Programı Bulunan Tüm Üniversiteler: <https://yokatlas.yok.gov.tr/lisans-bolum.php?b=10193> adresinden alındı.

Toplum ve Sosyal Hizmet

ISSN: 2147-3374 / E-ISSN: 2602-280X

Araştırma Makalesi / Research Article

Sosyal Hizmet Uzmanlarının Engelliliğe İlişkin Tutumları Ölçeği'nin Türkçeye Uyarlanması: Geçerlilik ve Güvenirlilik Çalışması

The Adaptation of Social Workers' Attitudes toward Disability Scale to Turkish: The Study of Validity and Reliability

Huriye İrem KALAYCI KIRLIOĞLU¹, Mehmet KIRLIOĞLU²

¹ Dr., Selçuk Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi Sosyal Hizmet Bölümü, hurirkal@gmail.com, ORCID: 0000-0002-8352-8868

² Doç. Dr., Necmettin Erbakan Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi Sosyal Hizmet Bölümü, kirlioglumehmet@gmail.com, ORCID: 0000-0003-0130-0841

Başvuru: 06.02.2021
Kabul: 14.05.2021

Atf:
Kalaycı-Kırlioğlu, H.İ. ve Kırlioğlu, M. (2021). Sosyal hizmet uzmanlarının engelliliğe ilişkin tutumları ölçeğinin Türkçeye uyarlanması: geçerlilik ve güvenirlilik çalışması. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 32(3), 771-786. DOI: 10.33417/tsh.875472

ÖZET

Araştırmanın amacı Cheatham ve diğerleri (2015) tarafından geliştirilen Sosyal Hizmet Uzmanlarının Engelliliğe İlişkin Tutumları Ölçeği'nin Türkçeye uyarlanmasıdır. Engellilere yönelik genel tutumları ölçen ya da meslek gruplarına ilişkin tutumları inceleyen çalışmalar bulunurken sosyal hizmet uzmanlarının uygulama alanında sıklıkla karşılaştıkları dezavantajlı gruplardan olan engellilere yönelik tutumlarını ölçen bir ölçüm aracına rastlanılmamıştır. Sosyal Hizmet Uzmanlarının Engelliliğe İlişkin Tutumları Ölçeği'nin geçerlilik ve güvenirlilik analizleri için üç farklı örneklemden veriler toplanmıştır. Öncelikle Açımlayıcı Faktör Analizi, Doğrulayıcı Faktör Analizi ve iç tutarlılık katsayıları için 449 sosyal hizmet uzmanına ulaşılmıştır. Ardından benzer ölçekler geçerliliği için 59 sosyal hizmet uzmanına ulaşılmıştır. Son olarak zamana karşı değişmezlik için 59 sosyal hizmet uzmanına dört hafta ara ile ölçek uygulanmıştır. Çalışma sonucunda 20 madde ve "Mesleki Tutum", "Kişisel Yeterlilik", "Eşitlik" ve "Mesleki Tatmin" adlarında dört alt boyuttan oluşan Sosyal Hizmet Uzmanlarının Engelliliğe İlişkin Tutumları Ölçeği uyarlanmıştır.

Anahtar kelimeler: Engellilik, geçerlilik, tutum, sosyal hizmet uzmanı, güvenirlilik

ABSTRACT

The aim of the study is to adapt the Social Worker's Attitudes toward Disability Scale developed by Cheatham et al. (2015) into Turkish. While there are studies that measure the general attitudes towards the disabled or examine the attitudes of different professionals, there is no measurement tool that measures the attitudes of social workers towards the disabled, one of the disadvantaged groups they frequently encounter in the field of practice. Data were collected from three different samples for the validity and reliability analysis of the Social Worker's Attitudes toward Disability Scale. First of all, 449 social workers were reached for Exploratory Factor Analysis, Confirmatory Factor Analysis and internal consistency coefficients. Then, 59 social workers were reached for the criterion validity. Finally, the scale was carried out to 59 social workers with four week interval for the invariance of the scale against time. As a result of the study, the Social Worker's Attitudes toward Disability Scale, which consists of 20 items and four sub-dimensions called "Professional Attitude", "Personal Competence", "Equality" and "Professional Satisfaction", was adapted.

Keywords: Disability, validity, attitude, social worker, reliability

GİRİŞ

Sosyal hizmet, genelde toplumu özelde ise bireyi konu alan bir mesleki disiplindir. Bu nedenle de genelde toplumun özelde ise bireyin sorunlarına yönelmiştir. Amacı, bireyin ya da toplumun hem sorunlarını belirlemede hem de bu sorunların çözümünde yardımcı olmaktır. Sosyal hizmet, sosyal işlevselliğini tam olarak yerine getirmekte zorlanan nüfus gruplarını hedeflemektedir. Bu grupların üretken bir birey olarak toplumla bütünleşebilmeleri engellenmiştir. Engelli bireyler de bu grubun önemli bir üyesidir (Şahin, 2002). Engellilik alanında sosyal hizmet, engelliliğin sebeplerinin tespit edilmesi ve bu sebeplerin ortadan kaldırılmasına yönelik çözümlerin hayata geçirilmesi, engellilik alanındaki problemlerin belirlenmesi ve sorunların çözümüne yönelik bilimsel ve mesleki uygulamaları yapması bakımından önemli bir meslek ve bilim dalıdır (Tunç, 2011). Sosyal hizmet uzmanları, sosyal hizmet mesleğinin ortaya çıkışından bu yana geçen sürede tüm bireylerin kaynaklara ulaşabilmesi için uğraş vermektedirler. Ayrıca engelli bireylerin hak mücadelesinde, gerekli kazanımları elde edebilmelerinde ve bu kazanımların korunması konusunda sorumluluk almışlardır. Bu noktada sosyal hizmet uzmanları engelliliği yalnızca "hoksanlar" ve "sorunlar" (Güneş ve Güngör, 2012; Arıkan, 2002) yönünden değerlendiren yaklaşımları tamamıyla reddeder ve çevresi içerisinde birey yaklaşımı çerçevesinde uygulamalarını yürütür. "Normal" insanlar tarafından farklı olarak algılanan ve bu nedenle dışlama, ayrımcılık ve baskıya maruz kalan bireylerin yaşamlarını adil ve hakkaniyetli bir şekilde sürdürebilmelerini sağlamaya çalışmaktadır (Sheafor ve Horejsi, 2016). Ayrıca, engelli bireyin iç dinamiklerini özgül bir şekilde ele alarak sosyal işlevsellik kapasitesinin genişletilmesine yönelik uygulamalar (Akarçay Ulutaş ve Tuncay, 2020) da sosyal hizmetin başlıca çalışma konularından birini oluşturmaktadır. Bunlarla birlikte sosyal hizmet uzmanlarının uygulamalarında müracaatçılarına ve çevrelerine yönelik tutumları oldukça önemlidir. Uygulamalar sürekli etkileşim halinde olan mesleki ve kişisel değerler çerçevesinde sosyal hizmet uzmanının mesleki tarzına göre gerçekleştirilmektedir. Kişisel ve mesleki değerler arasında uyumsuzluk olması halinde ise sosyal hizmet uzmanı ya mesleki değerleri yerine getirmekte zorluk yaşayacak ya da kişisel değerlerine bağlı kalarak mesleki değerleri göz ardı edebilecektir (Sheafor ve Horejsi, 2016). Bu nedenle sosyal hizmet uzmanlarının profesyonel meslek elemanları olabilmeleri için değerler arasında uyumu sağlamaları gerekmektedir. Dolayısıyla öğrenme sonucunda oluşan tutumlarının ortaya çıkarılması önem taşımaktadır.

Tutumlar, hayatın daha ileri noktalarında öğrenerek kazanılmaktadır (Sezer, 2012). Engelli bireylere yönelik tutumlar, onların hayata tam ve özgür katılımını etkileyen en önemli faktörlerin başında gelmektedir (İldız ve Tezel, 2014). Freedman ve diğerlerine (2003) göre tutum; engellilere yönelik duygu, düşünce ve inanç unsurlarından oluşan bir bütündür (Akyıldız, 2017). Engelli bireylere yönelik tutumlar, engelli bireylerin hayatını olumlu ya da olumsuz bir şekilde etkileyebilmektedir. Örneğin olumsuz tutumlar, engellilerin üretken bir birey olarak toplumla bütünleşebilmeleri önünde bir engel teşkil etmektedir (Şenel, 1996). Diğer bir ifade ile engelli bireylerin toplumdan izole bir şekilde hayat sürmesine neden olabilmektedir (Karabulut, 2017).

Türkiye’de gerçekleştirilen birçok çalışma bireylerin engelliğe yönelik genel tutumlarını ölçmektedir. Engellilere yönelik işverenlerin (Akardere, 2005), iş yerinde çalışanların (Şahin ve Cengiz, 2017; Mamatoğlu vd., 2015), öğretmen ve öğretmen adaylarının (Akyıldız, 2017; Yaralı, 2015; Çolak ve Çetin, 2014; Özer vd., 2006; Kargın, 2001), üniversite öğrencilerinin (Çakırer-Çalbayram vd., 2018; Şahin ve Bekir, 2016; Gökçe vd., 2015) ve toplumun tutumlarını (Yelpaze ve Türküm, 2018; Altıparmak ve Sarı., 2012) ölçen çalışmalar literatürde yer almaktadır. Diğer taraftan engelli çocuğa sahip aileler (Özşenol vd., 2003), engelli öğrenciler (Güleryüz, 2009), engelli çocuğa sahip anneler (Tekindal, 2015; Karadağ, 2009), engelli kardeşe sahip olan çocuklar (Kahraman ve Karadayı, 2015) gibi engelli bireyin yakın çevresine yönelik çalışmalar d gerçekleştirilmiştir.

Engellilere yönelik genel tutumları ölçen ya da meslek gruplarına ilişkin tutumları inceleyen çalışmalar bulunurken sosyal hizmet uzmanlarının uygulama alanında sıklıkla karşılaştıkları dezavantajlı gruplardan olan engellilere yönelik tutumlarını ölçen bir ölçüm aracına rastlanılmamıştır. Bu araştırmanın amacı da bu boşluğu doldurmaya yöneliktir. Buradan hareketle araştırmanın Cheatham ve diğerleri (2015) tarafından geçerliliği ve güvenilirliği yapılan “Sosyal Hizmet Uzmanlarının Engelliliğe İlişkin Tutumları Ölçeği”nin Türkçeye uyarlanarak geçerlilik ve güvenilirliğinin yapılması ve literatüre kazandırılması amacını taşıdığı söylenebilmektedir.

YÖNTEM

Tarama modelinde gerçekleştirilen (Büyüköztürk vd., 2013) çalışmada geçerlilik ve güvenilirlik analizleri takip edilmektedir. Bu noktada ölçeğin geçerliliği için Açıklayıcı Faktör Analizi (AFA), Doğrulamalı Faktör Analizi (DFA) ve ölçüt geçerliliği tercih edilmiştir. Güvenirlik analizleri için ise ölçeğin iç tutarlılık katsayıları hesaplanmış ardından zamana karşı değişmezlik için dört hafta ara ile yapılan ön test-son test sonuçları paylaşılmıştır.

Veri Toplama Araçları

Sosyal Hizmet Uzmanlarının Engelliliğe İlişkin Tutumları Ölçeği

Sosyal Hizmet Uzmanlarının Engelliliğe İlişkin Tutumları Ölçeği’nin geçerlilik ve güvenilirliği Cheatham ve diğerleri (2015) tarafından gerçekleştirilmiştir. Ölçek toplamda 27 maddeden oluşmaktadır. 1 ile 7 puan arasında değişen 7’li likert tipinde bir ölçektir. 1 "kesinlikle katılmıyorum", 7 ise "kesinlikle katılıyorum" anlamına gelmektedir. Cheatham ve diğerleri (2015) tarafından gerçekleştirilen geçerlilik ve güvenilirlik çalışmasında ölçeğin 27 maddelik sürümünün iyi uyum değerlerini yakaladığı (CFI = .97; TLI = .97; SRMR = .057; $\chi^2/dfratio$ = 1.79; RMSEA = .061) tespit edilmiştir.

Engellilere Yönelik Çok Boyutlu Tutum Ölçeği (EYÇBTÖ)

EYÇBTÖ, Yelpaze ve Türküm (2018) tarafından engellilere yönelik tutumları değerlendirmek amacıyla Türkçe’ye uyarlanmış ve güvenilirliği ve geçerliliği incelenmiştir. Puanın yüksek çıkması olumlu tutuma işarettir. Ölçme aracınının 34 maddeden oluşan bütünü için Cronbach Alfa değeri ,90

olarak bulunmuştur. DFA sonucunda $x^2/sd = 1,55$, RMSEA = ,05; CFI=,91, IFI=,91 ve GFI=0,80 değerleri elde edilmiştir.

Verilerin Toplanması

Veriler dijital olarak hazırlanan anket aracılığı ile toplanmıştır. Dijital anketin oluşturulmasında surveey.com web sitesi tercih edilmiştir. İlgili web sitesinden elde edilen link sosyal hizmet uzmanlarının whatsapp uygulamasına veya e-posta adresine gönderilmiştir.

Çalışma Grubu

Çalışmada yapılan analizlere göre katılımcılar farklılık göstermektedir. AFA, DFA ve ardından yapılan güvenilirlik analizleri için toplamda 449; benzer ölçekler geçerliliği için toplamda 59 ve son olarak zamana karşı değişmezlik için ise toplamda 59 sosyal hizmet uzmanına ulaşılmıştır. Zamana karşı değişmezlik için Sosyal Hizmet Uzmanlarının Engelliliğe İlişkin Tutumları Ölçeği aynı örnekleme dört hafta ara ile uygulanmıştır. Bu kapsamda sosyal hizmet uzmanlarından herhangi bir tanımlayıcı bilgi talep edilmemiştir. Bu nedenle zamana karşı değişmezlik için katılan uzmanlara dair tanımlayıcı tablo oluşturulamamıştır. Zamana karşı değişmezlik için ulaşılan 59 sosyal hizmet uzmanına SHUDER Konya Şubesi üyelerinin yer aldığı whatsapp grubu aracılığı ile ulaşılmıştır. Ön test uygulamasında uzmanlardan sadece hatırlayabilecekleri bir rumuz yazmaları istenmiştir. Ardından dört hafta sonra yapılacak son test uygulamasında da aynı rumuzu yazmaları istenmiştir. Böylece rumuzlar eşleştirilerek analiz gerçekleştirilmiştir.

AFA, DFA ve ardından yapılan güvenilirlik analizleri ve benzer ölçekler geçerliliği için ulaşılan sosyal hizmet uzmanlarına ilişkin tanımlayıcı bilgiler aşağıdaki tabloda yer almaktadır.

Tablo 1. Sosyal hizmet uzmanlarına ilişkin tanımlayıcı bilgiler.

	AFA DFA İç Tutarlılık		Benzer Ölçekler Geçerliliği	
	n	%	n	%
Kadın	287	64	32	53
Erkek	162	36	28	47
Evli	206	46	30	51
Bekar	243	54	29	49
Devlet	274	61	40	68
Özel	72	16	7	12
STK	103	23	12	20

AFA, DFA ve iç tutarlık analizleri için çalışmaya katılan sosyal hizmet uzmanlarının yaşları 22-60 arasında değişmekte olup yaş ortalaması $31,09 \pm 8,97$ ve sosyal hizmet uzmanı olarak çalışma süreleri 1-33 yıl arasında değişmekte olup çalışma süre ortalaması $7,04 \pm 8,00$ 'dır. Benzer ölçekler geçerliliği için çalışmaya katılan sosyal hizmet uzmanlarının yaşları 23-55 arasında değişmekte olup yaş ortalaması $30,61 \pm 7,57$ ve sosyal hizmet uzmanı olarak çalışma süreleri 1-28 yıl arasında değişmekte olup çalışma süre ortalaması $6,86 \pm 6,93$ 'dir.

Dil Geçerliliği

27 maddeden oluşan Sosyal Hizmet Uzmanlarının Engelliliğe İlişkin Tutumları Ölçeği iki araştırmacı tarafından birbirinden bağımsız bir şekilde çevrilmiştir. Ölçeğin orijinal dildeki ifadeleri ile birlikte elde edilen iki farklı çeviri sosyal hizmet programında doktorasını tamamlamış sekiz farklı akademisyene gönderilmiştir. Akademisyenlere:

1. Çevirilerden birini olduğu gibi kabul edebilecekleri,
2. Çevirilerden birini tercih ederek çeviri üzerinde değişiklik yapabilecekleri,
3. İki farklı çeviriden yararlanarak yeni bir çeviri elde edebilecekleri,
4. Yukarıdaki ilk üç maddenin mümkün olmadığı durumlarda kendilerinin yeni bir çeviri yapabilecekleri belirtilmiştir.

Akademisyenlerden gelen öneriler araştırmacılar tarafından tekrar incelenmiştir. Her iki araştırmacının üzerinde uzlaştığı ifadeler kabul edilmiştir. Uzlaşmanın olmadığı maddeler için üçüncü bir (daha önce maddelerin gönderilmediği) sosyal hizmet akademisyeninden yardım talep edilmiştir. Ölçeğin orijinal dildeki ifadeleri ile birlikte elde edilen çeviriler hem İngilizce eğitimi veren hem de Türk Dili dersini vermekte olan bir akademisyene gönderilmiştir. Her iki akademisyenin de önerileri dikkate alınarak nihai form oluşturulmuştur.

Araştırmada Verilerin Değerlendirilmesi

Araştırmada geçerlilik ve güvenilirlik analizlerini gerçekleştirebilmek adına öncelikle SPSS paket programından ve ek olarak AMOS programından yararlanılmıştır. SPSS paket programı ile AFA, güvenilirlik analizleri, korelasyon analizi ve tanımlayıcı istatistikler yapılır iken; AMOS programı ile DFA yapılmıştır. İç tutarlılık katsayısı için ,7 değeri eşik değer olarak kabul edilmiştir (Büyüköztürk, 2017). DFA'nın değerlendirilmesinde literatürde yaygın olarak kullanılan χ^2/sd ; CFI; GFI; TLI, IFI; RMSEA; SRMR gibi uyum indeksleri tercih edilmiştir (Yuping vd., 2021; Ahmed vd., 2020; Fluja-Contreras vd., 2020; Yelpaze ve Türküm, 2018; Kamer ve Şimşek, 2016; Şimşek vd., 2016; Cheatham vd., 2015; Cairney vd., 2005; Byrne ve Campbell, 1999). Uyum indekslerinin kabul edilebilir değerleri sırasıyla ≤ 5 ; $\geq ,90$; $\geq ,90$; $\geq ,90$; $\geq ,90$; $< 0,10$; $< 0,10$ şeklinde olduğu belirtilmektedir (Yılmaz ve Çelik, 2016; Hooper vd., 2008; Schermelleh-Engel vd., 2003).

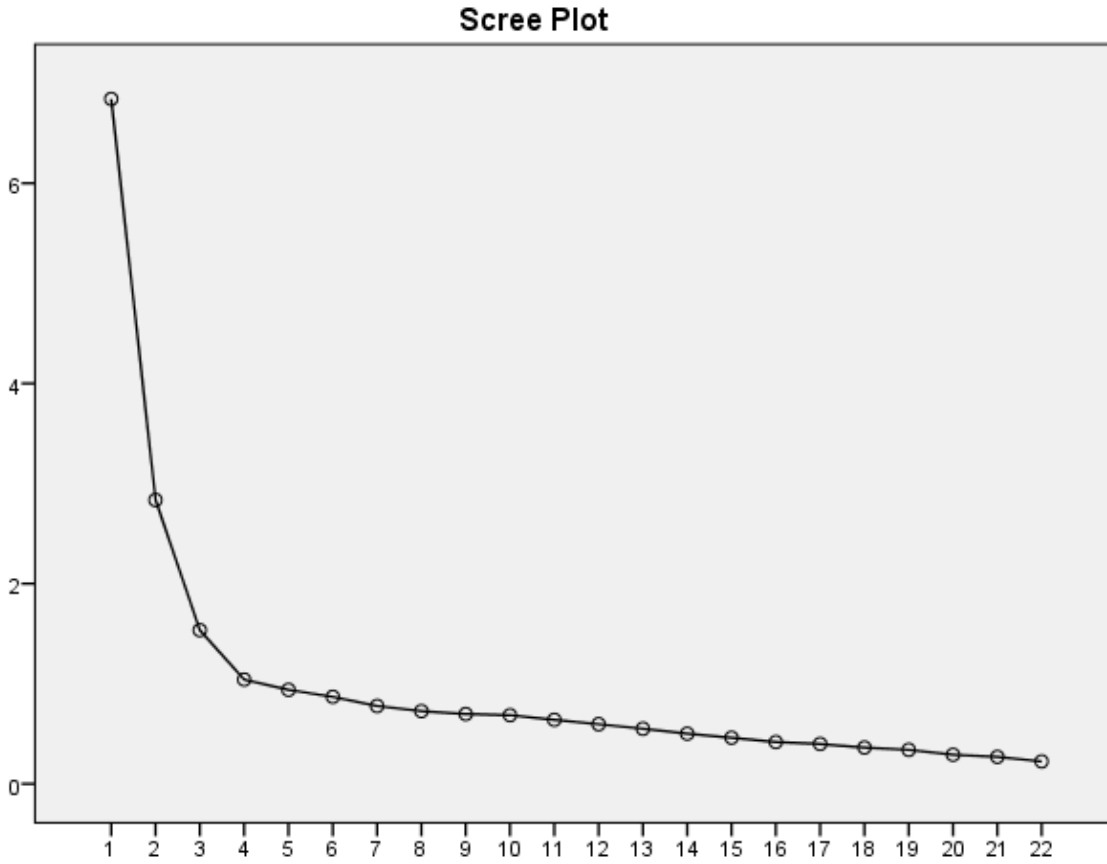
BULGULAR

Sosyal Hizmet Uzmanlarının Engelliliğe İlişkin Tutumları Ölçeği'nin geçerliliği ve güvenilirliğini ortaya koyabilmek amacıyla çeşitli analizler yapılmıştır. İlk olarak AFA yapılmış ardından DFA yapılmıştır. Sonraki aşamada ise güvenilirlik analizlerine geçilmiştir.

AFA

KMO ve Barlett testleri, verilerin faktör analizi için uygunluğuna karar verebilmek amacıyla tercih edilmiştir. Analiz sonucunda KMO değerinin 0,89 ve Barlett testinin ($\chi^2=3975$; $p=0,000$) sonucu anlamlı bulunmuştur. Bu sonuçlar (Tuna vd., 2012) veri setinin faktör analizi için uygun olduğunu göstermektedir. AFA sonucunda Şekil 1'de gösterilen ScreePlot elde edilmiştir.

Şekil 1. AFA Sonucunda Elde Edilen ScreePlot Grafiği

Grafik incelendiğinde ölçeğin dört faktörlü bir yapıya olduğu söylenebilir. Maddeler ile ilgili olarak önce korelasyon matrisi, daha sonra binişik madde olup olmadığı incelenmiştir. Korelasyon matrisinde korelasyon değerleri $< ,30$ olan ve binişik olan E8, E10, E15, E23 ve E26 analizden çıkarılmıştır. Maddelerin faktör yükleri Tablo 3'te verilmektedir.

Tablo 3. Sosyal Hizmet Uzmanlarının Engelliliğe İlişkin Tutumları Ölçeği'nin Faktör Yapısı

	Faktörler			
	¹ AB1	AB2	AB3	AB4
E1				,543
E2				,583
E3			,812	
E4	,605			
E5			,544	
E6	,578			
E7			,833	
E9			,696	
E11		,593		
E12				,628
E13		,655		
E14		,665		
E16		,745		
E17		,733		
E18				,628
E19	,784			
E20	,676			
E21	,701			
E22	,590			
E24	,786			
E25		,630		
E27	,617			
Varyans Kaynağı	AB1	AB2	AB3	AB4
Açıklanan Varyans	%31,104	%12,887	%6,977	%4,734
	6,843	2,835	1,535	1,042

Tablo 3 incelendiğinde Sosyal Hizmet Uzmanlarının Engelliliğe İlişkin Tutumları Ölçeği'nin dört alt boyutunun toplam varyansın %56'sını açıkladığı görülmektedir. Dört alt boyut altında toplanan maddelerin faktör yük değerleri ise ,54 ile ,83 arasında değişmektedir.

Sosyal Hizmet Uzmanlarının Engelliliğe İlişkin Tutumları Ölçeği'nin dört alt boyutlu yapısı alt boyutlarda yer alan maddelere göre isimlendirilmiştir. Ölçeğin 4, 6, 19, 20, 21, 22, 24, 27 maddelerini kapsayan 11 maddesi varyansın %31'sini açıklayan alt boyutu "Mesleki Tutum" olarak isimlendirilmiştir. Ölçeğin 11, 13, 14, 16, 17, 25 maddelerini kapsayan 6 maddesi ve varyansın %13'ünü açıklayan alt boyutu "Kişisel Yeterlilik" olarak isimlendirilmiştir. Ölçeğin 3, 5, 7, 9

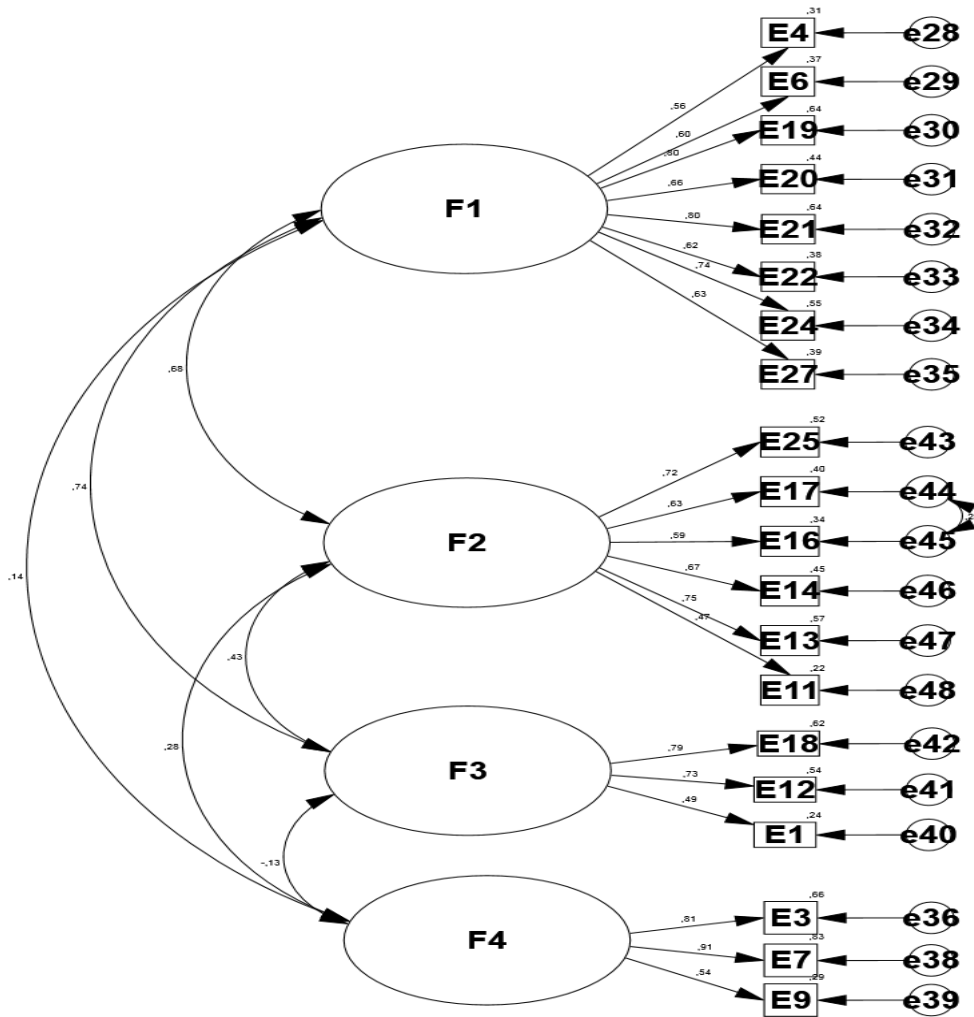
¹ AB: Alt Boyut

maddelerini kapsayan 4 maddesi %7'sini açıklayan alt boyutu "Eşitlik" olarak isimlendirilmiştir. Ölçeğin 1, 2, 12, 18 maddelerini kapsayan 4 maddesi %5'ini açıklayan alt boyutu "Mesleki Tatmin" olarak isimlendirilmiştir.

DFA

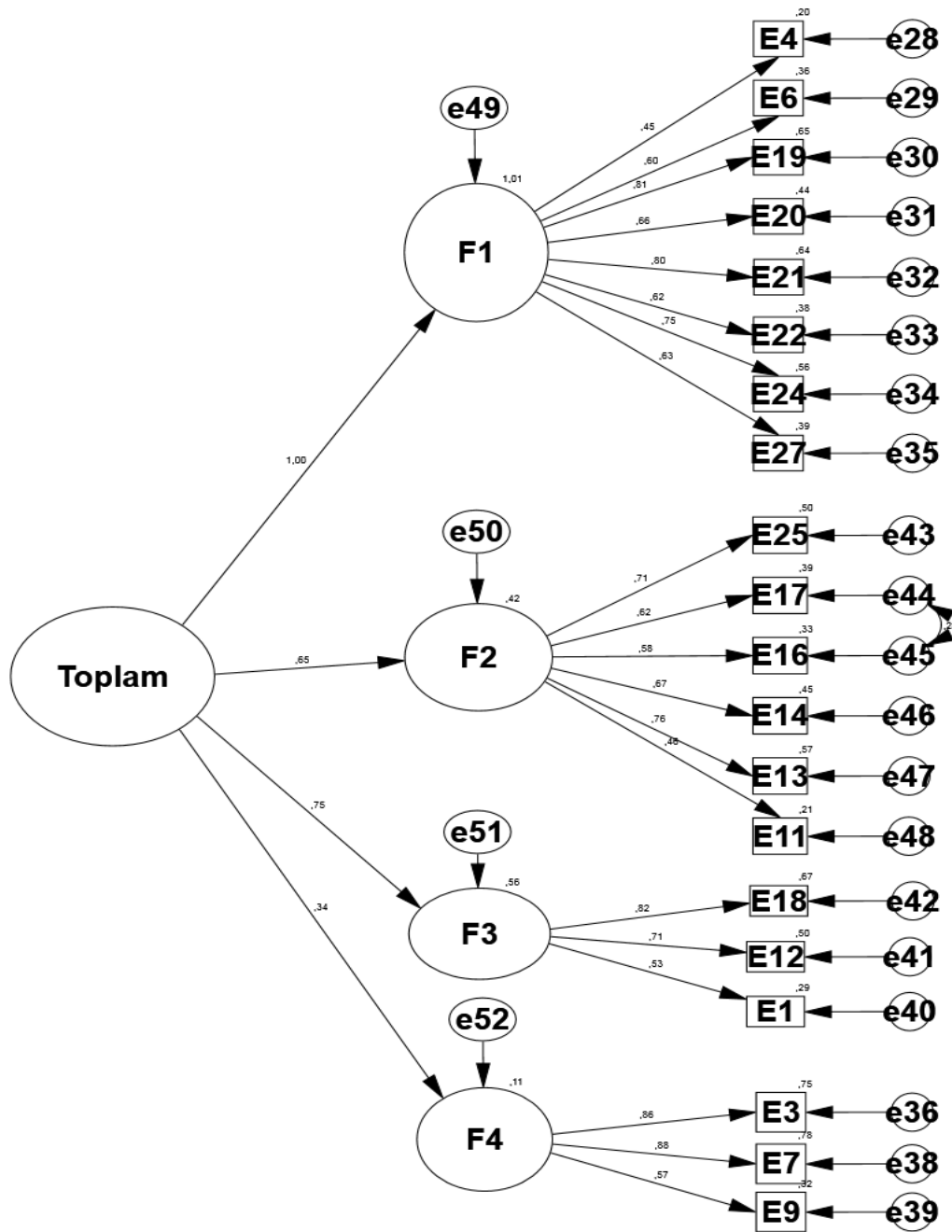
AFA ile elde edilen dört boyutlu Sosyal Hizmet Uzmanlarının Engelliliğe İlişkin Tutumları Ölçeği'nin doğrulanması AMOS programı ve DFA ile yapılmıştır. DFA ile dört boyutlu yapının doğrulanmasını değerlendirebilmek için öncelikle ölçüm modeli ve ardından ikinci düzey DFA yapılmıştır.

Şekil 2. Sosyal Hizmet Uzmanlarının Engelliliğe İlişkin Tutumları Ölçeği'ne Ait Ölçüm Modeli

Ölçüm modeli analiz edilirken madde E2 ve E5'in SMC değeri <,20 olduğundan ilgili maddeler modelden çıkarılmıştır. Ölçüm modeline ait uyum indeksleri incelendiğinde $\chi^2(481,500)/sd(163)=2,95$; CFI=0,924; GFI=911; TLI=0,911; IFI=924; RMSEA=0,062; SRMR=0,069 sonuçları elde edilmiştir. Belirtilen uyum indekslerinin kabul edilebilir değerlerin üstünde olduğu ve Sosyal Hizmet Uzmanlarının Engelliliğe İlişkin Tutumları Ölçeği'ne ait ölçüm modelinin genel olarak iyi uyum gösterdiği tespit edilmiştir.

Şekil 3. Sosyal Hizmet Uzmanlarının Engelliliğe İlişkin Tutumları Ölçeği'ne Ait İkinci Düzey DFA Modeli

İkinci düzey DFA modeli incelendiğinde $\chi^2(522,520)/sd(165)=3,17$; CFI=,916; GFI=,903; TLI=,902; IFI=917; RMSEA=0,065; SRMR=0,079 sonuçları elde edilmiştir. Belirtilen uyum indekslerinin kabul edilebilir değerlerin üstünde olduğu ve Sosyal Hizmet Uzmanlarının Engelliliğe İlişkin Tutumları Ölçeği'ne ait ikinci düzey DFA modelinin genel olarak iyi uyum gösterdiği görülmektedir. Bu durum ölçeğin yapı geçerliğini desteklemektedir.

Sosyal Hizmet Uzmanlarının Engelliliğe İlişkin Tutumları Ölçeği'ne ait alt boyutların birbirleri ve ölçek toplam puanı ile arasındaki korelasyon değerlerinin yer aldığı korelasyon matrisi Tablo 4'te verilmiştir.

Tablo 4. Sosyal Hizmet Uzmanlarının Engelliliğe İlişkin Tutumları Ölçeği'ne Ait Faktörlerin Korelasyon Matrisi

	Toplam Ölçek (122,22±13,72)	Mesleki Tutum	Kişisel Yeterlilik	Eşitlik
Mesleki Tutum (51,33±6,38)	,859**			
Kişisel Yeterlilik (37,37±5,34)	,791**	,523**		
Eşitlik (15,06±4,39)	,509**	,185**	,313**	
Mesleki Tatmin (18,45±3,12)	,568**	,575**	,256**	-,084

**p<0,001

Tablo 4 incelendiğinde Sosyal Hizmet Uzmanlarının Engelliliğe İlişkin Tutumları Ölçeği ile alt boyutları arasında pozitif yönde yüksek düzeyde anlamlı bir ilişki bulunmaktadır. Bununla birlikte Sosyal Hizmet Uzmanlarının Engelliliğe İlişkin Tutumları Ölçeği ile alt boyutları arasındaki korelasyonun ,51 ile ,86 arasında değişmekte olduğu görülmüştür. Sosyal Hizmet Uzmanlarının Engelliliğe İlişkin Tutumları Ölçeği ile alt boyutlar arasında elde edilen korelasyon sonucuna göre ayırt edici geçerliğinin olduğu söylenebilmektedir.

Tablo 5. Sosyal Hizmet Uzmanlarının Engelliliğe İlişkin Tutumları Ölçeği ile EYÇBTÖ'ye Ait Toplam Puanların Korelasyon Matrisi

	Sosyal Hizmet Uzmanlarının Engelliliğe İlişkin Tutumları Ölçeği (83,76±8,77)
EYÇBTÖ (132,68±16,99)	,712**

**p<0,001

Tablo 5 incelendiğinde Sosyal Hizmet Uzmanlarının Engelliliğe İlişkin Tutumları Ölçeği ile EYÇBTÖ arasında ($r=,712$) pozitif, yüksek düzeyde ve anlamlı bir ilişki bulunmaktadır. Elde edilen bu bulgular ölçeğin geçerliliğini olumlu yönde desteklemektedir.

Güvenirlilik**Tablo 6. Sosyal Hizmet Uzmanlarının Engelliliğe İlişkin Tutumları Ölçeği ve Alt Boyutlarının Güvenirlilik Katsayıları**

	Cronbach Alpha	Madde Sayısı
Toplam Ölçek	,866	20
Mesleki Tutum	,864	8
Kişisel Yeterlilik	,812	6
Eşitlik	,790	3
Mesleki Tatmin	,706	3

Tablo 6'ya bakıldığında 20 maddeden oluşan Sosyal Hizmet Uzmanlarının Engelliliğe İlişkin Tutumları Ölçeği'nin bütünü için hesaplanan güvenilirlik katsayısının ,87 olduğu, alt boyutları için hesaplanan güvenilirlik katsayılarının ise ,71-,86 arasında değiştiği görülmektedir. Bu bulgular, ölçeğin bütüne ve alt boyutlara ait iç tutarlılığının yüksek olduğunu göstermektedir.

Tablo 7. Sosyal Hizmet Uzmanlarının Engelliliğe İlişkin Tutumları Ölçeği'nin Zamana Karşı Değişmezliği için Yapılan Ön Test – Son Test Sonuçları

Ölçüm	Son Test (121,85±8,27)
Ön Test (118,71±8,54)	,807**

**p<0,01

Tablo 7 incelendiğinde Sosyal Hizmet Uzmanlarının Engelliliğe İlişkin Tutumları Ölçeği'nin ön test – son test ölçümleri arasında pozitif, yüksek düzeyde ve anlamlı bir ilişki bulunmaktadır.

Tablo 8. Tüm Analizlerden Sonra Maddelere İlişkin Bilgiler.

	Ölçek Maddeleri	Madde Sayısı
Başlangıçtaki Maddeler	1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9, 10, 11, 12, 13, 14, 15, 16, 17, 18, 19, 20, 21, 22, 23, 24, 25, 26, 27	27
AFA Sonucunda Atılan Maddeler	8, 10, 15, 23, 26	5
AFA Sonucunda Kalan Maddeler	1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 9, 11, 12, 13, 14, 16, 17, 18, 19, 20, 21, 22, 24, 25, 27	22
DFA Sonucunda Atılan Maddeler	2, 5	2
DFA Sonucunda Kalan Maddeler	1, 3, 4, 6, 7, 9, 11, 12, 13, 14, 16, 17, 18, 19, 20, 21, 22, 24, 25, 27	20
Mesleki Tutum	4, 6, 19, 20, 21, 22, 24, 27*	8
Kişisel Yeterlilik	11*, 13*, 14*, 16*, 17*, 25*	6
Eşitlik	3*, 7*, 9*	3
Mesleki Tatmin	1, 12, 18	3

*Puanlama sırasında tersine çevrilecek maddelerdir.

Tüm analizler sonucunda maddelere ilişkin genel bir bilgi vermek adına tablo 8 hazırlanmıştır. Tablo 8 incelendiğinde orijinalinde 27 maddeden oluşan Sosyal Hizmet Uzmanlarının Engelliliğe İlişkin Tutumları Ölçeği'nden AFA ve DFA sonucunda 7 madde atılmıştır. Türkçe kültürüne uyarlanan Sosyal Hizmet Uzmanlarının Engelliliğe İlişkin Tutumları Ölçeği 20 maddeden ve dört boyuttan oluşmaktadır. Ölçeğin nihai formu ve nihai forma ilişkin bilgiler EK-1 ve EK-2'de verilmektedir.

TARTIŞMA VE SONUÇ

Sosyal hizmet uzmanlarının engelliliğe ilişkin tutumlarını belirlemek amacıyla uyarlanan Sosyal Hizmet Uzmanlarının Engelliliğe İlişkin Tutumları Ölçeği geçerlilik ve güvenilirlik açısından değerlendirildiğinde ölçeğin yüksek ölçmeler yaptığını söylenebilir. Çalışma sonucunda 20 madde ve “Mesleki Tutum”, “Kişisel Yeterlilik”, “Eşitlik” ve “Mesleki Tatmin” adlarında dört alt boyutlu, 7’li likert tipi Sosyal Hizmet Uzmanlarının Engelliliğe İlişkin Tutumları Ölçeği uyarlanmıştır (Ek 1-2). Yapılan geçerlilik ve güvenilirlik analizleri sonucunda AFA ile ortaya çıkan ölçeğin faktör yapısının DFA ile doğrulandığı temiz ve iyi faktör yapısına sahip olduğu, iç tutarlılık katsayılarının 20 maddeyi içeren toplam ölçek için ,87; alt boyutlar için sırasıyla ,86; ,81; 79 ve 71 olduğu tespit edilmiştir. Bu sonuçlar ölçeğin iç tutarlılığının yüksek olduğu anlamına gelmektedir. Sosyal Hizmet Uzmanlarının Engelliliğe İlişkin Tutumları Ölçeği’nin benzer ölçekler geçerliliğinin belirlenme için EYÇBTÖ ile ölçek toplam puanı arasındaki korelasyon incelenmiş olup EYÇBTÖ ile ölçek toplam puanı arasında yüksek düzeyde anlamlı ilişki elde edilmiştir. Bu durum Sosyal Hizmet Uzmanlarının Engelliliğe İlişkin Tutumları Ölçeği’nin sosyal hizmet uzmanlarının engellilere yönelik tutumlarını belirlemede kullanılmasının anlamlı olduğunu göstermektedir. Sosyal Hizmet Uzmanlarının Engelliliğe İlişkin Tutumları Ölçeği’nin zamana karşı değişmezliğini ortaya koyabilmek amacıyla dört hafta ara ile yapılan ön test-son test sonuçları arasında yüksek düzeyde anlamlı ilişki elde edilmiştir. Ölçekten en düşük 20 puan, en yüksek de 140 puan alınabilmektedir. Ölçeğin tamamı ve alt boyutlarından alınan yüksek puan, engellilere yönelik tutumların olumlu olduğu anlamına gelmektedir. Ölçeğin 2, 5, 6, 7, 9, 10, 11, 12, 19 ve 20. maddeleri ters puanlanmaktadır. Böylece sosyal hizmet uzmanlarının engelliliğe ilişkin tutumlarını ölçen geçerli ve güvenilir bir ölçüm aracı literatüre kazandırılmıştır.

Çalışmada yer alan sosyal hizmet uzmanları devlet, özel ve sivil toplum kuruluşlarında çalışmaktadır. Sosyal Hizmet Uzmanlarının Engelliliğe İlişkin Tutumları Ölçeği’nin tıbbi sosyal hizmet, adli sosyal hizmet, çocuk refahı, yoksulluk gibi sosyal hizmetin belirli alanlarında (örneğin sadece tıbbi sosyal hizmet alanında çalışanlarla) çalışmakta olan sosyal hizmet uzmanları üzerinde yapılacak yeni çalışmalarla geçerlilik ve güvenilirliğinin tekrar test edilmesi ve faktör yapısının tutarlılığının sınanması önerilmektedir.

ARAŞTIRMAYA İLİŞKİN ETİK BİLGİLER

Çalışma için Necmettin Erbakan Üniversitesi, Sosyal ve Beşeri Bilimler Araştırma ve Yayın Etiği Kurulu’nun 20.04.2020 tarih, 31 numaralı kararı kapsamında onay alınmıştır.

ARAŞTIRMACILARIN KATKI ORANI

Yazarlar çalışmaya eşit oranda katkı sağlamıştır.

ÇATIŞMA BEYANI

Herhangi bir potansiyel çıkar çatışması bulunmamaktadır.

KAYNAKÇA

- Ahmed, O., Faisal, R. A., Sharkar, T., Lee, S. A., & Jobe, M. C. (2020). Adaptation of the Bangla Version of the COVID-19 Anxiety Scale. *Int J Ment Health Addiction*, <https://doi.org/10.1007/s11469-020-00357-2>
- Akarçay Ulutaş, D., Tuncay, T. (2020). Trafik kazası sonrası yetiyitimi yaşayan bireylerde travma sonrası gelişim üzerine bir grup çalışması. *Tıbbi Sosyal Hizmet Dergisi*, 16, 1-22.
- Akardere, S. (2005). *İşverenlerin engelli çalışanlara yönelik tutumları*. Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Akyıldız, S. (2017). Öğretmen adaylarının engelli bireylere yönelik tutumlarının incelenmesi. *Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi*, 17(39), 141-169.
- Altıparmak, S., Sarı, H. Y. (2012). Manisa ilinde engelli bireylere karşı toplumsal tutum. *Anatolian Journal of Psychiatry/Anadolu Psikiyatri Dergisi*, 13(2), 110-116.
- Arıkan, Ç. (2002). Sosyal model çerçevesinde özürüllüğe yaklaşım. *Ufku Ötesi Bilim*, 2(1), 11-25.
- Büyüköztürk, Ş. (2017). *Sosyal bilimler için veri analizi el kitabı*. Ankara: Pegem Akademi.
- Büyüköztürk, Ş., Çakmak, E. K., Akgün, Ö. E., Karadeniz, Ş., Demirel, F. (2013). *Bilimsel araştırma yöntemleri*. Ankara: Pegem Akademi.
- Byrne, B. M., Campbell, T. L. (1999). Cross-cultural comparisons and the presumption of equivalent measurement and theoretical structure: A look beneath the surface. *Journal of Cross-Cultural Psychology*, 30(5), 555-574.
- Cairney, J., Hay, J. A., Faight, B. E., Wade, T. J., Corna, L., Flouris, A. (2005). Developmental coordination disorder, generalized self-efficacy toward physical activity, and participation in organized and free play activities. *The Journal of Pediatrics*, 147(4), 515-520.
- Cheatham, L. P., Abell, N., & Kim, H. (2015). Development and validation of The Social Worker's Attitudes Toward Disability Scale. *Journal of Social Work Education*, 51(2), 379-397.
- Çakırer-Çalbayram, N., Aker, M. N., Akkuş, B., Durmuş, F. K., Tutar, S. (2018). Sağlık bilimleri fakültesi öğrencilerinin engellilere yönelik tutumları. *Ankara Sağlık Bilimleri Dergisi*, 7(1), 30-40.
- Çolak, M., Çetin, C. (2014). Öğretmenlerin Engelliliğe Yönelik Tutumları Üzerine Bir Araştırma. *Dokuz Eylül Üniversitesi İktisadi İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 29(1), 191-211.
- Flujas-Contreras, J. M., García-Palacios, A., Gómez, I. (2020). Spanish validation of the parental acceptance questionnaire (6-PAQ). *International Journal of Clinical and Health Psychology*, 20(2), 163-172.
- Gökçe, A., Güneş, G., Seyitoğlu, Ç. D. (2016). İnönü Üniversitesi Tıp Fakültesi öğrencilerinin engellilere yönelik tutum ve davranışları. *Medicine Science*, 5(2), 351-62.
- Güleryüz, Ş. O. (2009). *Kaynaştırma eğitimine devam eden engelli öğrencilerin akranları ile ilişkilerinde karşılaştıkları sorunların değerlendirilmesi*. Doktora Tezi, Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimleri Enstitüsü, Konya.

- Hooper, D., Coughlan, J., Mullen, M. R. (2008). Structural equation modelling: Guidelines for determining model fit. *Electronic Journal of Business Research Methods*, 6(1), 53-60.
- Ildız, G. İ., Tezel, D. Engelli bireylere yönelik tutumlara ilişkin Türkiye’de gerçekleştirilen çalışmaların incelenmesi. *Uluslararası Bilimsel Araştırmalar Dergisi (IBAD)*, 3(2), 599-609.
- Kahraman, Ö., Karadayı, N. (2015). Engelli kardeşe sahip olan çocukların engelli kardeşleriyle deneyimlerine ilişkin görüşleri. *Hacettepe Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi Dergisi*, 1(2), 390-408.
- Karadağ, G. (2009). Engelli çocuğa sahip annelerin yaşadıkları güçlükler ile aileden algıladıkları sosyal destek ve umutsuzluk düzeyleri. *TAF Preventive Medicine Bulletin*, 8(4), 315-322.
- Kargın, T. (2001). Farklı eğitim özgeçmişlerine sahip öğretmenlerin işitme engelli çocuklara yönelik tutumlarının çeşitli değişkenler açısından karşılaştırılması. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, 34(1), 93-104.
- Mamatoğlu, N., Yaşın-Dökmen, Z., Yıldırım, F. (2015). İşyerinde engelliye yönelik tutumlar ölçeği. *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 32(2), 183-204.
- Özer, D., Baran, F., Aktop, A., Nalbant, S. (2006). Beden eğitimi öğretmenlerinin zihinsel engelli çocuklara ilişkin tutumlarının incelenmesine yönelik bir ön çalışma. *Gazi Beden Eğitimi ve Spor Bilimleri Dergisi*, 11(1), 3-8.
- Özşenol, F., Işıkhana, V., Ünay, B., Aydın, H. İ., Akın, R., Gökçay, E. (2003). Engelli çocuğa sahip ailelerin aile işlevlerinin değerlendirilmesi. *Gülhane Tıp Dergisi*, 45(2), 156-164.
- Schermelleh-Engel, K., Moosbrugger, H., Müller, H., (2003), Evaluating the fit of structural equation models: Tests of significance and descriptive goodness-of-fit measures. *Methods of Psychological Research Online*, 8(2), 23-74.
- Sheafor, B. W., Horejsi, C. J. (2016). Sosyal hizmet uygulaması temel teknikler ve ilkeler. Ankara: Nika Yayınevi.
- Şahin, H., Bekir, H. (2016). Üniversite öğrencilerinin engellilere yönelik tutumlarının belirlenmesi. *Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 20(3), 767-779.
- Şahin, H., Cengiz, İ. (2017). Üniversite personelinin işyerinde engelliye yönelik tutumlarının belirlenmesi. *Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 2(7), 473-481.
- Tekindal, M. (2015). *Engelli çocuğa sahip kadınların feminist grup çalışması deneyimi: Bir karma yöntem araştırması*. Doktora Tezi, Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Tuna, M., Bircan, H., Yeşiltaş, M. (2012). Etik Liderlik Ölçeği'nin geçerlilik ve güvenilirlik çalışması: Antalya örneği. *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 26(2), 143-155.
- Tunç, M. (2011). *Zihinsel Engelli Çocuğa Sahip Annelerin Yaşam Kalitesini Etkileyen Etmenler: Yenimahalle İlçesi Örneği*. Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Yaralı, D. (2015). Öğretmen adaylarının özel gereksinimli bireylere yönelik tutumlarının bazı değişkenler açısından incelenmesi. *Journal of Education Faculty*, 17(2), 431-455.
- Yelpaze, İ. ve Türküm, A. S. (2018). Adaptation and validation of Turkey

version of multidimensional attitudes toward persons with disabilities. *OPUS – Uluslar arası Toplum Araştırmaları Dergisi*, 8(14), 167-187.

Yılmaz, V., elik, H. E. (2016). LISREL 9.1 ile yapısal eşitlik modellemesi: Temel kavramlar-uygulamalar-programlama. Ankara: Anı Yayıncılık.

Yuping, L., Shanshan, L., Yun, H., Doudou, W., Bo, Y. (2021). Eliminating threat or venting rage? The relationship between narcissism and aggression in violent offenders. *Acta Psychologica Sinica*, 53(3), 244-258.

Ek 1: Sosyal Hizmet Uzmanlarının Engelliliğe İlişkin Tutumları Ölçeği

Aşağıda yer alan ifadelere "size göre" doğru olan seçeneği işaretleyiniz. Bu bizim açımızdan önem arz etmektedir. "Olması gereken" veya "verilmesi gereken" cevaplardan ziyade kendinize göre değerlendirme yapınız. Bu noktada kesin bir doğru ya da yanlış cevabın olmayacağını biliniz. "1" rakamı kesinlikle katılmıyorum anlamına gelmekte iken "7" rakamı kesinlikle katılıyorum anlamına gelmektedir. Bunu düşünerek cevaplarınızı veriniz.

1.Engelli bireylere yardım etmek mesleki bir sorumluluğumuzdur.

2.Engelli bireylere her zaman farklı davranılmalıdır. (T)

3.Engelli müracaatçılarımın birçok şey öğrenebilirim.

4.Bir meslek elemanı olarak engelli müracaatçıları anlamak benim için çok önemlidir (ya da önemli olacaktır).

5.Diğer insanlar gibi olmadığı için engelli müracaatçılara her zaman farklı davranılmalıdır. (T)

6.Engelli bireyler, engelli olmayan bireylerden tamamen farklıdırlar. (T)

7.Fiziksel engeli bulunan müracaatçıların karşısında kendimi çaresiz hissederim. (T)

8.Engelli müracaatçılarımla ihtiyaçlarını anlamaya çalışmak için gösterdiğim çabadan dolayı kendimi iyi hissederim.

9.Engelli bir müracaatçıya vakit alan bir destek hizmeti sunmam gerektiğinde bu beni sıklıkla rahatsız eder. (T)

10.Engelli müracaatçılarla iletişim kurarken kendimi rahatsız hissederim. (T)

11.Engelli müracaatçılar ile çalışırken kendimi aşırı yük altında hissederim. (T)

12.Engelli bir birey ile mesleki ilişki içinde yer aldığımda kendimi gergin hissederim. (T)

13.Engelli bir müracaatçı ile çalışmaya ilişkin fırsat sunulduğunda anlamlı yardım sağlayabileceğim için umutlu hissederim.

14.Engelli müracaatçılarımla topluma dâhil olmasını savunurum.

15.Engelli müracaatçılarımla ihtiyaç duydukları desteği sağlamada tereddüt etmem.

16.Uygulama yaparken engelli müracaatçıları içtenlikle karşılarım.

17.Tekerlekli sandalyeli bireyler için erişilebilir olmayan bir kurumda çalışsaydım bu konuyu idarenin gündemine getirdim.

18.Engelli müracaatçılara yönelik bir müdahale planı geliştirmeden önce onlara hedeflerini ve ihtiyaçlarını sorarım.

19.Engelli müracaatçılar ile çalışmaktan kaçınırım. (T)

20.Diğer müracaatçılarımla yeterince meşgul iken engelli müracaatçılara özel destek sağlayarak vakit kaybetmek istemem. (T)

Ek 2: Sosyal Hizmet Uzmanlarının Engelliliğe İlişkin Tutumları Ölçeği

Alt Boyut	Maddeler
Mesleki Tutum	3, 4, 14, 15, 16, 17, 18, 20*
Kişisel Yeterlilik	7*, 9*, 10*, 11*, 12*, 19*
Eşitlik	2*, 5*, 6*
Mesleki Tatmin	1, 8, 13

Toplum ve Sosyal Hizmet

ISSN: 2147-3374 / E-ISSN: 2602-280X

Araştırma Makalesi / Research Article

Özel Gereksinimli Çocuklara Sahip Annelerin Covid-19 Salgını Süresince Yaşadığı Sorunlarla Başa Çıkma Tutumlarının İncelenmesi

Examining the Attitudes of the Mothers of the Children with Special Needs Coping with the Problems During Covid-19 Pandemic

Sayra LOTFİ¹, Aydın Olcay ÖZKAN², Nesrin OĞUZ³

¹ Dr. Öğr. Üyesi, İstanbul Medipol Üniversitesi Sağlık Bilimleri Yüksekokulu Sosyal Hizmet Bölümü, slotfi@medipol.edu.tr, ORCID: 0000-0003-3352-0152

² Öğr. Gör., İstanbul Medipol Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi Sosyal Hizmet Bölümü, aydinolcayozkan@gmail.com, ORCID: 0000-0001-7093-2485

³ Sosyal Hizmet Uzmanı, İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Sosyal Hizmet Bölümü, oguz.nesrin@std.izu.edu.tr, ORCID: 0000-0002-8845-073X

Başvuru: 08.03.2021
Kabul: 20.05.2021

Atf:
Lotfi, S., Özkan, A.O. ve Oğuz, N. (2021). Özel gereksinimli çocuklara sahip annelerin covid-19 salgını süresince yaşadığı sorunlarla başa çıkma tutumlarının incelenmesi. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 32(3), 787-803. DOI: 10.33417/tsh.893271

ÖZET

Bu araştırma; özel gereksinimli çocuğa sahip annelerin COVID-19 pandemisi sürecinde karşılaştıkları sorunlarla başa çıkma tutumlarını değerlendirmeyi ve çeşitli sosyodemografik değişkenler ile annelerin başa çıkma tutumları arasındaki ilişkiyi incelemeyi amaçlamaktadır. Araştırmanın örneklemini 541 özel gereksinimli çocuğa sahip anne oluşturmaktadır. Veri toplama araçları olarak araştırmacı tarafından geliştirilen Sosyo-Demografik Soru Formu ve Carver ve ark. (1989) tarafından geliştirilen Başa Çıkma Tutumlarını Değerlendirme Ölçeği (COPE) kullanılmıştır. Araştırma sonuçları, COVID-19 salgınının özel gereksinimli çocuğa sahip annelerin yaşam kalitelerini düşürdüğünü, çoğu annenin çocuklarına COVID-19 salgınına nasıl anlatacağını bilmediklerini ve annelerin pek çoğunun, COVID-19 salgını sürecinde özel gereksinimli çocukları için evde öğrenme ortamını nasıl sağlayacaklarına dair bilgilerinin olmadığını ortaya koymuştur. Buna ek olarak; annelerin eğitim düzeyi arttıkça başa çıkma tutum puanlarının arttığı ve yine annelerin yaşlarındaki artışa bağlı olarak başa çıkma tutum puanlarında artış gerçekleştiği görülmüştür. Araştırmadan elde edilen bulgular, özel gereksinimli bireyler ve ebeveynleri ile ilgili olarak pandemi sürecinde alınabilecek önlemler ve gerçekleştirilebilecek etkili sosyal hizmet uygulamaları açısından önemli görülmektedir.

Anahtar kelimeler: Covid-19, özel gereksinimli çocuklar, özel gereksinimli çocukların anneleri, başa çıkma tutumu

ABSTRACT

This study aimed to evaluate the attitudes of the mothers of the children with special needs while the mothers coping with the difficulties they had encountered during the COVID-19 pandemic and to examine the relation between the various socio demographic variable and the mothers' coping attitudes. Sample of the research contained 541 mothers of the children with special needs. Socio Demographic Question Form which was improved by the researcher and assessing scale of Coping Orientation to Problems Experienced (COPE) which was improved by Carver and his friends were used as means of data collection. It was revealed in the results of the investigation that COVID-19 pandemic decreased the quality of the life of the mothers of the children with special needs, most of the mothers didn't have any knowledge about how to explain COVID-19 pandemic to their children, and how to prepare learning environment for their children's education at home. Additionally when mothers' education level got higher, it was seemed that their points of coping attitudes became higher, and when the age of mothers got older the points of the coping attitudes became higher again.

The findings of the research are important in terms of precautions, effective social services applications about individuals with special needs and their parents.

Keywords: *Covid-19, children with special needs, the mothers of the children with special needs, coping strategies*

GİRİŞ

Aralık 2019'dan bu yana Wuhan kentinden başlayarak Çin'in diğer yerlerini etkisi altına alan, yeni koronavirüsün neden olduğu bir salgın yaşanmıştır (Chen vd., 2020). Dünya Sağlık Örgütü, Çin'deki mevcut COVID-19 salgını Uluslararası Önem Arz Eden Halk Sağlığı Acil Durumu olarak ilan etmiştir (Wu vd., 2020). COVID-19 salgını sırasında, okulların ve kurumlarının kapanmasıyla birlikte başlayan ülke çapındaki ev karantinası süreci, milyonlarca engelli çocuğun aylarca evde kalmasını gerektirmiştir (Wang vd., 2020). Dünya Sağlık Örgütü tarafından pandemi olarak ilan edilen COVID-19 salgını kısa bir zaman içerisinde bireylerin yaşam kalitesini, alışkanlıklarını, yaşam tarzını derinden etkilemiştir. Bunlara ek olarak salgın nedeniyle birçok kurum ve kuruluşun işleyişinde de değişikliğe gidilmiştir ve çalışma hayatında da ciddi duraklamalar söz konusu olmuştur.

İlk vakanın tespit edildiği 11 Mart 2020 tarihinden itibaren COVID-19 salgını Türkiye için de bir gündem maddesi haline gelmiştir. COVID-19 salgını ile mücadele kapsamında ülkemiz genelinde salgının yayılmasını önleyebilmek amacıyla birtakım önlemler alınmış ve alınmaya da devam etmektedir. Salgın sebebiyle eğitim öğretim faaliyetlerine de ara verilmiştir ve Türkiye genelinde 16 Mart tarihinden itibaren ilkökul, lise ve üniversitelerde uzaktan eğitim faaliyetlerine başlanılmıştır. Özel eğitim ve rehabilitasyon merkezlerinin de kapatılmasına istinaden Millî Eğitim Bakanlığı Özel Eğitim Genel Müdürlüğü aracılığıyla özel eğitime ihtiyacı olan çocuklar için uzaktan eğitim sürecinden yararlanılması amacıyla birtakım hazırlıklar yapılmış ve özel gereksinimli çocuklar için uzaktan eğitim sürecinin Özelim Eğitimdeyim mobil uygulamasıyla gerçekleştirileceği duyurulmuştur (Kavak, 2020).

Çeşitli nedenlerden ötürü, kişisel ve gelişimsel özellikleri ile eğitim becerileri açısından yaşitlarından beklenen düzeye kıyasla anlamlı farklılıklar gösteren özel gereksinimli çocuklar için bireysel ve yüz yüze eğitim oldukça önemliyken, uzaktan eğitim sistemine geçilmesi durumunun bu çocukların gelişimini olumsuz yönde etkileyeceği kolaylıkla ifade edilebilmekte ve bu durumun pandemi sürecinde özel gereksinimli çocukları ile birlikte yaşamakta olan ebeveynlere ve özellikle de annelere bir takım ekstra roller ekleyeceği söylenebilmektedir. Özel gereksinimli çocukların diğer çocuklardan farklı ihtiyaçları göz önünde bulundurulduğunda sürecin anneler için çok daha zor geçeceği gerçeği yadsınamaz. Çocuğun fiziksel veya ruhsal gelişiminde akranlarından farklı bir şekilde gelişim ve değişim göstermesi nedeniyle özel durumuna ve öğrenme ihtiyacına göre hazırlanan programların genel adı olan özel eğitimin uzaktan yürütülmesi durumunun, çocuklarıyla evlerinde kalmak zorunda olan annelerin iş yüklerini ve sorumluluklarını arttırdığı yapılan araştırmalar neticesinde ortaya konmuş bir gerçekliğe karşılık gelmektedir. Bu duruma ek olarak, yapılan bir diğer araştırmada ise özel gereksinimli çocuklara sahip annelerin, çocuklarının durumu için babalardan daha çok endişeli, kaygılı ve sosyal desteğe ihtiyaç duyan bir yapıya sahip oldukları bildirilmiştir (Ersoy & Çürük, 2009). Gerçekleştirilen çalışmalar, özel gereksinimli çocuklara bakım sunmanın ebeveynler arasında pek çok soruna neden olabildiğini; ebeveynlerin fiziksel, sosyal ve duygusal anlamda pek çok sorun yaşayabildiğini belirtmektedir (Jones & Frederickson, 2010).

Aynı zamanda ebeveynlerin kendi sağlık sorunlarına ek olarak, özel gereksinimli çocukların süregelen sağlık sorunlarıyla ilgilenmek durumunda kalmaları da ekstra bir sorumluluk alanına karşılık gelmektedir (Erkoç ve Güner, 2021). Özel gereksinimli çocuğa bakım sağlama sorumluluğunun ebeveynler arasında eşit şekilde paylaşılmıyor olma durumu ise, yaşanan sorunların temel kaynağını oluşturmaktadır. Türkiye'deki mevcut toplum yapısının, aile içi rollerde pek çok sorumluluğu kadına yüklüyor olması (Aktaş, 2013) durumu, bakım sağlama sorumluluğunun da anne tarafından üstlenilecek bir rol olarak algılanması sonucunu doğurmaktadır. Babalarla kıyasladığında annelerin, özel gereksinimli çocukları için bakımlarını üstlenmede daha fazla zaman ayırdıkları ve bakımdan daha fazla sorumlu oldukları görünmüştür. Anneler çocukların davranışları ve sağlık durumları üzerine babalara göre daha önemli bir etkiye sahip oldukları ortaya çıkmıştır (Heller vd., 1997). Buna ek olarak anneler çocuklarının durumu ile alakalı babalardan daha çok kaygılandıkları görülmekte (Baykoç-Dönmez vd., 2000) ve özel gereksinimli çocuğa sahip annelerin çoğu zaman çocuğunun rutin bakım ve sorumluluklarını üstlendikleri ifade edilmektedir (Marcenko & Meyers, 1991).

Bu araştırma; özel gereksinimli çocuğa sahip annelerin COVID-19 pandemisi sürecinde karşılaşmış oldukları sorunlarla başa çıkma tutumlarını değerlendirmeyi ve çeşitli sosyodemografik değişkenler ile annelerin başa çıkma tutumları arasındaki ilişkiyi incelemeyi amaçlamaktadır.

Araştırmanın alt amaçları şu soruların yanıtını bulmaktır:

1. Özel gereksinimli çocuğa sahip annelerin sosyodemografik özellikleri nelerdir?
2. Özel gereksinimli çocuğa sahip annelerin başa çıkma tutumları ne düzeydedir?
3. Özel gereksinimli çocuğa sahip annelerin sosyodemografik özellikleri ile başa çıkma tutumları arasında bir ilişki var mıdır?
4. Özel gereksinimli çocuğa sahip annelerin pandemiye ilişkin görüşleri ile baş etme tutumları arasında bir ilişki var mıdır?

YÖNTEM

Çalışma, genel tarama modellerinden tekil tarama modeli ve ilişkisel tarama modelinin kullanıldığı kesitsel bir araştırmadır. Tekil tarama modelinin kullanıldığı çalışmalarda genellikle betimsel istatistikler gerekli olmaktadır ve sonuçlar, çalışılan örneklem hakkında betimleyici çıkarımlar elde etmeyi mümkün kılmaktadır. İlişkisel tarama modelinde ise iki ya da daha çok sayıdaki değişken arasındaki ilişkiyi incelemek ve bu değişkenler arasında birlikte değişimin var olup olmama durumunu ve/veya derecesini tespit etmek amaçlanmaktadır (Karasar, 2012). Çalışmada örneklem grubu hakkında sosyodemografik değişkenlerin incelenmesi ve raporlanması sürecinde betimsel nitelikteki tekil tarama modelinden ve sosyodemografik değişkenler ile başa çıkma tutumları arasındaki ilişkinin incelenmesi adına ilişkisel tarama modelinden faydalanılmıştır.

Katılımcılar ve Süreçler

Araştırmanın evrenini Türkiye'de yaşayan ve özel gereksinimli çocuğa sahip anneler oluşturmaktadır. Türkiye açısından özel gereksinimli çocuklar ve ebeveynleri ile ilgili olarak yeterli

düzeide veri bulunmadığı için araştırma evrenini net bir şekilde tanımlamak mümkün olmamakta, yaklaşık bir değer ortaya konulabilmektedir. Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı Engelli ve Yaşlı Hizmetleri Genel Müdürlüğü tarafından yayımlanan “Engelli ve Yaşlı İstatistikleri Bülteni (Aralık 2020)” raporuna göre Engelli Sağlık Kurulu Raporu almak için yetkili hastanelere başvurmamış ve hizmet almak için devletle temasa geçmemiş bireyler hariç olmak üzere 0-19 yaş aralığında 384.906 özel gereksinimli birey bulunmaktadır (Engelli ve Yaşlı Hizmetleri Genel Müdürlüğü, 2020). İlgili raporda yer alan sınıflandırma kapsamında 18 ve 19 yaşlarındaki özel gereksinimli bireylerin de bu sayı içerisinde yer alması sebebiyle evrenin yaklaşık olarak ifade edilebilmesi durumu söz konusu olmaktadır. Bu bağlamda raporda belirtilen sayı evren kabul edilerek, aynı sayıdaki özel gereksinimli çocuğa sahip anneler ise araştırma evrenini oluşturmaktadır. Kolayda örnekleme tekniğinin kullanıldığı araştırmaya 541 özel gereksinimli çocuğa sahip anne katılım sağlamıştır. Katılımcılara ulaşma noktasında özel gereksinimli çocuklara hizmet sunmakta olan on farklı özel eğitim merkezi ile görüşme sağlanmıştır. Araştırma kapsamında görüşülen on kurumdan hizmet almakta olan 3680 özel gereksinimli çocuk bulunmaktadır ve yine aynı sayıda özel gereksinimli çocuğa sahip annenin ilgili kurumlardan çocukları adına hizmet aldıkları bilinmektedir. Çalışma kapsamında ulaşılan örneklem sayısı, kurumlardan hizmet almakta olan özel gereksinimli çocuğa sahip annelerin %14,7’sine karşılık gelmektedir. İlgili kurumların yöneticilerinden gerekli resmi izinler alındıktan sonra bu kurumlardan hizmet almakta olan bireyler ile pandemi şartlarında sosyal mesafeye dikkat edilerek ve bulaş riskine ilişkin uygun önlemler alınarak yüz yüze görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Görüşmeler 5 Ağustos 2020 ve 15 Kasım 2020 tarihleri içerisinde tamamlanmıştır.

Araştırmanın bağımlı değişkeni, katılımcıların Başa Çıkma Tutumlarını Değerlendirme Ölçeği’nden almış oldukları puandır. Bu bağlamda katılımcıların başa çıkma tutumları üzerinde etkisi bulunulabileceği düşünölen sosyodemografik değişkenler ise araştırmanın bağımsız değişkenlerini oluşturmaktadır.

Veri Toplama Araçları

Bu bölümde, araştırma için veri toplama sürecinde kullanılan Sosyo-Demografik Soru Formu ve Başa Çıkma Tutumlarını Değerlendirme Ölçeği (COPE) hakkında bilgi verilecektir.

Sosyo-Demografik Soru Formu

Sosyo-demografik soru formu, katılımcıların sosyodemografik özellikleri (yaş, cinsiyet, medeni durum, gelir durumu vb.) ile COVID-19 pandemi sürecine ilişkin görüşleri hakkında bilgi sahibi olunmasına yönelik yapılandırılmış 20 soru içermektedir. Form, araştırmacılar tarafından oluşturulmuştur.

Başa Çıkma Tutumlarını Değerlendirme Ölçeği

Başa Çıkma Tutumlarını Değerlendirme Ölçeği; Carver, Scheier ve Weintraub tarafından 1989 yılında geliştirilmiştir. Ölçeğin geliştirilen orijinal formu 60 maddeden oluşmaktadır ve 15 alt boyutu bulunmaktadır (Carver vd., 1989). Ölçek, Zuckerman ve Gagne tarafından 2003 yılında revize

edilmiş (COPE-R) ve Kendine Yardım, Yaklaşım, Uyum Sağlama, Sakınma-Kaçınma ve Kendine Ceza isimli 5 alt boyut ve 40 madde olarak yenilenmiştir (Zuckerman vd., 2003). Ölçeğin Türkçeye uyarlama geçerlik ve güvenirlik çalışması 2015 yılında Dicle ve Eranlı tarafından gerçekleştirilmiş ve uyumsuz maddeler çıkarılarak ölçek 32 madde ve 5 alt boyut olarak düzenlenmiştir. Ölçek; kendine yardım, yaklaşım, uyum sağlama, sakınma-kaçınma ve kendine ceza olmak üzere toplam beş alt boyuta sahiptir. Kendine yardım alt boyutu; 1, 2, 3, 4, 5 ve 6 numaralı maddelerden, yaklaşım alt boyutu; 7, 8, 9, 10, 11, 12 ve 13 numaralı maddelerden, uyum sağlama alt boyutu; 14, 15, 16, 17, 18, 19 ve 20 numaralı maddelerden, sakınma-kaçınma alt boyutu; 21, 22, 23, 24, 25 ve 26 numaralı maddelerden ve kendine ceza alt boyutu; 27, 28, 29, 30, 31 ve 32 numaralı maddelerden oluşmaktadır. Ölçeğin Türkçeye uyarlama geçerlik ve güvenirlik çalışmasında yer verilen iç tutarlık (Cronbach Alfa) katsayıları kendine yardım alt boyutu için 0,96; yaklaşım alt boyutu için 0,98; uyum sağlama alt boyutu için 0,98; sakınma-kaçınma alt boyutu için 0,98; kendine ceza alt boyutu için 0,98 ve ölçek toplam puanı için 0,97 şeklindedir (Dicle & Eranlı, 2015). Bu çalışmada elde edilen iç tutarlık (Cronbach Alfa) katsayıları kendine yardım alt boyutu için 0,93; yaklaşım alt boyutu için 0,98; uyum sağlama alt boyutu için 0,96; sakınma-kaçınma alt boyutu için 0,91; kendine ceza alt boyutu için 0,94 ve ölçek toplam puanı için 0,97 şeklindedir. Ölçekte ters puanlanması gereken madde bulunmamaktadır. Ölçek dördümlük likert tipi bir ölçektir (1: Asla Böyle Yapmam; 4: Çoğunlukla Böyle Yaparım) ve yanıtlar 1 ile 4 arasında puanlanmaktadır. Ölçekten alınabilecek en düşük puan 32 ve en yüksek puan 128'dir. Ölçeğin her bir alt boyutu toplam puandan bağımsız olarak değerlendirmeye dahil edilebilmektedir. Ölçekten alınan yüksek puan başa çıkma tutum düzeyinin yüksek olması, düşük puan ise başa çıkma tutum düzeyinin düşük olması anlamına gelmektedir.

Veri Analizi

Tüm istatistiksel analizler SPSS 25 programı kullanılarak yapılmıştır. Sosyodemografik bilgiler tanımlayıcı istatistiksel yöntemler kapsamında analiz edilmiştir. Verilerin normal dağılım gösterip göstermediğini belirleyebilmek adına çarpıklık ve basıklık değerlerine bakılmış, ilgili değerlerin literatürde normal dağılım için kabul edilen +1,5 ile -1,5 arasında değişiklik gösteren değerler olması sebebiyle normal dağılım gösterdiği kabul edilmiş (Tabachnick & Fidell, 2015) ve parametrik testler kullanılmıştır. Analizlerde hata payının üst sınırı .05 olarak alınmıştır. Sosyo-demografik bilgilerle ölçek puanlarını karşılaştırmak için bağımsız örneklem t testi ve tek yönlü varyans analizi (ANOVA) kullanılmıştır.

BULGULAR**Çizelge 1. Katılımcıların Sosyo-Demografik Özelliklerine İlişkin Bilgiler**

	N	%
Cinsiyet		
Kadın	541	100
Yaş		
20-40	362	66,9
41-60	168	31,1
60 ve üstü	11	2
Eğitim durumu		
Okuryazar değil	74	13,7
İlkokul	296	54,7
Lise	119	22
Lisans veya üstü	52	9,6
Medeni durum		
Evli	418	77,3
Boşanmış	44	8,1
Eşi vefat etmiş	36	6,7
Evli ama ayrı yaşıyor	43	7,9
Ailenin aylık geliri		
1000-2000 arası	86	15,9
2001-3000 arası	337	62,3
3001-4000 arası	81	15
4001 ve üzeri	37	6,8
Pandemi öncesinde düzenli bir işte çalışma durumu		
Çalışıyorum	60	11,1
Çalışmıyorum	481	88,9
Çocuk sayısı		
1 çocuğa sahip	73	13,5
2 çocuğa sahip	256	47,3
3 çocuğa sahip	154	28,5
4 ve/veya üzeri çocuğa sahip	58	10,7
Çocuğun engel durumu		
Sadece zihinsel veya ruhsal engelli	194	35,9
Sadece fiziksel engelli	85	15,7
Her ikisi de mevcut	262	48,4

Çalışmaya katılan bireylerin sosyodemografik özelliklerini içeren bulgulara çizelge 1'de yer verilmiştir. Katılımcıların tamamı kadın bireylerden oluşmaktadır ve katılımcıların %66,9'unu 20-40 yaş aralığındaki bireyler oluşturmaktadır. Katılımcıların %54,7'si ilkokul mezunudur ve %77,3'ü

evlidir. Katılımcıların aylık hane gelirine bakıldığında %62,3'ünün 2001-3000 TL arası gelir beyan ettikleri görülmektedir ve %88,9'u pandemi öncesinde düzenli bir işte çalışmadığını ifade etmiştir. Katılımcıların büyük bir çoğunluğu iki veya daha fazla çocuğa sahiptir ve katılımcıların sahip oldukları özel gereksinimli çocukların %48,4'ü fiziksel, ruhsal veya zihinsel engel türlerinden en az ikisine sahiptir. Ortaya çıkan bu oranların, sosyal adalet bağlamında ele alındığında oldukça önemli olduğu ve göz ardı edilemeyecek bir sosyal sorun niteliği taşıdığı söylenebilmektedir. Nitekim katılımcıların gelir düzeylerine bakıldığında dezavantajlı bir konumda oldukları ve potansiyel risklere açık durumda yaşamlarını sürdürdükleri görülebilmektedir.

Çizelge 2. Katılımcıların Pandemi Sürecindeki Bazı Özelliklerine İlişkin Bilgiler

	N	%
Pandemi sürecinde sosyal yardım alma durumu		
Almıyorum	295	54,5
Belediyeden yardım alıyorum	19	3,5
SYDV'den yardım alıyorum	41	7,6
Engelli evde bakım aylığı alıyorum	80	14,8
Engelli aylığı alıyorum	106	19,6
Pandemi sürecinde düzenli bir işte çalışma durumu		
Evet	51	9,4
Hayır	490	90,6
Fiziksel sağlık problemine sahip olma durumu		
Evet	49	9,1
Hayır	492	90,9
Psikolojik/Ruhsal sağlık problemine sahip olma durumu		
Evet	118	21,8
Hayır	423	78,2
Psikolojik destek alma durumu		
Evet	47	8,7
Hayır	494	91,3
COVID-19 salgını yaşam kalitemizi düşürdü		
Katılıyorum	440	81,3
Kararsızım	53	9,8
Katılmıyorum	48	8,9
Çocuğuma COVID-19 salgınını nasıl anlatacağımı bilmiyorum		
Katılıyorum	394	72,8
Kararsızım	43	7,9
Katılmıyorum	104	19,2
Koronavirüs sürecinde evde öğrenme ortamını nasıl sağlayacağıma dair fikrim yok		
Katılıyorum	359	66,4
Kararsızım	75	13,9
Katılmıyorum	107	19,8
Uzaktan öğretim ve evde eğitimle ilgili yeterince bilgiye sahip olmadığım için çocuğumu doğru yönlendiremiyorum		
Katılıyorum	350	64,7
Kararsızım	55	10,2
Katılmıyorum	136	25,1

Katılımcıların pandemi sürecindeki durumuna ilişkin bilgilerine çizelge 2’de yer verilmiştir. Buna göre katılımcıların %54,5’i pandemi sürecinde sosyal yardım almadığı görülmüş ve %90,6’sı bu süreçte düzenli bir işte çalışmadıklarını belirtmiştir. Hak temelli yaklaşım çerçevesinde düşünüldüğünde, zorlu pandemi koşullarında sosyal yardımla desteklenmeyen kişilerin oranının oldukça fazla olduğu görülmekte ve hakların desteklenmesi noktasında yetersiz bir pratiğin ortaya çıktığı söylenebilmektedir. Katılımcıların %9,1’inin fiziksel bir sağlık problemine sahip olduğunu görülürken, %21,8’inin psikolojik/ruhsal bir sağlık problemine sahip olduğu tespit edilmiş ve yine katılımcıların %8,7’sinin psikolojik destek aldığı ortaya konmuştur. Katılımcıların %81,3’ü COVID-19 salgının yaşam kalitesini düşürdüğü yargısına katıldığını ifade etmiş, %72,8’i ise çocuğuna COVID-19 salgınını nasıl anlatacağını bilmediğini belirtmiştir. Katılımcıların %66,4’ünün koronavirüs sürecinde evde öğrenme ortamını nasıl sağlayacağına dair fikrinin olmadığı görülürken, %64,7’sinin ise “Uzaktan öğretim ve evde eğitimle ilgili yeterince bilgiye sahip olmadığım için çocuğumu doğru yönlendiremiyorum.” yargısına katıldığı tespit edilmiştir.

Çizelge 3. Katılımcıların Başa Çıkma Tutumlarını Değerlendirme Ölçeği’nden Almış Oldukları Puan Ortalamalarının Çeşitli Değişkenlere Göre Farklılaşma Sonuçları

	N	Kendine Yardım	Yaklaşım	Uyum Sağlama	Sakınma Kaçınma	Kendine Ceza
		$\bar{x} \pm sd$	$\bar{x} \pm sd$	$\bar{x} \pm sd$	$\bar{x} \pm sd$	$\bar{x} \pm sd$
Yaş (n=541)						
¹ 20-40	362	13,46±5,72	11,93±5,62	15,70±7,33	11,79±5,40	12,27±5,68
² 41-60	168	15,04±5,92	15,02±5,24	19,04±6,71	12,91±5,66	15,77±5,76
³ 61 ve üstü	11	16,63±7,37	14,09±6,30	20±8,56	16,27±7,56	16,90±7,50
F testi		5,468	18,184	13,487	5,355	23,364
P değeri		,004*	000*	000*	,005*	,000*
Farklılaşma		1<2	1<2	1<2	1<3	1<2, 1<3
Eğitim Durumu (n=541)						
¹ Okuryazar değil	74	14,16±6,20	11,37±5,30	14,95±7,25	12±6,20	12,04±6,19
² İlkokul	296	13,05±5,71	11,92±5,56	15,90±7,19	11,78±5,22	12,63±5,47
³ Lise	119	14,71±5,22	15,01±5,41	18,11±6,72	12,36±5,30	15,44±6
⁴ Lisans ve üstü	52	17,82±6,04	16,15±5,13	21,78±7,20	14,84±6,56	15,59±6,78
F testi		11,105	17,180	13,117	4,605	10,354
P değeri		,000*	,000*	,000*	,003*	,000*
Farklılaşma		1<4, 2<3, 2<4, 3<4	1<3, 1<4, 2<3, 2<4	1<3, 1<4, 2<3, 2<4, 3<4	1<4, 2<4, 3<4	1<3, 1<4, 2<3, 2<4
“COVID-19 salgını yaşam kalitemizi düşürdü.” Yargısına Katılım Durumu (n=541)						
¹ Katılıyorum	440	13,94±6,03	12,77±5,81	16,41±7,35	12,10±5,73	13,50±6,14
² Kararsızım	53	16,60±4,30	15,03±4,17	20,15±6,04	14,43±4,74	14,47±5,20
³ Katılmıyorum	48	12,02±4,78	12,10±5,62	16,95±7,64	11±4,24	11,87±4,86
F testi		8,170	4,346	6,253	5,506	2,474
P değeri		,000*	,013*	,002*	,004*	,085
Farklılaşma		1<2, 3<2	1<2, 3<2	1<2	1<2, 3<2	-

* $p < 0,05$

Katılımcıların yaş değişkenine göre Başa Çıkma Tutumlarını Değerlendirme Ölçeği'nin kendine yardım ($F_{2;538} = 5,468$; $p < 0.05$), yaklaşım ($F_{2;538} = 18,184$; $p < 0.05$), uyum sağlama ($F_{2;538} = 13,487$; $p < 0.05$), sakınma-kaçınma ($F_{2;538} = 5,355$; $p < 0.05$) ve kendine ceza ($F_{2;538} = 23,364$; $p < 0.05$) alt boyutlarından almış oldukları puan ortalamalarının istatistiksel açıdan anlamlı şekilde farklılık gösterdiği saptanmıştır. Bu farklılaşmanın hangi gruplar arasında olduğuna bakıldığında kendine yardım alt boyutu için 20-40 yaş aralığındaki katılımcıların ($\bar{X} = 13,46$) puan ortalamasının 41-60 yaş aralığındaki katılımcıların ($\bar{X} = 15,07$) puan ortalamasından anlamlı şekilde daha düşük olduğu görülmüştür. Yaklaşım alt boyutu için 20-40 yaş aralığındaki katılımcıların ($\bar{X} = 11,93$) puan ortalamasının 41-60 yaş aralığındaki katılımcıların ($\bar{X} = 15,02$) puan ortalamasından anlamlı şekilde daha düşük olduğu bulunmuştur. Benzer şekilde uyum sağlama alt boyutu için 41-60 yaş aralığındaki katılımcıların ($\bar{X} = 19,04$) puan ortalamasının 20-40 yaş aralığındaki katılımcıların ($\bar{X} = 15,70$) puan ortalamasından anlamlı şekilde daha yüksek olduğu tespit edilmiştir. Sakınma-kaçınma alt boyutu için 20-40 yaş aralığındaki katılımcıların ($\bar{X} = 11,79$) puan ortalamasının 61 ve üstü yaş aralığındaki katılımcıların ($\bar{X} = 16,90$) puan ortalamasından anlamlı şekilde daha düşük olduğu bulunmuştur. Son olarak ise kendine ceza alt boyutu açısından değerlendirildiğinde 20-40 yaş aralığındaki katılımcıların ($\bar{X} = 12,27$), 41-60 yaş aralığındaki katılımcıların ($\bar{X} = 15,77$) puan ortalamasından; 41-60 yaş aralığındaki katılımcıların ($\bar{X} = 15,77$) ise 61 ve üstü yaş aralığındaki katılımcıların ($\bar{X} = 16,90$) puan ortalamasından anlamlı şekilde daha düşük olduğu görülmüştür.

Katılımcıların eğitim değişkenine göre Başa Çıkma Tutumlarını Değerlendirme Ölçeği'nin kendine yardım ($F_{3;537} = 11,105$; $p < 0.05$), yaklaşım ($F_{3;537} = 17,180$; $p < 0.05$), uyum sağlama ($F_{3;537} = 13,117$; $p < 0.05$), sakınma-kaçınma ($F_{3;537} = 4,605$; $p < 0.05$) ve kendine ceza ($F_{3;537} = 10,354$; $p < 0.05$) alt boyutlarından almış oldukları puan ortalamalarının istatistiksel açıdan anlamlı şekilde farklılık gösterdiği saptanmıştır. Çizelge'de farklılıkların hangi gruplar arasında ortaya çıktığı belirtilmiştir. Buna göre lisans ve üstü eğitim durumuna sahip olma durumunun diğer eğitim seviyelerine kıyasla tüm alt boyutlarda anlamlı bir farklılık ortaya koyduğu ve diğer eğitim düzeylerine oranla lisans ve üstü eğitim düzeyine sahip bireylerin alt boyut puan ortalamalarının daha yüksek olduğu görülmüştür.

Katılımcıların "COVID-19 salgını yaşam kalitemizi düşürdü." yargısına katılma durumuna göre Başa Çıkma Tutumlarını Değerlendirme Ölçeği'nin kendine yardım ($F_{2;538} = 8,170$; $p < 0.05$), yaklaşım ($F_{2;538} = 4,346$; $p < 0.05$), uyum sağlama ($F_{2;538} = 6,253$; $p < 0.05$) ve sakınma-kaçınma ($F_{2;538} = 5,506$; $p < 0.05$) alt boyutlarından almış oldukları puan ortalamalarının istatistiksel açıdan anlamlı şekilde farklılık gösterdiği saptanmıştır. Bu farklılaşmanın hangi gruplar arasında olduğuna bakıldığında kendine yardım alt boyutu için "Katılıyorum" cevabını veren katılımcıların ($\bar{X} = 13,94$) puan ortalamasının "Kararsızım" cevabını veren katılımcıların ($\bar{X} = 16,60$) puan ortalamasından ve "Katılmıyorum" cevabını veren katılımcıların ($\bar{X} = 12,02$) puan ortalamasının "Kararsızım" cevabını veren katılımcıların ($\bar{X} = 16,60$) puan ortalamasından anlamlı şekilde daha düşük olduğu görülmüştür. Yaklaşım alt boyutu için "Katılıyorum" cevabını veren katılımcıların ($\bar{X} = 12,77$) puan

ortalamasının “Kararsızım” cevabını veren katılımcıların ($\bar{X}= 15,03$) puan ortalamasından ve “Katılmıyorum” cevabını veren katılımcıların ($\bar{X}= 12,10$) puan ortalamasının “Kararsızım” cevabını veren katılımcıların ($\bar{X}= 15,03$) puan ortalamasından anlamlı şekilde daha düşük olduğu belirlenmiştir. Benzer biçimde uyum sağlama alt boyutu için “Katılıyorum” cevabını veren katılımcıların ($\bar{X}= 16,41$) puan ortalamasının “Kararsızım” cevabını veren katılımcıların ($\bar{X}= 20,15$) puan ortalamasından anlamlı şekilde daha düşük olduğu belirlenmiştir. Son olarak ise sakinleşme alt boyutu için “Katılıyorum” cevabını veren katılımcıların ($\bar{X}= 12,10$) puan ortalamasının “Kararsızım” cevabını veren katılımcıların ($\bar{X}= 14,43$) puan ortalamasından ve “Katılmıyorum” cevabını veren katılımcıların ($\bar{X}= 11$) puan ortalamasının “Kararsızım” cevabını veren katılımcıların ($\bar{X}= 14,43$) puan ortalamasından anlamlı şekilde daha düşük olduğu tespit edilmiştir. “COVID-19 salgını yaşam kalitemizi düşürdü.” yargısına katılma durumuna göre kendine ceza alt boyutu için puan ortalamalarının istatistiksel açıdan farklılık göstermediği saptanmıştır ($p>0,05$).

TARTIŞMA VE SONUÇ

COVID-19 salgını, dünya çapında etkili olmakta ve ailelerin günlük yaşam rutinleri üzerinde önemli etkiler bırakmaktadır. Bu etkiler, özel gereksinimli çocuğa sahip aileler üzerinde ikincil bir dezavantajlılık durumu teşkil etmesi açısından daha fazla sorun arz edebilir hale gelmektedir. Bu sorun alanlarına ışık tutan, özel gereksinimli çocuğa sahip annelerin COVID-19 pandemisi sürecinde karşılaşmış oldukları sorunlarla başa çıkma tutumlarını değerlendirmeyi ve çeşitli sosyodemografik değişkenler ile annelerin başa çıkma tutumları arasındaki ilişkiyi incelemeyi amaçlayan bu çalışmada ortaya çıkan sonuçlar bu bölümde detaylı olarak ele alınmış ve tartışılmıştır.

Araştırma sonuçları, COVID-19 salgının özel gereksinimli çocuğa sahip annelerin yaşam kalitelerini düşürdüğünü göstermektedir. Salgın sürecinde pek çok ülkede insanların yaşamlarında değişimlerin meydana geldiği, pek çok problemin ortaya çıktığı ve insanların korku, depresyon ve kaygı düzeylerinde artış yaşandığı bilinmektedir (Evren vd., 2020; Hyland vd., 2020; Kujawa vd., 2020; Özdin ve Bayrak Özdin, 2020; Shevlin vd., 2020). Bu noktada özel gereksinimli çocuğa sahip annelerin yaşam kalitesinde meydana gelen düşüş durumu öngörülebilir bir nitelik kazanmaktadır. Araştırma kapsamında çoğu anne, çocuklarına COVID-19 salgını nasıl anlatacağını bilmediklerini vurgulamıştır. Bu duruma ek olarak annelerin pek çoğu, COVID-19 salgını sürecinde özel gereksinimli çocukları için evde öğrenme ortamını nasıl sağlayacaklarına dair bilgilerinin olmadığını belirtmiştir. Annelerin uzaktan öğretim ve evde eğitimle ilgili yeterince bilgiye sahip olmadıkları için çocuklarını doğru yönlendiremedikleri görülmüştür. Asbury ve arkadaşlarının (2021) özel eğitime ihtiyaç duyan çocuğa sahip 241 ebeveynle gerçekleştirmiş oldukları çalışmada da pandemi sürecinde ebeveynlerin çocuklarından daha fazla anksiyete ve stres yaşadıkları, çocuklarının ihtiyaçlarını nasıl karşılayacaklarını bilemedikleri ve çocuklarının eğitiminin geri kalmasına ilişkin endişelere sahip oldukları görülmektedir. Nitekim Karahan ve arkadaşları (2021) tarafından gerçekleştirilen ve özel gereksinimli çocuğa sahip annelerin katılımcı olarak yer aldığı nitel bir çalışmada da benzer sonuçların ortaya konulduğu görülmekte ve elde edilen veriler ışığında Covid-

19 sonrası günlük yaşam, aile içerisinde çocuğun eğitiminin sağlanması, sosyal ilişkiler gibi alanlarda olumsuz bir etkilenme durumunun olduğu ifade edilmektedir. Yazcayir ve Gurgur'un (2021) kaynaştırma eğitimini sürdürmekte olan özel gereksinimli çocukların velileriyle gerçekleştirmiş oldukları nitel bir çalışmada ise; ailelerin herhangi bir kurum ya da uzman desteği olmaksızın çocuklarının eğitimlerini evde yürütmek zorunda kaldıkları, bu süreçte öğrenci-öğretmen etkileşiminin olmamasına bağlı olarak öğrenme sürecinin olumsuz etkilendiği ve pandemi sürecinin uzaması sebebiyle önemli bir öğrenme açığının ortaya çıktığı belirtilmektedir. Literatürde yer alan bu sonuçlar bağlamında, Covid-19 pandemisi sürecinde özel gereksinimli çocukların eğitimlerinin, ebeveynleri için önemli bir problem alanına karşılık geldiğini söylemek mümkündür. Bu noktada olumsuz sonuçlarla mücadele bağlamında Filipinler'de yaklaşık beş milyon özel gereksinimli çocuk için gerçekleştirilen yapılandırılmış evde eğitim programı güzel bir örnek olması açısından önemlidir. Bazı zorluklarla karşılaşılmasına rağmen, COVID-19 pandemisi sırasında savunmasız ve desteğe muhtaç konumdaki özel gereksinimli bireylerin durumunu vurgulamak adına çeşitli kuruluşların ve bu kuruluşlara bağlı hizmet sunan bireylerin varlığının sevindirici bir gelişme olduğu bilinmelidir. Çevrimiçi öğrenme gibi evde eğitim yöntemleriyle okula gidememe durumunun etkilerini azaltmak adına yapılandırılmış evde eğitim programlarının geliştirilmesi ve bunun özel kurumlar tarafından uygulamaya konmuş olması yerinde bir önlem olarak değerlendirilebilmektedir (Cahapay, 2020).

Dünyada alışık olunmayan bir salgın döneminin yaşanması özellikle de özel gereksinimli çocukları derinden etkilemiştir. Gerçekleştirilen çalışmalar, Covid-19 sürecinde özel gereksinimli çocukların günlük yaşamlarında da önemli değişimlerin meydana geldiğini ve özellikle uzaktan eğitim sürecinin pek çok zorluğa sebebiyet verdiğini ortaya koymaktadır (Jeste vd., 2020). Haftalık ders saatlerinin normal dönemde bile yetersiz olması onlar için bir dezavantajken, bir de salgın döneminde eğitimden mahrum kalmaları önemli bir problem alanı oluşturmuştur. Bu problem alanının çözüme kavuşması noktasında en büyük rol sahibinin, özel gereksinimli çocuğa sahip ebeveynler olduğu söylenebilmektedir. Ebeveynlerin, çocuklarının duyu ve davranışlarını değerlendirmeyi bilmeleri ve onları sürekli takip etmeleri gerekmektedir. Salgın dönemini evde en iyi şekilde yönetmeleri için ebeveynlere bu hususta büyük görev ve sorumluluklar düşmektedir. Önceden yüz yüze verilen eğitimlerin uzaktan eğitim olarak verilmesi de çocuk için alışılmadık bir durum olmuştur ve ebeveynlere çocuğun eğitimi konusunda da sorumluluk yüklenmektedir. Uzaktan eğitim sürecinin özel gereksinimli çocuklar için en verimli şekilde nasıl yönetilebileceği ve gün boyu evde bulunan çocuk için neler yapılabileceği hakkında düşünmeleri, aynı zamanda kendilerinin nasıl etkin bir rol üstlenebileceklerini de öğrenmeleri gerekmektedir. Anne babalara bu becerileri geliştirme konusunda desteklerin sağlanması, pandemi döneminde bir zorunluluk teşkil etmektedir (Türk Tabipleri Birliği, 2020).

Araştırmanın sonuçlarına bakıldığında; COVID-19 sürecinde özel gereksinimli çocuğa sahip annelerin yaşlarının artmasına bağlı olarak başa çıkma tutum puanlarında da artış yaşandığı görülmektedir. Annelerin yaşlarının artması ve bununla ilişkili olarak çocuklarıyla geçirdikleri zamanın da artmasıyla, yaşanan problemler bağlamında tecrübeleri ve bilgi birikimlerinin de arttığı

söylenmektedir. Nitekim çocuklarının problemlerinin farkında olma ve var olan belirsizlikleri kontrol edebilme becerileri de zaman içerisinde gelişmektedir (Levine vd., 1987). Özel gereksinimli çocuğa sahip annelerin, çocuklarının bakımı için gerekli olan aktif başa çıkma becerilerini, yaşamları boyunca geliştirdiklerine ilişkin çalışma sonuçları da bu araştırma sonucunu yordayıcı niteliktedir (Essex ve ark., 1999). Bir başka çalışmanın sonuçlarına bakıldığında ise, görece daha genç olan annelerin problemlerle başa çıkma becerileri açısından daha çok desteğe ihtiyaç duyduklarının ortaya konduğu görülmektedir (Bozkurt, 2019). Ek olarak Shevlin ve arkadaşları (2020) tarafından 2025 katılımcı ile Covid-19 sürecinde gerçekleştirilen bir çalışmada, yaş değişkeninin depresyon ve anksiyete gibi psikolojik semptomlar gösterme durumu üzerinde yordayıcı bir etkiye sahip olduğu görülmüştür. Bu kapsamda yaş azaldıkça Covid-19 sürecinde depresyon ve kaygı görülme düzeyinde de artış yaşandığı belirtilmektedir. Bu durumun bireylerin başa çıkma tutumları üzerinde olumsuz bir etki ortaya çıkarabileceği göz önünde bulundurulduğunda yaşın artışına bağlı olarak başa çıkma tutum puanlarının artması beklenen bir durum olarak ifade edilebilmektedir.

Araştırmanın bir diğer sonucuna göre; COVID-19 sürecinde özel gereksinimli çocuğa sahip annelerin eğitim düzeylerinin artmasına bağlı olarak başa çıkma tutum puanlarının da artmasıdır. Ailelerin sorunlarla baş etmelerini olumlu yönde etkileyen en önemli faktörlerden biri de eğitimidir. Eğitim, kişilerin sorunlarla baş etmesi için gerekli olan önemli faktörlerden biridir. Eğitim, ailelerin içinde buldukları duruma uyum sağlamaları, kendilerine ve çocuklarına ilişkin duygu ve düşüncelerini anlamaları ve çocuklarını yetersiz durumlarını kabullenmeleri noktasında yardımcı olabilmekte, anne babaların çocuklarının ihtiyaçlarını karşılama yeteneğini artırarak, kaygı ve suçluluk duygularının azalmasını sağlayabilmektedir. Ayrıca, annelerin eğitim düzeylerinin artmasına paralel olarak sorun çözme becerilerinde de artış meydana gelmekte ve özel gereksinimli çocuklarına dair yüzleşecekleri problemlere çözüm geliştirmede genellikle daha başarılı olabilmektedirler (Ayyıldız vd., 2012). Ren vd. (2020) tarafından özel gereksinimli çocuklara sahip ebeveynlerle COVID-19 salgını sırasında gerçekleştirilen çalışmada, eğitim düzeyi üniversite mezunu veya daha üstü olan bireylerin, daha alt düzeyde eğitim seviyesine sahip bireylere kıyasla düşük kaygı düzeyine sahip oldukları sonucuna ulaşılmıştır. Bunun nedeni, daha yüksek eğitim düzeyine sahip ebeveynlerin, aşırı kaygının kendileri üzerindeki olumsuz etkilerinden kaçınmak adına kaygılarıyla başa çıkmak için gereken becerileri öğrenme ve bunlara hâkim olma olasılığının daha yüksek olması olarak yorumlanabilmektedir.

Araştırmanın önemli bir diğer sonucu ise, özel gereksinimli çocuğa sahip annelerden COVID-19 salgınının yaşam kalitesini düşürdüğü görüşüne kararsızım şeklinde cevap veren annelerin, bu görüşe katılıyorum veya katılmıyorum şeklinde cevap veren annelere kıyasla başa çıkma tutum puanlarının daha yüksek olması durumudur. Bu noktadan hareketle, başa çıkma tutum puanları daha yüksek olan annelerin, sorunlarla başa çıkma noktasında diğer annelere kıyasla daha başarılı olmalarından ötürü COVID-19 salgını sürecini yaşam kalitesi üzerinde önemli bir sorun alanı olarak algılamıyor olmaları yorumu yapılabilmektedir. Bu durumda annelerin başa etme stratejilerinin geliştirilmesi ve sorunlara yönelik doğru yaklaşımların neler olabileceği konusunda özel gereksinimli

çocuğa sahip annelerin bilinçlendirilmesi, pandemi dönemindeki zorlukların etkisini azaltıcı bir yöntem olarak düşünülebilir.

Sonuç olarak; pandemi sürecinde özel gereksinimli çocuğa sahip annelerin yaşam kalitesinde düşüş yaşandığı, çoğu annenin çocuklarına Covid-19 sürecini nasıl anlatacağını bilmediği, aynı zamanda pek çoğunun salgın sürecinde evde öğrenme ortamını nasıl sağlayacaklarına ilişkin bilgilerinin olmadığı ve bu kapsamda da çocuklarını doğru şekilde yönlendiremedikleri görülmüştür. Bunun yanında özel gereksinimli çocuklara sahip annelerin yaşlarının ve eğitim seviyelerinin artmasına bağlı olarak başa çıkma tutum puanlarında artış gerçekleştiği ve yine yaşam kalitesinin düşmesiyle ilgili olarak kararsızlık yaşayan annelerin başa çıkma tutum puanlarının yüksek olduğu ortaya konmuştur.

Elde edilen sonuçlardan hareketle, başa çıkma tutumları yetersiz olan annelere yönelik sosyal hizmet uzmanlarının da içerisinde yer aldığı multidisipliner ekiplerce eğitim faaliyetlerinin organize edilmesi, annelerin bu süreci sağlıklı atlatabilmeleri ve psikososyal iyilik hallerini koruyabilmeleri açısından önemli bir faktör olarak değerlendirilmektedir. Aynı zamanda annelerinin karşılaştıkları sorunlarla baş edebilmeleri adına güçlendirme çalışmalarının yürütülmesi ve sosyal hizmet kurumlarında bu sorun alanına ilişkin danışmanlık ve psikososyal desteğin sağlanması önemli görülmektedir. Mevcut pandemi koşulları içerisinde bu eğitimlerin ve desteklerin yüz yüze sağlanamaması halinde oluşturulacak online eğitim paketleri veya bir hizmet modeli olarak tasarlanabilecek online danışmanlık uygulamaları aracılığıyla hizmetten faydalanacak bireylere ulaşılması ve gerekli çalışmaların yürütülmesi faydalı olacaktır.

Özel gereksinimli çocuğa sahip annelerin, evde öğrenme ortamını nasıl sağlayabilecekleri ve sürdürebilecekleri noktasında bilgilendirilmeleri adına eğitimlerin düzenlenmesi elzem niteliktedir. Bu süreçte özel gereksinimli çocukların eğitim süreçlerinin aksamaması, ebeveynler tarafından da eğitim süreçlerinin takibinin sağlanabilmesi ve ev ortamında da öğrenme faaliyetlerinin devam ettirebilmesi adına veli-öğretmen iş birliğine dayalı, etkileşimi ve geri bildirim içeren online eğitim modellerinin oluşturulmasına ihtiyaç duyulmaktadır.

Ulusal literatür gözden geçirildiğinde, pandemi sürecinde özel gereksinimli bireyler ve bu bireylerin ebeveynleri ile ilgili olarak gerçekleştirilen çalışmaların oldukça yetersiz olduğu dikkat çekmektedir. Bu alana ilişkin daha geniş popülasyonda çalışmaların yapılması önerilmektedir.

ARAŞTIRMAYA İLİŞKİN ETİK BİLGİLER

Araştırma için İstanbul Medipol Üniversitesi Sosyal Bilimler Bilimsel Araştırmalar Etik Kurulu'ndan etik kurul izni alınmıştır (Karar No: 43037191-604.01.01-E.23951/ 14.07.2020). Araştırmanın gerçekleştirilmesi adına Sağlık Bakanlığı'ndan 16.07.2020 tarihinde gerekli araştırma izni alınmıştır. Çalışmaya dahil edilen katılımcıların hizmet aldıkları kurumların yöneticileri ile araştırmacılar yüz yüze görüşme sağlamış ve on farklı kurumdan yazılı resmi izinler alınmıştır. Araştırmada Başa Çıkma Tutumlarını Değerlendirme Ölçeği'nin kullanılabilmesi adına ölçeğin Türkçeye uyarlanması, geçerlik ve güvenilirlik çalışmasını gerçekleştiren Dr. Abdullah Nuri DİCLE'den mail aracılığıyla izin alınmıştır. Katılımcılar; araştırmaya katılmadan önce araştırmacının amacı, kapsamı, araştırmaya

katılmaları halinde üzerlerine düşen sorumluluklar, araştırmaya katılmanın muhtemel riskleri ve faydaları, araştırma sonuçlarının nerede ve kimlerle paylaşılacağı, araştırma sonrasında verilerin ne şekilde saklanacağı ve araştırma dahilinde kişisel bilgilerinin özenle korunacağı hususunda araştırmacı tarafından sözlü olarak bilgilendirilmiş ve araştırmaya katılmaya gönüllü olan bireylerle araştırma süreci yürütülmüştür.

ARAŞTIRMACILARIN KATKI ORANI

Yazarlar çalışmaya eşit oranda katkı sağlamıştır.

ÇATIŞMA BEYANI

Herhangi bir potansiyel çıkar çatışması bulunmamaktadır.

KAYNAKÇA

- Aktaş, G. (2013). "Üretiyorum öyleyse varım: Buldan'da ev eksenli çalışan kadınların aile ve toplumsal yaşamda görünmeyen emeği". *Sosyal ve Beşerî Bilimler Dergisi*, 5(1), 258-267.
- Asbury, K., Fox, L., Deniz, E., Code, A., Toseeb, U. (2021). How is COVID-19 affecting the mental health of children with special educational needs and disabilities and their families?. *Journal of Autism and Developmental Disorders*, 51, 1772-1780.
- Ayyıldız, T., Konuk Şener, D., Kulakçı, H. ve Veren, F. (2012). Zihinsel engelli çocuğa sahip annelerin stresle baş etme yöntemlerinin değerlendirilmesi. *Ankara Sağlık Hizmetleri Dergisi*, 11(2), 1-12.
- Baykoç, D. N., Bayhan, P. ve Artan, İ. (2000). Engelli çocuğa sahip ailelerin beklentileri ve endişe duydukları konuların incelenmesi. *Sosyal Hizmetler Dergisi*, 1 (11): 16-23.
- Bozkurt, E. (2019). Otizm spektrum bozukluğu tanısı almış çocukların annelerinin çocuklarındaki otizm semptomlarının şiddetine göre psikolojik dayanıklılık ve başa çıkma tutumlarının karşılaştırılması. *Yüksek Lisans Tezi*. Klinik Psikoloji Programı Psikoloji Anabilim Dalı. İstanbul T.C. Maltepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Cahapay, M. B. (2020). How Filipino parents home educate their children with autism during COVID-19 period. *International Journal of Developmental Disabilities*, 1-4.
- Carver, C. S., Scheier, M. F. ve Weintraub, J. K. (1989). Assessing coping strategies: A theoretically based approach. *Journal of Personality and Social Psychology*, 56(2), 267-283.
- Chen, N., Zhou, M., Dong, X., et al. (2020). Epidemiological and clinical characteristics of 99 cases of 2019 novel coronavirus pneumonia in Wuhan, China: A descriptive study. *Lancet*. 395, 507-513.
- Dicle, A. N. ve Ersanlı, K. (2015). Başa çıkma tutumlarını değerlendirme ölçeğinin Türkçeye uyarlama geçerlik ve güvenilirlik çalışması. *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 3(16), 111-126.
- Engelli ve Yaşlı Hizmetleri Genel Müdürlüğü. (2020). Erişim Tarihi: 15.01.2021 https://www.ailevecalisma.gov.tr/media/66692/istatistik_bulteni_aralik_2020.pdf
- Erkoç, B. ve Güner, T. A. (2021). Engelli bireye sahip ailelerin akılcı ilaç kullanımına ilişkin tutum ve

- davranışlarının belirlenmesi. *Sağlık Akademisyenleri Dergisi*, 8(1), 14-20.
- Ersoy, Ö., Çürük, N. (2009). "Özel gereksinimli çocuğa sahip annelerde sosyal desteğin önemi ". *Aile ve Toplum*, 5(17), 104-110.
- Essex, E. L., Seltzer, M. M. ve Krauss, M. W. (1999). Differences in coping effectiveness and well-being among aging mothers and fathers of adults with mental retardation. *American Journal on Mental Retardation*, 104, 545-563.
- Evren, C., Evren, B., Dalbudak, E., Topcu, M., Kutlu, N. (2020). Measuring anxiety related to COVID-19: A Turkish validation study of the Coronavirus Anxiety Scale. *Death Studies*, 1-7.
- Heller, T. Hsieh, K. and Rowitz, L. (1997). Maternal and paternal caregiving of persons with mental retardation across the lifespan. *Family Relations*, 46 (4), 407-415.
- Hyland, P., Shevlin, M., McBride, O., Murphy, J., Karatzias, T., Bentall, R. P., Martinez, A., Vallières, F. (2020) Anxiety and depression in the Republic of Ireland during the COVID-19 pandemic. *Acta Psychiatrica Scandinavica*, 142(3), 249-256.
- Jeste, S., Hyde, C., Distefano, C., Halladay, A., Ray, S., Porath, M., Thurm, A. (2020). Changes in access to educational and healthcare services for individuals with intellectual and developmental disabilities during COVID-19 restrictions. *Journal of Intellectual Disability Research*, 64(11), 825-833.
- Jones, A. P. and Frederickson, N. (2010). Multi-informant predictors of social inclusion for students with autism spectrum disorders attending mainstream school. *Journal of Autism and Developmental Disorders*, 40 (9), 1094-1103.
- Karasar, N. (2012). Bilimsel araştırma yöntemi. Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.
- Karahan, S., Yıldırım Parlak, Ş., Demiröz, K., Kaya, M. ve Kayhan, N. (2021). Annelerin Koronavirüs (COVID-19) sürecinde özel gereksinimli çocuklarının problem davranışları ile baş etme deneyimleri. *Journal of Qualitative Research in Education*, 25, 79-105.
- Kavak, İ (2020). Pandemi sürecinde özel eğitim. İnsani ve Sosyal Araştırmalar Merkezi. https://insamer.com/tr/pandemi-surecinde-ozel-egitim_2915.html
- Kujawa, A., Green, H., Compas, B. E., Dickey, L., Pegg, S. (2020) Exposure to COVID-19 pandemic stress: associations with depression and anxiety in emerging adults in the United States. *Depress Anxiety*, 37,1280-1288.
- Levine, J., Warrenburg, S., Kerns, R., Schwartz, G., Delaney, R., Fontana, A., Gradman, A., Smith, S., Allen, S. ve Cascione, R. (1987). The role of denial in recovery from coronary heart disease. *Psychosomatic Medicine*, 49,109-117.
- Marcenko, M. O. and Meyers, J. C. (1991). Mothers of children with developmental disabilities: who shares the burden? *National Council on Family Relations*, (40),186-190.
- Özdin, S. ve Bayrak Özdin, Ş. (2020). Levels and predictors of anxiety, depression and health anxiety during COVID-19 pandemic in Turkish society: The importance of gender. *International Journal of Social Psychiatry*, 66(5), 504-511.
- Ren, J., Li, X., Chen, S., Chen, S. and Nie, Y. (2020). The influence of factors such as parenting

- stress and social support on the state anxiety in parents of special needs children during the covid-19 epidemic. *Front Psychol*,11,1-9.
- Shevlin, M., McBride, O., Murphy, J., Miller, J. G., Hartman, T. K., Levita, L., Mason, L., Martinez, A. P., McKay, R., Stocks, T., Bennett, K. M., Hyland, P., Karatzias, T., & Bentall, R. P. (2020). Anxiety, depression, traumatic stress and COVID-19-related anxiety in the UK general population during the COVID-19 pandemic. *BJPsych Open*, 6(6), 1-9.
- Tabachnick, B.G, Fidell, L.S. (2015). Using multivariate statistics. Çeviri: Baloğlu M. Çok değişkenli istatistiklerin kullanımı, 6. Baskı. Ankara: Nobel Yayıncılık.
- Türk Tabipleri Birliği. (2020). Pandemide okul sağlığına ilişkin uzman görüşleri.
- Yazcayir, G., ve Gurgur, H. (2021). Students with special needs in digital classrooms during the COVID-19 pandemic in Turkey. *Pedagogical Research*, 6(1), 1-10.
- Wu, J. T., Leung, K., Leung, G. M. (2020). Nowcasting and forecasting the potential domestic and international spread of the 2019-nCoV outbreak originating in Wuhan, China: A modelling study. *Lancet*, 29;395(10225),689-697.
- Wang, G.; Zhang, Y.; Zhao, J.; Zhang, J.; Jiang, F. (2020). COVID-19 salgını sırasında ev hapsinin çocuklar üzerindeki etkilerini azaltın. *Lancet*, 395, 945–947.
- Zuckerman, M. ve Gagne, M. (2003). The COPE revised: proposing a 5-Factor model of coping strategies. *Journal of Research in Personality*, 37(3), 169-204.

Toplum ve Sosyal Hizmet

ISSN: 2147-3374 / E-ISSN: 2602-280X

Araştırma Makalesi / Research Article

Konya’da Suriyeli Sığınmacılara Yönelik Hizmet Sunan Sivil Toplum Örgütleri. Hak Temelli Yaklaşım ve Hayırseverlik Temelli Yaklaşım Perspektifleri*

Non-Governmental Organizations Providing Services for Asylum-Seekers in Konya: Perspectives of Right Based Approach and Philanthropy Approach

Meliha Funda AFYONOĞLU¹

¹ Arş. Gör. Dr., Selçuk Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi Sosyal Hizmet Bölümü, fafyon@gmail.com, ORCID: 0000-0002-7690-5602

Başvuru: 07.02.2021
Kabul: 20.05.2021

Atıf:
Afyonoğlu, M.F. (2021). Konya’da sığınmacılara yönelik hizmet sunan sivil toplum örgütleri: hak temelli yaklaşım ve hayırseverlik yaklaşımı perspektifleri. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 32(3), 805-832. DOI: 10.33417/tsh.876366

ÖZET

Bu araştırma Konya’da bulunan sivil toplum örgütlerinin Suriyelilerin sorun ve ihtiyaçlarına yönelik sundukları hizmetleri ve hizmetlerin verilmiş biçimlerini hak temelli yaklaşım ve hayırseverlik temelli yaklaşım perspektiflerinden analiz etmeyi amaçlamıştır. Bu doğrultuda Konya’da Suriyelilere hizmet sunan 10 sivil toplum örgütü ile yarı yapılandırılmış derinlemesine görüşme formuyla görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Sivil toplum örgütlerinin Suriyelilere yönelik aynı ve nakdi destekler ile uyum çalışmaları gerçekleştirdikleri, hizmetlerini birbirlerinden ayıranın ise işleyiş mekanizmaları olduğu keşfedilmiştir. Bu çerçevede, çalışmanın ana temasını “sivil toplum örgütlerinin işleyiş mekanizmaları”, alt temalarını ise “yerel derneklerin hayırseverlik çerçevesinde gerçekleştirdikleri yardım süreci” ve “ulusal sivil toplum örgütlerin hak temeline dayalı hizmet verme süreci” oluşturmuştur. Alt temaların kesiştiği tema ise “aynı ve nakdi destekler ve uyum çalışmaları” olmuştur. Çalışma bulguları sunulurken, hayırseverlik yaklaşımının ortaya çıkardığı riskler ve sorunlar ve hizmetlerin nasıl hak temelli sunulabileceği anlatılmıştır. Çalışmanın tartışma ve sonuç bölümünde ise sivil toplum örgütlerinin farkları hak temelli yaklaşım ve hayırseverlik temelli yaklaşım bağlamında tartışılmış, sivil toplum örgütlerinin kapasitelerinin geliştirilmesi ve kamu, yerel yönetimler ve sivil toplum örgütleri arasında işbirliğinin artırılması temel önerilerden olmuştur.

Anahtar kelimeler: sivil toplum örgütlerinde sosyal çalışma, Suriyeli sığınmacılar/mülteciler, göçmenlerle sosyal çalışma, hak temelli yaklaşım, hayırseverlik temelli yaklaşım

ABSTRACT

This research, conducted in Konya, aimed to analyze the services provided for Syrians by non-governmental organizations (NGO) and the way of their service provision from the perspectives of rights-based approach and philanthropy. In-depth interviews were conducted with 10 NGOs by using a semi-structured interview form. The study shows that NGO’s provide in-kind and in-cash support and cohesion activities for Syrians and what differentiates NGO’s from each other are their functioning mechanisms. Thus, the main theme of the study is “NGOs’ functioning mechanisms”.

* Çalışma “Suriyeli Kadınların Sorun ve İhtiyaçlarıyla Şekillenen Şiddet Deneyimi: Kesişimsellik Perspektifinden Bir Sosyal Çalışma Değerlendirmesi” isimli doktora tezinin verilerinden üretilmiştir.

The sub-themes of the study are “charity-based helping processes of local associations” and “right based service delivery of national non-governmental organizations”. The theme where the sub-themes intersect has been “in-kind and in-cash supports and social cohesion activities”. While presenting the findings, the risks and problems of providing services with philanthropic approach and how the services can be provided with a rights-based approach are explained. In the discussion and conclusion part, the differences of NGOs were discussed in the context of rights-based approach and philanthropy and developing the capacities of NGO’s and increasing the cooperation between public and local sector with NGO’S were suggested as main solutions.

Keywords: *social work in non-governmental organisations, Syrian asylum-seekers/refugees, social work with migrants, right-based approach, charity-based/philanthropic approach*

GİRİŞ

Dünya genelinde artan göç hareketliliği, göç yönetişimini gündeme getirmiş, artan göçle beraber göçmen, sığınmacı ya da mültecilere¹ verilen hizmet modelleri geliştirilmeye başlanmıştır. Sığınmacılara sunulan hizmet modellerini sosyal çalışma perspektifinden değerlendirebilmek için ise sığınmacıları korumanın ne demek olduğu, bu korumanın kapsamı ve süresi, bu korumadan sorumlu aktörlerin kimler olduğu, sığınmacının 'ihtiyaç sahibi mi?', 'hak sahibi mi?' olarak görüldüğü gibi soruların cevaplanması gerekmektedir (Posner ve Clancy, 2005). Türkiye perspektifinde değerlendirildiğinde, korumanın; Geçici Koruma Yönetmeliği (2014) çerçevesinde belirlenen "sağlık, eğitim, iş piyasasına erişim, sosyal hizmetler ve yardımlar ile tercümanlık vb. hizmetlere" ve haklara işaret ettiği görülmektedir. Bu hizmetlerin ve korumanın sağlanmasından sorumlu aktörlerin ise kamu, yerel yönetimler² ve sivil toplum örgütleri (STÖ) olduğu görülmektedir.

Konuyla ilgili sorumlu aktörlerin hizmetleri incelendiğinde, hizmetlerin şehirden şehire ve bölgeden bölgeye değişiklik gösterdiği görülmektedir. Örneğin, araştırmanın gerçekleştiği dönemde Konya'da Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı'nın hizmetleri, Suriyeli kadınların şiddete uğraması durumunda verilen hukuki destek ve konukevi hizmetleriyle kısıtlı kalırken, İstanbul'da aynı bakanlık sığınmacılara yönelik vatandaşlara sunulan sosyo-ekonomik destek hizmetini STÖler aracılığıyla sunabilmektedir (Mülteci-Der, 2020). Yine şehirden şehire hizmetlerin etkililiği ve verimliliği değişmekle beraber, ilçeler bazında hizmetler belediyeler ve Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakıfları³ aracılığıyla sunulmaktadır. Konuyla ilgili yapılan araştırmalar, kamp dışında yaşayan Suriyelilerin ihtiyaçlarının karşılanması ve sorunlarının çözülmesinde kamu ve yerel yönetimlerden ziyade STÖlerin aktif rol aldıklarını göstermektedir (Çoskun ve Yılmaz 2017; Tosun ve Azazi 2019; Kızılelmas, 2020). Ülke genelinde STÖlerin sağlık, eğitim ve istihdama yönelik hizmetler sundukları, uyum çalışmaları yürüttükleri, hukuki ve psiko-sosyal destek sağladıkları görülmektedir (Türk, 2016; Çelik ve Pekçükşen, 2018).

Bu alanda faaliyet gösteren STÖ'leri; bölge temelli (doğu/batı), temsil temelli (yerel, bölgesel, uluslararası) ve misyon temelli (kadınlar, sağlık, çatışma çözümü) olarak sınıflandırmak mümkündür (Berger, 2003). Benzer şekilde, Suriyeliler tarafından kurulan STÖ'ler ve Türkiyeliler tarafından kurulan STÖ'ler şeklinde kavramsallaştırılabilmektedir (Yaman, 2016). STÖler; fon kaynakları,

¹ Göçmen, sığınmacı ya da mülteci kavramları yasal bağlam, haklar ve ulaşılabilecek hizmetler doğrultusunda farklılık göstermektedir (Afyonoğlu, 2020a). Ancak çalışmanın ilerleyen bölümlerinde görüleceği üzere yerel dernekler hizmet sunarken; sığınmacı, mülteci, göçmen statüsü olması fark etmeksizin tüm gruplara yönelik hizmet sunmaktadır. Dolayısıyla bu alandaki kapsamlı tartışmaya yer verilmemiştir.

² Yerel yönetimler; il özel idaresi, belediye ve köy idarelerini içeren kamuya bağlı kuruluşlardır. Ancak yerel yönetimleri kamu kurum ve kuruluşlarından ayıran başlıca özellik yerel yönetimlerin "merkezi yönetimin dışında, bir topluluğun yerel ve ortak gereksinimlerini karşılamak amacıyla, seçmenlerin karar organlarını doğrudan seçtiği, idari ve mali özerkliğe sahip kamu tüzel kişiliği olan demokratik bir kuruluştur" olarak tanımlanmasıdır (Onbirinci Kalkınma Raporu Yerel Yönetimler Özel İhtisas Komisyonu, 2014). Yöneticilerin seçimle belirlenmesi, idari ve mali özerkliğiyle yerel yönetimler; kamu kurum ve kuruluşlarından ayrılmaktadır. Araştırma kapsamında Suriyelilere hizmet sunan belediyelerin bu özerkliğinin hizmet çeşitliliğini beraberinde getirebileceği düşünülerek kamu hizmetlerinden ayrı olarak ifade edilmiştir.

³ Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakıfları, vakıf statüsü taşımaları nedeniyle yerel yönetimler içerisinde kavramsallaştırılmamaktadır. Ancak Suriyelilere ilçe bazında hizmet verebildikleri için, Suriyelilere yönelik ilçe bazında hizmet veren kuruluşlar içerisinde sınıflandırılmıştır.

işleyiş biçimleri, çalışanları ve aktiviteleri açısından da sınıflandırılabilir. Alanyazında bu ayrım “inanç temelli, hayırseverlik temelli, ihtiyaç temelli STÖ’ler” ve “hak temelli, seküler STÖ’ler” üzerinden yapılmaktadır (Ferris, 2005; Mackreath ve Sağınç, 2017).

Hayırseverlik temelinde çalışan STÖ’ler; genelde afetler ya da yoksulluk sonucunda muhtaç olarak gördükleri kişilerin para, yiyecek, giyecek, barınma ya da medikal ihtiyaçlarını hayırseverlerinden topladıkları bağışlarla karşılamaktadır. Neoliberalizm, kapitalizm, ataerki gibi ayrımcılık biçimlerinin sonucu olan yoksulluğun, dışlanmışlığın ya da “muhtaçlığın” nedenlerinin sorgulanmadığı ve değiştirilmeye çalışılmadığı bu yaklaşımda, kişinin anlık/acil ihtiyaçları karşılanırsa da, “muhtaçlık durumu” değişmemektedir. Bu doğrultuda hayırseverlik temelli çalışma; muhtaçlık algısı, dini inanç, sevap kazanma ve bağış yapma motivasyonu ile şekillenen, yapısal sorunlara odaklanmayan ve kısa süreli dolayısıyla sürdürülebilir olmayan yardım biçimlerinin sunulması şeklinde tanımlanabilmektedir (Zengin ve Altındağ, 2016). Muhtaçlık kavramı başta olmak üzere, yardıma ihtiyacı olanın belirlenmesinin kişilerin öznel kararına bırakılması, yardım sürecinin dil, din, ırk ayırımına oldukça açık ve geçici olması, ne muhtaçlık durumunun ne de bu duruma sebep olan yapıları değiştirmeyi amaçlamaması bu yaklaşıma yönelik temel eleştirileri oluşturmaktadır (Berthold, 2015).

Temel motivasyonu dini olan hayırseverlik yaklaşımının aksine hak temelli yaklaşım temellerini insan haklarından almaktadır. Yaklaşım göre, kişilerin barınma, sağlık, eğitim, istihdam gibi alanlarda ortaya çıkan ihtiyaçları, onların temel insan haklarını gerçekleştirememelerinden kaynaklanmaktadır ve bu noktada ortaya çıkan “muhtaçlık durumu” bir insan hakları ihlalidir (Ife, 2017). İnsan haklarının korunmasından ve vatandaşların haklarından yararlanmasını sağlamaktan sorumlu olan birincil kurum devlet olduğu için, bu yaklaşımda hizmet bir hak, bu hakkın sağlanmasından sorumlu kurum ise devlettir. Dolayısıyla yaklaşım; hizmet alanların *ihtiyaç sahibi* ya da *muhtaç* değil, *hak sahibi* olarak görüldüğü, bu hakların yerine getirilmesinin ise kişilerin *sevabı* ya da *bağışıyla* değil, *sorumluluk sahibi* olan devletin çalışmalarıyla yerine getirilmesi anlayışıyla şekillenmektedir (Zengin ve Altındağ, 2016). Bu doğrultuda hak temelli hizmet; insan haklarının bölünmezlik, evrensellik, devredilemezlik gibi ilkeleri üzerinde temellenmekte ve demokrasi, katılımcılık, şeffaflık, denetlenebilirlik, farklılıklara saygı ve güçlendirme çerçevesinde sunulan hizmetlerle şekillenmektedir (McPherson, 2020). Sosyal hizmet açısından hak temelli yaklaşım; anlık ihtiyaçların karşılandığı hayırseverlik yaklaşımının aksine, müracaatçının olduğu yerden başlayan, müracaatçının biricikliğine ve farklılıklarına saygı duyan, müracaatçının güçlerine odaklanan, müracaatçıyla eşitlikçi bir ilişki kurulan ve en önemlisi müracaatçının hakları çerçevesinde şekillenen bir uygulama biçimidir (Androff, 2016). Hizmet alanların *hak sahibi*, hizmet verenlerinse *sorumluluk/görev* sahibi olarak görüldüğü hak temelli yaklaşım; hak sahiplerine yönelik uzun vadeli ve sürdürülebilir hizmetler açısından fazlasını içermektedir. Yaklaşım, hak sahiplerinin muhtaçlık durumunu insan haklarının ihlali olarak kavramsallaştıran ve bu doğrultuda hak ihlallerinin sonlandırılması, fırsatlara ve kaynaklara eşit erişimin sağlanması çerçevesinde hizmet sunarak ve savunuculuk yaparak sosyal adaleti amaçlayan bir yaklaşımdır.

Bu ayrımlar doğrultusunda Türkiye'nin farklı illerinde yapılan araştırmalar incelendiğinde; kamp dışında yaşayan Suriyelilere yönelik "hayırseverlik/inanç temelli" hizmet sunan STÖ'lerin sayısının hak temelli çalışanlara göre daha fazla olduğu ve sundukları hizmetlerin genel olarak nakdi destekleri içerdiği görülmektedir (ebi, 2017; Mackreath ve Sağnı, 2017; Sezik, 2017; elik ve Pekkşen, 2018). Bununla birlikte, inanç temelli STÖ'lerin, insan hakları politikalarının olup-olmadığı, bu hizmetleri sunarken başka inançlara karşı dışlama yapıp-yapmadığı, desteğin/hizmetin devamını bir tehdit unsuru olarak kullanıp-kullanmadığı, hizmet verirken toplumsal cinsiyete duyarlı politikalar yürütüp-yürütmediği ilgili alan yazında tartışılmaktadır (Ferris, 2005). Bu tartışma doğrultusunda araştırma Konya'da bulunan STÖ'lerin Suriyelilerin sorun ve ihtiyaçlarına yönelik sundukları hizmetleri ve hizmetlerin verilif biçimlerini hak temelli ve hayırseverlik perspektiflerinden analiz ederek değerlendirmeyi amaçlamıştır.

YÖNTEM

Çalışma Konya'da bulunan STÖ'lerin Suriyelilere⁴ yönelik hizmetlerini, hizmetlerin verilif biçimlerini ve bu hizmetlerin Suriyelilerin sorunlarına yönelik ne derecede çözüm bulabildiklerini kendi perspektiflerinden öğrenmek amacıyla nitel araştırma deseninde fenomenolojik yaklaşımla tasarlanmıştır. Bu doğrultuda çalışma temel olarak aşağıdaki üç soruya cevap aramaktadır:

1. Suriyelilerin sorun ve ihtiyaçlarına yönelik sunulan hizmetler nelerdir?
2. Hizmetler ve hizmetlerin verilif biçimi hak temelli ST'lerde ve hayırseverlik temelli ST'lerde nasıl değerifmektedir?
3. Verilen hizmetler ST'lerde sosyal çalışmaya yönelik ne tür bilgiler sunmaktadır?

Araştırma sonuçlarının; STÖ'lerin hizmetlerine yönelik yerel düzeyde bir haritalandırma yapacağı, hak temelli yaklaşım ve hayırseverlik temelli yaklaşım arasındaki farkların rneklendirilmesinin "göçmenlerle sosyal çalışma" ve "sivil toplum örgütlerinde sosyal çalışma" başta olmak üzere "ok-kltrc sosyal çalışma", "baskı karşıtı uygulama" ve "zgrleştirici sosyal çalışma" literatürüne katkı vereceği, hizmetlerin geliştirilmesine katkı sunarak sosyal politikalara yönelik veri sağlayacağı düşünülmektedir.

Çalışma Grubu

Çalışma grubu belirlenirken nitel araştırmanın konuya dair "zengin bilgi birikimini" lt aldığı "amaçlı rnekleme" (Patton, 2014) yöntemine başvurulmuş ve Suriyelilere hizmet sunan STÖ'ler çalışma grubu olarak belirlenmiştir. Bu doğrultuda Konya'da Suriyelilerin en çok bulunduğu bölgelerde hizmet veren STÖ'ler ile grşlmştir. Alanda alışan yeterli sayıda sosyal çalışmacı olmadığı için, ST'lerde sosyal çalışmacının görevlerini yapan, ancak profesyonel olarak sosyal alışmacı

⁴ Bu araştırma yazarın doktora tez araştırması amacıyla tasarlanan daha büyük bir araştırmanın parçasıdır. Ancak bu çalışmada kullanılan veriler Suriyelilere yönelik hizmetlere odaklanmaktadır.

olmayan vaka yöneticisi, saha çalışanı, proje temsilcisi gibi kişilerle de görüşülmüştür. Bu kişiler çalışma bağlamında STÖ çalışanı olarak kodlanmıştır. Son olarak, STÖ'lerin bazıları kendilerine "yerel demek ya da vakıf" adı verdikleri için yürüttükleri hizmetler "yerel dernek" adı altında, bu dernekler dışında kalan sivil toplum örgütleri ise "ulusal STÖ" adı altında anlatılmaktadır.

Ön çalışma sırasında, bir ulusal STÖ'nün faaliyetleri iki hafta boyunca gözlenmiş, ulusal STÖ'lerin çalışma biçimleri ve alanda aktif yerel dernekler tespit edilmiştir. Bu doğrultuda, STÖ'ler kapsamında 3 yerel dernek yöneticisi, 3 ulusal STÖ temsilcisi ve 4 ulusal STÖ çalışanı ile görüşülmüştür. Toplamda 10 kişi ile görüşülmüş, iki yerel dernek ve bir ulusal STÖ ile iletişime geçilmiş, ancak bu kişiler görüşmeyi kabul etmemiştir.

Araştırma öznelerine yönelik bilgiler aşağıdaki gibidir:

- 1. Yerel Dernek Temsilcisi 1:** 2014 yılında Suriye'den Türkiye'ye göç etmiş Türkmen kökenli bir erkektir. Suriye'deyken arsa sahibi olarak yaşamını sürdüren temsilci, Konya'da "kanaat önderi" olarak anılmaktadır ve bir dönem boyunca bir yerel yönetim içerisinde maaşlı olarak çalışmıştır. Dernek Suriyelilere ayni ve nakdi destek sunmaktadır. Göçmenlerle çalışma ile ilgili herhangi bir eğitim almamıştır.
- 2. Yerel Dernek Temsilcisi 2:** 2014 yılından beri Suriyelilere ayni ve nakdi destek sunan dernek temsilcisi, Türkiye vatandaşı bir erkektir. Dernek Suriyelilere ayni ve nakdi destek sunmaktadır. Temsilcinin profesyonel mesleği öğretmenliktir. Göçmenlerle çalışma ile ilgili herhangi bir eğitim almamıştır.
- 3. Yerel Dernek Temsilcisi 3:** 2004 yılından beri göçmenlerle çalışan ve göçmenlere ayni ve nakdi destek sunan dernek temsilcisi, Türkiye vatandaşı bir erkektir. Göçmenlerle çalışmaya yönelik herhangi bir eğitim almamıştır.
- 4. Ulusal STÖ Temsilcisi 1:** 2.5 yıldır göçmenlerle çalışan, uluslararası ilişkiler lisans eğitimi almış, Türkiye vatandaşı bir kadındır. STÖ ulusal ve uluslararası düzeyde ayni ve nakdi hizmetler ile uyum çalışmalarını sürdürmektedir. Göçmenlerle çalışmaya yönelik kurum içi ve dışı eğitimlere katılmıştır.
- 5. Ulusal STÖ Temsilcisi 2:** 4 yıldır göçmenlerle çalışan, sosyoloji eğitimi almış, Türkiye vatandaşı bir kadındır. STÖ ulusal ve uluslararası düzeyde ayni ve nakdi hizmetler ile uyum çalışmalarını sürdürmektedir. Göçmenlerle çalışmaya yönelik kurum içi ve dışı eğitimlere katılmıştır.
- 6. Ulusal STÖ Temsilcisi 3:** Konya şubesi olarak 10 yıldır göçmenlere çalışan STÖ temsilcisi, Türkiye vatandaşı bir erkektir. STÖ bünyesinde savunuculuk ve araştırma çalışmaları yürütülmesinden sorumludur ve göçmenlerle çalışmaya yönelik herhangi bir eğitim almamıştır.

7. **Ulusal STÖ Çalışanı 1:** Yaklaşık bir yıldır göçmenlerle sağlık eğitmeni olarak çalışan, sağlık meslek lisesi mezunu, Türkiye vatandaşı bir kadındır. Göçmenlerle çalışmaya yönelik kurum içi ve dışı eğitim programlarına katılmıştır.
8. **Ulusal STÖ Çalışanı 2:** 13-14 aydır göçmenlerle çalışan, sosyal hizmet eğitimi almış, Türkiye vatandaşı bir kadındır. STÖ'de sosyal çalışmacı olarak çalışmaktadır. Göçmenlerle çalışmaya yönelik kurum içi ve dışı eğitim programlarına katılmıştır.
9. **Ulusal STÖ Çalışanı 3:** 16 aydır göçmenlerle çalışan, uluslararası ilişkiler lisans eğitimi almış, Türkiye vatandaşı bir kadındır. STÖ'de program sorumlusu olarak çalışmaktadır. Göçmenlerle çalışmaya yönelik kurum içi ve dışı eğitim programlarına katılmıştır.
10. **Ulusal STÖ Çalışanı 4:** 3 aydır göçmenlerle çalışan, psikoloji eğitimi almış, Türkiye vatandaşı bir kadındır. STÖ'de psikolog olarak çalışmaktadır. Göçmenlerle çalışmaya yönelik herhangi bir eğitim almamıştır.

Veri Toplama Araçları ve Süreci

Çalışmanın veri toplam araçlarını gözlem, yarı yapılandırılmış görüşme formu ve saha günlükleri oluşturmaktadır. Veri araçları oluşturulmadan önce Konya'da göçmenlerle çalışan yerel yönetimler, kamu ve STÖ'lerde uygulama yapan öğrencilerin danışmanlıkları yürütülmüş, bu danışmanlıklar çerçevesinde öğrencilerle ve yetkililerle görüşmeler yapılmıştır. Sahaya çıkmadan önce, bir ulusal STÖ'de iki hafta boyunca *gözlem* yapılmıştır. Bu gözlem ve literatür çalışması sonrası Suriyelilerin sorun ve ihtiyaçları ve bunlara yönelik verilen hizmetlerin neler olduğunu öğrenmeyi amaçlayan bir yarı yapılandırılmış derinlemesine görüşme formu hazırlanmış, form göç ve kadın alanında en az doktora dereceli 8 akademisyene yollanmış ve tez izleme komitesinde bulunan 4 akademisyenin değerlendirmeleriyle beraber son hali verilmiştir. Veri toplama süreci boyunca görüşme mekanına dair gözlemler, katılımcıya yönelik gözlemler, araştırmacının o günkü psikolojisi, başarılanlar/başarılamayanlar ve bir sonraki görüşme için notları içeren saha günlükleri tutulmuştur.

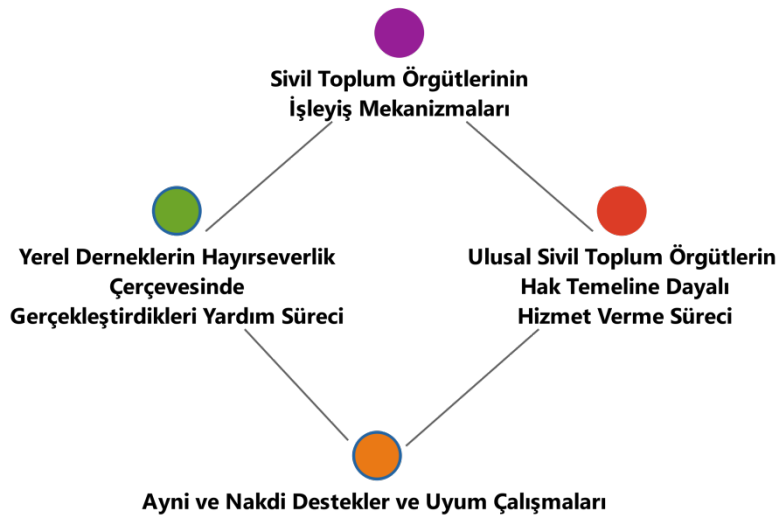
Verilerin Analizi

Görüşmeler esnasında katılımcıların onayıyla ses kaydı alınmış ve daha sonra görüşmeler deşifre edilmiştir. Bu aşamadan sonra görüşmeler birkaç kez okunarak MAXQDA 2018 Programına aktarılmıştır. Bu aktarımdan sonra nitel araştırmanın tematik analiz yöntemine başvurulmuştur. Nitel veri analizinde tematik analiz; verinin önceden belirlenmiş kategorilerle yorumlanması anlamına gelen "kuramsal kodlama" ve kategorilerin verilerin içinden çıkmasına olanak veren "açık kodlama" kullanılarak gerçekleştirilmektedir (Neuman, 2006). Bu doğrultuda literatürden elde edilen bilgilerle oluşturulan temalar tümden gelimci temalar olup, kuramsal kodlama ile gerçekleşmiştir. Tümden gelimci temalara örnek olarak STÖ'lerin aynı ve nakdi hizmetleri teması verilebilmektedir. Araştırmada aynı zamanda açık kodlama ile oluşturulan temalar bulunmaktadır. Bu temalara ise sivil

toplum örgütlerinin işleyiş mekanizmaları teması ya da paternalistik bir süreç olarak arabuluculuk alt teması verilebilmektedir.

BULGULAR

Çalışmanın ana temasını “STÖ’lerin işleyiş mekanizmaları”, alt temalarını ise “yerel derneklerin hayırseverlik çerçevesinde gerçekleştirdikleri yardım süreci” ve “ulusal STÖ’lerin hak temeline dayalı hizmet verme süreci” oluşturmuştur (Şekil 1). Alt temaların kesiştiği ve alt temaların alt teması olarak ortaya çıkan tema ise “aynı ve nakdi destekler ve uyum çalışmaları” olmuştur. Takip edilebilirlik açısından temalar kapsamında verilen hizmetler her temanın ilgili bölümünün başlangıcında sunulmuştur.

Şekil 1. Ana tema ve alt temalar

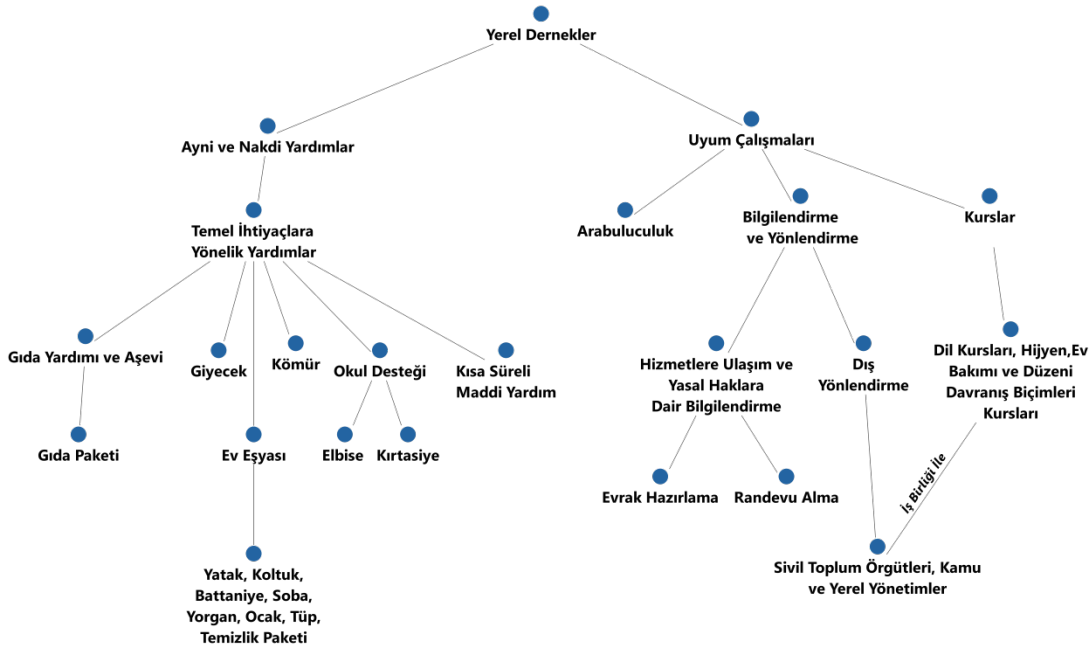
Ana Tema: Sivil Toplum Örgütlerinin İşleyiş Mekanizmaları: Yardım Dağıtma ve Hizmet Verme Süreçleri

Ulusal STÖ’ler ve yerel dernekler sundukları hizmetler açısından benzerlik gösterse de, işleyişleri, hizmet verme biçimleri ve süreçleri açısından farklılık göstermektedir. STÖ’leri birbirinden ayıran temel farklılık; yerel derneklerin çalışmalarını “hayırseverlik bağlamında yapılan yardımlar çerçevesinde” yürütmesi, ulusal STÖ’lerin ise çalışmalarını hak temelli “mesleki profesyonelliğe” dayanan bir hizmet verme süreciyle sürdürmesidir. Hak temelli ve mesleki profesyonelliğe dayanan hizmet; müracaatçılar açısından verilen hizmetlerin “hak” olarak görüldüğü, hizmet verenlerin meslek elemanları olduğu, sermaye kaynakları belli olan, kaynakların etkin ve adaletli dağıtıldığı, şeffaflık ve hesap verilebilirlik ilkelerine dayanan, bu bağlamda denetlenebilir olan ve denetlenen bir hizmet sürecine işaret etmektedir. Çalışma bağlamında hayırseverlik çerçevesinde işleyen yardım süreci ise; müracaatçı kitlesinin kim olduğuna dair sınırları esnek olan, bazen derneklerin kendisi tarafından belirlenen, derneklere “yardım” yapıldığı sürece yardım edebilen, bu bağlamda spontan hareket eden ancak sürdürülebilirliği az olan, denetlenebilirliği ise soru işareti bırakan bir yardım verme sürecine işaret etmektedir. Son olarak, hak temelli hizmette “hak sahibi” ile “görev sahibi” arasında

hiyerarşik bir ilişkiden ziyade, “ hizmet alan” ve “hizmet veren” ilişkisi kurulurken, yardım hizmetinde “yardım alan” ve “yardım eden” ilişkisinden kaynaklanan “otoriter” bir ilişki bulunduğu söylenebilir.

Alt Tema 1: Yerel Derneklerin Hayırseverlik Çerçevesinde Gerçekleştirdikleri Yardım Süreci

Yerel dernekler aynı ve nakdi yardım temel olmak üzere, uyum çalışmalarını da içeren bir çerçevede Suriyelilere hizmet sunmaktadır. Yerel derneklerin sundukları hizmetler Şekil 2’deki gibidir:

Şekil 2. Yerel Derneklerin Hizmetleri

Konya'da bulunan yerel derneklerin işleyiş mekanizması; "hayırseverlerden" topladıkları yardımları ihtiyaç sahiplerine iletmek olarak özetlenebilir. Yardım toplama süreci bağışlar üzerinden gerçekleşebileceği gibi, kişilerden birebir talep edilerek de gerçekleşebilmektedir. Yerel Dernek Yöneticisi-1, bu süreci aşağıdaki gibi anlatmıştır:

Burada Türkmenlerin sorumlusu benim. Sorumlusu derken, maaş falan aldığım yok. Cebimden de veriyorum. Burada çalışan hali düzgün olan insanlar var, ha çalışmayanlar da var. Ben pazar günleri giderim derim Ahmet Bey şuna 100 lira ver, sana derim 25 lira ver, Mehmet'e derim 50 lira ver, şuna 200 lira ver. Bunları toparlarım, gider evine bakarım. Neyin noksan? "1 bardak". Neyin noksan? "Gıda". Markete giderim, 5 bardak alırım, gıda alırım. Gider onu veririm.

Yardımlar para yardımı olarak toplandığı gibi, eşya yardımı olarak da toplanabilmektedir. Başka bir dernek yöneticisinin de ifade ettiği gibi:

Haftasonu bizim eşya toplama günümüz. Vatandaş der ki: "hocam eşyaları değiştirdim. Benim koltuk takımım var, yatağım, buzdolabım, sobam var". Biz hayırseverlerin de listesini yaparız, eşya ihtiyacı olanların da listesini yaparız. Bizde depo usulü yoktur. Depoya koymadan bu eşyaları alırız, adeta vefat eden organların 5 kişiye can verdiği gibi, vefat eden ailenin eşyalarını alırız, birileri oradan sebeplenir (Yerel Dernek Yöneticisi-2).

Dernek temsilcileri sundukları hizmetleri "yardım vermek/dağıtmak" olarak adlandırmakta, ihtiyaçların ve ihtiyaç sahiplerinin kim olduklarına kendileri karar vermektedir. Bu bağlamda yardımların yapılıp-yapılmayacağı ve kime yapılıp-yapılmayacağı derneklerin kararına bağlıdır. Katılımcı konuyla ilgili bir anısını şu sözlerle anlatmıştır:

Evlere bakıyorum muhtaç olan insan, ev var mı? Eşi hasta bir kişi çalışmıyor, biz adresi alıyoruz, telefon ediyoruz, diyoruz ki "biz geliyoruz bir yere kaybolmayın, size yardım getirmeye" geliyoruz. Yani yardımı dağıtıyoruz. Sadece Suriyeli değil, Iraklı, Afgan. Konya'da hayır-sahibi çok. Geçen gün benim ismimi vermişler, demişler "böyle böyle hacı abi var, bu çok iyi adam, temiz adam, pek adam". Adam istedi, gittik yani. "Hacı abi" dedi, "ben sana 20.000 TL yardım yapayım, muhtaç olan insanlara vereceğim. Amma muhtaç değilse", dedi ki "ben sana helal etmem" dedi, ben de "tamam" dedim (Yerel Dernek Yöneticisi-1).

Yardımların genel olarak dernek yöneticilerinin yetki alanında olması, bir standartlaşmanın, koordinasyonun ve ortak bir veri tabanının olmayışı, yardımların keyfe bağlı yapılması riskini de beraberinde getirmektedir. Yerel Dernek Yöneticisi-3, bazı derneklerin ihtiyaç saptamadan, ev ziyareti yapmadan yardım dağıtma biçimlerini eleştirmiş, bunun yerel halk ve Suriyeliler arasında gerginlik yarattığını ifade etmiştir:

Maalesef diğer vakıflar kapıda yardım yapıyorlar. Bu bir özeleştir. Bakmıyorlar. Vatandaş ağlıyor, sızlıyor. "Param yok, sobam yok" diyor, ama içeride 4 tane soba var. 3 tanesini ne yapacak? Onun gelecek korkusu var, güvencesi yok, açlık korkusu var. Satacak onu, elektrik parası yapacak. O insanları da anlıyoruz, kırmıyoruz biz. 1000 battaniye bağışlamış bir gün, kişi başı 50 TL vermiş bir gün. O gün aldın aldın, bu insanlık dışı bir olaydır. O insanlar "1000 aileye yardım ediyoruz" diyor. 2000 sobayı dağıtmışlar, kadın nasıl götürecektir evine? Arka sokakta 50 TL' ye satıyor. Bu sefer toplum da "bak Suriyelilere" diyor. Bu yüzden biz dernek olarak gider, elden yardım yaparız.

Yerel Derneklerin Aynı ve Nakdi Yardımları: Gıda, Ev Eşyaları, Kömür, Giyecek ve Okul Desteği

Yerel derneklerin aynı ve nakdi yardımlarının genel olarak gıda, ev eşyaları, kömür, giyecek ve okul desteğinden oluştuğu, bazı derneklerin hem gıda yardımı hem de aşevlerinin bulunduğu görülmektedir. Derneklerindeki aşevini ve gıda yardımlarını anlatan dernek yöneticisi aşağıdaki ifadeleri kullanmıştır :

Suriyeliler yaklaşık 4 yıldır bizim buradan hizmet alıyorlar. Bizim vakfımıza bağlı aşevimizde, takriben günde 2000 kişilik yemek, sıcak yemek çıkıyor. Onların yanında ekmeklerini veririz. Yani nüfus başına, oranına bakarız. Bir ailede kaç nüfus var? 5 nüfus var. Onlara 5 ekmek vermeye çalışıyoruz (Yerel Dernek Yöneticisi-3).

Gıda yardımlarını, ev eşyası ihtiyacına yönelik yardımlar takip etmektedir. Yerel Dernek Yöneticisi-3, ev ihtiyaçlarına dayalı yardımlarını aşağıdaki gibi ifade etmektedir:

Mesela geçen yıl 360 tane evin adreslerini bir bir tespit ederek, evlerinin ihtiyaçlarını giderdik. Nedir bunlar? İŖte halı, yastık, battaniye... Bir evde ihtiyaç olabilecekleri temin ettik. Yani 360 evin bizatihi adresini tespit ettik, kendi arabalarımızla götürdük. Evlerinde ihtiyaçları olan, mesela atalından, kaŖıđından, bıağından diğer ihtiyaçlarına beyaz eŖyalarına kadar böyle bir alıŖma gerekleŖtirdik. Tabii bu alıŖmalar sürekli devam ediyor.

Konya'daki yerel derneklerin ev ihtiyaçlarının yanı sıra nakdi yardımları da bulunmaktadır. Bu yardım süreci dernek yöneticisi tarafından aŖađıdaki gibi anlatılmıŖtır:

Biz bunlara, yeni gelenlere, yıllık 3'er aylık periyotlar ile yemek veriyoruz. Onun dıŖında bir "can suyum" Ŗeklinde yardımcı oluyor, sonra kendi ayakları üzerinde durmalarını sağlıyoruz. Amma yetim, dul, Ŗehit karısı, engelli olursa onlar kendi ihtiyaçlarını karŖılayamayacak durumda oldukları için, bunlara devamlı olarak, sürekli olarak yemeklerimiz ve diğer yardımlarımız devam ediyor (Yerel Dernek Yöneticisi-3)

Benzer bir hizmeti, Dernek Yöneticisi-2, yeni gelenlerin acil ev ihtiyaçlarına yönelik hizmetler olarak betimlemiŖtir:

Öncelikli olarak Ŗu an sürekli yeni gelen aile var. O aile bize gelir. Der ki "ben yeni geldim, ev tuttum". Ev adresini alırız, teyit ettiririz, notumuzu alırız. Kaç kiŖi varsa o ailede, ekibimiz listeyi alır, arabaya malzemeleri doldurur. Öncelikli malzemeler: yatak, battaniye, soba, yorgan, ocak, tp, gıda kolisi, temizlik paketi. Yani adeta hoŖ geldiniz.

Gıda ve ev eŖyası yardımlarını, kömür yardımları izlemektedir. Yerel Dernek Yöneticisi-2, muhtar ve imamlarla iŖbirliđi içerisinde alıŖtıklarını, kendilerine gelen bađıŖlarla göçmenlerin kömür ihtiyaını karŖıladıklarını ifade etmektedir:

Bu sene dernek olarak tam 3.000 ton, 3 ton değil. Tüm muhtarlarla, imamlarla bizim diyalğumuz var. Mahalledeki kömür ihtiyaına önce muhtar Ŗahit olur, sonra imam Ŗahit olur, sonra kiŖilerin duyarlılığına göre deđiŖir bu. Ben bugün muhtarla konuŖtum, kiŖi borcu bizim hesabımıza yazdırdı, aldı kömürü. Bize bađıŖ gelecek, biz bađıŖla o borcumuzu ödeyeceğiz. KıŖın özellikle bu ısınma noktasına verdik bu ağırlığımızı.

Temel ihtiyaçlar düzeyindeki son yardımlarınsa giyecek yardımları olduğu görülmektedir:

Mesela kıŖ aylarında odun, kömür konusunda yani yakacak konusunda kendilerine yardımcı oluruz. Tabii bayramlarda da... Ramazan ve Kurban Bayramları'nda, göçmenlerin ve çocuklarının ihtiyaı olan giysi ve ayakkabı ihtiyaçlarını karŖılıyoruz. Takriben ne kadar? 3000 çift ayakkabı dağıtıyoruz mesela. Sonra giysi olarak, parça bazında 1500-2000 civarında giysi dağıtıyoruz. Bu arada tabii sadece bayramlara bağlı olarak değil de diğer günlerde ihtiyaçlarını gideriyoruz (Yerel Dernek Yöneticisi-3).

Konya'da Suriyelilerle ilgili hangi alanla ilgili olursa olsun, sağlıktan tut, eğitimden tut, daha eğitimi söylemedim. Biz bu çocuklara çok ciddi okul desteği verdik. Elbisesi olmayan ayakkabısı olmayan

çocukları öncelikli giydirdik, kırtasiye desteği verdik. Geçen sene sırf 2500 tane kırtasiyesi olan çanta dağıttık, evvel ki sene 5000 tane çocuk dağıttık (Yerel Dernek Yöneticisi-2).

Katılımcılar ihtiyaçların hangi kriterlere göre tespit edildiği ya da bu kişilere nasıl ulaşıldığına dair bir prosedürden bahsetmese de, Yerel Dernek Yöneticisi-2, yardım süreçleriyle ilgili "imam ve muhtarlarla" koordinasyon içerisinde çalıştıklarını ifade etmiş, kendilerine başvuru yapan kişilerin evlerine gidip durumlarını teyit ettiklerini belirtmiştir. Bu bağlamda, bazı derneklerin ihtiyaç sahiplerinin tespitinin yerel temsilcilerle kurulan ilişkiler üzerinden yaptığı, teyidin ise dernek üyeleri tarafından gerçekleştirildiği görülmektedir. Benzer şekilde, Yerel Dernek Yöneticisi-3, "şehit olmak, dul kalmak, evde engelli bireylerin bulunması" gibi durumlarda, 3 aylık maddi yardımlarının sürdüğünü ifade etmiştir. Bu bağlamda yerel derneklerin hizmet verme kriterlerinin genelde ekonomik bağımlılığa dayandığı, ancak bireylerin sığınmacılık durumuyla kesişen diğer dezavantajlılık durumlarını göz önünde bulunduran derneklerin olduğu da görülmektedir.

Yerel Derneklerin Uyum Çalışmaları: Bilgilendirme, Yönlendirme, Kurslar ve Arabuluculuk

Yerel dernekler, müracaatçılarına aynı ve nakdi destek sağlamakta, uyum çalışmaları bağlamında ise kurumsallaşmış ve düzenli bir hizmetleri bulunmamaktadır. Ancak yerel dernekler, ulusal STÖ'ler, yerel yönetimler ve zaman zaman kamu işbirliği ile uyum çalışmaları adı altında toplanabilecek "lisan", "hijyen", "beceri geliştirme" kursları verebilmektedir. Bu doğrultuda dernekler kendilerine başvuran sığınmacıların kaynaklarla buluşmalarını sağlayan "bilgilendirici" ve "yönlendirici" hizmetler sunmaktadır:

Ulaşamadıkları zaman ilaç ihtiyaçlarını, sağlık hizmetleri alacaklarında ulaşamadıkları yerlerde, biz kendilerine yardımcı oluyoruz. Yani sağlık hizmetlerini almalarına rağmen... Ama biz onlara nasıl yardım ediyoruz? İşte hastaneyi bilmiyorlar... Yeni gelenler oldukları için... Böyle bir hizmetlerimiz oluyor (Yerel Dernek Yöneticisi-3).

Benzer şekilde Yerel Dernek Yöneticisi-2, Suriyelilerin resmi kurumlara gitmeden önce evrak işlerinde yardım ettiklerini belirtmiştir:

Örnek verelim Kızılay'ın yaptığı bazı hizmetler var diyor ki: "Suriyeli hastanın protez ihtiyacı varsa yardımcı olurum". Ama bir Suriyeli Kızılay'ın böyle bir yardım sağladığını bilmez. Biz buradan onu yönlendiririz, hazırlığını da yaptırırız. Buralar zaten resmi kurumlar, kuralları var, kanunlar çerçevesinde hareket ediyorlar. Sivil toplumunda kuralları var, biz bu insanlara zaman kazandırıyoruz. Şu evraklarını hazırla zaman kaybetme. Bugün vatandaş vaktiyle Konya'daymış, Bursa'ya gitmiş. Ama kimliğini buradan oraya taşıması gerekiyor. Gelir. Hocam yardım isterim. Biz önce doğru bilgi noktasındayız. Simsarlar çok. Ver bir 300 TL biz halledelim. Hâlbuki şu var: iller arası sefer izni, bir müddet yok. Biz diyoruz ki "kardeşim sen şu an bunu alamazsın, boşuna kimseye de aldanma". Bunu teyit ediyoruz, arıyoruz Göç İdaresi'ndeki arkadaşı "son durum nedir?" Bununla da kalmıyoruz telefonunu alıyoruz, Göç İdaresi'nden "hocam sefer izni açıldı" dediği zaman diyoruz ki: "gelebilirsin, müracaatını yapabilirsin"

Yerel derneklerin İl Göç İdaresi gibi kurum ve kuruluşlardan teyit ve geri dönüş alması, derneklerin enformel ve düzensiz de olsa, vaka takip ve yönetimi yaptıkları anlamına gelebilmektedir. STÖ'lerin bilgilendirme ve yönlendirme hizmetleri aynı zamanda birbirleri ve kamu ile işbirliği kurmasını sağlamaktadır:

Şimdi adeta bir küçük şehir nüfusu var, bu insanların A dan Z'ye her şeyiyle ilgilenecek bir oluşuma ihtiyaç var. Biz dedik ki yola çıkalım öncelikli mevcut dernekler arasında koordineyi sağlayalım. İki, devletimizin Konya'daki resmi kurumlarımızın da bunlara yaptıkları/ yapacakları var. Bunlar arasında da bir işbirliğini sağlayalım. Halk-devlet bütünlüğünü sağlayalım dedik ve kurduk. Ortada bir sorun var bir cenaze var, işte Dosteli ile, Mehir Vakfı'yla, Kızılay'la, ASAM'la, belediyeyle, emniyetle paylaşıyoruz, yani Konya'da ne kadar kurum varsa, resmi-sivil biz hepsiyle onların kuruluş amaçlarına uygun bir şekilde işbirliği halindeyiz (Yerel Dernek Yöneticisi-2).

Görüldüğü üzere, yerel dernekler birbirleriyle, kamu ve yerel yönetimlerle, aynı zaman da ulusal STÖ'lerle ilişki içerisindedir. Dernek yöneticisi, halk- devlet bütünlüğünü sağladıklarını, sahip oldukları bilgi arşiviyle diğer kurum ve kuruluşları yönlendirdiklerini ve bu koordinasyonun kurumların müracaatçılarıyla kurdukları "güven ilişkisini" sağladığını belirtmektedir:

Biz diyoruz ki şu an Konya'da bu insanlara dair en köklü bilgi bizde. Bilgi bankası bizde. Bana bir tane adres sor, şurada böyle bir aile var hocam de, ben hemen buradan açıyorum, bak 3 gün önce şu kadar kömür vermişiz. Bu ailenin adeta fotoğrafı var. Bu yanlışların önüne geçmek için kurumlar bize güvenirlere, derler ki "hocam siz bunu onaylıyorsanız biz yardımcı olalım". Bu konuda özellikle belediyeyle, Kızılay'la, emniyetle işbirliği halindeyiz. Geliyor diyor ki "benim evimde gelir getirecek kimse yok". "Sen hangi mahallede oturuyorsun?" "Şu mahallede". Diyoruz ki "senin mahallede, senin evine yakın, şu aşevi var". O aşeviyle irtibat kuruyoruz. Birisi geliyor diyor ki: "benim 7 tane çocuğum var, kocam yok, yetimim. Ben bunları bir elbise giydireceğim, ama param yok". Diyoruz ki: "Dosteli, kardeş... Böyle bir aile var, oraya bir elbise". Çünkü bu insanlarla ilgili korkunç bir bilgi kirliliği ve yanlışlığı var, bu insanlarda kurumlarda ister istemez bir güvenmeyerek davranış sergiliyorlar (Yerel Dernek Yöneticisi-2).

Görüldüğü üzere, yerel derneklerin bazıları "yardım ettikleri" bireylere dair kayıt tuttuklarını, hatta Suriyelilerle ilgili Konya'daki en köklü bilginin kendilerinde olduğunu ifade etmiştir. Bu bağlamda, hizmetlerin kayıt altına alınması, diğer hizmet verenlerin sağladığı hizmetlerin bilinmesi ve ona göre yönlendirme yapılarak diğer hizmetlerden yararlandırılmaları, yerel dernekler için olumlu sayılabilecek yönlerdendir. Ancak derneklerin inisiyatifine göre yardım yapması ve subjektif bir kriter olarak sayılabilecek "güven" ile işleyiş, müracaatçıların hizmete ulaşabilmeleri açısından yararlarına olsa da, bu güven ilişkisi kurulmadığında yardıma erişememeleri anlamına da gelebilmektedir.

Kurumlararası işbirliği yerel dernekler arasında olabildiği gibi, yerel dernekler ve ulusal STÖ'ler arasında da olabilmektedir. Yerel derneklerin eğitim hizmetleri, meslek edindirme kursları gibi uyum çalışmaları arasında sayılabilecek faaliyetlerinin bu işbirliğinin sonucu olduğu söylenebilir:

Kızılay gibi kuruluşlarla böyle belediyeyle iş birliği yaparak sosyal projeleri gerçekleştiriyoruz. Nedir bunlar? Adab-ı muaşeret dediğimiz temizlik, hijyen, ev bakımı, ev düzeni eğitimi şeklinde. Ayriyeten büyüklere lisan kurslarımız oluyor, yani en azından kendi ihtiyaçlarını anlatabilecek, Türkiye’de yaşayabilecek pozisyonda işte bir sokağı okuyacak, otobüs durağında binebilecek veya nereye gittiğini tespit edebilecek. Bu tür ihtiyaçlarını gideriyoruz. Yani sosyal amaçlı bütün elimizden gelen imkânlarını karşılamaya çalışıyoruz. İşte çocuklarına dediğimiz gibi yerli ve milli eğitimler veriyoruz. Yani mesela şu anda bizim halk eğitimle iş birliği yapmış olduğumuz yukarıda 30 tane çocuğumuz var, yetim çocuk. Bunlara lisan kursu, diğer işte hijyen kursları. Kızılay’ın katkılarıyla, oradan gelen öğretmenlerle, çocukların davranış biçimlerini, Türkiye halkıyla entegrelerini sağlayacak eğitimler veriyoruz (Yerel Dernek Yöneticisi-3).

Yerel derneklerin sığınmacıların uyum süreçlerine dair hizmetlerinin "dil eğitimi" ve "değer aktarımı" içerisinde şekillendiği görülmektedir. Kadınlara verilen "hijyen ve ev işleri kursları", benzer şekilde çocuklara verilen " yerli ve milli eğitimlerin" kadınların, temizliğin ve çocukların nasıl olması gerektiğine dair bir anlatı içermekte, dolayısıyla bir "yaşam tarzı" ve "değer" aktarımına işaret etmektedir. STÖ’lerin temeli belirli değerler sistemine dayandığından bu sonuç şaşırtıcı görünmemektedir. Ancak yine denetimin eksik ya da olmadığı durumlarda hangi değerlerin kim tarafından aktarıldığı ve aktarılış biçimlerinin bir ihmal ve istismara yol açıp-açmayacağı sorgulanmalıdır. Çalışmanın bir sonraki bölümü uyum çalışmaları altında kategorilendirilen bir faaliyetin nasıl bir ihmal ve istismar taşıyabileceğini göstermesi açısından önemli görülmektedir.

Paternalistik Bir Süreç Olarak Arabuluculuk

Katılımcıların anlatılarının gösterdiği gibi, yerel dernekler verdikleri hizmetleri bağış toplamak", "yardım dağıtmak", "almak-vermek" ifadeleriyle betimlerken, hizmetlerinden yararlananları "vatandaş", "adam" "kadın" "muhtaç" gibi sözcüklerle anlatmaktadır. Bu bakış açısı, bazı yerel derneklerin sunduklarını ifade ettikleri arabuluculuk hizmetlerinde de kendisini göstermektedir:

Ben duyarsam, yanıma 1-2 kişi alıyorum, gidiyorum yanlarına. "Kızım nedir senin derdin?" diyorum. "Eşinden niye ayrıldın? Niye şey oldun?" Tabii kendinin yanında eşine ağır laf söylemem, eşinin yanında da kendine ağır laf söylemem. Ayrı ayrı "kızım, yavrum senin gittiğin yol yanlış. Bu senin eşin, çoluğun çocuğun var, yuvanı heder ziyan etme. Derdini sıkıntını bana söyle, ben senin babandeden yerindeyim, arada hacı amca bana dövdü-sövdü tatsızlık etti" de söyle. Kızım yavrum olmaaz, biz burada geldik şunu gel düzeltelim. Biraz da sert konuşurum, "kızım neyin eksik?" derim? Der ki: "şu bardak". Kızım ben sana yarın şu bardağı getireceğim, vereceğim. Sıkıntı buysa". Eşine de "oğlum senin yaptığın işler yanlış, ayıp. Lan, nedir derdin?" "Ya hacı amca şöyle oldu da böyle oldu". "Ulaan dikkat haa! Bak seni şerefsiz! Çocuğuna bir tokat at, seni dövdürürüm ha! Dikkat et! Bak hanımına eziyet etme, çocuğundan utan!". Birbirine getiririm. O zaman da süt gibi oluyor, "hacı amca Allah senden razı olsun" diyor, ben de evime gidiyorum. Yaşayıp gidiyorlar. Duyunca yardımımız bu şekilde oluyor (Yerel Dernek Yöneticisi-1).

Alıntıdan da anlaşılacağı üzere, yerel dernek yöneticisi arabuluculuk yaptığı vakalardaki sorunları kadının “giyim, ev eşyası” gibi ihtiyaçlarının olması ya da eşinden şiddet görmesiyle betimlemiş, var olan ihtiyacın hemen temin edilerek ihtiyaç sahibine aktarılmasıyla sorunun çözüldüğünü anlatmıştır. Bu durum yerel derneklerin sorun çözümünde “anlık çözümler” bularak spontan hareket edebilme esnekliğine sahip olduğunu gösterse de, çözümlerinin kalıcılığı ve bir çözüm olup-olmadığı bilinmemektedir. Nitekim katılımcının anlatısı, anlaşmazlık ya da şiddet dair çözümünün yine sözel ve fiziksel şiddeti içeren tehditlerle sağlandığını göstermektedir. Benzer şekilde, sorun çözümünde cinsiyet ayrımına giderek, erkeği “tehdit ederek”, kadını ise “çocuklaştırarak” ikna ettiğini görülmektedir. Katılımcının ikna sürecindeki otoritesinin ise "yardıma sağlamaktan" gelen ve yine buradan beslenen hiyerarşiden oluştuğu düşünülmektedir. Nitekim yardım sağlayan olarak kurduğu otoritesini, giyecek, gıda gibi örneklerle anlattığı yeni yardımlarla ve “sorun çözücü” olarak sağlamlaştırmaktadır.

Sonuç olarak hem katılımcıların anlatılarına, hem de araştırmacının gözlemlerine göre, yerel dernekler Suriyelilerin temel ihtiyaçlara erişimlerini kolaylaştırmakta, birçok Suriyeli aile yerel derneklerin sağladığı yardımlardan yararlanmaktadır. Ancak sermayelerinin hayırseverler aracılığıyla sağlandığı ve yerel dernekler tarafından bir “yardım verme/etme” süreci olarak aktarılan bu sürecin sürdürülebilirliği, denetlenebilirliği, şeffaflığı ve ihtiyaç sahiplerini istismara yol açıp açmayacağı sorgulanması gerekmektedir. Verilen hizmetin daha farklı nasıl verilebileceğini anlamak için ulusal STÖ’lerin benzeri hizmetleri nasıl sunduğunu anlamının önemli olduğu düşünülmektedir. Bu bağlamda araştırmacının bir sonraki bölümü ulusal sivil toplum örgütlerinin hizmet verme sürecine odaklanmaktadır.

Alt Tema 2: Ulusal Sivil Toplum Örgütlerinin Hak Temeline Dayalı Hizmet Verme Süreci: Aynı ve Nakdi Yardımlar ve Uyum Çalışmaları

Görüşme yapılan ulusal STÖ’ler kurumsal bir yapıya sahiptir. Bu bağlamda, yerel derneklere kıyasla bürokratik işlemlerin daha çok olduğu, ihtiyaçların belirli standartlara göre belirlendiği ve profesyonellerle beraber bir ekip çalışmasının yürütüldüğü organizasyonlardır. Bazı yerel derneklere ihtiyaç sahipleri, dernek temsilcileri ile birebir görüşerek, yardıma başvuru yaparken, katılımcı olan STÖ’lerin hemen girişinde gönüllüler, vaka çalışanları, tercümanlar ve güvenlik görevlileri çalışmaktadır. Bu kişiler, kuruluşa gelen danışanların geliş sebeplerini öğrenmekte, ihtiyaçlarına göre yönlendirmekte ve bilgilendirmektedir:

Göçmenler buraya geldiği zaman ilk başta sosyal çalışmacı arkadaşlarımızla görüşüyorlar. Görüşmeler neticesinde varsa bir hassasiyeti onlar belirleniyor ve ona göre ofis içerisinde yönlendirmeleri yapılıyor. Örneğin kişinin travma geçmişi varsa, psikolojik desteğe ihtiyacı varsa psikolog arkadaşlara yönlendirilir, sağlık açısından bir sıkıntısı varsa sağlık eğitimine yönlendirilir. Bu şekilde yönlendirmeler ve danışmanlıklar yapılıyor (STÖ Çalışanı-1).

Bünyelerinde ihtiyaç duyulan hizmet bulunmadığında ise kurum-dışı yönlendirme yapılmaktadır:

Bizim vermediğimiz hizmetlerden birine ihtiyacı varsa, diğer kurum ya da kuruluşlar ya da STK'lara yönlendirme yapıyoruz. Eğer iç yönlendirme varsa, sosyal çalışmacı vaka yönetimine dahil ediyor o kişiyi. İhtiyacı neyse, o ihtiyacın giderilmesine yönelik müdahale planları oluşturuyor (STÖ Temsilcisi-2).

Katılımcılar "vaka yönetimi" çerçevesinde ev ziyaretleri gerçekleştirdiklerini de ifade etmektedir:

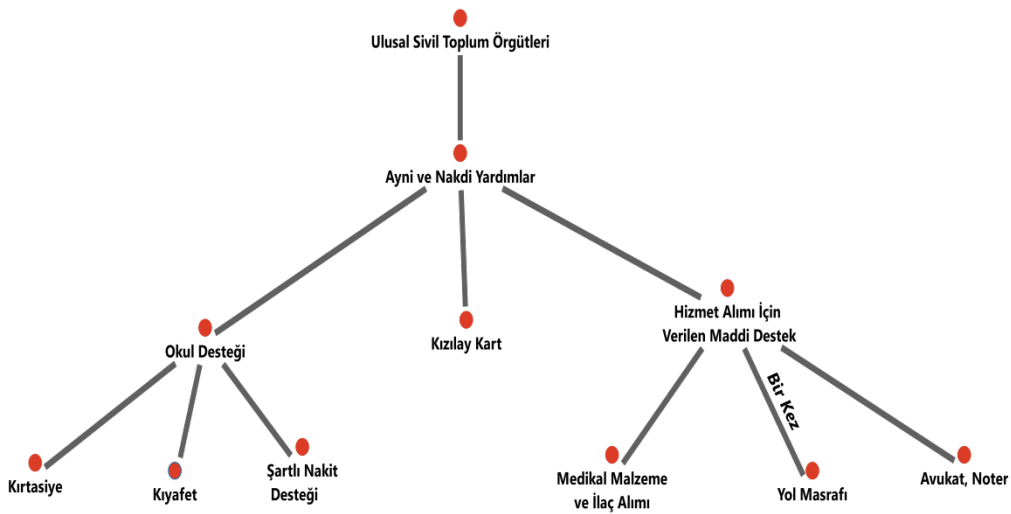
Ekiplerimiz sürekli alanda. Yine koruma ekibinden arkadaşlarımız ev ziyaretleri yapıyorlar. Dönüşümlü olarak hem dışarda hem içerde çalışıyorlar (STÖ Temsilcisi-2).

Doğrudan sahaya inen bir ekibimiz, bir mobil takımımız yok. Ama gerektiğinde ev ziyaretini yapan sosyal çalışmacılarımız var. O şekilde biz onlara ulaşabiliyoruz. Sosyal çalışmacı, sağlık eğitmenimiz ve psikoloğumuz var. Kişinin ihtiyacına göre birbirlerine yönlendirme yapıyorlar (STÖ Temsilcisi-1).

İşleyiş mekanizmaları açısından dernekler ve ulusal STÖ'leri ayıran temel noktalardan biri; ulusal STÖ'lerin müracaatçılarla çalışmalarını "vaka yönetimi" çerçevesinde gerçekleştirerek gerekli "müdahale planlarını" oluşturmaları ve "vaka takibi" yapmalarıdır. Ulusal STÖ'lerde hizmetlerin vaka yönetimi çerçevesinde sunulmasının, yerel dernekler için bir soru işareti olan yardımın hangi kriterlere göre yapılacağı, kime, nasıl, ne şekilde yardım edileceği sorusunu ortadan kaldırdığı görülmektedir. Dernek temsilcilerinin ya da üyelerinin inisiyatifine bırakılan yardım süreci, ulusal STÖ'lerde, sosyal çalışmacı gibi profesyonellerin değerlendirmelerine tabii tutulmakta, ihtiyaç saptaması yapılmakta ve ihtiyaca göre "yardım" değil "hizmet" verilmektedir.

Ulusal Sivil Toplum Örgütlerinin Ayni ve Nakdi Yardımları: Kızılay Kart, Okul Desteği, Hizmet Alımına Yönelik Destek

Ulusal STÖ'lerin ayni ve nakdi hizmetleri Kızılay Kart, okul desteği ve hizmet alımına yönelik desteklerden oluşmaktadır ve şekilde 3'deki gibi özetlenebilir:

Şekil 3. Ulusal STÖ'lerin Ayni ve Nakdi Hizmetleri

Konya'da bulunan STÖ'lerin aynı ve nakdi hizmetleri, gıdayı ya da eşyayı bizzat danışana teslim etmek üzerinden gerçekleşmemekte, süreç ihtiyaçlarını karşılayabilecekleri maddi destekler ya da Kızılay Kart aracılığıyla yürütülmektedir. Katılımcıların Suriyelilere yönelik en önemli hizmetlerden biri olarak gördüğü Kızılay Kart hizmeti; ülkede bulunan sığınmacıların barınma, gıda, giyim gibi temel ihtiyaçlarını karşılamaları adına ihtiyaç sahibi sığınmacılara verilen maddi bir hizmeti tanımlamaktadır. Konya'da Kızılay Kart ile ilgili işlemler Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakfı (SYDV) tarafından yürütülmektedir. Konuyla ilgili ulusal STÖ'ler ev ziyaretleri ve ihtiyaç analizi yapmaktadır. Bu bağlamda ulusal STÖ'ler, Kızılay Kart'ın sağlayamadığı destekleri de sağlamaktadır:

Kızılay Kart verilen ailelerin bir takım sosyal desteklere ihtiyacı olabiliyor. Bazen kart alamamakla ilgili oluyor, kart alanlarda da bunun yeterli olmadığı durumlar olabiliyor. Ayda 120 TL ya da bir de 3 ayda bir ekstra yüklemeler yapılabiliyor, o da zaten çok cüzi bir miktar (STÖ Temsilcisi-2).

Maddi yardımlar statüsünde sayılabilecek bir diğer hizmet, Kızılay'ın ve SYDV'nin işbirliği içerisinde yürüttükleri Şartlı Nakit Desteği Vaka Takibi'dir. Şartlı nakit desteği "yoksulluk nedeniyle okul çağındaki çocuklarını okula gönderemeyen veya okuldan almak zorunda kalan ailelere çocukların okula devam etmeleri şartıyla" verilen bir hizmet türüdür. Ulusal STÖ'lerden bazıları hizmetle ilgili aileleri bilgilendirmek ve çocukların okula devamını sağlamak için ev ziyaretleri yapmaktadır:

Aslında Türkiye'de dezavantajlı- sosyo-ekonomik durumu düşük olan- öğrencilere yıllardır sağlanan bir hizmet. Ama Suriyelilere sağlanamıyordu. Bu da aslında Geçici Koruma altındakilerin sisteme entegrasyonu ile alakalı ve bütçesel bir problemdi. Şimdi gelinen noktada, 2016 Mayıs ayından itibaren UNICEF, ASPB ve Kızılay ortaklığında bu destek Suriyeli öğrencilere de verilmeye başlandı. Fakat bu pratikte bu şekilde uygulanamayabiliyor. Kayıt problemleri yaşanabiliyor, ya da ailenin bu durumdan haberi olmayabiliyor, ya da zaten devamsızlık en çok karşılaştığımız şey. Ayda 4 defa devamsızlık hakkı var teoride, ama raporlu olmasına göre inisiyatif alınabiliyor. Bu durumda da, aslında çocuk devamsızlık yaptığında hizmet kesilmiyor, sadece donuyor. Okula gitmeyen çocukların listeleri bakanlık tarafından bizimle paylaşılıyor, biz de ev ziyareti yapıyoruz bu çocukların hanelerine ve onları tekrar okula kazandırmaya çalışıyoruz (STÖ Temsilcisi-2).

Katılımcının anlatısından da anlaşılacağı üzere, yerel demeklerin kırtasiye yardımından farklı olarak ulusal STÖ'ler çocukların okullaşması ve okula devamına yönelik izleme ve takip çalışmaları gerçekleştirmekte, okula devam etmeyen çocuğun okula devamını sağlamaya çalışmakta, aynı zamanda aileleri konuyla ilgili bilgilendirmektedir. Çocukların okula devam etmediğinin tespit edilmesiyle maddi desteğin dondurulması, ailelerin hem bu hizmetlerden yararlanıp, hem de çocuklarının okula göndermemeleri gibi durumların oluşmasına karşı koruyucu önleyici bir mekanizma işlevi görmektedir. Bu bağlamda, çocukların okullaşmasını sağlayan, okula devamlarını takip ederek aileyi maddi anlamda güçlendiren bir vaka yönetimi sisteminin oluşu, ulusal STÖ'lerin en güçlü yanlarından biri olarak görülmektedir. Bu takip içerisinde gerçekleştirilen ev ziyaretlerinde,

hane halkının ihtiyaçlarının gözetilmesi, hanede başka ihtiyaç sahibi olup/olmadığının tespit edilmesi, maddi destek verilirken tüm ailenin içerildiği *bir planlı değişim sürecine* işaret etmektedir. Sosyal incelemelerin raporlanması, süreçlerin takip edilebilmesi ve denetlenmesi anlamına gelmekte, bu bağlamda hizmetlerin kime, hangi koşullarda, ne kadar süreyle, hangi desteğin sunulduğunu ve bu desteklerin etkililiğini ve verimliliğini ölçülebilmesini ve meşrulaştırılmasını sağlamaktadır.

Aynı ve maddi destek kategorisindeki son hizmet, ulusal STÖ'lerin ihtiyaç halinde Suriyelilere medikal ihtiyaçları ve bazı durumlar için sağlanan yol parası, avukat ve noter ücreti için sunulan desteklerdir. Türkiye'de geçici koruma altında bulunan Suriyelilerin birincil basamak sağlık hizmetlerine ulaşmaları devlet tarafından karşılanmaktadır. Ancak protez, tekerlekli sandalye gibi medikal malzemeler devlet tarafından karşılanmamaktadır. Bu bağlamda ulusal STÖ'lerin medikal malzeme ya da medikal malzeme alımı için yaptıkları ekonomik destek hayati görülmektedir:

Medikal yardım gibi. Reçetesini alamıyor ya da engelli sağlık raporuna ihtiyacı var, ama alamıyorsa, bu konuda maddi yardımda bulunuyoruz (STÖ Temsilcisi-1).

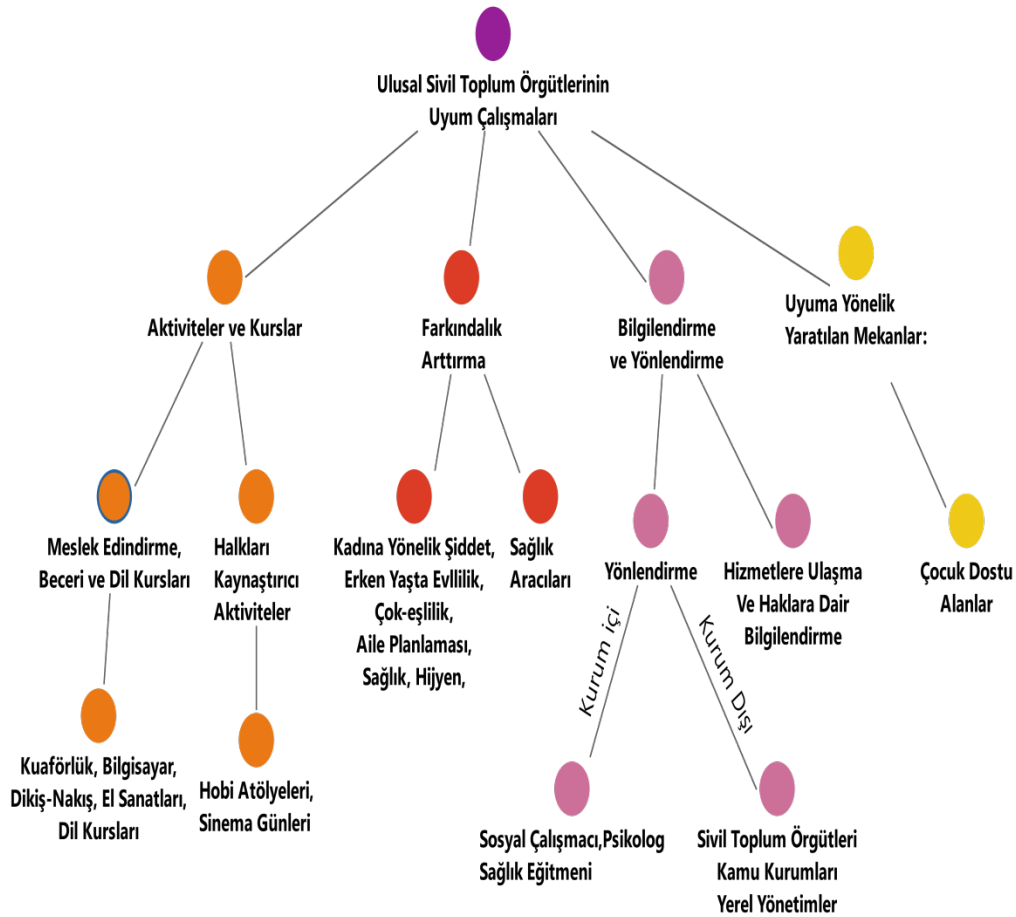
Bir hepatit-c hastası var, tedavi olması lazım ama tedavisi mümkün olmuyor. Yurt dışından geliyor ilaçları, normalde Türk vatandaşlarına ilacın ödemesi yapılırken, bunlarda yapılmıyor. Dolayısıyla insanlar tedavi olamıyor (STÖ Çalışanı-1).

Son olarak, bazı ulusal STÖ'ler hizmet alımı yapıldığı durumlarda (avukat/ noter hizmeti gibi) tek seferlik olmak üzere maddi destek sağlamaktadır:

Nakit temelli bir desteğimiz var. Burada hukuki destek verilmesini sağlıyoruz, ek olarak avukat, noter masraflarını karşılayabiliyoruz. Sağlık desteği sağlayabiliyoruz; medikal malzeme, ilaç, tekerlekli sandalye gibi. Yani konaklamaya girmeyi tercih etmiyoruz, konaklama desteğimiz pek bulunmuyor. Ya da bir defaya mahsus, acil bir durum söz konusuysa yol masrafını karşılıyoruz kişinin (STÖ Temsilcisi-2).

Ulusal Sivil Toplum Örgütlerinin Uyum Çalışmaları

STÖ'lerin uyum çalışmaları başlığı altında sağladığı hizmetler genel olarak psiko-sosyal destek, yabancı uyruklulara yönelik aktivite ve kurslar, halkları kaynaştırıcı etkinlikler ve farkındalık eğitimleri olarak özetlenebilir. Ulusal STÖ'lerin uyum çalışmaları şekil 4'deki gibidir:

Şekil 4. Ulusal Sivil Toplum Örgütlerinin Uyum Çalışmaları

Ulusal STÖ'lerin uyum çalışmalarının başlıcalarını; meslek ve dil kursları ile sosyal aktiviteler oluşturmaktadır. Katılımcılar, bu hizmetlerin basitçe aktivite yapmak ya da bir kursa katılmaktan daha fazlasını amaçladığını; bu faaliyetlerin faydalanıcıların sosyalizasyonunu, örgütü ve verilen hizmetleri tanınmasını sağladığını, benzer şekilde örgütlerin hizmet verilen/ verilecek nüfusu tanınması anlamına geldiğini vurgulamıştır:

Türkiye'de entegrasyonu sağlamak amacıyla bazı etkinlikler, psiko-sosyal aktiviteler düzenleniyor. Maalesef Türk vatandaşlarının yabancı uyruklulara karşı olan tavır ve tutumu işleri hayli zorlaştırıyor. Hani bir kaynaştırma olsun, en azından yabancı uyruklulara karşı bakış açısını değiştirmek ve daha iyi bir bakış açısı elde etmek için çeşitli çabalarımız var. Bu konularda etkinlikler düzenliyoruz (STÖ Çalışanı-1).

İlk aşamada bizim en başından beri burada kurslarımız var: mutfak atölyesi, el sanatları kursu, Türkçe kursu, kuaförlük kursu, bilgisayar kursu. İlk aşamada kişilerin sosyalizasyonunu sağlamak için kurslar bizim için bir nevi araçtı. Yani o kişiye psikolojik ilk yardım desteğini sağlamak için onu gözlemliyor olmamız lazımdı. Çünkü kişinin böyle bir desteği alması için onun istiyor olması gerekli ya, bir nevi istemesini sağlamaktı burada kurduğumuz ilişkilerle ya da burada böyle bir yardımı alabileceğini bilmesini sağlamaktı (STÖ Temsilcisi-2).

Kurslar dışında en düzenli ve devamlı olarak görülen hizmet film izlemek gibi aktiviteler olmaktadır: *Kurslar dışında da düzenli aktiviteler var, daha düzenli diyebileceğimiz aktivitelerden. Örneğin film aktiviteleri. Her Perşembe, çocuklar için ayrı, yetişkinler için ayrı seans oluyor. Sadece Suriyeliler değil uluslararası korumadaki çocuklar da katılıyor (STÖ Temsilcisi-1).*

Sivil toplum örgütlerinin uyum çalışmaları incelendiğinde ortaya çıkan ilk sonuç uyum çalışmalarının kurslar ve faaliyetler üzerinden gerçekleşen "sosyalizasyon" üzerinden şekillendirildiğidir. Açılan kurslar ve film izleme gibi faaliyetler sığınmacıların kendi deneyimlerini paylaşan kişilerle beraber sosyalleşmelerine, dolayısıyla kendilerine yeni sosyal destek mekanizmaları kurmalarına yol açmaktadır. Benzer şekilde, bu kurs ve aktiviteleri kendi var olan sosyal destek mekanizmalarına aktararak daha fazla bireyin bu hizmetlerden yararlanmasını sağlamakta ve hizmetin yaygınlaştırılmasına zemin hazırlamaktadır. Kadınların bu aktivitelere katılmaları, bir yandan da ulusal STÖ'lere çalışma tarzlarına ve orada çalışanlara aşina olmalarını sağlamaktadır. Son olarak, ulusal STÖ'lerin de faydalanıcılarını tanımalarını ve ihtiyaçlarını anlamaları için bir fırsat yaratarak STÖ'ler ve müracaatçılar arasında bir güven ilişkisi kurulmaktadır.

Benzer şekilde, çoğunluğu çalışma yaşamına dahil olmayan Suriyeli kadınlara verilen "kuaförlük kursu" gibi meslek edindirme kursları, kadın kısa vadede çalışmayacak olsa bile, çalışmak istediğinde bir iş becerisine sahip olmasını sağlamaktadır. Kuaförlerde genellikle kadınların çalıştığı ve müşterilerinin de kadın olduğu düşünüldüğünde, "kadın-erkek" bir arada çalışmaya karşı olabilen Suriyeli kadınların çalışma yaşamına önyargılarının kırılabilmesi mümkün olmaktadır. Benzer şekilde kadınların katıldığı "örgü" ya da "dikiş-nakış" kursları kadınların evden çalışabilmesini olanaklı kılmaktadır. Bu görüş, kadınları belirli işlere ya da ev içine hapsetmek olarak okunabilse de, bahsi geçen faaliyetlerin kadınların üretmek kendilerini gerçekleştirmesine ve kendi ayakları üzerinde durabilmelerine yardım edecek dolayısıyla onları güçlendirecek bir adım olarak yorumlanmaktadır. Nitekim bir sosyal çalışmacı bu şekilde çözülen bir çocuk işçi vakasını şu şekilde anlatmıştır:

Özellikle kurslarda istihdam çok yeni bir şey. Ama doğrudan istihdam olmasa bile özellikle kadınlara.. Mesela biz vakalara gittiğimizde kültürel anlamda zaten dışarı çıkıp çalışmayı kendileri tercih etmiyorlar. Ama kurslar sayesinde, örgü bilmeyenler örgü öğrendikten sonra mesela "onların satışını yapabilirsiniz" ya da bir kuaförlük kursunda mesela "sertifika sahibi olursanız, sadece kadınların olduğu yerlerde çalışabilirsiniz" diyoruz. Böyle çözülen bir çocuk işçi vakamız vardı mesela. Çocuk o şekilde çalışmaktan alıkonulmuştu. Çocuğun annesi sosyal hayata dahil olmuş ve çalışmaya başlamıştı (STÖ Çalışanı-2).

Annenin çalışma yaşamına girmesiyle çözülen çocuk işçi vakasının, ulusal STÖ çalışanlarının kültürel yetkinlik içerisinde, Suriye kültürünün getirdiği "kamusal-özel alan" ayrımına ya da kültürlerine doğrudan bir müdahalede bulunmadan ürettikleri çözümlere bir örnek teşkil etmektedir. Dolayısıyla ulusal STÖ'lerin kadınları kendi hizmetlerinden yararlandırarak güçlendirdikleri ve

kültürel yetkinlik içerisinde sorun ve ihtiyaçlarına cevap vererek uyum çalışmalarını sürdürdükleri gözlemlenmektedir.

Uyuma Yönelik Yaratılan Zaman ve Mekanlar: Çocuk Dostu Alanlar

Ulusal STÖ'lerin hizmetlerinden yararlananların genellikle kadın olması ve Suriyeli kadınların ev bakımı ve çocuklardan sorumlu olması, kadınlara yönelik aktiviteler planlanırken çocuklarının bakımını sağlayacak yerlere ihtiyaç duyulmasını beraberinde getirmiştir:

Çocukları olduğu için sürekli gelemiyorlar, “çocuklarımızı nereye bırakacağız?” diyorlar. Mesela geçen sene burada mutfak eğitimi çok verimli geçmiş. Biraz daha sosyalleştiler. Bizim dışımızda sanırım başka yere gidemiyorlardı. Burada çok rahat ettiler. Biraz daha sosyalleşmeye ihtiyaçları var (STÖ Çalışanı-3).

Bu sosyalleşme ihtiyacını fark eden STÖ'lerin, hem bu ihtiyaca yönelik hem de çocuklara yönelik aktivite ve eğitim alanları oluşturdukları görülmektedir:

Kadınların birçoğunun çocukları olduğu için kurslara katılmadığını fark ettik. Bizde bir alan yaratalım dedik, bu alan daha çok kreş gibi olsun, anne kurstayken çocuğunun zaman geçirmesini sağladığı bir alan olsun. Bu mantıkla da bir çocuk etkinlik alanımız var, ebeveynler buradayken, çocuklarının bakımını sağladığı bir alan. Bir nevi kreş gibi ama tek şartımız annenin ya da babanın burada olması, yani bırakıp gidemiyor (STÖ Temsilcisi-2).

Çocuklara yönelik açılan bu alanlar, hem kadınların psiko-sosyal aktivitelere katılmalarını ve sosyalleşmelerini sağlamakta, hem de çocukların diğer çocuklarla etkileşime girebildiği ve anne-babalarının yokluğunda güvenli olduğu bir alan görevi görmektedir. Bu zeminde, ulusal STÖ'lerin kadınların sosyalleşme ihtiyacını tespit etmesi, kadınların sosyalleşmesine ve bu kurslara katılabilmesine olanak sağlayan zamanlar ve mekânlar yaratmaları, ulusal STÖ'lerin toplumsal cinsiyete duyarlı politikalar izlediğini göstermektedir.

Farkındalık Çalışmaları ve Sağlık Aracıları

Kadınlara ve çocuklara yönelik kursları, toplumsal cinsiyete duyarlı farkındalık artırıcı eğitimler izlemektedir. Bu eğitimler erken yaşta evlilikle ilgili olabileceği gibi, sağlık, hijyen, aile planlaması gibi konularda da olabilmektedir:

Eşinden belki şiddet görüyor ama bunu çok normalleştirmiş. “Biz de doğrudan insanları hedef almadan ya da onları etiketlemeden nasıl önüne geçebiliriz?” diye düşünerek bir seminer yapılandırdık. Seminere “çocuğun tanımı”ndan başladık. “Çocuk kimdir?”. Mesela slaytın başında 17 yaşındaki Ali'nin fotoğrafını gösterdik. Ona herkes: “aa evet, çocuk, böyle tıfil bir tipi” var. 16 yaşında Zeynep'in hatta giyimi de onların kültürüne uygun işte kapalı, fotoğrafı çıkıyor. “Çocuk mudur? Yetişkin midir?” diye sorduğumuzda, “aa, yetişkindir”. Hatta işte aralarında tartışıyorlar, biz bunu engellemiyoruz. Onları bekliyoruz, vs. Sonuç olarak “18 yaşından küçük herkesin çocuk

olduğunu” orada anlatıyoruz. Önce bir şaşırıyorlar, bazıları biliyor, bazıları bilmiyor oluyor. O zaman daha dikkatlice dinlemeye başlıyorlar (STÖ Çalışanı-2).

Farkındalık eğitimlerinin kısa vade de etkisi hemen görülemeyebilse de, uzun vadede etkili olacağı düşünülmektedir. Nitekim Konya’da ulusal bir STÖ’nün düzenlediği “erken yaşta evlilik” paneline gelen Suriyeli kadınların, panel sonunda kendilerinin çok eşliliğe dahil olduklarını, ancak çocuklarını okutacaklarını, erken yaşta evlendirmeyeceklerini ve başka evlere kuma olarak göndermeyeceklerini ifade ettikleri araştırmacı tarafından gözlemlenmiştir.

Sağlık ile ilgili farkındalık artırıcı eğitimler ise katılımcılar tarafından şu şekilde betimlenmiştir:

Zaman zaman eğitimler düzenliyorum. Çünkü yaşadığı-gelmiş olduğu ülke ile burada yaşadığı arasındaki değişimler var. Türkiye’de neler yapılıyor? Mesela aşı kampanyası; hangi aşılardan yapılır, aile planlaması gibi konularda eğitimler veriyorum (STÖ Çalışanı-1).

Sağlık problemleri hakkında farkındalık yaratarak aslında müdahale gerektirmeyecek şekilde “önleyici” olmak ve bu anlamda bilinç oluşturmak gibi bir amacımız var. Mesela şimdi hijyenle başladık. Bütün okullarda hijyen eğitimleri veriyoruz ve hijyen kitleri dağıtıyoruz. Onun dışında aile planlaması, cinsel sağlık, ilk yardım eğitimleri gibi ya da kalıtsal hastalıklar çok olduğu için onlara yönelik eğitimler. Önleyici olarak, daha çok aile planlaması ile ilintili oluyor, akraba evliliği, erken yaşta evlilik gibi konulara girmek gerekiyor. Onlarla bağlantılı olarak da, karşılaşılan durumlarda ne yapılması gerektiğine yönelik eğitimler veriliyor (STÖ Temsilcisi-2).

Farkındalık çalışmaları içerisinde Konya’da iki ulusal STÖ’de de bulunan sağlık araçları yer almaktadır. Suriyeli gönüllü kadınlardan oluşan bu sağlık araçları bir nevi kanaat önderi işlevi görerek, Suriyelilere bilgi aktarımını sağlamaktadır:

Bütün illerde, toplum merkezlerinde var bu sağlık araçları. Sağlık araçlarının görevi enformel bir şekilde bilgi yaymayı sağlamak. Eğitim, seminer gibi değil de, Suriyeli oldukları için kendi kültürlerine uygun konuşmak ya da onları buraya çağdırmaktan ziyade onların yanına gitmek, Ev ziyaretleri yaparak, daha enformel eğitim ve bilgilendirmeyi sağlamaya, kadınların sağlık ile ilgili problemlerinin giderilmesine yönelik bir çalışma. Şu anda bizim 4 tane sağlık aracımız var. Eğitimler alıyorlar (STÖ Temsilcisi-2).

Uyum çalışmaları içerisinde kavramsallaştırılan sağlık araçlarının eğitilmesi ve enformel bir şekilde Suriyeli kadınlarla iletişime geçmeleri, hem iletişime geçtikleri Suriyeli kadınlar için bilgilendirici olmakta, hem de onlar için rol model oluşturmaktadır. "Aile planlaması", "erken yaşta evlilik" gibi konularda kültürel olarak Türkiyelilerden farklı geleneklere sahip olan Suriyeli kadınların, bu konularla ilgili kendi içlerinden biriyle konuşmalarının, konuya daha önyargısız yaklaşımlarını sağlayacağı düşünülmektedir.

TARTIŞMA VE SONUÇ

Bu araştırma, Konya’da Suriyelilere yönelik hizmet veren STÖ’lerin sunduğu hizmetleri ve hizmetlerin verilmiş biçimlerini STÖ çalışanlarının perspektifinden hayırseverlik temelli hizmet ve hak

temelli hizmet bağlamında değerlendirmeyi amaçlamıştır. Konya’da bulunan STÖlerin, Türkiye’deki diğer STÖ’ler gibi (Türk, 2016), Suriyelilere yönelik aynı ve nakdi hizmetler sundukları ve uyum çalışmalarını gerçekleştirdikleri görülmüştür. Araştırma bulguları; sunulan hizmetler benzerlik gösterse de, STÖ’lerin hizmetleri sunma ve örgütlenme biçimleri açısından farklılıklar arz ettiğini ortaya koymuştur. Hizmetler kapsamında yerel dernekler ve ulusal STÖ’lerin farklılaştıkları alanlar: örgütlenme yapısı, çalıştırılan personeller, sermaye kaynakları, yardım/hizmet alana bakış açısı ve tüm bu sürece yansıyan hizmetlerin verilış biçimi olarak ortaya çıkmıştır. Bu farklılığın ise verilen hizmetleri, hizmet verme sürecini, sığınmacıların yaşamında değişim yaratma kapasitesini, hizmet alan ve veren ilişkisini belirlediği keşfedilmiştir. Çalışmanın bu bölümü, öncelikle hak temelli hizmet sunma biçiminin kriterleri çerçevesinde STÖlerin aynı ve nakdi hizmetleri ile hizmetlerin verilış biçimlerini tartışmaktadır. Daha sonra bu hizmetlerin verilış biçiminin Suriyeliler ve sosyal uyum açısından ihtiva ettiklerine değinilmekte, son olarak ise uyum çalışmaları ve bu çalışmaların Suriyeliler açısından sonuçları hak temelli yaklaşım temel alınarak hayırseverlik yaklaşımından farklılaştığı noktalar üzerinden incelenmektedir.

Bir STÖnün hak temelli hizmet çerçevesinde örgütlendiğini söyleyebilmek için örgütün organizasyon yapısının; standart hizmetleri, hesap verilebilirliği, şeffaflığı, denetimi, post-bürokrasiyi, kaynakların etkili ve adil bir şekilde dağıtılmasını, uzmanlaşmayı ve en önemlisi hizmet alımının hak olarak görüldüğü bir yapıyı içermesi gerekmektedir (Farell ve Morris, 2003; Harris-Curtis, Marleyn ve Bakewell, 2005; SHRC, 2020). Hak temelli hizmet ve hayırseverlik temelli hizmet sunan STÖler hizmetlerin verilış biçimleri açısından karşılaştırıldığında; yerel derneklerin yardımı herhangi bir bürokratik mekanizmaya takılmadan spontan bir şekilde sunabildikleri, ancak bağışlar geldikçe yardım yapabilmeleri sebebiyle düzenli bir hizmet sunamadıkları, ulusal STÖlerin ise planlı, koordine, düzenli ve standart bir hizmet verdikleri görülmüştür. STÖ’ler karar alma, hizmet verme ve uzmanlaşma açılarından karşılaştırıldıklarında ise yerel derneklerin bir temsilcisi/yöneticisi/başkanı olduğu, bu kişinin karar verme süreçlerinde merkezi rol oynadığı ve genellikle gönüllüler aracılığıyla bir yardım süreci yürüttükleri belirlenmiştir. Ulusal STÖ’lerde ise hizmet verme sürecinin uzmanlaşma dahilinde sosyal çalışmacılar, tercümanlar, sağlık eğitmeni, psikolog gibi farklı profesyoneller tarafından bürokrasi ve hesap verilebilirlikle yürütüldüğü görülmüştür.

Hak temelli hizmetin gerekliliklerinden biri olan uzmanlaşma ulusal STÖlerin hizmetlerine; hak sahiplerinin belirlenme sürecinde gerçekleştirilen ev ziyaretleri, yazılan sosyal inceleme raporları ve gözetilen kriterler (toplumsal cinsiyet, engel durumu vb.) şeklinde yansımaktadır. Bununla birlikte ulusal STÖlerde sosyal çalışmacıların hizmetlerini “vaka yönetimi” içerisinde sunmaları ve “kayıt” altına almaları, hak temelli hizmet kriterlerinden olan “hesap verilebilirliği” ve “şeffaflığı” (Munro, 2004) sağlamaktadır. Gerçekleştirilen ev ziyaretleri; sadece hesap verilebilirliği sağladığı için değil hane içerisinde başka bir ihtiyaç sahibi olup/olmadığının tespit edilmesi ve hane halkının bir bütün olarak ihtiyaçlarının gözetilmesi açısından da oldukça önemli görülmektedir (Potocky-Tripody, 2002). Bununla birlikte, bireysel görüşme ve ev ziyaretleri kapsamında sunulan vaka yönetimi

hizmeti, kapıda yardımdan farklı olarak; bireyin psiko-sosyal ihtiyaçları gibi diğer ihtiyaçlarının da gözetilmesini içermektedir. Bu çerçevede ulusal STÖ'ler; uzmanlaşma ve bu uzmanlaşmanın beraberinde getirdiği hesap verilebilirlik ve şeffaflık dahilinde anlık ihtiyaçları karşılamaktan ziyade bir *planlı müdahale ve güçlendirme süreci* (Lee ve Hudson, 2011) yürüterek yerel derneklerden farklılaşmaktadır.

Bununla birlikte, Türkiye genelinde Suriyelilerin açlık ve yoksulluk sınırının altında yaşadığı (SGDD ve UnWomen, 2018) ve yerel derneklerin sundukları hizmetlerin acil ihtiyaçları karşılamak için oldukça önemli olduğunu belirtmek gerekmektedir. Ancak bu süreçte ihtiyaç sahiplerinin kim olduğu ve hangi kriterlere göre belirlendiği gibi sorularının da cevaplanması gerekmektedir. Bu doğrultuda bazı yerel dernekler; ev ziyaretleri gerçekleştirdiklerini, yardımları kayıt altına aldıklarını, yardım edecekleri kişilerin belirlenmesinde muhtar, imamlar, yerel yönetimler ve diğer yerel derneklerle bir arada çalıştıklarını, ailede şehit, dul, engelli bulunması gibi kriterleri göz önünde bulundurdıklarını belirtmiştir. Ancak bu durumun yerel derneklerin tümüne genellenemediği, derneklerin çoğu zaman yardım ilişkisini "güven ilişkisi" temelinde kurduğu, yardımlar sağlanırken gelen yardımın doğrudan kişilere verilerek "spontan" hareket edildiği ve düzenli bir yardımdansa "bağış" usulü çalışıldığı görülmüştür. STÖlerde ihtiyaç sahiplerinin belirlenme sürecinde kaynakların adil dağılımının sağlanıp-sağlanmadığı ve ayrımcılık yapılıp-yapılmadığının ancak bir kayıt, raporlama ve denetim mekanizması bulunması ile mümkün olduğu düşünüldüğünde (Ferris, 2005), görüşülen yerel derneklerdeki bu eksikliklerin ihtiyacın ve ihtiyaç sahiplerinin belirlenmesi sürecine yönelik bir muğlaklık yarattığı düşünülmektedir.

Aynı ve nakdi yardımların kısa vadeli çözümler üretmesinin yanı sıra kapıdan verilmesi, dernekler önünde uzayan kuyruklar, halkın Suriyeliler yardımlarla geçiniyor algılarını ve Suriyelilerin damgalanma süreçlerini (Taş ve Tekkanat, 2018) güçlendirmektedir. Katılımcılar, çoğu zaman kayıtsız ve koordinasyonsuz şekilde sağlanan düzensiz yardımların, aynı yardımın farklı ailelere birçok defa verilmesine sebep olduğunu, bu doğrultuda ihtiyaç sahiplerinin gelen yardımları satarak para kazanmaya çalıştıklarını belirtmiştir. Bu durumun ise hem Türkiye genelinde (Erdoğan, 2018) hem de Konya'da ortaya çıkan yerel halkın Suriyelilerin yardıma ihtiyacı olmadığına, yardımların gereksiz dağıtıldığında ve asıl ihtiyaç sahibi vatandaşların göz ardı edildiğine dair bir kanı geliştirmelerine sebep olduğu ve ayrımcı söylemlere zemin hazırladığı düşünülmektedir. Suriyelilerin kendi ihtiyaçlarını kendilerinin belirlemesini ve toplumsal yaşama katılarak alışverişlerini yapmalarını sağlayan Kızılay Kart gibi hizmetlerin ise bu damgalanma süreçlerinin önüne geçtiği, Suriyelilerin yaşamında güçlendirici bir rol oynayarak uzun vadede topluma aidiyet hislerini geliştireceği belirtilmektedir (Aykut, 2016).

STÖler uyum çalışmaları açısından karşılaştırıldığında yerel derneklerin uyum çalışmalarının "değerler eğitimleri", "dil kursları", "bilgilendirme ve yönlendirme" hizmetleri olduğu görülmüştür. Katılımcılar bu eğitimlerde "yerli ve milli değerlerin" aktarıldığını iletmiş ancak hangi değerlerin ne şekilde aktarıldığı soru işareti olarak kalmıştır. Türkiye'nin farklı illerinde ve Konya yerelinde bu

eğitim ve kurslar dışında yerel derneklerin Suriyelilere T¼rkiye'deki haklarıyla ilgili bilgilendirme ve kurum dışı yönlendirme yaptıkları gr¼lmektedir (Tosun ve Azazi, 2019; Kızılelmas, 2020). Yerel derneklerin bu bilgilendirme ve yönlendirme çalışmaları genellikle sağlık alanını kapsamaktadır. Yerel derneklerin, hastane randevusu alma, evrak hazırlama gibi işleri y¼r¼tt¼kleri aynı zamanda medikal ihtiyaçlar için ulusal ST'lere ve yerel yönetimlere yönlendirme yaptıkları gr¼lm¼řt¼r. Dil sorununun Suriyelilerin sosyal uyumları açısından en b¼y¼k engellerden biri olduğu d¼ř¼n¼ld¼đ¼nde, evrak hazırlamak gibi işlemlerin b¼rokratik s¼relerin diğer aktörlere göre çok daha az olduğu ve spontan hareket edebilen yerel dernekler b¼nyesinde yapılmasının bu derneklerin sığınmacılar açısından kolaylaştırıcı yön¼n¼ göstermektedir.

Kolaylaştırıcı bir yön olan hareket esnekliği aynı zamanda yerel derneklerin kayıtlı/kayıtsız t¼m Suriyelilere hizmet verebilmesine olanak sağlamakta, ancak aynı durum sm¼r¼ ve istismar riskini beraberinde getirebilmektedir. Bu riskin ortaya çıkma sebebi; "yardım/hayırseverlik temelli" alışmaların genel olarak mağdur olana merhamet ve yardım edilmesi anlayışıyla y¼r¼t¼lmesi ve bu bağlamda yardım alan ve yardım veren arasında bağımlılığa dayanan *hiyerarşik bir ilişkinin* kurulmasıyla açıklanabilir (Bozova, 2012). Nitekim yerel dernek yöneticilerinin anlatıları, m¼racaatılarla "yardım alan" ve "yardım veren" bireyler olarak ilişki kurulduğunu göstermektedir. Bu ilişki araştırma bağlamında en net olarak "paternalistik bir s¼re olarak arabuluculuk" temasında gr¼lm¼řt¼r. Katılımcı ev içi şiddet durumlarında kendisini bir "baba" ve "otorite" konumlandırarak sorunları zd¼đ¼n¼, kadını ocuklaştırılarak, erkeği tehdit edilerek ara bulduğunu ve hareketlerinin meşruluğunu ihtiyaçları gidererek sağladığını anlatmıştır. Dolayısıyla yerel derneklerin hizmetlerinde ve işleyiş mekanizmalarında m¼racaatıların iyilikleri için onlar adına karar vermeyi ve m¼dahalelerde bulunmayı içeren paternalizmin (Reamer, 2018) bulunduğunu ve paternalizmin aynı ve nakdi desteklerde de uyum çalışmalarında da ortaya çıktığı gr¼lm¼řt¼r.

Çalışma kapsamında ulusal STölerin uyum çalışmalarının; psiko-sosyal destekler, yabancılara yönelik beceri ve meslek edindirme kursları, halkları kaynaştırıcı aktiviteler, farkındalık arttırmaya yönelik eğitimler, bilgilendirme ve yönlendirme hizmetleri, uyuma yönelik yaratılan zaman ve mekanları içerdiği gr¼lm¼řt¼r. Film izlemek gibi maliyeti d¼ř¼k aktivitelerin yanı sıra dil ve meslek edindirme kursları, farkındalık eğitimleri gibi daha çok profesyonelin istihdam edilmesini gerektiren ve maliyeti daha y¼ksek aktivitelerin Suriyeli kadınların sosyal uyumlarına çeşitli faydaları gözlemlenmiştir. Sosyal alışma açısından hayati öneme sahip olan "hizmetleri erişilebilir kılmanın" ve "m¼racaatıyla g¼ven ilişkisini kurmanın" (zateş, 2009) bu faaliyetlerle sağlandığını belirten katılımcılar, faaliyetler dolayımıyla m¼racaatıların STleri, hizmetlerini, iş ve işleyişlerini tanıdıklarını anlatmıştır. Benzer etkinliklere odaklanan başka araştırmalarında gösterdiği gibi (Esentaş, G¼ven ve G¼zel, 2020) beraber yemek yapmak gibi aktivitelerin hem Suriyeli kadınların birbirini tanınması hem de yerel halkla ilişkiye girmelerini sağlamakta, karşılıklı olarak önyargıların kırılmasında önemli bir işlev görmektedir. Kadınların birbirlerini tanınması, sosyal ağlarını genişletmelerini ve kendi deneyimlerine benzer deneyimler yaşayan kadınların birbirlerinden

öğrenerek güçlenmelerini sağlamaktadır (Buz, 2009). Bu bağlamda STÖlerin hizmetlerinden yararlanan kadınların bunu kendi sosyal ağları içerisindeki kadınlara aktarması hizmetlerin yaygınlaşmasına zemin hazırlamaktadır.

Bununla birlikte, ulusal STÖ'lerin "bakım emeğinin" kadınların kamusal alana katılımlarına engel olduğu noktaları tespit ederek (İlkkaracan, 2018; Afyonoğlu, 2020b) kadınların kurs ve aktivitelerden yararlanırken çocuklarını bırakabilecekleri alanlar oluşturmalarının ulusal STÖ'lerin toplumsal cinsiyete dayalı politikalar yürüttüklerini göstermektedir. Bu alanda özellikle farkındalık çalışmaları çerçevesinde verilen "kadına yönelik şiddet, erken yaşta evlilik, çok eşlilik, hijyen ve aile planlaması" gibi eğitimlerin ve "sağlık aracılığı" çalışmalarının önemli olduğu görülmüştür. Bu eğitimlerin kadınların şiddete dair farkındalıklarını arttırdığı ve sağlık aracılığı çalışmalarının; kadınların kendi kültürlerinden kadınlarla iletişim halinde olarak yeni bir kültürü öğrenmeleri ve özellikle aile planması gibi konularda önyargılarının kırılması adına atılan olumlu adımlar olduğu düşünülmektedir. Dolayısıyla "yerli ve milli değer aktarımı" gerçekleştirdiklerini ifade eden yerel derneklerin aksine ulusal STÖ'lerin hem toplumsal cinsiyete hem de kültüre duyarlı uygulamalarda buldukları söylenebilir.

Son olarak Türkiye'de Suriyelilere yönelik mesleki beceri ve dil kursları ve farkındalık eğitimlerinin yerel dernekler, ulusal STÖ'lere ve yerel yönetimler arasında işbirliği ve koordinasyonun yapıldığı alanlar olduğunu ve ağırlıklı olarak ulusal STÖ'ler tarafından üstlenildiğini belirtmek gerekmektedir (Karaca, 2017). Bu durum Konya yerelinde de benzerlik göstermekte, ancak bu çalışmaları tek başına sayıca az olan ulusal STÖ'lerin üstlenmesi ve sorunları çözmesi mümkün görünmemektedir. Dolayısıyla ulusal STÖ'lerin kapasitelerinin geliştirilmesine de ihtiyaç olduğu düşünülmektedir. Bu doğrultuda, sivil toplum örgütleri, kamu ve yerel yönetimler arasındaki işbirliğinin eksikliği katılımcılar tarafından iletilmektedir. Bu doğrultuda sistematik ve sürdürülebilir bir hizmetler ağı oluşturularak (Kılıçarslan, 2014), kamu ve yerel yönetimlerin alanda daha çok görülmesi ve STÖ'lerle beraber işbirliği içinde çalışılması gerektiği düşünülmektedir.

ARAŞTIRMAYA İLİŞKİN ETİK BİLGİLER

Katılımcıları olası risklerden korumak adına, STÖ'lerin bölgeleri belirtilmemiş, kayıt dışı verdikleri bilgiler analize dahil edilmemiştir. Görüşmelerin ses kayıtları ve ses kayıtlarının dökümleri araştırmacı tarafından muhafaza edilmektedir. Araştırmaya yönelik etik kurul onayı, Selçuk Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi Girişimsel Olmayan Klinik Araştırmalar Etik Kurulu'ndan alınmıştır.

ÇATIŞMA BEYANI

Çalışmanın araştırma ve yayın etiğine uygun olarak hazırlandığını; yazının son halini okuduğumu ve uygun bulduğumu, açıklayacak hiçbir çıkar çatışmamın olmadığını beyan ederim.

KAYNAKÇA

Afyonoğlu, M. F. (2019). Suriyeli Kadınların Sorun ve İhtiyaçlarıyla Şekillenen Şiddet Deneyimi:

- Kesişimsellik Perspektifinden Bir Sosyal alışma Değerlendirmesi. Doktora Tezi. Selçuk Üniversitesi, Konya.
- Afyonoğlu, M. F. (2020a). G ve sosyal politika. Başer, D. (Ed.). *Sosyal Politika ve Sosyal Hizmet, içinde* (s. -). Konya: Nobel.
- Afyonoğlu, M. F. (2020b). Toplumsal cinsiyete duyarlı bir bakışla g sorunu ve Türkiye'de yaşayan Suriyeliler. alış, N. ve Karataş, Z. (Ed.). *Kavramsal ve Güncel Boyutlarıyla Sosyal Sorunlar, içinde* (s. 37-58). İstanbul: Efe Akademi.
- Androff, D. (2016). *Practicing Rights: Human Rights-Based Approaches to Social Work Practice*. New York: Routledge.
- Aykut , S. (2016). Küresel Bir Krize Dnşen Türkiye'deki Sığınmacılara Yönelik Sosyal Hizmet Uygulamaları.International Multi-Disciplinary Conference Proceeding Book, s.959.
- Berger, J. (2003). Religious non-governmental organizations: An exploratory analysis. *Voluntas: International Journal of Voluntary and Nonprofit Organizations*, 14(1), 15-39.
- Gabel, S. (2015). SpringerBriefs in rights-based approaches to social work. Erişim adresi: <http://ndl.ethernet.edu.et/bitstream/123456789/14887/1/42.pdf.pdf>
- Buz, S. (2009). Feminist sosyal hizmet uygulaması. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 20(1), 53-65.
- Coşkun, E. ve Yılmaz, . (2018). Sığınmacıların toplumsal uyum sorunları ve sosyal hizmetlere erişimi: Düzce uydu kent rneği. *Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi*, (75), 269-305.
- ebi, E. (2017). Suriyelilerin uyum sürecinde Türk STK'larının rolü. *Türkiye Ortadoğu alışmaları Dergisi*, zel Sayı, 87-107.
- elik, V. ve Pekküçükşen, ř. (2018). Türkiye'de sivil toplum kuruluşlarının g konusundaki çalışmaları üzerine bir değerlendirme. *Third Sector Social Economic Review*, 53(3), 1273-1283.
- Esentaş, M., Güven, R. G. ve Güzel, P. (2020). Kadın Mülteciler Sosyal Uyumu Rekreasyonla Aşıyor. *Spor Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 5(1), 35-43.
- Farrell, C., ve Morris, J. (2003). Theneo-bureaucratic'state: Professionals, managers and professional managers in schools, general practices and social work. *Organization*, 10(1), 129-156.
- Ferris, E. (2005). Faith-based and secular humanitarian organizations. *International review of the Red Cross*, 87 (858), 311-325.
- Harris-Curtis, E., Marleyn, O. ve Bakewell, O. (2005). The Implications for Northern NGOs of Adopting Rights-Based Approaches. Erişim adresi: <https://www.intrac.org/wpcms/wp-content/uploads/2017/09/OPS-41-Implications-for-Northern-NGOs-of-Adopting-Rights-Based-Approaches.pdf>
- Ife, J. (2017). *İnsan Hakları ve Sosyal Hizmet*. Ankara: Nika
- İlkkaracan, İ. (2018). Toplumsal cinsiyet: eşitlikçi, sürdürülebilir büyüme ve kalkınma için mor ekonomi. İçinde Ünlütürk-Ulutaş (Ed.), *Feminist sosyal politika: bakım, emek, g* , s. 31-67,

İstanbul: NotaBene.

- Kızılelmas, F., (2020), Sivil toplum kuruluşlarının insani yardım ulaştırmada sığınmacılarla ve kurumlarla ilişki biçimi: Düzce örneği, *Düzce Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 10(2), 267-283.
- Lee, J.A.B. ve Hudson Re. (2011). Empowerment Approach to Social Work Practice. Erişim adresi: https://books.google.com.tr/books?hl=tr&lr=&id=x_k8Aptn6tEC&oi=fnd&pg=PA157&dq=The+Generalist+Intervention+Model+Social+Work+righ+based+approach&ots=AFoJix6F_g&sig=ceOVgW56zLu6TAKTvGUTA9H07rw&redir_esc=y#v=onepage&q&f=false
- Mackreath, H. ve Sağınç ŞG. (2017). *Türkiye’de Sivil Toplum ve Suriyeli Mülteciler*. Helsinki Yurttaşlar Derneği, İstanbul: Zen Matbaa.
- McPherson, J. (2020). Now is the time for a rights-based approach to social work practice. *Journal of Human Rights and Social Work*, 5, 61-63.
- Mülteci-Der (2020). Sosyal ve Ekonomik Destek Nedir? Erişim adresi: <https://multeciler.org.tr/sosyal-ve-ekonomik-destek-hizmeti-sed-nedir/>
- Neuman, L, W. (2006). *Toplumsal Araştırma Yöntemleri*. Ankara: Siyasal Kitabevi.
- Özateş, Ö. S. (2009). Bir sosyal hizmet müdahalesi olarak aile içi şiddet mağduru kadın sorununda feminist etik yaklaşım. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 20(2), 99-108.
- Patton, M. Q. (2014). *Nitel Araştırma ve Değerlendirme Yöntemleri*. Ankara: Pegem Akademi.
- Posner, M. ve Clancy, D. (2005). A human rights-based approach to refugee assistance. Erişim adresi: https://www.humanrightsfirst.org/intl_refugees/regions/approach_refugess.pdf
- Potocky-Tripodi, M. (2002). *Best practices for social work with refugees and immigrants*. Newyork: Columbia University Press.
- Sezik, M. (2017). Sivil toplum kuruluşlarının Suriyeli mültecilere yaklaşımı: Adıyaman örneği. *Route Educational & Social Science Journal* ,4, s 1-11.
- T.C. İç İşleri Bakanlığı (2014). Geçici Koruma Yönetmeliği. Erişim adresi: http://www.goc.gov.tr/icerik/gecici-koruma_409_558.
- Taş, D. ve Tekkanat, S. S. (2018). Yerel halk ve Suriyeli sığınmacılar arasında bir kent: Elazığ örneği. *Aksaray Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 10(4), 77-90.
- The Scottish Human Rights Commission. (SHRC). (2020). Erişim adresi: <http://careaboutrights.scottishhumanrights.com/welcomepage.html>
- Tosun, S. ve Azazi, H. (2019). Yerelde mülteci ve sığınmacılara yönelik sosyal politika uygulamaları: Balıkesir örneği. *Girişimcilik ve Kalkınma Dergisi*, 14(2), 213-234.
- Türk, G. D. (2016). Türkiye’de Suriyeli mültecilere yönelik sivil toplum kuruluşlarının faaliyetlerine ilişkin bir değerlendirme. *Marmara İletişim Dergisi*, (25), 145-157.
- Zengin, O. Ve Altındağ, Ö. (2016). Bir insan hakları mesleği olarak sosyal hizmet. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 27(1), 179-190.

Toplum ve Sosyal Hizmet

ISSN: 2147-3374 / E-ISSN: 2602-280X

Araştırma Makalesi / Research Article

Sosyal Damgalanma ile Psikolojik Yardım Arama Tutumu İlişkisi: Kendini Damgalamanın Rolü

The Relationship of Social Stigma and the Attitude of Seeking Psychological Help: The Role of Self-Stigma

Melih SEVER¹, Tuba YÜCEER KARDEŞ², Erdinç KALAYCI³

¹ Dr. Öğr. Üyesi, Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Sosyal Hizmet Bölümü, melihsever@sdu.edu.tr, ORCID: 0000-0001-5818-5114

² Dr. Öğr. Üyesi, Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Sosyal Hizmet Bölümü, tubayuceer@sdu.edu.tr, ORCID: 0000-0003-2434-8952

³ Arş. Gör., Ankara Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi Sosyal Hizmet Bölümü, kalaycierdinc@gmail.com, ORCID: 0000-0001-8572-972X

Başvuru: 01.03.2021
Kabul: 27.05.2021

Atıf:
Sever, M., Yüceer-Kardeş, T. ve Kalaycı, E. (2021). Sosyal damgalanma ile psikolojik yardım arama tutumu ilişkisi: kendini damgalamanın rolü. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 32(3), 833-846. DOI: 10.33417/tsh.889199

ÖZET

Bu çalışmanın amacı, üniversite öğrencilerinin sosyal damgalanma ile psikolojik yardım arama tutumu arasındaki ilişkide kendini damgalamanın rolünü incelemektir. Online form aracılığıyla 271 öğrenciden toplanan veriler üzerinde yapılan analizlere göre kadınların psikolojik yardım arama tutumlarının erkeklerden anlamlı şekilde daha yüksek, sosyal damgalanma ve kendini damgalama algısının ise istatistiki olarak daha düşük olduğu bulunmuştur. Araştırma sonuçlarına göre sosyal damgalanma ile psikolojik yardım arama tutumu arasındaki ilişkide kendini damgalamanın dolaylı etkisinin anlamlı olduğu bulunmuştur. Bu ilişkinin sosyal damgalanmanın psikolojik yardım arama tutumu üzerindeki olumsuz etkisini daha da güçlendirdiği saptanmıştır. Ayrıca bulgular öğrencilerin üniversiteler tarafından ücretsiz verilen psiko-sosyal hizmetlerden haberi olmadığını çarpıcı şekilde göstermektedir. Araştırma sonuçları erkek öğrencilerin yardım arama tutumlarına ilişkin damgalayıcı süreçlerin incelenmesi ve üniversite psiko-sosyal servislerinin psikolojik yardım arama tutumlarına karşı damgalayıcı örüntüleri önleyici ve dönüştürücü çalışmalar içerisinde olması gerektiğini göstermektedir. Sınırlılıklar ve öneriler çalışmada ele alınmıştır.

Anahtar kelimeler: Psikolojik yardım arama, kendini damgalama, sosyal damgalanma, öğrenci

ABSTRACT

This study examines the role of self-stigmatization in the relationship between university students' social stigma and their attitude to seek psychological help. According to the analysis performed on the data collected from 271 students via the online form, women's psychological help seeking attitudes were significantly higher than men, and their perception of social stigma and self-stigmatization was statistically lower. According to the results of the research, the indirect effect of self-stigma via social stigma on psychological help seeking attitude was significant, and further strengthened its negative effect on psychological help seeking attitude. In addition, the findings strikingly show that the students are not aware of the free psychosocial services provided by universities. The results show that the stigmatizing processes related to the help seeking attitudes of male students should be examined and university psychosocial services should be involved in preventive and transformative efforts against stigmatizing patterns towards psychological help seeking attitudes. Limitations and suggestions are discussed.

Keywords: Psychological help seeking, self-stigma, social stigma, university students

GİRİŞ

Psikososyal gelişim ve değişim süreci bakımından bireyin yaşamındaki önemli dönemlerden biri üniversite öğrenim sürecidir. Yetişkinlik ve ergenlik döneminin geçişinde kabul edilebilecek bir yaşta üniversiteye başlayan öğrenciler, geçiş sürecinin etkisiyle birtakım problemler ile karşılaşabilmektedir.

Öğrencilerin birçoğu gündelik sorunlarının yanı sıra, yaşamlarını derinden etkileyebilecek bir takım psikolojik sorunlar yaşamakta, bu sorunlara çözüm üretmekte ve sorunlar ile baş etmekte zorluk yaşamaktadır (Arnett, 2004; Kitzrow, 2003; Rosenthal ve Schreiner, 2000). Özbay ve diğerleri (2011), öğrencilerin sorunları ile ilgili geliştirecekleri yardım arama davranışının belirlenmesinin önemli olduğunu, bazı öğrencilerin bu süreci kendilerinin yönettiklerini, bazılarının arkadaş, akraba ya da aile sistemleri gibi profesyonel olmayan yardım kanalları ile çözebildiklerini ifade etmiş; bazı öğrencilerin ise sorunlarının çözümünde sosyal duygusal destek mekanizmalarının yetersiz kaldığını ve profesyonel destekle yaşamlarındaki birçok zorlukla başa çıkmaya çalıştıklarını belirtmiştir.

Kişiler yaşamlarının belli dönemlerinde, stres, kaygı, başarısızlık gibi olumsuz duyguların bırakmış olduğu etkiler nedeniyle profesyonel yardıma ihtiyaç duyabilmektedir. Rickwood ve diğerleri (2005), yardım arama davranışını tanımlarken bireyin çevresindeki kişilerle ilişkilerini kullanarak sorunlarına yönelik baş etme yöntemleri geliştirmesi olarak ifade etmiştir. Kişilerin profesyonel yardım arama kaynakları, ruh sağlığı hizmeti sunma eğitimini almış, psikolog, psikiyatr, psikolojik danışman, psikoterapist, sosyal hizmet uzmanı gibi meslek elemanlarını ifade etmektedir (Mackenzie vd., 2004).

Güç (2014), bireyin yardım arama sürecinde, psikolojik yardım arama davranışını keşfetmesi ve yardım kaynağına ulaşması gibi birçok faktörün bulunduğunu ifade etmiştir. Ergenlikten yetişkinliğe geçme sürecinde olan üniversite öğrencilerinin sorunlarının çözümü için psikolojik yardım arama sürecinden kaçınmaları sorunlarının daha ciddi boyutlara ulaşmasına sebep olabilir. Vogel ve diğerleri, (2007), üniversite öğrencilerinin damgalanma algısı, yardım sürecine ilişkin kaygılar, duyguların paylaşımı ile ilgili endişeler ve kendini açma gibi psikolojik yardım arama sürecinden kaçınmaya yönelik faktörlerin etkili olduğunu ifade etmiştir.

Literatürde, psikolojik yardım arama sürecinden kaçınan bireylerin en önemli sebeplerinin, çoğu zaman çevrelerindeki diğer kişiler tarafından sosyal damgalanmaya maruz kalabilecekleri düşüncesinin olduğu vurgulanmaktadır (Acun-Kapıkıran vd., 2013; Topkaya, 2014; Vogel vd., 2013). Bilge ve diğerleri (2010) ise bireyin çevresi tarafından böyle bir damgalanma ile karşılaşmasının, damgalanmaya yönelik korkusunu artıracığını ve bireyin kendini damgalama sürecine girebileceğini ifade etmiştir. Bu nedenle üniversite öğrencilerinin psikolojik yardım arama tutumlarının (PYAT) sosyal damgalanma ve kendini damgalama süreçleri ile ilişkisinin incelenmesi amaçlanmıştır.

Psikolojik Yardım Arama ve Sosyal Damgalanma İlişkisi

Bireylerin psikolojik yardım arama sürecindeki en büyük engelin çevreleri tarafından damgalanmalarına yönelik duydukları korku ve endişe olduğu belirtilmiştir (Corrigan, 2004; Vogel vd., 2013). Komiya ve diğerleri (2000), bireylerin çevresi tarafından sosyal damgalanmaya yönelik bir sorunla karşılaştıklarında yardım arama sürecini sonlandırdıklarını ya da sürece hiç başlamadıklarını ifade etmiştir. Ayrıca bireyin yaşamış olduğu sosyal damgalanmanın da farklı boyutları bulunmaktadır. Birey, yardım arama sürecinde sosyal çevresi tarafından gösterilen damgalanmadan, toplum tarafından gösterilen sosyal damgalanmaya göre daha fazla etkilenmektedir. Dolayısıyla bireyin yakın sosyal çevresinin etkisi, psikolojik yardım almaya karar verme sürecinde anahtar bir role sahiptir (Vogel vd., 2007). Sosyal damgalanmayı derinden hisseden birey, toplumun üzerinde oluşturmuş olduğu baskıyı da çok daha fazla hissetmekte ve bu durum da psikolojik sorunları olmasına rağmen yardım aramayı tercih etmemesine sebep olmaktadır. Dolayısıyla bireyin yaşamış olduğu psikolojik sorunlar daha da karmaşık bir hale bürünmektedir. Özellikle geç ergenlik döneminde olan üniversite öğrencilerinin yukarıda anlatılan çeşitli sebeplerden kaynaklı yardım arama sürecinde daha fazla olumsuz duygular hissettikleri düşünülmektedir.

Sosyal damgalanma ile kendini damgalama arasında ilişki

Literatürde görüldüğü gibi bireyin içselleştirmiş olduğu sosyal damgalanma süreci kendini damgalama sürecine neden olmaktadır. Dolayısıyla sosyal damgalanma ve kendini damgalama birbirlerini etkileyen süreçlerdir (Vogel vd., 2013; Wahto vd., 2016). Bu bağlamda; Acun-Kapıkıran ve Kapıkıran (2013), kendini damgalamayı, bireyin toplum tarafından kabul görmediği duygusuna kapılarak benlik saygısının ve kendine duyduğu değer azalması ve kendilerine bu doğrultuda bir kalıp yargı çizerek içselleştirmeleri, kendi karakterini de bu içselleştirmeler doğrultusunda yaratması olarak ifade etmektedir. Aynı zamanda kendini damgalayan bireylerin öz saygısı, farkındalıkları ve öz yeterlikleri ile ilgili yaşamış oldukları sorunlar, bireyi sosyal çevresinden de uzaklaştırmakta ve bu durum da sosyal damgalanma süreçlerini etkilemektedir (Reynders vd., 2014).

Kendini damgalama ile PYAT arasında ilişki

Bireyin psikolojik yardım arama sürecindeki en büyük engelin kendilerine yönelik geliştirdikleri olumsuz tutum, yargı ya da inançlardır. Kendini damgalama süreci olarak tanımlanan bu olumsuz durumlar bireyin kendileri tarafından içselleştirdikleri ve psikolojik yardım alma süreçlerine zarar verdiği etmenlerdir (Hackler vd., 2010; Vogel vd., 2006;). Birey psikolojik yardım arama sürecine başlamamakla birlikte bu olumsuz inançları ve toplumsal önyargıları içselleştirmeleri sonucunda bireyin öz-saygı ve öz-yetkinlik inançlarının da olumsuz yönde etkilendiği ifade edilmektedir (Corrigan ve Shapiro, 2010). Timlin Scalera ve diğerleri (2003), kendini damgalamayı psikolojik yardım sürecindeki önemli engellerden biri olarak ifade etmekte, bireyin kendini damgalamalarından dolayı başlatamadıkları psikolojik yardım alma süreçlerinin var olan sorunlarından daha fazla

sorunlar ile karşı karşıya kalabileceklerini belirtmektedir. Alanyazın değerlendirildiğinde, üniversite öğrencilerinin psikolojik yardım alma süreçlerini kendini damgalamaları olumsuz yönde etkilediği görülmektedir (Hackler vd., 2010; Loya vd., 2010; Topkaya, 2014; Vogel vd., 2007).

Yukarıda ifade edilen hipotezler incelendiğinde, psikolojik yardım arama ile sosyal damgalanma arasındaki ilişkiye kendini damgalamanın aracılık edebileceği varsayılmaktadır. Nitekim literatüre bakıldığında, sosyal damgalanma ve psikolojik yardım arama ilişkisindeki farklılığın üç değişkenin de birbiri ile ilişkisinden kaynaklanabileceğine ilişkin bulgulara ulaşılmaktadır. Vogel ve diğerleri (2007), üniversite öğrencileri ile yapmış olduğu çalışmada da, çalışmanın bu hipotezini destekleyecek sonuçlara ulaşmış, bireyin psikolojik yardım arama tutumu ile sosyal damgalanmalarına kendilerini damgalama tutumlarının aracılık ettiklerini ifade etmişlerdir. Corrigan ise (2004), bireyin kendini damgalamasının sosyal damgalanma düzeylerini de artırdığını ve bu sürecin de psikolojik yardım arama tutumlarını da doğrudan etkilediğini belirtmiştir. Bu bağlamda, araştırmanın amacı ve aracılık ilişkisi de düşünülerek aşağıdaki hipotez oluşturulmuştur.

Bu bağlamda, araştırmanın hipotezleri aşağıda ifade edilmiştir.

H₀: Sosyal damgalanma ve PYAT arasında ilişki yoktur.

H₁: Sosyal damgalanma PYAT arasında olumsuz ilişki vardır.

H₂: Sosyal damgalanma ile kendini damgalama arasında olumlu ilişki vardır.

H₃: Kendini damgalama ile PYAT arasında olumsuz ilişki vardır.

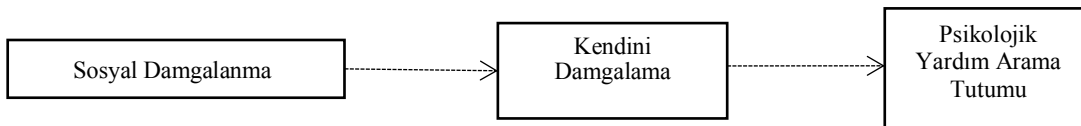
H₄: Kendini damgalama, psikolojik yardım arama ile sosyal damgalanma arasındaki ilişkide aracı rol oynamaktadır.

YÖNTEM

Bu çalışma nicel yöntemle yapılmış, kesitsel bir çalışmadır. İlişkisel tarama modeli farklı değişkenlerin arasındaki ilişkiyi kestirmede birlikte değişimi ve derecesini ve aralarındaki etkileşimi yordamada kullanılır. Bu çalışmada da üniversite öğrencilerinde psikolojik yardım arama tutumu (PYAT), Psikolojik Yardım Aramada Kendini Damgalama (Self Stigma of Seeking Psychological Help) (KD) ve Psikolojik Yardım Alma Nedeniyle Sosyal Damgalanma (SD) değişkenleri arasındaki ilişkiye bakılmıştır. Sosyal Damgalanma ile psikolojik yardım arama tutumu arasındaki ilişkide kendini damgalama değişkeninin rolüne bakılmıştır.

Bu çalışmadaki tasarlanan model aşağıda verilmiştir.

Sosyal damgalanma ile psikolojik yardım alma tutumu arasındaki ilişkide kendini damgalamanın aracılık rolü olduğu öngörülmüştür.

Şekil 1: Araştırma Modeli

Araştırma Hipotezleri;

H₀: Sosyal damgalanma ve psikolojik yardım arama tutumu arasında ilişki yoktur.

H₁: Sosyal damgalanma ve psikolojik yardım arama tutumu arasında olumsuz ilişki vardır.

H₂: Sosyal damgalanma ile kendini damgalama arasında olumlu ilişki vardır.

H₃: Kendini damgalama ile PYAT arasında olumsuz ilişki vardır.

H₄: Kendini damgalama, psikolojik yardım arama ile sosyal damgalanma arasındaki ilişkide aracı rol oynamaktadır.

Katılımcılar

Çalışmanın evrenini üniversite öğrencileri oluşturmaktadır. Örneklemi ise, çeşitli üniversitelerden çevrimiçi anket ve kolayda örneklem yöntemi ile toplanan 271 öğrenci oluşturmaktadır. Katılımcıların %79.3'ü kadın (215), %20.7'si ise erkektir (56). Katılımcıların en uzun süre yaşadığı yer %51.7 ile Büyükşehir (140), %20.3 ile Şehir (55), %19.6 ile İlçe (53), %8.5 ile Köy (23) olarak bulunmuştur.

Herhangi bir sivil toplum örgütü/ öğrenci topluluğunda gönüllü olarak faaliyette bulunan öğrenciler katılımcıların %36.5'ini oluşturmaktadır. Katılımcılara Üniversitenizde ücretsiz psikososyal yardım (Psikolog, sosyal hizmet uzmanı, PDR vb.) veren bir birim var mı diye sorulduğunda öğrencilerin %67.2'si bilmediğini ifade etmiştir. Öte yandan öğrenciler sağlık kuruluşlarında ücretsiz psiko-sosyal yardım (Psikolog, sosyal hizmet uzmanı, PDR vb.) veren bir birimden haberdar olduklarını bildirmiştir (%52). Katılımcıların %62.4'ü kişisel inançlarının (din, manevi değerler, kültür, gelenek görenek vb.) psikolojik yardım arama tutumuna etkisini olumlu ve teşvik edici olarak değerlendirmiştir.

Veri toplama araçları

Bu çalışmada üç farklı ölçek kullanılmıştır. Oluşturulan ankette, *demografik formun yanında Psikolojik Yardım Aramada Kendini Damgalama Ölçeği (Self Stigma of Seeking Psychological Help Scale), Psikolojik Yardım Alma Nedeniyle Sosyal Damgalanma Ölçeği (Stigma Scale For Receiving Psychological Help) ve Psikolojik yardım aramaya ilişkin tutum ölçeği kısa formu (PYAİTÖ-KF) kullanılmıştır. Çalışma için etik kurul izni Süleyman Demirel Üniversitesi Etik Kurulundan (05.03.2020 tarih ve 88/4 sayılı kararı ile) alınmıştır. Etik kurul belgesi Ek-1'de verilmiştir.*

Psikolojik Yardım Aramada Kendini Damgalama Ölçeği (Self Stigma of Seeking Psychological Help Scale): Ölçeğin orijinali Vogel ve diğerleri (2006) tarafından geliştirilmiştir ve 5'li Likert tipindedir ve tek boyutludur (kesinlikle katılmıyorum-kesinlikle katılıyorum). Türkçe uyarlama çalışması Kapıkıran ve Kapıkıran (2013) tarafından yapılmış ve faktör analizleri sonucunda bir maddenin çıkarılması ile 9 maddeye indirilmiştir. Ölçeğin 2, 4, 5, 7 ve 9. maddeleri ters puanlanmıştır. Ölçekten alınacak yüksek puandan psikolojik yardım arama sürecinde bireyin kendine yönelik damgalamasının yüksekliği anlaşılmaktadır. Cronbach alfa iç tutarlılık katsayısı ise .71 olarak belirlenmiştir. Bu çalışmada ölçeğin iç tutarlılık katsayısı (α .75) olarak bulunmuştur.

Psikolojik Yardım Alma Nedeniyle Sosyal Damgalanma Ölçeği (Stigma Scale For Receiving Psychological Help): Ölçeğin orijinali Komiya, Good ve Sherrod (2000) tarafından geliştirilen ölçeğin amacı psikolojik yardım alan bireylerin diğer insanlar (sosyal) tarafından damgalanmasına ilişkin algılarının yoğunluğunu ölçmek amacıyla geliştirilmiştir. Türkçe 'ye uyarlama çalışması Topkaya (2011) tarafından gerçekleştirilmiştir. 5 maddeden oluşan ölçek 4'lü Likert (1= kesinlikle katılmıyorum ve 4= kesinlikle katılıyorum) tipinde hazırlanmıştır. Yüksek puan yüksek damgalanma algısına düşük puan ise damgalanma algısının düşüklüğüne işaret etmektedir. Farklı çalışmalarda ölçeğin iç tutarlılık katsayısı (α .80) ve (α .78) olarak belirlenmiştir. Bu çalışmada ölçeğin iç tutarlılık katsayısı (α .74) olarak bulunmuştur.

Psikolojik yardım aramaya ilişkin tutum ölçeği kısa formu (PYAT): Ölçeğin orijinali Fischer ve Turner (1995) tarafından oluşturulmuştur. Ölçek 10 maddeli ve tek boyutludur. (1) kesinlikle katılmıyorum ile (4) kesinlikle katılıyorum seçenekleri içeren 4'lü Likert tipi ölçekte alınan yüksek puan yardım aramaya ilişkin olumlu tutumu göstermektedir. Ölçeğe ilişkin örnek madde "Uzun bir süre endişeli veya üzgün olsam, psikolojik yardım almayı isterim (madde 5)" şeklindedir. Türkçe 'ye uyarlaması Topkaya (2011) tarafından yapılmıştır. Türkçe formunda yapılan analizlerde bir madde çıkarılmış ve dokuz madde kullanılmıştır. Ölçeğin Türkçe formu dokuz maddeden oluşmakta ve tek boyutlu bir yapıdan meydana gelmektedir. Cronbach alfa iç tutarlılık katsayıları farklı çalışmalarda .76 ve .75 olarak bulunmuştur. Bu çalışmada ölçeğin iç tutarlılık katsayısı (α .77) olarak bulunmuştur.

VERİ ANALİZİ VE BULGULAR

Bu çalışmada tanımlayıcı istatistik, korelasyon, regresyon analizleri yapılmıştır. Bu çalışmadaki verilerin basıklık ve çarpıklık değerleri -1,5 ile +1,5 arasında yer aldığından (Gravetter vd., 2014) normal dağılım gösterdiği söylenebilir.

Tablo 1: Tanımlayıcı İstatistik Bilgileri

Değişkenler	Ort	SS	Çarp.	Bask.	1	2	3
1. Sosyal Damgalanma	1,90	0,60	,172	-,579	1		
2. Kendini Damgalama	2,02	0,58	,632	1,295	,373**	1	
3. PYAT	2,90	0,45	-,620	1,702	-,326**	-,599**	1

**p= ,00 düzeyinde anlamlı.

Tablo 2'de çalışmada yer alan değişkenlere ilişkin aritmetik ortalama değerlerine yer verilmiştir. Tabloda yer alan bilgiler incelendiğinde öğrencilerin sosyal damgalanma ($1,90\pm 0,60$) düzeylerinin ortalamasının altında bir değere sahip olduğu değerlendirilebilir. Katılımcıların yardım aramada kendini damgalama düzeyleri değerlendirilirken maksimum puanın 5 olduğu göz önüne alındığında aynı şekilde orta seviyenin altında bir değere ($2,02\pm 0,58$) sahip olduğu görülmektedir. Son olarak katılımcıların PYAT düzeyleri ($2,90\pm 0,45$), diğer boyutların aksine oldukça yüksek bir ortalamaya sahip görünmektedir. Bu boyutun diğer boyutlardan farklı olarak oldukça yüksek sayılabilecek bir seviyede olduğu görülmektedir. Tablo 1'de görüldüğü sosyal damgalanma ve kendini damgalama arasında orta-düşük düzeyde olumlu ilişki var iken, sosyal damgalanma ve PYAT arasında olumsuz

orta-düşük düzeyde ilişki vardır. Ayrıca Sosyal damgalanma ile PYAT arasında orta-yüksek düzeyde olumsuz bir ilişki bulunmuştur.

Cinsiyetin psikolojik yardım arama tutumu ($t=5,63$, $p=.000$), sosyal damgalama ($t=-3,52$, $p=.000$) ve kendini damgalama ($t=-4,66$, $p=.000$) değişkenleri üzerinde anlamlı bir değişime yol açtığı görülmektedir. Buna göre kadınların psikolojik yardım arama tutumlarının erkeklerden anlamlı şekilde daha yüksek, sosyal damgalanma ve kendini damgalama algısının ise daha düşük olduğu bulunmuştur ($p<.001$). Ayrıca kadın katılımcılardan “Üniversitenizde ücretsiz psikososyal yardım (Psikolog, sosyal hizmet uzmanı, PDR vb.) veren bir birim var mı?” sorusuna “evet var” cevabını verenlerin “hayır” veya “bilmiyorum” cevabını verenlere göre psikolojik yardım arama tutumlarının yüksek ($F=6,45$, $p=.002$), sosyal damgalanma ($F=3,47$, $p=.033$) ve kendini damgalama algılarının ($F=4,32$, $p=.014$) düşük olduğu bulunmuştur. Katılımcılardan “kişisel inançlarınızın (din, manevi değerler, kültür, gelenek görenek vb.) psikolojik yardım arama tutumuna etkisini nasıl değerlendiriyorsunuz?” sorusuna olumlu etki ettiğini söyleyen öğrencilerin sosyal damgalanma düzeylerinin diğer öğrencilerden daha az olduğu bulunmuştur ($F= 4,32$, $p<.014$).

Araştırmada ifade edilen aracılık ilişkilerini saptamak amacıyla regresyon analizi kullanılmış ve çoklu regresyon analizi sonuçları gösterilmiştir (Hayes, 2018). Araştırmada aracılık ilişkisini incelemek için IBM SPSS Process Makro uygulaması kullanılmıştır (Hayes ve Matthes, 2009). Modern yaklaşıma göre modeldeki aracı değişken olan kendini damgalama boyutunun PYAT üzerinde dolaylı etkisi olup olmadığını test etmek için Bootstrap (2000) tekniği ile elde edilen veriler analiz edilmiştir (Gürbüz ve Bayık, 2018; Fritz ve MacKinnon, 2007; MacKinnon vd., 2002; Preacher ve Hayes, 2004).

Tablo 2: Regresyon Analiz Sonuçları

Değişkenler	Değişkenler		Psikolojik Yardım Tutumu	Aramaya
	Kendini Damgalama			
	B	SH	β	SH
H1 ($SD \rightarrow PYAT$) R ²	-	-	-,283***	,050
H2 ($SD \rightarrow KD$) R ²	,297***	0,04	-	-
H3 ($KD \rightarrow PYAT$) R ²	-	-	-,564***	0,631
H4 ($SD \rightarrow KD \rightarrow PYAT$)	-	-	-	-
($SD \rightarrow PYAT$)	-	-	-,115***	,048
($KD \rightarrow PYAT$)	-	-	-,564***	0,631
R ²	,309			
Toplam dolaylı etki	B = -.191, 95% BCA CI [-.25, -.12]			

Note. * $p < .05$; ** $p < .01$; *** $p < .001$. $n= 271$, LLCI = Lower level confidence interval; ULCI = Upper level confidence interval.

Tablo 2 incelendiğinde, SD'nin PYAT üzerinde ($B=-.283$, $p=.000$) negatif yönlü ve anlamlı bir etkisi olduğu görülmüştür. Ayrıca tabloda, SD ile KD arasında pozitif yönlü ve anlamlı bir ilişki olduğu görülmüştür ($\beta= .297$, $p=.000$). Aracı değişkenin (KD) PYAT üzerinde olumsuz yönlü ve anlamlı bir etkisi olduğu görülmüştür ($\beta= -.564$, $p=.000$). Son olarak modelde öngörülen KD'nin SD ile PYAT ilişkisine anlamlı aracılık ettiğine dair hipotez incelenmiştir. Buna göre Hayes'in (2013) Bootstrap yaklaşımı ile (2,000 örneklem) PROCESS bulguları, KD'nin bu ilişkide dolaylı etkisinin anlamlı olduğunu ($B = -.191$, 95% BCA CI [-.25, -.12]) göstermiştir. Yapılan analizde, dolaylı etkinin % 95 Bootstrap güven aralığı (BCA CI [-.25, -.12]) hesaplanan değerleri 0 değerini içermediğinden aracılık etkisinin istatistiksel olarak anlamlı olduğu bulunmuştur. Buna göre, kendini damgalamanın psikolojik yardım arama tutumu üzerindeki dolaylı etkisinin anlamlı olduğu, sosyal damgalanmanın psikolojik yardım arama tutumu üzerindeki olumsuz etkisini daha da güçlendirdiği yani olumsuzlaştırdığı bulunmuştur.

TARTIŞMA

Bu çalışmanın temel amacı bu çalışmada ele alınan üniversite öğrencilerinin psikolojik yardım aramaya ilişkin tutumlarında sosyal damgalama ve kendini damgalamanın bir yordayıcı olup olmadığını belirlemek ve bu yordayıcılık ilişkisinde kendini damgalamanın aracılık rolünü ortaya koymaktır. Bu amaç doğrultusunda yapılan analiz sonucunda yapısal eşitlik modeline göre sosyal damgalamanın kendini damgalama ve psikolojik yardım arama tutumu için anlamlı bir yordayıcı olduğu, kendini damgalamanın ise sosyal damgalama ve psikolojik yardım arama tutumu arasında aracı rolünün olduğu görülmüştür.

Araştırmanın ilk hipotezi, sosyal damgalama ve psikolojik yardım arama tutumu için anlamlı bir yordayıcı olup aralarında olumsuz ilişki olduğu hipotezi doğrulanmıştır. Psikolojik yardım arama tutumunun %10'unu açıklamaktadır. Buna göre sosyal damgalama algıları yüksek olan öğrencilerin psikolojik yardım arama tutumlarının düşük olduğu görülmüştür. Birey toplum içinde hem ontolojik hem de bilişsel olarak varlığını değerlendirme eğilimindedir. Bireyin duygu, düşünce ve davranışlarının, bireyin kendini toplum içinde nasıl değerlendirdiği ve konumlandığına göre değişiklik gösterebilmekte ve çoğunlukla toplum değerlendirmeleri bireyi psikolojik ve sosyal olarak etkileyebilmektedir. Bireyin kendine dönük olumsuz algıları ya da temel inanışları psikolojik yardım araması noktasında bireyi engellemekte ve toplumsal damgalamanın ve kalıp yargıların da etkisiyle bireyde negatif duygu, düşünce ve davranışları ortaya çıkarabilmektedir (Corrigan 1998'den akt. Eşkiş vd., 2018). Buna bağlı olarak bireyin kendi öznel değerlendirmelerini gerçekleştiremediği ve sosyal damgalama nedeniyle öz saygı ve öz güven sorunları yaşadığı görülmektedir. Nitekim Topkaya (2011)'nin 656 yetişkin ile yaptığı araştırma sonucu, sosyal damgalanma algısı ile psikolojik yardım alma tutumu arasındaki ilişkinin negatif yönde olduğunu göstermiştir. Başka bir çalışmada da psikolojik yardım aramayı etkileyen faktörler arasında sosyal damgalanmanın olduğu saptanmıştır (Reynders, Kerkhof, Molenberghs ve Van Audenhove, 2014).

Araştırmanın ikinci hipotezi olan sosyal damgalama ve kendini damgalama için anlamlı bir yordayıcı olup aralarında olumlu ilişki olduğu hipotezi doğrulanmıştır. Sosyal damgalamanın %15'ini açıklamaktadır. Buna göre sosyal damgalama algıları yüksek olan öğrencilerin kendini damgalamalarının da yüksek olduğu görülmüştür. Benzer bir biçimde Kavas ve diğerleri (2014)'nin üniversite öğrencileri ile gerçekleştirdiği çalışmada psikolojik yardım almaya ilişkin sosyal olarak damgalandığını düşünen öğrencilerin, yine aynı sebeple kendilerini damgalamalarının yüksek olduğu görülmüştür. Moses (2009)'ın gençlerle gerçekleştirdiği bir başka çalışmada, algılanan sosyal damgalamanın ve kişisel olarak yaşanan sosyal damgalanma düzeyinin yüksek olduğu gençlerde kendini damgalama düzeyinin de yüksek olduğu bulunmuştur.

Araştırmanın üçüncü hipotezi olan kendini damgalama ve psikolojik yardım arama tutumu için anlamlı bir yordayıcı olup aralarında olumsuz ilişki olduğu hipotezi doğrulanmıştır. Psikolojik yardım arama tutumunun %31'ini açıklamaktadır. Buna göre kendilerini damgalama eğilimleri yüksek olan öğrencilerin yardım aramaya ilişkin tutumlarının düşük olduğu görülmüştür. Psikolojik yardım arama noktasında kendini damgalama davranışı sergileyen birey, özgüven ve öz saygı yetersizliği yaşama, yaşam doyumunda azalma, olumsuz benlik saygısına bağlı olarak toplumun kalıp önyargılarını içselleştirme, gerçek kendiliği dışında bir kimlik oluşturma gibi olumsuz durumlarla karşılaşabilmektedir (Ekşisu vd., 2018). Psikolojik yardım alma bireyin özgüvenine yönelik bir tehdit algısı olarak kabul edildiğinden, kişi yaşadığı duygusal acıya rağmen yardım almayı bir başarısızlık ve zayıflık olarak algıladığından yardıma başvurmayı kabul etmemektedir (Sezer ve Gülleroğlu, 2016). Bireylerin yardım alma kaynağını genellikle anne, baba, arkadaş gibi informel kaynaklardan alınan destek ya da psikoloji ve ruh sağlığı alanındaki profesyonellerin yer aldığı formel destek kaynakları oluşturmaktadır. Fakat psikolojik yardım almada formel destek kaynaklarına başvurma eğilimi düşüktür. Nitekim lisede öğrenim gören 243 öğrenci ile yapılan çalışmada öğrencilerin kişisel ve kişilerarası sorunları için daha çok akraba ve akranlarını destek kaynağı olarak gördüğü bulunmuştur (Nicholas, Oliver, Lee ve O' Brien, 2004). Yine 5829 üniversite öğrencisi ile yapılan bir çalışmada, öğrencilerin daha çok aile ve arkadaş gibi informel yardım kaynakları destek kaynağı olarak gördüğü saptanmıştır (Erkan ve Özbay, 2012). Koydemir ve Demir (2007)'in üniversite öğrencileri ile yaptıkları çalışmada da öğrencilerin psikolojik yardım arama tutumlarında destek kaynağı olarak informel kaynakları tercih ettiği görülmektedir. Öğrencilerin bu çalışmada sırasıyla arkadaş, akademik danışman ve aile destek kaynaklarına psikolojik yardım aramada başvurduğu ve profesyonel yardım almayı kişisel (utangaçlık ve karamsarlık gibi) sorunlar söz konusu olduğunda düşündüğü ve en son çare olarak gördüğü saptanmıştır. Bunun nedeni, genellikle bireyler tarafından algılanan başarısızlığa uğradığını kabul etme durumu gibi kendini damgalama eğilimleridir (Carnevale, 2001: akt. Serim ve Çankaya, 2015).

Araştırmanın dördüncü hipotezi doğrultusunda, öğrencilerin kendini damgalamalarının sosyal damgalama ile psikolojik yardım arama tutumu arasındaki ilişkide dolaylı etkinin anlamlı olduğu bulunmuştur. Yapılan analiz sonucunda psikolojik yardım arama tutumunun %31'ini açıklamaktadır.

Sosyal damgalanma algısının yüksek olduğu kişilerde kendini damgalama tutumunun yüksek olacağı ve bu ilişkinin yardım arama tutumunda olumsuz bir etkiye neden olacağı öngörülmüştür. Sosyal damgalamayı kişinin kendisine yapması yani içselleştirmesi kendini damgalamasına neden olduğunu bu durumun ise bireyin psikolojik yardım arama tutumunu düşürmekte olduğunu ifade eden benzer çalışmalarda araştırma sonucunu desteklemektedir (Corrigan, 2004; Vogel vd., 2006). Sosyal damgalama sonucunda birey kendini damgalama eğilimi göstermekte ve kendini damgalama eğiliminin de bireyin psikolojik yardım arayışından kaçınma tutumunu ve davranışını pekiştirdiği görülmektedir. Vogel, Wade ve Hackler (2007)'in 676 üniversite öğrencisi ile yaptığı yapısal eşitlik modellemesi, algılanan sosyal damgalama ile psikolojik yardım arama tutumu arasındaki ilişkiye tamamen kendini damgalama tutumlarının aracılık ettiğini göstermektedir. Sosyal damgalanma algıları, kendini damgalama deneyimine katkı sağlamakta ve bu da psikolojik yardım arama tutumlarını ve sonunda yardım arama isteğini etkilemektedir.

SONUÇ

Corrigan (2004), damgalamanın bireylerin tedaviye katılımını engelleyebilecek iki tür zararından bahsetmektedir: Benlik saygısını azaltması ve insanları sosyalleşmeden mahrum etmesi. Bu iki durum bireyin toplum tarafından damgalanması sonucu kendini damgalama eğilimi göstermesi ve psikolojik yardım arayışından uzaklaşarak bireyin sosyal işlevselliğinin ketlenmesi durumu işaret etmektedir. Başka bir deyişle birey her iki durumda da sınırlanacak yardım arayışından kaçınacak ve kendini gerçekleştirmede çekingen davranıp sosyal işlevselliğini kaybetmeye başlayacaktır.

Genel olarak araştırmalar damgalamanın bireylerin psikolojik yardım arama tutumuna, algısına ve profesyonel yardıma tam katılım sağlamasına engel olduğunu göstermektedir. Hem sosyal damgalamanın hem de kendini damgalamanın etkilerini anlama ve hafifletme üzerine yapılan çalışmalar ve uygulamalar, daha fazla insanın ihtiyaç duyduğu yardımı alması üzerinde doğrudan bir etkisi olduğunu göstermektedir (Corrigan, 2004). Özellikle yardım arama davranışının sosyo-demografik değişkenlere (Sosyoekonomik durum, cinsiyet, vb.) göre farklılık gösterdiğini bulgulayan çalışmalar (Eskin, 2000; Kılınç ve Granello, 2003; Vogel vd., 2007), sosyo-ekonomik düzeyin ve cinsiyetin psikolojik yardım arama davranışı üzerinde belirleyici olduğunu ifade etmektedir. Bu araştırmada da diğer çalışmalar ile benzer bir biçimde kadın katılımcıların psikolojik yardım arama tutumlarının erkeklere göre oransal olarak daha yüksek olduğu bulunmuştur. Aydın (2017)'nin üniversite öğrencileri ile yaptığı araştırmada da erkek öğrencilerin psikolojik yardım aramaya gönüllü olma düzeylerinin düşük olduğu saptanmıştır. Psikolojik yardım arama tutumunda bu araştırma ve diğer araştırmalarda da sosyal damgalamanın olumsuz ve kendini damgalamanın ise pekiştirici olumsuz etkisinin olduğu düşünüldüğünde kadınların oransal olarak daha yüksek bir istatistiki görünümde olması sosyal damgalamanın karşılıklı beslediği bir yapı olarak toplumsal cinsiyet rollerine bağlı olduğu söylenebilir. Nitekim cinsiyetin yardım arama algısı, tutumu ve davranışı ilişkisinin incelendiği çalışmalarda, kadınların psikolojik yardım aramaya ilişkin tutumlarının daha pozitif olduğu görülmüştür (Mackenzie, Gekoski ve Knox, 2006; Sherer, 2007; Vogel, Wade, Wester,

Larson ve Hackler, 2007; Özbay, 2011). Kadınların duygularını ifade etmesi, sorunlarını yakınlarıyla paylaşabilmesi ya da profesyonel yardım alması bunun aksine erkeklerin tam tersi bir davranış sergilemesi, toplumsal bir kabul olarak değerlendirilebilmektedir (Akgül Gök, 2017). Buna göre psikolojik yardım arama tutumunun cinsiyet değişkenine bağlı olarak toplumsal cinsiyet rolleri ile ilişkili olduğu görülmektedir. Bu anlamda Vogel ve diğerleri (2006)'nin de desteklediği üzere gelecek araştırmaların psikolojik yardım aramaya ilişkili kendini damgalama ile sosyal damgalama nedeniyle psikolojik yardım arayışını kolaylaştıran veya engellediği bilinen tüm etmenlerin değerlendirilmesi üzerine yapılması gereken detaylı çalışmalar öngörülmektedir. Koruyucu önleyici faaliyetlerin geliştirilmesi, mevcut müdahalelerin geliştirilmesi ve etkili müdahale yöntemlerinin ortaya koyulması psikolojik yardım arayışını engelleyen etmenlerin tespiti ile mümkündür. Sezer ve Gülleroğlu (2016)'unun da ifade ettiği üzere üniversitelerde yer alan mediko sosyaller ve sosyal servisler öğrencilere en etkili hizmeti sunmak ve ulaştırma sorumluluk taşımaktadır. Bu araştırmada üniversite öğrencileri ile gerçekleştirilmesi bakımından benzer öneriler sunmaktadır. Özellikle gelecek çalışmalarda psikolojik yardım aramayı etkileyen faktörlerin derinlemesine incelenmesi ve bu sonuçlara bağlı olarak üniversitelerin ruh sağlığı hizmetleri ve erişilebilirlik konusundaki durumunun değerlendirilmesi gerekmektedir. Özellikle öğrencilerin kendini damgalama durumunu engelleyen sosyal damgalamanın pekiştirdiği etmenleri irdeleyen nedensel bağlamın odak alındığı çalışmaların geliştirilmesi önemlidir. Özellikle bu alanda nitel yöntem ile derinlemesine çalışmaların gerçekleştirilmesi çözüm yollarının geliştirilmesi noktasında odak olarak seçilmelidir.

Sınırlılıklar ve Gelecek Araştırmalara Öneriler

Bu çalışma kesitsel olarak tasarlanmış ve online form aracılığıyla toplanan verilerden elde edilmiştir. Bu nedenle neden-sonuç ilişkisi ortaya konulmamış, değişkenler arasındaki ilişkilerin istatistiksel olarak elde edilen verilerden çıkarsama yapılmasının mümkün olup olmadığı tartışılmıştır. Farklı üniversitelerden öğrencilerin katıldığı çalışmada katılımcıların kendi öznel deneyimleri ele alınmıştır ve formda kontrol soruları olmasına rağmen samimi cevaplar alındığı varsayılmıştır. Ayrıca farklı üniversitelerden öğrencilerin katılım gösterdiği çalışmada, kadın öğrencilerin daha fazla oranda katılım gösterdiği bulgulanmıştır. Bu anlamda çalışma cinsiyet değişkeninde normal dağılım gösterememiş olup yoğunlukla kadın katılımcıların deneyimleri ile sınırlı kalmıştır. Yapılan araştırmalar erkeklerin psikolojik yardım aramaya gönüllü olma düzeylerinin düşük olduğunu kadınlarda ise bu düzeyin daha yüksek olduğunu göstermektedir (Mackenzie, Gekoski ve Knox, 2006; Sherer, 2007; Vogel, Wade, Wester, Larson ve Hackler, 2007; Özbay, 2011; Aydın, 2017). Yapılan bu araştırmalar ile bağlantılı olarak, erkeklerin yardım aramaya gönüllü olma ile ilgili çekincelerinin çalışmalara katılımcı olarak gönüllü olmalarını etkilediği düşünülmektedir. Bu nedenle gelecekte tasarlanan çalışmaların cinsiyet ve toplumsal cinsiyet algısı değişkenleri temelinde derinlemesine sorunu irdelenecek bir biçimde, farklı zaman aralıklarında veya boylamsal olarak karma yöntemlerle gerçekleştirilmesi önerilmektedir. Ayrıca farklı (psikolojik sağlamlık, öz şefkat gibi) değişkenlerle de çalışmaların yürütülebileceği düşünülmektedir.

ARAŞTIRMAYA İLİŞKİN ETİK BİLGİLER

Araştırmaya ait verilerin toplanması öncesinde 05.03.2020 tarihli 88/4 sayılı kararı ile Etik Kurul İzni alınmıştır.

ARAŞTIRMACILARIN KATKI ORANI

Yazarlar çalışmaya eşit oranda katkı sağlamıştır.

ÇATIŞMA BEYANI

Bu çalışmada herhangi bir potansiyel çıkar çatışması bulunmamaktadır.

KAYNAKÇA

- Acun-Kapıkıran, N. & Kapıkıran, Ş. (2013). Psikolojik yardım aramada kendini damgalama ölçeği: Geçerlik ve güvenilirlik. *Türk Psikolojik Danışma ve Rehberlik Dergisi*, 5(40), 131-141.
- Akgül Gök, F. (2017). Şizofreni hastalarına bakım veren kadınların yaşadıkları güçlüklerin değerlendirilmesi: nitel bir araştırma. *Journal of International Social Research*, 10(53), 433-441.
- Arnett, J. (2004). *Emerging adulthood: The winding road from the late teens through the twenties*. Oxford University Press.
- Aydın, M. (2017). Lisans öğrencilerinin psikolojik yardım aramaya gönüllülüklerinin incelenmesi. *Yıldız Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 1(1), 76-94.
- Bilge, A. & Çam, O. (2010). Ruhsal hastalığa yönelik damgalama ile mücadele. *TAF Preventive Medicine Bulletin*, 9(1), 71-78.
- Corrigan, P. (2004). How stigma interferes with mental health care. *American Psychologist*, 59(7), 614-625.
- Corrigan, P. W. & Shapiro, J. R. (2010). Measuring the impact of programs that challenge the public stigma of mental illness. *Clinical Psychology Review*, 30(8), 907-922.
- Erkan, S., Özbay, Y., Çankaya, Z. C., & Terzi, Ş. (2012). Üniversite öğrencilerinin yaşadıkları problemler ve psikolojik yardım arama gönüllükleri. *Eğitim ve Bilim*, 37(164), 94-107.
- Eskin, M. (2000). Ergen ruh sağlığı sorunları ve intihar davranışlarıyla ilişkileri. *Klinik Psikiyatri Dergisi*, 3(4), 228-234.
- Eşkisu, M., Ağırkan, M., & Haspolat, N. K. (2018). Üniversite öğrencilerinin psikolojik yardım aramaya ilişkin kendini damgalama tutumları ile bilişsel-davranışsal kaçınma düzeyleri arasındaki ilişki. *Anemon Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 6(STEMES'18), 63-71.
- Fischer, E. H., & Turner, J. L. (1995). Attitudes toward seeking professional psychological help: A shortened form and considerations for research. *Journal of College Student Personnel*, 36(4), 368-373.
- Gravetter, F. J., Wallnau, L. B., Forzano, L. A. B., & Witnauer, J. E. (2020). *Essentials of statistics for the behavioral sciences*. Cengage Learning.
- Güç, E. (2014). Üniversite öğrencilerinin kendini damgalama, stresle başa çıkma tarzları ve psikolojik

- yardım arama tutumlarının incelenmesi (Yüksek lisans tezi). Ankara Üniversitesi, Ankara.
- Hackler, A. H., Vogel, D. L. & Wade, N. G. (2010). Attitudes toward seeking Professional help for an eating disorder: the role of stigma and anticipated outcomes. *Journal Of Counseling & Development*, 88, 424-431.
- Kapıkıran, N. A., & Kapıkıran, Ş. (2013). Psikolojik yardım aramada kendini damgalama ölçeği: Geçerlik ve güvenirlik. *Türk Psikolojik Danışma ve Rehberlik Dergisi*, 4(40).
- Kavas, A. B., Topkaya, N., & Gençoğlu, C. (2014). Psikolojik yardım alma nedeniyle sosyal damgalanma, denetim odağı, kendini damgalama ve yaşam doyumu arasındaki ilişkiler. *Ondokuz Mayıs Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 33(2), 367-377.
- Kılınç, A., & Granello, P. F. (2003). Overall life satisfaction and help seeking attitudes of turkish college students in the united states: Implications for college counselors. *Journal of College Counseling*, 6, 56-68.
- Kitzrow, M. A. (2003). The mental health needs of today's college students: Challenges and recommendations. *Journal of Student Affairs Research and Practice*, 1(41), 161-179.
- Komiya, N., Good, G. E. & Sherrod, N. B. (2000). Emotional openness as a predictor of college students' attitudes toward seeking psychological help. *Journal of Counseling Psychology*, 47, 138-143.
- Koydemir, S., & Demir, A. (2005). ODTÜ Öğrencilerinde Yardım Arama Davranışı. *Marmara Üniversitesi Atatürk Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Dergisi*, 22(22), 211-218.
- Loya, F., Reddy, R. & Hinshaw, S. P. (2010). Mental illness stigma as a mediator of differences in caucasian and South Asian college students' attitudes toward psychological counseling. *Journal of Counseling Psychology*, 20, 1-7.
- Mackenzie, C. S., Knox, V. J., Gekoski, W. L. & Macaulay, H. L. (2004). An adaptation and extension of the attitudes toward. *Journal of Applied Social Psychology*, 34(11), 2410-2435.
- Mackenzie, C. S., Gekoski, W. L., & Knox, V. J. (2006). Age, gender, and underutilization of mental health services: The influence of help seeking attitudes. *Aging & Mental Health*, 10(6), 574-582.
- Moses, T. (2009). Stigma and self-concept among adolescents receiving mental health treatment, *American Journal of Orthopschiatry*, 79(2), 261-274.
- Nicholas, J., Oliver, K., Lee, K., & O'Brien, M. (2004). Help-seeking behaviour and the Internet: An investigation among Australian adolescents. *Australian e-journal for the Advancement of Mental Health*, 3(1), 16-23.
- Özbay, Y., Terzi, Ş., Erkan, S. & Cihangir-Çankaya, Z. (2011). Üniversite öğrencilerinin profesyonel yardım arama tutumları, cinsiyet rolleri ve kendini saklama düzeyleri. *Pegem Eğitim ve Öğretim Dergisi*, 1(4), 59-71.
- Reynders, A., Kerkhof, A. J. F. M., Molenberghs, G. & Audenhove, C. V. (2014). Attitudes and stigma in relation to help-seeking intentions for psychological problems in low and high suicide rate

- regions. *Social Psychiatry Psychiatric Epidemiology*, 49, 231-239.
- Rickwood, D., Deane, F. P., Wilson, C. J. & Ciarrochi, J. V. (2005). Young people's help-seeking for mental health problems. *Australian e-Journal for the Advancement of Mental Health*, 4(3), 1-34.
- Rosenthal, B. S. ve Schreiner, A. C. (2000). Prevalence of psychological symptoms among undergraduate students in an ethnically diverse urban public college. *Journal of American College Health*, 49, 12-18.
- Serim, F., & Çankaya, Z. C. (2015). Yetişkinlerin psikolojik yardım arama tutumlarının yordanması. *Ege Eğitim Dergisi*, 16(1), 177-198.
- Sezer, S., & Gülleroğlu, D. (2016). Psikolojik yardım arama tutumlarını yordayan değişkenler: Kendini damgalama, özsaygı, psikolojik yardım almış olma. *Uludağ Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 29(1), 75-93.
- Sherer, M. (2007). Advice and help seeking intentions among youth in Israel: Ethnic and gender differences. *Journal of Sociology & Social Welfare*, 34(3), 53-75.
- Timlin-Scalera, R. M., Ponterotto, J. G., Blumberg, F. C. & Jackson, M. A. (2003). A grounded theory study of help-seeking behaviors among White male high school students. *Journal of Counseling Psychology*, 50, 339-350.
- Topkaya, N. (2011). Psikolojik yardım alma nedeniyle kendini damgalama ölçeği'nin geçerlik ve güvenilirlik çalışması. XI. Ulusal Psikolojik Danışma ve Rehberlik Kongresi'nde sunulan bildiri, Ege Üniversitesi, İzmir.
- Topkaya, N. (2014). Psikolojik yardıma ilişkin tutumu yordamada cinsiyet, psikolojik yardım alma nedeniyle kendini damgalama ve sosyal damgalanma. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Bilimleri Dergisi*, 14(2), 480-487.
- Vogel D. L., Wade N. G. & Hackler, H. (2007). Perceived public stigma and the willingness to seek counseling: the mediating roles of self-stigma and attitudes towards counseling, *Journal of Counseling Psychology*, 54, 40-50.
- Vogel, D. L., Bitman, R. L., Hammer, J. H. & Wade, N. G. (2013). Is stigma internalized? The longitudinal impact of public stigma on self-stigma. *Journal of Counseling Psychology*, 60(2), 311-316.
- Vogel, D. L., Wade, N. G & Haake, S. (2006). Measuring the self-stigma associated with seeking psychological help. *Journal of Counseling Psychology*, 53(3), 325- 337.
- Vogel, D. L., Wester, S. R & Larson, L. M. (2007). Avoidance of counseling: psychological factors that inhibit seeking help. *Journal of Counseling and Development*, 85, 410-422.
- Wahto, R. S., Swift, J. K. & Whipple, J. L. (2016). The role of stigma and referral source in predicting college student-athletes' attitudes toward psychological help-seeking. *Journal of Clinical Sport Psychology*, 10, 85-98.
- Gravetter, F. J., Wallnau, L. B., Forzano, L. A. B., & Witnauer, J. E. (2020). *Essentials of statistics for the behavioral sciences*. Cengage Learning.

Sosyal Hizmet Öğrencilerinin Merhamet Düzeyleri

Determination of the Compassion Levels of Social Work Students

Rasim BABAHAÑOĞLU¹, Aysel TEKGÖZ OBUZ², Nevzat GENCER³

¹ Dr. Öğr. Üyesi, Hitit Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi Sosyal Hizmet Bölümü, rasimbabahanoglu@hitit.edu.tr, ORCID: 0000-0002-6538-0329

² Arş. Gör. Dr., Hitit Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi Sosyal Hizmet Bölümü, ayseltekgoz@hitit.edu.tr, ORCID: 0000-0002-6738-5449

³ Dr. Öğr. Üyesi, Hitit Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi Sosyal Hizmet Bölümü, nevatgencer@hitit.edu.tr, ORCID: 0000-0001-9619-8119

Başvuru: 01.03.2021
Kabul: 27.05.2021

Atıf:
Babahanoğlu, R., Tekgöz-Obuz, A. ve Gencer, N. (2021). Sosyal hizmet öğrencilerinin merhamet düzeyleri. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 32(3), 847-866. DOI: 10.33417/tsh.888894

ÖZET

Bu çalışmanın amacı, sosyal hizmet bölümü öğrencilerinin merhamet düzeylerini bazı değişkenlere göre incelemektir. Böylece sosyal hizmetin temel kavramlarından biri olan merhametin bu alanda okuyan öğrenciler açısından nasıl değerlendirildiği ortaya konulmuş olacaktır. Araştırmanın çalışma grubu 2019-2020 yılının bahar döneminde ANONİM Üniversitelerinde eğitim gören sosyal hizmet bölümü lisans öğrencilerinden oluşmaktadır. Veriler araştırmacılar tarafından hazırlanan ve bazı demografik değişkenlerden oluşan bilgi formu ile Akdeniz ve Deniz (2016) tarafından Türkçe'ye uyarlanan "Merhamet Ölçeği" aracılığıyla toplanmıştır. 505 katılımcıdan elde edilen verinin değerlendirildiği çalışmada, Merhamet Ölçeğinin (MÖ) Cronbach Alpha güvenirlik katsayısı 0,86 olarak hesaplanmıştır. Veriler SPSS 20.0 paket programı ile analiz edilmiştir. Verilerin çözümlenmesinde t testi ve tek yönlü varyans analizinden (ANOVA) yararlanılmıştır.

Araştırma sonucunda örneklemin MÖ toplam ortalama puanının yüksek olduğu bulgulanmıştır ($\bar{x}=95,52$). MÖ ile alt boyutlardan elde edilen puanlar, aile yapısı ve yaşadığı yer değişkenlerine göre farklılaşmazken, cinsiyet değişkenine göre ölçeğin geneli ve tüm alt boyutlarında kadınlar lehine anlamlı farklılıklar tespit edilmiştir ($p<.05$). Aile tutumu değişkeninde bilinçli farkındalık alt boyutu dışında; aile geliri değişkeninde ise MÖ geneli ve sevecenlik alt boyutu dışında anlamlı farklılığa rastlanmamıştır ($p>.05$). Sınıf düzeyi değişkenine göre MÖ toplam puanı ile sevecenlik, paylaşımların bilincinde olma ve bilinçli farkındalık alt boyutlarında gruplar arasında anlamlı farklılıklar bulunmuştur ($p<.05$).

Anahtar kelimeler: Sosyal hizmet, sosyal hizmet öğrencileri, merhamet, merhamet düzeyi

ABSTRACT

The aim of this study is to examine the compassion levels of social work students according to some variables. Thereby, it will be revealed how compassion, one of the basic concepts of social work, is evaluated in terms of students studying in this field. The study group of the research consists of undergraduate students of social work departments studying at Selçuk, KTO Karatay and Necmettin Erbakan Universities in the spring semester of 2019-2020. The data were collected through the information form prepared by the researchers and consisting of some demographic variables, and the "Compassion Scale" adapted into Turkish by Akdeniz and Deniz (2016). In the study where the data obtained from 505 participants were evaluated, the Cronbach Alpha reliability coefficient of the Compassion Scale (CS) was calculated as 0.86. The data were analyzed with the SPSS 20.0 package program. T test and one-way analysis of variance (ANOVA) were used to analyze the data.

As a result of the research, it was found that the total mean score of the sample on the CS was high ($\bar{x} =95,52$).

While the scores obtained from the sub-dimensions with the CS did not differ according to the variables of family structure and place of residence, significant differences were found in favor of women in the overall and all sub-dimensions of the scale according to the gender variable ($p < .05$). Apart from the mindfulness sub-dimension in the family attitude variable and except for the total score of CS and the kindness sub-dimension in the family income variable, no significant difference was found ($p > .05$). Significant differences were found between the groups in terms of kindness, common humanity and mindfulness sub-dimensions with the CS total score according to the class level variable ($p < .05$).

Keywords: *Social work, social work students, compassion, compassion level*

GİRİŞ

Merhamet, ortak bir tanımı olmayan fakat çeşitli şekillerde ele alınan bir kavram olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu durum Strauss ve arkadaşları (2016: 15) tarafından sorun olarak değerlendirilmektedir. Zira ortak tanımı olmayan bir kavramın ölçülmesi, araştırılması ve değerlendirilmesi, beraberinde pek çok zorluğu da getirmektedir. Bu nedenle alan yazında merhamet, farklı araştırmacılar tarafından sosyal duyarlılık, empati, acı ve sempati gibi bazı kavramlarla birlikte ele alınmaktadır.

Sosyal duyarlılık, yaşadığımız dünya üzerinde olaylara ve ilişkilere duyarlı olmayı ve sorumlulukları yerine getirmeyi ifade eder. Sorunlar karşısında sahip olunan duyarlılık, olaylara çözüm üretmeyi beraberinde getirdiğinden bu kavramın önemli olduğu düşünülmektedir (Fuller ve Myers, 1941: 322). Nitekim sosyal problemlerin yok edilmesinde olaylara yönelik insancıl bir duyarlılık önemli olmaktadır (Pashkevich, 2011). Aksi durumda giderek artan sorunlar, içinde bulunulan zamanın koşullarına bağlı olarak, sosyal sistemlerin de sorunlu hale gelmesine sebebiyet verecektir (Johnson, 2005: 44). Ancak sosyal duyarlılıkla birlikte sorumluluk duygusu gelişen bireyler, kolaylıkla başkaları için kaygı duyabilen ve başkalarına fayda sağlamayı amaçlayan bir tutuma sahip olacaklardır (Staub, 1979; Demirel ve Buğdaycı, 2019: 56).

Merhamet kavramının birlikte anıldığı bir diğer kavram da "*empati*"dir. Goleman (2006), merhamet ve empati arasındaki yakın ilişkinin varlığına değinmiş ve günlük hayatta bu ikisini birlikte kullanılabileceğini ifade etmiştir. Neff ve Pommier (2013) de merhamet ve empati kavramlarının birbirine oldukça benzerlik gösterdiğini hatta bazen birbiri yerine kullanıldığını belirtmişlerdir (Çapan, 2019). Ayrıca onlara göre empati, merhamet için bir ön koşuldur. Bu nedenle başkalarına karşı duyulan hissiyatın tam olarak ne olduğunu bilmek burada önemli olmaktadır.

Merhamet kavramı ile birlikte ele alınabilecek bir kavram da "*acı*"dır. Cingel (2009)'e göre merhametin ortaya çıkmasına yol açabilecek en temel kavramlardan biri acıdır. Başa gelen ve nasıl atlatılacağı bilinmeyen acı olaylara karşı merhamet duygusunun ortaya çıkması, çoğu zaman kaçınılmazdır. Acı çeken kimseye karşı duyulan üzüntü merhamet mi acı mı bunu karıştırmamak gerekir zira bunlar birbirine benzese de farklı anlamlara karşılık gelen kavramlardır (Gilbert ve Choden, 2014). Acıma duygusu olan bireyler, ahlaki ve psikolojik yönden kendini büyük görme özelliği taşımaktadır (Akdeniz ve Deniz, 2016). Merhamet ise, insanın başkalarına karşı hissettiği acıma duygusundan öte bir haldir (Yılmaz ve Üstün, 2018). İnsanlar, merhamet kavramından yoksun olduklarında yalnızca acı ve hüznün gibi yoğun duygular içerisinde kalmaktadır. Başka bir deyişle kişiler, çevrelerindeki insanların yaşadığı acı, üzüntü gibi duygulara erişemediğinde, ortaya çıkan duygu sadece acıma ile sınırlı olacaktır (Akın, 2018).

Yine merhamet kavramı ile birlikte ele alınan bir diğer kavram da "*sempati*"dir. Sempati, merhamet kavramına benzeyen yönleri nedeniyle kimi zaman onun yerine dahi kullanılmaktadır (Deane-Drummond, 2017). Nas ve Sak (2020) ise her iki kavramın da bir kişinin başına gelen kötü bir durum

soncunda ortaya çıkabileceğine ancak bazı açılardan birbirinden farklı olduklarına değinmişlerdir. Aktaş ve Coştur (2007) da yaptıkları çalışmalarında sempati kavramının, merhamet kavramında olduğu gibi daha çok *yardım etme* eylemi ile birlikte anıldığına değinmişlerdir. Bu nedenle de yapılan pek çok çalışmada bu iki kavram arasındaki pozitif bir ilişkiye atıf yapılmaktadır.

Kısacası ortak bir tanımından bahsetmek zor olsa da merhamet; kökeni Arapça'dan gelen bir kelimedir ve "bir kimsenin veya bir başka canlının karşılaştığı kötü durumdan dolayı duyulan üzüntü, acıma ya da şefkat hissi" (Doğan, 1996; TDK, 2020) şeklinde tanımlanmaktadır. Kimi teorisyenler, merhametin içerisinde, üzüntü ve sevgi duygularının bir arada olup olmadığını, merhametin sevgiden doğup doğmadığını veya başkasının sorununu üstlenip üstlenmediği ile ilişkisini tartışmaktadır. Ancak, genel bir çerçeveden bakılırsa; bazılarına göre merhamet, sıkıntı çekme durumuna empatik bir yaklaşımı, bazılarına göre başkaları için üzüntü duymayı ifade eder. Bazılarına göre ise merhamet, bahsedilen tüm duygulardan farklıdır (Atalay, 2018). Sayar (2011)'a göre, insanlığa dair ışığın kendini yeniden göstermesine vesile olan değerli bir duygu olan merhamet, bütün dinlerin ve inançların insana yönelik evrensel değer ve yaklaşımını ifade eder (Gök, 2015; Dalgacı ve Gürses, 2018). Ayrıca ilgisiz, desteksiz, yardımsız bir hayatın varlığı istenmeyen bir durum olduğundan insanlığın, her daim merhamete ihtiyaç duyması kaçınılmaz olmaktadır (Hökelekli, 2008).

Tüm insanlığı ilgilendiren böylesi bir kavramın önemi, bazı ünlü düşünürlerce de ele alınmıştır. Örneğin felsefeci Schopenhauer merhameti, adalete ve insan sevgisine ulaştıran bir araç olarak görmekte ve bu yüce duygu ile insanın kendini bir başkasının yerine koyabileceğini aktarmaktadır (Çalışkan Akçetin, 2016). Benazus (2009) bir çalışmada, Mevlâna Celaleddin Rumi'den bahsederek, merhamet kavramına nasıl baktığına değinmiştir. Mevlana'ya göre merhamet, *insanın ayrılmaz bir parçasıdır*. Gelişen diğer olumlu duygularıyla beraber merhamet sayesinde, toplum olumlu yönde etkilenebilecektir.

Merhamet duygusunun varlığından bahsedebilmek için olması zorunlu olan bir durum vardır ki o da; karşı tarafın acı çektiğine dair farkındalık ve ona karşı duyulan şefkattir. Fakat bunun yanında karşı tarafın acısını dindirmeye yönelik bir eylemin olması da önemlidir. Bu eylemin varlığı, merhametin ayırt edici yönüne işaret eder (Polat, 2016). Bir değer olarak merhametin diğer özellikleri arasında sıklıkla anılabilecek pek çok kavramdan bahsedilebilir. Bunlar arasında; strese karşı tolerans, iyiliği gözetme, kendini ve diğerlerini gözetmede daha motivasyonlu olma, kendisinin ve diğerlerinin ihtiyaçlarına ve duygularına karşı hassasiyet, kendisinin ve başkalarının duygularıyla, ihtiyaçlarıyla ve sıkıntılılarıyla duygusal olarak bağlı olma yer almaktadır. Ayrıca zorlu hisleri, anıları ve durumları görmezden gelmekten ziyade yönetebilme kabiliyetine sahip olmayı, kendimizin ve diğerlerinin aklının nasıl çalıştığını, hissedilenlerin neden hissedildiğini, düşünülenlerin neden düşünüldüğünü anlamak için empati ile yaklaşabilme, kendimize ve diğerlerine karşı aşağılayıcı olmayan, kabul eden bir tavır gibi birçok erdemli davranış kalıbı da bunlardandır (Gilbert ve Irons, 2005; Çapan, 2019).

Kişilerarası ilişkilerde önemli bir konuma sahip olan ve temelde fayda sağlamayı amaçlayan merhamet (Nas ve Sak, 2020), sosyal hizmet mesleği ve disiplininde de oldukça önemlidir. Zira

toplumun geneline göre koşulları daha olumsuz olan bireylerle çalışan sosyal hizmet, duygulardan bağımsız bir alan değildir (Zastrow, 2013: 140). Kötü durumda olan insanlar için üzülmemizin temeli merhamete dayanabilmektedir. Yoksula karşı gelişen yardım etme isteği başka hedefleri de barındırırsa bile en nihayetinde onlara karşı duyulan yardım etme motivasyonu, merhamete işaret etmektedir (Segal, 2007; Morrison ve Robinson, 1997). Yapılan araştırmalarda dezavantajlı gruplarla ilgilenen ve bakımlarından sorumlu olan kişilerdeki merhametin, bakım alan kişiler açısından önemli olduğu saptanmıştır. Aslında merhamet hem bakım verenler hem de bakıma muhtaç olanlar için önemli bir faktördür (Polat, 2016). Örneğin hastanelerde çalışan ve ciddi travmalara tanık olan sosyal hizmet uzmanlarının mesleki uygulamalarda sergiledikleri duygusal tepkilerden biri olan merhamet, hem uzmanların hem de hastaların sağlığı açısından önemli kabul edilmektedir (Badger, Royse ve Craig, 2008). Sosyal hizmet uygulamalarında oldukça önemli bir yere sahip olan empati ve merhametin; sosyal hizmet uzmanlarının doğasında olduğuna ve sorun çözme noktasındaki motive edici yönlerine de denilmektedir (Barlow ve Hall, 2007, Radey ve Figley 2007,). Ancak ne yazık ki, mesleki anlamda önemli kabul edilse de merhamet, sosyal hizmet eğitimde çok odaklanılan bir konu olmamıştır (Başer ve Tekin, 2019).

Dolayısıyla merhamet kavramından bağımsız bir sosyal hizmet uygulamasının yetersiz kalacağı görüşünden beslenen bu araştırmada, mesleğe adım atmaya hazırlanan sosyal hizmet öğrencilerinin, merhamet düzeylerini çeşitli sosyo-demografik değişkenlere göre incelenmesi amaçlanmaktadır. Araştırmanın temel problem cümlesi; “*Sosyal hizmet bölümünde okuyan üniversite öğrencilerinin merhamet düzeyleri nasıldır?*” şeklinde belirlenmiştir. Temel problem cümlesi çerçevesinde aşağıdaki sorulara cevap aranmıştır:

1. Sosyal Hizmet bölümünde okuyan öğrencilerin merhamet düzeyleri nasıldır?
2. Sosyal Hizmet bölümünde okuyan öğrencilerin merhamet düzeyleri ile çeşitli sosyo-demografik değişkenler (cinsiyet, yaşanılan yer, aile yapısı, ailenin tutumu, devam etmekte olduğu sınıf ve aile gelir durumu) arasında anlamlı bir farklılık var mıdır?

YÖNTEM

Araştırma, nicel desende olup, genel tarama modelinin bir alt türü olan, betimsel tarama modeli ile gerçekleştirilmiştir. Genel tarama modelleri, çok sayıda veriden meydana gelen bir evrende, evren ile ilgili genel bir yargıya vararak, evrenin tümü ya da ondan alınacak bir grup, örnek ya da örneklem üzerinde yapılan tarama düzenlemelerini ifade eder (Karasar, 2015).

Tarama araştırmalarında, geçmiş olaylarla alakalı veri bulma, bu veriler arasında ilişki kurma ve yargılarda bulunmak için, kanıtların toplanması ve değerlendirilmesi büyük bir önem taşır. Doğru sonuçlara ulaşmak amacı ile bakıldığında, toplanan her verinin ‘geçerlilik ve önem’ bakımından eleştiri süzgecinden geçirilmesi büyük önem arz eder (Gall vd., 1996). Araştırma öncesinde Selçuk Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesinden 16.02.2020 tarihli ve 2020/296 sayılı karar numarası ile Etik Kurul izni alınmıştır.

Evren ve Örneklem

Araştırmanın evrenini, Şubat-Mart 2020 tarihlerinde Selçuk Üniversitesi, Necmettin Erbakan Üniversitesi ve Karatay Üniversitesi'nde lisans düzeyinde eğitim-öğretim görmekte olan sosyal hizmet öğrencilerinin tamamı oluşturmaktadır. Söz konusu üniversitelerde toplam 1006 sosyal hizmet öğrencisi bulunmaktadır. Bu araştırmanın örneklemini ise, basit seçkisiz örnekleme yöntemiyle ulaşılabilen ve çalışmaya gönüllü bir şekilde katılan 505 öğrenci oluşturmaktadır. Katılımcılara ait tanımlayıcı bilgiler Tablo1'de sunulmuştur.

Veri Toplama Araçları

Araştırmada, araştırmacılar tarafından hazırlanan katılımcılara ait bazı bağımsız değişkenlerden oluşan demografik bilgi formu (cinsiyet, yaşanılan yer, aile yapısı, ailenin tutumu, devam etmekte olduğu sınıf ve aile gelir durumu) ile Akdeniz ve Deniz (2016) tarafından uyarlanan "Merhamet Ölçeği" kullanılmıştır.

Merhamet Ölçeği (MÖ): Pommier (2011) tarafından geliştirilmiş, Akdeniz ve Deniz (2016) tarafından Türkçeye uyarlanmıştır. Merhamet ölçeği altı alt boyuttan ve 24 maddeden oluşmaktadır. "Hiçbir zaman" ve "her zaman" arasında 5'li likert tiptedir. Ölçek sevecenlik (6, 8, 16, 24), umursamazlık (2, 12, 14, 18), paylaşımların bilincinde olma (11, 15, 17, 20), bağlantısızlık (3, 5, 10, 22), bilinçli farkındalık (4, 9, 13, 21) ve ilişki kesme (1, 7, 19, 23) olmak üzere altı alt boyuttan oluşmaktadır. Ölçeğin Alt boyutlar için iç tutarlık güvenilirlik katsayıları, sevecenlik için .73, umursamazlık için .64, paylaşımların bilincinde olma için .66, bağlantısızlık için .67, bilinçli farkındalık için .70 ve ilişki kesme için .60 olarak hesaplanmıştır. Aynı zamanda, ölçeğin uyum indeksleri ise, GFI = .90, CFI = .94, NFI = .91, IFI = .94 ve RMSEA = .061 olacak şekilde tespit edilmiştir (Akdeniz ve Deniz, 2016: 55-56). Bizim çalışmamızda ölçek alt boyutlarının güvenilirlik katsayıları ise, sırasıyla *Sevecenlik* alt boyutu için .66, *Umursamazlık* alt boyutu için .70, *Paylaşımların Bilincinde Olma* alt boyutu için .74, *Bağlantısızlık* alt boyutu için .72, *Bilinçli Farkındalık* alt boyutu için .66 ve *İlişki Kesme* alt boyutu için .74 olarak bulunmuştur.

Ölçeğin umursamazlık, bağlantısızlık ve ilişki kesme alt boyutları ters çevrilerek hesaplanır. Bu hesap sonrasında toplam puan ortalaması alınır. Ölçekten alınabilecek en yüksek puan 120 olup, alınan puan arttıkça merhamet düzeyi de artmaktadır. Ölçeğin uyarlama sürecindeki Cronbach Alpha iç güvenilirlik katsayısı .85 olarak bulunmuştur (Akdeniz ve Deniz, 2016; Çingöl vd., 2018; Candemir, 2019). Bu çalışmada ölçeğin Cronbach Alpha değeri .86 tespit edilmiştir.

Verilerinin Toplanması ve Analizi

Araştırmalar genellikle verilerin toplanma sürecine göre anlık, kesitsel ve boylamsal olarak üçe ayrılmaktadır (Büyüköztürk vd., 2013). Bu araştırma ise, anlık sürece göre gerçekleştirilmiştir. Anlık süreç, araştırmacının zamansal ve ekonomik gibi imkânlar dâhilinde verilere ulaşabilme olarak tanımlanmaktadır (Karasar, 2015: 132). Bu kapsamda; araştırmadaki katılımcılara yüz yüze anket uygulanarak veriler toplanmıştır.

Araştırmada elde edilen veriler SPSS 20,0 paket programına aktarılmıştır. Aktarım sırasında eksikliklerin giderilmesi için gerekli kontroller yapıldıktan sonra analiz işlemleri gerçekleştirilmiştir. Öncelikle katılımcıların merhamet düzeyleri ya da sosyal duyarlılık tutumlarına ilişkin betimsel istatistikler yapılmıştır. Daha sonra yapılan normallik testi, örneklem sayısının yeterli ve dağılımların normal olduğunu gösterdiğinden, veri analizinde parametrik testler kullanılmıştır (bkz. Tablo 2).

Katılımcıların merhamet ölçeği ve alt boyutlarının toplam puanları ile cinsiyetlerine göre farklılaşım farklılaşmadığını test etmek için bağımsız örneklem için t-testi; yaşanan yer, aile yapısı, aile tutumu, devam etmekte oldukları sınıf ve aile gelir durumlarına göre anlamlı farklılık gösterip göstermediğini test etmek için de tek yönlü varyans analizi (ANOVA) testi uygulanmıştır. İstatistiksel anlamlılık .05 düzeyinde sınanmıştır. Elde edilen sonuçlar, “Bulgular” bölümünde tablolar halinde sunulmuştur.

BULGULAR

Bu bölümde, araştırmanın amacı doğrultusunda öncelikle örneklemin sosyo-demografik özellikleri ve merhamet düzeylerine ilişkin genel tutumları betimlenmiştir. Daha sonra ölçekten elde edilen puanların belirlenen bağımsız değişkenlerle ilişkisi incelenmiştir.

Örneklemin Sosyo-Demografik Özelliklerine İlişkin Betimsel Bulgular

Örneklemin sosyo-demografik özelliklerine ilişkin frekans ve yüzdeler Tablo 1’de gösterilmiştir.

Tablo 1. Örneklemin Sosyo-Demografik Özellikleri

Sosyo-Demografik Özellikler	Seçenekler	Frekans	Yüzde
Cinsiyet	Kadın	305	60,4
	Erkek	200	39,6
Devam etmekte olduğu sınıf	1. Sınıf	160	31,7
	2. Sınıf	151	29,9
	3. Sınıf	88	17,4
	4. Sınıf	106	21,0
Yaşadığı yer	Köy/Kasaba	80	15,8
	İlçe	192	38,1
	Şehir/Büyükşehir	233	46,1
Aile yapısı	Çekirdek aile	396	78,4
	Geniş aile	83	16,4
	Diğer (Tek ebeveyn)	26	5,2
	Demokratik	316	62,6
Ailenin tutumu	Baskıcı	47	9,3
	Aşırı ilgili	114	22,6
	İlgisiz	28	5,5
	Düşük	119	23,5
Aile gelir durumu	Orta	151	30,0
	Yüksek	235	46,5

Tablo incelendiğinde; katılımcıların %60,4’ünün kadın, %39,6’sının ise erkek olduğu görülmektedir. %31,7’si 1. Sınıf, %29,9’u 2. Sınıf, %17,4’ü 3. Sınıf ve %21’i de 4. Sınıf düzeyinde eğitim görmektedir. Araştırmaya katılanların %15,8’i köyde/kasabada, %38,1’i ilçede ve %46,1’i de

şehirde/büyükşehirde yaşamaktadır. Katılımcıların % 78,4'ü çekirdek ailede ve %16,4'ü geniş ailede yaşarken, tek ebeveynli ailede yaşayanların oranı ise %5,2'dir. Ailenin tutumu değişkenine göre, örneklemin ailelerinin %62,6'sının demokratik, % 9,3'ünün baskıcı, %22,6'sının aşırı ilgili ve %5,5'inin de ilgisiz tutumlu ailelere sahip oldukları görülmektedir. Aile gelir durumuna ilişkin bulgular, örneklemin %23,5'inin "düşük", %30'unun "orta" ve %46,5'inin de "yüksek" gelirli ailelere sahip olduğunu göstermektedir.

Merhamet Ölçeği (MÖ) ve Alt Boyutlarına Ait Betimsel Bulgular

Tablo 2, örneklemin Merhamet Ölçeği ile alt boyutlarından aldıkları toplam puan ortalamalarına ait verileri içermektedir.

Tablo 2. MÖ ve Alt Boyutlarına İlişkin Ortalama Puanlar

MÖ ve Alt Boyutları	N	Min.	Max.	\bar{X}	Ss.	Skewness	Kurtosis
MÖ	505	59,04	112,08	95,52	9,43	-,98	,99
Sevecenlik	505	1,50	5,00	16,68	,67	-,98	1,04
Umursamazlık	505	1,50	5,00	16,64	,65	-,89	,82
Paylaşımların bilinç. olma	505	1,00	5,25	16,52	,67	-1,13	1,64
Bağlantısızlık	505	2,00	5,00	14,72	,45	-,69	1,15
Bilinçli farkındalık	505	2,00	5,00	16,32	,57	-,84	,90
İlişki kesme	505	2,00	5,00	14,64	,43	-,49	,94

Tablo 2'deki sonuçlardan; örneklemin MÖ puanlarının minimum 59,04, maksimum 112,08 ve toplam tutum puan ortalamasının da $95,52 \pm 9,43$ olduğu anlaşılmaktadır. Ölçekten alınabilecek en yüksek puan 120'dir. Alt boyutlara ilişkin veriler incelendiğinde; puanların minimum 1, maksimum 5,00 arasında değiştiği ve en yüksek ortalamanın *Sevecenlik* alt boyutunda elde edildiği görülmektedir ($\bar{X}=16,68$). Alt boyutlardan elde edilen puanlar sırasıyla; *Umursamazlık*: $\bar{X}=16,64$, *Paylaşımların Bilincinden Olma*: 16,52, *Bağlantısızlık*: $\bar{X}=14,72$, *Bilinçli Farkındalık*: $\bar{X}=16,32$ ve *İlişki Kesme*: $\bar{X}=14,64$ olarak hesaplanmıştır. MÖ ve tüm alt boyutlarının Skewness (Çarpıklık) ve Kurtosis (Basıklık) indeksleri ± 2 arasında olduğundan, normallik varsayımı da sağlanmaktadır (Jöreskog ve Sorbon, 1996). Bu sonuçlara göre, dağılımın homojen olduğu ve katılımcıların merhamet düzeyinin yüksek olduğu değerlendirilebilir.

Merhamet Ölçeği ve Alt Boyutlarından Elde Edilen Puanların Demografik Değişkenler İle Karşılaştırılması

Araştırma problemi çerçevesinde, öğrencilerin merhamet düzeylerinin çeşitli sosyo-demografik değişkenlere göre farklılaşıp farklılaşmadığına ilişkin t-testi ve ANOVA testi sonuçları aşağıdaki tablolarda gösterilmiştir.

Tablo 3. Cinsiyete Göre MÖ ve Alt Boyutlara Ait t-Testi Sonuçları

MÖ-Alt Boyutlar	Cinsiyet	N	\bar{X}	Ss	t	p	
MÖ	Kadın	305	96,96	7,93	4,85	0,00*	
	Erkek	200	89,04	10,90			
Sevecenlik	Kadın	305	17,00	0,62	3,83	0,00*	
	Erkek	200	15,20	0,72			
Umursamazlık	Kadın	305	16,92	0,59	4,12	0,00*	
	Erkek	200	15,36	0,72			
Paylaşımların Olma	Bilincinde	Kadın	305	16,68	0,61	2,00	0,04*
		Erkek	200	15,80	0,75		
Bağlantısızlık	Kadın	305	15,00	0,41	4,06	0,00*	
	Erkek	200	13,56	0,48			
Bilinçli Farkındalık	Kadın	305	16,60	0,51	3,52	0,00*	
	Erkek	200	15,12	0,65			
İlişki kesme	Kadın	305	14,84	0,39	2,82	0,00*	
	Erkek	200	13,72	0,48			

*p<0.05

Tablo 3, katılımcıların cinsiyet değişkeni ile MÖ ve alt boyutlarının toplam puanları arasındaki anlamlılık düzeyinin tespiti için yapılan t-testi analiz sonuçlarını göstermektedir. Sonuçlara bakıldığında; MÖ ve alt boyutlarının puan ortalamasının cinsiyete göre anlamlı şekilde farklılaştığı görülmektedir ($p<.05$). Veriler, MÖ'den elde edilen puanlarda, kadınların ortalamasının ($\bar{X}=96,96$), erkeklerin ortalamasından ($\bar{X}=89,04$) anlamlı düzeyde yüksek olduğunu göstermektedir. Ayrıca tüm alt boyutlarda yine kadınların puan ortalaması daha yüksek çıkmıştır. Kadınların elde ettiği en yüksek ortalamanın *Sevecenlik* alt boyutunda olduğu (Kadın: $\bar{X}=17,00$; Erkek: $\bar{X}=15,20$), en düşük ortalamasının da *İlişik Kesme* alt boyutunda olduğu (Kadın: $\bar{X}=14,84$; Erkek: $\bar{X}=13,72$) saptanmıştır. Buna göre kadınların merhamet düzeyleri erkeklere göre daha yüksektir.

Tablo 4. Sınıf Düzeyine Göre MÖ ve Alt Boyutlara Ait Varyans Analizi (ANOVA) Sonuçları

MÖ ve Alt Boyutlar	Sınıf Düzeyi	N	\bar{X}	Ss	F	p	Anlamlı Fark (Scheffe)
MÖ	1. Sınıf	160	96,72	8,52	6,70	0,00*	1>4
	2. Sınıf	151	96,072	8,05			
	3. Sınıf	88	95,52	9,32			
	4. Sınıf	106	92,16	11,65			
Sevecenlik	1. Sınıf	160	17,08	0,64	4,47	0,00*	1>4
	2. Sınıf	151	16,88	0,62			
	3. Sınıf	88	16,72	0,59			
	4. Sınıf	106	15,84	0,80			
Umursamazlık	1. Sınıf	160	16,80	0,64	2,40	0,06	-
	2. Sınıf	151	16,88	0,56			
	3. Sınıf	88	16,68	0,67			
	4. Sınıf	106	16,08	0,75			
Paylaşımların Bilincinde Olma	1. Sınıf	160	16,72	0,64	6,29	0,00*	1>4
	2. Sınıf	151	17,08	0,63			
	3. Sınıf	88	16,36	0,61			
	4. Sınıf	106	15,64	0,77			
Bağlantısızlık	1. Sınıf	160	14,76	0,43	2,57	0,05*	1>4
	2. Sınıf	151	14,96	0,44			
	3. Sınıf	88	14,76	0,44			
	4. Sınıf	106	14,40	0,48			
Bilinçli Farkındalık	1. Sınıf	160	16,80	0,53	3,78	0,01*	1>4
	2. Sınıf	151	16,40	0,54			
	3. Sınıf	88	16,20	0,57			
	4. Sınıf	106	15,80	0,66			
İlişki kesme	1. Sınıf	160	14,60	0,41	0,11	0,94	-
	2. Sınıf	151	14,60	0,41			
	3. Sınıf	88	14,72	0,43			
	4. Sınıf	106	14,68	0,48			

*p<0.05

Tablodaki veriler incelendiğinde, sınıf değişkenine göre merhamet toplam puan ortalaması (F=6,70; p=.00, p<.05), *Sevecenlik* (F=4,47; p=.00, p<.05), *Paylaşımın Bilincinde Olma* (F=6,29; p=.00, p<.05), *Bağlantısızlık* (F=2,57; p=.05) ve *Bilinçli Farkındalık* (F=3,78; p=.01, p<.05) alt boyutlarında gruplar arası farklılaşma olduğu görülmektedir. Farklılaşmanın ise, 1. Sınıf ve 4. Sınıflar arasında 1. Sınıfa devam eden öğrenciler lehine olduğu tespit edilmiştir.

Tablo 5. Aile Gelir Durumuna Göre MÖ ve Alt Boyutlara Ait Varyans Analizi (ANOVA) Sonuçları

MÖ ve Alt Boyutlar	Aile Gelir Durumu	N	\bar{X}	Ss	F	p	Anlamli Fark (Scheffe)
MÖ	Düşük	119	95,75	8,81	1,45	0,04*	1>3
	Orta	151	95,35	9,26			
	Yüksek	235	95,50	9,53			
Sevecenlik	Düşük	119	4,32	0,62	3,98	0,01*	1>3
	Orta	151	4,16	0,65			
	Yüksek	235	4,10	0,70			
Umursamazlık	Düşük	119	4,26	0,60	2,58	0,07	-
	Orta	151	4,18	0,66			
	Yüksek	235	4,10	0,67			
Paylaşımların Bilincinde Olma	Düşük	119	4,18	0,63	0,49	0,61	-
	Orta	151	4,14	0,70			
	Yüksek	235	4,10	0,67			
Bağlantısızlık	Düşük	119	3,75	0,44	1,85	0,15	-
	Orta	151	3,69	0,43			
	Yüksek	235	3,65	0,45			
Bilinçli Farkındalık	Düşük	119	4,14	0,54	1,04	0,35	-
	Orta	151	4,09	0,59			
	Yüksek	235	4,05	0,58			
İlişki kesme	Düşük	119	3,71	0,39	1,61	0,19	-
	Orta	151	3,67	0,43			
	Yüksek	235	3,63	0,45			

*p<0.05

Araştırılan konulardan birisi de gelir durumu ile merhamet düzeyi arasındaki ilişkidir. Katılımcıların aile gelir durumu ile merhamet toplam puan ortalaması (F=1,45; p=.04, p<.05) ve *Sevecenlik* (F=3,98; p=.01, p<.05) alt boyutunda gruplar arasında anlamlı bir farkın olduğu gözlemlenmiştir (F=3,98; p=.01, p<.05). Farklılaşmanın ise, aile gelir durumlarının “düşük” ve “yüksek” olanlar arasında düşük düzeyde gelire sahip grup lehine olduğu görülmektedir.

Tablo 6. Yaşadığı Yere Göre MÖ ve Alt Boyutlara Ait Varyans Analizi (ANOVA) Sonuçları

MÖ ve Alt Boyutlar	Yaşadığı Yer	N	\bar{X}	Ss	F	p	Anlamlı Fark (Scheffe)
MÖ	Köy/kasaba	80	96,48	7,75	0,69	0,50	-
	İlçe	192	95,04	9,06			
	Şehir/Büyükşehir	233	95,52	10,20			
Sevecenlik	Köy/kasaba	80	16,76	0,63	0,10	0,90	-
	İlçe	192	16,72	0,62			
	Şehir/Büyükşehir	233	16,64	0,73			
Umursamazlık	Köy/kasaba	80	16,64	0,71	0,48	0,61	-
	İlçe	192	16,56	0,66			
	Şehir/Büyükşehir	233	16,72	0,62			
Paylaşımların Bilincinde Olma	Köy/kasaba	80	17,04	0,55	3,59	0,02*	1>2
	İlçe	192	16,24	0,66			
	Şehir/Büyükşehir	233	16,52	0,70			
Bağlantısızlık	Köy/kasaba	80	14,68	0,41	0,56	0,57	-
	İlçe	192	14,64	0,45			
	Şehir/Büyükşehir	233	14,84	0,46			
Bilinçli Farkındalık	Köy/kasaba	80	16,28	0,55	0,13	0,87	-
	İlçe	192	16,40	0,59			
	Şehir/Büyükşehir	233	16,32	0,57			
İlişki kesme	Köy/kasaba	80	15,08	0,38	0,70	0,49	-
	İlçe	192	14,52	0,41			
	Şehir/Büyükşehir	233	14,60	0,46			

*p<0.05

Yine katılımcıların yaşadıkları yer ile merhamet düzeyleri toplam puanı ve *Paylaşımların Bilincinde Olma* alt boyutu ($p<.05$) dışında diğer alt boyutların toplam puanları arasında herhangi bir farklılaşma saptanmamıştır ($p>.05$). *Paylaşımların Bilincinde Olma* alt boyutunda gruplar arası anlamlılığa bakıldığında ise, köy/kasabada yaşayanların ilçede yaşayanlara göre merhamet düzeylerinin daha yüksek olduğu görülmüştür. Bununla birlikte köy/kasabada yaşayan öğrencilerin merhamet puan ortalaması ($\bar{X}=17,04$), ilçede ($\bar{X}=16,24$), ya da şehir/büyükşehirde yaşayanlara göre ($\bar{X}=16,52$) daha yüksek çıkmıştır.

Tablo 7. Aile Yapısına Göre MÖ ve Alt Boyutlara Ait Varyans Analizi (ANOVA) Sonuçları

MÖ ve Alt Boyutlar	Aile Yapısı	N	\bar{X}	Ss	F	p
MÖ	Çekirdek Aile	396	95,52	9,44	0,15	0,86
	Geniş Aile	83	95,28	8,81		
	Diğer	26	95,28	11,38		
Sevecenlik	Çekirdek Aile	396	16,68	0,67	0,00	0,99
	Geniş Aile	83	16,68	0,66		
	Diğer	26	16,80	0,69		
Umursamazlık	Çekirdek Aile	396	16,64	0,65	0,01	0,98
	Geniş Aile	83	16,68	0,65		
	Diğer	26	16,72	0,72		
Paylaşımların Bilincinde Olma	Çekirdek Aile	396	16,56	0,67	0,14	0,86
	Geniş Aile	83	16,44	0,65		
	Diğer	26	16,40	0,67		
Bağılantısızlık	Çekirdek Aile	396	14,72	0,45	0,17	0,83
	Geniş Aile	83	14,88	0,44		
	Diğer	26	14,44	0,49		
Bilinçli Farkındalık	Çekirdek Aile	396	16,40	0,57	0,82	0,44
	Geniş Aile	83	16,12	0,55		
	Diğer	26	16,40	0,64		
İlişki kesme	Çekirdek Aile	396	14,64	0,43	0,16	0,84
	Geniş Aile	83	14,64	0,43		
	Diğer	26	14,40	0,50		

Tablo 7, söz konusu değişkenlerden birisi olan aile yapısına ilişkin analiz sonuçlarını göstermektedir. Buna göre; katılımcıların merhamet düzeyleri ile sahip oldukları aile yapısı arasında anlamlı bir farklılık tespit edilmemiştir ($p > .05$). Diğer bir deyişle; aile yapısının katılımcıların merhamet düzeyi üzerinde bir etkisi bulunmamaktadır. Çekirdek aile, geniş aile ya da tek ebeveynli aileye sahip bireylerin merhamet düzeyleri birbirine benzerdir.

Tablo 8. Aile Tutumuna Göre MÖ ve Alt Boyutlara Ait Varyans Analizi (ANOVA) Sonuçları

MÖ ve Alt Boyutlar	Aile Tutumu	N	\bar{X}	Ss	F	p	Anlamlı Fark (Scheffe)
MÖ	Demokratik	316	95,28	9,34	5,21	0,00*	3>4
	Baskıcı	47	96,96	7,36			
	Aşırı ilgili	114	97,68	8,95			
	İlgisiz	28	91,20	12,79			
Sevecenlik	Demokratik	316	16,56	0,69	3,48	0,01*	3>4
	Baskıcı	47	17,00	0,56			
	Aşırı ilgili	114	17,12	0,60			
	İlgisiz	28	15,64	0,80			
Umursamazlık	Demokratik	316	16,60	0,64	4,23	0,00*	3>4
	Baskıcı	47	16,84	0,62			
	Aşırı ilgili	114	16,84	0,58			
	İlgisiz	28	15,44	0,93			
Paylaşımların Bilincinde Olma	Demokratik	316	16,56	0,67	0,76	0,51	-
	Baskıcı	47	17,04	0,55			
	Aşırı ilgili	114	16,28	0,71			
	İlgisiz	28	16,32	0,70			
Bağlantısızlık	Demokratik	316	14,68	0,45	2,51	0,05*	3>4
	Baskıcı	47	14,88	0,43			
	Aşırı ilgili	114	14,88	0,40			
	İlgisiz	28	14,20	0,59			
Bilinçli Farkındalık	Demokratik	316	16,32	0,59	4,56	0,00*	3>4
	Baskıcı	47	16,16	0,48			
	Aşırı ilgili	114	16,68	0,54			
	İlgisiz	28	15,00	0,60			
İlişki kesme	Demokratik	316	14,52	0,44	1,77	0,15	-
	Baskıcı	47	14,96	0,40			
	Aşırı ilgili	114	14,80	0,37			
	İlgisiz	28	14,60	0,57			

*p<0.05

Tablo 8'deki analiz sonuçlarına göre, katılımcıların ailesinin tutumu ile merhamet ölçeğinin toplam puanları ve *Sevecenlik*, *Umursamazlık*, *Bağlantısızlık* ve *Bilinçli Farkındalık* alt boyutları arasında anlamlı bir farklılık söz konusudur. Gruplar arası anlamlı farklılığın tespiti için yapılan Post Hoc test analizine göre farklılaşmanın "aşırı ilgili" ve "ilgisiz" olan gruplar arasındadır (F=5,21; p<.05). Ailesi "aşırı ilgili" olan öğrencilerin puan ortalaması (\bar{X} =97,68), ailesi "ilgisiz" olan öğrencilerin puan

ortalamasına göre ($\bar{X}=91,20$) daha yüksektir. Bu sonuç ilgili olan bir aileye sahip olmanın, merhamet düzeyini olumlu etkilediğini düşündürmektedir.

TARTIŞMA ve SONUÇ

Yapılan araştırmada sosyal hizmet bölümü öğrencilerinin merhamet düzeylerinin cinsiyet, devam etmekte olduğu sınıf, aile gelir durumu, yaşanılan yer, aile yapısı ve ailenin tutumu değişkenleri açısından farklılaşıp farklılaşmadığının incelenmesi amaçlanmıştır. Araştırma sonucunda 505 üniversite öğrencisinin merhamet ölçeği puan ortalaması 95,52 olarak tespit edilmiştir. Ölçekten alınabilecek en yüksek puanın 120 olduğu göz önüne alındığında öğrencilerin merhamet düzeylerinin yüksek olduğu söylenebilir. Alan yazında araştırma bulgularımıza yakın sonuçların elde edildiği çalışmalara rastlamak mümkündür. Örneğin Çingöl ve arkadaşları tarafından yapılan ve sağlık yüksekokulu hemşirelik bölümü öğrencilerinin merhamet düzeylerinin incelendiği araştırmada öğrencilerin MÖ puan ortalaması $4,19\pm 0,44$ olarak tespit edilmiştir (Çingöl vd., 2018: 65). Benzer şekilde, Karataş ve Öksüz (2020), sosyal çalışmacı aday öğrencilerinin merhamet puan ortalamasını $4,24\pm 0,44$ olarak belirlemiştir. Doğan Yüksekol ve arkadaşları (2020: 570) da yaptıkları çalışmalarında, katılımcıların merhamet düzeylerini yüksek bulmuşlardır.

Çalışmada cinsiyet değişkenine göre kadınların merhamet düzeylerinin erkeklere göre anlamlı düzeyde daha yüksek olduğu saptanmıştır. Alan yazında çalışma sonuçlarını destekleyen araştırmalar mevcuttur. Örneğin, Çingöl ve arkadaşları da çalışmalarında kadınların MÖ genel ortalamasını ($\bar{X}=4,03$) erkeklerin ortalamasından ($\bar{X}=4,00$) daha yüksek bulmuşlardır (Çingöl vd., 2018: 65). Başer ve Tekin (2019) de Sosyal Hizmet bölümü öğrencilerinin merhamet ve özgeçmişlik düzeyleri arasındaki ilişkiyi inceledikleri çalışmalarında, kadınların merhamet düzeylerini ($\bar{X}=102,12$) erkelere göre ($\bar{X}=94,91$) daha yüksek bulmuşlardır. Tatum'un (2012) üniversite öğrencileriyle yaptığı çalışmada da benzer bir sonuç elde edilmiştir. Çeşitli araştırmalarda da kadınların merhamet düzeylerinin daha yüksek olmasının beklendiği ifade edilmektedir (Chakrabarti ve Baron-Cohen, 2006; Salazar, 2016). Bulgularımızla örtüşen bu sonuçlar kadınların duygusal olmaları, psikolojik olarak hassas ve duyarlı yapıya sahip olmalarıyla açıklanabilir. Pek çok açıdan ayrıcalık olarak kabul edilebilecek bu özellik, yaşamlarının tüm boyutlarında kendisini hissettirmektedir.

Araştırmada katılımcıların devam ettikleri sınıf değişkeni ile MÖ puan ortalaması ve *Sevecenlik*, *Paylaşımın Bilincinde Olma* ve *Bilinçli Farkındalık* boyutlarında 1. Sınıflar lehine anlamlı bir farklılaşma olduğu tespit edilmiştir. Çingöl ve arkadaşlarının (2018) yaptığı çalışmada da katılımcıların sınıf düzeyleri ile merhamet puanları arasında anlamlı bir farklılık tespit edilmiştir. Araştırmada, 2. Sınıf öğrencilerinin puanı 4. Sınıf öğrencilerinin puanından istatistiksel olarak anlamlı düzeyde yüksek bulunmuştur. Başer ve Tekin'in (2019) yapmış oldukları çalışmaya göre de katılımcıların merhamet düzeyleri ve *Sevecenlik* alt boyutu arasında anlamlı bir farklılık tespit edilmiştir. Buna göre 3. Sınıfta olanların merhamet düzeylerinin 4. Sınıfta olanlara göre daha yüksek olduğu tespit edilmiştir. Midlarsky ve Hannah'ın (1985) yapmış oldukları araştırmada da, öğrencilerin

sınıfları yükseldikçe merhamet düzeylerinin de düştüğü saptanmıştır. Araştırmacılar, ilköğretim öğrencilerinin, lise öğrencilerine göre; lise öğrencilerinin de üniversite öğrencilerine göre daha fazla yardım davranışında bulduklarını tespit etmişlerdir. Kapıcıoğlu'nun (2019) çalışmasında ise katılımcıların sınıf düzeyleri ile merhamet puan ortalamaları arasında anlamlı bir fark olmadığı ve bütün sınıflardaki öğrencilerin merhamet puan ortalamalarının birbirine yakın olduğu tespit edilmiştir.

Araştırmanın bir diğer bulgusu da aile gelir durumuna göre MÖ ve *Sevecenlik* alt boyutlarında gruplar arasında istatistiksel olarak anlamlı farklılığın saptanmasıdır. Aile gelir durumunda MÖ ve *Sevecenlik* alt boyutunda ortalaması en yüksek grup düşük gelir seviyesine sahip olanlardır. MÖ genelinde ve *Sevecenlik* alt boyutu bakımından düşük gelirli grup ile yüksek gelire sahip olan gruplar arasında düşük gelirli olanlar lehine bir farklılaşma söz konusudur.

Araştırmanın bir diğer sonucu da örneklemin yaşadıkları yer ve aile yapısı değişkenleri ile MÖ puanları arasındaki ilişkiye dairdir. Yaşadıkları yer değişkenine göre, *Paylaşımların Bilincinde Olma* alt boyutu dışında MÖ geneli ve diğer alt boyutlarında gruplar arasında anlamlı bir farklılık tespit edilmemiştir. *Paylaşımların Bilincinde Olma* boyutunda köyde yaşayan bireylerin puan ortalamasının daha yüksek çıkması, kırsalın kendi dinamikleri çerçevesinde aile bağlarının daha güçlü olmasıyla ve köydeki yapılan işlerde kişilerarası yardımlaşma ve dayanışmanın daha fazla olmasıyla ilişkilendirilebilir. MÖ genel puanı ve alt boyutları ile öğrencilerin aile yapısı değişkeni arasında ise istatistiksel olarak anlamlı farklılık olmadığı bulunmuştur ($p>.05$). Çingöl ve arkadaşları (2018) ile İşgör (2017: 431) de çalışmalarında araştırma sonuçlarımıza benzer olarak öğrencilerin merhamet düzeylerinin ailenin yaşadığı yer değişkenine göre farklılaşmadığını saptamışlardır. Bu sonuç, kitle iletişim araçlarının yaygınlaşması, sosyal medya araçlarının kullanımının artması ve kentleşmenin de etkisiyle kırsalda, ilçe ya da büyükşehirde yaşayan bireylerin yaşam tarzı açısından benzer özellikler göstermesi ile açıklanabilir (İşgör, 2017: 433). Candemir (2019) de, çalışmasında katılımcıların aile yapısı ile merhamet düzeyi arasında anlamlı bir farklılık tespit etmemiştir.

Araştırmada son olarak aile tutumu ile MÖ arasındaki ilişki incelenmiştir. Aile tutumu değişkenine göre MÖ'nün *Bilinçli Farkındalık* alt boyutunda gruplar arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılaşma tespit edilmiştir. Aile tutumu "aşırı ilgili" olan grubun ortalaması, "ilgisiz" olan grubun ortalamasından daha yüksek çıkmıştır. Bu sonuç, ilgili aile tutumunun merhamet üzerinde olumlu bir etkisinin olduğunu göstermektedir. Bu konuda yapılan araştırmalar, bireyin aile yaşantısının ileriki yaşamının üzerinde etkili olduğunu göstermektedir. Kişinin aile yaşamında karşılaştığı olumlu tavırlar, sonraki yaşamını olumlu yönde etkileyebilmekte ve daha merhametli ve hoşgörülü olmasına katkı sağlayabilmektedir (Çapçioğlu, 2015). Çocukluk yıllarında yetiştirilme tutumu onun ileriki yıllarda daha merhametli bir birey olma ihtimalini arttırmaktadır (Neff, 2003). Yapılan bir araştırmada, bireyin sevecenliğinin ebeveyn-çocuk ilişkisine dayandığı, ılımlı bir aile içerisinde büyüyen kişilerin hayata daha güvenilir baktıkları ve başkalarına karşı daha fazla yakınlık duygusu taşıdıkları tespit edilmiştir (Akdeniz, 2014). Başka bir çalışmada ise aile içinde karşılaşılan olumsuz tutumların ileriki

yaşlarda bireyin kendisini değersiz hissetmesine ve olumsuz davranış sergileyen bir kişi olmasına neden olabileceğini göstermiştir (Sayar, 2011).

Sonuç olarak bu araştırmadan elde edilen bulgular kapsamında, sosyal hizmet öğrencilerinin merhamet düzeylerinin yüksek olduğu söylenebilir. Öğrencilerin merhamet düzeylerinin aile yapısı ve yaşadığı yer değişkenlerinden etkilenmediği, cinsiyet, devam ettiği sınıf düzeyi, ailenin geliri ve aile tutumu durumu değişkenlerinden ise etkilendiği saptanmıştır. Temelde bir yardım mesleğini icra edecek geleceğin sosyal hizmet uzmanlarının çalışacağı hedef kitle dikkate alındığında, merhamet duygusunun ne denli önemli olduğu görülmektedir. Bu nedenle sosyal hizmet bölüm müfredatlarında merhamet gibi manevi değerlere yönelik ders sayılarının artırılması önerilebilir. Ayrıca çalışmanın farklı değişkenler ve daha geniş örneklem gruplarıyla yapılması da önerilebilir.

Araştırmaya İlişkin Etik Bilgiler

Araştırma için, Selçuk Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesinden 16.02.2020 tarihli ve 2020/296 sayılı karar numarası ile Etik Kurul izni alınmıştır.

Araştırmacıların Katkı Oranı

Araştırmacıların çalışmaya katkı oranları ise, 1. yazarın %35, 2. yazarın %33, 3. yazarın %32 şeklindedir.

Çatışma Beyanı

Herhangi bir potansiyel çıkar çatışması bulunmamaktadır.

KAYNAKÇA

- Akdeniz, S. (2014). *Farklı merhamet düzeylerine sahip üniversite öğrencilerinde depresyon, anksiyete, stres ve duygusal zekanın incelenmesi*. Doktora Tezi, Necmettin Erbakan Üniversitesi. Konya.
- Akdeniz, S. & Deniz, M. E. (2016). Merhamet ölçeği'nin Türkçeye uyarlanması: Geçerlik ve güvenilirlik çalışması. *The Journal of Happiness & Well-Being*, 4(1), 50-61.
- Akın, Ş. H. (2018). Merhamet kavramı ve Schopenhauer'in merhamet yaklaşımının değerlendirilerek farklı düşünürlerin görüşleriyle karşılaştırılması. *Türkiye Biyoetik Dergisi*, 5(3), 126-131.
- Aktaş, V., & Coştur, R. (2007). Sorumluluk yüklemesi çerçevesinde öfke ve sempati duyguları ile yardım etme ve saldırganlık davranışları. *Türk Psikoloji Dergisi*, 22 (59), 15-37.
- Atalay H, (2018). Merhamet. *PsikeArt, Dergisi*, Mart-Nisan. Erişim tarihi: 8 Mart 2020. Erişim adresi: <https://hakanatalay.wordpress.com/2015/02/24/merhamet/>
- Badger, K., Royse, D., & Craig, C. (2008). Hospital social workers and indirect trauma exposure: an exploratory study of contributing factors. *Health & Social Work*, 33(1), 63-71.
- Barlow, C., & Hall, B. L. (2007). 'What about feelings?': A study of emotion and tension in social work field education. *Social Work Education*, 26(4), 399-413.
- Başer, D. & Tekin, H. H. (2019). Sosyal hizmet öğrencilerinin merhamet ve özgecilik düzeylerinin

- incelenmesi. M. Kıriloğlu ve H. H. Tekin (Ed.). *Güncel Sosyal Hizmet Çalışmaları* içinde (s. 82-89). Konya: Çizgi Yayınevi.
- Benazus, H. (2009). *Mevlâna felsefesi çağlar ötesini aydınlatan ışık*. 9. Baskı. İstanbul: Bizim Kitaplar Yayınevi.
- Büyüköztürk, Ş., Kılıç Çakmak, E., Akgün, Ö. E., Karadeniz, Ş. & Demirel, F. (2013). *Bilimsel araştırma yöntemleri*. 14. Baskı. Ankara: Pegem Akademi Yayınları.
- Candemir, M. L. (2019). *Engelli çocuğa sahip olan ve olmayan ebeveynlerin öz anlayış, kişilik ve merhamet özelliklerinin incelenmesi*. Yüksek Lisans Tezi. İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi, İstanbul.
- Chakrabarti, B., & Baron-Cohen, S. (2006). Empathizing: neurocognitive developmental mechanisms and individual differences. *Progress in Brain Research*, 156, 403-417. doi:10.1016/S0079-6123(06)56022-4
- Cingel, M. (2009). Compassion and professional care: exploring the domain. *Nursing Philosophy*, 10, 124-136. doi: 10.1111/j.1466-769X.2009.00397.x
- Çalışkan Akçetin, N. (2016). Merhamet ve devlet: Schopenhauer. *FLSF Felsefe ve Sosyal Bilimler Dergisi*, (21), 71-86 .
- Çapan, M. (2019). *Üniversite öğrencilerinin merhamet ve öz-anlayış düzeylerinin kişilik özellikleri açısından incelenmesi*. Yüksek Lisans Tezi, Yıldız Teknik Üniversitesi, İstanbul.
- Çapcıoğlu, İ. (2015). Ailede merhamet ve merhametsizliğin yansımaları. *Diyanet Aylık Dergi*, 199, 30-33.
- Çingöl, N., Çelebi, E., Zengin, S. & Karakaş, M. (2018). Bir sağlık yüksekokulu hemşirelik bölümü öğrencilerinin merhamet düzeylerinin incelenmesi. *Klinik Psikiyatri*, 21, 61-67. DOI: 10.5505/kpd.2018.65487
- Dalgacı, B. & Gürses, İ. (2018). Merhametin sağlık hizmetlerindeki yeri ve önemi. *Sinop Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 2(1), 181-204. doi: 10.30561/sinopusd.426996
- Deane-Drummond, C. (2017). Empathy and the evolution of compassion: from deep history to infused virtue. *Zygon*, 52(1), 258–278. doi:10.1111/zygo.12317
- Demirel, H., & Buğdaycı, S. (2019) Spor yapan ve yapmayan üniversite öğrencilerinin olumlu sosyal davranış eğilimlerinin incelenmesi. *Türk Spor Bilimleri Dergisi*, 2(1), 55-59.
- Doğan, M. (1996). *Büyük Türkçe Sözlük*. 11. Baskı. İstanbul: İz Yayıncılık.
- Doğan Yüksekol, Ö., Orhan, İ., Yıldız, E., & Yılmaz, A. N. (2020). Ebelik bölümü öğrencilerinin merhamet düzeylerinin belirlenmesi. *İnönü Üniversitesi Sağlık Hizmetleri Meslek Yüksekokulu Dergisi*, 8(3), 566-577.
- Fuller, R. C., & Myers, R. R. (1941). The natural history of a social problem. *American Sociological Review*, 6(3), 320-329.
- Gall, M. D., Barg, W. R., & Gall, J. P. (1996). *Educational research: an introduction*. 6111 ed. New York: Longman.
- Gilbert, P., & [Irons, C.](#) (2005). Focused therapies and compassionate mind training for shame and

- self-attacking. In P. Gilbert (Ed.), *Compassion: Conceptualisations, Research and Use in Psychotherapy* (p. 263-325), Routledge.
- Gilbert, P., & Choden. (2014). *Mindful Compassion*. USA: New Harbinger Publications.
- Goleman, D. (2006). *Sosyal zeka insan ilişkilerinin yeni bilimi*. İstanbul: Varlık Yayınları.
- Gök, G. A. (2015). Merhamet etmenin dayanılmaz ağırlığı: Hemşirelerde merhamet yorgunluğu. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 20(2), 299-313.
- Hökelekli, H. (2008). *Psikolojiye Giriş*. Bursa: Düşünce Kitabevi Yayınları.
- İşgör, İ. Y. (2017). Merhametin Öznel İyi Oluş Üzerindeki Yordayıcı Etkisinin İncelenmesi. *Gaziantep University Journal of Social Sciences*, 16(2), 425-436. doi: 10.21547/jss.290441
- Johnson, B. (2005). Overcoming "doom and gloom": empowering students in courses on social problems, injustice, and inequality. *Teaching Sociology*, 33, 44-58.
- Jöreskog, K. G., & Sorbon, D. (1996). *Lisrel 8 reference guide 2*. Lincolnwood: Scientific Software International.
- Kapıcıoğlu, S. (2019). *Üniversite öğrencilerinde merhametin yordayıcıları olarak mutluluk ve kişilik özellikleri*. Yüksek Lisans Tezi. Yıldız Teknik Üniversitesi, İstanbul.
- Karasar, N (2015). *Bilimsel Araştırma Yöntemleri*. Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.
- Karataş, Z., & Öksüz, M. (2020). Sosyal çalışmacı adaylarının koşulsuz kendini kabul etme ve merhamet düzeyleri arasındaki ilişkinin incelenmesi. *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 9(4), 2547-2559.
- Midlarsky, E., & Hannah, M. E. (1985). Competence, reticence, and helping by children and adolescents. *Developmental Psychology*, 21(3), 534- 541.
- Morrison E. W., & Robinson, S. L. (1997). When employees feel betrayed: a model of how psychological contract violation develops. *Academy of Management Review*, 22(1), 226- 256.
- Nas, E. & Sak, R. (2020). Merhamet ve merhamet odaklı terapi. *Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 18 (1); 64-84.
- Neff, K. D. (2003). The development and validation of a scale to measure self compassion. *Self and Identity*, 2, 223-250.
- Neff, K. D., & Pommier, E. (2013). The relationship between self-compassion and other-focused concern among college undergraduates, community adults, and practicing meditators. *Self and Identity*, 12,160–176.
- Pashkevich, A.V. (2011). Uppergrade students attitudes toward social problems. *Russian Education and Society*, 53(1), 79–87.
- Polat, F. (2016). *Merhamet yorgunluğu düzeyinin çalışma yaşam kalitesi ile ilişkisi: sağlık profesyonelleri örneği*. Yüksek Lisans Tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi, Isparta.
- Pommier, E. A. (2011). The compassion scale. Dissertation abstracts international section a. *Humanities and Social Sciences*, 72,1174.
- Radey, M., & Figley, C. R. (2007). The social psychology of compassion. *Clinical Social Work*

Journal, 35(3), 207-214.

- Salazar, L.R. (2016). The relationship between compassion, interpersonal communication apprehension, narcissism and verbal aggressiveness. *The Journal of Happiness & Well-Being*, 4(1), 1-14.
- Sayar, K. (2011). Şiddet ve merhametsizliğin kökenleri. *Diyanet Aylık Dergisi*, 244, 23-24.
- Segal, E. A. (2007). Social empathy: A new paradigm to address poverty. *Journal of Poverty*, 11(3), 65-81.
- Staub, E. (1979). *Positive social behavior and morality: Vol. 2. Socialization and development*. New York: Academic Press.
- Strauss, C., Taylor, B.L., Gu, J., Kuyken, W., Baer, R., Jones, F., & Cavanagh, K. (2016). What is compassion and how can we measure it? A review of definitions and measures. *Clinical Psychology Review*, 47, 15-27.
- Tatum, K.J. (2012). *Adherence to Gender Roles as a Predictor of Compassion and Self-Compassion in Women and Men*. Doctoral Dissertation, Baylor University.
- TDK. (2020). *Türk Dil Kurumu Güncel Sözlüğü*. Erişim tarihi, 12 Aralık 2020, erişim adresi, http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&arama=arama&guid=TDK.GTS.5a64f076384a46939911.
- Yılmaz, G. & Üstün, B. (2018). Hemşirelerde profesyonel yaşam kalitesi: Merhamet memnuniyeti ve merhamet yorgunluğu. *Journal of Psychiatric Nursing*, 9(3), 205-211. DOI: 10.14744/phd.2018.86648
- Zastrow, C.(2013). *Sosyal hizmete giriş*. Nika Yayınevi, Ankara.

Toplum ve Sosyal Hizmet

ISSN: 2147-3374 / E-ISSN: 2602-280X

Araştırma Makalesi / Research Article

Üniversite Öğrencilerinin Alkol ve Madde Kullanma Risklerinin Çeşitli Değişkenler Açısından İncelenmesi*

Examining the Alcohol and Substance Use Risks of University Students According to Various Variables

Ayşe KIZILTAŞ¹, Tarık TUNCAY²

¹ Öğr. Gör. Dr., Anadolu Üniversitesi
Psikolojik Danışma ve Rehberlik
Merkezi,
aysekiziltas@anadolu.edu.tr,
aysekiziltas26@gmail.com,
ORCID: 0000-0002-3430-4833

² Prof. Dr., Hacettepe Üniversitesi
İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi
Sosyal Hizmet Bölümü,
tarikuncay@gmail.com,
ORCID: 0000-0002-9447-6717

Başvuru: 23.01.2021
Kabul: 06.06.2021

Atıf:
Kızıltaş, A. ve Tuncay, T. (2021).
Üniversite öğrencilerinin alkol ve
madde kullanma risklerinin çeşitli
değişkenler açısından incelenmesi.
Toplum ve Sosyal Hizmet, 32(3), 867-
882. DOI: 10.33417/tsh.866844

ÖZET

Üniversite öğrencileri alkol ve madde kullanımı açısından riskli yaş grubundadır. Bu bakımdan üniversite öğrencilerini alkol ve madde kullanımına yönelten biyopsikososyal koşulların incelenmesi gereklidir. Bu çalışmada, üniversite öğrencilerinin alkol ve madde kullanım riskleri çeşitli sosyo-demografik değişkenler açısından incelenmiştir. İlişkisel tarama modeliyle gerçekleştirilen çalışmaya, iki farklı kentte yer alan devlet üniversitelerinde öğrenimine devam eden ve seçkisiz örnekleme yoluyla belirlenmiş 790 lisans öğrencisi katılmıştır. Araştırmada Kişisel Bilgi Formunun yanı sıra Riskli Davranışlar Ölçeğinin alkol ve madde kullanımı alt boyutları kullanılmıştır. Verilerin analizinde, parametrik testlerden Bağımsız Örneklem t Testi ve Tek Yönlü Varyans Analizi kullanılmıştır. Öğrencilerin cinsiyetlerinin, barınma biçimlerinin, anne babalarının medeni durumunun, baba tutumlarının, ailelerinde bağımlılık tedavisi alan birinin olup olmadığının, daha önce psikiyatrik yardım alıp almama durumlarının, alkol ve madde kullanım riskinde etkili olan değişkenler oldukları gözlenmiştir. Gençler ve aileleri için bağımlılığı önleme müdahalelerinde kanıta dayalı psikososyal programlar geliştirilmelidir. Ayrıca ileride yapılacak çalışmalar, üniversite öğrencilerinin alkol ve madde kullanım risklerini farklı aile özellikleri, etkileşimleri ve yakın arkadaşlarının niteliği gibi farklı örneklem ve değişkenlerle incelemelidir.

Anahtar kelimeler: Alkol ve madde kullanım riski, gençler, üniversite öğrencileri, sosyal hizmet uygulamaları

ABSTRACT

University students are in the risky age group in terms of alcohol and substance use. Therefore, biopsychosocial factors that drive them to use alcohol and drugs should be monitored with up-to-date research. This study examines alcohol and substance use risks factors of university students in terms of various socio-demographic variables. The research was carried out with a relational screening model, and 790 undergraduate students studying at state universities in two different provinces and selected by random sampling method in the study. In addition to the Personal Information Form, the alcohol and substance use sub-dimensions of the Risky Behaviors Scale were used in the study. Among the parametric tests, Independent Sample t Test and One-Way Analysis of Variance were used to analysis of the data.

* Bu çalışmada birinci yazarın doktora tezindeki verilerden yararlanılmıştır.

It was observed that the following variables effective in the risk of alcohol and substance use: Gender, accommodation type, marital status of parents, father attitudes, whether there is someone who has been treated for addiction in the family, and whether or not they have received psychiatric help before. Evidence-based Psychosocial programs should be developed when conducting addiction prevention interventions for young people and their families. In addition, future studies should examine the alcohol and substance use risks of university students with different samples and variables such as different family characteristics, interactions, and the quality of their close friends.

Keywords: *Alcohol and substance use risk, youth, university students, social work practices*

GİRİŞ

Alkol ve madde bağımlılığı gençlerin sağlığını tehdit eden önemli risk faktörlerindedir. Bağımlılık yapan maddelerin keşfi bin yıllar öncesine dayansa da alkol ve diğer bağımlılık yapıcı maddelerin bir sağlık sorunu olarak ele alınması ve madde bağımlılığının bir davranış bozukluğu olarak tıp literatürüne girmesi 1960'larda olmuştur (Uzbay, 2009). İlk alkol ve madde kullanma yaş ortalamasının ergenlik ve gençlik yıllarını kapsamaması nedeniyle gençleri konu alan bağımlılık araştırmaları da son on yıllarda ivme kazanmıştır.

Dünya Sağlık Örgütü (WHO), maddenin kötüye kullanımı tanımlamasını, "alkol ve yasadışı uyuşturucu dâhil psikoaktif maddelerin, zararlı veya tehlikeli kullanımı" biçiminde yapmıştır (2004, s. 45). Madde bağımlılığı ise yoğun biçimde madde arama ve kullanma davranışının önemli oranda olumsuz sonuçlara rağmen sürdürüldüğü, kronik, yineleyen bir hastalık olarak tanımlanabilir. Birleşmiş Milletler Uyuşturucu ve Suçla Mücadele Ofisi'nin (UNODC) 2019 yılı raporunda, dünya çapında 15- 64 yaş aralığında tahmini 271 milyon kişinin hayatında en az bir kez madde kullandığı belirtilmiştir. Madde bağımlılığı Dünya'da olduğu gibi Türkiye'de de gençliği tehdit eden önemli bir psikososyal problem olarak değerlendirilmekte ve madde kullanım yaş ortalamasının giderek düştüğü ifade edilmektedir (Yüncü vd., 2014). 2018 yılı Türkiye'de genel nüfusta tütün, alkol ve madde kullanımına yönelik tutum ve davranış araştırmasında (TUİK, 2018), yaşamında ilk kez alkol alma yaş ortalamasının 19.94 olduğu, hayatında en az bir kez madde kullananların üçte birinin de 15-24 yaşları arasında olduğu gözlenmiştir. Bu çalışmada madde kullanıcılarının % 9.7'sinin üniversite öğrenimine devam eden gençlerden oluşması dikkate değerdir. Üniversite öğrencileriyle gerçekleştirilen bir çalışmada katılımcıların %64,3'ü alkole 17 yaş ve daha sonra başladığını belirtmiş olup, aynı çalışmada alkole başlamanın çoğunlukla üniversite yıllarında olduğu belirtilmiştir (Aşık vd., 2018).

ABD'de ve Avrupa ülkelerinde yapılmış araştırmalara bakıldığında alkol ve madde kullanımının üniversite öğrencileri arasında yaygın olduğu görülmektedir. ABD'de, tıp fakültesi öğrencileriyle gerçekleştirilen bir çalışmada son bir yılda öğrencilerin %91,3'ünün alkol, %26,2'sinin esrar kullandığını (Ayala vd., 2017), sekiz yıllık bir boylamsal çalışmada da, her yıl en yaygın kullanılan maddenin esrar olduğu, öğrencilik yıllarında kullanım yaygınlığının %47'lere ulaştığı, mezuniyet sonrası dönemde de %29 olduğu belirlenmiştir. ABD'de üniversite öğrencileriyle gerçekleştirilen bir çalışmada katılımcıların %31'inin alkolün kötüye kullanımı, %6'sının ise bir yıl gibi bir süredir alkol bağımlılığı teşhisi koymak için yeterli ölçütleri karşıladıkları bulunmuştur (Knight vd., 2002). Avrupa ülkelerinde de benzer araştırmalara rastlanmaktadır. Alman üniversite öğrencileriyle gerçekleştirilen araştırmada esrarı alkol ve sigara gibi yasal maddelerle birlikte kullananların oranı %11,2 iken, diğer yasa dışı maddelerle birlikte kullananların oranı %5,4 olarak bulunmuştur (Schilling vd., 2017). Brezilya'da üniversite öğrenimine devam eden üniversite öğrencileriyle gerçekleştirilen iki

çalışmanın sonuçları, alkol ve diğer maddelerin kullanımında gözle görülür artış olduğunu ortaya koymuştur (Wagner vd., 2007).

Riskli grupta yer alan ve Türkiye’de genç nüfusun yarısından fazlasını oluşturan üniversite öğrencilerinin (Yükseköğretim Kurulu İstatistikleri, 2020) alkol ve madde bağımlılık risklerini sosyo-demografik özellikleri açısından inceleyen çeşitli araştırmalar bulunmaktadır. Üniversite öğrencileriyle gerçekleştirilen bir araştırmada, katılımcıların %49,5’inin alkol, %7,7’sinin de bağımlılık yapıcı diğer maddelerden kullandığı belirlenmiştir (Güner, 2019). Üniversite öğrencilerinde alkol ve diğer maddelerin kullanımı açısından erkek olmanın (Kılıç ve Uzunçakmak, 2020; Güner, 2019; Koca ve Oğuzöncül, 2015; Wagner vd., 2007; Yıldırım vd., 2011), tek başına ya da arkadaşlarıyla yaşamını sürdürmenin (Dayı vd., 2015; İlhan vd., 2008; Schilling vd., 2017; Yalçın vd., 2009), psikiyatrik yardım almanın (Wolf, Simkowitz ve Carlson, 2009; Yalçın vd., 2009) riski arttırdığı gözlenmiştir.

Gençlerin alkol ve madde kullanımını etkileyen önemli faktörlerden birisi de ailedir. Aileler alkol ve madde kullanımına neden olma ya da önleme bakımından hem biyolojik hem psikolojik hem de sosyal faktörleri bünyesinde barındırmaktadır. Aile yapısına ilişkin çeşitli değişkenler alkol ve madde kullanım nedenlerinin ortaya konduğu araştırmalarda dikkate alınmaktadır. Anne babanın medeni durumunun (Akfert vd., 2009; Yen vd., 2007), anne baba tutumlarının (Akfert vd., 2009; Arslan ve Bal, 2019; Mekonen vd., 2017; San vd., 2020), ailede problemlili alkol ve madde kullanımının (Görgün vd., 2010; Havaçeliği Atlam ve Yüncü, 2017; Koca ve Oğuzöncül, 2015; Turhan vd., 2011) üniversite öğrencilerinin alkol ve madde kullanım riskini arttırdığını ortaya koymuştur. Baba ve kardeşleri sigara ve alkol kullanan bireylerde sigara ve alkol kullanım oranlarının daha yüksek olduğu, madde kullanımı olan bireylerin diğer akrabalarında da madde kullanımı olduğu bulunmuştur (Turhan vd., 2011).

Risk oluşturan etkenlerin çeşitliliği bağımlılığı biyogenetik bir sorun olarak açıklamayı yetersiz kılmaktadır. Biyopsikososyal modele göre, madde kullanımının biyolojik/genetik, psikolojik ve sosyokültürel faktörlerden etkilendiği üzerinde durulur. Bu bakımdan biyopsikososyal model, alkol ve madde kullanım risklerini önleme ya da tedaviye ilişkin müdahalelerde tüm bu faktörlerin ele alınmasını ve sorunun bütüncül değerlendirilmesini gerekli kılmaktadır (Skewes ve Gonzalez, 2013). Bu bakımdan gençlerde alkol ve bağımlılık riskine etki edecek bireysel ve çevresel faktörlerin ayrıntılı biçimde ele alınması gerekmektedir.

Üniversite öğrencileri içinde buldukları gelişim döneminin özelliklerinin yanı sıra eğitim için aileden ayrılma, başka bir kente ve akademik yaşama uyum gibi çeşitli güçlükler yaşayabilmektedirler. Bu süreç bazen gençlerin etkisiz bir baş etme yolu olarak madde kullanımını deneyimlemelerine ya da geçmişte deneyimledikleri için zorlanmalı durumlarda yeniden madde kullanım davranışının tekrarına yol açabilmektedir. Bu bakımdan risklerin ortaya konması oldukça önemli görünmektedir.

Alkol ve madde kullanım risklerine ilişkin yukarıda bahsi geçen araştırma bulguları değerlendirildiğinde, üniversite öğrencileri arasında alkol ve madde kullanım davranışının azımsanmayacak boyutta olduğu, birçok biyopsikososyal faktörün bu yaş grubunun alkol ve madde kullanımında etkili olduğu açıktır. Bu nedenle, bu araştırmanın amacı, üniversite öğrencilerinin alkol ve madde kullanma risklerini çeşitli sosyo-demografik özellikleri açısından ortaya koymaktır. Bu kapsamda bu çalışmada üniversite öğrencilerinin alkol ve madde kullanım risklerinin; cinsiyetleri, barınma biçimleri, anne babalarının medenî durumları, anne baba tutumları, daha önce psikiyatrik yardım alıp almama durumları, ailede bağımlı birey olması ya da olmamasına göre farklılaşım farklılaşmadığı sorularına yanıt aranmıştır.

YÖNTEM

Model

Üniversite öğrencilerinin alkol ve madde kullanım risklerini çeşitli sosyo-demografik değişkenler açısından incelenmesini amaçlayan bu araştırma, nicel araştırma desenlerinden ilişkisel tarama modeliyle gerçekleştirilmiştir.

Çalışma Grubu

Araştırmanın çalışma grubunu 2017-2018 eğitim öğretim yılında Hacettepe ve Eskişehir Osmangazi Üniversitelerinde lisans eğitimlerine devam eden 51.208 öğrenci arasından seçkisiz örnekleme yoluyla belirlenmiş öğrencileri oluşturmaktadır. Bahsi geçen üniversitelerin mühendislik, iktisadi ve idari bilimler, güzel sanatlar, sağlık bilimleri ve edebiyat fakültelerinde okuyan öğrenciler araştırmaya dâhil edilmiştir. Katılıma gönüllü olan toplam 820 öğrenciye ulaşılmış, eksik ya da hatalı doldurulmuş olduğundan 30 katılımcının verileri çalışma grubundan çıkarılmıştır. Katılımcıların %61.7'si kadın, % 38.3'i erkektir.

Veri Toplama Araçları

Kişisel Bilgi Formu

Araştırmacılar tarafından geliştirilen formda öğrencilerin, cinsiyetleri, fakülteleri, öğrenci olarak barınma biçimleri, anne- baba medeni durumları, anne baba tutumları, psikiyatrik yardım alıp almadıkları, ailede alkol/madde bağımlılığı tedavisi gören yakınlarının olup olmadığına ilişkin sorular yer almıştır.

Riskli Davranışlar Ölçeği Üniversite Formu (RDÖÜF)

Gençtanırım (2014) tarafından geliştirilen, üniversite öğrencilerinin anti-sosyal davranışları, sigara, alkol ve madde kullanımı, intihar eğilimi, beslenme alışkanlıkları ve okul terkinin değerlendirildiği yedi alt boyuttan oluşan 5'li Likert tipi (1=hiçbir zaman, 5=her zaman) ölçeğin alkol ve madde kullanım riski alt boyutları kullanılmıştır. Alınan yüksek puanlar, o alt boyuttaki risk düzeyinin yüksek olduğunu ortaya koymaktadır. Ölçeğin güvenilirliğini belirlemek üzere hesaplanan alt boyutların cronbach-alfa

katsayıları 0,64 ile 0,93 arasında değişirken alkol kullanımı alt boyutu için 0,92, madde kullanımı alt boyutu için 0,90 bulunmuştur. Alkol kullanımı alt boyutunun test tekrar test güvenilirliği için hesaplanan Pearson korelasyon katsayısının 0,98 ve madde kullanımı için de 0,97 olduğu bulunmuştur. Bu araştırmada cronbach alfa katsayısı alkol kullanımı alt boyutu için 0,90 ve madde kullanımı alt boyutu için 0,85 bulunmuştur.

Veri Toplama Süreci

Araştırma Hacettepe ve Eskişehir Osmangazi Üniversitelerinin Edebiyat, İktisadi ve İdari Bilimler, Güzel Sanatlar, Mühendislik ve Sağlık Bilimleri Fakültelerinin 26 ayrı bölümünde öğrenimlerine devam eden öğrenciler arasından gönüllülerle gerçekleştirilmiştir. Veriler araştırmacı tarafından sorumlu öğretim elemanlarının izniyle dersliklerde toplanmıştır. Araştırmanın amacına ilişkin bilgi verildikten sonra gönüllülere veri seti dağıtılmıştır. Veri setinin ilk sayfasında yer alan bilgilendirilmiş onam aracılığıyla katılımcılardan yazılı onam alınmıştır.

Verilerin Analizi

Analizlere 790 veri ile başlanmış, tek yönlü uç değerler kutu grafiği ile incelenmiş, 30 veri kapsam dışı bırakılmış ve 760 veri ile istatistiklere devam edilmiştir. Verilerin normallik varsayımını karşılayıp karşılamadığını belirlemek üzere yeniden çarpıklık ve basıklık değerleri hesaplanmıştır. Çarpıklık ve basıklık değerleri, alkol kullanım riski alt boyutu için 1,15- 0,53, madde kullanım riski alt boyutu için 1,60- 1,64 olduğu (George ve Mallery, 2010) ve parametrik analizlere uygun olduğu bulunmuştur. Verilerin analizinde, parametrik testlerden Bağımsız Örneklem *t* Testi ve Tek Yönlü Varyans Analizi (One-Way ANOVA) kullanılmıştır (Büyüköztürk, 2010). Farkın kaynağını belirlemek amacıyla gerçekleştirilen ikili karşılaştırmalarda, varyanslar homojen olmadığından Games-Howell testi kullanılmıştır. Araştırmanın verileri SPSS Paket Programı (v.25) ile analiz edilmiştir.

BULGULAR

Bu çalışmada üniversite öğrencilerinin alkol ve madde kullanım risklerinin çeşitli demografik özelliklerine göre farklılaşp farklılaşmadığı incelenmiş, bulgular aşağıda sunulmuştur. Öğrencilerin alkol ve madde kullanım risklerinin cinsiyetlerine göre farklılaşması Bağımsız Örneklem *t* Testi ile değerlendirilmiş bulgulara Tablo 1’de yer verilmiştir.

Tablo 1. Üniversite Öğrencilerinin Alkol ve Madde Kullanım Risklerinin Cinsiyetlerine Göre Farklılaşmasının İncelenmesi

	Cinsiyet	N	\bar{X}	SS	t	p
Alkol Kullanım Riskleri	Kadın	469	13,51	6,44	-6,13	,00
	Erkek	291	16,76	8,04		
Madde Kullanım Riskleri	Kadın	469	9,93	2,11	-6,62	,00
	Erkek	291	11,16	3,38		

p<0,05; p<0,01; p<0,001

Üniversite öğrencilerinin Alkol Kullanım Riski [$t(758)=-6,13$ $p<,01$] ve Madde Kullanım Riski [$t(758)=-6,62$ $p<,01$] alt boyutlarından aldıkları ortalama puanların cinsiyetlerine göre istatistiksel açıdan anlamlı olarak farklılaştığı belirlenmiştir. Bu sonuçlara göre, erkeklerin hem alkol kullanımı hem de madde kullanımı ortalama puanları, kadınların ortalama puanlarından anlamlı düzeyde daha yüksektir.

Öğrencilerin alkol ve madde kullanım risklerinin barınma biçimleri, anne ve babalarının medeni durumları ve baba tutumlarına göre farklılaşması Tek Yönlü Varyans Analizi ile değerlendirilmiş, bulgular Tablo 2'de sunulmuştur.

Tablo 2. Üniversite Öğrencilerinin Alkol ve Madde Kullanım Risklerinin Barınma Biçimlerine Anne-Babalarının Medeni Durumlarına ve Baba Tutumlarına Göre Farklılaşmasının İncelenmesi

Barınma Biçimi		N	\bar{X}	SS	SD	F	p	Fark*
Alkol Kullanım Riskleri	Devlet Yurdu	201	12,20	5,65	4	21,41	0,00	Evde tek> devlet yurdu, arkadaşla birlikte> devlet yurdu, Özel Yurt/apart> devlet yurdu, evde tek> özel Yurt/apart, arkadaşla kirada> aile yanısı, Evde tek kirada> aile yanında
	Özel Yurt/apart	130	15,29	7,55	755			
	Aile yanısı	209	13,50	6,77	759			
	Arkadaşlarla birlikte	144	17,39	7,52				
	Evde tek başına	76	19,05	7,81				
	Toplam	760	14,75	7,26				
Madde Kullanım Riskleri	Devlet Yurdu	201	9,69	1,87	4	14,34	0,00	Arkadaşla kirada> devlet yurdu, Evde tek> devlet yurdu, arkadaşla birlikte> özel Yurt/apart, arkadaşla birlikte> aile yanısı, Evde tek başına> aile yanında
	Özel Yurt/apart	130	10,21	2,19	755			
	Aile yanısı	209	10,05	2,15	759			
	Arkadaşlarla birlikte	144	11,53	3,53				
	Evde tek başına	76	11,46	4,01				
	Toplam	760	10,40	2,74				
Ebeveyn Medeni Durumu		N	\bar{X}	SS	SD	F	p	Fark*
Alkol Kullanım Riskleri	Evli ve beraber	639	14,43	7,11	4	3,77	0,01	Boşanmış>Evli ve beraber
	Evli ama ayrı	16	14,06	5,61	755			
	Boşanmış	52	18,27	8,68	759			
	Anne hayatta değil	16	14,19	6,50				
	Baba hayatta değil	37	16,03	7,59				
	Toplam	760	14,75	7,26				
Madde Kullanım Riskleri	Evli ve beraber	639	10,38	2,79	4	,21	0,94	---
	Evli ama ayrı	16	10,69	3,01	755			
	Boşanmış	52	10,27	1,86	759			
	Anne hayatta değil	16	10,56	2,13				
	Baba hayatta değil	37	10,70	2,95				
	Toplam	718	10,40	2,74				

Tablo 2. Üniversite Öğrencilerinin Alkol ve Madde Kullanım Risklerinin Barınma Biçimlerine Anne-Babalarının Medeni Durumlarına ve Baba Tutumlarına Göre Farklılaşmasının İncelenmesi (devamı)

Baba Tutumları	N	\bar{X}	SS	SD	F	p	Fark*
Alkol Kullanım Riskleri	Baskıcı Otoriter	122	15,90	8,26	6	2,81	0,01
	Aşırı Hoşgörülü	74	13,53	6,63	711		
	Kararsız	52	16,60	7,85	717		
	Dengesiz	64	15,86	7,86			
	İlgisiz- Kayıtsız	47	12,21	5,84			Baskıcı/ Otorit.>Mükemmel.,
	Mükemmeliyetçi	72	14,58	7,32			Kararsız/Dengesiz>Mükemmel.
	Aşırı Koruyucu	287	14,36	6,75			
	Hoşgörülü ve Güven Verici	718	14,71	7,26			
Madde Kullanım Riskleri	Baskıcı Otoriter	122	10,84	3,37	6	1,52	0,17
	Aşırı Hoşgörülü	74	10,36	2,63	711		
	Kararsız	52	10,96	3,47	717		
	Dengesiz	64	10,45	2,25			
	İlgisiz- Kayıtsız	47	9,70	1,40			----
	Mükemmeliyetçi	72	10,30	2,68			
	Aşırı Koruyucu	287	10,26	2,66			
	Hoşgörülü ve Güven Verici	718	10,41	2,77			

*Games-Howell $p<0,05$; $p<0,01$; $p<0,001$

Analiz sonuçlarına göre, üniversite öğrencilerinin Alkol Kullanım Riski [$F(4, 755) = 21,41, p<,001$] ve Madde Kullanım Riski [$F(4, 755) = 14,34, p<,001$] alt boyutlarından aldıkları ortalama puanların barınma biçimlerine göre istatistiksel açıdan anlamlı olarak farklılaştığı bulunmuştur. İkili karşılaştırmaların yapıldığı Games-Howell testi sonuçlarına göre, evde tek başına yaşayan öğrencilerin alkol kullanım riski ortalama puanları özel yurt/apartta, ailesinin yanında ya da devlet yurdunda kalanlara göre daha yüksek bulunmuştur. Benzer biçimde arkadaşlarıyla evde kalanların alkol kullanma riskinin devlet yurdunda ve ailesinin yanında kalanlara göre daha yüksek olduğu görülmüştür. Alkol kullanım riski açısından devlet yurdunda kalan öğrencilerin en düşük ortalamalara sahip oldukları gözlenmiştir. Madde kullanım riski puan ortalamaları incelendiğinde, evde arkadaşlarıyla ve evde tek kalan öğrencilerin puan ortalamalarının birbirine çok yakın olduğu ve arkadaşlarıyla birlikte evde yaşayanların madde kullanım riski ortalamalarının ailesinin yanında, özel yurt/apartta ve devlet yurdunda kalanlara göre yüksek olduğu gözlenmiştir. Tek başına yaşayan öğrencilerin de devlet yurdunda yaşayanlara ve ailesinin yanında yaşayanlara göre madde kullanım riskinin görece yüksek olduğu görülmüştür. Devlet yurdunda kalan öğrencilerin Alkol kullanım riski ortalamalarında olduğu gibi madde kullanım riski açısından da ortalamalarının diğer barınma biçimlerine göre daha düşük olduğu dikkat çekmektedir.

Üniversite öğrencilerinin Alkol Kullanım Riski alt boyutundan aldıkları ortalama puanların anne-babalarının medeni durumlarına göre istatistiksel açıdan anlamlı olarak farklılaştığı [$F(4, 755) = 3,77, p\leq,01$] görülmüştür. Madde Kullanım Riski alt boyutundan aldıkları puanların ise anne-babalarının medeni durumlarına göre farklılaşmadığı [$F(4, 755) = ,21, p>,05$] bulunmuştur.

Alkol kullanımı alt boyutunda istatistiksel olarak anlamlı farkın kaynağını belirlemek üzere yapılan Games-Howell testinin sonuçlarına göre, anne-babası boşanmış olan üniversite öğrencilerinin Alkol Kullanım Riski alt boyutundan aldıkları ortalama puanların, anne-babası evli ve beraber olan öğrencilere göre daha yüksek olduğu belirlenmiştir.

Üniversite öğrencilerinin alkol ve madde kullanım risklerinin anne ve baba tutumlarına göre farklılaşıp farklılaşmadığı incelenmiştir. Anne tutumlarına ilişkin tek yönlü varyans analizi sonuçlarına göre, üniversite öğrencilerinin Alkol Kullanım Riski alt boyutundan aldıkları ortalama puanların anne tutumlarına göre istatistiksel olarak anlamlı oranda farklılaşmadığı [$F(6, 739) = ,955$ $p > ,05$] görülmüştür. Benzer biçimde Madde Kullanım Riski alt boyutundan aldıkları puanların anne tutumlarına göre farklılaşmadığı [$F(6, 739) = ,196$ $p > ,05$] bulunmuş, tabloda yer verilmemiştir.

Üniversite öğrencilerinin Alkol Kullanım Riski alt ölçeklerinden aldıkları ortalama puanların [$F(6, 711) = 2,81$, $p \leq ,01$] baba tutumlarına göre istatistiksel açıdan anlamlı olarak farklılaştığı bulunmuştur. Games-Howell testi sonuçlarına göre, babası baskıcı/otoriter tutuma sahip öğrencilerin alkol kullanım riski puan ortalamaları babası mükemmeliyetçi olanlardan ve babası kararsız/dengesiz tutuma sahip öğrencilerin alkol kullanım riski puan ortalamaları babası mükemmeliyetçi tutuma sahip olanlardan daha yüksek bulunmuştur. Madde Kullanım Riskinin ise [$F(6, 711) = 1,52$ $p > ,05$] baba tutumlarına göre istatistiksel olarak anlamlı oranda farklılaşmadığı bulunmuştur.

Öğrencilerin alkol ve madde kullanım risklerinin psikiyatrik yardım alıp almamalarına ve ailelerinde alkol ve madde bağımlılığı tedavisi alan birinin olup olmamasına göre farklılaşması Bağımsız örneklem t Testi ile değerlendirilmiş, bulgular Tablo 3'te sunulmuştur.

Tablo 3. Üniversite Öğrencilerinin Alkol ve Madde Kullanım Risklerinin Psikiyatrik Yardım Alıp Almamalarına ve Ailede Bağımlılık Tedavisi Alan Birinin Olup Olmamasına Göre Farklılaşmasının İncelenmesi

Psikiyatrik Yardım Alıp Almama		N	\bar{X}	SS	t	p
Alkol Kullanım Riskleri	Aldı	150	17,34	7,76	4,94	0,00
	Almadı	610	14,12	7,00		
Madde Kullanım Riskleri	Aldı	150	10,91	3,29	2,53	0,012
	Almadı	610	10,28	2,57		
Bağımlılık Tedavisi Alan Aile Üyesi		N	\bar{X}	SS	t	p
Alkol Kullanım Riskleri	Var	35	19,06	9,23	3,62	0,00
	Yok	725	14,55	7,10		
Madde Kullanım Riskleri	Var	35	11,83	4,31	3,18	0,00
	Yok	725	10,33	2,62		

$p < ,05$; $p < ,01$; $p < ,001$

Üniversite öğrencilerinin Alkol Kullanım Riski [$t(758)=4,94, p<,001$] ve Madde Kullanım Riski [$t(758)=2,53, p<,05$] alt ölçeklerinden aldıkları ortalama puanların daha önce psikiyatrik bir yardım alıp almamalarına göre istatistiksel açıdan anlamlı olarak farklılaştığı belirlenmiştir. Bu sonuçlara göre, daha önce psikiyatrik bir yardım alanların hem alkol kullanımı hem de madde kullanımı alt ölçeğinden aldıkları ortalama puanlar, daha önce psikiyatrik bir yardım almayanların bu alt boyutlardan aldıkları ortalama puanlardan anlamlı olarak daha yüksektir.

Üniversite öğrencilerinin Alkol Kullanım Riski [$t(758)=3,62, p<,001$] ve Madde Kullanım Riski [$t(758)=3,18, p<,001$] alt boyutlarından aldıkları ortalama puanların ailelerinde alkol-madde tedavisi alan birinin olup olmamasına göre istatistiksel açıdan anlamlı olarak farklılaştığı belirlenmiştir. Bu sonuçlara göre, ailelerinde alkol-madde tedavisi alan birisi olanların hem alkol kullanımı hem de madde kullanımı ortalama puanları, ailelerinde alkol-madde tedavisi alan birisi olmayanların aldıkları ortalama puanlardan anlamlı düzeyde daha yüksektir.

TARTIŞMA

Bu çalışmanın temel amacı üniversite öğrencilerinde alkol ve madde kullanım riskini etkileyen faktörleri çeşitli sosyo-demografik değişkenler açısından ortaya koymaktır. Bu kapsamda incelenen değişkenlerden biri cinsiyet olmuştur. Araştırmada erkeklerin alkol ve madde kullanım riskinin kadınlara göre daha yüksek olduğu gözlenmiştir. Bu bulguyla benzerlik gösteren çeşitli araştırma bulgularına (Altıntoprak vd., 2008; Güner, 2019; Koca ve Oğuzöncül, 2015; Yıldırım vd., 2011) rastlanmıştır. Bu bulgu erkeklerde kullanım oranlarının yüksek olmasında biyolojik faktörlerin yanı sıra toplumsal cinsiyet rollerine ilişkin algıların da etkisi olabileceğini akla getirmektedir. Öte yandan zamanla kadınlar arasında da alkol tüketiminin arttığına ilişkin araştırma sonuçları bulunmaktadır (İlhan, 2013; Akvardar vd., 2003; Pickard vd., 2000). Son yıllarda hem erkekler hem de kadınların içme nedenlerinin giderek birbirine benzediği, erkekler ve kadınların daha çok sosyal nedenlerle içtiklerini belirttikleri tartışılmaktadır (Altıntoprak vd., 2008).

En yüksek alkol kullanım riskinin evde tek başına yaşayan öğrencilerde olduğu gözlenirken, arkadaşlarıyla birlikte evde kalan ve özel yurt/apartta kalan öğrencilerin de alkol kullanım risklerinin ailesinin yanında kalanlar ve devlet yurdunda kalanlara göre daha yüksek olduğu bulunmuştur. Öğrencilerin barınma biçimleri madde kullanım riski açısından incelendiğinde, sonuçların benzer olduğu gözlenmiştir. Bu bulgu arkadaşlarıyla evde kalan öğrencilerin ailesiyle birlikte yaşayanlar ve yurttaki eğitimlerine devam edenlere göre yaşamlarında en az bir kez madde kullanma risklerinin daha yüksek oranda olduğu (Schilling vd., 2017; Yalçın vd., 2009), ailesiyle birlikte ya da yurttaki kalmanın madde kullanımı açısından koruyucu bir etken olduğu (Havaçeliği Atlam ve Yüncü, 2017) bulgularıyla benzerlik göstermektedir. Bu bulgu bu maddelerin arkadaş etkisiyle alındığını düşündürmektedir. Evde tek yaşayan öğrencilerin ortalamalarının da görece yüksek olduğu gözlenmiştir. Bu bulgu da yalnız yaşayan üniversite öğrencilerinin madde kullanım oranlarının

anamlı biçimde yüksek olduğu (Dayi vd., 2015; Görgün vd., 2010) yönündeki bulgularla benzerlik göstermektedir. Bulgular, aile yanında yaşamanın ve devlet yurdunda kalmanın dışsal denetimi sağlama gibi bir işlevi olduğunu akla getirirken, devlet yurdunda kalan öğrencilerde riskin düşük olmasının gelir düzeyleriyle de ilişkili olabileceğini düşündürmüştür.

Ebeveynleri boşanmış üniversite öğrencilerinin alkol kullanma riskleri anne ve babası evli ve birlikte yaşayanlara göre daha yüksek bulunmuştur. Bu bulgu alan yazınındaki diğer bazı araştırma bulgularını destekler niteliktedir (Akfert vd., 2009; Yen vd., 2007). Bazı araştırmalarda bu araştırmanın öğrencilerin madde kullanımı risk puanlarının anne babanın medeni durumuna göre farklılaşmadığı bulgusunun aksine, ayrı yaşayan ya da boşanmış anne babaya sahip öğrencilerin madde kullanım oranları da yüksek bulunmuştur (Yalçın vd., 2009; Yen vd., 2007).

Araştırmada anne tutumlarının üniversite öğrencilerinin alkol ve madde kullanım riskini artırma ya da azaltma yönünde herhangi bir etkisinin olmadığı buna karşın babalarının mükemmeliyetçi tutuma sahip olmalarının alkol kullanım riskini azalttığı, baskıcı-otoriter ya da kararsız dengesiz tutuma sahip olmalarının ise alkol kullanım riskini arttırdığı bulunmuştur. Benzer biçimde bir araştırmada yaşam boyu alkol deneyen üniversite öğrencilerinin anne babalarının daha fazla baskıcı otoriter tutum sergiledikleri (Akfert vd., 2009), sevgisiz ebeveyn tutumuna sahip üniversite öğrencilerinde de alkol kullanım riskinin yüksek olduğu (Arslan ve Bal, 2019) bulunmuştur. Gerçekleştirilen bazı araştırmalarda ise üniversite öğrencileri arasında problemlerle alkol kullanımı ile anne baba tutumları arasında bir ilişki bulunmamıştır (Mekonen vd., 2017; San vd., 2020). Araştırmada baba tutumlarının gençlerin madde kullanım riskleri üzerinde bir etkisinin olmadığı gözlenmiştir. Gerçekleştirilen diğer araştırmalarda bu çalışmadan farklı olarak anne baba tutumlarının birlikte ele alındığı dikkati çekmiştir. Mevcut araştırmanın bulgusu, öğrencilerin özellikle üniversitenin ilk yıllarında içinde buldukları gelişim döneminin bir özelliği olarak otoriteye muhalif tutumlar sergileme eğiliminde olabileceklerini düşündürmüştür. Babaların mükemmeliyetçi tutum sergilemelerinin alkol kullanım riskini azalttığı bulgusu, mükemmeliyetçi tutuma sahip babaların çocuklarından yüksek akademik başarı beklentisi gibi nedenlerin gençlerde alkol kullanım riskini azaltmada etkili olabileceğini akla getirmektedir.

Araştırmada psikiyatrik yardım alan öğrencilerin alkol ve madde kullanma risklerinin yardım almayanlara göre daha yüksek olduğu gözlenmiştir. Benzer biçimde, üniversite öğrencilerinin madde kullanım risklerinin incelendiği çalışmada (Yalçın vd., 2009), psikiyatrik tedavi ve intihar girişimi geçmişi bulunan öğrencilerin yaşamlarında en az bir kez madde kullanma riskinin daha yüksek olduğu bulunmuştur. Üniversite öğrencilerinin olumsuz kendilik algısı, geleceğe yönelik olumsuz düşünceler ve öfke kontrol güçlüğü'nün alkol ve madde kullanımını arttırdığı yönünde araştırma bulgusu da (Dayi vd., 2015) bu araştırmanın bulgusuyla benzerlik göstermektedir. Dikkat eksikliği ve hiperaktivite bozukluğu (DEHB) tanısı alan gençlerin üniversite yıllarında aldıkları teşhis nedeniyle

yaşadıkları belirtileri görece azalsa da yaşadıkları bu belirtiler ve akademik yaşamın getirdiği ek sorunlarla baş etme biçimi olarak bu gençlerin alkol ve madde kullanımına başvurabildikleri dile getirilmiştir (Wolf, Simkowitz ve Carlson, 2009).

Araştırmanın dikkat çeken sonuçlarından biri de alkol-madde tedavisi alan yakınları bulunan öğrencilerin hem alkol hem de madde kullanım risklerinin daha yüksek bulunmasıdır. Babasında ve kardeşinde sigara ve alkol kullanımı geçmişi bulunan öğrencilerde sigara ve alkol kullanımının gözlemlendiği, ailede madde kullanan yakınları olmasının madde kullanımında belirleyici bir etken olduğu ve yakın akrabalarında uyuşturucu madde kullanımı gözlenenlerde, uyuşturucu madde kullanımının daha yüksek olduğu (Dayi vd., 2015; Görgün vd., 2010; Öztürk vd., 2016; Turhan vd., 2011; Yen vd., 2007) yönündeki bulgular, bu araştırmanın bulgularını destekler niteliktedir. Bulgular aynı zamanda, bazı araştırmaların ebeveyn madde kullanımının ergenlerin madde kullanımına ilk başlama yaşlarıyla ilişkili olduğu yönündeki bulgularla da (Hawkins vd., 1992; İlhan vd., 2002; Pumariega vd., 2014) paralellik göstermektedir. Alkole ilk başlama yaş ortalaması 14 olan bağımlılar, 17'li yaşlarında başlayanların aksine başlama nedenlerini 'ailede kullanım', olarak belirtmişlerdir (İlhan vd., 2002). Tüm bu bulgular ailenin alkol ve madde kullanım riskine etkilerinin sadece genetik faktörlerle sınırlı olmayıp sosyal öğrenmenin de etkili olabileceğini göstermektedir. Öte yandan bir derleme çalışmasında ailede alkol geçmişinin üniversite öğrencilerinde içme davranışını etkilediğine ilişkin çalışmalar olduğu gibi tam aksi yönde çalışmaların da fazla olduğuna vurgu yapılmıştır (Baer, 2002).

SONUÇ

Bu araştırmada üniversite öğrencilerinin alkol ve madde kullanım riskleri çeşitli sosyo-demografik özellikleri açısından ele alınmıştır. Katılımcıların genel olarak alkol ve madde kullanım risklerinin düşük düzeyde olduğu ve madde kullanım risklerinin alkol kullanım risklerine göre daha düşük düzeyde olduğu bulunmuştur.

Hem alkol hem de madde kullanım riskinin erkek öğrencilerde yüksek bulunması, erkek öğrencileri kapsayan ve kültüre özgü yaygın sosyal öğrenmeleri dikkate alan önleyici mesleki müdahalelerin gerekli olduğunu düşündürmektedir.

Bu araştırmada, annelerin herhangi bir tutumunun alkol ve madde kullanma riskini artırma yönünde olmasa da azaltma yönünde de bir etkisinin olmayışı düşündürücüdür. Daha önce gerçekleştirilen çalışmalarda anne-babaların birlikte ele alınmış olduğu göz önünde bulundurulduğunda, anne tutumlarına ilişkin daha derinlemesine araştırmalar yapılması yerinde olabilir.

Üniversitelerde gençlere yönelik önleyici ruh sağlığı hizmetleri psikolojik danışma ve rehberlik merkezleri/birimleri ile sağlık kültür ve spor daire başkanlıklarına bağlı sosyal servisler gibi kuruluşlar aracılığıyla yürütülmektedir. Psikolojik danışma ve rehberlik merkezi/birimi bulunan üniversitelerin sayısı oldukça sınırlı olup, bu yapılarda farklı disiplinlerden profesyonel meslek elemanlarının

bulunmadığı gözlemlenebilmektedir. Üniversitelerdeki bu yapılanmanın standardize edilmesi, yaygınlaştırılması ve bu kuruluşlarda psikiyatristlerin yanı sıra sosyal hizmet uzmanı, psikolog, psikolojik danışman gibi ruh sağlığı çalışanlarının yeterli ve eşit sayıda istihdam edilmeleri önerilmektedir.

Kuşkusuz üniversitelerin hem buldukları kente hem de genel olarak topluma karşı sorumlulukları vardır. Alkol ya da madde bağımlılığı tedavisi alan bir aile üyesinin varlığının, gençlerde bu riski artırdığından yola çıkarak farklı kuruluşlardaki diğer meslek elemanlarıyla iş birliği yapmak ve ailelere yönelik projeler geliştirmek ruh sağlığı çalışanlarının sorumlulukları gibi görünmektedir. Bu bakımdan bağımlılık tedavi süreci hem nedenleri hem de sonuçları açısından biyopsikososyal model bağlamında değerlendirilmelidir.

Araştırmanın bazı sınırlılıkları bulunmaktadır. Araştırma iki devlet üniversitesinin 5 fakültesinde okuyan lisans öğrencileriyle gerçekleştirilmiştir. Daha büyük örneklerle benzer araştırmaların gerçekleştirilmesi önerilebilir. Gelecek araştırmalarda anne-babanın boşanmasının yaşandığı gelişim evresinin alkol ve madde kullanım riski ile ilişkisini ele alan çalışmalar gerçekleştirilebilir. İlk kez üniversitede alkol ve madde deneyimleyenlerin oranları ve bunların nedenleri incelenebilir. Alkol ve madde kullananlarda sistemik aile etkileşimleri ve yakın çevre ilişki dinamikleri çok değişkenli olarak incelenebilir.

ARAŞTIRMAYA İLİŞKİN ETİK BİLGİLER

Araştırma kapsamında Hacettepe Üniversitesi Senatosu Etik Komisyonundan onay alınmıştır (30 Ekim 2017 tarih ve 35853172/433-3571 sayılı). Ayrıca araştırmaya katılımda gönüllülük esası dikkate alınarak öğrencilerden onam alınmıştır.

ARAŞTIRMACILARIN KATKI ORANI

Yazarlar çalışmaya eşit oranda katkı sağlamıştır.

ÇATIŞMA BEYANI

Herhangi bir potansiyel çıkar çatışması bulunmamaktadır.

KAYNAKÇA

- Akfert, S. K., Çakıcı, E., ve Çakıcı, M. (2009). Üniversite öğrencilerinde sigara-alkol kullanımı ve aile sorunları ile ilişkisi. *Anadolu Psikiyatri Dergisi*, 10(40), 40-47.
- Akvardar, Y., Demiral, Y., Ergör, G., Ergör, A., Bilici, M., ve Özer, Ö. A. (2003). Substance use in a sample of Turkish medical students. *Drug and Alcohol Dependence*, 72(2), 117-121. [https://doi.org/10.1016/S0376-8716\(03\)00192-3](https://doi.org/10.1016/S0376-8716(03)00192-3)
- Altıntoprak, E., Annette Akgür, S., Yüncü, Z., Sertöz, Ö. Ö., ve Çoşkunol, H. (2008). Kadınlarda Alkol Kullanımı ve Buna Bağlı Sorunlar. *Türk Psikiyatri Dergisi*, 19(2).

- Arslan, S. ve Bal, F. (2019). Üniversite Öğrencilerinde Alkol Kullanım Sıklığı, Çevresel-Ailevi Risk Faktörleri ve Cinsiyet Farklılıkları. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 12(67), 543-556.
- Aşık, E., Albayrak, S., Kamanlı, M. G., Gadiş, S., Elibol, S., Çetin, A., & Özçelik, T. (2018). Bir Sağlık Bilimleri Fakültesinde Okuyan Öğrencilerin Madde Kullanım Özellikleri ve Tutumları. *Sürekli Tıp Eğitimi Dergisi*, 27(6), 415-420.
- Ayala, E. E., Roseman, D., Winseman, J. S., & Mason, H. R. (2017). Prevalence, perceptions, and consequences of substance use in medical students. *Medical Education Online*, 22(1), DOI: 10.1080/10872981.2017.1392824
- Baer, J. S. (2002). Student factors: understanding individual variation in college drinking. *Journal of Studies on Alcohol, Supplement*, (14), 40-53. <https://doi.org/10.15288/jsas.2002.s14.40>
- Birleşmiş Milletler Uyuşturucu ve Suç Ofisi (2019). World Drug Report, Global Overview of Drug Demand and Supply. https://wdr.unodc.org/wdr2019/prelaunch/WDR19_Booklet_2_DRUG_DEMAND.pdf Erişim Tarihi: 02.05. 2020
- Büyüköztürk, Ş. (2010). *Sosyal bilimler için veri analizi el kitabı: İstatistik, araştırma deseni, SPSS uygulamaları ve yorum*. (12. Bs.). Ankara: Pegem Akademi.
- Dayi, A., Gulec, G., & Mutlu, F. (2015). Prevalence of tobacco, alcohol and substance use among Eskisehir Osmangazi University students. *Düşünen Adam: The Journal of Psychiatry and Neurological Sciences*, 28, 309-318. 10.5350/DAJPN2015280402
- Gençtanırım, D. (2014). Riskli Davranışlar Ölçeği Üniversite Formu: Geçerlik ve Güvenirlik Çalışmaları University Form of Risk Behaviours Scale: Validity and Reability Studies. *Eğitimde ve Psikolojide Ölçme ve Değerlendirme Dergisi*, 5(1), 24-34.
- George, D., & Mallery, M. (2010). *SPSS for Windows Step by Step: A Simple Guide and Reference*, 17.0 update (10a ed.) Boston: Pearson
- Görgün, S., Tiryaki, A., ve Topbaş, M. (2010). Üniversite öğrencilerinde madde kullanma ve anne babaya bağlanma biçimleri. *Anadolu Psikiyatri Dergisi*, 11(4), 305.
- Güner, B. (2019). Üniversite Öğrencilerinde Uyuşturucu Madde Kullanım Alışkanlıkları ve Yaygınlığı: Aydın Adnan Menderes Üniversitesi Örneği. *Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 6(2), 81-95.
- Havaçeliği Atlam, D., ve Yüncü, Z. (2017). Üniversitesi Öğrencilerinde Sigara, Alkol, Madde Kullanım Bozukluğu ve Ailesel Madde Kullanımı Arasındaki İlişki (Tur). *Klinik Psikiyatri Dergisi*, 20(3), 161-170. doi:10.5505/kpd.2017.88598
- Hawkins, J. D., Catalano, R. F., ve Miller, J. Y. (1992). Risk and protective factors for alcohol and other drug problems in adolescence and early adulthood: implications for substance abuse prevention. *Psychological bulletin*, 112(1), 64. <http://dx.doi.org/10.1037/0033-2909.112.1.64>
- İlhan, T. (2013). Üniversite Öğrencilerinde Yaşam Amaçları ve Madde Kullanımı. *Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 2013(13).

- İlhan, İ. Ö., Yıldırım, F., Demirbaş, H., ve Doğan, Y. B. (2008). Alcohol use prevalence and sociodemographic correlates of alcohol use in a university student sample in Turkey. *Sosyal Psikiyatri ve Psikiyatrik Epidemiyoloji Dergisi*, 43(7), 575-583. doi: 10.1007/s00127-008-0335-z
- İlhan, Ö. İ., Doğan, Y. B., Demirbaş, H., & Boztaş, M. H. (2002). Alkol Bağımlılarında Alkole Başlamada Belirleyici Risk Etmenlerinin Gelişim Dönemlerine Göre İncelenmesi. *Bağımlılık Dergisi*, 3(2), 84-90.
- Kılıç, M., ve Uzunçakmak, T. (2020). Üniversite Öğrencilerinde Madde Kullanım Eğilim Düzeyi ve Risk Faktörleri. *Bozok Tıp Dergisi*, 10(3), 1-5.
- Knight, J. R., Wechsler, H., Kuo, M., Seibring, M., Weitzman, E. R., ve Schuckit, M. A. (2002). Alcohol abuse and dependence among US college students. *Journal of Studies on Alcohol*, 63(3), 263-270. <https://doi.org/10.15288/jsa.2002.63.263>
- Koca, B., ve Oğuzöncül, A. F. (2011). İnönü Üniversitesi Sağlık Yüksekokulu Öğrencilerinin Sigara, Alkol, Madde Kullanımı, Madde Kullanımına Etki Eden Etmenler ve Aileden Aldıkları Sosyal Desteğin Etkisi. *Kocaeli Tıp Dergisi*, 4(2), 4-13.
- Mekonen, T., Fekadu, W., Chane, T., & Bitew, S. (2017). Problematic alcohol use among university students. *Frontiers in psychiatry*, 8, 86.
- Öztürk, Y. E., Kıriloğlu, M., & Kırac, R. (2016). Alkol ve madde bağımlılığında risk faktörleri. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Meslek Yüksek Okulu Dergisi*, 18(2), 97-118.
- Pickard, M., Bates, L., Dorian, M., Greig, H., ve Saint, D. (2000). Alcohol and drug use in second-year medical students at the University of Leeds. *Medical education*, 34(2), 148-150. doi:10.1046/j.1365-2923.2000.00491.x
- Pumariega, A. J., Burakgazi, H., Unlu, A., Prajapati, P., ve Dalkılıç, A. (2014). Substance abuse: risk factors for Turkish youth. *Klinik Psikofarmakoloji Bülteni-Bulletin of Clinical Psychopharmacology*, 24(1), 5-14. doi:10.5455/bcp.20140317061538
- San, A., Erensoy, H., Aytaç, H. M., & Berkol, T. D. (2020). Üniversite Öğrencilerinde Depresyon Düzeylerinin, Madde Kullanımları ve Aile Tutumları Arasındaki İlişki. *Bağımlılık Dergisi*, 21(1), 1-12.
- Schilling, L., Zeeb, H., Pischke, C., Helmer, S., Schmidt-Pokrzywniak, A., Reintjes, R., ... & Schneider, S. (2017). Licit and illicit substance use patterns among university students in Germany using cluster analysis. *Substance abuse treatment, prevention, and policy*, 12(1), 1-11.
- Skewes, M. C., & Gonzalez, V. M. (2013). The biopsychosocial model of addiction. *Principles of addiction*, 1, 61-70.
- Turhan, E., İnandı, T., Özer, C., ve Akoğlu, S. (2011). Üniversite öğrencilerinde madde kullanımı, şiddet ve bazı psikolojik özellikler. *Turkish Journal of Public Health*, 9(1), 33-44. DOI:

10.5421/tjph.v9i1.17

- Türkiye Uyuşturucu ve Uyuşturucu Bağımlılığını izleme Merkezi (2018). Türkiye Uyuşturucu Raporu. EMCDDA 2018 Ulusal Raporu (2017 verileri). [www.narkotik.pol.tr/Duyurular/Documents/2018 TURKIYE UYUSTURUCU RAPORU.pdf](http://www.narkotik.pol.tr/Duyurular/Documents/2018_TURKIYE_UYUSTURUCU_RAPORU.pdf) Erişim Tarihi: 08.04. 2019
- Uzbay, İ. T. (2009). Madde bağımlılığının tarihçesi, tanımı, genel bilgiler ve bağımlılık yapan maddeler. *MİSED Türk Eczacıları Birliği Meslek İçi Sürekli Eğitim Dergisi*, Aralık (21- 22): 5-15.
- Wagner, G. A., Stempliuk, V. D. A., Zilberman, M. L., Barroso, L. P., ve Andrade, A. G. D. (2007). Alcohol and drug use among university students: gender differences. *Revista Brasileira de Psiquiatria*, 29(2), 123-129. doi:10.1590/s1516-44462006005000033
- Wolf, L. E., Simkowitz, P., ve Carlson, H. (2009). College students with attention-deficit/hyperactivity disorder. *Current Psychiatry Reports*, 11(5), 415-421. doi:10.1007/s11920-009-0062-5
- World Health Organization (2004). Prevention of Mental Disorders Effective Interventions and Policy Options (Summary Reports). Geneva: World Health Organization.
- Yen, J. Y., Yen, C. F., Chen, C. C., Chen, S. H., ve Ko, C. H. (2007). Family factors of internet addiction and substance use experience in Taiwanese adolescents. *CyberPsychology ve Behavior*, 10(3), 323-329. doi:10.1089/cpb.2006.9948
- Yalçın, M., Eşsizöğlü, A., Akkoç, H., Yaşan, A., ve Gürgen, F. (2009). Dicle Üniversitesi öğrencilerinde madde kullanımını belirleyen risk faktörleri. *Klinik Psikiyatri*, 12, 125-133.
- Yıldırım, B., Engin, E., ve Yıldırım, S. (2011). Alkol ve Madde Bağımlılarında Yalnızlık ve Etki Eden Faktörler. *Psikiyatri Hemşireliği Dergisi*, 2(1), 25-30.
- Yüksek Öğretim Kurulu (2020). Yükseköğretim Bilgi Yönetim Sistemi Öğrenci İstatistikleri. <https://istatistik.yok.gov.tr/> Erişim Tarihi: 08.10. 2020
- Yüncü, Z., Saatçioğlu, H., Aydın, C., Özbaran, N. B., Altıntoprak, E., ve Köse, S. (2014). Bir Şehir Efsanesi: Madde Kullanmaya Başlama Yaşı Düşüyor mu? *Literatür Sempozyum*, 1 (4), 43-50.

Toplum ve Sosyal Hizmet

ISSN: 2147-3374 / E-ISSN: 2602-280X

Araştırma Makalesi / Research Article

Kent Mekânını Görme Biçimleri: Görme Engelli Kent Katılımcılarının Çektiği Fotoğraflar ile Kentin Keşfi

*Ways of Seeing Urban Space: City Exploration with Photos Taken by Visually Impaired People*Didem KAN KILIÇ¹

¹ Dr. Öğr. Üyesi, İzmir Ekonomi Üniversitesi Güzel Sanatlar ve Tasarım Fakültesi İç Mimarlık ve Çevre Tasarımı Bölümü, didem.kan@ieu.edu.tr, ORCID: 0000-0002-9501-7694

Başvuru: 09.02.2021
Kabul: 08.06.2021

Atıf:
Kan-Kılıç, D. (2021). Kent mekânını görme biçimleri: görme engelli kent katılımcılarının çektiği fotoğraflar ile kentin keşfi. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 32(3), 883-922. DOI: 10.33417/tsh.877390

ÖZET

Beden, görür, duyar, koklar, hisseder ve tat alır. Peki, bu deneyimin içinden görme duyusunu çıkarırsak, deneyim eksik mi kalır? Bu çalışma, görme engelli bireylerin kentsel mekanla nasıl ilişki kurduklarını, bu ilişkinin belirleyicilerinin neler olduğunu anlamaya ve anlatmaya çalışmaktadır. Bu ilişkiyi anlatmak için de fotoğraf araç olarak kullanılmıştır. Görme engelli katılımcı, fotoğrafı, çevresiyle kurduğu ilişkinin bir dışavurumu olarak kullanmıştır. Aynı zamanda, mekanın diğer boyutlarını ve kodlarını nasıl açığa çıkardığını, kentin içindeki boşlukları nasıl doldurduğunu fotoğraf aracılığı ile tarif etmiştir. Fotoğraflarla bunu anlatabilmek için görme engelli katılımcılar, çalışma öncesinde 1 ay fotoğrafçılık eğitimi almışlardır. Çalışmanın yapılacağı kentsel doku olarak İzmir Kemeraltı Çarşısı seçilmiş ve bu dokunun gündelik hayatının içine sızılmıştır. Mekanları yürüyerek keşfeden 7 sonradan görme engelli kent katılımcısı, kentsel mekandaki taktiksel üretimlerini ve mekanla kurdukları etkileşimi çektikleri fotoğraflarla anlatmaya çalışmışlardır. Yürüyüş sırasındaki olayları içerecek bütün temsiller kare kare görme engelli tarafından belgelenmiştir. Aynı zamanda, sözlü anlatımlarla yürüyüş sırasında hangi taktiksel ve yaratıcı öğelerin olduğunu ve hangi durumlarda meydana geldiğini aktarmışlardır. Görme engelli birey tarafından çekilen fotoğraflarda bir görme engellinin mekandan ve toplumdan nasıl ayrıştığı somut haliyle görülmüştür. Bu makalenin sonunda, “Bir kör nasıl fotoğraf çekebilir?” sorusundan uzaklaşıp asıl soru olan “Bir görme engelli neden fotoğraf çekmek ister?” sorusunun cevabı bulunmuştur.

Anahtar kelimeler: Görme biçimleri, fotoğraf, görme engelli, kentsel mekân

ABSTRACT

The body sees, hears, smells, feels and tastes. Well, if we remove the sense of sight from this experience, will the experience be incomplete? This study tries to understand and explain how visually impaired individuals relate to urban space and what the determinants of this relationship are. Photographs were used as a tool to explain this relationship. The late blind participant used the photograph as an expression of his/her relationship with the environment. At the same time, he/she described how he/she revealed the other dimensions and codes of the space and how he/she filled the spaces in the city through photography. In order to explain this with photographs, the late blind participants received photography training for 1 month before the study. İzmir Kemeraltı Bazaar was chosen as an urban context where the study is conducted and the daily life of bazaar was experienced. 7 late blind participants, who discovered the spaces on foot, tried to explain their tactical production in the urban space and their interaction with the space with their photographs. The late blind documented all the representations, including the events during the walk tour, frame by frame. At the same time, they narrated what tactical and creative elements were and in what situations they occurred during the walk through verbal descriptions. In the photographs taken by the late blinds, it is seen concretely how a visually impaired person separates from the place and society.

At the end of this article, the question "How can a blind person take a picture?" has been moved away and the answer of the question "Why would a blind person want to take pictures?" has been found.

Keywords: *Ways of seeing, photograph, visually impaired, urban space*

GİRİŞ

Mekân sadece gözlerle görülen, deneyimlenen ve algılanan bir şey midir? Bu sorudan yola çıkarak yapılan bu çalışmada, görme duyusundan bağımsız bir kent deneyiminin cevabını görme engelli bireyler vermektedir. Kendi çektikleri kentsel mekân fotoğraflarıyla gören kişilerle aralarında bir köprü kurup kent deneyimlerini anlatmaktadırlar. Görme engelli bireylerin kent mekânlarını okuma ve deneyimleme şekillerini anlamak için bize bu çalışmada iki araştırmacı Henri Lefebvre ve Michel de Certeau eşlik edecektir.

Lefebvre (1984)'nin mekân tanımında da bahsettiği üzere mekân canlı, organik ve değişkendir. Mekân, katılımcısını çevreler, onunla birlikte hareket eder, görür, duyar, hisseder. Bu çalışmada kentsel mekanın seçilmesinin nedeni ise Över'in (2014) de dediği gibi kentsel mekanlar görme, koklama, duyma ve hissetme ile algılanan yaşayan organizmalardır. Kentin fonu, doluluk etkisi yaratan duvarlar ve boşluk etkisi yaratan sokaklardır. Kentin dolu-boş organizasyonu katılımcısı için fiziksel sınırlar oluşturur ve hareket etmesini kolaylaştırır (Kan-Kilic ve Dogan, 2017). Kent sadece sokak ve duvarların yarattığı mekânlardır, fakat kent yaşamını oluşturan şey insanların bedenleri ve eylemleridir. Günün her anında ortaya çıkan eylem ve deneyimler farklı bir enerji yaratır (Synder, 2011).

Beden, yaşanılan deneyimin bir parçasıdır. Görür, duyar, koklar, hisseder ve tat alır. Peki, bu deneyimin içinden görme duyusunu çıkarırsak, deneyim eksik mi kalır? Kent yazımında kurulan sözler yarım mı kalır? Benzer soruların cevabını bulmak üzere, Kan-Kilic ve Dogan (2017), Kan-Kilic, Dogan ve Duarte (2020) görme engellilerin yön bulma stratejileri ile ilgili yaptıkları çalışmalarda farklı kentsel bağlamlar kullanmışlardır. Ve görme engellilerin dolaştığı kentsel bağlamın yol bulma stratejileri üzerinde önemli bir etkisi olabileceği sonucuna varmışlardır. Yani kentsel bağlam ya da çevresel ipuçları değiştiğinde görme engellilerin yön bulma stratejileri de değişmektedir. Kan-Kilic ve Dogan'ın (2017) çalışmasında görülmüştür ki Kemeraltı Çarşısı içinde görme engelli katılımcılar çevresel ipuçlarına daha bağımlıyken İzmir Fuar alanında katılımcılar iç temsillerine göre hareket etmekteydiler. Bu çalışmalardaki en önemli bulgu, yaşanılan kentsel deneyimde görülen kısmı çıkardığımızda deneyimin eksik kalmadığıdır. Tam tersine gelişmiş diğer duyu sayesinde bir görme engellinin gören bireyden çok daha fazla bedeninin farkında olduğu ve kent katılımına dahil oldukları tespit edilmiştir. Bununla birlikte, görme duyusu çevreyle ilgili en hızlı bilgi toplama aracı olduğu için, gören bireylerin mekânın diğer boyutlarını kaçırdıkları gözlemlenmiştir. Ancak görme engelli birey için duymak görmektir ve çevreye dair önemli ipuçları sağlar (Kan-Kilic, Dogan ve Duarte, 2020).

Gören kişiler, yani Över (2014)'in öne sürdüğü gibi "normal" bedenler, kent mekânlarının "normal olmayan" bedenler tarafından farklı deneyimlendiğini düşünür. Över der ki, "normal ve normal olmayan bedenler aynı mekândan farklı yaşamlar üretir" (Över, 2014, s. 42). Çünkü demek ister ki kentsel mekânın tasarımı ve örgütlenişi "normal" bedenlerin içinde yer alacağı, hareket edebileceği,

varabileceği şekildedir. Bu anlamda, Lefebvre'nin (2016) dediği gibi mekân, kentin bütünleştirici aracı iken, engelli bireyler için ayrıştırmanın ve dışlanmanın bir aracı haline gelmektedir. Lefebvre'ye göre kent "gündelik hayatın yaşandığı mekân ve toplumun alana yansımalarıdır" (Lefebvre, 2016, s. 174). Lefebvre (1984) aynı zamanda, mekân ve toplum arasındaki ilişkinin iki taraflı olduğunu söyler. Her ikisi de birbirini üretir. Toplum içindeki üretimin mekânı üretmesi kadar, mekân da kimlikleri ve deneyimleri üretir (Işık, 1994). Burada belirtmek isterim ki, "normal olmayan" bedenler ifadesi sadece alıntı olmasından dolayı kullanılmıştır. Esas mesele, bedensel özellikler ne olursa olsun hak temelli bir yaklaşım geliştirebilmektir. Hak temelli yaklaşımda ve tabii ki sosyal hizmette kişilerin normal veya anormal olarak nitelendirilemeyeceğini vurgulamak isterim.

De Certeau (2009)'ya göre mekânın canlı, organik, değişken özelliğini deneyimleyebileceğimiz yer gündelik hayattır. Bu kavram öncelikle Lefebvre (1984) ve sonrasında da De Certeau (1984) tarafından geliştirilmiştir. Bu çalışma, görme engelli bireylerin gündelik yaşam pratiklerini, bu pratiklerin içinde barındırdığı sıradanlığı veya deneyimin sıra dışı tarafını açığa çıkarmaktadır. Lefebvre (2016) ve Certeau (2009) kent mekânlarının gündelik hayat deneyimlerine ev sahipliği yaptığını söyler. Fakat daha önce de bahsettiğimiz gibi kentsel mekân bedensel çeşitliliği ve farklılığı reddeder ve "normal" bedenler üzerinden kendini tarif eder (Imrie, 2011). Yani kentsel mekân gündelik hayat içinde kimlerin "normal" deneyim yaşayacağına kendi karar vermek ister. Lefebvre (2016) der ki, mekân politiktir, üretimin olduğu kadar farklılıkları buluşturan ve farklılıkları ayrıştıran bir mücadele alanıdır. İşte, tüm bu mücadelenin en ön saflarında da engelli bedenler yer almaktadır. Bu mücadele alanı içinde yarım kalan cümlelerini tamamlamak için ve kenti tekrar yazmak için taktikler geliştirmektedirler. Lefebvre'nin (2016) de dediği gibi kenti en iyi anlamamanın yolu da kenti bir metin olarak görmektir. Fakat bir kentin tek bir okunuş şekli mi vardır?

De Certeau (2009)'nun tanımına göre gündelik hayatın herhangi bir alanında sıradan bireyin farklı kullanım alanları yaratarak gerçekleştirdiği pratiklere taktik denir. Stratejiler ya da Certeau söyleyişle, uygulamaları önceden ön kabullerle yapılan bütün düzenlemeler içinde kent kullanıcısı, manevralara ihtiyaç duyar ve bu manevra tekniklerinin hepsi taktikleri oluşturur. De Certeau'ya (2009) göre kentin katılımcıları yani flanörler kenti okurken yürüme pratikleri geliştirirler. Flanörler kent sokaklarında yürür, bakar, düşünür ve kaybolur (Certeau, 2009). Hall'a (1981) göre kentin kodları vardır ve bu kodların içinde anlamlar saklıdır. İşte flanörler kentin anlamlarını açığa çıkarır ve Certeau bir deyimle kenti kuş bakışı değil, kentin tam içinde gündelik kullanıcı olarak deneyimler. Kentin kodlarının açığa çıkarılmasında kentin algılanması en önemli faktördür. Ve daha önce dediğimiz gibi bir kentin tek bir okuma şekli yani algılanma şekli yoktur. Bu çalışmada görme engelli bireyin kentin gizli kodlarını açığa çıkarmak için geliştirdiği taktiklere şahitlik edilir.

Bu sebeple, "normal olmayan bedenler" in kentsel alan içindeki mücadelesini Fırat'ın (2009) da bahsettiği üzere bireysel özellikler üzerinden değil, bir haklar meselesi olarak ele almamız gerekmektedir. Engelli bedenlerin en başta gelen haklarından birisi ise erişilebilirliktir. Erten ve Aktel (2020, s. 899) erişilebilirlik hakkını şöyle tarif eder, "engelli bireylerin çevrelerine uyum göstermeleri

yerine, çevrenin onların istek, ihtiyaç ve yeteneklerine göre uyarlanmasını savunmaktadır". Kısaca erişilebilirlik hakkı "hedeflere ulaşma kolaylığı" olarak açıklanır (Erten ve Aktel, 2020, s. 900). Dünya Sağlık Örgütü (WHO) erişilebilirliği "bir şeye veya birine ulaşma, anlama veya yaklaşma yeteneği" olarak tanımlamıştır (WHO, 2011, s. 170). Erişilebilirlik hakkından yola çıkarak tüm kentlilerin gereksinimi olan engelsiz kent veya erişilebilir kent yaklaşımları üretilmeye ve tartışılmaya başlanmıştır. Sadece engelli bedenlere özgü bir yaklaşım olmayan bu kavram, Erten ve Aktel (2020, s. 906) tarafından şöyle tanımlanmaktadır, "makul uyumlaştırma ve evrensel tasarım ilkeleri çerçevesinde kentsel mekanın ve hizmetlerin başta engelliler olmak üzere toplumdaki diğer dezavantajlı gruplar ve tüm vatandaşların kullanımına uygun hale getirilmesi". Odabaşı-Uslu ve Güneş (2017) toplumda yaşayan herkesin bu hakka sahip olduğunu düşünür ve bir kentin herkes için nasıl organize edilebileceği sorusuna yanıt bulmaya çalışır.

Buradan hareketle, bir kentin herkes tarafından erişilebilir olması için bazı kavramlara ihtiyacımız vardır. "Herkes için tasarım" veya "evrensel tasarım" kavramları herkes tarafından erişilebilir bir kent için gerekli kriterleri kapsamaktadır. Bu sebeple, bu bağlamda Engelli Hakları Sözleşmesi (EHS) ile erişilebilirlik temel hak olarak kabul edilmiştir ve EHS'de "evrensel tasarım" erişilebilirlik ile ilişkilendirilmiştir (Erten ve Aktel, 2020). Evrensel tasarımın temel hedefi, "tüm tasarım süreci boyunca farklı ihtiyaç ve yetenekleri göz önüne alarak, tüm bireylerin ihtiyaçlarına karşılık veren ürün, hizmet ve ortamlar oluşturmaktadır" (Erten ve Aktel, 2020, s. 902). Erişilebilirlik konusuna haklar çerçevesinden bakacak olursak aslında bunun sadece mimari tasarım problemi olarak değil toplumsal farkındalık kapsamında tartışılması gerektiğini söyleyebiliriz. Bu perspektifteki bütün konular "sosyal hizmet" çerçevesinde tartışılabilir. Fırat'ın (2009) belirttiği üzere "sosyal hizmet" kavramı kapsamında değerlendirilebilecek tüm hizmetler erişilebilirlik ve evrensel tasarım yaklaşımının hedeflerindedir. "Sosyal hizmetin sağlanmasında öncelikle bilgi kaynağı insan olduğu için toplumdaki herhangi bir bireyin temel davranış, algı ve hareket özellikleri öncelikli kaynaktır" (Odabaşı-Uslu ve Güneş, 2017, s.33). Bu sebeptendir ki, görme engelli bireyler kent içindeki mücadelesini ve mekanla kurdukları etkileşimi çektikleri fotoğraflarla anlatmaya çalışmaktadır. Böylece, bu çalışmada, erişilebilirlik kavramı engelli bedeninin fotoğraf aracılığı ile kendini ifade etmesiyle tartışılmış, toplumun diğer bireyleri ile bu şekilde iletişim kurarak önyargıların azaltılmasını sağlamak amaçlanmıştır.

Gündelik hayat içindeki görme engelli bireyler kimi zaman kent metnini başka bir şekilde yorumlayıp kodları ve anlamları farklı şekilde değerlendirir, kimi zaman tamamen yaratıcı taktikler geliştirip gündelik hayatın görünmeyen kahramanları olurlar. Bu çalışmada, görme engelli kent katılımcıları yani flanörler kentte gezip bakınırken düşünce üretirler. Bu üretimi yani kentsel mekânla nasıl ilişki kurduklarını, bu ilişkinin belirleyicilerinin neler olduğunu anlamaya ve anlatmaya çalışırlar. Bu ilişkiyi anlatmak için de fotoğrafı araç olarak kullanırlar. Başka bir deyişle sokak fotoğrafçılığı yaparlar. Yürüyüş sırasındaki olayları içerecek bütün temsiller kare kare görme engelli tarafından belgelenir ve fotoğraf olaylara tanıklık eder.

Lewis (2015) der ki sokak fotoğraflarıyla hem görme biçimlerini gösterebilirsiniz hem de fotoğrafçı için neyin önemli olduğunu anlarsınız. Gündelik hayatın akışkanlığında geçip giden anlar, sokak fotoğraflarıyla dondurulur ve geleceğe taşınır. Orhan (2020)'in da belirttiği gibi sokak fotoğrafçısı, tesadüf, şans veya karar anının belirleyiciliğinde, gizli veya aleni bir gözlemci olarak kentin kodlarını açığa çıkarır. Belgesel fotoğrafçılığında olan anlamın önceden kurgulanması sokak fotoğrafçılığında yoktur. Anlam çekim anında ortaya çıkmaktadır (Orhan, 2020). Sokak fotoğrafçılığının metot olarak seçilme nedeni kent üretimine dahil olan görme engelli bireyin kendi üretiminin sonucu olan sokak yaşamlarını belgelemek ve yansıtmaktır. Aynı zamanda toplumsal ve mekânsal değişimin görsel kodlarını görme engelli gözünden okumaktır. Bu fotoğraflar sayesinde, bu üretim anlarını yakalayıp bunları geleceğe taşıyarak gören bireylerle köprü kurulabilmektedir. Dolayısıyla bu makale görme engelli bireylerin özgürleşebilme ve kendini ifade etme mücadelesinin makalesidir. Bu makale ile birlikte görenler, görme engellinin gündelik hayat içerisindeki taktiklerini, kent mekanındaki yolculuklarında nasıl akıllıca yön bulduklarını keşfetmeye ve fotoğraflar aracılığıyla görme engellilerin deneyimlerini anlamaya çalışır.

De Certeau (2009) için sıradan insan her yere serpilmiş, sokakta binlercesi olan kişi olarak tanımlanır. Lefebvre (2016)'ye göre sıradan insan kaçış yolları arayışına girer ve farklı yöntemler arar. Kent mekânları bu sıradan insanlar için bile mücadele alanına dönüşmüşken ve sıradan insanlar taktikler geliştirmek zorunda kalmışken, bu makaledeki görme engelli bireyler mekânsal ve toplumsal olarak dışlanmaya karşı direnmektedirler. Lefebvre (2016)'nin bahsettiği gibi yürümek kenti deneyimlemenin en basit ve etkili aracıdır. Ve yürümek gibi basit bir hareket için bile mücadele etmesi gereken görme engelli duyduğu sesleri, aldığı kokuları, hissettiği rüzgarı ve güneşi, dokunduğu zemini fotoğraflayarak belgeler ve somutlaştırır. Kuş bakışı değil, tüm beden katılımıyla yürür kent alanında.

YÖNTEM

Bu kısımda İzmir Kemeraltı Çarşısı'nın gündelik hayatının içine sızılmıştır. Mekânları yürüyerek keşfeden 7 sonradan görme engelli kent katılımcısı, kentsel mekândaki taktiksel üretimlerini ve mekanla kurdukları etkileşimi çektikleri fotoğraflarla anlatmaya çalışmışlardır. Görme engelli katılımcı fotoğrafı çevresiyle kurduğu ilişkinin bir dışavurumu olarak kullanır. Aynı zamanda, mekânın diğer boyutlarını ve kodlarını nasıl açığa çıkardığını, kentin içindeki boşlukları nasıl doldurduğunu fotoğraf aracılığı ile tarif eder. Fotoğraflarla bunu anlatabilmek için görme engelli katılımcılar, çalışma öncesinde 1 ay fotoğrafçılık eğitimi almışlardır. Yürüyüş sırasındaki olayları içerecek bütün temsiller kare kare görme engelli tarafından belgelenmiştir. Aynı zamanda, sözlü anlatımlarla yürüyüş sırasında hangi taktiksel ve yaratıcı öğelerin olduğunu ve hangi durumlarda meydana geldiğini aktarmışlardır. Bu kentsel deneyim ise araştırmacı tarafından video kaydına alınmıştır.

Yürüyüş Rotası için Seçilen Kentsel Mekân: İzmir Kemeraltı Çarşısı

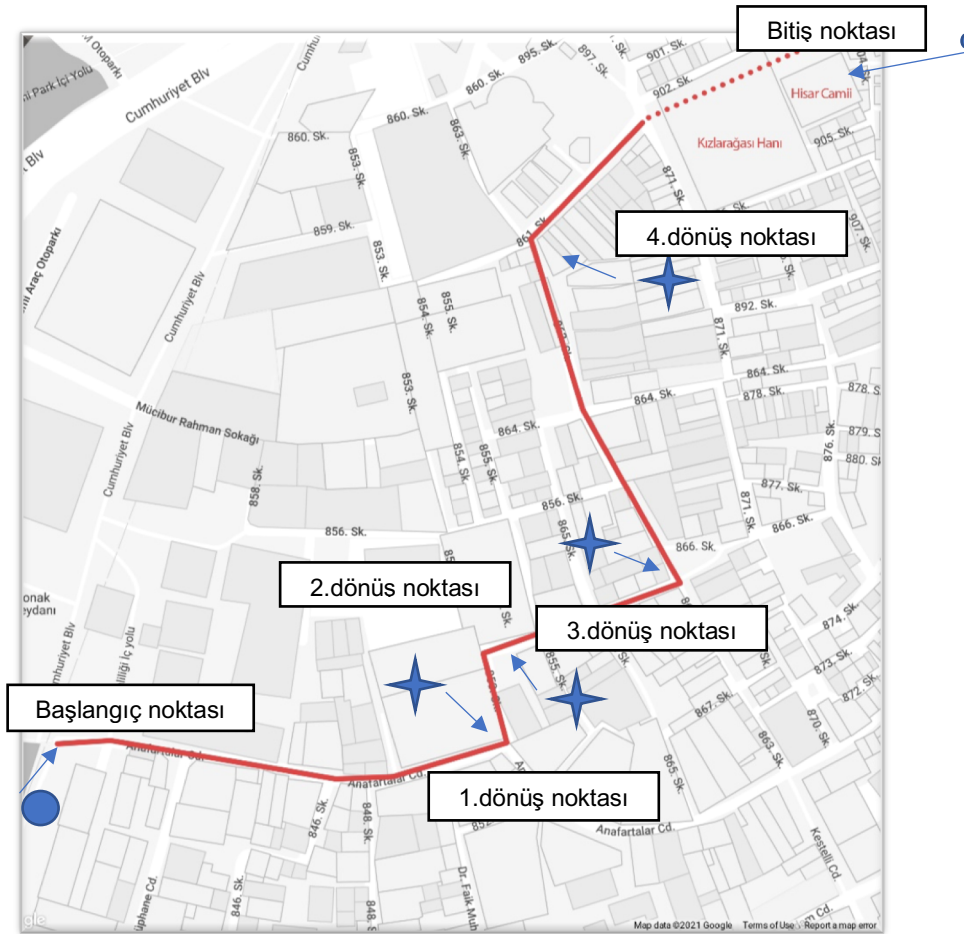
İzmir Kemeraltı Çarşısı heterojen bir kentsel dokudur. Farklı türden kullanıcılar ve bunların kendi aralarındaki ilişkiyi barındırır. "Normal" bedenler için taktik olarak tanımladığımız adapte olma

sürecinin “normal olmayan” bedenlerde kendini nasıl göstereceğini anlamak adına değerli bir kentsel dokudur. Kemeraltı, farklı uzunluklara ve yönlere sahip sokaklardan oluşan karmaşık bir kentsel dokuya sahiptir ve açıkça anlaşılır bir sokak deseninden yoksundur. Sınırlarıyla şehrin geri kalanından ayırılır ve belirli giriş noktaları ile şehrin geri kalanına bağlıdır. Kemeraltı bitişik binalarla çevrili dar sokaklarla kuşatılmışlık hissini artıran farklı bir kentsel kimliğe sahiptir (bkz Şekil 1).

Şekil 1. Kemeraltı Çarşısı kentsel dokusu

Bir bütün olarak, bölgenin bu kentsel özellikleri, yürümeyi sadece görme engelliler için değil, aynı zamanda gören insanlar için de karmaşık bir görev haline getirmektedir. Çalışma öncesinde araştırmacı Kemeraltı Çarşısı gibi karmaşık bir kentsel dokuyu ziyaret etmiş, bu doku içinde en güçlü görsel olmayan çevresel ipuçlarını belirleyip buna göre bir yürüyüş rotası çıkarmıştır. Yürüyüş rotasını belirlemedeki en önemli kriter güçlü duysal referanslar içeren dönüş noktaları barındırmasıdır (bkz. Şekil 2).

Şekil 2. Kemeraltı Çarşısı'nda belirlenen yürüyüş rotası

Çalışma Grubu

Tablo 1'de görüleceği üzere, yürüyüş çalışması için gönüllü olarak 7 sonradan görme engelli katılımcı (3 kadın, 4 erkek) seçildi. Yaşları 19 ile 34 arası değişen katılımcılar çalışma yapıldığında öğrenci veya çalışandır. Sonradan görme engelli olup aynı zamanda bağımsız hareket kabiliyetine sahip gönüllü katılımcı bulmanın kısıtlayıcılığı sebebiyle örneklem büyüklüğünü arttırmak mümkün olmamıştır. Katılımcılardan 3'ünün ışık ve gölge algısı hiç yoktur. Buna ek olarak, bütün katılımcıların tanıdık veya alışık olmadıkları mekânlarda bağımsız yürüme yetenekleri vardır. Katılımcıların hepsi Kemeraltı dokusuna aşina fakat araştırmacı tarafından seçilen rotaya aşina değildirler. Sonradan görme engelli katılımcıların seçilme nedeni zihinlerinde görsel bilgiye sahip olmalarıdır. Yani gökyüzünün veya ağacın neye benzediğini bilmektedirler. Bu durum çektikleri fotoğrafların içeriklerini sözel anlatımla aktarmalarında yardımcı olacaktır.

Tablo 1. Kemeraltı Çarşısı yürüyüş turuna katılan görme engelli katılımcıların bilgileri

	Yaş	Cinsiyet	Meslek	Sonradan görme engelli	Işık ve gölge algısı	Bağımsız yürüme kabiliyeti	Baston kullanımı eğitimi	Çarşı'ya aşinalık	Çarşı'ya gelme sıklıkları
K.1	33	Erkek	Çalışan	EVET	YOK	VAR	VAR	EVET	Ayda 1
K.2	30	Kadın	Çalışan	EVET	ÇOK AZ	VAR	VAR	EVET	Ayda 1
K.3	25	Kadın	Öğrenci	EVET	YOK	VAR	VAR	EVET	Ayda 8
K.4	28	Erkek	Çalışan	EVET	ÇOK AZ	VAR	VAR	EVET	Ayda 12
K.5	34	Erkek	Çalışan	EVET	ÇOK AZ	VAR	VAR	EVET	Ayda 1
K.6	25	Kadın	Öğrenci	EVET	YOK	VAR	VAR	EVET	Ayda 2
K.7	19	Erkek	Öğrenci	EVET	ÇOK AZ	VAR	VAR	EVET	Ayda 12

Veri Toplama Araçları

Katılımcılar öncelikle araştırmacı tarafından hazırlanan onay formu imzaladılar. Formun içeriği çalışmanın kapsamını ve toplanan bilgilerin ne şekilde kullanılacağını anlatmaktadır. Çalışma öncesi ayrıca ön görüşme soruları sorulmuştur. Soru içerikleri demografik bilgilerden oluştuğu gibi aynı zamanda bağımsız hareket kabiliyetlerini ve çalışma alanına aşinalıklarıyla ilgili de bilgi vermektedir. Yürüyüş sırasında araştırmacı tarafından video kaydedici kullanılmıştır. Bu sayede hem görme engelli katılımcının kent deneyimi kayıt altına alınmış hem de yürüyüş sırasında kendilerinin verdiği sözel anlatımlar kaydedilmiştir. Bununla birlikte her katılımcı kendi dijital fotoğraf makinasını getirmiştir. Çalışma öncesinde seçilen katılımcılar bir ay boyunca fotoğrafçılık eğitimi aldıkları için dijital fotoğraf makinasını nasıl kullanacaklarını bilmektedirler.

Veri Toplama Süreci

Bu çalışmada 3 aşama bulunmaktadır. Birinci aşama hazırlık aşaması olup bu aşamada katılımcılara onay formu imzalatılmış, çalışma ile ilgili genel bilgilendirme yapılmış ve ön görüşme soruları sorulmuştur. İkinci aşamada, araştırmacı tarafından seçilen rota, başlangıç noktasından bitiş noktasına kadar katılımcılarla tek tek yürünmüş ve tanıtılmıştır. Her katılımcıyla ayrı ayrı yürüyen araştırmacı bu aşamada, her katılımcıya aynı cümlelerle rotayı tanıtmaya dikkat etmiştir. Bu aşamada herhangi bir video kaydı yapılmamıştır ve katılımcı fotoğraf çekmemiştir. Sonrasında başlangıç noktasına geri dönmüş ve katılımcıdan rotayı tamamlaması istenmiş, bu sırada hem kendine yardımcı olan çevresel referansları anlatması ve bu referansların fotoğraflarını çekmeleri beklenmiştir. Bu aşamada araştırmacı katılımcıların deneyimini video kaydına alırken hiçbir sözel yardımda bulunmamıştır. Katılımcılar yürüyüş sırasında kent üretiminde ve kentin kodlarını açığa çıkaran anlamların fotoğraflarını çekip sözel olarak anlatımlarını yapmışlardır. Kentte çıkılan yürüyüşte, elde belirli rotalar bulursa da, bir süre sonra yürüyüşçü için içine kişisel tercihlerini katarak, kişisel yolunu yaratarak kenti anlamaya, keşfetmeye çalışmıştır.

Verilerin Analizi

Fotoğraf çekmeye yönelik görsel olmayan çevresel ipuçları işitsel, dokunsal ve koku alma içeriklere sahiptir. Bu nedenle, yapılı çevrede işitme, dokunma ve koku alma duyusu dikkate alınarak fotoğrafların içeriğine odaklanılmasına karar verilmiştir. Bu yürüyüş çalışmasında fotoğraf makinesi, işitsel, dokunsal ve koku alma görselliğini ortaya çıkarmak ve aynı zamanda görenle iletişim kurmak için bir araç olarak kullanılır. Görme engellilerin çektiği fotoğraflar ile görsel olmayan mekânsal nitelikler görsel olarak ortaya çıkarılmaya çalışıldı. Kaszynski (2016) da bağlam önemli olduğu için bu yaklaşımı desteklemiştir ve bir görüntünün anlamı sadece görüntünün kendisi değil, onu alan katılımcıların dili de incelenerek ortaya çıkarılabilir demiştir. Her fotoğraf turundan sonra, tüm resimler bir bilgisayara yüklenmiş ve basılmıştır. Daha sonra, katılımcının bu fotoğrafı çekerken ne hissettiğini anlamak için her bir resim video kayıtları ile eşleştirilmiştir. Daha sonra, araştırmacının resimde gördükleri ile görme engelli katılımcının fotoğrafı çekerken düşündükleri örtüşüyor mu ona bakılmıştır.

BULGULAR

Tablo 2'deki verilerde görüleceği üzere fotoğrafların sınıflandırılması işitsel, dokunsal ve koku alma tetikleyicilerine göre yapılmıştır. Toplamda yetmiş (70) adet fotoğraf çekilmiş, bunların 26'sı işitsel (bkz.Ek-1), 24'ü dokunsal (bkz. Ek-2), 20'si koku görselliğini vurgulamaktadır (bkz. Ek-3). 26 işitsel görselliğin vurgulandığı fotoğrafların 5'i birinci katılımcı (K.1), 2'si ikinci katılımcı (K.2), 3'ü üçüncü katılımcı (K.3), 5'i dördüncü katılımcı (K.4), 4'ü beşinci katılımcı (K.5), 4'ü altıncı katılımcı (K.6) ve 3'ü yedinci katılımcı (K.7) tarafından çekilmiştir. 24 dokunsal görselliğin vurgulandığı fotoğrafların 4'ü K.1, 3'ü K.2, 3'ü K.3, 5'i K.4, 3'ü K.5, 3'ü K.6 ve 3'ü K.7 tarafından çekilmiştir. 20 koku görselliğine ait fotoğrafların 2'si K.1, 4'ü K.2, 4'ü K.3, 7'si K.4, 2'si K.5 ve 1'i K.7 tarafından çekilmiştir.

Tablo 2. Katılımcıların çektiği fotoğrafların çevresel ipuçlarına göre dağılımı

FOTOĞRAF SAYISI			
KATILIMCILAR	İşitsel Görsellik	Dokunsal Görsellik	Koku Görselliği
K.1	5	4	2
K.2	2	3	4
K.3	3	3	4
K.4	5	5	7
K.5	4	3	2
K.6	4	3	0
K.7	3	3	1
TOPLAM	26	24	20

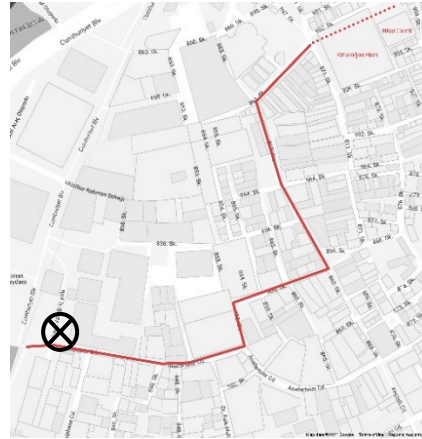
Bu çalışma ile birlikte bir genelleme değil, tam tersine kişisel farklılıklar ortaya konmuştur. Ve görülmektedir ki dördüncü katılımcı (K.4) duyuşsal kent deneyiminin en üst seviyede parçası olur ve kenti tüm bedeniyle algılamak, altıncı katılımcı (K.6) kokuya dair herhangi bir çevresel ilişki kurmadan yürüyüşünü tamamlamıştır. Daha önce de bahsettiğimiz üzere, beden, yaşanan deneyimin bir parçasıdır ve her katılımcının bu deneyimi nasıl yaşadığına Ek 1,2 ve 3'te görülecek olan fotoğraflar aracılığı ile tanıklık edilmektedir.

İŞİTSEL GÖRSELLİK

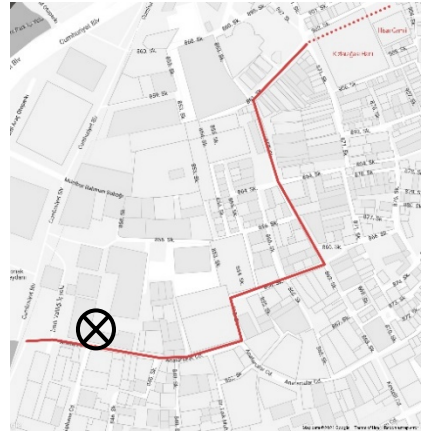
Kan-Kilic ve Dogan (2017) çalışmasında da bahsettiği gibi Kemeraltı'nda yol bulma sırasında en çok kullanılan çevresel duyu girdisi ses (% 51) idi. Bunun olası en büyük sebebi seçilen kentsel dokudur. Yukarıda da bahsettiğimiz üzere Kemeraltı çarşısı içinde çok fazla çevresel uyarı bulunduran ama işitsel tetikleyicileri en çok içeren bir kentsel dokudur. Peki, görme engelli katılımcıların bu kentsel alanda bu tetikleyiciyi nasıl gördüğünü ve ne hissettiğine bazı örnekler üzerinden bakalım (bkz. Tablo 3). İşitsel görselliğe ait bütün fotoğrafları Ek-1'de bulabilirsiniz.

Tablo 3. İşitsel görselliğe ait fotoğraflar ve sözel anlatım örnekleri

KATILIMCI	FOTOĞRAF VE SÖZEL ANLATIM	ÇEKİM NOKTASI
K.1	 <p>“Bu geniş boşlukta tam karşımda toplanma alanı var, bu bir banka olabilir, oturma yerleri olabilir, burası benim için belirleyici, çünkü bu toplanma alanı ya da bina hep burada, yürüyüp giden insanlar gibi geçici değil”</p>	

K.4

“Sağ tarafımda çok büyük bir açıklık var, Sağ ve solumda beni çevreleyen duvarlar sağ tarafımda birden kesildi, aldığım yankı değişti, ses çarpıp dönmüyor bana artık”

K.6

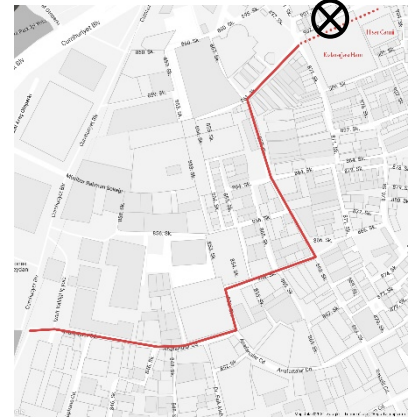
“Sağ tarafımda bir ATM var, para çekerken gelen tuş sesleri geliyor birden fazla”

DOKUNSAL GÖRSELLİK

Kan-Kilic ve Dogan (2017) yaptıkları çalışmada Kemeraltı Çarşısı'nda görme engelliler tarafından kullanılan duysal verilerin %43'ünün dokunsal veriler olduğunu ortaya koymaktadırlar. Ayrıca dokunsal çevresel ipuçlarının içinde tene çarpan/değen hava akımı ve güneş ısı, ayakla, elle veya bastonla izlenen zemin ve duvar dokusunu dahil etmişlerdir. Bu çalışmada da fotoğrafları çeken görme engellilerin verdikleri sözel anlatımlarda buna dikkat edilerek bir sınıflandırma yapılmıştır (bkz. Tablo 4). Tablo 4'te katılımcıların çektiği bazı dokunsal görsellik örneklerini bulabilirsiniz. Dokunsal görselliğe ait çekilmiş bütün fotoğrafları Ek-2'de görebilirsiniz.

Tablo 4. Dokunsal görselliğe ait fotoğraflar ve sözel anlatım örnekleri

KATILIMCI	FOTOĞRAF VE SÖZEL ANLATIM	ÇEKİM NOKTASI
K.2		
	<p>“Sağ tarafımda açıklık oluştu, güneş ısı gelmeye başladı”</p>	
K.4		
	<p>“Mazgalı takip etmeye devam ediyorum, yol bittiğinde o da biter”</p>	

K.5

“Kızlar Ağı Han’ına girdik, üzerimiz, sağımız ve solumuz kapalı artık, üzerimizdeki basınç arttı”

KOKU GÖRSELLİĞİ

Kan-Kilic ve Dogan (2017), Kemeraltı Çarşısı’nda görme engellilerin yön bulmalarına dair yaptıkları çalışmada görme engellilerin %7 kokuya dair referans içeren çevresel ipuçlarını kullandıklarını belirtse de, bu grupta bulunan bir katılımcının kokuya karşı çok hassas olması ve kokuya dair hiçbir referansı kaçırmaması buna dair görsellerin de en az işitsel ve dokunsal kadar yoğun olmasına sebep oldu. Bununla birlikte, çalışmaya katılan bir katılımcının kokuya dair hiç bir referans belirtmemesi de kenti algılayan bedenlerin deneyimlerinin birbirinden ne kadar farklı olduğunu da ortaya koymaktadır. Koku görseelliğine ait bazı örnekleri aşağıda bulabilirsiniz (bkz. Tablo 5). Koku görseelliğine ait bütün fotoğraflar Ek-3’te yer almaktadır.

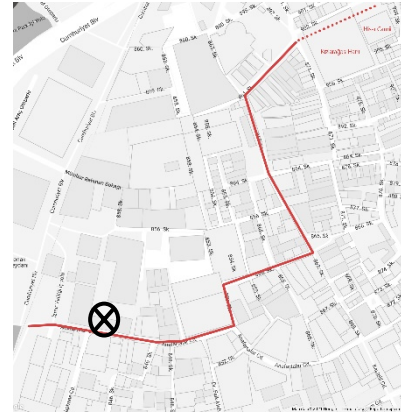
Tablo 5. Koku görselliğine ait fotoğraflar ve sözel anlatım örnekleri

KATILIMCI	FOTOĞRAF VE SÖZEL ANLATIM	ÇEKİM NOKTASI
K.1		
	<p>“Kahve kokusu rüzgar estiği için daha gerideyken bile geliyordu, ama rüzgara ve kokuya çok güvenemiyorum ben”</p>	
K.2		
	<p>“Burada mısır satılıyor, ama bunu kendime belirleyici olarak alamam tabii döndüğümde burada olmayacak mesela”</p>	

K.4

“Gevrek kokusu geliyor, burası benim için çevresel bir referans, hep burada, kapanana kadar bana yol gösterici olabilir”

TARTIŞMA VE SONUÇ

Bu çalışmada fark edilen en önemli bulgu mekânsal algının sadece görme duyusuna bağlı olmadığıdır. Görüldüğü üzere, görme engelli bireyler çevreleriyle ilişki kurmak için tüm duyularını kullanmaktadırlar. Aslında Pallasmaa'nın (2005) da vurguladığı gibi mekânsal farkındalığa sahip bir kişi için göz, mekânsal deneyimler yaratan tek organ değildir. Millar'ın (2008) da eklediği üzere, görme engelli bireylerin dünyalarında duyuların her biri büyük bir öneme sahiptir ve uzmanlaşmıştır, ancak aynı zamanda birbirini tamamlar ve örtüşür.

Görme engellilerin çektiği fotoğraflar işitsel, dokunsal ve koku görselliği olarak sınıflandırılmıştır ve görülmüştür ki bir görme engelli için en önemli çevresel referans kuşatılmışlık hissidir. Bu da kent fonunu oluşturan duvarlar ve duvarlar arasında kalan boşluklarla mümkündür. Bu kentin dolu ve boş yapısı bir görme engelli için yankının oluşmasına ve oluşan hava akımı değişimini hissetmeye yardımcı olur. Binalar tarafından oluşan fiziksel sınırlar görme engelli bireylerin kent içinde daha güvende yürümelerini sağlamaktadır. Boşluk içinde kendilerini korunaksız ve yetersiz hissetmektedirler. Kenti oluşturan sınırlar görme engellinin çevresel ipuçlarını toplamaları için onlara destek olmaktadır. Görüldüğü üzere, görme engelli bireylerin mekânı algılamada kullandıkları en önemli çevresel veri işitsel referanslardır. Fakat bu işitsel referansların sabit şeyler olması çok önemlidir. Yani o mekâna bağlı ve ait olması, geçici olmaması gerekmektedir. Bu sebeple, bina duvarları, yankı değişimini oluşturan bina arası boşluklar en önemli verilerdir.

Sonrasında, bir görme engellinin kent sokaklarında yürümesi için en önemli olan şey dokunsal çevresel verilerdir. Bunu bazen zemindeki mazgal, bazen zemindeki eğim, zeminin taş dokusundaki değişim oluşturmaktadır, bazen binaların arasında oluşan ve tene çarpan hava akımı veya birden boşluklardan geçip yüze değen güneş ısını içermektedir. Bahsettiğimiz üzere mekâna bağlı ve değişmez olan veriler yürüme eylemini bir görme engelli için kolaylaştırır. Fotoğraflarda da görüleceği üzere, zemindeki mazgal yol boyunca eşlik eder, kente ait duvarların arasındaki boşluklar havayı ve güneşi hissetmesini sağlar ve yol boyunca yardımcı olur. Koku ise geçicidir ve

güvenilmezdir, rüzgarla birlikte gelir ve gider. Eğer sabit bir işletmeden gelen koku ise yani bir dönerci veya kahveci ise referans olarak kullanılabilir fakat bir işportacı mısır satıyor ise, bir çiçekçi yanlarından gelip geçiyor ise buna güvenemezler. Bu sebeple fotoğraflardan da anlaşılacağı üzere köşedeki kahveci en güvenilir koku referansıdır, ya da rota üzerindeki dönerci dükkanı. Onun haricinde yol ortasına park etmiş bir mısırcı, referans olmaktan çok bir tehlikedir. Yani, görme engelli bireyler ve görenlerin referans noktası (landmark) seçimleri farklılık gösterir. Uzun yıllar aynı köşede bulunan bir kahveci, tüm insanlar için güçlü bir referans noktası ve şehrin ana simgesi haline gelebilir. Görenler için görsel bir dönüm noktası ve görme engelli bireyler için koku verici bir dönüm noktası olabilir. Aynı yerde bulunan ve uzun yıllar korunan mekânlar, kentlerin kimliğini ve kültürünü de taşır. Bu tür yerler var olduğu sürece, yol bulmayı kolaylaştırmak için yeni bir tasarım yaratmamıza gerek yok. Bu referans noktaları, görme engelli insanların kentsel bir ortamda kendilerini yönlendirmelerine ve tüm insanlar için aşinalık sağlamalarına yardımcı olabilir.

Beden mekânı keşfederek etkileşime girerken, benzer bir şekilde mekân da bedenler üzerinde etkide bulunur. Över'in dediği üzere "normal" ve "normal olmayan" bedenler aynı mekânda farklı yaşamlar üretir. Kentsel mekânın tasarımı ve örgütlenişi "normal" bedenlerin içinde yer alacağı, hareket edebileceği ve varabileceği şekildedir demiştik. Ayrıca, Lefebvre (2016) kent için gündelik hayatın mekâna ve topluma yansımalarıdır demişti. Görme engelli birey tarafından çekilen aşağıdaki fotoğraflara (bkz. Şekil 3) daha dikkatli bakarsak bir görme engellinin mekândan ve toplumdan nasıl ayrıştırıldığını somut haliyle görürüz. Görenlerin gözlerinden ve fotoğrafın içeriğinden şu soruyu anlayabiliyoruz: "Bir kör nasıl fotoğraf çekebilir?" Belki de burada sorulması gereken en doğru soru: "Bir görme engelli neden fotoğraf çekmek ister?"

Şekil 3. Dikkatle görme engellinin fotoğraf çekme eylemine odaklanan kentliler

Bir görme engelli fotoğraf çeker, çünkü mücadelesinin ve aktif direnişini somutlaştırmak ve göstermek ister. Aslında kenti deneyimleyen bedenlerin ayırım yapılmadan aynı mücadele içinde olduğunu ve kentin bütünleştirici yönünü gözler önüne sermek ister. Bedenlerin ayırım yapılmadan aynı mekânı nasıl ürettiklerini ve bu mekânın kimlikleri nasıl ürettiğini konuşmak ister. Görenle iletişim kurmak ister ve bu iletişimi görenlerin bildiği şekilde yani görsel içerikle cümlelerini kurmak

ister. Kent içindeki yarım kalmışlığını fotoğrafla tamamlamak ister. Kenti okumamanın tek bir yöntemi olmadığını ve kenti görme biçimleri olduğunu anlatmak ister. Kentin kodlarının açığa çıkarılmasında kentin algılanması en önemli faktördür demiştik, işte tam da bu şekilde bir görme engelli birey de çektiği fotoğraflar aracılığı ile deneyimini paylaşmak ve kendisi için neyin önemli olduğunu söylemek ister. Bunu yaparken de kentin tam içinde, sokaklardadır. Mekânın diğer boyutlarını ve çoğunlukla gören bedenlerin yakalayamadığı boyutları belgeleyerek göstermeye çalışır.

Kent tasarımcılarının ve mimarların, her şeyi kapsayan bir tasarım için mekânı çok boyutlu ve çok duysal olarak düşünmesi gerekir. Ayrıca bunları bir ortamın estetiğinin kriterleri olarak düşünmelidirler. Bu çalışmanın, tasarımcıların kentsel bir alandaki görme engelli insanların ve diğer tüm insanların ihtiyaçları hakkında farkındalık yaratmasına katkıda bulunacağını umulmaktadır.

Bu konu, evrensel tasarım çerçevesinde değerlendirilecek olursa herkesin kentin tüm mekanlarına eşit düzeyde erişebilmesi için mekânsal düzenlemeler yapılmalıdır. Engelsiz veya erişilebilir kent kavramına sadece mimari tasarım yönüyle değil, toplumsal farkındalık ve duyarlılık yaratmak amacıyla yaklaşılmalı ve yerel politikalar ile birlikte çalışılmalıdır. Bu çalışmadaki katılımcılar göz önüne alınırsa, özellikle görme engelliler için bireyin bağımsız hareketini destekleyecek ve kentsel mekanda hareketliliğine imkan verecek teknolojik ve kentsel mekan çözümleri sunulmalıdır. Örneğin yerel yönetimlerle birlikte görme engelliler için kent içinde uygulanan sarı çizgilerin her mekanda (kamusal alan/yarı kamusal alan/iç mekanlar) sürekliliğine dikkat edilmeli ve görme engellinin hareketliliğine imkan verecek şekilde değerlendirilmesi yapılmalıdır. Kent mobilyalarından başlayarak kent içindeki dokunsal öğelerin hepsi için standart geliştirilmelidir. Tüm kentte yaş, cinsiyet ve yeti farklılıkları önemsenmeksizin tasarım standartları oluşturulmalıdır. Bu sebeple, bir kentin tüm kentliler için uygun hale getirilmesi sadece bir tasarım problemi değil yerel yönetimlerin ve tüm toplum bireylerinin sorumluluğu olan bir farkındalık meselesidir. Bu anlamda, toplum farkındalığının yaratılması en önemli kriterdir.

ARAŞTIRMAYA İLİŞKİN ETİK BİLGİLER

Çalışma daha önce yayınlanmamıştır ve yayınlanmak üzere hâlihazırda başka bir yayın organına gönderilmemiştir. Çalışmaya dair veriler 2018 Nisan ayı içinde, benzer hava koşulları ve sıcaklıkları göz önünde bulundurularak hafta içleri aynı saatte katılımcılarla bireysel olarak buluşarak toplanmıştır. Çalışmaya dair toplanan veriler 2020 yılı öncesine ait olduğu için etik kurul kararı yoktur. Bununla birlikte, çalışmaya katılan görme engelli katılımcılara çalışmaya gönüllü katıldıklarına dair onay formu imzalatılmıştır. Onay formunun okunması ve imzalatılması sürecinde görme engelli katılımcıdan kendisinin güvendiği bir kişiyi çalışma öncesinde yanında getirmesi istenmiş ve bu kişinin onay formunu katılımcıya okurken şahitlik etmesi beklenmiştir.

ÇATIŞMA BEYANI

Herhangi bir potansiyel çıkar çatışması bulunmamaktadır.

KAYNAKÇA

- De Certeau, M. (1984). *The Practice of Everyday Life*, University of California, Berkeley.
- De Certau, M. (2009). *Gündelik Hayatın Keşfi I; Eylem, Uygulama, Üretim Sanatları*, (L. Arslan Özcan, Çev.), Ankara: Dost Yayınları.
- Erten, Ş. ve Aktel, M. (2020). Engellilerin Erişilebilirlik Hakkı: Engelsiz Kent Yaklaşımı Çerçevesinde bir Değerlendirme. *Süleyman Demirel Üniversitesi Vizyoner Dergisi*, 11 (28), 898-912.
- Fırat, S. (2009). Engelsiz bir Kent Tasarlamada Yerel Politikaların Önemi. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 20 (2), 57-68.
- Hall, S. (1981). Notes on Deconstructing the Popular, R. Samuel der. *People's History and Socialist Theory*, Routledge, Kegan & Paul, Londra, 277-240.
- Imrie, R. (2011). *From universal to inclusive design in the built environment*, London: Sage Publication.
- Işık, O. (1994). Globelleşme Süreci ve Kentin/Kentliliğin Değişen Anlamları. *Birikim*, (68-69), 98-105.
- Kaszynski, E. (2016). "Look, a picture!": Visuality, race and what we do not see. *Quarterly Journal of Speech*, 102 (1), 62-78.
- Kan-Kilic, D. ve Dogan, F. (2017). Way-finding Strategies of Blind Persons in Urban Scale. *PsyCh Journal*, (6), 303-315.
- Kan-Kilic, D., Dogan, F. ve Duarte, E. (2020). Nonvisual Aspects of Spatial Knowledge: Wayfinding Behavior of Blind Persons in Lisbon. *PsyCh Journal*, (9), 769-790.
- Lefebvre, H. (1984). *The production of space*, D. N. Smith, Oxford: Blackwell.
- Lefebvre, H. (2007). *Modern Dünyada Gündelik Hayat*, (I. Gürbüz, Çev.). İstanbul: Metis Yayıncılık.
- Lefebvre, H. (2016). *Mekanın Üretimi*, (I. Ergüden, Çev.). İstanbul: Sel Yayıncılık.
- Lewis, G. (2015). *Street Photography: The Art of Capturing the Candid Moment*. California: Rocky Nook.
- Millar, S. (2008). *Space and sense*. New York, NY: Psychology Press.
- Odabaş-Uslu, A. ve Güneş, M. (2017). Engelsiz Kentler-"Herkes için Erişilebilir Kentler". *International Journal of Landscape Architecture Research*, (2), 30-36.
- Orhan, S. (2020). Toplumsal değişimin görsel estetik belgeseli olarak sokak fotoğrafçılığı. *Sanat Dergisi*, (35), 49-64.
- Pallasmaa, J. (2005). *The eyes of the skin: Architecture and the senses*. England: John Wiley & Sons Ltd.
- Şiriner-Önver, M. (2014). Yeti yitimli bireyleri sakatlayan kentsel mekanlar. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 25 (2), 37-60.
- Synder, A. B. (2011). Kent Mekanı, Sokak Mekanı ve Eşik Mekanlar: Beyoğlu'nun Kentsel İç Mekanlarından Geçerken. *TMMOB Mimarlar Odası Ankara Şubesi*, Dosya 27, 54-63.
- WHO. (2011). *World Report on Disability*. Geneva: WHO Publications.

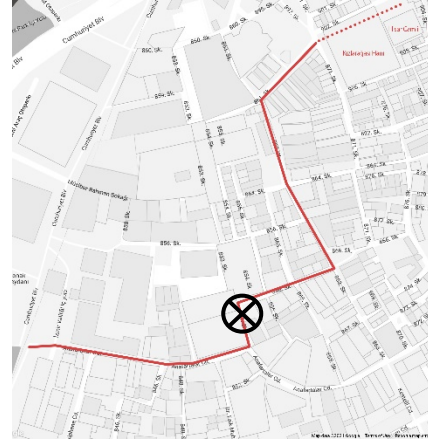
EK-1
İŞİTSEL GÖRSELLİK FOTOĞRAFLARI VE SÖZEL ANLATIMLARI

KATILIM CI	FOTOĞRAF VE SÖZEL ANLATIM	ÇEKİM NOKTASI
K.1	 <p>"Bu geniş boşlukta tam karşımda toplanma alanı var, bu bir banka olabilir, oturma yerleri olabilir, burası benim için belirleyici, çünkü bu toplanma alanı ya da bina hep burada, yürüyüp giden insanlar gibi geçici değil"</p>	
K.1	 <p>"ama arkamdaki boşluk benim sınırlayıcım olamaz, çünkü oradaki satış yapan kişi birazdan oradan gidecek, ya da yürüyen insanlar oradan ayrılacak"</p>	
K.1	 <p>"İnsan kalabalığına rağmen, sol tarafımdaki sokak boşluğunu anlayabiliyorum"</p>	

K.1

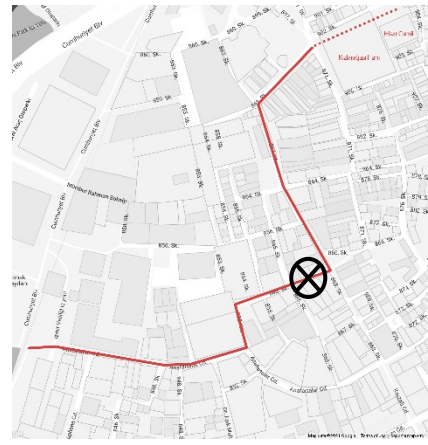
"Önümde bana doğru gelen bir araç mı var? yürüyüş yolunda mı? O gelmeye devam ettikçe ben onun resmini çekmeye devam edicem"

K.1

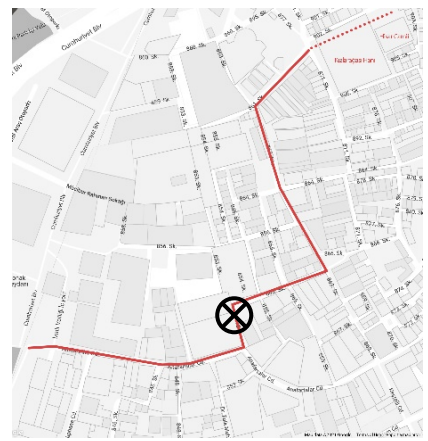
"Burada bir yol keşişim noktası var, birbirine karışan araç sesleri bana önceliğimin olmadığını söylüyor"

K.2

"Beni sınırlandıran bir şey var sağ tarafımda, bastonumun yankısı farklılaştı, ama duvar gibi değil, boşluklu"

K.2

“Bir avludayız şimdi, üzerimiz kapalı, insan seslerinin yankıları daha yoğun, sesler etrafa çarparak bana geliyor”

K.3

“Meydandayız, çok farklı karışık sesler var, hiçbirini benim için yönlendirici değil ve hatta beni ürkütüyor”

K.3

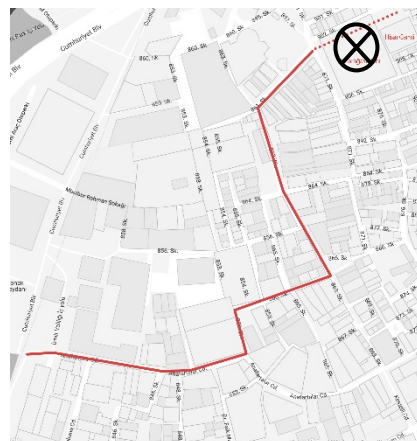
“Avludayım, satıcıların sesleri birbirine karışıyor, çünkü kapalı bir yerdeyim”

K.3

“Caminin avlusuna ulaştım, sol tarafımda boşluk var, su sesleri geliyor, demek ki abdest alınan yer burası”

K.4

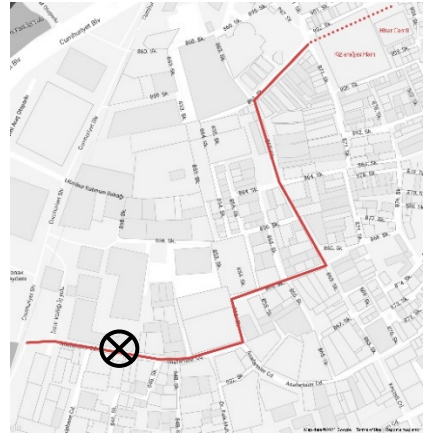
“Sağ tarafımda çok büyük bir açıklık var, Sağ ve solumda beni çevreleyen duvarlar sağ tarafımda birden kesildi, aldığım yankı değişti, ses çarpıp dönmüyor bana artık”

K.4

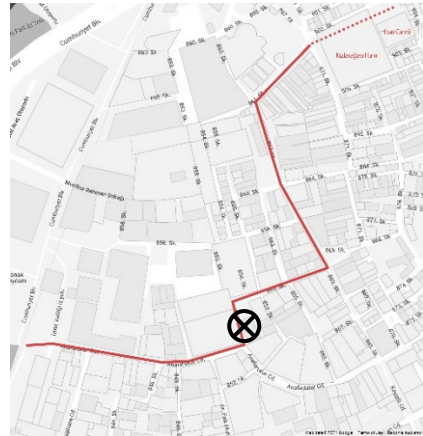
“Burası boşluğun tam karşısındaki bina, ne binası olduğunu bilmiyorum ama oldukça yüksek, benim için çok önemli bir sınırlayıcı, güvende hissettiriyor”

K.4

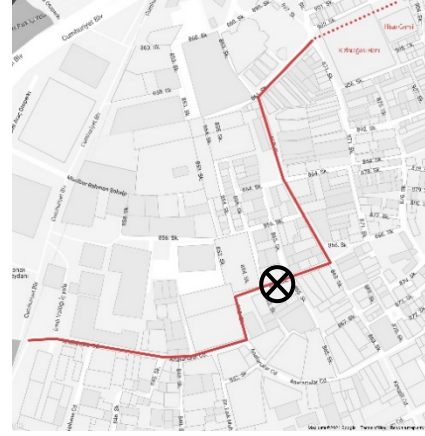
“Sağ tarafımda yoğun bir doluluk var ama duvar gibi değil, sesin yankısı duvara çarpmış gibi değil de başka birşey”

K.4

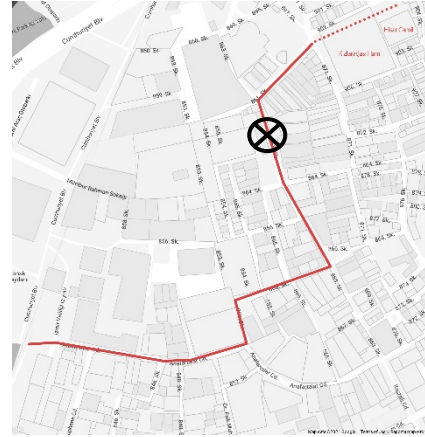
"Sol tarafımda bir açıklık oluştu, Yine baston yankısı değişti, ses çarpmıyor artık bir yere"

K.4

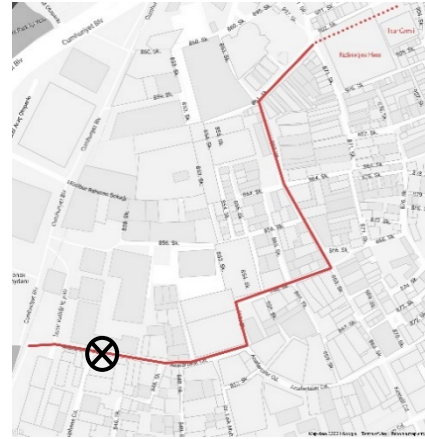
"Tabak çatal sesleri geliyor sağ tarafımdan, sanırım bir yeme-içme yerinin yanından geçiyorum"

K.5

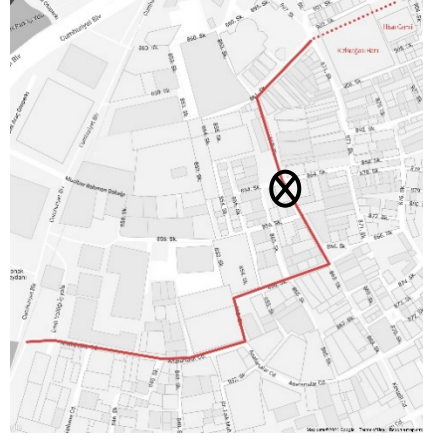
"Önümdeki insanların sesleri beni yol üzerinde yönlendiriyor zaten, onlardan çok uzaklaşmadan yürürsem işime yarar"

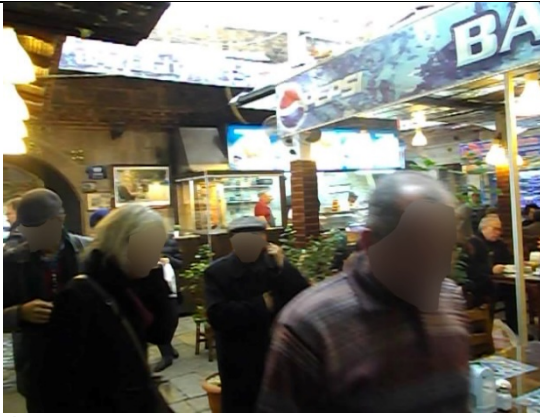
K.5

"Bu önümdeki yol boyunca düz yürüyeceğim, taşıt sesleri geliyor, ama herhalde beni fark ederler"

K.5

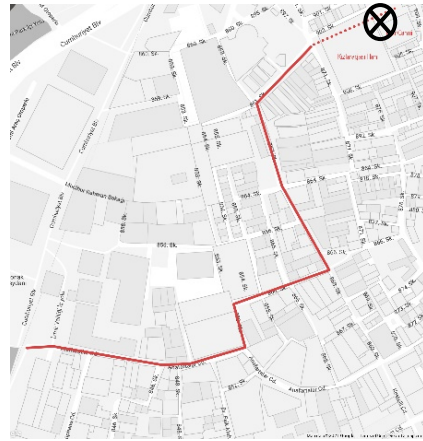
"İç bahçeye geldim, uğultu arttı birden"

K.5

"Cami sağ tarafımda, insan sesleri ve yoğunluğu arttı"

K.6

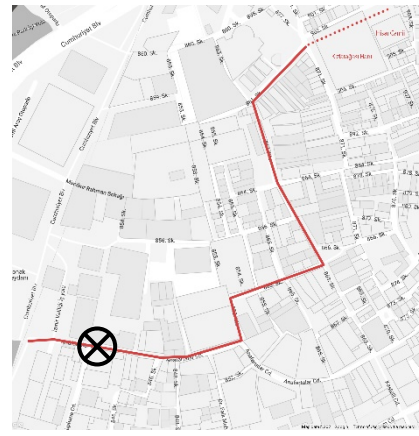
"Boşluk içinde karşıdaki bina gibi yüksek duvarlar beni rahatlatıyor"

K.6

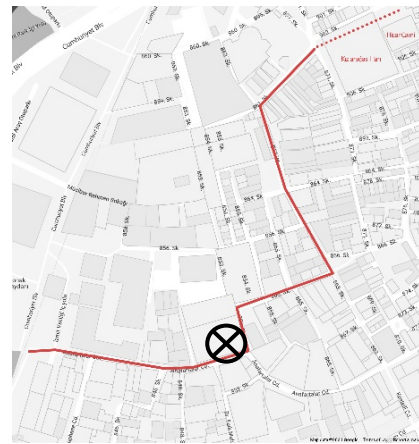
"Sağ tarafımda bir ATM var, para çekerken gelen tuş sesleri geliyor birden fazla"

K.6

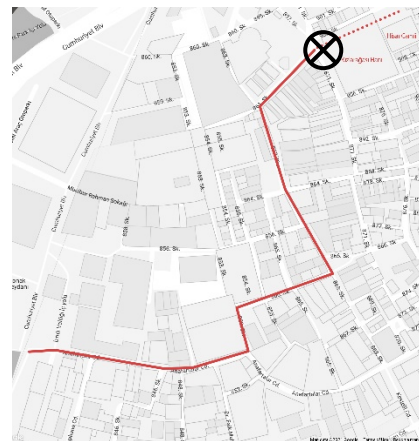
"İçeri doğru bir girinti var, sesler değişti"

K.6

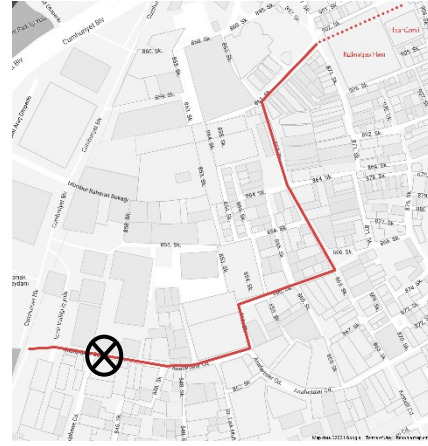
"Sağa ve sola doğru giden bir yol var önümüzde, tam karşımda yüksek bir duvar"

K.7

"Sol tarafımda çok yüksek bir bina duvarı var, bu benim için çok faydalı, yankı sayesinde bu duvarı takip edip düz gidebilirim"

K.7

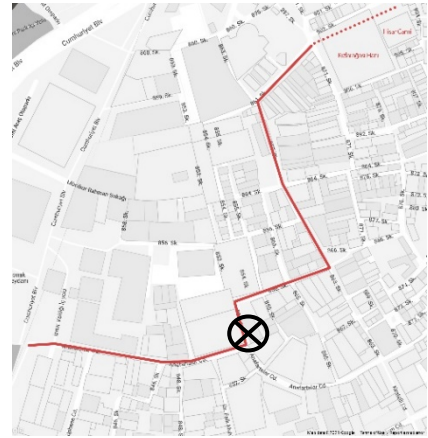
"Sol tarafımdan gelen yankı değişti, derinleşti galiba burası"

K.7

"Bu sokak daha dar, üstümüz de kapanmaya başladı, bu yüzden yankı değişti"

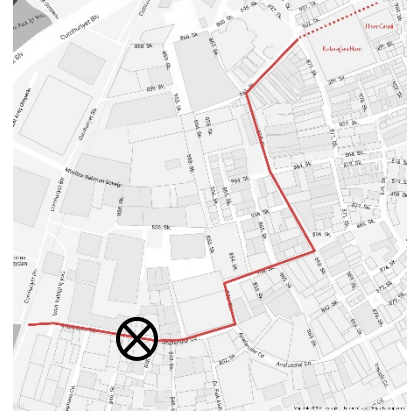
EK-2
DOKUNSA GÖRSELLİK FOTOĞRAFLARI VE SÖZEL ANLATIMLAR

KATILIMCI	FOTOĞRAF VE SÖZEL ANLATIM	ÇEKİM NOKTASI
K.1	 <p>“Hava akımı değişti, önümden ve sırtımdan gelen rüzgar şimdi sağ tarafımdan gelmeye başladı”</p>	
K.1	 <p>“Burada da hava akımı değişti, sokak var sanırım”</p>	
K.1	 <p>“Mazgalı takibe devam ediyorum”</p>	
K.1	 <p>“Mazgal bana yol boyunca en güvenilir referans, çünkü hava akımı, güneş yönü, koku her şey gelip geçici, ama zemine bağlı şeyler hep orada, zeminin eğimi veya zeminin dokusu benim için en önemli referans”</p>	

K.2

“Sağ tarafında açıklık oluştu, güneş ısı gelmeye başladı”

K.2

“Yolumun üzerinde büyük bir engel var, basınç hissediyorum”

K.2

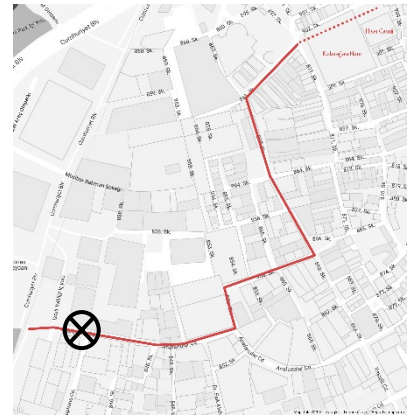
“Sağımda oluşan hava akımı caminin avlusu, içeri girip dışarıya doğru bakmak istiyorum”

K.3

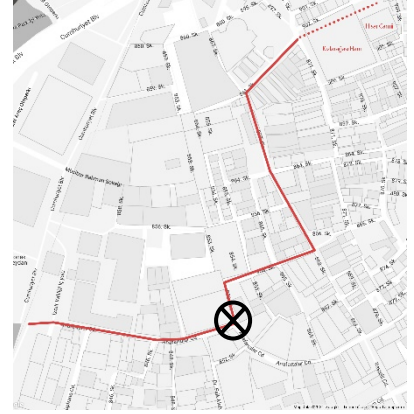
“Taş yapısı sağa doğru ilerlemeye devam ediyor, demek ki oraya doğru bir sokak var”

K.3

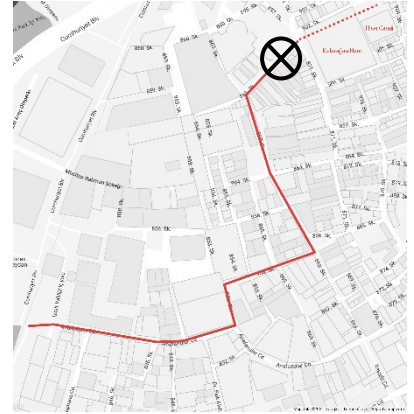
“Sağ tarafımda bir sokak var ama ben sol taraftan devam edicem. Rüzgar hem sağdan hem soldan esmeye başladı!”

K.3

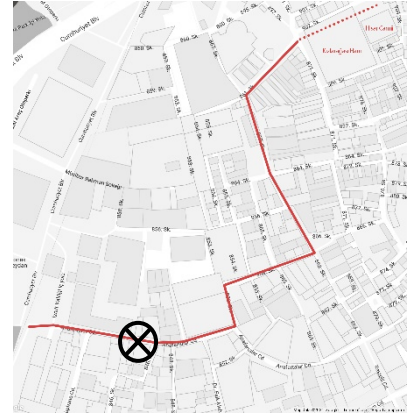
“Mazgal da sağ tarafa doğru gidiyor, hem de hava akımı değişti, geniş bir boşluk olduğunu anladım”

K.4

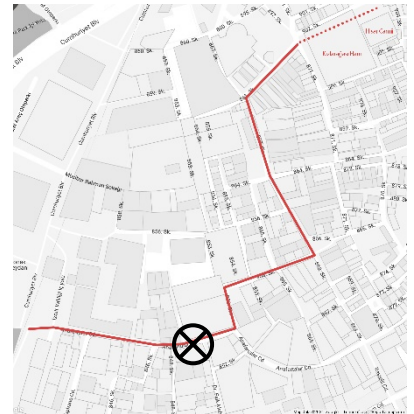
“Zemin dokusu farklılaştı”

K.4

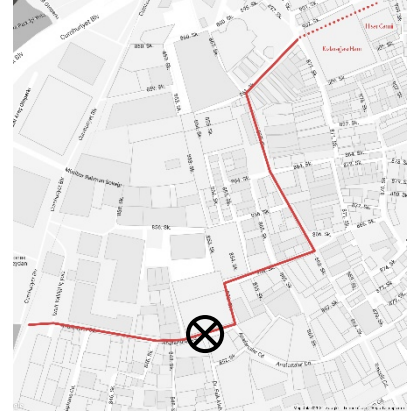
“Sağ tarafta boşluk var, güneş yanağıma çarpıyor”

K.4

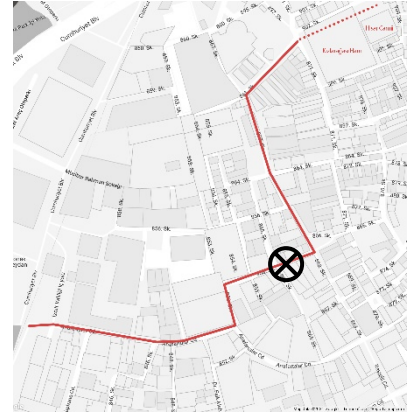
“Sağ tarafımdaki duvar bitti, boşluk var şimdi”

K.4

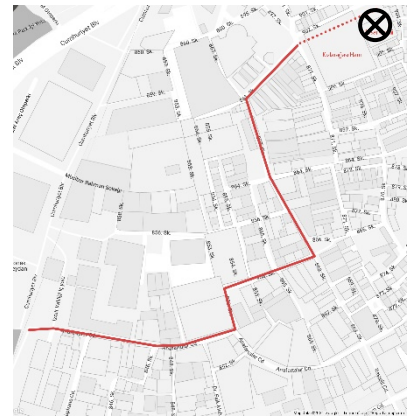
“Mazgali takip etmeye devam ediyorum, yol bittiğinde o da biter”

K.4

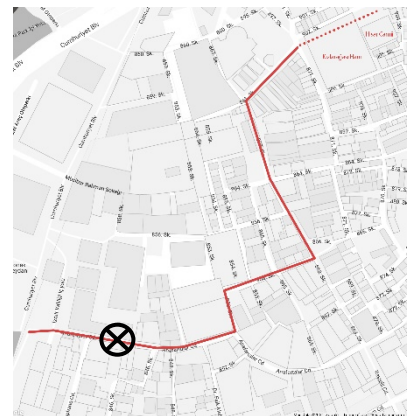
“Sağ tarafımda derin bir boşluk var, camiye ulaştık sanırım, serin serin bir hava esiyor”

K.5

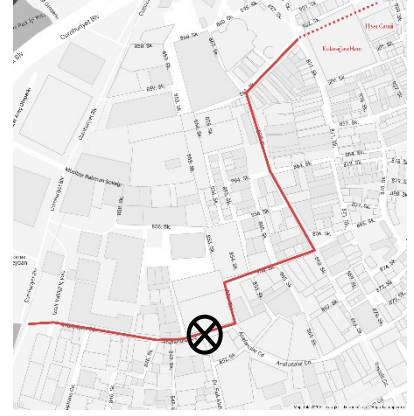
“Mazgallar en güvenilir çevresel ipucudur, yol boyu bize eşlik eder”

K.5

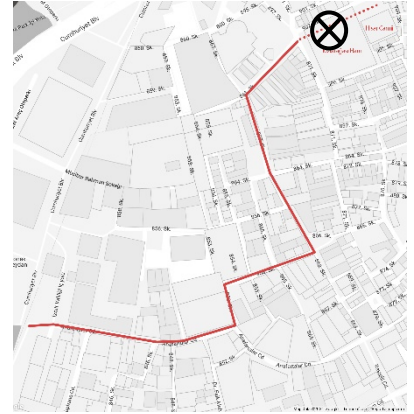
“Güneş tam karşıdan yüzüme vuruyor, düz devam ediyorum”

K.5

“Kızlar Ağası Han'ına girdik, üzerimiz, sağımız ve solumuz kapalı artık, üzerimizdeki basınç arttı”

K.6

“Buradaki dükkanın ısısı çok fazla, kuyumcu galiba, onlar sürekli ışıkla aydınlatıyorlar vitrinlerini biliyorum”

K.6

“Sağa doğru yol ayrımı var, esinti geldi”

K.6

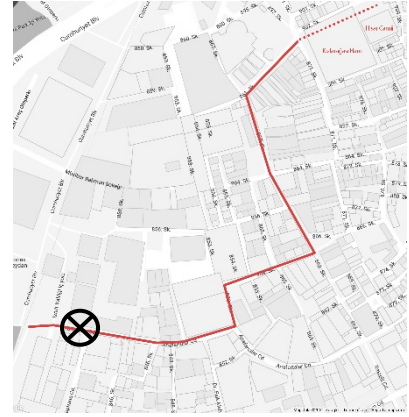
“Burası Cami avlusu, esinti değişince baktım bir yükselti var, o avlunun kaldırımını, onu geçince avluya ulaşıyorsunuz”

K.7

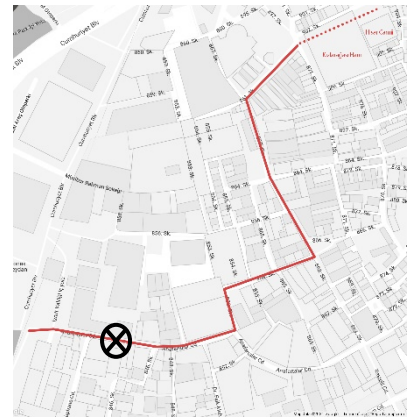
“Binalar benim için çok önemli, en çok kullandığım çevresel referans binaların duvarları, bize körler okulunda hep duvarlara dokunarak yürümeyi öğrettiler, o yüzden duvarlar bana ve binalar bana güven veriyor”

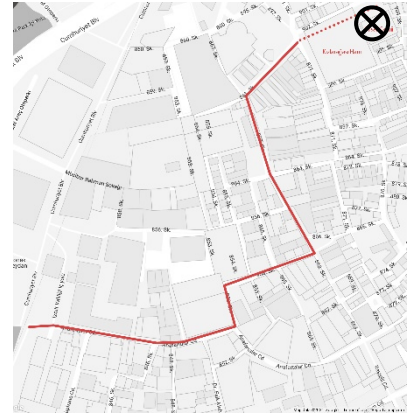
K.7

“Sağ tarafımda bir sokak geçtim, dönüp çekmek istiyordum o sokağı. Çünkü hava akımı geldi”

K.7

“Caminin avlusuna ulaştık, zemini farklı, üzerimizde yarı açık bir örtü var”

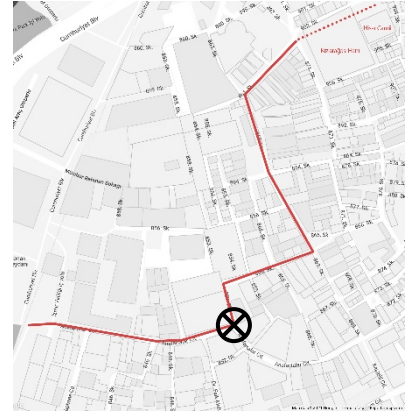
EK-3
KOKU GÖRSELLİĞİ FOTOĞRAFLARI VE SÖZEL ANLATIMLARI

KATILIMCI	FOTOĞRAF VE SÖZEL ANLATIM	ÇEKİM NOKTASI
K.1	 <p>“Bir dakika burada bir şey var, kaynamış mısır evet, ama ortada olması bizim için çok tehlikeli, hem kendimize hem ona zarar verebiliriz, ben satıcının sesini duymasam kokuyu almasam çarpabilirdim ortada olduğu için”</p>	
K.1	 <p>“Kahve kokusu rüzgar estiği için daha gerideyken bile geliyordu, ama rüzgara ve kokuya çok güvenemiyorum ben”</p>	
K.2	 <p>“Burada mısır satılıyor, ama bunu kendime belirleyici olarak alamam tabii döndüğümde burada olmayacak mesela”</p>	

K.2

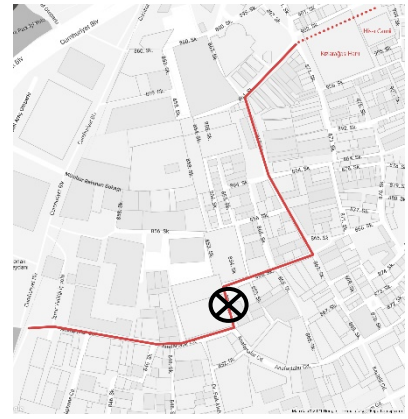
"Kahveci var burada, kokusu çok baskın"

K.2

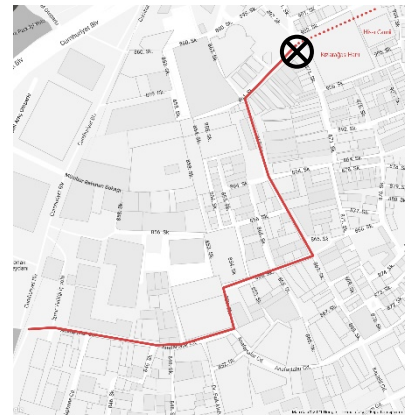
"Baharat kokusu, çerez kokusu geliyor, bu dükkanı geçip düz devam etmem lazım"

K.2

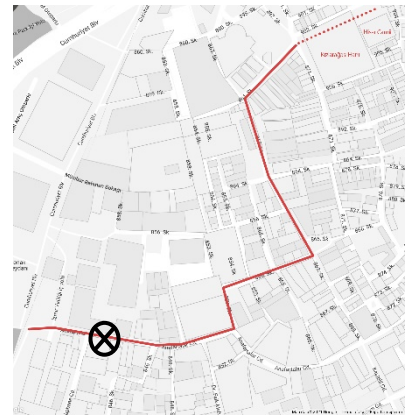
"Balıkçı var sağ tarafta, sonra yol var sağa ve sola doğru, karşıda da Kızlar Ağası Han'ı olacak"

K.3

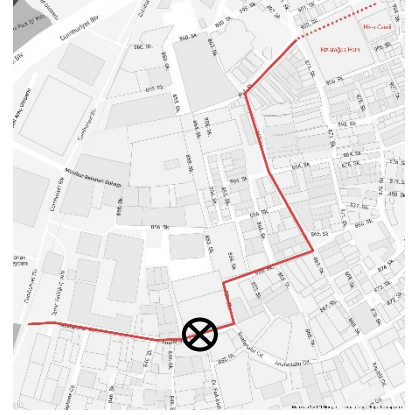
"Meyve kokusu ve döner kokusu birbirine girdi"

K.3

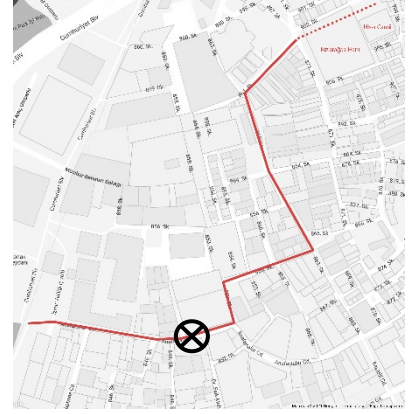
“Mısır kokusu var burada, ama birazdan başka yerden de gelir, güvenemiyorum”

K.3

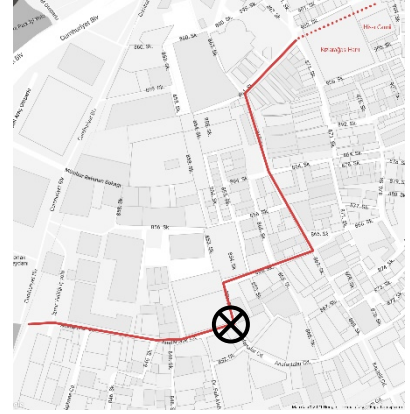
“Döner kokusu var, dükkandan geliyor, adam içerden de çağırıyor, bu dükkân mısır kokusuna göre daha güvenilir”

K.3

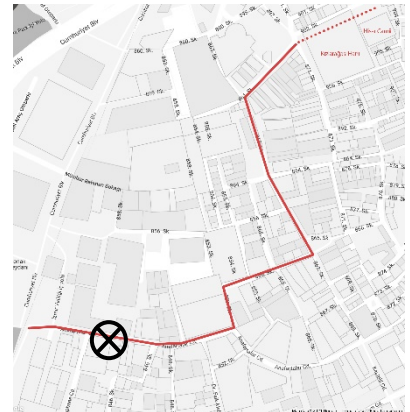
“Köşedeki kahveciye geldim, burayı geçip yola devam edicem”

K.4

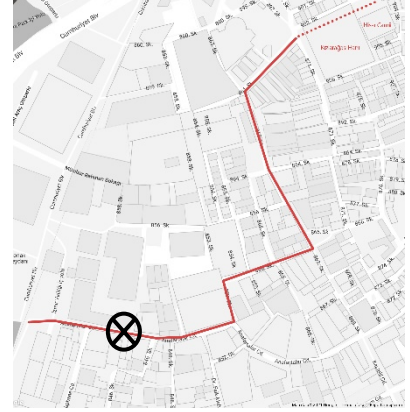
“Gevrek kokusu geliyor, burası benim için çevresel bir referans, hep burada, kapanana kadar bana yol gösterici olabilir”

K.4

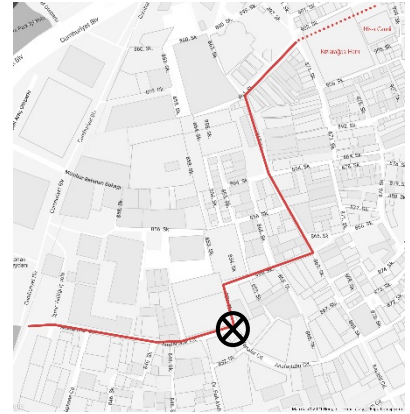
“Dönerci ve döner kokusu da benim için çok önemli, hiç bir zaman unutmam bunların varlığını”

K.4

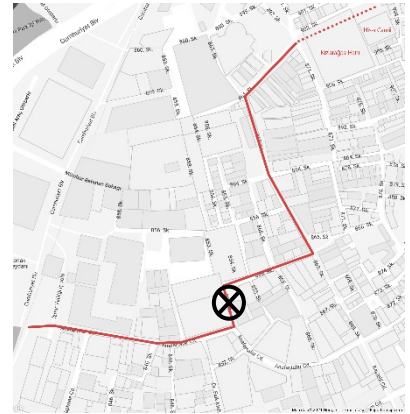
“Kahve kokusu yayılıyor. Tam köşede olması ve yoğun kahve kokusu gelmesi ve bir de kahve öğüten makinanın sesi, tam bir referans noktası benim için”

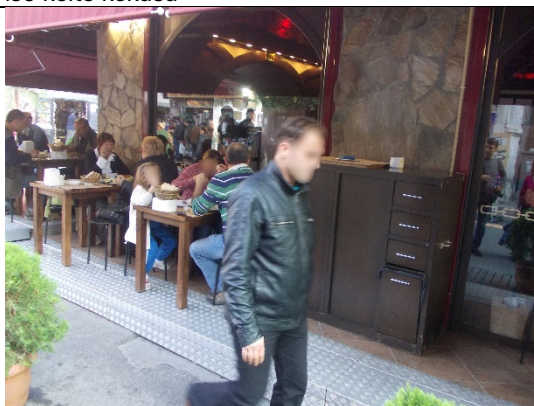
K.4

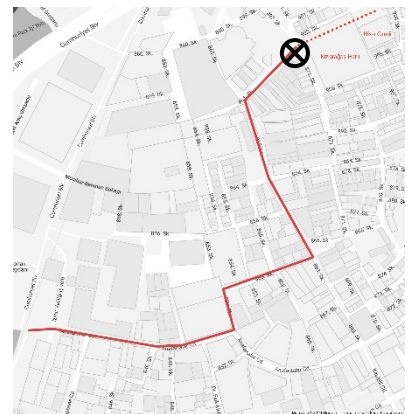
“Bir önceki dönemde kahve kokusu referanstı, bu dönemde ise köfte kokusu”

K.4

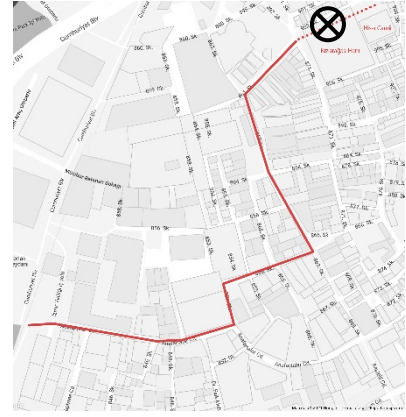
“Balıkçıya da geldik, kokusu gelmeye başladı, karşıya geçip hana giricem”

K.4

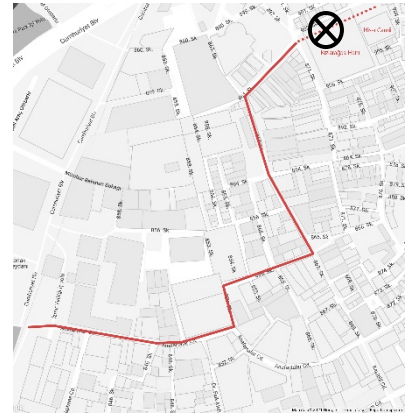
“Hana girer girmez sabun kokuları gelmeye başladı”

K.4

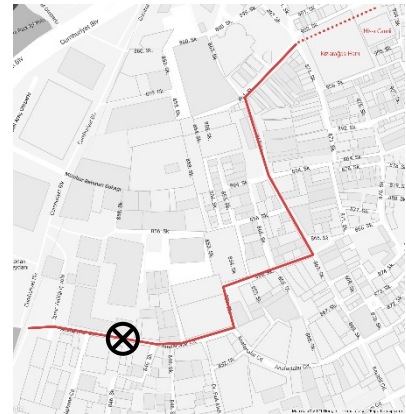
“Camiye yaklaştık, hatırlıyorum kokoreçin kokusunu”

K.5

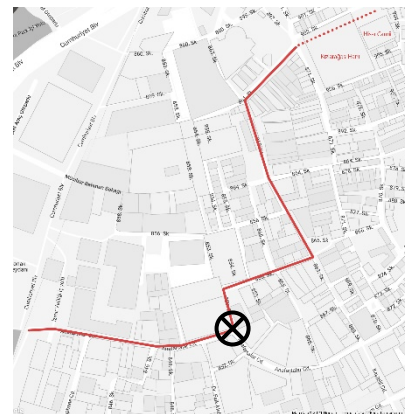
“Bir mısırcının yanından geçtim şimdi, dönüp çekmek istiyorum”

K.5

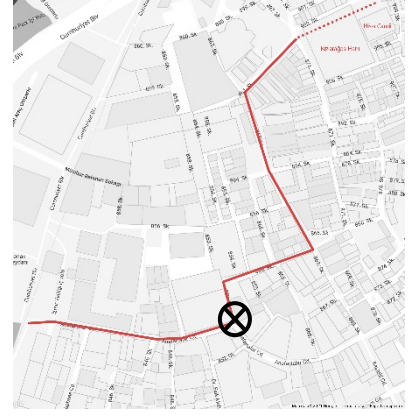
“Kahveciyi buldum, kahve kokusu geliyor, bu köşeden sonra dönüyorum”

K.7

"Kahveciye geldim sanırım, gerçi ben gelmeden kahvenin kokusu bana ulaştı"

Toplum ve Sosyal Hizmet

ISSN: 2147-3374 / E-ISSN: 2602-280X

Araştırma Makalesi / Research Article

Toplumsal Entegrasyon Ölçeğinin Türkçe Formunun Ağır Ruhsal Hastalığa Sahip Bireylerde ve Ailelerinde Geçerliliği ve Güvenirliği

Reliability and Validity of the Turkish Version of the Community Integration Measure for Individuals with Severe Mental Illness and Their Family Members

Seval BEKİROĞLU¹, Beyza YILMAZ²

¹ Dr. Öğr. Görevlisi, Başkent Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi Sosyal Hizmet Bölümü, sbekiroglu@baskent.edu.tr, ORCID: 0000-0003-0712-6653

² Arş. Gör., Başkent Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi Sosyal Hizmet Bölümü, beyzayilmaz@baskent.edu.tr, ORCID: 0000-0002-6963-2036

Başvuru: 18.03.2021
Kabul: 22.06.2021

Atf:
Bekiroğlu, S. ve Yılmaz, B. (2021). Toplumsal entegrasyon ölçeğinin Türkçe formunun ağır ruhsal hastalığa sahip bireylerde ve ailelerinde geçerliliği ve güvenirliği. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 32(3), 923-937. DOI: 10.33417/tsh.898977

ÖZET

Toplumsal entegrasyon ağır ruhsal hastalığa sahip bireylere (ARHS) yönelik uygulanan rehabilitasyon hizmetlerinin ve iyileşmenin önemli bir bileşenidir. Bu çalışmada, Toplumsal Entegrasyon Ölçeğinin (TEÖ) Türkçe formunun toplumda yaşayan ARHS bireyler ve aileleri örnekleminde geçerlik ve güvenirliğinin değerlendirilmesi amaçlanmıştır. Çalışma verileri, Bilgi Formu ve TEÖ aracılığı ile Mart 2020 - Ocak 2021 tarihleri arasında Etimesgut Toplum Ruh Sağlığı Merkezinden hizmet alan 86 ARHS birey ve onlarla yaşayan 18 yaş üstü 77 aile üyesinden toplanmıştır. Güvenirlik çözümlerinde Cronbach alfa iç tutarlılık katsayısı tüm örneklem, ARHS birey ve aile üyeleri için sırasıyla 0.928, 0.888 ve 0.944 olarak bulunmuştur. Split Half analizi ile Spearman-Brown katsayısı 0.912 olarak bulunmuştur. Geçerlik çözümleri için uygulanan doğrulayıcı faktör analizinde ait olma ve bağımsız katılımdan oluşan 2 faktörlü model test edilmiştir. Doğrulayıcı faktör analizinde elde edilen RMSEA (root mean square error of approximation) 0.099, GFI 0.925, AGFI 0.852, CFI, 0.960, TLI 0.935, NFI 0.937, Chisq/df 2.579 olarak bulunmuştur. Uyum iyiliği indeksleri kabul edilebilir düzeyde olup, iki faktörlü modeli doğrulamaktadır. TEÖ'nün Türkçe versiyonu ARHS bireylerin ve ailelerinin toplumsal entegrasyonunu değerlendirmek için yeterli güvenirlik ve geçerliğe sahiptir.

Anahtar kelimeler: Toplumsal entegrasyon, güvenirlik, geçerlik, ağır ruhsal hastalığa sahip birey, aile üyesi

ABSTRACT

Community integration is a key component of rehabilitation services and recovery for individuals with serious mental illnesses (SMIs). The aim of the present study is to develop and evaluate the reliability and validity of the Turkish version of the Community Integration Measure (CIM) for SMIs and their family members living with them. The data of this methodological study were acquired between March 2020 and January 2021 from 86 SMIs receiving service from Etimesgut Community Mental Health Center and 77 family members living with them over the age of 18 by information Form and CIM. In the reliability analyses, The Cronbach's alpha value is 0.928, 0.888 and 0.944 for all sample, patients and family members respectively. In the validity analyses, in the exploratory factor analysis two factors were obtained and the factor represented belonging and independent participation. In the confirmatory factor analysis, applied for validity analysis, a 2-factor model consisting of belonging and independent participation was tested. RMSEA (root mean square error of approximation) obtained in the confirmatory factor analysis was found to be 0.099, GFI was 0.925, AGFI was 0.852, AGFI was 0.960, TLI was 0.935, NFI was 0.937, Chisq / df was 2.579.

Goodness of fit indexes are at an acceptable level, confirming the two-factor model. The Turkish version of the CIM demonstrated adequate reliability and validity for assessing community integration for SMIs and their family members.

Keywords: *Community integration, reliability, validity, individual with severe mental illness, family member*

GİRİŞ

Dünya genelinde ruhsal hastalıklardan etkilenenlerin sayısı hızla artmaktadır. Dünya Sağlık Örgütü'ne (DSÖ, 2021) göre 2017 yılı itibari ile son on yılda ruhsal hastalıklarda %13 artış olmuştur ve yaklaşık beş kişiden birinin ruhsal hastalığı bulunmaktadır. Türkiye'de ise 1998 yılına ait Ruh Sağlığı Profili Çalışmasına göre genel nüfusun %18'inin yaşamları boyunca bir ruhsal hastalık geçirdiği bilinmektedir (Erol, vd., 1998). Ruhsal hastalıkların yaygınlığının hızlı bir şekilde artmasıyla birlikte küresel sürdürülebilir kalkınma hedeflerine ulaşmada ruh sağlığının da önemli rolü fark edilmiş ve hedefler arasına ruh sağlığı da dahil edilmiştir (DSÖ, 2021).

Dünyada önemli bir konu olan ruhsal hastalıkların tedavisinde ülkeler kendi oluşturdukları ruh sağlığı politikaları ve eylem planları ile hastalıklarla savaşmaktadır. 2006 yılına kadar herhangi bir ruh sağlığı politikası olmayan Türkiye'de de DSÖ'nün liderliğindeki uluslararası gelişmeler ile birlikte Ulusal Ruh Sağlığı Politikası (URSP, 2006) metni yayımlanmıştır (T.C. Sağlık Bakanlığı, 2006). Politika ilkeleri kapsamında toplum temelli ruh sağlığı hizmetlerinin geliştirilmesine yönelik Ulusal Ruh Sağlığı Eylem Planı (URSEP) hazırlanarak yayınlanmıştır (T.C. Sağlık Bakanlığı, 2011). Böylelikle o güne kadar ülkemizde ruh sağlığı hizmet sunumunda hakim olan hastane temelli ruh sağlığı hizmet modelinden toplum temelli ruh sağlığı hizmet modeline geçiş süreci başlatılmıştır.

Toplum temelli ruh sağlığı hizmetlerinin odağında, bireylerin yaşadıkları çevreden koparılmadıkları bir tedavi sisteminde desteklenerek kendilerine yetebilir hale gelebilmelerinin sağlanması yer almaktadır (Bekiroğlu ve Demiröz, 2020). Bu yönüyle ruhsal hastalığı olan bireylerin yaşadıkları ortamda takip ve tedavilerinin yapılarak, toplumun dışına atılmadan toplumla birlikte yaşamaları amaçlanmaktadır. Bu amaç doğrultusunda, toplum temelli ruh sağlığı hizmetlerinin esas hedef kitlelerini ise bilişsel, yönetsel ve sosyal beceri alanlarındaki yıkıcı etkisi nedeniyle yeti yitimi ile giden bipolar bozukluk, şizofreni ve benzeri psikotik bozukluklar gibi ağır ruhsal hastalığa sahip (ARHS) bireyler oluşturmaktadır (T.C. Sağlık Bakanlığı, 2011).

Toplum temelli ruh sağlığı hizmetlerinin verildiği toplum ruh sağlığı merkezlerinde (TRSM); ARHS bireylerin ve ailelerinin bilgilendirilmesini, güçlendirilmesini ve toplumla bütünleşmesini hedef alan rehabilitasyon programı uygulanmaktadır (T.C. Sağlık Bakanlığı, 2014). Bu yönüyle toplum temelli ruh sağlığı hizmetleri kapsamında ARHS bireylere yönelik uygulanan tedavi programının en önemli çıktılarından biri, bu bireylerin toplumla bütünleşmesinin, yani literatürde çoğunlukla geçtiği şekliyle toplumsal entegrasyonunun sağlanmasıdır. Uygulanan tedavi programı sonrasında beklenen iyileşme sürecinde, toplumsal entegrasyon gerçekleştirilmesi hedeflenen iyileşmenin en önemli bileşenlerinden biridir. Öyle ki ARHS bireylerin topluma ne kadar entegre ise o kadar iyileştikleri ve iyi durumda oldukları kabul edilmektedir (Abdallah, vd., 2009; Pahwa vd., 2014; Pahwa vd., 2021; Townley, Kloos, ve Wright, 2009).

Toplumsal entegrasyonun, normalleşme (normalization) anlamında ilk kez engelli bireylerin günlük yaşamını sürdürmede engelli olmayan bireylerle aynı fırsatlara sahip olması bağlamında

kavramsallaştırıldığı görülmektedir (Wolfensberger ve Tullman, 1982). Ancak ilerleyen süreçte toplumsal entegrasyon kavramı, rehabilitasyon hizmeti alan tüm bireyleri de kapsayacak şekilde daha geniş bir bakış açısıyla ele alınmaya başlanmıştır. Fiziksel, psikolojik ve sosyal entegrasyon olmak üzere üç boyutta daha ayrıntılı bir şekilde kavramsallaştırılmıştır. Bu kavramsallaştırmada fiziksel entegrasyon, bireyin topluma fiziksel katılımı ve toplumda var olan mal ve hizmetlerden yararlanması olarak tanımlanmıştır. Psikolojik entegrasyon, bireyin topluma ait olduğunu (belonging) ve toplum tarafından da kabul edildiğini hissetmesi olarak; sosyal entegrasyon ise bireyin toplumun diğer üyeleriyle sosyal etkileşim içinde olması olarak kavramsallaştırılmıştır (Aslantürk, 2016; Wong ve Solomon, 2002).

Wong ve Solomon (2002)'a göre toplumsal entegrasyon, ARHS bireylerin hastalıklarından ötürü yaşadıkları yeti yitimlerinin onların doğuştan sahip oldukları vatandaşlık (yaşamak, iş, eğitim) haklarına sahip olması önünde engel oluşturmaması gerektiğine ve diğer akranları ile eşit vatandaşlık haklarına sahip olmaları yönünde fırsatların yaratılmasına odaklanmaktadır. Diğer bir ifade ile toplumsal entegrasyon, ARHS bireylerin toplum faaliyetlerine katılımına ve toplum kaynaklarını kullanımına odaklanan bir kavramdır. Bu yönüyle, öz bakım ve fiziksel işleyişin ötesinde toplumsal entegrasyonun bireyin içinde bulunduğu topluma ait olma ve bağımsız katılım gibi öznel duyguları da içeren çok boyutlu bir kavram olduğu söylenebilir (McColl vd., 2001). Nitekim literatürde de, toplumsal entegrasyonun kişinin kendisini topluma ait hissetmesi (belonging) ve katılım (participation fiziksel- sosyal katılım) boyutlarının açığa çıkarılması ile daha çok ölçüldüğü görülmektedir (Abdallah vd., 2009; Pahwa vd., 2021; Townley vd., 2009; Wong ve Solomon, 2002).

Toplum temelli ruh sağlığı hizmetleri kapsamında ARHS bireylere yönelik uygulanan tedavi programının en önemli çıktılarından biri ve iyileşmenin gerekli bileşeni olması ile ilişkili olarak ruh sağlığı alanında toplumsal entegrasyon meselesi giderek daha fazla ilgi çekmekte ve birçok çalışmanın merkezinde yer almaktadır (Abdallah vd., 2009; Aslantürk, 2016; Pahwa vd., 2021; Townley vd., 2009). Bununla birlikte, ARHS bireylerin toplumsal entegrasyonunu ve ruh sağlığı hizmetlerinin toplumsal entegrasyonlarını nasıl etkilediğini inceleyen çalışmaların oldukça sınırlı olduğu literatürde vurgulanmaktadır (Abdallah vd., 2009; Pahwa vd., 2014; Pahwa vd., 2021; Townley vd., 2009).

Alanyazında, ARSH bireylerin toplumsal entegrasyonunun, kısa ve anlaşılır olması dolayısıyla McColl vd., (2001) tarafından geliştirilen Toplumsal Entegrasyon Ölçeği (TEÖ, Community Integration Measure - CIM) ile sıklıkla ölçüldüğü görülmüştür. Bir diğer kullanılan ölçeğin ise oldukça yeni olan, Cabral, Carvalho, Motta ve Sousa (2018) tarafından geliştirilen Psikiyatrik Bozukluğu Olan Yetişkinler İçin Toplum Entegrasyon Ölçeği (Validation of the community integration scale for adults with psychiatric disorders [CIS-APP-34]) olduğu anlaşılmıştır. Hatta CIS-APP-34'ün bu çalışmanın verilerinin analiz edildiği sırada, Açıkgöz (2020) tarafından yüksek lisans tez çalışması olarak Türkçe formunun geçerlik ve güvenilirliğinin yapıldığına rastlanmıştır. Ancak CIS-APP-34'ün, oldukça

kapsamlı olmakla birlikte daha uzun olması ve genel nüfusa genellenebilirliğinin olmaması nedeni ile bu çalışmada TEÖ'nün Türkçeye uyarlamasının yapılmasının daha uygun olacağı düşünülmüştür.

TEÖ, daha genellenebilir bir içeriğe sahip olması, deneysel olarak sınanmış teorik bir modele dayanması, psikometrik olarak güçlü olması, daha az maddeye sahip olması, ARHS bireyler ve aileleri tarafından kolayca anlaşılabilir olması, yönetiminin ve puanlamasının kolay olması nedeniyle bu çalışmada tercih edilmiştir. TEÖ'nün Amerika Birleşik Devletleri (Wieland, vd., 2007), Avustralya (Griffen, Hanks ve Meachen, 2010) ve Japonya (Shioda, Tadaka ve Okochi, 2017) ülke örneklerinde olduğu gibi farklı kültürlere ve etnik kökenlere uygulanabileceği ve ARHS bireyler için uygun olduğu bildirilmiştir. Buradan hareketle bu çalışmada, McColl vd., (2001) tarafından geliştirilen TEÖ'nün Türkçe formu oluşturularak toplumda yaşayan ARHS bireyler ve aileleri örneğinde psikometrik özelliklerinin, geçerlik ve güvenilirlik değerlerinin saptanması amaçlanmıştır. Bu şekilde, hem genel popülasyonun hem de ARHS bireyler gibi bir rehabilitasyon programı hizmetinden yararlanan bireylerin toplumsal entegrasyonunun incelenmesine olanak sağlayacak bir ölçüm aracı dilimize kazandırılmaya çalışılmıştır. TEÖ'nün toplumsal entegrasyonun daha objektif veya gözlemlenebilir bileşenlerinden ziyade altta yatan subjektif (öznel) deneyimlere odaklanan bir ölçek olması, yani ARHS bireylerin ve ailelerinin öznel deneyimlerinden yola çıkarak toplumsal entegrasyonun değerlendirmesine olanak sağlaması ile oldukça önemli bir değerlendirme aracı olduğu söylenebilir.

TEÖ'nün Türkçe formunun geçerlik ve güvenilirliğinin yapılması, ulusal literatürde ARHS bireylerin ve ailelerinin toplumsal entegrasyonunu ve ruh sağlığı hizmetlerinin toplumsal entegrasyonlarını nasıl etkilediğini inceleyen çalışmaların artmasına önemli katkı sağlayacaktır. Ruhsal hastalıkların sadece tedavi boyutuyla düşünülme, sosyal, ekonomik, hukuki ve tıbbi boyutları olan bir halk sağlığı sorunu olarak ele alındığı toplum temelli ruh sağlığı hizmetleri; psikiyatrist, ruh sağlığı hemşiresi, psikolog ve sosyal hizmet uzmanından oluşan multidisipliner ekip anlayışıyla çok yönlü verilmektedir. Bu yönüyle, toplum temelli ruh sağlığı hizmetleri kapsamında ARHS bireylerin toplumsal entegrasyonlarını arttırmada mesleki sorumlulukları bulunan ruh sağlığı profesyonellerinin müdahalelerinin etkililiğini değerlendirmelerine veya müdahalelerinde dikkat etmeleri gereken ilişkili değişkenlerin bilinmesine olanak sağlaması yönüyle kanıta dayalı uygulama yapmaya önemli katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

YÖNTEM

Bu araştırma, nicel araştırma deseni çerçevesinde genel tarama modeli ile gerçekleştirilmiştir.

Çalışma Grubu

Bu çalışmanın katılımcılarını; çalışmaya katılmayı kabul eden, DSM-V-TR tanı ölçütlerine göre ağır ruhsal hastalıklardan birine (şizofreni ve benzeri psikotik bozukluklar, bipolar bozukluk) ait teşhise sahip olan, en az bir kez hastane yatışı olan, Etimesgut TRSM'den en az 1 yıldır rehabilitasyon hizmeti alan, ailesi ile beraber veya yalnız yaşayan, anlama ve konuşma güçlüğü yaşamayan ARHS bireyler ve onlarla yaşayan 18 yaş üstü aile üyeleri oluşturmaktadır. Araştırmanın katılımcılarını

belirlenirken ARHS bireylerin en az bir kez hastane yatışının olmasına ve en az 1 yıldır TRSM'den hizmet alıyor olmasına dikkat edilmesi, TEÖ'nün geliştirildiği grupla benzer grup olmasını sağlamakla ve rehabilitasyon hizmetinin sonucunu ölçebilmekle ilişkilidir.

Literatürde ölçek geçerlik ve güvenirlik çalışmalarında örneklem sayısının ölçekte yer alan madde sayısının 5 veya 10 katı kadar olması beklenmektedir (Ercan ve Hikmet, 2004). TEÖ'nün madde sayısı 10 olmakla birlikte bu çalışmada oluşabilecek muhtemel hataları göz önüne alarak örneklem grubu geniş tutulmuştur. Ulaşılabilecek en yüksek sayıda ARHS bireye ve aile üyesine ulaşılmaya çalışılmıştır. Bu doğrultuda 86 ARHS bireye ve 77 aile üyesine ulaşılmıştır. Katılımcılara ilişkin tanımlayıcı bilgilere Tablo 1'de yer verilmiştir.

Tablo 1. Katılımcılara ilişkin tanımlayıcı bilgiler

	ARHS Bireyler N (%)	Aile Üyeleri N (%)
Cinsiyet		
Kadın	27 (31.4)	48 (62.3)
Erkek	59 (68.6)	29 (37.7)
Medeni durum		
Hiç evlenmemiş	42 (49.4)	14 (18.2)
Evli	22 (25.9)	48 (62.3)
Boşanmış	21 (24.7)	15 (19.5)
Eğitim durumu		
İlköğretim ve altı	40 (46.5)	29 (37.7)
Ortaöğretim	32 (37.2)	20 (26)
Yükseköğretim ve üstü	14 (16.3)	28 (36.4)
Yaşam Biçimi		
Aile	32 (37.2)	22 (28.6)
Yalnız	7 (8.1)	7 (9.1)
Eş ve/ya çocuklar	20 (23.3)	48 (62.3)
Diğer	27 (31.4)	-
Çalışma durumu		
Evet	4 (4.7)	24 (31.2)
Hayır	76 (88.4)	30 (39.0)
Emekli	6 (7.0)	23 (29.9)
	Medyan / Q1-Q3	Medyan / Q1-Q3
Yaş	45 / 38-55	52 / 35-60
Gelir	3016 / 1700-4000	4511 / 2775-5000
Hastalık geçmişi(yıl)	19 / 9-29	-

Verilerin Toplanması

Öncelikle TEÖ Türkçeye uyarlanarak dil geçerliği değerlendirilmiştir. Dil geçerliği için çeviri-geri çeviri yöntemi kullanılmıştır. Birbirinden bağımsız üç uzman (2 sosyal hizmet akademisyeni, 1 yabancı diller yüksekokulu öğretim üyesi) tarafından ölçeğin İngilizceden Türkçeye çevirisi yapılmıştır. Uzman çevirmenlerden elde edilen ölçeğin Türkçe formu incelenmiştir. Türkçe formunun İngilizce'ye geri çevirisi birbirinden bağımsız üç uzman (2 sosyal hizmet akademisyeni, 1 yabancı diller yüksekokulu öğretim üyesi) tarafından yapılmıştır. Yapılan çeviri-geri çeviri sonucunda elde edilen çeviriler tekrar değerlendirilerek ölçeğe son şekli verilmiştir. 10 ARHS birey ve ailesi ile ön deneme yapılmıştır. Ön deneme sonrasında ölçek maddelerinin anlaşıldığı saptanmıştır. Ön deneme yapılan

bireylerin verileri çalışmaya dahil edilmemiştir. Uygulama surecinde formun uygulanması 5-7 dakika gibi kısa bir surede gerçekleşmiştir.

Çalışmanın gerçekleştirilmesi için gerekli etik kurul onayı alındıktan ve Etimesgut TRSM'nin bağlı bulunduğu hastaneden çalışmanın yapılması için gerekli izin alındıktan sonra veri toplama surucine başlanmıştır. Araştırmaya katılacak ARHS bireylere ve ailelerine araştırmanın amacı açıklanarak araştırmanın sureci hakkında bilgi verilmiştir. Katılımcıların istedikleri an araştırmadan ayrılabilirlikleri belirtilmiş ve verdikleri bilgilerin gizliliğinin korunacağına ilişkin vurgu yapılmıştır. Katılımcılardan gonll onam alınmıştır.

Araştırmanın verileri; Mart 2020 – Ocak 2021 tarihleri arasında, yüz yüze ve telefonla görüşme yoluyla toplanmıştır. COVID-19 pandemisi nedeniyle TRSM'nin haftada sadece iki gün (Salı ve Perşembe) hizmet vermesi ve bir sure sonra yüzyüze görüşme yapılan kişilerin ve ailelerinin genellikle TRSM'ye gelmesi veri toplama surucini sınırlandırmıştır. Bununla birlikte, TE telefonla uygulanabilir bir ölçek olduğundan virüsten korunma önlemleri kapsamında telefonla verilerin toplanabileceğinin bu surete daha uygun olacağı düşünülmüş, 30 ARHS birey ve 40 aile üyesinden telefonla görüşme yoluyla veriler toplanmıştır. Sorumlu araştırmacı, adı geçen TRSM'de daha önce sosyal hizmet uzmanı olarak görev yaptığından ARHS bireyler ve aileleri telefonla veri toplama surucine aktif katılım sağlamıştır. Yüz yüze veri toplama ile telefon yoluyla veri toplama arasında araştırmacının ölçek maddelerini okuması ve katılımcılardan gelen cevapları işaretleme dışında herhangi bir farklılık tespit edilmemiştir. Farklılığın olmaması, ölçek maddelerinin çok anlaşılır ve az olması ile açıklanabileceği gibi, araştırmacının katılımcılar tarafından tanınmasının verdiği güven duygusu ile de açıklanabilir.

Veri Toplama Araçları

Araştırmada veri toplama aracı olarak Bilgi Formu ve TE kullanılmıştır. Sorumlu araştırmacının TRSM'de ARHS bireylerle çalışma deneyimine sahip olmasından hareketle, bireylerin ve ailelerinin uzun soruları içeren veri toplama araçlarına cevap vermede isteksiz oldukları ve dikkatlerinin dağıldığı bilinmektedir. Bu nedenle bu çalışmada kullanılabilir en az sayıda lme aracı kullanılmaya çalışılmış, TE'nn yanı sıra eşdeğer ölçek kullanılmamıştır.

Bilgi Formu: Araştırmacılar tarafından ARHS bireyler ve aileleri için ayrı ayrı oluşturulan form; yaş, cinsiyet, çalışma durumu, medeni durum, bireyler için sahip olunan ruhsal hastalık, aileler için yakınlık durumu gibi sosyo-demografik bilgilerin elde edilmesine yönelik 9 sorudan oluşmaktadır.

Toplumsal Entegrasyon leği (TE): Rehabilitasyon hizmeti alan orta-şiddetli beyin yaralanmasına sahip bireylerin toplumsal entegrasyonunu değerlendirmek üzere McColl vd., (2001) tarafından geliştirilen TE, 10 maddelik bir öz bildirim ölçeğidir. Ölçeğin geçerliği ve güvenirliği; orta-şiddetli beyin yaralanması geçiren 41 birey, 15 aile yesi ve 36 niversite ğrencisi olmak üzere 92 kişi ile gerçekleştirilmiştir. Ölçek 5'li likert tipindedir ve 1- Kesinlikle katılmıyorum, 2- Katılmıyorum, 3- Kararsızım, 4-Katılıyorum, 5-Kesinlikle katılıyorum şeklinde derecelendirilmiştir. Ölçeğin doğrulayıcı

çalışmasında 4 faktörden oluşan teorik modele dayalı olarak ikili, üçlü ve dörtlü faktör analizi yapılmış, ancak yalnızca iki faktörle oluşturulan model uyumlu olmuştur. Yeni modelde oluşan iki faktörlü yapı, ait olma (1,4,6,7,8) ve bağımsız katılım (2,3,5,9,10)'dır. Ölçekte ters kodlanan bir madde bulunmamaktadır. Ölçeğin Cronbach Alpha değeri geneli için 0.87 olup, hastalar için 0.83; üniversite öğrencileri için 0.78; aile üyeleri için 0.92 olarak bulunmuştur. Ölçekten alınabilecek minimum puan 10, maksimum puan 50'dir. Ölçek, yüz yüze ve telefonla uygulanacağı gibi katılımcı tarafından da doldurulabilmektedir.

Verilerin Analizi

Verilerin analiz edilmesinde SPSS 25.0 ve AMOS 21 yazılımları kullanılmıştır. Verilerin analizinde kullanılacak parametrik ya da parametrik olmayan testler normal dağılım testi ile belirlenmiştir.

Tanımlayıcı bilgilerin değerlendirilmesinde ortalama, standart sapma, çeyrek değerler ve medyan değerleri kullanılmıştır. Ölçeğin faktör yapısını belirlemek ve uyum iyiliği indekslerini test etmek için doğrulayıcı faktör analizi yapılmıştır. Uyum iyiliği indekslerinden Chisq/df, RMSEA, AGFI, CFI, GFI, NFI ve TLI kullanılmıştır. ARHS bireyler ve aile üyelerinin TEÖ puanlarını karşılaştırmak için veriler normal dağılmadığından Mann Whitney U testi yapılmıştır. Güvenirlik analizi için Split-Half analizi yapılmış ve Cronbach Alpha katsayısı incelenmiştir.

BULGULAR

Çalışmanın bulguları, geçerlilik ve güvenilirlik analizleri olmak üzere iki başlıkta ele alınmıştır. Bununla birlikte, katılımcıların TEÖ'nün 10 maddesine verdikleri yanıtların ortalamaları ve standart sapmalarına Tablo 2'de yer verilmiştir.

Tablo 2. Katılımcıların TEÖ maddelerine verdiği yanıtlar

	ARHS Bireyler (n=86) Ortalama (SS)	Aile Üyeleri (n=77) Ortalama(SS)
Madde 1	2.91 (1.53)	4.19 (0.94)
Madde 2	3.35 (1.38)	4.40 (0.95)
Madde 3	3.58 (1.23)	4.42 (0.97)
Madde 4	2.94 (1.33)	4.12 (1.00)
Madde 5	2.62 (1.39)	3.92 (1.10)
Madde 6	3.51 (1.50)	4.13 (0.96)
Madde 7	3.58 (1.19)	4.19 (1.00)
Madde 8	3.47 (1.22)	3.96 (1.16)
Madde 9	3.01 (1.34)	3.83 (1.12)
Madde 10	2.60 (1.42)	4.10 (0.99)

Geçerlilik Analizleri

Geçerlik, ölçme aracının ölçmeyi amaçladığı özelliği, başka herhangi bir özellikle karıştırmadan doğru ölçebilme derecesidir. Geçerlik türleri arasından yorumsal geçerlik, ölçüte dayalı geçerlik ve yapı geçerliği yer almaktadır (Karakoç ve Dönmez, 2014). Bu çalışmada yapı geçerliliğini test etmek için doğrulayıcı faktör analizi (DFA) yapılmıştır. Ayrıca ARHS bireyler ve aile üyelerinin ölçekten aldıkları puanlarının Mann Whitney U testi ile diskriminant geçerliliği de test edilmiştir.

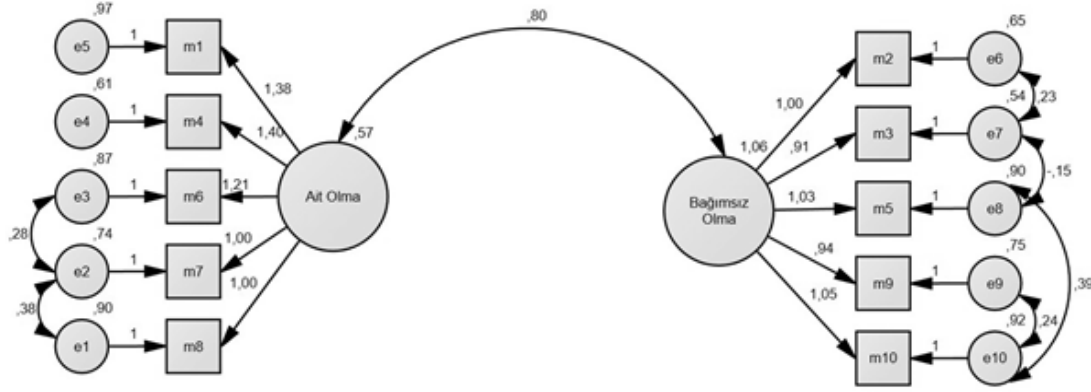
Yapı geçerliği

Yapı geçerliği ölçek maddelerinin belirlenen özellikleri ne derece doğru ölçtüğü ile ilgilidir. Ölçekten elde edilen sonucun ve bu sonucun ne ile bağlantılı olduğunun açıklanmasına yardımcı olmaktadır (Tavşancılı, 2002). Literatürde genellikle yapı geçerliğini değerlendirmede; faktör analizi, iç tutarlık analizi, benzer ölçek geçerliği, yapısal eşitlik modellemesi, şablonların eşitşmesi gibi yöntemler kullanılmaktadır (Karakoç ve Dönmez, 2014). Bu çalışmada, ölçeğin yapı geçerliliği doğrulayıcı faktör analizi (DFA) ile test edilmiştir. DFA, faktörler arasında yeterli düzeyde ilişkinin olup olmadığını, faktörlerin modeli açıklamakta yeterli olup olmadığını sınamak için kullanılan bir analizdir. DFA ile var olan bir yapı ile gözlenen veri seti arasındaki uyum değerlendirilmektedir (Erkorkmaz, Etikan, Demir, zdamar ve Sanisoğlu, 2013). Bu çalışmada yapı uyumu; RMSEA, GFI, CFI, AGFI, TLI, NFI ve Chisq/df indeksleri ile değerlendirilmiştir. Kullanılan model uyum iyiliği indeksleri, literatürde çoğunlukla kullanılan ve belirli kesim değerleri olan model uyum iyiliği indeksleridir (Doğan ve zdamar, 2017). RMSEA değerinin $0 \leq RMSEA \leq 0,05$ aralığı iyi uyumu, $0,05 \leq RMSEA \leq 0,08$ aralığı kabul edilebilir uyumu; GFI değerinin $0,95 \leq GFI \leq 1,00$ aralığı iyi uyumu, $0,90 \leq GFI \leq 0,95$ aralığı kabul edilebilir uyumu; CFI değerinin $0,97 \leq CFI \leq 1,00$ aralığı iyi uyumu, $0,95 \leq CFI \leq 0,97$ aralığı kabul edilebilir uyumu; AGFI değerinin $0,90 \leq AGFI \leq 1,00$ aralığı iyi uyumu, $0,85 \leq AGFI \leq 0,90$ aralığı kabul edilebilir uyumu, TLI değerinin $0,97 \leq TLI \leq 1,00$ aralığı iyi uyumu, $0,95 \leq TLI \leq 0,97$ aralığı kabul edilebilir uyumu; NFI değerinin $0,95 \leq NFI \leq 1,00$ aralığı iyi uyumu, $0,90 \leq NFI \leq 0,95$ aralığı kabul edilebilir uyumu; Chisq/df değerinin $0 \leq Chisq/df \leq 2$ aralığı iyi uyumu, $2 \leq Chisq/df \leq 3$ aralığı kabul edilebilir uyumu işaret etmektedir (Erkorkmaz vd., 2013). Ölçeğin orijinal makalesinde yer alan iki faktörlü model DFA ile test edilmiştir. Tablo 3'e göre uyum iyiliği indeksleri kabul edilebilir düzeydedir. Ölçekten herhangi bir madde çıkarılmamıştır. Modifikasyon nerileri dikkate alınmıştır. Buna göre 6 ve 7; 7 ve 8; 9 ve 10; 5 ve 10; 3 ve 5; 2 ve 3 maddeleri arasındaki hatalar birbirleriyle ilişkilendirilmiştir. Bu alışma, TE'nn Türkçeye ve Türk popülasyonuna uyarlama çalışması olduğundan orijinal çalışmadaki iki faktörlü yapı korunmaya çalışılarak analiz model kurulmaya çalışılmıştır. Bu kapsamda model düzeltme nerileri (Erkorkmaz vd., 2013) dikkate alınarak analiz gerçekleştirilmiştir.

Tablo 3. TE'nn uyum iyiliği indeksleri

İndeks	Değer
RMSEA	0.099
GFI	0.925
CFI	0.960
AGFI	0.852
TLI	0.935
NFI	0.937
Chisq/df	2.579

şekil 1 incelendiğinde, TE'nn ait olma ve bağımsız katılım olmak üzere iki faktörlü yapıdan oluştuğu doğrulanmıştır.

Şekil 1. TEÖ'nün iki faktörlü yapısı

Faktör yük değeri, maddelerin faktörlerle ilişkisini açıklayan katsayı değeri olup, ölçek uyarlama çalışmalarında maddelerin yer aldıkları faktördeki yük değerlerinin genellikle yüksek olması beklenmektedir. 0.60 ve üstü yük değeri yüksek, 0.30-0.59 arası orta düzey olarak tanımlanmaktadır (Büyüköztürk, 2002). Tablo 4 incelendiğinde, TEÖ'nün tüm faktör yüklerinin istatistiksel olarak anlamlı olduğu görülmüştür. Bu yönüyle TEÖ'nün tüm maddelerinin faktör yükleri 0.60'ın üzerinde olduğundan yapı geçerliği kabul edilebilir düzeydedir. Dahası, çoğu maddenin faktör yükleri 0.7'nin üzerinde olduğundan yüksek seviyede yapı geçerliliğine sahip olduğu söylenebilir.

Tablo 4. TEÖ'nün faktör yükleri

	Regresyon Ağırlıkları	Standart Hata	Standardize Regresyon Ağırlıkları (Faktör yükleri)	t-statistics	p-value
Madde 8	1.000		.623		
Madde 7	.995	.102	.658	9.789	<0.001
Madde 6	1.207	.160	.700	7.561	<0.001
Madde 4	1.399	.167	.804	8.387	<0.001
Madde 1	1.382	.177	.728	7.793	<0.001
Madde 2	1.000		.788		
Madde 3	.911	.065	.785	13.958	<0.001
Madde 5	1.034	.102	.746	10.135	<0.001
Madde 9	.940	.093	.744	10.124	<0.001
Madde 10	1.053	.104	.748	10.170	<0.001

Diskriminant geçerliği

Ölçek puanının etkinliğini göstermek için farklı gruplar üzerinde diskriminant analizi yapılmaktadır. Bu çalışmada diskriminant geçerliliği için ARHS birey ve ailelerinin ölçek toplam puanları Mann-Whitney U testi ile karşılaştırılmıştır. Aile üyelerinin toplam puanı ARHS bireylerden istatistiksel olarak anlamlı bir biçimde daha yüksek bulunmuştur (U=6.460, p<0.001). Diskriminant geçerliğine ilişkin bilgiler Tablo 5'te yer almaktadır.

Tablo 5. Diskriminant geçerliği

	Medyan (Q1-Q3)	Ortalama (SS)	Min-Max	Test Statistic	p-value
ARHS bireyler	33.00 (24.00-39.00)	31.57 (9.61)	10.00-50.00		
Aile üyeleri	41.00 (38.00-47.00)	41.26 (8.36)	11.00-50.00	6.460	<0.001
Tümü	38.00 (29.00-44.00)	36.15 (10.24)	10.00-50.00		

Güvenirlilik Analizleri

Güvenirlilik, ölçme aracının ölçmek istediği değişkeni ne tutarlılıkla ölçtüğünün ya da ölçme sonuçlarının hatalardan arınmış olmasının derecesini ifade etmektedir. Güvenirlilikte ölçme aracındaki maddelerin ölçeğin tamamı ile uyumlu olması, ölçme konusu olan özelliğin aynı ölçek ile farklı zamanlardaki ölçümlerde aynı sonucu elde etmesi gerekmektedir (Atılğan, 2006). Güvenirliliğin hesaplanması için test tekrar test, eşdeğer formlar yöntemi, Split-Half yöntemi, Kuder-Richardson(KR) güvenirlilik katsayılarının incelenmesi, Cronbach Alpha güvenirlilik katsayısının incelenmesi ve puanlama tutarlılığı gibi yöntemler kullanılmaktadır (Karakoç ve Dönmez, 2014). Bu araştırmada, Cronbach Alpha katsayısı incelenmekle birlikte Split-Half testi de uygulanmıştır. Cronbach Alpha katsayısı tüm örneklem, ARHS bireyler ve aile üyeleri için sırasıyla 0.928, 0.888 ve 0.944 olarak bulunmuştur. Tüm katsayıların 0,80'den yüksek oluşu yüksek düzeyde güvenilir olduğunu göstermektedir. Split-Half testi için gerekli olan Spearman-Brown katsayısı 0.912 olarak bulunmuştur. Bu değer de güvenirliliğin yüksek olduğunu kanıtlamaktadır. Örneklem ölçek toplam puanı ve alt boyutlarına ilişkin Cronbach's Alpha ve Spearman-Brown katsayıları Tablo 6'da yer almaktadır.

Tablo 6. Güvenirlilik değerleri

		TEÖ toplam puanı	Ait olma boyutu	alt	Bağımsız katılım boyutu	alt
Spearman-Katsayıları	Brown	ARHS bireyler	.865	.729	.802	
		Aile üyeleri	.937	.855	.854	
Cronbach's Katsayıları	Alpha	ARHS bireyler	.888	.793	.843	
		Aile üyeleri	.944	.890	.893	

TARTIŞMA

Bu çalışmada, McColl vd., (2001) tarafından geliştirilen TEÖ'nün Türkçe formu oluşturularak toplumda yaşayan ARHS bireyler ve aileleri örnekleminde psikometrik özelliklerinin, geçerlik ve güvenirlilik değerlerinin saptanması amaçlanmıştır. Bu yönüyle, hem genel popülasyonun hem de ARHS bireyler gibi bir rehabilitasyon programı hizmetinden yararlanan bireylerin toplumsal entegrasyonunun incelenmesine olanak sağlayacak bir ölçüm aracı dilimize kazandırılmaya çalışılmıştır. Ölçeğin Türkçeye çevrilmesinden sonra psikometrik analizleri yapılmıştır. Ölçeğin ait

olma ve bağımsız katılım olmak üzere iki alt boyuttan ve 10 maddeden oluştuğu ortaya konulmuştur. TEÖ kısa olmasının yanında uygulaması ve puanlaması kolay bir ölçüm aracıdır.

Geçerliğe İlişkin Tartışma

Bu çalışmada ölçek maddelerinin toplumsal entegrasyonu ne derece doğru ölçtüğünü ortaya koymak için yapı geçerliği değerlendirilmiş, bu kapsamda ölçeğin faktör yapısını doğrulamak ve uyum iyiliği değerlerini test etmek için Doğrulamalı Faktör Analizi (DFA) yapılmıştır. Uyum iyiliği değerlerinden RMSEA, GFI, AGFI, CFI, TLI, NFI ve Chisq/df kullanılmıştır. Bu indeksler literatürde çoğunlukla kullanılan ve belirli kesim değerleri olan model uyum iyiliği indeksleridir (Doğan ve Özdamar, 2017). RMSEA değerinin 0,1'den 0'a doğru yaklaşması iyi uyumu; GFI, CFI, AGFI, TLI ve NFI değerlerinin 1'e yaklaşması iyi uyumu; Chisq/df'nin ise 0 ile 2 arasında yer alması iyi uyumu, 2 ile 3 arasında yer alması kabul edilebilir uyuma sahip olduğunu göstermektedir (Erkorkmaz vd., 2013). Bu çalışmada, ölçeğin Türk kültürüne uyarlanması hedeflendiğinden orijinal çalışmadaki iki faktörlü yapı korunarak analiz edilmiştir. Dolayısıyla ölçekten herhangi bir madde çıkarılmamış ve modifikasyon önerileri dikkate alınmıştır. 6 ve 7; 7 ve 8; 9 ve 10; 5 ve 10; 3 ve 5; 2 ve 3 maddeleri arasındaki hatalar birbirleriyle ilişkilendirilmiştir. Model düzeltmeleri için öneriler dikkate alınmıştır (Erkorkmaz vd., 2013). Analiz sonucu, belirtilen değerler anlamlı çıkmış olup, iki faktörlü modelin uyumlu olduğu ortaya konulmuştur. Buna göre TEÖ, ait olma (1,4,6,7,8. maddeler) ve bağımsız katılım (2,3,5,9,10) olmak üzere iki alt boyuttan oluşan geçerli bir ölçektir. Ters kodlanan herhangi bir madde bulunmamaktadır.

Ölçek puanının etkinliğini göstermek amacıyla ARHS bireylerin ve ailelerin toplam puanlarının karşılaştırıldığı diskriminant analizi için Mann-Whitney U testi yapılmıştır. Ailelerin aldıkları puanlar, ARHS bireylerin aldıkları puanlardan istatistiksel olarak anlamlı bir biçimde yüksek bulunmuştur.

Güvenirlığe İlişkin Tartışma

Ölçeği oluşturan maddelerin birbiriyle tutarlılık gösterip göstermediğini bulmak için iç tutarlılık katsayılarından yararlanılmıştır. Bu amaçla Spearman-Brown ve Cronbach Alpha katsayıları incelenmiştir. Split-Half analizi ile ölçek ikiye ayrılarak oluşan yarıların aralarındaki korelasyon incelenmektedir. Korelasyon değerinin anlamlı ve yüksek çıkması ölçeğin güvenirliliğini desteklemektedir (Alpar, 2018, s.557). TEÖ'nün tamamının güvenirlilik katsayısı için kullanılan Spearman-Brown değeri tüm grup için ölçeğin toplamında .912 olarak bulunmuştur. Bu değer ARHS bireylerde .865, ailelerde ise .937'dir. Bu değerlere bakılarak ölçeğin güvenirliliğinin yüksek olduğu söylenebilir. Yararlanılan bir diğer katsayı olan Cronbach Alpha katsayısı ise tüm grup için ölçeğin toplamında .928, ARHS bireylerde .888, ailelerde ise .944 olarak bulunmuştur.

Literatürde güvenirlilik katsayısının değerlendirilmesinde ölçüt alınacak değerler ile ilgili farklı görüşler bulunmaktadır. Birçok kaynakta ölçek güvenirliliği için 0.70 değeri alt sınır olarak kabul edilmektedir (Bland ve Altman, 1997; DeVellis, 2016; Nunnally, 1978; Nunnally ve Bernstein, 1994). Soru sayısı oldukça az ölçeklerde güvenirlilik katsayılarının 0.60 değerinden yüksek olmasının yeterli olacağına

ilişkin görüşler de mevcuttur (Nunnally, 1978). TEÖ'nün psikometrik analizlerinin yapıldığı Japonya'da ve ABD'de Cronbach Alpha katsayısı 0.87 olarak bulunmuştur. Bu anlamda TEÖ'nün toplam puanının ve ölçeğe ait tüm alt boyutlarının güvenilirlik katsayılarının, aile ve bireylerden oluşan iki farklı grup için de literatürde belirtilen tüm kriterleri karşıladığı ve bu nedenle de oldukça güvenilir bir ölçek olduğu söylenebilir.

ARAŞTIRMANIN SINIRLILIKLARI

Araştırmada test-tekrar test analizinin yapılmaması araştırmanın sınırlılıklarından bir tanesidir. Doğrulayıcı faktör analizi için başka bir ölçeğin paralel form olarak kullanılmaması araştırmanın bir diğer sınırlılığıdır. Genel hastaneler bünyesindeki psikiyatri kliniklerinden, ruh sağlığı hastanelerinden veya özel bakım merkezlerinden hizmet alan ARHS bireyler içinde TEÖ'nün kullanılabilceği düşünölmekle birlikte bu çalışma TRSM'den hizmet alan ARHS bireyler ve onlarla yaşayan on sekiz yaş üstü aile üyeleri ile sınırlıdır.

SONUÇ

Bu çalışmada, ARHS bireylerin ve ailelerinin toplumsal entegrasyonunu ölçen, 10 maddelik 2 alt boyutu (ait olma ve bağımsız katılım) bulunan TEÖ'nün geçerliği ve güvenilirliği sağlanarak Türkçeye uyarlaması gerçekleştirilmiştir. Toplum temelli ruh sağlığı hizmetlerinin temel amacı ve ARHS bireylerin iyileşme süreciyle arasındaki önemli ilişki ile bağlantılı olarak ruh sağlığı profesyonelleri (sosyal hizmet uzmanı, psikiyatrist, psikolog, ruh sağlığı hemşiresi), ARHS bireylerin ve ailelerinin toplumsal entegrasyonlarını konu alan uygulamalarını değerlendirmede ve incelemede birçok ölkede yaygın olarak kullanılan TEÖ'den yararlanabilir. TEÖ; kısalığı, uygulama ve puanlama kolaylığı, ARHS bireyler ve aileleri tarafından kolayca anlaşılabilir olması gibi birçok avantaja sahiptir.

ARAŞTIRMAYA İLİŞKİN ETİK BİLGİLER

Bu çalışmada, yapılan araştırma öncesinde Başkent Üniversitesi, Sosyal ve Beşeri Bilimler ve Sanat Araştırma Kurulu'ndan (17/12/2019 tarihli, 17162298.600-308 sayı numaralı) onay alınmıştır.

ARAŞTIRMACILARIN KATKI BEYANI

Yazarlar çalışmaya eşit oranda katkı sağlamıştır.

ÇATIŞMA BEYANI

Herhangi bir potansiyel çıkar çatışması bulunmamaktadır.

KAYNAKÇA

- Abdallah, C., Cohen, C. I., Sanchez-Almira, M., Reyes, P., ve Ramirez, P. (2009). Community integration and associated factors among older adults with schizophrenia. *Psychiatric services*, 60(12), 1642-1648.
- Açıkgöz, E. (2020). *Psikiyatrik bozukluğu olan yetişkinler için toplum entegrasyon ölçeği türkçe formu*

- geçerlik ve güvenilirlik çalışması*. (Yüksek Lisans Tezi), Gaziantep Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Gaziantep.
- Alpar, C. (2018). Spor Sağlık ve Eğitim Bilimlerinden Örneklerle Uygulamalı İstatistik ve Geçerlik Güvenirlik. Detay Yayıncılık.
- Aslantürk, H. (2016). Ruh sağlığı alanında toplumsal entegrasyon ve sosyal haklar. *Turkish Journal of Family Medicine Primary Care*, 10(4), 259-270.
- Bekiroğlu, S., ve Demiröz, F. (2020). Toplum ruh sağlığı merkezlerinden hizmet alan ağır ruhsal hastalığa sahip bireylerin sosyal işlevselliğinin incelenmesi. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 31(3), 1053-1079.
- Bland, J. M. ve Altman, D. G. (1997). Statistics notes: Cronbach's alpha. *Bmj*, 314(7080), 572.
- Büyüköztürk, Ş. (2002). Faktör analizi: Temel kavramlar ve ölçek geliştirmede kullanımı. *Kuram ve uygulamada eğitim yönetimi*, 32 (32), 470-483.
- Cabral, J., Carvalho, C. B., Motta, C., ve Sousa, M. (2018). Validation of the community integration scale for adults with psychiatric disorders (CIS-APP-34). *Community mental health journal*, 54(5), 673-681.
- DeVellis, R. F. (2016). Scale development: Theory and applications (Vol. 26). London: Sage Publications
- Doğan, İ., & Özdamar, K. (2017). The effect of different data structures, sample sizes on model fit measures. *Communications in Statistics-Simulation and Computation*, 46(9), 7525-7533.
- DSÖ. (2021). Mental Health. Retrieved from https://www.who.int/health-topics/mental-health#tab=tab_2
- Erkorkmaz, Ü., Etikan, İ., Demir, O., Özdamar, K., & Sanisoğlu, S. Y. (2013). Doğrulayıcı faktör analizi ve uyum indeksleri. *Türkiye Klinikleri Journal of Medical Sciences*, 33(1), 210-223.
- Erol, N., Kılıç, C., Ulusoy, M., Keçeci, M., ve Şimşek, Z. (1998). *Türkiye ruh sağlığı profili raporu*. Ankara: T.C. Sağlık Bakanlığı Temel Sağlık Hizmetleri Genel Müdürlüğü.
- Griffen, J. A., Hanks, R. A., ve Meachen, S.J. (2010). The reliability and validity of the Community Integration Measure in persons with traumatic brain injury. *Rehabilitation Psychology*, 55(3), 292.
- Karakoç, F. Y., & Dönmez, L. (2014). Ölçek geliştirme çalışmalarında temel ilkeler. *Tıp Eğitimi Dünyası*, 13(40), 39-49.
- McColl, M. A., Davies, D., Carlson, P., Johnston, J., ve Minnes, P. (2001). The community integration measure: development and preliminary validation. *Archives of physical medicine rehabilitation*, 82(4), 429-434.
- Nunnally, J. C. (1978). *Psychometric theory*. New York: McGraw-Hill.
- Nunnally, J. C., ve Bernstein, I. (1994). *Psychometric Theory* (Vol. 3). New York: McGraw-Hill
- Pahwa, R., Bromley, E., Brekke, B., Gabrielian, S., Braslow, J. T., ve Brekke, J. S. (2014). Relationship of community integration of persons with severe mental illness and mental health service intensity. *Psychiatric Services*, 65(6), 822-825.

- Pahwa, R., Smith, M. E., Kelly, E. L., Dougherty, R. J., Thorning, H., Brekke, J. S., ve Hamilton, A. (2021). Definitions of community for individuals with serious mental illnesses: Implications for community integration and recovery. *Administration Policy in Mental Health and Mental Health Services Research*, 48, 143-154.
- Shioda, A., Tadaka, E., ve Okochi, A. (2017). Reliability and validity of the Japanese version of the Community Integration Measure for community-dwelling people with schizophrenia. *International Journal of Mental Health Systems*, 11(1), 29. doi:10.1186/s13033-017-0138-2
- Tavşancıl, E. (2002). Tutumların ölçülmesi ve SPSS ile veri analizi. *Nobel Yayıncılık, Ankara*.
- T. C. Sağlık Bakanlığı. (2006). *Türkiye Cumhuriyeti Ulusal Ruh Sağlığı Politikası* Ankara: T.C. Sağlık Bakanlığı
- T. C. Sağlık Bakanlığı. (2011). *Ulusal ruh sağlığı eylem planı (2011-2023)* Ankara: T.C. Sağlık Bakanlığı
- T. C. Sağlık Bakanlığı. (2014). *Toplum Ruh Sağlığı Merkezleri Hakkında Yönerge*.
- Townley, G., Kloos, B., ve Wright, P. A. (2009). Understanding the experience of place: Expanding methods to conceptualize and measure community integration of persons with serious mental illness. *Health place*, 15(2), 520-531.
- Wieland, M. E., Rosenstock, J., Kelsey, S. F., Ganguli, M., ve Wisniewski, S. R. (2007). Distal support and community living among individuals diagnosed with schizophrenia and schizoaffective disorder. *Psychiatry: Interpersonal Biological Processes*, 70(1), 1-11.
- Wolfensberger, W., ve Tullman, S. (1982). A brief outline of the principle of normalization. *Rehabilitation Psychology*, 27(3), 131.
- Wong, Y.-L. I., ve Solomon, P. L. (2002). Community integration of persons with psychiatric disabilities in supportive independent housing: A conceptual model and methodological considerations. *Mental health services research*, 4(1), 13-28.

Mevsimlik Tarım İşçiliğinde Çalışma Sürecinin İşçi, Aracı ve İşverenler Açısından Değerlendirilmesi Üzerine Nitel Bir Araştırma

A Qualitative Research on the Evaluation of Working Process in Seasonal Agricultural Work in Terms of Workers Intermediaries and Employers

Eda BEYDİLİ GÜRBÜZ¹, Çetin YILMAZ²

¹ Dr. Öğr. Üyesi, Düzce Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi Sosyal Hizmet Bölümü, edagurbuz@duzce.edu.tr, ORCID: 0000-0003-1680-5439

² Dr. Öğr. Üyesi, Düzce Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi Sosyal Hizmet Bölümü, cetin.yilmaz@duzce.edu.tr, ORCID: 0000-0002-8784-1851

Başvuru: 21.02.2021
Kabul: 24.06.2021

Atıf:
Beydili-Gürbüz, E. ve Yılmaz, Ç. (2021). Mevsimlik tarım işçiliğinde çalışma sürecinin işçi, aracı ve işverenler açısından değerlendirilmesi üzerine nitel bir araştırma. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 32(3), 939-966. DOI: 10.33417/tsh.884452

ÖZET

Bu araştırmanın amacı, mevsimlik tarım işçisi, aracı ve işverenler arasındaki çalışma sürecinin ve bu süreçte ortaya çıkan sorunların keşfedilmesidir. Fenomenolojik yaklaşımla Düzce'nin Akçakoca ilçesinde yapılan araştırmada, kartopu örneklem yöntemi kullanılmıştır. Araştırmada dokuz mevsimlik tarım işçisi, dört aracı ve beş işveren ile yarı yapılandırılmış görüşme formu aracılığıyla derinlemesine görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Verilerin analizde MAXQDA 12 programı kullanılmıştır. Analiz sonucunda enformel ilişkiler, çalışma süreci ve çözüm önerileri temalarına ulaşılmıştır. Araştırma sonuçlarına göre mevsimlik tarımda işçi, aracı ve işverenler arasında enformel bir çalışma ilişkisi bulunmaktadır. Bu çalışma ilişkisi üç grubun da karşılıklı olarak sessiz kalması nedeniyle devam etmekte ve bu yolla yeniden üretilmektedir. İşçiler ulaşım, barınma, ücret ve çalışma saatleri konusunda sorunlar yaşamakta olup, işverenler devlet desteklerini yetersiz görmektedir. Katılımcılar yaşanan sorunların çözümü için temelde devleti işaret etmektedir. Sonuç olarak devletin yasal düzenlemelerin uygulanmasını kontrol etmesi, sosyal hizmet uzmanlarının da haklar ve sorumluluklar konusunda işçilerin, işverenlerin ve aracılardan farkındalıklarını artırması ve iş sağlığı ve güvenliği için savunuculuk yapması önerilmektedir.

Anahtar kelimeler: Mevsimlik tarım, mevsimlik tarım işçisi, tarım aracı, enformel istihdam

ABSTRACT

The aim of this research is to explore the working process and problems between seasonal agricultural workers, intermediaries and employers and problems. Snowball sampling method was used in the research conducted in Akçakoca district of Düzce with phenomenological approach. In the research, in-depth interviews were conducted with 9 seasonal agricultural workers, 4 intermediaries and 5 employers through semi-structured interview forms. MAXQDA 12 program was used in the analysis of the data. As a result of the analysis, the themes of informal relations, working process and solution suggestions were reached. According to the results, there is an informal working relationship between workers, intermediaries and employers in seasonal agricultural work. This working relationship continues due to the mutual silence of all three groups and is reproduced in this way. Workers experience problems with transportation, accommodation, wages and working hours, and employers see state subsidies insufficient. Basically participants point to the state for the solution of the problems. As a result, it is recommended that state should control the implementation of legal regulations, social workers should raise awareness of workers, intermediaries and employers about rights and responsibilities and to advocate for occupational health and safety.

Keywords: Seasonal agriculture, seasonal agricultural worker, farm intermediary, employer, informal employment.

GİRİŞ

2020 yılı işgücü istatistiklerine göre Türkiye’de nüfusun %17,6’si tarımda çalışmaktadır (TÜİK, 2021). Bu yönüyle tarımsal üretimin istihdamda önemli bir yer tuttuğu görülmektedir. Uygulanan tarım politikalarına, kırdan kente yaşanan göçlere rağmen, yaşamın devamı için gıda ihtiyacının karşılanması, sanayi sektörüne hammadde üretimi gibi ekonomiye katkısı öncelikli olduğundan, bu alanda istihdama ihtiyaç duyulmaktadır ve her zaman da duyulacaktır. Mevsimlik tarım işçileri tarım sektörünün önemli işgücünü karşılayan çalışanlardır. Mevsimlik tarım işçileri, kendilerine ait toprakları olmayan ya da var olan toprakları ihtiyacı karşılamadığı için geçimlerini sağlamak adına başka illere giderek veya buldukları bölgelerde bir ücret karşılığı çalışan kişilerdir. Aksöz (1972), mevsimlik tarım işçilerinin çalıştığı yere, çalışma süresine, uyuşuna, ücret alma şekillerine göre farklı isimlerle adlandırıldığını belirtmektedir (Görücü ve Akbıyık, 2010). Bu çalışmada mevsimlik işçiler, tarımda çalışmak üzere başka şehre giden gezici mevsimlik tarım işçilerini ifade etmektedir.

Mevsimlik tarım işi, ürünün özelliğine göre ortalama mart-nisan aylarında başlamakta ve kasım ayına kadar sürmektedir. Büyük çoğunluğunu Doğu ve Güneydoğu illerinden gelenlerin oluşturduğu mevsimlik tarım işçilerinin sayısı tam olarak bilinmemekte, kayıt dışı çalışanlar ve çocuklarla birlikte sayının bir milyonu bulunduğu belirtilmektedir (Şimşek, 2012). Mevsimlik tarımda Gürcü, Azeri ve özellikle son yıllarda sayıları giderek artan Suriyeli göçmen işçilerin de (Dedeoğlu, 2016) çalıştığı göz önüne alındığında bu sayının daha fazla olduğu tahmin edilmektedir. Mevsimlik tarım işçiliğinin işçi, tarla/toprak sahibi olan işveren ile iş ve işçi bulmak üzere görev yapan aracı olmak üzere üç tarafı bulunmaktadır. İşçilerle yapılan pek çok araştırma, işçilerin barınma, eğitim, sosyal güvenlik, çalışma saati ve ücret, sağlık, sosyal dışlanma gibi pek çok sorunla karşı karşıya kaldığını göstermektedir (Benek ve Ökten, 2011; Çınar ve Lordoğlu, 2011; Demir, 2015; Demirli-Yıldız, 2016; Duruiz, 2011; Eğitim-Sen, 2007; Geçgin, 2009; Kaya ve Özgülnar, 2015; Küçükkırca, 2012; Önen, 2012; Özbekmezci ve Sahil, 2004; Şimşek ve Koruk, 2009; Şimşek, 2012; TBMM, 2015).

Tarımda İş Aracılığı Yönetmeliği’ne göre Türkiye İş Kurumu’nca tarımda iş ve işçi bulmak üzere görev yapmasına izin verilen aracılar, çalışılan farklı bölgelere göre elçi, dayıbaşı ve çavuş gibi isimler almaktadır (Gülçubuk, Karabıyık ve Tanır, 2003). Düzce, Sakarya, Ordu illerinde yapılmış olan bir araştırmada bazı bölgelerdeki aracılardan çalışma şekli, işçi belirleme kriterleri, gelir elde etme biçimleri gibi konulara göre “Dayıbaşı” ve “Çavuş” olarak iki farklı statüde isimlendirildiği belirtilmektedir. Araştırmada çavuşların herhangi bir dayıbaşına bağlı olmadan kendileri de bağlantı kurarak çalışabileceği, ücretini doğrudan işverenden çift yevmiye olarak aldığı; dayıbaşının ise iş bağlantısı kurması sebebiyle işçinin günlük ücretinden kesinti yaptığı ifade edilmektedir. Çavuşlar 10-20 kişi arasında gruplarla olabilmekte ve kendileri de grupla birlikte çalışabilmektedir (Pikolo Derneği, 2018). Bu araştırmada aracı, Pikolo Derneği’nin dayıbaşı olarak ifade ettiği kişilerdir. Aracılar, işçilere iş bulmakla kalmayıp aynı zamanda yasal sorumlulukları gereği işçilerin çalıştıkları yerlerde karşılaştıkları barınma, sağlık, ulaşım, vb. sorunlarla da ilgilenmektedirler.

Görücü ve Demirbaş (2013) Türkiye’de tarımda iş ve işçi bulma hizmetlerinin gelişimini üç dönemde incelemektedir: Birinci dönem, Cumhuriyetin kurulmasından 3008 Sayılı İş Kanunu’nun kabulüne kadar geçen ve tarımda herhangi bir yasal düzenlemenin olmadığı, tarımda iş ve işçi bulma faaliyetinin farklı isimlerle anılan tarım aracıları tarafından organize edildiği dönemi kapsamaktadır. İkinci dönem, 1936-1971 yılları arasındadır. Bu dönemde iş ve işçi bulma hizmetleri kamusal bir faaliyet olarak örgütlenmiş fakat tarım sektörü dışarıda bırakılmıştır. Dolayısıyla bu dönemde de tarımda iş ve işçi bulma hizmetleri enformel bir biçimde gelişmeye devam etmiştir. Üçüncü dönem, 1971 yılında yürürlüğe giren 1475 Sayılı İş Kanunu ile başlamıştır. Kanun kapsamında tarım kesiminde aracılık faaliyetlerine yönelik çeşitli düzenlemeler getirilmiştir. 1978 yılında Tarımda İş ve İşçi Bulma Aracılığı Hakkında Tüzük ile “Tarımda İş ve İşçi Bulma Aracılarının Denetimi Hakkında Yönetmelik” çıkarılarak tarım iş aracılığının yasal çerçevesi oluşturulmuştur. 2004 yılında ise bu alanı düzenleyen tüzük ve yönetmelikler birleştirilerek “Tarımda İş ve İşçi Bulma Aracılığına İzin Verilmesi ve Aracıların Denetimi Hakkında Yönetmelik” adı altında yeniden düzenlenmiştir. Bugün gelinen noktada Başbakanlık 2017/6 sayılı Mevsimlik Tarım İşçileri Genelgesi ile işverenlerin işçilerini özel istihdam büroları veya İŞKUR’a kayıtlı tarım aracılılarıyla istihdam etmelerinin teşvik edilmesinin gerektiği belirtilmektedir. Tarım aracılığının yasal çerçevesinin çizildiği ve bugün hala yürürlükte olan son düzenleme ise 2010 yılında çıkarılan “Tarımda İş Aracılığı Yönetmeliği”dir.

2010 yılında yürürlüğe giren Tarımda İş Aracılığı Yönetmeliği’ne göre tarım aracılarının, Türkiye İş Kurumu’ndan izin alması, belgesiz çalışmaması, işçilerden ücret almaması, barınma yeri gibi ihtiyaçların uygun biçimde karşılanması için ilgili yerlere başvurması, ücret ve çalışma koşulları ile ilgili sözleşmenin düzenlenerek kuruma ulaştırması gibi çalışma yaşamına ilişkin sorumlulukları bulunmaktadır (7 Mayıs 2010 Tarih ve 27593 Sayılı Resmi Gazete). Aracılarla yapılan araştırmalar, aracılardan çoğunlukla geçmişte tarım işçisi olduğunu ve aracılık belgelerinin olmadığını (Aslan, Gündüz, Atay, Duran ve Görücü, 2017; Yılmaz ve İşler, 2020), işçilerle çoğunlukla akrabalık bağlarının bulunduğunu (Dinçay, 2020), işçilerle akrabalığın yanı sıra borçlanma ilişkisi kurduklarını (Çınar, 2014), Tarımda İş Aracılığı Yönetmeliği’ne göre yasak olmasına rağmen işçilerin ücretlerinden kesinti yaptıklarını (Yıldırak, Gülçubuk, Gün, Olhan ve Kılıç, 2003), sahip oldukları sosyal sermaye üzerinden mevsimlik işçiliğini yeniden ürettiklerini (Çetinkaya, 2008), eğitim almaları gerektiğini (Şimşek, 2012; Görücü ve Demirbaş, 2013) belirtmektedir.

Birey, grup ve toplulukların karşılaştıkları sorunları insan hakları, ortak sorumluluk ve sosyal adalet odağında ele alarak güçlenmelerini hedefleyen bir disiplin olan sosyal hizmet açısından mevsimlik tarım işçiliğinde tarafların ihtiyaçlarının insan haklarına uygun bir biçimde karşılanması bir gerekliliktir. Mevsimlik tarımın bir iş olduğu gerçeğinden hareketle tarafların çalışma ve yaşam koşullarının iyileştirilmesi, iş sağlığı ve güvenliğinin sağlanması büyük önem taşımaktadır. Ulusal Sosyal Hizmet Uzmanları Derneği (NASW, 2013) sosyal hizmet uzmanlarının iş sağlığı ve güvenliği konusunda aktif rol oynaması gerektiğinin altını çizerek, sosyal hizmet uzmanlarının biyopsikososyal değerlendirme, güçlenme, müracaatçının aktif katılımının desteklenmesi, vaka yönetimi, sektörler

arası işbirliğinin sağlanması, kaynaklara erişimin sağlanması, savunuculuk gibi sorumlulukları olduğunu belirtmektedir (Şimşek ve Eşiğül Yaghmaei, 2019). Literatürde işçi, işveren ve aracı arasındaki çalışma ilişkilerine birlikte odaklanan çalışma sayısı sınırlıdır. Bu bağlamda araştırmanın temel amacı işverenler, aracılar ve mevsimlik tarım işçileri arasındaki çalışma ilişkilerinin keşfedilmesidir. Bu genel amaçtan hareketle bu üç grup arasındaki çalışma sürecinin ve bu süreçte ortaya çıkan sorunların ve çözüm yollarının belirlenmesi amaçlanmaktadır.

YÖNTEM

Bu çalışmada mevsimlik tarım işçileri, aracılar ve işverenler arasındaki çalışma sürecinin ve bu süreçte ortaya çıkan sorunların ve çözüm yollarının saptanması amaçlandığından nitel araştırma yöntemlerinden fenomenolojik yaklaşım kullanılmıştır. Fenomenolojik araştırmada, araştırmacı bireyi bütüncül olarak ele alarak onu anlamaya çalışmakta (Özdemir, 2010), “ortak deneyimin özü”nü belirlemek amacıyla insanların deneyimleri analiz edilmektedir (Patton, 2014). Bu araştırmada da mevsimlik tarımdaki çalışma süreci, işçi, işveren ve aracılardan deneyimleri açısından ele alındığı için fenomenolojik yaklaşım kullanılmıştır.

Çalışma Grubu

Araştırma 15 Ağustos-15 Ekim 2020 tarihlerinde Türkiye'nin fındık üretiminde ve ihracatında önemli bir yeri bulunan Düzce'nin (Uzundumlu, Bilgiç ve Ertek, 2019; TMO, 2020) Akçakoca ilçesindeki fındık üreticileri, bölgeye gelen mevsimlik tarım işçileri ve tarım aracılılarıyla gerçekleştirilmiştir. Araştırma kapsamında görüşülen kişilere kartopu örneklem yöntemi ile ulaşılmıştır. Kartopu örneklemede kaynak kişiler aracılığıyla başka kişilere ulaşılmaktadır (Kümbetoğlu, 2005). Bu araştırma kapsamında dokuz mevsimlik tarım işçisi, beş işveren ve dört tarım aracı olmak üzere on sekiz kişiye ulaşılmıştır. Katılımcılara ilişkin bilgilere bulgular bölümünde yer verilmiştir.

Veri Oluşturma Süreci

Araştırma için Düzce Üniversitesi Bilimsel Araştırma ve Yayın Etik Kurulu'nun 11.06.2020 tarih ve 2020/114 nolu onayı alınmıştır. Düzce ilinde fındık sezonu ağustos ayında başladığından alan araştırması 15 Ağustos-15 Ekim 2020 tarihleri arasında gerçekleştirilmiştir. Araştırmada, araştırmacılar tarafından oluşturulan yarı yapılandırılmış görüşme formu kullanılmıştır. Bu formda işçi, işveren ve aracılardan birbiri ile nasıl ilişki kurduğu, çalışma sürecindeki sorunları ve sorunlarına yönelik önerilerine ilişkin sorulara yer verilmiştir. Katılımcılara görüşme öncesinde gizlilik ve gönüllülük konusunda bilgilendirme yapılmış ve araştırmacılar tarafından hazırlanan aydınlatılmış onam formu imzalatılmıştır. Yazılı bir belgeyi türlü çekincelerle imzalamak istemeyenlerin ise sözlü onamları alınmıştır. Gizlilik ilkesi gereği araştırmada isim kullanılmamış, aracılar A1, A2...; işçiler İ1, İ2...; işverenler ise üretici oldukları için Ü1, Ü2... olarak adlandırılmıştır. İşverenlerle gerçekleştirilen görüşmeler işverenlerin evlerinde, işçiler ve aracılardan gerçekleştirilen görüşmeler ise işverenler tarafından işçilerin barınmaları için tahsis edilen evlerde gerçekleştirilmiştir. Görüşmeler 25 ile 60 dakika arasında değişen sürelerde tamamlanmış ve ses kaydı alınmıştır.

Verilerin Analizi

Araştırma kapsamında oluşturulan veriler betimsel analiz ile değerlendirilmiştir. Betimsel analiz görüşmecilerin duygu ve düşüncelerini ifade ettiği şekilde, doğrudan alıntılar ile verilerin sunulduğu değerlendirme yöntemidir (Kümbetoğlu, 2005). Yarı yapılandırılmış görüşme formu aracılığıyla oluşturulan verilerin analizinde MAXQDA 12 programı kullanılmıştır. Analiz sonucunda veriler enformel ilişkiler, çalışma süreci ve çözüm önerileri temaları altında ele alınmıştır.

Tema	Alt Tema
Enformel İlişkiler	İlişkinin Kaynağı İlişkinin Süreci
Çalışma Süreci	Yaşanılan Sorunlar Karşılıklı Anlaşma, Suskunluk
Çözüm Önerileri	İşveren Devlet

BULGULAR

Katılımcıların Sosyo-Demografik Özellikleri

Bu araştırmada dokuz mevsimlik tarım işçisi, beş işveren ve dört tarım aracısı olmak üzere toplam on sekiz kişi ile görüşülmüştür.

Araştırmaya katılan mevsimlik tarım işçilerinin üçü kadın, altısı erkektir ve işçilerinin yaşları 18-43 arasındadır. Mevsimlik tarım işçilerinin birisi okur-yazar değil, ikisi ortaokul mezunu, ikisi lise öğrencisi, biri lise mezunu ve üçü ise üniversite öğrencisidir. Katılımcıların altısı Diyarbakır, birisi Mardin ve ikisi de Şırnak'ta ikamet etmektedir. Katılımcıların mevsimlik tarım işçiliği deneyimi -fındık tarımı- 2-5 yıl arasındadır (Tablo 1).

Tablo 1. Mevsimlik Tarım İşçilerinin Sosyo-Demografik Özellikleri

Kod	Cinsiyet	Yaş	Eğitim	Yaşadığı yer	İş Deneyimi
İ 1	Kadın	24	Üniversite Öğrencisi	Diyarbakır	2 yıl
İ 2	Erkek	19	Üniversite Öğrencisi	Şırnak	3 yıl
İ 3	Kadın	43	Okur-yazar değil	Diyarbakır	2 yıl
İ 4	Erkek	30	Ortaokul	Şırnak	2 yıl
İ 5	Erkek	18	Lise Öğrencisi	Diyarbakır	3 yıl
İ 6	Erkek	18	Lise Öğrencisi	Diyarbakır	3 yıl
İ 7	Erkek	26	Ortaokul	Diyarbakır	3 yıl
İ 8	Erkek	23	Lise	Diyarbakır	3 yıl
İ 9	Kadın	21	Üniversite Öğrencisi	Mardin	5 yıl

Araştırmaya dört aracı katılmıştır ve hepsi erkektir. Aracıların yaşları 28-53 arasındadır ve ikisi ilkökul, biri ortaokul ve biri de lise mezunudur. Aracılar 6-29 yıldır tarımda iş ve işçi bulma faaliyetini yerine getirmektedir. Fakat aracılık faaliyetinin yanı sıra bir aracı emlakçılık, bir aracı müteahhitlik ve bir aracı da fındık yarıcılığı ile uğraşmaktadır (Tablo 2).

Tablo 2. Aracıların Sosyo-Demografik Özellikleri

Kod	Cinsiyet	Yaş	Eğitim	Yaşadığı yer	İş Deneyimi	Diğer Faaliyetler
A 1	Erkek	48	İlkokul	Mardin	29 yıl	Emlakçılık
A 2	Erkek	28	Ortaokul	Diyarbakır	6 yıl	Fındık yararcılığı
A 3	Erkek	53	Lise	Mardin	28 yıl	Müteahhitlik
A 4	Erkek	37	İlkokul	Mardin	12 yıl	Sadece aracılık

Araştırmaya katılan beş işveren de erkektir ve yaşları 40-70 aralığındadır. Katılımcıların üçü ilkokul mezunu ve ikisi lise mezunudur. Fındık üreticiliğinin yanı sıra bir katılımcı emlak komisyonculuğu yapmakta olup, iki katılımcı emeklidir. Bir katılımcı hayvancılık, bir katılımcı ise balıkçılık ile uğraşmaktadır (Tablo 3)

Tablo 3. İşverenlerin Sosyo-Demografik Özellikleri

Kod	Cinsiyet	Yaş	Eğitim	Diğer Faaliyetler
Ü 1	Erkek	40	Lise	Emlak Komisyonculuğu
Ü 2	Erkek	60	İlkokul	SSK Emeklisi
Ü 3	Erkek	70	İlkokulu	Bağ-Kur Emeklisi
Ü 4	Erkek	63	İlkokul	Emekli/Hayvancılık
Ü 5	Erkek	60	Lise	Emekli/Balıkçılık

Enformel İlişkiler

Araştırma kapsamında işçi, aracı ve işverenlerle yapılan görüşmelerde bu üç grup arasındaki çalışma sürecinin enformellik temelinde kurulduğu görülmektedir. Taraflar arasındaki bu enformel ilişkiler, ilişkinin kaynağı ve ilişkinin süreci alt temaları altında ele alınmıştır.

İlişkinin kaynağı

Mevsimlik tarım işçilerinin başka şehirlerde çalışmaya gitmeleri için işverenlerle anlaşmaları yani işi bulmaları gerekmektedir. Dolayısıyla tarım sektöründe tarım aracıları yasal düzenlemelerle çerçevelenen önemli rol ve sorumluluk üstlenmektedir. Bu araştırmaya katılan tarım işçileri de tarım aracıları ile iletişim kurarak iş bulmuşlardır. Tarım aracıları, aracılığa başladıkları ilk dönemlerde işçi gruplarını çoğunlukla aile, akraba, komşular, hemşeriler vb. sosyal ilişki ağları içindeki kişilerden seçmektedirler. Bu ilişkiler zaman içerisinde işçilerin de referanslarıyla genişlemektedir.

“İki senedir geliyoruz onunla zaten dayımın oğlu.” (İ3)

“Dayıbaşıyla geliyoruz biz. Amcaoğullarımın bir yengesinin abisi dayıbaşılık yapıyor bize. İşte onunla geliyoruz.” (İ2)

Kan bağı ilişkinin kurulmasında etkili bir faktör olsa da tek başına gerekli değildir. İşçilerin aracıları tanıyan kişilerle bağlantıları bulunması ya da aynı bölgeden olması gibi başka faktörler de iş bulmada önemlidir.

“Hiçbir akrabamız yok. Ama dayımlar yıllardır o adamla gidiyorlar, ondan dolayı birbirlerini iyi tanıyorlar.” (İ1)

“Akrabalık yok. Ama ilk görüştüğümüzde Şırmaklı olduğunu söyledi. Biz de Şırmaklı olduğumuzu söyledik. Hangi köyde, işte falan köyden. E tamam o zaman siz gelin dedi. Biz de o yüzden geldik zaten.” (İ4)

Çavuşlar aracılar ve işçiler arasındaki ilişkinin kurulmasındaki kilit kişilerdendir. Aracıların işçi gruplarının sayısı arttıkça, akrabalık ve hemşerilik ağının dışına çıkılmakta ve bu tür durumlarda tarım iş aracıları ile ilişkisi olan çavuşlar, işçiler ve aracılar arasındaki ilişkinin kurulmasını sağlamaktadırlar.

“Şimdi hocam en az işçi getiren yüzden aşağı inmiyor. Beş yüz getiren var, altı yüz getiren var. Genelde iş aracıları işçileri tanımaz. Genelde başındaki çavuş dediğimiz bu işçileri toplar. Genelde yirmi işçi toplarlar tabi bu kesin bir sayı değil, bunun on dört on beşe kadar da yolu var. Bizde işte ona seni A...’e verecez. Seni A....’e verecez diye gelmeden ayarlamalarımız yaparız... Kendimi ailemden mesela çavuşlar yüz tane amele çıkarıyor. Aşiretten diyeyim yani. Ama bunların iki katından üç katından daha fazlası yabancı. Yabancı dediğimiz çavuşları tanıyoruz, işçileri tanımıyoruz. Bazı köylere gidiyorum mesela, Ooo! Amca gelmiş diyor. Oğlum sen beni nerden tanıyorsun diyorum. Ben seninle fındığa gelmiştim diyor. Bazen ayakkabı boyacılarını görüyorum. O bizi tanıyor. Oğlum sen beni nerden tanıyorsun diyorum. Abi ben seninle şu zaman fındığa gelmiştim diyor. Çoğu insan bizi tanıyor yani. (A13)

Sonuç olarak aracılardan işçilerle kurdukları ilişkiler sosyal sermayelerine dayanmaktadır. Aracıların alana ilk girdikleri dönemde sıklıkla akrabalık, hemşerilik ilişkisi üzerinden işçilerle kurdukları ilişkiler zaman içerisinde işçilerinde referanslarıyla genişlemektedir.

İlişkinin Süreci

Aracıların hem işçilerle hem de işverenlerle kurdukları ilişkiler sosyal sermayeleri ile oldukça ilişkilidir. Mevsimlik tarım alanında yasal düzenlemeler olmakla birlikte, uygulamanın denetlenmemesi ve izleme sisteminin kurulmamış olması nedeniyle işçi, işveren ve aracı arasındaki ilişki güven temelinde ilerlemektedir. Mevsimlik Tarım İşçileri ile İlgili 2017/6 Sayılı Başbakanlık Genelgesi’ne göre işverenlerin tarım işçilerini özel istihdam büroları veya İŞKUR’a kayıtlı tarım aracıları aracılığı ile istihdam etmeleri teşvik edilmektedir. Alanda yaptığımız bu araştırmada da işverenler aracılardan iletişim kurmuş, aracılar da sosyal sermayeleri ölçüsünde belirlediği işçilerle çalışmaya gelmişlerdir. İşçiler aracı ile çalışma gerekçelerini şöyle ifade etmektedirler:

“Patronu tanımıyorsun abi odur. O sana aracı oluyor. Sana iş buluyor sen de gidip çalışıyorsun. Tabi bunun bi ücret karşılığı var. Valla normalde yüzde 10 alıyor. İşçinin yevmiyesinden yüzde 10 alıyor günlük. Ama bu bizim dayıbaşı dedi ki gelin ben sizden yüzde 10 istemiyorum, yüzde 5 istiyorum. Hatta çavuşun yevmiyesinden de istemiyorum, aşçınınkinden de istemiyorum. Sadece işçilerden. Yani bu diğer dayıbaşlarından daha iyi biri. Diğerleri mesela çavuştan da alır. İşçilerden yüzde 10 alır.” (İ4)

“Ya aslında onunla gelme sebebimiz tamamen kendi durumumuzu garantiye almak. Çünkü yani işverenle bi sıkıntı yaşadığımız zaman dayıbaşı mecbur kendi cebinden ödüyö paramızı.” (İ9)

İşçilerin tarım araçlarıyla gelmeyi tercih etmelerinin en önemli nedeni iş ilişkisini garantiye almaktır. Çünkü işçiler işverenleri tanımamaktadırlar. İşçilerin hasat döneminde sadece bir işverenle çalışmadıkları gerçeği de göz önünde bulundurulduğunda işçilerin her gün iş bulabilmeleri araçlar sayesinde mümkün olabilmektedir. Bunun yanı sıra işçiler herhangi bir sorunla karşılaştıklarında bu sorunun çözümünde araçlara güvenmektedirler. Araçların işverenlerle kurduğu ilişki ağları, işçilerin doğrudan işverenlerle ilişki kurmasını ve işçilerin araçlardan bağımsız hareket etmesini engellemektedir. Ayrıca işçilerin çoğunlukla gittikleri bölgelerdeki yerel halkın dilini bilmemesi işçilerin emek-güçlerini yeniden pazarlamalarını engellemekte ve onları tarım araçlarına bağımlı kılmaktadır (Gürsoy, 2010). Bununla birlikte aracısız gelme konusunda ısrarcı olan işçiler kimi zaman araçların tehditlerine maruz kalabilmektedirler.

“Ama insanlar biraz mecbur kalıyor onlara. Gidiş gelişi ayarlıyorlar. Orada işi ayarlıyorlar. İnsanlar dayıbaşı olmadan gelmeye korkuyorlar. Geçen sene mesela ben dayıbaşıyla tartıştım birkaç kere. Seneye gelirsek seninle gelmeyeceğiz dedim. Ben buradaki herkesi tanıyorum. Konuşurum size hiç kimse iş vermez diye tehdit etti bizi.” (İ1)

Araştırmaya katılan işverenler de araçlarla çalışmanın kendileri açısından daha doğru olduğunu düşünmektedirler, çünkü işçilerle doğrudan kendilerinin ilişki kurması halinde bir sonraki hasat döneminde aynı işçilerin geleceği garanti değildir. Bu da işverenlerin işçi bulamamasına sebep olacaktır. Bundan dolayı işverenler araçlarla çalışmayı tercih etmektedirler:

“Şimdi sana bi şey söylüyüm. Onlar buraya geldikleri vakit ne araba bulabilirler gitmek için ne şey yapabilirler. Bak ee geçen sene gelen direk gelececekti dedi. Yirmi sefer telefonla konuştuk, geçtiğimiz seferden bu sefere kadar en az yirmi, yirmi beş sefer telefonda konuştuk , Abi gelececekti, Abi gelececekti, Cumartesi konuştuk, Çarşamba günü ...'ye telefon ediyor, dayıbaşına, diyor ki ben gelececekti. Bunlar aferdersin bilmem nesine çomak dikilmez, hemen devrilir. ile aşağı yukarı dört beş seneden beri iş yapıyoruz. Ondan evvel başka birisi geliyordu. Dayıbaşını tercih ediyorum.” (Ü3)

“Yok. Olsa da gelmiyorlar öyle. Hatta ben dedim geçen sene işçi çavuşuna. Dedim ki boşuna dayıbaşına niye yüzde 10 veriyorsunuz. Minibüsü kendim tuttu dedi geldim dedi giderken de kendim tutacam dedi. Dayıbaşı bi burayı buldu bize gidin falan adresi verdi geldik dedi. E dedim dayıbaşına niye yüzde on veriyon kendin tutup gel seneye dedim, telefon ettim gelmedi. Teklif ettim ama gelmedi. Niye gelmedi bilmiyorum artık. Bu sene Ordu'ya gidecem ben dedi. Orda bir saat erken paydos ediliyormuş veya sabahtan daha geç başlanıyor bilmiyorum. Bir de aşçıya iki yevmiye veriyorlarmış orda. Burda aşçıya tek yevmiye veriliyor. Çavuşa çift yevmiye burda.”(Ü2)

Aracıların işverenlerle kurduğu ilişkinin de en önemli belirleyicisi yine güvendir. Tarım araçları bir sonraki hasat döneminde de aynı işverenlerle çalışabilmek için, işverenlerle sorun yaşamayan işçi gruplarını tercih etmektedirler:

“Bilmediğim grup işçiyi ben getirmiyorum. Sözüm geçmeyen işçiyi ben getirmiyorum. Ve tanımadığım çavuş ve işçileri ben getiremem. Getirmem yani dostlarıma vermem. Ve üretici arkadaşlara da benim bilmediğim bahçe sahibi ben ne işçi bırakırım ne de işçi gönderirim ne de ıııış birliği yaparım.” (A1)

Aracılar kaç işçi getireceklerine karar vermek için bölgeye hasat döneminden bir iki ay önce gelerek gerekli ilişkileri kurmaktadır:

“Fındıktan iki iç ay önce geliyoruz planlamamızı yapıyoruz. Zaten herkesin kendine göre adamları belli. Geçen sene mesela seninle anlaşmamışız ya işçiler çalışmamış sen onlardan memnun kalmamışsın ya işçiler senden memnun kalmamış o işverene bu sene işçi getirmiyorum. Arif’e diyorum ki sen bana işveren ayarla diyorum aramızda anlaşılıyor. Mesela ben bu sene kaç çavuşla görüştüm, diyelim ki otuz. Ben bu otuzu tamamlamadan dönmüyorum. Herkesin yerini dolduruyorum.” (A3)

Aracılar yürüttükleri faaliyetlerden dolayı alacakları komisyon ücretlerini Tarımda İş Aracılığı Yönetmeliği gereğince işverenlerden almak zorundadırlar. Fakat araştırmaya katılan araçlar bu komisyonu işçilerden almaktadırlar:

“Normalde genelgede işçiden para almak yasak. Kesinlikle ve kesinlikle yasak. Herhangi bir işçi kaymakamlığa ya da valiliğe şikayet etse o iş aracısının belgesi hemen iptal olur. Hem ona büyük bir ceza verilir. Ama şimdi bunu işçi vermese, işveren vermese aracı ne yapacak. Biz bunu mecbur işçiden kesiyoruz o zaman. Bu pazarlığa tabidir yani. Biz işçiyi getirmeden önce başındaki adama söylüyoruz. Bizim kesintimiz yüzde beş veya yüzde ondur. Pazarlığa bağlıdır yani. Ama kural olarak yasaktır. Almamamız gerekiyor. Genelgede yazıyor ya.” (A3)

İşçiler de çoğunlukla bu durumu kabullenmekte ve bu ücretin araçların hakkı olduğunu düşünmektedirler.

“Bir bakıma hakları bence. Onların sayesinde gidip iş buluyoruz. Onlar işte arabadır, şudur budur ayarlıyorlar. Ama miktarı biraz fazla gibi geldi sanki.” (Ü2)

“...yani o hak çünkü topluyor işçileri işçiler de bile bile geldiği için mesela kendi başına gelip gitseydiler ona gerek olmazdı ama geliyor mecbur onu o aracı olduğu için.” (İ3).

Aracıların kimi zaman işçileri ziyaret ederek eksiklerini tedarik etmesi işçilerin araçların kendilerinden aldıkları komisyonları sorgulamasını engellemektedir.

“Tabi arada bi geliyor bize bakıyor. Eli boş da gelmiyor. Çok şükür geçen bize yoğurttu bilmem eee ne diyorlar ona makarna süzgeci gibi eksiklerimiz vardı. Getirdi bize verdi. Onu da hani herhangi

ücret karşılığı vermedi bize. Hani kim bilir belki bütün işçilerine böyle gidip misafir oluyor, eli boş gitmiyor.” (İ4)

İşçiler kimi zaman bu durumu kendi aralarında konuşmalar dahi aracılara doğrudan itiraz edememektedirler.

“Yani biz ara sıra kendi aramızda onu söylüyoruz ama. Yani o kadar yorgunluğun üstüne o paranın alınması hak değil diyoruz. Ya ben bazen amca dediğim için şakaya vurduğum oldu.” (İ9).

İşçilerin aracılara olan bağımlılığı bu uygulamaya itiraz etmelerini engellemektedir. İşçiler itiraz etmeleri durumunda bir sonraki hasatta aracının kendilerini tercih etmeyeceğini bilmektedirler. Bu zorunluluğun yanı sıra aracılar ve işçiler arasındaki akrabalık ilişkilerinin de işçilerin bu uygulama karşısında sessiz kalmasına sebep olduğu ileri sürülebilir. İşçilerin, aracılardan işçilerden değil işverenlerden ücret almasını öngören yasal mevzuatı bilmedikleri gözlemlenmiştir.

Çalışma Süreci

Enformel bir biçimde yürütülen mevsimlik tarım işinde işçi, işveren ve aracılar çeşitli sorunlar yaşamaktadırlar. Araştırmada katılımcılara bu sorunların neler olduğu sorulmuş ve çalışma sürecinde bir sessiz kalma durumunun, suskunluğun olduğu gözlemlenmiştir. Dolayısıyla bu tema çerçevesinde yaşanan sorunlar ve karşılıklı anlaşma, suskunluk alt temaları ele alınmaktadır.

Yaşanılan Sorunlar

Mevsimlik tarım işçileri kendi evlerinden ayrılarak çalışmak için başka yerlere gittiklerinden zorlu koşullarda çalışmaktadırlar. Mevsimlik tarım işçiliğindeki sorunlar henüz yola çıkarken başlamaktadır. Ulaşım, sadece yaşadıkları şehirden ayrılıp başka bir şehre çalışmaya giderken değil, kaldıkları yerden tarlaya/bahçeye giderken de karşılaştıkları temel sorunlardan biridir. Aracılardan biri olan A2 mevsimlik tarım işçilerinin yolculuğunu “kefenini yanına almak” olarak şöyle ifade etmektedir:

“Valla çok sıkıntılı bir iş. Çok sıkıntılı bir iş, herkes bu sıkıntıyı bilmez. O araca binen kişi kefenini de o araca koyuyor. Memleketten çıktığın zaman o araba bi tıra çarpar, bi uçurumdan gider, şoför uyudu mu uçurumdan da aşağı gidersin her yere de gidersin, öyle sıkıntılı bir iş . Ha çok da keyiften de gelmiyoruz. Kimisi belki keyiften gelir çoğu yüzde yetmiş beşi seksen doksanına kadar da mecburiyetten gelir ki buraya sürükleniyorlar. İş imkanı burda olduğu için, orda pek yok. İş imkanı olsa kimse gelmez. Ben gelmem, çünkü herkes kendi memleketinde rahattır. Bizim orda iş imkanı olmadığı için mecburen kefenimizi de arabaya koyup geliyoruz. Öyle bi sıkıntılı yolculuk”. (A2)

İ1 ise ulaşımdaki zorluğun çalışma ortamında devam ettiğini şöyle belirtmektedir:

“Siz oraların arazisini benden iyi bilirsiniz. Her gün dua ederek gidiyorduk. Bazı tarlalar çok eğimli. Oralara o patpatlarla gitmek çok tehlikeli bence. Allah korusun bir kaza geçirse, on beş kişi ölür.” (İ1)

Mevsimlik tarım işçilerinin karşılaştıkları önemli sorunlardan biri de barınma meselesidir. Bu araştırmada görüşülen işçilerin hepsi işveren tarafından yaptırılan ya da işçilere tahsis edilen duvarı, çatısı olan evlerde kalmakta, hiçbirinin elektrik ve su gibi giderleri bulunmamaktaydı. Bu nedenle mevsimlik tarım işçilerinin sıklıkla kaldığı çadır benzeri barınma biçimi bulunmuyordu; ancak kalacak yerlerin koşulları işverenin inisiyatifinde olduğu için her işçi aynı şekilde iyi yerlerde de kalmıyordu. İşçilerin kaldıkları yerlerin koşulları ve kişi sayısına göre küçük olması belirtilen temel sorunlar olarak karşımıza çıktı. İşçilerden İ1 bu durumu şöyle ifade etmektedir:

“Tarla sahibinin evinin altında depo gibi bir yerde kaldık. Çok kötüydü. Afedersiniz, ahırdan kötüydü. Rutubetli, duvarlarında sıva bile yoktu. On iki kişi kaldık. Bir tuvalet, bir banyo. Tamam hepimiz kuzeniz ama yine de olmuyor.” (İ1)

İşçilerden İ9 ise sağlıklı barınma alanı için aracının rolünü vurgulayarak, barınma yerlerinin koşullarının araçlarla aralarında sorun oluşturduğunu belirtmektedir. Koşulların bölge ya da kişiye bağlı olarak değiştiğini ifade ederek, enformelliğin altını bir kez daha çizmektedir:

“Aslında patrandan patrona değişiyor. Bazılarının verdiği evler çok güzel oluyor. Daha doğrusu bölgeden bölgeye değişiyor. Yani bazı arkadaşlarım var mesela onlar da gidiyor, onlar apartmanlarda kalıyor. Yani değişiyor, birçok yerde kalıyorlar. Bölgeden bölgeye değişen bi şey. O da bence dayıbaşının elinde olan bir şey. İstese güzel bir yere verebilir. Önceden mesela anlaşıyor patronlarla, gidip evine bakabilir yani. Beğenmezse ben işçimi buraya almam diyebilir.” (İ9)

İşçilerin nasıl yerlerde kalacağı, hangi şartlar altında çalışacağı aracının bildiği bir konudur ve bizzat onun işverenle yaptığı enformel anlaşmaya dayalıdır. Esasında, Tarımda İş Aracılığı Yönetmeliği uyarınca işçilerin ulaşımı, konaklaması, ücreti gibi hususlarda aracılardan işverenlerle işbirliği içinde işçileri bilgilendirmeleri, sözleşme yapmaları gerekmektedir. Buna karşın uygulamada yasal düzenlemeye uygun hareket edilmediği, işçilerin sözel bilgilendirildiği görülmektedir. Aracılardan A3 barınma konusunun işçilerle aralarında soruna yol açtığını ve bu durumda kendilerinin hatasını olduğunu şöyle ifade etmektedir.

“İşçilerle tek sorunumuz işçilerin yatma kalkma yeri. Tabi şimdi burda ben işçi getiriyorum. A....'le anlaşıyorum. Ona yirmi kişi getiriyorum. Tek bir odaya, banyo tuvaleti tek olan bir eve yirmi kişi sığdırıyorum. Bu da iş aracı olarak tamamıyla benim hatam. İşçiyle anlaşamadığımız konular bunlar. Sadece barınma yeri olarak. Bu tamamıyla işverenle iş aracısının hatası. Çünkü normalde yirmi kişi kadın erkek bir yere yatırılmaz. Tek banyoyla affedersin. Bazen o da yok. Çadırdan yapılmış, çuval etrafına konulmuş. Affedersin lavabo olarak kullanıyorlar. Bayanı da oraya gidiyor, erkeği de oraya gidiyor. Yani yatacak ya da banyo edilecek gibi değil yani bu. İşçilerle anlaşamadığımız konu sadece barınma, başka bir sorunumuz yok. Ödemelerde falan sorun olmaz yani.” (A3)

İşçilerin ve aracılardan en çok ve sıklıkla dile getirdiği sorunların başında çalışma saatleri gelmektedir. Bu araştırmadaki işçilerin çalışma saati sabah yedi akşam yedi olmak üzere günde on iki saattir. Bu

araştırmada çalışma saatlerinin uzun olduğu ve buna karşılık alınan yevmiyenin yeterli olmadığı şu şekilde belirtilmektedir:

“On iki saat çok fazla.. Baya uzun. Hani 12 saat boyunca sürekli yerdessin, fındık topluyorsun, zor bir iş”. (İ9)

“Çalışma saatleri çok fazla. Ama yevmiyeler az. Çalışma saatleri en azından sekiz-altı falan olabilir. Yedi çok erken. Biz yedi de tarlada olabilmek için altıda kalkmak zorundayız. Yoksa yetişemiyoruz. Yevmiyelerde çok az bence. En azından yüz on lira falan olmalı diye düşünüyorum. On iki saat çalışıyorsun, günlük sadece yüz lira kazanıyorsun. Dayıbaşıyla gelenler bir de on lira ona veriyorlar. Ellerine sadece doksan lira kalıyor. Yol parasını biz veriyoruz. Yemeklerimizi kendimiz yapıyoruz. Yani bize çok az kalıyor aslında. Buralarda en azından asgari ücretle çalışabileceğim bir iş olsa ben gitmem fındık toplamaya. Ama benim ilçem Diyarbakır’a doksan kilometre, orada kalacak yerim de yok. Mecburum yan.” (İ1)

“Şimdi bu çalışma saati çok sıkıntılı bi iş. Sabah beşte karanlıkta kalkıyorsun eylülün ortasında gittiğin zaman bazen de gece eve geliyorsun. Böyle bir durum, mecburi olan kişiler yapar. Mecburi olmayan kişi bu durumu kabul etmez” (A2)

Bu araştırmanın yapıldığı dönem mevsimlik tarım işçisi yevmiye ücretinin 98 TL olduğu, buna karşılık yerel işçinin ise 110-120 TL arasında bir ücret aldığı ifade edilmiştir. Araştırmaya katılan işçiler yerel işçi ile mevsimlik işçi arasındaki ücret farkının adaletsizlik olduğu belirtilmektedir. İşverenler işçilere barınma, elektrik, su gibi olanakları ücretsiz sunmaktadır. Bu nedenle işverenlerin daha az ücret ödemesinde haklı olduğu ya da kendilerine sağlanan bu olanaklardan dolayı sessiz kaldığı şu şekilde ifade edilmektedir:

“Tabi yevmiye olarak bizden daha yüksek. Toplamayı bilmiyorum filizle diğer işçilik bizden farklı. Biz 110’a çalışıyoruz bu sene onlar 120 ila 30 arası oynanılan bir rakam. Her şeyden onlar bizden daha ön planda. Bu biz niye öyle geride kaldık fiyat konusunda. Biz şimdi geldik birinin evine geldiğimiz zaman ama o yerli olduğu zaman ev onun olduğu için her şey onun olduğu için o istediği rakamı söyleyebilir. Şimdi biz onların rakamını söylediğimiz zaman ev sahibi der kim olursa fark etmez der ki o zaman sen benim yerliye aynı fiyattaysan ben seni niye getireyim. Ben yerli çalıştırırım. Zaten yerli var, der. O yüzden biz de 10 TL veya 15 TL ye göz yumuyoruz, öyle bir durum.” (A2)

“İşte bu da adaletsizlik bu çünkü ne için diyecek olursan hem bak o kadar yolu geliyorsun yemek sende, hem onlar kendi evinde biz o kadar yoldan geliyoruz yemek parası yol parası bizde bu adaletsizlik gerçekten çok gerçekten öyle olmaması gerekir çok karşıyım bu şeye.” (İ3)

Aracı olan A3 de yerel işçilerin ücretinin daha fazla olmasının bir haksızlık olduğunu şöyle ifade etmektedir:

“Fındıkta bizim bir işçi bir yerliye göre bir buçuk misli yevmiye alması gerekir. Çünkü kırk beş elli yaşlarında yaşlı bir bayanı yirmi beş yaşındaki bir kız çocuğu kadar fındık toplayamaz. Onun için bizim işçilerle yerli işçilerin çalışma saatleri arasında haksızlık var. Normalde yediden yediye çok

büyük bir saat dilimi, ama istirahat saatlerimiz bir. Yalnız çalışma hususunda iki saatimiz onlardan fazla.” (A3)

A3 bu durumu bir haksızlık olarak değerlendirirken öte yandan işvereni de korumakta, işverenin yerel işçiye daha az harcama yaptığı için ücretinin yüksek olmasını doğal karşılamaktadır:

“Hak veriyorum ben buna. Ben olsam ben de aynı şeyi yaparım yani. Çünkü ben hiçbir masraf yapmayacağım. Derdini çekmiyorum, hasta olduğu zaman hastaneye götürmüyorum. Sıkıntı nerde. Herkes kendi evine gidiyor, herkes dağılıyor. Ama doğudan gelen işçiler öyle değil, sorumluluk hep senin oluyor. Elektrikliğini, suyunu, gerekirse erzağını gidip alıyorsun bazı yerlerde. Sadece iş aracısı yapmıyor bunları. Mesela bazı işverenler var işçiye özel ev yapmış. Adam üç odalı bir ev yapmış hususi işçi için. İşçi gittikten sonra kapıyor kapıyı ta seneye kadar, seneye bir badana yapıyor. Seneye geldiği zaman işçinin evi hazır. Ama yerli işçiye böyle bir hazırlık yapmaya gerek yok. Minübüse yüklüyorlar, götürüp bahçesine bırakıyor. Akşam altıda da alıyor.” (A3)

İşverenlerden Ü2 ise çalışma saatinin uzun olmasını kazanç sağlamaları için gerekli olduğunu şöyle ifade etmektedir:

“...E burada çalışma koşulu işçinin aldığı fiyata göre fındığın biraz kurtarması lazım. Bana da biraz bişey bırakması lazım. Şimdi onun için sabah 7 akşam 7 çalışıyorlar. 8’den 5’e kadar çalışırsa o işçinin 100 lira yevmiye versem ben beni kurtarmaz. Bana da bişey kalacak fındığın kendini amorti edecek ki bana bi şey kalacak. Onun için çalışma koşulu deyince sen onu kastettin galiba. Çok çalışacak ki bi şey bıraksın bize. Yoksa sekiz saat çalışıp giderse zaten o sekiz saatin de bir buçuk saati istirahat. Ne kaldı geriye.” (Ü2)

Mevsimlik tarımda araçların temel rollerinden biri işçinin ücretini ödeyecek işverenler bulmaktır. Araçlar çoğu zaman işçi ve işverenin birbirini hiç tanımadığı, hatta bazen birbirleriyle hiç konuşmadığı bir ilişkinin ortasındadırlar. Bu nedenle böylesi bu durumda işçinin mağduriyetini gidermek aracının temel sorumluluğu olmaktadır. İşverenin yevmiyeleri ödememesi durumunda aracı işçiye kendi cebinden ödeme yapmaktadır. Sadece Akçakoca’ya gelen ve buradaki işini bitirdikten sonra memleketine dönen A2 sadece fındığa gelme gerekçesini şöyle ifade etmektedir:

“Ya şimdi araştırmak lazım. Öyle her yere gittiğin zaman, bu iş öyle kolay değil. Ben 30 kişi götürdüm 50 kişiyi götürdüğüm zaman para sıkıntısı olduğu zaman şimdi bizim ekonomik olarak biz o kadar iyi değiliz 50 kişinin parası bi ay bana eklendiği zaman bu beni üç dört sene geriye atar. Her yere güvenemiyorsun. Ha nedir burada parayı alabiliyorum bi sıkıntı çekmiyoruz şimdi ben ev sahibi vasıtasıyla geldim ev sahibi beni gönderdiği evden sorumludur. Yani daha doğrusu buranın güvencesi kime gelirse adam sağlamsa sıkıntı yaşamamasın ama adam sağlam değilse de sağa sola gönderdiği kişilerden de parayı alamadığı zaman öyle bir durum olduğu zaman zor.” (A2)

İşverenler ise yaşadıkları sorunları devletin kendilerine verdiği desteğin yetersiz olmasıyla bağlantılandırarak şöyle ifade etmektedir:

“Dönüm başına 170 lira veriyor. Mazot gübre desteği var, alan bazlı fındık için destek var. Ama tabii o 170 lira 160 a düşüyor kesinti oluyor bizde banka kesiyor bilmem ne. Tabii verdiği destek mazot gübre karşılamıyor. 5000 lira mazot alıyorum verdiği 400 lira para. 400 liraya ben fındığı çekemem ki tarladan eve. Bi depoyu 45 litreye dolduruyom. Hiç olmazsa onun üçte birini verse o da yok. Bide şöyle şey var. Tamam ben emekliyim hadi geçinirim. E peki o ne yapacak emekli değil. Ordan kısacak burdan kısacak ki bir sene sonraya kadar o parayı yettirecek. O yedi yedi çalışma onun için yani.” (Ü2)

“Şu anda gübre gibi görünüyor ama, işçilik de var tabii. Filizin alımı, tırpanın yapımı. Ben mesela bunları kendim yapıyorum ama herkes bunu yapamaz. Bizim ödenekleri babam alıyor da galiba 139 lira mazot desteği alıyor yanlış hatırlamıyorsam. Ben bu mazotla kaç defa bahçeme gidebileceğim ki...” (Ü1)

“Bizim en büyük sıkıntımız şu an gübre, gübre çok para. Ne ekersen ek en büyük sıkıntı gübre. Emin olun benim çayırılığım var, hayvan bakıyorum, ben gübre atamadım. Para yüzünden gübre atamadım.” (Ü4)

Sonuç olarak mevsimlik tarım işçilerinin ulaşım, barınma, çalışma saatleri ve bunun karşılığında alınan ücretlerin az olması gibi sorunlar yaşadığı, işverenlerin ise aldıkları devlet desteklerinin yetersiz olmasından şikâyetçi oldukları gözlemlenmiştir. Araçlar ise işverenlerin ücreti ödememesi ya da işçilerin kalacak yerlerinin kötü koşullara sahip olması durumunda çeşitli sorunlar yaşadıklarını belirtmektedir. Burada dikkat çeken önemli hususlardan biri sorunlardan bahsederken kadınların sıklıkla barınma gibi özel alana ait bir meseleyi gündeme getirirken, erkeklerin doğrudan çalışma koşulları ve ücret gibi kamusal alana ait bir meseleyi gündeme getirmeleriydi. Bu durumun da mevsimlik tarımdaki ataerkil ilişkiler çerçevesinde üretilen toplumsal cinsiyet rolleri ile yakından ilişkili olduğu düşünülmektedir. Yine sorunların çözümü noktasında yasal mevzuatın özellikle işçiler tarafından bilinmediği, işverenlerin ve araçların ise mevzuatı kısmen bilip yerine getirmedeği araştırmanın dikkat çeken bir başka önemli bulgusudur.

Karşılıklı Anlaşma, Suskunluk

İşçi, aracı ve işverenlerle yapılan görüşmelerde, çalışma sürecinde yaşanan sorunların temelde bir karşılıklılık durumunun bozulması sonucunda ortaya çıktığı görülmektedir. Yani fındık açısından bakıldığında ağustos ayı içerisinde çalışan işçilerin mevsimlik tarımda çalışmanın ne tür zorlukları ve avantajları olduğunu bildiği, bunları (mecburen) kabul ettiği ve temel amaçlarının çalışarak gelir elde etmek olduğu görülmektedir. Bunun için de aracı ile ona ne kadar ücret ödeneceği, kalacağı yerin koşullarının nasıl olacağı, hangi saat dilimleri içerisinde çalışacakları gibi durumları gelmeden önce konuşmaktadırlar. Bu nedenle sorun, işçiler için “zaten bilinen” ancak “mecbur olunduğu” için çalışılan ve sorun olsa bile sessiz kalınan bir durum haline gelmektedir. Bu durumda yasal düzenlemeler olmakla birlikte, tamamen geleneksel ilişkiler içinde ilerleyen mevsimlik tarım işinin bir sonucu olarak karşımıza çıkmaktadır.

“Mecbur olmasak zaten buralara gelip de çalışmayız. Mecburluktan geliyoruz, hepimiz iş için tabi ki de yemek yapmak ekmek pişirmek o kadar bir şey değil işte biz de kabullenip geliyoruz. Bir şikâyetimiz yani ne olsun biz bile bile geldiğimiz için bir şey de yapamayız zaten.” (İ3)

“Biz gelirken zaten yanımızda bir aylık erzak getiriyoruz. Zaten bir ay falan kalıyoruz. Fazlasını da getiriyoruz bazen. İşveren de yumurtadır, sebzedir, tavuktur getiriyordu bazen herhangi bir ücret karşılığı olmaksızın. İşverenimiz çok iyi insan. Ama bizde karşılığını veriyoruz yani. Diyelim bir tarla az kalmış, biz o tarlayı bitirmeden işi bırakmıyoruz mesela. Karşılıklı bir şekilde yürütüyoruz yani ilişkilerimizi.” (İ2)

“Yani bence dayıbaşı da bunu yapabilir patron da buna mesela müsaade ederse yapabilir ıı şimdi mesela ben diyorum bu saatlerden memnun değilim diyelim o ne yapar gider memnun olan bir işçi bakar haklı o kısmında yani ya da gider başka bir yerden işçi bulur memnun değilsen gelme hesabı yapıyor işçi kısmısın işte ama sende mecbur kalıyorsun işte onun verdiği kuralları yapmamız lazım.” (İ4)

İşçi ve aracı arasında karşılıklı anlaşma ve suskunluk temelinde gerçekleşen ilişki, sorun çıkmaması için “iyi çalışmak”, sorun çıkması durumunda ise “idare etme” şeklinde yürütülmektedir. Katılımcılar bu durumu şöyle ifade etmektedir:

“Evet. Sadece (dayıbaşının) bize dediği patronla iyi olun, herhangi bi sıkıntı çıkarmayın. Siz ona iyi olun o da size iyi olur. Ki biz onun dediği gibi yaptık. Patronla iyi olduk, işimizi iyi yaptık. Patron da bizden memnun kaldı.” (İ4)

“Yoo olmadı (sorundan bahsediyor) hani ama normal. Buraya çalışmaya geliyosun, iş başında adam kızıyor, geliyor işte bu çalışmıyor gibisinden. Hani insan da morali gidiyor çalışmıyor. “Hani insan bazen o sinirde zarar ediyor bırakma. Hani evle gelmişsin, evin en büyüğü sensin, dört beş kişiyle gelmişsin, çalışmazsa örneğin ben çalışsam boşu boşuna onların masrafını çıkarmak zorunda kalıyorum. İnsan bir şekil, insan idare bi şekilde idare etmeye çalışıyor.” (İ5)

Bu karşılıklı anlaşma durumu ve sonrasında ortaya çıkan suskunluk sadece işçi ve aracılar için değil aynı zamanda işverenler için de geçerli olmaktadır. İşçi eğer karşı çıkarsa aracıyı ve işvereni kaybetmek ve dolayısıyla işsiz kalmaktan; işveren ise işçi bulamamaktan endişe etmektedir. Bu nedenle bazı işverenler de işçilerin daha çok ve sorun çıkarmadan çalışması adına, maddi karşılık beklemezsizin onların ihtiyaçlarını gidermekte; aracılar da işverenin bu “iyiliğine” yol parası istemeyerek karşılık vermektedir. İşçilere uygun çalışma ortamı sağlama, temel ihtiyaçlarını karşılama her ne kadar yasal düzenlemelere göre işverenin sorumluluğu olsa da bunun “özveri” olarak ifade edildiği, hak olmaktan ziyade yardım, lütuf temelinde değerlendirildiği görülmektedir. Katılımcılar bu durumu şu şekilde ifade etmektedirler:

“Toplayanda var, toplayamayan da. Ama ben ekibimden memnunum. Bıraktığım yabancı işçimden de memnundum, şu anki işçimden de memnunum. Niçin diyeceksin? Bazı şeyleri kendinde

arayacaksın. Ben bana gelen işçilere yemeğimi kendim veririm. Bahçemde evim olduğu için, diğer bahçeme de arabamla pişirir getiririm. Çayına varana kadar. On çayı demlerim, öğle yemeğini veririm. Dörtte çay veririm. Akşam gelirken hepsine dondurma alırım. Ne bileyim benim böyle özverilerim var. Onun için artık bana mı öyle güzel çalışıyorlar bilemem.” (Ü4)

“Sen burdan oraya geliyorsun misal senden ne kira parası alıyor ne elektrik parasını alıyor ne su parasını alıyor. İstersen akşama kadar su kullan. Adam bunun lafını edemiyorsa yani ben misal açıkçası çekinirim. Niye çekinirim? Şimdi 300-400 milyon ya elektrik gelir ya su gelir. Kira parası desen o da. Ta ben kalkıp 250 lira yol parası için misal desem yol paramı versen. Ben misal... ayıp olur.” (İ7)

“İyi bak, önceki sene ben burda olana telefon ettim, işçim yoktu. Bana işçi bul dedim . Yarım saat sonra ben sana dönerim dedi. Döndü, diye birini yönlendirdi bana. diye bi arkadaş var dedi sana işçiyi o getirecek . Gece saat 12 de baktım o denen dayıbaşı minibüsle işçiyi döktü buraya. İki sene onlardan aldım, onlar Batmanlıydı. Önceki sene de geçen sene de ondan aldım. Bu sefer denilen bana kırıldı biraz ben senin işini gördüm de sen niye işçiyi ondan aldın diye geçende. Bu sene tekrar’i aradım,’ten aldım. Şimdi o denilen beni üç günde bir arıyor. İşçi tutmayacan mı diyor. Ben de’ten aldım diyemiyom . ben köye gelen ekiplerden işimi görüyom fındık az. Yani’ten aldım desem o kırılacak bu sefer. Çünkü seneye lazım. Hiç birini kırmıyorum.” (Ü2)

Çok uzun süredir aracılık yapan ve bölgeye işçi getiren, pek çok aracıya destek çıkan ve güçlü bir sosyal sermayeye sahip olan A3 sorunlarla baş etme biçimini “fırsat kullanma, kaşarlanma” olarak ifade etmektedir. A3, işçi sayısının az olduğu durumlarda “fırsattan” istifade ederek işverenlerden yol ücreti talep etmekte, işverenler de fındığının bir an önce toplanması için işçiye gereksinim duyduğundan işçilere yol ücreti vermeyi kabul etmektedir. A3 bu durumu şöyle ifade etmektedir:

“Aslında bazıları şimdi de veriyor. Mesela Köyü’nde bir işverenim var. İş bittikten sonra çıkarır verir parasını. Ama bazıları var kesinlikle vermez. Ama bizde de şöyle bir şey var. Fındık hiçbir şeye benzemiyor. Bir an önce toplanması lazım. Biz ne yapıyoruz, fırsat kullanıyoruz böyle durumlarda, bak arkadaşım bize yol parası vermezsen biz gelmeyiz diyoruz. O zaman mecburiyetten veriyor. Ama işçi çok olduğu iş az olduğu o zaman bir lira fazladan para vermez. Hatta ve hatta bazı insanlar var. Biz senelerden beri bu işi yaptığımız için biraz kaşarlaştık afedersen, biz diyoruz ki abi sen bu malın zekâtını veriyor musun? Ver bu çocukların yol parasını, onu da zekâttan say. Bazı insanlardan biz böyle de koparıyoruz. Kafasına yatanlar veriyor. Hem işçi de daha memnun oluyor.” (A3).

A3’ün işverenlerden yol ücreti alırken “zekat” ifadesini kullanması daha önce de ifade edildiği gibi, çalışma koşullarındaki iyileştirmelerin hak yerine yardım ve lütuf olarak görüldüğünü göstermektedir. Yasal düzenlemeler hakları güvence altına alsa da, katılımcıların hak bilincinden uzak oldukları görülmektedir.

Sonuç olarak enformel ilişkiye dayalı çalışma süreci, işçilerin işe ve paraya, işverenlerin de fındığını toplayacak çalışana ihtiyacı olduğundan bir karşılıklılık içerisinde ilerlemekte, sorunlar karşısında (mecburen) suskunluk olduğu görülmektedir. Bu suskunluğun, işçi-işveren ve aracı arasındaki enformel ilişkilerin sürmesinde ve yeniden üretilmesinde önemli bir payı bulunduğu düşünülmektedir.

Çözüm Önerileri

Araştırma kapsamında görüşülen işçilere, aracılara ve işverenlere, çalışma sürecinde yaşadıkları sorunların çözümü için neler olabileceği sorulmuştur. Tarafların önerileri işveren ve devlet alt temaları çerçevesinde ele alınmaktadır.

İşverenler

Araştırma kapsamında sorun olarak ifade edilen durumlar en temelde, doğrudan çalışma hakları kapsamında değerlendirilebilecek olan barınma, çalışma saati ve ücretlerle ilgilidir. İşçilerin ne kadar süre çalışacağı ve ne kadar ücret alacağı vali başkanlığında toplanan, kamu kurum ve kuruluşları ile meslek odalarının temsilcilerinden oluşan Mevsimlik Gezici Tarım İşçisi İzleme Kurulu tarafından belirlenmektedir. İşverenler alınan kararlara uygun davranmakla mükelleftirler. Katılımcıların bir kısmı bu sürecin farkındadır. Bu nedenle katılımcılar yaşanan sorunların çözümü için işverenleri işaret etmektedirler:

“Bütün şey, yani o sorumluluğu o yükleniyor. Dayıbaşları birlik olsalar zaten, deseler ki hani saatler düşürülsün zaten onların (işverenlerin) ellerinde olan bir şey. İşçi vermezlerse mecbur saatler düşecek.” (İ9)

“İşverenle çözülür. İşveren işçileri kalabileceği bir daire yapsa bu sorun yaşanmaz. Ama kıyamıyor, yapmıyor.” (A4)

“Bence tabi ki de işverenin sorumlu olması lazım. Kendi ihtiyaçları doğrultusunda o tarlayı ekip biçiyorlar. Sonuçta onun karı onlara gidiyor, devlete gitmiyor. O yüzden onların yapması gerekiyor diye düşünüyorum.” (İ2)

Ü1 ise işçilerin kendileri için geldiğini belirterek devletin yapabileceği bir durum olmadığını şöyle ifade etmektedir:

“Aslında burada devletin yapacak bir şeyi yok. Niye yok. Zaten bu işçi benim için geliyor. Devlet bu konuda ne yapabilir...Buraya işçi gelecek devlet ne yapsın yani.” (Ü1)

Sonuç olarak işçi, işveren ve aracılar sorununun kaynağının işverenin sorumluluğunu yerine getirmemesi olduğunun farkındadırlar. Ancak tarımda iş sağlığı ve güvenliği çalışmalarının yetersizliği nedeniyle, hak temelli olmaktan ziyade enformel bir çalışma ilişkisinin devam ettiği düşünülmektedir.

Devlet

Araştırmaya katılan tarafların büyük bir kısmının çözüm önerilerinde temel olarak devlet karşımıza çıkmaktadır. Devlet yasal düzenlemeler gereğince işçi, işveren ve araçlara yönelik sorumluluklar yüklese de bunların “kağıt üstünde kaldığı” A2 tarafından şu şekilde ifade edilmektedir:

“Kağıt geliyor kahveye dedik ya o kağıtta diyecek ki fiyat budur saat sekizde gidilecek altıda eve gelinecek . Öyle kağıt geldiği zaman ben dayıbaşıyım bu sene bana beş ekip bağlı gelecek sene yirmi ekip mi bağlı olacak ben bütün ekiplerime diyecem saat sekiz iş başı saat altı oldu mu çıkıyorsunuz. Ben o kelimeyi yaptığım zaman herkes altıda bırakır. Şimdi yalandan bi komisyon yalandan bi kağıt gelmiş o kağıdın biz de dışına çıkamıyoruz mecburen uyuyoruz. (ne yazıyor kağıtta) Bende fotoğrafı var okusan öyle bazı saçma şeyler de yazmışlar bilemem ne olacak bilmem ne olacak her şey de işçi aleyhine. Orda işçi lehine olan bir durum var, yerler güzel olacak öyle bir şey yalandan bi yazı. Kaldıkları yer güzel olacak, yani kanuna uygun bi şekilde kağıtta gidiyorlar ama kağıt dışına çıktığın zaman her şey bozuk gidiyor. Ne ev düzgün ne bişey. Kağıt dışına kimse çıkmaz...” (A2)

7 Mayıs 2010 tarihli Tarımda İş Aracılığı Yönetmeliği'nde aracılık belgesi olmayanların aracılık yapamayacağı belirtilmektedir. Bu araştırmada görüşülen araçlarının hepsinin de belgesi bulunmasına rağmen araçların ellerinde olan belgenin ne işe yaradığını tam olarak bilmediği görülmüştür. Araçlar bu durumu şu şekilde ifade etmektedirler:

“Ben de bilmiyorum (aracılık belgesini kastediyor). Gelenlere soruyorum ya bu nedir, ya bu onların deyimiyse ya ben okudum kağıdı da benim anladığım şudur bi sorun olduğu zaman bu en azından yazılı olarak da bi faydası olur sana karşı taraf haksızsa. Öyle bir faydası olur. A bu nedir dayıbaşı patronlarla nerdeyse ortalama aynı hataya düşer. Patron hata olduğu zaman Öyle bir durum. Ne denilir onu tam bilmiyorum patron sorumluluğunu yerine getirmediği zaman o sorumluluk bana da düşer mesela açık arabayla gitmeyeceksin, şu an herkes bilir açık arabayla gidiliyor. Öyle kapalı arabayla az gidilir. Çünkü gidilecek tarla kapalı arabayla gidilmez oraya. Nedir o zaman asfalt yapacan kapalı araba istiyorsun. Hiç kimse sorumluluğu yerine getirmiyor ne devlet ne patron. Kapalı arabayla diyorsun adamın yolu ters gel yol yap o zaman, bi yandan onlar da haklı. Bu diyor ki çember dönsün de nasıl dönüyor. Herkes öyledir.” (A2)

A2, sahip olduğu aracılık belgesini kendisini koruması anlamında bir güvence sağladığını belirtmekle birlikte aslında yazılanların devlet ve işverence yerine getirilmediğini ifade etmektedir. “Çember dönsün de nasıl dönüyor” şeklindeki ifadesi sistemin işleyişi açısından önemli ipuçları vermektedir.

Katılımcılardan A1 ise sahip olduğu aracılık belgesinin bir yararını görmediğini belgesiz çalışanlarla sadece sorumluluk yüklemesi anlamında fark yarattığını şöyle ifade etmektedir:

“Resmi dayıbaşıyım ben ve resmi çalışıyorum. Adam kendi başına gelmiş. Ne belgesi var ne de hiçbir şeyi ıııı bilmiyor. Gelmiş adam o da benim gibi işçi çalıştırıyor ben de çalışıyorum. Belgenin şu ana kadar bi menfaatini görmemişim. Belge bana bu sorumluluğu yüklüyor, o kişilere yüklemiyor.

Sadece şu an ben belge için sorumluluk taşıyorum. 16 yaş ufak çocuğu çalıştırdığımda ceza alırım. Ondan sonra bi işçinin başına bişey geldi mi sorumlusu benim. O belgesiz olan insanlar geliyor. Adam o da çalışıyor. O da 5-6 grup 10 grup getiriyor. Ben de 5-6 grup getiriyorum. Bizim farkımız şu ana kadar yok.” (A1)

İşverenler ise işçilerin yaşadıkları ulaşım ve barınma sorunlarını aşmaları konusunda devletin yapması gerekenler konusunda önerilerde bulunmuşlardır:

“Mevsimlik işçi geliyorsa örneğin tren diyelim seksen yüz liraysa bunu otuz, kırk lira yapsın, istese yapabilir bunu tren devletin. Otobüs gibi kamyon gibi değil. Kamyonlara izin vermiyorlar, kamyonlar ucuz oluyor. Eskiden kamyonlarla geliyorlardı. Şu anki İçişleri Bakanımız yasaklamış. Trafik durduruyor, arabayı bağlıyor direk. İnsanlara ceza yazılıyor kamyonla yolculuk yaparsa. Zaten insanın kamyonunda ne işi var yani, o zaten kötü bir şey. Bir taraftan iyi bir şey yapılıyor ama öbür taraftan da yardım etmek gerekiyor. Şimdi en son vedalaşırken son akşam böyle yiyoruz, içiyoruz, çay sohbet ben soruyorum: Kaç gün çalıştın diyorum? Otuz, kırk gün neyse. Ne kaldı sana diyorum, bir hesap ediyoruz, on beş yirmi yevmiye anca kalıyor, yüzde elli beşi burda yolla yemeğe gidiyor... Bunlara devletin destek olması lazım...” (Ü4)

“Gelen işçinin ailece gelip kundaktaki bebek 8 yaşında 9 yaşında 10 yaşında çocukla gelip yani devlet o çocuğa ne yapacak? Binlerce işçi geldi buraya diyelim e devlet ne yapacak burda ona? Kundaktaki çocuğu var beş yaşında çocuğu var bunu bahçeye getirmek yasak diyor ki bahçene getiremezsin arabana alamazsın kadın çocuğu sırtına almış biri beline almış biri afedersin kamında ben ona şimdi ne diyecem? Gelmiş gelemezsin kanun buna izin vermiyor diyemiyorsun ki olmuyor. Devlet ne açıklarsa açıklasın devlet belki ordan bişey söyleyebilir ama aşağıda böyle işlemiyor. Devlet geldi diyelim 30 tane çadır var ne diyecek sen çocuğunu getirme mi diyecek e ne yapacak çocuğunu en az beş tane çocuğu var ne yapacak o kadın? O zaman devlet şunu yapacak devlet bütün köylere kreş kuracak. Ne yapacak şimdi daha kundakta çocuk var, çok aile olduğu için çok çocuk var güneydoğuyu biliyorsun, ne yapsın zor çok zor yani onların açısından da çok zor.” (Ü5)

Ü5 alınan önlemlerin ya da çıkarılan yasaların uygulamada işlevsel olmadığını “aşağıda böyle olmuyor” diyerek ortaya koymaktadır. Burada kreş gibi kamusal bir talebin olması sosyal politikalar açısından oldukça önemlidir. 2017/6 Sayılı Genelge’ ye göre, okul öncesi dönemde olan çocuklar için Aile ve Sosyal Hizmetler İl Müdürlüğü tarafından çocuk gelişim uzmanlarının görevlendirilmesi ve eğitim ve bakım sunulması gerekmektedir. Buna karşın sahada genelgenin uygulanmadığı söylenebilir. A2 ise, yasal düzenlemelerin sahada olması bakımından denetimlerin olması gerektiğini şöyle ifade etmektedir:

“Şimdi, burda her şey devlet dairesinde bitiyor. Memur geldiği zaman buraya ayak bastığı zaman yanında iki üç tane jandarma olduğu zaman her şey yürür. Burası düzgün değil, bu evi yap yapmazsan işçi girmez, o adam yapar çünkü diyelim nasıl yedi ton sekiz ton findığı yerde olduğu

zaman bir tonu gözden çıkartır. Ama bu baskıyı yapmadıkları için adam diyor zaten gelen işçi mecburdur, çoktur boldur. Yapmasan da her sene bulurum.” (A2)

A3 ise devletin işçilere destek vermesini gerektiğini şu şekilde ifade etmektedir:

“Herkes geldiği yerin kaymakamlığına gidecek, müracat yapacak. O zaman devlet bunun (ulaşım masrafı) yüzde otuzunu, yüzde kırkını karşılayabilir. Bu gelen işçilere bir nevi destekleme olabilir. Ama hayır mesela fındık yüksek olsa, hiçbir mal sahibinin buna itiraz edeceğini düşünmüyorum. Giderken sorun yok, herkesin parası var. Ama gelirken amelenin parası yok. En azından geliş paralarına destek olursa işçi rahatlar. Kaymakamlıklar, belediyeler yol parası da verecek diye açıklasa sorun çözülür. Ama hiç böyle bir açıklama yapılmıyor...” (A3)

İşverenler ise devletin kendilerine verdiği desteklerin yeterli olmadığını, ihtiyaçlarını karşılamadığını, desteğin ihtiyaçlarının olduğu zamanda da verilmediğini şu şekilde belirtmektedirler:

“Bence devletin üreticiye vermiş olduğu destek yeterli değil. Devlet üreticiye para veriyor. Para yerine, dönümler bellidir herkesin bu dönüme işte ne kadar gübre atacağı ne kadar kireç atacağı, para yerine ben bahçeme ne atacaksam bunun tedarikini bana sağlasın daha iyi. Hem üretici aldığı parayı yemez gitmesi gerektiği yere kullanır. Anlatabildim mi? Maddi değil de ben bahçemde neyi kullanacaksam onu sağlasın. Çünkü biz o parayı aldığımız zaman harcıyoruz. Şu anki ülkemizin ekonomik yapısı belli. Nerden ne gelse de açığımızı kapatsak diye bakıyoruz. Bunun yerine bahçe de hangi ürünü kullanacaksam onun tedariki bence daha önemli.” (Ü1)

“Destek veriyor ama denk gelmiyor işte. Destek kasım ayında verilse bende sıkıntı çekmem kimse sıkıntı çekmez misal. Bazen dengesiz oluyor. Destek bazen yedinci ayda, altıncı ayda veriliyor. Bizde neye yarıyor. Bir tek tırpana yarar. Tırpan zaten bir şey değil ki. Ben dört ton fındık yapıyorum. İki yevmiye, bilemedin üç yevmiye. Üç yüz liradan dokuz yüz lira yapıyor, hadi bilemedin bin lira de. O yüzden en büyük şey gübre, gübre gübre! Yoksa işçi pahalı değil.” (Ü4)

Sonuç olarak her ne kadar enformel ilişkilerin bir sonucu olarak sorunları çözecek kişinin işveren olduğu düşünülse de, katılımcıların büyük bir bölümü sorunları çözecek kişi olarak devleti işaret etmekte, devletin denetimlerle alınan kararların uygulanıp uygulanmadığını kontrol etmesi ve kişilerin inisiyatifine bırakmaması gerektiği belirtilmektedir.

TARTIŞMA, SONUÇ VE ÖNERİLER

Mevsimlik tarım işçiliğinde çalışma sürecinin işçi, işveren ve araçlar açısından değerlendirilmesi amacıyla yapılan bu nitel araştırmada, Düzce'nin Akçakoca ilçesine fındık toplamak üzere gelen dokuz işçi, dört aracı ve beş işveren olmak üzere toplam on sekiz kişi ile derinlemesine görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Analiz sonucunda enformel ilişkiler, çalışma süreci ve çözüm önerileri temalarına ulaşılmıştır.

Analiz sonuçları mevsimlik tarım işindeki taraflar arasındaki çalışma sürecinin enformel bir biçimde kurulduğunu göstermektedir. Emek piyasalarında çalışma ilişkilerinin kurumsallaşmadığı, iş sözleşmesinin kısa dönemli ve çoğunlukla tek seferlik olduğu ve nitelikli bir emek gücüne ihtiyaç

olmadığı durumlarda işçi ve işveren ilişkileri sıklıkla aracılık faaliyetleri üzerinden kurulmaktadır (Kusadokoro, Takeshi ve Ufuk, 2016). Aracıların, işçiler ve işverenlerle kurdukları ilişkiler sosyal sermayeleri ölçüsünde mümkün olmaktadır. Bourdieu ve Wacquant'a (1992) göre "sosyal sermaye, gerçek ya da sanal karşılıklı tanışıklık ya da tanımaya dayalı az ya da çok kurumsallaşmış, uzun ömürlü ilişki ağlarına sahip olmaktan dolayı birey ya da grubun payına düşen kaynakların toplamıdır." Bu araştırmada da işverenlerin ve mevsimlik tarım işçilerinin hepsinin aracı ile çalıştığı görülmektedir. Mevsimlik Tarım İşçileri ile İlgili 2017/6 Sayılı Başbakanlık Genelgesi'ne göre, çalışma yaşamının haklarına erişimi sağlamak açısından, işverenlerin tarım işçilerini özel istihdam büroları veya İŞKUR'a kayıtlı tarımda iş ve işçi bulma aracıları ile istihdam etmeleri teşvik edilmektedir. Bu araştırmada işverenlerin aracılar ile çalıştıkları gözlemlenmiştir ancak bunun yasal mevzuata dayalı bilgi eksikliği ve yetersiz denetim nedeniyle kişisel tercihleri olduğunun altını çizmekte fayda bulunmaktadır. Benzer şekilde araştırmada görüşülen işçilerin hepsinin de aracı ile çalıştığı görülmektedir. İşçilerin aracı ile çalışmalarının ardında yatan temel neden onlara iş garantisi vermeleridir. İşçilere iş ayarlayan aracılar, her ne kadar Borçlar Kanunu'nun 401. Maddesine göre işverenin sorumluluğu olsa da, işverenin ücreti ödememesi durumunda kendi cebinden işçilere ödeme yapmaktadır. Buna karşılık mevsimlik tarım işçileri verdikleri hizmetler karşılığında aracılar yevmiyeleri üzerinden yüzde beş veya yüzde on şeklinde belirlenen bir ücret ödemektedirler. Yine aracılar mevsimlik tarımdaki enformel ilişkilerin varlığından hareketle, akrabalarından ya da güvendikleri ve kendisine sorun çıkarmayan işçi gruplarından yüzde ondan daha düşük komisyon almaktadırlar. Bu durumun en önemli sebebi aracıların güvenilir işçi gruplarının bir sonraki hasatta da kendisiyle gelmesini sağlamak, işçilerin başka aracıları tercih etmesini engellemektir (Yılmaz ve İşler, 2020). Bu araştırmada da benzer sonuçlara rastlanmıştır.

Tarımda İş Aracılığı Yönetmeliği'nde aracıların, işçilerden ücret almayacakları ve hizmetlerin karşılığını yalnızca işverenlerden isteyebilecekleri belirtilmektedir. Yönetmeliğin 12. Maddesinde ücret ve çalışma koşulları ile karşılıklı yükümlülüklerin aracı, işveren ve işçiler arasında yazılı sözleşmelerle belirlenmesi zorunluğu karara bağlanmıştır. Aracıların bu konudaki sorumluluklarını yerine getirebilmeleri aracı belgesine sahip olmalarıyla mümkün olabilmektedir. Pikolo Derneği (2018) tarafından yapılan alan araştırmasında, aracıların sadece % 5'nin tarım iş aracılığı belgesine sahip olduğu tespit edilmiştir. Bundan dolayı da işçi, işveren ve aracılar arasında imzalanması gereken iş sözleşmesi imzalanmamaktadır. Bu durum mevsimlik tarım işçilerini çoğunlukla aracı ve işverenlerin tek taraflı belirlediği çalışma koşullarına uymaya zorlamaktadır (Yıldırak, vd. 2003). İş sağlığı ve güvenliği ile çalışma haklarına erişimi sağlayan mekanizmaların işletilememesi haksız rekabete yol açmaktadır (Görücü ve Demirbaş, 2013). Aracılar arasındaki bu rekabet çoğu durumda işçilerin çalışma haklarını olumsuz yönde etkilemektedir. Bu araştırmada görüşülen aracıların hepsinin de aracılık belgesi bulunmaktadır. Ancak aracıların belgenin ne işe yaradığı konusunda tam bir bilgi sahibi olmadıkları, alanda belgesiz çalışan aracıların var olduğu, işçilerin kendi haklarına ilişkin ve aracıların kendilerine karşı sorumlulukları konusunda bilgi sahibi olmadıkları görülmüştür.

Bundan dolayı Tarımda İş Aracılığı Yönetmeliği'nin 7. Maddesi kapsamında tarımda iş ve işçi bulma aracı belgesi verilerek araçlar kayıt altına alınmalı, aynı yönetmeliğin 15. Maddesi kapsamında araçların görevlerini yönetmeliğe uygun olarak yürütüp yürütmedikleri İş-Kur ve mülki amirler tarafından denetlenmelidir. Öte yandan aracılık belgesinin neden gerektiği ve belgenin yüklediği sorumluluklar noktasında İş-Kur'un araçları, tarım işçilerini ve işverenleri bilgilendirme çalışmaları yapmasına gereksinim duyulmaktadır. Bu tür bilgilendirme ve eğitim çalışmaları işçilerin hakları konusunda bilinçlenmelerini sağlayacak ve hizmetlerden yararlanmalarının önünü açacaktır.

Mevsimlik tarımdaki çalışma sürecine bakıldığında bu alanda farklı sorunların yaşandığı görülmektedir. Mevsimlik tarım işçileriyle yapılan araştırmalar tarım işçilerinin ulaşım, barınma, beslenme, eğitim, sağlık, ücret, çalışma koşulları, ayrımcılık gibi sorunlar yaşadıklarını göstermektedir (Benek ve Ökten, 2011; Duruiz, 2011; Eğitim-Sen, 2007; Küçükırca, 2012; Özbekmezci ve Sahil, 2004; Şimşek, 2012; Şimşek ve Koruk, 2009; Şimşek, Ökten, Yıldırımkaya, Kara ve Erçetin, 2015). Bu araştırmada barınma, çalışma saatleri ve ücret ile ulaşım en temel sorunlar olarak ifade edilmiştir. İşçilerin çalışma, ulaşım, barınma sorunlarına ve çocukların göç ettikleri bölgelerde eğitim haklarına erişmelerine yönelik 2010/6 Mevsimlik Gezici Tarım İşçilerinin Çalışma ve Sosyal Hayatlarının İyileştirilmesi (METİP) ve 2017/6 Mevsimlik Tarım İşçileri Genelgesi yayımlanmıştır. Fakat alanda bu genelgelerin etkilerinin sınırlı kaldığı belirtilmelidir. Mevsimlik tarım işçiliğindeki sorunlar henüz yola çıkarken başlamaktadır. Ulaşım, sadece yaşadıkları şehirden başka bir şehre çalışmaya giderken değil, kaldıkları yerden tarlaya/bahçeye giderken de yaşadıkları temel sorunlardan biridir. Yapılan çalışmalarda mevsimlik tarım işçilerinin ulaşımının güvenli ve insani koşullarda yapılmadığı belirtilmektedir (MSG Yayın Kurulu, 2010; TBMM, 2015). Ulaşım masraflarının yüksekliği işçileri maliyetleri düşürmek için kalabalık minibüslerle yolculuk yapmaya zorlamaktadır. Fındık hasadına gelen işçilerin ulaşım masrafları eskiden tarla sahipleri tarafından karşılanırken bu uygulamaya zaman içinde son verilmiştir. Bunun en önemli nedeni her yıl bölgeye gelen işçi sayısının artması ve araçlar arası rekabettir (Yılmaz ve İşler, 2020). İşçilerin şehirlerarası daha güvenli bir şekilde yolculuk yapabilmeleri için desteklenmesi önem arz etmektedir. Bu noktada günlük yevmiyelerin ulaşım masraflarını da kapsayacak şekilde yeniden düzenlenmesi önerilmektedir.

Araştırmalar mevsimlik tarım işçilerinin kaldıkları yerlerin sağlıksız koşullara sahip olduğunu, çadırlarda ya da ev benzeri yapılarda kaldıklarını göstermektedir (Akalin, 2018; Görücü ve Akbıyık, 2010; Özbekmezci ve Sahil, 2004). METİP kapsamında işçilere yönelik elektrik, su, kanalizasyon alt ve üst yapısı bulunan geçici yerleşim alanlarının oluşturulması için ödenek tahsis edilmiştir. Bu kapsamda devlet işçilerin toplu alanlarda barınmalarına yönelik geçici yerleşim alanları oluşturmaktadır. Bu araştırmaya katılan işçiler kendilerine işverenlerce tahsis edilen yapılarda barınmaktadırlar. Fakat bu yapılar da çoğunlukla çok sağlıklı olmamaktadır. Bu işçilerin barındıkları yerlerin insan sağlığına uygun bir duruma getirilmesi için, devletin işverenleri desteklemesi yoluyla bu yapıları güçlendirmesinin yerinde bir müdahale olacağı düşünülmektedir.

Mevsimlik tarım işçileri ile ilgili özel bir yasa bulunmamaktadır. İşçiler genel olarak Borçlar Kanunu hükümlerinden yararlanabilmektedirler (MİGA, 2012). Borçlar Kanunu kapsamında işverenin işçilere ücret ödeme ve işçiyi koruyucu önlemler alma borcu bulunmaktadır. İşverenler İş Kanunu'nda gerekli iş güvenliğini sağlayıcı tedbirleri almakla sorumludurlar. İşverenler iş kazalarından ve meslek hastalıklarından doğan zararlardan dolayı işçiye karşı her zaman sorumludurlar. Mevsimlik tarım işçilerinin hakları, hizmet akdine ilişkin hükümlerle güvence altına alınmış, ancak uygulamaya yeterince yansımadağı görülmektedir. Tarım işçileri çalışma şartlarına ilişkin haklarını bilmedikleri için uğradıkları haksızlıkların çözümü için yargıya başvurmamaktadırlar (Kılıç, 2006). 4857 Sayılı İş Kanunu'nun "İstisnalar" başlıklı 4. Maddesinde "50'den az işçi çalıştırılan (50 dahil) tarım ve orman işlerinin yapıldığı işyerlerinde veya işletmelerinde" ve "aile ekonomisi sınırları içinde kalan tarımla ilgili her çeşit yapı işleri"nde bu kanun hükümlerinin uygulanamayacağı vurgulanmaktadır. İş Kanunu kapsamı dışında bırakılan tarım işçileri; sözleşme yapma, fesih, haftalık ve yıllık izin, işçi sağlığı ve güvenliği yaptırımları gibi haklardan yararlanamamaktadırlar. Çalışma saatleri İş Kanunu'na aykırı bir şekilde normal çalışma saatlerinin çok üzerine çıkmaktadır (MSG Yayın Kurulu, 2010). Bu araştırmada görüşülen mevsimlik tarım işçileri 07:00-19:00 saatleri arasında olmak üzere günde on iki saat çalışmaktadırlar. Hayata Destek Derneği (2014)'ne göre mevsimlik tarım işçilerinin %45'i günde 9-11 saat arası çalışmaktadır. OLAM (2018) tarafından Sakarya-Düzce illerinde yapılan bir araştırmaya göre ise mevsimlik işçilerin %69'u 7:00- 19:00 saatleri arasında çalışmakta iken yerel işçilerin %75'i 08:00-18:00 saatleri arasında çalışmaktadır. Bu çalışma saati farklılığına rağmen mevsimlik tarım işçilerinin aldığı ücretler de yerel işçilerden daha düşüktür (Beydili Gürbüz, 2019; OLAM, 2018; Yılmaz, 2020). İşverenler ücret farklılığının nedenini yerel işçinin daha iyi çalışması olarak açıklamaktadır (Çınar ve Lordoğlu, 2011). Bu araştırmada da işçilerin yerel işçilerden daha düşük ücret aldıkları görülmektedir.

4857 Sayılı İş Kanun kapsamında haftalık çalışma süresi en çok kırk beş saattir. Dolayısıyla işçiler İş Kanunu'nda belirtilen sürelerin çok üzerinde çalışmakta ve fazla çalışmaları karşılığında kendilerine herhangi bir fazla mesai ücreti ödenmemektedir. Bu noktada gezici mevsimlik tarım işçilerinin İş Kanunu kapsamına alınmaları, kanun kapsamına alınmasa bile (işin sınırlarının belirlenmesinin oldukça güç olmasından dolayı) İş Kanunu'na bağlı olarak çıkarılacak yönetmeliklerle işçilerin çalışma şartları, işçi sağlığı ve iş güvenliğine ilişkin kurallar ve işverenlere ilişkileri sıkı bir denetime bağlanmalıdır (Kılıç, 2006). Türkiye'de tarım alanlarının küçük olması ve çoğunlukla aile işletmeleri şeklinde yapılanmasından dolayı 6331 Sayılı İş Sağlığı ve Güvenliği Kanunu henüz tüm mevsimlik işçileri kapsamamaktadır (Şimşek ve Eşigül Yaghmaei, 2019). Bu noktada tüm mevsimlik tarım işçilerinin 6331 sayılı kanun kapsamına dahil edilmesi işçilerin çalışma sürecinde karşılaştıkları riskleri en aza indireceğinden oldukça önemlidir.

İşçilerin ulaşım, barınma ve çalışma sürecinde karşılaştıkları sorunlar göz önüne alındığında tarımda iş sağlığı ve güvenliğine duyulan ihtiyaç gündeme gelmektedir (Şimşek ve Eşigül Yaghmaei, 2019). Bu doğrultuda NASW (2013)' nin belirttiği gibi sosyal hizmet uzmanlarının güvenli çalışma

koşullarının oluşturulması ve çalışma haklarına erişim için sosyal hizmet müdahale programlarını geliştirmeleri, bu konuda savunuculuk yapmaları büyük önem taşımaktadır. Benzer şekilde, her ne kadar yasal düzenlemelerle çalışma hakları güvence altına alınmış olsa da katılımcıların kullandığı “ayıp olur”, “zekat vermek”, “özverili olmak” gibi kavramlar sunulan hizmetlerin hak temelli olmaktan ziyade bir yardım ve lütuf olarak görüldüğünü göstermektedir. Bu bakımdan sosyal hizmet uzmanlarının farkındalık sağlayıcı, bilinç yükseltici mesleki müdahaleler yapması kaçınılmaz bir hal almaktadır.

Araştırmada görüşülen işverenlerin ise devlet desteklerinin yetersiz olması ve ödemelerin de hasat dönemlerinde yapılmaması nedeniyle sorunlar yaşadıkları görülmektedir. Bu kapsamda yapılan ilaç, gübre gibi destek ödemelerinin artırılmasının ve zamanında yapılmasının, işverenlerin işçilerin çalışma koşullarında yapacakları iyileştirmelere göre aldıkları desteklerde artışlar yapılmasının işçilerin insan haklarına yaraşır bir biçimde yaşamalarını ve çalışmalarını destekleyeceği düşünülmektedir.

Mevsimlik çalışma sürecindeki önemli kişiler olan aracılar çalışma saati, yevmiye miktarı, çalışma koşulları gibi hususları işverenlerle konuşup anlaşmakta ve bunları işçilere iletmektedir. İşçiler de buna göre aracı ile gelip gelmeyeceklerine karar vermektedir. Bu kapsamda çalışma sürecindeki sorunların taraflarca bilindiğini söylemek yanlış olmayacaktır. Ancak işçilerin belli noktalarda “çalışmazsam ne olur- çalışırsam ne olur” şeklinde kar-zarar hesabı yaptıkları görülmektedir. İşçiler sağlıksız çalışma koşullarını, çalışmamaya tercih etmek durumunda kalmaktadırlar. Dolayısıyla karşılaştıkları sorunlar zaten bildikleri ve (mecburen) kabul ettikleri sorunlardır. Bu nedenle de sorunlar karşısında sessiz kaldıkları görülmektedir. Bu suskunluk enformel ilişkiyi devam ettirmekte ve ilişkinin yeniden üretilmesine neden olmaktadır. Bu noktada başta işçilerle olmak üzere aracılarla ve işverenlerle tarım işçilerinin hakları, aracılardan ve işverenlerin işçilere karşı sorumlulukları konusunda bilinçlendirme çalışmaları yapılmasının ve izleme/denetim mekanizmalarının kurulması ve işletilmesinin önemli bir adım olacağı düşünülmektedir. Zira taraflar Tarımda İş Aracıları Yönetmeliği'nin gerekliliklerini yerine getirmemektedir. Bu konuda sosyal hizmet uzmanlarının özellikle birey, aile ve toplum düzeyinde sosyal hizmet müdahaleleriyle toplumu bilgilendirici, sektörler arası işbirliğiyle çalışma haklarına erişimi sağlayıcı, farkındalık artırıcı çalışmalar yapmasının etkili olacağı düşünülmektedir. Sosyal hizmet uzmanlarının danışmanlık, güçlendirme, kaynak yönetimi, bağlantı kurucu, vaka yöneticisi, kolaylaştırıcı gibi rol ve işlevleri aracılığıyla ihtiyaçların karşılanması için çalışmalar yapmasının gerekli olduğu düşünülmektedir.

Araştırma kapsamında görüşülen tarafları çözüm önerilerinde ise yasal düzenlemelerin de işaret ettiği gibi, işverenler ve devlet yer almaktadır. Mevsimlik tarımın bir sektör olarak her zaman var olacağı ve dolayısıyla bu alanda çalışacak nüfus grubuna da ihtiyacın hiçbir zaman ortadan kalkmayacağı gerçeğinden hareketle, çalışanların insani koşullarda çalışması ve yaşaması için devletin yasal düzenlemelerdeki boşlukları gidermesi, var olan yasal düzenlemelerin uygulanmasını sağlayacak ve yapılacak uygulamaları bağımsız kurullarca denetleyeceği mekanizmalar

oluşturması, insan ihtiyaçlarının çeşitliliğinden hareketle tüm kamu kurumları ile koordineli bir biçimde hak temelli ve işçi, aracı ve işverenlerin de görüş ve önerilerinin alındığı katılımcı bir anlayışla sosyal politikaların ve sosyal hizmet uygulamalarının yapılmasının gerekli olduğu düşünülmektedir.

ARAŞTIRMAYA İLİŞKİN ETİK BİLGİLER

Araştırma Düzce Üniversitesi Bilimsel Araştırma ve Yayın Etik Kurulu'nun 11.06.2020 tarih ve 2020/114 nolu kararı ile etik açıdan uygun bulunmuştur.

YAZAR KATKI ORANI BEYANI

Yazarlar çalışmaya eşit oranda katkı sağlamıştır.

ÇATIŞMA BEYANI

Bu çalışmada herhangi bir potansiyel çıkar çatışması bulunmamaktadır.

KAYNAKÇA

- Akalın, M. (2018). Mevsimlik tarım işçilerinin barınma koşullarının değerlendirilmesi: Yenice, Tarsus, Silifke örnekleri. *Sosyal Güvençe Dergisi*, 7(13), 1-30.
- Aslan, A., Gündüz, O., Atay, S., Duran, Z., ve Görücü, İ. (2017). Mevsimlik tarım işçiliğinde aracılık hizmetlerinin mevcut durumu: Malatya örneği. *TEAD*, 3(2), 1-6.
- Benek, S., ve Ökten, Ş. (2011). Mevsimlik tarım işçilerinin yaşam koşullarına ilişkin bir araştırma: Hilvan ilçesi (Şanlıurfa) örneği. *Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 10 (2) , 653-676.
- Beydili-Gürbüz, E. (2019). *Zorlu Yaşam Zorunlu Annelik: Mevsimlik Tarım İşçisi Kadınların Deneyimleri*. Ankara: Gece Akademi.
- Bourdieu, P. ve Wacquant, L. (1992). *An Invitation to Reflexive Sociology*, Cambridge: Polity Press.
- Çetinkaya, Ö. (2008). Farm Labor Intermediaries in Seasonal Agricultural Work in Adana- Çukurova. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Ankara: ODTÜ
- Çınar, S. (2014). *Öteki "Proletarya": De- Proletarizasyon ve Mevsimlik Tarım İşçileri* . Ankara: Notabene Yayınları.
- Çınar, S., ve Lordoğlu, K. (2011). Mevsimlik tarım işçileri: Marabadan ücretli fındık işçiliğine. *III.Sosyal Haklar Sempozyumu Bildiriler Kitabı*, 419-448.
- Dedeoğlu, S. (2016). Türkiye'de mevsimlik tarımsal üretimde yabancı göçmen işçiler mevcut durum raporu: Yoksulluk nöbetinden yoksulların rekabetine. Ankara: Kalkınma Atölyesi.
- Demir, M. (2015). Mevsimlik tarım işçilerinin sosyal güvenlik haklarına ilişkin değerlendirmeler ve öneriler. *Çalışma ve Toplum*, 1, 177-194.
- Demirli-Yıldız, A. (2016). Tarım işçisi ailelerin çocuklarının okul sürecinde deneyimledikleri sorunların anadil bağlamında ele alınması. *Eğitim Bilim Toplum Dergisi*, 14(55) , 102-116.
- Dinçay, İ. H. (2020). Mevsimlik işçiler ve çavuşluk sistemi: Eskişehir'de çalışan mevsimlik işçilere

- yönelik nitel bir araştırma. *International Social Mentality and Researcher Thinkers Journal*, 6 (34), 1385-1395.
- Duruiz, D. (2011). Seasonal Agricultural Workers in Manisa: Materialization of Labor, Bodies and Places Through Everyday Encounters. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi.
- Eğitim-Sen. (2007). *Mevsimlik Tarım İşçiliği Nedeni ile Eğitimine Ara Veren İlköğretim Öğrencileri Araştırması*. Ankara : Eğitim-Sen.
- Geçgin, E. (2009). Ankara- Polatlı örneğinde sosyal dışlanma açısından mevsimlik tarım işçiliği. *Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 1(1) , 3-35.
- Görücü, İ., ve Akbıyık, N. (2010). Türkiye'de mevsimlik tarım işçiliği: sorunları ve çözüm önerileri . *Hikmet Yurdu Düşünce- Yorum Sosyal Bilimler Araştırma Dergisi*, 3 (5), 189-219.
- Görücü, İ., ve Demirbaş, M. (2013). Türkiye'de tarım aracılığı: Uygulama, sorunlar ve çözüm önerileri. *Hikmet Yurdu Düşünce- Yorum Sosyal Bilimler Araştırma Dergisi*, 6(12), 133-153.
- Gülçubuk, B., Karabıyık, E., ve Tanır, F. (2003). *Tarım Kesiminde En Kötü Biçimde Çalışan Çocuk İşçiliği Temel Araştırması (Adana İli-Karataş İlçesinde Pamuk Hasadında Çalışan Çocuklar Örneği) Raporu*. Ankara: ILO.
- Gürsoy, Ö. B. (2010). *Bir Yaşam Biçimi Olarak Dışlanma: Türkiye'de Mevsimlik Tarım İşçileri*. Sınıftan Sınıfa Fabrika Dışında Çalışma Manzaraları (Der. A. Buğra), İstanbul: İletişim Yayınları, 65-33.
- Hayata Destek Derneği (2014). *Mevsimlik Gezici Tarım İşçiliği Araştırma Raporu*. Erişim adresi: <https://www.hayatadestek.org/wp-content/uploads/2014/12/mevsimlik-gezici-tarim-isciligi-2014-arastirma-raporu.pdf>.
- İş Kanunu. (2003, Mayıs 22).Resmi Gazete (Sayı:25134). Erişim adresi: <https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.4857.pdf>.
- Kaya, M., ve Özgülner, N. (2015). Mevsimlik (Gezici/Geçici) tarım işçilerinin iki yerleşim birimindeki yaşam koşulları ve sağlık durumlarına niteliksel bakış. *Turk J Public Health*, 13(2) , 115-126.
- Kılıç, M. (2006). 4857 sayılı yeni iş kanunu kapsamında tarım işçilerinin hukuki durumu. *Tarım Ekonomisi Dergisi*, 12 /1 ve 2), 39-49.
- Kusadokoro, M., Takeshi M. ve Ufuk, G. (2016). Networks and intermediaries in seasonal agricultural labor markets in Turkey. *International Journal of Food and Agricultural Economics*, 4 (2), 51-67.
- Küçükırca, İ. A. (2012). Etnisite, toplumsal cinsiyet ve sınıf ekseninde mevsimlik Kürt tarım işçileri. *Toplum ve Kuram*, 6, 197-218.
- Kümbetoğlu, B. (2005). *Sosyolojide ve Antropolojide Niteliksel Yöntem ve Araştırma*. İstanbul: Bağlam Yayıncılık.
- Mevsimlik Gezici Tarım İşçilerinin Çalışma ve Sosyal Hayatlarının İyileştirilmesi Genelgesi (2010, Mart 24). Resmi Gazete (Sayı: 27531). Erişim adresi: <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2010/03/20100324-15.htm>.

- Mevsimlik Tarım İşçileri Başbakanlık Genelgesi. (2017, Nisan 19). Resmi Gazete (Sayı: 30043). Erişim adresi: <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2017/04/20170419-8.pdf>.
- MİGA, (2012). *Tarımda Mevsimlik İşçi Göçü Türkiye Durum Özeti*. İstanbul: Friedrich-Ebert-Stiftung.
- MSG Yayın Kurulu (2010). Mevsimlik tarım işçilerinin yasal durumu. *Türk Tabipler Birliği Mesleki Sağlık ve Güvenlik Dergisi*, 38, 4-5.
- National Association of Social Workers (NASW) (2013). *Guidelines for social work safety in the workplace*. National Association of Social Workers Publications. Erişim adresi: <https://www.socialworkers.org/Practice/Social-Work-Safety/Social-Work-Safety-NASW-Resources>
- OLAM. (2018). *Batı Karadeniz Bölgesi mevsimlik fındık tarımında sosyal sorunların saha aktörleri açısından analizi*. Erişim adresi: <https://progida.com.tr/content/files/uploads/86/hasat-analiz-sakarya-duzce.pdf>
- Önen, S. (2012). Mevsimlik tarım işçiliği ve çingeneler. *Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi*, 4 (2) , 281-290.
- Özbekmezci, Ş., ve Sahil, S. (2004). Mevsimlik tarım işçilerinin sosyal, ekonomik ve barınma sorunlarının analizi. *Gazi Üniversitesi Mühendislik Mimarlık Fakültesi Dergisi*, 19 (3) , 261-274.
- Özdemir, M. (2010). Nitel veri analizi: Sosyal bilimleri yöntembilimi sorunsalı üzerine bir çalışma. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 11(1), 323-343.
- Patton, M. Q (2014). *Nitel Araştırma ve Değerlendirme Yöntemleri*. (Çev. Ed. M. Büyün ve S. B. Demir). Ankara: PEGEM Akademi.
- Pikolo Derneği (2018). *Tarım Aracısı Profil Çalışması*. Erişim adresi: [http://www.pikolo.org/assets/raporlar/tarim-is-aracilarinin-veri-tabaninin-olusturulmasi-ve-farkindalik-olusturma-yontemi-ile-cocuk-isciliginin-sonlandirilmesi-projesi-\(kisa-rapor\).pdf](http://www.pikolo.org/assets/raporlar/tarim-is-aracilarinin-veri-tabaninin-olusturulmasi-ve-farkindalik-olusturma-yontemi-ile-cocuk-isciliginin-sonlandirilmesi-projesi-(kisa-rapor).pdf)
- Şimşek, Z. (2012). Mevsimlik Tarım İşçilerinin ve Ailelerinin İhtiyaçlarının Belirlenmesi Araştırması /2011 (Ana rapor). Ankara: Damla Matbaacılık.
- Şimşek, Z. ve Eşiğül Yaghmaei, S. (2019). Mevsimlik genç tarım çalışanları örneğinde iş sağlığı ve güvenliği alanında sosyal hizmet uygulamalarına yaklaşım. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 30 (3), 767-795 .
- Şimşek, Z., ve Koruk, İ. (2009). Çocuk işçiliğinin en kötü biçimlerinden biri mevsimlik göçebe tarım işçiliği. *Çalışma Ortamı Dergisi*, 105, Temmuz-Ağustos, 1-23.
- Şimşek Z, Okten S, Yıldırımkaya G, Kara B, Ercetin G.(2015). A call to action: Overcoming health inequality; comparative health indicators and service needs of seasonal agricultural migratory families in Turkey. *The Turkish Journal of Occupational / Environmental Medicine and Safety*. 1 (2): 35-55.
- Tarımda İş Aracılığı Yönetmeliği. (2010, Mayıs 27). Resmi Gazete (Sayı:27593). Erişim adresi: <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2010/05/20100527-4.htm>.

- TBMM. (2015). *Mevsimlik Tarım İşçilerinin Sorunlarının Araştırılarak Alınması Gereken Önlemlerin Belirlenmesi Amacıyla Kurulan Meclis Araştırması Komisyonu Raporu*. Ankara.
- TMO (2020). 2019 Yılı Fındık Sektör Raporu. Erişim adresi: <https://www.tmo.gov.tr/Upload/Document/sectorraporlari/findik2019.pdf>
- TÜİK (2021, Mart). İşgücü İstatistikleri 2020 (Haber Bülteni). Erişim adresi: <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Isgucu-Istatistikleri-2020-37484>
- Uzundumlu, A. S., Bilgiç, A. ve Ertek, N. (2019). Türkiye'nin fındık üretiminde önde gelen illerin 2019-2025 yılları arasındaki fındık üretimlerinin ARIMA modeliyle tahmin edilmesi. *Akademik Ziraat Dergisi*, 8 (Özel Sayı), 115-126.
- Yıldırak, N., Gülçubuk, B., Gün, S., Olhan, E., ve Kılıç, M. (2003). *Türkiye'de Gezici ve Geçici Kadın Tarım İşçilerinin Çalışma ve Yaşam Koşulları ve Sorunları*. Ankara: Uluslararası Çalışma Örgütü.
- Yılmaz, Ç. (2020). Fındık Tarımında Mevsimlik Tarım İşçilerinin Sosyal Dışlanma Süreçleri,. C. Aslan, ve İ. Sanberk içinde, *Sosyoloji ve Psikoloji Araştırmaları* (s. 45-62.). Ankara: Akademisyen Yayınevi.
- Yılmaz, Ç., ve İşler, A. M. (2020). Fındık tarımı özelinde tarım iş aracılığının sosyolojik analizi. *Genel-İş Emek Araştırmaları Dergisi*, 2, 119-151.

Toplum ve Sosyal Hizmet

ISSN: 2147-3374 / E-ISSN: 2602-280X

Araştırma Makalesi / Research Article

Sosyal Hizmet Öğrencilerinin Covid-19 Salgını ve Uzaktan Eğitim Sürecine İlişkin Tutumları ile Psikolojik Sağlamlıklarının İncelenmesi

Investigating Social Work Students' Resiliency and Attitudes Towards Covid-19 Pandemic and the Online Education Process

Ozan SELÇUK¹, Tahir Emre GENCER², Zeki KARATAŞ³

¹ Dr. Öğr. Üyesi, Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi Sosyal Hizmet Bölümü, ozan.selcuk@erdogan.edu.tr, ORCID: 0000-0002-2852-7491

² Dr. Öğr. Üyesi, Anadolu Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi Sosyal Hizmet Bölümü, tahiremgencer@anadolu.edu.tr, ORCID: 0000-0001-5453-8752

³ Doç. Dr., Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi Sosyal Hizmet Bölümü, zeki.karatas@erdogan.edu.tr, ORCID: 0000-0002-5822-2904

Başvuru: 02.05.2021
Kabul: 24.06.2021

Atf:
Selçuk, O., Gencer, T.E. ve Karataş, Z. (2021). Sosyal hizmet öğrencilerinin covid-19 salgını ve uzaktan eğitim sürecine ilişkin tutumları ile psikolojik sağlamlıklarının incelenmesi. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 32(3), 967-994.
DOI: 10.33417/tsh.931255

ÖZET

Başta insan sağlığı olmak üzere sosyal ve ekonomik süreçleri, kişilerarası ilişkileri ve eğitim alanını etkileyen COVID-19 salgını ile ortaya çıkan gereksinimler ve zorluklar, özellikle akademisyenleri ve öğrencileri de derinden etkilemiştir. 1029 öğrencinin katıldığı bu genel tarama modeline dayalı betimsel çalışmanın amacı, Türkiye'deki üniversitelerde örgün öğrenim gören sosyal hizmet öğrencilerinin salgın sürecinde COVID-19 salgını ve uzaktan eğitime ilişkin tutumları ile psikolojik sağlamlıklarının araştırılmasıdır. Araştırmada veri toplama aracı olarak Sosyodemografik Bilgi Formu, COVID-19 Salgınının Uzaktan Eğitime Etkisi Anketi ve Psikolojik Sağlamlık Tutum ve Beceri Ölçeği kullanılmıştır. Veri analizinde t testi, tek yönlü varyans analizi (ANOVA) testi ve parametrik olmayan testler kullanılmıştır. Araştırma sonucunda; katılımcıların psikolojik sağlamlıkları, ortalamanın üzerinde bulunmuş olsa da salgın nedeniyle ev ortamında uzaktan eğitime katılan öğrencilerin kaygı, stres, uyku ve yeme bozukluğu, düzensizlik ve kontrolsüzlük, dijital ortamlarda aşırı vakit geçirme, aile içi sorunlar gibi olumsuzluklar yaşadığı görülmüştür. Uzaktan eğitimde internet erişiminin, tablet ve bilgisayar gibi teknolojik araçların olmayışının öğrencilerin derse katılımlarını olumsuz etkilediği; üniversitelerinin ve öğretim elemanlarının yapmış olduğu bilgilendirmelerin yeterli ve anlaşılır olmadığı; teorik ve uygulama derslerinin zorlaştığı, katılımcıların ileriki dönemlerde yüz yüze eğitim almak istedikleri saptanmıştır. Araştırma bulguları doğrultusunda sosyal hizmet bölümlerinin uzaktan eğitim çalışmayı düzenleyerek özellikle uzaktan eğitim süreçleri ve uygulama dersi için ortak dijital paylaşım platformu kurmaları, zengin içerikli ve interaktif katılımlı etkinlikler düzenlemeleri ise öne çıkan bazı öneriler arasında yer almaktadır.

Anahtar kelimeler: Covid-19 salgını, uzaktan eğitim, sosyal hizmet öğrencileri, psikolojik sağlamlık

ABSTRACT

The needs and challenges of COVID-19, which affect primarily human health, interpersonal relationships, social and economic activities, and the education sector, have affected academics and students. Conducted with 1029 students, the aim of this descriptive study based on the general survey method is to research the attitude of social work students in formal education at Turkish universities on COVID-19 and online education and their resiliency during the pandemic. Sociodemographic Information Form, the Effect of COVID-19 Pandemic on Online Education Questionnaire and Resilience Attitude and Skill Scale were used as data collection tools in the study. T-test, one-way analysis of variance (ANOVA) test and nonparametric tests were used in data analysis.

While the participants' resiliency was found to be above average, students participating in online education at home due to the pandemic experienced problems such as anxiety, stress, sleep and eating disorders, disorder and uncontrollableness, excessive time in digital environments, and domestic problems. The participants stated that internet access in online education and the lack of tools such as tablets and computers negatively affected their participation in the courses, the information provided by the university and the lecturers were not clear and understandable enough, the theoretical and practical lessons were difficult. They wanted to turn to face-to-face education for the upcoming academic year. In line with the research findings, social work departments are recommended to organize online education workshops, establish a common digital sharing platform mainly for the practice courses, organize activities with rich content, and allow interactive participation.

Keywords: *Covid-19 pandemic, online education, social work students, resilience*

GİRİŞ

Aralık 2019'da başlayıp Mart 2020 tarihinde salgın haline dönüşen COVID-19 nedeniyle dünya kritik bir süreçten geçerken eğitim sistemleri ve öğrenciler de bu hızlı ve sarsıcı dönüşümden önemli ölçüde etkilenmişlerdir. Öte yandan COVID-19'un coğrafyalara ve yaşamın çeşitli alanlarına yayılarak derinleşen etkileri, doğrudan insan ve toplumla çalışan uygulama temelli sosyal hizmet mesleği ve disiplininde de görünür bir hal almaya başlamıştır.

Ülkemizdeki tarihi 60 yıl öncesine dayanan sosyal hizmet eğitiminde uygulama ve eğitim birbiriyle iç içe sürmekte iken salgının etkisiyle dünyada olduğu gibi Türkiye'de de sosyal hizmet eğitimi uzaktan eğitim yöntemiyle sunulmaya başlamıştır. Bilindiği üzere sosyal hizmet eğitimi, teorik ve uygulamalı derslerle öğrencilere sosyal hizmet bilgi, beceri ve değerlerinin kazandırıldığı, yüz yüze etkileşimin önemli olduğu uygulamalı bir öğrenme sürecidir. Kuruluş ortamında uygulamanın özellikle önemli bir yer kapladığı sosyal hizmet eğitiminde, salgın süreci teorik derslerin yanında kritik öneme sahip uygulama temelli derslerin yürütülmesini de zorlaştırmıştır. Nihayetinde COVID-19 süreci, tüm dünyayı etkisi altına alırken uygulama temelli sosyal hizmet mesleği ve eğitimi de bu hızlı ve sarsıcı süreçten önemli ölçüde etkilenmiştir.

COVID-19 Salgın Sürecinde Uzaktan Eğitim

Solunum yoluyla bulaşan COVID-19 etkeni yeni tip Koronavirüs sebebiyle öğrencilerin yoğun biçimde temas halinde olduğu eğitim-öğretim kurumlarının faaliyetlerini sürdürüp sürdüremeyeceğinin önemli bir gündem maddesi olmasıyla birlikte ilk olarak 16 Mart 2020 tarihinden itibaren bütün eğitim kurumlarında üç hafta süreyle eğitime ara verilmiştir (Karadağ ve Yücel, 2020). Ancak salgının artan ve yayılan etkileri, eğitim-öğretim süreçlerinin uzun bir süre uzaktan eğitim ile yürütülmesini zorunlu kılmıştır.

Salgın, uygulamaya dayalı derslerin yoğunlukta olduğu sosyal hizmet eğitiminde de önemli zorluklara yol açmıştır. Bu süreçte yüz yüze eğitimin alternatifleri olarak Zoom, Blackboard, Google Meet, MS Teams vb. birçok teknolojik ortamda yürütülen çeşitli eğitim, öğretim ve uygulama biçimleri karşımıza çıkmıştır (McLaughlin ve diğ., 2020). Bu noktada COVID-19 salgınının etkilediği Kanada'da yapılan bir çalışmada, salgın, kapıyı habersiz çalan bir tsunamiye benzetilmiş ve salgının sosyal hizmet öğrencilerine etkisi pedagojik, duygusal, ilişkisel ve işbirlikçi açılardan ele alınmıştır. Aynı çalışmada, öğrencilerin salgındaki kayıp ve yas süreçlerinden olumsuz etkilendikleri, bu kayıplardan dolayı sosyal izolasyon (geri çekilme) yaşadıkları ve sosyal destek ağlarının koptuğu vurgulanmıştır (Archer-Kuhn ve diğ., 2020).

Hollanda'da yapılan bir araştırmada; uzaktan eğitim sürecindeki belirsizliklerin öğrenciler üzerinde stres oluşturduğu, öğrencilerin derslere konsantre olma ve günlük sosyal rutinlerini yerine getirmede kaygı yaşadığı, yalnız yaşayan öğrencilerin yeni bir yalnızlık türüyle karşı karşıya kaldığı, dijital cihazlara ve internete ulaşmada eşitsizliklerle karşılaştığı, bu süreçte özellikle göçmen öğrencilerin daha fazla zorluk yaşadığı belirtilmiştir (Jonge ve diğ., 2020). Daha önce bu biçimdeki benzer

olaylarla karşılaşmayan öğrencilerin ise psikolojik problemlerle karşı karşıya kalma risklerinin daha fazla olduğu vurgulanmaktadır (Banks ve diğ., 2020). Bazı öğrencilerin öğrenim süreleri boyunca kısmi zamanlı işlerde çalışarak ekonomik olarak kendilerini desteklemelerinin salgın süresince mümkün olmaması, tüm ders içeriklerinin öğrencilerin parmaklarının ucunda olması ve bundan ötürü ders çalışma noktasında aciliyet ve önem duygularını kaybetmeleri de ortaya çıkan önemli bulgular arasında yer almaktadır. Bunun yanı sıra öğrencilerin sürekli evde çalışmak zorunda olmaktan ötürü otonomilerini yitirmeleri, önemli düzeyde yüz yüze sosyal etkileşimlere ihtiyaç duymaları, uzaktan eğitimden dolayı öğrencilerin kendilerini ders açısından güvensiz hissetmeleri, özgüven eksikliği, öz disiplin ve zaman yönetimi zorluğu gibi veriler, araştırmalarda ortaya çıkan diğer ortak bulguları oluşturmaktadır (Flynn, 2020; Papouli ve diğ., 2020; Morley ve Clark, 2020; Vandepoel, 2016).

Çin’de yapılan bir çalışma ise sosyal hizmet öğrencilerinin uzaktan eğitimle ilgili olarak dijital cihaz ve internet erişimlerinde çok fazla sorun yaşamadıkları, genellikle ekonomik olarak dezavantajlı durumda olan öğrencilerin sorun yaşadıklarını ortaya koymaktadır (Yuan, He ve Duan, 2020). Diğer taraftan Vietnam’da sosyal hizmet öğrencilerinin uzaktan eğitim sürecinde yaşadıkları en büyük zorluklara bakıldığında Çin’in aksine internete erişim kalitesi, kötü bağlantı ve ses kalitesi gibi sorunların ön plana çıktığı görülmektedir. Aynı araştırma, öğrencilerin yüz yüze eğitimi, uzaktan eğitime oranla daha fazla tercih ettiğini ortaya koyması açısından oldukça önemli bulgular içermektedir (Dinh ve Nguyen, 2020). Malezya özelinde ise diğer ülkelere benzer biçimde sosyal hizmet alan uygulamasının, en fazla olumsuz etkilenen özellikleri barındırdığı belirtilmektedir. Çünkü salgınla verimliliğini yitiren sosyal hizmet alan uygulaması, müfredatın önemli ve ayrılmaz bir parçasıdır (Walsh ve diğ., 2019). Nitelikli bir sosyal hizmet eğitimi ve mesleki uygunluk için önemli bir bileşen olan alan uygulaması (Kalaycı-Kırılıoğlu, 2021; Kalaycı-Kırılıoğlu, Daşbaşı ve Karakuş, 2020; Petra ve diğ., 2020), Türkiye gibi Malezya’da da salgından olumsuz etkilenmiş ve öncelikli olarak uygulamanın ertelenmesi yoluna gidilmiştir. Ayrıca salgın sürecinin uzaması, alan uygulamasının gerçekleşmesini engellemiş, bu durum eğitimciler ve öğrenciler üzerinde stres ve kaygıya neden olmuştur. Önlem olarak ise ikincil veriler kullanılarak öğrencilerin vaka çalışmaları yapmaları sağlanmıştır; grup çalışmalarında da ikili gruplar oluşturarak öğrencilerden Zoom, Loom, Flipgrid veya Webex gibi uygulamalarla video çekmesi istenerek gerekli becerileri çevrim içi de olsa kazanmaları sağlanmıştır. Öğrenciler üzerinde salgının diğer önemli etkilerinin ise dijital araçlara alışma, artan ders yükü, psikolojik, duygusal ve sosyal açılardan olumsuz etkilenme noktalarında öne çıktığı belirtilmektedir (Azman ve diğ., 2020).

Psikolojik Sağlık

Psikolojik sağlık genel olarak bir sistemi, sistemin işlevini, bu sistemin hayatta kalmasını veya gelecekteki gelişimini tehdit eden zorluklara başarılı bir şekilde uyum sağlama kapasitesi olarak tanımlanmaktadır. Psikolojik sağlık özelliğine sahip bireyler, stresli ve zorlu yaşam koşullarına rağmen yılmadan, geri çekilmeden psikososyal açıdan iyilik hallerini korumayı başarabilmektedirler (Masten, 2015). Psikolojik sağlık; riskler, koruyucu faktörler ve bireysel özellikler bileşeninde

ortaya çıkan bir beceri olarak kabul edilmektedir (Zautra ve diğ., 2010). Bu yaklaşıma göre psikolojik sağlık öncelikli olarak risk altındayken zorlukların aşılması ve beklenenden daha iyi bir gelişim gösterilmesi ile bağlantılıdır. İkinci olarak strese neden olan olaylarla karşılaşıldığında, olumsuz etkilenmeye rağmen kısa sürede toparlanabilmeyi ve uyum sağlamayı ifade eder. Üçüncü olarak ise psikolojik travmaların oluşturduğu umutsuzlukla başa çıkmayı ve iyi olma halini sağlama konusundaki becerileri nitelendirir (Gizir, 2007).

Günümüzde görülen salgın hastalıklar, iklim değişikliği, doğal ve teknolojik felaketler, ekonomik istikrarsızlık, savaş ve terörizmin neden olduğu küresel zorluklar ve bunlara uyum sağlama çabası psikolojik sağlamlığın önemini daha da artırmıştır (Masten, 2018). Ayrıca fiziksel sağlığın yanında, bireylerin ruh sağlığını ve iyi olma hallerini olumsuz etkileyen COVID-19 salgını döneminde psikolojik sağlamlığın önemli bir koruyucu faktör olarak ön plana çıktığı bilinmektedir (Kaya, Kırılıoğlu ve Toptaş, 2021; Prime ve diğ., 2020). Çünkü salgının giderek yaygınlaşması ve bulaşma riskinin artması nedeniyle yaşamı üzerinde kontrol duygusunu kaybeden ve seçim yapma özgürlüğü kısıtlanan bireyler; korku, panik ve stres yaşamaktadırlar. Salgın karşısında bireyler tarafından hissedilen korku ve algılanan risk durumu da birbirinden farklılık göstermektedir (Kaya ve diğerleri, 2021). Hatta salgının ne zaman sona ereceği konusunda belirsizlik yaşanması, süreci yönetenlere karşı güvensizlik yaşanmasına neden olmakta ve geleceğe dair umut duygusunu zedelemektedir (Karataş, 2020). Nitekim psikososyal açıdan salgından olumsuz etkilenen bireyler için içsel bir kaynak olan psikolojik sağlık; kaygı, depresyon ve stres durumlarında ruh sağlığını korumaya yardımcı olmaktadır (Terzi, 2008).

Öte yandan COVID-19 salgını sürecinde psikolojik sağlık ile farklı değişkenlerin ilişkisini ortaya koyan araştırmalara rastlamak mümkündür. COVID-19 salgınının etkili olduğu dönemde psikolojik sağlamlığın depresyon (Karaşar ve Canlı, 2020), stres ve anksiyete (Quintiliani ve diğ., 2021; Oducado ve diğ., 2021; Ye ve diğ., 2020), umut, öznel iyi oluş ve psikolojik sağlık (Yıldırım ve Arslan, 2020; Sood ve Sharma, 2020), yaşam doyumu, yaşamın anlamı ve kaygı (Kul ve diğ., 2020; Baykal, 2020) gibi durumlarla ilişkisinin incelendiği araştırmalarda psikolojik sağlık düzeyi yüksek bireylerin, zorluklarla başa çıkma becerilerinin daha işlevsel olduğu belirtilmiştir.

ABD’de yapılan bir araştırmada ise yetişkinlerin psikolojik sağlık düzeylerinin normal dönemlere göre daha düşük olduğu ancak sık dışarı çıkan, egzersiz yapan, aileden ve arkadaşlarından sosyal destek alan, iyi uyuyan ve sık dua etme eğiliminde olanların psikolojik sağlık düzeylerinin daha yüksek olduğu belirlenmiştir (Killgore ve diğ., 2020). Üniversite öğrencileri üzerinde yapılan bir araştırmada psikolojik sağlamlığın, yaşanan salgın koşullarına rağmen kariyer iyimserliğini pozitif yönde etkilediği de vurgulanmıştır (Alnıaçık ve diğ., 2021). Kasapoğlu’nun (2020) yaptığı araştırmada; COVID-19 sürecinde maneviyat düzeyi yüksek olan bireylerin psikolojik sağlamlıklarının güçlü, kaygı düzeylerinin düşük olduğu belirtilmiştir. Artan ve diğerlerinin (2020) yaptıkları araştırmada ise katılımcıların psikolojik sağlamlıkları arttıkça önleyici davranışlarda

bulunma düzeylerinin arttığı ve anksiyete düzeylerinin azaldığı görülmüştür. Ayrıca uzaktan eğitim gören üniversite öğrencileri üzerine yapılan bir araştırmada; öğrencilerin yalnızlık duyguları veya yalnızlık algıları arttıkça psikolojik sağlıklarının azaldığı saptanmıştır (Çetin ve Anuk, 2020).

Yukarıda değinilen açıklamalar doğrultusunda salgınla birlikte gündelik yaşam yanında eğitim öğretim süreçlerinde ortaya çıkan çeşitli gereksinimler ve zorluklar, benzer biçimde Türkiye'deki üniversitelerde örgün öğrenim gören sosyal hizmet öğrencilerinin COVID-19 salgını sürecinde uzaktan eğitime ilişkin görüşleri ile psikolojik sağlamlık düzeylerinin araştırılması ihtiyacını doğurmuştur. Bu kapsamda bu araştırmanın amacı; Türkiye genelinde çeşitli sosyal hizmet bölümlerinde öğrenim gören öğrencilerin COVID-19 salgını ile uzaktan eğitime ilişkin tutumlarının belirlenmesi ve bu süreçlerde öğrencilerin psikolojik sağlamlıklarının incelenmesidir. Öğrencilerin salgın ve uzaktan eğitim sürecinden nasıl ve ne ölçüde etkilendiklerinin ve yaşadıkları bu olağandışı durumdaki psikolojik sağlamlıklarının ele alındığı bu çalışmanın amacı doğrultusunda ise aşağıdaki sorulara cevaplar aranmıştır:

1. COVID-19 salgını evresinde sosyal hizmet bölümü öğrencileri uzaktan eğitime ve biyopsikososyal süreçlere ilişkin ne tür zorluklar yaşamışlardır?
2. Sosyal hizmet bölümü öğrencilerinin salgın sürecindeki psikolojik sağlamlıkları nasıldır?
3. COVID-19 salgınının devam ettiği süreçte öğrencilerin psikolojik sağlamlıkları ile çeşitli sosyodemografik değişkenler ve uzaktan eğitimde yaşanan sorunlar arasında farklılık var mıdır?

YÖNTEM

Nicel araştırma yöntemine dayalı olarak gerçekleştirilen bu çalışmada genel tarama modeli kullanılmıştır. Bu araştırmada temel olarak Türkiye genelinde sosyal hizmet bölümlerinde öğrenim gören öğrencilerinin COVID-19 salgını döneminde sosyal yaşamda ve uzaktan eğitim sürecinde yaşadıkları sorunların yanında psikolojik sağlamlıkları ile çeşitli değişkenler arasındaki ilişkiler belirlenmeye çalışılmıştır.

Çalışma Grubu

Bu araştırmanın evrenini 2020-2021 eğitim-öğretim yılında Türkiye'nin devlet ve vakıf üniversitelerinde sosyal hizmet lisans programlarında öğrenim gören öğrenciler oluşturmaktadır. Araştırma verileri, salgın döneminde erişim sağlanan 24 farklı üniversitenin sosyal hizmet bölümü öğrencilerinden toplanmıştır. Araştırmanın örneklemini üniversitede sosyal hizmet lisans eğitimi alan ve seçkisiz olarak belirlenen 1029 öğrenciden oluşmaktadır. Katılımcılara ilişkin tanımlayıcı bilgiler Tablo 1'de yer almaktadır.

Tablo 1. Katılımcıların (öğrencilerin) Sosyodemografik Özellikleri

Değişken	n	%
Cinsiyet		
Kadın	890	86,5
Erkek	139	13,5

Yaş		
17-19	222	21,6
20-22	676	65,7
23+	131	12,7
Öğrenim görülen üniversitenin türü		
Devlet	915	88,9
Vakıf (Özel)	114	11,1
Sınıf düzeyi		
1. Sınıf	281	27,3
2. Sınıf	217	21,1
3. Sınıf	347	33,7
4. Sınıf	184	17,9
Dönem sonunda mezun olma durumu		
Evet	159	15,5
Hayır	865	84,1
Zorluklar nedeniyle mezun olamama	5	0,5
İkamet edilen yerleşim yeri		
Büyükşehir	444	43,1
İl merkezi	204	19,8
İlçe merkezi	250	24,3
Belde/Köy	131	12,7
Yaşanılan konutun durumu		
Müstakil ev	352	34,2
Apartman, lojman	662	64,3
Yurt, diğer	15	1,5
Kiminle birlikte yaşadığı		
Tek başına	15	1,5
Ailesi ile	981	95,3
Ailesi dışındakilerle (akraba, arkadaş, diğer)	33	3,2
Hanede birlikte yaşanılan kişi sayısı		
1 kişi	15	1,5
2 kişi	38	3,7
3 kişi	164	15,9
4 kişi	307	29,8
5 kişi	243	23,6
6 kişiden fazla	262	25,5
Yaşadığı yerde kendisine ait oda olma durumu		
Evet	722	70,2
Hayır	307	29,9
Kronik hastalığı olma durumu		
Evet	50	4,9
Hayır	979	95,1
Salgın sürecinde ailenin aylık geliri		
Hiç gelirin olmaması	33	3,2
1000 TL'den az	83	8,1
1000-2999 TL arası	432	42,0
3000-7499 TL arası	439	42,7
7500 TL ve üstü	42	4,1
Salgın sürecinde ailenin gelirinde azalma durumu		
Değişmesi/azalmadı	552	53,6
Yaklaşık dörtte bir azalma	234	22,7
Yaklaşık yarı yarıya azalma	158	15,4
Yaklaşık dörtte üç azalma	55	5,3
Gelir kesilmesi	30	2,9
Toplam	1029	100

Tablo 1 incelendiğinde katılımcıların; %86,5'inin kadın, %13,5'nin erkek ve %65,7'sinin 20-22 yaş aralığında olduğu, %88,9'unun devlet üniversitesinde ve %33,7'sinin üçüncü sınıfta öğrenim gördüğü, %43,1'inin büyükşehirde, %64,3'ünün apartmanda ve %95,3'ünün ailesi ile yaşadığı, %70,2'sinin kendisine ait bir odasının olduğu, %42,7'sinin ailesinin 3000-7499 TL arası gelire sahip olduğu ve %53,6'sının salgın sürecinde ailesinin gelirinin değişmediği görülmüştür

Veri Toplama Araçları

Sosyodemografik Bilgi Formu

Katılımcılara ait cinsiyet, yaş, öğrenim görülen üniversite, sınıf düzeyi, mezun olma durumu, yerleşim yeri, konut durumu, hane bilgileri, ailenin gelir durumu gibi verilere ulaşılmasını sağlayan soruların yer aldığı ve araştırmacılar tarafından hazırlanan formdur.

COVID-19 Salgınının Uzaktan Eğitime Etkisi Anketi

Araştırmacılar tarafından Türkiye'de COVID-19 salgınının devam ettiği süreçte katılımcıların günlük yaşamaları ve uzaktan eğitim süreçlerinin nasıl etkilendiğini belirlemek amacıyla 26 sorudan oluşan bir anket hazırlanmıştır. Oluşturulan anket formunda katılımcıların; salgının yaşamları üzerindeki etkileri, uzaktan eğitime hangi yöntemle devam ettikleri, süreçte yaşadıkları sorunları, uzaktan eğitimi kolaylaştıran ve zorlaştıran faktörleri, destek mekanizmaları, beklentileri gibi durumlarının tespit edilmesi hedeflenmiştir.

Psikolojik Sağlık Tutum ve Beceri Ölçeği

Hurtes (1999) tarafından geliştirilen, Hurtes ve Allen (2001) tarafından yeniden gözden geçirilen ve Akar (2018) tarafından Türkçe'ye uyarlanan ölçek 34 maddeden oluşmaktadır. Ölçekten alınan puanların yükselmesi bireyin psikolojik sağlamlığının da yükseldiği anlamını taşımaktadır. Hurtes'in (1999) geliştirdiği ölçme aracı ile psikolojik sağlamlığa ilişkin yedi farklı psikometrik özelliğin (iç görü, bağımsızlık, ilişkiler, girişkenlik, yaratıcılık, mizah, değerler oryantasyonu) ölçülmesi amaçlanmıştır. Fakat bu ölçeğin psikometrik özellikleri gözden geçirilmiş ve yedi faktör yerine dört faktörlü bir yapının ortaya çıktığı rapor edilmiştir (Williams ve arkadaşları, 2013). Araştırmacılar bu dört alt faktörü (1) ilişkiler ve değerler, (2) iç görü ve yaratıcılık, (3) bağımsızlık ve girişimcilik, (4) mizah olarak tanımlamıştır. Dörtlü Likert tipinde olan ölçekte maddeler; Kesinlikle katılmıyorum (1), Katılmıyorum (2), Katılıyorum (3) ve Kesinlikle katılıyorum (4) şeklinde puanlanmaktadır. Ölçeğin geçerliliğinin belirlenmesi amacıyla yapılan açımlayıcı faktör analizi sonucuna göre ölçeğin toplamına ilişkin olarak %36.07 düzeyinde açıklanan varyans hesaplanmıştır. Doğrulayıcı faktör analizi sonucu elde edilen uyum iyiliği değerleri ise; $\chi^2/sd=1.567$, $p<.01$, $RMSEA=.05$, $SRMS=.06$, $GFI=.84$, $TLI=.90$, $CFI=.90$ ve $IFI=.90$ şeklindedir. Ölçeğin güvenilirliğini belirlemek için hesaplanan Cronbach Alpha iç tutarlılık katsayısı .91 olarak bulunmuştur (Akar, 2018). Bu araştırmada ölçeğin güvenilirliğinin test edilmesi amacıyla hesaplanan Cronbach Alpha iç tutarlılık katsayısı .89 olarak bulunmuş ve bu değer de iyi düzeyde olduğu anlaşılmış (Tavşancıl, 2002) dolayısıyla ölçme aracının bu araştırma için de güvenilir olduğu kabul edilmiştir.

Veri Toplama Süreci ve Verilerin Analizi

Araştırmanın amacı doğrultusunda araştırmacılar tarafından oluşturulan anket formu ve ölçek çevrimiçi ortama aktarılmıştır. Verilerin toplanması için çevrimiçi ortamın bağlantısı öğrencilerle paylaşılmış ve öğrencilerin onamları alındıktan sonra gönüllülük esasına göre katılımları sağlanmıştır. Verilerin analizi SPSS 22 programı ile yapılmış olup, öncelikle katılımcıların COVID-19 salgını sürecinde sosyal yaşamda ve uzaktan eğitimde yaşadıkları sorunlar ve psikolojik sağlık düzeyleri betimlenmiş, daha sonra katılımcıların psikolojik sağlık düzeyleriyle çeşitli değişkenlerin ilişkisinin belirlenmesi amacıyla tek örneklem t testi ve tek yönlü varyans analizi (ANOVA) testi kullanılmıştır. Psikolojik Sağlık Tutum ve Beceri Ölçeği puanından elde edilen çarpıklık ve basıklık değeri (0,73 ile -0,270) +1,5 ile -1,5 arasında olduğundan normallik sağlanmış olup analizlerde parametrik olan test teknikleri kullanılmıştır. Ancak bazı değişkenlerin frekansının düşük olduğu durumlarda parametrik olmayan testler de kullanılmıştır.

BULGULAR

Bu bölümde araştırmanın amacı doğrultusunda öncelikle üniversite öğrencilerinin COVID-19 salgını döneminde, sosyal yaşamda ve uzaktan eğitimde yaşadıkları sorunlar belirlenmiştir. Daha sonra katılımcıların psikolojik sağlımları analiz edilmiştir. Öğrencilerin sosyodemografik özelliklerine ilişkin betimsel istatistikler Tablo 1’de aktarılmış, diğer analizleri içeren istatistikler ise aşağıdaki tablolarda sunulmuştur. COVID-19 salgını sürecinde salgından kaynaklanan nedenlerle öğrencilerin aile ve sosyal yaşamlarında karşılaştıkları durumlara ilişkin bulgular aşağıda paylaşılmıştır.

Tablo 2. Salgın sürecinde doğrudan COVID-19 hastalığı ile ilgili yaşanan durumlar

Durumlar	Kendisi		Ailesinden biri		Akrabalarında n biri		Arkadaşlarında n biri	
	n	%	n	%	n	%	n	%
Test yapılma	115	11,2	251	24,4	455	44,2	346	33,6
Pozitif tanı konulması	52	5,0	126	12,4	449	43,6	333	32,3
Hastanede tedavi görme	9	0,9	47	4,6	312	30,3	174	16,9
Karantinaya alındı	112	10,9	161	15,6	479	46,6	335	32,6
Tedavi sonrası iyileşme	61	5,9	134	13,0	432	42,0	334	32,5
Psikolojik destek alma	35	3,4	23	2,2	104	10,1	127	12,3
İlaç alma	47	4,6	131	12,7	406	39,5	277	26,9
Vefat etme	-	-	1	0,1	192	18,7	83	8,0

Tablo 2 incelendiğinde katılımcıların %11,2’si COVID-19 testi olduklarını ve %5’i pozitif olarak tanılandıklarını belirtmiş, %0,9’u hastanede tedavi olmuş, %4,6’sı ilaç kullanmış ve hasta olanların tamamı tedavi sonrası iyileşmiştir. %10,9’u bir şekilde karantinaya alındığını belirten katılımcıların, %3,4’ü salgın sürecinde psikolojik destek aldığını belirtmiştir.

Tablo 3. Salgın sürecinin yaşam üzerindeki etkileri ve eğitimi zorlaştıran faktörler

Salgının Yaşama ve Eğitime Etkisi	Kategoriler	n	%
Olumlu etkileri	Dayanışma/iş birliği ilişkilerinin artması	198	19,2
	Kendine ayırdığı zamanın artması	592	57,5
	Kişisel gelişim aktivitelerinin artması	332	32,3
	Fiziksel egzersizlere ve spora ayırdığı zamanın artması	199	19,3
	Beslenmeye gösterdiği özenin artması	187	18,2
	Ailesine verdiği önemin/değerin artması	481	46,7
	Arkadaşlarına verdiği önemin/değerin artması	353	34,3
	İbadet, inanç ve manevi süreçlere ayırdığı zamanın artması	333	32,4
	Hayatına verdiği önemin/değerin artması	416	40,4
	Hayvanlara verdiği önemin/değerin artması	294	28,6
	Doğaya verdiği önemin/değerin artması	400	38,9
Olumsuz etkileri	Telefon, internet, sosyal medya gibi teknoloji kullanımının artması	852	82,8
	Yeme alışkanlıklarının artması	482	46,8
	Kilosunun artması	423	41,1
	Uyku bozukluğunun artması	698	67,8
	Fiziksel sağlık sorunlarının artması	241	23,4
	Ruhsal sağlık sorunlarının artması	559	54,3
	Gündelik yaşamındaki düzensizlik ve kontrolsüzlüğün artması	695	67,5
	Yaşam ortamındaki stres ve kaygının artması	679	66
	Arkadaşlık ilişkilerindeki sorunların artması	210	20,4
Aile içerisindeki sorunların artması	423	41,1	
Aile içerisindeki şiddet durumlarının artması	70	6,8	
Uzaktan eğitimi etkileyen ve virüsten korunmayı zorlaştıran faktörler	Maske, hijyen ve korunma materyallerine ulaşamama	122	11,9
	Fiziksel mesafeyi koruyabilecek ortam şartlarına sahip olamama	262	25,5
	Bu süreçte çalışma ve iş hayatına katılma zorunluluğu	155	15,1
	Evin kalabalık bir aile yapısına sahip olması	231	22,4
	Misafirlerin ve sosyal etkileşimin fazla olması	235	22,8
	Hiçbir ailesel faktörün uzaktan eğitim süreçlerini olumsuz etkilememesi	475	46,2

Tablo 3 incelendiğinde katılımcıların %57,5'i salgın sürecinde kendilerine ayırdıkları zamanın artmasını en olumlu etki olarak değerlendirmişlerdir. Katılımcıların %46,7'si ailelerine verdiklerini değer arttığını, %40,4'ü de hayatlarına verdikleri önemin arttığını belirtmiştir. Katılımcıların %82,8 uzaktan eğitim sürecinde dijital araçları yoğun kullandığını belirtmiş ve %67,8'i uyku düzeninin bozukluğuna, %67,5'i gündelik yaşamındaki düzensizliğin ve kontrolsüzlüğün arttığına, %66'sı stres ve kaygısının arttığına ve %54,3'ü de ruh sağlığının bozulduğuna dikkat çekmiştir. Katılımcıların %25,5'i fiziksel mesafeyi koruyabilecek ortam şartlarına sahip olmadığını belirtirken, %46,2'si de herhangi bir ailesel faktörün uzaktan eğitimi etkilemediğini ifade etmiştir.

Tablo 4. Salgın sürecinde sigara ve alkol kullanımındaki değişim

Sigara/Alkol Kullanımı	Kategoriler	n	%
Sigara kullanımında değişim durumu	Sigara kullanmama	813	79,0
	Sigara kullanmaya bu süreçte başlama	15	1,5
	Sigara kullanıcısı olma, bu süreçte artma ya da azalma olması	84	8,2
	Sigara kullanıcısı olma, bu süreçte daha da artma	74	7,2
	Sigara kullanıcısı olma, bu süreçte daha da azalma	55	5,3
Alkol kullanımında değişim durumu	Alkol kullanmama	895	87,0
	Alkol kullanmaya bu süreçte başlama	10	1,0
	Alkol kullanıcısı olma, bu süreçte artma ya da azalma olmaması	73	7,1
	Alkol kullanıcısı olma, bu süreçte daha da artma	21	2,0
	Alkol kullanıcısı olma, bu süreçte daha da azalma	31	3,0

Tablo 4 incelendiğinde katılımcıların %79'unun sigara, %87'sinin de alkol kullanmadığı görülmektedir. Katılımcıların %8,2'si sigara kullanım alışkanlıklarının, %7,1'i de alkol kullanım alışkanlıklarının salgın sürecinde değişmediğini belirtmiştir.

Tablo 5. Salgın sürecinde alınan destek türleri, destekleyen kurum ve kişiler

Destek Kaynakları	Eğitime destek		Ekonomik destek		Psikososyal destek	
	n	%	n	%	n	%
Üniversitenin destek olması	314	30,5	9	0,9	28	2,7
Bölümüm destek olması	263	25,6	10	1,0	37	3,6
Ders öğretim elemanlarının destek olması	461	44,8	18	1,7	88	8,6
Ailesinin destek olması	694	67,4	476	46,3	457	44,4
Akrabalarının destek olması	92	8,9	41	4,0	348	33,8
Arkadaşlarının destek olması	401	39	34	3,3	33	3,2
Komşularının destek olması	30	2,9	8	0,8	6	0,6
Bağlı bulunduğu belediyenin destek olması	-	-	19	1,8	4	0,4
Muhtarlığı destek olması	-	-	8	0,8	-	-
Valiliğin, kaymakamlığın destek olması	-	-	12	1,2	2	0,2
Devletin ve bakanlıkların sağladığı yardım desteklerinden faydalanılması	-	-	105	10,2	4	0,4
Vakıfların ve derneklerin destek olması	-	-	9	0,9	2	0,2
Hayırsever kişilerden destek alınması	-	-	14	1,4	2	0,2
Hiçbir kurum ve kişiden destek almama	159	15,5	517	50,2	489	47,5

Tablo 5 incelendiğinde katılımcıların %67,4'sinin ailesinden, %44,8'inin öğretim elemanlarından, %30,5'inin üniversitelerinden eğitim konusunda destek aldıkları görülmüştür. Katılımcıların %46,3'ü ekonomik, %44,4'ü de psikolojik olarak ailelerinden destek aldıklarını belirtmişleridir. Hiçbir kişi ya

da kurumdan ekonomik destek almayanların oranı %50,2 iken, psikososyal destek almayanların oranı ise %47,5'tir.

Tablo 6. Türkiye'nin salgın sürecinde yaptığı mücadeleyi başarılı bulma durumu

Salgınla Mücadele	Kategoriler	n	%
Türkiye'nin salgınla mücadele başarısı	Kurumsal ve toplumsal anlamda alınan önlemler yeterliydi	54	5,2
	Kurumsal önlemler yeterliydi ancak insanların korunma çabaları yeterli değildi	498	48,4
	Kurumsal önlemler yetersizdi ancak insanların korunma çabaları yeterliydi	8	0,8
	Kurumsal ve toplumsal anlamda alınan önlemler yeterli değildi	469	45,6

Tablo 6 incelendiğinde katılımcıların %48,6'sı Türkiye'de salgınla mücadelede alınan kurumsal önlemlerin yeterli olduğunu, ancak insanların korunma çabalarının yeterli olmadığını belirtmektedir. Katılımcıların %45,6'sı ise kurumsal ve toplumsal anlamda alınan önlemleri yeterli bulmamaktadır.

COVID-19 salgını sürecinde kısıtlamalar nedeniyle örgün eğitime ara verilerek dersler uzaktan eğitim yöntemiyle sürdürülmüştür. Uzaktan eğitim sürecinin işleyişine ve etkisine yönelik öğrencilerin değerlendirmeleri aşağıda sunulmuştur.

Tablo 7. Salgın sürecinde gerçekleştirilen uzaktan eğitimin özellikleri

Özellikler	Kategoriler	n	%
Salgın öncesi uzaktan eğitim deneyimi olma durumu	Evet	249	24,2
	Hayır	780	75,8
Üniversitenin uzaktan eğitimi biçimi	Tüm dersler çevrim içi ve canlı	609	59,2
	Tüm dersler çevrim dışı ve materyal paylaşımlı	143	13,9
	Bazı dersler canlı, bazı dersler ise paylaşımlı	261	25,4
	Çevrim içi, çevrim dışı hiçbirine dâhil olmama	16	1,6
Uzaktan eğitim sürecinde faydalı bulunan teknikler	Çevrim içi canlı ders yapılması	123	12,0
	Önceden hazırlanmış ders videosu yüklenmesi	103	10,0
	Önceden hazırlanmış yazılı materyaller yüklenmesi	43	4,2
	Hem canlı ders yapılması hem de yazılı ders materyali yüklenmesi	565	54,9
	Derse göre farklılık göstermesi	195	19,0

Tablo 7 incelendiğinde katılımcıların %75,8'inin salgın öncesi dönemde herhangi bir uzaktan eğitim deneyimi olmadığı görülmüştür. Katılımcıların %59,2'si öğrenim gördükleri üniversitede uzaktan eğitimin çevrimiçi canlı ders şeklinde gerçekleştirildiğini, %54,9'u hem canlı ders yapılmasının hem de yazılı ders materyali paylaşılmasının faydalı olduğunu belirtmiştir.

Tablo 8. Üniversite ve bölümün uzaktan eğitimde kullandığı araçların yeterliliği

Uzaktan Eğitim Araçları	Yetersiz		Yeterli	
	n	%	n	%
Bireysel çalışma materyalleri	266	25,9	763	74,1
Görsel işitsel ders videoları	260	25,3	769	74,7
Çevrimiçi danışmanlık	360	35,0	669	65,0
Çevrimiçi canlı dersler	289	28,1	740	71,9
Uygulama alanına yönelik proje ödevi	341	33,1	688	66,9
Müfredat programı ve zaman esnekliği	272	26,4	757	73,6
Modern ve teknolojik ders materyali kullanımı	282	27,4	747	72,6
Öğrenci teknik destek hizmetleri	380	36,9	649	63,1
Açık ve dijital kaynak paylaşımı	224	21,8	805	78,2

Tablo 8 incelendiğinde katılımcıların %78,2'si üniversitelerin kullandığı açık ve dijital kaynak paylaşımını, %74,7'si görsel ve işitsel ders videolarını, %74,1'i bireysel çalışma materyallerini, %73,6'sı müfredat programı ve zaman esnekliğini yeterli görmüş, %36,9'u da öğrenci teknik destek hizmetlerini yetersiz görmüştür.

Tablo 9. Uzaktan eğitim sürecinde üniversite, bölüm ve öğretim elemanlarının öğrencilere sunduğu olanaklar ve katkılar

Olanaklar ve Katkılar	Kategoriler	n	%
Ölçme-değerlendirme yöntemi	Vize ve final ödev	272	26,4
	Vize ve final çevrimiçi sınav	153	14,9
	Vize ödev, final çevrimiçi sınav	10	1,0
	Vize çevrimiçi sınav, final ödev	31	3,0
	Dersin öğretim elemanına göre farklı yöntem	563	54,7
Üniversitenin yapmış olduğu bilgilendirmenin açık ve anlaşılır olması	Genel olarak memnunum	141	13,7
	Kısmen memnunum	416	40,4
	Genel olarak memnun değilim	472	45,9
Öğretim elemanlarının yapmış olduğu bilgilendirmenin açık ve anlaşılır olması	Genel olarak memnunum	116	11,3
	Kısmen memnunum	357	34,7
	Genel olarak memnun değilim	556	54,0
Üniversitenin ya da dersin öğretim elemanının katkı sunduğu hususlar	Öğrenmeye teşvik etme	385	37,4
	Uzaktan eğitim sürecini kolaylaştırma ve iyileştirme	576	56,0
	Dersi uzaktan daha iyi organize etme	191	18,6
	Daha fazla kaynağa erişim olanağı sunma	289	28,1
	Farklı kurumsal ve bireysel destekler sağlama	97	9,4
Üniversitenin ve öğretim elemanlarının olumlu girişimlerde bulunmaması	163	15,8	

Tablo 9 incelendiğinde katılımcıların %54,7'si derslerde öğretim elemanına göre farklı ölçme-değerlendirme yöntemi kullanıldığını, %26,4'ü vize ve finalde ödev verildiğini, %14,9'u sınavların çevrimiçi yapıldığını belirtmiştir. Katılımcıların %45,9'unun üniversitenin yapmış olduğu bilgilendirmenin açık ve anlaşılır olmasından, %54'ünün de öğretim elemanlarının yapmış olduğu

bilgilendirmenin açık ve anlaşılır olmasından memnun olmadığı görülmüştür. Ancak katılımcıların %56'sı üniversitenin ya da öğretim elemanlarının uzaktan eğitim sürecini kolaylaştırdığını ve iyileştirdiğini düşünmektedir.

Tablo 10. Uzaktan eğitimde derslerin yoğunluğu, niteliği, verimliliği ve ölçme-değerlendirme işlemleri

Ders özellikleri	Kategoriler	n	%
Ders yoğunluğu (derse ayırdığı süre)	Arttı	487	47,3
	Değişmedi	192	18,7
	Azaldı	350	34,0
Dersin niteliği ve verimliliği	Arttı	79	7,7
	Değişmedi	138	13,4
	Azaldı	812	78,9
Uygulama dersinin niteliği	Uygulama dersinin olmaması	503	48,9
	Memnun olmama	413	40,1
	Değişmediğini düşünme	52	5,1
	Memnun olma	61	5,9
Ölçme-Değerlendirme İşlemleri	Adil ve işlevsel	391	38,0
	Adil ama işlevsel değil	214	20,8
	İşlevsel ama adil değil	161	15,6
	Adil ve işlevsel değil	168	16,3
	Hak ettiğimden daha az not verildi	86	8,4
	Hak ettiğimden daha fazla not verildi	9	0,9

Tablo 10 incelendiğinde katılımcıların %47,3'ü uzaktan eğitim sürecinde ders yoğunluğunun arttığını, %78,9'u dersin niteliğinin ve verimliliğinin düştüğünü, %40,1'i de uygulama dersinin niteliğinden memnun olmadığını ifade etmiştir. Katılımcıların %38'i ölçme-değerlendirme işlemlerini adil ve işlevsel bulurken, %20,8'i ise adil ama işlevsel bulmamaktadır.

Tablo 11. Uzaktan eğitimi olumsuz etkileyen faktörler ve derslerle ilgili zorluklar

Uzaktan Eğitimin Zorlukları	Kategoriler	n	%
Olumsuz etkileyen faktörler	Kişisel bilgisayarın olmaması	340	33
	Yaşadığı ortamda internetin olmaması	132	12,8
	İnternet kotasının/hızının yetmemesi	374	36,3
	Bilgilendirmelerin yeterli düzeyde yapılmaması	280	27,2
	Teknoloji kullanım bilgimin yetersiz olması	202	19,6
	Ders kaynaklarının yetersiz olması	312	30,3
	Danışmanlık desteğinin yetersiz olması	287	27,9
	Hiç bir faktör uzaktan eğitim süreçlerini olumsuz etkilemedi	203	19,7
Zorlaşan dersler	Dersler zorlaşmadı aksine kolaylaştı	121	11,8
	Sosyal hizmetteki teorik dersler zorlaştı	448	43,5
	Sosyal hizmet alan uygulaması dersi zorlaştı	220	21,4
	Sosyal hizmet tez/proje dersi zorlaştı	218	21,2
	Sosyal hizmet alanı dışındaki dersler zorlaştı	165	16,0
	Bir değişiklik olmadı	226	22,0

Tablo 11 incelendiğinde katılımcıların %36,3'ünün internet kotasının/hızının yetmemesi, %33'ünün kişisel bilgisayarının olmaması, %30,3'ünün de ders kaynaklarının yetersiz olması nedeniyle uzaktan eğitimde zorlandıkları görülmüştür. Katılımcıların %43,5'i uzaktan eğitimde sosyal hizmetteki teorik derslerin zorlaştığını, %22'si bir değişiklik olmadığını, %21,4'ü de alan uygulaması dersinin zorlaştığını belirtmiştir.

Tablo 12. Uzaktan eğitim sürecinin eğitim-öğretim planlarını ve beklentilerini olumsuz etkileme durumu ve gelecek dönem için eğitim yöntemi tercihi

Uzaktan Eğitim	Kategoriler	n	%
Uzaktan eğitimin eğitim-öğretim plan ve beklentilerini olumsuz etkileme durumu	Kararsızım	168	16,3
	Katılmıyorum	90	8,7
	Katılıyorum	771	74,9
Gelecek dönem eğitim yöntemi tercihi	%100 uzaktan eğitimi tercih etme	103	10,0
	%75 uzaktan ve %25 yüz yüze eğitimi tercih etme	56	5,4
	%50 uzaktan ve %50 yüz yüze eğitimi tercih etme	169	16,4
	%25 uzaktan ve %75 yüz yüze eğitimi tercih etme	161	15,6
	%100 doğrudan yüz yüze eğitimi tercih etme	540	52,5

Tablo 12 incelendiğinde katılımcıların %74,9'u uzaktan eğitimin eğitim-öğretim plan ve beklentilerini olumsuz etkilediğini düşünmektedir. Katılımcıların %52,5'i gelecek dönemde eğitimin doğrudan yüz yüze olmasını tercih ettiğini belirtmiştir.

Araştırma kapsamında salgın ve uzaktan eğitim sürecinde katılımcıların psikolojik sağlık düzeyleri incelenmiş ve çeşitli değişkenlerle ilişkisine bakılmıştır.

Tablo 13. Psikolojik sağlamlığa ve alt boyutlarına ilişkin betimsel istatistikler

Psikolojik Sağlık Tutum ve Beceri Ölçeği	n	Min.	Maks.	Ort.	ss
Psikolojik sağlık	1029	2,18	4,00	3,19	,327
İlişkiler ve değerler oryantasyonu alt boyutu	1029	1,73	4,00	3,35	,375
İç görü ve yaratıcılık alt boyutu	1029	1,40	4,00	3,19	,369
Bağımsızlık ve girişimcilik alt boyutu	1029	1,50	4,00	3,08	,411
Mizah alt boyutu	1029	1,40	4,00	3,02	,531

Tablo 13 incelendiğinde; katılımcıların psikolojik sağlık puanları 2,18 ile 4,00 arasında değişmekte olup, ortalamasının $3,19 \pm 0,32$ olduğu görülmüştür. Psikolojik Sağlık Tutum ve Beceri Ölçeğinin alt boyutlarından ilişkiler ve değerler oryantasyonu ile ilgili tutum ve becerinin $3,35 \pm 0,37$ ortalamayla en yüksek, mizah ile ilgili tutum ve becerinin $3,02 \pm 0,53$ ortalamayla en düşük olduğu tespit edilmiştir.

Psikolojik sağlamlığın öğrencilerin cinsiyeti, yaşı, yerleşim yeri, öğrenim görülen üniversitenin türü, hanede yaşayan kişi sayısı, kendine ait odası olma, kronik hastalığı olma, ailenin aylık geliri açısından incelenmesi için yapılan analiz sonuçlarına göre; bu değişkenlerle katılımcıların psikolojik sağlamlıkları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık bulunamamıştır.

Tablo 14. Psikolojik sağlamlığın sınıf seviyesine göre farklılaşma sonuçlarını gösteren One Way ANOVA analiz sonuçları

Psikolojik Sağlık Düzeyi	Değişken	n	Ortalama	ss	F	p
Sınıf Seviyesi	1. Sınıf	281	3,24	,31	3,559	,014*
	2. Sınıf	217	3,18	,32		
	3. Sınıf	347	3,18	,32		
	4. Sınıf	184	3,16	,35		

* $p < 0,05$

Tablo 14'te psikolojik sağlık düzeyinin öğrenim görülen sınıf seviyesi açısından incelenmesi için yapılan ANOVA testi sonuçlarına göre; bu değişkenler arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık bulunmaktadır ($p < 0,05$). Birinci sınıfta öğrenim gören öğrencilerin psikolojik sağlamlıkları diğer sınıflara göre daha yüksek bulunmuştur.

Tablo 15. Psikolojik sağlamlığın üniversite ve bölümün uzaktan eğitimde kullandığı araçların yeterliliğine göre farklılaşma sonuçlarını gösteren T-testi analiz sonuçları

Uzaktan Eğitimde Kullanılan Araçların Yeterliliği	Değişken	n	Ortalama	ss	sd	t	p																																																																				
Bireysel çalışma materyalleri	Yetersiz	266	3,14	,34	,023	-3,162	,002*																																																																				
	Yeterli	763	3,21	,32				Görsel-ışitsel (eğitim ve ders videoları gibi) materyal desteği	Yetersiz	260	3,16	,33	,023	-2,041	,042*	Yeterli	769	3,20	,32	Çevrim içi danışmanlık	Yetersiz	360	3,16	,33	,021	-2,247	,025*	Yeterli	669	3,21	,31	Uygulama alanına yönelik proje ödevi	Yetersiz	341	3,16	,31	,021	-2,188	,029*	Yeterli	688	3,21	,33	Modern ve teknolojik ders materyali kullanımı	Yetersiz	282	3,14	,33	,022	-3,096	,002*	Yeterli	747	3,21	,32	Öğrenci (teknik vb.) destek hizmetleri	Yetersiz	380	3,15	,33	,021	-2,803	,005*	Yeterli	649	3,21	,31	Açık ve dijital kaynak paylaşımı	Yetersiz	224	3,14	,31	,024	-2,495	,013*
Görsel-ışitsel (eğitim ve ders videoları gibi) materyal desteği	Yetersiz	260	3,16	,33	,023	-2,041	,042*																																																																				
	Yeterli	769	3,20	,32				Çevrim içi danışmanlık	Yetersiz	360	3,16	,33	,021	-2,247	,025*	Yeterli	669	3,21	,31	Uygulama alanına yönelik proje ödevi	Yetersiz	341	3,16	,31	,021	-2,188	,029*	Yeterli	688	3,21	,33	Modern ve teknolojik ders materyali kullanımı	Yetersiz	282	3,14	,33	,022	-3,096	,002*	Yeterli	747	3,21	,32	Öğrenci (teknik vb.) destek hizmetleri	Yetersiz	380	3,15	,33	,021	-2,803	,005*	Yeterli	649	3,21	,31	Açık ve dijital kaynak paylaşımı	Yetersiz	224	3,14	,31	,024	-2,495	,013*	Yeterli	805	3,20	,32								
Çevrim içi danışmanlık	Yetersiz	360	3,16	,33	,021	-2,247	,025*																																																																				
	Yeterli	669	3,21	,31				Uygulama alanına yönelik proje ödevi	Yetersiz	341	3,16	,31	,021	-2,188	,029*	Yeterli	688	3,21	,33	Modern ve teknolojik ders materyali kullanımı	Yetersiz	282	3,14	,33	,022	-3,096	,002*	Yeterli	747	3,21	,32	Öğrenci (teknik vb.) destek hizmetleri	Yetersiz	380	3,15	,33	,021	-2,803	,005*	Yeterli	649	3,21	,31	Açık ve dijital kaynak paylaşımı	Yetersiz	224	3,14	,31	,024	-2,495	,013*	Yeterli	805	3,20	,32																				
Uygulama alanına yönelik proje ödevi	Yetersiz	341	3,16	,31	,021	-2,188	,029*																																																																				
	Yeterli	688	3,21	,33				Modern ve teknolojik ders materyali kullanımı	Yetersiz	282	3,14	,33	,022	-3,096	,002*	Yeterli	747	3,21	,32	Öğrenci (teknik vb.) destek hizmetleri	Yetersiz	380	3,15	,33	,021	-2,803	,005*	Yeterli	649	3,21	,31	Açık ve dijital kaynak paylaşımı	Yetersiz	224	3,14	,31	,024	-2,495	,013*	Yeterli	805	3,20	,32																																
Modern ve teknolojik ders materyali kullanımı	Yetersiz	282	3,14	,33	,022	-3,096	,002*																																																																				
	Yeterli	747	3,21	,32				Öğrenci (teknik vb.) destek hizmetleri	Yetersiz	380	3,15	,33	,021	-2,803	,005*	Yeterli	649	3,21	,31	Açık ve dijital kaynak paylaşımı	Yetersiz	224	3,14	,31	,024	-2,495	,013*	Yeterli	805	3,20	,32																																												
Öğrenci (teknik vb.) destek hizmetleri	Yetersiz	380	3,15	,33	,021	-2,803	,005*																																																																				
	Yeterli	649	3,21	,31				Açık ve dijital kaynak paylaşımı	Yetersiz	224	3,14	,31	,024	-2,495	,013*	Yeterli	805	3,20	,32																																																								
Açık ve dijital kaynak paylaşımı	Yetersiz	224	3,14	,31	,024	-2,495	,013*																																																																				
	Yeterli	805	3,20	,32																																																																							

*p<0,05

Tablo 15 incelendiğinde katılımcıların psikolojik sağlamlık düzeyi ile uzaktan eğitimde kullanılan araçların yeterliliği arasındaki ilişkinin incelenmesi için yapılan t-testi sonuçlarına göre; psikolojik sağlamlık ile uzaktan eğitimde kullanılan araçların yeterliliği arasında anlamlı bir farklılık bulunduğu görülmüştür (p<0,05). Uzaktan eğitimde kullanılan araçları yeterli görenlerin psikolojik sağlamlık düzeyleri yetersiz görenlere göre daha yüksektir.

Tablo 16. Psikolojik sağlamlığın uzaktan eğitimi olumsuz yönde etkileyen faktörlere göre farklılaşmasını gösteren Kruskal Wallis H testi analiz sonuçları

Uzaktan Eğitimi Olumsuz Etkileyen Faktörler	n	Sıra Ort.	Sd	X ²	p	İkili Fark
Kişisel bilgisayarın olmaması	57	207,16				
Yaşadığım ortamda internetin olmaması	15	243,27				
İnternet kotasının/hızının yetmemesi	62	219,45				
Bilgilendirmelerin yeterli düzeyde yapılmaması	29	158,50	7	32,169	,000*	4<8 7<8
Teknoloji kullanım bilgimin yetersiz olması	32	256,02				
Ders kaynaklarının yetersiz olması	50	238,78				
Danışmanlık desteğinin yetersiz olması	32	176,11				
Hiçbir faktörün uzaktan eğitimi olumsuz etkilememesi	198	270,83				

*p<0,05

Tablo 16'da psikolojik sağlamlığın uzaktan eğitimi olumsuz etkileyen faktörler açısından incelenmesi için yapılan Kruskal Wallis H Testi sonuçlarına göre; uzaktan eğitimi olumsuz etkileyen faktörlere ilişkin değişkenlerle psikolojik sağlamlık düzeyi arasında istatistiksel olarak anlamlı farklılık bulunmaktadır (p<0,05). Anlamlı farklılığın kaynağını belirleyebilmek için gruplar arasında yapılan

Mann Whitney U Testi sonuçlarına göre; bilgilendirmelerin yeterli düzeyde yapılmadığını ve danışmanlık desteğinin yetersiz olduğunu düşünen öğrencilerin psikolojik sağlık düzeyleri hiçbir faktörün uzaktan eğitimi etkilemediğini düşünen öğrencilere göre daha düşüktür.

Tablo 17. Psikolojik sağlamlığın uzaktan eğitimi etkileyen ve virüsten korunmayı zorlaştıran faktörlere göre farklılaşma sonuçlarını gösteren One Way Anova Analiz Sonuçları

Uzaktan eğitimi etkileyen ve virüsten korunmayı zorlaştıran faktörler	n	Ort.	ss	F	p
Maske, hijyen ve korunma materyallerine ulaşamama	32	3,14	,39		
Fiziksel mesafeyi koruyabilecek ortam şartlarına sahip olamama	66	3,12	,31		
Bu süreçte çalışma ve iş hayatına katılma zorunluluğu	42	3,18	,35	2,607	,024*
Evin kalabalık bir aile yapısına sahip olması	72	3,10	,31		
Misafirlerin ve sosyal etkileşimin fazla olması	71	3,20	,36		
Hiçbir ailesel faktörün uzaktan eğitim sürecini olumsuz etkilememesi	458	3,22	,31		

*p<0,05

Tablo 17’de katılımcıların psikolojik sağlamlık düzeyinin uzaktan eğitimi etkileyen ve virüsten korunmayı zorlaştıran faktörler açısından incelenmesi için yapılan ANOVA testi sonuçlarına göre; bu değişkenler arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık bulunmaktadır (p<0,05). Hiçbir ailesel faktörün uzaktan eğitim sürecini olumsuz etkilemediğini düşünen öğrencilerin psikolojik sağlamlık düzeyleri çeşitli zorlukların etkili olduğunu düşünen öğrencilere göre daha yüksektir.

Tablo 18. Psikolojik sağlamlığın gelecek dönemde tercih edilen eğitim yöntemine göre farklılaşma sonuçlarını gösteren One Way Anova Analiz Sonuçları

Tercih Edilen Eğitim Yöntemi	n	Ortalama	ss	F	p
%100 uzaktan eğitimi tercih etme	103	3,18	,32		
%75 uzaktan ve %25 yüz yüze eğitimi tercih etme	56	3,14	,32		
%50 uzaktan ve %50 yüz yüze eğitimi tercih etme	169	3,13	,29	5,405	,000*
%25 uzaktan ve %75 yüz yüze eğitimi tercih etme	161	3,13	,35		
%100 doğrudan yüz yüze eğitimi tercih etme	540	3,23	,32		

*p<0,05

Tablo 18’de katılımcıların psikolojik sağlamlık düzeyinin gelecek dönemde tercih edilen eğitim yöntemi açısından incelenmesi için yapılan ANOVA testi sonuçlarına göre; bu değişkenler arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık bulunmaktadır (p<0,05). Gelecek dönem doğrudan yüz yüze eğitim yapılmasını tercih eden öğrencilerin psikolojik sağlamlık düzeyleri diğer öğrencilere göre daha yüksektir.

TARTIŞMA

Literatüre kapsamlı biçimde bakıldığında bu çalışmanın COVID-19 salgınının başladığı günden beri sosyal hizmet öğrencileri arasında sınırlı sayıda yapılan büyük ölçekli araştırmalardan biri olduğu dikkat çekmektedir. 6 Haziran 2020 – 2 Ocak 2021 tarihleri arasında gerçekleştirilen bu araştırmada; COVID-19 salgını sürecinin öğrencilerin yaşamları üzerindeki etkisi sosyodemografik, akademik, sosyal, duygusal, ekonomik ve psikolojik açılardan ortaya konulmaya çalışılmıştır. Bunlara ek olarak,

bu çalışma kapsamında salgının öğrencilerin psikolojik sağlıklarına etkisi araştırılarak öğrencilerin salgın sürecine uyum sağlama kapasiteleri de değerlendirilmiştir. Bu bağlamda çalışma, karantina ve kısıtlamalar süresince öğrenci yaşamına ilişkin bir dizi değerli ve benzersiz ayrıntılı bilgiler sunmaktadır.

Salgın sürecinin öğrencilerin yaşamı üzerindeki etkilerinin araştırıldığı çalışmanın ilk bölümünde katılımcı öğrencilerin yarısından fazlasının COVID-19 hastalığına doğrudan maruz kaldığı ortaya çıkmıştır. Bu bağlamda katılımcıların önemli çoğunluğu sırasıyla kendine ayırdığı zamanın artması (%58), ailesine (%47) ve hayatına (%40) verdiği önemin artması gibi olumlu yanıtlar vermişlerdir. Olumlu bu boyutlar İspanya'da sosyal hizmet öğrencileriyle gerçekleştirilen araştırma ile benzerlikler taşımaktadır. Söz konusu çalışmaya katılan öğrenciler daha iyi iletişim kurma, daha önce rahatça ifade edemediği duygularını daha açık ifade edebilme gibi kazanımları olduklarını da ifade etmişlerdir (Gomez-Ciriano, 2020). Küresel ölçekte 62 ülkeden 30.383 öğrenciyle gerçekleştirilmiş bir başka araştırma ise öğrencilerin günde en az bir kez çevrim içi iletişim kurduğunu ve iletişim kurdukları kişilerin öncelikli olarak aileleri (%52) ve birlikte yaşadıkları veya yakın oldukları arkadaşlarıyla (%47,8) görüştiklerini ortaya koymaktadır (Aristovnik ve diğerleri, 2020). Bu bulgular, salgının olumlu etkilerinin olduğunu ve salgın öncesi döneme göre öğrencilerin aileleriyle daha fazla zaman geçirerek iletişim yoğunluklarının arttığını göstermektedir. Salgının yarattığı kısıtlamalar günlük uğraşların boyut değiştirmesine ve iletişim yoğunluğunun artmasına, çevreleriyle olan ilişkilerine verdikleri değerin artmasına ve kendilerine, doğaya, inanç ve manevi süreçlere daha fazla zaman ayırma ve önem vermelerine yol açmıştır (Kasapoğlu, 2020).

Salgının olumsuz etkileri arasında olması muhtemel alkol ve sigara kullanımına ilişkin değişimin de incelendiği bu çalışmada katılımcıların %80'den fazlası alkol ve/veya sigara kullanmadığı; kullananların ise bu alışkanlıklarında anlamlı bir değişikliğin olmadığı ortaya çıkmıştır. Bu konuda yapılan araştırmalar incelendiğinde ABD'de 507 üniversite öğrencisi üzerinde yapılan bir çalışmada; öğrencilerin alkol kullanımının anlamlı bir şekilde düştüğü (%96) ortaya çıkmıştır (Graupensperger ve diğ., 2021). Salgın sürecinde öğrencilerin alkol kullanımının düştüğünü (%83) gösteren benzer araştırmalar da (Jaffe ve diğ., 2021; Barbosa ve diğ., 2020) bulunmaktadır. Bu bulgular araştırmamızla doğrudan benzerlik göstermese de salgının alkol kullanımı üzerinde esasen artırıcı bir etkisi olmadığı açıktır.

COVID-19 salgınının dünya genelinde bireylerin duygusal ve psikolojik olarak refahları üzerinde etkileri olduğu gibi üniversite öğrencileri üzerinde de önemli etkileri mevcuttur (Brooks ve diğ., 2020; Pan, 2020; Liu ve diğ., 2020). Dahası dezavantajlı grupta yer alan öğrencilerin, salgın nedeniyle eğitim, ekonomi ve sosyal yaşamlarında karşılaştıkları zorlukların ciddi düzeyde psikolojik baskı yarattığı da ifade edilmektedir (Cao ve diğ., 2020). Bahsi geçen çeşitli riskler karşısında bu çalışmada öğrencilerin en çok ailelerinden (%67,4), öğretim elemanlarından (%30,5) ve genel olarak üniversitelerinden (%30,5) destek aldığı saptanmıştır. Öte yandan öğrencilerin yaşamları üzerinde

pozitif etki yaratan bu desteklerin, ruh sağlığı üzerinde koruyucu ve destekleyici bir katkı sağlaması önemli bir bulgu olarak karşımıza çıkmaktadır.

Bilindiği üzere Türkiye'deki üniversiteler, salgın sürecinde yüz yüze eğitimi iptal ederek akademik süreçleri çevrim içi ortama taşımışlardır. Bazı üniversiteler için, çevrim içi eğitim yeni olmamakla birlikte çoğu üniversite bu tür öğretim biçimiyle ilk kez karşılaşmıştır. Geçişin hazırlıksız ve hızlı olması nedeniyle öğrenme-öğretme ortamlarının organizasyonunu doğru bir şekilde planlamak ve değerlendirmek için yeterli zaman olmamıştır (Sahu, 2020). Ayrıca uzaktan eğitime geçiş demek basit bir şekilde ders materyallerinin çevrim içi alana taşınması demek değildir. Dolayısıyla bu geçişle birlikte dersler gerçek zamanlı video konferans, önceden kaydedilmiş derslerin ve sunumların öğrencilere gönderilmesiyle ve yazılı iletişim yöntemleriyle gerçekleştirilmeye başlanmıştır. Ancak bu hızlı ve hazırlıksız geçiş, uzaktan eğitimi ve eğitimin niteliğini olumsuz etkilemiştir.

Uzaktan eğitime geçişte öncesinde uzaktan eğitim deneyiminin olmaması da (%75,8) öğrencilerin çeşitli zorluklarla karşılaşmalarına neden olmuştur. Bu noktada bu çalışmada; derslerin yoğunluğunun arttığı (%47,3), derslerin niteliğinin ve verimliliğinin düştüğü (%78,9), içeriğinde uygulama olan derslerin niteliğinden öğrencilerin memnun kalmadıkları (%40,1) saptanmıştır. Ayrıca bu çalışmadaki bulgularla benzerlik gösteren araştırmalarda, öğrencilerin yüklerinin ve dolayısıyla destek ihtiyaçlarının arttığı görülmektedir (Banks ve diğ., 2020; Aristovnik ve diğ., 2020). Diğer taraftan Z kuşağında yer alan öğrencilerin (dijital okur-yazarlıklarının yüksek olması nedeniyle) uzaktan eğitime geçişte karşılaşılan zorlukların üstesinden daha kolay geldikleri de belirtilmektedir (Kamarianos ve diğ., 2020).

Uzaktan eğitime geçişte ders yüklerinin artması, öğrencilerin farklı boyutlarda sorunlar yaşamasına da yol açmıştır. Bununla birlikte öğrencilerin etkin bir şekilde ders çalışabilmesi için alt yapının yeterli olup olmaması önemli bir bileşen olarak karşımıza çıkmaktadır. Benzer biçimde bu çalışmada da öğrencilerin, internet hızının/kotasının yetmemesi (%36,3), kişisel bilgisayarlarının olmaması (%33) ve ders kaynaklarının yetersiz olması (%30,3) gibi nedenlerle uzaktan eğitim sürecinde zorlandıkları saptanmıştır. Literatürdeki çalışmalar öğrencilerin benzer zorluklar yaşadıklarını, bu yüzden eğitim süreçlerinde zorlandıklarını ortaya koymaktadır (Owusu-Fordjour ve diğ., 2020; Sahu, 2020). Ancak öğrencilerin salt alt yapı ile ilgili imkansızlıklarının tek başına olumsuz sonuçlara neden olduğunu belirtmek yeterli değildir. Bu noktada öğrencilerin öz disiplini, motivasyonu ve ders çalışma alışkanlıkları konusundaki eksikliklerin de zorluklar yaşamalarına neden olduğu söylenebilir. Ayrıca artan ders yükü nedeniyle yaşadıkları stres ve kaygı seviyeleri de öğrencileri olumsuz etkilemektedir (Handel ve diğ., 2020; Adnan, 2020).

Her ne kadar bazı öğretim elemanlarının ve öğrencilerin, uzaktan eğitime ilişkin yüksek istekleri olsa da özellikle sosyal hizmet eğitiminin kalitesine ilişkin endişeler de bulunmaktadır (Burgess ve Sievertsen, 2020). Bu noktada bu çalışmada uzaktan eğitimde zorlanan öğrencilerin, gelecekle ilgili plan ve beklentilerinin de olumsuz etkilendiği (%74,9) saptanmıştır. Dahası öğrenciler (%52,5) bir

sonraki eğitim-öğretim döneminde yüz yüze eğitimi tercih ettiklerini belirtmişlerdir. Diğer taraftan uzaktan eğitim sürecindeki bu olumsuz durumlar, uzaktan eğitim sürecinin, mesleki yeterliliğe ve yetkinliğe ne düzeyde katkı sağlayabildiği tartışmasını da ortaya koymaktadır.

Psikolojik sağlık, bir bireyin ruhunu bir insan olarak ben-ötesi bir doğaya entegre etmekle ilgilidir ve bu süreçte ruh önemli bir anahtar işlevi görmektedir (Richardson ve diğ., 2002). Dolayısıyla psikolojik sağlık, zorlu bir duruma uyum sağlama ve başarılı olma veya tehdit edici bir durumda performans sonuçlarına ulaşmak için olumlu bir perspektif geliştirme süreci ve kapasitesidir (Johnson, 2008). Sosyal hizmet öğrencileri salgın sürecinde uzaktan eğitime geçiş, ders yükünün artması, uzaktan eğitimle ilgili yeterli alt yapıya sahip olmamaları ve pedagojik gereksinim ve beklentilerin yanı sıra salgın kuralları, kısıtlamalar, ekonomik zorluklar ve ailesel sorumluluklar gibi karmaşık sorunlar yaşamışlardır. Dolayısıyla COVID-19 salgını öğrencilerin psikolojik sağlıkları üzerinde çeşitli etkilere yol açmıştır.

Psikolojik sağlık, stresli yaşam olaylarının olumsuz etkilerini azaltan ve uyumu kolaylaştıran yapı olarak kavramsallaştırılmaktadır (Wagnild ve Young, 1993). Bu tanımlamanın aksine araştırma bulguları ve demografik bilgiler göz önünde bulundurulduğunda katılımcı öğrencilerin psikolojik sağlık düzeyleri arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık olmadığını ortaya koymaktadır. Ancak sınıf seviyesi açısından irdelendiğinde birinci sınıfta öğrenim gören sosyal hizmet öğrencilerinin psikolojik sağlık düzeyleri (%81) üst sınıftakilere göre daha yüksektir. Üniversite yaşamında akranlarıyla sosyalleşme süreçleri sekteye uğrayan öğrencilerin stres ve kaygı düzeyleri artmakta (Bekaroğlu ve Yılmaz, 2020; Çelebi, 2020) dolayısıyla psikolojik sağlık seviyeleri azalmaktadır. Üst sınıflardaki öğrencilerin birinci sınıftaki öğrencilere göre düşük düzeyde psikolojik sağlığa sahip olmaları, bu öğrencilerin daha fazla akran ilişkisi içerisinde olduklarıyla ve alışlagelmiş eğitim sistemlerindeki bozulmalardan daha fazla etkilenmeleriyle açıklanabilir. Bu değerlendirme tersten okunduğunda birinci sınıfta öğrenim gören öğrencilerin salgından ötürü uzaktan eğitim sürecinin devam etmesi nedeniyle akranlarıyla henüz yüz yüze tanışma ve sosyalleşme imkânı bulamamaları, bu öğrencilerin psikolojik açıdan daha az etkilenmelerini sağlamıştır şeklinde açıklanabilir. Çünkü bu süreçte üniversite birinci sınıftaki öğrenciler, üniversite yaşamını yüz yüze eğitimin ve kampüs hayatının sunduğu olanakların ötesinde büyük oranda uzaktan eğitim süreciyle deneyimlemiştir.

Öte yandan ailede sunulan yüksek sosyal desteğin, öğrencilerin psikolojik iyilik hallerine ve dolayısıyla bu öğrencilerin psikolojik sağlık düzeyine önemli katkıları olduğu belirtilmektedir (Cohen ve Wills, 1985; Malkoç ve Yalçın, 2015; Prime ve diğ., 2020). Benzer biçimde araştırma bulguları, hiçbir ailesel faktörün uzaktan eğitim sürecini olumsuz etkilemediğini belirten öğrencilerin psikolojik sağlık düzeylerinin, çeşitli ailesel zorlukların uzaktan eğitim sürecini olumsuz etkilediğini belirten öğrencilerinkinden daha yüksek olduğunu ortaya koymuştur. Ayrıca araştırmada yer alan öğrencilerin ve ailelerinin, COVID-19 sürecinden olumsuz etkilenmelerine rağmen bu etkinin

uzaktan eğitim sürecine olumsuz etki yapmadığını düşünen öğrencilerin psikolojik sağlamlıkları da daha yüksek çıkmıştır. Benzer şekilde araştırmamızda uzaktan eğitimde kullanılan araçları yeterli görenlerin ve hiçbir faktörün uzaktan eğitimi etkilemediğini düşünen öğrencilerin psikolojik sağlamlık seviyeleri de daha yüksek bulunmuştur. Bu noktada alan yazındaki bulgular dikkate alındığında mevcut araştırma bulguları açıkça göstermektedir ki olumlu tutuma sahip öğrencilerin psikolojik sağlamlık seviyelerinin, olumlu tutuma sahip olmayanlara göre daha yüksek olduğu ve bu yönüyle alan yazınla benzer sonuçlar görüldüğü söylenebilir (Killgore ve diğ., 2020).

SONUÇ VE ÖNERİLER

COVID-19 salgını döneminde sosyal hizmet bölümü öğrencilerinin sosyal yaşamda ve uzaktan eğitim sürecinde yaşadıkları sorunların psikolojik sağlamlıklarına göre farklılık gösterip göstermediğinin incelendiği bu araştırmanın sonucuna göre; katılımcıların psikolojik sağlamlık düzeyleri ortalamanın biraz üzerinde bulunmuş; cinsiyet ve diğer sosyodemografik değişkenlere göre farklılık bulunmamıştır. COVID-19 salgını nedeniyle ev ortamından uzaktan eğitime katılan öğrencilerin kaygı, stres, uyku ve yeme bozukluğu, düzensizlik ve kontrolsüzlük, dijital ortamlarda aşırı vakit geçirme, aile içi sorunlar gibi olumsuzluklar yaşadığı görülmüştür. Dolayısıyla salgın sürecinin ve uzaktan eğitimin öğrencilerin psikolojik durumlarını olumsuz etkilediği söylenebilir.

Araştırmadan elde edilen sonuçlara göre; uzaktan eğitimde kullanılan araçları yeterli görmeyen öğrencilerin psikolojik sağlamlıkları, bu süreçte yeterli bilgilendirme ve danışmanlık desteği sunulmadığını düşünen öğrencilerin psikolojik sağlamlık düzeylerinin diğer öğrencilere göre daha düşük olduğu görülmüştür. Bu duruma ek olarak uzaktan eğitimde internet erişiminin, tablet ve bilgisayar gibi araçların olmayışının öğrencilerin derse katılımlarını olumsuz etkilediği bilinmektedir. Araştırmada; öğrencilerin internet kotasının/hızının yetmemesi, kişisel bilgisayarının olmaması ve ders kaynaklarının yetersiz olması nedeniyle uzaktan eğitimde zorlandıkları görülmüştür.

Katılımcıların çoğunluğunun uzaktan eğitim deneyimlerinin olmaması, bu süreçte teknik destek hizmetlerinin yeterli bulunmaması katılımcıları olumsuz etkilerken hem canlı ders yapılmasının hem de görsel-ışitsel ders videoları ile yazılı ders materyallerinin paylaşılması, müfredat programının ve zamanın esnek olması öğrencileri olumlu etkilemiştir.

Araştırmanın sonucuna göre; uzaktan eğitime yönelik olumsuz tutuma sahip öğrencilerin üniversitenin ve öğretim elemanlarının yapmış olduğu bilgilendirmenin yeterince açık ve anlaşılır olmadığı görüşüne sahip oldukları bulunmuştur. Ayrıca katılımcıların uzaktan eğitim sürecinde ders yoğunluğunun arttığı, derslerin niteliğinin ve verimliliğinin düştüğü, uygulama dersinin niteliğinden memnun olmadıkları tespit edilmiştir. Katılımcıların yarısından biraz fazlasının ise üniversitenin ya da öğretim elemanlarının uzaktan eğitim sürecini kolaylaştırdığı ve iyileştirdiği görüşüne katıldığı saptanmıştır.

Araştırma sonucunda; katılımcıların önemli çoğunluğu derslerinin zorlaştığını ve uzaktan eğitimle birlikte eğitim-öğretime ilişkin plan ve beklentilerinin olumsuz etkilendiğini düşünmektedirler. Sosyal

hizmet bölümü öğrencilerinin yaşadığı en temel sorunlardan birisi de uygulama derslerinin yüz yüze yapılamamasıdır. Ayrıca teorik olarak işlenen pek çok sosyal hizmet dersinde de sınıf içi uygulamaları gerçekleştirmek mümkün olamamıştır. Bunun yerine ağırlıklı olarak ödevlerle bu durumun telafi edilmesi yoluna gidilmiştir. Bu süreçte meslek örgütü ya da bazı sivil oluşumların uzaktan eğitim yöntemiyle vaka temelli ve süpervizyon odaklı uygulama eğitimleri verdikleri görülmüştür. Ancak bu eğitimlerden sınırlı sayıda öğrenci yararlanabilmiştir.

Bu araştırmadan elde edilen veriler üniversitelerin sosyal hizmet bölümü öğrencileriyle sınırlıdır. Dolayısıyla farklı sağlık ve sosyal bilim alanlarında öğrenim gören öğrencileri kapsayan ileri araştırmaların yapılması önerilmektedir. Ayrıca salgın ve uzaktan eğitim sürecinde öğrencilerin psikososyal durumlarını ve öğrenme performanslarını etkileyen hususları içerecek geniş katımlı araştırmalar yapılmasında da yarar görülmektedir. Bu noktada günümüz teknoloji çağındaki ve uzaktan eğitim sürecindeki derslerin öğrenciler üzerindeki etkinlik ve verimlilik araştırmaları sayesinde lisans ve lisansüstü eğitim süresince sunulan imkânların ve derslerin daha nitelikli hale getirilmesi; öğrencilerin hedeflenen yetkinlik düzeylerine ulaşip ulaşamadıkları saptanarak eğitim-öğretim süreçlerinin, ortaya çıkan bulgulardan hareketle geliştirilmesi, desteklenmesi ve günümüz koşullarına uyarlanması hedeflenmelidir (Kırılıoğlu ve Gencer, 2020). Öğrencilerin uzaktan eğitimle ilgili yaşadıkları sorunlara ilişkin olarak sosyal hizmet bölümlerinin uzaktan eğitim çalıştayları düzenleyerek, özellikle uygulama dersi için ortak dijital paylaşım platformu kurmaları, zengin içerikli ve interaktif katımlı etkinlikler düzenlemeleri gerekmektedir. COVID-19 salgını ve uzaktan eğitim sürecinde öğretim elemanı ve arkadaş desteğinden yoksun kalan öğrencilerin çevrimiçi araçlar kullanılarak destekleneceği planlı ve örgütlü psikososyal destek hizmetleri oluşturulmalıdır. Üniversiteler teknik alt yapı ve araç-gereç sorunu yaşayan öğrencileri tespit ederek bu ihtiyaçlarını karşılamaya yönelik çalışmalar yapmalıdır. Üniversitelerin ve öğretim elemanlarının kullandığı uzaktan eğitim araçları ve yöntemlerinin öğrenme performansını etkilediği düşünüldüğünde, özellikle dijital materyallerin ve ders içeriklerinin öğrencilerin talepleri doğrultusunda yeniden düzenlenmesi gerekmektedir. Öğretim elemanlarının ders sunumu, ölçme-değerlendirme ve teknoloji kullanım becerilerinin geliştirilmesi ve üniversitelerin uzaktan eğitim alt yapılarını güçlendirecek çalışmalar yapması gerekmektedir. Uygulamada etkili ve güçlü bir süpervizyon desteğinin sağlanabilmesi için uygulama yeterliliklerinin, kalite ve süpervizyon standartlarının belirleneceği akreditasyon çalışmalarının başlatılmasının yararlı olacağı değerlendirilmektedir.

ARAŞTIRMAYA İLİŞKİN ETİK BİLGİLER

Bu çalışma için araştırma öncesinde Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi Sosyal ve Beşerî Bilimler Etik Kurulu'ndan 05/06/2020 tarih ve 2020/47 sayılı karar kapsamında etik izin onayı alınmıştır.

TEŞEKKÜR

Türkiye'deki çeşitli sosyal hizmet bölümlerinden araştırmamıza katılan öğrencilerimize ve öğrencilerimize ulaşmamıza olanak sağlayan hocalarımıza destekleri için teşekkürlerimizi sunarız.

ARAŞTIRMACILARIN KATKI ORANI

Tüm yazarlar çalışmaya eşit oranda katkı sağlamışlardır.

ÇATIŞMA BEYANI

Herhangi bir potansiyel çıkar çatışması bulunmamaktadır.

KAYNAKÇA

- Adnan, M. ve Anwar, K. (2020). Online Learning amid the COVID-19 Pandemic: Students' Perspectives. *Online Submission*, 2(1), 45-51.
- Akar, A. (2018). *Çocuk ve ergenler için psikolojik sağlık geliştirme programı*. Ankara: Pegem Akademi Yayıncılık.
- Alınışık, E., Of, M., Balkaş, J., Tülemmez, S., Mirzayev, M. ve Alferra, H. (2021). Pandemi sürecinde üniversite öğrencilerinin psikolojik dayanıklılıkları ve umutsuzluklarının kariyer geleceği algısı üzerindeki etkileri. *BMIJ*, 9(1), 248-266. doi:10.15295/bmij.v9i1.1757.
- Archer-Kuhn, B., Ayala, J., Hewson, J. ve Letkemann, L. (2020). Canadian reflections on the Covid-19 pandemic in social work education: from tsunami to innovation. *Social Work Education*, 39(8), 1010-1018.
- Aristovnik, A., Keržič, D., Ravšelj, D., Tomaževič, N. ve Umek, L. (2020). Impacts of the COVID-19 pandemic on life of higher education students: A global perspective. *Sustainability*, 12(20), 8438.
- Artan, T., Atak, I., Karaman, M. ve Cebeci, F. (2020). Koronavirüs (COVID-19) salgınında sosyodemografik özellikler, psikolojik sağlık ve kaygı düzeyleri arasındaki ilişki. *Turkish Studies*, 15(6), 79-94. doi:10.7827/TurkishStudies.43882
- Azman, A., Singh, P. S. J., Parker, J. ve Ashencaen Crabtree, S. (2020). Addressing competency requirements of social work students during the COVID-19 pandemic in Malaysia. *Social Work Education*, 39(8), 1058-1065.
- Banks, S., Cai, T., de Jonge, E., Shears, J., Shum, M., Sobočan, A. M., ... & Weinberg, M. (2020). Practising ethically during COVID-19: Social work challenges and responses. *International Social Work*, 63(5), 569-583.
- Barbosa, C., Cowell, A. ve Dowd, W. (2020). How has drinking behavior changed during the COVID-19 pandemic. *Results from a Nationally Representative survey.: RTI International*.
- Baykal, E. (2020). COVID-19 bağlamında psikolojik dayanıklılık, kaygı ve yaşam doyum ilişkisi. *International Journal of Social and Economic Sciences*, 10(2), 68-80.
- Bekaroğlu, E. ve Yılmaz, T. (2020). COVID-19 ve psikolojik etkileri: Klinik psikoloji perspektifinden bir derleme. *Nesne Psikoloji Dergisi*, 8(18), 573-584. doi:10.7816/nesne-08-18-14
- Brooks, S.K.; Webster, R.K.; Smith, L.E.; Woodland, L.; Wessely, S.; Greenberg, N. ve Rubin, G.J. (2020). The psychological impact of quarantine and how to reduce it: Rapid review of the evidence. *Lancet*, 395, 912–920.
- Burgess, S. ve Sievertsen, H. H. (2020). Schools, skills, and learning: The impact of COVID-19 on

education.

- Cao, W.; Fang, Z.; Hou, G.; Han, M.; Xu, X.; Dong, J. ve Zheng, J. (2020). The psychological impact of the COVID-19 epidemic on college students in China. *Psychiatry Res.*, 287, 1–5.
- Cohen, S. ve Wills, T. A. (1985). Stress, social support, and the buffering hypothesis. *Psychological Bulletin*, 98(2), 310-357.
- Çelebi, G. Y. (2020). Covid 19 Salgınına İlişkin Tepkilerin Psikolojik Sağlık Açısından İncelenmesi. *IBAD Sosyal Bilimler Dergisi*, (8), 471-483.
- Çetin, C. ve Anuk, Ö. (2020). COVID-19 pandemi sürecinde yalnızlık ve psikolojik dayanıklılık: Bir kamu üniversitesi öğrencileri örnekleme. *Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, 7(5), 170-189.
- Dinh, L. P. ve Nguyen, T. T. (2020). Pandemic, social distancing, and social work education: Students' satisfaction with online education in Vietnam. *Social Work Education*, 39(8), 1074-1083.
- Flynn, S. (2020). Globalisation and social work education in the Republic of Ireland: Towards informed transnational social work for transnational problems such as COVID-19. *International Social Work*, 63(4), 524-537.
- Gizir, C. A. (2007). Psikolojik sağlık, risk faktörleri ve koruyucu faktörler üzerine bir derleme çalışması. *Türk Psikolojik Danışma ve Rehberlik Dergisi*, 3(28), 113-128.
- Gómez-Ciriano, E. J. (2020). Making virtue of necessity. Experiences and lessons from Spain during Covid-19. *Social Work Education*, 39(8), 1002-1009.
- Graupensperger, S., Jaffe, A. E., Fleming, C. N., Kilmer, J. R., Lee, C. M. ve Larimer, M. E. (2021). Changes in college student alcohol use during the COVID-19 pandemic: Are perceived drinking norms still relevant? *Emerging Adulthood*.
- Händel, M., Stephan, M., Gläser-Zikuda, M., Kopp, B., Bedenlier, S. ve Ziegler, A. (2020). Digital readiness and its effects on higher education student socio-emotional experiences in the context of COVID-19 pandemic.
- Hurtes, K. (1999). *The development of a measure of resiliency in youth for recreation and other social services (Unpublished doctoral dissertation)*. Clemson, SC: Clemson University.
- Hurtes, K. ve Allen, L. (2001). Measuring resiliency in youth: The resiliency attitudes and skills profile. *Therapeutic Recreation Journal*, 35(4), 333-347.
- Jaffe, A. E., Kumar, S. A., Ramirez, J. J. ve DiLillo, D. (2021). Is the COVID-19 Pandemic a High-Risk Period for College Student Alcohol Use? A Comparison of Three Spring Semesters. *Alcoholism: Clinical and Experimental Research*.
- Johnson, B. (2008). Teacher–student relationships which promote resilience at school: A micro-level analysis of students' views. *British Journal of Guidance & Counselling*, 36(4), 385-398.
- Kamarianos, I., Adamopoulou, A., Lambropoulos, H. ve Stamelos, G. (2020). Towards and understanding of university students' response in times of pandemic crisis (COVID-19). *Eur.*

J. Educ. Stud., 7, 20–40.

- Karadağ, E. ve Yücel, C. (2020). Yeni tip Koronavirüs pandemisi döneminde üniversitelerde uzaktan eğitim: Lisans öğrencileri kapsamında bir değerlendirme çalışması. *Yükseköğretim Dergisi*, 10(2), 181-192.
- Karaşar, B. ve Canlı, D. (2020). Psychological resilience and depression during the COVID-19 pandemic in Turkey. *Psychiatria Danubina*, 32(2), 273-279. doi:10.24869/psyd.2020.273
- Karataş, Z. (2020). COVID-19 pandemisinin toplumsal etkileri, değişim ve güçlenme. *Türkiye Sosyal Hizmet Araştırmaları Dergisi*, 4(1), 3-15.
- Kalaycı-Kırılıoğlu, H. İ. (2021). Sosyal hizmet eğitiminde "gatekeeping" ve mesleki uygunluk. M. Kırılıoğlu & D. Akarçay Ulutaş içinde, Sosyal hizmet eğitiminin genişleyen sınırları: Uygulama ve araştırma için bir rehber (s. 181-191). Konya: Eğitim Kitabevi.
- Kalaycı-Kırılıoğlu, H.İ., Daşbaş, S. ve Karakuş, Ö. (2020). Sosyal hizmet uygulamasında mesleki uygunluk ölçeği: Geçerlik ve güvenilirlik. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 31(3), 793-822.
- Kasapoğlu, F. (2020). COVID-19 salgını sürecinde kaygı ile maneviyat, psikolojik sağlık ve belirsizliğe tahammülsüzlük arasındaki ilişkilerin incelenmesi. *Turkish Studies*, 15(4), 599-614. doi:10.7827/TurkishStudies.44284
- Kaya, S., Kırılıoğlu, M. ve Toptaş, T. (2021). Covid-19 pandemisinin ruhsal ve psikosomatik etkilerini değerlendirme ölçeğinin geliştirilmesi: Geçerlilik ve güvenilirlik çalışması. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 32(2), 525-541. doi: 10.33417/tsh.865144
- Kırılıoğlu, M. ve Gencer, T. E. (2020). Göçmen ve Sığınmacılarla Sosyal Hizmet Dersinin Sosyal Hizmet Öğrencilerinin Suriyelilere Yönelik Algısına Etkisi. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 31(3), 1127-1152.
- Killgore, W. D., Taylor, E. C., Cloonan, S. A. ve Dailey, N. S. (2020). Psychological resilience during the COVID-19 lockdown. *Psychiatry Research*, 291, 1-2.
- Kul, A., Demir, R. ve Katmer, A. N. (2020). Covid-19 salgını döneminde psikolojik sağlamlığın yordayıcısı olarak yaşam anlamı ve kaygı. *Turkish Studies*, 15(6), 695-719. doi:10.7827/TurkishStudies.44419
- Liu, X.; Liu, J. ve Zhong, X. (2020). Psychological State of College Students During COVID-19 Epidemic. *Lancet Prepr.*
- Malkoç, A. ve Yalçın, P. (2015). Relationships among resilience, social support, coping, and psychological well-being among university students. *Turkish Psychological Counseling and Guidance Journal*, 5(43), 35–43. <https://doi.org/10.17066/pdrd.22119>.
- Masten, A. S. (2015). *Ordinary magic: Resilience in development*. New York: The Guilford Press.
- Masten, A. S. (2018). Resilience theory and research on children and families: Past, present, and promise. *Journal of Family Theory & Review*, 10(1), 12-31. doi:10.1111/jftr.12255
- Mclaughlin, H., Scholar, H. ve Teater, B. (2020). Social work education in a global pandemic: strategies, reflections, and challenges.
- Morley, C. ve Clarke, J. (2020). From crisis to opportunity? Innovations in Australian social work field

- education during the COVID-19 global pandemic. *Social Work Education*, 39(8), 1048-1057.
- Oducado, R. M., Parreño-Lachica, G. ve Rabacal, J. (2021). *Personal resilience and its Influence on COVID-19 stress, anxiety and fear among graduate students*. doi:10.2139/ssrn.3774615.
- Owusu-Fordjour, C., Koomson, C. K. ve Hanson, D. (2020). The impact of Covid-19 on learning-the perspective of the Ghanaian student. *European Journal of Education Studies*.
- Pan, H. (2020). A glimpse of university students' family life amidst the COVID-19 virus. *J. Loss Trauma*, 1–4.
- Papouli, E., Chatzifotiou, S. ve Tsairidis, C. (2020). The use of digital technology at home during the COVID-19 outbreak: Views of social work students in Greece. *Social Work Education*, 39(8), 1107-1115.
- Petra, M. M., Tripepi, S. ve Guardiola, L. (2020). How many hours is enough? The effects of changes in field practicum hours on student preparedness for social work. *Field Educator*, 10(1), 1–21. <https://fielddeducator.simmons.edu/article/>.
- Prime, H., Wade, M. ve Browne, D. T. (2020). Risk and resilience in family well-being during the COVID-19 pandemic. *American Psychological Association*, 75(5), 631-643. doi:10.1037/amp0000660.
- Richardson, G. E. ve Waite, P. J. (2002). Mental health promotion through resilience and resiliency education, *International Journal of Emergency Mental Health*, 4(1), 65-76.
- Quintiliani, L., Sisto, A., Vicinanza, F., Curcio, G. ve Tambone, V. (2021). Resilience and psychological impact on Italian university students during COVID-19 pandemic. *Distance learning and health, Psychology, Health & Medicine*, 1-12. doi:10.1080/13548506.2021.1891266.
- Sahu, P. (2020). Closure of universities due to coronavirus disease 2019 (COVID-19): impact on education and mental health of students and academic staff. *Cureus*, 12(4).
- Sood, S. ve Sharma, A. (2020). Resilience and psychological well-being of higher education students during COVID-19: The mediating role of perceived distress. *Journal of Health Management*, 22(4), 606-617. doi:10.1177/0972063420983111.
- Tavşancıl, E. (2002). *Tutumların ölçülmesi ve SPSS ile veri analizi*. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.
- Terzi, Ş. (2008). Üniversite öğrencilerinin psikolojik dayanıklılıkları ve algıladıkları sosyal destek arasındaki ilişki. *Türk Psikolojik Danışma ve Rehberlik Dergisi*, 3(29), 1-11.
- Vandepoel, I. (2016). *Samenwerken en leren op afstand: Scrum in gedistribueerde teams en een leerperspectief voor samenwerken*[Collaborating and learning remotely: Scrum in distributed teams and a learning perspective for collaboration.]. Uitgeverij Het Markdal.
- Wagnild, G. M. ve Young, H. M. (1993). Development and psychometric evaluation of the resilience scale. *Journal of Nursing Measurement*, 1(2), 165-178.
- Walsh, C. A., Gulbrandsen, C. ve Lorenzetti, L. (2019). Research practicum: An experiential model for social work research. *Sage Open*, 9(2), 1–11.

<https://doi.org/10.1177/2158244019841922>.

- Williams, T., Gomez E., Hill E., Milliken T., Goffa J., Gregory, N. (2013). The Resiliency and Attitudes Skills Profile: An assessment of factor structure. *Illuminare: A Student Journal in Recreation, Parks, and Leisure Studies*, 11(1), 16-30.
- Ye, Z., Yang, X., Zeng, C., Wang, Y., Shen, Z., Li, X. ve Lin, D. (2020). Resilience, social support, and coping as mediators between COVID-19 related stressful experiences and acute stress disorder among college students in China. *Applied Psychology: Health And Well-Being*, 12(4), 1074-1094. doi:10.1111/aphw.12211.
- Yıldırım, M. ve Arslan, G. (2020). Exploring the associations between resilience, dispositional hope, preventive behaviours, subjective well-being, and psychological health among adults during early stage of COVID-19. *Current Psychology*. doi:10.1007/s12144-020-01.
- Yuan, Y., He, X. ve Duan, W. (2020). A reflection on the current China social work education in the combat with COVID-19. *Social Work Education*, 39(8), 1019-1026.
- Zautra, A., Hall, J. S. ve Murray, K. (2010). Resilience: A new definition of health for people and communities. J. R. Reich, A. Zautra, & J. S. Hall içinde, *Handbook of Adult Resilience* (s. 3-30). New York: Guilford.

Toplum ve Sosyal Hizmet

ISSN: 2147-3374 / E-ISSN: 2602-280X

Araştırma Makalesi / Research Article

Sosyal Hizmet Uzmanlarının Özel Sektörde Çalışma Deneyimleri

Social Workers' Working Experiences in Private Sector

Sümeyye DANACIOĞLU¹, Sinan AKÇAY²

¹ Yüksek Lisans Öğrencisi, Selçuk Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi Sosyal Hizmet Anabilim Dalı, sumeyye.danacioglu@gmail.com, ORCID: 0000-0002-8709-1376

² Doç. Dr., Selçuk Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi Sosyal Hizmet Bölümü, sinan.akcay@selcuk.edu.tr, ORCID: 0000-0001-9485-5891

Başvuru: 24.02.2021
Kabul: 28.06.2021

Atıf:
Danacıoğlu, S. ve Akçay, S. (2021). Sosyal hizmet uzmanlarının özel sektörde çalışma deneyimleri. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 32(3), 995-1019.
DOI: 10.33417/tsh.886298

ÖZET

Bu araştırma sosyal hizmet uzmanlarının özel sektörde çalışma deneyimlerini keşfetmek amacıyla nitel araştırma yöntem ve teknikleri kullanılarak gerçekleştirilmiştir. Katılımcılara amaçlı örneklem yöntemi ile özel sosyal hizmet kuruluşlarına telefon ederek ulaşılmış ve 17 sosyal hizmet uzmanıyla derinlemesine görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Yapılan görüşmeler sonucu elde edilen veriler MAXQDA20 programı ile analiz edilmiştir. Analiz sonucunda sosyal hizmet uzmanlarının işe giriş süreci, sosyal hizmet uzmanlarının çalışma koşulları ve yaşadıkları sorunlar ve sosyal hizmet uzmanlarının baş etme biçimleri ve gelecek planlamaları olmak üzere üç temaya ulaşılmıştır. Sosyal hizmet uzmanlarının çoğunluğu istihdam olanaklarının sınırlı olması nedeniyle özel sektörde çalışmak zorunda olduklarını vurgulamaktadır. Sosyal hizmet uzmanları özel sektördeki istihdam olanaklarını genellikle bir basamak olarak görmekte ve mesleklerini daha iyi icra edebileceklerini düşündükleri başka bir fırsat bulduklarında işlerini değiştirmek istemektedirler. Sosyal hizmet uzmanları sahip oldukları olumsuz çalışma koşullarıyla baş etme noktasında umursamama veya işten çıkmayı düşünme gibi daha çok duygu odaklı baş etme yöntemlerini kullanmaktadırlar.

Anahtar kelimeler: Sosyal hizmet, özel sektör, nitel araştırma

ABSTRACT

This research was carried out by using qualitative research methods and techniques to discover the working experiences of social workers in the private sector. Participants were reached by calling private social service organizations using purposeful sampling method, and in-depth interviews were conducted with 17 social workers. The data obtained from the interviews were analysed with the MAXQDA20 program. As a result of the analysis, three themes were generated: the recruitment process of social workers, the working conditions and problems of social workers, and the coping styles and future planning of social workers. Most social workers emphasize that they have to work in the private sector because of the limited employment opportunities. Social workers generally view the employment opportunities in the private sector as a stepping stone and want to change their jobs when they find another opportunity to perform their profession better. Social workers use more emotion-oriented coping strategies, such as not caring or thinking about quitting, when dealing with their negative working conditions.

Keywords: Social work, private sector, qualitative research

GİRİŞ

Sosyal hizmet insan hakları, sosyal adalet, farklılıklara saygı ve ortak sorumluluk ilkelerini göz önünde bulundurarak (IFSW, 2014) bireylerin iyilik halini arttırmak, güçlenme ve sorun çözme süreçlerine destek olmak, dezavantajlı gruplara yönelik savunuculuk yapmak gibi amaçları gerçekleştirmek için çalışmalar yapan bir meslektir. Sosyal hizmet uzmanları, bu amaç ve ilkeler doğrultusunda sosyal hizmet uygulamalarını gerçekleştirmek için aldıkları lisans eğitiminden sonra kamu kurumlarında, özel kuruluşlarda ve sivil toplum kuruluşlarında istihdam edilebilmektedir (Işıkhan, Erbay, Akçay ve Ege, 2016:9). Bununla birlikte sosyal hizmet uzmanlarının son yıllarda yoğun bir şekilde istihdam sorunuyla karşı karşıya kaldıkları bilinmektedir (Karakuş, 2015:71).

Sosyal hizmet eğitiminin tarihsel süreç içindeki gelişimine bakıldığında 2007 yılına kadar 5 sosyal hizmet bölümü varken 2007 yılından sonra açılan bölüm sayısında plansız bir artışın olduğu görülmektedir. 2007 yılında 5 olan bölüm sayısının 2013 yılında 32'ye yükselerek %640 oranında arttığı belirtilmektedir (Alptekin, Topuz ve Zengin, 2014:356). Son verilere göre ise aktif olarak 42 devlet üniversitesi ve 3 tanesi Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti (KKTC)'nde yer alan 16 vakıf üniversitesi olmak üzere toplam 58 üniversitede sosyal hizmet bölümü olduğu görülmektedir (YÖK, 2020). Bunlara ek olarak açık öğretim programları da düşünüldüğünde sosyal hizmet mezunlarının sayıca fazla olduğu söylenebilir. Bu durum sosyal hizmet uzmanlarının istihdamına yansımakta ve kamuya alımlarda mezun sayısına oranla çok az sayıda uzman istihdam edilmektedir. Örneğin Sağlık Bakanlığı'nın 2020 yılında yaptığı son atamada sosyal çalışmacı kadrosu için 30 kişilik kontenjan açtığı bilinmektedir (ÖSYM, 2020). İstihdam probleminde mezun sayısının fazla olmasının etkisinin yanı sıra neo-liberal politikalarının da etkisinin olduğu yadsınamaz bir gerçektir. Neo-liberal politikaların etkisiyle devlet küçülmeye giderek sosyal devlet anlayışından uzaklaşmakta ve kendi yükümlülüklerini rekabet ve kâr odaklı bir yaklaşımın esas alındığı özel sektöre bırakmaktadır (Özateş, 2014:1-2). Dolayısıyla kamuda iş bulamayan sosyal hizmet uzmanları, özel sektördeki iş imkanlarını değerlendirmektedir. Ancak özel sektörde gerçekleştirilen sosyal hizmet uygulamalarında hizmetlerin ücretli olması¹ beraberinde bazı tartışmaları da gündeme getirmektedir. Özateş (2014:2), hizmetlerin ücretli olmasının, gereksinim duyan birçok kişinin hizmetlere ulaşmasının önünde engel oluşturacağından bahsetmektedir. Ayrıca Brown (1990:418), ücret karşılığında verilen bu hizmetlerin piyasa ekonomisinin etkilerine maruz kalarak rekabetçi bir ortamda sunulmak zorunda olduğunun altını çizmektedir. Bu durum sosyal hizmetin metalaşmasına sebep olmakta ve sosyal hizmet uzmanı ile müracaatçı arasındaki ilişkiyi zayıflatmaktadır (Ferguson ve Lavalette, 2006:313). Tsui ve Cheung (2004:438-439) bu duruma yönetimsellik kavramıyla dikkat

¹ Türkiye'de özel kuruluşlar tarafından sunulan hizmetlerin ücretlendirilmesi ile ilgili detaylı bilgilere "Özel Huzurevleri ile Huzurevi Yaşlı Bakım Merkezleri Yönetmeliği", "Engelli Bireylere Yönelik Özel Bakım Merkezleri Yönetmeliği" vb. belgeler üzerinden ulaşılabilir.

çekerek yönetimselliğin bir sonucu olarak sağlık, eğitim ve sosyal refah gibi insani hizmetlerden yararlanan kişilerin müşteri olarak görüldüğünden ve yöneticilerin toplumun yararını değil, işletmenin kârını önemseydiğinden bahsetmiştir. Bu gidişat mesleğin doğasıyla örtüşmeyen birçok durumu da beraberinde getirmekte; mesleğin kalbine kan pompalayan sosyal adalet ve hak temelinin görmezden gelinerek hizmetlerin sürdürülebilirliği ve mesleğin kökleşmesi engellenmektedir. Ayrıca bu hizmetlerin sunumunda önemli rol oynayan sosyal hizmet uzmanları, özel kuruluşlarda “şirket” çatısı altında oldukları için mesleklerinin bilgi, beceri ve değer temelinin uygulamalarına yansıtamamakta ve mesleki doyumları düşmektedir (Özcan, Attepe Özden ve İçağasioğlu Çoban, 2017:392).

Çalışma koşullarıyla ilgili yapılan çeşitli araştırmalar çalışma koşullarının hem hizmet verenlerin iş doyumlarını hem de hizmet alanlara sunulan hizmetin kalitesini etkilediğini göstermektedir (Işıkhani, 2000; Temel Eğinli, 2009; Berkün, 2010; Özbesler ve İçağasioğlu Çoban, 2010; Calitz, Roux ve Strydom, 2014; Ceylan, Gül ve Öksüz, 2016; Güzel ve Selcik, 2017; Özcan ve diğ., 2017; Zengin ve Çalış, 2017; Özmete ve Tahtacı, 2020; Öztürk ve Türk, 2020). Bununla ilgili olarak Özcan ve diğerlerinin (2017:391) yaptığı araştırmada sosyal hizmet uzmanlarının neo-liberal politikaların etkisiyle güvencesiz çalışmak zorunda kaldıkları ve bu durumun sosyal hizmetin doğasıyla örtüşmeyen uygulamalara neden olduğu vurgulanmıştır.

Dünyada küreselleşmeyle birlikte şartların çok hızlı değiştiği bilinmektedir. Sosyal hizmet mesleği için de bu değişim çok hızlı olmuştur. Mezun sayısının fazla olduğu üstelik neo-liberal politikaların da etkin olduğu bir atmosferde istihdam olanakları kısıtlanmış ve bu durum sosyal hizmet uzmanlarını özel sektörde çalışmaya yönlendirmiştir. Ancak özel sektör ile sosyal hizmetin değer ve felsefesinin ne kadar uyduğu tartışma konusudur. Alanyazın incelendiğinde kamu kurum ve kuruluşlarında çalışan sosyal hizmet uzmanlarıyla yapılan birçok araştırmaya rastlamak mümkündür (Işıkhani, 2000; Berkün, 2010; Özbesler ve İçağasioğlu Çoban, 2010; Ceylan, ve diğ., 2016; Güzel ve Selcik, 2017; Zengin ve Çalış, 2017; Özmete ve Tahtacı, 2020; Öztürk ve Türk, 2020); fakat özel sektörde çalışan sosyal hizmet uzmanlarıyla yapılan araştırmaların sınırlı olduğu (Kiremitci ve Kesen, 2019) ve bu konuda bilgi eksikliği olduğu görülmüştür. Bu araştırma da sosyal hizmet uzmanlarının özel sektörde çalışma deneyimlerini keşfetmek ve görünür kılmak amacıyla gerçekleştirilmiştir.

YÖNTEM

Bu araştırmada özel sektörde çalışan sosyal hizmet uzmanlarının mesleki deneyimlerini keşfetmek için nitel araştırma yöntemi kullanılmıştır. Nitel araştırma yönteminin seçilmesinde ulusal literatürde özel sektörde çalışan sosyal hizmet uzmanlarıyla yapılmış nitel bir araştırmanın olmaması ve konunun derinlemesine araştırılmak istenmesi yatmaktadır. Nitel araştırma, bir konunun derinlemesine ve ayrıntılı bir şekilde incelenmesini içermektedir ve incelenecek konuyla ilgili olarak birey veya grupların kendi deneyimlerini anlatarak daha görünür olmasını amaçlamaktadır (Creswell,

2013:48). Nitel araştırmada olguların buldukları bağlam içerisinde keşfedilmesi ve toplanan verilerin tümevarım yöntemi kullanılarak analiz edilmesi ön plana çıkmaktadır (Yıldırım, 1999:10). Bu araştırmada niteliksel yöntemin anlamlar ve algılar üzerinde duran fenomenolojik yaklaşım modeli (Kümbetoğlu, 2019:42) kullanılarak özel sektörde çalışan sosyal hizmet uzmanlarının mesleki deneyimlerini anlamak için nitel bir araştırma tasarlanmıştır.

Çalışma Grubu

Araştırmanın alışma grubu belirlenirken keşfedilmek istenen konuyla ilgili bilgi toplamak amacıyla bilinçli olarak tercih edilmiş kişi ve gruplarla görüşülmesi anlamına gelen amaçlı örnekleme yöntemi (Creswell, 2013:147) seçilerek araştırmaya katılım için belli kriterler belirlenmiştir. Araştırmaya uygun olarak Ankara ve Konya'daki özel sosyal hizmet kuruluşlarında en az 3 aydır çalışan veya daha önce çalışmış sosyal hizmet uzmanlarıyla derinlemesine görüşmeler yapılmıştır. Ankara ve Konya'nın coğrafi olarak birbirine yakın olmaları, sosyo-demografik olarak benzer özelliklere sahip olmaları ve yeterli sayıda araştırma yapılacak özel sosyal hizmet kuruluşuna sahip olmaları sebebiyle bu iki şehirde çalışan veya çalışma deneyimine sahip olan sosyal hizmet uzmanları örnekleme olarak seçilmiştir.

Araştırmaya katılan sosyal hizmet uzmanlarının yaş aralığı 23-54 yaş arasında değişmektedir. Yaş ortalamaları 26,3'tür. Katılımcıların şu an çalışmakta oldukları ya da daha önce çalıştıkları kuruluşlarda çalışma süreleri en az 4 ayken en fazla 5,5 yıldır. 17 sosyal hizmet uzmanından 4 tanesi o sırada çalıştığı kuruluştan önce yine özel sektörde çalışıp iş terki gerçekleştirmiş, 1 tanesi daha önce özel sektörde çalışmış fakat görüşme sırasında Aile Sosyal Destek Programı (ASDEP) personeli olarak görev yapmaktaydı ve 1 katılımcı da görüşme gerçekleştirmeden bir hafta önce iş terki gerçekleştirmesi sebebiyle herhangi bir işte alışmamaktaydı. 9 katılımcı engelli bakım merkezinde, 7 katılımcı huzurevinde ve 1 katılımcı özel eğitim ve rehabilitasyon merkezinde çalışmış ya da çalışmaktadır. Bütün katılımcıların eğitim seviyesi lisans düzeyindedir. Görüşülen 17 uzmandan sadece 2 tanesi erkektir. 12 katılımcı bekar, 1 katılımcı evli ve diğer 4 katılımcı nişanlıdır. Katılımcıların gelirleri en düşük 2020 TL iken en yüksek 3000 TL olup katılımcıların gelirlerinin ortalamaları yaklaşık olarak 2300 TL bulunmuştur. Katılımcıların 11 tanesi Ankara'da, 6 tanesi Konya'da görev yapmıştır/yapmaktadır.

Tablo 1. Katılımcılara Ait Tanıtıcı Bilgiler

	Cinsiyet	Yaş	Çalışma Süresi	Çalışılan Alan	Şehir
K1	Kadın	26	1 yıl	Engellilik	Ankara
K2	Kadın	25	11 ay	Engellilik	Ankara
K3	Erkek	24	5 ay	Engellilik	Ankara
K4	Kadın	24	5 ay	Yaşlılık	Ankara
K5	Kadın	23	4 ay	Engellilik	Ankara
K6	Kadın	23	8 ay	Yaşlılık	Ankara
K7	Kadın	26	6 ay	Yaşlılık	Ankara
K8	Kadın	23	7 ay	Engellilik	Konya
K9	Kadın	26	2,5 yıl	Engellilik	Konya
K10	Kadın	27	1,5 yıl	Engellilik	Konya
K11	Erkek	24	4 ay	Engellilik	Konya
K12	Kadın	24	11 ay	Engellilik	Konya
K13	Kadın	24	5 ay	Yaşlılık	Ankara
K14	Kadın	23	4 ay	Yaşlılık	Ankara
K15	Kadın	54	1 yıl	Yaşlılık	Ankara
K16	Kadın	29	5,5 yıl	Yaşlılık	Ankara
K17	Kadın	23	9 ay	Engellilik	Konya

Veri Oluşturma Süreci

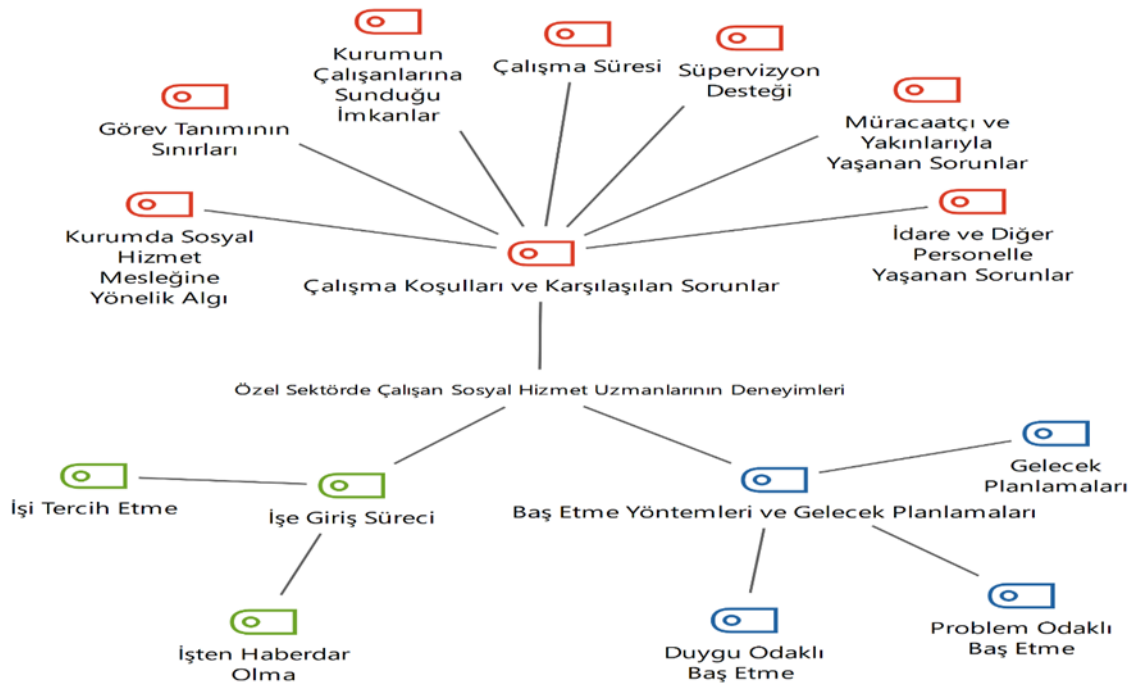
Yapılan alanyazın incelemesinden sonra veri oluşturmak amacıyla yarı yapılandırılmış görüşme formu oluşturulmuştur. Yarı yapılandırılmış görüşme formunda sosyal hizmet uzmanlarının işe giriş sürecini, çalışma koşullarını, yaşadıkları sorunları, bu sorunlarla nasıl baş ettiklerini ve gelecek planlarını öğrenmek için çeşitli sorular sorulmuştur.

Yarı yapılandırılmış görüşme formu oluşturulduktan sonra bir sosyal hizmet uzmanıyla pilot görüşme gerçekleştirilmiş ve görüşme sonrası yapılan değerlendirme ve düzenlemelerle veri oluşturma sürecine başlanmıştır. Ankara ve Konya ilindeki özel sosyal hizmet kuruluşlarının bir listesi yapılarak kuruluşlar aranmış ve sosyal hizmet uzmanlarına telefon aracılığı ile ulaşılmıştır. Ulaşılan 32 sosyal hizmet uzmanından görüşmeyi kabul eden 17 kişi ile derinlemesine görüşme gerçekleştirilmiştir. Görüşme yerine karar verilirken sosyal hizmet uzmanlarının istekleri doğrultusunda 10 uzmanla kuruluştaki görüşülürken 7 uzmanla kuruluş dışında görüşülmüştür. Kuruluştaki görüşülen sosyal hizmet uzmanlarıyla yapılan görüşmelerin çoğunluğu kurum müracaatçıları ya da personel tarafından sıkça bölünmüştür. Özellikle katılımcılardan K4, odadaki kameralardan sürekli kurum müdürünü takip ederek ve “Görüşmeye ara verelim, müdür odaya gelebilir.” gibi cümleler kurarak birkaç defa tedirginliğini dile getirmiştir. Dışarıda görüşülen sosyal hizmet uzmanlarıyla genelde kafe ortamında görüşülmüş ve orada da zaman zaman ses ve gürültü gibi sorunlarla karşılaşmıştır. Görüşmelerin süresi 30-100 dakika arasında değişiklik göstermiştir. Veriler Ekim-Kasım 2019 tarihleri arasında oluşturulmuştur.

Derinlemesine görüşmelere başlamadan önce aydınlatılmış onam formu sosyal hizmet uzmanlarına okutulmuş ve önemli noktaların üzerinde durulmuştur. Araştırmanın amacı ve içeriği hakkında bilgi verildikten sonra özellikle görüşmenin olabildiğince rahat geçmesi için gizlilik konusuna vurgu yapılmıştır. Ses kayıt cihazının kullanılması için katılımcılardan onay alınmış ve araştırmaya katılmayı kabul eden katılımcılar onam formunu imzalamıştır. Görüşmeler sonrasında katılımcıların ses kayıtları olduğu gibi yazıya aktarılmıştır. Araştırmaya katılan sosyal hizmet uzmanlarının isimleri K1, K2, K3... K17 şeklinde kodlanmıştır.

Verilerin Analizi

Veriler Braun ve Clarke'a (2006) ait 6 aşamalı tematik analiz yöntemi kullanılarak analiz edilmiştir. Söz konusu aşamalar araştırmacının veriye alışması, ilk kodların oluşturulması, temaların aranması, temaların gözden geçirilmesi, temaların tanımlanması ve isimlendirilmesi ve raporun oluşturulması şeklindedir (Braun ve Clarke, 2006:87). Veri analizi esnasında verilerin yönetilmesini kolaylaştıran MAXQDA20 nitel veri analiz programı kullanılmıştır. Analiz sonucunda; sosyal hizmet uzmanlarının (1) işe giriş süreci, (2) çalışma koşulları ve yaşanan sorunlar ile (3) baş etme yöntemleri ve geleceğe ilişkin düşünceler olmak üzere üç tema oluşturulmuştur.

Şekil 1. Araştırma Verilerinin Analizini Gösteren MAXMaps Grafiği

BULGULAR VE TARTIŞMA

Araştırmada katılımcılarla yapılan derinlemesine görüşmeler sonrasında görüşmeler analiz edilmiş ve üç ana temaya ulaşılmıştır. Bu temalardan ilki işe giriş süreci, ikincisi çalışma koşulları ve karşılaşılan sorunlar ve üçüncüsü baş etme yöntemleri ve gelecek planlamaları şeklindedir.

İŞE GİRİŞ SÜRECİ

İşten Haberdar Olma: “Bir arkadaşım vasıtasıyla.”

Özcan ve diğerlerinin (2017:386) güvencesiz çalışan sosyal hizmet uzmanlarıyla yaptıkları nitel araştırmada işe alım sürecine değinilmiş ve araştırma bulgularına göre referans sisteminin sıkça kullanılan bir yöntem olduğu belirtilmiştir. Bu araştırmada da benzer bir şekilde işten haberdar olma konusunda katılımcıların sosyal destek mekanizmalarında yer alan kişiler önemli bir rol oynamaktadır:

“Tanıdık bir personel aracılığıyla, o şekilde haberim oldu. O şekilde görüşmeye geldim. Burada çalışan bir personel aracılığıyla.”(K4, 24 yaş, Ankara)

“Yakın arkadaşımın daha doğrusu birlikte staj yaptığımız bir arkadaşımın irtibat kurması ile oldu. Kendisi burada çalışıyordu, bir arkadaşları işten çıkmış eksik varmış. Öylelikle beni çağırmış oldular, ben de başladım.”(K9, 26 yaş, Konya)

“Bir arkadaşım vasıtasıyla. Başka bir bakım merkezinde çalışan bir arkadaşım vardı, o alım yapılacağını duymuş, yetkililere söylemiş. Yetkililer benimle iletişime geçmişlerdi. Daha sonra görüşmeye geldim.”(K12, 24 yaş, Konya)

“Buradakinde de arkadaşım çalıştığı için oradaki uzmanın atanacağını söylemişti. Bu yüzden başvuru alıyorlardı. O sayede haberim oldu.”(K17, 23 yaş, Konya)

Araştırmada özel sosyal hizmet kuruluşlarında çalışmak için kuruluşların başvuru alıp almadığını internetten sürekli takip ederek ya da başvuru alınmasını beklemeden birçok kuruluşa özgeçmişini bırakarak işten haberdar olan katılımcılar da bulunmaktadır. Bununla birlikte katılımcıların kuruluştaki çalışan tanıdık bir personelin yönlendirmesiyle işten haberdar olmaları sıklıkla karşılaşılan bir durum olma niteliği taşımaktadır.

İşi Tercih Etme: “İşsizlik yüzünden mecbur kalıyor insan.”

Katılımcıların çalıştıkları işi tercih ederken mecbur kaldıkları için böyle bir tercihte bulunmaları söz konusu olmaktadır. Kamuda yeterli düzeyde alım olmaması sebebiyle katılımcıların istihdam olanakları sınırlıdır ve bu yüzden işi tercih ederken genellikle işsiz kalmamak için özel sektörü tercih ettikleri, başka bir ifadeyle “mecbur kalarak” tercih ettikleri görülmüştür:

“İşsizlik. Başka yer yoktu (Gülüyor).” (K1, 26 yaş, Ankara)

“Ben mezun olunca huzurevinde çalışacağım falan diye de düşünmüyordum. Sadece öyle geliştiği için başka yerlerden dönüş almadığım için ya da bir idealim olmadığı için burası oldu.” (K6, 23 yaş, Ankara)

“Şartlar çok acımasız. Ben baya sıkıntıdaydım, o yüzden kabul ettim. İnsan psikolojik olarak etkileniyor... İnsan etkisiz hissedince yıkılıyor... Anlaşamadık ama dediğim gibi işsizlik yüzünden mecbur kalıyor insan.” (K11, 24 yaş, Konya)

“Zaten hani başvuru yaptıklarım arasında dönen yer orasıydı. O yüzden tercih gibi bir durum olmadı. Burası kabul etti, şartları da maaş haricinde -tek içime sinmeyen maaştı ama orada da piyasayı bildiğim için maalesef ki bir direnç gösterme durumum olmadı- sistemini bildiğim için kabul ettim.”
(K17, 23 yaş, Konya)

Katılımcıların daha sonraki bölümlerde de değinileceği üzere kamuya alım olması ya da karşılığın daha iyi bir iş çıkması durumunda iş değişikliği yapmayı düşündükleri, şu an çalıştıkları özel sektörü daha iyi fırsatlar için bir basamak olarak kullandıkları görülmektedir. Yunanistan'daki sosyal hizmet uzmanlarının çalışma koşullarının incelendiği bir araştırmada da nitelikli sosyal hizmet uzmanlarının istihdam olanaklarının sınırlı olması nedeniyle, sosyal hizmet uzmanına kreş açma izni verilebilmesi örneğine benzer bir şekilde birçoğunun başka işler yaptığı vurgulanmaktadır (Dedoussi, Gregory, Georgoussi ve Kyriopoulos, 2004:266).

ÇALIŞMA KOŞULLARI VE KARŞILAŞILAN SORUNLAR

Görev Tanımının Sınırları: “Çay yaptım, kahve yaptım, odanın temizliğini yaptım.”

Hastanede çalışan sosyal hizmet uzmanlarıyla yapılan bir araştırmada mesleki açıdan yaşanan sorunlardan birinin sosyal hizmet uzmanlarının görev tanımlarının tam olarak bilinmemesi olduğu sonucuna ulaşılmıştır (Özbesler ve İçağasioğlu Çoban, 2010:43). Yine kamuda çalışan sosyal hizmet uzmanlarıyla yapılan bir araştırmada görev tanımlarının dışındaki işlere yöneltilmeyen sosyal hizmet uzmanlarının iş doyumlarının daha yüksek olduğu bulunmuştur (Işıksan, 2000:50). Bu sebeple sosyal hizmet uzmanlarından hangi işleri yapmaları beklendiği ve sosyal hizmet uzmanlarının bu işleri nasıl algıladığı iş doyumları açısından önemlidir. Özel sektörde çalışan sosyal hizmet uzmanlarına yönelik yapılan bu araştırmada ise katılımcıların görev tanımlarının her işletme sahibinin beklentisine göre değiştiği görülmüştür. Katılımcılardan bazıları belirli bir görev tanımı kapsamında çalıştığını belirtmiştir:

“Orada net bir ayırımımız var. Kuruluşumuzda o şekilde bir işlem olmuyor. Herkes kendi görevinin bilincinde. O yüzden sorumlu tutulduğum işler olduğunu düşünmüyorum.”(K12, 24 yaş, Konya)

Görev tanımının dışında iş yaptığını ifade eden katılımcılar ise bu işleri farklı bakış açılarıyla değerlendirmiştir. Kimi katılımcı görevleri olmadığı halde yapmak zorunda oldukları işleri yapmaktan rahatsızlık duyduklarını ifade etmiş, diğer katılımcılar ise kurumu sahiplenerek “Evinizde her işe nasıl koşturuyorsanız” diyerek durumdan memnun olduklarını ifade etmiştir. Görev tanımlarına uymayan işlerden rahatsızlık duyduklarını belirten katılımcıların ifadeleri şöyledir:

“Bana dedi ki ‘Bizim hem sosyal hizmet uzmanına ihtiyacımız var hem de çay kahve yapacak, getir götür işlerine bakacak birine ihtiyacımız var.’ Ben de tabii hasretim kendi alanımda çalışmaya. Direkt tamam dedim, sorun yok dedim her şeyi yaparım. Çay yaptım, kahve yaptım, odanın temizliğini yaptım...” (K13, 24 yaş, Ankara)

“Çok oluyor. Servis araçlarının temizlik ve hijyen kontrolü sonra bakım kontrolü vesaire bunların takibini ben gerçekleştiriyorum. Temiz mi diye. Binanın ve sınıfların temizlik kontrolü, lavabo veya

veli bekleme alanının temizlik kontrolünü de ben sağlıyorum. Bunu normalde rehberlik biriminin yapması gerekiyor. Çünkü yönetmelikte öyle yazıyor.” (K11, 24 yaş, Konya)

“Mesela sekreterimiz izinliyken girişte durup sırayla böyle girişe bakıyoruz. Sekreterlik oluyor, çay getir götür servisi oluyor, fotokopi getir götür daha çok böyle ayak işlerine baktırılıyor.” (K14, 23 yaş, Ankara)

Bazı sosyal hizmet uzmanları görev tanımlarına uymayan işleri yapmayı sorun olarak görmemekte ve onları isteyerek yaptıklarını belirtmektedir. Bununla birlikte söz konusu görevlerin kendilerine güven duyulduğu için verildiğini ifade etmektedirler:

“Örneğin mesela yemek yedirmek, bu bizim işimiz değildir ama bunu yapıyoruz ve yapmaktan da zevk alıyoruz açıkçası. Birebir iletişim kurma şansımız olduğu için.” (K4, 24 yaş, Ankara)

“Mesela yemek saatini yönetmek gibi, banyo saatini yönetmek gibi. Yani yönetmeliğe baktığınızda bir uzmanın orada bulunması gerekmez ama gitmediğinizde aşağıya sürekli şu telefon gelir: ‘Hocam şu hasta banyoya girmiyor.’ Mesela yarım saattir banyoya girmiyordur, siz gittiğinizde hemen banyoya girer, atıyorum yemek yemiyordur sizi görünce yemek yer. O süreçleri devam ettirmek için de yardım ettiğimiz oluyor.” (K9, 26 yaş, Konya)

“Yani burası bir aile ortamı gibi olduğu için aslında bize de çok fazla yük olarak gelmiyor onlar. Yani hani evinizde her işe nasıl koşturursunuz, burada da öyle gibi düşünün. Yaptığımız mesela banyo saatleri ve yemek saatleri ama o da çok yük olarak gelmiyor. Bir aile ortamı gibi çalıştığımız için birlik beraberlik içinde hareket ediyoruz. Bu görevler uzmanın görüş ve önerilerine değer verildiği için sosyal hizmet uzmanına güvenildiği için veriliyor. Özel kurum olması sebebiyle ilişkilerin daha samimi olması ve uzmanın önerilerinin önemsenmesi sebebiyle net iş tanımı yok diyebiliriz.” (K10, 27 yaş, Konya)

Araştırmada görev tanımları dışında iş yapmasına rağmen bu durumdan memnun olduğunu belirtilen katılımcıların yaptıkları görevlerin müracaatçılara yemek yedirme, müracaatçıların öz bakımlarına yardımcı olma gibi hizmet verilen grupla ilgili olduğu görülmektedir. Katılımcılar kendi görev tanımlarına girmediği halde müracaatçılarla ilgili sorumluluk almaktan kaçınmamakta hatta bundan mutluluk duymaktadırlar. Ancak görev tanımı dışında verilen işler temizlik, çay kahve servisi, fotokopi, sekreterlik gibi kuruluşun düzen ve işleyişiyle ilgili olduğunda bu durum katılımcıları rahatsız etmektedir.

Süpervizyon Desteği: “Ben kendim öğrendim, sen de kendin öğren!”

Süpervizyonluk, çalıştığı alanda deneyim ve bilgi sahibi olan bir kişinin, kendisine nazaran deneyimi az olan bir kişiye mesleki bilgilerini aktarması gibi temellere dayanmaktadır ve bu destekten yoksun olan sosyal hizmet uzmanlarının mesleki anlamda tükenmişlik yaşamasının daha olağan olduğu belirtilmektedir (Acar, İçağasıoğlu Çoban ve Polat, 2017:36-38). Ayrıca sosyal hizmet uzmanlarının iş stresiyle baş etme konusunda süpervizyon desteğinin önemli olduğu belirtilmektedir (Özmete ve

Tahtacı, 2020:23; Uğur ve Erol, 2015:995). Güzel ve Selcik'in (2017:2856) sosyal çalışmacılarla yaptığı bir araştırmada katılımcıların mesleki yaşamlarında en çok zorlandıkları dönemin işe yeni başladıkları dönem olduğu öğrenilmiş ve katılımcıların bu zorluğun üstesinden gelirken meslektaşları ve yöneticileri tarafından verilen süpervizyon desteğinin çok fazla katkısı olduğu vurgulanmıştır. Bu araştırmada ise bazı katılımcıların süpervizyon desteği aldığı, bazı katılımcıların ise bu hizmetten yoksun olduğu ve çeşitli sıkıntılar yaşadığı öğrenilmiştir:

"...Eski sorumlu müdür vardı burada, bana öğretmiyordu hiçbir şey, süpervizörlük yapmıyordu. 'Ben kendim öğrendim, sen de kendin öğren.' diyordu. Yani ben evrak nedir, üst yazı nedir bilmeden başladım, 2 ay boyunca böyle bocaladım." (K13, 24 yaş, Ankara)

Bir katılımcı, kuruluştaki tek sosyal hizmet uzmanının kendisi olduğu ve ilk çalışma deneyimi olduğu için kimseden süpervizyon desteği alamadığını, bu nedenle de çok zorlandığını söylemiştir:

"... Denetim geldi bize. Bakanlık işte yılda 2 defa denetlemek zorunda, geldi ve hiçbir şey yok yani. Diyor ki 'Şu hizmet içi eğitiminiz niye yok?' ben öyle bir şey bilmiyorum. Hani mevzuatı okudum en basiti ama orada her şey yazmıyor... Bu yok şu yok yani denetimde bir sürü şey çıktı. Bunun da tabii ki sebebi yani bana orada iş öğreten kimse yok... Bu benim için çok büyük sorun oldu... Kendim öğrenmeye çalışıyorum." (K6, 23 yaş, Ankara)

Bazı katılımcılar süpervizyon desteğini deneyimli sorumlu müdür ve iş arkadaşlarından aldıklarını ifade etmiştir:

"Benim sosyal servisim de bana her şeyi orada çalışan bir arkadaş anlattı, şunu nasıl yapalım dedim o tanıttı, katları bana o gösterdi, rapor nasıl yazılmalı... O konuda hiç sıkıntı yaşamadım." (K2, 25 yaş, Ankara)

"Benim kurumdaki eğitmenim K. Bey (sorumlu müdür) işte. Bu alanda 6 yıldır çalışıyor, benden deneyimli. Sağ olsun öğrendiğim her şeyi o öğretti... Sorumlu müdürümden öğrenerek eğitimsel bir süreç halinde ilerliyoruz." (K5, 23 yaş, Ankara)

Özbesler ve İçağasioğlu Çoban'ın (2010:42) hastanede çalışan sosyal hizmet uzmanlarıyla yaptığı araştırmada uzmanların sadece %35'inin süpervizyon desteği aldığı ve çoğunluğun süpervizyon desteğine ihtiyaç duyduğu öğrenilmiştir. Hem literatürdeki araştırmalarda hem de özel sektörde çalışan sosyal hizmet uzmanlarıyla yapılan bu araştırmada süpervizyon desteği aldığını belirten kişilerin bu desteği genellikle çalışma arkadaşlarından aldıkları görülmüştür. Türkiye'de kurumsal bir süpervizyon sistemi olmaması nedeniyle sosyal hizmet uzmanlarının süpervizyon desteğine olan ihtiyaçlarını bu şekilde karşılama çabası içinde olmaları olağandır. Ancak nitelikli sosyal hizmet uygulamalarının gerçekleştirilebilmesi için süpervizyon desteğinin profesyonel bir şekilde sağlanması gerekmektedir.

Kurumda Sosyal Hizmet Mesleğine Yönelik Algı: “Beni sosyal etkinlik yaptıran biri olarak görüyorlar.”

Bu bölümde sosyal hizmet disiplinin kurumda nasıl algılandığı, diğer çalışanların sosyal hizmet mesleğine yaklaşımlarının nasıl olduğu, kurumun mesleki uygulama için hangi imkanları sunduğu gibi konular irdelenmiştir. Bazı katılımcılar idarecileri tarafından gerekli görülmediklerini, yönetmelik zoruyla çalıştırıldıklarını veya mesleki rollerinin tam olarak bilinmediğini belirtmiştir:

“Sorumlu müdürümüzün tabiriyle ‘Bu yönetmelik olmasa 2 kişi çalıştırıp biraz daha fazla para veririm onlar yapar, yapılmayacak bir iş değil.’ Ama yönetmelik sınırlandırdığı için 5 kişi çalıştırıyor, çok gerekli görüp de bir ihtiyaç duyduğu için değil... İdarenin bizi şey olarak görmesi var ‘Sadece diploması için mecburiyetten çalıştırdığı kişiler.’” (K1, 26 yaş, Ankara)

“Zaten sosyal hizmeti genel olarak çok bilen yok, ne iş yapar, ne yapar. Daha çok mesela beni sosyal etkinlik yaptıran biri olarak görüyorlar, tanıyorlar.” (K14, 23 yaş, Ankara)

Işıkhan ve diğerlerinin (2016:16) sosyal hizmet öğrencileriyle yaptığı araştırmada öğrencilerin çoğunluğunun sosyal hizmet uzmanı olmakla ilgili olumlu duygular besledikleri fakat oran olarak az da olsa öğrencilerin bir kısmının mesleğin Türkiye’de saygın bir meslek olarak bilinmemesi ve çok fazla tanınmıyor olması gibi kaygıları sebebiyle sosyal hizmet uzmanı olmak konusunda olumsuz duygulara sahip oldukları sonucuna ulaşılmıştır. K1’in ifadesinde de görüldüğü üzere katılımcının çalıştığı kurumda sosyal hizmet uzmanı olmak, yetkin ve saygın bir meslek elemanı olarak görülmemektedir. Olin (2013:97) bununla ilgili olarak sosyal hizmetin kapsamı hakkında bilgi eksikliği olduğunun, sosyal hizmet uzmanlarının rollerinin anlaşılmadığının ve becerilerinin yetersiz görüldüğünün üzerinde durmaktadır. Zengin ve Çalış’ın (2017:65) yaptıkları araştırmada sosyal hizmet uzmanları, kurum yöneticilerinin sosyal hizmet mesleği ve kendi rolleri hakkında yetersiz bilgiye sahip oldukları için mesleki uygulamalarında sorun yaşadıklarını belirtmiştir. Benzer şekilde hastanede çalışan sosyal hizmet uzmanlarının mesleklerinin diğer personel ve yöneticiler tarafından tanınmadığı için çeşitli sorunlar yaşadıkları görülmüştür (Özbesler ve İçağasioğlu Çoban, 2010:43).

Katılımcılara kurumun amaçlarının sosyal hizmetin amaçlarıyla uyuşup uyuşmadığı ve sosyal hizmet uygulamaları için kurumun imkanlarının yeterli olup olmadığı sorulduğunda bu durumun kurum yöneticilerinin bakış açılarından direkt olarak etkilendiği için çok fazla değişiklik gösterdiği görülmüştür. Bu durumu olumlu değerlendiren katılımcılar, kurum yönetiminin müracaatçıların her ihtiyacıyla yakından ilgilendiğini ve hiçbir harcamadan kaçınmadığını belirtmiştir. Bunun tam aksine kurumun odak noktasının ticari kaygılar olduğunu belirten katılımcılar ise durumu çarpıcı ifadelerle anlatmıştır:

“Bir de ticari boyutta olan merkezler bunlar. İnsanlara fayda amacı gütmüyor. Ben ilk girdim, koşturuyorum çabalıyorum... Ailelerin en ufak sorunlarını bile çözmeye kalkarken ‘Sen ailelerin yanında mısın yoksa kurumun yanında mısın?’ gibi tavırlarla karşı karşıya kalabiliyoruz maalesef ki... Kurumun amacı ticari...Ben duyuyorum böyle şok oluyorum... Adam kayıt yaptırın diye her

dediğine eyvallah deniliyor... Sosyal hizmet herkesi düşünür, her bireyi düşüneceksin. Kardeşim, tamam sen böyle şeyler istiyorsun ama gerçekçi olmak lazım. Başvuruya gelen kimsenin duygularını ya da bilmemişliğini, yardıma muhtaçlığını sömürmemek gerekiyor.” (K11, 24 yaş, Konya)

“Malzeme sıkıntımız var... Hatta dedim hayrına bir eldiven alayım. Bakım için 2 eldiven veriyorlar ve 10 hastanın altını değiştiriyorlar... Yani inanılmaz. Biraz cimrilik mi diyeyim buna. Katlara eldiven koysanız herkes çat çat alsın. Yani ne yapacaklar bunlar eldivenleri takıp kukla mı oynatacaklar...” (K6, 23 yaş, Ankara)

“Mesela Anıtkabir çok güzel bir yer, engellileri götürmek istediğimizde ‘Çok uzak, servis oraya kadar gitmez’ deniyor. Evet ama Ankara gibi büyükşehirde yaşıyoruz... Bunları şirkete maddi zarar olarak görüyorlar. Biraz üzücü ama büyükşehirin avantajlarını kullanmıyoruz... Çok fazla imkan sağlanmıyor.” (K1, 26 yaş; Ankara)

Sheafor ve Horejsi (2016:41), bu konuyla ilgili olarak kurumun ihtiyaç duyulan hizmetleri sağlamaya odaklanmaktansa giderleri kısarak kâr elde etmeye çabalamasından dolayı sosyal hizmet uzmanlarının kurum yönetimiyle çatışma yaşayabileceğini belirtmiştir. Freund (2006:82), müracaatçıları kaynaklarla buluşturmaya çalışan sosyal hizmet uzmanlarının bu tür rekabet ortamlarına hazırlıklı olmaları gerektiğini belirtmektedir.

Kurumun Çalışanlarına Sunduğu İmkanlar: “Sadece barınmak ve yemek için çalışıyorum!”

Katılımcıların aldıkları gelirlere göre refah seviyelerini nasıl algıladıkları, katılımcıların içinde buldukları şartlara göre değişim göstermektedir. Örneğin ailesinin yanında kalan ve herhangi bir harcaması olmayan katılımcılar ile kendi geçimini sağlamak zorunda olduğunu belirten ya da ailesinin yanında kalan fakat ailesinin bakımını sağlamak zorunda olduğunu belirten katılımcılar aynı miktarda aldıkları gelirin yeterliliğini farklı değerlendirmektedir:

“Maddi olarak şu an da ailemin yanında olduğum için zaten bir gelire ihtiyacım yoktu. Bir uzman için bir üniversite mezunu için asla yeterli bulmuyorum asgari ücreti... Ama refah seviyesi ile alakalı olarak zaten dediğim gibi ailemin yanında olduğum için ekstra bir ihtiyacım olmadığından dolayı benim için idealdi.” (K17, 23 yaş, Konya)

“Ailemle kalıyorum, ailemle kalmıyor olsaydım burada kalıp sadece kendimi geçindiriyor olsaydım hiç geçinemeydim.” (K1, 26 yaş, Ankara)

Güzel ve Selcik’in (2017:2859) sosyal çalışmacılarla yaptığı araştırmada katılımcıların aldıkları ücretten memnun olmadıkları fakat çoğunun bekar olduğu ve aileleriyle yaşadıkları için ailelerinden para almak zorunda kalmamanın onları memnun ettiği vurgulanmaktadır.

Bununla birlikte kendisinin veya ailesinin geçimini sağlaması nedeniyle kazandığı paranın yeterli olmadığını ifade eden katılımcılar bu durumu şöyle anlatmıştır:

“Çok(!) etkiliyor. Çok(!) etkiliyor ya. Sadece şu an barınmak ve yemek için çalışıyorum... Çok(!) etkiliyor yani sosyal hayatım diye bir şey yok... Ben ailemle kalıyorum ama ailemin bakımını ben sağlıyorum. O sebepten dolayı bana pek bir şey kalmıyor.” (K12, 24 yaş, Konya)

“(Gülerek) Öldürmüyor ama süründürüyor... Burada kendi kendine yetiyorsun... Öyle olumlu bir etkisi yok. Para biriktireyim de şunu yapayım edeyim diye düşünceye giremez insan.” (K11, 24 yaş, Konya)

Katılımcılara kazançlarının gelecek planlarını nasıl etkilediği sorulduğunda çoğunluğun aldıkları maaşın yetersiz olması sebebiyle geleceklerine dair herhangi bir plan yapamadıkları öğrenilmiştir:

“Olumsuz etkiliyor, olumlu hiçbir yanı yok. Eğitim desem hani ne yapabilirim. Bir eğitime katılırsam mesela... Ben aldığım maaşla öğrenim kredimi mi ödeyim, eve bir şeyler mi alayım?... 11 aydır çalışıyorum biriktirdiğim 3.000 TL falan...” (K2, 25 yaş, Ankara)

“Kesinlikle birikim yapamıyorum. Dil eğitimi görmek istiyorum... Gittim mesela fiyatlar zaten uçuk, ben ne yiyeceğim ne ödeyeceğim. Kurtarmıyor yani.” (K13, 24 yaş, Ankara)

Bu araştırmada, söz konusu görüşlerin aksine kazancını gelecek planlaması için kullandığını ifade eden katılımcılar da bulunmaktadır. Ancak yukarıda da bahsedildiği gibi bu katılımcılar aile yanında kalmakta ya da yeme, içme, barınma gibi temel ihtiyaçlara harcama yapmadıkları için kazançlarını istedikleri şekilde kullanabilmektedir.

Araştırmaya katılan katılımcıların tamamı yemeklerinin kurum tarafından karşılandığını söylemiştir. Ancak katılımcılardan K2, bu konuyu çarpıcı ifadeler kullanarak anlatmış ve yanlış olduğunu düşündüğü uygulamaları dile getirme noktasındaki endişelerini şu şekilde ifade etmiştir:

“Yemek var. (İmalı bir bakışla ve gülerek) Yani var. Ama yemekler gerçekten çok kötü. Engelliler de o yemeklerden yiyor. Tamam yemekler listeye göre yapılıyor ama mesela kıymalı patates yemeğinde sadece patates var, kıyma şu kadar (parmağının ucuyla gösteriyor). Bu denetimlerde falan nasıl hallediyorlar bilmiyorum... ama gerçekten yemekler bazen yenecek gibi değil. Sorumlu müdürümüz işine geldiğinde şey diyor ‘Etkinliğe götüreceksiniz ama bu şişman, bunun şekeri var.’... Bunları söylediğin insan patates yiyor, şeker oranı çok yüksek, ekmek yiyorlar, her gün pilav yiyorlar. Bunları görmemezlikten geliyor, o yemekler olması gereken yemekmiş gibi... Sen bu kadar şeyin üstüne engelliye patates yedirme pilav yedirme diyemiyorsun. Sıkıyorsa de, dersin gidersen.” (K2, 25 yaş, Ankara)

Özel sektörde çalışan sosyal hizmet uzmanları hem aldıkları maaştan hem de kurumun onlara sunduğu imkanlardan genellikle memnun değillerdir. Ancak birçoğu kurumun imkanlarını bilerek “mecburi” olarak çalışmayı tercih ettiği için söz konusu imkanları da kabullenmektedir. Bununla birlikte kurumda yapılan yanlış uygulamaları dile getirmede iş güvencesizliği önemli bir engel teşkil etmektedir. Nitekim Vinokur-Kaplan, Jayaratne ve Chess (1994:110) tarafından yapılan araştırmada da kamu kurumlarında ve kâr amacı gütmeyen kurumlarda çalışan sosyal hizmet uzmanlarının özel

sektörde çalışan sosyal hizmet uzmanlarına göre daha fazla iş güvencesine sahip oldukları vurgulanmaktadır.

Çalışma Süresi: “Çalışma saatleri fazla, maaş az, izin günü az.”

Katılımcıların günlük çalışma saatleriyle ilgili olarak ortalama sekiz saat iş yerinde zaman geçiren katılımcıların çalışma saatlerini ideal buldukları fakat dokuz ve daha fazla saat iş yerinde zaman geçiren katılımcıların bu durumdan şikayetçi oldukları görülmüştür. Ayrıca beklendiği üzere katılımcılar çalışma saatleri arttıkça kendilerine ve sosyal çevrelerine zaman ayıramadıklarını belirtmektedir:

“9:00/19:00 çok saçma bir çalışma süresi... 13:00/15:00 arası öğle aram. 8 saat gibi çalışıyor gözüktüyorum ama 10 saatlik süre burada olduğu için yorucu oluyor... Ben öyle planlıyordum, sertifika veren eğitim programlarına katılıp kendimi geliştiririm diye. Eve varışım zaten 19:40’i buluyor. Sonra yeme içme derken zaten buranın mental olarak verdiği bir yorgunluk var. Akşam 22:30 oldu mu ben uyuyorum.” (K11, 24 yaş, Konya)

“Çok uzun buluyorum. Yani daha kısa olabilir mesela saatler. Herhalde buraya en erken gelen kişilerden biri benim. Öyle yani çok fazla. Çalışma saatleri fazla, maaş az, izin günü az. Yani hiçbir şekilde beklentimi karşılamıyor... Çarşamba izinliyim ama çarşamba da arkadaşlarım müsait değil hafta içi bir gün. Benim pek bir işime yaramıyor hafta içi izinli olmak... Yapmam gereken bütün işler çarşamba gününe kalıyor. O da yetişmiyor zaten ne dinlenebiliyorum ne işlerimi halledebiliyorum. Yetmiyor.” (K14, 23 yaş, Ankara)

Yoğun çalışma koşullarından dolayı iş yaşamının sosyal yaşamının önüne geçerek özel yaşama yansıdığını söyleyen K16’nın ifadeleri şöyledir:

“Yani bir kere en büyük problemlerden biri düzenli bir flört ilişkin bile olmuyor çünkü ben bir şeyi çok iyi bilirim erkek arkadaşımı bırakıp huzurevine gecenin 12’sinde sinemadan çıkıp geldiğim zamanları çok iyi bilirim... Yani iş hayatımız belirli bir süre sonra sosyal hayatımızın önüne geçiyor ve törpülemeye başlıyor. Her gün bir şey alıyor götürüyor... O yüzden iş hayatımız sosyal hayatımızın önüne geçiyor.” (K16, 29 yaş, Ankara)

Alanyazında bununla ilgili sosyal çalışmacılarla yapılan bir araştırmada iş yaşamındaki stresin sosyal hayata etkisinin sosyal hayattaki stresin iş yaşamına etkisine nazaran çok daha fazla olduğu görülmüştür. Yani sosyal çalışmacıların iş yaşamındaki stresleri sosyal hayatlarını olumsuz etkilemektedir (Özmete ve Tahtacı, 2020:19). Yine benzer bir çalışmada da sosyal çalışmacıların işten aileye doğru olan çatışmanın, aileden işe doğru olan çatışmadan daha fazla olduğu yani işteki problemlerin aile ortamına daha çok yansıdığı görülmektedir (Öztürk ve Türk, 2020:196). Bu araştırmada da olumsuz çalışma koşullarının sosyal hayatı olumsuz etkilediği ve çalışma süresinin bu olumsuz etkide büyük rol oynadığı görülmüştür.

Müracaatçı ve Yakınlarıyla Yaşanan Sorunlar: “Gece 2’de aradıklarını biliyorum.”

Araştırmaya katılan sosyal hizmet uzmanları müracaatçı ve müracaatçının yakınlarıyla yaşadıkları sorunlara dikkat çekmektedir. Söz konusu sorunlar müracaatçıların yoğun taleplerini karşılamakta yaşanan zorluklar olabileceği gibi ajitasyon ve uyum sorunları da olabilmektedir:

“... Yani alışmak istemiyorlar. Bazen diyorsunuz ki ne yapabilirim, hiçbir şey fayda etmiyor, bir yerden yakalayamıyorsunuz. Kendinizi o zaman çaresiz hissedebiliyorsunuz....” (K9, 26 yaş, Konya)

“Yıllarca o kurum içerisinde kalmış olmanın getirdiği birtakım davranış bozuklukları var. Yani sürekli talep eder vaziyetler... Yani birinin sizden çok yoğun bir şekilde bir şey beklediğini düşünün. Bir de bu birinin 120 kişi olduğunu düşünün. Bir de tabii kuruluşun kuralları var. Burada öyle bir alanda öyle bir pistte dans etmek zorunda kalıyorsunuz. O zorlayıcı.” (K8, 23 yaş, Konya)

“Alzheimer, demanslı konuklarımız biraz daha farklı. Ajitasyonları olabiliyor ya da sağlıkla ilgili biraz palyatife yönelik de bir bakım söz konusu olduğu için etkinlikler ve yapılan çalışmaların sürekliliği konusunda bazen sıkıntılar yaşayabiliyoruz.” (K15, 54 yaş, Ankara)

Bir diğer sorun alanı ise katılımcılardan özellikle huzurevinde çalışanların büyük çoğunluğu müracaatçılardansa müracaatçı yakınlarıyla sorun yaşadıklarını ifade etmiştir:

“Suçluluk psikolojisi, vicdan muhasebesi bunları aşamadıkları için kuruma yükleniyorlar, tek bir eksiklikte saldırıyorlar... Sabahtan akşama kadar ararlar, mesai saati diye bir şey var mı yok mu bilmezler. Gece 2’de aradıklarını biliyorum.” (K13, 24 yaş, Ankara)

Bizim asıl sorun yaşadığımız kişiler yaşlıların aileleri oluyor. Ailelerin bitmek tükenmek bilmeyen istekleri... Daha çok müracaatçıdan ziyade müracaatçının ailesiyle sorun yaşıyoruz.” (K4, 24 yaş, Ankara)

“Özel bir kuruluş olmasının sebeplerinden birincisi parayı bizim aldığımızı zannediyorlar. En büyük problemimiz bu... Yaşadığımız problemlerin ikincisi bizim maddi durumları birazcık ve sosyal ve kültürel seviyesi yüksek bir gruba hizmet ediyoruz. O yüzden para verdiğim için her şey, satın alabilirim düşüncesi çok var. Üçüncüsü de ego... Yani egolar çok yüksektir. Her şeyi sana yaptırabilir. Çünkü o buraya parasını vermiştir... Bir de mesai kavramları yok, gece 9 da 11 de arayabiliyorlar.” (K16, 29 yaş, Ankara)

Katılımcıların müracaatçılarla yaşadıkları problemlerin müracaatçı grubunun özelliklerinden kaynaklandığı görülmektedir. Yaşlı ve engelli birey olmak bünyesinde farklı dinamikleri barındırır da bu bireylerde ajitasyon görülebilmektedir. Örneğin kurum bakımında kalan yaşlılarla yapılan bir araştırmada kurum bakımında kalan ve özellikle demanslı olan yaşlılarda ajitasyon davranışlarına daha fazla rastlanıldığı bulunmuştur (Bayram, Usta, Altınbaş Akkaş ve Şık, 2019:182). Bir diğer sorun alanı ise müracaatçı yakınlarıdır. Özellikle huzurevlerinde belirli bir ücret karşılığında yaşlılarını bırakan yaşlı yakınları bu hizmeti satın aldıkları için çalışanlara çeşitli baskılar yapmayı

kendilerinde hak görebilmekte ve bu da muhatapları olan sosyal hizmet uzmanlarını rahatsız edebilmektedir.

İdare ve Diğer Personelle Yaşanan Sorunlar: “Neden okudum dedim yaa!”

Işıkhan'ın (2000:49) çalışmasında sosyal hizmet uzmanların yaptığı mesleki uygulamalar yöneticiler tarafından beğeniyle karşılandığında sosyal hizmet uzmanlarının iş doyumlarının arttığı vurgulanmaktadır. Bunun aksi bir durumda ise iş doyumunu düşmekte ve bu da beraberinde tükenmişliğe sebep olmaktadır. Sosyal hizmet uzmanlarının mesleki tükenmişlik yaşadıklarında mesleklerine yönelik ilgilerini kaybettikleri ve kendilerini çalıştıkları kuruma ait hissetmedikleri belirtilmektedir (Ceylan ve diğ., 2016:45). Benzer şekilde bu araştırmada da katılımcıların idareyle çeşitli problemler yaşadıkları öğrenilmiştir. Bazı katılımcılar idarenin mesleklerini değersizleştirdiğini ve verdikleri emeğin karşılığını alamadıklarını ifade etmiştir:

“...Ayrıca idarede görevi değersizleştirme olduğu için mesela sekreterimiz şu an açıktan sosyal hizmet okuyor... Mesela kendi gidiyor engelliği görüyor, sorumlu müdürümüzle konuşuyor, karar veriyorlar, bize sadece yazısını yazmak kalıyor. Bu çok can sıkıcı bir şey. Bir de geçtiğimiz Aralık-Ocak aylarında... sorumlu müdürümüz bize karşı sürekli ‘Sizin mesleki yeterliliğiniz yok.’ diyerek bizi sürekli yaftalıyordu. Bu da bir uzmanın hastayı görmeye dolmuşla gitmek istememesinden dolayı... ‘Sizin zaten mesleki yeterliliğiniz yok, siz zaten bir engelliği görmeye korkuyorsunuz.’ gibi söylemler bunlar zaten mobbing yani. O anlamda biraz zorlanıyorum. İdarenin olmadığı günlerde aşırı verimliyim (Gülüyor). Ama onlarla çatıştığım günler benim motivasyonum inanılmaz düşüyor.” (K1, 26 yaş, Ankara)

“Ne kadar akademik konuşursan konuş, o işin bi özü var ve kurucu müdür bu işin özünde. Ve nasıl konuşması gerektiğini bilmiyor. Denetim geldiği zaman “Sen konuş, sen hallet.” diyor. E tamam, peki bunun karşılığı? Sen hayır dediğinde işsiz kalıyorsun... Size yemin ederim ben bir ara diplomamı yırtıyordum, neden okudum dedim yaa! Bu insanlıksa evet insanlık ama neyine yaradı dedim.” (K3, 24 yaş, Ankara)

Bu örneklerde de görüldüğü gibi Olin (2013:94), sosyal hizmet uzmanlarının çalışma hayatlarının bazı dönemlerinde tutku ve ideallerini sorgulayabileceklerini, düşük ücret ve mesleğin değersizleşmesinin getirdiği stresle karşı karşıya kalabileceklerini belirtmektedir. Calitz ve diğerleri (2014:163), sosyal hizmet uzmanlarının uzun saatler boyunca çalışma, belirsiz iş tanımı, zor müracaatçılarla ilgilenme gibi durumlardan ötürü sınırlarının çok zorlandığını ve yaşadıkları tükenmişlikten dolayı iş değişikliği gerçekleştirebileceğini belirtmiş ve sosyal hizmet uzmanlarıyla yaptıkları araştırmada da yaklaşık yarısının mesleğini bırakmak istediği öğrenilmiştir. Benzer şekilde çocuk refahı alanında çalışan sosyal hizmet uzmanlarında çalışma koşulları, karşılanmayan beklentiler ve tükenmişliğin incelendiği bir araştırmada iş yükü, rol çatışması, mesleki özerklik ve süpervizyon desteğinin duygusal tükenme üzerinde önemli bir etkisi olduğu sonucuna ulaşılmıştır (Kim, 2011:363).

Ayrıca K1 örneğinde liyakat problemi gün yüzüne çıkmaktadır. Çalışanların liyakata uygun olmayacak şekilde görevlendirilmesi sonucunda mesleki müdahalede etik sorunlar yaşanacağı, sosyal hizmet uzmanlarının çalışma koşullarının kötüleşeceği ve dolayısıyla tükenmişlik yaşayacakları belirtilmekte ve en önemlisi dezavantajlı konumda bulunan ve hizmet gereksinimi olan müracaatçıların hak ettikleri biçimde hizmete ulaşamayacakları ifade edilmektedir (Acar ve diğ., 2017:33). Bir diğer sorun ise Ceylan ve diğerlerinin (2016:60) belirttiği üzere sosyal hizmet uzmanları aldıkları eğitimden dolayı müracaatçılarla birebir mesleki müdahale yapma beklentisiyle işe girmekte fakat sadece büro işleri yaptıklarında hayal kırıklığı yaşamaktadırlar.

Görüşmeler sırasında bazı kurumlarda müracaatçıların maddi durumuna göre imtiyazlı davranıldığı bazen de daha atılgan olan müracaatçıların isteklerinin daha fazla yerine getirildiği için müracaatçılara eşit davranılmadığı öğrenilmiştir:

“Çok para veren daha iyi hizmet alsın, her istediği olsun. O da şöyle mesela adam çok para veriyor, ekstra çayını da alıyor, kahvesini de alıyor... Ama tabii paraya göre davranış da biraz var bence. Özellikle hasta yakınına.” (K6, 24 yaş, Ankara)

“Ama hakikaten sesi daha çok çıkanlara daha çok imtiyazlı davranılıyor ve bu da haksızlığa giriyor... Ya da az önce belirttiğim gibi farklı etkinliklere hep aynı kişiler katılıyor... Bu bizim mesleğimizle gelişen bir durum ama bu idarenin koyduğu engellerden aslında onlara daha iyi görünmeye çalışmasından kaynaklanıyor.” (K1, 26 yaş, Ankara)

Sosyal hizmet uzmanının, mesleğinin etik değerlerine ve mesleki bilgisine saygı duyulmayan bir kurumda çalışıyor olması “acı” bir deneyim olarak nitelendirilmektedir (Sheafor ve Horejsi, 2016:41). Benzer şekilde Güzel ve Selcik’in (2017:2860) kamuda çalışan sosyal çalışmacılarla yaptıkları araştırmada katılımcıların mesleki değerleri ile yönetimin istekleri arasında kaldıkları ve etik ikilemler yaşadıkları görülmektedir.

BAŞ ETME YÖNTEMLERİ VE GELECEK PLANLAMALARI

Duygu Odaklı Baş Etme: “Daha çok göz ardı ederek, pek takılmamaya çalışıyorum.”

Baş etme süreci, kişinin amaç ve hedeflerinin istediği şekilde ilerlemediği zamanlarda bu durumu nasıl değerlendirdiği, ne tür tepkiler geliştirdiği, duygu ve düşüncelerini nasıl koordine ettiğiyle ilgilidir (Folkman ve Moskowitz, 2004:747). Lazarus ve Folkman’ının (1984) bu yöntemleri duygu odaklı baş etme ve problem odaklı baş etme şeklinde iki gruba ayırdığı belirtilmektedir (Akt. Eriksson, Wejaker, Danhard, Nilsson ve Kristofferzon, 2019:2). İlk olarak duygu odaklı baş etme yönteminde bireyler durumla aktif bir şekilde mücadele etmemekte fakat duygularını kontrol altına alarak olayın etkilerini en aza indirmeye çalışmaktadırlar. Bu araştırmada da bazı katılımcıların yukarıda bahsedilmiş olan idareyle yaşadıkları problemleri umursamadıkları ya da problemlere daha fazla dayanamayıp işten ayrıldıkları veya ayrılmayı düşündükleri öğrenilmiştir:

“Mesela o gün (kurum sahibinin) ‘Paranızı ben veriyorum.’ sözüne odadakiler çok içerlemiş ama ben daha ağır ithamlarda bulunulduğuna şahit olduğum için çok umursamadım. En başlarda çok duygusaldım, iş hayatını hiç bilmiyorsun, başlarda çok zorluyor... Şimdi hiç umurumda olmaz.” (K1, 26 yaş, Ankara)

“Şu an hiç üretemedim yani. Özellikle bu hafta çok kötüydüm. Böyle içimde hep şey hatta kesin (işten) çıkarım diye düşünüyordum... Kendim çözüm bulamıyorum.” (K6, 23 yaş, Ankara)

“Ben o kuruluştaki herhangi bir şeye çözüm üretemedim... Üretmeden işten ayrıldım. Üretmediğim için zaten.” (K7, 26 yaş, Ankara)

“Bazen üzüldüğüm tabii ki birileri bir şey deyip ettiği zaman. Ya da bir de hiç garanti yok burada. Bugün varsın yarın olmayabilirsin. Hani bu biraz gerçekten strese sokuyor insanı... Çözüm bulamıyorum. Daha çok göz ardı ederek, pek takılmamaya çalışıyorum. Ama üstünü kapat kapat kapat kapat bir yerde böyle patlatıyor insanı.” (K14, 23 yaş, Ankara)

İdari personelin tükenmişlik seviyelerinin farklı değişkenlere göre incelendiği bir araştırmada tükenmişlik seviyeleri yüksek çıkan çalışanların daha fazla iş değiştirmek istediği vurgulanmaktadır (Bakan ve Tombak, 2014:693). Benzer şekilde sosyal çalışmacılarla yapılan bir araştırmada aldıkları ücretten memnun olmayan sosyal çalışmacıların çalıştıkları kurumu değiştirmek istedikleri görülmektedir (Güzel ve Selcik, 2017:2859).

Problem Odaklı Baş Etme: “...Makaleler kitaplar okumaya başladım.”

Problem odaklı baş etme yönteminde bireyler durumla aktif bir şekilde mücadele ederek planlı hareket etmektedir. Örneğin çalıştığı kurumda her şeyden kendisi sorumlu olduğu için çok yoğun çalıştığını, sorumluluklarının fazlalığından dolayı izin günlerinde bile kuruma uğramak zorunda kaldığını ve bu nedenle sosyal yaşamının sekteye uğradığını belirten K13, bu soruna çözüm bulmak için attığı adımı şöyle anlatmıştır:

“Dün (müdürle) konuştum, bir sosyal hizmet uzmanı alacağız. Hatta ben ilan vereceğim, ben görüşeceğim... Problem çözümü olarak birini işe alacağız çünkü 50 yaşlıya karşılık iki sosyal hizmet uzmanı olmak zorunda yönetmelik bu şekilde. Bizim yaşlı sayımız artıyor. 55 kişiyiz ve yatış gelmeye devam ediyor. Artar yani, o yüzden birini alacağız.” (K13, 24 yaş, Ankara)

Özel sektörde çalışan sosyal hizmet uzmanlarına yönelik yapılan bir araştırmada sosyal hizmet uzmanlarının konferanslara katılma, çevrimiçi kurslar alma, akademik dergiler ve kitap okuma, hizmet içi eğitimlerden yararlanma, seminer ve çalışma gruplarından yararlanma gibi yollarla mesleki gelişimlerini destekledikleri vurgulanmaktadır (Lord ve Ludice, 2012:90). Bu araştırmada da K11, işe ilk başladığında birçok kişinin yeni işe başladığını ve bu yüzden kurumda yapılan çalışma ve işleyişle ilgili kurumun eğitim düzenlemesini beklediğini; fakat böyle bir uygulamanın olmadığını ayrıca herhangi bir süpervizyon desteği de almadığı ve çalıştığı alanda bilgi eksikliği olduğu için zorlandığını belirtmiş ve bu problemle baş ederken kitap ve makalelerden yararlandığını ifade etmiştir:

“Burada kendimi geliştirci, engelli ailelerin yaşamış olduğu zorluklar, sıkıntılar, sorunlar neler, onlara yönelik yapılan çalışmalar neler bunun üzerine makaleler kitaplar okumaya başladım. Oradaki engelli bireylerin hayatlarıyla farkındalık artıyor, bilgi seviyem artıyor, aileyi yönlendirirken ailenin sana söylemiş olduğu sorunu daha önceden bildiğin için okuduğun için gördüğün için onları kolay bir şekilde yönlendirebiliyorsun... Bu şekilde kendimi geliştirdim.” (K11, 24 yaş, Konya),

Araştırmada katılımcıların yaşadığı problemlere karşı daha çok duygu odaklı baş etme davranışı geliştirdikleri görülmüştür. Bu durum problemin niteliği ile yakından ilişkilidir. Örneğin katılımcılar özellikle idareyle anlaşmazlık yaşadıklarında işlerini kaybetme korkusuyla problemle aktif bir şekilde mücadele etmemekte fakat problemin kendileri için daha katlanabilir olması için duygularını düzenlemektedirler. Bu davranış kalıbında kurumda oturmuş bir kültürü değiştirmenin zor olacağı düşüncesi de yatabilmektedir. Bu da katılımcılar üzerinde zaman içerisinde büyük bir baskı meydana getirmekte ve iş doyumlarını azaltmaktadır. Calitz ve diğerleri (2014:163) ve Gellis (2001:30), kurum ikliminin sosyal hizmet uzmanlarının stres yönetiminde önemli bir etken olduğunu belirterek kurum yönetimi tarafından destek grupları oluşturulduğunda sosyal hizmet uzmanlarının kendilerini daha verimli hissedeceğini belirtmiştir. Bununla ilgili olarak Özmete ve Tahtacı'nın (2020:27) sosyal çalışmacıların iş stresini nasıl yönettikleriyle ilgili yaptıkları nitel bir araştırmada katılımcıların çalıştıkları kurumlarda stres yönetimiyle ilgili kurumun nasıl destek olduğu hakkında sorulan soruya bir katılımcının *“Kurum kendisi bir stres faktörü olmasın, bizi desteklemek için önlem almasına gerek yok. Çünkü bizim kendi baş etme mekanizmalarımız bulunmakta.”* şeklinde cevap vermesi dikkat çekmektedir. Özel sektörde çalışan sosyal hizmet uzmanlarıyla yapılan bu araştırmada da katılımcıların büyük çoğunluğu yaşadıkları sorunlar için kurumdan destek almamakla birlikte kurumun sebep olduğu sorunlarla baş etme noktasında işlerini kaybetme endişesi yaşadıkları için zorlanmaktadırlar.

Gelecek Planlamaları: “Kurum şartları beni oradan kurtulmaya zorluyor.”

Katılımcıların çoğunluğu yaşadıkları sıkıntılardan dolayı en kısa zamanda kamuya atanmak istediklerini ifade etmiştir:

“İşte gördüğümüz zorluklar açıkçası, ben KPSS kursuna yazıldım, daha da çok ders çalışmaya itiyor... O yüzden kurum şartları beni oradan kurtulmaya zorluyor (Gülüyor).” (K1, 26 yaş, Ankara)

“Özel sektörde kalmayı düşünmüyorum. KPSS ile atanıp daha sonra akademik anlamda ve başka bir yönde eğitim ve iş hayatımı değiştirmeyi düşünüyorum.” (K4, 24 yaş, Ankara)

“Gelecek planlarım yani kesinlikle bu işten çıkmayı istiyorum... Devleti çok istiyorum.” (K6, 23 yaş, Ankara)

“Yüksek lisansla başlayıp aynı zamanda atanıp hem alanda hem akademiye bütünleşik bir kariyer hedefim var.” (K8, 23 yaş, Konya)

“Atanmak (Gülerek). Gayet açık konuşayım, iş yaşamımla ilgili tek gelecek planım atanmak... KPSS'ye hazırlanıyorum mesela sürekli olarak atanmak istiyorum. Özel sektörde kalayım, kendimi geliştireyim düşüncesi olamıyor. Bir yerden sonra bu şartların bana yetmeyeceğini düşündüğüm için dediğim gibi hala KPSS çalışıyorum.” (K12, 24 yaş, Konya)

Işıkhana ve diğerlerinin (2016:10-13) sosyal hizmet öğrencileriyle yaptığı bir araştırmada öğrencilerin gelecek planlarına bakıldığında çoğunluğun (%71.0) mezun olduktan sonra kamuda çalışmak istediği ve yine yüksek oranda öğrencinin (%66,7) lisansüstü eğitime devam etmek istediği sonucuna ulaşılmıştır. Bu bulguları doğrular nitelikte bu araştırmadaki katılımcıların da çoğunluğu kamuda çalışmayı istemektedir ve buna ek olarak aralarında lisansüstü eğitim görmek istediğini belirten katılımcılar bulunmaktadır. Bununla ilgili olarak özel bakım merkezlerinde çalışan sosyal çalışmacıların profilini belirlemek amacıyla Kiremitçi ve Kesen'in (2019:52) yaptığı araştırmada 198 sosyal çalışmacıdan sadece %18,69'unun 4 yıl ve üzeri zamandır çalıştığı vurgulanmaktadır. Buradan hareketle görülmektedir ki özel kuruluşlarda çalışan sosyal hizmet uzmanlarının çoğunluğu çalıştıkları özel kurumları başlangıç olarak düşünmekte ve daha iyi imkanlar için basamak olarak kullanılmaktadırlar. Bu araştırmada da özel sektörde çalışan katılımcıların çoğunluğunun karşısına daha iyi bir fırsat çıktığında işlerini değiştirecekleri ya da kendi fırsatlarını yaratmak ve kamuya atanmak için sınavlara hazırlandıkları öğrenilmiştir.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Kamuya alımlarındaki düşüş ve mezun sayılarındaki artış sonucu birçok sosyal hizmet uzmanı özel sektördeki çalışma alanlarına yönelmektedir. Sosyal devlet anlayışıyla müracaatçılara ihtiyaç duyulan hizmetleri ulaştırmada aracı olan sosyal hizmet uzmanlarının, sosyal devlet anlayışını sekteye uğratan neo-liberal politikaların kapanında ve özel sektörün çatısı altında bu hizmetleri ne kadar gerçekleştirebildikleri merak edilmektedir. Neo-liberal politikalar özel sektörü daha da özel hale getiren ve odağını her zaman işletmenin kârını artırmaya yönelten yaklaşımıyla sosyal hizmet disiplinini ve dolayısıyla sosyal hizmet uzmanlarının çalışma yaşamını etkilemektedir. Bu nedenle bu araştırmada sosyal hizmet uzmanlarının özel sektördeki çalışma deneyimleri nitel araştırma yöntem ve teknikleri kullanılarak keşfedilmeye çalışılmıştır. Araştırma kapsamında Ankara ve Konya ilindeki özel kuruluşlarda çalışan ya da daha önce çalışmış 2'si erkek 15'i kadın olmak üzere 17 sosyal hizmet uzmanı ile derinlemesine görüşme gerçekleştirilmiştir. Derinlemesine görüşmeler sonrasında yapılan analizde üç ana tema elde edilmiştir.

İlk tema olan işe giriş sürecinde sosyal hizmet uzmanlarının çoğunluğunun işe girmeden önce tanıdıkları aracılığıyla işten haberdar oldukları yani sosyal destek mekanizmalarından yararlandıkları görülmüştür. Bununla bağlantılı olarak işten tanıdık aracılığıyla haberdar olan katılımcıların yine çoğunluğunun kısa süre içinde işe başladıkları görülmektedir. Katılımcılar kamuda yeterli düzeyde alım olmaması sebebiyle sınırlı olan istihdam koşullarının sonucu olarak işi tercih ederken genellikle işsiz kalmamak için tercih etmek zorunda kalmakta, başka bir ifadeyle “mecburi tercih” söz konusu olmaktadır.

İkinci tema olan çalışma koşulları ve yaşanan sorunlar başlıklı temada sosyal hizmet uzmanlarının görev tanımları, süpervizyon desteği alma durumları, sosyal hizmet uygulamalarına yönelik deneyimleri, çalışma saatleri, yaşadıkları sorunlar, kurumun çalışanlarına sunduğu imkanlar ve gelir gibi konular ele alınmıştır. Katılımcıların görev tanımlarının belli bir standardının olmadığı ve çalıştıkları kurumlara göre farklılık gösterdiği görülmüştür. Görev tanımı çerçevesinde çalıştığını ifade eden sosyal hizmet uzmanları olduğu gibi görevi olmadığı halde sekreterlik, çay kahve servisi, oda temizliği vb. yapan sosyal hizmet uzmanlarının olduğu ve bu görevlerden şikayetçi oldukları öğrenilmiştir. Bu görevlerin dışında daha çok müracaatçı odaklı olan müracaatçıya yemek yedirme, banyo yaptırılırken yanında bulunma vb. görevlerden ise kendi görevleri olmadığı halde şikayetçi olmadıkları öğrenilmiştir. Süpervizyon desteği ile ilgili sorular sorularda katılımcıların sistemli bir şekilde süpervizyon desteği almadığı görülmüştür. Daha çok kurum içindeki çalışanlara ya da ihtiyaç halinde başka kurum çalışanlarının mesleki bilgisine başvurulduğu öğrenilmiştir. Bunun aksine herhangi bir şekilde süpervizyon desteği alamayan katılımcıların zorlandıkları ve stres yaşadıkları öğrenilmiştir. Katılımcılara, sosyal hizmet uygulamalarını gerçekleştirmek için kurumun sunduğu imkanların nasıl olduğu sorulduğunda bazı kurumların bu açıdan yetersiz olduğu ve katılımcıların ifadelerine göre “şirkete maddi zarar” olduğu için kurum yönetiminin harcamaları kısıtıldığı öğrenilmiştir.

Katılımcıların aldıkları maaşları ve bunu nasıl değerlendirdikleri sorulduğunda en yüksek 3000 TL, en düşük 2020 TL olduğu öğrenilmiş ve maaşların ortalaması yaklaşık 2300 TL olduğu düşünüldüğünde üniversite mezunu olarak maaşlarını yeterli görmedikleri fakat çoğunluğunun aile yanında kalmaları nedeniyle durumu idare ettiklerini belirttikleri dikkat çekmiştir. Bunun aksine kendi geçimini ya da ailesinin geçimini sağlayan katılımcılar aldıkları maaşları yeterli bulmamaktadır. Katılımcıların müracaatçı, müracaatçı yakınları ve kurum çalışanlarından ötürü çeşitli problemler yaşadıkları görülmüştür. Özellikle özel kuruluş olması sebebiyle müracaatçı yakınları para karşılığında hizmeti satın aldıklarını düşünerek “parasını veriyoruz” yaklaşımıyla sosyal hizmet uzmanlarını zorlayıcı durumlara soktukları, müracaatçıların ise engelli ve yaşlı grubundan olduğu için ajitasyon davranışları gösterdikleri öğrenilmiştir. Diğer bir sorun olarak idareyle çatıştığı için mesleki bilgisini alana aktaramadığını ifade eden katılımcıların çalışma koşullarından memnun olmadığı görülmüştür. Çalışma saatleriyle ilgili olarak 8 saat çalışan katılımcıların herhangi bir şikâyetle bulunmadığı fakat daha fazla saat iş yerinde kalan katılımcıların hiç de azımsanmayacak sayıda olduğu ve bu durumun kişisel yaşamlarına olumsuz yansıdığı öğrenilmiştir. Ayrıca özel sektör olması sebebiyle belirlenen saatlerin dışına çıkılması da söz konusu olabilmektedir. Tüm bunlar bir arada değerlendirildiğinde özel sektördeki çalışma koşullarının ve yaşanan sorunların katılımcıların iş doyumlarına, aile ve sosyal ilişkilerine olumsuz yansımaları olduğu görülmektedir.

Üçüncü tema olan baş etme yöntemleri ve gelecek planlamaları kapsamında sosyal hizmet uzmanlarının özellikle idare ve diğer personelle yaşadıkları problemlere karşı çoğunlukla umursamama, işten çıkma veya çıkmayı düşünme gibi duygu odaklı baş etme yöntemleri geliştirdikleri görülmüştür. Katılımcıların kurumda oturmuş bir kültürün olması sebebiyle ve bu direnci

kırmanın daha zor olabileceği düşüncesiyle duygu odaklı baş etme yöntemlerini kullanmak durumunda oldukları düşünülmektedir. Ayrıca işten çıkarılma endişesi de katılımcıların baş etme yöntemlerinde önemli bir belirleyici olmaktadır. Gelecek planlamaları ile ilgili katılımcıların çoğunluğunun kamu personeli seçme sınavına odaklandığı ve en kısa zamanda devlet memuru olmak istediği öğrenilmiştir. Buna ek olarak lisansüstü eğitim almak istediğini ve sonrasında akademide ilerlemek istediği belirten katılımcılar da bulunmaktadır.

Araştırma sonuçlarıyla ilgili olarak;

- Özel sektörde çalışan sosyal hizmet uzmanlarının çalışma koşullarının iyileştirilmesi,
- İlgili yönetmeliklerde mesleki yetkinliklere dayalı görev tanımlarının yapılması ve söz konusu görev tanımlarının uygulanmasını sağlamaya yönelik denetim mekanizmalarının oluşturulması,
- Özel sektördeki kurum yöneticilerinin ve personelin sosyal hizmet mesleği konusunda bilinçlendirilmesi,
- Sosyal hizmet uzmanlarına yönelik kurumsal süpervizyon desteğinin sunulması,
- Özel sektörde sosyal hizmet uygulamalarına yönelik derslerin sosyal hizmet lisans eğitim müfredatında yer alması,
- Özel sektörde çalışan sosyal hizmet uzmanlarının deneyimlerini görünür kılacak araştırmaların yapılması önerilmektedir.

ARAŞTIRMAYA İLİŞKİN ETİK BİLGİLER

Bu araştırmanın verileri 2019 yılında toplandığı için etik kurul onayı alınmamıştır.

YAZAR KATKI ORANI BEYANI

Yazarlar araştırmaya eşit oranda katkı sağlamıştır.

ÇATIŞMA BEYANI

Bu araştırmada herhangi bir potansiyel çıkar çatışması bulunmamaktadır.

KAYNAKÇA

- Acar, H., İçağasioğlu Çoban, A. ve Polat, G. (2017). Sosyal hizmetlerde yanlış uygulamalar, etik ihlaller ve sorunlara ilişkin bir araştırma. Ankara: Türkiye Felsefe Kurumu Derneği.
- Alptekin, K., Topuz, S. ve Zengin, O. (2014). Türkiye'de sosyal hizmet eğitiminde mevcut durum: Tespitler, analizler ve öneriler. E. Atamtürk, ve E. Yaman içinde, Sosyal Hizmet Sempozyumu 2013: Türkiye'de Çocuğun Refahı ve Korunması "Kapsayıcı Bir Yaklaşım Arayışı" (s. 353-366). Kocaeli: Sempozyum Bildirileri.
- Bakan, H. ve Tombak, N. (2014). İdari personelin tükenmişlik düzeylerinin sosyo-demografik değişkenler açısından incelenmesi: Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi Örneği. Uluslararası

- Sosyal Araştırmalar Dergisi, 7(35), 681-695.
- Bayram, S., Usta E., Altınbaş Akkaş, Ö. ve şık, T. (2019). Uzun süreli kurumsal bakım alan yaşlılarda ajitasyon davranışlarının ve etkileyen faktörlerin belirlenmesi. *Florence Nightingale Hemşirelik Dergisi*, 27(2), 173-187.
- Berkün, S. (2010). Sosyal hizmet uzmanlarının çalışma hayatında karşılaştıkları mesleki sorunlar: Bursa Örneği. *Toplum ve Sosyal Hizmet Dergisi*, 21(1), 99-109.
- Braun, V. ve Clarke, V. (2006) Using thematic analysis in psychology. *Qualitative Research in Psychology* 3(2): 77-101.
- Brown, P. (1990). Social workers in private practice: What are they really doing? *Clinical Social Work Journal*, 18(4), 407-420.
- Calitz, T., Roux, A. ve Strydom, H. (2014). Factors that affect social workers' job satisfaction, stress and burnout. *Social Work*, 50(2), 153-169.
- Ceylan, H., Gül, N. ve Öksüz, M. (2016). Sosyal çalışmacılarda iş doyumunu ve tükenmişliğe etki eden faktörlerin sosyal hizmet alanlarına göre karşılaştırmalı incelenmesi. *Yalova Sosyal Bilimler Dergisi*, 6(11), 43-69.
- Creswell, J. W. (2013). Nitel araştırma yöntemleri-Beş yaklaşıma göre nitel araştırma ve araştırma deseni. (M. Bütün, ve S. B. Demir, Dü) Ankara: Siyasal Kitabevi.
- Dedoussi, A. A., Gregory, S., Georgoussi, E. ve Kyriopoulos, J. (2004). Social workers in Greece who they are and where they work. *International Social Work*, 47(2), 259-274.
- Eriksson, E., Wejaker, M., Danhard, A., Nilsson, A. ve Kristofferzon, M. L. (2019). Living with a spouse with chronic illness - The challenge of balancing demands and resources. *BMC Public Health*, 19(422), 1-9.
- Ferguson , I. ve Lavalette, M. (2006). Globalization and global justice towards a social work of resistance. *International Social Work*, 49(3), 309-318.
- Gellis, Z. D. (2001). Job stress among academic health center and community hospital social workers. *Administration in Social Work*, 25(3), 17-33.
- Güzel, B. ve Selcik, O. (2017). Sosyal çalışmacıların karşılaştıkları zorluklar ve başa çıkma yolları: Rize Örneği. *Journal of Human Sciences*, 14(3), 2848-2864.
- IFSW. (2014). *Global definition of social work*. 25.05.2021 tarihinde <https://www.ifsw.org/what-is-social-work/global-definition-of-social-work/> adresinden alındı.
- Işıkhan, V. (2000). Sosyal hizmet uzmanlarının iş doyumları. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 1(10), 38-52.
- Işıkhan, V., Erbay, E., Akçay, S. ve Ege, A. (2016). Sosyal hizmet bölümü öğrencilerinin mezuniyet sonrası gelecek planları: Ankara, Başkent ve Hacettepe üniversitesi örneği. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 27(1), 7-24
- Karakuş , B. (2015). Sosyal inceleme raporu "mevzuat düzenlemelerinde yetki ve sosyal hizmet uzmanı". *Sosyal Hizmet Uzmanları Derneği Yayını*, 57-79

- Kim, H. (2011). Job conditions, unmet expectations, and burnout in public child welfare workers: How different from other social workers? *Children and Youth Services Review*, 33, 358-367.
- Kiremitci, M. ve Kesen, N. (2019). Özel bakım merkezlerinde görev yapan sosyal çalışmacıların profili. M. Kırılıoğlu, ve H. Tekin içinde, *Güncel Sosyal Hizmet Çalışmaları* (s. 43-55). Konya: Çizgi Kitabevi.
- Kümbetoğlu, B. (2019). *Sosyolojide ve antropolojide niteliksel yöntem ve araştırma*. İstanbul: Bağlam Yayıncılık.
- Lazarus, R. S. ve Folkman, S. (1984). *Stress, appraisal, and coping*. Springer Publishing Company.
- Lord, S. A. ve Iudice, J. (2012). Social workers in private practice: A descriptive study of what they do. *Clinical Social Work Journal*, 40(1), 85-94.
- Olin, J. (2013). The public and the profession's perception of social work. *Columbia Social Work Review*, 11(1), 92-102.
- ÖSYM. (2020). *Sağlık Bakanlığı KPSS 2020/14 tercih kılavuzu*. 06.02.2021 tarihinde <https://dokuman.osym.gov.tr/pdfdokuman/2020/KPSS/TERCIH14/tablo301122020.pdf> adresinden alındı.
- Özateş, Ö. S. (2014). Sosyal hizmetleri neoliberal politikalar üzerinden okumak. 7. Ulusal Sosyal Hizmetler Kongresi 21. Yüzyılda Sosyal Hizmetler Nereye? (s. 1-9). Ankara: SHUDER.
- Özbesler, C. ve İçağasioğlu Çoban, A. (2010). Hastane ortamında sosyal hizmet uygulamaları: Ankara örneği. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 21(2), 21-46.
- Özcan, E., Attepe Özden, S. ve İçağasioğlu Çoban, A. (2017). Sosyal hizmet uzmanlarının güvencesiz çalışma biçimine ilişkin deneyimlerinin değerlendirilmesi. *Journal of Human Sciences*, 14(1), 376-395.
- Özmete, E. ve Tahtacı, A. (2020). Sosyal çalışmacıların iş yaşamında stres yönetimi üzerine nitel bir değerlendirme. *Tıbbi Sosyal Hizmet Dergisi*(15), 11-34.
- Öztürk, M. ve Türk, A. (2020). Sosyodemografik değişkenler ve iş-aile yaşam çatışmasının algılanan iş stresi üzerindeki etkisi: Sosyal hizmet kuruluşları örneği. *Sivas Cumhuriyet Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 44(1), 187-202.
- Sheafor, B. ve Horejsi, C. (2016). *Sosyal hizmet uygulaması temel teknikler ve ilkeler*. (A. Bilgen , B. Kaynarkaya, ve D. Gülmez, Çev.) Ankara: Nika Yayınevi.
- Temel Eğinli, A. (2009). Çalışanlarda iş doyumu: Kamu ve özel sektör çalışanlarının iş doyumuna yönelik bir araştırma. *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 23(3), 35-52.
- Tsui, M. ve Cheung , F. (2004). Gone with the wind: The impacts of managerialism on human services. *British Journal of Social Work*, 34, 437-442.
- Uğur, A. ve Erol, Z. (2015). Sosyal çalışmacıların çalışma hayatında karşılaştıkları stres faktörlerine yönelik kavramsal bir değerlendirme ve stres yönetimi müdahale programları. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 8(39), 987-997.
- Vinokur-Kaplan, D., Jayaratne, S. ve Chess, W. A. (1994). Job satisfaction and retention of social workers in public agencies, non-profit agencies, and private practice. *Administration in Social*

Work, 18(3), 93-121.

Yıldırım, A. (1999). Nitel araştırma yöntemlerinin temel özellikleri ve eğitim araştırmalarındaki yeri ve önemi. *Eğitim ve Bilim*, 23(112), 7-17.

YÖK. (2020). *Sosyal hizmet programı bulunan tüm üniversiteler*. 06.02.2021 tarihinde <https://yokatlas.yok.gov.tr/lisans-bolum.php?b=10193> adresinden alındı.

Zengin, O. ve Çalış, N. (2017). Sosyal hizmet uzmanlarının mesleki uygulamaları ve çalışma koşulları. *Toplum ve Sosyal Hizmet Dergisi*, 28(1), 47-67.

Toplum ve Sosyal Hizmet

ISSN: 2147-3374 / E-ISSN: 2602-280X

Araştırma Makalesi / Research Article

Sosyal Hizmetin Sorunlarına Twitter Üzerinden Bakmak: Eğitim ve İstihdam Sorunu

Looking to the Problems of Social Work through Twitter: Problems of Education and Employment

Meliha Funda AFYONOĞLU¹

¹ Arş. Gör. Dr., Selçuk Üniversitesi
Sağlık Bilimleri Fakültesi Sosyal
Hizmet Bölümü, fafyon@gmail.com,
ORCID: 0000-0002-7690-5602

Başvuru: 13.04.2021
Kabul: 26.07.2021

Atıf:
Afyonoğlu, M.F. (2021). Sosyal
hizmetin sorunlarına twitter üzerinden
bakmak: eğitim ve istihdam sorunu.
Toplum ve Sosyal Hizmet, 32(3),
1021-1044. DOI:
10.33417/tsh.915534

ÖZET

Bu araştırma, sosyal hizmetin sorunlarını, sosyal hizmet uzmanlarının, öğrencilerinin, akademisyenlerinin, kurum ve kuruluşların ve karar alma mekanizmalarında bulunan kişilerin zaman ve mekan sınırı olmaksızın bir araya geldiği Twitter platformu üzerinden öğrenmeyi amaçlamaktadır. Bu amaç doğrultusunda, 16.03.2021 tarihinde kutlanan dünya sosyal hizmet gününün bulunduğu haftada kamuya açık olarak atılan 10.000 tweet MAXQDA programı kullanılarak incelenmiştir. Sosyal hizmet uzmanları, öğrencileri ve akademisyenleri sosyal hizmetin özneleri olarak adlandırılmış, öznelerin bu hafta içerisinde Twitter'ı; dünya sosyal hizmet gününü kutlamak, sorunlarını iletmek, seminer, panel gibi etkinlikleri duyurmak, savunuculuk ve lobcilik amaçlarıyla kullandıkları görülmüştür. Tweetler "sosyal hizmet öznelerinin sorunları nelerdir?" sorusu üzerinden okunduğunda birbirleriyle ilişkili dört tema açığa çıkmıştır. Bu temalar; açıköğretim sorunu, istihdam sorunu, istihdamda unvan sorunu ve ek dersli meslek elemanlarının özlük hakları sorunudur. Araştırma sonuçları, Türkiye'de sosyal hizmet eğitimi ve istihdamı literatürüyle beraber tartışılmış, açıköğretim bölümlerinin kapatılması, sosyal çalışma görevlisi unvanı altında başka meslek gruplarının istihdam edilmemesi, ek-dersli çalışan uzmanların kısa vadede özlük haklarının geliştirilmesi ve uzun vadede kadroya geçirilmeleri temel öneriler olmuştur.

Anahtar kelimeler: Açıköğretim, istihdam, sosyal hizmet, sosyal medya, twitter

ABSTRACT

This research aims to learn the problems of social work through the Twitter platform, which allows social workers, academics, institutions, organizations and people in decision-making mechanisms to come together without time and place boundaries. For this purpose, 10,000 tweets posted publicly in the week of social work day celebrated on 16.03.2021 were analyzed with MAXQDA Program. Social workers, students, and academics were named as subjects of social work, and it is observed that the subjects' used Twitter in this week for celebrating the world social work day, communicating about their problems, announcing events such as seminars, panels, advocacy and lobbying. When the tweets read through the question which asks "what are the mentioned problems of social work subjects?", four interrelated themes are found. These themes are; open education problem, employment problem, title problem in employment and employee personal rights of social workers paid with additional course charge. Research results were discussed together with social work's literature on education and employment. Closing the open education departments, stopping the employment of other professional groups under the title of social worker, developing of employee personal rights of social workers paid with additional course charge in the short term and their nomination in the long term are the main suggestions.

Keywords: Open education, employment, social work, social media, twitter

GİRİŞ

Sosyal hizmet insan haklarını odağına alan ve bu odak doğrultusunda dezavantajlı gruplar öncelikli olmak üzere birey, grup, topluluk ve toplumla çalışarak sosyal adaleti sağlamayı amaçlayan bir meslek ve akademik disiplindir. Dünyadaki gelişimine paralel olarak, Türkiye’de sosyal hizmet gün geçtikçe mesleki ve akademik olarak değişen ve gelişen bir yapıya sahiptir. Sosyal hizmet lisans, yüksek lisans ve doktora programı sunan bölüm sayılarının artması, sosyal hizmet sunan kamu, yerel yönetim ve sivil toplum kurum ve kuruluşlarındaki artış ve farklı gruplara yönelik artan hizmetlerdeki çeşitlilik, Türkiye’de sosyal hizmet eğitiminin ve uygulamasının niceliğinin aynı zamanda istihdam olanaklarının arttığına göstergeleri olarak okunabilir. Ancak bu değişimin ve gelişimin her zaman nitelikli bir gelişimi ihtiva ettiği ve sosyal hizmetin sorunsuz bir şekilde ilerlediği ise söylenememektedir. Sosyal hizmetin sorunları; eğitime ve alana yönelik sorunlar olarak sınıflandırılabilir. Bu sınıflandırma ise sadece gruplama işlevi görmekte olup, bu sorunların birbirlerini beslediği, iç içe geçtiği ve karşılıklı neden-sonuç ilişkisinde olduğu düşünülmektedir.

Sosyal hizmet eğitimine ilişkin sorunlar; bölüm sayısının ve kontenjanlarının kontrolsüz şekilde artması, çok sayıda alandışı akademisyen istihdamı, ikinci öğretim, lisans tamamlama programları ve yüksek kontenjanlar, sınırlı uygulama ve süpervizyon desteği olmaksızın eğitim-öğretime devam eden açıköğretim fakülteleri olarak sıralanabilmektedir (Alptekin, Topuz ve Zengin, 2017). Türkiye’de 1961 yılında 30 öğrenciyle ve tek bir bölümle başlayan sosyal hizmet eğitiminin, 2006 yılı ve sonrasında sonra hızla büyüdüğü, 2019-2020 akademik yılı itibariyle Türkiye’de 70¹ sosyal hizmet lisans bölümü bulunduğu ve mezun sayısının 31 bine ulaştığı belirtilmektedir (Alptekin, 2021; İċaağasioğlu-Çoban, 2021). Yüksek kontenjanlarla açılan bu bölümlerin, fiziki ve teknik olanakların yetersizliğinin yanı sıra alandışı akademisyenlerle açılmış ve yürütülüyor olması, sosyal hizmet eğitiminde niteliksiz bir büyümenin göstergeleri olarak okunabilmektedir. Nitekim 2020 yılında sosyal hizmet lisans eğitimi sunan 70 bölümün 33’ünde sosyal hizmet lisans, yüksek lisans ya da doktora eğitimi almamış akademisyenlerin bulunduğu görülmektedir (Alptekin, 2021). Bu sorunlar, bölümler arası işbirliğinin olmayışı, her ilde yeterli sayıda sosyal hizmet kurum ve kuruluşunun bulunmayışı, süpervizyon eksikliği ile beraber düşünüldüğünde var olan sorunları derinleştirdiği ve istihdam sorunu gibi yeni sorunları açığa çıkardığı düşünülmektedir (Alptekin, 2016; Afyonoğlu, Kibarodđlu ve Demirel, 2019).

Sosyal hizmette alana yönelik sorunlar; istihdam sorunu ve mesleki yaşama ilişkin sorunlar olarak sınıflandırılabilir. Dünyadaki örgütlenmesine paralel olarak, Türkiye’de de sosyal hizmet uzmanlarının ağırlıkla kamu, daha sonra yerel yönetim, özel sektör ve sivil toplum örgütlerinde istihdam edildiği bilinmektedir. Sosyal hizmet uzmanları açısından istihdam alanında alanyazın iki önemli sorunun altını çizmektedir. Bunlardan ilki; yeterli istihdam olanağının olmamasıdır. 2000’li yılların başına kadar sosyal hizmet uzmanlarının istihdamının büyük bir sorun olmadığı, ancak “2011

¹Bu sayıya açıköğretim ve ikinciöğretim programları dahildir.

yılında açılan bölümlerin ve açıköğretim programlarının mezun vermesi ve Devlet Personel Dairesi Başkanlığı'nın kamu personeli alımlarının azaltılması” sosyal hizmette istihdam sorununun başladığı söylenebilir (Sehman ve Yolcuoğlu, 2020, s. 22). Bu bağlamda neo-liberal politikaların da etkisiyle kamu kapsamında alımların yetersiz kaldığı ve sosyal hizmet uzmanlarının yeterli kadro bulamadıkları görülmektedir (Avşar, 2019). Bu sorunla ilişkili açığa çıkan bir diğer sorunsal, “sosyal çalışma görevlisi unvanıyla” başka meslek gruplarının kamu kurum ve kuruluşlarında istihdam edilmesidir. Sosyal çalışma görevlisi unvanı; Çocuk Koruma Kanunu’nda (2005) tanımlanmış ve 2012 yılında yeniden düzenlenerek “psikolojik danışmanlık ve rehberlik, psikoloji, sosyoloji, çocuk gelişimi, öğretmenlik, aile ve tüketici bilimleri ve sosyal hizmet alanlarında eğitim veren kurumlardan mezun” meslek elemanlarını kapsayacak bir unvan haline gelmiştir (Karakuş, 2015, s.181). Sosyal hizmet uzmanlarının istihdam alanında başka meslek gruplarının istihdam edilmesinin var olan kısıtlı istihdam olanaklarını daha da kısıtladığı ve hem müracaatçılar hem de uzmanlar açısından hak kaybına sebep olduğu söylenebilmektedir. Son olarak, alanda çalışan sosyal hizmet uzmanlarının mesleki rollerinden eğiticilik, savunuculuk gibi rollerini yerine getiremedikleri, aşırı iş ve evrak yükü altında çalıştıkları, stres altında hissettikleri (Zengin ve Çalış, 2017), kurum ve kuruluşlardaki fiziksel imkanların ve personel sayısının yetersiz olduğu (Berkün, 2010), mevzuat ile ilgili sorunlar, mobbinge maruz kalma, mesleki değersizlik hissi, yetersiz maaşlar (Çüm ve Köroğlu, 2021) ve mesleki tükenmişlik (İçağasioğlu-Çoban ve Özbesler, 2016) gibi konularda sorunlar yaşadıkları görülmektedir.

Bu sorunlar yaşanan şehire, çalışılan kuruma ya da öğrenim görülen üniversiteye göre değişebilmektedir. Başka bir ifadeyle, çok sayıda alan içi akademisyen ve görece daha iyi teknik imkanlarla daha nitelikli eğitim gören ve eğitimlerinden memnun olan sosyal hizmet öğrencileri olduğu gibi (Erbay ve Sevin, 2013) fiziksel ve teknik alt yapıları yetersiz okullarda çok sayıda alan dışı akademisyenle eğitim gören sosyal hizmet öğrencileri olduğu bilinmektedir. Benzer şekilde, iş yerinde mobbing ve tükenmişlik yaşarken, psiko-sosyal destek mekanizmalarına erişemeyen sosyal hizmet uzmanları olduğu gibi, formel bir süpervizyon sistemi olmasa da akran desteği ile baş etme mekanizmaları geliştiren sosyal hizmet uzmanları vardır (Şahin-Taşgın, 2019).

Ulusal sosyal hizmet literatürü incelendiğinde, Türkiye’de sosyal hizmet literatürünün çoğunlukla nicel araştırmalardan oluştuğu ve eğitime yönelik araştırmaların sosyal hizmet bilgisinin üretiminde daha az yer kapladığı görülmektedir (Çalış ve Zengin, 2017; Tekindal, Ege ve Erim, 2019). Bununla birlikte, şehir ya da kurum bazlı çalışmanın nicel araştırmanın örnekleme yöntemlerinden biri olması (Büyüköztürk vd., 2015), araştırma yaparken karşılaşılan bürokratik engeller (Erbay, 2017), araştırma fonlarının kısıtlılığı gibi sebeplerin sosyal hizmetin sorunlarının araştırmalarda şehir ya da kurum bazlı tespit edilmesine sebep olduğu düşünülmektedir. Bu noktada, Türkiye’nin farklı şehirlerinde ve dünyanın farklı yerlerinde yaşayan öğrencilerin, uzmanların, akademisyenlerin kurum ve kuruluşların bir araya gelmesine olanak sağlayan ve mekânsal sınırlılığı olmayan sosyal medya platformları, sosyal hizmetin sorunlarını öğrenebilmek adına önemli bir bilgi alanı olarak açığa

çıkılmaktadır. Ancak sosyal hizmet ve sosyal medya kullanımı ilişkisini irdeleyen ve sosyal hizmet uzmanlarının sorunlarını sosyal medya üzerinden okuyan çalışma sayısı uluslararası literatürde görece sınırlıdır (Chan ve Holosko, 2017) ve ulusal alanyazında böyle bir çalışmaya rastlanmamıştır.

Bu bilgiler doğrultusunda, bu araştırma, Türkiye’de sosyal hizmetin sorunlarını günümüzde tüm dünyanın birbiriyle etkileşime girmesine olanak sağlayan Twitter platformu üzerinden incelemeyi amaçlamaktadır. Bu amaç doğrultusunda araştırma; “sosyal hizmet öğrenci, akademisyen, uzmanları, kurum ve kuruluşların öne çıkan sorunları nelerdir?” sorusuna Twitter platformu aracılığıyla cevap vermeye çalışılmaktadır. Bu soruya verilen cevapları incelemeden önce sosyal hizmet ve sosyal medya kullanımına yönelik alanyazına dair bilgi vermenin araştırmanın önemini anlaşılmasına katkı sunacağı düşünülmektedir.

Sosyal Hizmet ve Sosyal Medya

Özellikle 1970’li yıllardan sonra yaşanan teknolojik gelişmelerin küreselleşmeyle beraber dünyayı global bir köy haline getirdiği ve yaşadığımız çağın dijital çağ olduğu belirtilmektedir (McLuhan ve Powers, 1989). Teknolojik gelişimin getirdiği bu değişim ve dönüşüm hayatın tüm alanını etkilediği gibi, sosyal hizmet alanını, müracaatçıları, uygulamasını ve eğitimini etkilemektedir. Günümüzde teknolojik araçların sosyal hizmet uygulamasına ve eğitimine entegre edilme düzeyi; sosyal hizmet sunumunun ve eğitiminin niteliğinde belirleyici faktörlerden biri haline geldiği, sosyal hizmet ve teknoloji kullanımı arasındaki ilişkinin müracaatçı, uzman, akademisyen ve öğrenciler açısından önemli bir yer tuttuğu söylenebilmektedir (Edmunds, Thorpe ve Conole, 2012; NASW, ASWB, CSWE ve CSWA, 2017, Caplan ve Purser, 2019).

Sosyal hizmet uzmanları, müracaatçılar, öğrenciler, akademisyenler, kurum ve kuruluşlar, dijital platformları kişisel ve mesleki amaçları için kullanabilmektedir. Bu platformlardan en çok kullanılanlardan biri olan sosyal medya; sosyal hizmet uzmanları, öğrenciler ve akademisyenler tarafından bir savunuculuk aracı olarak kullanılmaktadır (Sitter ve Curnew, 2016). Küresel olarak, Uluslararası Sosyal Hizmet Uzmanları Birliği (NASW)’nin Twitter üzerinden müracaatçı haklarına ve hizmetlerin geliştirilmesine yönelik Twitter gündemleri oluşturması, Sosyal Hizmet Uzmanları Derneği (SHUDER)’in uluslararası gündemleri takip ederek ya da “sosyal hizmette açıköğretim” gibi ulusal sorunları dile getirerek sosyal medya üzerinden sesini iletmesi savunuculuk faaliyetlerine örnek olabilmektedir. Benzer şekilde, sosyal medya üzerinden akademisyenlerin öğrencilerle iletişim kurdukları, Zoom, Google Meet gibi platformları çeşitli konferans, seminer ve eğitimler için bir araç olarak kullandıkları görülmektedir. Yeni geliştiği söylenebilecek sosyal medya ve sosyal hizmet literatürü; eğitici-öğretici faaliyetler için teknoloji kullanımının yanı sıra Twitter, Instagram, Facebook gibi platformların kullanımının sosyal hizmet müfredatına dahil edilmesini önermektedir (Hitchcock ve Young, 2016; Teixeira ve Hash, 2017). Sosyal hizmet uzmanları ve müracaatçılar açısından incelendiğinde, Türkiye’de birçok kurum ve kuruluşun web sitelerinde hizmetleri ve adresleri gibi bilgilerin yer aldığı, hizmetlerini Twitter, Facebook, Instagram gibi platformlardan tanıttıkları görülmektedir. Türkiye’de çok yaygın bir uygulama olmasa da, yurtdışında sosyal hizmet

uzmanlarının çevrimiçi platformları kullanarak müracaatçıyla ilişki kurdukları görölmektedir. Sosyal hizmette çevrimiçi platformların kullanımının; müracaatçılara erişimde kolaylık sağladığı, müracaatçıyla yüz yüze/ doğrudan diyalogdan önce karşılaşmalara izin verdiği, buz kırıcı işlevi olduğu ve kartopu yöntemiyle (bir müracaatçıdan benzer durumda başka bir müracaatçıya ulaşmak) müracaatçı gruplarına özellikle gençlere erişimi sağlaması gibi sebeplerle yararlı olduğu bildirilmektedir (Chan ve Holosko, 2017). Benzer şekilde, uzmanların mesleki becerilerini ve çalıştıkları organizasyonların imkanlarını stratejik olarak kullandıklarında, çevrimiçi iletişimin özellikle kriz durumlarında vakalara ulaşmada etkili bir müdahale aracı haline geldiği belirtilmektedir (Patton, Eschmann, Elsaesse ve Bocanegra, 2016). Sosyal hizmet uzmanları için teknoloji kullanımı müracaatçıya erişimde hızlı ve etkili bir araç olmasına rağmen, müracaatçıların tacizi, gizlilik, güven ilişkisinin kurulması ve sınırların korunmasına yönelik zorluklar, etik sorunlar (Breyette ve Hill, 2015) ve uzmanların bu etik sorunlarla baş etme stratejileri tartışılmaktadır (Boddy ve Dominelli, 2017).

Dijital çağın sosyal hizmet alanını tamamen dijitalleştirdiği söylenemese de, büyük bir değişim getirdiği görölmektedir. Uluslararası sosyal hizmet örgütleri bu değişimi müracaatçılar, sosyal hizmet uzmanları, akademisyenleri ve öğrenciler adına etkili bir şekilde yönetebilmek, etik konuları belirlemek ve teknoloji kullanımında rehberlik etmesi adına dört alana ilişkin standart belirlemiştir (NASW, ASWB, CSWE ve CSWA, 2017). Bu standartlar; kamuya yönelik bilgi sağlamak, hizmetlerin dizaynı ve sunumu, müracaatçılara ilişkin bilgi toplama ve düzenleme, sosyal hizmet uzmanlarının eğitimi ve süpervizyonunu içermektedir (NASW ve diğ., 2017). Bu standartların ne kadar uygulanabildiği başka bir araştırmancının konusu olmakla beraber 2019 yılında başlayan COVID-19 pandemisine kadar sosyal hizmet uygulamasında teknoloji kullanımının özellikle gelişmekte olan ülkelerde yaygın bir uygulamadan ziyade, alternatif olarak görüldüğü ise söylenebilmektedir. Özellikle COVID-19 pandemisi ile beraber telefon danışmanlığı, mail üzerinden iletişim, çevrimiçi eğitim, söyleşi, seminer etkinlikleri sosyal hizmet uygulamasında başlıca pratikler haline gelmiştir. Pandemi döneminde uzun bir süre ev ziyaretleri gibi uygulamalar yerini kapıda görüşmelere bırakmış, bireysel görüşmeler ise telefonda danışmanlıkla yer değiştirmiştir. Benzer şekilde, sosyal hizmet eğitimi de hem Türkiye’de hem dünyada uzaktan eğitim yoluyla verilmeye başlanmıştır. COVID-19 pandemisinin beraberinde getirdiği yeni normallerin “dijital çağın resmi ilanı” olduğu söylenmektedir (Tunca, 2021).

Yaşadığımız dijital çağda sosyal hizmetin özneleri olarak tanımlanabilecek uzmanlar, akademisyenler ve öğrencilerin dijital platformları hangi amaçlarla kullandıkları ve bu dijital platformlarda hangi konulardan ve sorunlardan bahsettikleri anlamlı ve cevaplanması gereken sorular olduğu düşünülmektedir. Bu bölümde özetlendiği gibi konuyla ilgili yurt dışı araştırmalar kısıtlıdır, konuyla ilgili yurt içi araştırmaya ise rastlanmamıştır. Bu bilgiler doğrultusunda bu araştırma, Türkiye’de ve dünyada en çok kullanılan dijital platformlardan olan Twitter’da sosyal hizmet öznelerinin sorunları neler olarak açığa çıkmaktadır? sorusunu cevaplamaya çalışmaktadır.

YÖNTEM

Bu araştırma dünya sosyal hizmet günü olan 16.03.2021 tarihinin iki gün öncesinde ve sonrasında Twitter'da "sosyal hizmet" anahtar kelimesi kullanılarak elde edilen 10.000 tweet üzerinden sosyal hizmetin sorunlarını öğrenmeyi amaçlamaktadır. Bu amaç doğrultusunda, araştırma konusuna yönelik derinlemesine bilgi üretmeye, konuyu araştırma öznelerinin kendi perspektiflerinden anlamaya, açıklamaya ve kavramaya olanak sağlayan nitel araştırma yöntemi (Berg ve Lune, 2019) seçilmiştir. Nitel araştırmalarda kullanılan yaklaşımlardan biri olan fenomenoloji/olgubilim yaklaşımı; araştırılan olgunun/fenomenin araştırma öznelerinin o olguya/fenomene yükledikleri anlamlar, onunla ilgili duyguları, düşünceleri, hisleri, deneyimleri gibi tüm boyutlarıyla sunularak araştırılan olgunun kavranması amaçlandığında kullanılmaktadır (Creswell, 2016). Yaklaşımda araştırmacı, araştırılan olgu ile ilgili tüm bu perspektiflerdeki ortak özelliklerden bir çıkarım yaparak bu olgunun araştırma öznelerinin gözünden nasıl deneyimlendiğini anlamayı amaçlar (Van Manen, 1990, akt. Çarpar, 2020). Fenomenolojik yaklaşım; hali hazırda konuyla ilgili bilgi üretilmiş bir olguyla çalışılırken kullanılabileceği gibi, yeni bir olguyu açıklamak amacıyla da kullanılabilir. Tweetlerin sözel veriler olması, konuyla ilgili yurt içinde yapılan araştırmaya rastlanmaması ve yurtdışında yapılan araştırmaların sınırlı olması sebebiyle konu yeni bir fenomen olarak ele alınmış ve fenomenolojik yöntem veri toplama sürecine ve veri analizine eşlik etmiştir. Dolayısıyla araştırma nitel araştırma deseni ile tasarlanmış, ortaya çıkan fenomenleri betimlemek amacıyla fenomenolojik yöntem ve analiz için tematik analiz gerçekleştirilmiştir.

Çalışma Grubunu Belirleme ve Veri Oluşturma Süreci

Çalışma grubunun seçim yöntemini anlayabilmek için öncelikle Twitter'ın işleyişinden bahsetmek yararlı görülmektedir. Twitter; kullanıcıların 280 karakterle mesajlarını yazabilecekleri çevrim içi bir platformdur. Kişiler, mesajlarının içeriğini yansıtacak başlıkları ya da etiketleri # işareti kullanarak tweet atabilmektedir. Bu işaret Twitter'da hastag/etiket olarak adlandırılmaktadır. Örneğin dünya sosyal hizmet gününü kutlayacak bir kişi kutlama mesajının sonuna #Dünyasosyalhizmetgünü yazarsa, yazdığı mesaj bu konu hakkında atılan tüm tweetlerin bir arada bulunduğu bir başlıkta görünecektir. Başka bir deyişle, # işareti konan tüm tweetler bir havuzda toplanarak, o başlık içerisinde atılan tüm mesajlara erişilebilecektir. Değnilmesi gereken bir diğer konuya @ işaretidir. Kişiler @işaretini kullanarak mesajlarında Twitter kullanıcısı başka kişilere ulaşabilmektedir. Bu işaret Twitter'da mention/bahsetmek olarak adlandırılmaktadır. Örneğin dünya sosyal hizmet gününü kutlayacak bir kişi mesajında @SHUderGM yazarsa, Sosyal Hizmet Uzmanları Derneği Genel Merkezi'nden bahsettiği ve @işareti kullanılarak mesajların yanıtlanabileceği anlamına gelmektedir. Twitter'da oldukça fazla kullanılan bir başka özellik ise tekrar tweetle olarak Türkçeleştirilebilecek retweet özelliğidir. Kullanıcılar retweet özelliğini kullanarak atılan bir tweeti tekrar paylaşabilmektedir. Örnek olarak bir kullanıcının attığı *"ben biz olduğumuz için benim"* tweeti, başka bir kullanıcı tarafından retweet özelliği kullanılarak paylaşılabilir. Son olarak Twitter, veri tabanından çekilebilecek tweet sayısını 10.000 ile ve zaman aralığını ise bir hafta ile kısıtlamaktadır.

Einspänner, Dang-Anh ve Thimm (2014), sosyal medyada analiz yapmak için izlenmesi gereken adımları; örnekleme karar verme, veri toplama, veri analizi ve yorumlama olarak sıralamaktadır. Yazarlar örneklem seçiminde, *kelime temelli kriter* ve *kullanıcı temelli kriter* kullanılabileceğini belirtmektedir. Kelime temelli kriter; tweetlerin araştırma amacına göre hashtagler (başlık etiketleri) ya da anahtar kelimelerin aranması yoluyla örneklem belirlenmesi anlamına gelmektedir. Kullanıcı temelli kriter ise araştırma amacına göre seçilen belirli hesaplardan veri toplaması anlamına gelmektedir. Araştırmada çeşitliliğin sağlanabilmesi adına belirli hesaplar seçilmemiş, “sosyal hizmet”, “sosyal çalışma” ve “sosyal calisma” anahtar kelimesiyle arama yapılmış ve kelime temelli kriter kullanılarak veri toplanmıştır. Einspänner, Dang-Anh ve Thimm (2014) örneklem seçiminde dikkat edilmesi gereken bir diğer noktanın veri toplama sürecinin zamanlaması olduğunu belirlemektedir. Yazarlara göre, araştırmacıların zamanlama belirlerken; uzun bir zaman aralığı içerisinde az sayıda hashtagle etiketlenen tweetlerle çalışabileceğini, kelime temelli kriterle kısa bir zaman aralığı içerisinde anahtar kelime ile ilgili atılan tweetlerle çalışabileceğini ya da tek bir hesabın uzun süreli takip edilebileceğini belirtmektedir. Hashtag kullanılmadan atılan tweetler olması, Twitter’ın sınırlı sayıda veriye erişim izni vermesi ve 16 Mart zaman aralığında sosyal hizmet uzmanlarının Twitter’ı en çok kullandığı zamanlardan biri olması sebepleri göz önünde bulundurularak araştırma zamanlaması ve çalışma grubu seçilmiştir. Dolayısıyla, araştırmanın çalışma grubu, kelime temelli kriter seçimi doğrultusunda, sosyal hizmet öğrenci, akademisyen ve uzmanlarının Twitter’da en çok etkileşimde bulunduğu zamanlardan biri olan 16 Mart 2021 sosyal hizmet günü haftasında “sosyal hizmet” “sosyal çalışma” ve “sosyal calisma” anahtar kelimeleriyle atılan 10.000 tweetten oluşmaktadır.

Veri Analizi

Veri analizine başlamadan önce dünya sosyal hizmet gününün bulunduğu bir hafta boyunca konuyla ilgili atılan tweetler araştırmacı tarafından takip edilerek veri toplama sürecine başlanmış ve notlar alınmıştır. Dünya sosyal hizmet gününden iki gün sonra Twitter verileri MAXQDA programına aktarılmış ve tweetler tekrar okunmuştur. Bu doğrultuda veri temizleme süreci; sosyal ve hizmet kelimesinin aynı paragrafta geçtiği ancak sosyal hizmetle ilgili olmayan ya da konu dışı olan tweetler (çeşitli çekilişlere katılmak için atılan vb.) ve sosyal hizmet ve sosyal çalışmayı aynı anda içeren tweetler analiz dışı bırakılarak gerçekleştirilmiştir.

Veri temizleme süreci sonrasında, tematik analiz yöntemi kullanılarak, araştırmacı tarafından kodlama, kategorileştirme ve temalaştırma gerçekleştirilmiştir. Tematik analizde temalar; temaların araştırmacı tarafından literatür temel alınarak kodlamadan önce belirlendiği tümden gelimci, temaların verinin kendi içerisinde araştırmacı tarafından çıkarımsandığı tümevarımcı ya da her ikisinin de beraber kullanıldığı hibrit yöntemler kullanılarak gerçekleştirilmektedir (Fereday ve Muir-Cochrane, 2006). Bu araştırmanın veri analizinde ise tematik analizin hibrit yöntemine başvurulmuştur.

Tümevarım ve tümden gelim yöntemlerinin beraber kullanıldığı temalaştırma süreci, tweetlerin kodlanması, birbirleriyle ilişkili kodlar sınıflandırılarak kategorilendirilmesi ve birbirleriyle ilişkili kategorilerin temalandırılmasıyla gerçekleştirilmiştir. Örnek olarak, “sosyal hizmete 1000 kadro” bir kod, atama bir kategori ve istihdam sorunu bir temayı oluşturmuştur. Kodlama sürecinde MAXQDA programının sözcüksel arama özelliğinden yararlanarak veri seti yönetimi yapılmıştır. Örnek olarak sosyal hizmette 1000 kadro kodlaması yapıldıktan sonra, bu kodun geçtiği tüm tweetler sözcüksel arama özelliği kullanılarak taranmıştır. Bu taramadan sonra retweetler otomatik olarak 1000 kadro koduyla kodlanmış, diğer tweetler ise incelenerek uygun tweetler otomatik kodlama kullanılarak sosyal hizmette 1000 kadro olarak kodlanmış ve veri setinin yönetilmesi mümkün olmuştur².

Araştırmacının sosyal hizmet akademisyeni olarak konuyla ilgili bilgi birikimi ve deneyiminin olması aynı zamanda araştırma tasarımında literatürden yararlanmış olmasından dolayı açıköğretim ve istihdam sorunu temaları tümden gelimci temalara örnek teşkil etmektedir. Bu temalar aynı zamanda verinin içerisinde de literatürü doğrulayarak kendini göstermektedir. Atama talebi ve RTÜK kazanımı gibi alt temalar ya da ek dersli meslek elemanlarının özlük hakları sorunu ise veriden üretilen tümevarımcı temalara örnektir.

Bulgularda kullanılan alıntılar hem en çok retweet edilen tweetlerden hem de konuyla ilgili zengin bilgi birikimini yansıtabilecek tweetlerden seçilerek, doğrudan alıntılar kullanılarak sunulmuştur. En çok retweet edilen tweetlerin seçilme sebebi fenomenolojik yaklaşımın bir olguya dair perspektiflerden o olguya dair ortak özellikleri açığa çıkarma amacının (Van Manen, 1990, akt. Çarpar, 2020) yerine getirilmesiyle, doğrudan alıntılarının kullanılma sebebi ise fenomenolojik yaklaşımda bir olguyu açıklamak için kişilerin kendi deneyim ve düşüncelerini kendi anlatılarıyla sunmak amacının (Creswell,2016) sağlanmasıdır.

Sonuç olarak atılan 10.000 tweet araştırmacı tarafından veri temizleme sürecine tabi tutulmuş, kodlanılarak kategorileştirilmiş, temalaştırılmış ve dört tema keşfedilmiştir. Bu temalar; açıköğretim sorunu, istihdam sorunu, istihdamda unvan sorunu ve ek dersli meslek elemanlarının özlük hakları sorunudur.

Etik Konular ve Sınırlılıklar

Araştırmada veri toplamak için hiç bir takipçisi olmayan bir hesap açılmış ve veri analizi sadece herkesin erişimine ve kamuya açık tweetler üzerinden yapılmıştır. Tweetleri kullanılan kişiler ya da kullandıkları hesaplar araştırma sonuçlarında sunulmamıştır. Kelime hatalarının düzeltilmesi haricinde tweetler olduğu gibi aktarılmıştır. Araştırmanın etik kurul onayı, Selçuk Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi Girişimsel Olmayan Araştırmalar Etik Kurulu'ndan alınmıştır. Araştırma verileri 14.03.2021 ve 18.03.2021 tarihleri arasında atılan, kamuya açık ve MAXQDA programının Twitter aracılığıyla çektiği 10.000 tweetle sınırlıdır.

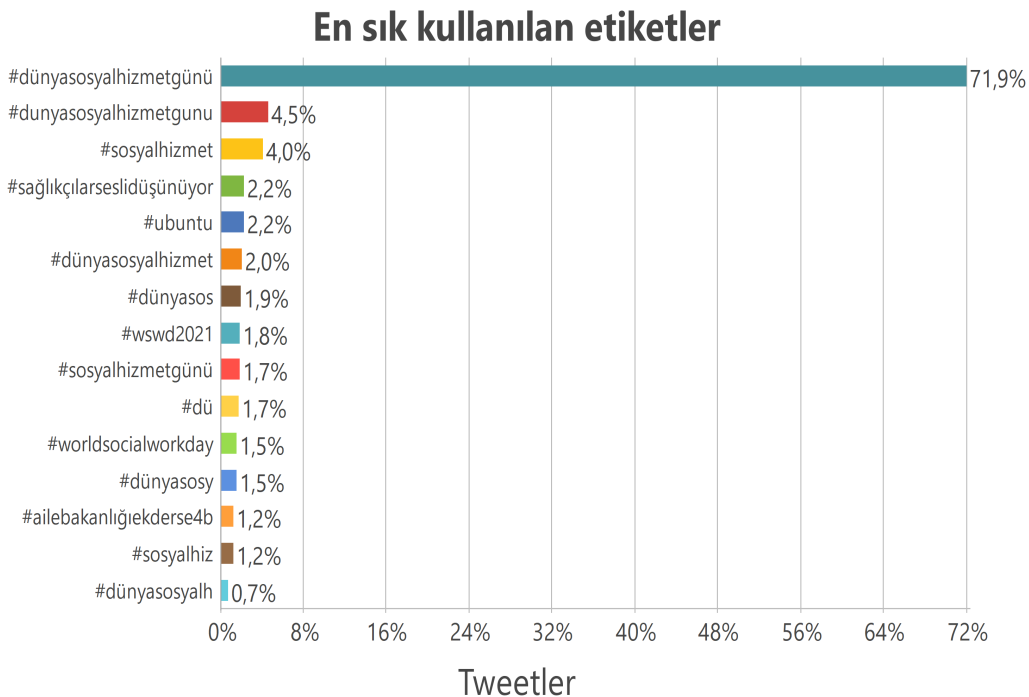
² Tweetlerin hangi başlıklarda temalaştırıldığı ve bu temalara yönelik istatistikler bulgular bölümünde sunulan Tablo 2'de görülebilir .

BULGULAR

Dünya sosyal hizmet günü her yıl Mart ayının üçüncü haftasında kutlanmaktadır. Her yıl farklı temalarla kutlanan bugün, 2021 yılında 2020-2030 Sosyal Hizmet ve Sosyal Kalkınma'nın ilk teması olan Ubuntu olarak belirlenmiştir. Ubuntu: Ben biz olduğumuz için benim- Sosyal Dayanışma ve Küresel Bağlantılılık³ teması; tüm insanların birbirleriyle ve çevreleriyle bağlı olduğunu, küresel dayanışmaya olan ihtiyacı ve yerel/yerli (indigenous) bilginin ve erdemin önemini vurgulamaktadır (IFSW, 2021). Ubuntu temasının Twitter platformunda Türkçe kullanımının “ben biz olduğumuz için benim” ve “ben biz olduğumuzda benim” şeklinde olduğu görülmektedir.

16.03.2021'in dünya sosyal hizmet günü olması sebebiyle bu hafta içerisinde en çok dünya sosyal hizmet günü kutlamalarına ilişkin tweet atıldığı görülmektedir. Atılan 10.000 tweetin hastaglere/etiketlere göre dağılımı tablodaki gibidir:

Tablo 1. Tweetlerin Hastaglere Göre Dağılımı

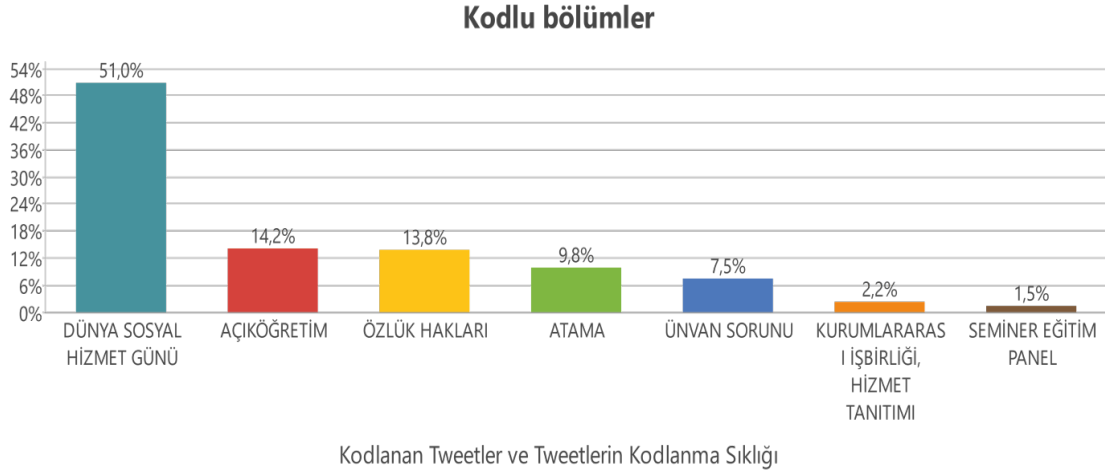

Atılan tweetlerin çoğu dünya sosyal hizmet gününe dair olsa da, bu tweetlerin içeriği incelendiğinde ek ders⁴, atama, açıköğretim, özlük hakları, örgün eğitim ve unvan sorununa yönelik birçok konuyu içinde barındırdığı görülmüştür. Bu doğrultuda incelenen tweetler aşağıdaki kodlar kullanılarak sınıflandırılmıştır:

³ Ubuntu: I am Because We are – Strengthening Social Solidarity and Global Connectedness

⁴ Ek dersli çalışma; Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı ve bağlı kuruluşlarda hastalık izni, doğum izni, yıllık izin gibi özlük haklarına sahip olmadan saatlik ücret karşılığı çalışılan, sosyal hizmet uzmanı, sosyolog, psikolog gibi farklı meslek elemanlarının sahip olduğu bir çalışma statüsüdür.

Tablo 2. Tweetlerin Kodlanma Sıklığı

Görüldüğü üzere sosyal hizmet özneleri, sosyal hizmet gününü kutladıkları bu hafta içerisinde, kutlamaların ve etkinliklerin yanı sıra, özlük haklarından, açıköğretimden, ek dersli çalışmadan, kurumlararası işbirliğinden, ziyaretlerden, seminer, eğitim ve panel etkinliklerinden bahsetmiştir. Sözcük sıklıklarına yönelik oluşturulmuş kelime bulutu⁵ incelendiğinde durum daha açık görülmektedir:

Şekil 1. En Sık Kullanılan Sözcüklere Yönelik Kelime Bulutu

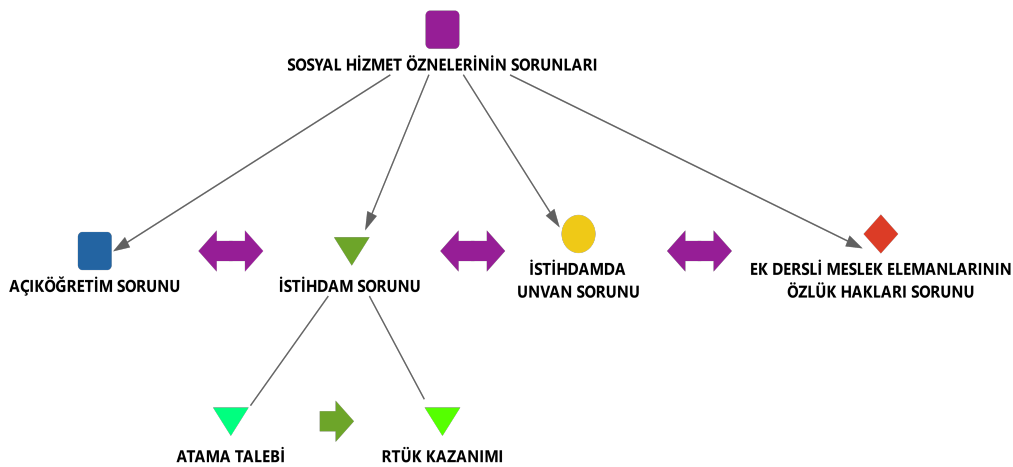

Kelime bulutunun da gösterdiği üzere, bu hafta içerisinde sosyal hizmet özneleri müracaatçı gruplarından, mesleki değerlerden, toplumsal refahtan, ihtiyaçlardan, açıköğretimden, atamadan, dil, din, ırk ayrımcılığından, ek dersli çalışmadan, özlük haklarından bahsetmektedir. Sosyal hizmet

⁵ Kelime bulutu "bir, ve, ki" gibi sözcükler çıkartılarak hazırlanmıştır.

gününün bulunduğu tweetler ve diğer gündemler “sosyal hizmetin sorunları nelerdir?” sorusu üzerinden okunduğunda birbirleriyle ilişkili olan dört tema ağığa çıkmıştır. Bunlardan ilki sosyal hizmette ağıköğretim sorunudur. Ortaya çıkan bir diğer sorun ise sosyal hizmette istihdam sorunudur. Bu soruna bağlı olarak ortaya çıkan atama talebi ile bu talep ve diğer çalışmalarla elde edilen RTÜK kazanımı istihdam temasının alt temasını oluşturmuştur. Bu temayla ilişkili olarak ortaya çıkan diğer temalar ise istihdamda unvan sorunu ve ek dersli çalışan sosyal hizmet uzmanlarının özlük hakları sorunlarıdır. Bulgularda katılımcılar yerine sosyal hizmet uzmanları, öğrencileri ve akademisyenleri belirtecek şekilde sosyal hizmetin öznelere ya da öznelere terimleri kullanılmıştır. Ortaya çıkan temalar şekildeki gibidir:

şekil 2. Temalar

Çalışmanın takip eden bölümünde bu temalar şekildeki sırasıyla anlatılmakta ve birbirleriyle ilişkileri aımlanmaktadır. Temalarda kullanılan alıntılar, en çok etkileşim alan, dolayısıyla öznelere ortak görüşünü yansıttığı düşünölen, tweetlerden seçilmiştir.

Açıköğretim Sorunu: “Açıköğretim Sosyal Hizmet Kapatılsın”

Hem dünya sosyal hizmet gününde atılan tweetler hem de diğer günlerde atılan tweetler açıköğretim programlarının kapatılması talebini içermektedir. Sosyal hizmetin öznelere bu taleplerini aşağıdaki gibi dile getirmektedir:

Bireylerle birebir etkileşim gerektiren bir bölümün, AÖF çatısı altında olması son derece yanlıştır. Sosyal hizmet uzaktan veya açıköğretim yoluyla öğretilemez!

Sosyal hizmet uygulamalı bir disiplindir, AÖF okutulamaz!

Sosyal hizmet mesleği uygulamalı bir disiplindir. Sosyal hizmet uzmanları olarak bu yıl beklentimiz, açıköğretim faköltesinden sosyal hizmet bölümünün kaldırılmasıdır.

Akademi AÖF'siz nitelikli bir sosyal hizmet eğitimi için biz de hazırız!

400+ puan ile Sosyal Hizmet okuyanların gözü yaşlı.

Görüldüğü üzere açıköğretime karşı çıkış sosyal hizmetin uygulamalı bir disiplin olması sebebiyle uzaktan ya da açıköğretim yoluyla öğretilmeyeceği temelinde ortaya çıkmaktadır. Özneler bu durumun eğitimin niteliğini düşürmesinin yanı sıra yüksek kontenjanlarla sunulan açıköğretimin gerek yüksek ortalama, gerekse istihdam alanında çıkardığı hak kaybıyla da ilgili olduğuna dikkat çekmiştir.

Sosyal hizmetin özneleri konuyla ilgili Twitter'ı bir lobi aracı olarak kullanarak siyasi karar alma mekanizmalarına ulaşmaya çalışmaktadır. Özneler Cumhurbaşkanı'na, Aile Çalışma ve Sosyal Hizmetler⁶ Bakanı'na, milletvekillerine ve karar alma mekanizmalarında etkili olduklarını düşündükleri kişilere Twitter üzerinden ulaşmaya ve taleplerini iletmeye çalışmaktadır:

Sayın @EmineErdogan; sosyal hizmet uzmanları olarak AÖF⁷ sosyal hizmet bölümünün kapatıldığı, okul sosyal hizmeti projesinin başladığı, alan ihlallerinin son bulduğu ve yeterli istihdamın elde edildiği bir yıl olmasını diliyoruz.

Merhaba Necla Hanım⁸; bir sosyal hizmet uzmanı olarak istihdam ve açıköğretim fakültesi sosyal hizmet bölümüyle ilgili sorunlarımızı en iyi siz anlarsınız. Meslektaşımız olarak bizim sesimiz olmanızı istiyoruz.

Twitter'da zaman zaman Sosyal Hizmet Uzmanları Derneği, Sosyal Hizmet Okulları Derneği ya da çeşitli hesaplar öncülüğünde açıköğretimle ilgili Twitter gündemleri oluşturulduğu görülmektedir. Benzer bir gündemin haberini SHUDER şu şekilde duyurmuştur:

Değerli meslektaşlarımız, sevgili öğrenciler ve akademisyenler; sosyal hizmet eğitiminde açıköğretime dur demek için hep birlikte dayanışma içinde hareket edeceğimiz bir kampanyaya hazırlanıyoruz. Büyük buluşmaya hazır olun.

Görüldüğü üzere özneler hem bireysel hesaplar hem de kurumsal hesaplar aracılığıyla seslerini duyurmaya ve Twitter'ı bir lobi ve savunuculuk aracı olarak kullanmaya çalışmaktadır. Bu doğrultuda öznelerin sorunlarına yönelik Twitter'ı etkili bir araç olarak gördükleri ve sorunlarının çözüleceğine inandıkları da görülmektedir:

Seneye dünya sosyal hizmet günündeyiz, pandemi bitmiş ve o gün YÖK ve Cumhurbaşkanı çıkmış tüm AÖF sosyal hizmet bölümlerini kapatılacağı haberini veriyor. O hafta sonu sosyal hizmet kampında hepimizin ağlaşıp kutlayacağımız bir [#DünyaSosyalHizmetGünü](#) nü görmek dileği ile günümüz kutlu olsun.

Acaba bir gün sosyal hizmeti hak ettiği değere ulaştırmak, Aöf Sosyal Hizmet'i kapatmak, okul sosyal hizmeti açtırtmak için Twitter'da açtığımız etkinlik hesaplarını kapatacak mıyız? Hissediyorum kapatacağız, bir gün hedeflerimize ulaşacağız... İnşAllah... Her zaman buradayız!

⁶ Bakanlığın güncel adı Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı'dır.

⁷ Açıköğretim Fakültesi

⁸ Sosyal hizmet mezunu bir yazar.

Öznelerin tweetleri, Twitter platformunun mesleki savunuculuk ve hak arayışına yönelik bir araç olarak kullanıldığını, sosyal hizmetin uygulamalı bir meslek ve disiplin olduğunun vurgulanarak açıköğretimin kapatılmasının talep edildiğini göstermektedir. Sosyal hizmette açıköğretim sorunu, istihdam sorununun tek sebebi olmasa da istihdamda önemli bir sorunu açığa çıkarmaktadır. Başka bir ifadeyle, açıköğretim sosyal hizmet eğitim ve uygulamalarının niteliğini düşürdüğü gibi, örgün eğitimle mezun olan öğrencilerin kısıtlı istihdam olanaklarını daha da sınırlamaktadır. Bu doğrultuda sosyal hizmette istihdam sorunu bir sonraki temayı oluşturmuştur.

İstihdam Sorunu: “Sosyal Hizmet Uzmanları Atama Bekliyor”

Sosyal hizmet uzmanları Türkiye’de başta Aile Çalışma ve Sosyal Hizmet Bakanlığı olmak üzere kamu kurum ve kuruluşlarında, yerel yönetimlerde, özel sektörde ve sivil toplum örgütlerinde istihdam edilmektedir. Sosyal hizmette yüksek kontenjanlarla açılan ve sayısı yetmiş bulan sosyal hizmet bölümü, açıköğretim programlarının yüksek kontenjanları ile beraber istihdam sorununa sebep olmaktadır. Sosyal hizmetin özneleri konuyu siyasi mercilere aşağıdaki gibi çağrılarla ulaştırmaya çalışmaktadır:

Teşekkürler Sayın Bakan’ım⁹. Bizler yüksek puanlarla atama bekleyen sosyal hizmet uzmanları olarak puanlarımız geçerliliğini yitirmeden hak ettiğimiz atamaları görmek istiyoruz ve size güveniyoruz bu konuda Bakan’ım.

Sosyal hizmetin arabuluculuk rolüne dayanarak, Sayın @zehrazumruts¹⁰bakanımızı ve tüm yetkilileri sosyal hizmetin istihdam sorununu çözmeye davet ediyorum.

Sn Başkan’ım¹¹ kutlama için tüm sosyal hizmet uzmanları adına teşekkür ederiz. Sn. @ekrem_imamoglu başkanımızın söz verdiği 1992 sosyal hizmet uzmanı istihdamını dört gözle bekliyoruz.

Sağlıkçıya 80 bin atama: sosyal hizmet uzmanları adil kontenjanla atama bekliyor.

Görüldüğü üzere özneler taleplerini siyasilere ileterek Twitter’ı bir lobi aracı olarak kullanmaktadır. Sosyal hizmet öznelerinin talep ettiği ilk istihdam alanının kamu kurum ve kuruluşları olduğu görülmektedir:

Ülkemizin kamu hizmetlerinde gereksinim duyduğu meslek gruplarından biri olan sosyal hizmet uzmanları göreve hazır. Sosyal hizmet uzmanlarının kamuda istihdam edilmesi gereken birçok kurum var.

2021’ de Aile Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı’na 5 bin sosyal çalışmacı (sosyal hizmet uzmanı) istihdamı.

⁹ Tweet Aile Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanı Sn. Zehra Zümrüt SELÇUK’un attığı kutlama mesajından sonra atılmıştır.

¹⁰ Aile Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanı Sn. Zehra Zümrüt SELÇUK kastedilmektedir.

¹¹ Tweet İstanbul Büyükşehir Belediye Başkanı Sn. Ekrem İMAMOĞLU’nun attığı kutlama mesajından sonra atılmıştır.

Dünyaca mücadele edilen şu salgın döneminde hastanelerimizde Tıbbi Sosyal Hizmet birimleri her hastanede olmalı, sosyal çalışmacılar istihdam edilmelidir.

Özneler istihdam taleplerinin gerekçelerini ise mesleği tanıtarak sunmaktadır:

Sosyal hizmet uzmanları (sosyal çalışmacı) olarak sağlıklı bir toplum için istihdam sağlanmasını istiyoruz.

Bizler her türlü ayrımcılığın karşısındayız. Ayrımcılığın ve şiddetin önlenmesi ve müdahale edilebilmesi için sosyal hizmet uzmanlarının istihdamı artırılmalıdır.

Kadına yönelik şiddetin önüne geçmek için sosyal hizmet uzmanları kadro talep ediyor.

Akşam haberlerini izliyorum da sosyal hizmet uzmanlarının/sosyal çalışmacılarının istihdamının ne kadar elzem olduğunu bir kez daha görüyorum.

Suçta neden olan faktörlerin yanında rehabilite edici fonksiyonu ile sosyal hizmet uzmanları istihdam edilmelidir. Sosyal uyuma ve sosyal işlevselliğe katkı sunmak, psiko-sosyal destek hizmetleri sunabilmek için hazırız.

Görüldüğü üzere özneler toplumun dezavantajlı kesimlerine hizmet verebilmek, kamuda konuyla ilgili açığı kapatabilmek, ayrımcılık ve şiddete son vermek için istihdam edilmek istemektedir. Twitter'da istihdam çağrılarının, yürütülen diğer çalışmalar, sosyal hizmet öznelerinin iş birliği ve dayanışmasıyla beraber karşılık bulduğu durumlar olduğu da görülmektedir. Örneğin aylar önce Twitter'da tartışılmaya başlanan Radyo Televizyon Üst Kurumu (RTÜK) bünyesinde sosyal hizmet uzmanı istihdamı 18.03.2021 tarihinde açıklanmıştır:

Bugün Resmî Gazete'de yayımlanan RTÜK Uzmanlığı Yönetmeliği'nde yapılan değişiklikle daha önce buradan da sorduğumuz soru sonrası gerekli değişiklik yapıldı ve #SosyalHizmet mezunları da RTÜK çatısı altında uzman yardımcısı olarak ülkemize hizmet etme imkanına kavuştu.

Bundan bir kaç ay önce sayın @ibrahimuslu55 bizlere sormuştu." RTÜK çatısı altında hangi meslek istihdam edilmeli?" sebepleriyle yazmamızı istemişti. Sosyal hizmet uzmanlarının neden RTÜK'te olması gerektiğini yorumlarda anlattık ve karşılığını bugün aldık.

RTÜK'e Sosyal Hizmet Uzmanı geliyor...Artık televizyonlar sosyal hizmetin gerekliliğine göre de hareket edecek ve televizyon kanallarında yayınlar artık daha iyi, daha kaliteli, daha güzel şekilde yapılacak.

Sosyal hizmet mezunlarının RTÜK için faydalı işlere imza atacağına inanıyorum. Bizlerin görüşlerini de önemseydiğiniz için müteşekkirimiz.

Sosyal hizmet uzmanlarının RTÜK bünyesinde istihdam edilmeleri, diğer çalışmaların yanı sıra sosyal medya platformları kullanılarak gerçekleştirilen savunuculuk çalışmalarının etkili olduğuna yönelik yorumlanabilmektedir. Her ne kadar RTÜK kazanımı sağlansa da, özneler tweetlerinde de görüldüğü üzere, sosyal sorunların çözülmesi ve genç işsizliğin önlenmesi adına daha çok sosyal hizmet uzmanı istihdam edilmesi gerekliliği açığa çıkmaktadır. Sosyal hizmet uzmanlarının istihdam

sorunu sadece açıköğretim ya da kamuda yeterli kadro olmaması sebebiyle değil, aynı zamanda sosyal hizmet alanında farklı meslek gruplarının istihdam edilmesine olanak sağlayan sosyal çalışma görevlisi unvanı sebebiyle de ortaya çıkmaktadır. Bu doğrultuda bir sonraki tema sosyal hizmette unvan sorununa odaklanmaktadır.

İstihdamda Unvan Sorunu: "Sosyal Hizmet Uzmanını Tanı"

Türkiye'de sivil toplum, kamu ve özel sektörde "sosyal çalışma görevlisi" unvanı altında sosyal hizmet bilgi, beceri ve değerlerini tanımlayan görev tanımları kapsamında başka meslek gruplarının istihdam edildiği ve sosyal hizmet öznelerinin buna tepki gösterdiği görölmektedir:

Sosyal hizmeti herkes yapar ne de olsa biz boşuna sosyal hizmet okuduk. Sosyal alışma görevlileri sosyal hizmet uzmanları yerine çalışmaya devam etsin.

Sosyal hizmet uzmanları olarak bir sıkıntımızı dile getirmek istiyoruz. Sosyal hizmetle alakası olmayan 2 yıllık bölümlerden unvan değişikliği sınavı ile sosyal hizmet kadrolarına geçiş oluyor.

İşletme bölümü mezunu bir arkadaşım(!) "KPSS'ye girsem sosyal hizmet bölümünden tercih yapabilir miyim?" diye sordu. Herkesin bu mesleği yapabileceğini düşünmesi canımı sıkıyor.

Sosyal hizmet çalışanları sadece sosyal çalışmacılar değildir diyerek alan ihlallerine temel oluşturuluyor ve hatta alan ihlallerine sebep olunuyor. Buna engel olmak için taviz vermemeliyiz.

Özneler sosyal hizmet alanına yönelik uygulamaların başka meslek grupları tarafından yapılmasını alan ihlali olarak tanımladıkları ve mesleği tanıtmak yoluyla unvan sorununa yönelik meslek savunuculuğu yaptıkları görölmektedir:

Sosyal hizmet çatı bir meslek grubu değildir. Bilgi beceri ve değer temelli uygulamayı gerektirir. Ve bu uygulamayı 4 yıllık lisans mezunu sosyal hizmet uzmanları sunabilir. Hak ihlallerine dur demek için #SosyalHizmetUzmanınıTanı

Sosyal Hizmet Uzmanı (Sosyal alışmacı) ≠ Sosyal alışma Görevlisi.

Sosyal hizmet uzmanları üniversitelerin "sosyal hizmet lisans bölümlerinden mezun" profesyonel meslek elemanlarıdır.

Sosyal hizmet çalışanı değil, sosyal inceleme görevlisi hiç değil. SOSYAL HİZMET UZMANIYIZ.

Sosyal Hizmetler ✗ Sosyal Hizmet ✓. Sosyal alışma Görevlisi ✗ Sosyal Hizmet Uzmanı/Sosyal alışmacı ✓. Açıköğretim ✗ Örgün ✓

Gaspa karşı olup alanı gasp edilen, haksızlığa karşı olup haksızlığa uğrayan, ben, sen o vs hepimiz için mücadele eden ama her zaman arka planda unutulmuş ve henüz kıymeti bilinmese de bir gün elbet değeri anlaşılacak olan sosyal hizmet uzmanlarıyız.

Göröldüğü üzere özneler sosyal çalışma görevlisi unvanının bir hak ve alan ihlali olduğunu düşünmektedir. Bu unvanının aynı zamanda iş arayan meslek adaylarının istihdamı ve müracaatçılar

açısından sorunlar ortaya çıkardığına işaret edilmektedir. Özneler sosyal hizmet uzmanlarının bu unvan sebebiyle kısıtlanan istihdam olanaklarını aşağıdaki gibi ifade etmektedir:

Kadrolarımızı bölüyorlar maalesef. Sosyal çalışma görevlisi adı altında bizim yapmamız gereken işleri birden çok bölüme bölüp, alımları öyle yapıyorlar. 1000 kişilik alımdan 300 kadro kalıyor bizlere. 80 puan üstü alan 3000 civarında sosyal hizmet uzmanı atama bekliyor.

Sayın bakanım @ZehraZumrutS, sosyal hizmet uzmanları olarak #DünyaSosyalHizmetGünümüzü kutladığınız için teşekkür ederiz. İstihdamımızın arttığı ve sosyal çalışma görevlisi tanımından kaynaklanan alan ihlallerinin olmadığı bir yıl olmasını temenni ediyoruz.

Keşke bu sene bizim senemiz olsa.. Sosyal çalışma görevlisi tanımından kurtulduğumuz, AÖF sosyal hizmetin kapatıldığı, okul sosyal hizmetinin uygulandığı, bakanlıkların ihtiyaç doğrultusunda yeteri kadar alımın yapıldığı bir sene.

Sosyal hizmet uzmanları olarak bakanlıkta mesleki sınırların belirlenmesini ve alan ihlallerinin son bulmasını istiyoruz. Yetkinliğe göre alım yapılması gerektiğini düşünüyoruz.

Özneler bu unvan ile başka mesleklerin istihdam edilmesinin sadece sosyal hizmet uzmanları için değil aynı zamanda müracaatçılar ve uygulama açısından hak ihlalleri yarattığının da belirtmektedir:

Lütfen (RTÜK alımlarında) sadece sosyal hizmet mezunu istihdam edin. Sosyal çalışmacı adı altında başka alanları istihdam etmeyin lütfen.. Maksimum faydayı ancak böyle alabilirsiniz. Aksi halde yanlış uygulamalardan geçilmeme ihtimali çok yüksek.

“Sosyal çalışma görevlisi” tanımı ile sosyal çalışmacının görevleri yetkinsiz mesleklere yaptırılmaktadır. Bu hem sosyal hizmet uzmanı hem de müracaatçıların hak ihlaline yol açmaktadır. Her meslek kendi mesleki sınırında kalmalıdır.

Sosyal sorunların çözümü profesyonellik, titizlik hassasiyet gerektirir. Sosyal hizmet çalışanı tanımlaması yanlıştır. Etkili ve yerinde uygulamalar için yeterli sayıda sosyal hizmet mezunu istihdamı gereklidir.

Özneler, birey, grup ve topluluklarla çalışma, toplumsal değişimi insan hakları ve sosyal adalet temelinde yönetme, dezavantajlı grupların ihtiyaçlarını tespit etme ve çözüme doğrultusunda teorik ve uygulamalı eğitim alan sosyal çalışmacıların görevlerini, mesleki eğitimleri bu konularla kesişebilen ancak bu konular üzerine eğitim almamış kişilerin gerçekleştirmesinin kısa vadede sosyal hizmet uzmanlarını uzun vadede toplumsal sorunları etkileyebileceğinin altını çizmektedir. Bu doğrultuda özneler, unvan sorununun çözülmesini ve daha fazla sosyal hizmet uzmanı istihdamını talep etmektedir. İstihdam olanaklarındaki kısıtlılık, sosyal hizmet uzmanlarını ek ders kapsamında çalışmaya yöneltmekte ve bu da istihdamda özlük haklarıyla ilgili başka bir sorun olarak açığa çıkmaktadır.

Ek Dersli Meslek Elemanlarının Özlük Hakları Sorunu: “Ek Derse Kadro”

Sosyal hizmet uzmanları, Aile Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı bünyesinde Ek Ders Genelgesi kapsamında çalıştıkları saat karşılığında ücret alarak istihdam edilmektedir. Bu uygulamada ortaya çıkan sorunlar şehirden şehire ve kurumdan kuruma farklılık gösterse de, bu kadroda istihdam edilen sosyal hizmet uzmanlarının; düşük ücretlerle, yıllık izin, hastalık izni ve doğum izni gibi haklardan mahrum olarak çalıştıkları bildirilmektedir. Sosyal hizmet uzmanları, bu kadro kapsamında çalıştıkları işleri aşağıdaki gibi betimlemektedir:

Aile Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı'nda ek dersli (ders anlatmıyoruz) engelli-yaşlı, evde bakım hizmetleri biriminde görev yapan (sosyolog, sosyal çalışmacı, psikolog, sosyal hizmet uzmanı..) meslek elemanı olarak özlük haklarımızı talep ediyoruz sayın bakanım.

Sosyal Hizmet Merkezi, Engelli ve Yaşlı Bakım Hizmetlerini Değerlendirme Heyetinde, Kadın Hizmetleri Biriminde, Koruyucu Aile Biriminde, Korunmaya Muhtaç Çocuk Biriminde, Sosyal Ekonomik Destek Biriminde çalışan EK DERSE KADRO.

Bakanlığımızın asıl işi olan sosyal inceleme görevlerini, Sosyal Hizmet Merkezleri Hizmet Modellerini büyük bir özveriyle yerine getirmekteyiz.

Aile Bakanlığı'nda ek ders ücreti karşılığı çalışan meslek elemanları ve bunların içerisinde sosyal hizmet uzmanı da mevcut ne yazık ki çok zor şartlarda çalışıyorlar.

Sosyal hizmet uzmanları bakanlık bünyesinde kadrolu çalışan diğer sosyal hizmet uzmanlarıyla aynı işi yaptıklarını, dolayısıyla eşit işe eşit ücret talep ettiklerini bildirmektedir:

Aile Bakanlığı'nda ek ders adı altında haftalık 39 saat çalışan hiçbir özlük hakkı olmayan sosyal hizmet uzmanları özlük haklarını istiyor.

Sağlık ve sosyal hizmet çalışanları olarak yoksulluk sınırının altında ücret alıyoruz. Geçinemiyoruz. Sadaka değil, emeğimizin karşılığı olan ücreti almak istiyoruz.

Sağlık ve sosyal hizmet emekçileri adaletsiz ek ödeme değil, temel ücret artışı istiyor!

Sosyal hizmet merkezinde çalışan bir meslek elemanı olarak aynı işi yaptığım oda arkadaşımın yarısı kadar maaş alıyorum.

Görüldüğü üzere ek dersli sosyal hizmet uzmanları tam zamanlı çalıştıklarında bile maaşları yükselmemektedir. Düşük ücretlerin yanı sıra doğum izni, yıllık izin, hastalık izni gibi izinlerinden de mahrum olan uzmanlar özlük haklarının iyileştirilmesini talep etmekte ve kadro istemektedir:

Toplumun dezavantajlı gruplarına hizmet eden Aile Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı'nda ek ders karşılığı çalışan ve mesleğini en iyi şekilde icra eden sosyal hizmet çalışanları hak ettiği özlük/mali ve sosyal haklarına kavuşturulmalıdır. @RTErdogan #AileBakanlığıEkDerse4B

Biz Aile Bakanlığı'nda sadece meslek elamanı olarak değil, her yönden ihtiyaç duyan sosyal hizmet kesimine tam destek şeklinde en iyi verimlilikle çalışıyoruz ama biz ek derslilerin ne özlük hakkı var ne de statü unvanımız var. #AileBakanlığıEkDerse4B @RTErdogan @ZehraZumrutS

Aile Bakanlığı'nda ek ders ücret karşılığı çalışan ancak hiç bir özlük hakkı bulunmayan sosyal hizmet uzmanları olarak bizlerinde özlük haklarımızın olması, bizlerin de aileden biri olarak görülmemiz sizden tek isteğimizdir sayın bakanım @ZehraZumrutS

Öznelerin tweetlerinde de görüldüğü üzere, ek dersli çalışan sosyal hizmet uzmanları, kadrolu meslek elemanlarıyla aynı mesleki çalışmalarını eşit saatler çalışarak yürüttüklerini, ancak ücretlerinin düşük olduğunu ve maaşlarda, yıllık izin, doğum izni, hastalık izni gibi konularda iyileştirmenin yanı sıra özlük ve mali haklarının sağlanması için kadro talep etmektedir.

TARTIŞMA

Bu araştırma sosyal hizmetin sorunlarına sosyal hizmet uzmanları, öğrencileri ve akademisyenlerini mekan sınırı olmaksızın bir araya getiren Twitter platformu üzerinden bakmayı amaçlamıştır. Araştırma sonucunda birbiriyle ilişkili dört tema açığa çıkmıştır. Bu temalar; açıköğretim, istihdam sorunu, unvan sorunu ve özlük hakları sorunu başlıkları altında tartışılmıştır. Öznelerin, açıköğretimin kapatılmasını; sosyal hizmetin uygulamalı bir bilim dalı ve meslek olması temelinde ve yüksek kontenjanlı açıköğretim fakültelerinin istihdam olanaklarını kısıtlaması sebepleriyle talep ettikleri görülmüştür. Açıköğretimin; sınırlı uygulama olanakları ve yüksek kontenjanlarla eğitimin niteliğini düşürmesi, örgün eğitime nazaran daha az emekle ve daha az vakitle yüksek ortalamaları mümkün kılması, Kamu Personeli Seçme Sınavı gibi sınavlara daha çok çalışılabilmesine olanak sağlayarak haksız rekabet yaratması ve sosyal hizmet uygulamalarının niteliğini düşürmesi zeminlerinde sosyal hizmet öznelerinin tartıştığı ve mesleğin geleceğine ilişkin endişe ettikleri bir konudur (Alptekin ve diğ. 2017; Babahanoğlu ve diğ., 2017; Apak 2018; Başer, 2018; Afyonoğlu, Kibaroglu ve Demirel, 2019; Sehman ve Yolcuoğlu, 2020). Nitekim Anadolu Üniversitesi'nin ve Erzurum Üniversitesi'nin 2020 yılında bölüme yerleşen öğrenci sayılarının sırasıyla 513 ve 1453 olması (YÖKa, 2021; YÖKb, 2021) örgün eğitim modelinde ve birçok akademisyenle çalışılsa dahi niteliği sorgulanabilir sayıları ihtiva etmekte ve sosyal hizmet öznelerinin endişelerini haklı çıkardığı düşünülmektedir.

Sosyal hizmet eğitiminin uzaktan ya da açıköğretim yoluyla sunulduğu yurt dışı örneklerinden yola çıkılarak eğitimde teorik bilginin uzaktan öğrenme yollarıyla öğrenilebileceği kabul edilse bile¹², bu durumun Türkiye bağlamında bir geçerliliği bulunmadığı düşünülmektedir. Nitekim Avrupa, Amerika ve Kanada'da örnekleri bulunan açık/uzaktan sosyal hizmet eğitiminin akredite edilmiş, dolayısıyla

¹² Buradaki "kabul" felsefi anlamda "olanaklılığa" işaret eden teorik bir kabuldür. Açıköğretimde teorik anlatımın birden fazla kaynakla güçlendirildiği, alanında uzman kişilerin dersleri anlattığı ve sonrasında soru-cevap ya da yüz yüze geri bildirimlerin verildiği, 1453 ya da 513 gibi kontenjanlara sahip olmayan ve küçük sınıflardan oluşan bir teorik açıköğretim kurgulanarak açıköğretim öğrencilerinin bilgi düzeyine yönelik araştırmalar/sınavlar yapıldığında bu teorik kabulün pratik bir kabule dönüşüp dönüşemeyeceğinin tartışılabilir hale gelebileceği düşünülmektedir.

yeterli öğretim elemanı bulunan üniversitelerde, alan uygulamaları ile yapılandırılmış ve standardizasyona tabi tutularak verildiği görölmektedir (10. Sosyal Hizmet Eğitim alıştayı Sonuç Raporu, 2020, akt. Alptekin, 2021). Ancak bu uygulamalar da tüm eğitim boyunca bir kez bile bir öğretim elemanı ile karşılaşmadan mezun verilmesi, derslerin kalitesi ve yeterliliği bağlamında tartışılmaktadır (Reamer, 2013). Bu doğrultuda bir dönem haftada 14 saat, diğer dönem 20 saat staj uygulamasıyla (Anadolu Üniversitesi Staj Yönergesi, 2015), sosyal hizmetin gruplarla sosyal hizmet, kuram ve uygulama, görüşme teknikleri ve uygulamalı araştırma gibi temel derslerinin ve bu derslerle geliştirilen becerilerin öğrenilmesinin olanaklı olmadığı düşünölmektedir.

Açıköğretimde eğitimin niteliği, sadece sosyal hizmet akademisyenleri tarafından eleştirilmemekte açıköğretim mezunları tarafından da yetersiz bulunmaktadır. Sehman ve Yolcuoğlu (2020) 'nın 343 açıköğretim mezunu öğrenciyle yaptıkları araştırma, mezunların mesleki yeterliliklerini ve süpervizyon desteğini yetersiz bulduklarını göstermektedir. Benzer şekilde Babahanoğlu ve diğer. (2017)'nin 140 sosyal hizmet uzmanıyla gerçekleştirdikleri araştırmada, sosyal hizmet uzmanlarının stajyer öğrencilerine yönelik iletlediği en büyük sorunun açıköğretim öğrencilerinin teorik ve uygulama bilgisi eksikliği olduğunu göstermektedir.

Araştırma özneleri açıköğretimin yüksek kontenjanlarının, eğitimin ve uygulamanın niteliğinin düşürölmesinin yanı sıra bu kontenjanların bir istihdam sorununu ortaya ıkardıldığını düşünmektedir. Sosyal hizmette istihdam sorunu, küreselleşme, dünyanın içerisinde bulunduğu ekonomik kriz, neo-liberal politikalarla beraber başlayarak günümüzde önemli bir sorun haline gelmiştir. TÜİK (2018) verileri, üniversite mezunları arasında sosyal hizmetin işsizlik oranının en yüksek bölüm (%24) olduğunu göstermektedir (Erciyes Üniversitesi, 2018). Yüksek kontenjanlı açıköğretim faköltesi mezunlarının bu sorunu derinleştirdiği aynı zamanda henüz öğrenci olanlarda bile kaygı yarattığı görölmektedir. Sevim ve Altun'nun (2017) 169 sosyal hizmet öğrencisiyle gerçekleştirdikleri araştırmada, öğrencilerin açıköğretim fakölterinin iş arama sürecinde olumsuz etkisi olacağını düşündükleri ve bölümün istihdam olanaklarını yetersiz buldukları görölmüştür. Bu olumsuz tutum ve ümitsizlik Akçay ve Alpoğlu (2020)'nin en az bir yıllık işsizlik sürecini deneyimlemiş sosyal hizmet mezunlarıyla yaptıkları nitel araştırmaya da yansımış; sosyal hizmet uzmanlarının işsizlik deneyimlerinin kendilik algılarını zedelediğini, sosyal izolasyona ve ruh sağlığı sorunlarına neden olduğunu, uzmanların işsizlik deneyimlerini çaresizlik, belirsizlik ve başarısızlıkla betimledikleri görölmüştür.

Bu duyular öznelerin Twitter mesajlarına da yansımış, özneler açıköğretimin kapanması ve atama taleplerini hem karar alma mekanizmalarında bulunan kişilerle hem de kamuoyuyla paylaşmışlardır. İstihdamla ilgili atılan tweetlerin ön plana çıkması ve karar alma mekanizmalarına ve kamuoyuna ulaşma çabası, öznelerin Twitter'ı etkili bir savunuculuk aracı olarak kullanmaya çalıştıklarını göstermektedir. Sosyal hizmet uzmanlarının RTÜK kapsamında istihdam edilmeye başlaması ve bu konunun istihdamın kabul edilmesinden aylar önce Twitter'da tartışılması, diğer savunuculuk ve

lobicilik çalışmalarıyla beraber Twitter'ın etkili bir savunuculuk aracı olarak kullanıldığı şeklinde yorumlanmıştır.

Araştırma sonuçları, literatüre paralel bir şekilde, sosyal hizmette istihdam sorununun sosyal hizmette kontrolsüz büyüme (Alptekin, 2016) ve açıköğretim programlarının yanı sıra sosyal çalışma görevlisi unvanı ile ilgili olduğunu da göstermektedir (Karakuş, 2015; Işıkhani ve diğ. 2016; Akçay ve Alpoğlu, 2020). Sosyal hizmet özneleri, sosyal hizmet bilgi, beceri ve değerlerini gerektiren bir iş tanımına sahip sosyal çalışma görevlisi unvanının başka meslek grupları tarafından paylaşılmasına tepki göstermiş ve bu durumu *bir hak ve alan ihlali* olarak tanımlamıştır. Özneler, bu unvanın istihdam olanaklarını kısıtlayarak uzmanların hak kaybına sebep olduğunu aynı zamanda yanlış uygulamaların müracaatçılar açısından da bir hak kaybına sebep olduğunun altını çizmiştir. Öznelerin müracaatçılara yönelik hak kaybı vurgusunun istihdam sorunu kadar önemli olduğu düşünülmektedir. Nitekim ideal bir sosyal hizmet eğitimi; insan hakları ve sosyal adalet temel değerleri çerçevesinde dezavantajlı gruplar öncelikli olmak üzere müracaatçı gruplarının sorun ve ihtiyaçlarına yönelik teorik bilginin yanı sıra hukuki bilgi, görüşme teknikleri ve müdahale yöntemlerini içermekte, bununla birlikte bu bilgilerin beceriye dönüşmesini içeren uygulamaları barındırmaktadır (Sheafor ve Horejisi, 2014). Örgün eğitimle sunulan sosyal hizmet eğitiminin niteliği sorgulanırken, bu bilgi, beceri ve değer eğitimlerini almamış alandışı meslek elemanlarının¹³ özellikle dezavantajlı gruplarla gerçekleştirdikleri çalışmaların en iyi ihtimalle müracaatçıların “yeterli hizmet alamamasına” en kötü ihtimalde ise “yanlış uygulamalara” maruz kalmalarına sebep olduğu düşünülmektedir. Bu doğrultuda özneler, sosyal hizmet mesleğinin özgün ve ayırt edici hususlarına değinerek mesleği tanıtan çeşitli tweetlerle hem atama talep etmiş, hem de mesleki savunuculuk aktiviteleri gerçekleştirmiştir.

Öznelerin tweetlerinde istihdama bağlı ve son olarak değindikleri konu; ek dersli çalışan meslek elemanlarının sorunları ve kadro talepleridir. Bu konu alanyazından daha ziyade, ek dersli meslek elemanlarının, siyasilerin ve derneklerin tartıştığı bir alan olarak ortaya çıkmaktadır. Öznelerin çeşitli sosyal medya platformlarında dile getirdikleri taleplerini Twitter'da da tekrarladıkları görülmüştür. Sözleşmelerin yıllık olması sebebiyle iş güvencesinden yoksun olmak, yıllık izin, doğum izni, hastalık izni gibi özlük haklarından yararlanamamak, ek ders karşılığında düşük ücretlerle çalışmak, hizmet içi eğitimlere katılamamak, nöbet tuttıkları halde ücret alamamak öznelerin başlıca dile getirdiği sorunlardan olmaktadır (Kamuajans, 2018). Bu uygulamaların şehirden şehire ve kurumdan kuruma değiştiği belirtilmekle beraber öznelerin temel olarak aynı işi yaptıkları mesai arkadaşlarıyla aynı ücreti almayı, özlük haklarının verilmesini ve devlette kadrolu olarak istihdam edilmek istedikleri görülmektedir.

¹³ Burada meslek elemanlarının kendi alanlarında aldıkları eğitim sorgulanmamaktadır. Sorgulanan ve eleştirilen kendi alanlarında oldukça yetkin olabilecek bu kişilerin sosyal hizmet uygulamasında yer almasıdır.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Bu araştırma sosyal hizmetin sorunlarına Twitter üzerinden bakmayı amaçlamıştır. Alanyazında sosyal hizmet ve teknoloji kullanımının hem eğitimde hem uygulamada geliştirilmesi gerektiği belirtilmekte, ancak sosyal hizmet ve sosyal medya kullanımına yönelik araştırmaların kısıtlı olduğu görölmektedir. Araştırma, sosyal hizmet kurum ve kuruluşlarının Twitter'ı tanıtıcı faaliyetler, ziyaret ve işbirliklerini duyurmak, akademisyenlerin seminer, etkinlik, panel gibi duyuruları yapmak ve diğer öznelerle işbirliği geliştirmek amacıyla kullandıklarını bulgulamıştır. Sosyal hizmetin öznelerinin Twitter'ı bir mesleki savunuculuk aracı olarak kullandıkları ve en çok açıköğretim, istihdam sorunu ve atama talebi, unvan sorunu ve ek dersli meslek elemanlarının kadro taleplerine ilişkin etkileşimde buldukları görölmektedir. Bu sorunların birbirleriyle ilişkili oldukları ve birbirleriyle neden sonuç ilişkisinde anlaşılması gerektiği düşünölmektedir.

Bu doğrultuda sosyal hizmet eğitiminde kontrolsüz büyümenin sona ermesi, açıköğretim fakültelerinin öğrenci alımını durdurması, sosyal hizmet mesleğinin yetkinliğini gerektirecek iş tanımlarına sosyal hizmet uzmanlarının atanması ve ek dersli meslek elemanlarının kısa vadede özlük haklarının geliştirilmesi uzun vadede ise kadroya geçirilmeleri temel öneriler olmaktadır. Açık ki tüm bunlar sosyal hizmet uzmanlarının, derneklerin ya da akademisyenlerin tek başlarına gerçekleştirebileceği çözümler değildir. Bu sebeple kolektif sorumluluk bilinciyle Sosyal Hizmet Uzmanları Derneği, Sosyal Hizmet Okulları Derneği gibi sivil toplum örgütlenmeleri ve üniversitelerin, sosyal hizmet öznelerini bir araya getiren ve sorunlara kolektif çözümlerin üretildiği/ üretilebileceği daha fazla etkinlik yapması ve platformlar oluşturması önerilmektedir. Son olarak, ek dersli çalışan sosyal hizmet uzmanları ile sosyal hizmet ve sosyal medya konusunu temel alan daha fazla araştırmanın yapılarak konuyla ilgili ulusal alanyazının geliştirilmesi önerilmektedir.

ARAŞTIRMAYA İLİŞKİN ETİK BİLGİLER

Araştırmada veri toplamak için hiçbir takipçisi olmayan bir hesap açılmış ve veri analizi sadece herkesin erişimine ve kamuya açık tweetler üzerinden yapılmıştır. Tweetleri kullanılan kişiler ya da kullandıkları hesaplar araştırma sonuçlarında sunulmamıştır. Kelime hatalarının düzeltilmesi haricinde tweetler olduğu gibi aktarılmıştır. Araştırmanın etik kurul onayı, Selçuk Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi Girişimsel Olmayan Araştırmalar Etik Kurulu'ndan alınmıştır. Araştırma verileri 14.03.2021 ve 18.03.2021 tarihleri arasında atılan, kamuya açık ve MAXQDA programının Twitter aracılığıyla çektiği 10.000 tweetle sınırlıdır.

ÇATIŞMA BEYANI

Bu çalışmada herhangi bir potansiyel çıkar çatışması bulunmamaktadır.

KAYNAKÇA

Afyonoğlu, M. F., Kibaroğlu, S. ve Demirel, B. (2019). *Sosyal hizmet öğrenci, uzman ve akademisyenlerinin sosyal hizmet eğitimi hakkındaki düşünceleri*. Erişim adresi:

- https://www.researchgate.net/publication/350357311_Sosyal_Hizmet_Sempozyumu_2019_Evrensel_Degerler_Isiginda_Sosyal_Hizmet_Uygulamalarinda_Cagi_Yakalamak
- Akçay, S. ve Alpoğlu, İ. E. (2020). Sosyal hizmet uzmanlarının işsizlik deneyimleri. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 31(1), 47-69.
- Alptekin, K. (2016). *Başlangıçtan bugüne ve yarına Türkiye’de sosyal hizmet eğitimi*. Konya: Nobel Akademik Yayıncılık.
- Alptekin, K. (2021). Sosyal hizmet eğitiminde kontrolsüz büyüme döneminin ağır faturası: açıköğretim. Kırılıoğlu, M. ve Akarçay-Ulutaş (Ed.). *Sosyal Hizmet Eğitiminin Genişleyen Sınırları: Uygulama ve Araştırma İçin Bir Rehber*, içinde (s. 42-65). Eğitim Yayınevi: Konya.
- Alptekin, K., Topuz, S. ve Zengin, O. (2017). Türkiye’de sosyal hizmet eğitiminde neler oluyor?. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 28(2), 50-69.
- Anadolu Üniversitesi Staj Yönergesi. (2015). Anadolu Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi Staj Yönergesi. Erişim adresi: <https://anadolu.edu.tr/uploads/anadolu/ckfinder/web/files/saglik-bilimleri-fakultesi-sosyal-hizmetler-bolumu-staj-yonergesi.pdf>
- Apak, H. (2018). Geçmişten günümüze Türkiye’de ön lisans sosyal hizmetler eğitimi. *Journal of Higher Education & Science/Yükseköğretim ve Bilim Dergisi*, 8(2), 236-244.
- Avşar, M.K. (2019). *Türkiye’de sosyal hizmet uzmanlarının istihdam olanakları: sorun alanları ve fırsatlar*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Türkiye Cumhuriyeti Manisa Celal Bayar Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Sosyal Hizmet Bölümü, Manisa.
- Babahanoğlu, R., Kesen, N. F., Daşbaş, S. ve Mavili, A. (2017). Uluslararası Sosyal Hizmet Kongresi: Sosyal Sorunlar ve Sosyal Hizmetin Geleceği. Bildiri Özeti Kitabı, 170-171, Ankara.
- Başer, D. (2018). Sosyal hizmet öğrencilerinin KPSS’ye hazırlık süreçlerinin sosyal hizmet eğitimine yansımaları: nitel bir araştırma. *Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi*, 18(41), 359-383.
- Berg, B. L. ve Lune, H. (2019). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*. Konya: Eğitim Yayınevi.
- Berkün, S. (2010). Sosyal hizmet uzmanlarının çalışma hayatında karşılaştıkları mesleki sorunlar: Bursa örneği. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 21(1), 99-109.
- Boddy, J. ve Dominelli, L. (2017). Social media and social work: The challenges of a new ethical space. *Australian Social Work*, 70(2), 172-184.
- Breyette, S. K. ve Hill, K. (2015). The impact of electronic communication and social media on child welfare practice. *Journal of Technology in Human Services*, 33(4), 283-303.
- Büyüköztürk, Ş., Akgün, Ö. E., Demirel, F., Karadeniz, Ş., ve Çakmak, E. K. (2015). *Bilimsel Araştırma Yöntemleri*. Ankara: Pegem Yayınevi.
- Caplan, M. A. ve Purser, G. (2019). Qualitative inquiry using social media: A field-tested example. *Qualitative Social Work*, 18(3), 417-435.
- Chan, C. ve Holosko, M. (2017). The utilization of social media for youth outreach engagement. *Qualitative Social Work*, 16(5), 680–697.
- Creswell, J. W. (2016). *Nitel Araştırma Yöntemleri*. Ankara: Siyasal Kitabevi.
- Çarpar, M. C. (2020). Sosyolojide iki temel niteliksel desen: fenomenolojik ve etnografik

- araştırma. *The Journal of Social Science*, 4(8), 689-704.
- Çüm, B. ve Koroğlu, C. Z. (2021). Sosyal hizmet uzmanlarının çalışma yaşamlarında karşılaştıkları sorunlar: Burdur ili örneği. *Optimum: Journal of Economics & Management Sciences/Ekonomi ve Yönetim Bilimleri Dergisi*, 8(1), 165-182.
- Edmunds, R., Thorpe, M. ve Conole, G. (2012). Student attitudes towards and use of ICT in course study, work and social activity: A technology acceptance model approach. *British Journal of Educational Technology*, 43(1), 71-84.
- Einspänner, J., Dang-Anh, M. ve Thimm, C. (2014). Computer-Assisted Content Analysis of Twitter Data. *Twitter and Society*, Weller, K., Bruns, A., Burgess, J., Mahrt, M. ve Puschmann, C. (Ed.), içinde (s.97-108), Newyork: Peterlung Publishing.
- Erbay, E. (2017). Importance of research in social work practice: a pilot study from Turkey. *Journal of Social Service Research*, 43(3), 395-403.
- Erbay, E. ve Sevin, Ç. (2013). Hacettepe Üniversitesi sosyal hizmet 4. Sınıf öğrencilerinin eğitim süreçlerine ve gelecekteki meslek yaşamlarına ilişkin görüşleri. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 24(1), 25-40.
- Erciyes Üniversitesi. (2018). Mezuniyete Göre İş Gücü Durumu. Erişim adresi: http://iibf.erciyes.edu.tr/belgeler/iibf_istihdam_issizlik_2018.pdf
- Fereday, J. ve Muir-Cochrane, E. (2006). Demonstrating rigor using thematic analysis: A hybrid approach of inductive and deductive coding and theme development. *International Journal of Qualitative Methods*, 5(1), 80-92.
- Hitchcock, L. I. ve Young, J. A. (2016). Tweet, tweet!: Using live Twitter chats in social work education. *Social Work Education*, 35(4), 457-468.
- IFSW. (2021). World Social Work Day 2021. Erişim adresi: <https://www.ifsw.org/social-work-action/world-social-work-day/world-social-work-day-2021/>
- Işıkhan, V., Erbay, E., Akçay, S. ve Ege, A. (2016). Sosyal hizmet bölümü öğrencilerinin mezuniyet sonrası gelecek planları: Ankara, Başkent ve Hacettepe Üniversitesi örneği. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 27(1), 7-24.
- İçağasioğlu-Çoban, A. (2021). Sosyal Hizmet Eğitiminin 60.yılı Paneli. Erişim adresi: <https://www.youtube.com/watch?v=F7vY5Cn3VI4>
- İçağasioğlu-Çoban, M. A. ve Özbesler, C. (2016). Hastanelerde çalışan sosyal hizmet uzmanlarında tükenmişlik ve iş doyumunu. *Başkent Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi Dergisi-BÜSBİD*, 1(2), 90-109.
- Kamu Ajans. (2018). Aile Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığında Ek Ders Karşılığı Çalışan Personellerin Mağduriyetleri ve Talepleri. Erişim adresi: <https://www.kamujans.com/kamu-memurlar/aile-calisma-ve-sosyal-hizmetler-bakanliginda-ek-ders-karsiligi-calisan-personellerin-magduriyetleri-ve-talepleri-h532045.html>
- Karakuş, B. (2015). Sosyal hizmet mezunlarının kadro ve unvanı "sosyal hizmet uzmanı/sosyal

- çalışmacı". *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 26(2), 169-190.
- McLuhan, M. ve Powers, B. R. (1989). *The global village: Transformations in world life and media in the 21st century*. Oxford: Oxford University Press.
- NASW, ASWB, CSWE ve CSWA. (2017). NASW, ASWB, CSWE ve CSWA Standards for Technology in Social Work Practice. Erişim adresi: <https://www.socialworkers.org/LinkClick.aspx?fileticket=lcTcdsHUcng%3D&portalid=0>
- NASW. (2021). Social Work Month 2021. Erişim adresi: <https://www.naswnc.org/page/287>
- Patton, D. U., Eschmann, R. D., Elsaesser, C., ve Bocanegra, E. (2016). Sticks, stones and Facebook accounts: What violence outreach workers know about social media and urban-based gang violence in Chicago. *Computers in Human Behavior*, 65, 591-600.
- Reamer, F. G. (2013). Distance and online social work education: Novel ethical challenges. *Journal of Teaching in Social Work*, 33(4-5), 369-384.
- Sehman, H. ve Yolcuoğlu, İ. (2020). Açıköğretim sosyal hizmet bölümü mezunlarının gözünden Türkiye'de sosyal hizmet eğitiminin işlevselliği. *Sosyal Politika Dergisi*, 1(1), 12-26.
- Sevim, K. ve Altun, F. (2017). Sosyal hizmet bölümü öğrencilerinin geleceğe yönelik mesleki ve akademik beklentileri. *Artvin Çoruh Üniversitesi Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*, 3(2), 51-65.
- Sheafor, B.W. ve Horejsi, C. J. (2014). *Sosyal Hizmet Uygulaması Temel Teknikler ve Öneriler*. Ankara: Nika Yayınevi.
- Sitter, K. C. ve Curnew, A. H. (2016). The application of social media in social work community practice. *Social Work Education*, 35(3), 271-283.
- Şahin-Taşğın, N. (2019). Sosyal hizmet süpervizyonu ve Türkiye için öneriler. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 30(3), 1005-1032.
- Teixeira, S. ve Hash, K. M. (2017). Teaching note—Tweeting macro practice: Social media in the social work classroom. *Journal of Social Work Education*, 53(4), 751-758.
- Tekindal M., Ege, A. ve Erim, F. (2019). Sosyal hizmet bilgisi üretimi: toplum ve sosyal hizmet dergisi incelemesi (1983-2017). *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 30(3), 796-813.
- Tunca, M.Z. (2021). Yeni Normallerle Dijital Çağ Resmen Başladı. Erişim adresi: <https://w3.sdu.edu.tr/haber/9363/yeni-normallerle-dijital-cag-resmen-basladi>
- YÖKa. (2021). Anadolu Üniversitesi Yerleştirme, Kayıt ve Kontenjan İstatistikleri. Erişim adresi: https://yokatlas.yok.gov.tr/lisans.php?y=101011208#c1000_2
- YÖKb. (2021). Erzurum Atatürk Üniversitesi Yerleştirme, Kayıt ve Kontenjan İstatistikleri. Erişim adresi: <https://yokatlas.yok.gov.tr/lisans.php?y=101411055>
- Zengin, O. ve Çalış, N. (2017). Sosyal hizmet uzmanlarının mesleki uygulamaları ve çalışma koşulları. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 28(1), 47-68.
- Zengin, O. ve Çalış, N. (2017). Türkiye'de sosyal hizmet araştırması: son 10 yılda sosyal hizmet anabilim dallarında yazılan tezler üzerine bir inceleme. *Journal of the Human & Social Science Researches*, 6(2), 1260-1273.

Toplum ve Sosyal Hizmet

ISSN: 2147-3374 / E-ISSN: 2602-280X

Derleme Makale / Review Article

Tarım Sektöründe Mesleki Ruhsal Hastalıklar ve Sosyal Hizmet

Occupational Mental Diseases in Agricultural Sector and Social Work

Zeynep ŞİMŞEK¹

¹ Prof. Dr., İstanbul Bilgi Üniversitesi,
Zeynep.simsek@bilgi.edu.tr,
ORCID: 0000-0002-4572-7137

Başvuru: 20.04.2020
Kabul: 10.05.2021

Atf:
Şimşek, Z. (2021). Tarım sektöründe mesleki ruhsal hastalıklar ve sosyal hizmet. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 32(3), 1045-1059. DOI: 10.33417/tsh.726521

ÖZET

Tarım sektörü, yaşamın devamı için gıda üretimi ve sanayi sektörüne hammadde sağlama açısından öncelikli sektördür. Tarımda çalışan kavramı, kendi tarımsal üretim alanında çalışanları, işverenleri / çiftlik sahiplerini, ücretli sürekli çalışanları, mevsimlik çalışanları ve birlikte yaşamaları / çalışmalarını nedeniyle ailenin tüm bireylerini içermektedir. Araştırmalar tarım sektöründe sağlıksız ve güvensiz yaşam ve çalışma alanları, sürekli yer değiştirme, temel ihtiyaçlara, hizmetlere ve çalışma yaşamının haklarına erişememe, hasat döneminde kötü hava koşulları, sel ve kuraklığa bağlı beklenen ürünün alınamaması, makinelerin bozulması, hayvanların hastalanması, teşviklerin zamanında ve yeterli düzeyde ödenememesi, çalışanların finansman yönetimi ile yeni teknolojiler konusunda bilgi ve bilinç düzeyinin düşüklüğü, fiziksel sağlık sorunları, ısı (sıcak/soğuk) stresi, tarımla ilgili yasaları bilmeme, tatil günlerinin olmayışı, uzun çalışma saatleri, azalan çiftçi sayısına karşı artan üretim talebi ile kaza ve yaralanmaların ruhsal bozukluklara neden olan stres kaynakları olduğunu göstermektedir. Tarımda çalışanların işle ilgili ruhsal bozukluklarının önlenmesi için, risk değerlendirme ve yönetiminin fiziksel, kimyasal ve psikososyal tehlikeleri içerecek şekilde, hak temelli bir yaklaşımla sosyal korumayı da (sosyal güvenlik, sosyal yardımlar ve sosyal hizmetler) kapsayacak şekilde yapılmasının yararlı olacağı düşünülmektedir.

Anahtar kelimeler: Tarım sektörü, tehlike ve riskler, ruhsal bozukluklar, sosyal hizmet

ABSTRACT

The agricultural sector is the primary sector in terms of food production for the continuation of life and providing raw materials to the industrial sector. The concept of agricultural worker includes people who work in their own agricultural production areas, farm owners, employers, permanent paid workers, seasonal workers, and all the members of the family. Research shows that, there are many stressors related to mental diseases including unhealthy and unsafe living and working areas, continuous migration, lack of access to basic needs, services, and working life rights, bad weather conditions during harvest season, failure to get the expected product due to flood and drought, deterioration of machinery, sickness of animals, incentives not being paid on time and adequately, low level of knowledge and awareness of employees about financing management and new technologies, physical health problems, thermal (hot/cold) stress, not knowing the laws of agriculture, lack of holidays, long working hours, increasing production demand against decreasing number of farmers, and accidents and injuries. It is thought that it will be beneficial for risk assessment and management, including physical, chemical and psychosocial hazards, to cover social protection (social security, social benefits and social services) with a rights-based approach to prevent work-related mental disorders of agriculture workers.

Keywords: Agricultural sector, hazards and risks, mental disorders, social work

GİRİŞ

Yaşamın sağlıklı sürdürebilmesi için; su, gıda, vücut ısısının korunması, güvenli ve sağlıklı barınma gibi fizyolojik ihtiyaçların karşılanması, korku/kaygı veren olaylarla sağlıklı başa çıkma, ilişkilerden doyum sağlama ve yeteneklerin farkında olmak gibi ruhsal ihtiyaçların karşılanması ile insanın günlük rollerini / sorumluluklarını yerine getirebilmesi, topluma uyum sağlayabilmesi ve hizmete erişebilmesi gibi sosyal ihtiyaçlarının karşılanması gerekmektedir. Belirtilen bu ihtiyaçlar zamanında ve uygun şekilde karşılanmadığında fiziksel ve ruhsal hastalıklar, erken ölümler ile sosyal sorunlar ortaya çıkmaktadır. Fiziksel ve ruhsal hastalıklar ile sosyal sorunlara neden olan riskleri önlemek, önlenemediğinde erken dönemde saptamak ve iyileşmeyi sağlamak ve topluma kazandırmak iyilik halinin korunması ve geliştirilmesinin ön koşullarıdır. Son zamanlarda sürdürülebilir kalkınma hedeflerine ulaşılmasında da ruh sağlığının önemi sıklıkla vurgulanmakta, depresyonun engelliliğin önde gelen nedeni olduğu, ruhsal bozuklukların erken ölümler ve önlenebilir fiziksel hastalıkların belirleyicilerinden biri olduğu bildirilmektedir. Tedavi ve sosyal desteği içeren sağlık ve sosyal hizmetlere erişimin ise anahtar rolü bilinmektedir. (WHO, 2020).

Dünya Sağlık Örgütü (DSÖ) tarafından ruh sağlığı sorunlarının artmaya devam ettiği, yaygınlığının %18 ile %26 arasında değiştiği, depresyonun yeti yitiminin önde gelen nedenlerinden biri olduğu, 15-29 yaşları arasındaki ölümlerin ikinci nedeninin intihar olduğu, insanın temel ihtiyaçlarını ifade eden haklarına ve sağlık hizmetine erişememe, ayrımcılık ve damgalanmaya bağlı ruhsal bozuklukların ortalama ömrü yaklaşık 20 yıl kısalttığı bildirilmektedir (WHO, 2021). Dolayısıyla ruhsal bozukluklar görülme sıklığının yüksek olması, önemli ölçüde yeti yitimine neden olması ve ortaya çıkışında işle ilgili tehlikelerin rolünün belirlenmiş olması nedeniyle meslek hastalıkları açısından önemli bir hastalık grubudur. Mesleki ruhsal hastalıklar henüz Türkiye'nin listesinde yer almamakla birlikte, Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO) ve DSÖ'nün listelerinde yer almaktadır.

Tarım, yaşamın devamı, yoksulluğun önlenmesi, sanayi sektörüne hammadde sağlama, istihdam ve ihracat açısından kalkınmanın en güçlü aracıdır. Tarım sektöründeki gelişmenin diğer sektörlerle göre yoksul grubun gelirini 2-4 kat arasında artırdığını, yoksul çalışan yetişkinlerin %65'inin geçimini tarımsal üretimde çalışarak sağladıkları bilinmektedir. Öte yandan gıdaya erişemeyen kişi sayısının da yıllar itibarıyla arttığı, küresel iklim değişikliğinin de etkisiyle önemli tehditlerden biri olduğu bilinmektedir (FAO, 2015).

Tarım, fiziksel ve ruhsal hastalıklarla ilişkili zorlu çalışma koşullarını içerdiği için tehlikeli ve çok tehlikeli birçok işin yapıldığı bir sektördür. Tarımda çalışan kavramı, kendi tarımsal üretim alanında çalışanları, işverenleri/çiftlik sahiplerini, ücretli sürekli çalışanları, mevsimlik çalışanları ve birlikte yaşamaları/çalışmaları nedeniyle ailenin tüm bireylerini içermektedir. Belirtilen gruplarda ruh sağlığı çalışmaları incelendiğinde: pestisitlerin artan ve güvensiz kullanımı, tarımsal ürün fiyatları, borçlanma, iklim değişikliğine bağlı kuraklık ve seller, yasal düzenlemeler, yoğun iş temposu, zaman baskısı, izolasyon, rol çatışmaları, sağlıksız yaşam ve çalışma yeri gibi çok sayıda faktör bildirilmiştir (Hedlund ve Berkowitz, 1979; Vega ve Diğ., 1985; Hovey ve Magana, 2002; Firth ve Diğ., 2007; Hiott

ve Diğ., 2008; Staniford ve Diğ., 2009; Fraser ve Diğ., 2005; Hossain ve Diğ., 2008; Carvajal ve Diğ., 2014; Ramos ve Diğ., 2015; Longstein, 2016a; Mora ve Diğ., 2016; Şimşek ve Diğ., 2017; Wheeler ve Diğ., 2018). Üretici/çiftçilerin diğer mesleklerle karşılaştırıldığı bir sistematik gözden geçirme çalışmasında, araştırmaların %71'inde diğer mesleklere göre ruhsal sağlık sorunlarının daha fazla olduğu saptanmıştır (Yazd ve Diğ., 2019). Bean ve Nolan (2008) tarafından, 130 farklı meslekte yapılan bir çalışmada üretici/çiftçi ve tarım çalışanlarında stres ve ruhsal bozukluklar nedeniyle ölümlerin daha fazla olduğu bildirilmiştir. Türkiye'de yapılan bir çalışmada, mevsimlik tarım işçilerinde ruhsal belirti sıklığı %50 iken, tarım işçisi olmayanlarda %22.5 bulunmuştur (Şimşek ve Diğ., 2011). İntihar sıklığına yönelik yapılan bir çalışmada, Kentucky'deki çiftçi erkeklerde çiftçi olmayanlara göre tamamlanmış intihar anlamlı olarak yüksek bulunmuştur (Çiftçilerde 100.000'de 42.2; çiftçi olmayanlarda 100.000'de 30.1). Tehlikeli iş çevresinin, sosyal ve coğrafi izolasyonun, ekonomik güçlüklerin, ağır aletleri kullanma gücünün azalmasının, kırsal alanda acil sağlık hizmetlere ulaşma güçlüğüne ve kırsal alanlarda ruh sağlığı hizmetlerinin yetersizliğinin intihar riskini artırdığı saptanmıştır (Hovey ve Seligma, 2006).

Yapılan çalışmalar uzun süreli strese maruz kalmanın kan basıncını yükselttiğini, iyi huylu kolestrolü düşürdüğünü, Tip II diyabete neden olduğunu, kalp krizi ve beyin kanaması riskini artırdığını, egzama, sedef hastalığı gibi cilt hastalıklarına neden olduğunu, yaşlanmayı hızlandığını, büyümeyi yavaşlattığını, öğrenme kapasitesini düşürdüğünü, anksiyete, depresyon prevalansını yükselttiğini, travma sonrası stres bozukluğunun gelişimini kolaylaştırdığını ve kronik ağrı bozuklukları ile ilaç veya madde bağımlılığına neden olduğunu bildirmektedir (Hovey ve Seligman, 2006). Williams (2001), tarım toplumlarında uzun süreli stresin baş ağrısı, uyku sorunları gibi fiziksel sağlık sorunlarına, kaygı bozukluğu, anksiyete ve depresyon gibi ruhsal bozukluklara, hafıza kaybı, karar verme güçlüğü gibi bilişsel sorunlara neden olduğunu bildirmiştir. Özetlenen araştırma bulguları, tarım sektöründe biyolojik (mikroorganizmalar, bitkiler, hayvanlar) fiziksel (sıcak/soğuk, açık alanda sağlıksız yaşama/çalışma koşulları, gürültü, toz vb.), kimyasal (pestisitler, gübreler), mekanik (tarım alet ve makineleri), ergonomik (titreşim, sürekli tekrarlayan işler, ağır kaldırma vb.) ve sosyal çevre faktörlerinin (yoksulluk, dışlanma, hizmetlere erişememe vb.) iyilik halini olumsuz etkilediğini ve incinebilirliği artırdığını göstermektedir. Özellikle kimyasal faktörlerin kontrolü ekolojik adalet ilkelerini temel alan, biyolojik çeşitlilik içeren bir ekosistem yaratma ve sürdürmeye yönelik sosyal değişimi sağlamak için son yıllarda gelişen yeşil/çevresel sosyal hizmet uygulamalarının da odağını oluşturmuştur (Ramsay ve Boddy, 2017).

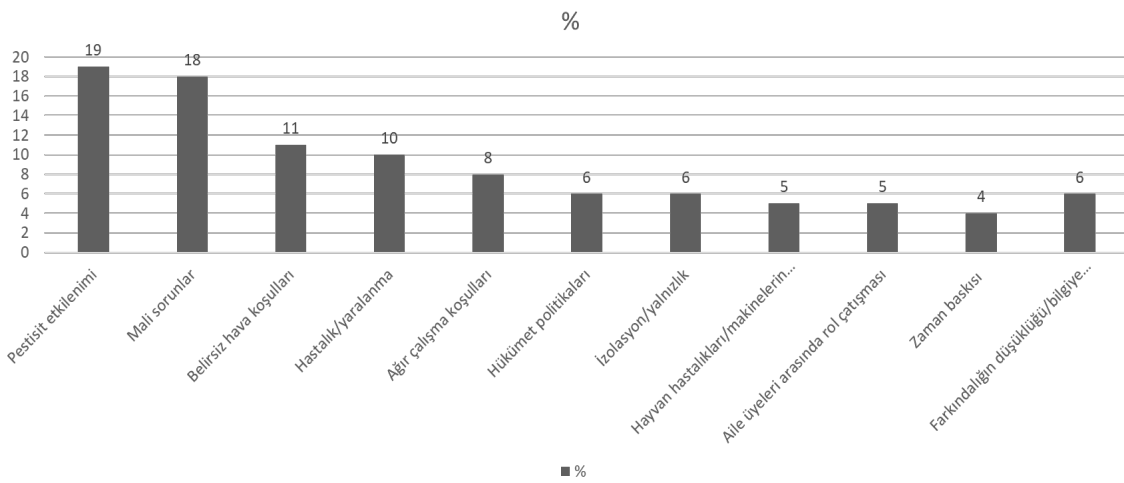
Sosyal adalet, insan hakları, ortak sorumluluk ve farklılıklara saygıyı merkezine alan sosyal hizmet, birey, aile, grup ve toplum odaklı sosyal hizmet müdahale programları ile hastalık, erken ölüm riski altındaki bireylerin ve toplulukların güçlenmesini sağlayarak iyilik halini koruyan ve yükselten bir meslektir. Tarım sektöründe çalışanlar demografik özellikleri, fiziksel, sosyal, ekonomik güçlükleri nedeniyle öncelikli risk altındaki gruplardan biridir. Bu nedenle makale, tarım sektöründe ve kırsalda

çalışanların ruhsal bozukluklarını önleme, erken tanı ve tedaviye erişimlerini sağlamada sosyal hizmetin rolünü ve önemini açıklamak için yazılmıştır.

Tarım Sektöründe Çalışanlarda Ruhsal Bozukluklarla İlişkili Faktörler

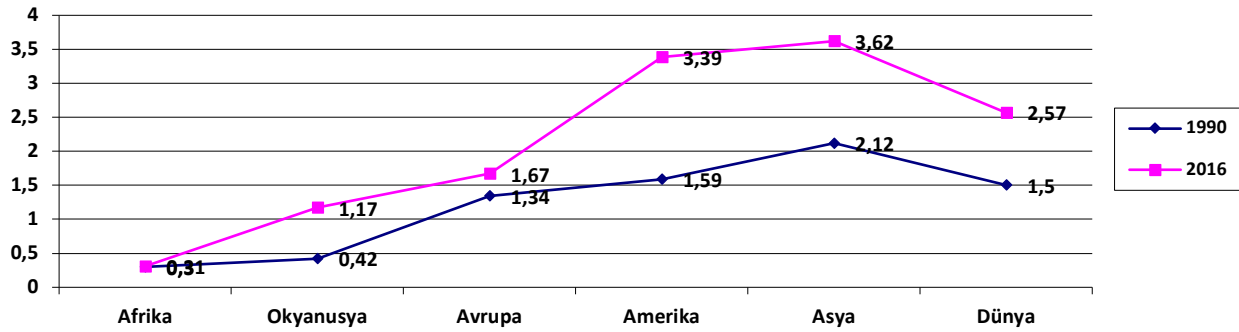
Torske ve arkadaşlarının (2016), karıştırıcı faktörleri kontrol edebilmek amacıyla kardeşler üzerinde yaptıkları bir araştırmada, tarım işlerinde çalışan kardeşlerin tarım dışı meslekler yapan kardeşlerine göre anksiyete ve depresyon semptomlarının anlamlı ölçüde yüksek olduğu bulunmuştur. Bu sonuç tarım işlerinde çalışma ile ruhsal sorunlar arasındaki nedenselliği göstermesi açısından önemlidir.

Yazd ve arkadaşları (2019) üretici/çiftçilerde ruhsal bozukluklarla ilişkili risk faktörlerini ortaya koymak için sistematik gözden geçirme araştırması yürütmüşlerdir. Belirtilen çalışmanın sonuçlarına dayanılarak Şekil 1’de ruhsal bozukluklara neden olan faktörler gösterilmiştir.

Şekil 1: Tarım Çalışanlarında Ruhsal Bozukluklarla İlişkili Faktörler

Pestisit Etkilenimi: Dünyada artan endüstriyel tarıma bağlı olarak bitkilerin zararlı böcek, parazit, bakteri, mantar ve yabancı otlarını öldürmek için kullanılan kimyasal miktarı her yıl artmaktadır. Tarımda kullanılan pestisitler hava, su ve toprak başta olmak üzere tüm ekosistemin zarar görmesine neden olmakta ve canlı yaşamı tehdit etmektedir. Şekil 2’de dünya genelinde ve kıtalara göre 1990 ile 2016 yıllarında hektar başına kg cinsinden pestisit uygulama miktarı verilmiştir. Görüldüğü gibi Asya ve Amerika başta olmak üzere uygulanan pestisit miktarının arttığı, dünya genelinde hektar başına 1,5 kg’dan 2,57 kg’a yükseldiği görülmektedir. Türkiye’de ise hektar başına 1990 yılında 1,08 kg pestisit uygulanırken, 2016 yılında 2,11 kg olduğu rapor edilmiştir (Food and Agricultural Organization of the United States, 2018).

Bir pestisit türü olan düşük doz ve uzun süreli organofosfatlı bileşik etkileniminin depresyon ve intihara neden olduğu saptanmıştır (Freire ve Koifman, 2013; Stallones ve Beseler 2016; Şimşek 2016; Şimşek ve Diğ., 2017). Brezilya, Hindistan, Nepal, Filipinler, İran, Tanzanya, Çin, Mısır, Pakistan, Rika gibi gelişmekte olan ülkelerin yanı sıra, gelişmiş ülkelerde de pestisit kullanımı ile ruhsal bozukluk ilişkisini gösteren araştırmalar bulunmaktadır. Deri, göz, ağız, solunum, anne sütü ile vücuda giren pestisitlerin çoğunun merkezi sinir sistemini etkileyerek demans, parkinson, fobi, hafıza kaybı, konsantrasyon güçlüğü, kas güçsüzlüğü ve depresyona neden olduğu bildirilmiştir (Zhang ve Diğ., 2016; Şimşek, 2016). Serrano-Medina ve arkadaşları tarafından (2019) organofosfatlı bileşiklere maruz kalan tarım çalışanlarının %25'inde majör depresyon, %24'ünde anksiyete, %24'ünde anksiyete ve depresyonun birlikte görüldüğü bildirilmiştir. Uluslararası düzeyde ve Türkiye'de hasat sonrası kalıntı denetimi, uçakla mücadelenin yasaklanması, üretici kayıt defteri ve bayilik sınavı uygulaması, reçeteli satış zorunluluğu, uygulayıcıların sertifikalandırılması, hasat öncesi pestisit denetimi ve pestisitlerin üretimden kullanıcıya kadar izlenmesini sağlamak için 'kare kod izleme" programlarına ilişkin yasal düzenlemeler bulunmasına karşın (Birişik 2018), toplumun bilinç ve farkındalık düzeyinin düşük olması, yetersiz sağlık gözetimi ve denetim eksikliği önemli sorunlardır.

Mali Sorunlar: Gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde üreticinin kazancının düşüklüğü, gelirin düzenli olmaması, tohum, mazot, gübre, tarım aleti gibi üretimde kullanılan temel mal/araç ve gereçlerinin fiyat yüksekliği, kredi başta olmak üzere borçlanmanın yüksekliği, kuraklık, seller nedeniyle beklenen ürünün alınamamasıyla sonuçlanan gelir azlığı, hayvan ve bitkilerin hastalıklarına bağlı giderlerin yükselmesi, pazar bilgilerine erişememe, kredi desteğini alamama ya da düşük kredi sistemleri sıklıkla bildirilen depresyon, anksiyete, tamamlanmış intihar gibi ruhsal sorunlarla ilişkili bulunmuştur (Bultena ve Diğ., 1986; Kearney ve Diğ., 2014).

İklim Değişikliği: Kuraklık yanı sıra, son yıllarda hava olaylarına bağlı sel gibi doğal olaylara bağlı afetlerden en fazla etkilenenler tarım sektöründe çalışanlardır. Üreticinin ve tüm tarım çalışanlarının gelir kaybına bağlı yaşanan yoğun stres ruhsal bozukluklarla sonuçlanabilmektedir. Ekonomik kayıplar yanı sıra, sıcak havada çalışmak ve sağlıklı ve yeterli suya erişememek çalışanlarda ciddi fiziksel ve ruhsal hastalıklara neden olmaktadır (Austin ve Diğ., 2018). Ayrıca, dünya ölçeğinde her

yıl milyonlarca insan tarım alanlarının bozulması, iklim değişikliği, kuraklık ve çevresel felaketler nedeniyle göç etmek zorunda kalmakta, buna bağlı incinebilir grupların sayısı da artmaktadır (Demirbilek, 2016).

Fiziksel Hastalıklar ve Yaralanmalar: Fiziksel hastalıklarla ruhsal hastalıklar arasındaki ilişki bilinmektedir. Araştırmalar kas iskelet sistemi hastalığı (diz, bel, omuz ağrıları gibi), tip 2 diyabet, yüksek tansiyon gibi kronik hastalığı veya sık sık kesik gibi yaralanması olanların depresyon, anksiyete gibi ruhsal hastalıklar açısından risk altında olduğunu göstermektedir (Schulz vd. 2018). Fiziksel hastalıkların varlığı, özellikle beden gücünü gerektiren işlerin yapılmasını engellemekte, bu durum üreticinin stresini artırarak ruhsal sorunlara neden olabilmektedir. Diğer yandan, ruhsal bozukluğu olanların ve daha önceden organofosfat zehirlenmesi yaşayanların daha fazla kaza ve yaralanma riski altında olduğu saptanmıştır (Wesseling ve Diğ., 2010; Şimşek ve Diğ., 2017; Rostamabadi ve Diğ., 2019). Petarli ve arkadaşlarının (2019) yaptıkları araştırmada, tarım çalışanlarının %77'sinde en az bir, %41.5'inde birden fazla kronik hastalık bildirilmiştir. Kronik hastalığı 40 yaşın üzerinde olmak 3,3 kat, pestisit etkilenimi 1.9 kat, geniş bel çevresi ise 2.8 kat artırmaktadır.

Yaşam ve çalışma koşulları: Sürekli göç, temiz içme kullanma suyunun erişememe, insan ve hayvan atıklarının sağlıklı uzaklaştırılmaması, sağlıksız ve güvensiz barınma alanları, kentsel alanlardan uzakta yaşama, çocuklar için güvenli alanların olmaması, hizmetlere erişememe, uzun çalışma saatleri, rol çatışmaları, zaman baskısı, hayvanların hastalanması, olumsuz ev ve çalışma koşulları, pazar bilgilerine erişememe, kredi desteğini alamama ya da düşük kredi sistemleri sıklıkla bildirilen risk faktörleridir (Şimşek 2012; Şimşek ve Diğ., 2013; Şimşek ve Diğ., 2016; Şimşek ve Diğ., 2017; Yazd ve Diğ., 2019).

Sosyo-demografik Özellikler: Araştırmalar kadın çalışanların tarım işleri yanı sıra, ev işleri, çocukların bakımı gibi ek sorumluluklar yanı sıra, kendiliğinden düşük, ölü doğum, özel gereksinimli bebek doğurma, erken yaş evliliği gibi nedenlerle stres düzeyinin yüksekliğine bağlı olarak erkeklere göre daha fazla ruhsal sorun yaşadıklarını göstermektedir (Şimşek ve Diğ., 2011; Şimşek 2012; Şimşek ve Diğ., 2017). Özellikle beden gücüne dayalı tarımda kadınların daha fazla rol almaları yanı sıra, toplumsal cinsiyet eşitsizliği de depresif semptomları artırmaktadır. Traktör kullanan, pestisit uygulayan kadınlarda daha fazla kaza/yaralanma bildirilirken, bu kadınlarda ruhsal semptomların da daha fazla olduğu bildirilmiştir. Ayrıca aile desteğinin olmaması ve sağlık hizmetine erişememe de ruh sağlığını açıklayan önemli yordayıcılardır (Hanklang ve Diğ., 2016; Şimşek ve Diğ., 2017).

Tarım sektöründe çalışanın yaşıyla ruhsal sorunların ilişkili olduğunu gösteren çok sayıda araştırma bulunmaktadır. Genel olarak genç çalışanların stres düzeyinin daha yüksek olduğu bildirilmektedir (Şimşek ve Diğ., 2013; Şimşek ve Diğ., 2016; Yazd ve Diğ., 2019). Çakmur (2014) 35 ve daha ileri yaştaki grupta depresif semptomların daha yüksek olduğunu saptamıştır. Çok sayıda araştırmada da yaş ilerledikçe daha fazla ruhsal bozukluk bildirilmiştir (Akt; Yazd ve Diğ., 2019). Longstein

(2016b) tarafından erkek tarım çalışanlarında yakın arkadaş sayısı arttıkça ve işi üzerinde bağımsızlık duygusu yükseldikçe ruhsal semptomların azaldığı bildirilmiştir.

Üretim biçimiyle ruhsal sağlık durumu arasındaki ilişkileri inceleyen araştırmalar, organik tarımda çalışanların daha mutlu olduklarını ve depresif semptomların daha düşük olduğunu göstermektedir. Geleneksel tarım uygulamalarında çalışanlarda pestisit etkilenimine bağlı nörolojik ve ruhsal semptomlarının daha fazla olduğu bildirilmiştir (Khan ve Diğ., 2018).

Ruh sağlığı sorunları açısından kendi tarım alanlarında çalışanlarla mevsimlik tarımda çalışanların karşılaştırıldığı araştırmalarda, mevsimlik tarım işçilerinde daha fazla ruhsal sorun saptanmıştır (Şimşek ve Diğ., 2017). Mevsimlik tarım çalışanlarında sürekli yer değiştirme / göç, sağlıksız ve güvenli olmayan yaşam alanları, arkadaşlardan ve aileden uzak olma, aşırı fiziksel harekete bağlı ağrılar, işe bağlı güçlükler (uzun çalışma saatleri, tatil günlerinin olmayışı, işin nerede bulunacağını önceden tahmin edilememesi), düşük gelir, yoksulluk, sağlık hizmetine erişememe, dil sorunları, coğrafi ve sosyal izolasyon, duyguların diğer insanlarla paylaşılamaması, ulaşım olanaklarının olmayışı, güvensiz yolculuklar, çocukların eğitimlerine devam edememesi, toplumdan uzaklaşma, işveren baskıları, çocukların bakım sorunu, aile içi şiddet, kayıt dışı çalışma ve kadın olmaya bağlı sorumluluklar önemli stres faktörleri olarak belirlenmiştir (Hovey ve Mahana, 2002; Şimşek ve Diğ., 2016; Şimşek ve Eşigül-Yaghmaei 2019).

Son yıllara kadar, çiftçi tükenmişliği ve stresi göz ardı edilmiştir (Kallioniemi ve Diğ., 2016). Cornally ve McCarthy (2011) iyileşmek ya da başa çıkabilmek için yardım aramanın karmaşık bir karar verme süreci olduğunu vurgulamaktadır. Polain ve arkadaşları (2011), ileri yaştaki tarım işçilerinin ruh sağlığı hizmetine erişmeye çalıştıklarını, ancak kültürel engeller yanı sıra erişilebilir ruh sağlığı hizmetleri olmamasının en önemli engeller olduğunu bildirmiştir. Diğer yandan, damgalanma, yüksek tedavi giderleri ve sağlık çalışanlarının ruh sağlığı tedavisindeki başarısızlığına yönelik algıların hizmete erişimi engellediğini gösteren çok sayıda araştırma vardır (Hossain ve Diğ., 2008; Hiott ve Diğ., 2008; Ramos ve Diğ., 2015; Longstein, 2016a Terrazas ve McCormick 2018).

Tarım Sektöründe Çalışanlara Yönelik Ruh Sağlığı Hizmetleri ve Sosyal Hizmet

Kırsalda/tarımda çalışanların ruhsal bozukluklarının önlenmesi, erken tanı ve tedavi için ruh sağlığı hizmetlerinin yapılandırılmasında, bir başka ifadeyle koruyucu/önleyici, tedavi edici ve rehabilite edici erişilebilir, kabul edilebilir, kapsayıcı ve etkili ruh sağlığı hizmetleri için yukarıdaki özetlenen araştırma bulguları büyük önem taşımaktadır. Görüldüğü gibi tarım çalışanlarında stres yaratan ve ruhsal hastalıklara neden olan işle ilgili biyolojik, fiziksel, kimyasal, mekanik, ergonomik, sosyal ve ekonomik tehlikeler yanı sıra, işin yapıma şekli ve çalışanın demografik ve sosyo-kültürel özellikleri ile hizmete erişimi içeren çok sayıda faktör bulunmaktadır. Bütün bu faktörler sosyal hizmet müdahale yöntemleri kullanılarak kırsalda yaşayanlara / tarımsal üretimde çalışanlara yönelik ruh sağlığı hizmetlerinin organizasyonunun, çalışan sağlığı ve güvenliği hizmetleri kapsamında temel sağlık hizmetlerine (*sağlık eğitimi, beslenmenin iyileştirilmesi, temiz içme kullanma suyuna erişim ve*

sanitasyon, ana-çocuk sağlığı hizmetleri, bulaşıcı hastalıkların kontrolü ve aşılama, temel ilaçlara erişim başta olmak üzere) ve sosyal koruma hizmetlerine (*sosyal güvenlik, sosyal yardımlar ve sosyal hizmetler*) entegre şekilde yürütülmesinin önemini göstermektedir. Müdahale programları geliştirilirken, ruhsal hastalıklara neden olan işin yapıldığı / yaşanan ortam, çalışan, işveren/üretici/tarım iş aracısı özellikleri ile hizmetlerin yürütülme biçimini belirleyen yasal ve yapısal düzenlemeler ile sağlık çalışanlarının bilgi, beceri ve motivasyon düzeyi göz önünde bulundurulmalıdır.

Tarım sektöründe erken ölüm ve hastalıklara neden olan her bir tehlikenin ve riskin yönetiminin farklı bir sektörün sorumluluğunda olduğu bilinciyle sektörler arası işbirliği önceliklidir. Dolayısıyla tarım sektöründe ruh sağlığı programları geliştirilirken, biyopsikososyal bütünlük içerisinde, halk sağlığı hizmetlerinin özünü oluşturan *sektörler arası işbirliği, halk sağlığı okuryazarlığı, toplum katılımı ve hizmet sunanın bilgi, beceri ve motivasyonunu* artıracak yaklaşımların birlikte kullanılması büyük önem taşımaktadır. Burada bir diğer önemli nokta ise, programlar geliştirilirken il/ilçenin tarımsal üretim biçimi, ürün desenine göre çalışan sayısı, çalışma süresi dikkate alınarak öncelikli risk gruplarının belirlenmesi ve bu grupların özellikleri ve etkilenimleri dikkate alınarak program bileşenlerinin belirlenmesidir.

Ruh sağlığının korunması ve geliştirilmesi açısından; tarım çalışanlarında ruhsal bozuklukların sıklığı ile risk ve koruyucu faktörlerin saptanması, ruh sağlığı sürveyans sistemlerinin geliştirilmesi, risk faktörlerinin kontrol altına alınması için önleme çalışmaları, erken tanı ve tedavi amaçlı tarama çalışmalarının yapılması gerekmektedir. Tarım işçiliğinin yaygın olduğu bölgelerde sağlıklı yaşam ve çalışma alanları oluşturularak ortam faktörlerinin kontrolü başta olmak üzere temel sağlık hizmetlerinin sunumu, sosyal koruma hizmetlerine erişimin sağlanması, güvenli pestisit uygulamalarına yönelik, eğitim, farkındalık, sağlık gözetimi ve denetimi, fiziksel hastalıkların ruh sağlığı ile ilişkisi düşünülerek kronik fiziksel hastalığı olanların ruhsal açıdan değerlendirilmesi, kronik hastaların ilaca ve kontrollerine erişimlerinin sağlanması, taramalarda Depresyon, Anksiyete, Stres Ölçekleri ya da Genel Sağlık Anketi gibi risk altındaki grupları yakalamaya yönelik ölçeklerin kullanılmasının yararlı olacağı düşünülmektedir (Şimşek, 2012). Literatürde tarım toplumlarında ruh sağlığı okur-yazarlığı, psikolojik ilk yardım, psikoeğitim, ruh sağlığı semptomlarını tarama ve tedaviye yönlendirmeyi içeren Avustralya, Amerika, Kanada, İngiltere, Hindistan ve Afrika'da yapılmış sınırlı sayıda ruh sağlığı girişimiyle ilişkili çalışma olduğu bildirilmiştir (Hagen ve Diğ., 2019).

Son yıllarda iklim değişikliğine bağlı yaşanan kuraklık ve sellere bağlı ortaya çıkan ürün kaybının ve diğer risklerin yönetimine ilişkin çeşitli programlar ve ortaklıklar geliştirilmektedir. Tarımsal Risk Yönetimi Platformu (PARM) ulusal bölgesel ve global düzeyde tarımsal risk yönetimine ilişkin öğrenme fırsatları yaratma, kapasite geliştirme, dayanıklılığı artırma ve üretilen bilginin yaygınlaşmasına yönelik ağlar kurmaktadır (Ilaria, 2018). Hem tarımsal risk yönetimi (ARM) hem de dayanıklılığı artırıcı girişimler iklim değişikliğinin olumsuz sonuçlarını yönetmeye ve insanları yoksulluktan kurtarmaya, çiftçilerin varlıklarını korumalarına, yerel ve makro düzeyde gıda

güvenliğini artırmaya yönelik çalışmaları içermektedir. Tarım sektöründe dayanıklılık kavramı son yıllarda, kronik yoksulluğa kalıcı çözümler üretmek için tehlikeleri azaltmak / kontrol altına almak, başa çıkmak için destek sistemlerini geliştirerek tarım çalışanlarının güçlendirilmesini içermektedir (Constas ve Barrett, 2013). Özellikle iklim değişikliği ve ekonomik krizler nedeniyle üreticilerin/çiftçilerin ürün kaybını / hayvan hastalıklarını önlemek için proaktif olmalarını sağlayarak riskleri değerlendirmeyi, hazırlıklarını yapmalarını ve değişikliklere uyum sağlama kapasitelerini artırmayı amaçlamaktadır. Dolayısıyla tarım sektöründe ruhsal hastalıkları önlemede sosyal güvenlik, sosyal yardımlar ve sosyal hizmetleri içeren sosyal koruma programlarının entegre edildiği risk yönetimi büyük önem taşımaktadır.

Amerika Sosyal Hizmet Uzmanları Derneği (NASW)'nin 2013 yılında yayınladığı rehberine göre, sosyal hizmet uzmanlarının iş yerlerinde işçi/çalışan sağlığı ve iş güvenliği konusunda aktif rol alması gerektiği benimsenerek, temel sorumluluk alanlarının çerçevesi çizilmiştir (NASW, 2013). Bunlar; güvenlik kültürünün oluşması için çalışana ve ortama uygun modellerin geliştirilmesi, her düzeyde farkındalığın artırılması, risk değerlendirme, risk azaltma ve yönetimi süreçlerine çalışanların aktif katılımını sağlayıcı mekanizmaların geliştirilmesi, sektörler arası işbirliğinin sağlanması, hizmet haritasının, rehberlerinin ve yönlendirme mekanizmalarının hazırlanması ile hizmetlere/kaynaklara erişimin sağlanması, çocuk / yaşlı / özel gereksinimli birey gibi risk altındaki grupların belirlenmesi ve vaka yönetimi çalışmaları, ihmal ve istismarın önlenmesi, krize müdahale, ikincil travmaların yönetimi ve çalışanların öz bakım becerilerini kazanmalarına ilişkin müdahale programlarının geliştirilmesi, hak temelli bir anlayışla politikaların ve finansal koşulların oluşturulması için savunuculuk, ekip çalışması, etki değerlendirmesi araştırmalarının yapılması, kaygı ve stresin önlenmesi için birey-aile-toplum düzeyinde ihtiyaçların karşılanmasına yönelik çalışmaların yapılmasıdır (NASW, 2013; Şimşek, 2019; Şimşek ve Eşigül-Yaghmaei, 2019).

Toplum Sağlığı Merkezi, Aile Sağlığı Merkezi, Göçmen Sağlığı Merkezi, Sağlıklı Hayat Merkezi gibi sağlık kuruluşlarının temel amacı; bireye yönelik sağlık hizmetleri (gebe-lohusa-bebek-çocuk izlemi, 15-49 yaş gibi rutin izlemlerde sağlık eğitimi /danışmanlık) yanı sıra, hastalıklara / sağlık sorunlarına neden olan risk faktörlerini belirleme ve bu faktörlerin kontrolü için sektörler arası işbirliğini ve toplum katılımını sağlayarak programlar yürütmedir. Sağlığa zarar veren tehlikelerin ortadan kaldırılması ve mesleki hastalık/erken ölüm risklerinin yönetimi için başta Hıfzıssıhha Kanunu olmak üzere, 6331 Sayılı İş Sağlığı ve Güvenliği Kanunu, Tarımda İş Aracılığı Yönetmeliği, 2017/6 Sayılı Mevsimlik Tarım İşleri Başbakanlık Genelgesi'ne kadar çok sayıda yasal düzenleme bulunmaktadır. Ruhsal bozuklukların önlenmesi açısından özellikle kırsalda yaşayanların / mevsimlik tarım işlerinde çalışanların maruz kaldığı temel ihtiyaçlara erişememe, sosyal dışlanma, yoksulluk, stresli çalışma koşulları, toplumsal cinsiyet eşitsizliği, sağlıksız yaşam biçimi davranışları, şiddete uğrama riski, fiziksel hastalıkların kontrolü ve pestisitlere maruziyet önlenemez faktörlerdir. Ruhsal bozuklukların kontrolü açısından, sağlıklı ve güvenli barınma ve yaşam alanlarının oluşturulması, çocuklar için güvenli alanların belirlenmesi ve çalışma yaşamının temel haklarına çalışanların erişimlerinin

sağlanması önceliklidir. Benzer şekilde Sosyal Hizmet Merkezleri'nin risk haritalama çalışanlarına kırsal bölgeleri ve mevsimlik tarımda çalışanların yaşadığı tarımsal üretim alanlarını dahil etmeleri ve bu grubun psikososyal ve ekonomik destek hizmetlerine erişimlerini sağlamaları büyük önem taşımaktadır.

Türkiye'de Toplum Sağlığı Merkezi ve Bağlı Birimler Yönetmeliği 2015 yılında (Resmi Gazete Sayı 29258), Toplum Sağlığı Merkezi ve Bağlı Birimler Yönetmeliği'nde Değişiklik Yapılmasına Dair Yönetmelik 2018 yılında (Resmi Gazete Sayı 30431) yayınlanmıştır. Yönetmeliğin 4. Maddesi'nin n bendinde Toplum Sağlığı Merkezi (TSM), 'bölgesinde yaşayan toplumun sağlığını korumak ve geliştirmek maksadıyla sağlıkla ilgili risk ve sorunları belirleyen, bunlarla ilgili düzeltici ve önleyici faaliyetleri gerçekleştiren; birinci basamak koruyucu, iyileştirici ve rehabilite edici sağlık hizmetlerini koordine eden ve bu hizmetlerin etkin ve verimli bir şekilde sunulmasını izleyen, değerlendiren, denetleyen ve destekleyen; bölgesinde bulunan sağlık kuruluşları ile diğer kurum ve kuruluşlar arasındaki koordinasyonu sağlayan sağlık kuruluşu' olarak tanımlanmıştır. TSM'ler hekim, ebe/hemşire, sosyal hizmet uzmanı, çevre sağlığı teknikeri başta olmak üzere fiziksel, biyolojik, kimyasal, psikososyal risklerin neden olduğu hastalık ve erken ölümlerin önlenmesi için ekip çalışmasının yürütüldüğü sağlık kuruluşudur. Yönetmeliğin 53. Maddesinde de sosyal hizmet uzmanının, 'toplumdaki sosyal, ekonomik, kültürel riskleri belirleme, bölgesindeki kurum ve kuruluşlarla işbirliği çalışmalarını yürütme, afet sonrası sosyal hizmet çalışmalarını yürütme ve toplum kalkınması çalışmalarını yürütmek şeklinde sosyal çalışmacı ünvanıyla görevleri belirlenmiştir. Yönetmeliğin 4. Maddesinin 'p' bendinde iş sağlığı ve güvenliği hizmetlerini yürütmek üzere TSM İş Sağlığı ve Güvenliği (İSG) biriminin kurulması ve bu birimin Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığınca yetkilendirilmesi öngörülmüştür. Mevsimlik tarımda çalışanlar başta olmak üzere tarımda çalışanların tamamına sağlık ve güvenlik hizmetlerinin verilebilmesi için tarımsal üretimin yoğun olduğu bölgelerdeki birimlerin yetkilendirilmesi de önemlidir.

Kırsalda/tarımsal üretimde çalışanlar sağlık hizmeti başta olmak üzere hizmetlere erişimde, tarımsal üretim faaliyetlerinin, çalışanların ve üreticilerin/çiftçilerin/tarım iş aracılarının özelliği gereği ciddi coğrafi, kültürel, sosyal ve işle ilgili engeller yaşarlar. 2011-2014 yılları arasında mevsimlik tarımda çalışanların temel sağlık hizmetlerine erişimlerini sağlayarak sağlıklarını geliştirmek amacıyla Harran Üniversitesi, Birleşmiş Milletler Nüfus Fonu Türkiye Temsilciliği ve Sağlık Bakanlığı işbirliği ile yürütülen programla mevsimlik tarımda çalışanlara ve kırsala yönelik birinci basamak sağlık hizmetlerinin yasal ve yapısal alt yapısı kurulmuştur (Şimşek 2019). Böylece Toplum Sağlığı Merkezi ve Bağlı Birimler Yönetmeliği'nin 30. maddesinde mevsimlik tarım işçileri ve ailelerine yönelik hizmetler ve 4. Maddesinin 'r' bendinde de TSM mobil sağlık hizmetini 'mevsimsel tarım işçileri, göçmenler, kırsalda yaşayanlar gibi temel sağlık hizmetlerine kolay ulaşamayan dezavantajlı gruplara buldukları mahalde verilecek koruyucu ve geliştirici sağlık hizmetleri' olarak tanımlamıştır. 2019-2021 yılları arasında Birleşmiş Milletler Nüfus Fonu ve Sağlık Bakanlığı işbirliğiyle tarımsal üretimin yoğun olduğu 5 ilde mobil ekipler kurulmuş ve her ekipte bir sosyal hizmet uzmanı görev almıştır. Böylece yalnızca fiziksel hastalıkların önlenmesi, erken tanı ve tedavi

değil, psikososyal iyilik hali de entegre edilerek tam iyilik haline ulaşmayı sağlayıcı birinci basamak sağlık hizmetleri için önemli bir model geliştirilmiştir. Sonuç olarak; Toplum Sağlığı Merkezleri, fiziksel, ruhsal ve sosyal iyilik halinin sağlanması için hekim, ebe/hemşire, sosyal hizmet uzmanı, çevre sağlığı teknikeri başta olmak üzere fiziksel, biyolojik, kimyasal, psikososyal risklerin neden olduğu hastalık ve erken ölümlerin önlenmesi için ekip çalışmasının yürütüldüğü sağlık kuruluşlarıdır. Bu ekip, tarımsal üretimin yoğun olduğu bölgelerde erişilebilir, kabul edilebilir ve kapsayıcı nitelikte önleyici/koruyucu, erken tanı ve tedavi ile rehabilite edici ruh sağlığı programlarının geliştirilmesinden ve uygulanmasından sorumludur.

Tarım sektöründe çalışanların ruh sağlığı farkındalığının artırılması, özellikle kronik ruhsal bozukluğu olan kişilere yönelik, Toplum Ruh Sağlığı Merkezleri'nde (TRSM) görev yapan sosyal hizmet uzmanlarının, tarımda çalışanların ve kırsalda yaşayanların ruh sağlığı hizmetlerine erişimdeki güçlüklerini dikkate alarak, bu gruba yönelik rehabilite edici ruh sağlığı hizmetlerine erişimi sağlayıcı toplum temelli müdahale programları geliştirmeleri önem taşımaktadır.

ÇATIŞMA BEYANI

Herhangi bir potansiyel çıkar çatışması bulunmamaktadır.

KAYNAKÇA

- Austin, E.K., Handley, T., Kiem, A.S., Rich, J.L., Lewin, T.J., Askland, H.H., et al. (2018). 'Drought-related stress among farmers: Findings from the Australian Rural Mental Health Study.' *Medical Journal of Australia*, 209, 159–165.
- Bean, T.L. ve Nolan, J.A. (2008). Recognize and manage the stress of farm life. *In Agriculture National Resources; Ohio State University: Columbus, OH, USA.*
- Birişik N. (2018). Teoriden Pratiğe Kimyasal Mücadele ve Gelecek Stratejisi. (Editör Birişik N.). Teoriden Pratiğe Kimyasal Mücadele. *Matsa Basımevi, Ankara.*
- Bultena, G., Lasley, P., ve Geller, J. (1986). 'The farm crisis: Patterns and impacts of financial distress among Iowa farm families.' *Rural Sociology*, 51(4), 436.
- Carvajal, S., Kibor, C., McClelland, D., Ingram, M., Zapien, J., Torres, E. et al. (2014). 'Stress and Sociocultural Factors Related to Health Status Among US–Mexico Border Farmworkers.' *J. Immigr. Minority Health*, 16, 1176–1182.
- Cornally, N. ve McCarthy, G. (2011). 'Help-seeking behaviour: A concept analysis.' *International Journal of Nursing Practice*, 2011(17), 280–288.
- Çakmur, H. (2014). 'Health Risks Faced by Turkish Agricultural Workers.' *Scientific World Journal*, 1–8.
- Demirbilek, M. (2016). 'Çevre, çevre mültecileri ve çevreci sosyal hizmet.' *International Journal of Social Sciences and Education Research*, 2 (3), 905-914.
- Freire, C. ve Koifman, S. (2013). 'Pesticides, depression and suicide: a systematic review of the epidemiological evidence.' *International Journal of Hygiene and Environmental Health*, 2(16),

445-60.

- Firth, H.M., Williams, S.M., Herbison, G.P. ve McGee, R.O. (2007). 'Stress in New Zealand farmers: Stress and Health.' *Journal of the International Society for the Investigation of Stress*, 23, 51–58.
- Fraser, C.E., Smith, K.B., Judd, F., Humphreys, J.S., Fragar, L.J. ve Henderson, A. (2005). 'Farming and mental health problems and mental illness.' *International Journal of Social Psychiatry*, 51, 340–349.
- Food and Agricultural Organization of the United States. (2015). *The State of Food and Agriculture; Social protection and agriculture: breaking the cycle of rural poverty*, Rome, 2015
- Food and Agricultural Organization of the United States. FAOSTAT. <http://www.fao.org/faostat/> Erişim Tarihi: 13.12.2018).
- Hagen, B.N.M., Albright, A., Sargeant, J., Winder, C.B., Harper, S.L., O'Sullivan, T.L. et al. (2019). 'Research trends in farmers' mental health: A scoping review of mental health outcomes and interventions among farming populations worldwide.' *PLoS ONE*, 14(12): e0225661. DOI: <https://doi.org/10.1371/journal.pone.0225661>
- Hanklang, S., Kaewboonchoo, O., Morioka, I. ve Plernpit, S.A. (2016). 'Gender Differences in Depression Symptoms Among Rice Farmers in Thailand.' *Asia-Pacific Journal of Public Health*, 28, 83–93.
- Hedlund, D. ve Berkowitz, A. (1979). 'The incidence of social psychological stress in farm families.' *International Journal of Sociology of the Family*, 233–243.
- Hiott, A.E., Grzywacz, J.G., Davis, S.W., Quandt, S.A. ve Arcury, T.A. (2008). 'Migrant Farmworker Stress: Mental Health Implications.' *Journal of Rural Health*, 24, 32–39.
- Hossain, D., Eley, R., Coutts, J. ve Gorman, D. (2008). 'Mental health of farmers in Southern Queensland: Issues and support.' *Australian Journal of Rural Health*, 16, 343–348.
- Hovey, J.D. ve Magaña, C.G. (2002). 'Psychosocial Predictors of Anxiety Among Immigrant Mexican Migrant Farmworkers: Implications for Prevention and Treatment.' *Cultural Diversity and Ethnic Minority Psychology*, 8, 274–289.
- Hovey, J.D. ve Magaña, C.G. (2002). 'Exploring the Mental Health of Mexican Migrant Farm Workers in the Midwest: Psychosocial Predictors of Psychological Distress and Suggestions for Prevention and Treatment.' *The Journal of Psychology*, 136, 493–513.
- Hovey, J.D. ve Seligman, L.D. (2006). 'The mental health of agricultural workers.' (Ed: James E. Lessenger). *Agricultural Medicine, A Practical Guide*, Springer, 282-299.
- Ilaria, T. (2018). 'A Holistic Approach to Agricultural Risk Management for Improving Resilience.' (August 31, 2018). *Platform for Agricultural Risk Management, Working Paper #5*, August 2018. Available at SSRN: <https://ssrn.com/abstract=3321233>
- Kallioniemi, M.K., Simola, A., Kaseva, J., Kymäläinen, H.R. (2016). Stress and Burnout Among Finnish Dairy Farmers. *Journal of Agromedicine*, 21, 259–268.
- Kearney, G.D., Rafferty, A.P., Hendricks, L.R., Allen, D.L., Tutor-Marcom, R. (2014). A cross-

- sectional study of stressors among farmers in eastern North Carolina. *North Carolina Medical Journal*, 75, 384–392.
- Khan, K.M., Baidya, R., Aryal, A., Farmer, J.R. ve Valliant, J. (2018). 'Neurological and mental health outcomes among conventional and organic farmers in Indiana and USA.' *The Annals of Agricultural and Environmental Medicine*, 25, 244–249.
- Kim, J. Ko, Y. ve Lee, W.J. (2013). 'Depressive symptoms and severity of acute occupational pesticide poisoning among male farmers.' *Occupational and Environmental Medicine*, 70, 303.
- Logstein, B. (2016a). 'Farm-related concerns and mental health status among Norwegian farmers.' *Journal of Agromedicine*, 21, 316–326.
- Logstein, B. (2016b). 'Predictors of mental complaints among Norwegian male farmers.' *Occupational Medicine*, 66, 332–337.
- Mora, D.C., Quandt, S.A., Chen, H. ve Arcury, T.A. (2016). 'Associations of Poor Housing with Mental Health Among North Carolina Latino Migrant Farmworkers.' *Journal of Agromedicine*, 21, 327–334.
- National Association of Social Workers (2013). Guidelines for Social Work Safety in the Workplace. *National Association of Social Workers Publications*.
- Petarli, G.B., Cattafesta, M., Sant'Anna, M.M., Bezerra, O.M., Zandonade, E. ve Salaroli, L.B. (2019). 'Multimorbidity and complex multimorbidity in Brazilian rural workers.' *PLoS ONE*, 14(11): e0225416. <https://doi.org/10.1371/journal.pone.0225416>.
- Polain, J.D., Berry, H.L. ve Hoskin, J.O. (2011). 'Rapid change, climate adversity and the next 'big dry': Older farmers' mental health.' *Australian Journal of Rural Health*, 19, 239–243.
- Ramos, A., Su, D., Lander, L. ve Rivera, R. (2015). 'Stress factors contributing to depression among Latino migrant farmworkers in Nebraska.' *Journal of Immigrant and Minority Health*, 17, 1627–1634.
- Ramsay, S. ve Boddy, J. (2017). 'Environmental social work: A concept Analysis.' *British Journal of Social Work*, 47, 68–86 doi: 10.1093/bjsw/bcw07
- Rostamabadi, A., Jahangiri, M., Naderi Mansourabadi, B., Javid, M., Ghorbani, M. ve Banaee, S. (2019). 'Prevalence of chronic diseases and occupational injuries and their influence on the health-related quality of life among farmers working in small-farm enterprises.' *Journal of Agromedicine*, 24, 248–256.
- Rudolphi, J. (2020). 'Diversity of Mental Health Issues in Agriculture.' *Journal of Agromedicine*, 25(1), 1-1.
- Schulz, P.S., Zimmerman, L. ve Johansson, P. (2018). 'Seasonal work and cardiovascular risk factors in farmers.' *Journal of Cardiovascular Nursing*, 33, E35–E39.
- Serrano-Medina, A., Ugalde-Lizárraga, A., Bojorquez-Cuevas, M.S., Garnica-Ruiz, J., González-Corral, M.A. ve García-Ledezma, A. (2019). 'Neuropsychiatric disorders in farmers

- associated with organophosphorus pesticide exposure in a rural village of Northwest México.' *International Journal of Environmental Research and Public Health*, 16, 689.
- Stallones, L. ve Beseler, C.L. (2016). 'Assessing the connection between organophosphate pesticide poisoning and mental health: a comparison of neuropsychological symptoms from clinical observations, animal models and epidemiological studies.' *Cortex*, 74(405), 16.
- Staniford, A.K., Dollard, M.F. ve Guerin, B. (2009). 'Stress and help-seeking for drought-stricken citrus growers in the Riverland of South Australia.' *Australian Journal of Rural Health*, 17, 147–154.
- Şimşek, Z., Baklalı, B., Kaya, M., et al. (2011). 'Bir Aile Sağlığı Merkezine herhangi bir nedenle başvuran 15-49 yaşları arasındaki kişilerde ruhsal bozukluk sıklığı ve ilişkili faktörler.' 14. *Ulusal Halk Sağlığı Kongresi*, 4-7 Ekim Trabzon.
- Şimşek, Z. (2012). Tarım çalışanlarında psikososyal sorunlar ve koruma. 1. *Tarım Sağlığı ve Güvenliği Sempozyumu (Çevresel ve Mesleki Riskler)*, 6-7 Nisan 2012, Şanlıurfa, 77-79.
- Şimşek, Z., Çelik, E., Demir, C., Keklik, A.Z. ve Yörük, S. (2013). 'GAP bölgesinde tarımda çalışan ailelerin adölesanlarında ruh sağlığı ve ilişkili faktörler.' 16. *Ulusal Halk Sağlığı Kongre Kitabı*, 27-31 Ekim 2013, Antalya, 214. (Erişim: http://halksagligiokulu.org/anasayfa/components/com_booklibrary/ebooks/16.UHSK%20Kitap.pdf)
- Şimşek Z. (2016). 'Tarım sektöründe çalışan sağlığı ve güvenliği açısından pestisit uygulamaları.' *Türkiye Klinikleri Veteriner Bilimleri Farmakoloji ve Toksikoloji*, 2, 58-66.
- Şimşek, Z., Ersin, F. ve Kırmızıtoprak, E. (2016). Development of the Seasonal Migrant Agricultural Worker Stress Scale in Sanliurfa, Southeast Turkey, *Journal of Agromedicine*, 21(1), 56-60.
- Şimşek, Z., Keklik, A.Z., Demir, C. ve Münir, KM. (2017). 'Prevalence and predictors of mental health among farmworkers in Southeastern Anatolia of Turkey.' *International Journal of Environmental and Agriculture Research*, 3 (1), 21-29.
- Şimşek, Z. (2019). 'A macro level social work practice; health promotion program for improving the health status of seasonal agricultural workers in Turkey.' *Turkish Journal of Applied Social Work*, 2(2), 110-124.
- Şimşek, Z. ve Eşigül-Yaghmaei, S.N. (2019). 'Mevsimlik genç tarım çalışanları örneğinde iş sağlığı ve güvenliği alanında sosyal hizmet uygulamalarına yaklaşım.' *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 30(3), 767-795.
- Terrazas, S.R. ve McCormick, A. (2018). 'Coping strategies that mitigate against symptoms of depression among Latino farmworkers.' *Hisp. J. Behav. Sci*, 40, 57–72.
- Torske, M.O., Bjørngaard, J.H., Hilt, B., Glasscock, D. ve Krokstad, S. (2016). 'Farmers' mental health: A longitudinal sibling comparison – the HUNT study.' *The Scandinavian Journal of Work and Environment Health*, 42(6), 547-556.
- Toplum Ruh Sağlığı Merkezleri Hakkında Yönerge. (Tarih ve Sayı: 16/02/2011, 7364).
- Wesseling, C., van Wendelde Joode, B., Keifer, M., London, L., Mergler, D. ve Stallones, L. (2010).

- 'Symptoms of psychological distress and suicidal ideation among banana workers with a history of poisoning by organophosphate or methyl carbamate pesticides.' *Occupational and Environmental Medicine*, 67, 778–781.
- Williams, R. (2001). 'The ongoing farm crisis: Health, mental health and safety issues in Wisconsin.' *Journal of Rural Mental Health*, 26, 15–17.
- Wheeler, S.A., Zuo, A. ve Loch, A. (2018). 'Water torture: Unravelling the psychological distress of irrigators in Australia.' *Journal of Rural Studies*, 62, 183–194.
- World Health Organization. Mental Disorders. <https://www.who.int/news-room/fact-sheets/detail/mental-disorders>. (Erişim tarihi; 05.02.2021).
- World Health Organization. Mental health, https://www.who.int/health-topics/mental-health#tab=tab_1_. (Erişim Tarihi; 06.11.2020).
- Vega, W., Warheit, G. ve Palacio, R. (1985). 'Psychiatric symptomatology among Mexican American farmworkers.' *Soc. Sci. Med*, 20, 39–45.
- Yazd, S.D., Wheeler, S.A. ve Zuo, A. (2019). 'Risk factors affecting farmers' mental health: a systematic review.' *International Journal of Environmental Research and Public Health*, 16, 4849.
- Zhang, X., Wu, M., Yao, H., Yang, Y., Cui, M., Tu, Z., et al. (2016). 'Pesticide poisoning and neurobehavioral function among farm workers in Jiangsu, People's Republic of China.' *Cortex*, 74, 396–404.

Toplum ve Sosyal Hizmet

ISSN: 2147-3374 / E-ISSN: 2602-280X

Derleme Makale / Review Article

Kurumsal Sosyal Sorumluluğun İşyerinde Sosyal Hizmet Bağlamında Değerlendirilmesi

Evaluation of Corporate Social Responsibility in the Context of Social Work at Workplace

Gülşen ŞİMŞEK¹, Fatih ALTUN²

¹ Yüksek Lisans Öğrencisi, Bandırma Onyedi Eylül Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü Sosyal Hizmet Anabilim Dalı,
gulsen5621@gmail.com,
ORCID: 0000-0001-7258-1287

² Dr. Öğr. Üyesi, Bandırma Onyedi Eylül Üniversitesi Sağlık Hizmetleri Yüksekokulu Sosyal Hizmet ve Danışmanlık Bölümü,
fatihaltun75@gmail.com,
ORCID: 0000-0001-5464-0909

Başvuru: 26.01.2021
Kabul: 11.05.2021

Atıf:
Şimşek, G. ve Altun, F. (2021). Kurumsal sosyal sorumluluğun işyerinde sosyal hizmet bağlamında değerlendirilmesi. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 32(3), 1061-1077. DOI: 10.33417/tsh.868998

ÖZET

Sosyal hizmet bireyin iyilik halinin sağlanmasını, insan haklarının korunmasını, sosyal değişimi ve bu bağlamda ortak sorumlulukların desteklenmesini esas alan bir meslek ve disiplindir. İnsanın olduğu her alanda savunucu, güçlendirici ve özgürleştirici rolleri ile sosyal hizmet mesleği yerini alabilmektedir. Bu anlayışla sosyal hizmetin genişleyen uygulama alanları içerisinde işyerinde sosyal hizmet uygulamaları da önemli yer tutmaktadır. Bu alan işyerinde ortaya çıkan sorunlar üzerine üretilen çözümleri ve çalışan haklarının korunması için savunuculuk faaliyetlerini kapsamaktadır. Öte yandan çalışanların ve toplumun refahına ve mutluluğuna odaklanan bir başka alan olarak kurumsal sosyal sorumluluk faaliyetleri gerçekleştirilmektedir. Kurumsal sosyal sorumluluk faaliyetleri doğrultusunda çalışanlarının ve toplumun beklentilerine karşılık verebilen işletmeler, toplumun ve paydaşlarının daha mutlu olmasını amaçlamaktadır. Bu faaliyetlerle çalışanların refahını arttırmak, iş motivasyonu, örgütsel bağlılık ve iş doyumunu sağlamak amaçlanmaktadır. Bu bağlamda çalışmada işyerinde sosyal hizmet uygulamaları ve sosyal sorumluluk faaliyetlerinin ortak noktaları, amaçları ve kapsamı ele alınmıştır. Çalışmanın amacı kurumsal sosyal sorumluluk faaliyetleri ile işyerinde sosyal hizmet uygulamalarının ilişkisini ortaya koymaktır. Böylece bu iki alan kapsamında çalışan refahına yönelik faaliyetler için olası iş birliği zemininin ortaya koyulması hedeflenmektedir. Literatür üzerinden gerçekleştirilen bu çalışmada kurumsal sosyal sorumluluk kapsamında yürütülen faaliyetler ile işyerinde çalışanlara yönelik gerçekleştirilen sosyal hizmet faaliyetleri arasındaki ilişki, sosyal hizmet uygulamalarında sıkça faydalanan ekolojik yaklaşım ve güçlendirme yaklaşımı perspektifinde ele alınmıştır.

Anahtar kelimeler: Kurumsal sosyal sorumluluk, işyerinde sosyal hizmet, çalışma yaşamı

ABSTRACT

Social work is a profession and discipline based on ensuring the well-being of the individual, protecting human rights and supporting common responsibilities in this context. The social work profession can take its place with its defensive, empowering and liberating roles in every field where people exist. With this understanding, the application area of social work has expanded over the years. One of these areas is social service in the workplace, which is based on employee welfare. This area covers the solutions produced for the problems that arise in the workplace and advocacy activities for the protection of employee rights. On the other hand, corporate social responsibility activities are carried out as another area that focuses on the welfare and happiness of employees and society at workplaces. Businesses that can respond to the expectations of their employees and society in line with their corporate social responsibility activities aim to make the society and its stakeholders happier.

With these activities, it is aimed to increase the welfare of the employees of the institution, to provide job motivation, organizational commitment and job satisfaction. In this context, the common points, objectives and scopes of social service and social responsibility activities, which include welfare-oriented practices for employees in the workplace, are discussed. The aim of the study is to reveal the relationship between corporate social responsibility activities and social work practices in the workplace. Thus, it is aimed to lay down the possible cooperation ground for activities aimed at employee welfare in these two areas. In this study conducted through the literature, the relationship between the activities carried out within the scope of corporate social responsibility and the social work activities carried out for employees in the workplace is discussed in the perspective of the ecological approach and empowerment approach, which is frequently used in social work practices.

Keywords: *Corporate social responsibility, occupational social work, working life*

GİRİŞ

Sosyal devlet ilkesinin bir gereği olarak toplumun tüm üyelerine yeterli bir gelir ve yaşam standardının sağlanması, uygun çalışma koşullarının sağlanarak çalışanların emeğinin korunması, gelir adaletinin, sosyal güvenliğin ve nihayetinde sosyal adaletin sağlanması, bireylerin mesleki, fizyolojik, psikolojik ve sosyo ekonomik risklerden korunması amacıyla bazı temel sosyal politika araçlarından yararlanılmaktadır (Danış, 2007). Bir sosyal politika aracı olan sosyal haklarla devletler, bireyleri sosyal açıdan güvence altına almaktadır. Sosyal haklar; çalışma hakkı, sosyal güvenlik hakları, sendika özgürlüğü, grev hakkı, toplu sözleşme hakkı ve dinlenme hakkı olarak sıralanabilir (Kaboğlu, 2010). Bu hakların tam olarak kullanılabilmesi için çalışma yaşamında ortaya çıkan farklı sorunların da tüm boyutlarıyla ele alınarak değerlendirilmesi ve her biri için farklı çözüm alanları oluşturulması gerekmektedir. Çalışma ve işgücünün temelini 'birey' yani 'çalışan' olduğu düşünüldüğünde çalışma hayatındaki sorunların temelden çözümlenmesi ve nitelikli çalışma süreçlerinin elde edilebilmesi için personellerin her açıdan desteklenmesi önem arz etmektedir.

Çalışanların; iş güvenliği, iyi bir çalışma ortamı, insan onuruna yaraşır muamele görme ve yeterli ücret alma gibi temel hak ve istekleri vardır. Bu hak ve olanakların belirli ölçüde karşılanması çalışanların iş motivasyonu açısından oldukça önem taşımaktadır. Aynı zamanda kurumların verimli bir biçimde faaliyet sürdürebilmesi için, çalışanlarının ve çevresinde aktif ilişkiler sürdürdüğü bireylerin ve örgütlerin psiko-sosyal durumunu iyi bilmesi gerekir. Nitekim grup içindeki iş birliğinin ve motivasyonun sağlanması, her şeyden önce kurum içindeki çalışanlar arasındaki uyuma bağlıdır. İşyerinde yöneticiler ve çalışanların birbirlerinden beklentileri arasında uyumsuzluk yaşandığı durumlarda kurum ve çalışanlar arasında çatışmalar ortaya çıkabilmektedir (Eryılmaz, 2013). Endüstri ilişkilerinde yaşanan bu çatışmaların uzlaşmaya dönüştürülmesinde psikoloji, sosyoloji, sosyal hizmet ve insan kaynakları gibi farklı disiplinlerden yararlanılmaktadır. Nitekim refah devletlerinin çalışma ve endüstri yaşamındaki sorunların çözümünü ele alan yeni bir oluşum olarak 'işyerinde sosyal hizmet' gösterilebilir. Bu alanda bireylerin psiko-sosyal ve ailevi sorunlarını çalışma yaşamlarına yansıtılmalarını engellemek, çalışma yaşamındaki sorunlarını da sosyal hayata ve aile içine taşımalarını önlemek ve bu tür sorunların getirebileceği iş kazası ve sosyal risklere yönelik uygulamalar yürütülmektedir (Demir vd., 2018). İş yerinde sosyal hizmet uygulamaları doğrultusunda işletmeler, sosyal hizmetin temel yaklaşım ve tekniklerinden faydalanarak çalışanlarının psiko-sosyal sorunlarını çözmeyi ve daha verimli bir iş ortamı sağlamayı amaçlamaktadır (Altun, 2019; 15).

Kurumlar ve işyerleri, çalışanlarına ve topluma yönelik psiko-sosyal destek sağlamak, sosyal refaha katkıda bulunmak amacıyla kimi zaman bizzat kendi bünyelerinde girişimlerde bulunurken kimi zamanda diğer kuruluşlar tarafından yürütülen sosyal girişimleri destekleyici olmaktadır (Kotler & Lee, 2006).

Öte yandan, sosyal sorunlara çözüm bularak çalışanlarına destek sağlamayan işletmelerin kurumsal itibarı olumsuz etkilenmektedir. Kurumsal itibarı yüksek olan şirketler iş güvenliği ve eşit çalışma

koşulları çerçevesinde faaliyet yürüten, etik ilkelere önem veren ve aynı zamanda toplum ve çevreye yönelik sosyal sorumluluklarının bilincinde olan kurumlardır (Çiftçioğlu & Gök, 2018). Bu bağlamda önemli bir kavram olan kurumsal sosyal sorumluluk; kurumların, kurum içindeki çalışanlarının, çevresindeki bireylerin ve diğer kurumların beklentilerine uygun bir iş ahlakı ve çalışma politikası yürütmesi şeklinde tanımlanmaktadır (Baran & Çelik, 2017). Dolayısıyla çalışanlar, kurumsal sosyal sorumluluk faaliyetlerinin paydaşlarıdır. Bu kapsamda kurum çalışanlarına yönelik koruyucu, önleyici ve iyileştirici programlarla sosyal sorunları çözümleyen iş uygulamaları yürütülmekte ve yatırımlar yapılmaktadır. Bu uygulamalar refah, sağlık ve sosyal güvenliğin yanı sıra psiko-sosyal ihtiyaçlara da yönelik olabilmektedir (Kotler & Lee, 2006).

Bu çerçevede hem işyerinde sosyal hizmet uygulamalarının hem de kurumsal sosyal sorumluluk faaliyetlerinin, çalışanların psiko-sosyal sorunlarını çözümlenmek, yaşam kalitelerini arttırmak ve onlara nitelikli bir çalışma alanı oluşturabilmek amacıyla yürütüldüğü söylenebilir. Bu bağlamda çalışma, kurumsal sosyal sorumluluğun sosyal hizmet disiplini ile olan ilişkisini değerlendirmek amacıyla, bu iki kavramın kesişim noktası olan işyerinde sosyal hizmet ve çalışan bireyler bağlamında yapılmıştır. Çalışmada önce temel kavramlar üzerinden literatür analizi yapılmış daha sonra bu kavramların birbirleriyle olan ilişkileri esas alınarak iş yerlerinde çalışan bireylere yönelik yaklaşımlar sosyal hizmet bakış açısıyla değerlendirilmeye çalışılmıştır. Literatürde konuya ilişkin yeterli çalışmanın olmaması araştırmanın hem sınırlılığını oluşturmakta hem de önemini ortaya koymaktadır. Bu nedenle çalışmanın bir diğer amacı da konuya ilişkin literatüre katkı sağlamaktır.

KAVRAMSAL ÇERÇEVE

Sosyal Hizmet

Sosyal hizmet; bireylerin, ailelerin, toplulukların ve örgütlerin sosyal işlevselliğinin artırılması ve kapasitelerinin güçlendirilmesi için uygun toplumsal koşulları sağlamaya çalışan uygulamaya dayalı bir meslek ve disiplindir. Bir sosyal hizmet uzmanı, çalıştığı müracaatçısının bireysel sorunları ile bireyin toplum içinde ve örgütlerde karşılaştığı ortak sosyal sorunlara etkin bir şekilde müdahale edebilecek becerilere sahip olmalıdır (Zastrow, 2015). Bu sorunların çözümüne yönelik müdahaleler bireylerin, grupların ve örgütlerin 'güçlendirilmeleri ve desteklenmeleri' yoluyla uygulanmaktadır. Bu açıdan sosyal hizmet mesleğinin esas temeli, insan hakları ve sosyal adalet çerçevesinde bireylerin, ailelerin, örgütlerin ve toplumun iyilik halini arttırmaya dayanmaktadır (Yolcuoğlu, 2014). Sosyal hizmetin bireylerin problem çözme ve baş etme kapasitelerini arttırmak, kaynak ve hizmetlerle müracaatçılar arasında bağlantı kurmak, sistemlerin insancıl ve etkili çalışmasını sağlamak, sosyal politikaların gelişimine katkı sağlamak, sosyal adaleti gerçekleştirmek ve güçler yaklaşımı ve iş birliği yoluyla müracaatçıları güçlendirmek gibi amaçları vardır (Duyan, 2003). Bu amaçları gerçekleştirirken bireyi sosyal bir varlık olarak ele alır ve onu sosyal 'çevresi içinde' değerlendirir. Dolayısıyla sosyal hizmet disiplini, mesleki uygulamalarında çoğu zaman ekolojik yaklaşım ve güçlendirme yaklaşımından yararlanmaktadır.

Bu yaklaşımlardan ekolojik sistem yaklaşımına göre insan sosyal bir varlık olarak çevresiyle sürekli etkileşim halindedir. Bireyin davranışı ve sosyal ilişkileri, içinde bulunduğu sosyal çevreyle kurduğu etkileşimlere göre şekillenmektedir. Bireyin sosyal çevresinde aile, okul, toplum, ev, iş gibi sistemler bulunmaktadır. Bu sistemlerin herhangi birinde yaşanan bir durum diğer sistemleri de etkilemektedir (Danış, 2006). Örneğin aile içinde yaşanan sorunlar anne babaların çalışma yaşamında strese neden olabilirken çocukların da okul başarısını etkileyebilmektedir. Dolayısıyla sosyal hizmet müdahaleleri gerçekleştirilirken bir sistemde yaşanan sorunun diğer sistemlere olan etkisi de değerlendirilmeli ve müdahale süreci bu doğrultuda planlanmalıdır.

Sosyal hizmet uygulamalarında ekolojik yaklaşımla birlikte sıklıkla güçlendirme yaklaşımından da yararlanılmaktadır. Sosyal hizmette güçlendirme; bireylere, ailelere, örgütlere ve toplumlara içsel motivasyon oluşturarak güçlerini keşfetmelerini ve bilinçli farkındalık kazandırarak çevresel kaynaklarını kullanabilmelerini sağlamayı ifade etmektedir (Duyan, 2018). Güçlendirme yaklaşımına göre müracaatçı; aktif, katılımcı ve potansiyel güç sahibidir. Bu açıdan güçlendirme yaklaşımının amacı; eleştirel düşünebilmelerini desteklemek, baskıcı uygulamalara karşı güçlü durabilmek, özgüven duygusunu geliştirmek ve bireyin kendi haklarının savunuculuğunu yapabilmesini sağlamaktır (Erbay, 2019).

Sosyal hizmet mesleğinin bu yaklaşım ve müdahaleleri bireylere, örgütlere ve topluma yönelik olabilmektedir. Bu uygulamalar çeşitli sosyal sorunların çözümüne yönelik olabilir. Nitekim sosyal hizmet mesleği topluma çok farklı konularda hizmet sağlamaktadır. Bu açıdan sosyal hizmetin ilgi alanları; gelir dağılımından sağlık hizmetlerine, eğitimden sosyal adalet kadar geniş bir çerçeveyi kapsamaktadır (Bingöl, 2015). Bu geniş perspektif sosyal hizmet mesleğinin uygulama alanlarının da çeşitliliğini sağlamaktadır. Bu uygulama alanları; aile ve çocuk hizmetleri, gençlik hizmetleri, kadınlara yönelik hizmetler, okul sosyal hizmeti, yaşlı ve engelli hizmetleri, tıbbi sosyal hizmet, sosyal ekonomik destek hizmetleri, göçmenler ve mültecilere yönelik hizmetler, adli sosyal hizmet, orduda sosyal hizmet, afet odaklı hizmetler, manevi hizmetler, klinik sosyal hizmet, psikiyatrik sosyal hizmet, psiko-sosyal destek hizmetleri ve işyerinde sosyal hizmet uygulamaları şeklinde sıralanabilir. Uygulama alanlarındaki bu çeşitlilik, uygulayıcı kurum ve örgütlerin de çeşitliliğini sağlamaktadır. Nitekim günümüzde, sosyal hizmet sunumunun yalnızca devletin görevi olduğu düşüncesi hakimiyetini yitirmiştir. Devletin yanı sıra diğer örgütlerin de sosyal hizmet uygulamalarındaki rolü artmaktadır. Bu bağlamda örgütlerin, yeniliği ve yenilikçiliği ön planda tutması ve uygulaması sosyal hizmet uygulamalarının kalitesini ve etkinliğini arttıracaktır (Birinci, 2018). Bu çerçevede işletmelerin de birer örgüt olduğu göz önüne alındığında hem kendi çalışanlarına yönelik sosyal hizmet uygulamalarına sahip olmaları hem de yenilikçi yaklaşımlar sergilemeleri önem arz etmektedir.

Bununla birlikte sosyal hizmet, bireylerin günlük yaşamında karşılaştığı her türlü sosyal soruna çözüm üretmeyi amaçlamaktadır. Bu açıdan sosyal hizmet mesleği, günlük yaşamda büyük bir zaman diliminin çalışmaya ayrılmasından dolayı iş ve meslek yaşamıyla da yakından ilgilenmekte

ve çalışanların karşılaştığı sosyal sorunlara çözümler üretmektedir. Bu bağlamda çalışanların refahıyla birlikte iş doyumu, örgütsel bağlılık ve kurumsal performansı arttırmaya çalışmaktadır. Bunun için sosyal hizmet mesleği, kimi zaman sosyal sorumluluk projeleriyle kimi zaman da işyerinde sosyal hizmet uygulamalarıyla çalışmalar yürütmektedir. Bu konuyla ilgili olarak makalenin bundan sonraki kısmında işyerinde sosyal hizmet uygulamalarının ve kurumsal sosyal sorumluluk faaliyetlerinin çalışanlara yaklaşım biçimi ele alınmaktadır.

İşyerinde Sosyal Hizmet

İşyerinde sosyal hizmet, sosyal hizmet mesleğinin çalışma yaşamında çalışanların refahını sağlamayı amaçladığı, ortaya çıkan sorunlar üzerine çözümler ürettiği ve çalışan haklarının korunması için savunuculuk rolünü üstlendiği mesleki bir alt disiplindir (Demir vd., 2018). İş ve endüstri yaşamındaki sosyal hizmet uzmanları; çalışan destek programı koordinatörü, çalışan danışmanı, endüstriyel sosyal hizmet uzmanı, çalışan kaynakları yöneticisi, mesleki sosyal hizmet uzmanı gibi farklı unvanlar kullanmaktadır (Zastrow, 2015). Öte yandan literatürde daha geniş bir ifade olarak örgütlerle sosyal hizmet kavramı da kullanılmaktadır. Ancak örgütlerle sosyal hizmetin kapsamı; hizmet örgütleri, ekonomik örgütler, sivil toplum örgütleri gibi çok geniş bir yelpazeye sahiptir. İşletmeler ise bu örgüt türlerinden ekonomik örgütlerin altında değerlendirilmektedir (Hicks & Gullett, 1974, akt. Genç, 2016) Bunun yanında işletme kavramı da genellikle işyerine göre daha geniş bir kapsama sahiptir. İşletme tek bir işyerinden de oluşabilmekle beraber çok sayıda işyerinden de oluşabilir (Albayrak Zincirlioğlu, 2018). Bu nedenle işyerinde sosyal hizmet uygulamaları ayrı bir literatür altında ele alınmaktadır.

Sosyo-ekonomik koşullar ve çalışma ilişkilerine bağlı olarak farklılaşan işyerinde sosyal hizmet uygulamaları, her ülkede farklılık gösterse de dar anlamda mavi yakalı çalışanların geniş anlamda tüm çalışanların öncelikle psikososyal iyiliklerinin artırılması amacıyla yürütülen mesleki uygulamalardır (Yanardağ & Yanardağ, 2020). Bunun yanı sıra bireysel ve mesleki sorunları çözerek, çatışmaları azaltan sosyal hizmet mesleği, işyerlerinin verimliliğinin artırılması için oldukça önemlidir. Bu doğrultuda sosyal hizmet uzmanı, çalışanları ve çalışma koşullarını etkileyen durumları belirleyip bu durumların ortadan kaldırılması veya en aza indirgenmesi için mesleki uygulamalarda bulunmaktadır (Demir vd., 2018). Özetle işyerinde sosyal hizmet başta çalışanların bireysel ve ailevi ihtiyaçları olmak üzere iş ortamındaki ilişkilerine kadar sürdürülen birçok psikolojik ve sosyal destek programının bütününe kapsamaktadır (Altun, 2019)

Değişen iş yapış biçimleri ve çalışmanın yapısında meydana gelen değişimler toplumsal yapıda olduğu kadar örgütsel yapılarda da köklü dönüşümlere yol açmıştır (Doru, 2020). Diğer taraftan, geleneksel personel yaklaşımları ve uygulamaları, günümüzde işyerlerinde çalışan ilişkilerinin gerektirdiği yeni ihtiyaçları karşılamada yetersiz kalmaktadır. Bu nedenle çalışma hayatında insan merkezli bir yaklaşım ortaya koymak; insanı yetiştirmek, geliştirmek ve bilgilerini iş hayatında uygulamasını sağlamak amacıyla işyerlerinde; çalışanların motivasyonu, performans değerlendirmesi, çatışmaların önlenmesi, birey ve gruplar arası ilişkilerin geliştirilmesi, değişime

yönelik bir kurum kültürü oluşturulması, çalışanların eğitimi ve geliştirilmesine kadar birçok politika ve uygulamaların yürütülmesi önem arz etmektedir (Eryılmaz, 2013). Çalışma çağındaki bireylerin günlük yaşamlarının üçte birinin işyerinde geçtiği göz önüne alındığında çalışma koşullarının bireyin fizyolojik, psikolojik ve sosyal sağlığı üzerinde önemli etkisi olduğu anlaşılmaktadır. Çalışanlar için nitelikli çalışma koşulları; sosyal koruma, statü ve kişisel gelişim imkânı sağlamanın yanında çalışanları fiziksel ve sosyal risklerden koruyabilmelidir. Diğer yandan çalışanların özgüvenini, sosyal sağlığını ve sosyal ilişkilerini de geliştirmelidir. Nitekim mesleki hastalıklara yol açabilecek fiziksel, ruhsal ve sosyal riskler arttıkça çalışanların ve ailelerinin karşılaştığı sosyal sorunlar da artmakta ve yaşam kalitelerini olumsuz etkilemektedir (Şimşek & Yaghmaei, 2019). Bu durumda bireylerin dezavantajlı duruma düşmemeleri, yaşam kalitelerinin korunması veya artırılması için işyerinde sosyal hizmet uzmanları çalışanlara iş kazaları, sağlık sorunları, ailevi ve sosyal hayatındaki sorunlar gibi durumlarda destek sağlamaktadır (Demir vd., 2018).

Dolayısıyla işyerinde sosyal hizmet uzmanları, iş birliği yoluyla çalışanların desteklenmeleri ve güçlendirilmeleri için çaba göstermektedir. Sosyal hizmetin güçlendirme yaklaşımı açısından değerlendirildiğinde çalışanları güçlendirme; bir yandan iş doyumunu, iş verimi ve örgütsel bağlılığı artırırken diğer yandan iş katılımını sağlayarak işyerinde demokratik süreç oluşumuna katkı sağlamaktadır. Çalışma yaşamı kalitesini arttırmaya yönelik faaliyetler, çalışanları özgür kılmaya ve çalışmayla ilişkili bazı sorunların çözümü için çalışanların bilgi ve becerilerini desteklemeye yöneliktir (Turan, 2014). İşletmelerin en önemli unsurunun insan olduğu düşünüldüğünde personel güçlendirmenin önemine de değinmek gerekmektedir. Personel güçlendirme ile yöneticilerin gücü paylaşması, çalışanların yetki ve sorumluluklarının artırılması, problem çözme kapasitelerinin desteklenmesi, motivasyonlarının artırılması, eğitim ve kariyerlerinin desteklenmesi, böylece çalışanların tüm hayatında olumlu etkilerin sağlanması hedeflenmektedir (Topal & Atay, 2015). Diğer yandan günümüzde artık çalışanlara yönelik daha kapsamlı uygulamalar, insan kaynakları yönetimi aracılığı ile sürdürülmektedir. İnsan kaynakları yönetimi anlayışı çerçevesinde işletmeler çalışanlarına daha fazla değer vermekte onların eğitim ve gelişimlerini desteklemektedir. Bu sayede çalışanların yaptıkları işte kendilerini değerli hissetmelerini, o işin bir parçası gibi görmelerini ve güçlenmeleri hedeflenmektedir (Giderler, 2015)

Bu açıdan çalışanlara içsel motivasyon kazandırmak, başarı düzeylerini arttırmak için kapasitelerini geliştirmek ve ihtiyaç duydukları kaynaklara erişebilmek için bilgi sahibi olmalarını sağlamak için işyerinde sosyal hizmet uygulamaları personel güçlendirme amaçlarına yardımcı olabilmektedir. Bununla birlikte 'çevresi içinde birey' olarak çalışanların iş yaşamı dışındaki yaşam kaliteleri ne kadar iyi olursa bu durum çalışma biçimine yansımakta ve çalışma ortamını doğrudan etkilemektedir. Bu noktada bireyin sosyal çevresinde bulunan sosyal sistemlerde karşılaştığı sorunların çözümü için desteklenmesi, gerekli hizmetlere erişim sağlayabilmesi işyerinde sosyal hizmet uygulamalarına işlevsellik kazandırmaktadır.

İnsan kaynakları yönetimi anlayışı doğrultusunda işletmeler amaçlarına ulaşabilmeleri için insana önem vermeye, eğitmeye, geliştirilmeye, yetki ve sorumluluk vermeye, kararlara katılımlarını sağlamaya, inisiyatif alma düzeylerini arttırmaya ilişkin uygulamalar geliştirmekte ve böylece çalışanların yaptıkları işte kendilerini değerli hissetmelerini, hatta o işin sahibi gibi görmelerini ve güçlenmelerini amaçlamaktadırlar.

Kurumsal Sosyal Sorumluluk

Çalışma hayatında önemli bir diğer konu olan kurumsal sosyal sorumluluk; kurumların etik, ekonomik, sosyal, çevresel ve kültürel sorunlar karşısında duyarlı davranarak yürüttüğü faaliyetlerin zamanla sosyal sorumluluk kavramına kurumsal kimlik kazandırmasıyla ortaya çıkan bir kavramdır (Demir, 2014). Günümüzde sosyal sorumluluk olarak kavramsallaşan sosyal destek sağlayıcı hayırseverlik ve yardımlaşma faaliyetleri aslında insanlık tarihinin çok eski dönemlerinden beri süregelen bir uygulamadır (Tekin, 2019). Türkiye ve Osmanlı'da hayırseverlik faaliyetleri vakıflar, hayır kurumları, dernekler, kamu kurumları ve şirketler gibi farklı örgütlenmelerle daima sürdürülmüştür. Ancak Türkiye Cumhuriyeti'nin gelişim sürecinde sosyo-ekonomik ve toplumsal yapıda yaşanan dönüşümlerle birlikte hayırseverlik yaklaşımları da önemli değişimler göstermiştir (Alakavuklar, Kılıçaslan & Öztürk, 2009; 104). Bu değişimler sonucunda sosyal sorunların çözümüne yönelik olarak devletler, yerel yönetimlere, özel sektöre ve sivil toplum kuruluşlarına da sorumluluklar yükleyerek ortak bir yönetim oluşturmaya başlamıştır (Şimşek & Altun, 2020). Devletlerin kamusal sosyal hizmetlerden çekilmesi kurumsal sosyal sorumluluk faaliyetlerinin altyapısını oluşturmaya başlamıştır (Alakavuklar, Kılıçaslan, & Öztürk, 2009). Bu değişim ve dönüşümle birlikte sosyal hizmet faaliyetleri 'kamusal bir hak' olarak sunulmaktan ziyade kurumların sosyal sorumluluk bilincine bırakılmaya başlanmıştır. Bu doğrultuda günümüzde sosyal fayda sağlayıcı hizmetler, işletmelerin kurumsal sosyal sorumluluk ya da sosyal girişimcilik gibi isimlerle topluma ve çalışanlarına yönelik sunduğu faaliyetleri yansıtmaktadır (Akyıldız, 2010).

Kurumsal sosyal sorumluluk faaliyetleri doğrultusunda çalışanlarının ve toplumun beklentilerine karşılık verebilen işletmeler, toplumun ve paydaşlarının daha mutlu olmasını sağlamaktadır (Büyükyılmaz & Fidan, 2015). Diğer yandan kurumların, sosyal sorumluluk bilincini toplumun her kesimine yerleştirebilmesi yaşam kalitesi ve refah toplumu için de oldukça önemlidir (Özgen, 2017). Bu doğrultuda yürütülen kurumsal sosyal sorumluluk kampanyaları ile ekonomik açıdan farklı sınıflar ortak hareket etmekte sınıflar arası ilişkiler geliştirilmektedir. Dolayısıyla sosyal bunalım ve sosyal risklerin azaltılmasına da katkı sağlanmaktadır (Orçan, 2007). Nitekim sosyal sermaye teorisine göre; kurumların, ekonomik güç ve prestij sağlama amacıyla çalışanlar, müşteriler, kurumlar ve toplumla kurduğu ilişkiler, topluma ve bireylere ekonomik ve sosyal fayda sağlamaktadır. Bu bağlamda kurumlar tarafından yürütülen sosyal faaliyetler, firma verimliliği ve rekabeti güçlendirirken diğer yandan sosyal sorunların çözümü noktasında da aktif olabilmektedir (Öztopçu, 2017).

Teknolojinin ve sosyal ağların gelişmesiyle birlikte kurumların ve işyerlerinin faaliyetleri iç ve dış paydaşlar tarafından kolaylıkla denetlenebilmekte ve takip edilebilmektedir (Koçyiğit & Gök, 2019).

Buna bağlı olarak çalışanlar ve diğer kurumsal paydaşlar, şirketlerin sorumluluk bilincinin yüksek olmasını ve aynı zamanda şeffaf ve hesap verebilir olmalarını talep etmektedir. Tüm dünyada yaşanan ekonomik, sosyal ve çevre ile ilgili sorunlara yönelik kurumlardan beklenen, çözüm sürecine dahil olmaları ve tüm paydaşlarının çıkarlarını koruyabilmesidir (Engin & Akgöz, 2013). Sürdürülebilir kalkınmanın da önemli parçalarından biri olan kurumsal sosyal sorumluluğun amacı, kurumun hem iç hem de dış paydaşlara karşı sorumlu davranması ve etik bilincinin yüksek olmasını sağlamaktır. Sorumlu davranışın temeli, kurumun yalnızca kendi çıkarları doğrultusunda değil toplumun varlığını da kabul ederek toplumsal ve sosyal sorunlara yönelik adımlar atabilmesidir (Peltekoğlu, 2007). Bu açıdan kurumsal sosyal sorumluluk, sosyal sorunlara karşı yükümlülükleri, sivil toplum kuruluşlarına gerekli desteği vermeyi, çevreye duyarlı olmayı ve genel anlamda topluma ve kamuoyuna yönelik sorumluluğu ifade etmektedir (Akgeyik, 2007). Dolayısıyla kurumların sosyal faydaya yönelik etkinlikleri çevresel ve sosyal düzenlemelerin yanında sosyal bir hedef ve anlayış oluşturma anlamına gelmektedir (Paul ve Siegel, 2006 akt. Yılmaz, 2009).

Öte yandan günümüzde yaşanan hızlı teknolojik gelişmeler ve küreselleşmenin getirdiği yüksek rekabet ortamında örgütlerin de ayakta kalabilmeleri ve başarılı olabilmeleri için dinamik, iyi organize edilmiş, çevresel duyarlılığı yüksek ve iyi yönetilen yapılara sahip olmaları gerekmektedir (Birinci, 2021). Toplumun ve paydaşlarının beklentilerini karşılayabilen örgütler hedef kitlelerin gözünde pozitif yönde bir algı ve kurumsal itibar oluşturabilmektedir. Dolayısıyla tercih edilebilirlik ve karlılık noktasında da artış yaşanmaktadır. Bu sayede toplumdaki kazandığıyla topluma kazandırma yani kazan-kazan düşüncesinin hakim olduğu sosyal sorumluluk bilinci ile kurumlar, sosyal sorunlara yönelik uygulamalar geliştirebilmektedir (Tekin, 2019). Bu açıdan kurumsal sosyal sorumluluğun hedefi; paydaşları nezdinde itibarlı kurumsal vatandaş algısı yaratmak ve sosyal paydaşların beklentilerini karşılayarak sürdürülebilirliği yakalamaktır (Gürel, 2010).

Kurumsal sosyal sorumluluğun temel faaliyet alanları; eğitim, sağlık, çevre ve sosyal destek olarak gruplanabilir. Bu faaliyetler detaylı olarak; yaşam kalitesini yükseltmek, yerel kalkınmayı sağlamak, istihdam oluşturmak, toplumsal hayatı kolaylaştırmak, toplumsal güvence yaratmak, doğal yaşamı ve çevreyi korumak, gerekli görülen konularda eğitim programları düzenlemek, kültürel mirasın gelecek kuşaklara aktarımını sağlamak gibi birçok farklı şekilde açıklanabilir (Gürel, 2010). İnsani Gelişme Vakfı'nın 2019 yılında yayımladığı bir rapora göre, Türkiye'deki şirketlerin en fazla eğitim alanında sosyal sorumluluk faaliyeti yürüttüğü tespit edilmiştir. Eğitim alanını takip eden diğer alanların sırasıyla çevre, sosyal destek ve kültür-sanat olduğu belirtilmektedir. Rapora göre ilk sırada olan eğitim faaliyetlerindeki hedef kitle; çocuklar, gençler, kadınlar ve engellilerden oluşmaktadır. Çocuk ve gençler için sağlanan destekler burs verilmesi, eğitim kurumlarının yenilenmesi, atölye, kütüphane ve laboratuvar kurulması olarak sayılabilir. Diğer yandan engellilere yönelik faaliyetler de eğitim çalışmaları, kurum içi personele yönelik farkındalık ve engellilerin iş hayatında aktifleşmesini kolaylaştıracak faaliyetler olarak gruplandırılmaktadır. Kadınların eğitim faaliyetleri ise kurum içinde kadına yönelik problemler hakkında farkındalık oluşturulması ve kadınların meslek yaşamında aktif

rol olması gibi konuları içermektedir. Eğitim faaliyetlerinin dışında doğal hayatı ve hayvanları koruma, tarımın geliştirilmesi, enerji verimliliğini artırma gibi çevreye yönelik sosyal sorumluluk çalışmaları da yürütülmektedir (İNGEV, 2019).

Kurumsal sosyal sorumluluk, yalnızca müşteriler ve sosyal çevre gibi dış paydaşlar için değil, kurumun iç paydaşları için de önemlidir (Tekin, 2019). İşletmelerin iç paydaşlarından birisi de “çalışanlar”dır. Freeman çalışanları meyve ağacının yapraklarına benzeterek firmanın büyümesi için çalışanların gerekliliğini vurgulamaktadır (Freeman, 1984 akt. Yılmaz, 2009). Dolayısıyla kurumların çalışanlara karşı olan sorumlulukları işyeri verimliliği açısından önem arz etmektedir. Mesai saatleri, ücretler, izinler, sağlık, eğitim, sigorta, iş sağlığı ve güvenliği gibi konular kurumların sosyal performansını ölçmek açısından önemli bir imaj unsuru haline gelmiştir. Birleşmiş Milletler Küresel İlkeler Sözleşmesi' ne göre kurumsal sosyal sorumluluk; insan haklarının ve çalışma standartlarının geliştirilmesine, çevrenin korunmasına ve yolsuzlukla mücadelenin güçlenmesine katkı sağlamaktadır. Bu çerçevede şirketler insan haklarına saygılı olmanın yanında çalışanların emeğini korumalı, örgütlenmeyi desteklemeli aynı zamanda çalışma ortamında baskı, ayrımcılık, dışlanma oluşmasını ve çocuk işçiliğini engellemelidir (Yılmaz, 2009). Bu faaliyetler, kurum çalışanlarının toplumsal alanda değer yaratan bir oluşum içinde olmalarını sağlamak ve bu durum çalışanların örgütsel bağlılıklarını ve iş performanslarını yükseltmektedir (Özgen, 2017).

İŞYERİNDE SOSYAL HİZMETİN VE KURUMSAL SOSYAL SORUMLULUK FAALİYETLERİNİN KAPSAMI VE AMAÇLARI

Kurumların yürüteceği projeler için belirleyeceği sorun ve ihtiyaçlar sosyal paydaş gruplarına göre farklılaşmaktadır. Bu açıdan çalışanlara yönelik planlanan projelerle, toplumsal sorunlara ve çevreye yönelik oluşturulan projelerin kapsamı birbirinden farklılık göstermektedir (Gürel, 2010). Dolayısıyla kurumsal sosyal sorumluluk faaliyetlerinin çalışanlara ve toplumsal çevreye yönelik projeler şeklinde ayrıştırıldığı; işyerinde sosyal hizmet uygulamalarının ise direkt olarak kurum çalışanlarını hedef kitle olarak belirlediği görülmektedir. Bu açıdan bakıldığında kurumsal sosyal sorumluluk faaliyetlerinin ve işyerinde sosyal hizmet uygulamalarının kesişim noktasının çalışanları güçlendirmek olduğu, bu doğrultuda çalışanların refahını artırarak kurum içi performansı destekleyici ve iş doyumu, motivasyon ve örgütsel bağlılığı sağlayıcı faaliyetlerin bu iki kavram için ortak nokta olduğunu söylemek mümkündür.

Kurum tarafından uygulanan sosyal sorumluluk ve sosyal hizmet faaliyetlerinin etkilediği ilk grup çalışanlardır. Bu çerçevede işletmeler çalışanlarının beklentilerini dikkate alarak refahını sağlamalıdır. Çalışanların işletmenin sosyal sorumluluk bilincine yönelik algıları, çalışanların verimliliğini, iş motivasyonunu ve iş tatminlerini doğrudan etkilemektedir (Baran & Çelik, 2017). İş ve çalışma yaşamına yönelik geleneksel yaklaşımlarda işgücü, kurum içinde insana değer veren bir anlayıştan ziyade, ekonomik bir değer olarak tanımlanmaktadır (Akgeyik, 2007). Oysaki günümüzde kurumların küresel ortamda rekabet üstünlüğünü yakalayabilmeleri ve çalışanların bilgi, beceri ve kabiliyetlerinden maksimum seviyede faydalanılabilmesi, çalışanların iş motivasyonlarının

yükseltmesi ile mümkün olmaktadır (Ceylan, 2016). Bu kapsamda gerek işyerinde sosyal hizmet uygulamaları olsun gerekse kurumsal sosyal sorumluluk faaliyetleri olsun atılacak olan adımlarda çalışanlara önem verilmesi ve bu önemin onlara yansıtılması kurumun hem maddi hem de manevi kazançlar sağlamasını ve sürdürülebilir kalkınma gerçekleştirmesini sağlayacaktır. Bu sayede sağlıklı bir çalışma ortamı yaratılarak çalışanlarda iş tatmini, örgütsel bağlılık, örgütsel vatandaşlık ve iş motivasyonunun sağlanmasının yanı sıra kurum içinde imaj ve itibar algısı da artacaktır.

İş yerinde sosyal hizmet uygulamaları ve kurumsal sosyal sorumluluk faaliyetleriyle birlikte kurum içinde oluşan olumlu kurumsal imaj ve kurumsal itibar algısı zamanla kurumun ilişki içinde olduğu tüm çevreye yayılacaktır. Bu algının yayılması için kurumsal iletişim artırılmalı ve sosyal sorumluluk bilinci geliştirilmelidir (Tekin, 2019). Yapılan bir araştırmada kurumların sosyal sorumluluklarını yerine getirmelerinin çalışanların iş tatminlerini sağlamada büyük rol oynadığı ortaya çıkmıştır (Baran & Çelik, 2017). İş tatmini sosyal açıdan değerlendirildiğinde çalışanlara karşı adil davranış ve kurum içindeki örgütsel davranışlara bağlı olduğu görülmektedir (Udechukwu, 2009 akt. Baran & Çelik, 2017).

Günümüz çalışma koşulları ve iş yaşamındaki genel stres, performans düşüklüğüne sebep olmaktadır. Yöneticiler ve çalışanlar için bireysel yaşamdaki yükümlülükleri yerine getirmek zorlaşmakta ve bunun yanında çalışanların işyerine uyum sağlamaları ve dengeleri kurlmaları beklenmektedir. Bu durum, çalışanların hem yaşam kalitesini hem çalışma verimliliğini zayıflatmaktadır (Dinçer & Dinçer, 2011). Modernleşmeyle birlikte gelişen yeni çalışma düzeninde, sorunlara her zaman her yerde geçerli olan katı ve tek boyutlu yöntemlerle yaklaşmak mümkün değildir. Yeni çalışma düzeninde başarı ve motivasyon farklı yollarla elde edilebilir (Sezal, 2014). Bu açıdan bakıldığında, enformasyon çağında en önemli üretim unsurunun “insan” olduğu, beşerî ve sosyal sermaye açısından insana yapılan yatırımın işyerlerinin vasfını arttıracığı anlaşılmış ve bu sayede kalkınmanın daha hızlı, kaliteli ve sürdürülebilir olacağı görülmüştür (Ören & Yüksel, 2012). Nitekim çalışanlar arasındaki ilişkiler ve bu ilişkiler sonucunda ortaya çıkan sosyo-ekonomik etkiler; kurum açısından ekonomik büyüme, kalkınma, firma verimliliğinde artış ve rüşvetin azalması gibi olumlu sonuçlar yaratmaktadır (Öztopçu, 2017). Bu kapsamda çalışanlar için iş sağlığı açısından güvenli ortamlar oluşturulması, biyo-psiko-sosyal sağlığın korunması, çalışma ortamının insan dinamizmi ile uyumlandırılması gibi konularda yeni çalışmalar yapılmakta ve önlemler alınmaktadır (Altuntaş, 2010). Bu doğrultuda işletmeler, kurumsal sosyal sorumluluk faaliyetleri, insan kaynakları yönetimi, sosyal girişimler ve işyerinde ‘sosyal hizmet uygulamaları gibi farklı disiplinlerden yararlanarak politikalar izlemektedir. Bu çerçevede yürütülen sosyal faaliyetlerin büyük bölümü ‘Çalışan Destek Programları’ (ÇDP) tarafından sağlanmaktadır. Sosyal çalışmacılar ÇDP’ler için öncelikli uzman grubudur (Zastrow, 2015). Bu programlar, çalışanlara yönelik psiko-sosyal destek sağlamakta ve çalışanların sosyal ve bireysel sağlıklarını koruyucu önlemleri içermektedir (Ramanathan, 1991 akt. Altun, 2019). Bu çerçevede işyerinde sosyal hizmet uygulamaları ve çalışanlara yönelik kurumsal sosyal sorumluluk faaliyetleri; ailevi sorunlar, kariyer planlaması ve iş

yeri ile ilgili sorunlar, iş stresi, mobbing, depresyon, aile içindeki yaşlı ve bakıma muhtaç kişilerle ilgili problemler, ekonomik sorunlar, alkol ve uyuşturucu bağımlılığı ve travma etkisi yaratan sorunlar gibi çok farklı alanları kapsamaktadır. İş yerinde sosyal hizmet uygulamaları iş kaybı, düşük performans, devamsızlık gibi sorunları çözüme kavuşturarak kurumsal verimliliği arttırmayı amaçlamaktadır (Altuntaş, 2010).

İŞYERİNDE SOSYAL HİZMET UZMANLARININ SOSYAL HİZMET VE KURUMSAL SOSYAL SORUMLULUK ROLLERİ

İşyerinde mesleki sorunlar, iş sağlığı, iş güvenliği ve sosyal risklere yönelik hukuksal düzenlemeler; sosyal açıdan desteklenmediği sürece bu tür düzenlemeler istenilen başarıya ulaşmamaktadır (Yılmaz, 2009). Nitekim çalışanlar, psiko-sosyal açıdan çalışma yaşamı ile aile ve sosyal çevrenin etkileşimi içinde kalmaktadır (Ören & Yüksel, 2012). Bireyin içinde yer aldığı akraba, aile, sosyal faaliyetler, akran grupları, kulüpler, demekler gibi iş dışı yaşam unsurları ve iş yaşamındaki değişim ve gelişimler, çalışanın çalışma hayatını yakından ilgilendiren faktörlerdir. Dolayısıyla sosyal çevreyle geliştirilen olumlu ilişkiler çalışanın performansını ve motivasyonunu arttırmaktadır (Ören & Yüksel, 2012). Ailevi sorunlar, ekonomik güçlükler, kişiler arası problemler ve iş yeri kaynaklı sorunlar iş stresine neden olabilmektedir. Bunların yanında çalışma saatleri, vardiya sistemi ile çalışma, fiziksel ve sosyal riskler, sorumlulukların fazla olması ve işsizlik korkusu gibi faktörler de iş stresine sebep olan diğer faktörlerdir (Yolcuoğlu, 2014b). Bu açıdan çalışma ortamında ve çalışanın sosyal çevresinde çalışanların sağlığını olumsuz etkileyen unsurları en aza indirmek ve stres faktörleriyle baş etmek için kurum seviyesinde, koruyucu tedbirler geliştirmek, potansiyel stres faktörlerine önceden müdahale etmek ve çatışma konularını en aza indirerek çalışanları korumak hem çalışanların sağlığı hem de iş verimi açısından önemli bir noktadır (Yolcuoğlu, 2014b). Bu noktada devreye giren işyeri sosyal hizmet uzmanının işlevleri genel olarak profesyonel danışmanlık, organizasyonel arabulucuk, iş motivasyonunun kaybı ve performans düşüklüğüne yönelik örgütsel ve çevresel faktörlerin belirlenmesi ve bunlara yönelik koruyucu-önleyici faaliyetlerin geliştirilmesi olarak sayılabilir. Bu açıdan sosyal hizmet uzmanları, sosyal hizmet uygulamaları ve kurumsal sosyal sorumluluk kapsamında, çalışanların iş yaşamıyla ilgili sorunlara çözüm üretirken sosyal çevre, toplumsal koşullar, kurum kültürü, çalışanın bireysel özellikleri ve baş etme kapasitesi gibi faktörleri göz önünde bulundurmalı ve çok boyutlu değerlendirme yapabilmelidir.

İş yerinde sosyal hizmet uzmanlarının yürüttüğü faaliyetler; şikâyetlerle ilgilenme, uygun kaynaklara ihtiyaç duyan çalışanlar arasında bağlantı kurma; madde kullanımı ve ruhsal bunalımlara yönelik danışmanlıklar; kariyer, eğitim ve aile ile ilgili danışmanlıklar, kredi danışmanlığı ve emeklilik planlaması gibi sıralanabilir. Sosyal çalışmacılar, çalışanlara ailevi sorunlar, pozitif ayrımcılık, yabancılaşma, hukuki sorunlar, sağlık sorunları, ruhsal ve zihinsel problemler, alkol ve madde bağımlılığı ve dinlenmeyle ilgili sorunlara yönelik yardımcı olmalı ve çözüm önerileri sunabilmelidir. Aynı zamanda çalışanların eğitilmesi, iş hayatının risklerine yönelik önlemlerin düzenlenmesi, stres yönetimi programları, sosyal çevre konusunda danışmanlık yürütülmesi, şirketin ilişki içinde

bulduğu sivil toplum kuruluşlarıyla iletişim halinde olunması ve topluluk hizmetleri için kaynak yaratılması / planlanması, iş düzenlemelerinin yapılması gibi çalışmalar da sosyal hizmet uzmanları tarafından yürütülür (Zastrow, 2015). Sosyal hizmet uzmanları, bu çalışmaları yürütürken savunuculuk, danışmanlık, bağlantı kurucu, eğitici, iş yükü yöneticisi ve süpervizör gibi farklı mesleki rolleri gereği görevleri yerine getirirler.

İş yerinde çalışanlara yönelik yürütülen sosyal destek programlarıyla amaç çalışanlar ve yöneticiler arasında iş birliği sağlamak ve çatışmaları önleyerek sağlıklı endüstri ilişkileri geliştirmektir. (Kocabaş, 2004). Bu amaç doğrultusunda sosyal hizmet uzmanları, çalışanların sorunlarının daha büyük olumsuz sonuçlar doğurmasına izin vermeden sorunlara çözüm getirmekte ve işe devamsızlık, performans düşüklüğü ve sağlıksız iş ortamı gibi sorunları ortadan kaldırmaya odaklanmaktadır (Altuntaş, 2010). İş yaşamının ve çalışma stresinin getirdiği olumsuz durumlara yönelik çözümler ise bireysel, örgütsel ve çevresel çözümler olarak gruplanabilir. Bireysel çözümler, nefes egzersizleri ile etik ve mesleki kurallara bağlılık bilinci geliştirme; örgütsel çözümler stres ve zaman yönetimi, katılımcı yönetim anlayışı, iş doyumunu ve kurumsal adalet anlayışının yerleştirilmesi; çevresel çözümler ise mesleki eğitimle birlikte iş sağlığı ve güvenliği eğitimi olarak sıralanabilir (Yüksel, 2014). Bu doğrultuda işyeri sosyal hizmet uzmanı eğitici, vaka yöneticisi, süpervizör, savunucu ve sosyal değişim faili gibi rollerini kullanarak çalışanlara çözüm tekniklerini uygulama noktasında hizmet vermelidir.

DEĞERLENDİRME VE SONUÇ

Çalışma yaşamında çalışanların sosyal haklarının tam anlamıyla kullanılabilmesi, nitelikli çalışma koşullarının sağlanması ve firma verimliliğinin artırılması için çalışanların karşılaştıkları problemlerin ve işyerinde ortaya çıkan sorunların tüm boyutlarıyla değerlendirilmesi ve her bir soruna yönelik çözüm alanları oluşturulması gerekmektedir. Bu bağlamda işyerinde sosyal hizmet uygulamaları ve kurumsal sosyal sorumluluk faaliyetleri; çalışanların psiko-sosyal sorunlarını çözmek, yaşam kalitelerini arttırmak ve onlara nitelikli bir çalışma alanı oluşturabilmek amacıyla faaliyet yürütmektedirler. Nitekim kurumsal sosyal sorumluluk ve işyerinde sosyal hizmet uygulamalarının ortak hedef kitlesinin çalışanlar olduğu, bu doğrultuda çalışanların refahını arttırarak kurum içi performansı destekleyici ve iş doyumunu, motivasyonu ve örgütsel bağlılığı sağlayıcı faaliyetlerin bu iki kavram için ortak nokta olduğunu söylemek mümkündür. Kurum içinde çalışanları güçlendirmek için; onların sorunlarını çözüme kavuşturmak, iş ve yaşam koşullarını iyileştirmek için uygulanan faaliyetlerde rol alan sosyal çalışmacılar farklı mesleki roller gerçekleştirmektedir. Sosyal çalışmacılar bu rolleri gerçekleştirirken çalışan bireylerin sosyal çevresinde bulunan sistemlerin iş yaşamına olan etkisini de göz önünde bulundurur ve gerekli gördüğü durumlarda bu sistemlerin uyumlu çalışması ve çalışanların güçlendirilmeleri için çözüm stratejileri geliştirir. Sosyal çalışmacıların gerek işyerinde sosyal hizmet gerekse kurumsal sosyal sorumluluk çerçevesinde uyguladıkları bu faaliyetlerle sağlıklı çalışma koşulları oluşturulmaktadır.

Sonuç olarak bireylerin yalnızca çalışma hakkını elde ederek bir işe sahip olması günümüzde yaşam kalitesini iyileştirmek için yeterli değildir. Sosyal çevrede ve iş yaşamında karşılaşılan sorunlar ve dezavantajlar, çalışan bireyleri sosyal ve ekonomik açıdan olumsuz etkileyebilmektedir. Bu olumsuzluklar bazen ekonomik yoksunluk, bazen ailevi sorunlar, bazen de sosyal dışlanmaya sebep olabilir. Bu sorunların çözümlenmesi ve önlenmesi çalışanların yaşam kalitesini iyileştirecek ve bu durum iş performansı ve iş tatminine de yansiyarak çalışma ortamındaki verimliliği de sağlayacaktır. Nitekim sosyal hizmet mesleğinin temel amacı da bireylerin yaşamındaki her alanda iyileşme ve gelişmeyi sağlayabilmektedir. Kurumsal sosyal sorumluluğun da öncelikli amacının kurumsal itibar olduğu düşünüldüğünde, çalışanların her alanda iyileştirilmesi hem çalışanların hem de işyerlerinin beklentilerini karşılayacak ve her iki tarafın da memnuniyet düzeyleri artacaktır. Sonuç olarak kurumsal sosyal sorumluluk ve işyerinde sosyal hizmet uygulamalarına başarıyla eğilim gösterebilen işyerleri, toplumsal refahın topyekün iyileştirilmesine katkı sağlayarak çalışanlarıyla birlikte hem topluma hem de kendisine maddi ve manevi önemli kazançlar elde edecektir.

YAZAR KATKI ORANI BEYANI

Yazarlar çalışmaya eşit oranda katkı sağlamıştır.

ÇATIŞMA BEYANI

Bu çalışmada herhangi bir potansiyel çıkar çatışması bulunmamaktadır

KAYNAKÇA

- Akgeyik, T. (2007). İnsan Kaynakları Yönetimi Boyutuyla Kurumsal Sosyal Sorumluluk: (Bir Alan Araştırması). *Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi*, 65-106.
- Akyıldız, F. (2010). Sosyal Devlet Tarihe Gömülürken "Kamu Yararı" Ve "Sosyal Hizmet" Kavramlarını Yeniden Düşünmek. *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi*, 46-58.
- Alakavuklar, O. N., Kılıçaslan, S., & Öztürk, E. B. (2009). Türkiye'de Hayırseverlikten Kurumsal Sosyal Sorumluluğa Geçiş: Bir Kurumsal Değişim Öyküsü. *Yönetim Araştırmaları Dergisi*, 103-143.
- Albayrak Zincirlioğlu, C. (2018). İş hukukunda işyeri ve işletme kavramlarının önemi. *Türkiye Adalet Akademisi Dergisi*(31), 425-450.
- Altun, F. (2019). İşyerinde Sosyal Hizmet Uygulamalarının Çalışanların İş Tatminine ve Örgütsel Bağlılığa Etkisi. Yayımlanmamış Doktora Tezi. İstanbul Üniversitesi.
- Altuntaş, C. (2010). Çalışan Destek Programları. *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 57-75.
- Baran, M., & Çelik, Y. (2017). Çalışanların İşletmenin Kurumsal Sosyal Sorumluluk Faaliyetlerine Yönelik Algısı ile İş Tatmini Arasındaki İlişki ve Kimya/ Boya Sektöründe Bir Araştırma. *İş'te Davranış Dergisi*, 63-79.
- Bingöl, O. (2015). Genel Bağlarıyla Sosyal Hizmet ve Toplum. *Mavi Atlas*, 69-77.
- Birinci, M. (2018). Sosyal hizmet örgütleri ve yenilikçi yaklaşımların önemi üzerine bir değerlendirme.

- Sosyal Çalışma Dergisi*, 2(2), 43-62.
- Birinci, M. (2021). Stratejik Yönetim ve Sosyal Hizmet Örgütleri Açısından Önemi. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 32(1), 251-273.
- Büyükyılmaz, O., & Fidan, Y. (2015). Kurumsal Sosyal Sorumluluk: Kavramsal Bir Bakış. *Academic Platform*, 364-381.
- Ceylan, H. (2016). Stratejik İnsan Kaynakları Yönetiminin Çalışanların Verimliliği Üzerindeki Etkisi; İspark A.Ş. Örneği. *Anadolu Bil Meslek Yüksekokulu Dergisi*.
- Çiftçioğlu, B. A., & Gök, B. (2018). Kurumsal Sosyal Sorumluluğun Kurumsal İtibara Etkisi ve Bir Uygulama. *Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 183-196.
- Danış, M. Z. (2006). Davranış Bilimlerinde Ekolojik Sistem Yaklaşımı. *Aile ve Toplum*, 45-53.
- Danış, M. Z. (2007). Sosyal Hizmet Mesleği ve Disiplininde Sosyal Politikanın Yeri ve Önemi. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 51-64.
- Demir, Ö. (2014, Eylül). "Sivil Toplum Kuruluşları", "Sosyal Girişimcilik", "Kurumsal Sosyal Sorumluluk" Ve "Sosyal İşletme". *The Journal Of Academic Social Science*(6), 347-356.
- Demir, S., Durgun, B., Yavru, M. R., Yavuzdeğer, O., Yetim, G., & Kaylı, D. Ş. (2018). *Endüstri Alanında Sosyal Hizmet Uzmanlarına İstihdam Oluşturulması Sürecinin İncelenmesi: Manisa Organize Sanayi Bölgesi Örneği*. Manisa: Manisa Celal Bayar Üniversitesi.
- Dinçer, C., & Dinçer, B. (2011). Performans Yönetiminde Çalışan Destek Programları Ve Etkileri. 11. *Üretim Araştırmaları Sempozyumu* (s. 448-453). İstanbul: İstanbul Ticaret Üniversitesi Yayınları.
- Doru, İ. (2020). Sanayi Sonrası Toplum Kuramcılarında Çalışma, Bilgi ve İletişim. O. Bayrakçı içinde, *Kelebek Etkisi Çalışma Yaşamında Değişim ve Dönüşüm* (s. 1-23). İstanbul: Kriter Yayınevi.
- Duyan, V. (2003). Sosyal Hizmetin İşlev ve Roller. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 1-22.
- Duyan, V. (2018). Güçlendirme Yaklaşımı. V. Duyan içinde, *Sosyal Hizmet Kuramları ve Yaklaşımları*. Erzurum: Atatürk Üniversitesi Açıköğretim Fakültesi Yayını.
- Engin, E., & Akgöz, B. E. (2013). Sürdürülebilir Kalkınma ve Kurumsal Sürdürülebilirlik Çerçevesinde Kurumsal Sosyal Sorumluluğun Değerlendirilmesi. *Selçuk İletişim Dergisi*, 85-94.
- Erbay, E. (2019). Güç ve Güçlendirme Kavramları Bağlamında Sosyal Hizmet Uygulaması. *Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi*, 41-64.
- Eryılmaz, B. (2013). *Kamu Yönetimi: Düşünceler, Yapılar, Fonksiyonlar, Politikalar*. Kocaeli: Umuttepe Yayınları.
- Freeman, R. E. (1984). *Strategic Management: A Stakeholder Approach*. Boston.
- Genç, Y. (2016). Sosyal Hizmette Aile, Grup, Örgüt ve Toplumla Çalışma. Y. Genç içinde, *Sosyal Hizmet Bilimine Giriş* (s. 233-259). Atatürk Üniversitesi Açıköğretim Fakültesi.
- Giderler, C. (2015). Sosyal Hizmet İşletmelerinde Personel Güçlendirme. *Süleyman Demirel Üniversitesi Vizyoner Dergisi*(Sosyal Hizmet Özel Sayısı), 58-88.
- Gürel, T. (2010). Kurumsal Sosyal Sorumlulukta Yeni Yaklaşımlar ve Tartışılan Konular. *Selçuk*

İletişim, 111-122.

- Hicks, H. G., & Gullett, C. (1974). *Modern Business Management. A Systems and Environmental Approach*. New York: Mc Graw Hill series in management.
- İNGEV. (2019, Mart). *Türkiye'de Kurumsal Sosyal Sorumluluk Almanak Çalışması*. 12 05, 2020 tarihinde İnsani Gelişme Vakfı: <https://ingev.org/raporlar/Ingev-Rapor-KSS.pdf> adresinden alındı
- Kaboğlu, İ. (2010). Anayasa'da Sosyal Haklar: Alanı ve Sınırları. P. Üniversitesi (Dü.), *Sosyal Haklar Ulusal Sempozyumu* içinde (s. 43-60). İstanbul: Petrol-İş Yayıncılık.
- Kırlıoğlu, M. (2019). Güçler Temelli Yaklaşım ve Güçlendirme: Kolektif Kimlik, Bilgi-Beceri, Benlik Kavramı, Eleştirel Farkındalık, Harekete Geçme. *Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, 2248-2277.
- Kocabaş, F. (2004). Endüstri İlişkilerinde Dönüşüm. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*(10), 33-53.
- Koçyiğit, S. Ç., & Gök, G. (2019). *Kurumsal Sosyal Sorumluluk*. Ankara: İksad Publishing House.
- Kotler, P., & Lee, N. (2006). *Kurumsal Sosyal Sorumluluk*. (S. Kaçamak, Çev.) İstanbul: MediaCat Yayınları.
- Orçan, M. (2007). Yoksullukla Mücadelede Kurumsal Sosyal Sorumluluk Kampanyaları. *Afyon Kocatepe Üniversitesi, İ.İ.B.F. Dergisi*, 27-37.
- Ören, K., & Yüksel, H. (2012). Geçmişten Günümüze Çalışma Hayatı. *HAK- İŞ Uluslararası Emek ve Toplum Dergisi*, 35-59.
- Özgen, E. (2017). *Kurumsal Sosyal Sorumluluk Projeleri*. Profil Kitap.
- Öztopçu, A. (2017). *Sosyal Sermaye Teorisi ve Sürdürülebilir Yerel Kalkınma*. Yeni İnsan Yayınevi.
- Paul, C. J., & Siegel, D. S. (2006). Corporate Social Responsibility and Economic Performance. *Journal of Productivity Analysis*, 207-211.
- Peltekoğlu, F. B. (2007). *Halkla İlişkiler Nedir*. İstanbul: Beta Basım.
- Ramanathan, C. S. (1991). Occupational Social Work and Multinational Corporations. *The Journal of Sociology & Social Welfare*, 135-147.
- Sezal, İ. (2014). *Sosyolojiye Giriş*. İstanbul: Beta Basım.
- Şimşek, G., & Altun, F. (2020). Sosyal Belediyecilikte Sosyal Hizmetlerin ve Sosyal Girişimci Faaliyetlerin Rolü. *Sosyal Çalışma Dergisi*, 55-61.
- Şimşek, Z., & Yaghmaei, S. E. (2019). Mevsimlik Genç Tarım Çalışanları Örneğinde İş Sağlığı ve Güvenliği Alanında Sosyal Hizmet Uygulamalarına Yaklaşım. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 767-795.
- Tekin, İ. K. (2019). Çalışanlardaki Kurumsal Sosyal Sorumluluk Algılarının Kurumsal Marka İmajı ve Kurumsal İtibara Etkisi. İstanbul: İstanbul Ticaret Üniversitesi.
- Topal, Z., & Atay, E. (2015). Örgüt Kuramları ile Sosyal Hizmet İşletmelerinin Anlamak. *Süleyman Demirel Üniversitesi Vizyoner Dergisi Yıl*, 9-20.
- Turan, S. (2014). Psikolojik Güçlendirme İle İş Yaşam Kalitesi Arasındaki İlişkinin

İncelenmesi:Hizmet Sektöründe Çalışanlar Üzerine Bir Uygulama. Gaziantep: Hasan Kalyoncu Üniversitesi.

- Udechukwu, I. I. (2009). Correctional Officer Turnover: Of Maslow's Needs Hierarchy and Herzberg's Motivation Theory. *Public Personnel Management*, 69-82.
- Yanardağ, U., & Yanardağ, M. Z. (2020). İş Yerinde Sosyal Çalışmayı Türkiye İçin Düşünmek. *Çalışma ve Toplum*, 2249-2270.
- Yılmaz, F. (2009). İş Sağlığı ve Güvenliğinin İyileştirilmesinde Kurumsal Sosyal Sorumluluğun Önemi. *Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi*, 519-546.
- Yolcuoğlu, İ. G. (2014a). *Bireylerle, Ailelerle, Gruplarla ve Toplumla Sosyal Hizmet*. İstanbul: Nar Yayınevi.
- Yolcuoğlu, İ. G. (2014b). *Stres Yönetiminde Uсталık*. İstanbul: Nar Yayınevi.
- Yüksel, H. (2014). Çalışma Yaşamı ve Stres Kavramı; Durumsal Bir Yaklaşım. *Manas Journal Of Social Studies*, 109-131.
- Zastrow, C. (2015). *Sosyal Hizmete Giriş*. Nika Yayınevi.

Toplum ve Sosyal Hizmet

ISSN: 2147-3374 / E-ISSN: 2602-280X

Derleme Makale / Review Article

Halk Sağlığı ve Sosyal Çalışma: Covid-19 Pandemi Sürecinde Sosyal Çalışmacıların Rol ve Görevleri

Public Health and Social Work: The Roles and Duties of Social Workers During the Covid-19 Pandemic

Emel YURTSEVER¹, Aslı OFLUOĞLU²

¹ Doç. Dr., İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi Sosyal Hizmet Bölümü, emel.yesilkayali@izu.edu.tr, ORCID: 0000-0003-2616-2641

² Doktora Öğrencisi, İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Sosyal Hizmet Doktora Programı, asli.ofluoglu@gmail.com, ORCID: 0000-0002-0654-3896

Başvuru: 28.09.2020
Kabul: 12.05.2021

Atıf:
Yurtsever, E. ve Oflluoğlu, A. (2021). Halk sağlığı ve sosyal çalışma: covid-19 pandemi sürecinde sosyal çalışmacıların rol ve görevleri. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 32(3), 1079-1102. DOI: 10.33417/tsh.801029

ÖZET

Sosyal çalışmacılar, COVID-19 pandemi sürecinde hastalık önleme çabalarını teşvik etmeye ve bu halk sağlığı krizi sonucunda ortaya çıkan endişeleri gidermeye yardımcı olma potansiyelleri açısından oldukça önemli ve benzersiz bir konumdadır. Sosyal çalışma alanında COVID-19 pandemisinin toplum refahına olan etkileri üzerine pek çok çalışmanın gerçekleştirilmeye başlandığı görülmektedir. Bu süreçte halk sağlığı ve sosyal çalışma disiplinlerinin ilişkisine ve bu ilişkinin söz konusu sürece sağlayabileceği faydalara odaklanılmasının yerel literatür temelinde faydalı olabileceği düşünülmektedir. Bu düşünceden hareketle çalışmanın amacı, COVID-19 pandemi sürecinde sosyal çalışmacıların farklı düzeylerde üstlenebilecekleri görevler ve sunabilecekleri hizmetler hakkında öneriler sunulması olarak şekillenmiştir.

Bu amaca ulaşmak için öncelikle, "Halk Sağlığı ve Sosyal Çalışma İlişkisi" ana başlığı altında "Halk Sağlığı Sosyal Çalışması" alt başlığı, "sosyal epidemiyoloji", "sosyal planlama", "sosyal pazarlama" ve "topluluk örgütlenmesi" kavramlarını kapsayacak şekilde açıklanmıştır. "Halk Sağlığı Sosyal Çalışmasında Mesleki Standartlar ve Roller" de ikinci alt başlık olarak yer almıştır. Daha sonra sosyal çalışmacıların söz konusu pandemi özelindeki rol ve görevleri "COVID-19 Pandemi Sürecinde Sosyal Çalışmacıların Görevleri" ana başlığı altında tartışılmıştır. Son olarak "Sonuç ve Öneriler" ana başlığı altında çalışma genelinde aktarılmış veriler doğrultusunda, sosyal çalışmacıların pandemi sebebiyle oluşmuş bu halk sağlığı krizine cevap vermelerinde halk sağlığı sosyal çalışması alanının nasıl bir bilgi ve etik alt yapısı oluşturabileceğine dair önerilere yer verilmiştir.

Anahtar kelimeler: Sosyal çalışma, halk sağlığı, halk sağlığı sosyal çalışması, covid-19 pandemisi

ABSTRACT

Social workers are in a very important and unique position because of their potential to help promote disease prevention efforts during the COVID-19 pandemic and eliminate the concerns raised as a result of this public health crisis. In the field of social work, it is seen that many studies have started to be carried out on the effects of the COVID-19 pandemic on public welfare. In this process, it is thought that focusing on the relationship between public health and social work disciplines and the benefits that this relationship can provide to the pandemic process may be beneficial in the context of local literature. Thus, the aim of the study is to provide suggestions about the duties that social workers can undertake at different levels and the services they can offer during the COVID-19 pandemic.

In order to achieve this aim, under the first main title "Public Health and Social Work Relationship", the subtitle "Public Health Social Work" was explained comprising "social epidemiology", "social planning", "social marketing" and "community organization" concepts. "Occupational Standards and Roles in Public Health Social Work" was included as the second subtitle. Later, the roles and duties of social workers in the context of the COVID-19 pandemic were discussed under the main title "Duties of Social Workers During the COVID-19 Pandemic". Finally, in line with the data conveyed throughout the study, under the main title "Result and Suggestions", suggestions on how the field of public health social work can form an information and ethical infrastructure for the response of social workers to this public health crisis were included.

Keywords: *Social work, public health, public health social work, covid-19 pandemic*

GİRİŞ

Yıkıcı ve çok boyutlu etkileri nedeni ile bugünlerde Dünya'nın en güncel sorunu COVID-19 (Koronavirüs 2019) pandemisidir. Pandemi, “*bir bölge, ülke veya bir kıtanın nüfusunu etkileyen hastalık*” olarak tanımlanmaktadır (CDC, 2020). Dünya Sağlık Örgütü (DSÖ) (*World Health Organization- WHO*), (2020, s. 2) COVID-19 pandemisini üç betimleyici özellik temelinde tanımlamaktadır. Bu özellikler, “hız ve ölçek”, “önem/ağırlık derecesi” ve “toplumsal/sosyal ve ekonomik bozulma” ile karakterize olmaktadır. Hastalığın “hız ve ölçek” ile karakterize edilmesinin nedeni, hastalığın dünyanın her köşesine hızla yayılması ve yayılma kapasitesinin en dayanıklı sağlık sistemlerini dahi etkilemiş olmasındandır. Hastalığın “önem/ağırlık derecesi” ile karakterize edilmesinin nedeni, vakaların toplam %20'sinin şiddetli veya kritik olarak tanımlanması ve yaşlı, belirli hastalıklara sahip gruplardaki etkilerinin daha ağır olması ve belirli dezavantajlı gruplarda daha fazla görülmesindedir. Son olarak hastalığın “toplumsal/sosyal ve ekonomik bozulma” ile karakterize edilmesinin nedeni ise, sağlık ve sosyal bakım sistemlerine yönelik şoklar ve kontaminasyonun önlenmesi amacıyla geniş önlemler alınmasını gerektirmesi ve derin sosyo-ekonomik sonuçlara yol açmasındandır. COVID-19 pandemisi bu özellikleri ile doğrudan hem halk sağlığı (CDC, 2020) hem de sosyal çalışma disiplinin müdahale alanına girmektedir.

Bu nedenle COVID-19 pandemisiyle birlikte halk sağlığı ve sosyal çalışma alanlarının önemi daha görünür hale gelmiştir. Bu noktada halk sağlığı sosyal çalışması (HSSÇ) da sosyal çalışmacıların salgın, epidemi ve pandemi durumlarına cevap verebilecekleri bir çalışma ve uzmanlık alanıdır. Ancak bugünlerde her alanda bulunan sosyal çalışmacılar için COVID-19 pandemisi güncel rutinlerinin merkezine yerleşmiş olsa da HSSÇ Türkiye genelinde henüz gelişmekte olan bir alandır (Güneş & Tuncay, 2018a; Güneş & Tuncay, 2018b).

COVID-19 pandemisi, dünya çapında halk sağlığı için yıkıcı bir tehdit olarak ortaya çıkmıştır; pandemi kaynaklı ortaya çıkan sosyal, ekonomik ve psikolojik sorunlara yanıt vermeye hazır profesyonellerin disiplinler arası çalışma gereksinimini belirginleştirmiştir. Sosyal çalışmacılar; sosyal hizmetler ve sağlık hizmetleri arasında köprü kurmak, toplum sağlığını iyileştirmek ve sağlık alanında eşitlik sağlamak adına oldukça kritik bir öneme sahiptirler (Ross & de Saxe Zerden, 2020, s. 189). Sosyal çalışmacılar, hastalık önleme çabalarını (güvenilir kaynaklardan doğru bilgilerin yayılması da dahil) teşvik etme ve bu halk sağlığı krizinin sonucunda ortaya çıkan kaygı ve diğer endişeleri gidermeye yardımcı olma potansiyelleri bakımından oldukça benzersiz bir konumdadırlar (NASW, 2020a). Bu nedendir ki bugünlerde COVID-19 pandemisinin toplum refahına olan etkileri üzerine sosyal çalışma disiplininin kapsamına girecek şekilde pek çok çalışmanın gerçekleştirilmeye başlandığı görülmektedir.

Türkiye sınırları içerisinde COVID-19 pandemi sürecinde bireylerin, hastalığa yönelik algı ve tutumları (Artan, Karaman, Atak, & Cebeci, 2020), sürekli kaygı düzeyleri ile algıladıkları sosyal destek arasındaki ilişki (Özmete & Pak, 2020), COVID-19 korkusu, esenlik ve yaşam doyumu algıları

arasındaki ilişki (Özmen, Özkan, Özer, & Zubaroğlu Yanardağ, 2021) ve psikolojik sağlımlıkları ve kaygı düzeyleri arasındaki ilişki (Artan, Atak, Karaman, & Cebeci, 2020) çalışılmış konulardan bazılarıdır. Bunlara ek olarak, Suriyeli mülteciler üzerinde COVID-19 pandemisinin yarattığı duyarlılık, endişe ve pandemiye önleme/mücadele etme bağlamında sahip oldukları imkânlar ve tutumları (Budak & Bostan, 2020), kolluk kuvvetlerinin tükenmişlik ve stres düzeylerinin algı ve davranışları üzerindeki etkisi (Sener, Arıkan, Gündüz, & Gülekci, 2021) ve karantinadaki yaşlı bireylerin anksiyete düzeylerinin depresyon üzerindeki etkisi (Yıldırım, Işık, & Aylaz , 2021) de dezavantajlı gruplara yönelik gerçekleştirilmiş araştırmalardan yalnızca bir kaçıdır.

Dünya genelinde de yine benzer şekilde COVID-19 pandemisinin toplum üzerindeki yıkıcı etkilerini tespit etmeye ve önleme önerileri sunmaya yönelik çalışmalar sosyal çalışmacılar tarafından gerçekleştirilmektedir. Gerçekleştirilmiş araştırmaların bazıları şu konuları kapsamaktadır; pandemi sürecinde Pakistan sınırları içerisinde risk azaltma mekanizmalarının toplum üzerindeki etkisi (Shoaib & Abdullah , 2020), Nijerya toplumunun COVID-19 bilgisi ve bunun önleyici tedbirlerle uyumluluğu (Nnama-Okechukwu, Chukwu, & Nkechukwu, 2020), Hindistan'da bulunan göçmen işçilerin pandemiden nasıl etkilendiği ve bunun hükümetin tepkisi üzerindeki etkisi (Suresh, James, & S.j , 2020), Kuveyt toplumunun sağlık davranışları ile hastalık tutumları arasındaki ilişki (Al-Sejari & Al-Ma'Seb, 2021), pandemi süresince Vietnamlılar arasında anksiyetenin yaygınlığı ve bununla ilişkili faktörler (Nam, ve diğerleri, 2021) ve COVID-19 korkusunun İsrail ve Rusya'da sosyal çalışma alanında eğitim gören öğrencilerin ruh sağlıkları ve madde kullanımları üzerindeki etkisi (Yehudai, ve diğerleri, 2020). Bu doğrultuda sosyal çalışmacıların küresel ölçekte ve geniş bir hizmet yelpazesinde büyük bir çaba içerisinde olduklarını belirtmek doğru olacaktır.

Sağlık kaynaklı sosyal sorunlara yanıt vermek sosyal çalışma disiplinin varlık nedenlerindedir; COVID-19'u bir bütün olarak sosyal koşullara ve özellikle bireylerin, ailelerin, grupların ve toplulukların yaşamlarına olan olumsuz etkileri bağlamında ele almak profesyonel bir zorunluluktur (Amadasun, 2020). Bu doğrultuda halk sağlığı ve sosyal çalışma ilişkisinin, etik ve sosyal çalışmacıların COVID-19 pandemi sürecindeki görevlerine odaklanılarak kavramsal bir çerçevede sunulması gerekli görülmüştür. Aynı zamanda halk sağlığı ve sosyal çalışma disiplinlerinin ortaklığının pandemi sürecine yapabileceği katkılar üzerinde durulmasının yerel literatür temelinde faydalı olabileceği düşünülmektedir.

Bu düşünceden hareketle çalışmanın amacı, halk sağlığı sosyal çalışması bağlamında COVID-19 pandemi sürecinde sosyal çalışmacıların farklı düzeylerde (mikro, mezzo, makro) üstlenebilecekleri görevler ve verebilecekleri hizmetler hakkında öneriler sunulması olarak belirlenmiştir. Bu amaca ulaşmak için öncelikle, "Halk Sağlığı ve Sosyal Çalışma İlişkisi" ana başlığı altında her iki disiplin hem birbiri ile ilişkisi hem de ortak noktaları açısından ele alınmıştır. Daha sonra "halk sağlığı sosyal çalışması" alt başlığı, sosyal epidemiyoloji, sosyal planlama, sosyal pazarlama ve topluluk örgütlenmesi kavramlarını kapsayacak şekilde açıklanmıştır. "Halk Sağlığı Sosyal Çalışmasında Mesleki Standartlar ve Roller" de ikinci alt başlık olarak yer almıştır. Bu başlık altında halk sağlığı

etik ilkeleri bağlamında sosyal çalışmacıların üstlenebileceği muhtemel rollere yer verilmiştir. Daha sonra “COVID-19 Pandemi Sürecinde Sosyal Çalışmacıların Görevleri” ana başlığı altında, sosyal çalışmacıların COVID-19 pandemisi özelinde üstlenebilecekleri görevler, DSÖ’nün COVID-19 ile mücadelede belirlediği küresel hedefler ve sosyal çalışmacılar için pandemi sürecinde ortaya konan mesleki etik ilkeler bağlamında tartışılmıştır. Son olarak “Sonuç ve Öneriler” ana başlığı altında çalışma genelinde aktarılmış veriler doğrultusunda, sosyal çalışmacıların COVID-19 pandemisi sebebiyle oluşmuş bu halk sağlığı krizine cevap vermelerinde HSSÇ alanının nasıl bir bilgi ve etik alt yapısı oluşturabileceğine dair önerilere yer verilmiştir.

HALK SAĞLIĞI VE SOSYAL ÇALIŞMA İLİŞKİSİ

Halk sağlığı, sağlığın korunması ve geliştirilmesine yönelik toplumsal bir yaklaşımdır ve genel olarak, bireysel değil sosyal eylemler yoluyla toplulukların refahını iyileştirmeye odaklı bir yapı sergilemektedir (Kass, 2001, s. 1776). Halk sağlığı alanında çalışan profesyoneller sadece hastalığın biyomedikal (ör. virüs) ve psikolojik yönlerini (ör. travma) değil, aynı zamanda sosyal belirleyicilerini de (ör. yoksulluk) tanımlamak için çalışmaktadırlar (Keefe & Evans, 2013, s. 10). Bu bağlamda halk sağlığı alanının insan refahını biyopsikososyal bir yaklaşım ile ele aldığını belirtmek doğru olacaktır. Halk sağlığı kavramının anlaşılması adına alanın misyonunun, işlevinin, yetki sınırlarının ve becerilerinin açıklanması önemlidir (Tablo 1) (Gostin, 2001, s. 121).

Tablo 1. Halk Sağlığı

Misyon	Fiziksel ve zihinsel sağlığı teşvik etme, Hastalığı, yaralanmayı ve engelliliği önleme,
İşlev	Halk sağlığı ihtiyaçlarını bir araya getirerek analiz etme, Bilimsel verileri temel alarak politika geliştirme, Sağlık alanında gerekli hizmetleri sunarak toplumu güvence altına alma,
Yetki sınırı/ Çalışma alanı	Dar odak: Proksimal (yakın) risk faktörleri Geniş odak: Uzak sosyal yapılar (ör. ayrımcılık, sosyoekonomik durum)
Uzmanlık/Beceri	Epidemiyoloji ve biyoistatistik Eğitim ve iletişim Liderlik ve politika

Kaynak: (Gostin, 2001, s. 122)

Tablo 1’den de anlaşıldığı üzere halk sağlığının üç temel işlevi bulunmaktadır. Keefe ve Evans (2013, s. 10) da aynı doğrultuda halk sağlığının temel işlevlerini (1) değerlendirme (hastalık / yaralanma gözetimi), (2) politika geliştirme (değerlendirme yoluyla tartışılan sorunları ele almak için) ve (3) güvence (ödeme kabiliyetlerinden bağımsız olarak tüm bireylerin haklarının temini, ilgili politikaların uygulanması) olarak sıralamaktadırlar. HSSÇ alanında çalışan sosyal çalışmacıların müdahale aralığının belirlenmesinde de söz konusu işlevlere ek olarak halk sağlığı disiplininin misyonu, yetki sınırları ve becerileri de belirleyici ve yol gösterici olmaktadır.

Elbette ki bu noktada sosyal çalışma disiplini ile halk sağlığı disiplininin ortak amaçlarının ve odaklarının neler olduğunun anlaşılması da oldukça önemlidir. Güneş ve Tuncay (2018a) yaptıkları araştırma ile söz konusu iki disiplinin ortak amaç ve odaklarını derlemiş ve tablo haline getirmişlerdir (Tablo 2).

Tablo 2. Ortak odaklar bakımından halk sağlığı ve sosyal çalışma ilişkisi

Sağlığın Sosyal Belirleyicileri	Sağlığı kombine bir şekilde etkileyen sosyal belirleyicilere odaklanma
Sosyal Epidemiyoloji	Sağlık ve hastalığın sosyal belirleyicilerini sistematik olarak araştıran sosyal epidemiyolojiyi kullanma
Ekolojik Model	Çevresi içinde birey yaklaşımını esas alan ekolojik modelden yararlanma
Sosyal Adalet Taahhüdü	Sosyal statüye bakılmaksızın tüm insanların, iyi sağlık koşullarını hak ettiğini iddia eden sosyal adaleti taahhüt etme
Amaçlar	Halk sağlığının geliştirilmesi, çevresel risk faktörlerinin azaltılması, bireylerin güçlendirilmesi ve kişilere kendi kaderlerini tayin etme fırsatı sunulması
Ortak Aktörler	Tarihte bazı baş aktörlerin her iki meslekte birden rol alması ve birçok halk sağlığı reformunun dile getirilmesi ve uygulanmasını sağlaması
Toplumsal Bakış Açısı	Hastalıklara toplumsal açıdan yaklaşma
Sağlıkta Eşitsizliklerle Mücadele	Dezavantajlı gruplar hakkında endişelenme, sağlıktaki eşitsizliklerle mücadele etme
Müdahale Düzeyleri	Birincil, ikincil ve üçüncül müdahale düzeylerinde uygulamalar gerçekleştirme
Ortak Konular	Yoksulluk, işsizlik, sosyal adalet, eşitsizlik, sosyal güvenlik, çevre sorunları, kentleşme, göç, halk sağlığı eğitimi, gençlik sorunları, işçi sağlığı, çalışma koşulları, anne-çocuk sağlığı, nüfus artışı, aile planlaması, aile sorunları, suç, doğal afetler, çocuk işçiler, korunmaya muhtaç çocuklar, yaşlılık, engellilik, madde bağımlılığı, cinsel yolla bulaşan hastalıklar, aile içi şiddet, kadın istismarı, çocuk ihmali, obezite, sağlık hizmetleri, toplum kalkınması vb. (Dedeoğlu, 2003).
Savunuculuk	Sağlıktaki eşitsizlikleri ortadan kaldırma ve sosyal adaleti sağlama
Ekip Çalışması	Yaygın bir sorunun çözümünde birlikte hareket edebilmek için takım çalışmasını esas alma, disiplinlerarası çalışma
Kanıtta Dayalı Uygulamalar	Herhangi bir yardım aktivitesi öncesi daima kanıtta dayalı müdahale ve değerlendirmeye sistematik ve teoriye dayalı yaklaşım çabası içinde olma

Kaynak: (Güneş & Tuncay, 2018a, s. 8)

Yukarıdaki tablodan da anlaşılacağı üzere, halk sağlığı ve sosyal çalışmanın pek çok ortak noktası bulunmaktadır. Bu ortak noktalar arasında her iki disiplinin de bireyi çevresi içinde sosyal bir varlık olarak ele almaları, sosyal sorunlara odaklanmaları, dezavantajlı müracaatçı grupları için endişelenmeleri, sağlıktaki eşitsizlikleri ortadan kaldırmayı ve sosyal adaleti hedeflemeleri özellikle dikkat çekmektedir.

Halk Sağlığı Sosyal Çalışması

Türkçe literatür incelendiğinde halk sağlığı ve sosyal çalışma disiplini ilişkisine yönelik kısıtlı sayıda çalışma yapıldığı görülmüştür. Halk sağlığı ve sosyal çalışma disiplinlerinin birlikteliği HSSÇ alanını doğurmuştur. Güneş ve Tuncay (2018b) HSSÇ'nin Türkiye'de önemi artan bir konu olmasına karşın henüz gelişme sürecinde olduğunu ve halk sağlığı kurumlarında henüz tam manasıyla yerleşmiş sosyal çalışma uygulamalarının olmadığını saptamışlardır.

HSSÇ, sağlık alanında iki disiplini birleştiren bütüncül bakış açısı ile tüm gruplara ve istenen hedeflere ulaşılması bağlamında tarihi bir temele sahiptir. Aynı zamanda halk sağlığı ve sosyal çalışma alanları arasında disiplinlerarası bir köprü görevi görmektedir (Ruth & Marshall, 2017, s. 241). HSSÇ'nin en belirgin özelliği, önleme düzeyinde müdahaleye vurgu yaparak, tüm nüfus gruplarının sağlık durumunu ve sosyal işlevlerini etkileyen sosyal sorunların tanımlanmasına yönelik epidemiyolojik bir yaklaşım benimsiyor oluşudur (Rounds, 2005 , s. 4). Bu bağlamda içinde bulunan COVID-19 pandemi sürecinde sosyal çalışmacılar için önemli bir bilgi temeli oluşturabileceği düşünülmektedir.

Ruth ve arkadaşları (2008, s. 75-76), sosyal çalışmacıların toplum sağlığındaki çoklu, dramatik geçişlere etkili bir şekilde cevap verilebilmesi için "halk sağlığı" altyapısına sahip olmalarının kritik bir öneme sahip olduğunu vurgulamışlardır. Onlara göre halk sağlığı ve sosyal çalışma disiplinleri arasındaki güçlü iş birliği, her iki mesleği de mesleki sınırlarının ötesine taşıyarak toplum/halk sağlığı bağlamında bireyi anlamayı sağlayan yeni bir bakış açısı getirmektedir.

Halk sağlığı sosyal çalışmacıları, bireylerin, ailelerin ve grupların yaşam tarzlarının ve sağlık davranışlarının olumlu yönde geliştirilmesine odaklanarak çevrenin geliştirilmesini ve risklerden kaçınmayı birincil öncelik haline getirmektedirler (Rounds, 2005 , s. 4). Bu doğrultuda, izleme/gözleme, araştırma, politika geliştirme ve planlamadan bakımın verilmesine kadar pek çok düzeyde hizmet verebilmektedirler (Keefe & Evans, 2013, s. 10). Ruth ve arkadaşları (2008, s. 76), HSSÇ'yi, hızlı değişim ve yeni karmaşıklıkların olduğu bir toplumda, tüm toplumun sağlığını ve refahını iyileştirmeye yönelik en iyi disiplinlerarası tepkilerden-iş birliklerinden biri olarak tanımlamaktadırlar.

HSSÇ, çeşitli topluluklar arasında hastalık kalıplarını, oranları ve bu oranları belirlemeye yardımcı olacak epidemiyolojik ilkelerin anlaşılmasını kapsamaktadır. Halk sağlığı sosyal çalışmacıları, sosyal epidemiyoloji, sosyal planlama, topluluk örgütlenmesi ve sosyal pazarlamayı kullanarak toplulukların sağlık hizmeti ihtiyaçlarını ele almaya yönelik çalışmalar yapmaktadırlar (Ruth, Knight Watchman, & Marshall, 2019, s. 106; Rounds, 2005). Bu nedenle öncelikli olarak sosyal epidemiyoloji, sosyal planlama, sosyal pazarlama ve topluluk örgütlenmesi kavramları açıklanmıştır.

Sosyal Epidemiyoloji: Sosyal epidemiyoloji, hedef nüfustaki sağlık ve hastalığın dağılımını ve belirleyicilerini inceleyen bir epidemiyoloji dalı olup özellikle sosyo-yapısal faktörlerin sağlık durumları üzerindeki etkilerine odaklanmaktadır (Honjo, 2004, s. 193); Çeşitli fiziksel ve zihinsel

sağlık sonuçlarıyla ilişkili olabilecek sosyoçevresel etkileri-faktörleri tanımlama amacı gütmektedir. Belirli hastalık sonuçları yerine sosyoekonomik tabakalaşma, sosyal ağlar ve destek, ayrımcılık, iş talepleri ve kontrol gibi spesifik sosyal olgulara odaklanmaktadır (Berkman & Kawachi, 2000, s. 6). Yapısal, sosyal ve bireysel bağlamda sağlık durumunu etkileyen çeşitli faktörler mevcuttur ve faktörlerin durum bağlamında çeşitlenmeleri mümkündür (Miller, Waning, Beard, & Knapp, 2009, s. 17-18) (Tablo 3).

Tablo 3. Farklı Düzeylerde Sağlık Durumunu Etkileyen Çeşitli Faktörler

Yapısal	Sosyal	Bireysel
Yasal Yapı -Yasalar, hukuki yaptırımlar vb. Politik Çevre -Ekonomi, sağlık, eğitim, tarım, ulaşım, ticaret politikaları vb. Demografik Değişim -Kentleşme, göç, toplumun yaşlanması vb. Kurumlar ve Kuruluşlar -Devlet/yönetim, yasama sistemi, adli sistem, ulusal ve uluslararası yasalar vb.	Sosyal Sermaye -Güven, normlar vb. Toplum -Sağlık hizmetlerine erişim, eğitim/çalışma ortamları, riskler/önlemler vb. Kültürel Bağlam -İnanışlar, davranış kalıpları, gelenekler, cinsiyet rolleri vb. Sosyal Ağlar -Sosyal etki, kaynaklara erişim vb. Fiziksel Çevre - Doğal kaynaklar, Afetler vb.	Bireysel Özellikler -Cinsiyet, yaş, kalıtım, ırk, engellilik, psiko-sosyal durum vb. Davranışlar -Hijyen, cinsel aktivite, beslenme ve egzersiz, bakım uygulamaları vb. Sosyoekonomik Konum -Gelir, eğitim, meslek vb.

Kaynak: (Miller, Waning, Beard, & Knapp, 2009, s. 18)

Tablodan da anlaşıldığı üzere sağlık durumunu etkileyen pek çok farklı faktör mevcuttur ve sosyal çalışma disiplininin de kaygı alanına girmektedir. Sosyal epidemiyoloji, sağlığın, refahın, sosyal koşulların veya problemlerin, hastalıkların ve belirleyicilerinin epidemiyoloji ve sosyal bilim yöntemlerinin kullanılarak irdelenmesidir. Uygun müdahalelerin, programların, politikaların ve kurumların geliştirilmesi ve teşvik edilmesi için sistematik ve kapsamlı bir yaklaşım içermektedir (Cwikel, 2014). Bu bağlamda yapısal, sosyal ve bireysel düzeylerde sağlık durumunu etkileyen faktörlerin belirlenebilmesi oldukça önemlidir.

Honjo (2004, s. 197) sosyal epidemiyolojinin merkezi ve ilk sorusunun, sosyal yapı, kültür veya çevre gibi sosyal faktörlerin birey ve toplum sağlığı üzerindeki etkisinin ne olduğuna cevap vermeye yönelik olduğunu bildirmiştir. Berkman ve Kawachi (2000, s. 10) de aynı doğrultuda sosyal epidemiyolojinin merkezi sorusunu "sosyal koşullar bireylerin ve toplumların sağlık ve hastalık örüntülerine nasıl etki ediyor?" olarak aktarmışlardır. Bu bağlamda sosyal epidemiyoloji sosyal, çevresel ve politik bağlamda yapılan müdahalelerde kaynak görevi görebilir ve bu doğrultuda halk sağlığının geliştirilmesine/teşvik edilmesine katkıda bulunabilir (Honjo, 2004, s. 197). COVID-19 pandemi sürecinde de sosyal epidemiyoloji sosyal hizmetlerin, sağlık hizmetlerinin ve halk sağlığının teşvik edilmesi ve geliştirilmesi sürecinde oldukça verimli bir kaynak olabileceği ileri sürülebilir.

Topluluk örgütlenmesi: Topluluk örgütlenmesi, bir topluluğun sorunlarının belirlendiği ve belirlenen sorunlara topluluğun tüm üyelerinin ve kaynaklarının seferber edilmesi yoluyla çözüm bulunduğu bir süreçtir; birincil amaç, sosyal refah kaynakları ve sosyal refah ihtiyaçları arasında uyum sağlamak, geliştirmek ve sürdürmektir (Lane, 1939, s. 704; Santilli, Carroll-Scott, & Ickovics, 2016, s. 841; Dizon, 2012).

Bu noktada şunu belirtmek önemlidir ki, Robert P. Lane (2003, s. 116-117) “topluluk” (community) kelimesinin yalnızca yerel olana vurgu yapabildiğini – yerel faaliyetleri çağrıştırabildiğini bildirmiştir; topluluk örgütlenmesi her şeyden önce bir süreci belirtmektedir. Bu süreç yerelden ulusala farklı düzeylerde ve bu düzeyler arasında uygulanabilir niteliktedir. Topluluk örgütlenmesinin Murray G. Ross tarafından belirlenmiş ilkeleri, Webb (1959, s. 85-89) tarafından şu şekilde aktarılmıştır;

1. Topluluktaki mevcut koşullardan hoşnutsuzluk, gelişimini başlatmalı ve/veya beslemelidir.
2. Hoşnutsuzluk, belirli problemlerle ilgili olarak örgütlenme, planlama ve eyleme odaklanmalı ve yönlendirilmelidir.
3. Topluluk örgütlenmesini başlatan veya sürdüren hoşnutsuzluk, toplulukta geniş çapta paylaşılmalıdır.
4. Topluluktaki belli başlı alt gruplarla tanımlanan ve bunlar tarafından kabul edilen liderleri (hem resmi hem de gayri resmi) içermelidir.
5. Kabul edilebilirliği yüksek hedeflere ve prosedür yöntemlerine sahip olması gereklidir.
6. Duygusal içerikli bazı aktiviteler içermelidir.
7. Toplulukta var olan açık ve gizli iyi niyetten yararlanmaya çalışmalıdır.
8. Hem dahili hem de harici bir biçimde topluluk arasında aktif ve etkili iletişim kanalları geliştirmelidir.
9. İşbirliğine dayalı çalışmalarda bir araya getirdiği grupları desteklemeye ve güçlendirmeye çalışmalıdır.
10. Olağan karar alma rutinlerini aksatmadan, kurumsal prosedürlerinde esnek olmalıdır.
11. Topluluktaki mevcut koşullara göre çalışma hızı geliştirmelidir.
12. Etkili liderler geliştirmeye çalışmalıdır.
13. Topluluktaki güç, istikrar ve prestij geliştirmelidir.

Topluluk örgütlenmesi yalnızca topluluk üyeleri aracılığıyla sorunları çözmenin bir yöntemi değil, aynı zamanda topluluğun sorunları çözme kapasitesini artıran iş birliğine dayalı bir süreci başlatmanın bir yoludur; devamlılık odaklıdır (Yesudian, 1989, s. 45). Bu doğrultuda, COVID-19 pandemi sürecinde sosyal çalışmacılar topluluk örgütlenmesinden faydalanabilmek adına her topluluğun kendine özgü

olduğu kabulünden yola çıkarak kendi çalışma alanlarına ve bölgelerine yönelik olarak değerlendirmeler yapabileceklerini söylemek doğru olacaktır.

Sosyal Pazarlama: Sosyal pazarlama, ticari davranış kavramlarının ve tekniklerinin gönüllü davranış değişikliğini teşvik etmek için uygulandığı bir “program planlama süreci” olarak tanımlanmaktadır (Grier & Bryant, 2005, s. 321). Sosyal pazarlama, genellikle hedef kitle olarak adlandırılan grup tarafından belirli davranışların kabul edilmesini, reddedilmesini, değiştirilmesini, terk edilmesini veya sürdürülmesini kolaylaştırıcı bir niteliğe sahiptir (Grier & Bryant, 2005, s. 321; Deshpande, 2015); sosyal ve ekonomik amaçlara yönelik olarak pazarlama bilgisi ve tekniklerinin uygulanması ve pazarlama politikalarının, kararlarının ve faaliyetlerinin sosyal sonuçlarının analizine odaklanmaktadır (Hastings & Saren, 2003, s. 315).

Sosyal pazarlamayı daha iyi anlamak için finansal pazarlama ile arasındaki farka değinmek gerekmektedir. Sosyal pazarlama genellikle piyasanın temel inançları ve değerleri ile ilgilenirken, ticari pazarlama genellikle yüzeysel tercihler ve görüşler üzerinde durmaktadır (Kotler & Zaltman, 1971, s. 11). Sosyal pazarlama ilkeleri, ticari pazarlama ilkelerinin sosyal bağlamda yeniden değerlendirilmesi olarak açıklanabilir. Weinreich (2006) sosyal pazarlamanın ilkelerini ticari pazarlama ilkelerine (4P) eklemeye yaparak 8 başlık altında sıralamaktadır; (1)ürün (somut ürünlerin, hizmetlerin, uygulamaların ve soyut fikirlerin sürekliliği); (2)fiyat/maliyet (*price*) (tüketicinin sosyal pazarlama ürününü elde etmek için yapması gereken); (3)dağıtım (*place*) (ürünün tüketiciye ulaşma şekli); (4)tutundurma (*promotion*) (reklam, halkla ilişkiler, medya vb. araçların bir arada kullanımı); (5)paydaşlar (*publics*) (ürünün oluşumuna ve uygulanmasına dahil olan hem harici hem de dahili gruplar), (6)ortaklık/İştirak (*partnership*) (çevredeki diğer kuruluşlarla kurulacak ortaklıklar, işbirlikleri), (7)politika (*policy*) (uzun vadede değişimi destekleyen politikaların üretimi vb.); (8)maddi kaygı (*Purse Strings*) (sürecin nasıl fonlanacağı).

Sosyal pazarlamayı ücretsiz maske dağıtımı ile örneklemek mümkündür; ücretsiz maske dağıtımı “ürün” olarak kabul edilirse, maske temini için başvuru biçimi ve koşulları “fiyat” olarak kabul edilebilir. Bu bağlamda maske temininin nereden ve nasıl yapılacağı “dağıtım” kapsamında değerlendirilebilir. Maske kullanımının nasıl teşvik edileceği (reklamlar-kamu spotları) ise “tutundurma” süreci olarak görülebilir. Ücretsiz maske dağıtımında ulaşılması hedeflenen kitle dış “paydaş”, hizmet üretimi ve sunumu sürecine dahil olan bireyler/kurumlar/kuruluşlar da iç “paydaş” kapsamında değerlendirilebilir. Bir hizmetin ortaya çıkış ve sunum süreçlerine katılan grupların farkında olunmalıdır. İletişimin ön planda olması verimli olabilir; “Ortaklık” bu bağlamda önemli kabul edilmektedir. Tüm hizmetlerin üretiminde ve sunumunda yasal düzenlemeler ve fonlanma biçimi sürdürülebilirlik bağlamında oldukça önemli kabul edilmektedir. Sosyal çalışmacıların kendi hizmet üretimi ve sunumu süreçlerinde sosyal pazarlamadan yararlanabileceğini söylemek doğru olacaktır.

Sosyal Planlama: Plan, kelime anlamı ile “Bir işin, bir eserin gerçekleştirilmesi için uyulması tasarlanan düzen.” manasına gelmektedir (TDK, 2020). Planlama ise, bir sistemin veya örgütün hedeflerine ulaşması yolunda yapılan hamlelerin tümüdür. Yönetimsel bağlamda, interdisipliner

özelliği ile göze çarpan planlama, amaca giden yolun kurgulanmış tahayyülüdür; İktisadi, mekansal ve sosyal boyutları mevcuttur (Ekiz & Somel, 2005, s. 100).

Sosyal planlama, hedef kitlelere yönelik hizmetleri saptamak, belirlemek ve koordine etmek için rasyonel problem çözme tekniklerinin ve veriye dayalı yaklaşımların uygulanmasını kapsamaktadır. Çocuk refahından yaşlanmaya kadar değişen sorunları çözmeye çalışan sayısız kuruluş tarafından (kamu kurumlarından, kar amacı gütmeyen örgütlere) gerçekleştirilebilmektedir (Sager, 2013). Sosyal planlamanın üç operasyonel anlamı ve üç eylem düzeyi mevcuttur (Williams, 1976, s. 14; Dyckman, 1966, s. 67-68);

1. Sosyal kurumların ve olanakların planlanması,
2. Sosyal idarenin bir parçası olarak refah sunumunun koordinasyonu,
3. Toplumun belirlediği fiziksel, ekonomik ve sosyal hedeflere ulaşmak için politikalar oluşturma.

Sosyal planlama, sosyal hizmetlerin ve politikaların planlanması sürecidir demek doğru olacaktır. Toplam 7 aşamadan meydana gelmektedir (Dudley, 1978, s. 40); (1) Problemi veya planlama görevini tanımlamak; (2) İlgili tarafları katılım için bir araya getirecek bir yapı oluşturmak – süreç; (3) Bir politika veya genel hedef formüle etmek; (4) İstenen hedefe ulaşmak için alternatif araçlar geliştirmek ve değerlendirmek; (5) Tercih edilen araçları seçmek; (6) Tercih edilen araçları veya program planını uygulamak; (7) Sonucun değerlendirilmesi.

Bu bağlamda sosyal planlamanın COVID-19 pandemi sürecinde mikro, mezo ve makro ölçeklerde problemleri tanımlama, iş birliğini sağlama, yürütme ve değerlendirme bağlamında oldukça önemli bir kaynak görevi görebileceğini belirtmek doğru olacaktır. Aşağıda HSSÇ'nin yararlandığı sosyal epidemiyoloji, sosyal planlama, sosyal pazarlama ve topluluk örgütlenmesi dahilinde sosyal çalışanların mesleki standartları açıklanmış ve üstlenebilecekleri roller halk sağlığı etiği temelinde değerlendirilmiştir.

Halk Sağlığı Sosyal Çalışmasında Mesleki Standartlar ve Roller

HSSÇ genel hatları ile sosyal epidemiyoloji, sosyal planlama, sosyal pazarlama ve topluluk örgütlenmesi kavramlarını kullanarak ve liderlik ve savunuculuğu ön plana çıkararak bazı standartların karşılanmasına odaklanmaktadır (Rounds, 2005 ; Ruth, Knight Watchman, & Marshall, 2019). Rounds (2005 , s. 5-15) tarafından belirlenen mesleki standartlar şu şekildedir;

1. Sosyal epidemiyoloji ilkelerini kullanarak;
 - a. Aile, toplum ve kültür bağlamında, risk altındaki nüfusların sağlık durumunu ve sosyal işlevlerini etkileyen sosyal sorunları değerlendirme ve izleme,
 - b. Sağlığı optimum düzeyde teşvik etmek adına esneklik, güçlü yönler ve varlıklarla ilişkili faktörleri tanımlama ve değerlendirme,

- c. Sağlık sorunlarına, sağlık tehlikelerine ve hasta sağlığıyla ilişkili strese sebep olan sosyal faktörleri tanımlama, ölçme ve değerlendirme,
 - d. Birey, aile ve nüfus temelli sağlık müdahalelerinin etkililiğini, erişilebilirliğini ve kalitesini değerlendirme,
2. Sosyal planlama, topluluk örgütlenmesi ve sosyal pazarlama ilkelerini kullanarak,
- a. Bireyleri, aileleri ve toplulukları halk sağlığı konularında bilgilendirme ve eğitme,
 - b. Bireyleri, aileleri ve toplulukları, birey, aile ve toplumsal refahı iyileştirmek için halk sağlığı ile ilgili endişeleri belirleme ve ele alma konusunda aktif katılımcılar olmaları için güçlendirme ve harekete geçirme,
 - c. Bireylerin, ailelerin ve toplulukların sağlığını ve güvenliğini koruyan yasal gereklilikleri teşvik etme ve uygulama,
 - d. Korunmasız ve yetersiz hizmet alan nüfuslara vurgu yaparak herkesin refahı için kamuya hesap verebilirliği sağlama,
 - e. Bireylerin, ailelerin ve toplulukların sağlığını ve refahını teşvik eden birincil önleme stratejileri geliştirme,
 - f. Sağlık ve ilgili sosyal ve ekonomik endişeleri hafifletmek/dindirmek için ikincil ve üçüncül önleme stratejileri geliştirme,
3. Liderlik ve savunuculuk yaparak,
- a. Topluluk, ırk, yaş, cinsiyet, etnik köken, kültür veya engellilik gibi, ancak bunlarla sınırlı olmamak üzere, sağlık ve sosyal bağlamdaki eşitsizliklerin ortadan kaldırılmasını sağlama,
 - b. Kaliteli ve kapsamlı halk sağlığı hizmetleri sunmak için politika geliştirmek ve bunu teşvik etme,
4. Veri toplama, araştırma ve değerlendirmeyi destekleme ve yürütme,
5. Müdahalelerin yetkinliğini, sosyal çalışma disiplininin bilgi, etik ve felsefe temelinden faydalanarak halk sağlığına ilişkin konular bağlamında sağlama.

HSSÇ'nin standartları ve yeterliliklerinin sürekli değerlendirilmesi, disiplinin sürekliliği ve güncelliği adına önemlidir (Honjo, 2004; Rounds, 2005). Mesleki standartlardan da anlaşılabilirliği üzere halk sağlığı sosyal çalışmacılarının gerçekleştirdikleri müdahalelerdeki rolleri etkileşimlidir ve her bir rol, hedef grubun sağlık ve sosyal hizmetlere olan ihtiyaçlarını giderme bağlamında birbirine bağımlıdır; doğrudan hizmet sağlayıcı, araştırmacı, danışman, yönetici, program planlayıcı, değerlendirici ve politika yapıcı vb. roller üstlenebilirler (Rounds, 2005 , s. 4).

HSSÇ alanında çalışan sosyal çalışmacıların rollerini saptayabilme adına halk sağlığı etik ilkelerinin yol gösterici olabileceği düşünülmektedir. Halk sağlığı etiği ilkeleri en açık haliyle ABD'de bulunan Halk Sağlığı Liderlik Derneği (*The Public Health Leadership Society*) çatısı altında Thomas ve arkadaşları (2002, s. 1058) tarafından çalışılmıştır. Araştırmacılar halk sağlığı uygulayıcılarına

rehberlik edebilmesi için bir dizi etik kural geliştirmiştir. Halk sağlığının etik kuralları sosyal çalışmacıların halk sağlığı bağlamında üstlenebilecekleri roller ile ilişkilendirilerek Tablo 4'te sunulmuştur.

Tablo 4. Halk sağlığı etik ilkeleri ve sosyal çalışmacıların üstlenebileceği roller

Halk sağlığı Etik İlkeleri	Muhtemel Rol
1. Halk sağlığı, temel olarak olumsuz sağlık sonuçlarını önlemeyi amaçlayan, hastalığın temel nedenlerini ve sağlık gereksinimlerini ele almalıdır.	Araştırmacı ve değerlendirici rolü
2. Halk sağlığı, topluluktaki bireylerin haklarına saygı duyacak şekilde sağlanmalıdır.	Savunuculuk, kaynak sağlayıcılık ve bağlantı kuruculuk rolü
3. Halk sağlığı politikaları, programları ve öncelikleri, topluluk üyelerinden girdi sağlama fırsatı sağlayan süreçlerle geliştirilmeli ve değerlendirilmelidir.	Araştırmacı, danışman, yönetici, değerlendirici, politika yapıcı rolü
4. Halk sağlığı, haklarından mahrum edilmiş topluluk üyelerini savunmalı veya yetkilendirmeli, sağlık için gerekli temel kaynaklara ve koşullara toplumdaki tüm insanlar tarafından erişilebilir olmasını sağlamalıdır.	Doğrudan hizmet sağlayıcı, program planlayıcı, eğitici, değerlendirici, savunucu, politika yapıcı rolü
5. Halk sağlığı, sağlığı koruyan/teşvik eden etkili politikalar/programlar uygulamak için gerekli bilgileri aramalıdır.	Araştırmacı, program planlayıcı rolü
6. Halk sağlığı kurumları, topluluklara politikalar veya programlar hakkında karar almak için ihtiyaç duydukları bilgileri sağlamalı ve bunların uygulanması için topluluğun onayını almalıdır.	Araştırmacı, değerlendirici, politika yapıcı, bağlantı kurucu, eğitici rolü
7. Halk sağlığı kurumları, kaynakların içerdiği bilgiler ve halk tarafından kendilerine verilen yetki konusunda zamanında hareket etmelidir.	Araştırmacı, eğitici, değerlendirici, politika yapıcı, bağlantı kurucu rolü
8. Halk sağlığı programları ve politikaları, toplumdaki farklı değerleri, inançları ve kültürleri öngören ve onlara saygı duyan çeşitli yaklaşımları içermelidir.	Doğrudan hizmet sağlayıcı, program planlayıcı, değerlendirici, savunucu, politika yapıcı rolü
9. Halk sağlığı programları ve politikaları, fiziksel ve sosyal çevreyi en fazla geliştirecek şekilde uygulanmalıdır.	Doğrudan hizmet sağlayıcı, program planlayıcı, değerlendirici rolü
10. Halk sağlığı kurumları, kamuoyuna duyurulduğunda bir kişiye veya topluma zarar verebilecek bilgilerin gizliliğini korumalıdır. İstisnalar, bireye veya başkalarına önemli zarar verme olasılığının yüksek olması temelinde gerekçelendirilmelidir.	Doğrudan hizmet sağlayıcı, program planlayıcı, değerlendirici, savunucu, politika yapıcı rolü
11. Halk sağlığı kurumları çalışanlarının mesleki yeterliliğini sağlamalıdır.	Araştırmacı, eğitici, yönetici rolü
12. Halk sağlığı kurumları ve çalışanları, halkın güvenini ve kurumun etkinliğini artıracak şekillerde iş birliği ve bağlantılarda bulunmalıdır.	Koordinatör, vaka yöneticisi, bağlantı kurucu rolü

Kaynak: (Callahan & Jennings, 2002; Thomas, Sage, Dillenberg, & Guillory, 2002; Rounds, 2005)

kaynaklarından faydalanılarak araştırmacılar tarafından derlenen yorumlanmıştır.

Bu noktada şunu da belirtmek gerekmektedir ki sağlık hizmetleri ve diğer tüm ortamlarda çalışan sosyal çalışmacılar için etik kavramı dinamik bir kavramdır. Etik sorunlar zamanda ve mekanda donup kalmamakta, politik, kültürel ve sosyal gelişmelere bağımlı olarak ortaya çıkmakta ve/veya kaybolmaktadır. Sosyal çalışmacılar bu bağlamda hem mesleki dünyaları içinde hem de dışında etik standartları etkileyen gelişmelere uyum sağlamak ile yükümlü kabul edilmektedir (Reamer, 1985, s. 278). Bu doğrultuda sosyal çalışmacıların rolleri hem etkileşimlidir hem de çeşitlenmeye ve gelişmeye açıktır demek doğru olacaktır. Söz konusu standartların, etik ilkelerin ve rollerin COVID-19 sürecinde tüm sosyal çalışmacıların üstlenebilecekleri görevlere yönelik kaynak değerinde olabileceği düşünülmektedir.

COVID-19 PANDEMİ SÜRECİNDE SOSYAL ÇALIŞMACILARIN GÖREVLERİ

DSÖ (WHO, 2020, s.5) Strateji Güncellemesi (*COVID-19 Strategy Update*) raporunda, COVID-19 ile ilgili küresel ölçekteki ana hedefi, tüm ülkelerde pandeminin kontrol altına alınarak hastalık ile ilişkili ölüm oranlarının azaltılması olarak belirlemiştir. Diğer küresel hedefleri de yine bu raporda sıralamıştır. Bu hedeflerden ilki, hükümetlerin ve toplumun her tabakasının gerekli kurallara uyararak ve uyulmasını sağlayarak seferberlik halinde müdahale ve önleme sürecine katılımının sağlanmasıdır. İkinci ve üçüncü hedef, vakaların hızla saptanarak ve uygun bakım, takip ve karantina hizmetlerinin sağlanarak kontrol altına alınması; toplum düzeyinde sosyal mesafe uygulamaları ve zorunlu olmayan yurt içi ve yurt dışı seyahatler için uygun ve orantılı kısıtlamalar yoluyla kontaminasyonun önlenerek baskılanmasıdır. Son hedef ise, erişilebilir aşılar ve tedavi yöntemleri geliştirmektir.

COVID-19 pandemisi mevcut eşitsizlikleri şiddetlendirmektedir; yasal düzlemde iyi düşünülmüş, kurgulanmış bir tepki geliştirilmediği taktirde küresel çapta eşitsizliklerin daha da kötü yönde ilerlemesi ihtimaller dahilinde görülmektedir (Brundell, Costa Dias, Joyse, & Xu, 2020, s. 297). Pandeminin ve pandemi sebepli oluşan sosyal, ekonomik, psikolojik ve fiziksel sorunların kontrol altına alınmasının, önlenmesinin stratejik bir bakış açısıyla ele alınması oldukça önemlidir. Her ulusal stratejinin küresel hedeflere ulaşmada önemli bir rolü vardır ve asgari olarak, a)ulusal ve ulus-altı tepkinin koordinasyonunu, b)etkilenen ve risk altındaki grupların katılımı ve seferberliğinin sağlanmasını, c)düzensiz/seyrekle vakaların yavaşlatılması ve kontrol altına alınması amacıyla içeriğe uygun halk sağlığı önlemlerinin uygulanmasını, d)COVID-19 ile ilişkili ölüm oranlarının azaltılmasını, temel sağlık hizmetlerinin korunmasını ve sağlık çalışanlarının korunması için sağlık sisteminin hazırlanmasını ve e)temel kamu işlev ve hizmetlerinin sürekliliğini sağlamak için acil durum planlaması eylemlerini kapsamaktadır (WHO, 2020, s. 7). Sosyal çalışmacıların pandemi kaynaklı hedefleri temelde farklılaşsa da ana odak yukarıda bahsedilen hedeflere ulaşılmasıdır.

NASW (*The National Association of Social Workers*) (2020c) bu süreçte sosyal çalışmacıları, ortaya çıkan halk sağlığı krizlerine karşı etkin katılımcılar olarak, özellikle aşağıda sıralanmış olan eylemleri gerçekleştirmeye davet etmektedir;

- Müracaatçıların ihtiyaçlarını tespit ederek uygun hizmetlerin üretilmesi ve bu hizmetlere eşirimin sağlanabilmesi adına politikaların üretimine katkı sağlama;
- Asya kökenli insanlar vb. virüs iletme riski daha fazla olduğu düşünülen kişilerin damgalama ve ayrımcılık ile karşılaşmaması adına geçmişten ders çıkartarak (ör. HIV/AIDS alanında) çalışmalar yapma.
- Hem meslektaşlara hem de müracaatçı gruplarına yönelik COVID-19 hakkında eğitmek için programlar üretme ve uygulama;
- Toplum kaynaklarını tanıyarak müracaatçıları, meslektaşları ve tüm ilgili birimleri bilgilendirme;
- Kendi uygulama alanlarında hem çalışılan hem yaşanan ortamları kapsayan büyük topluluklar için etkileşim, destek ve savunuculuk becerilerini uygulama.

Özellikle sosyal çalışmacıların geçmiş tecrübelerden ders alarak hizmet planlaması ve sunumu üzerine çalışmaları önemlidir. Örneğin, Kranke ve arkadaşlarına (2020) göre sosyal çalışmacıların afetler sırasında oynadıkları çeşitli roller arasında, müracaatçı artışı ile başa çıkmak ve hizmet sunumlarında oluşan boşlukları doldurarak ilgili departmanlarındaki meslektaşlarını ve tüm süreci desteklemek yer almaktadır. ABD sınırları içerisinde kasırga yaşamış bölgelerde hizmet sunmuş sosyal çalışmacılar ile gerçekleştirdikleri araştırmada afet durumunda özellikle yeni roller üstlenme, adaptasyon, iş birliği, örgütsel destek ve öz bakım uygulamanın önemi vurgulanmıştır.

COVID-19 pandemisi, eşitliğe dayalı sosyal refah politikaları, programları ve hizmet sistemleri oluşturma gereksinimi doğurmuştur; saygı, iş birliği, empati ve adalet bağlamlarında değerlendirilmiş bir hizmet sistemine yönelik kolektif bir çaba ve yaklaşım gerektirmektedir (Brudnell Wilson, Solomon, & McLane-Davison, 2020, s. 617). HSSÇ'nin mesleki standartları göz önünde bulundurulduğunda, DSÖ'nün yayınlamış olduğu rapordan (WHO, 2020) ve NASW'ın (2020c) davetinden yola çıkarak sosyal çalışmacıların görevleri şunlar olabilir;

- Sorunları ve sorunları etkileyen faktörleri tanımlama, değerlendirme, ölçme-izleme,
- Toplum ve çevreyi bilgilendirme ve eğitme,
- Toplum ve çevreyi güçlendirme ve harekete geçirme,
- Yasal gereklilikleri teşvik etme ve uygulama,
- Kamuya hesap verebilirliği sağlama,
- Birincil, ikincil ve üçüncül önleme stratejileri geliştirme,
- Liderlik ve savunuculuk yapma,
- Veri toplama, araştırma yapma ve yürütme,
- Mesleki yetkinliği sağlama.

NASW sosyal çalışmacıları söz konusu pandemi bağlamında yukarıda belirtilen eylemleri gerçekleştirmeye davet ederken, diğer yandan da konuyla ilgili etik kaygılara cevap verebilecek 8 etik husus ortaya koymuştur. Aşağıda verilen bu etik hususların (NASW, 2020b) aynı zamanda sosyal çalışmacıların hangi görevleri nasıl yapacaklarını da açıklar nitelikte olduğu anlaşılacaktır.

1. *Kişisel/Öz Bakım Uygulaması*; Sosyal çalışmacılar, etkili ve etik uygulamalar için temel bir bileşen olarak günlük rutinlerine kişisel/öz bakımı (ör. yeterli uyku, sağlıklı beslenme, egzersiz, nefes egzersizleri, meditasyon uygulamaları vb.) dahil etmelidirler. Başkalarına yardım edebilmek öncelikle bireysel olarak iyi olmaktan geçmektedir. Bu nedenle sosyal çalışmacıların öncelikle öz bakımlarına önem vermeleri bencilce ya da yadırganacak bir durum değildir.
2. *Planlama*; Sosyal çalışmacılar hizmetlerde gerçekleştirilecek bir kesintinin nasıl ele alınacağına ve hizmetlerin sürdürülebilirliğine dair bir plana sahip olmalıdır. Hizmet kesintileri sırasında müracaatçıların çıkarlarını koruyan politika ve yöntemler geliştirmeli ve uygulamalıdır.
3. *Eğitme ve iletişim kurma*; Topluları bu süreçte eğitmek ve doğru bilgi ile buluşturmak önemlidir. İletişim, müracaatçıların bir halk sağlığı krizi bağlamında duygusal, sosyal ve diğer ortaya çıkan endişelerini planlamasına yardımcı olmanın anahtarıdır. Pandemi sürecinde her ölçekte şeffaf ve sürdürülebilir iletişim oldukça önemlidir. Hem müracaatçı grupları hem de kurumsal bağlamda verimin iletişime bağımlı olduğunu belirtmek doğru olacaktır. Hizmetler arası eşgüdüm de bu yolla sağlanmaktadır. Eşgüdümün, müracaatçılarda oluşabilecek güvensizliği ortadan kaldıracak potansiyeli mevcuttur.
4. *Teknoloji kullanımında yetkinlik*; Bazı durumlarda, halk sağlığı krizinde müracaatçılara teknolojik imkanlar dahilinde hizmet sunum seçenekleri sağlamak uygun olabilir (Ör. Tele-sağlık (*Telehealth*) (NASW, 2020d)). Sosyal çalışmacılar bu hizmetleri yetkin bir şekilde sağlamak için gerekli bilgi ve becerilere sahip olduklarından emin olmalıdır.
5. *Tüm elektronik iletişim ve kayıtlar için gizlilik*; Sosyal çalışmacılar, müracaatçılara veya üçüncü taraflara verilen bilgiler de dahil olmak üzere elektronik iletişimin gizliliğini korumak için makul adımlar atmalıdır. Kişisel iletişim araçlarının (bilgisayar, telefon vb.) hizmet sunumunda kullanılması durumunda oluşabilecek etik sorunlar vb. konular üstüne çalışmak da bu bağlama dahil edilebilir.
6. *Hizmet sunumunda teknoloji kullanımı için izin düzenleme*; Müracaatçılar ile elektronik ortamda iletişim kuran sosyal çalışmacılar, hizmetleri elektronik ortamda sunmadan önce gerekli yasal onayları almış olmalıdır.
7. *Mahremiyeti ve gizliliği destekleme*; Sosyal çalışmacılar, yerel, ulusal uygulama ve yasalar çerçevesinde mesleki rolleri hakkında bilgi sahibi olmaktan sorumludur. Sosyal çalışmacılar, etik yükümlülükleri ilgili yasa veya yönetmeliklerle çalıştığında etik, klinik ve yasal danışmanlık almalıdır.

8. *Olağanüstü Hal (OHAL)*; Birincil hedefinin ihtiyaç sahibi insanlara yardım etmek ve sosyal sorunları ele alması etik ilkesine uygun olarak, sosyal alışmacılar OHAL durumlarında mümkün olan en st düzeyde uygun profesyonel hizmetler sunmalıdır.

Bu bağlamda içinde bulunulan pandemi sürecinde sosyal çalışmacıların rol ve görevlerini yerine getirirken öncelikle öz bakımlarına dikkat ederek kişisel refahlarını optimum düzeyde tutmaları gerektiğini; planlamanın müdahalelerin birinci adımı olması gerektiğini; toplumun ilgili süreçler hakkında bilgilendirilmesinin ve iletişim halinde olunmasının çok önemli olduğunu; hizmet sunum biçimlerinin gözden geçirilerek bu bağlamda oluşan değişikliklere uyum sağlanması gerektiğini; teknoloji ve mahremiyet alanında yetkinliğin özellikle ne çıktığını ve hizmet sunumunun olabilecek en st düzeyine çıkarılması gerektiğini belirtmek doğru olacaktır.

Elbette ki sosyal çalışmacılar içinde bulunulan sürecin güçlü yanlarını da görebilmelidir. Bu süreç sosyal çalışmacılar için bireysel gelişim ve disiplinler arası ve meslektaşlar arası iş birliği kurma becerilerini güçlendirme adına önemlidir. Örneğin Brundell ve arkadaşları (2020) COVID-19 sebebiyle oluşan dezavantajları daha da belirginleştiren ortamın barındırdığı fırsatlar arasında şunları sıralamaktadırlar; daha fazla bireyin devlet desteğinden yararlanabiliyor olması, evde çalışmanın yaygınlaşması, ocuk bakımı konusunda erkeklerin daha aktif olmaya başlaması ve eğitim bağlamında yaşanan eşsizliklere daha fazla odaklanması. Dominelli (2021, s. 15) de aynı doğrultuda krizlerin, sosyal alışmacılardaki potansiyeli ortaya çıkarabileceğini ve “en iyiyi” serbest bırakabildiğini belirtmektedir; söz konusu salgın sosyal çalışmacılar için uygulama alanlarını genişletme, doğaçlama yapma, birbirlerinden öğrenme-destekleme, denizaşırı ülkelerden ders alma, yeni çözümler geliştirme ve karşılıklı dayanışmayı hayata geçirme adına bir fırsattır. Bu doğrultuda sosyal çalışmacıların içinde bulunulan durumu avantaj ve dezavantajları ile bütüncül bir bakış açısıyla değerlendirmeleri gerektiğini ve üstlendikleri görevleri de bu bakış açısıyla ele almaları gerektiğini söylemek doğru olacaktır. Sosyal çalışmacıların pandemi sürecinde üstlenebilecekleri görevler tablo haline getirilmiştir (Tablo 5).

Tablo 5: COVID-19 pandemi sürecinde üstlenilebilecek görevler

GÖREV	AÇIKLAMA
Bireysel önceleme	refahı Bireysel olarak refahı optimum düzeyde tutarak daha sonra “yardım eden” rolünü üstlenme, Güncel verileri, ulusal ve uluslararası ölçekte yapılan uygulamaları, müdahalelerin süreçlerini ve çıktılarını takip etme, Risk altındaki nüfusların sağlık durumunu ve sosyal işlevlerini etkileyen sosyal sorunları değerlendirme ve izleme,
Bilgili olma araştırma yapma	Sağlığı optimum düzeyde teşvik etmek adına esneklik, güçlü yönler ve varlıklarla ilişkili faktörleri tanımlama ve değerlendirme, Sağlık sorunlarına, sağlık tehlikelerine ve hasta sağlığıyla ilişkili strese sebep olan sosyal faktörleri tanımlama, ölçme ve değerlendirme, Mikro, mezzo ve makro ölçeklerde sağlık müdahalelerinin etkililiğini, erişilebilirliğini ve kalitesini değerlendirme, Veri toplama, araştırma ve değerlendirmeyi destekleme ve yürütme,
Savunuculuk yapma	Yaş, cinsiyet, etnik köken veya engellilik vb. nedenlerden kaynaklanan eşitsizlikleri bertaraf etmek için liderlik ve savunuculuk yapma, Kaliteli ve kapsamlı halk sağlığı hizmetleri sunmak için politika geliştirmek ve bunu teşvik etmek adına çalışmalar yapma,
Politika üretimine katılım sağlama	Mikro, mezzo ve makro ölçeklerde sağlığı ve güvenliği koruyan yasal gereklilikleri teşvik etme ve uygulama, Korunmasız ve yetersiz hizmet alan nüfuslara vurgu yaparak herkesin refahı için kamuya hesap verebilirliği sağlama,
Hizmet ve müdahale üretim-uygulama süreçlerine katılım sağlama	Mikro, mezzo ve makro ölçeklerde sağlığı ve refahı teşvik eden birincil önleme stratejileri geliştirme, Sağlık ve ilgili sosyal ve ekonomik endişeleri hafifletmek/dindirmek için ikincil ve üçüncül önleme stratejileri geliştirme, Müdahaleleri uygulama ve hizmet sunum biçimlerine yönelik alternatifler geliştirme.
Teknolojik yetkinlik	Oluşan teknolojik yenilikleri takip etme ve uyum sağlama, İletişim ve görüşme tekniklerinde olan değişime etik bağlamda ayak uydurma, verilerin güvenliğinin nasıl sağlanacağını belirlenmesi,
Eğitim programlarının üretim-uygulama süreçlerine katılım sağlama	Her ölçekte halk sağlığı alanında bilgilendirme-eğitim hizmeti sunma, Eğitim ve bilgilendirmelerin anlaşılır/erişilebilir olmasını sağlama, Toplumu, halk sağlığı ile ilgili endişeleri belirleme ve ele alma konusunda aktif katılımcılar olmaları için güçlendirme ve harekete geçirme,

Kaynak: (NASW, 2020a; NASW, 2020b; NASW, 2020c; NASW, 2020d; Keefe & Evans, 2013; Güneş & Tuncay, 2018a) kaynaklarından faydalanılarak araştırmacılar tarafından derlenip yorumlanmıştır.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Küresel bir sağlık sorunu haline gelen COVID-19 pandemisinin psiko-sosyal ve ekonomik çok boyutlu etkileri şimdiden görülmeye başlanmış ve tüm Dünya'da dramatik geçişlere neden olacağı da öngörülmektedir.

Bir acil duruma ne kadar hazırlıklı olunursa olunsun bazı sonuçlar ve sorunlarla karşılaşmak kaçınılmazdır. Bu halk sağlığı krizinin çok boyutlu etkileri de göz önünde bulundurulduğunda, bütüncül bakış açısı ve çok düzeyli geniş müdahale aralığı nedeni ile sosyal çalışmacılara olan ihtiyaç daha da artmış ve önemli hale gelmiştir. Bununla birlikte sosyal çalışma disiplini ve mesleğinin sosyal adalet değeri üzerine temellenmesi, multidisipliner özelliği ve ekip çalışmasına verdiği önem, eşit, ücretsiz, nitelikli, ulaşılabilir, sürdürülebilir hizmetlerin üretilmesi ve sunulmasında sosyal çalışmacıların gücüne işaret etmektedir.

Bu doğrultuda COVID-19 pandemisi özelinde ve genel halk sağlığı sorunlarında sosyal çalışmanın hem disiplin hem de meslek olarak, birey, topluluk ve toplumun sağlığını iyileştirmek için girişimlerde bulunması ve eşitsizlikleri sürdüren yapısal ve yasal sistemlere odaklanması gerekmektedir. Çalışma genelinde aktarılmış veriler ışığında, sosyal çalışmacıların bu halk sağlığı krizi bağlamında, mikrodan makro seviyelere kadar sosyal hizmetlerin sürekliliği konusunda etkin katılımcılar olmaları gerekmektedir. Her sosyal çalışmacı kendi özelinde kendi uygulama alanı bağlamında rol ve görevlerini değerlendirmelidir.

Ülkemizde her ne kadar HSSÇ sosyal çalışmacılar için ayrı bir uygulama alanı olmasa da COVID-19 pandemi sürecinde çoğu sosyal çalışmacı özellikle ihtiyaç duyulan sosyal hizmetlerin değerlendirilmesinde ve ulaştırılmasında etkin rol almaktadır. Bu nedenle sosyal çalışmacılar COVID-19 pandemi sürecinde rol ve görevlerini yerine getirirken, halk sağlığı ve sosyal çalışma disiplinlerine dair etik hususlara ve mesleki standartlara sadık kalarak hareket etmeye dikkat etmelidir.

Buna karşın içinde bulunulan süreç hem müracaatçıların hem de sosyal çalışmacıların aynı durumu deneyimliyor olması bakımından biriciktir. Bu durum sosyal çalışmacılar ve müracaatçılar arasındaki empatiyi destekleyebileceği gibi sosyal çalışmacıların çok fazla travmaya maruz kalmasına da yol açabilir. Bu nedenle hizmet sunumunu sosyal çalışmacıların perspektifinden kolaylaştıracak ve müracaatçılara erişimi kolaylaştıracak kurumsal destek de verilmelidir. Sosyal çalışma mesleğinin uygulama alanları göz önünde bulundurulduğunda HSSÇ'nin, bu pandemi sürecine ve diğer halk sağlığı krizi durumlarına en iyi cevabı verebilecek uzmanlık alanlarından biri olduğu önemsenmelidir.

HSSÇ, COVID-19 pandemisi sürecinde oluşan sorunları ve sorunları etkileyen faktörleri tanımlama, değerlendirme, ölçme ve izleme; toplumu bilgilendirme, eğitme, güçlendirme ve harekete geçirme; yasal gereklilikleri teşvik etme ve uygulama; kamuya hesap verebilirliği sağlama; birincil, ikincil ve üçüncül önleme stratejileri geliştirme; liderlik ve savunuculuk yapma; veri toplama, araştırma yapma ve yürütme ve mesleki yetkinliği sağlama bağlamında hazır bir bilgi ve etik altyapısı sunmaktadır. Bu

nedenle sosyal çalışmacıların bu alt yapıya sahip olabilmesi için sosyal çalışma lisans eğitimi müfredatında “halk sağlığı” dersine de seçmeli dersler arasında yer verilmeli ya da “tıbbi sosyal hizmet” dersi içeriğinde halk sağlığı uygulama ve müdahalelerine daha fazla yer ayrılmalıdır. Ayrıca konunun önemi nedeni ile bu konuda uzmanlaşmak isteyen meslek elemanı ya da akademisyenler için, halk sağlığı ve sosyal çalışma disiplinlerinin iş birliğine uygun lisansüstü müfredat içeriklerine de yer verilmelidir.

YAZAR KATKI ORANI BEYANI

Yazarlar çalışmaya eşit oranda katkı sağlamıştır.

ÇATIŞMA BEYANI

Herhangi bir potansiyel çıkar çatışması bulunmamaktadır.

KAYNAKÇA

- Al-Sejari, M. M., & Al-Ma'Seb, H. B. (2021). Precautionary Measures and Illness Attitudes toward COVID-19 among a Sample of the Kuwaiti Population. *Social Work in Public Health, 36*(1), 1-11.
- Amadasun, S. (2020). Social work and COVID-19 pandemic: An action call. *International Social Work, 63*(6), 753-756. doi:<https://doi.org/10.1177/0020872820959357>
- Artan, T., Atak, I., Karaman, M., & Cebeci, F. (2020). Koronavirüs (COVID-19) salgınında sosyodemografik özellikler, psikolojik sağlamlık ve kaygı düzeyleri arasındaki ilişki. *Turkish Studies, 15*(6), 79-94. doi:<http://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.43882>
- Artan, T., Karaman, M., Atak, I., & Cebeci, F. (2020). Covid-19 Salgınına Yönelik Algı ve Tutumları Değerlendirme Ölçeği'nin Değerlendirilmesi. *Sosyal Çalışma Dergisi, 4*(2), 101-107.
- Berkman, L. F., & Kawachi, I. (2000). A Historical Framework for Social Epidemiology. L. F. Berkman, I. Kawachi, & M. M. Glymour (Dü) içinde, *Social Epidemiology* (s. 3-12). New York: Oxford University Press.
- Brudnell Wilson, D., Solomon, T. A., & McLane-Davison, D. (2020). Ethics and racial equity in social welfare policy: social work's response to the COVID-19 pandemic. *Social Work in Public Health, 35*(7), 617-632. doi:[10.1080/19371918.2020.1808145](https://doi.org/10.1080/19371918.2020.1808145)
- Brundell, R., Costa Dias, M., Joyse, R., & Xu, X. (2020). COVID-19 and Inequalities. *Fiscal Studies, 41*(2), 291–319. doi:<https://doi.org/10.1111/1475-5890.12232>
- Budak, F., & Bostan, S. (2020). The Effects of Covid-19 Pandemic on Syrian Refugees in Turkey: The Case of Kilis. *Social Work in Public Health, 35*(7), 579-589. doi:[10.1080/19371918.2020.1806984](https://doi.org/10.1080/19371918.2020.1806984)
- Callahan, D., & Jennings, B. (2002). Ethics and public health: forging a strong relationship. *American Journal of Public Health, 92*(2), 169–176. doi:[10.2105/ajph.92.2.169](https://doi.org/10.2105/ajph.92.2.169)
- CDC. (2020). *Public Health Key Terms*. 04 17, 2020 tarihinde <https://www.cdc.gov/publichealth101/documents/public-health-key-terms.pdf> adresinden

alındı

- Cwikel, J. G. (2014). Social Epidemiology. W. C. Cockerham, R. Dingwall, & S. R. Quah (Dü) içinde, *The Wiley Blackwell Encyclopedia of Health, Illness, Behavior, and Society* (s. 1-7). John Wiley & Sons. doi:10.1002/9781118410868.wbehibs298
- Dedeoğlu, N. (2003). Halk sağlığı ve sosyal hizmetler. *C. Ü. Tıp Fakültesi Dergisi*, 25(4), 31-33.
- Deshpande, S. (2015). Social Marketing. S. L. Cooper (Dü.) içinde, *Wiley Encyclopedia of Management*. John Wiley & Sons,. doi: <https://doi.org/10.1002/9781118785317.weom090323>
- Dizon, J. T. (2012). Theoretical Concepts and Practice of Community Organizing. *The Journal of Public Affairs and Development*, 1(1), 89 – 123.
- Dominelli, L. (2021). A green social work perspective on social work during the time of COVID-19. *International Journal of Social Welfare*, 30, 7-16. doi:10.1111/ijsw.12469
- Dudley, J. R. (1978). Is social planning social work? *Social Work*, 37-41. doi:10.1093/sw/23.1.37
- Dyckman, J. W. (1966). Social planning, social planners, and planned societies. *Journal of the American Institute of Planners*, 32(2), 66–76. doi:10.1080/01944366608979360
- Ekiz, C., & Somel, A. (2005). Türkiye’de Planlama ve Planlama Anlayışının Değişimi. *Mülkiye*, 31(256), 97-136.
- Gostin, L. O. (2001). Public Health, Ethics, and Human Rights: A Tribute to the Late Jonathan Mann. *Journal of Law, Medicine & Ethics*, 29(2), 121-130. <https://scholarship.law.georgetown.edu/facpub/1817> adresinden alındı
- Grier, S., & Bryant, C. A. (2005). Social marketing in public health. *Annual Review of Public Health*, 26(1), 319–339. doi:10.1146/annurev.publhealth.26.021304.144
- Güneş, T., & Tuncay, T. (2018a). Türkiye’de gelişmekte olan bir uygulama alanı: Halk sağlığı sosyal hizmeti. *Tıbbi Sosyal Hizmet Dergisi*(12), 1-27.
- Güneş, T., & Tuncay, T. (2018b). Türkiye’de Halk Sağlığı Sosyal Hizmet Araştırması: Temel İhtiyaçlar ve Zorluklar. *Manisa Celal Bayar Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü Dergisi*, 5, 198-199.
- Hastings, G., & Saren, M. (2003). The critical contribution of social marketing: theory and application. *Marketing Theory*, 3(3), 305-322.
- Honjo, K. (2004). Social epidemiology: definition, history, and research examples. *Environmental Health and Preventive Medicine*, 9, 193–199.
- Kass, N. E. (2001). An Ethics Framework for Public Health. *American Journal of Public Health*, 91(11), 1776-1782. doi:<https://doi.org/10.2105/AJPH.91.11.1776>
- Keefe, R. H., & Evans, T. A. (2013). Introduction to Public Health Social Work. T. S. Association (Dü.) içinde, *Handbook of Public Health Social Work*. New York: Springer Publishing Company.
- Kotler, P., & Zaltman, G. (1971). Social marketing: an approach to planned social change. *Journal*

of Marketing, 35(3), 3-12.

- Kranke, D., Der-Martirosian, C., Hovsepian, S., Mudoh, Y., Gin, J., Weiss, E. L., & Dobalian, A. (2020). Social workers being effective in disaster settings. *Social Work in Public Health*, 35(8), 664-668. doi:10.1080/19371918.2020.1820928
- Lane, R. P. (1939). What is "Community Organization"? *Social Service Review*, 13(4), 703-707. <http://www.jstor.org/stable/30011388> adresinden alındı
- Lane, R. P. (2003). The Field of Community Organization: Report of Discussions Within Section III of the National Conference of Social Work. *Journal of Community Practice*, 11(1), 105–119. doi:10.1300/j125v11n01_07
- Miller, C., Waning, B., Beard, J., & Knapp, A. (2009). Social epidemiology. N. M. Rickles, A. I. Wertheimer, & M. C. Smith (Dü) içinde, *Social and behavioral aspects of pharmaceutical care* (s. 17-35). Burlington: Jones & Bartlett Publishers.
- Nam, P. T., Dung, N. H., Liem, N. K., Hung, N. T., Ly, D. K., & Minh, H. V. (2021). Anxiety among the Vietnamese Population during the COVID-19 Pandemic: Implications for Social Work Practice. *Social Work in Public Health*, 36(2), 142-149. doi:10.1080/19371918.2020.1871461
- NASW. (2020a). *Coronavirus (COVID-19)*. 04 17, 2020 tarihinde The National Association of Social Workers: <https://www.socialworkers.org/Practice/Infectious-Diseases/Coronavirus> adresinden alındı.
- NASW. (2020b). *Coronavirus (COVID-19): 8 Ethical Considerations for Social Workers*. The National Association of Social Workers : <https://www.socialworkers.org/About/Ethics/Ethics-Education-and-Resources/Ethics-8/Coronavirus-8-Ethical-Considerations-for-Social-Workers> adresinden alındı.
- NASW. (2020c). *Social Work Safety*. 04 20, 2020 tarihinde The National Association of Social Workers: <https://www.socialworkers.org/Practice/Infectious-Diseases/Coronavirus/Social-Work-Safety> adresinden alındı
- NASW. (2020d). *Telehealth*. 04 20, 2020 tarihinde The National Association of Social Workers: <https://www.socialworkers.org/Practice/Infectious-Diseases/Coronavirus/Telehealth> adresinden alındı
- Nnama-Okechukwu, C. U., Chukwu, N. E., & Nkechukwu, C. N. (2020). COVID-19 in Nigeria: Knowledge and compliance with preventive measures. *Social Work in Public Health*, 35(7), 590-602. doi:10.1080/19371918.2020.1806985
- Özmen, S., Özkan, O., Özer, Ö., & Zubaroglu Yanardağ, M. (2021). Investigation of COVID-19 Fear, Well-Being and Life Satisfaction in Turkish Society. *Social Work in Public Health*, 36(2), 164-177. doi:10.1080/19371918.2021.1877589
- Özmete, E., & Pak, M. (2020). The Relationship between Anxiety Levels and Perceived Social Support during the Pandemic of COVID-19 in Turkey. *Social Work in Public Health*, 35(7), 603-616. doi:10.1080/19371918.2020.1808144
- Reamer, F. G. (1985). The Emergence of Bioethics in Social Work. *Health & Social Work*, 10(4),

271–281. doi:10.1093/hsw/10.4.271

- Ross, A. M., & de Saxe Zerden, L. (2020). Prevention, health promotion, and social work: Aligning health and human service systems through a workforce for health. *American Journal of Public Health, 110*(S2), 186-190.
- Rounds, K. (2005). *Public Health Social Work Standards and Competencies*. Health Community Access Program and The Maternal Child & Health Block Grant.
- Ruth, B. J., & Marshall, J. W. (2017). A History of Social Work in Public Health. *American Journal of Public Health, 107*(S3), 236–242. doi:10.2105/ajph.2017.304005
- Ruth, B. J., Sisco, S., Wyatt, J., Bethke, C., Bachman, S. S., & Piper, T. M. (2008). Public health and social work: Training dual professionals for the contemporary workplace. *Public Health Reports, Supplement 2*(123), 71-77.
- Ruth, B., Knight Watchman, M., & Marshall, J. (2019). Public Health Social Work. S. Gehlert, & T. Browne (Dü) içinde, *Handbook of Health Social Work* (s. 93-118). John Wiley & Sons, Inc.
- Sager, J. S. (2013). *Social Planning*. doi:10.1093/acrefore/9780199975839.013.367
- Santilli, A., Carroll-Scott, A., & Ickovics, J. R. (2016). Applying community organizing principles to assess health needs in New Haven, Connecticut. *American Journal of Public Health, 106*(5), 841–847. doi:10.2105/ajph.2016.303050
- Sener, H., Arıkan, İ., Gündüz, N., & Gülekci, Y. (2021). Detecting the Relationship between the Stress Levels and Perceived Burnout in Law-enforcement Officers during the COVID-19 Outbreak: A Cross-sectional Study. *Social Work in Public Health*. doi:10.1080/19371918.2021.1915910
- Shoaib, M., & Abdullah , F. (2020). Risk Reduction of COVID-19 Pandemic in Pakistan. *Social Work in Public Health, 35*(7), 557-568. doi:10.1080/19371918.2020.1806172
- Suresh, R., James, J., & S.j , B. R. (2020). Migrant Workers at Crossroads–The Covid-19 Pandemic and the Migrant Experience in India,. *Social Work in Public Health, 35*(7), 633-643. doi:10.1080/19371918.2020.1808552
- TDK. (2020). *Plan*. 04 17, 2020 tarihinde Güncel Türkçe Sözlük: <https://sozluk.gov.tr/> adresinden alındı
- Thomas, J. C., Sage, M., Dillenberg, J., & Guillory, V. J. (2002). A Code of Ethics for Public Health. *American Journal of Public Health, 92*(7), 1057-1059. doi:<https://doi.org/10.2105/AJPH.92.7.1057>
- Webb, R. M. (1959). Some Community Organization Principles in Practice. *Social Work, 4*(3), 84–90. doi:10.1093/sw/4.3.84
- Weinreich, N. K. (2006). *What Is Social Marketing?* 04 15, 2020 tarihinde <https://www.researchgate.net/publication/240412155> adresinden alındı
- WHO. (2020). *COVID-19 Strategy Update*. Geneva, Switzerland: World Health Organization.
- Williams, R. (1976). The idea of social planning. *Planning Outlook, 19*(1-2), 11–18.

doi:10.1080/00320717608711516

Yehudai, M., Bender, S., Gritsenko, V., Konstantinov, V., Reznik, A., & Isralowitz, R. (2020). COVID-19 Fear, Mental Health, and Substance Misuse Conditions Among University Social Work Students in Israel and Russia. *International Journal of Mental Health and Addiction*. doi:https://doi.org/10.1007/s11469-020-00360-7

Yesudian, C. A. (1989). Community Organisation as an Approach to Community Health. *Journal of Management in Medicine*, 4(1), 43–48. doi:10.1108/eb060524

Yıldırım, H., Işık, K., & Aylaz , R. (2021). The effect of anxiety levels of elderly people in quarantine on depression during covid-19 pandemic. *Social Work in Public Health*, 36(2), 194-204. doi:10.1080/19371918.2020.1868372

Toplum ve Sosyal Hizmet

ISSN: 2147-3374 / E-ISSN: 2602-280X

Derleme Makale / Review Article

Şiddete Maruz Bırakılan Kadınlara Yönelik Vaka Yönetimi Temelli Sosyal Hizmet Uygulamaları

Case Management Based Social Work Practices for Women Subjected to Violence

Melike YALÇIN¹

¹ Dr., Bağımsız Araştırmacı,
melikeyalcin84@gmail.com,
ORCID: 0000-0002-2312-276X

Başvuru: 07.01.2021
Kabul: 20.05.2021

Atıf:
Yalçın, M. (2021). Şiddete maruz bırakılan kadınlara yönelik vaka yönetimi temelli sosyal hizmet uygulamaları. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 32(3), 1103-1124. DOI: 10.33417/tsh.855762

ÖZET

Şiddetin kadınlar üzerinde fiziksel, psikolojik, sosyal, ekonomik alanlarda olmak üzere pek çok olumsuz etkisi bulunmaktadır. Bu nedenle uygun destek mekanizmaları harekete geçirilmediğinde kadınların şiddetin meydana getirdiği söz konusu olumsuz etkilerle başa çıkması oldukça zorlaşmaktadır. Kadının, sorun ve ihtiyaçlarının tespitiyle birlikte, iç ve dış kaynaklarını kullanması, gücünü fark etmesi, şiddet döngüsünü sonlandırarak şiddetin olmadığı bir yaşam sürdürmesi konusunda desteğe ihtiyacı vardır. Bu noktada kadınlara sunulacak hizmetlerin bütüncül bir anlayışla güçlenme temeline olması önem taşımaktadır. Söz konusu destekleri sağlamak için çoklu sistemlerin proaktif bir biçimde harekete geçirilmesinde en uygun yöntemin ise vaka yönetimi olduğu değerlendirilmektedir.

Sosyal hizmet alanında uzun yıllardır var olan vaka yönetimi, şiddete maruz bırakılan kadınların ihtiyaçlarının giderilmesi, sorunlarının çözülmesi ve güçlenme temelli kapsamı ile yapılandırılmış bir metodoloji sunmaktadır.

Günümüzde kadına yönelik şiddet giderek artmakta, çözüm mekanizmalarının hayata geçirilmesiyle birlikte, destek hizmetlerinin geliştirilmesine de ihtiyaç duyulmaktadır. Ülkemizde şiddete maruz bırakılan kadınlara vaka yönetimi temelli hizmetlerin henüz yeterli seviyede olmadığı düşünülmektedir. Buradan yola çıkarak bu çalışmada uygulayıcılar ve politika yapıcılara yol göstermesi amacıyla şiddete maruz bırakılan kadınlara yönelik vaka yönetimi temelli müdahale süreçlerine güncel literatür bilgileri ışığında yer verilmektedir.

Anahtar kelimeler: Şiddete maruz bırakılan kadın, vaka yönetimi, sosyal hizmet

ABSTRACT

Violence has many negative effects on women, including in physical, psychological, social and economic areas. Therefore, when appropriate support mechanisms are not activated, it becomes very difficult for women to cope with the negative effects caused by violence. A woman needs support in identifying her problems and needs, using her internal and external resources, realizing her strength, ending the cycle of violence and leading a life free of violence. At this point, it is important that the services to be offered to women should be based on a holistic understanding and empowerment. Case management is considered the most appropriate method for proactively activating multiple systems to provide these supports.

Case management, which has existed for many years in the field of social work, offers a structured methodology based on meeting the needs of women subjected to violence, solving their problems and empowering.

Today, violence against women is increasing, and with the implementation of solution mechanisms, there is a need to improve support services. It is thought that case management-based services for women subjected to violence in our country are not yet at a sufficient level. Based on this, in this study, in order to guide practitioners and policy makers, case management-based intervention processes for women subjected to violence are included in the light of current literature.

Keywords: *Woman subjected to violence, case management, social work*

GİRİŞ

Kadının insan hakları sorunu olarak ortaya çıkan toplumsal cinsiyete dayalı şiddet, toplumun her kesiminden kadını fiziksel, psikolojik, sosyal ve ekonomik olarak etkilemekte, şiddet sorunsalı, kadınların toplum içindeki işlevselliğini azaltan bir unsur olarak gündeme gelmektedir (El-bushra ve Piza Lopez, 1993).

Şiddete maruz bırakılmanın kadınlar üzerinde en sık karşılaşılan etkileri, fiziksel olarak yaralanma, istenmeyen gebelikler, cinsel yolla bulaşan hastalıklar, güvenli olmayan yerlerde kürtaj olma, kronik rahatsızlar olarak sıralanabilirken, duygusal ve psikolojik olarak anksiyete, korku, öfke, utanç, suçluluk, intihar düşünceleri ya da girişimleri, umutsuzluk ve öz-güven kaybı sayılabilir. Sosyal anlamda ise genel olarak kadının suçlanması, kişilerarası ilişkilerde sorunlar, sosyal olarak damgalanma, toplum ve aile yaşamından dışlanma, sosyal işlevsellikte bozulmalar gibi etkilere neden olmaktadır. Elbette şiddete maruz bırakılmanın etkileri burada sıralananlardan daha fazla olmakla birlikte her kadının deneyimine ve yaşam şartlarına göre farklılaşmaktadır (United Nations Population Fund [UNFPA], 2012). Söz konusu etkilerin yanı sıra şiddete maruz bırakılan ve sosyal hizmet müdahalesine ihtiyaç duyan pek çok kadının çalışmadığı, gelirin bulunmadığı, eş ya da ailesinin gelirin bağımlı olduğu ve sosyal yardımlarla geçimini sağladığı, maruz bırakıldığı şiddetten kaynaklı psikolojik ve fiziksel rahatsızlıklarının bulunduğu, çocuklarının da şiddet tanıklık ettikleri, yapılan araştırmalarda ortaya konulmaktadır. Bununla birlikte, şiddet ortamından ayrılarak sığınma evlerine yerleşen kadınların, bu kuruluşlardan ayrıldıktan sonra da yasal danışmanlık, barınma ve istihdama yönelik destekleri de içeren pek çok hizmete ihtiyaç duydukları belirtilmektedir (Sullivan, Basta, Tan ve Davidson, 1992; Tutty, 1996; Allen, Bybee ve Sullivan, 2004; Sallan Gül, 2011; Sakallı, Doğan, Günel ve Güreli, 2017).

Öte yandan şiddete maruz bırakılan kadınların ekonomik anlamda şiddet uygulayana bağımlılık durumu, uygun barınma yeri, çocuğunun bakımı gibi konularda yeterince destek bulamaması ise söz konusu kadınların şiddet ortamında kalması ya da bu ortama geri dönmesiyle sonuçlanabilmektedir (Sullivan ve diğerleri, 1992).

Ayrıca, kadının güvenlik durumuna ilişkin risk durumunun değerlendirilerek yeterli önlemlerin alınmaması sonucunda ise kadının hayatının sonlanmasına neden olabilecek sonuçlar doğabilmektedir

Tüm bu noktalardan hareketle söz konusu kadınların en başta güvenlik olmak üzere barınma, istihdam, eğitim, yasal konular, çocuk bakımı, tek ebeveyn olmanın getirdiği sorumluluklar, duygularıyla baş etme gibi ihtiyaçları öne çıkmaktadır. Bu ihtiyaçların karşılanmasında ise toplumdaki pek çok kaynağın tespit edilerek etkili bir biçimde kullanılması ve kurumlar arası iş birliği ve koordinasyonun sağlanmasının önemi gündeme gelmektedir. Bu anlamda sosyal hizmette kullanılan vaka yönetimi, ihtiyaç duyulan hizmetlerin planlanması, koordine edilmesi ve uygulanması kapsamında bütünleştirici ve yapılandırılmış bir yöntem olarak karşımıza çıkmaktadır. Başka bir

değişle şiddete maruz bırakılan kadınlara yönelik vaka yönetimi temelli sosyal hizmet uygulamaları, söz konusu kadınların sorun ve ihtiyaçları göz önünde bulundurulduğunda, bütüncül bir anlayışı içermesi, toplum kaynaklarını harekete geçirme ve güçlenme temeli nedeniyle uygun bir yöntem olarak değerlendirilmektedir. Nitekim pek çok kez şiddete maruz bırakılarak emniyet birimlerine başvuruda bulunan kadınlar ile vaka yönetimi temelli müdahalelerin etkililiğini değerlendiren izleme çalışmaları da bunu göstermektedir (Goosey, Sherman ve Neyroud, 2017).

Temel olarak sosyal hizmette vaka yönetimi, bireylerin ihtiyaçlarını karşılamaya yönelik toplumda var olan formal hizmet kurumları, organizasyonlar, arkadaş, aile, komşular gibi yakın çevre, karşılıklı yardım grupları gibi kaynaklara ulaşılması, bunların etkili ve verimli kullanılması yönünde koordinasyonun sağlanması ve izlenmesi olarak tanımlanabilir (Compton, Galaway ve Coumoyer, 2005).

Ülkemizde şiddete maruz bırakılan kadınlara yönelik sosyal hizmet vaka yönetimine ilişkin çalışma yok denecek kadar azdır. Bu nedenle bu makalede şiddete maruz bırakılan kadınlarla gerçekleştirilecek vaka yönetimi temelli sosyal hizmet müdahaleleri, güncel literatür bilgileri ışığında açıklanmaya çalışılmıştır.

Bu doğrultuda öncelikle sosyal hizmette vaka yönetimi kavramı üzerinde durulmuş, ardından şiddete maruz bırakılan kadınlara yönelik vaka yönetimi temelli sosyal hizmet müdahaleleri başlığı altında, kadınların ihtiyaçları, ülkemizde genel olarak şiddete maruz bırakılan kadınlara sunulan kurumsal düzeydeki hizmetler ile vaka yönetimi sürecinde kadın ile karşılaşma, değerlendirme, planlama, uygulama, son değerlendirme, sonlandırma ve izleme aşamaları açıklanmıştır.

Sosyal Hizmette Vaka Yönetimi

Vaka yönetimi genel olarak müracaatçının ihtiyaçlarını karşılamaya yönelik hizmetleri düzenlemek, koordine etmek, izlemek, değerlendirmek ve savunmak olarak açıklanabilir (Global Social Service Workforce Alliance Case Management Interest Group, 2018).

Sosyal hizmette vaka yönetimi, müracaatçılara yardım sağlamak için yapılandırılmış bir yöntem olarak ortaya çıkmakla birlikte, genellikle psiko-sosyal destek ya da sosyal hizmetlerin sunulduğu kurumlarda aşağıdaki sorumluluklar doğrultusunda yerine getirilmektedir:

- 1- Müracaatçının karşılaştığı sorunların belirlenmesi,
- 2- Müracaatçının kendisi için uygun olan tüm seçenekler konusunda bilgilendirilmesi,
- 3- İhtiyaçlarının giderilmesine yönelik koordinasyonun sağlanarak takip edilmesi,
- 4- Tüm süreç boyunca müracaatçıya destek sağlanmasıdır.

Vaka yönetimi, müracaatçı merkezli, değerlendirme temelli, sosyal destek hizmetlerini bütünleştiren disiplinler arası bir yaklaşımdır. Vaka yönetiminin tarihsel gelişimi incelendiğinde ise daha çok Amerika merkezli çalışmaların öne çıktığı görülmektedir.

Vaka yönetimi, Amerika Birleşik Devletleri'nde Samuel Howe' un 1848'de Massachusetts Idiotic and Feeble Minded Youth School'u kurmasıyla birlikte, profesyonel bir etkinlik olarak ortaya çıkmıştır. Bu dönemde vaka yöneticisi olarak çalışanlar engelli çocuklar için kurumsallaşmış bireysel düzeydeki tedavileri takip etmekteydiler. Daha sonraki dönemde Jane Addams ve Ellen Start, Hull House yerleşim evi hareketini başlatmışlardır. Mary Richmond ise göçmenlerle yaptığı çalışmalar kapsamında sosyal teşhis kavramını geliştirmiştir. Bu dönemde vaka çalışması müracaatçının sorunlarının başarılı bir şekilde çözümlenmesi için koşulların kişiselleştirilmesinden yola çıkmıştır. Birinci ve İkinci Dünya Savaşlarında Amerikan Kızıl Haçı uzak yerde bulunan askerler ve aileleri için çalışmalarda bulunmuşlardır. Bir vaka yöneticisinin vakayı takip edip aracı olarak hareket etmesi düşüncesi ise yine bu dönemde gelişmiştir (Green ve Ellis, 2017). Daha sonraki dönemlerde, vaka yönetimi, çoğunlukla sağlık ve insani hizmetlerde kullanılmaya başlanmış olup, İngiltere, Avustralya ve diğer Avrupa ülkelerinde de uygulanmıştır. Vaka yönetimi özellikle sağlık ve ruh sağlığı bakımı arayanların çeşitli sosyal hizmetlere ihtiyaçlarının bulunması ve söz konusu hizmetlerin parçalı olmasından dolayı bütünleştirilmesi ve koordine edilmesi gereğinden doğmuştur. Bu nedenle birey ve ailelere yönelik bakım ve hizmetlerin koordinasyonu ve bilgi sağlanması aşamalarında vaka yönetiminin önemli bir işlevi bulunmaktadır. Zaman içerisinde diğer disiplinler de vaka yönetimi yaklaşımını benimsemiş ve kendi çalışmalarına adapte etmişlerdir (Overview of Gender Based Violence Case Management; Altındağ, 2020).

Sosyal hizmette vaka yönetiminin öne çıkan bazı temel özellikleri ise aşağıdaki şekillerde açıklanmaktadır:

- Kişi merkezli hizmetler: Sosyal hizmet vaka yöneticisi vaka yönetiminin tüm süreçlerini, bireyin ihtiyaçları, tercihleri ve amaçları doğrultusunda yürütür.
- Mesleki ilişki: Müracaatçı ve SHU (sosyal hizmet uzmanı) arasındaki ilişki önceliklidir ve amaçlara ulaşmada bütünleştiricidir.
- Çevresi içinde birey: Her birey fiziksel ve sosyal çevresi içinde karşılıklı ve etkileşimsel bir ilişki içerisinde.
- Güçlenme: Vaka yöneticisi soruna odaklanmak yerine, her bireyin gelişim kapasitesini ortaya çıkarmaya yardımcı olur.
- İş birliği: Vaka yöneticisi, diğer SHU'lar, disiplinler ve kurumlarla koordine halinde vaka yönetimini sürdürür. Bu noktada vaka yönetiminde kullanılacak toplum kaynakları hakkında bilgi edinilmesi önemlidir. Vaka yöneticisi toplumda hangi yeni hizmetlerin geliştirildiğini, yasaları ve uygun bütçe kaynaklarını takip etmeli ve bilgi sahibi olmalıdır.
- Mikro/Mezzo/Makro Düzey: Vaka yönetimi mikro, mezzo ve makro uygulamayı içerir. Hem bireysel uygulama hem de toplum uygulamasını bütünleştirilmiş bir biçimde ortaya koyar. Sosyal hizmet vaka yöneticisi politikalarda, sistemlerde, kurumlarda, topluluklarda, gruplarda, aile ve

bireylerde etkili değişimler sağlayabilmek için çeşitli yaklaşımları kullanır. Sistematik değişimler için savunuculuk anahtar bir roledir (National Association of Social Workers, [NASW] 2013, s.17-18).

Vaka yönetimi ile diğer destek uygulamaları arasında benzerlikler bulunmakla birlikte, klinik vaka çalışması ve vaka yönetimi arasındaki ilişkide psiko-sosyal ve ekolojik yaklaşımlardaki "durum içinde birey" merkeze alınır (Rothman, 1991). Burada hem müracaatçı hem de müracaatçının çevresel durumu bütün olarak değerlendirilir. Böylece birey ve çevresi arasındaki karşılıklı ilişki ele alınarak, formel kaynaklar ve informel yardım ağları kullanılır. Müracaatçının durumunu sadece sebep-sonuç ilişkisine bağlamak yerine müracaatçı ve içinde bulunduğu çevresi, devam eden ve birbirini etkileyen bir ilişki çerçevesinde ele alınır (Johnson 1995).

Ek olarak vaka yönetiminin ayırıcı bir diğer yönü de tüm yaşamı boyunca olmasa da bir süre bakım ve koruma hizmetlerine ihtiyaç duyan müracaatçılar için kullanılan bir yaklaşım olmasıdır. Bu nedenle bir süre sığınma evi hizmetlerinden yararlanan şiddete maruz bırakılan kadınlar için de uygun bir yöntem olduğu değerlendirilmektedir.

Şiddete Maruz Bırakılan Kadınlara Yönelik Vaka Yönetimi Temelli Uygulamalar

Çeşitli hizmetlere ihtiyaç duyan kırılğan grupları desteklemek için kurumsal hizmetlerin koordinesini içeren vaka yönetimi, yaygın olarak sosyal hizmet alanında kullanılmaktadır. Bununla birlikte, fiziksel, duygusal ve sosyal alanlarda olumsuz etkilere neden olan şiddet durumunda, şiddete maruz bırakılan kadınların birden fazla hizmete ilişkin bilgisinin olması ve ihtiyaçlarını karşılayacak hizmetlerin sunulması gereksinimi ortaya çıkmaktadır.

Şiddete maruz bırakılan kadınların öncelikle hâlihazırda ve gelecekteki güvenliklerinin sağlanması, içinde buldukları kriz durumunun yönetilmesi, ekonomik, istihdam, eğitim, sağlık ve barınma gibi alanlarda destek hizmetlerinin sunulmasında koordinasyon ihtiyacı gündeme gelmektedir. Yapılandırılmış bir yöntem olan vaka yönetiminde, şiddete maruz bırakılan kadınlara yardım ve destek sağlamak için tüm seçenekler hakkında bilgilendirme yapılması, sorunlarının tespit edilerek koordineli bir şekilde takibinin sağlanması esastır. Böylece kriz yönetiminden, uzun süreli psiko-sosyal desteğe kadar olan sürecin başlangıç noktasını, vaka yönetimi oluşturmaktadır. Bu noktada vaka yönetiminin şiddete maruz bırakılan kadınlara nitelikli hizmet sunumunda öne çıkan bir yöntem olduğu değerlendirilmektedir (International Rescue Committee, 2017; Radmore, 2018).

Kadınların şiddet ortamından uzaklaşması ve şiddetsiz bir yaşama geçmeleri sürecinde ihtiyaç duydukları hizmetlere ilişkin bütüncül (holistic) bir yaklaşım daha uygundur. Yalnızca tek bir soruna odaklanmak bu noktada yeterli olmamaktadır. Buradan hareketle, bütüncül bir yaklaşım esasıyla kadınların ihtiyaç duydukları hizmetlerin planlanması, koordine edilmesi ve izlenmesi, vaka yönetimi ile daha nitelikli bir hale gelmektedir.

Çizelge 1. Şiddete Maruz Bırakılan Kadınların İhtiyaçları

İhtiyaçlar

Krize müdahale
 Güvenlik planı
 Şiddet uygulayanın yasal olarak uzaklaştırılması
 Güvenli barınma yeri
 Destekleyici grup çalışmaları/akran dayanışması
 Bireysel danışma/terapi ve/ya da ilaç tedavisi
 Sağlık desteği
 Başka bir yere ulaşım ya da nakil
 Beslenme
 Manevi ihtiyaçlar
 Boşanma ya da velayet gibi yasal hizmetlere ilişkin destek
 Yaşam becerilerine yönelik eğitim
 Eğitim ihtiyacı
 Uzun süreli barınma
 Çocuk bakımı
 Şiddetten dolayı oluşan suç durumuna yönelik yasal destek
 Kadın tarafından tanımlanan diğer ihtiyaçlar

Kaynak: Macaluso B. ve Green Sherman D.L. (2015). *Social work in violence services*. Social Workers' Desk Reference. (Ed. Corcoran K. ve Roberts R.A.). Oxford University Press'den uyarlanmıştır.

Çizelge 1.'de de görüldüğü gibi, kadınların pek çok alanda ve konuda ihtiyacı bulunmakta olup, başta krize müdahale ve güvenliğinin sağlanmasından başlayarak, barınma ve uzun süreli psiko-sosyal destek ihtiyacı bulunmaktadır. Öte yandan söz konusu ihtiyaçların karşılanmasında birden fazla kaynağın kullanımı gerekmektedir. İhtiyaç duyulan her bir alana yönelik (güvenlik, barınma, eğitim, sağlık, yasal konular, psiko-sosyal destek, çocuklara yönelik hizmetler vb.) tek bir kurumsal desteğin yeterli olmayacağı, hizmetlerin planlanması ve koordinesine gereksinim duyulduğu ve birden çok kaynağa ihtiyaç duyulduğu açıktır.

Bu nedenle, toplumda bulunan tüm kaynakların vaka yönetiminde önem teşkil ettiğinden bahsedilebilir. Dolayısıyla vaka yöneticisinin toplumda bulunan kaynaklar hakkında bilgi sahibi olması yararlıdır. Ayrıca, kadının iç ve dış kaynaklarının farkında olması ve bunları kullanması yönünde desteklenmesi de önemlidir.

Şiddete maruz bırakılmaları nedeniyle çoğu zaman kadınların öncelikli olarak söz konusu ortamdan ayrılarak güvenli bir barınma ortamına geçişi önem kazanmaktadır. Ek olarak şiddet nedeniyle fiziksel olarak yaralanmalar meydana geldiyse sağlık hizmetlerine ihtiyaç duymaktadırlar. Şiddet uygulayan hakkında yasal olarak tedbir kararlarının alınması ya da boşanma ve çocukların velayeti gibi konularda da hukuksal destek ihtiyaçları gündeme gelmektedir. Kadın hâlihazırda geçimini sağlamak için çalışmıyor ya da işinden ayrılmış olabilir. Bu anlamda iş bulması gerekmektedir. Tüm

bunlarla birlikte şiddete maruz bırakılmak, kadınlar üzerinde şiddetin türü ne olursa olsun travmatik etkilere sebep olmaktadır. Kadınlar şiddetten kaynaklanan travmanın etkilerinin azaltılması, güven duygusunun yeniden inşa edilmesi, özsaygısının artırılması gibi konularda da desteğe ihtiyaç duymaktadır.

Özellikle şiddet ortamından çocuklarıyla birlikte ayrılan kadınların çocuklarının durumu da ayrıca değerlendirilmelidir. Gerçekleştirilen araştırma sonuçlarına göre de şiddete maruz bırakılan kadınların çocuklarında çekingenlik, hırçınlık, saldırganlık, içine kapanıklık gibi davranış ve uyum sorunları görülmektedir. Şiddete tanık olmak, çocukların olumsuz etkilenmelerine neden olabilmektedir. Özellikle güvenli barınma ihtiyacı nedeniyle sığınma evlerine anneleriyle birlikte gelen çocuklar için ayrı hizmetlerin planlanması oldukça önemlidir. Çocuğun bulunduğu aile ortamından ayrılarak sığınma evi gibi toplu yaşanan bir yere yerleşmesi, gelişim dönemine göre uyum sorunlarını da meydana getirebilmektedir. Ek olarak şiddetin yaşandığı ailelerde çocuğa yönelik çeşitli istismar durumlarına da rastlanabilmektedir (Krishnan ve Bewley, 2015; International Rescue Committee, 2017).

Vaka yöneticileri şiddete maruz bırakılan kadınlara uzun süreli barınma, ekonomik bağımsızlık, istihdam, eğitim, ebeveynlik ve diğer alanlarda ihtiyaca yönelik destekler sağlamaktadırlar. Söz konusu destekler kadınların öz yeterliliklerini geliştirmeleri ile güvenli bir şekilde bağımsız yaşama geçmeleri amacıyla sunulmaktadır. Öte yandan kadınların yaşam becerileri ve kaynaklarını geliştirmeye odaklanılır. Şiddete maruz bırakılan kadınların iyileşmesi ve gelecekte olası şiddetten korunmaları için genel olarak bazı hizmetlerin sunulması gerekir.

Şiddete maruz bırakılan kadınların hizmet sağlayıcılardan da bazı beklentileri bulunmaktadır. Yapılan araştırmalarda bu beklentiler; dikkate alınmak, kendine inanılması, zamanında ve proaktif müdahaleler, destek sağlayan kurumlarla birlikte hareket etmek, yaşadığı olaya ilişkin detayları yalnızca tek kişi ya da kurumla paylaşmak, her defasında benzer olayları anlatmak zorunda kalmamak, diğer şiddete maruz bırakılan kadınlarla bağlantı kurmak, gelişmelerle ilgili bilgilendirilmek, şiddetin çocukları üzerindeki etkisi ile başa çıkabilmek için desteklenmek, durumuna ilişkin seçeneklerin net bir şekilde açıklanması, sorunları ve ihtiyaçlarına yönelik yargılayıcı olmayan bir tutum, kendisi ve çocukları için güvenli bir ortam, kaynaklara ulaşmada yardım ve desteğin sağlanması, sunulan hizmetlerle ilgili görüşlerini bildirmektir (Radmore, 2018).

SHU, vaka yönetiminde aracı, savunucu, danışman, öğretici, organizatör ve planlamacı gibi rolleri yerine getirir. Burada uzmanın rollerini belirleyen, kadının ihtiyaçlarıdır. En önemli nokta vaka yöneticisinin kadının ihtiyaçları ve insani hizmet sistemleri arasındaki bağlantıyı sağlamasıdır (Kirst-Ashman ve Hull, 1999).

Vaka yönetimi temelli çalışan SHU'nun şiddete maruz bırakılan kadınların yaşadıkları travmanın etkilerinden kurtulmalarını sağlayacak duygusal desteği sağlamaları ve ihtiyaçlarını karşılayacak hizmetleri kullanmaları yönünde cesaretlendirici olmaları önemlidir. Böylece kadın, süreç içerisinde işlevselliğini yeniden kazanmış olacaktır.

Bazı kaynaklarda şiddete maruz bırakılan kadınlarla gerçekleştirilecek etkili bir vaka yönetiminde ise üç temel prensipten söz edilmektedir. Bunlar; güvenilir ilişki, kadının güçlenmesine destek verilmesi ve kanıt-temelli uygulamadır.

- Güvenilir ilişki; SHU ve kadın arasındaki mesleki ilişki vaka yönetiminde bütünleştirici bir rol oynamaktadır. Dolayısıyla kadın ile güven ilişkisi oluşturmak onu daha iyi anlamaya ve ihtiyacına yönelik uygun müdahaleyi geliştirmeye katkı sağlar. Bunun için öncelikle kadının kendi yaşam öyküsünü, sorunlarını ve duygularını paylaşabilmesi için uygun ortamın oluşturulması gerekir. Anlama, empati, samimiyet ve rahatlatıcı bir tutum, söz konusu ortamın oluşturulmasındaki başlıca değişkenlerdendir. Bu değişkenler somut biçimde ortaya konulduğunda kadın, gerçekten kendisiyle ilgilenildiğini ve uzmanın güvenilir bir kişi olduğunu hissedecektir. Kadının kendi yaşam öyküsünü paylaşması ve işbirliği yapabilmesinde vaka yöneticisine güvенеbileceğini bilmesi önemlidir.
- Güçlenmesine destek verme; güçlenmede kadının kendi kararını verebilmesi ve destek sistemlerini kullanabilmesi amaçlanır, daha etkili ve sürdürülebilir sonuçlara ulaşabilmesi için kadın cesaretlendirilir. Etkili bir vaka yönetimindeki güçlenme çalışmalarında SHU, kadının güçlü yönlerini keşfetmeye odaklanmalıdır. Bu kapsamdaki güçlenme çalışmaları, değişime yönelik motivasyonu da arttıran bir unsurdur. Vaka yönetimi kadın odaklı bir hizmettir. Bu kapsamda, hiçbir şiddete maruz bırakılan kadına deneyimlerinden ve verdiği kararlardan dolayı suçlayıcı bir yaklaşımda bulunulmaz. Vaka yöneticisi, kadının kendisinin içinde bulunduğu durumu en iyi bilen kişi olduğuna inanır. Bu nedenle yardım sürecinin merkezinde kadının kendisi vardır ve onun güçlenmesi esastır. Şiddet, kadının yaşamına ilişkin kontrol duygusunu azaltır. Dolayısıyla kadına yaklaşımda, onun yaşamı üzerindeki kontrol hissini yeniden kazanmasına ve yardım süreci boyunca kendi kararlarını vermesine destek olmak gerekir. Bu noktada kadının iç ve dış kaynaklarını kullanması -örneğin daha önceki zorlu yaşam olayları ve travmatik durumlarla nasıl başa çıktığının ortaya çıkarılması- önemlidir. Güçlenme temelli bu yaklaşım, kadının aynı zamanda zorluklar karşısındaki dayanıklılığını (resilience) içselleştirmesinde de yardım sağlar. Güçlenme, kadınların yaşam durumlarını iyileştirmek için harekete geçmesi için kişisel, kişilerarası veya sosyo-politik gücünü artırma sürecidir. Güçlenmede şiddete maruz bırakılan kadınlarla çalışırken motive etme, öğretme ve özsaygı yükseltme üzerinde çalışarak, toplumdaki diğer sistemlerle bağlantı kurabilmesinde kendini yeterli hissetmesi sağlanır. Bilindiği üzere, şiddete maruz bırakılmak kadınlar üzerinde travmatik etkilere neden olmaktadır. Depresyon, düşük benlik saygısı, intihar düşünceleri, anksiyete, panik bozuklukları, madde bağımlılığı, çeşitli fiziksel rahatsızlıklar, cinsel yolla bulaşan hastalıklar, istenmeyen gebelikler, kendine zarar verme bunlar arasındadır (Kmietowicz, 2014). Bireylerle ilgili sorunlara odaklanmak yerine, bireyin ne yaşadığına odaklanılması kapsamında düşünüldüğünde, güçlenme ve travma bilgisi temelli yaklaşım birbiriyle uyumlu ve birbirini tamamlayıcı niteliktedir. Bu anlayışa sahip vaka yöneticileri travmanın etkilerini fark eder ve bundan kurtulma yollarını araştırır, kişilerde

travmanın belirtilerini tanır, travma hakkındaki bilgileri politika, program ve uygulamalara entegre eder ve kişilerin yeniden travmatize olma durumlarını engellemeye çalışır.

- Kanıt-temelli uygulama; burada kadının şimdiki ihtiyaçları, durumu ve kaynakları değerlendirilir, en uygun araştırma sonuçları kullanılır. Kanıt temelli uygulama, uygulayıcı, araştırmacı ve kadının bir araya geldiği, sorun ve ihtiyaca yönelik yapılabileceklerin değerlendirildiği bir süreçtir (Johnson, 1995; Compton ve diğerleri, 2005; Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı, Hacettepe Üniversitesi, 2014; Clarity Human Services ve Bitfocus, 2016; International Rescue Committee, 2017; Radmore, 2018).

Ülkemizde şiddete maruz bırakılan kadınlara yönelik vaka yönetimi temelli uygulamalar henüz yapılandırılmış düzeyde sunulmamaktadır. Aşağıdaki başlıkta ise kısaca kurumsal düzeyde verilen hizmetlerden bahsedilmektedir.

Ülkemizde Şiddete Maruz Bırakılan Kadınlara Sunulan Kurumsal Düzeydeki Hizmetler

Bu başlıkta genel olarak şiddete maruz bırakılan kadınlara kurumsal hizmetler ve söz konusu hizmetlerin bazılarının işlevselliğine yönelik değerlendirmelere kısaca yer verilmektedir.

Ülkemizde şiddete maruz bırakılan kadınlara yönelik koruyucu ve önleyici düzeydeki temel hizmetler Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı (ASHB) ve bağlı kuruluşlarından kadın sığınma evleri ve şiddet önleme ve izleme merkezleri (ŞÖNİM) tarafından yürütülmektedir. Öte yandan, şiddete maruz bırakılan kadınlara Adalet Bakanlığı, İçişleri Bakanlığı ve Sağlık Bakanlığı başta olmak üzere diğer kurum ve kuruluşlar tarafından da çeşitli hizmetler sunulmaktadır. Kadın sığınma evleri şiddete maruz bırakılan kadınlara güvenli barınma hizmetlerinin sunulmasının yanı sıra şiddet döngüsünü sonlandırarak güçlenmeleri sürecinde de destek çalışmalarının yürütülmesi beklenen sosyal hizmet kuruluşlarıdır. Kadın sığınma evleriyle ilgili mevzuata göre altı ay süre ile bu kuruluşlarda hizmetler verilmektedir. Kadının ihtiyacına göre ise süre uzatılmaktadır. ŞÖNİM'ler şiddete maruz bırakılan kadınlar ve şiddet uygulayanlara 6284 sayılı Ailenin Korunması ve Kadına Karşı Şiddetin Önlenmesine Dair Kanun kapsamında tedbir kararlarının alınmasına yönelik işlemlerin başlatıldığı, barınmaya yönlendirme, rehberlik ve destek hizmetlerinin yürütüldüğü kuruluşlardır. 81 ilde ASHB'ye bağlı kadın sığınma evi ve ŞÖNİM bulunmaktadır. Ek olarak ASH İl Müdürlükleri ve sosyal hizmet merkezleri içinde oluşturulan kadın hizmet birimleri ile de şiddete maruz bırakılan kadınlara yönelik danışmanlık ve destek hizmetleri yürütülmektedir.

Şiddete maruz bırakılan ya da şiddete maruz bırakılma riski bulunan kadınlara Alo 183 Sosyal Destek Hattında psikolojik, hukuki ve ekonomik haklar ve başvuru yapılacak kurum ve kuruluşlar hakkında bilgi verilmekte, ivedi hallerde ise emniyet birimlerine bildirim sağlanmaktadır. Bununla birlikte sığınma evlerinden ayrılan kadınların kira, elektrik, su gibi giderleri için Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakıfları tarafından ekonomik destekler sağlanmaktadır.

Mülki İdare Amirleri 6284 sayılı Kanun kapsamında şiddete maruz bırakılan kadınlara yönelik koruyucu tedbir kararı alabilmekte ve gecikmesinde sakınca bulunan hallerde emniyet birimleri tarafından alınan tedbir kararlarını onaylamaktadır.

Şiddete maruz bırakılan kadınların korunması ve güvenliğinin sağlanmasında rolü olan kurumların başında ise emniyet birimleri bulunmaktadır. İllerde Emniyet Genel Müdürlüğüne bağlı Aile İç ve Kadına Karşı Şiddetle Mücadele Büro Amirlikleri 6284 sayılı Kanun kapsamında yürütülen işlemleri takip etmektedir. Ek olarak İl Jandarma Komutanlığı bünyesinde de Kadın ve Çocuk Kısım Amirlikleri bulunmaktadır. Emniyet birimleri 6284 sayılı Kanun kapsamında tedbir kararı alma, karar alınmasını talep etme, kararların yerine getirilmesini sağlama gibi görevleri gerçekleştirmektedir. Ayrıca ALO 155 ve ALO 156 acil destek hatlarından da kolluk birimlerine ulaşılmaktadır.

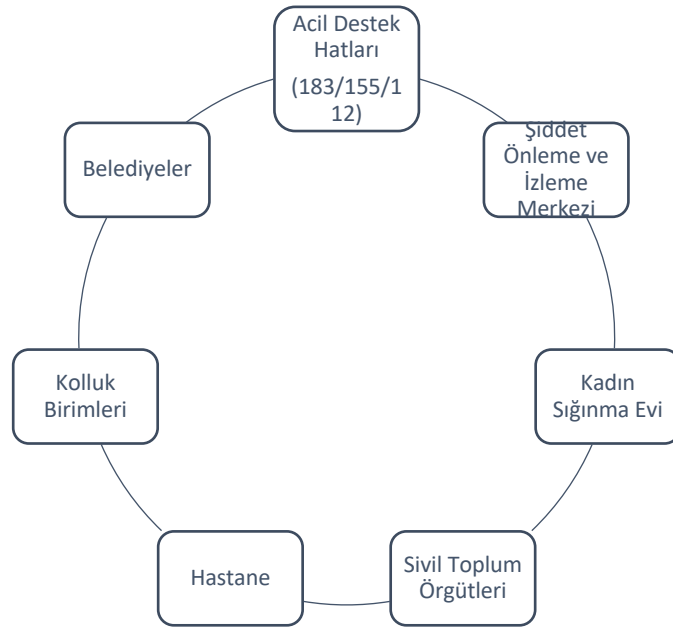
Sağlık Bakanlığına bağlı hastanelerde- acil servis, Krize Müdahale Birimi, Tıbbi Sosyal Hizmet Birimi ve Psiko-Sosyal Destek Merkezleri bulunmaktadır. ALO 112 sağlık hattı da acil sağlık müdahalesi gereken durumlarda kullanılmaktadır.

Şiddete maruz bırakılan kadınlara yönelik çeşitli hizmetler, sivil toplum örgütlerince de yürütülmekte olup, hukuki ve psiko-sosyal destekler verilmektedir. Ülkemizde yalnızca bir sivil toplum örgütüne bağlı kadın sığınma evi bulunmaktadır.

Çevre ve Şehircilik Bakanlığı Yerel Yönetimler Genel Müdürlüğüne bağlı bazı belediyelerde de kadın danışma merkezi ve kadın sığınma evleri bulunmaktadır. Kadın danışma merkezlerinde kadınlara psikolojik, hukuki ve ekonomik destek hizmetleri sunulmaktadır. Her ne kadar 5393 sayılı Belediye Kanununda nüfusu 100.000'i geçen belediyelerin kadın sığınma evi açması yönünde hüküm bulunsa da, ülkemizde belediyelere bağlı kadın sığınma evi sayısı istenen sayı ve yeterlilikte değildir.

Ülkemizde bulunan mülteci, sığınmacı, geçici koruma altındaki kadınlar ile insan ticareti mağdurlarına ilişkin hizmet ve işlemler ise İl Göç İdaresi Müdürlükleri tarafından gerçekleştirilmektedir.

Burada kısaca bahsedildiği üzere şiddete maruz bırakılan kadınlara yönelik çeşitli kurum ve kuruluşlar hizmet yürütmektedir. Vaka yönetimini gerçekleştirecek olan SHU, şiddete maruz bırakılan kadın ile bahsedilen kurum ve kuruluşlarda karşılaşılabılır. Kadınlar söz konusu kurum ve kuruluşlara başvurduğu ya da yönlendirildiği andan itibaren vaka yönetimi süreci başlamış olmalıdır.

Şekil 1. Şiddete Maruz Bırakılan Kadınlara Yönelik Kurumsal Hizmetler

Bilindiği üzere vaka yönetiminin odak noktasını hizmetlerin koordinasyonu ve izlenmesi oluşturmaktadır. Ülkemizde şiddete maruz bırakılan ve yukarıda bahsedilen kurumsal hizmet mekanizmalarının işlevselliğine yönelik geliştirilmesi gereken bazı hususların olduğu değerlendirilmektedir.

Örneğin, ŞÖNİM'lerin tek kapı sistemi ile şiddete maruz bırakılan kadınların ihtiyaçlarına yönelik *koordinasyon, psiko-sosyal destek, hukuki destek, eğitim ve mesleki destek, sağlık destek, ekonomik destek, müdahale ve yönlendirme hizmeti ile önleyici hizmetleri, 7 gün 24 saat esasına göre sunacağı* ilgili mevzuatta belirtilmektedir (Şiddet Önleme ve İzleme Merkezleri Hakkında Yönetmelik, 2016). Nitekim ŞÖNİM'ler *vaka yönetimine benzer* bir şekilde, kadınların ihtiyaç duyabilecekleri hizmetlerin tek bir merkezden yürütülmesi esasına dayalı olarak kurulmuştur. Bununla birlikte her ilde bu amaç doğrultusunda nitelikli hizmet sunumuna yönelik geliştirilmesi gereken bazı yönler bulunduğu değerlendirilmektedir. Örneğin, bazı illerdeki ŞÖNİM'lerin 7/24 saat esasına göre çalışmadığı, genellikle yönlendirme hizmeti sunduğu, uzun süreli psiko-sosyal destek hizmetlerinin ise verilemediği bilinmektedir. Söz konusu Merkezlerde genellikle 6284 sayılı Kanun kapsamında koruyucu ve önleyici tedbir kararlarının alınmasına yönelik işlemler başlatılmakta, kadının barınma ihtiyacı varsa kadın sığınma evlerine yönlendirilmekte, mevzuatta bulunmasına rağmen, izlemeye yönelik faaliyetler, istenen düzeyde yerine getirilememektedir. Bunda iş yükünün fazla olması ve meslek elemanı sayısının nicelik ve nitelik olarak yetersiz olmasının etkili olduğu değerlendirilmektedir. Öte yandan vaka yönetimi, yalnızca ilgili kurumlara yönlendirmenin ötesinde, şiddete maruz kalan her bir kadının ayrı bir vaka olarak ele alındığı, kadınların ihtiyaç duyduğu tüm hizmetlere yönelik izleme faaliyetlerinin de gerçekleştirildiği ve kadının güçlenmesini temel alan bir yöntemi barındırmaktadır.

ŞÖNİM'lerin ilgili mevzuatında kadına yönelik şiddetle mücadelede illerde Kadına Yönelik Şiddetle Mücadele İl Koordinasyon, İzleme ve Değerlendirme Komisyonunun kurulacağı belirtilmektedir. Söz konusu Komisyonunun Vali başkanlığında Büyükşehir statüsündeki illerde büyükşehir belediye başkanı veya genel sekreter ya da sosyal hizmetlerden sorumlu daire başkanı, diğer illerde belediye başkanı veya yardımcısı, İl Jandarma Komutanı, İl Emniyet Müdürü, Aile ve Sosyal Hizmetler İl Müdürü, İl Millî Eğitim Müdürü, İl Sağlık Müdürü, Göç İdaresi İl Müdürü, İl Nüfus ve Vatandaşlık Müdürü, İl Sosyal Yardımlaşma Dayanışma Vakfı Müdürü, ŞÖNİM ve Konukevi Müdürlerinin katılımıyla 6 ayda bir toplanacağı hükme bağlanmıştır (Şiddet Önleme ve İzleme Merkezleri Hakkında Yönetmelik, 2016). Özünde, yerel düzeyde kadına yönelik şiddetle mücadelede koruyucu ve önleyici düzeylerdeki hizmetlerin planlanması ve koordinesini içeren bir yapı dâhilinde oluşturulan söz konusu Komisyonların da henüz yeterli düzeyde olmadığı değerlendirilmektedir. Bu noktada kadına yönelik şiddet konusunda ilgili kurumların bilgilendirilmesi ve farkındalık düzeylerinin artırılması önem taşımaktadır.

Ek olarak, kadın sığınma evlerinin de kadınlara salt güvenli barınma yerleri olarak hizmet verdiği, kadınların güçlenmesine yönelik psiko-sosyal destek hizmetlerinin yeterli düzeyde verilemediği, kadınların sığınma evinden ayrıldıktan sonra en çok eşlerinin yanına döndüğü ya da başka bir sığınma evine başvurarak bir döngü içerisine girdiği anlaşılmaktadır. Bu noktada sığınma evi hizmetlerinin nitelik olarak artırılması ihtiyacı gündeme gelmektedir.

Kadın sığınma evlerinden ayrılan kadınlara Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakıflarınca belli bir süre kira ve sosyal yardım destekleri sağlanmaktadır. Ancak söz konusu sosyal yardım destekleri, kadınların bağımsız bir yaşam kurmasında ve güçlenmesinde yeterli olmamaktadır. Böylece kadın, az önce de değinildiği üzere bulunduğu şiddet ortamına geri dönebilmekte ya da barınma hizmetleri için yeniden sığınma evine başvurabilmektedir.

Bununla birlikte Büyükşehir Belediyeleri ile nüfusu 100.000'i geçen belediyelerin kadınlar ve çocuklar için sığınma evi açması zorunlu hale getirilmişse de ülkemizde yalnızca 32 belediyeye bağlı sığınma evi hizmet vermektedir (Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü, 2019). Bu sayının özellikle nüfusun yoğun olduğu Büyükşehirlerde artırılması, yerel düzeyde koruyucu hizmet sunumunda önem teşkil etmektedir.

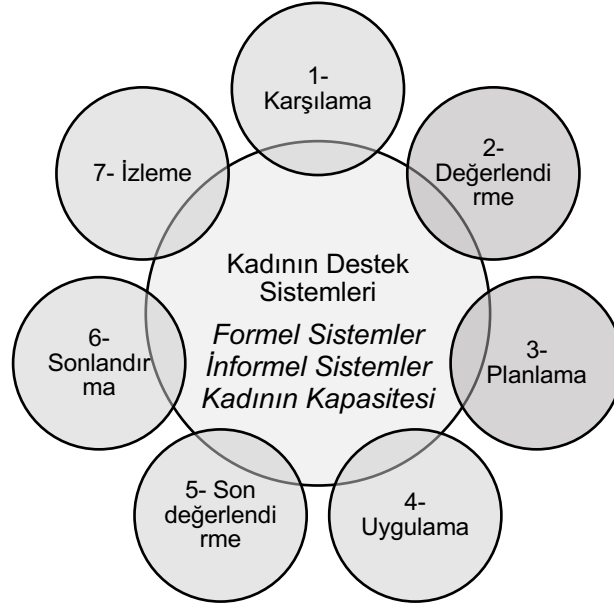
Yurtdışı örneklerinde sivil toplum örgütlerinin kadına yönelik şiddet konusunda daha aktif rol ve sorumluluk aldığı, sivil toplum örgütlerine bağlı kadın sığınma evi sayılarının ülkemize göre çok daha fazla olduğu görülmektedir. Ülkemizde her ne kadar kadına yönelik şiddet konusunda iyi uygulama örnekleri teşkil eden sivil toplum örgütleri bulunsa da, sayıca yetersiz olduğu ve geliştirilmesi gerektiği düşünülmektedir.

Vaka Yönetimi Süreci

Şiddete maruz bırakılan kadınlar ile gerçekleştirilecek vaka yönetimi temelli müdahaleler, özünde sosyal hizmet müdahalesi ile paralel düzeydeki çalışmaları içermektedir. Vaka yönetiminde kadının

formel ve informal kaynakları ile birlikte, var olan kapasitesinin de dahil edilmesi sürecin bir parçasıdır.

Şekil 2.'de SHU'nun şiddete maruz bırakılan kadınlar ile gerçekleştireceği vaka yönetiminde, kadının karşılanmasından izlemesine kadar olan süreç açıklanmaktadır.

Şekil 2. Vaka Yönetimi Süreci

Kaynak: Kirst-Ashman K.K. ve H.G. Hull. (1999). *Understanding generalist practice*. Second Edition. Nelson-Hall Publisher/Chicago s. 580'den uyarlanmıştır.

1. Karşılama; vaka yöneticisinin şiddete maruz bırakılan kadın ile karşılaştığı ve profesyonel ilişkisinin başladığı aşamadır. Samimiyet, empati ve içtenlikle kadınla iletişim kurmak esastır. Bu, aynı zamanda güçlenme sürecinin de başlama noktasıdır. Kadın, gizlilik konusunda bilgilendirilir.

2. Değerlendirme (assessment) kadının ihtiyaçlarının belirlenmesinde planlı değişim sürecinin ilk basamağıdır.

Kadın ve varsa beraberindeki çocuklarının güvenlik riski durumlarının analizi bu adımdaki en önemli husustur. Özellikle kadın ve çocuğa karşı uygulanan ağır şiddet durumu, intihar geçmişi, şiddet uygulayanın tehditlerde bulunması, öldürücü silahlarının bulunması, madde kötüye kullanımı, psikopatolojisi, sabıka geçmişi gibi durumlarda risk analizinin ivedi olarak gerçekleştirilip, duruma uygun planlama ve müdahalenin başlatılması gerekir.

- *Risk Değerlendirmesi (Risk Assesment)*

Şiddet ortaya çıktıktan sonra risk değerlendirmesinin yapılması oldukça önemlidir. Bu, şiddete maruz bırakılan kadına hangi seviyede destek ve hizmet sunulacağı konusunda ana enstrümanlardan biridir. Şiddet olaylarında bazı risk faktörleri öne çıkmaktadır. Bu nedenle vaka yöneticisinin kadının güvenliğini sağlama konusundaki bazı işaretlere ve durumlara daha çok dikkat etmesi gerekir. Risk oluşturabilecek faktörlerden bazılarını ise aşağıda yer verilmektedir:

- Şiddete maruz bırakılan kadının zararlı sonuçlanabilecek risk durumuna ilişkin algısı: Aile içi şiddete maruz bırakılan kadınlar genellikle zararlı sonuçlanabilecek durumu tahmin etmekte zorlanmaktadır. Bununla birlikte, kendileri, çocukları ya da başkaları için gelecekte zarar görmekten korkuyorlarsa bu, ciddiye alınması gereken bir durumdur.
- Ayrılık. Şiddet içeren bir ilişkiyi sona erdirmek, ilişkiyi bitirmek isteyen tarafın zarar görmesine neden olabilmektedir.
- Hamilelik ya da Yeni Anne Olmak: Pek çok aile içi şiddet olayı, kadının hamileliğinde başlamakta ya da daha kötü hale gelmektedir. Bu nedenle hamileyken şiddete maruz bırakılan yeni doğum yapmış ya da küçük yaşta çocuğu bulunan kadınların riskli durumda olabileceği değerlendirilmelidir.
- Sıklık: Şiddetin tekrarlanma durumu mutlaka değerlendirilmelidir. Şiddet tekrarlandıkça, ciddiyeti artar.
- Toplumsal durum/dışlanma: Etnik azınlıkların, sığınmacıların, yaşlıların ve engellilerin ihtiyaçları birbirinden farklıdır. Bu nedenle şiddete maruz bırakılan kadın dışlanmış ya da savunmasız hissedebilir. Kadının buna ilişkin endişeleri dikkate alınmalıdır.
- Israrlı takip: Devam eden arama, mesaj atma, mektup gönderme, izleme bu kapsamdadır. Israrlı takipte bulunan failer tehlikeli olarak değerlendirilmektedir. Israrlı takip ve fiziksel saldırı, cinayet ya da cinayete teşebbüsle yakından bağlantılıdır. Aynı zamanda kıskançlık nedeniyle kontrol etme ve gözetim altında tutma da bunun içindedir. Burada kadının, meydana gelen söz konusu durumun korkutma amacıyla yapıldığına ilişkin inancı da önemlidir.
- Cinsel şiddete maruz bırakılan kadınlar daha fazla zarar görmektedirler. Aile içinde cinsel şiddete maruz bırakılan kadınlar, daha önce bildirilmiş olsun ya da olmasın, şiddet geçmişine sahip olabilmektedirler. Bazı cinsel şiddet suçluları yüksek riskli ve tehlikeli suçları işleyebilecek potansiyeldedir. Bu nedenle aile içinde yaşanan cinsel şiddet mutlaka bir risk faktörü olarak değerlendirilmelidir.
- Silah kullanımı ve boğma girişimleri de dâhil olmak üzere artan şiddet, risk durumu değerlendirilirken göz önünde bulundurulması gerekenler arasındadır. Bu değerlendirme kadının nefes almasını engelleyici her türlü teşebbüsü içerir.
- Ölüm tehditleri: Kadınları kontrol etmekte oldukça etkilidir ve bazıları gerçekten bu tehdidi yerine getirmektedir.
- Silah kullanan ya da silah kullanmakla tehdit eden failer, şiddeti tekrarlama riski bulunan kişilerdir.
- Kontrol edici ve aşırı kıskanç davranışlar. Kadının her davranışını kontrol etmek ve aşırı kıskançlık, ciddiye alınması gereken davranışlardandır. Namus adı altında işlenen cinayetler ve

şiddet olayları göz önüne alındığında, kadının seçim yapma özgürlüğünün bulunmadığı ve kontrol edildiği anlaşılabilir.

- Çocuk istismarı. Kanıtlar, aile içi şiddet ve çocuğa şiddet/istismar olaylarının aynı ailede gerçekleşebildiğini göstermektedir. Çocuğa şiddet/istismarın bulunması, aile içinde de şiddetin yaşanabileceği ile ilgili bir işaret vermektedir.
- Hayvanlara Şiddet. Aile içi şiddet, çocuk istismarı ve hayvanlara kötü muamele/şiddet arasında bağlantı bulunmaktadır. Hayvanlara uygulanan şiddet aynı zamanda aile içindeki diğerlerini de kontrol etmek amacıyla kullanılabilir. Bu durum gelecekte diğerlerine de şiddet uygulanabileceğini göstermektedir.
- Alkol/madde kullanımı/ruhsal rahatsızlık: Failin alkol ya da madde kullanması her zaman şiddetin sebebi olmamakla birlikte, bunların, şiddet riskini oluşturan faktörlerden olduğu bilinmektedir.
- Failin intihara teşebbüs etmesi ya da bununla ilgili tehditleri önemsenmelidir. İntihara meyilli failerin aynı zamanda karşı tarafı da öldürme düşüncesi içinde olabilecekleri değerlendirilmelidir (Reducing the Risk of Domestic Abuse, 2020).

Vaka yönetiminde kadının içinde bulunduğu şiddet durumuna ilişkin risk durumunun değerlendirilmesi, yeniden şiddete maruz kalmasının önlenmesi adına önemli bir araçtır.

Çizelge 2. Vaka Yönetiminde Değerlendirme Konuları

Karşılanmayan İhtiyaçlar	Şiddete Bırakılan İşlevselliği	Maruz Kadının	Şiddete Bırakılan Sosyal Sistemleri	Maruz Kadının Destek	Yasal Hizmetler
Gelir	Fiziksel İşlevsellik	Alandaki	Sosyal İletişim Yapısı	İletişim	Kaynakların Belirlenmesi
Barınma	Bilişsel İşlevsellik	Alandaki	Sosyal Etkileşimi	İletişim	Uygunluk
İstihdam/Mesleki Eğitim	Duygusal İşlevsellik		Duygusal Destek		Yeterlilik
Sağlık	Davranışsal İşlevsellik		Yardımcı Destek		Kabul Edilebilirlik
Ruhsal Sağlık			Maddi Destek		Ulaşılabilirlik
Sosyal/Kişiler arası İlişkiler					
Boş Zaman					
Günlük Yaşam Aktiviteleri					
Ulaşım					
Yasal Durum					
Eğitim					

Kaynak: Kirst-Ashman K.K. ve H.G. Hull. (1999). *Understanding generalist practice*. Second Edition. Nelson-Hall Publisher/Chicago. s. 586.'den uyarlanmıştır.

Şiddete maruz bırakılan kadınların uzun dönemde de çeşitli ihtiyaçları ortaya çıkabilir. Bu nedenle vaka yönetimindeki değerlendirme, kadının sağlık (fiziksel, ruhsal ve duygusal), sosyal destek, davranışsal ve gelişimsel iyilik hali, eğitimsel ve mesleki alanlardaki konularına da odaklanır. Burada dışarıdan çok az yardımla ya da hiç yardım almadan kadınların güçlü yönleri ve kaynakları ile karşılanmayan ihtiyaçlarının giderilmesine odaklanılır. Değerlendirme yapılırken dikkat edilecek önemli hususlardan biri de her kadının yaşam deneyimi, problem çözme becerisi, içinde bulunduğu çevre vb. alanlarda birbirinden farklı olduğudur. Öte yandan, kadınların yaşam döngüsünün neresinde olduğunun saptanması da değerlendirme konusunda önem taşımaktadır.

3. Planlama aşamasında kadının ihtiyaç duyduğu hizmetler önceliklendirilir. Hizmete yönelik amaçlar ve hedefler tanımlanır, dâhil edilmek istenen tüm kaynak sistemler belirlenir, sonuçların değerlendirilmesi için gerekli ölçümler oluşturulur, kimin ne yapacağına dair görevler belirlenerek sorumluluklar paylaşılır. Bu aşamanın en önemli bileşeni kadının yaşamına yönelik etkide bulunacak somut, ulaşılabilir ve ölçülebilir hedefler belirlemektir.

- *Güvenlik Planı (Safety Planning)*

Bazen kadın, şiddet uygulayanla ilişkisini devam ettirmek ya da bu kişiye dönmek isteyebilir. Bu noktada, mutlaka kadının kendi durumuna uygun olacak şekilde kapsayıcı bir güvenlik planı oluşturmasına yardım edilmelidir. Şiddet nedeniyle bulunduğu ortamdan ayrılırken yanına alacağı eşyalar ve yasal belgeler ya da iletişim kuracağı kurumlar ve kişilerin irtibat bilgileri güvenlik planına dâhil edilmelidir.

Çizelge 3.'de kadının içinde bulunduğu durumlara göre güvenlik planı oluştururken dikkat edilmesi gerekenler açıklanmaktadır. Güvenlik planı kadın ile birlikte, kadının durumuna özel hazırlanmalıdır. İyi bilgilendirilmiş kadınlar, şiddetten korunmada en çok güvende olanlardır.

Çizelge 3. Çeşitli Durumlara Göre Güvenlik Planı

Şiddet Uygulayanla Birlikteyken

Şiddet başladığında uzak durulması gereken mekânları belirlemek (mutfak gibi potansiyel silah bulunabilecek yerler)

Yardım istenecek birini belirlemek

Tehlikeli bir durumda olduğunu düşündüğünde komşulardan, 155/183/112 gibi acil durum hatlarını aramalarını istemek

Şiddet başladığında çocukların güvenlik durumunu belirlemek. Çocuklara güvenli bir yer bulmaları ya da 155/183/112 gibi acil yardım hatlarını aramalarını öğretmek. Şiddet durumunda müdahale etmemeleri ve yardım çağırımları konusunda bilgilendirmek. Acil yardım numaraları kadın ve çocukların telefonuna programlanmalıdır

Arkadaş, aile üyeleri ya da çocuklarla acil bir durum olduğunda yardım çağırılmasına ilişkin bir kod ya da sözcük belirlemek

Önemli kişisel belgeleri (nüfus belgesi, pasaport, ehliyet vb.) kolayca alınabilecek bir yerde bulundurmak

6284 sayılı Kanun kapsamında tedbir kararı için yargıya başvurmak

İşyerinde işvereni/amirini konu hakkında bilgilendirmek

Çizelge 3. Çeşitli Durumlara Göre Güvenlik Planı (devamı)**Acil Durumda Evden Ayrılırken**

Acil durumlarda önemli eşyalarının bulunduğu bir çanta hazırlamak ve güvenli/kolay erişilebilecek bir yerde muhafaza etmek (Arabanın anahtarı, kişisel belgeler vb.)

Acil durumda kimi arayacağını ve nereye gideceğini önceden planlamak

İlaç, anahtar, şahsi belgeler gibi alınması gereken eşyaları unutmamak

Telefon, para, kredi kartı, otobüs kartı gibi eşyaları kolay ulaşılabilecek bir yerde bulundurmak

Gideceği yere ulaşım durumunu önceden planlamak

Maruz bırakıldığı şiddete ilişkin kanıt olabilecek her şeyi beraberinde götürmek

Şiddet Uygulayanla İlişki Sona Erdiğinde

Telefon numarası ve adresini değiştirmek

Kendisine destek ve yardım sunan SHU, psikolog gibi profesyonellerin detaylı bilgileri

Evden ayrıldığında gittiği yerin adresini şiddet uygulayandan (hatta gerekiyorsa aile ve arkadaşları) gizli tutabilmek

6284 sayılı Kanun kapsamında uzaklaştırma/koruma tedbirlerine başvurmak

Kaynak: Krishnan N. ve Bewley S.J. (2015). *Domestic Abuse*. Forensic Gynaecology, (Ed. Maureen Dalton). Cambridge University Press. s. 155-156 'den uyarlanmıştır.

4. Uygulama aşamasında kadının ihtiyaçlarına yönelik doğrudan ve dolaylı müdahalelerde bulunulur. Barınma yerinin sağlanması, krize müdahale, kriz durumlarına karşı duygusal tepkilerin yönetilmesi, danışmanlık, zorlu durumlarla ilgili karar vermesine yardım etmek, çevresini değiştirmesine yardım etmek (başka bir yere taşınması), para yönetimi, bütçeleme, iş arama gibi konularda destek hizmetlerini içerir.

• Krize Müdahale

Vaka yönetiminde kriz durumunun değerlendirilmesi ve uygun müdahalenin başlatılması gerekir. Şiddete maruz bırakılmak, bulunduğu ortamdaki ayrılarak sığınma evine yerleşmek, boşanmak gibi olaylar durumsal krizlerdendir. Bahsedilen bu ve benzeri olaylar sonucunda yeni roller üstlenmek ve ek sorumluluklar almak gerekebilir. Vaka yöneticisinin krize verilen tepkilerin 4-8 hafta sürdüğünü bilmesi gerekir. Böylece planlama ve uygulama aşamalarında belirtilen zaman periyodu dikkate alınmış olur. Krize müdahalede, kriz durumunun çözümlenmesi ve sağlıklı sosyal işlevselliğin oluşturulması gerekir. Bu noktada durumun gerçekliğinin ortaya çıkarılması ve şiddete maruz bırakılan kadının kriz durumuna ilişkin algısının keşfedilmesi öne çıkmaktadır (Sheafor ve Horejsi, 2015).

Yine bu aşamada isteksiz ve iş birliği kurmayan kadınların motivasyonuna ilişkin de çalışma yapmak gerekebilir. Kadınların gerçekleştirdiği her değişime ilişkin destekleyici ifadelerde bulunulmalıdır. İhtiyaç duyduğu hizmetlerin çeşitliliği kadınlara karışık ve anlaşılmaz gelebilir. Doğrudan müdahalelerde vaka yöneticisi, söz konusu karmaşıklığın düzenlenmesi ve kadın için kolaylaştırılmasına yardım etmelidir. Dolaylı müdahalelerde savunuculuk faaliyetleri öne çıkmaktadır

ancak bazen sistemleri değiştirmek, kadının değişmesinden daha zor olabilmektedir. Yeni kaynaklar oluşturmak ya da var olan kaynakların geliştirilmesi, kadınların aile, arkadaş gibi informel sistemlerine müdahaleler dolaylı müdahaleler kapsamındadır.

Araştırmacının alan tecrübelerine göre bazı kadınların içinde buldukları ve yaşadıkları şiddet olayına ilişkin farkındalık ve algı düzeyinin yeterli olmadığı bilinmektedir. Bu kadınlar, bazen içinde buldukları kültürel gelenekler nedeniyle yaşadıkları şiddet durumunu normalleştirebilmektedirler. Bu gibi durumlarda yargılayıcı olmayan bir iletişim ortamı oluşturmak, kadının seçeneklerini belirleme konusunda güvende olduğunu hissettirmek oldukça önemlidir.

Destek sağlamak ve yardım etmek zaman alabilmektedir. Kadınlar sıklıkla şiddet uygulayanla "ilişkilerinin sona ermesinden çok", "şiddetin sona ermesini" istemektedirler. Aile ve toplumun tepkisi, çocuklarla ilgili durumlar ve sonuçlarla ilgili duyulan korku, kimi zaman kadınların şiddet olayını açığa çıkarmasını engelleyen faktörlerden olmaktadır. şiddete maruz bırakılan kadınların, kendilerini güvende ve rahat hissetmeden doğrudan bir Şeyler yapmalarını istemek ve seçim yapmalarına izin vermemek yalnızca travmalarını devam ettirmekten başka bir işe yaramaz. şiddet nedeniyle kadınlar, çoğu zaman aşağılanmış, ne yapacağı ve nasıl hissedeceği konusunda kafası karışmış hissedebilirler. Bu doğrultuda müdahalenin onları daha fazla güçsüz hissettirmemeye odaklanmış olması gerekir.

5. Son değerlendirmede belirlenen amaçlara ulaşılıp ulaşılmadığı incelenir. Örneğin kadına barınma yerinin sağlanıp sağlanmadığı, iş imknına kavuşup kavuşmadığı, şiddet uygulayandan ayrılma durumu gibi belirlenen konulardaki hedeflere ulaşılma durumu gözden geçirilir. Ayrıca, hizmetlerin kadınların ihtiyaını karşılama durumu da bu aşamada incelenir. Kadın ihtiyaçlarının karşılandığını düşünmekte midir? Geliştirilmesi gereken hizmetler nelerdir?

6. Sonlandırma aşamasında kadının ihtiyaçlarının tam olarak karşılanması, sorunlarını yönetebilmesi ve belirlenen amaçlara ulaşılmış olması gerekmektedir. Bu aşama profesyonel müracaatçı-uzman ilişkisinin sonlandığı aşamadır. Bu kapsamda kadının sona erecek olan mesleki ilişkiye dair bilgilendirilmesi gerekir.

7. İzleme sürecinde vaka yöneticisi hizmet sağlayıcılarla devam eden bir iletişim halindedir. Burada iki hususa dikkat edilmelidir: Birincisi hizmet planının gerekleşiş gerçekleşmediği, ikincisi belirlenen hedeflere ulaşılıp ulaşılmadığıdır. İzleme sürecinde planların yeniden gözden geçirilmesi söz konusu olmaktadır. Ek olarak izleme aşamasında kaynakların etkin kullanımı da değerlendirilmiş olur. Böylece aynı ya da benzer kaynakların birden fazla kullanılması durumu da önlenir.

Hizmetlerin koordinasyonu sağlanırken iyi iletişim halinde olmak, diğerlerinin sorumluluk ve rollerinin iyi tanınması, ortak bilgi paylaşımına zen gösterilmesi, kadınların gizlilik ve güvenliğine azami ölçüde dikkat edilmesi çok önemlidir. Bu aşamada gerektiğinde telefonla ya da ev ziyaretleri ile kadının durumu takip edilebilir (Johnson, 1995; Kirst-Ashman K.K. ve H.G. Hull, 1999; NASW, 2013;

Krishnan ve Bewley, 2015; International Rescue Committee, 2017; Radmore, 2018, Karaman, 2020).

SONUÇ ve ÖNERİLER

Vaka yönetimi, şiddete maruz bırakılan kadınların ihtiyaç ve sorunlarını bütüncül bir perspektifle ele alan, güçlenme ve savunuculuk temelli bir uygulamadır.

Daha önce de değinildiği gibi, şiddete maruz bırakılan kadınların ihtiyaç ve sorunları çeşitlidir. Özünde güvenlik, bağımsızlık ve güçlenmeye ihtiyaçları vardır. Üstelik söz konusu kadınların varsa çocukları içinde hizmetlerin planlanması gerekmektedir. Dolayısıyla kadına yönelik şiddet sorunu ele alınırken kapsayıcı ve çoklu değerlendirmeye yönelik çalışmaların gerçekleştirilmesi gerekir.

Ülkemizde şiddete maruz bırakılan kadınlara yönelik kurumsal hizmet kapasitelerinin geliştirilmesi, kadına yönelik şiddet konusunda ilgili kurum ve kuruluşların bilgi ve farkındalıklarının artırılması, bu alanda nitelikli hizmet sunumu için önem teşkil etmektedir.

Ek olarak ülkemizde şiddete maruz bırakılan kadınlara yönelik yapılandırılmış vaka yönetimi temelli hizmetler henüz yeterli seviyede değildir. İlgili literatür incelendiğinde ise özellikle yurtdışı çalışmalarında cinsiyete dayalı şiddete (gender-based violence) ilişkin vaka yönetiminin daha yapılandırılmış bir çerçevede ele alındığı, çocuklara yönelik hizmetlerin de bu çalışmalar içerisine dahil edildiği, kadının güçlenmesi ve travma bilgisine dayalı programların geliştirildiği görülmektedir. Bu kapsamda ülkemiz için şiddete maruz bırakılan kadınlarla ilgili yurtdışında gerçekleştirilen vaka yönetimine yönelik iyi uygulama örneklerinin incelenerek, alanda buna ilişkin yapılandırılmış programların oluşturulabileceği değerlendirilmektedir. Araştırma kapsamında uygulamaya dayalı kuramsal bilgilerin, alanda çalışan SHU'lara ve politika yapıcılara yol göstereceği de düşünülmektedir.

Bununla birlikte, gerçekleştirilecek başka bir araştırma ile de hâlihazırda ülkemizde şiddete maruz bırakılan kadınlara sunulan kurumsal düzeydeki hizmetlerin analiz edilerek, sosyal hizmet vaka yönetimi kapsamında yeni bir model önerisinin geliştirilebileceği önerilmektedir.

ÇATIŞMA BEYANI

Bu çalışmada herhangi bir potansiyel çıkar çatışması bulunmamaktadır.

KAYNAKÇA

- Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı, Hacettepe Üniversitesi, (2014). Türkiye'de Kadına Yönelik Aile İçi Şiddet Araştırması. <http://www.hips.hacettepe.edu.tr/KKSA-TRAnaRaporKitap26Mart.pdf>. Erişim Tarihi. 22.06.2020.
- Allen N.E., Bybee D.I. ve Sullivan C.M., (2004). Battered women's multitude of needs evidence supporting the need for comprehensive advocacy. *Violence Against Women*, 10(9):1015-1035 DOI: 10.1177/1077801204267658.
- Altındağ, Ö. (2020). Vaka yönetimi ve sosyal hizmette kullanımı. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 31(2):

- 618-646. DOI: 10.33417/tsh.695083.
- Clarity Human Services ve Bitfocus. (2016). 3 Principles for Effective Social Work Case Management <http://45.79.212.156/system/files/resource/files/3-Principles-for-Effective-Social-Work-Case-Management.pdf>. Erişim Tarihi: 20.06.2020.
- Compton R.B., Galaway B., ve Cournoyer R.B. (2005). *Social Work Processes*. Thomson. Seventh Edition.
- El-bushra J., Piza Lopez E. (1993). Gender-related violence: its scope and relevance. *Focus Gend.* 1(2):1-9. DOI:10.1080/09682869308519961.
- Global Social Service Workforce Alliance Case Management Interest Group. (2018). *Global Social Service Workforce Alliance* <http://www.socialserviceworkforce.org/sites/default/files/uploads/Case-Management-Concepts-and-Principles.pdf>. Erişim Tarihi: 20.06.2020.
- Goosey J. Sherman L. ve Neyroud, P. (2017). Integrated case management of repeated intimate partner violence: a randomized, controlled trial. *Camb J Evid Based Polic* (1):174–189. DOI 10.1007/s41887-017-0012-0.
- Green D.M. ve Ellis S. (2017). Proactive case management: social work active engagement revisited. *Journal of Sociology and Social Work.* (5):1 10-16. DOI: 10.15640/jssw.v5n1a2
- International Rescue Committee. (2017). *Interagency Gender-Based Violence Case Management Guidelines Providing Care and Case Management Services to Gender Based Violence Survivors in Humanitarian Settings*. <https://gbvresponders.org/response/gbv-case-management/>. Erişim Tarihi: 11.10.2020.
- Johnson L.C. (1995). *Social Work Practice A Generalist Approach*. Fifth Edition. Boston Allyn and Bacon.
- Karaman K. (2020). Covid-19 Salgınında Vaka Yönetimi ve Kadınlar. Duyan V. (Ed.), *Covid-19 Salgınında Vaka Yönetimi*. (1. Baskı) içinde (s.184-213). İstanbul: Yeni İnsan Yayınevi.
- Kmietowicz Z. (2014). Bad experiences in early childhood can lead to “health harming life course,” study shows. *BMJ* 348:g3097 doi: 10.1136/bmj.g3097.
- Kirst-Ashman K.K. ve H.G. Hull. (1999). *Understanding generalist practice*. Second Edition. Nelson-Hall Publisher/Chicago.
- Krishnan N. ve Bewley S.J. (2015). *Domestic Abuse. Forensic Gynaecology*, ed. Maureen Dalton. Cambridge University Press.
- Macaluso B. ve Green Sherman D.L. (2015). *Social work in violence services. Social Workers' Desk Reference*. (Ed. Corcoran K. ve Roberts R.A.). Oxford University Press.
- National Association of Social Workers. [NASW] (2013). *NASW Standards for Social Work Case Management*. <https://www.socialworkers.org/LinkClick.aspx?fileticket=acrzqmEfhlo%3D&portalid=0>. Erişim Tarihi: 07.10.2020.

- Overview of GBV Case Management. <https://gbvresponders.org/response/gbv-case-management/>. Erişim Tarihi: 20.06.2020.
- Radmore L. (2018). Women against abuse case management manual. The Oak Foundation. https://www.womenagainstabuse.org/assets/media/Case_Management_Manual_Final_with_Live_Links.4-13-18.pdf. Erişim Tarihi. 22.06.2020.
- Reducing the Risk of Domestic Abuse. (2020). Identifying risk indicators. <https://www.reducingtherisk.org.uk/cms/content/identifying-risk-indicators>. (Erişim Tarihi: 31.10.2020).
- Rothman J. (1991). Model of case management: Toward empirically based practice. *Social Work*. November. 36(6): 520-528.
- Sakallı A.E., Doğan D., Günel H. ve Güreli Z. (2017). Mor çatı deneyimi kadına yönelik şiddete dair neler anlatıyor? Kadına yönelik şiddet değerlendirme raporu. Mor Çatı Kadın Sığınağı Vakfı. <https://www.morcati.org.tr/attachments/article/466/kadina-yonelik-siddet-degerlendirme-raporu.pdf>. Erişim tarihi: 27.02.2021.
- Sallan Gül S. (2011). Türkiye'de Kadın Sığınameveleri Erkek Şiddetinden Uzak Yaşama Açılan Kapılar mı?. 1. Basım İstanbul. Bağlam Yayıncılık.
- Sheafor W.B. ve Horejsi J.C. (2015). Sosyal Hizmet Uygulaması Temel Teknikler ve İlkeler. (2. Baskı). (Çeviri Ed.: Durdu Baran Çiftci). Ankara: Nika Yayınevi.
- Şiddet Önleme ve İzleme Merkezleri Hakkında Yönetmelik. (2016, 17 Mart). Resmi Gazete (Sayı: 29656). Erişim adresi: <https://www.ailevecalisma.gov.tr/uploads/ksgm/uploads/pages/mevzuat/5-sonim-yonetmelik.pdf>.
- Sullivan C.M., Basta J. Tan C. ve Davidson W.S. (1992). After the crisis: A needs assessment of women leaving a domestic violence shelter. *Violence and Victims*, 7(39): 267-275 DOI: 10.1891/0886-6708.9.3.275
- Tutty L. (1996). Post shelter services: The efficacy of follow-up programs for abused women. *Research on Social Work Practice*. 6(4): 425-441.
- Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü. (2019). Türkiye'de Kadın. Erişim adresi: <https://www.ailevecalisma.gov.tr/media/19172/tr-de-kadin-eylul.pdf>.
- United Nations Populations Funds [UNFPA] (2012). Managing Gender-based Violence Programmes in Emergencies E-learning Campaign Guide. <https://www.unfpa.org/publications/managing-gender-based-violence-programmes-emergencies>. Erişim Tarihi: 28.02.2021.

Toplum ve Sosyal Hizmet

ISSN: 2147-3374 / E-ISSN: 2602-280X

Derleme Makale / Review Article

Koruyucu Sağlık Hizmetlerinin Sunumunda Sosyal Hizmet Mesleğinin Önemi

The Importance of Social Work Profession in Provision of Prevention Health Services

Çiğdem CANATAN GENÇER¹, Filiz ER², Berçem BARUT³, Yunus KARA⁴

¹ Sosyal Hizmet Uzmanı, Çankırı İl Sağlık Müdürlüğü Sağlıklı Hayat Merkezi, cigdemanatan@outlook.com.tr, ORCID: 0000-0002-3031-5965

² Sosyal Hizmet Uzmanı, Van İl Sağlık Müdürlüğü İpek Yolu İlçe Sağlık Müdürlüğü, filliztokgoz@hotmail.com, ORCID: 0000-0001-5065-3809

³ Öğr. Gör., Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu Sosyal Hizmet ve Danışmanlık Bölümü, bercembarut@hitit.edu.tr, ORCID: 0000-0002-9134-9456

⁴ Arş. Gör., Altınbaş Üniversitesi İktisadi, İdari ve Sosyal Bilimler Fakültesi Sosyal Hizmet Bölümü, yunus.kara@altinbas.edu.tr, ORCID: 0000-0002-7812-5845

Başvuru: 23.12.2020
Kabul: 22.05.2021

Atıf:
Canatan-Gençer, Ç., Er, F., Barut, B. ve Kara, Y. (2021). Koruyucu sağlık hizmetlerinin sunumunda sosyal hizmet mesleğinin önemi. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 32(3), 1125-1142. DOI: 10.33417/tsh.845895

ÖZET

Birinci basamakta sunulan sağlık hizmetleri, koruyucu, önleyici ve tedavi edici hizmetler açısından büyük önem taşımaktadır. Koruyucu sağlık hizmetleri sunan birinci basamak sağlık hizmetleri, insan ve toplum sağlığını etkileyen fiziksel ya da ruhsal hastalıklar oluşmadan evvel önleme amaçlı verilen hizmetleri açıklamaktadır. Birinci basamak sağlık hizmetleri, toplumun tüm kesimlerine hizmet sunması açısından önemli olup, sağlık hizmetlerinin gerçekleştirilebilmesinde sosyal hizmet mesleği için kritik bir konumdadır. Ayrıca sosyal hizmet müdahalelerinin toplumsal sorunların analiz edilmesi ve bu sorunlara yönelik çözümler geliştirmesi, birinci basamak koruyucu sağlık hizmetlerinin sunumu ile paralellik göstermektedir. Bu çalışmanın ilk amacı Türkiye’de topluma yönelik birinci basamak sağlık hizmetleri sunan toplum sağlığı merkezlerinin incelenmesi ve ilgili alandaki çalışmaların derlenmesidir. İkinci amaç ise, sağlık alanında toplumla çalışan sosyal hizmet uzmanının rollerinin ve işlevlerinin tanımlanması ve konuyla ilgili politika önerilerine yer verilmesidir. Çalışma kapsamındaki politika önerileri; özellikle sağlık kurumlarında ve yasalarında, toplum sağlığı alanında çalışan sosyal hizmet uzmanlarının rol ve sorumluluklarının açık ve detaylı bir şekilde belirtilmesi, toplum sağlığı merkezlerindeki müdahalelerin ve uygulamaların, sosyal hizmet uygulamaları dikkate alınarak gerçekleştirilmesi ve bahsi geçen merkezlerin sayısının artırılarak, bu merkezlerde disiplinler arası çalışmalara önem verilmesi şeklindedir.

Anahtar kelimeler: Makro sosyal hizmet, sosyal hizmet, toplum sağlığı, koruyucu sağlık hizmetleri

ABSTRACT

Health services provided in primary care are of great importance in terms of preventive, preventive and therapeutic services. Primary health care services that provide preventive health services describe the services provided for preventive purposes before physical or mental diseases that affect human and public health occur. Primary health care services are important in terms of providing services to all segments of the society and are critical for the social work profession in the realization of health services. In addition, social service interventions analyze social problems and develop solutions for these problems parallel with the provision of primary health care services. The first objective of this offering primary health services for the community in Turkey, the work of community health centers is compiled and analyzed the studies in related fields. The second aim is to define the roles and functions of the social worker working with the community in the field of health and to include policy recommendations on the subject.

Policy recommendations within the scope of the study; a clear and detailed description of the roles and responsibilities of social workers working in the field of public health in health institutions and laws; and implementation of interventions and practices in community health centers by taking social work practices into consideration, increasing the number of mentioned centers, and giving importance to interdisciplinary studies in the centers.

Keywords: *Macro social work, social work, public health, preventive health services*

GİRİŞ

Dünya Sağlık Örgütü (WHO), sağlık kavramını fiziksel, ruhsal ve sosyal yönden tam bir iyilik hali olarak tanımlamıştır (World Health Organization, 2019). Toplum sağlığı uygulamalarının ve sosyal hizmetin temel amacı sürdürülebilir ve güçlendirilmiş bir toplum sağlığına ve refahına ulaşmaktır. Holliman (2013), sosyal hizmet mesleği ve disiplininin, sosyal adalet ve sosyal reform temelinde, hastalıkların önlenmesi ve toplum sağlığının korunması için uygulamalar gerçekleştirerek, diğer profesyonel mesleklerle ilişkisine dikkat çekmiştir. Bunun yanında, toplum sağlığı alanının sosyal hizmetin alt alanlarından biri olan tıbbi sosyal hizmet ile de yakından ilişkisinin olduğunu belirtmek gerekir. IFSW (International Federation of Social Workers) sağlık ile ilgili açıklamasında, sağlığın, temel insan hakları ve sosyal adalet meselesi olduğunu ve bahsi geçen ilkelerin, politika, eğitim, araştırma ve müdahale süreçlerinde uygulanması için sosyal hizmeti desteklediğini belirtmektedir (International Federation of Social Workers , 2012).

Bir meslek olarak sosyal hizmetin ve sağlık çalışmalarının gelişimi paralel bir süreç göstermiştir. Sağlık alanındaki ilk sosyal hizmet uygulamalarının izleri 1700'lü yıllarda görülebilmektedir. Her yaşta yoksul, tıbbi bakıma ihtiyacı olan, bilişsel sağlığı yerinde olmayan kişiler için "Almshouse", "Yoksul Barınma Evi" ya da "Ölüm Yeri" olarak adlandırılan yapılar profesyonel anlamda sağlık bakımı sunulan ilk yerler olarak sayılmaktadır (Holliman, 2013: 51-52). 1877 yılında ise sağlık alanında sosyal hizmetin gelişmesinde önemli bir rolü bulunan ve modern sosyal hizmet merkezlerine öncülük ettiği düşünülen ilk Hayırseverlik Örgütlenme Cemiyeti (COS) kurulmuştur. Bu cemiyetlerde hastaların tıbbi ve psiko-sosyal ihtiyaçlarının tespit edilmesi, psiko-sosyal yönden değerlendirilmesi ve ihtiyaçlarının karşılanması için "Lady Almoner" olarak isimlendirilen sosyal yardım görevlileri istihdam edilmiş ve tıbbi sosyal hizmete profesyonel geçişin adımları atılmıştır (Güneş, 2017: 6-7; Zastrow, 2013: 2-3; Zengin, 2011: 30-31). Sağlık alanında sosyal hizmet biriminin profesyonelleşmesinin, 1955 yılında, 7 profesyonel sosyal hizmet derneğinin bir araya gelerek oluşturduğu Ulusal Sosyal Hizmet ile mümkün olmuştur (Güneş, 2017: 8; Ruth vd., 2008; Ruth, Marshall, 2017: 236).

Türkiye'de, sağlık alanındaki sosyal hizmet çalışmalarına dair ilk yasal düzenleme 1973 yılının Kasım ayında yayımlanan, Resmî Gazete'nin 33. maddesinde belirtilen tıbbi sosyal hizmet tanımı ile birlikte olmuştur (T.C. Resmi Gazete, 1973). Kapsamlı olarak gerçekleştirilen ilk düzenleme ise, 2011 yılında T.C. Sağlık Bakanlığı tarafından hazırlanan ve yürürlüğe giren "Tıbbi Sosyal Hizmet Uygulama Yönergesi" ile olmuştur. Yönergenin amacı sağlık kurumlarından hizmet alan sosyal hizmet müdahalesine ihtiyaç duyan tüm hastaların tedavi sürecinde yaşadıkları psiko-sosyal ve sosyo-ekonomik sorunların zamanında çözülmesi ve tıbbi sosyal hizmet uygulamalarının standardize edilmesi, etkinleştirilmesi, yaygınlaştırılması ve geliştirilmesi olarak belirtilmiştir. Tıbbi Sosyal Hizmet Yönergesinde, tıbbi sosyal hizmet "*ayakta ya da yatarak tedavi gören hastaların tıbbi tedaviden etkili bir şekilde yararlanması, sosyal sağlığının korunması ve geliştirilmesi, tedavi*

sürecinde hastanın ailesi ve çevresi ile ilişkilerinin düzenlenmesi, tedavi sürecini etkileyen psiko-sosyal ve sosyo-ekonomik sorunlarının zamanında çözümlenerek sosyal işlevselliğini yeniden kazanması amacıyla yürütülen sosyal hizmet uygulaması” olarak tanımlanmıştır (T.C. Sağlık Bakanlığı, 2011). Tıbbi sosyal hizmet uygulama alanı ise, sosyal hizmetin bilgi, beceri ve değerlerinin medikal tedavi gören müracaatçılara uygulandığı bir sosyal hizmet çalışma alanı olarak tanımlanmaktadır (Zengin, 2011: 29).

Sosyal göstergeler ve sağlık göstergeleri, sağlık ve refahı karşılaştırmak için bir yol sunmaktadır. Sağlık ve iyilik halinin sosyal kökenleri, bir dizi anahtar unsur içermektedir. Bunlar biyolojik faktörler, bireysel yaşam seyri, sağlık alanındaki eşitsizlikler ve belirli sağlık sonuçlarına yol açan farklı sosyal ve fiziksel ortamları içermektedir (Pockett ve Beddoe, 2017: 127-133). Burada ortaya çıkan eşitsizliklerin giderilmesi ve sosyal desteğin sağlanmasında sosyal hizmet müdahalesine ihtiyaç duyulmaktadır. İnsan hakları, sosyal adalet ve sosyal içerme ile desteklenen sosyal hizmet disiplini, sağlık alanındaki eşitsizlikleri hafifletmeyi ve bireylerin ve toplulukların sağlığa erişimlerini ve sağlık ile ilgili deneyimlerini iyileştirmeyi amaçlayan müdahalelerde çok önemlidir. Tıbbi sosyal hizmet uygulamaları, bireye ve daha geniş sosyal bağlama bütünsel ve kesintisiz bir odak sunmaktadır.

Duyan (1996) sağlık alanını, sosyal hizmet ya da tıbbi sosyal hizmet kavramları ile bir meslek olarak sosyal hizmet disiplininin en eski uygulama alanı olarak tanımlamıştır. Sağlık ve sosyal hizmet, sağlık kurumundaki hizmetlerin yanı sıra birey, aile ve grupların mikro, mezzo ve makro alanda ihtiyaçlarının değerlendirilmesini ve uygun sosyal hizmet müdahalesinin planlanmasını sağlar (Duyan, 1996; Dziegielewska, 2004; Güneş, 2017: 9). Amerika’da, 2017 yılı içerisinde, 600.000 sosyal hizmet uzmanının çoğunluğunun sağlık alanında çalıştığı ve mikro, mezzo ve makro düzeyde çalışmalar yaptıkları bilinmektedir (Ruth ve Marshall, 2017: 236). İngiltere’de 2018 yılı verilerine göre 111.200 sosyal hizmet uzmanı çalışmaktadır ve 2016 yıllık popülasyon verilerine göre nüfusun yaklaşık %13’nün sağlık ve sosyal hizmet alanında çalıştığı görülmektedir (NHS Digital, 2018). Türkiye’de sağlık alanında çalışan sosyal hizmet uzmanlarının ise 1000’in üzerinde olduğu bilinmektedir (Bekiroğlu, 2016: 344).

Sağlık alanında sosyal hizmet, müracaatçıları sistemlerle buluşturarak, onların tanı, tedavi, bakım hizmetlerinden en yüksek verimle faydalanmalarını ve biyo-psiko-sosyal iyilik hallerine kavuşmalarını hedeflemektedir. Bunun için mikro, mezzo ve makro boyutta sosyal hizmet müdahaleleri planlanmakta ve planlı değişimi süreci yürütülmektedir. Mikro düzeyde sosyal hizmet uygulaması en yaygın sosyal hizmet uygulama türüdür. Mikro düzeyde sosyal hizmette, sosyal hizmet uzmanı sorunları çözmek için bireylerle veya ailelerle iletişim kurmaktadır. Bunun yanında, bireylere uygun barınma, sosyal yardım ve sağlık hizmeti bulmalarına da yardımcı olmaktadır. Aile terapisi ve bireysel danışmanlık, psikiyatrik bozukluk tanısı almış ya da madde bağımlısı olan bireylere ve onların ailelerine yönelik hizmetler de mikro sosyal hizmet kapsamında yer almaktadır. Birçok sosyal hizmet uzmanı aynı anda mikro ve mezzo uygulamalar yapmakta ve makro boyuttaki sosyal hizmet uygulamaları da köklerini mikro boyutta gerçekleştirilen uygulamalardan almaktadır.

Mezzo sosyal hizmet uygulaması kapsamında mahalle, okul veya diğer yerel organizasyonlar gibi küçük ve orta büyüklükteki gruplarla ilgilenilir. Mezzo sosyal hizmet örnekleri arasında topluluk örgütlenmesi, sosyal hizmet kuruluşunun yönetimi veya bireysel müracaatçılardan ziyade kurumsal veya kültürel değişime odaklanma sayılabilir. Mezzo uygulamaya katılan sosyal hizmet uzmanları genellikle mikro ve/veya makro sosyal hizmet uygulamaları ile de uğraşırlar. Bu, müracaatçıların ihtiyaç ve zorluklarının daha büyük sosyal konularla paralel olarak anlaşılmasını ve ele alınmasını sağlamaktadır. Makro sosyal hizmet uygulaması, büyük sistemlere müdahale ederek müracaatçılara yardımcı olma çabasıdır ve bir sağlık yasasını değiştirmek, ülke çapında bir aktivist gruba katılmak ya da büyük çapta sosyal politika değişikliğini savunmak gibi lobi faaliyetlerini içermektedir. Makro uygulama, sosyal hizmet ve psikiyatrik tedavi gibi diğer profesyonel yardım meslekleri arasındaki temel ayrımlardan biridir. Makro sosyal hizmet genellikle mezzo veya mikro sosyal hizmet uygulamalarında yaşanan sorunları ve sosyal hizmet araştırmalarını ele almaktadır. Makro uygulama ile müracaatçı, sistemik değişime dahil edilerek güçlendirilmektedir (Social Work License Map, 2019).

Tedavi edici sağlık hizmetleri üç basamakta incelenmektedir. İlki koruyucu ve önleyici çalışmalar yapan birinci basamak tedavi hizmetleri, ikinci basamak orta ölçekli yataklı kuruluşlar tarafından sunulan tanı ve tedavi hizmetleri ve son olarak üçüncü basamak tedavi hizmetlerinde ise en üst düzey tanı ve tedavi hizmetleri sunulmaktadır (Önder, 2018). Bu çalışmada, toplum sağlığı hizmetlerinde sosyal hizmetin önemi açıklanarak, birinci basamak koruyucu sağlık hizmetleri ve bu hizmeti sunan kurumlar ele alınacak, koruyucu sağlık hizmetlerinde sosyal hizmetin önemi ve sosyal hizmet uzmanının rol ve sorumlulukları incelenecektir.

Birinci Basamak Koruyucu ve Önleyici Sağlık Hizmetleri

Birinci basamakta sunulan sağlık hizmetleri, koruyucu, önleyici ve tedavi edici hizmetler açısından, sağlık hizmetleri için büyük önem teşkil etmektedir. Birinci basamak sağlık hizmetlerinde yalnızca hastalık değil aynı zamanda hastalığa yol açan tüm risklere müdahale etmek ve bunları önlemeye yönelik plan yapma amacı bulunmaktadır. Ülkemizde sağlık hizmetlerinin insan merkezli, verimli ve adaletli bir şekilde sunulması için 2003 yılından beri “Sağlıkta Dönüşüm Programı (SDP)” yürütülmektedir. Bu programın temel amaçlarında biri de topluma yönelik sağlık hizmetlerinin güçlendirilmesidir (Akman, 2014; Candansayar, Sağduyu ve Ögel, 1997; Güneş ve Güneş, 2017: 112; Kizek, Türkhan ve Pala, 2010; Sülkü, 2011; T.C. Sağlık Bakanlığı, 2003-2011).

Birinci basamak olarak adlandırılan koruyucu ve önleyici sağlık hizmetleri, hastalıkların meydana gelmemesi için ihtiyaç duyulan tedbirlerin alınması, bulaşıcı hastalıklarla mücadele, sağlık bilgisi (hijyen), rehabilitasyon konusunda hasta ve yakınlarının bilgilendirilmesi, topluma biyo-psiko-sosyal açılardan sağlık bilgisi verilmesi gibi tedaviden önce önlemeyi hedefleyen bir hizmettir. Koruyucu ve iyileştirici biyo-psiko-sosyal sağlık hizmetleri bir bütündür. Ancak koruyucu sağlık hizmetlerinin daha çok toplum düzeyinde olduğu söylenebilir (Basan ve Bilir, 2016: 45; Öztekin vd., 2012). Tedaviye

yönelik sağlık hizmetleri mikro düzeyde yer alırken, koruyucu sağlık hizmetleri makro düzeyde sunulmaktadır (Tablo 1).

Tablo 1. Tedavi Edici ve Koruyucu Sağlık Hizmetleri Arasındaki Temel Farklılıklar

Tedavi Edici Sağlık Hizmetleri	Koruyucu Sağlık Hizmetleri
<ul style="list-style-type: none"> Birey ve aile boyutunda hizmet verilir. 	<ul style="list-style-type: none"> Toplum boyutunda hizmet sunulur.
<ul style="list-style-type: none"> Medikal boyutta patoloji belirlenir. 	<ul style="list-style-type: none"> Riskin tespit edilmesi ve değerlendirilmesi esastır.
<ul style="list-style-type: none"> Sağlığı geri kazandırmak amaçtır. 	<ul style="list-style-type: none"> Riski ortadan kaldırmak önem taşır.
<ul style="list-style-type: none"> Bireysel eğitime isteklendirme mevcuttur. 	<ul style="list-style-type: none"> Topluma karşı sorumluluk duygusu benimsenir.
<ul style="list-style-type: none"> Klinik müdahaleler yer alır. 	<ul style="list-style-type: none"> Klinik müdahale birlikte, davranışsal ve sosyal müdahaleler gerçekleştirilir.

Birinci basamak koruyucu sağlık hizmetlerinde, toplumun sağlıklı olması ve herhangi bir yeti kaybına uğramaması, bireylerin verimliliğinin yüksek olması, bireyin kendini gerçekleştirmesine destek olunması, biyo-psiko-sosyal iyilik durumunun korunması ve sürdürülmesi gibi toplum düzeyinde sağlık hizmetleri yer almaktadır.

Türkiye’de Koruyucu Önleyici Sağlık Hizmeti Sunumu: Toplum Sağlığı Merkezleri

Türkiye’de 2003 yılında başlatılan Sağlıkta Dönüşüm Politikaları kapsamında koruyucu ve önleyici sağlık hizmetleri birinci basamak sağlık hizmetlerinde, topluma ve kişiye yönelik hizmetler olmak üzere ikiye ayrılmıştır. Bu kapsamda bireye yönelik koruyucu, önleyici ve tedavi edici sağlık hizmetlerinin aile hekimleri tarafından Aile Sağlığı Merkezleri’nde (ASM); geri kalan sağlık hizmetlerinin daha etkili ve verimli bir şekilde topluma sunulması için Toplum Sağlığı Merkezleri (TSM) kurulmuştur (Atalay, 2008: 173; Ünal vd., 2017: 32; T.C. Sağlık Bakanlığı, 2008: 146). 2015 yılının Şubat ayında yürürlüğe giren “*Toplum Sağlığı Merkezi ve Bağlı Birimler Yönetmeliği*” ile Toplum Sağlığı Merkezlerinin amaçları ve görev yapısı açıklanmıştır. Sağlık Bakanlığı’nın 2018 Faaliyet Raporunda açıkladığı sayılara göre Türkiye’de birinci basamak koruyucu önleyici sağlık hizmeti veren 353 Toplum Sağlığı Merkezi (TSM) ve 423 ilçe sağlık müdürlüğüne bağlı 7.979 Aile Sağlığı Merkezi (ASM) bulunmaktadır (T.C. Sağlık Bakanlığı, 2018: 62).

Birinci basamakta yürütülen sağlık hizmetlerinin temeli olan toplum sağlığı merkezleri, buldukları bölgede yaşayan toplumun sağlığını korumayı ve geliştirmeyi amaçlayarak, sağlığa dair riskleri ve sorunları tespit edip bu sorunlara dair iyileştirici ve önleyici uygulamalar gerçekleştirmektedir. Birinci basamak, koruyucu, önleyici ve iyileştirici sağlık hizmetlerini eş güdümlenebilen, hizmetlerin halka etkin ve faydalı olarak götürülmesini izleyen, değerlendiren sağlık kuruluşu olarak tanımlanmıştır (T.C. Sağlık Bakanlığı, 2016).

Toplum sağlığı merkezinde sunulan hizmetler; idari ve mali işler, kayıt ve istatistik, plan ve program yapma, *diğer kurumlara iş birliği*, izleme ve değerlendirme çalışmaları, *bulaşıcı hastalıklar*,

bağışıklama ve salgın kontrolü, tüberküloz kontrolü, zoonotik ve vektörel hastalıkların kontrolü, erken uyarı ve cevap sistemi çalışmaları, bulaşıcı olmayan hastalıkların kontrolü, kadın ve üreme sağlığı hizmetleri, çocuk ve ergen sağlığı hizmetleri (çocuk ve ergen sağlığı hizmetleri kapsamında Bakanlığın planladığı tüm programların yürütülmesi ve/veya yürütülmesinin sağlanması), *kanser erken teşhis, tarama ve eğitim hizmetleri, ruh sağlığı programlarına dair hizmetler* olarak sıralanabilir. Ruh sağlığı programlarına dair hizmetler; Bakanlık tarafından hazırlanan ruh sağlığı programlarının yürütülmesi olarak belirtilmekte ve bu hizmetler toplum ruh sağlığının korunması için planlı sosyal hizmet müdahalelerini içermektedir. Hizmet içi eğitimler aracılığı ile toplumun üyeleriyle doğrudan ya da dolaylı olarak temas halinde bulunan sağlık personeli, Sağlık Bakanlığı'nın planladığı programda eğitilerek sonrasında ise toplum ruh sağlığını korumak için hizmet vermektedir (T.C. Sağlık Bakanlığı, 2016).

Toplumun ruh sağlığını korumak amacıyla sağlık personellerine verilen programlar 0-6 Yaş Çocuğun Psiko-sosyal Gelişimini Destekleme Programı (ÇPGD), Otizm Spektrum Bozukluğu Tarama ve Takip Programı, Davranışsal Bağımlılıklarla Mücadele Eylem Planı Çalışmaları, Kadına Yönelik Aile İçi Şiddetle Mücadele Programı, Toplumsal Travmalar ve Afette Psiko-sosyal Destek Projesi (TAP-DESTEK), İntiharı Önleme Farkındalık Çalışmalarını kapsamaktadır. Doğrudan topluma ulaşmak için ise başta okul, cami, İŞKUR, belediye, halk eğitim merkezleri olmak üzere halkın en çok faydalandığı toplum odaklı yerlerde yetişkin eğitimleri ve çocuk eğitimleri düzenlenmekte ve bunun aracılığı ile topluma farkındalık kazandırılması hedeflenmektedir. Bunların yanı sıra toplum sağlığı merkezleri; *ulusal programlar ile ilgili hizmetler*, adli tıbbi hizmetler ve ölüm kayıt hizmetleri, acil sağlık hizmetleri, kaza ve yaralanmalardan korunma hizmetleri, görüntüleme ve laboratuvar hizmetleri, çevre sağlığı hizmetleri, *çalışan sağlığı ve güvenliğine dair hizmetler, olağan dışı durumlar ve afet sağlığı hizmetleri, toplu yaşam alanları ve okul sağlığı hizmetleri, evde sağlık hizmetleri, ağız ve diş sağlığı hizmetleri, sağlığın geliştirilmesi ve teşviki çalışmaları, sosyal hizmet çalışmaları* (toplum kalkınması çalışmalarında ve yardım hizmetlerinde ilgili kurum ve kuruluşlarla işbirliği yapılması) ve *hizmet içi eğitimler şeklinde hizmetler de sunmaktadır* (T.C. Sağlık Bakanlığı, 2016; T.C. Sağlık Bakanlığı, 2018).

Toplum sağlığı merkezlerinin uygulayıcısı olarak düşünülebilecek Sağlıklı Hayat Merkezleri (SHM), *“aile ve toplum sağlığı merkezlerince sunulan hizmetleri güçlendirmek, verilen hizmetlere ulaşımı kolaylaştırmak, sağlığa yönelik risklerden birey ve toplumu korumak ve sağlıklı yaşam tarzını desteklemek amacıyla”* kurulmuştur (T.C. Sağlık Bakanlığı, 2018). Sağlık Bakanlığı'nın 2018 Faaliyet Raporu'na göre, 2018 yılsonunda toplamda 193 SHM hizmet vermektedir (T.C. Sağlık Bakanlığı, 2018: 65).

Toplamda 20 alanda hizmet veren Sağlıklı Hayat Merkezlerinde sunulan hizmetler; beslenme danışmanlığı, fiziksel aktivite, kronik hastalıkların yönetimi, sağlıklı yaşlanma danışmanlığı, kadın ve üreme sağlığı, gebe sınıfı, evlilik öncesi danışmanlık, bireysel danışmanlık ve aile danışmanlığı,

sosyal çalışmalar ve toplumsal destek şeklindedir. SHM'de birey, aile, grup ve toplumda ihtiyaca yönelik mikro, mezo ve makro boyutlarda sosyal hizmet müdahalesi gerçekleştirilmektedir. Sağlık hizmeti alan müracaatçı ve sosyal çevresinin biyo-psiko-sosyal sorunlarının giderilmesi için uygun sosyal hizmet müdahalesi planlanmakta ve uygulanmaktadır. Bunların yanında, ihtiyaç duyulan durumlarda yönlendirme sağlanmaktadır. Ayrıca SHM'lerde, sigara bırakma polikliniği, çocuk ve ergen sağlığı danışmanlığı, koruyucu ağız ve diş sağlığı hizmetleri, sağlık okuryazarlığı okulu, okul sağlığı hizmetleri, enjeksiyon ve pansuman hizmetleri, tansiyon ölçüm hizmeti, enfeksiyon kontrol hizmetleri sunulmaktadır. Bunlarla birlikte kanser erken teşhis, tarama ve eğitim faaliyetleri de yürütülmektedir (T.C. Sağlık Bakanlığı, 2018: 65).

Koruyucu Sağlık Hizmetlerinin Sunumunda Sosyal Hizmetin Önemi

Sosyal hizmet ve halk sağlığı alanlarının, ayrılmaz bir bütünün parçalarını temsil ettiğini söylemek mümkündür. Sosyal hizmet, halk sağlığı hareketinin bütün yapısında bulunmakta ve onu her noktada doğrudan etkilemektedir (Ruth ve Marshall, 2017: 236). Kendini insan refahını geliştirmeye adanmış sosyal hizmet uzmanları, toplumun farklı seviyelerinde çalışmak için ekolojik, klinik ve biyo-psiko-sosyal yaklaşımları ve paradigmaları kullanmaktadır. Toplum sağlığı alanında yapılan ilk sosyal hizmet uygulamaları, yoksulluk, aşırı nüfus, göçmenlik ve çocuk işçiliği konularına yönelik müdahaleler yapan Jane Addams gibi aktivistler tarafından ünlülenen Yerleşim Evleri Hareketi'nde (Settlement House Movement) görülmektedir. Daha sonra bireylerin yoksulluğun üstesinden gelmelerine yardımcı olmak ve yardım için topluma bağımlılıktan kaçınmak için vaka çalışmaları gerçekleştiren Hayırseverlik Örgütlenme Hareketleri (Charity Organization Movement) olmuştur (Ruth B. J., ve diğerleri, 2008; Trickett, JE, & Allen, 2014).

Toplum sağlığına yönelik sosyal hizmet(ler), sosyal sağlık problemlerini önlemek, ele almak ve çözmek için epidemiyolojik bir yaklaşım kullanan sosyal hizmet uygulamaları olarak tanımlanmaktadır (Turnock, 2004). Sosyal hizmet uzmanları, mevcut sağlık eşitsizlikleriyle mücadele eden bir gruptur ve en savunmasız nüfus gruplarının değerlendirilmesi, hak savunuculuğunun yapılması ve onlara yönelik müdahalelerin koordine edilmesini sağlamaktadırlar. Toplum sağlığının korunmasına ve sürdürülmesine yönelik gerçekleştirilen bu çabalar, sosyal hizmet uzmanlarının, sağlığın sosyal belirleyicilerini ve en çok etkilenen nüfusları derinlemesine anlama kabiliyetlerinden yola çıkılarak oluşturulmaktadır (Bachman, 2017: 220). Bu bağlamda mesleki değerleri ile sosyal çevre ve sosyal ilişkileri analiz edebilme becerilerinden dolayı sosyal hizmet uzmanlarının toplum sağlığı profesyonelleri ile ittifak kurmaları gerektiği önerilmektedir. Ayrıca önleme ve sağlığın teşviki ile geliştirilmesini vurgulayan toplum sağlığı sosyal hizmeti, özellikle modern uygulamalarla ilgilidir ve çağdaş ve disiplinler arası bir özellik taşımaktadır. Toplum sağlığı ile ilgilenen sosyal hizmet, halk sağlığının sayısız işlevine odaklanabilmekte ve bu da araştırmacı, politika analisti, program planlayıcısı, doğrudan hizmet sağlayıcı, değerlendirici veya yönetici rollerini benzersiz bir şekilde harmanlanmasını sağlamaktadır (Association of State and Territorial Public Health Social Workers, 2005; Bethke vd., 2006; Ruth vd., 2006: 430).

Koruyucu sağlık hizmetlerinde sosyal hizmet mesleği sahip olduğu geniş bilgi ve beceri repertuarı ile etkin bir şekilde hizmet sunmaktadır. Sosyal hizmet mesleği, mikro, mezzo ve makro müdahaleleri ile bütüncül bir çerçeveye sahiptir ve özellikle mikro ve mezzo düzeyde, birey ve ailelere yönelik olası sorunların tespiti ve buna yönelik uygun sosyal hizmet müdahalelerinin tanımlanmasını içermektedir.

Toplumun güçlenmesi ve sosyal adaletin sağlanması için mikro ve mezzo uygulamaların yanı sıra makro düzeyde uygulamaların koruyucu sağlık hizmetleri ile doğrudan bir ilişki içerisinde olduğu söylenebilir. Bu kapsamda toplumdaki liderlerin ve kaynakların koordine edilmesi ve harekete geçirilmesi konusunda aktif olabilen sosyal hizmet uzmanlarının diğer sağlık profesyonellerinin yanında yer alması kaçınılmazdır. Sosyal hizmet uzmanlarının, sosyal çevreyi dikkate alarak, sosyal ilişkilere önem vermesi, toplum sağlığı ile ilgili politika üretme potansiyelini göstermektedir (Miller vd., 2017). Ayrıca sosyal hizmet mesleği ve disiplini, toplumun sağlığını olumsuz yönde etkileyebilecek ve sosyal sorunlara yol açabilecek koşulları iyileştirecek eğitim, deneyim ve bakış açısına da sahiptir.

Geçmiş yıllardaki hastane sosyal hizmeti uygulamaları, klinik uygulama rollerine öncelik veren ve sağlık kurumlarındaki bireysel ve aile hizmetlerini vurgulayan tıbbi sosyal hizmete dönüşmüştür. Hem klinik hem de makro sosyal hizmet uygulamaları, epidemiyoloji ile ilişkili olan toplum sağlığı sosyal hizmeti, vaka yönetimi ve sağlığın teşviki ile ilişkilendiren daha küçük bir uygulama alanı olarak kalmıştır (Ruth vd., 2016). Toplum sağlığı ve sosyal hizmet arasındaki farkı daha iyi anlamlandırmak amacıyla Holliman'ın (2013) belirttiği vurgular üzerinden Tablo 2'yi incelemekte fayda vardır.

Tablo 2. Koruyucu ve Önleyici Toplum Sağlığı Uygulamaları ile Sosyal Hizmet Uygulamaları Karşılaştırması

Toplum Sağlığı Uygulamaları	Sosyal Hizmet Uygulamaları
<ul style="list-style-type: none"> Birincil önleme ve sağlığı geliştirme hizmetleri ön plandadır. 	<ul style="list-style-type: none"> İkincil ve üçüncül önlemeye dair hizmetler ön plandadır.
<ul style="list-style-type: none"> Kapsamı hedef nüfustur. 	<ul style="list-style-type: none"> Kapsam bireyler, gruplar ve ailelerdir.
<ul style="list-style-type: none"> Epidemiyoloji, sağlık politikaları, sağlık yönetimi, biyo-istatistik, çevre sağlığı, yeni doğan çocuk sağlığı ve uluslararası sağlık ile ilgili alanlara ağırlık verilir. 	<ul style="list-style-type: none"> Bireyler, gruplar, aileler, topluluklar ve örgütler ile uygulamalar gerçekleştirmek için insan davranışı ve sosyal çevre, araştırma ve politika konularına ağırlık verilir.

Koruyucu Sağlık Hizmetlerinde Sosyal Hizmet Uzmanının Rollerini

Toplumla çalışan sosyal hizmet uzmanları toplum sağlığına yönelik sosyal hizmet müdahalelerinde bilimsel yöntem ve analitik becerileri ile *araştırmacı*; kişiler, gruplar ve örgütlerle iletişim kurabilmek için *lider ve iletişimci* rollerini kullanmaktadır. Toplumu etkileyen sağlık problemlerinin çözümü ve yasal düzenlemelerin yapılması için *sosyal politika geliştirici*; toplum sağlığı için toplum adına ya da

toplum ile birlikte fon bulmak, hizmetlerin sunulmasını sağlamak, yasalarda ve politikalarda toplumun ihtiyacı olan değişimin yapılmasını sağlamak amaçları ile *savunucu*; hastalıklara karşı topluma yaşam becerileri kazandırmak, davranış değişikliği ve önleyici hizmetler sağlamak amacıyla *eğitimci/öğretici* ve *doğrudan kişisel destek ve tedavi sağlayıcı*; müracaatçı grubunu ve destek sistemlerini değerlendirip, müdahale planı hazırlamak ve müracaatçıları hizmet ve kaynaklarla biraraya getirmek amacı ile toplum sağlığı sosyal hizmeti alanında sıklıkla kullanılan rolü *vaka yöneticisi*; tedavi edici ve psiko eğitim grupları oluşturulması ve idaresi amacıyla *grup yöneticisi*; toplumdaki bireyleri ve grupları kendi ihtiyaçlarının tespiti, değerlendirmesi ve kendilerinin savunuculuklarını yapmaları konusunda destek olmak ve değişimi sağlamak amacı ile *toplum örgütleyici*; toplumun biyopsikososyal sağlığı üzerinde olumsuz etkisi olan sorunların çözümü için stratejiler geliştirilmesi için *toplum planlayıcı*; toplum sağlığı uygulamalarının sosyal hizmet bakışı açısı ile verimliliğini değerlendirmek amacı ile *denetçi ve değerlendirici*; geliştirilen ya da geliştirilecek projeler için *vaka yöneticisi*; toplum sağlığı alanında çalışacak yeni sosyal hizmet uzmanlarının eğitimi ve danışmanlığı, çalışanların oryantasyonu, personel yönetimi ve konsültasyon için *personel geliştiricisi* rollerini üstlenmektedir (Association of State and Territorial Public Health Social Workers, 2005; Duyan, 2012: 410-411; Güneş, 2017; Holliman, 2013; Ruth vd., 2006; Ruth vd., 2008; Weil, Gamble, 1995).

Toplum Sağlığı Merkezi ve Bağlı Birimler Yönetmeliği'nin 53. maddesinde yer alan sosyal hizmet uzmanının görevleri; hizmet götürülecek bölge ve toplumu tanımak, bölgenin sağlık ölçütlerini değerlendirerek sorunları ve öncelikleri saptamak, toplumda sağlık sorunu yaratan çevresel, sosyal, kültürel, demografik ve ekonomik şartları değerlendirmek, toplumda saptanan sorunların çözümlenmesine katkıda bulunacak kaynakları araştırarak, harekete geçirici, verimliliği artırıcı ve yeni kaynak oluşumunu sağlayıcı çalışmalar yapmak, afet sonrası dönemde sosyal hizmet işlerini yürütmek, okul yönetimleri ile işbirliği yaparak hizmetleri desteklemek, bölgedeki belediye, il milli eğitim müdürlüğü, aile ve sosyal politikalar il müdürlüğü gibi diğer kamu kuruluşları ile işbirliği yapmak, toplum kalkınması hizmetlerinde görev almak, görevi ile ilgili kayıt ve formları tutmak, sosyal yardıma muhtaç hastaların sosyal yardım kurumlarıyla irtibatını sağlayıp desteklemek ve sorunların çözümüne katkıda bulunmak, hizmet ile ilgili verilen diğer görevleri yapmak, şeklinde belirtilmiştir (T.C. Sağlık Bakanlığı, 2016). Toplum sağlığı alanında çalışan sosyal hizmet uzmanları, toplum sağlığını korumak ve geliştirmek için gereken çok düzeyli stratejilerde destek ve liderlik sağlama yeteneğine sahiptirler ve bu çabalar, geniş koruyucu önleyici bilgi gerektirmektedir (Trickett ve Allen, 2014; Browne vd., 2017: 235). Toplum ile çalışan sosyal hizmet uzmanları pek çok mesleki rol ve faaliyette bulunmaktadır. Bu roller yelpazesi dolaylı ya da doğrudan uygulamaya ve temel sosyal hizmet becerilerine gerek duymaktadır. Vaka yöneticisi, kolaylaştırıcı, eğitimci/öğretmen, savunucu, toplum örgütleyici, fon yöneticisi, değerlendirici ve denetçi, danışman ve liderlik gibi rollerini üstlenerek doğrudan bireysel destek ve tedavi, politika oluşturma ve liderlik işlevlerini içermektedir (Holliman, 2013: 365). Toplumla çalışan sosyal hizmet uzmanının rolleri koruyucu sağlık hizmetleri çerçevesinde Tablo 3'te gruplandırılmıştır (Abay, Çölgeçen, 2018: 2167; Duyan, 2012: 411-412;

Güneş, 2017; Holliman, 2013: 364-371; Kara, 2019; Uçan vd., 2015; T.C. Sağlık Bakanlığı, 2016; Zengin, 2011: 51; Zengin, Çalış, 2017).

Tablo 3. Koruyucu Sağlık Hizmetlerinde Çalışan Sosyal Hizmet Uzmanının Rollerini

Koruyucu Sağlık Hizmetlerinde Çalışan Sosyal Hizmet Uzmanının Rollerini	
Doğrudan, Bireysel Destek ve Tedavi	Toplum sağlığı sosyal hizmet uzmanının müracaatçı ile ilk temasında etkin bir dinleyici olarak, empati göstererek, duygularını yansıtarak ve dinlediklerini özetleyerek, hastalara/müracaatçılara göre yakınlık geliştirir.
Politika Geliştirici	Toplum sağlığını sorunlardan ve olası risk faktörlerinden korumak, toplum üyelerinin eşit sağlık hizmetinden faydalanmasını sağlamak için çalışmalar yapar.
Lider	Toplum sağlığı sosyal hizmetinde, liderlik önemli bir roldür. Sosyal hizmet uzmanı toplum sağlığı açısından risk altındaki insanların sahip oldukları toplumsal sorunları çözmek için onlara, muktedir kılıcı, eğitici rolleri ile birlikte önderlik eder.
Vaka Yöneticisi	Toplum sağlığı alanında çalışan sosyal hizmet uzmanları müracaatçıları ve onların sosyal destek sistemlerini değerlendirir, müdahale planı geliştirir ve sistemler ve servislerle müracaatçıyı buluşturur. Değerlendirme aşaması, bu vaka yönetiminin önemli bir parçasıdır.
Kolaylaştırıcı	Toplum sağlığı sosyal hizmetinde kolaylaştırıcı rol terapötik ya da psikoeğitsel grupları organize etme ve yürütmeyi açıklamaktadır.
Eğitimci/Öğretmen	Toplumun bilinçlendirerek farkındalık kazanması ve kalkınması amacıyla toplumun eğitilmesidir.
Savunucu	Savunuculuk toplum sağlığında büyük önem atfedilen bir roldür. Sosyal hizmet uzmanı, ihtiyaç duyulan hizmetlerin giderilmesi ve müracaatçılara götürülmesi noktasında merkezi bir noktadadır. Toplum üyeleri için ya da toplum üyeleri ile kaynak bulmak, hizmetlerin gerçekleştirilmesini sağlamak, yasa ve politikalarda değişiklik yapılması için savunuculuk rolünü gerçekleştirir.
Toplum Örgütleyici	Toplumun yetkili üyeleriyle bir araya gelen sosyal hizmet uzmanı, toplumun ihtiyaçları hakkında görüşür ve kendilerini savunmaları için yeni müdahale stratejileri oluştururlar. (Toplum örgütleyicisi olan Jane Addams, Dorothea Dix gibi isimler sosyal hizmet ve toplum sağlığı tarihinin bugüne gelmesinde önemli meslek rol modelleri olmuşlardır.)
Değerlendirici ve Denetleyici	Toplum sağlığında çalışan sosyal hizmet uzmanının kendi uygulaması ile planlanan uygulamanın benzerliğini değerlendirmesi beklenmektedir. Uygulamanın değerlendirilmesi ve örgütlenmenin etkinliği ve verimliliğinin denetlenmesi birbirlerini sistematik bir şekilde takip eder.
Fon Hazırlayıcı/Yöneticisi	Toplumun kalkınması için gerekli olan müdahale planlarında ihtiyaç duyulan sosyal ve ekonomik desteklerde yerel ve ulusal kaynakları hareket geçirmek için fon oluşturma becerisi kullanılmaktadır
Personel Geliştiricisi	Toplum sağlığında çalışanların oryantasyonu ve eğitimi, personel yönetimi ile toplum ile çalışan personelin desteklenmesidir.

Sosyal hizmet ve toplum sağlığı, sosyal sağlık sorunlarını iyileştirmek için birlikte çalışarak refahı yükseltmek, geliştirmek, savunmak için bir sosyal adalet misyonunu paylaşır (Volland vd., 2000; Ruth, Marshall, 2017). Weil ve Gamble (1995), toplumla sosyal hizmet uygulamasının birden çok

amacı bulunduğunu belirtmektedir. Bunlar temel sosyal hizmet amaçları ile paraleldir. Toplumla sosyal hizmet uygulamasının amaçlarından birincisi, birey ve grupların örgütlenme becerilerini ve yeteneklerini geliştirmek olarak belirtilmektedir. Toplumla sosyal hizmetin diğer amaçları arasında; toplum kaynaklarını ulaşılabilir kılmak, toplum gruplarıyla sosyal ve ekonomik katılımı bağlantılandırmak, toplumun sorunları için savunuculuk yapmak ve sosyal adaletin gerçekleştirilebilmesi için sosyal planlama gerçekleştirmek yer almaktadır (Weil, Gamble, 1995, Duyan, 2012: 384). Sosyal hizmet uzmanı, bu amaçları gerçekleştirebilmek için toplumla çalışmada bazı becerilerini kullanmaktadır. Sosyal hizmet uzmanlarının, bireylerin var olan sorunlarının farkına varmaları ve bu sorunlara yönelik eyleme geçebilmeleri amacıyla farkındalık yaratma, örgütlenme, liderlik ve iletişim becerilerini kullanmaları gerekmektedir. Planlayıcılara, politika hazırlayanlara, toplum liderlerine ulaşma becerisi ise mikro, mezo ve makro becerilerin bir bütünüdür. Toplumun ihtiyacı olan hizmetlere kavuşması için sosyal hizmet uzmanları, araştırmacı, politika ve program planlayıcı ve geliştirici becerilerini kullanmaktadır. Bunların yanında sosyal hizmet uzmanları, toplumun kalkınması için gerekli olan müdahale planlarında ihtiyaç duyulan sosyal ve ekonomik desteklerde, yerel ve ulusal kaynakları hareket geçirmek için fon oluşturma becerisini kullanırken, kendini yeterince ifade edemeyen, haklarını savunmada yetersiz kalan toplumların haklarını savunmak için savunuculuk ve sözcülük yapmaktadır.

Koruyucu sağlık alanında yapılan sosyal hizmet müdahaleleri, özellikle sosyal reforma odaklanması ve herkesi kapsayan bir sosyal adalet ve etik temeline dayanmasının yanı sıra ayrımcılıkla, baskıyla ve eşitsizliklerle mücadele etme odağında da uygulanmaktadır (Holliman, 2013: 361). Koruyucu sağlık hizmeti sunan kurumlarda sosyal hizmet müdahalesi yapan sosyal hizmet uzmanları, psikolog, farklı uzmanlıklardan hekimler (yetişkin ruh sağlığı çocuk ve ergen ruh sağlığı, halk sağlığı uzmanı, aile hekimi, pratisyen), çocuk gelişimci, diyetisyen, ebe, hemşire gibi birçok disiplinden meslek elemanı ile eşgüdümlü çalışmaktadır. Disiplinler arası yürütülen bu çalışmalarda sosyal hizmet müdahalesinin amacı toplumda var olan ve olma riski taşıyan sağlık sorunlarının tartışılması için bireyleri bir araya getirerek toplumu örgütlemek, toplum sağlığı sorunlarının çözümü için gerekli olan stratejileri tespit edip geliştirerek toplum planlaması yapmak, toplum kalkınması için toplumun sosyal ve ekonomik süreçlere katılım göstermesini sağlamak ve gereksinim duyulan hizmetlerin geliştirilmesi ve sosyal adaletin sağlanması için toplumsal değişime destek olmaktır (Ankara Üniversitesi, 2019).

Toplumda değişim sağlamak için birçok yaklaşım geliştirilmiştir ve bu yaklaşımlar koruyucu sağlık merkezlerinin amaçları ile benzerlik göstermektedir. Geliştirilen yaklaşımlar içinden Cox (2001), makro sosyal hizmet modellerini bölgesel gelişme modeli, sosyal planlama modeli ve sosyal eylem modeli olmak üzere üçe ayırmıştır (Cox, 2001; Keçeci, 2017: 191; Zastrow, 2013). Bölgesel gelişme modeli (toplumsal kalkınma); toplum değişiminde, bölge toplumu düzeyinde bireylerin geniş tabanlı katılımına odaklanır. Bu model sorunları tespit etmede ve çözümlemede bireyler arasında çapraz bir kesit sağlamaya çalışmaktadır. Bu yaklaşımda demokratik yöntemler, uzlaşma, gönüllü dayanışma, yerel liderliğin gelişmesi ve kişisel yardım önem verilen konular arasında gösterilebilir. Bu modelde

farklı gruplar arasında ortaya çıkabilecek sorunların etkili bir şekilde çözüme kavuşturulacağı farz edilmiştir. Toplum üyelerinin kendilerini özgürce ifade etmeleri desteklenmiştir. Koruyucu sağlık merkezlerinde yürütülen birey, grup ve ailelere yönelik danışmanlık ve eğitim faaliyetleri ile bölgesel gelişim hedeflenmektedir. Toplumla sosyal hizmet modellerinden bölgesel gelişme modelinin toplum sağlığı merkezlerinde kullanılan en yaygın model olduğu söylenebilir. Toplumun birçok farklı kesimine ulaşabilmesi, sorunları tespit etme ve çözümlenmeyi toplumla beraber gerçekleştirmesi yönünden hem uygulayıcılar hem de toplum için daha verimli sayılabilmektedir. Sosyal planlama modeli; sorunları çözme sürecine önem vermektedir. Sosyal hizmet uzmanının problemleri tanımada önemli bir rol üstlendiğini ve sorunların çözümü için toplum kaynaklarını harekete geçirerek toplum değişimini tetiklemedeki rolüne vurgu yapmaktadır. Koruyucu sağlık hizmeti sunan en kapsamlı kurum olan Toplum Sağlığı Merkezlerinde toplumu ve olası sağlık sorunlarını tespit etmek ve tespit edilen sorunlara yönelik toplumsal yapıda değişim yaratmak için makro sosyal hizmet müdahalesi gerçekleştirmek, ilgili merkezlerin kuruluş hedefleri arasında yer almaktadır. Sosyal eylem modeli; toplumun baskı gören grupları ile güç odakları arasında ilişki kurularak güç ve kaynakların yeniden dağıtılmasını sağlama amacını içermektedir. Bu modelde kaynakların çoğaltılması, iyileştirilmesi için hizmet politikaların yeniden düzenlenmesi beklenir. Bu model günümüzde çok sık kullanılmamaktadır. Toplum sağlığı merkezi yönetmeliğinde de belirtilen, toplumun sorunlarının çözümlenmesine katkıda bulunacak kaynakların araştırılması, harekete geçirilmesi ve yeni kaynakların oluşumunu desteklenmesi ve bu oluşumu destekleyecek kaynaklarla çalışılması sosyal eylem modelinin amacını desteklemektedir.

SONUÇ

Sosyal hizmet ve koruyucu sağlık hizmetleri, halk sağlığını geliştirmek ve sosyal adaleti sağlamaya yönelik çalışmaları ile psiko-sosyal sorunların önlenmesini içeren ortak bir temele sahiptir. Daha genel çerçeveden bakıldığında, koruyucu sağlık hizmetleri ve sosyal hizmet disiplini, toplumun ve dolayısıyla bireylerin refahını artırmayı, bütünsel sağlığını korumayı hedeflemektedir. 1960'lı yıllarda Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığına bağlı Sosyal Hizmetler Genel Müdürlüğü de bu ilişkinin en bilinen göstergelerinden biri olarak karşımıza çıkmaktadır.

Türkiye'de henüz yeni bir oluşum olan, koruyucu sağlık hizmetlerinin en önemli sunucusu Toplum Sağlığı Merkezleri, toplumun biyo-psiko-sosyal sağlığını korumak ve olası risk faktörlerini önlemek için yaptıkları çalışmalar ile bölgesel gelişmeye katkıda bulunmayı hedeflemektedir. Sağlık sisteminin gücü, nüfusun önemli bir kesimi ile doğrudan bağlantılı olan ve koruyucu önleyici toplum çalışmaları gerçekleştiren birinci basamak ile doğrudan bağlantılıdır. Koruyucu sağlık hizmetleri ile toplumun psiko-sosyal değerlendirmesinin yapılarak, toplum sağlığının iyileştirilmesi ve toplum kalkınmasının sağlanması için hedefler konulduğu ve makro düzeyde sosyal hizmet müdahaleleri için bir çerçeve sunduğu görülmektedir.

Liberal politikaların yaygınlaşması sonucu ortaya çıkan özelleştirilmiş kamu hizmeti anlayışı, küreselleşme ile birlikte birçok ülkede görülmesine rağmen, Türkiye'deki Toplum Sağlığı Merkezleri, toplumun bilinçlendirilerek, tespit edilen ihtiyaçlar ve sorunlara yönelik mikro ve makro sosyal hizmet uygulamaları sunması açısından önemli bir kamu hizmeti olarak göze çarpmaktadır. Sosyal hizmet uzmanlarının, koruyucu sağlık hizmetlerinde gerçekleştirilen mikro ve makro düzeyde müdahale ve uygulamalara yönelik sosyal hizmetin eklettik bilgi temelinden beslenerek, beceri ve değerlere uygun bir şekilde hareket etmeleri önem taşımaktadır.

Toplum Sağlığı Merkezleri ve Sağlıklı Hayat Merkezleri yönetmelikleri incelendiğinde, toplum sağlığında görevli sosyal hizmet uzmanlarının rol ve sorumluluklarının açık ve detaylı bir şekilde belirtilmediği görülmektedir. Bu alanda çalışan sosyal hizmet uzmanlarının görev alanlarının ve tanımının, rol ve sorumluluklarının kapsamlı bir şekilde belirtilerek disiplinler arası bir çalışma felsefesiyle bütünleştirilmesi hem kurumların amacını ve işlevselliğini sağlama noktasında hem de sosyal hizmetin temel görevlerini yerine getirmesi açısından önemli bir adım olacaktır. Türkiye'de yeni bir oluşum olan bu merkezlerin sınırlı sayıda olması ve her ilde bulunmaması toplum sağlığı hizmetlerine eşit fırsatlarda ulaşmaya engel bir durum olarak değerlendirilmektedir.

Koruyucu sağlık alanında standardize edilmiş hizmet sunan Toplum Sağlığı Merkezleri, yerelin ihtiyaçlarını anlamada ve bu ihtiyaçlara cevap vermekte yetersiz kalabilir. Bölgeden bölgeye değişen farklılaşan ihtiyaçlar karşılanmadığında, bu durum toplumsal soruna dönüşebilir. Bu kapsamda küreyelleşme (çağdaş toplumsal, siyasi ve ekonomik sistemler ile ilgili hem evrensel hem de yerel eğilimlerin dikkate alınması) göz önünde bulundurularak yerel yönetimlerin ve Sağlık Bakanlığı'nın ortak çalışması ile toplumun tanınması, ihtiyaçların tespit edilerek, bu ihtiyaçlara etkin bir şekilde cevap verilebilmesi büyük önem taşımaktadır. Toplumun her üyesine ulaşmayı hedefleyen Aile Sağlığı Merkezleri'nin, koruyucu psikososyal sağlık hizmetleri sunumunda da etkinleştirilebileceği düşünülmektedir. Aile Sağlığı Merkezleri'nde, nüfusun ihtiyacına göre Sağlık Bakanlığı'nın istihdam edeceği ya da yerel yönetimlerin görevlendireceği sosyal hizmet uzmanının, toplumu tanıyarak sunacağı hizmet, yereldeki nüfusun koruyucu sağlık hizmetlerinden daha etkin bir şekilde yararlanmasını destekleyecektir.

Sürdürülebilir ve güçlenmiş bir toplum hedefleyen koruyucu sağlık hizmetleri sunumunda önemli bir yeri olan Toplum Sağlığı Merkezleri ve Sağlıklı Hayat Merkezleri'nin yaygınlaştırılması ve daha küçük ölçekli ve toplumun ihtiyacına göre şekillenecek esnek yapıya sahip kurumların planlanması, güçlendirilmiş sosyal hizmet uygulamaları ile toplumun eşit fırsatlar yaratılarak sağlık sisteminden faydalanması desteklenmelidir.

YAZAR KATKI ORANI BEYANI

Yazarlar çalışmaya eşit oranda katkı sağlamıştır.

ÇATIŞMA BEYANI

Bu çalışmada herhangi bir potansiyel çıkar çatışması bulunmamaktadır

KAYNAKÇA

- Abay, A. R., Çölgeçen, Y. (2018). Psikiyatrik sosyal hizmet: Koruyucu, tedavi edici ve rehabilite edici ruh sağlığı alanında sosyal çalışmacıların rolü. *OPUS Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, 9 (16), 2147- 2185.
- Akman, M. (2014). Türkiye’de birinci basamağın gücü. *Türkiye Aile Hekimliği Dergisi*, 18 (2), 70-78.
- Ankara Üniversitesi. (2019). Makro Uygulamada Sosyal Hizmet Uzmanının Özellikleri, <https://acikders.ankara.edu.tr/course/view.php?id=830>, E.T.: 08.06.2019.
- Association of State and Territorial Public Health Social Workers. (2005). Public health social work standards and competencies, https://nciph.sph.unc.edu/cetac/phswcompetencies_may05.pdf . Ohio: Columbus (OH): Ohio Department of Health .
- Atalay, F. (2008). Sağlık Reformu ve Yurttaşlık Hakları. *Amme İdaresi Dergisi*, 41 (3), 169-184.
- Bachman, S. S. (2017). Social work and public health: Charting the course for innovation. *American Journal of Public Health*, 107 (S3), 220. DOI: 10.2105/AJPH.2017.304209.
- Basan, N. M., Bilir, N. (2016). Koruyucu sağlık hizmetlerinde önleme çelişkisi ve nedenleri. *TAF Preventive Medicine Bulletin*, 15 (1), 44-50. DOI: 10.5455/pmb.1-1427871712.
- Bekiroğlu, S. (2016). Türkiye’de sağlık hizmetleri kapsamında tıbbi sosyal hizmet uygulamaları. *İ. Cılga, E. Erkul, B. Yıldırım, İB Adıgüzel içinde, Sosyal Çalışma ve Sosyal Politika Yazıları*. Ankara: Bellek Yayınları.
- Bethke, C., Ruth, J. B., Wyatt, J., Markham, K., Cohen, M., Sisco, S. (2006). Social work interest in prevention and health promotion: A content analysis of social work literature. Boston: American Public Health Association Annual Meeting, Boston, MA. 2006.
- Browne, T., Keefe, R. H., Ruth, B. J., Cox, H., Maramaldi, P., Rishel, C., Rountree, M., Zlotnik, J., Marshall, J. (2017). Advancing social work education for health impact. *American Journal of Public Health*, 107 (S3), 229-235. DOI: 10.2105/AJPH.2017.304054.
- Candansayar, S., Sağduyu, S., Ögel, K. C. (1997). *Birinci basamakta ruh sağlığı ve bozuklukları tanı tedavi ve rehabilitasyon*. Ankara: Bizim Büro Basımevi.
- Cox, E. (2001). Community practice issues n the 21st century: Questions and changes for empowerment-oriented practitioners. *Journal of Community Practice*, 9 (1), 37-55. https://doi.org/10.1300/J125v09n01_03
- Duyan, V. (1996). *Tıbbi sosyal hizmet (sağlıkta psikososyal boyut)*. Ankara: 72TDFO Bilgisayar Yayıncılık Ltd. Şti.
- Duyan, V. (2012). Sosyal hizmet: Temelleri,yaklaşımları ve müdahale yöntemleri. Ankara: Sosyal Hizmet Uzmanları Derneği.
- Dziegielewska, S. (2004). *The changing face of health care social work: professional practice in managed behavioral health care* (2nd Edition). New York: Springer Publishing.
- Güneş, T. (2017). Türkiye’de Halk Sağlığı Sosyal Hizmetinin Uygulayıcıların Gözünden İncelenmesi

(*Yüksek Lisans Tezi*). Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

- Güneş, T., Güneş, N. (2017). Aile hekimlerinin psikososyal soruu olan birey ve ailelere yönelik müdahale yaklaşımları: Bursa örneği. *Gümüşhane Üniversitesi Sağlık Bilimleri Dergisi*, 6 (1), 111-120.
- Gehlert, S., Walters, K., Uehara, E., Lawlor, E. (2015). The case for a national health social work practice-based research network in addressing health equity. *Health & Social Work*, 40 (4), 253-255. DOI: 10.1093/hsw/hlv060.
- Holliman, D. C. (2013). Public Health and Social Work. S. F. Dziegielewski In, *The Changing Face of Health Care Social Work*, Third Edition: Opportunities and Challenges for Professional Practice (s. 359). Springer Publishing Company.
- International Federation of Social Workers. (2012). IFSW Policy Statement: Health, <http://ifsw.org/policies/health/>, E.T.: 10.05.2020.
- Kara. Y. (2019). Makro sosyal hizmet çerçevesinde sivil toplum kuruluşlarının önemi. *AURUM Sosyal Bilimler Dergisi*, 4 (2), 155-169.
- Keçeci, G. (2017). Makro sosyal hizmet uygulamasında kullanılan modeller, teknikler ve sosyal hizmet uzmanlarının rolleri. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 28 (1), 187-201.
- Kizek, Ö., Türkhan, A., Pala, K. (2010). Performansa dayalı ek ödeme sisteminin Bursa ilinde birinci basamak sağlık hizmetlerine etkisi. *TAF Preventive Medicine Bulletin*, 9 (6), 613-622.
- Miley, K. K., O'Melia, M., DuBois, B. (1998). *Generalist social work practice: Empowering approach*. Boston: Allyn Bacon.
- Miller, D. P., Bazzi, A. R., Allen, H. L., Martinson, M. L., Salas-Wright, C. P., Jantz, K., Crevi K., Rosenbloom, D. L. (2017). A social work approach to policy: Implications for population health. *American Journal of Public Health*, 107 (S3), 243-249. DOI: 10.2105/AJPH.2017.304003.
- NHS Digital. (2018). Personal Social Services: Staff of Social Services Departments, England 2018 [NS] [PAS], <https://digital.nhs.uk/data-and-information/publications/statistical/personal-social-services-staff-of-social-services-departments/england-2018/content>, E.T.: Mayıs 2019.
- Önder, Ö. R. (2018). Sağlık Hizmetlerinin Tanımı, Sınıflandırılması, Evrensel Boyut. [Powerpoint slides]. Erişim adresi: <https://webcache.googleusercontent.com/search?q=cache:C54swaYjS8oJ:https://acikders.ankara.edu.tr/mod/resource/view.php%3Fid%3D13807+&cd=2&hl=tr&ct=clnk&gl=tr>
- Öztürk, Z., Karakaş, E. T. (2015). Avrupa birliğine üye ülkelerde sağlık sistemleri yönetim ve organizasyon yapısı: Almanya, Fransa, İrlanda, İngiltere Örnekleri. *Uluslararası Sağlık Yönetimi ve Stratejileri Araştırma Dergisi*, 1 (2), 39-59.
- Öztek, Z., Üner, S., Eren, N. (2012). Halk Sağlığı Kavramı ve Gelişmesi. Ç. Güler, & L. Akın içinde, *Halk Sağlığı Temel Bilgiler* (s. 2-21). Ankara: Hacettepe Üniversitesi Yayınları.
- Pockett, R., Beddoe, L. (2017). Social work in health care: An international perspective. *International*

- Social Work*, 60 (1), 126-139.
- Public Data. (2019). Demographic statistics, Germany. Demographic statistics, Germany, https://www.google.com/publicdata/explore?ds=d4rmk8155rgg0_&met_y=population&idim=country:DE&hl=en&dl=en, E.T.: 15 Nisan 2020.
- Ruth, B. J., Marshall, J. W. (2017). A History of Social Work in Public Health. *American Journal of Public Health*, 107 (S3), 236-242. DOI: 10.2105/AJPH.2017.304005.
- Ruth, B. J., Sisco, S., Wyatt, J., Bethke, C., Bachman, S. S., Piper, T. M. (2008). Public health and social work: Training dual professionals for the contemporary workplace. *Public Health Reports*, 123 (2), 71-77. DOI: 10.1177/00333549081230S210.
- Ruth, B., Sisco, S., Marshall, J. (2016). Public Health Social Work. C. Franklin içinde, Encyclopedia of Social Work. New York: NY: NASW Press and Oxford University Press.
- Ruth, B., Wyatt, J., Chiasson, E., Geron, S., Bachman, S. (2006). Social work and public health: Comparing graduates from a dual-degree program. *Journal of Social Work Education*, 42 (2), 429-439. DOI: 10.5175/JSWE.2006.200404117.
- Sülkü, S. (2011). *Türkiye’de sağlıkta dönüşüm programı öncesi ve sonrasında sağlık hizmetlerinin sunumu, finansmanı ve sağlık harcamaları*. Ankara: Maliye Bakanlığı Strateji Geliştirme Daire Başkanlığı Yayınları.
- Social Work License Map. (2019). Macro, Mezzo And Micro Social Work, <https://socialworklicensemap.com/macro-mezzo-and-micro-social-work/>, E.T.: 12 Mart 2019.
- T.C. Resmi Gazete. (1973). Yataklı Tedavi Kurumları İşletme Yönetmeliği, <http://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/14724.pdf>, E.T.: Nisan 2020.
- T.C. Sağlık Bakanlığı. (2019). Sağlıklı Hayat Merkezi (SHM), <https://shm.saglik.gov.tr/shm-nedir.html>, E.T.: 20.06.2019.
- T.C. Sağlık Bakanlığı. (2003-2011). *Sağlıkta dönüşüm programı değerlendirme raporu*. Ankara: T.C. Sağlık Bakanlığı.
- T.C. Sağlık Bakanlığı. (2008). Türkiye Sağlıkta Dönüşüm Programı ve Temel Sağlık Hizmetleri Rehberi 2002-2008. Ankara: T.C. Sağlık Bakanlığı.
- T.C. Sağlık Bakanlığı. (2016). Toplum Sağlığı Merkezlerinin Kurulması ve Çalıştırılmasına Dair Yönerge. T.C. Sağlık Bakanlığı, <https://dosyasb.saglik.gov.tr/Eklenti/1361,tsmyonergepdf.pdf?0>, E.T.: 20 Mayıs 2019.
- T.C. Sağlık Bakanlığı. (2018). *2018 Yılı Faaliyet Raporu*. Ankara: T.C. Sağlık Bakanlığı.
- T.C. Sağlık Bakanlığı. (2018). Toplum Sağlığı Merkezi ve Bağlı Birimler Yönetmeliğinde Değişiklik Yapılmasına Dair Yönetmelik, <http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2018/05/20180525-1.htm>, E.T.: Mayıs 2019.
- T.C. Sağlık Bakanlığı. (2011), Tıbbi Sosyal Hizmet Uygulama Yönergesi. Ankara, Türkiye.
- Trickett, E. J., Trimble, J. E., Allen, J. (2014). Most of the story is missing: Advocating for a more complete intervention story. *American Journal of Community Psychology*, 54 (1-2), 180-186.

DOI: 10.1007/s10464-014-9645-3.

- Turnock, B. (2004). *Public health: what it is and how it works*. Sudbury (MA): Jones & Bartlett Publishers.
- Uçan, G., Çalım, S. İ., Ş. Y. (2015). Sosyal hizmet uzmanlarının sağlık iletişimi alanındaki rol ve fonksiyonları. *Celal Bayar Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü Dergisi*, 2 (4), 91-100.
- United Kingdom. (2019). NHS Social care and support guide, NHS: <https://www.nhs.uk/>, E.T.: Mayıs 2019.
- Ünal, E., Aydın, R., Gökler, M. E., Metintaş, S., Emiral, G. Ö., Önsüz, M. F., Işıklı, B. (2017). Toplum sağlığı merkezi sorumlu hekimlerinin görevlerini koruyucu sağlık hizmetleri açısından değerlendirmeleri. *Nobel Medicus*, 13 (1), 31-38.
- Volland, P., Berkman, B., Stein, G., Vaghy, A. (2000). *Social work education for practice in health care: Final report*. New York: New York Academy of Medicine.
- Weil, M. O., Gamble, D. N. (1995). Community Practice Models. R. E. (ed.) In, *Encyclopedia of Social Work* (s. 577-593). Washington: NASW Press.
- World Health Organization. (2019). What is the WHO definition of health? World Health Organization, <https://www.who.int/about/who-we-are/frequently-asked-questions>, E.T.: Mayıs 2019.
- Zastrow, C. (2013). *Sosyal hizmete giriş*. Ankara: Nika Yayınevi.
- Zengin, O. (2011). Sosyal hizmetin sağlık hizmetlerinin sunumundaki rolü. *Konuralp Tıp Dergisi*, 3 (3), 29-34.
- Zengin, O., Çalış, N. (2017). Sosyal hizmet uzmanlarının mesleki uygulamaları ve çalışma koşulları. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 28 (1), 47-68.

Toplum ve Sosyal Hizmet

ISSN: 2147-3374 / E-ISSN: 2602-280X

Derleme Makale / Review Article

Dijitalleşen Çağda ve Toplumda Değişen İhtiyaçlar ve Sorunlar: E-Sosyal Hizmet (Sosyal Hizmet 2.0) Gereksinimi

Changing Needs and Problems in the Digitalized Era and the Digital Society: The Need for e-Social Work (Social Work 2.0)

Tahir Emre GENCER¹, Mehmet Can AKTAN²

¹ Dr. Öğr. Üyesi, Anadolu Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi Sosyal Hizmet Bölümü, tahiremregencer@anadolu.edu.tr, ORCID: 0000-0001-5453-8752

² Öğr. Gör., Başkent Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi Sosyal Hizmet Bölümü, can.aktan_shu@hotmail.com, ORCID: 0000-0002-5064-4766

Başvuru: 07.02.2021
Kabul: 14.06.2021

Atf:
Gencer, T.E. ve Aktan, M.C. (2021). Dijitalleşen çağda ve toplumda değişen ihtiyaçlar ve sorunlar: e-sosyal hizmet (sosyal hizmet 2.0) gereksinimi. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 32(3), 1143-1175. DOI: 10.33417/tsh.875908

ÖZET

Yaşadığımız çağ, insanlığın geçmiş dönemlerine oranla değişimin ve dönüşümün hızlandığı hatta bazen kontrol dahi edilemediği bir hal almıştır. Günümüz toplumlarındaki bu ivmeli değişime ve dönüşüme yön veren faktörlere bakıldığında ise teknoloji ile dijitalleşme kavramlarının ilk sıralarda yer aldığı görülmektedir. Bu süreç aynı zamanda gündelik yaşamı, yapısal mekanizmaları, toplumsal özellikleri ve normları da önemli ölçüde etkilemektedir. Bir başka deyişle toplumun dijitalleşmesiyle birlikte duygularımız, düşüncelerimiz, davranışlarımız, alışkanlıklarımız, ihtiyaçlarımız, sorunlarımız, hizmet sunularımız, ilişki biçimlerimiz ve beklentilerimiz gibi pek çok hayati kavram da yeniden yapılanmaktadır. Dijital dönüşümün toplum, insan ve yaşam üzerinden inşa ettiği bu yeni dijital toplum düzeni; diğer meslek ve disiplinlerde olduğu gibi bireyi, çevresini ve toplumu odağına alan sosyal hizmetin müdahale tekniklerinde, yaklaşımlarında ve hizmet sunularında da birtakım değişim, dönüşüm ve yeni bakış açılarının geliştirilmesi ihtiyacı doğurmuştur. Bu noktada planlı müdahale sürecinde de yer aldığı üzere öncelikle dijital topluma (Toplum 5.0/ süper akıllı topluma) ilişkin bir tanışma ve ön değerlendirme süreci gerekmektedir. Bu gereksinimden hareketle bu makale, yeni toplum biçimi olarak karşımıza çıkan günümüz dijital toplumunu tanımayı, değerlendirmeyi ve bu süreçlere ilişkin güncel bir sosyal hizmet bakış açısı ortaya koymayı amaçlamaktadır. Bu bağlamda makalede, toplumun ve yaşamın dijitalleşmesiyle birlikte ortaya çıkan kavramlara, yeni yaşam pratiklerine, farklılaşan sorunlara ve güncellenen ihtiyaçlara değinilirken aynı zamanda dijital toplumda sosyal hizmetin dikkate alınması gereken rol ve sorumluluklar, e-sosyal hizmet (sosyal hizmet 2.0) kapsamında güncel ve özgün bir bakış açısıyla ele alınmaktadır.

Anahtar kelimeler: *Dijitalleşen ihtiyaçlar ve sorunlar, dijital toplum, toplum 5.0, e-sosyal hizmet, sosyal hizmet 2.0*

ABSTRACT

The age we live in has become a state where change and transformation have accelerated compared to the past periods of humanity and sometimes it cannot even be controlled. When looking at the factors driving this accelerated change and transformation in today's societies, it is seen that the concepts of technology and digitalization are in the first place. On the other hand, this process significantly affected the structural mechanisms, daily life, social characteristics and norms. In other words, with the digitalization of society, many vital concepts such as our emotions, thoughts, behaviors, habits, relationship styles, needs, problems, service provision and expectations are also restructured.

This new digital society order built by digital transformation through society, people and life; as in other professions and disciplines, it has created the need to develop some changes, transformations and new perspectives in the intervention techniques, approaches and service delivery of social work, which focuses on people, their environment and society. At this point, as it is included in the planned intervention process, first of all, an acquaintance and pre-evaluation process regarding the digital society (Society 5.0 / super smart society) is required. Based on this requirement, this article aims to recognize and evaluate today's digital society, which emerges as a new form of society, and to present an up-to-date social work perspective regarding these processes. In this context, the concepts emerging with the digitalization of society and life, new life practices, differentiating problems and updated needs are addressed. At the same time, the roles and responsibilities that social work should take into account in the digital society are handled with a current and unique perspective within the scope of e-social work (social work 2.0).

Keywords: *Digitalizing needs and problems, digital society, society 5.0, e-social work, social work 2.0*

GİRİŞ

*“İnsanlar sevimlik için yaratıldılar, eşyalar ise kullanılmak için.
Dünyadaki kaosun nedeni; eşyaların sevimlikleri ve insanların kullanılmalarıdır...”*

Cemil Meriç

İnsanlığın tarihsel yolculuğunda teknoloji daima önemli bir yer tutmuş ve insanı, diğer canlılardan ayıran özelliklerin başında gelmiştir. Tarihsel ve kültürel süreçte, geçirdiği aşamalar itibariyle antropologlar tarafından bugün *homo sapiens* olarak sınıflandırılan insanın evriminde, alet yapma becerisi (*homo faber*) kritik bir role sahiptir. Teknolojinin kilometre taşlarından biri olan –hatta başında gelen- bu beceri, geçtiğimiz ve içinde bulunduğumuz yüzyıl(lar) itibariyle, insan yaşamında köklü değişimler yaratmıştır ve (artan bir hızla) yaratmaya da devam etmektedir. Nihayetinde nesnelerin etkileşiminin ve yapay zekaların konuşulduğu günümüz dünyasında kuşkusuz bilgi, en güçlü ve en etkili silah haline gelirken teknoloji de bilginin en temel enstrümanı haline dönüşmüştür.

20. yüzyıldaki teknolojik gelişmeler ile başlayan ve günümüze dek ivmeyle hayatımızın her yerine yayılan dijitalleşme süreci ise çağımıza ve gündelik yaşamımıza damga vuran en önemli gelişmeler arasında yer almaktadır. Bu gelişmelerin olası etkisini, 21. yüzyıl düşünürlerinden Yuval Noah Harari aşağıdaki biçimde ifade etmektedir:

“Gelecek nesillerde bizler; bedenler, beyinler ve zihinlerin tasarımını öğreniyor olacağız ve bunlar, 21. yüzyıl ekonomisinin ana ürünleri olacak. Ana ürünler; tekstil ürünleri, araçlar ve silahlar değil; bedenler, beyinler ve zihinler olacak. Veriyi kontrol eden sadece insanlığın değil yaşamın kendisini de geleceği de kontrol edecek. Antik çağda arazi en önemli servetti ancak bugün dünyadaki en önemli servet veri. Bu çağ bir ‘dijital diktatörlük’ ortaya çıkarabilir” (Harari, 2018; 2020).

Bilgi çağındaki dijitalleşmenin hayatımıza girmesiyle birlikte sadece teknolojik gelişmeler yaşanmamış aynı zamanda sosyal yaşamın birçok alanı, dijital iletişim ve medya altyapıları ile yeniden yapılanmaktadır. Bununla birlikte sosyal hizmetin odağında yer alan bireylerin, ailelerin ve toplumların gündelik hayatlarında, ilişkilerinde, psikososyal ve kültürel yaşantılarında da önemli değişim ve dönüşüm süreçlerinin yaşandığı gözlenmektedir. Öte yandan dijitalleşmenin neden olduğu teknolojik gelişmelerin, elektronik cihazların, akıllı telefonların, bilgisayarların ve sosyal medyanın, insanlar ve toplumlar üzerinde yarattığı psikolojik, sosyal, kültürel ve yapısal değişimlerin; benzer biçimde sosyal hizmetin çalıştığı müracaatçı gruplarında da önemli etkiler yarattığı ve yaratmaya devam edeceği görülmektedir. Bu noktada bu makalenin temel amacı; öncelikle bilgi çağında hem küresel hem de yerel düzeyde hayatlarımıza hızla yayılan dijitalleşme kavramını ve teknolojik gelişmeleri, sosyal hizmetin küresel tanımında da yer alan “sosyal değişim ve gelişim, sosyal bütünleşme, insanların güçlendirilmesi ve özgürleşmeleri, sosyal adalet, insan hakları, ortak sorumluluk ve farklılıklara saygı” kavramları çerçevesinde ele almaktır. Aynı zamanda sosyal bilimlerin ve sosyal hizmetin çalışma alanlarına dijital çağda ortaya çıkan yeni ihtiyaçlar ve sorunlar bağlamında dikkat çekmek bu makalenin bir diğer önemli amacıdır.

1. Endüstri 1.0'dan Endüstri 5.0'a: Toplum 1.0'dan Toplum 5.0'a (Süper Akıllı Topluma) Doğru

“Uygarlık bir durum değil, bir hareket; bir liman değil, bir yolculuktur.”

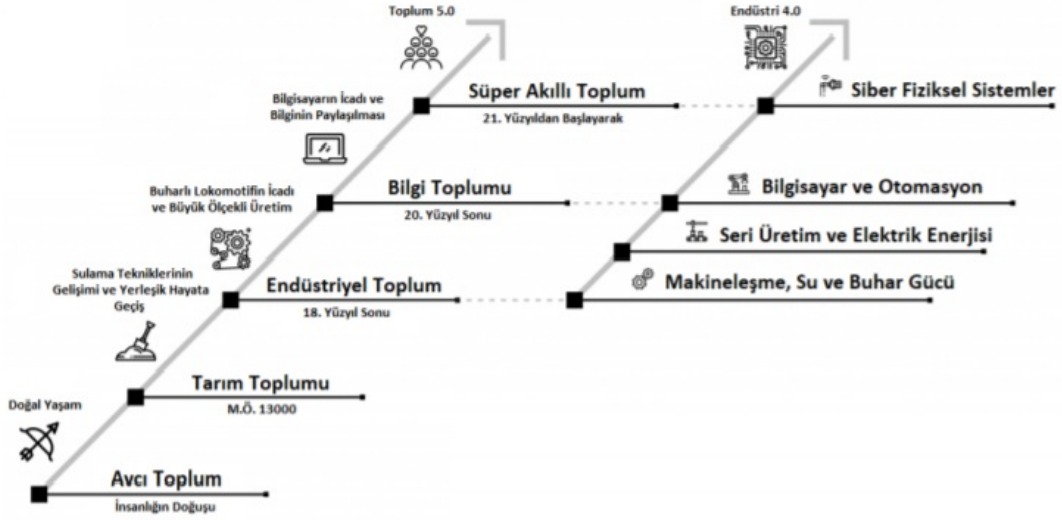
Arnold J. Toynbee

Toplumsal değişim çizgisi bakımından tarihsel-sosyolojik perspektifte, iki bin yıllık yazılı tarih sürecini geride bırakan insanlığın, yaşam biçimini derinden etkileyen ve köklü değişimlere yol açan dört temel toplum düzeni söz konusu olmuştur. İlk olarak; primitif toplulukların çağlar boyunca sürdürdüğü avcı-toplayıcı gelenek ile betimlenen göçebe yaşam, tarım devrimi ile birlikte yerini yerleşik yaşama bırakmıştır. Sonrasında; din-tarım toplum yapısının hüküm sürdüğü yaklaşık 18 asırlık tarihsel periyot, sanayi devrimi ile birlikte kapanarak teknolojinin insan yaşamında daha etkin hale geldiği bir makineleşme sürecini beraberinde getirmiştir. Son olarak; sanayi toplumundan bilgi toplumuna geçişle birlikte –bilgi çağı olarak da adlandırılan mevcut süreçte- toplum yaşamındaki üretim ve tüketim ilişkilerinde en önemli belirteçlerden biri olan teknoloji, sıçramalı bir evrim süreci izleyerek nihayetinde “internet” denen olguyu karşımıza çıkarmıştır. Bu noktada insanlık tarihine yön veren bilimsel ve teknolojik gelişmelere bakıldığında tarım devrimi sonrasında çok aşamalı bir sanayi devrimi karşımıza çıkmaktadır.

Yankın (2019)'a göre buhar makinası ile başlayıp kömür, çelik ve tekstil sektörüyle beraber Birinci Sanayi Devrimi'nden (Endüstri 1.0'dan) bahsedilirken 19. Yüzyılda elektrik enerjisi, petrol ve doğalgaz gibi yakıt kaynaklar ile çalışan motorların geliştirilmesi, devamında otomobil, uçak vb. araçların bulunması, İkinci Sanayi Devrimi'ni (Endüstri 2.0'ı) ortaya çıkarmıştır. 1960lı yıllar itibarıyla bilgisayar teknolojisinin gelişmesi, dijital ve elektronik eşyaların hayatlarımıza girmesi, 1990lı yıllarda ise bilgi teknolojilerinin ortaya çıkması, Üçüncü Sanayi Devrimi'nin (Endüstri 3.0'ın) temellerini oluşturmuştur. Bu sayede bilişim sistemleri ve teknolojileri, üretim sistemlerinin otomasyonunu geliştirmekle kalmamış, aynı zamanda dijitalleşme dalgasının önünü açmıştır. Devamında 2000li yıllarda akıllı fabrika sisteminin oluşmasında büyük rol oynayan nesnelerin interneti, robotik teknolojinin gelişmesi, sürücüsüz arabalar, yapay zekâ, üç boyutlu yazıcılar vb. üretim yapısını değiştiren gelişmeler, Dördüncü Sanayi Devrimi (Endüstri 4.0) olarak nitelendirilen önemli bir çağa adım atılmasını sağlamıştır. Endüstri 4.0 olarak kabul edilen bu süreç, ileri düzey teknolojiler ile birlikte siber ve fiziksel sistemler -yani sensörler- yardımıyla gerçek dünyayı sanal bilgi işlem dünyasına bağlayan sistemlere geçişi kolaylaştırmış ve dijital dönüşüm sürecinin temellerinin oluşmasını sağlamıştır. Beşinci Sanayi Devrimi (Endüstri 5.0) ya da “Süper Akıllı Toplum” olarak bilinen süreç ise günümüzdeki toplum odaklı insansız teknolojileri ortaya çıkarmıştır.

Bilim, endüstri ve teknolojide gerçekleşen bu tarihsel gelişmelerin yansımaları benzer bir kronolojik sıralamayla toplumlara da yansımıştır. Bu noktada doğa ile uyum içinde avcı toplayıcı insan grupları Toplum 1.0'ı (Avcı Toplum'u); tarımsal faaliyetler yapan, organizasyonun arttığı ve uluslaşmanın olduğu insan grupları ise Toplum 2.0'ı (Tarım Toplumu'nu) temsil etmektedir. Sanayi devrimiyle endüstrileşmeyi destekleyen ve seri üretimi mümkün kılan toplum, Toplum 3.0'ı (Sanayi Toplumu'nu); sanal varlıkları, bilgi ağları olarak birleştirerek katma değer artışı sağlayan toplum ise

Toplum 4.0'ı (Bilgi Toplumu'nu) ifade etmektedir. Japonya, bilgi toplumunun bir sonraki aşaması olarak Toplum 5.0 (*süper akıllı toplum*) kavramını ortaya atmıştır. İnsanlık tarihinde beşinci dönemi temsil eden Toplum 5.0, Toplum 4.0 üzerine kurgulanmış, teknolojinin insanlığın yararına kullanıldığı, 'insan merkezli akıllı bir topluma' karşılık gelmektedir (Demirci Celep, 2020; Fukuyama, 2018). Nihayetinde; insanlık tarihine bilimsel, teknolojik ve endüstriyel gelişmeler açısından bakıldığında avcı toplum, tarım toplumu, sanayi toplumu, bilgi toplumu ve akıllı toplum olmak üzere, toplumsal değişimin ve dönüşümün kronolojik olarak yaşandığı çeşitli evreler dikkat çekmektedir. Bilimin, endüstrinin ve teknolojinin gelişmesiyle ivme kazanan bu toplumsal değişim ve dönüşümler, aynı zamanda bilgi çağını, dijital toplumu ve dijital insanı oluşturmaya başlamıştır.

Şekil 1. Toplum 5.0 – Endüstri 4.0 Gelişim İlişkisi

Kaynak: Bilgi Teknolojileri ve İletişim Kurumu. (b.t.). Toplum 5.0. Erişim adresi: <https://www.btk.gov.tr/uploads/pages/arastirma-raporlari/toplum-5-0-arastirma-raporu.pdf>

Bu dijitalleşmenin ve dijital dönüşümün, gündelik yaşamdaki ve toplum içerisindeki yansımalarına bakıldığında ise başta iletişim araçları, alışkanlıklar, üretim-tüketim ilişkileri ve gündelik dildeki kavramlar olmak üzere pek çok alanda önemli bir dönüşümün yaşandığını görmek mümkündür. Öte yandan mikro, mezo ve makro düzeylerde bu denli büyük değişim ve dönüşümlerin yaşandığı bir çağ, aynı zamanda sosyal hizmetin kendini dijital toplumun, dijital insanın ve dijital çağın gereksinimleri ile sorunları doğrultusunda güncellemesini ve yaşanan bu gelişmelere paralel yaklaşımlar geliştirmesini de gerekli kılmıştır.

2. Gündelik Kavramların Farklılaşması ve Dijitalleşmesi

“En iyiyi ararken iyiyi kaybediyoruz.”

Franz Kafka

Makalenin odağını ve önemli anahtar kavramlarından birini oluşturan “dijitalleşme” (*digitalization*) kavramının temellerine bakıldığında, söz konusu kavramın *sayısallaştırma* (*digitization*) sözcüğüne

dayandığı görülmektedir. *Sayısallaştırma*, temelde analog bilgilerin alınması ve sıfırlar ile birlerin kodlanması anlamına gelir. Bilgisayarlar, bilgileri bu yolla depolayabilir, işleyebilir ve iletebilirler. Dolayısıyla *dijitalleşme* hem analog bilgilerin hem de "kâğıt tabanlı" süreçlerin dijital ortama aktarılmasını ifade etmektedir. Bununla birlikte, dijitalleşmenin bir süreç değil, dijitalleştirilen bilgiler olduğunu hatırlatmak gerekmektedir (Bloomberg, 2018). Brennen ve Kreiss (2016), dijitalleşmeyi sosyal hayata, diğer bir deyişle insanların etkileşim biçimlerine dayandırmaktadır. Bu tür etkileşimler, analog teknolojilerden (telefon görüşmeleri, salyangoz posta¹) dijital teknolojilere (sosyal medya, e-posta) doğru hareket ettiğinden hem iş ve eğlence alanları hem de gündelik yaşam içerisindeki bazı aktiviteler dijitalleşir. Sayısallaştırma ve dijitalleşmenin akabindeki bir sonraki kavram ise "dijital dönüşüm" kavramıdır. *Dijital dönüşüm (digital transformation)*, dijitalleşen verilerin yanında bir işletmenin ya da durumun iş akışlarının ve rollerinin de dijitalleşmesidir. Sonuç olarak; bilgilerin sayısallaştırılması, kâğıtlardaki ve diğer ortamlardaki bilgilerin dijital ortama aktarılması yanında rollerin, ilişkilerin, stratejilerin ve süreçlerin dijitalleşmesi ile ortaya çıkan durum, dijital dönüşümdür. Dolayısıyla teknolojik gelişmelerin ve dijitalleşme süreçlerinin ivme kazanması ile sadece teknolojik araçlarda, yeni keşfedilen cihazlarda, sanayide ve çeşitli sektörlerde değişimler yaşanmamış, aynı zamanda bireyler, toplumlar ve kavramlar da bu dijital dönüşüm süreçlerinden psikolojik, sosyal, kültürel ve yapısal açılardan etkilenmişlerdir. Günümüzde ivme kazanan bu değişim ve dönüşüm süreçlerinin bireyler, aileler ve toplumlar üzerindeki çok yönlü etkileri; doğal olarak odağına insanı ve çevresini alan sosyal hizmet disiplini ve mesleğinin bu süreçlerde yer almasını kaçınılmaz kılmıştır. Dahası, sosyal hizmet için kritik öneme sahip olan gereksinim, kaynak, hak ve sorun (zorluk, güçlük) gibi bazı temel kavramlarda yaşanan bu değişim ve dönüşümler, sosyal hizmetin bilgi, beceri ve değer gövdesini güncelleme ve yeniden yorumlama ihtiyacı da doğurmuştur.

Gündelik yaşamdaki bu dijital değişimin ve dönüşümün somut izleri, literatüre son yıllarda giren çok fazla yeni kavram üzerinden de kendini göstermektedir. Bu noktada öne çıkan bazı önemli kavramlarla tanışmanın, hem odağımızdaki konunun özelliklerini ve terminolojisini somutlaştırabilmek adına hem de bilgi ve teknoloji çağında neden yeni bir sosyal hizmet bakışına ihtiyaç duyulduğunu anlamak açısından önemli olduğu düşünülmektedir.

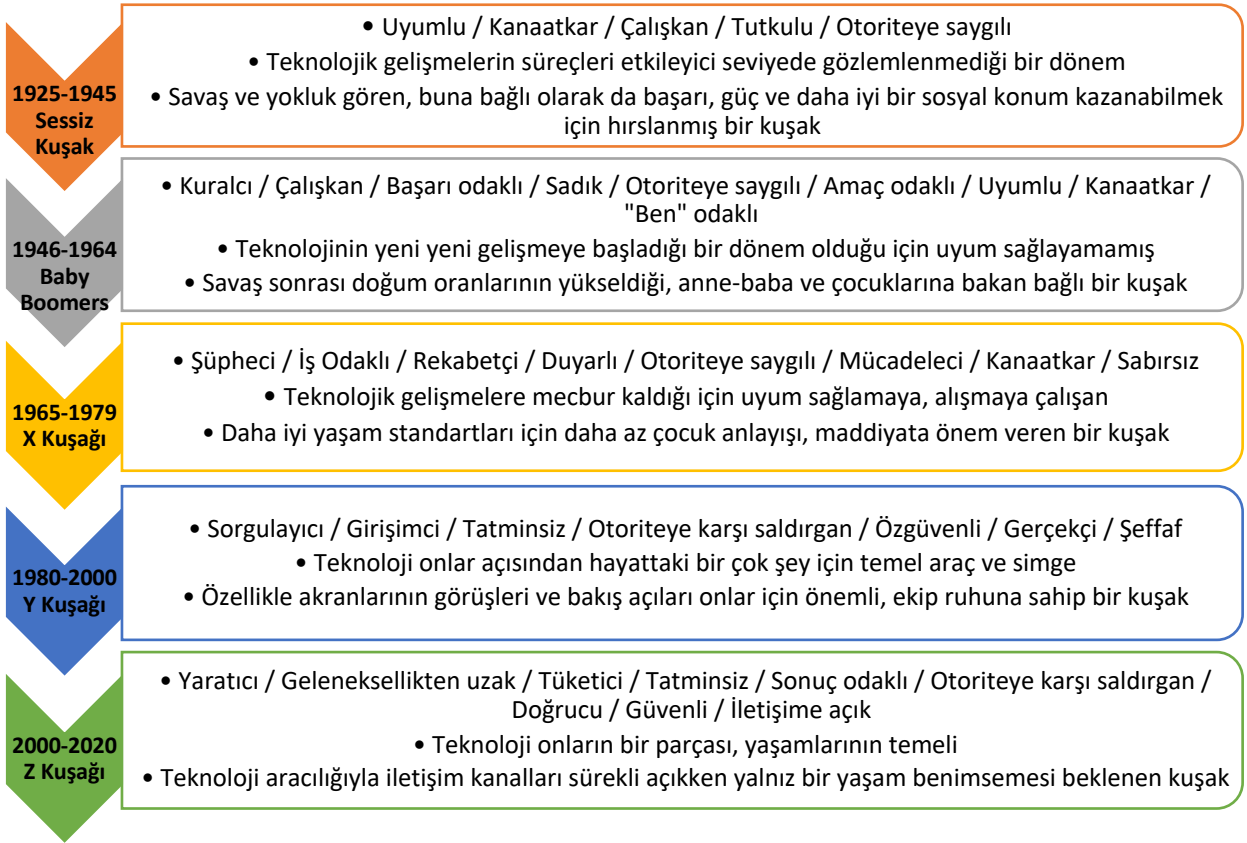
2.1. X, Y, Z/i kuşakları (Gen-eration X, Y, Z/i-Gen), Alfa Nesli (Alpha Generation) ve Diğerleri

Literatür incelendiğinde, küresel bağlamda çeşitli kuşak adlandırmalarının ve sınıflanmalarının bulunduğu görülmektedir. Bu sınıflamaların yaygınlığına bakıldığında ise kuşaklar, bireylerin doğum yılları dikkate alınarak *Sessiz Kuşak* (1927-1945), *Baby Boomer* (1946-1964), *X Kuşağı* (1965-1979), *Y Kuşağı* (1980-2000) ve *Z Kuşağı* (2000 ve sonrası) olarak karşımıza çıkmaktadır². Öte yandan çeşitli kaynaklara göre farklı yıl aralıkları ve adlandırmalar da mevcuttur. Sessiz Kuşak yerine "Gelenekçiler", "Bunalım Bebekleri", "Yetişkinler"; Baby Boomer yerine "Bebek Patlaması"; *X Kuşağı*

¹ Normal posta. Mektubun postaya verilmesi ve karşı taraftan alınması ile gerçekleşen iletişim türüdür.

² Çeşitli kaynaklarda, Y kuşağının 1980-1995 yılları arasını, Z kuşağının ise 1995 yılı ve sonrasını kapsadığı yönünde bilgiler de mevcuttur.

yerine “Bebek Düşüşü (Baby Bust)”; **Y kuşağı** yerine “Milenyum Kuşağı”, “Dijital Kuşak”, “www Kuşağı”, “Neden Kuşağı (Gen Why)”, “Sonrakiler (Nexters)”, “Eko patlaması (Echo Boomers)”, “2000 kuşağı”; **Z kuşağı** yerine “i-Gen/i-nesli” (Taş, Demirdöğmez ve Küçüköğlü, 2017) gibi benzer kullanımlara rastlanılmaktadır. Bununla birlikte 2000 ve sonrasında doğan bireyler Z kuşağı veya i-Gen/i-nesli olarak adlandırıldığı gibi, bu grup içerisinde 2012 yılı sonrasında doğanlara **Alfa nesli** de (Alpha Generation) denilmektedir (Berkup, 2014; Deniz ve Tutgun-Ünal, 2019; Dewanti ve Indrajit, 2018; Ekşili ve Antalyalı, 2017; Taş Demirdöğmez ve Küçüköğlü, 2017; Toruntay, 2011; Tutgun-Ünal ve Deniz, 2019). Ayrıca bu kuşak sınıflandırmalarından hareketle iletişim biçimleri, alışveriş davranışları, tüketim alışkanlıkları, çalışma yaşamı ilişkileri, sosyal medya kullanımları, kişilik özellikleri gibi pek çok konuda farklı araştırmaların yapıldığı ve çarpıcı sonuçların ortaya konulduğu da bilinmektedir.

Şekil 2. Sessiz Kuşak, Baby Boomers, X-Y-Z Kuşaklarına Genel Bir Bakış

Kaynak: GelişecekSEN, (2014). Sessiz Kuşak – Baby Boomers – X – Y – Z Kuşaklarına Genel Bakış. Erişim Adresi: <https://alternatifbankkariyer.com/2014/07/17/sessiz-kusak-baby-boomers-x-y-z-kusaklarina-genel-bakis/>

Kuşak isimlendirmeleri genellikle belli bir harf ile (X, Y, Z gibi) karakterize edilmekte olup *bebek patlaması (baby boomer)* neslinden sonra alfabenin son 3 harfi olan X, Y ve Z nesilleri ile adlandırılmıştır. Ayrıca 2000 yılı ve sonrası (bazı kaynaklara göre ise 1995 ve sonrası) doğumlular için *milenyum nesli* denilmekle birlikte, Jean M. Twenge tarafından “i nesli” (*i-generation*) kavramı

ortaya atılmıştır. Twenge, "Ben Nesli" adlı kitabında bu kuşağa ve özelliklerine değinmiştir. 2017 tarihli i-Nesli kitabında ise bu adı kullanmasının gerekçelerine yer vererek genelde iphone'un "i" harfi ile çağrışım yaptığı düşünölen bu neslin ismine ilişkin olarak bireyselleşmenin (*individualism*) etkilerine de dikkat çekmektedir. Aynı zamanda i-neslinde derin bir güvensizlik yaratan gelir eşitsizliğinden (*income inequality*) ilham aldığını da belirtmektedir (Twenge, 2018:23).

Genel bir adlandırmayla dijital kuşağın, Twenge'in deyiimiyle ise i-neslinin 10 temel eğiliminin bulunduğu ifade edilmektedir (Twenge, 2018:24). Bu eğilimler, *yavaş yavaş büyümek* (çocukluğun ergenlik dönemine taşması); *internet* (telefonla harcanan zaman); *yan yana olmamak* (yüz yüze sosyal etkileşimin azalması); *güvensizlik* (akıl sağlığı sorunlarındaki keskin artış); *inançsızlık* (dindeki gerileme); *yalıtılmışlık* (güvenliğe verilen önem ve katılımcı yurttaşlıktaki düşüş); *gelir güvensizliği* (çalışmaya yönelik yeni tutumlar); *tanımsızlık* (cinsellik, ilişkiler ve çocuk sahibi olma konularında yeni tutumlar); *kapsayıcılık* (onaylama, eşitlik ve ifade özgürlüğü tartışmaları) ve *bağımsızlık* (siyasi görüşler) olarak tanımlanmaktadır. Dijital çağın odağında ve yaygınlaşmasında önemli bir kuşak olarak karşımıza çıkan Z kuşağı, aynı zamanda barındırdığı Alfa neslinin özellikleriyle de teknoloji ve internet temelli yaşamı somut biçimde yansıtmaktadır. Bu noktada 2012 yılı sonrasında doğan çocukların, bebeklik ve çocukluk dönemlerindeki dikkat çeken yaygın teknoloji, akıllı telefon ve sosyal medya kullanımları, alfa kuşağını yansıtan örneklerden sadece birkaçıdır.

Dolayısıyla farklı sınıflamalar çerçevesinde ele alınan X, Y, Z (i), Alfa nesli gibi kuşaklar, taşıdıkları farklı özellikler nedeniyle nasıl ki farklı disiplinlerin ve araştırmaların güncel konuları olarak ele alınmaktaysa, sosyal hizmet mesleği ve disiplini çerçevesinde yürütülecek hizmet sunumları, müdahale planları ve uygulamalar açısından da son derece önemlidir. Kuşaklar arasındaki benzerliklerin ve farklılıkların özellikle ihtiyaç, kaynak ve sorun analizlerinde ve değerlendirme süreçlerinde dikkate alınması elzemdir. Çünkü bilgi çağının yarattığı teknolojik gelişmeler ve bu gelişmelerin hayatlarımıza dahil ettiği teknolojik araçlar sadece dijitalleşme sürecini hızlandırmamış, aynı zamanda insanların ve toplumların (üretim, tüketim, gündelik yaşama ilişkin) alışkanlıklarında, kültürlerinde, gelenek-göreneklerinde, ihtiyaçlarında, sorunlarında ve kaynaklarındaki değişim ve dönüşüm sürecini de beraberinde getirmiştir. Dahası, dijital dönüşümün ivme kazandığı bu çağ, hassasiyetle yönetilmediğinde öncekilerden çok farklı bir neslin, kontrolü zor bir geleceğin ve öngörülemeyen süreçlerin de habercisi niteliğindedir. Bu noktada sosyal hizmetin bireyleri, aileleri ve toplumu koruyucu, önleyici, destekleyici, geliştirici ve sorun çözücü yönleri de öne çıkmaktadır.

2.2. Dijital Toplum (Digital Community) ve Öne Çıkan Kavramlar

Geleneksel, modern ve post-modern dönemlerdeki toplum anlayışından farklı olarak karşımıza çıkan "Dijital Toplum" kavramı, sosyal bilimlerin titizlikle dikkate alması gereken bir hal almaya başlamıştır. X kuşağına oranla Y ve Z (i) kuşağıyla birlikte toplumun daha hızlı biçimde dijitalleştiği; bir başka deyişle, günümüzde Y ve Z kuşağının, dijital toplum kavramının ortaya çıkışını hızlandırdığı dikkat çekmektedir. Alfa kuşağıyla bu ivmenin daha da artacağı ön görölmektedir. Kardaş'a (2018) göre ise

dijital toplumu meydana getiren ögeler; veri, ağ ve içerik üçlemesidir. Bu temel bileşenlerden hareketle, dijital toplumda öne çıkan çok sayıda yeni kavramla karşılaşmak mümkündür. Dijital toplum üzerine analizler ve çalışmalar yapabilmek için öncelikle onu oluşturan bu kavramlarla tanışmak gerekmektedir. Çünkü dijital toplumla tanışma süreci aynı zamanda içerdiği kavramları ve bileşenleri dikkate almayı, dahası onları analiz etmeyi de gerektirmektedir. Bu noktada öne çıkan kavramları aşağıdaki gibi sıralamak mümkündür:

- Dijital Vatandaşlık (*Digital Citizen*)
- Çevrim içi Topluluklar (*Online Community*)
- Büyük Veri (*Big Data*)
- Dijital Ayak izi (*Digital Footprint*)
- Web 2.0
- Yapay Zekâ (*Artificial Intelligence*)
- Artırılmış Gerçeklik (*Augmented Reality*)
- Veri Madenciliği (*Data Mining*)
- Hiper Gerçeklik (*Hyper Reality*)
- Sosyal Onay (*Social Approval*)
- Dikkat Ekonomisi (*Attention Economy*)
- Gözetim Kapitalizmi (*Surveillance Capitalism*)
- Staklama (*Stalking*)
- Transhümanizm (*Transhumanism*)

Bu bölümde vurgulanan ve dijitalleşme sürecinde öne çıkan bazı kavramlar yanında, dijital dönüşümü yansıtan pek çok kavramın daha var olduğunu ve bunlara yenilerinin de ekleneceğini unutmamak gerekmektedir. Öte yandan ortaya çıkan bu kavramların, toplumdaki değişim ve dönüşümün bir yansıması olduğu hatta teknolojik gelişmelerin ve dijitalleşmenin de toplumdaki değişim ve dönüşümden etkilendiği söylenebilir. Nihayetinde bu gelişmelere paralel olarak sosyal hizmetin rollerinin, işlevlerinin ve çalıştığı müracaatçı gruplarının; dijitalleşme süreçleri ve içerdiği kavramlarla birlikte ele alınma ihtiyacı da ortaya çıkmaktadır. Diğer taraftan dijital dönüşümle birlikte hayatlarımıza hızla giren bu yeni kavramların; dijital toplumdaki müracaatçı grupları ve sosyal sorunlar üzerindeki etkilerinin de kritik öneme sahip olduğu düşünülmektedir. Bu nedenle burada yer alan kavramların ve dijitalleşme terminolojisinin dijital toplumla çalışmada son derece önemli olduğu unutulmamalıdır. Benzer biçimde bilgi çağındaki bu yeni ve güncel kavramların, dijital toplumdaki müracaatçı grupları ve sosyal sorunlar ile çalışırken yürütülecek müdahale ve uygulamalar açısından da kritik bir öneme sahip olduğu söylenebilir.

3. Dijitalleşmenin Sosyal Medya, Siber Mekanlar ve Sanal Gerçeklik Üzerinden Gündelik Yaşama ve İlişkilere Yansımaları

“Korkarım ki bir gün teknoloji insan etkileşiminin önüne geçecek ve aptal bir nesil ortaya çıkacak...”

Albert Einstein

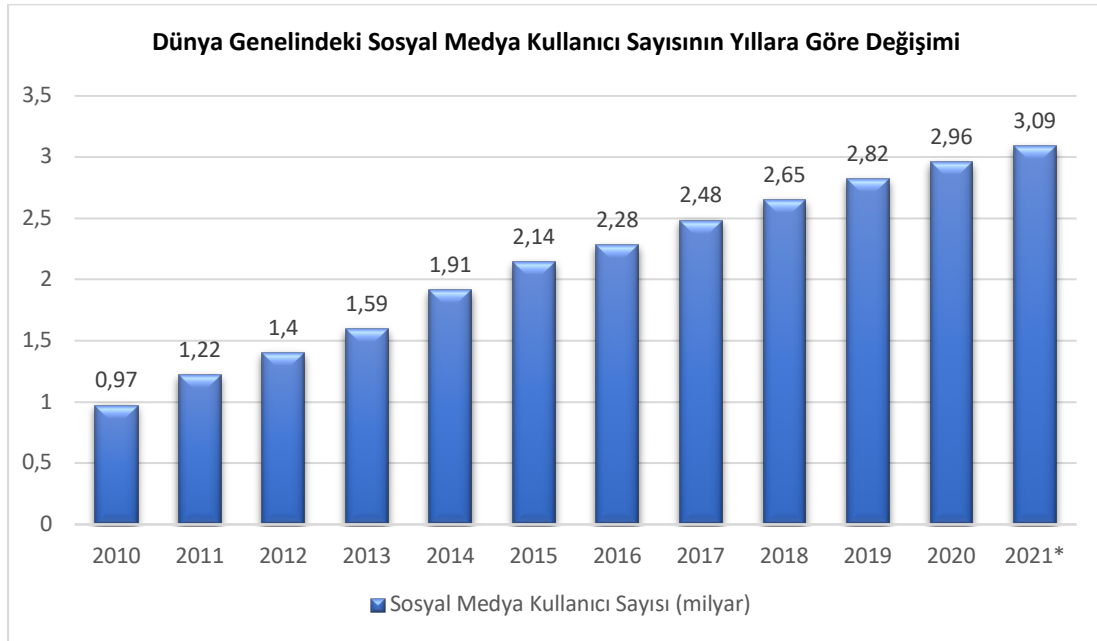
Hızlanan teknolojik gelişmeler ile ivme kazanan dijitalleşme, içinde bulunduğumuz çağı dijital bir çağa, yaşadığımız toplumu ise dijital bir topluma dönüştürmeye devam etmektedir.

Dijitalleşme, internet ve web 2.0 teknolojilerinin yarattığı dijital devrim; tüm toplumsal alan, olgu ve kurumlara sirayet etmiş ve hatta onları tahakküm altına almıştır. Bu süreçler aynı zamanda gerçeklik kavramının yeniden sorgulanmasına da neden olmuştur. Gerçeklik, bir nevi sanal evrene, yani dijital ortama göç etmiş; toplumsal dönüşüm ve değişim hayli yoğun bir hal almıştır. Gerçekliğin sanal evrene ya da dijital ortama göç etmesiyle; ışık hızına paralel biçimlerde şekillenen iletişim biçimi ve internet ortamındaki etkileşimler, küresel ölçüğe yayılmış yeni bir toplum yapısını ortaya çıkarmıştır (Kardaş, 2018). Diğer taraftan, ileri teknolojinin, internetin ve web 2.0 teknolojilerinin gündelik yaşam üzerindeki etkileri, bilgisayar yazılımları ve donanımları üzerinden hızla gerçekleşirken sosyal medyanın ve sanal gerçekliğin bireyler, aileler, gruplar, roller, sorumluluklar, kimlikler, toplumsal alanlar, olgular ve sosyal yapılar gibi önemli toplumsal bileşenler üzerinde yarattığı değişimin ve dönüşümün hızı da kontrol edilemez bir noktaya erişmiştir. Ortaya çıkan bu yeni toplum yapısı, pek çok farklılaşmayı, çözülmeyi ve yeni alışkanlıkları da beraberinde getirmiştir.

“Sosyal medya sektörünün kodamanları, daha iyi bir dünya için çalışan iyi niyetli bilgisayar kurtları ayağına yatmaktan vazgeçip çocuklara bağımlılık yapıcı ürünler satan bisiklet yaka tişört giymiş tütün tacirlerinden başka bir şey olmadıklarını kabul etseler iyi olur artık. Çünkü şu gerçekle artık yüzleşmemiz gerek: Kaç ‘beğeni’ (*like*) aldığınıza bakmak, sigara içmenin yerine geçti...” (Maher, 2017; akt. Newport, 2019, s.26).

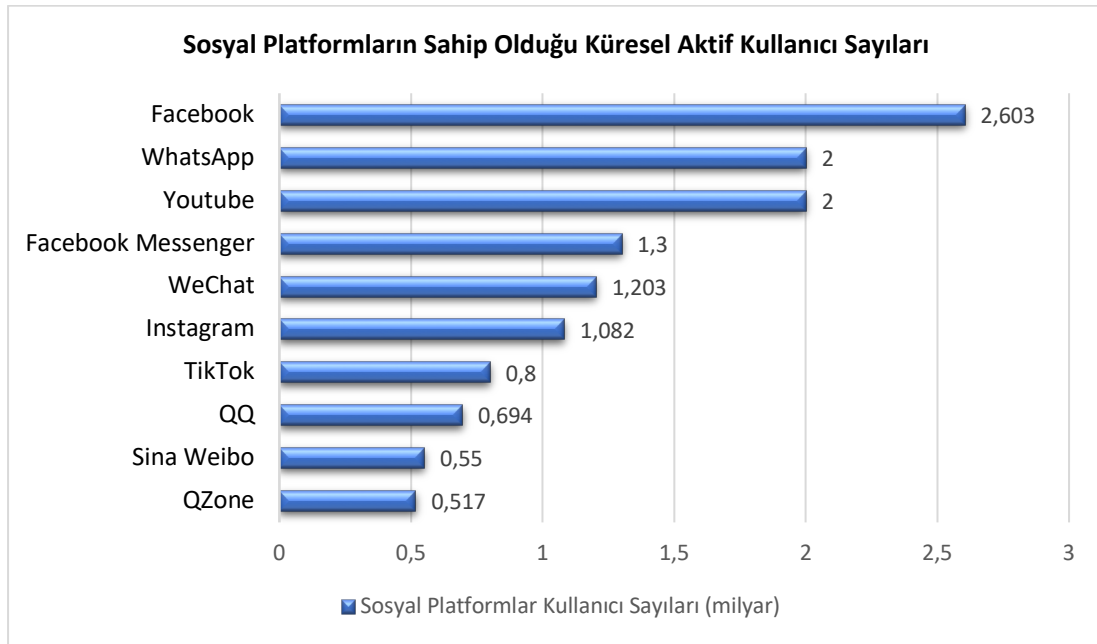
İnternet, dijital aygıtlar ve web 2.0 teknolojileri, günümüzün ve insanlığın temel bileşenleri haline gelmiştir. Baudrillard ve Deleuze kışkacında, sosyal paylaşım ağları ve dijital simülasyonlar; gerçeğin hiper-gerçeğe dönüşümüne ve şeffaf ekrandan arzu ve hazların insanı ele geçirdiği bir ortama dönüşebilmektedir. Baudrillard ve Deleuze kışkacı bağlamında; bireyler hem gözetim toplumu içerisinde bilgisayara ve internete bağımlı makineleşmiş canlılara dönüşebilmekte hem de gözetlenen ile gözetleyen ilişkisi içerisinde gerçeklikten ve yaşamdan uzaklaşarak büyük veriye sürekli olarak bilgilerini (dijital ayak izlerini) bırakmaktadırlar. Bu süreçte sosyolojik düşünmenin sosyal medya aracılığıyla, siber-zaman ve siber-mekân aralıklarında gidip gelmesiyle, dijital olana dair yepyeni bir dilin ve kavramsal bakışın kurulması gerektiği de ortadadır (Kara, 2017). Öte yandan, teknolojik ilerlemelerin toplumda yarattığı sosyal, yapısal ve kültürel dönüşümler, odağı insan ve insana ilişkin neredeyse her şey olan sosyal hizmetin ve sosyal bilimlerin yeni bir bakış açısıyla ele alınmasını ve yorumlanmasını da gerektirmektedir.

Dünyayı saran ağ topluluklarından hareketle, bugün gelinen noktaya baktığımızda, küreselleşen dünyanın çoktan bir “ağ toplumu” haline geldiğini ifade etmek mümkündür. Bu süreci, internetin dün ve bugünü ile bir bütün olarak ele aldığımızda “sosyal medyanın” günümüz ağ toplumunu hem biçimlendiren (sosyal ağlarla birlikte dönüştüren) hem de kuşatan etkisini yadsımak olanaksızdır. Sosyal medyanın temellerinin 1991 yılında ‘dünyayı saran ağ’ olarak bilinen *worldwideweb* (www) ile birlikte atıldığı belirtilmektedir (Kuşay, 2013). 1998’de kurulan ‘*SixDegrees*’ adlı sitenin ise sosyal ağların ilk örneği olduğu bilinmektedir (Boyd, 2007). Yeni bir yüzyıla kapı açan milenyum çağının başlamasıyla birlikte, bugün milyonları aşan kullanıcı sayılarına sahip sosyal medya servisleri hayatımıza girmiştir. Web 2.0’ın kullanıcı hizmetine sunulmasıyla birlikte, tek yönlü bilgi aktarımından, iki taraflı ve eş zamanlı bilgi paylaşımına ulaşılmasını sağlayan sosyal medya, zamanla kişilerin internet üzerinde birbirleriyle yaptığı diyaloglar ve paylaşımların bütünü haline gelmiştir. Bu noktada sosyal medyanın dijitalleşen dünyadaki yerini ve kapsamını görmek ve yükselişini anlamak açısından, Almanya merkezli çevrim içi istatistik portalı Statista’nın paylaştığı; sosyal platformların sahip olduğu küresel aktif kullanıcı sayıları (2020) ile dünya genelindeki sosyal medya kullanıcı sayılarını (2010-2021) içeren veriler dikkat çekmektedir.

Şekil 3. Dünya Genelindeki Sosyal Medya Kullanıcı Sayısının Yıllara Göre Değişimi: 2010-2021 (milyar)

Kaynak: Statista (2021). Social Media Usage Worldview. Erişim Adresi: <https://www.statista.com/study/12393/social-networks-statista-dossier/>

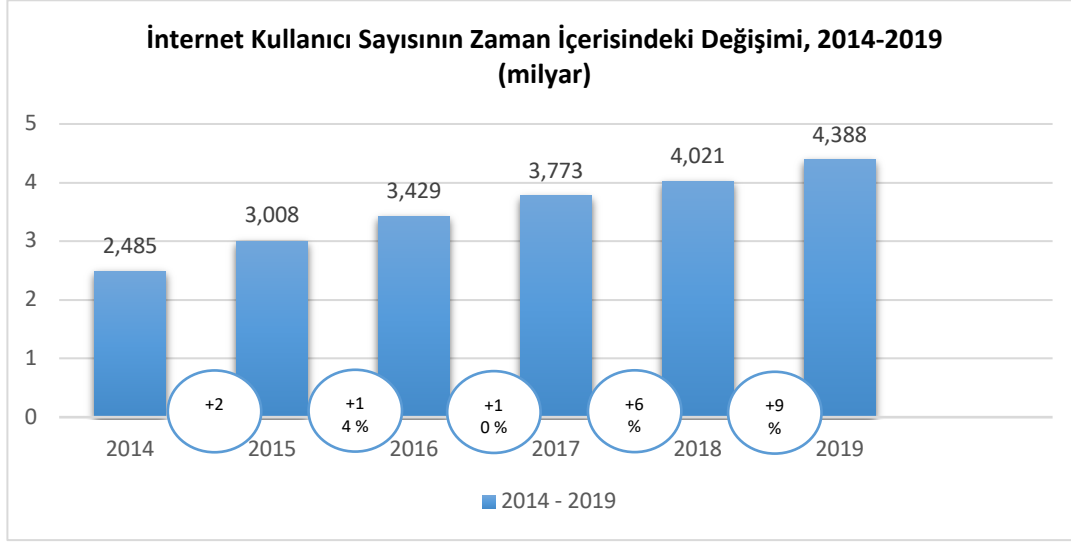
Şekil 4. Sosyal Platformların Sahip Olduğu Küresel Aktif Kullanıcı Sayıları:
2020 Ocak (milyar)

Kaynak: Statista (2020). Most Popular Social Networks Worldwide as of July 2020, Ranked by Number of Active Users. Erişim adresi: <https://www.statista.com/statistics/272014/global-social-networks-ranked-by-number-of-users/>

Şekil 3 ve 4'te görüldüğü üzere; artan kullanıcı sayıları, aynı zamanda gündelik yaşamın ne ölçüde dijitalleştiğini ve sosyal medyanın yaygınlaşma hızını da ortaya koymaktadır. Nihayetinde teknolojinin hızla gelişmesi, insanların yaşamlarında kapsadığı alanın ve onunla geçirilen zamanın artmasını da beraberinde getirmiştir. Bu verilere paralel olarak gündelik yaşamda alışagelmış kavramların ve alışkanlıkların yerini alan algoritmalar, ileri teknoloji, yapay zekâ, robotikleşme, e-ticaret ve sanal yaşam pratikleri; ekonomik, sosyal, psikolojik, kültürel vb. çok boyutlu yönleriyle insanlığın ve gündelik yaşamın değişim ve dönüşüm hızını da artırmıştır.

Gerçekliğin simüle edildiği bu yapay evrende, toplumsal ilişkilerin dijitalleşmesiyle birlikte gündelik yaşam pratikleri ve sosyalleşme süreçleri siber/sanal mekanlar üzerinden gerçekleşmektedir. Birey, gerçek evrende baskı altında tuttuğu ve açığa vurmadığı arzu, haz ve beğenilerini sanal evrende yarattığı 'dijital kimlikle' açığa çıkarabilmektedir. Arzu ve hazların görünürlük kazanması sonucunda kişisel yaşam görünür, bilinir ve izlenir duruma getirilerek mahremiyet ihlalleri de yaşanabilmektedir. Nihayetinde her geçen gün hayatlarımızın ve ilişki kurma biçimlerimizin merkezine biraz daha yerleşen yeni bir dijital evren karşımıza çıkmaktadır (Kardaş, 2018). Dijital ortamların ve sanallaşmanın temelini oluşturan "uluslararası ağ" (*INTERNational NETwork*) ya da bilinen adıyla internet, son elli yılda ortaya çıkan ve gelişen bir teknoloji olarak bugünü ve geleceği belirgin biçimde şekillendirmektedir (Odabaşı ve ark., 2007; akt. Fiş-Erümit ve Keleş, 2018, s. 5). Gazete, radyo, televizyon gibi *geleneksel medya* araçlarının toplumsal konumunu sarsan ve en etkili kitle iletişim

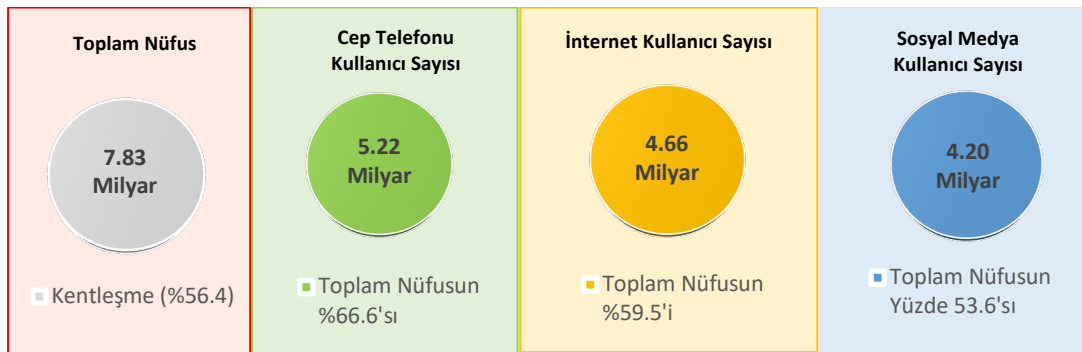
araçlarından biri haline gelen internet, günümüzde bilgisayar devriminin ikinci aşamasının en önemli unsuru olarak karşımıza çıkmaktadır (Kırcova, 2005; akt. Kumcağız, 2019).

Şekil 5. İnternet Kullanıcı Sayısının Zaman İçerisindeki Değişimi, 2014-2019 (milyar)

Kaynak: Hootsuite ve We Are Social. (2019). Internet Users Over Time. Erişim Adresi: <https://datareportal.com/reports/digital-2019-global-digital-overview>

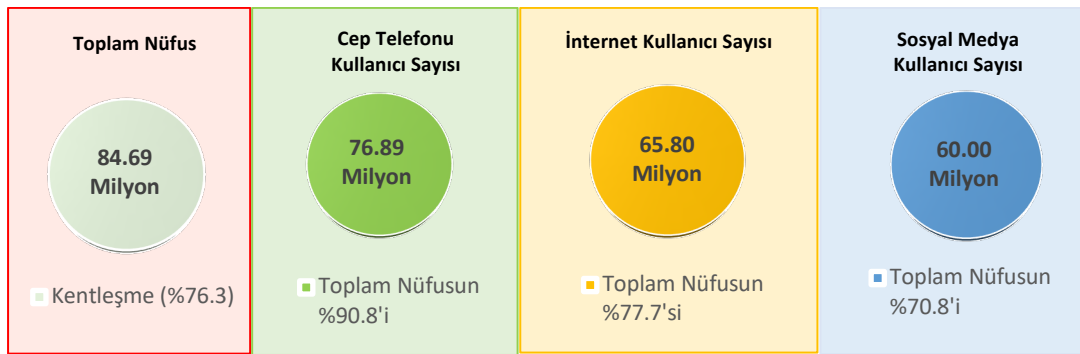
Geçmişten bugüne internet kullanım istatistiklerine bakıldığında; internetin küresel hale geldiği 1997 yılından sonra (Jenkins, 2001; akt. Fiş-Ermit ve Keleş, 2018) internet kullanıcı sayısında büyük bir artış yaşanmış olup 1999 senesi itibariyle tahmini kullanıcı sayısının 248 milyonu bulunduğu ifade edilmektedir (Raphael, 2011). Aradan geçen yaklaşık yirmi yıllık zaman dilimi içerisinde ise internet kullanıcı sayısı yaklaşık on katı aşan bir oranda artış göstermiştir. Nitekim 2017 verileri uyarınca; dünyadaki toplam aktif internet kullanıcı sayısı 3,7 milyara ulaşmış olup bu sayı toplam dünya nüfusunun yarısını (%50'sini) temsil etmekte iken, 2019 yılındaki kullanıcı sayısı 4,3 milyara ulaşmış olup bu sayı dünya nüfusunun yarısından fazlasına (%56) karşılık gelmektedir.

Şekil 6. Küresel Düzeyde Dijital Kullanım İstatistikleri, Ocak 2021

Kaynak: Hootsuite ve We Are Social. (2021). Digital 2021: Global Overview Report. Erişim adresi: <https://wearesocial.com/blog/2021/01/digital-2021-the-latest-insights-into-the-state-of-digital>

Şekil 6'daki 2021 yılı telefon, internet ve sosyal medya kullanım istatistiklerine bakıldığında; 7,83 milyarlık dünya nüfusunun 5,22 milyarı telefon kullanırken 4,66 milyarının internet kullandığı ve 4,2 milyarının ise aktif sosyal medya kullanıcısı olduğu görülmektedir. Bir diğer deyişle, sosyal hizmetin odağında yer alan bireylerin, ailelerin, grupların ve toplumların yarısından fazlası günümüzde çeşitli amaçlarla ve her geçen gün artan kullanıcı sayısı ile dijital ve sanal ortamları kullanmaktadır. Nihayetinde yeni bir mekân türü haline gelen siber-mekânlara, yani dijital ortamlara bireylerle birlikte gereksinimleri ve sosyal sorunları da taşınmaktadır. Ortaya çıkan bu tablo aynı zamanda bizleri, sosyal hizmetin ve sosyal bilimlerin dijital çağdaki ve dijital toplumdaki yerini sorgulamaya davet etmektedir.

Şekil 7. Türkiye'deki Dijital Kullanım İstatistikleri, Ocak 2021

Kaynak: Hootsuite ve We Are Social. (2021). Digital 2021: Turkey. Erişim adresi: <https://datareportal.com/reports/digital-2021-turkey>

Türkiye'deki internet kullanım istatistikleri incelendiğinde, dünyadaki eğilimlere benzer bir süreç gözlenmektedir. 1998 yılında 239 bin olan kullanıcı sayısı, 2005'te 14 milyona ulaşmıştır (Balci ve Gülnar, 2009). TÜİK Hane Halkı Bilişim Teknolojileri Kullanım Araştırması verileri uyarınca; 2017'de toplam nüfusun %66,8'ine karşılık gelen bilgisayar ve internet kullanıcı sayısının 2018'de %72,9'a ulaştığı saptanmıştır. Cinsiyet bazında ise erkeklerde %80,4 olan kullanım oranı, kadınlarda %65,5 olarak ölçülmüştür (Türkiye İstatistik Kurumu, 2018). Ayrıca Şekil 7'den de görüleceği üzere, bu sayının COVID-19 salgını süreciyle birlikte önemli düzeyde artmış olabileceği düşünülmektedir.

İnternet kullanımına ilişkin küresel ve yerel verilerden anlaşıldığı üzere, internetin bu denli yaygın kullanımında; bilgiye hızlı erişim ve paylaşım olanağı, haberleşme, müzik dinleme, film izleme, oyun oynama, sohbet etme gibi birçok amaca hizmet eden işlevlere sahip olmasının rolü büyüktür. Ayrıca internet ve bilgisayar teknolojilerinin gelişmesi; eğitim, sağlık, tıp, ticaret, sanayi, otomotiv, iletişim, habercilik, sinema, medya, kamu hizmetleri, bankacılık, kütüphanecilik, eğlence ve bilgi paylaşımı gibi çeşitli alanlarda çok sayıda olumlu gelişmeye aracılık etmiştir. Dijitalleşme süreciyle birlikte ihtiyaç duyulan teknolojik gelişmeler ivme kazanmıştır. Bu gelişmeler, gündelik yaşamda ve sosyal hayat içerisinde de kendini göstermiştir. Bilgiye erişimin, iletişimin ve yaşam pratiklerinin kolaylaşması, mekânsal sınırların ortadan kalkması, çevrim içi görüşmelerin ve toplantıların

yapılması, dijital eğitim materyalleri ile öğrenme süreçlerinin desteklenmesi, kayıp aile bireylerinin birbirini bulması, organ donörlerinin daha hızlı bulunması vs. olumlu gelişmeler hayatlarımıza girmiştir.

İçerdiği hizmetler, ihtiyaçları karşılama biçimi, kullanıcının amaçları, geçirilen süre vb. faktörler göz önüne alındığında -2000 ve sonrasında doğan Z kuşağının üzerindeki etkileri de dahil olmak üzere sosyal medyanın olumlu olarak aşağıdaki niteliklerinin ön plana çıktığı görülmektedir (Kuşay, 2013; s.88-99):

- Yaratıcılık olgusunu geliştirme
- Farkındalık yaratmayı güdüleme
- Kişisel benliğin oluşturulmasına katkı sağlama
- Bilgi akışını hızlandırma ve etkileşimi sağlama
- Eğitime katkı sağlama ve medya okuryazarlığı
- Sosyalleşme

İnternetin amaca yönelik sağlıklı ve kontrollü kullanımının yanında, sağlıksız ve amaç dışı kullanımı da söz konusu olabilmektedir. Yaşam içerisinde doğru, kontrollü ve yerinde kullanıldığında önemli fırsatlar ve faydalar sağlayan internet ve bilgisayar teknolojileri; yanlış ve kontrolsüz kullanıldığında ise ciddi düzeyde olumsuzluklara neden olabilmektedir. Problemler sosyal medya kullanımı bu olumsuzluklara önemli bir örnek teşkil etmekteyken, kontrol altına alınamadığında ve/veya önlenemediğinde, daha ileri düzeyde “sosyal medya bağımlılığının” ya da “teknoloji bağımlılığının” sebebi haline de gelebilmektedir. Sosyal medyanın problemler/patolojik/bağımlı kullanımında en büyük risk grubunu teşkil eden ergenler (Pantic, 2014) ile 16-24 yaş grubunu temsil eden gençler (Enrique, 2010) başta olmak üzere, maruz kalınabilecek olumsuz sonuçlar ise şu şekilde sıralanmaktadır (Kuşay, 2013; s.100-117):

- Çatışmalara açık kamusal alan sorunu
- Etik sorunlar, gizlilik ve mahremiyetin ihlali ile güvenlik endişesi
- Şiddet, kimlik hırsızlığı, çevrim içi taciz, çocuk istismarı, pornografi, siber zorbalık, nefret/ırkçılık faaliyetleri vb.
- Sanal dolandırıcılık,
- Yalnızlaştırma/asosyalleştirme
- Sosyal medya bağımlılığı
- Kontrolsüz zaman tüketimi

Görüldüğü üzere internet kullanımının, yaşamlarımıza sunduğu fırsatlar yanında önemli risk faktörlerini barındırdığı dikkat çekmektedir. Sosyal medyanın ne kadar sosyal olabildiği ve dijital platformlardaki bilgi akışındaki gücün kimlerin elinde olduğu, kimler tarafından kontrol edildiği (Gezgin ve İralı, 2017) yönünde tartışmalar da bulunmaktadır. Ayrıca günlük hayatın özellikle COVID-19 salgını sırasında internet etrafında yeniden yapılanması, belli başlı dijital şirketlerin güçlerini perçinlemekle kalmamış, onları artan bir şekilde merkezde konumlamaya devam etmiştir (Murdock, 2020; s. 855). Dijital çağdaki ve dijital toplumdaki bu süreçlerin neoliberal ve küresel politikalarla eş güdümlü biçimlerde ilerlemesi ise sosyal hizmetin, siber-mekânlardaki -başta müracaatçı grupları olmak üzere- tüm bireyleri, insan hakları ve sosyal adalet perspektifiyle koruma ve savunma sorumluluğunu da ortaya koymaktadır.

Öte yandan yeni teknolojilerin, 'davranışsal bağımlılık' yaratmaya sebebiyet veren birtakım spesifik özellikleri de mevcuttur. Bunlar, psikolojik argüman olarak "aralıklı olumlu pekiştirici" ve "toplumsal onay dürtüsü" şeklinde karşımıza çıkmaktadır. Newport'un (2019) vurgulandığı üzere, insan zihni bu iki etkiye oldukça duyarlı ve açıktır. Bu noktada, 'dikkat ekonomisi' aracılığıyla bir nevi insanın zayıf olan yanları manipüle edilmektedir. Bireyleri sürekli telefonlarına ve bilgisayarlarına bakmaya iten uygulamalar ile web sitelerinin çoğu, bu iki etkiyi (ikna psikoloji tekniklerinden de yararlanarak) insanlara karşı birer kanca olarak kullanabilmektedir. Dahası, kişinin kaç beğeni (*like*) aldığına, bu beğenileri kimlerin yaptığına, takipçisinin artıp artmadığına, paylaşımına yorum yapıp yapılmadığına, kanalındaki izlenme sayısına vs. bakma isteği duyması, aralıklı olumlu pekiştirici ve toplumsal onay dürtüsünün yansımaları olarak ortaya çıkmaktadır. Bu süreç bir taraftan bağımlılık davranışlarını ve sosyal medyanın uyuşturucu etkisini pekiştirirken öte yandan bireylerin kişisel verilerinin sanal ortamlara aktarılmasına ve dijital ortamlardaki kontrollerini yitirmelerine neden olabilmektedir. Bu noktada literatürde, 'sağlıklı internet kullanımı ve problemlili internet kullanımı' kavramlarının yer aldığı görülmektedir. Buna göre sağlıklı internet kullanımı; "*bireyin bilişsel ve davranışsal olarak herhangi bir sıkıntı hissetmeksizin uygun olan vakitlerinde hedefe yönelik internet kullanma davranışı*" biçiminde tanımlanmaktadır (Davis, 2001; Kumcağız, 2019). Problemlili internet kullanımı ise; "*bireyin internet kullanımının duygusal ve davranışsal sorunlara sebep olacak kadar aşırıya kaçması*" şeklinde ifade edilmektedir (Davis, Flett ve Besser, 2002). Genel olarak problemlili internet kullanımı; "*internetin, bireyin hayatında psikolojik, sosyal, okul ve/veya iş zorlukları yaratacak biçimde kullanılması*" şeklinde tanımlanabilmektedir (Caplan, 2002).

Ayrıca problemlili internet kullanımı sonucunda çok sayıda e-hastalık ve çeşitli riskler ortaya çıkabilmektedir. Bunlardan öne çıkanları aşağıdaki gibi sıralamak mümkündür (Savcı, 2019):

- Sosyal Medya İntiharları (Siber İntiharlar),
- Fare – Klavye Hastalığı,
- Hayali Aranma/Hayali Titreme/Hayali Bildirim Alma Sendromu,
- RSI yani Tekrarlanan Zorlama Yaralanması,

- Gelişmeleri Kaçırma Korkusu (FoMo: geri kalmışlık hissinin oluşturduğu anksiyete),
- Siberkondriya/Siberkondri (bireyin bedensel duyularını yanlış yorumlaması sonucunda ortaya çıkan sağlık anksiyetesi),
- Sharenting/Aşırı Sharenting (sosyal medyayı düzenli kullanan ebeveynlerin çocuklarıyla ilgili çok fazla ayrıntılı bilgiyi çevrim içi ortamlarda paylaşması),
- Photolurking (internette saatlerce başkalarının fotoğraflarına bakmak ve bu sırada zamanın nasıl geçtiğini anlamamak),
- Cheesepodding (internet başında geçirilen süre boyunca dinlenemeyecek kadar çok müzik indirme, arşiv yapma takıntısı),
- Sosyal medya kıskançlığı, dijital şiddet, siber zorbalık
- Genç youtuber'lık, tiktoker'lık sorunsalı,
- Teknoloji, internet ve dijital oyun bağımlılığı,
- Sosyotelizm/phubbing (sosyal bir ortamda temas halinde olduğu kişilerle doğrudan konuşmak yerine telefonuna yoğunlaşma ve buna bağlı tıkanmalar),
- Dismorpha/Dismorfik rahatsızlık (görünüşte bir veya daha fazla algılanan kusur hakkında düşünmeyi bırakamama, bir zihinsel sağlık bozukluğu)

Dijitalleşmenin ve internet kullanımının burada bahsi geçen etkilerini, çocuklar ve gençler üzerinde yoğun olarak gözlemlemek mümkündür. Bu bağlamda siber-mekanların ve internet kullanımının çocuk ve gençler üzerindeki etkilerinin, yarattığı avantajlar ve dezavantajlar ile birlikte bütüncül bir bakışla ele alınması gerekmektedir. O'Keeffe ve Clarke-Pearson (2011) tarafından vurgulandığı üzere; sosyal medya kullanımı çocuk ve ergenler açısından 'sosyalleşme ve iletişim, gelişmiş öğrenme fırsatları, sağlık bilgilerine erişim' gibi fırsatlar sunmaktayken öte yandan 'sanal zorbalık ve çevrim içi taciz, Facebook depresyonu, cinsel içerikli mesajlaşma (*sexting*), uygunsuz içeriğe maruz kalma' gibi riskleri de beraberinde getirebilmektedir. Bu nedenle olumlu özelliklerinden hareketle çocuklara ve gençlere çeşitli fırsatlar sunan siber mekanların ve internet kullanımının, olası riskler karşısında işlevsel koruyucu ve önleyici süreçleri de içermesi gerekmektedir.

Makalenin buraya kadarki kısmında; tarihsel perspektifte toplum 1.0'dan toplum 5.0'a geçiş süreciyle birlikte, dijitalleşen dünyaya paralel olarak dönüşen dijital toplum yapısının öne çıkardığı kavramların ana hatları üzerinde durulmuş olup dijitalleşmenin gündelik yaşama ve ilişkilere yansımaları ile bunların meydana getirdiği sonuçlar, küresel ve yerel verilerden/istatistiklerden hareketle ele alınmıştır. Makalenin devamında yer verilen konular ise dijital topluma duyarlı güncel bir sosyal hizmet paradigması temelinde ilerlemektedir.

4. Dijital Gereksinimler ve Sorunlar Karşısında e-Sosyal Hizmet Gereksinimi: Bilgi, Beceri ve Değer Temellerinin Güncellenme İhtiyacı

“Dijital çağda mahremiyet öncelik olmalı. Gizli, kapsamlı gözetim altında olmayı bir tek ben mi dehşet verici buluyorum?”

Al Gore

Makalenin buraya kadarki kısmında dijitalleşme, dijital dönüşüm ve dijitalleşen dünyanın ortaya çıkardığı birtakım etkilerden söz edilmiştir. Bu dijital dönüşüm süreci ve gündelik yaşamda ortaya çıkan etkiler, kuşkusuz toplumu oluşturan sistemleri ve bireylerin yaşamlarını derinden etkilemektedir. Dijitalleşme ile birlikte karşımıza çıkan yeni gerçekliği (hiper gerçeklik) yalnızca z kuşağı/i-nesli ya da alfa kuşağı üzerinden okumak elbette eksik olacaktır. Gündelik yaşamın bu denli farklılaşması hem mikro ve mezzo hem de makro düzeylerde sosyal bilimlerin ve sosyal hizmetin yeni mücadele alanları ile karşı karşıya kalmasını kaçınılmaz kılmaktadır. Bu durum ise dijitalleşen gereksinimler ve ortaya çıkan yeni sorunlar karşısında “e-sosyal hizmet”i (Sosyal Hizmet 2.0’ı)”, bir başka ifadeyle sosyal hizmetin dijitalleşme süreçlerinde etkin biçimlerde yer almasını zorunlu kılmaktadır.

Dijitalleşmeye özgü bir önad/adlaşmış sıfat olarak “e” kavramı, bilindiği üzere ‘elektronik’ olanı çağrıştırmaktadır (e-posta, e-okul, e-devlet, e-nabız vb). Benzer biçimde e-sosyal hizmet kavramıyla birlikte sosyal hizmet mesleği ve disiplini açısından elektronikleşme/dijitalleşme/sanallaşma ve robotikleşme olgularının boyutlarının sorgulanması amaçlanmaktadır. Literatür incelendiğinde, bazı kaynaklarda ve ülke örneklerinde “e-sosyal hizmet” (*e-social work*) ve “çevrim içi sosyal hizmet” (*online social work*) kavramlarının kullanıldığı görülmektedir. Peláez ve Marcuello-Servós (2018) tarafından sosyal müdahaleyi bir bütün olarak etkileyen yeni bir hudut olarak e-sosyal hizmet (*e-social work*) kavramına yer verilme ve bunun yeni bir uzmanlık alanı olduğu öne sürülmektedir. Bir başka çalışmada, Mattison (2012) tarafından dijital çağda sosyal hizmet uygulamaları bağlamında, doğrudan bir uygulama metodolojisi olarak terapötik e-posta kavramına değinilmektedir. Terapötik e-posta iletişimini klinik sosyal hizmet uygulamasına dahil etmenin risklerini ve faydalarını ele alan çalışmada, çevrim içi klinik hizmetlere ilişkin tüketici talebinin profesyonel yanıtlardan daha hızlı artmakta olduğu öne sürülmektedir. Giffords (2015) ise çalışmasında internet ve sosyal hizmet ilişkisini ele alarak internetin bireylerin sosyal ilişkiler kurma, bilgiyi elde etme ve kullanma araçlarını nasıl değiştirdiği üzerinde durmuş ve uygulayıcıların bu yeni ortamı anlamalarının ve çevrim içi topluluklara katılmanın önemini vurgulamaya çalışmıştır. Di Rosa ve arkadaşları (2018), çalışmalarında İtalya’daki çevrim içi sosyal hizmet deneyimlerinin aktarılmasını ve uygulamaların tanınmasını amaçlamışlardır. Aguilar-Idañez, Caparrós-Civera, ve Anaut-Bravo (2020), e-sosyal hizmetin en az araştırılan boyutlarından biri olduğunu öne sürdükleri sosyal hizmet bloglarının İspanya, Portekiz, Fransa ve İtalya’daki deneysel bir analizini ortaya koymuşlardır. Eito Mateo, Gómez Poyato ve Marcuello Servós (2018) ise İspanya özelinde bir vaka çalışmasını göz önünde bulundurarak e-sosyal hizmet üzerine teorik bir yansıma sunmaktadırlar. Ayrıca yeni teknolojilerin

sosyal hizmeti etkilediği, dijital toplumda ortaya çıkan güncel sorunlar ve ihtiyaçlardan hareketle, sosyal hizmetteki araştırmacıların ve uygulayıcıların bu yeni eğilimleri ele alma sorumluluğu reddedilemez bir gerçektir. Bu sorumluluk, günümüz dijital çağında ortaya çıkan yeni etik konulara ve sosyal hizmet uzmanlarının dijital çağın gereksinimlerine uygun biçimlerde eğitim alması için de önem arz etmektedir (López Peláez, Pérez García ve Aguilar-Tablada Massó, 2018).

“E-sosyal hizmet” kavramı, hiç kuşkusuz sosyal hizmetin dijital dönüşümünde buzdağının yalnızca görünen kısmıdır. Bir sosyal hizmet uygulayıcısının, öğrencilik yıllarından başlayarak dijital toplumu, toplumsal dönüşümü ve yeni nesli anlayabilmesi bu bağlamda elzemdir. Sosyal hizmetin dijital entegrasyonu, yalnızca mesleki uygulama düzeyiyle sınırlı bir konu olmayıp sosyal hizmet eğitiminde dijitalleşmenin de konuşulabilmesi, tartışılabilmesi ve yeni metodolojilerin hayata geçirilebilmesi gerekir. Özellikle sosyal hizmetin saç ayakları olarak ifade edilen bilgi, beceri ve değer kavramlarının dijitalleşme süreciyle ve dijital toplumun tüm bileşenleriyle birlikte yeniden düşünülmesi gerekmektedir. Bu noktada sosyal hizmet eğitim müfredatında bilgi teknolojilerine yer vermek ve müfredatı dijital dönüşümü dikkate alarak geliştirmek, teorik temel açısından atılacak öncelikli adımlardan biridir. Uygulama boyutunda ise yenilikçi, inovatif ve yaratıcı bakış açılarına ihtiyaç olduğu aşikardır. COVID-19 salgını gibi afet durumlarında öğrencilerin uygulama kuruluşlarına devamının kesintiye uğraması, bilgi teknolojilerinden daha fazla yararlanılmasının önemini ortaya koyan örneklerden sadece biridir. Bu noktada geliştirilecek bir simülasyon programı aracılığıyla öğrencilerin dijital araçlar yardımıyla (tablet, telefon, bilgisayar vb.) uygulama adımlarını deneyimlemeleri kolaylaştırılabilir. Bu süreç merkezileşebilir ve çok sayıda okulun katılımıyla uzaktan yönetilen bir evreye de dönüşebilir. Örneğin psikoloji alanında fobilere karşı artırılmış/sanal gerçeklik uygulamalarının kullanılmasına benzer biçimde sosyal hizmet uygulamalarında da vaka bazlı artırılmış gerçeklik (*augmented reality*) teknolojilerinden yararlanılabilir. Ayrıca, elektronik sosyal hizmet uygulamaları dahil olmak üzere dijital sosyal hizmet bağlamında, mikro-mezzo-makro boyutlarda yeni mücadele alanlarını keşfetmek ve bunlara karşı hazırlıklı olmak üzere, üniversitelerin yeni nesil eğitim-öğretim programlarına yer vermeleri mümkün hale getirilebilir. Konu bağlamında, ABD’de Indiana Üniversitesi Sosyal Hizmet Okulu tarafından -özellikle COVID-19 salgını sürecinde müracaatçıların gereksinimleri göz önünde bulundurularak- “e-Sosyal Hizmet Uygulaması Mezun Belgesi”³ almak üzere bir sertifika programının oluşturulduğunu da belirtmek gerekmektedir.

4.1. Sosyal Hizmet Dijitalleşmenin Neresinde?

20. yüzyıl ile birlikte başlayan bilgi çağı ve 21. yüzyılda ivmelenen Toplum 5.0 olgusu, fen bilimlerinde olduğu kadar sosyal bilimlerde de paradigma dönüşümünü zorunlu kılmıştır. Hukuk, felsefe, psikoloji, sosyoloji, sosyal hizmet gibi insani hizmet odaklı meslekler, geleneksel yöntemleri radikal bir biçimde terk etmese de dijital çağın gereksinimlerine ve sorunlarına cevap verebilme sorumluluğu taşımaktadır. İnsanları ve toplumu tüm bileşenleriyle bütüncül biçimde ele alan eklektik ve disiplinler

³ Ayrıntılı bilgiye <https://mswdirect.iu.edu/esocial/> adresi üzerinden erişim sağlanabilmektedir.

arası bir yapıya sahip olan sosyal hizmet disiplini ve mesleği için bu durum daha kritik bir öneme sahiptir. Diğer taraftan, bilginin gücü ve gelişimi temsil ettiği günümüz dünyasında bilgi teknolojilerinden yararlanmayan disiplinlerin ve mesleklerin çağın gerisinde kalması, dahası yok olması riski yadsınamayacak bir konu haline gelmiştir. Sosyal hizmetin dijitalleşmenin neresinde konumlandığı sorusu ise bu bağlamda sorulması ve yanıt aranması gereken önemli bir soru olarak karşımıza çıkmaktadır.

Sosyal hizmet tarihi, mesleğin gelişim çizgisinin dünyadaki gelişmelerle paralellik gösterdiğini yansıtmaktadır. Ancak sosyal hizmetin dijitalleşmenin neresinde olduğu konusu görelilik arz etmekte ve ülkelere göre farklılık göstermektedir. Türkiye'nin de içerisinde yer aldığı gelişmekte olan çoğu ülkede hem teknolojinin toplum yaşamındaki etkileri hem de sosyal bilimlere sirayeti henüz yeni sayılabilecek bir olgudur. Dolayısıyla batıda "e-sosyal hizmet, tele terapi, dijital müracaatçı, dijital ebeveynlik" gibi kavramlar tartışılmakta ve hayata geçmeye başlamaktayken diğer ülkeler gelişmeleri geriden takip etmektedir. Sosyal hizmetin dijital entegrasyonu noktasında, tıpkı mesleğin kurumsallaşmasında olduğu gibi dijitalleşmesinde de gelişmiş batılı ülkelerin lokomotif görevi üstlendiğini söylemek yanlış olmayacaktır. Ancak küresel tanıtımda da yer aldığı üzere bu süreçlerde yerel bilginin ve bölgesel özelliklerin dikkate alınması (kültürel entegrasyon) önem arz etmektedir.

Sosyal hizmetin dijitalleşmenin neresinde olduğuna yanıt ararken başvurulabilecek bir diğer konu, bilgi toplumu ile senkronizasyon meselesidir. Burada bilgi toplumu ile anlatılmak istenen, tek başına bilginin kullanımı olmamalıdır. Bilgi toplumu olmanın gerekliliklerinin başında (bilgi teknolojilerinin toplumun ihtiyaçlarına cevap verecek düzeylerde kullanılmasından öte) bu teknolojilerin üretilmesi ve pazarlanması gelmektedir. Nitekim Google, Facebook, Amazon, Alibaba gibi şirketler bugün sahip oldukları cirolar ve katma değerler sayesinde hem devasa ekonomiler yaratmakta hem de yeni yatırımlar yapabilmektedir. Dolayısıyla sosyal hizmetin bilgi toplumuna entegrasyonundan söz edebilmek için genelde küresel, özelde ise bölgesel kalkınma ve gelişmişlik düzeylerinden söz etmek gerekmektedir. Burada bahsi geçen gelişmeden kasıt ise hem iktisadi ve insani kalkınma hem de gelişmişlik ölçütleridir.

Sosyal hizmetin dijital dönüşüme entegrasyonu sorunsalında ele alınabilecek bir diğer husus ise mesleğin kendi dijital gereksinimlerini ve sorunlarını tanımlamasıyla ilişkilidir. Nasıl ki Toplum 5.0 yeni yaşayışları ve yeni alışkanlıkları beraberinde getiriyorsa, Sosyal Hizmet 2.0'ın da kendi dijital dönüşümünün iyi tanımlanmış olması gerekmektedir. Örneğin; COVID-19 salgınında görüldüğü üzere, sosyal hizmet uzmanı ile müracaatçının yüz yüze gelmesinin sağlık açısından risk yaratacağı durumlarda izlenecek yol ve stratejiler neler olacaktır? Çevrim içi müdahale yöntemleri neler olmalı ve hangi durumlarda kullanılmalıdır? E-sosyal hizmet, terapötik e-posta, tele terapi, dijital müracaatçı sistemi, dijital müdahale ve dijital süpervizyon gibi konularda etik ilke ve sorumluluklar nasıl belirlenecektir? Bu ve benzeri sorular, sosyal hizmette dijital dönüşümün sınırlarını çizmek ve belirsizlikleri tanımlamak ya da ortadan kaldırmak adına cevaplanması gereken önemli sorulardır.

Öte yandan sosyal hizmetin müracaatçı grubunun büyük kesiminin internet ortamında ve sosyal medyada yer alması da e-sosyal hizmet gereksinimini önemli hale getirmektedir.

Ayrıca elektronik sosyal hizmet uygulamaları, Sosyal Hizmet Kurulları Derneği (ASWB) Teknoloji ve Sosyal Hizmet Uygulaması için Model Düzenleyici Standartlar tarafından “bilgisayarların (internet, sosyal medya, çevrim içi sohbet, metin ve e-posta dahil) ve diğer elektronik araçların (akıllı telefonlar, sabit telefonlar ve video teknolojisi gibi) kullanımı” olarak tanımlanmaktadır. Elektronik sosyal hizmet uygulamalarının amaçları ise şu şekilde ifade edilmektedir (ASWB, 2015):

- (a) halka bilgi sağlamak,
- (b) müracaatçılara sosyal hizmetler sunmak,
- (c) müracaatçılarla iletişim kurmak,
- (d) gizli bilgileri ve vaka kayıtlarını yönetmek,
- (e) müracaatçılar hakkındaki bilgileri depolamak ve bunlara erişmek,
- (f) profesyonel hizmetler için ödeme ayarlamaktır.

ASWB tarafından ifade edildiği üzere, elektronik sosyal hizmet uygulamalarının; bilgisayarlar ve diğer elektronik araçlar yardımıyla bilgiye erişim, depolama, bilgi yönetimi ile müracaatçı sistemine bilgi aktarımı ve sosyal hizmetlerin sunumu gibi farklı amaçlara hizmet ettiği görülmektedir. Bu noktada bilişim teknolojileri sayesinde hizmet ve sorun alanlarındaki gelişmelerin güncel verilerle izlenerek desteklenmesi, insani ve maddi kaynakların doğru, zamanında ve tasarruflu kullanılabilmesi gibi birçok noktada insani hizmetlerin etkililiğinin ve verimliliğinin artırılmasının mümkün olduğu da ifade edilmektedir (Tuncay, 2005). Ayrıca özellikle bilgisayar destekli uygulamaların profesyoneller (meslek elemanları), hizmet alanlar (hizmet kullanıcıları/müracaatçılar) ve kurumlar açısından destekleyici avantajları olduğu gibi dezavantajlarının olduğuna dikkat çekilmektedir (Tuncay, 2020). Dahası, teknolojinin yoğun olarak kullanıldığı bir ortamda, teknolojik aygıtların profesyoneller ile hizmet alanlar arasına çekilmiş bir set işlevi görebildiği belirtilmektedir. Bu nedenle bireyin psiko-sosyal ve ekonomik refahını geliştirmeyi temel amaç edinmiş ve insani etkileşimleri merkezine alan sosyal hizmet mesleğinin profesyonel kimliğini teknolojik aygıtlar ile ikame etmenin söz konusu olamayacağı ifade edilirken bilişim teknolojilerinin sunduğu olanakların sosyal hizmet için bir amaç değil ancak etkili bir araç olabileceği vurgusuna da değinilmektedir (Tuncay, 2010).

4.2. Dijital Ortamlara Entegrasyon ve Dijital Toplum İçin Başvurulabilecek Kaynaklar

Bilindiği üzere sosyal hizmet eğitim müfredatı; sosyal hizmetin evrensel amaçlarına, temellerine ve felsefesine yönelik bir içerikle tasarlanırken öğrencilerin (sosyal hizmet uzmanı adaylarının); müracaatçı gruplar, çalışma alanları ve güncel sorunlar hususunda yetkin ve yeterli biçimde yetişmeleri de amaçlanır. Bunun için ise sosyal hizmetin bilgi, beceri ve değer temeli dediğimiz sağ

ayaklarından faydalanılır. Çünkü dezavantajlı, incinebilir ve marjinalize olmuş gruplar başta olmak üzere toplumu oluşturan tüm bireyler ile hassas konularda doğrudan çalışma sorumluluğu bulunan meslek elemanlarının, profesyonel ve nitelikli biçimlerde yetiş(tiril)mesi gerekmektedir (Kırlıoğlu ve Gencer, 2020). Sosyal hizmetin çalışma alanının evrenselliği, dinamikliği, zenginliği ve müracaatçı gruplarının çeşitliliği aynı zamanda eğitim-öğretim süreçlerinin 21. Yüzyıl becerilerine, dijital çağın gereksinimlerine ve güncel sosyal sorunlara duyarlı biçimde tasarlanmasını da gerektirmektedir. Diğer taraftan günümüz bilgi ve teknoloji çağında sosyal hizmetten beklentiler bu yöndeysen uygulamada durumun pek de öyle olmadığı dikkat çekmektedir.

Sosyal hizmet eğitimcileri ve uygulayıcıları bilgi teknolojisini benimsemekte yavaş davranmışlardır. Teknoloji temelli yaklaşımların müfredata dahil edilmemesi, sosyal hizmet öğrencilerini ve uzmanlarını, giderek siber-aktif hale gelen bir dünyada modası geçmiş bilgi ve becerilerle uygulama yapma riskiyle karşı karşıya bırakmaktadır (Dunlop ve Fawcett, 2008). Nihayetinde yirmi birinci yüzyılda dijital toplumdaki yeni gereksinimler ve dijitalleşen sorunlar ile birlikte sosyal hizmetin çalışma yaklaşımlarında ve müdahale biçimlerinde elzem sayılabilecek bir dijitalleşme ihtiyacı doğmuştur.

Reamer (2015)'a göre dijital, çevrim içi ve diğer elektronik teknolojiler, sosyal hizmet uygulamalarının ve eğitiminin doğasını önemli ölçüde etkilemiştir. Bu noktada müracaatçılara yönelik çevrim içi danışmanlık (*online counseling*), telefon danışmanlığı (*telephone counseling*), video danışmanlığı (*video counseling*), siber terapi/avator terapisi (*cyber therapy/avatar therapy*), kendi kendine yönlendirilen web tabanlı müdahaleler (*self-guided web-based interventions*), elektronik sosyal ağlar (*electronic social networks*), e-posta (*e-mail*) ve metin mesajları (*text messages*) gibi teknolojik temelli süreçlerin kullanım ihtiyacı artmıştır. Ayrıca dijitalleşme çağı ve COVID-19 salgını ile daha görünür bir hal alan çevrim içi ve uzaktan eğitim süreçlerinin, sosyal hizmet eğitimine sağlayacağı bazı önemli katkılardan da bahsedilmektedir. Bu noktada eğitim ve uygulama süreçlerinde dijitalleşmenin etkin kullanılmasının kırsal bölgelerde yaşayan müracaatçılara ve öğrencilere erişimi kolaylaştırma, dezavantajlı bulunan sosyal hizmet öğrencileri açısından katılımı ve okulaşmayı kolaylaştırma, dijital okuryazarlığı destekleme gibi faydaları vurgulanmaktadır (Trujillo, Bruce ve Obermann, 2018).

Dijital dönüşümün ve dijital sosyal hizmet uzmanlarının giderek karmaşıklaşan rollerini desteklemek için dijital teknolojiyi ve verileri etkin kullanmanın önemli bir yolu ise; dijital yetenekleri geliştirici mesleki raporları, zaman zaman güncellenen etik ilkeleri, paydaş mesleklerin ve kurumların deneyimlerini, sosyal hizmetin müracaatçı grubuna yönelik dijital teknolojinin kullanımına ilişkin blogları, webinarları, videoları, eğitimleri ve akademik çalışmaları takip etmektir (Social Care Institute for Excellence, 2020).

Social Care Institute for Excellence (SCIE) ve British Association of Social Workers (BASW) tarafından yayınlanan rapora göre, sosyal hizmet uzmanları ve destekledikleri kişiler (müracaatçılar/hizmet kullanıcıları) dijital gelişmelerin merkezinde yer almalıdır. Raporun ana

sonuçlarından biri ise sosyal hizmet uzmanlarının, dijital teknolojinin geliştirilmesini ve kullanılmasını yönlendirmeleri gerektiğidir. Özellikle teknolojik alt yapıyı ve koşulları sağlayıcılara, politika yapıcılara ve uygulayıcılara ilişkin dijital teknolojik süreçlerde, insani hakları ve sosyal adaletin geliştirilmesi doğrultusunda tavsiyelerde ve görüşlerde bulunulması gerektiği de vurgulanmaktadır. Örneğin; sosyal hizmet uzmanları müracaatçıların çevrim içi mahremiyet ve gizlilik hakkı ile korunmaları amacıyla, bilgilerin ifşa edilmesi ile ilgili yeni etik ikilemlerle karşılaşabilirler. Bu süreçlerde eleştirel düşünme, etik süreçlere uygunluk ve doğru karar verme becerilerinin dijital zorluklara uyarlanması gerekmektedir (Social Care Institute for Excellence, 2019). Bunların yanında dijital vatandaşlık algısının ve dijital okur-yazarlık bilgisinin geliştirilmesi de elzem görülmektedir.

Bununla birlikte günümüzdeki teknolojik gelişmeler, yaşanan dinamik süreçler ve COVID-19 salgını gibi güncel sorunlar aynı zamanda sosyal hizmet eğitim programının uzaktan eğitim teknolojisi açısından geliştirilmesini de gerekli kılmıştır. Hatta çeşitli çevrim içi, dijital ve teknolojik gereksinimlerin beklenen düzeye ulaşmamış olması, hem uzaktan eğitime ve dijital çağa hazırlıksız yakalanmaya neden olmuş hem de farklılaşan etik kaygıları ve yeni riskleri beraberinde getirmiştir.

Sosyal hizmet uygulamalarına teknolojiyi dahil etmenin getirdiği etik kaygılar olsa da bu sorunların üstesinden gelmek mümkündür. Sosyal hizmet uzmanları için işlerini yürütmede teknolojiyi kullanmanın avantajları, dezavantajlarından ağır basmaktadır. Sosyal hizmet alanında kariyer için daha fazla aday hazırlama becerisi; bilgi, araştırma ve kaynaklara erişim; müracaatçılarla daha uygun bir şekilde iletişim kurma yeteneği; müracaatçı bilgilerine kolay erişim ve daha fazla sayıda müracaatçıya hizmet sunma becerisi gibi fırsatlar, teknolojinin sosyal hizmet alanını olumlu bir şekilde değiştirmesinin bazı yolları olarak düşünülebilir.

4.3. Dijital Ortamlardaki Bireylerin Korunması ve Savunuculuk Faaliyetleri

Sosyal hizmetin çalışma alanlarına bakıldığında yaygın olarak sosyal yardımlar, yoksulluk, göç, sosyal dışlanma, ayrımcılık, suçluluk, bağımlılık, şiddet, ihmal ve istismar gibi konularla daha çok çocuklar, yaşlılar, kadınlar, engelliler, mülteciler, evsizler gibi özellikle incinebilir, hassas, dezavantajlı ve marjinalize olmuş gruplar üzerinden şekillendiği görülmektedir. Bu müracaatçı grupların taşıdıkları özelliklere bakıldığında ise yapısal, kültürel, psikososyal, politik ve ekonomik açılardan daha kırılgan ve savunmasız halde oldukları dikkat çekmektedir. Hatta bu nedenle bu gruplarda yer alan bireyler; insani gereksinimlere ve haklara erişime, sosyal adalete, özgürleşmeye, desteklenmeye ve güçlendirilmeye diğer bireylere oranla daha fazla ihtiyaç duyarlar (Gencer, 2019). Burada bahsi geçen müracaatçı gruplarının benzer biçimde dijital ortamlarda da korunması ve savunulması gerekmektedir.

Yapısal, ekonomik, sosyal, psikolojik ve kültürel alanlarda birey, aile ve toplum düzeyinde etkisini artırmaya devam eden teknolojik gelişmeler, yeni siber alanlar ve dijital ortamlar üzerinden dijital toplumu hızla inşa etmeye devam etmektedir. Kardaş'a (2018) göre bireyin sanal evrende dijital bir kimliğe bürünerek sosyalleşme sürecini tamamlaması ve sosyalleşme mekanlarının yerine fiziksel

sınırları aşan siber/sanal mekanların varlık göstermesinin toplumsallaşma ve bütünleşme süreçlerini önemli ölçüde etkilediği belirtilmektedir. İhtiyaçların, sorunların, beklentilerin, arzuların ve hazların; sosyal ve bedensel sınırları aşarak dijital ortamlarda serbest dolaşıma sokulması, özel alan ve mahremiyet alanı açısından bazı riskleri de beraberinde getirmektedir. Örneğin; bu noktada teknolojinin ve sosyal medyanın insanlık üzerindeki gizil amaçlarını somut biçimde ortaya koyan “sosyal ikilem (social dilemma)” belgesinde de vurgulandığı üzere, teknoloji şirketlerinin genelde 3 temel hedefinin bulunduğu belirtilmektedir (Netflix, 2020):

- 1) Kullanımınızı artırmak için bir “katılım hedefi”;
- 2) Geri gelip arkadaşlarınızı davet etmeniz ve onların da başkalarını davet etmesi için “büyüme hedefi”
- 3) Bütün bunlar olurken reklamdan mümkün olduğunca çok para kazanabilmek için “reklam hedefi”dir.

Tüm bu hedeflerin ise rakamları artırmak için kullanıcıya (*digital client*) ne gösterileceğini bulmaya yarayan algoritmalarla çalıştığı ifade edilmektedir. Bu noktada sosyal hizmetin ve insani hizmet sunan mesleklerin; teknolojik şirketlerin ve dijital uygulamaların riskli ve zarar verebilecek yönlerine karşı bireyleri, aileleri, grupları ve toplumları koruma sorumluluğu bulunmaktadır.

Bilginin güç, dijital ayak izinin ise bir tehdit unsuru olarak kullanılabildiği günümüz bilgi çağında, tüm dijital verilerin küresel şirketler ve çeşitli yönetim kademeleri tarafından (ekonomik, kontrol, gözetim, tahakküm ilişkileri vb.) farklı amaçlarla kullanılabildiği ya da pazarlanabildiği görülmektedir. Ayrıca dijital ve robotik teknolojilerle birlikte insanların yaşamdan dışlanması, işsizliğin artması, dijital algoritmalar ve ikna psikolojisi teknikleriyle bireylerin seçme özgürlüğünün (kendi kaderini tayin hakkının) kısıtlanması, farklı tekniklerle teknolojinin bireyleri bağımlılığa sürüklemesi ve uyuşturması, insani değerlerin zedelenmesi ve sosyal sorunların dijitalleşmesi açısından çok boyutlu riskler de söz konusudur.

Öte yandan, bireylerin ve toplumun dini, siyasi, kültürel, sosyolojik vb. özelliklerinin dijital ortama yansımaları sonucunda sıkça karşılaşılan linç kültürü, son dönemde sosyal medyanın kişilere anonimlik imkânı tanıyan doğasından güç alarak bir güruh hareketi olarak neredeyse her gün karşımıza çıkmaktadır (Aktan ve Pak, 2020). Linç kültürü ve beraberinde getirdiği sosyal medya linçi ise bireysel düzlemden kamusal düzleme değin yeni savunuculuk faaliyetlerine ve kapsayıcı bir bilişim hukukuna duyulan ihtiyacı da artırmaktadır.

Siber mekanlardaki tüm riskler, savunuculuk uygulamaları açısından geleneksel ve elektronik savunuculuk modellerinin entegrasyonuna ihtiyaç duyulduğunu da göstermektedir. Bu noktada sosyal hizmet alanında öne çıkan kavramlardan biri elektronik savunuculuktur. “Elektronik savunuculuk” (*electronic advocacy*), sosyal hizmet alanında sosyal adalet çalışmalarına katkı sağlamak amacıyla hem uygulayıcıların hem de eğitimcilerin yirmi birinci yüzyılda teknoloji tabanlı yaklaşımları öğrenmelerini gerektiren heyecan verici bir gelişmedir. Bu süreçte sosyal yazılım (*social*

software) olarak isimlendirilen (genellikle ücretsiz yazılım olarak adlandırılan) programlar, savunuculuk ve sosyal adaletle ilgilenen kar amacı gütmeyen kuruluşlar için de önemli teknolojik fırsatlar sunmaktadır (Dunlop ve Fawcett, 2008). Ayrıca Raya (2018)'e göre, bu noktada e-sosyal hizmet, "e-içerme" (*e-inclusion*) uygulamaları ile birlikte dijital ortamda ortaya çıkan sosyal eşitsizliklerin ve dışlanmaların ortaya çıkardığı dijital uçurumu azaltıcı ve engelleyici bir özellik de sunmaktadır.

Dijitalleşen toplum içerisindeki dijitalleşen gereksinimler ve sorunlar aynı zamanda sosyal hizmette teknolojik temelli yaklaşımlara, müdahale biçimlerine ve hizmet sunumlarına duyulan ihtiyacı da ortaya koymaktadır. Teknoloji standartlarına bakılmaksızın NASW, tüm sosyal hizmet uzmanlarının uyması beklenen yerleşik bir sosyal hizmet etik kuralına sahiptir. Bu etik kurallar, sosyal hizmetin temel misyonu ve değerleri etrafında oluşturulmuş olup şunlardan oluşmaktadır: Hizmet, sosyal adalet, kişinin haysiyeti ve değeri, insan ilişkilerinin önemi, bütünlük, yetkinlik. Bilindiği üzere sosyal hizmet etiğinin temel amacı, bireylerin değerini, onurunu, haysiyetini ve haklarını korumak yanında çeşitli risklerle kısıtlanan bireyleri hak temelinden ve sosyal adalet bakımından hareketle güçlendirmek, özgürleştirmek ve muktedir kılmaktır.

Teknoloji standartlarının amacı da benzer biçimde, teknolojinin sosyal hizmet uygulamalarında kullanıldığı ölçüde müracaatçıların haklarını, bütünlüğünü ve mahremiyetini koruyan etik düzenlemelere uyulmasını sağlamaktır. Teknoloji standartları ve dijital ortamlardaki süreçler, özellikle şunları gerektirmektedir (ASWB, 2015; NASW ve diğerleri, 2017):

- İletişim ortamı ne olursa olsun, sosyal hizmet uzmanları iletişimlerini etik kodlara uygun şekilde yürütmelidir.
- Sosyal hizmet uzmanları teknolojilerin müracaatçılar, özellikle de engelliler için erişilebilir olmasını sağlamalıdır.
- Kültürel ve sosyal bağlamlara dikkat edilmelidir.
- Sosyal hizmet eğitimi ve mesleği, gelişen teknolojilere entegre edilmelidir.
- İletişim kurulan bireylerin kimlikleri doğrulanmalıdır.
- Sosyal hizmet kuruluşları, müracaatçı verilerinin depolanması ve iletilmesinde müracaatçı haklarını koruyan elektronik işlemler, veri ve parola koruması gibi kanunlara uymalıdır.
- Müracaatçı bilgilerinin güvenliğini sağlamak için NASW Etik Kuralları ile uyumlu risk yönetimi değerlendirmeleri ve uygulamaları gerçekleştirilmelidir.
- Teknolojiler, toplulukları bilgilendirmek ve toplulukların refahını desteklemek için kullanılmalıdır. Teknolojiyi kullanan sosyal hizmet uzmanları, güvenliğini ve gizliliğini sağlamak için gereken her türlü adımı atmalıdır.

- Teknoloji temelli uygulamaların ve müdahalelerin yararlarını ve zararlarını kapsayan koruyucu-önleyici çalışmalar yapılmalıdır.
- Sosyal hizmet uzmanları, alanlarında yetkin olabilmek için web seminerlerine ve atölye çalışmalarına katılmak, güncel araştırma ve profesyonel destek materyallerini yakından takip etmek için teknolojiyi etkin kullanmalıdır.

Bunlara ek olarak internet kullanımının, sosyal medya uygulamalarının ve teknolojik şirketlerin insanlık üzerindeki etik olmayan gizil amaçlarına yönelik süreçleri ele alan “sosyal ikilem” belgeselinde vurgulandığı üzere (Netflix, 2020), mevcut ve olası riskler karşısında öne çıkan bazı önerileri ise sosyal hizmetin temelleri ve felsefesinden hareketle aşağıdaki gibi sıralamak mümkündür:

- Teknolojik ürünlerin insanca (insan haklarına duyarlı biçimlerde) tasarlanmasını talep etmek
- İnsani değerleri, insan onurunu ve insan haklarını savunan bir disiplin ve meslek olarak insanların bir veri ya da veri madeni (*data mine*) gibi görülmesini ve metalaştırılmasını engellemek
- Küresel ve neoliberal şirketlerin bireyleri üretim-tüketim ilişkilerinin bir ürünü gibi görmesi ve insani değerleri hızla yozlaştıran mekanizmalara başvurması karşısında sosyal adaleti ve hak temelli yaklaşımı içeren bir bilişim hukukunun oluşturulması ve uygulanması yönünde öncülük yapmak, kamuoyu oluşturmak, koalisyon ve lobicilik faaliyetleri yapmak, sosyal medya kampanyaları düzenlemek
- Teknolojinin ve dijitalleşmenin olumlu yanları yanında ortaya çıkardığı risklerin farkına varmak ve çözümün bir parçası olmak
- Özellikle çocukluk dönemindeki aşırı ve riskli teknoloji kullanımını kontrol etmek
- Bilgisayar, tablet ve akıllı telefonlardaki gereksiz uygulamaları silmek ve bildirimlerini kapatmak
- Günlük teknoloji kullanımını sınırlamak, ihtiyaç durumunda teknoloji kullanımını ölçen, sınırlayan ve denetleyen programlar kullanmak
- Dijital ortamdaki bilgi kirliliği ve manipüle edilen içerikler (*fake news*) karşısında paylaşımın içeriğini ve gerçekliğini kontrol etmek
- Uyurken ve uyanırken yatak odasında teknolojik cihazların bulunmamasını sağlamak
- Sanal etkileşimlerin ve teknolojik aletlerin yerine kitap okumayı, hobi edinmeyi, sanal olmayan ortamlarda sosyalleşmeyi, insanla, doğayla ve hayvanla yüz yüze etkileşimi yaygınlaştırmak

SONUÇ

Geçmişten günümüze dek yaşanan teknolojik ve dijital gelişmelerin, yaşamlarımızı önemli ölçüde kolaylaştırdığı ve geliştirdiği kaçınılmaz bir gerçektir. Özellikle pozitif bilimler ve endüstri alanlarındaki gelişmelerle başlayan ve devamında bu süreçlere bilgisayar ve teknolojik temelli ilerlemelerin eklenmesiyle birlikte yaşamın çeşitli alanlarına yayılan bu gelişmeler, günümüz toplumlarının hızla dijitalleşmesine zemin hazırlamıştır. Öte yandan teknolojik gelişmelerin ve dijitalleşmenin yaşamlarımıza kattığı olumlu özellikler yanında pek çok olumsuz bileşeni barındırdığı da bilinmektedir. İnsanın ürettiği teknoloji ve dijital algoritmalar, günümüzde insanı ve yaşamını kontrol altına alabilen hatta zaman zaman zarar verebilen bir sürece evrilmiştir. Nitekim günümüz toplumlarında ivme kazanan dijital dönüşüm ve değişim süreçleri karşısında yeterli hazırlığın, planın, denetimin ve kontrolün eş zamanlı yapılmamış olması bireyler, aileler, gruplar ve toplumlar açısından makale boyunca değinilen çok sayıda risk faktörünün oluşmasına neden olmuştur. Nihai olarak neoliberal temelli politikalarla dizayn edilen yeni dünya düzenindeki insanın oluşturduğu teknolojik ve dijital ürünler, bizzat insanın kendisini ve tarihsel birikimini dahi ürünleştirebilen ve değersizleştirebilen bir hal almıştır. Sosyal medyanın ve dijital ortamların kullanılmasında ekran başında geçirilen süreyi artırabilmek ve teknoloji kullanımını yaygınlaştırmak adına sıkça kullanılan dikkat ekonomisi, ikna psikolojisi, gözetim kapitalizmi vb. bu bileşenler, bireyleri uyuşturan ve bağımlılığa sürükleyen somut örneklerden sadece birkaçını oluşturmaktadır. Ayrıca dijital toplumda öne çıkan bazı teknoloji şirketlerinin, gözetim kapitalizminin, neoliberal politikaların ve sosyal medya uygulamalarının insan psikolojisindeki bazı zayıflıkları kullanarak etik açılarından ciddi sorunlara neden olabildikleri, bireyleri suiistimal edebildikleri ve bu süreçlerin günümüzdeki bilinçsiz teknoloji kullanımını artırdığı da dikkat çekmektedir.

Nitekim dijitalleşmeyle ve yeni toplum düzeniyle ortaya çıkan riskler, hak ihlalleri, etik sorunlar ve yasal boşluklar aynı zamanda dijital platformlarda ve siber mekanlarda da insanların, sosyal adaletin, insan haklarının ve sosyal hizmetin müracaatçı gruplarının işlevsel biçimlerde korunma ve savunulma gereksinimini ortaya koymaktadır. Bu nedenle günümüzdeki olumlu özellikleri yanında müracaatçı gruplarını, insani değerleri, mahremiyeti, gizliliği, özel hayatı, kültürel mirası ve insan haklarını; kontrol, baskı, algı oluşturma, yönetim, üretim-tüketim ilişkileri gibi çok sayıda (gizil) amaçla metalaştırabilen ve çeşitli sorunlara sürükleyebilen dijitalleşme süreci; bireylerin sadece gerçek dünyada değil aynı zamanda tüm sanal ortamlarda ve hiper gerçeklik gösterebilen platformlarda korunmasını da gerektirmektedir. Öte yandan toplumların ve çeşitli müracaatçı gruplarının günümüzdeki hızla artan internet ve sosyal medya kullanım oranları düşünüldüğünde dijital ortamlardaki korunma gereksinimi gün geçtikçe daha da önemli bir hal almaktadır. Bu noktada teknolojik ilerleme ve gelişme adı altında biyopsikososyal açılardan ortaya çıkan çeşitli olumsuz durumların zincirleme olarak toplumu, bireyleri ve müracaatçı gruplarını zarara uğratabilecek yönleri, kuşkusuz sosyal hizmetin sosyal adalet ve hak temelli felsefesiyle dijitalleşme süreçlerinde aktif olarak bulunma gereksinimini ve sorumluluğunu da artırmaktadır. Bir başka deyişle dijital toplumla

birlikte ekonomik, psikolojik, sosyal, toplumsal ve kültürel açılardan ivme kazanan çeşitli değişim ve dönüşümler; dijital topluma duyarlı sosyal hizmet müdahalelerine ve hizmet sunumlarına duyulan ihtiyacı gözler önüne sermektedir.

Dijital toplumda sosyal hizmete düşen sorumluluklar; hızla değişen dünya düzeni karşısında sosyal hizmetin konumunu, rollerini ve yapabilirliklerini sorgulamayı; dijital çağın gereksinimlerine ve sorunlarına uyarlanabilecek bir "e-sosyal hizmet bakış açısı"ni ivedilikle planlamayı ve uygulamaya koymayı gerektirmektedir. Diğer taraftan bu süreçlerde gereksinim duyulan dijital çağdaki yeni kuşakların (Z ve Alpha kuşağının) temel özellikleri, dijital toplum, süper akıllı toplum, gözetim kapitalizmi, hiper gerçeklik, trans-estetik, bilişim hukuku, dijital etik, dijital savunuculuk, dijital sosyoloji, ikna psikolojisi, çevrim içi eğitim, çevrim içi müdahale ve dijital sosyal hizmet yaklaşımları gibi dijitalleşmeye ilişkin bilgi, beceri ve değer temelli güncel kavramların, elzem biçimde sosyal hizmet eğitim müfredatlarında, müdahale planlarında ve uygulama alanlarında yer alması gerekmektedir. Günümüzdeki teknolojik ilerlemenin hızı ve fütüristik çalışmaların ortaya koyduğu ön görüleri dikkate alındığında 21. Yüzyıl ciddi değişimlerin yaşandığı/yaşanacağı, gereksinimlerin, beklentilerin ve sosyal sorunların farklılaştığı/farklılaşacağı bir sürece işaret etmektedir. Sosyal hizmet disiplininin, eğitiminin ve mesleğinin 21. Yüzyılın (çalışma boyunca bahsi geçen) ayırt edici özelliklerini dikkate alması, güncellenmesi ve gelecek nesillere daha hazırlıklı olması gerekmektedir. Bu süreçte sosyal hizmetin bağlantı kurucu, savunucu, öğretici, danışman, sosyal değişim ajanı ve personel geliştirici rolleri özellikle dikkate alınmalıdır. Öte yandan dijitalleşmeyle birlikte çeşitlenen gereksinimler, dönüşen sorunlar ve farklılaşan beklentiler aynı zamanda sosyal hizmetin, hukuk, sosyoloji, psikoloji, çocuk gelişimi, psikolojik danışmanlık ve rehberlik, eğitim bilimleri, iletişim, bilgisayar ve yazılım mühendisliği, fütürizm gibi çeşitli alanları dikkate alarak çalışma yürütme sorumluluğunu da artırmaktadır.

Ayrıca dijital ortamlardaki sosyal hizmet müracaatçı grupları ve internet kullanıcıları açısından yöneticilerin, teknoloji şirketlerinin, gözetim kapitalizminin ve sosyal medya uygulamalarının gizli amaçları ve risk faktörleri düşünüldüğünde; sosyal hizmette koruma, önleme, sorun çözme, geliştirme, beceri kazandırma, güçlendirme ve savunuculuk faaliyetleri gibi çalışmaların özellikle dijital toplumu ve sanal ortamları da kapsayacak biçimlerde geliştirilmesine ihtiyaç duyulduğu aşikardır. Bu noktada dijital toplumu ve fütüristik çalışmaları odağına alan yenilikçi teori ve uygulamalar kapsamında bireysel, yerel, kültürel, toplumsal, kurumsal ve yapısal boyutları içeren hak temelli, bütüncül, eleştirel, kapsayıcı ve Toplum 5.0'a (süper akıllı topluma) duyarlı bir dijital sosyal hizmet paradigmasının hızla hayata geçirilmesi gerekmektedir.

Nihayetinde makale boyunca bahsi geçen dijital çağın farklılaşan gereksinimleri, çeşitlenen sosyal sorunları, beklentileri ve artan riskleri karşısında bireylere ve müracaatçı gruplarına yönelik hem dijital toplumla entegrasyon sürecini sağlayacak hem de insanlığı, insani değerleri ve içerisinde yaşadığımız ekosistemi koruyabilecek dijital topluma duyarlı bir e-sosyal hizmet (sosyal hizmet 2.0) lensi, ivedi bir ihtiyaç olarak karşımıza çıkmaktadır. Dahası COVID-19 salgınının hızlandırdığı

dijitalleşme süreçleri (Bkz: Şekil 3, Şekil 4, Şekil 5, Şekil 6, Şekil 7) dikkate alındığında makale boyunca öne çıkan bu gereksinimin günümüzde daha kritik bir boyuta ulaştığı düşünülmektedir.

ARAŞTIRMACILARIN KATKI ORANI

Yazarlar çalışmaya eşit oranda katkı sağlamışlardır.

ÇATIŞMA BEYANI

Herhangi bir potansiyel çıkar çatışması bulunmamaktadır.

KAYNAKÇA

- Aguilar-Idañez, M. J., Caparrós-Civera, N., ve Anaut-Bravo, S. (2020). E-social work: An empirical analysis of the professional blogosphere in Spain, Portugal, France and Italy. *European Journal of Social Work*, 23(1), 80-92.
- Aktan, M.C. ve Pak-Güre, M.D. "Bir Güruh Hareketi Olarak Lincin Sosyal Medyada Yeniden Üretimi". 6. Uluslararası Sosyal Beşeri ve Eğitim Bilimleri Kongresi: İstanbul; 23/04/2020 - 24/04/2020.
- Alter, A. (2017). Karşı Konulmaz: Bağımlılık Yapıcı Teknolojinin Yükselişi ve Bizim Ona Esir Edilişimiz. Paloma Yayınevi: İstanbul.
- Antonio López Peláez ve Chaime Marcuello-Servós (2018). e-Social work and digital society: re-conceptualizing approaches, practices and technologies, *European Journal of Social Work*, 21:6, 801-803, DOI: 10.1080/13691457.2018.1520475.
- Association of Social Work Board. (2015). Model regulatory standards for technology and social work practice. ASWB International Technology Task Force, 2013-2014. Erişim Adresi: <https://www.aswb.org/wp-content/uploads/2015/03/ASWB-Model-Regulatory-Standards-for-Technology-and-Social-Work-Practice.pdf>.
- Balcı, Ş., ve Gülnar, B. (2009). Üniversite Öğrencileri Arasında İnternet Bağımlılığı ve İnternet Bağımlılarının Profili. *Selçuk Üniversitesi İletişim Fakültesi Akademik Dergisi*, 6(1), 5-22.
- Berkup, S. B. (2014). Working with generations X and Y in generation Z period: Management of different generations in business life. *Mediterranean Journal of Social Sciences*, 5(19), 218-218.
- Bloomberg, J. (2018). Digitization, digitalization, and digital transformation: confuse them at your peril. *Forbes*. Retrieved on August, 28, 2019.
- Boyd, D. (2007). Why youth (heart) social network sites: The role of networked publics in teenage social life. *MacArthur foundation series on digital learning—Youth, identity, and digital media volume*, 119, 142.
- Brennen, J. S. ve Kreiss, D. (2016). Digitalization. *The International Encyclopedia Of Communication Theory and Philosophy*, 1-11.
- Caplan, S. E. (2002). Problematic Internet Use and Psychosocial Well-Being: Development of a Theory-based Cognitive–Behavioral Measurement Instrument. *Computers in human behavior*, 18(5), 553-575.

- Davis, R. A. (2001). A Cognitive-Behavioral Model of Pathological Internet Use. *Computers in human behavior*, 17(2), 187-195.
- Davis, R. A., Flett, G. L., & Besser, A. (2002). Validation of a New Scale for Measuring Problematic Internet Use: Implications for Pre-employment Screening. *Cyberpsychology & behavior*, 5(4), 331-345.
- Demirci Celep, N. (2020). Toplum 5.0: İnsan Merkezli Toplum. Erişim adresi: <https://tedmem.org/download/toplum-5-0-insan-merkezli-toplum?wpdmdl=3362&refresh=5f551a4beb03d1599412811>.
- Deniz, L. ve Tutgun-Ünal, A. (2019). Sosyal medya çağında kuşakların sosyal medya kullanımı ve değerlerine yönelik bir dizi ölçek geliştirme çalışması. *OPUS Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, 11(18), 1025-1057.
- Dewanti, P. ve Indrajit, R. E. (2018). The effect of XYZ generation characteristics to e-commerce C-to-C: A review. *IKRA-ITH INFORMATIKA: Jurnal Komputer dan Informatika*, 2(2), 56-60.
- Di Rosa, R. T., Musso, G., Dellavalle, M. ve Gucciardo, G. (2018). Social work online: A recognition of experiences and practices in Italy. *European Journal of Social Work*, 21(6), 889-901.
- Dunlop, J. M. ve Fawcett, G. (2008). Technology-Based Approaches to Social Work and Social Justice. *Journal of Policy Practice*, 7(2-3), 140-154. doi:10.1080/15588740801937961.
- Eito Mateo, A., Gómez Poyato, M. J. ve Marcuello Servós, C. (2018). E-social work in practice: A case study. *European Journal of Social Work*, 21(6), 930-941.
- Ekşili, N. ve Antalyalı, Ö. L. (2017). Türkiye’de Y Kuşağı Özelliklerini Belirlemeye Yönelik Bir Çalışma: Okul Yöneticileri Üzerine Bir Araştırma. *Humanities Sciences (NWSAHS)*, 12(3), 90-111. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/322629>.
- Enrique, E. (2010). Addiction to new technologies and to online social networking in young people: A new challenge. *Adicciones*, 22(2).
- Fiş-Erümit, S., ve Keleş, E. (2018). İnternetin Gelişimi: Dünü, Bugünü ve Yarını. E. Keleş (Dü.) içinde, *İnternet ve Ağ Toplumu* (s. 1-33). Ankara: Pegem Akademi.
- Fukuyama, M. (2018). Society 5.0: Aiming for a new human-centered society. *Japan Spotlight*, 27, 47-50.
- GelişecekSEN, (2014). Sessiz Kuşak – Baby Boomers – X – Y – Z Kuşaklarına Genel Bakış. Erişim Adresi: <https://alternatifbankkariyer.com/2014/07/17/sessiz-kusak-baby-boomers-x-y-z-kusaklarina-genel-bakis/> Erişim Tarihi: 03.09.2020.
- Gencer, T. E. (2019). Dezavantajlı bireylerle ve marjinalize olmuş gruplarla çalışırken sosyal işlevselliği geliştirme ihtiyacı ve savunuculuk faaliyetleri. Ö. Altındağ, O. Tatlıcıoğlu & Y. Kryvenko (Ed.), *Current Problems and Approaches in Social Work* (73-83). Londra: IJOPEC Publication.
- Gezgin, S. ve İralı, A. E. (2017). *Yeni Medya Analizleri*. Konya: Eğitim Yayınevi.
- Giffords, E. D. (2009). The Internet and Social Work: The Next Generation. *Families in Society*, 90(4), 413–418. <https://doi.org/10.1606/1044-3894.3920>.

- Harari, Y. N. (2018). - Davos 2018 Konuşması. Erişim Adresi: <https://www.youtube.com/watch?v=bg27nJb7Rck>. Erişim Tarihi: 12.01.2021.
- Harari, Y. N. (2020). – Dünya Ekonomik Forumu 2020 Konuşması: How to Survive the 21st Century. Erişim Adresi: <https://www.youtube.com/watch?v=gG6WnMb9Fho>. Erişim Tarihi: 12.01.2021.
- Hootsuite ve We Are Social. (2019). Internet Users Over Time. Erişim Adresi: <https://datareportal.com/reports/digital-2019-global-digital-overview>.
- Hootsuite ve We Are Social. (2021). Digital 2021: Global Overview Report. Erişim adresi: https://wearesocial.com/blog/2021/01/digital-2021-the-latest-insights-into-the-state-of-digital_
- Hootsuite ve We Are Social. (2021). Digital 2021: Turkey. Erişim adresi: https://datareportal.com/reports/digital-2021-turkey_
- Kara, Z. (2017). Dijital sosyoloji. *Sosyoloji Divanı* (Vol. 9, 9-21).
- Kardaş, S. (2018). *Dijital Sosyoloji ya da Yeni Toplumsalıklar*. Mardin Artuklu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyoloji Anabilim Dalı Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Mardin. Erişim Adresi: http://acikerisim.artuklu.edu.tr/xmlui/bitstream/handle/20.500.12514/1062/Suzan%20KARD A%C5%9E.pdf?sequence=1&isAllowed=y_ Erişim Tarihi: 05.11.2020.
- Kırlioğlu, M. ve Gencer, T. E. (2020). Göçmen ve Sığınmacılarla Sosyal Hizmet Dersinin Sosyal Hizmet Öğrencilerinin Suriyelilere Yönelik Algısına Etkisi. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 31(3), 1127-1152.
- Kumcağız, H. (2019). İnternet Bağımlılığı. M. Savcı, M. Ercengiz, ve F. Aysan (Dü) içinde, *Problemler Teknoloji Kullanımı*. Ankara: Pegem Akademi Yayıncılık.
- Kuşay, Y. (2013). *Sosyal Medya Ortamında Çekicilik ve Bağımlılık: Facebook Üzerine Bir Araştırma*. İstanbul: Beta Yayıncılık.
- López Peláez, A. ve Marcuello-Servós, C. (2018). e-Social work and digital society: Re-conceptualizing approaches, practices and technologies. *European Journal of Social Work*, 21(6), 801-803.
- López Peláez, A., Pérez García, R. ve Aguilar-Tablada Massó, M. V. (2018). e-Social work: Building a new field of specialization in social work?. *European Journal of Social Work*, 21(6), 804-823.
- Mattison, M. (2012). Social Work Practice in the Digital Age: Therapeutic E-Mail as a Direct Practice Methodology, *Social Work*, Volume 57, Issue 3, 249–258. <https://doi.org/10.1093/sw/sws021>.
- Murdock, G. (2020). Pandeminin etkisi eşit olmayan bir şekilde hissedilmiştir. *TRT Akademi*, 6(10), 846-857.
- NASW, ASWB, CSWE ve CSWA. (2017). Standarts for technology in social work practice. Erişim

- Adresi: https://www.socialworkers.org/includes/newIncludes/homepage/PRA-BRO-33617.TechStandards_FINAL_POSTING.pdf.
- Netflix. (2020). *Sosyal İnkilem*. Erişim adresi: <https://www.netflix.com/title/81254224>.
- Newport, C. (2019). *Dijital Minimalizm: Ekran Bağımlılığı ve Teknoloji Yorgunluğu Sarmalından Kurtulmak İçin Bir Yol Haritası*. İstanbul: Metropolis Yayıncılık.
- O'Keeffe, G. S., ve Clarke-Pearson, K. (2011). The impact of social media on children, adolescents, and families. *Pediatrics*, 127(4), 800-804.
- Pantic, I. (2014). Online social networking and mental health. *Cyberpsychology, Behavior, and Social Networking*, 17(10), 652-657.
- Raphael, C. A. (2011). Internet History. *International Journal of Technoethics (IJT)*, 2(2), 45-64.
- Raya Diez, E. (2018). e-Inclusion and e-Social work: new technologies at the service of social intervention. *European Journal of Social Work*, 21(6), 916-929.
- Reamer, F. G. (2015). Digital Technology in Social Work. Erişim adresi: <https://oxfordre.com/socialwork/view/10.1093/acrefore/9780199975839.001.0001/acrefore-9780199975839-e-1160#acrefore-9780199975839-e-1160-div2-1>.
- Savcı, M. (2019). İnsan Teknoloji Etkileşiminde Güncel Problemler. M. Savcı, M. Ercengiz, ve F. Aysan (Dü) içinde, *Problemlerli Teknoloji Kullanımı* (s. 277-309). Ankara: Pegem Akademi.
- Social Care Institute for Excellence. (2019). Social Work Practice and the Needs of People Who Use Services Should Drive the Development and Use of Digital Technology. Erişim adresi: <https://www.scie.org.uk/news/mediareleases/digital-capabilities-report>.
- Social Care Institute for Excellence. (2020). Digital Capabilities for Social Workers. Erişim adresi: <https://www.scie.org.uk/social-work/digital-capabilities>
- Statista (2020). Most Popular Social Networks Worldwide as of July 2020, Ranked by Number of Active Users. Erişim adresi: <https://www.statista.com/statistics/272014/global-social-networks-ranked-by-number-of-users/>.
- Statista (2021). Social Media Usage Worldview. Erişim Adresi: <https://www.statista.com/study/12393/social-networks-statista-dossier/>.
- Taş, H. Y. Demirdöğmez, M. ve Küçüköğlü, M. (2017). Geleceğimiz olan Z kuşağının çalışma hayatına muhtemel etkileri. *OPUS Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, 7(13), 1031-1048.
- The International Federation of Social Workers (IFSW) ve The International Association of Schools of Social Work (IASSW). (2014). Global Definition of the Social Work. Erişim adresi: <https://www.ifsw.org/global-definition-of-social-work/>.
- Toruntay, H. (2011). *Takım Rollerini Çalışması: X ve Y Kuşağı Üzerinde Karşılaştırmalı Bir Araştırma*. İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İşletme Anabilim Dalı. Yüksek Lisans Tezi.
- Trujillo, K., Bruce, L. ve Obermann, A. (2018). The future of online social work education and Title IV-E child welfare stipends. *Journal of Public Child Welfare*, 12(3), 317-332.
- Tuncay, T. (2005). İnsani hizmet örgütlerinin yönetiminde bilişim sistemleri. *Toplum ve Sosyal*

Hizmet, 16(1), 125-146.

- Tuncay, T. (2010) "E-sosyal Hizmetler: İnsani Hizmetlerde Bilişim Teknolojisi Uygulamaları", *İzmir 3. İleri Yaş Sempozyumu*, 23-24 Mart 2009, İzmir.
- Tuncay, T. (2020). Çevrimiçi sosyal hizmet eğitimi: Fırsatlar ve engeller. *Türkiye Sosyal Hizmet Araştırmaları Dergisi*, 4(1), 18-27.
- Tutgun-Ünal, A. ve Deniz, L. (2019). Sosyal Medya Kuşaklarının Sosyal Medya Kullanım Seviyeleri ve Tercihleri. *OPUS Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, 15(22), 1289-1319.
- Türkiye İstatistik Kurumu. (2018). *Bilgi Toplumu İstatistikleri: 2004-2019*. Erişim adresi: http://www.tuik.gov.tr/PrelstatistikTablo.do?istab_id=1615.
- Twenge, J. M. (2017). *IGen: Why today's super-connected kids are growing up less rebellious, more tolerant, less happy--and completely unprepared for adulthood--and what that means for the rest of us*. Simon and Schuster.
- Twenge, J. (2018). *İ-nesli*. İstanbul: Kaknüs Yayınları.
- Yankın, F. B. (2019). Dijital dönüşüm sürecinde çalırma yaşanı. *Trakya Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 7(2), 1-38.

Toplum ve Sosyal Hizmet

ISSN: 2147-3374 / E-ISSN: 2602-280X

Derleme Makale / Review Article

Toplumla Sosyal Hizmet Uygulama Modelleri Perspektifinden Köy Enstitülerinin Değerlendirilmesi

*Assessment of Village Institutes from the Perspective of Social Work with the Community*Filiz ER¹, Elif GÖKÇEARSLAN ÇİFCİ²

¹ Doktora Öğrencisi, Ankara Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü Sosyal Hizmet Bölümü, filliztokgoz@hotmail.com, ORCID: 0000-0001-5065-3809

² Prof. Dr., Ankara Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü Sosyal Hizmet Bölümü, can.aktan_shu@hotmail.com, ORCID: 0000-0002-5064-4766

Başvuru: 26.10.2020
Kabul: 27.06.2021

Atıf:
Er, F. ve Gökçearslan-Çıfci, E. (2021). Toplumla sosyal hizmet uygulama modelleri perspektifinden köy enstitülerinin değerlendirilmesi. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 32(3), 1177-1194. DOI: 10.33417/tsh.816710

ÖZET

Kendi zamanının özgün bir eğitim modeli olan "Köy Enstitüleri", köy yerelinden başlayarak tüm toplumun gelişimini hedef almış ve kısa sürede önemli gelişmeler sağlamıştır. Toplumla sosyal hizmet uygulaması da aynı felsefe ile hareket ederek genel olarak toplumun gelişimi için toplumsal kalkınma, sosyal planlama ve sosyal eylem modellerinden faydalanarak, toplumun ilerici hedefler ekseninde örgütlenmesi ve savunuculuğa odaklanması olarak açıklanabilir. Bu çalışma ulusal ve uluslararası literatür taranarak yazılan derleme bir çalışmadır. Makalede toplumla sosyal hizmet uygulama modelleri perspektifinden Köy Enstitüleri'nin değerlendirilmesi yapılmış ve toplumla sosyal hizmet uygulama modelleri ile köy enstitülerinin kesişen noktaları incelenmiştir. Köy enstitüleri ile toplumsal kalkınma ve çağdaşlaşmaya katkı vermiş olan uygulama örnekleri ile toplumla sosyal hizmet uygulamasına teori, uygulama teknikleri ve topluma katkılarının yanında, yenilikçi ve güncel uygulamaların geliştirilmesinde toplumla çalışan sosyal hizmet uzmanlarına bir örnek olarak aktarılmaya çalışılmıştır.

Anahtar kelimeler: Köy enstitüleri, toplumlu sosyal hizmet, toplumsal kalkınma, sosyal planlama, sosyal eylem

ABSTRACT

"Village institutes", the most original model of their time, targeted the development of the entire society starting from the village local and provided important developments in a short time. Macro-social work practice can be explained as the focus on organization and advocacy on the basis of progressive goals by utilizing social development, social planning and social action models for the development of society in general. This study is a review written by scanning national and international literature. In this article, an evaluation was made from the perspective of macro social service models of the Village Institutes. For this purpose, the intersection points of macro social work models and village institutes have been examined. Thus, it was tried to be conveyed as an example to the social workers who are working with the village institutes and who have been contributing to social development and modernization with the theory, application techniques and contributions to the society and the social service application which has become increasingly important.

Keywords: Village, institutes, macro social work, social development, social planning, social action

GİRİŞ

Büyük bir savaş verilerek kurulmuş olan Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk yıllarında nüfusun büyük çoğunluğu yoksul köylerde yaşamaktaydı. Bu köylerde modern tarım kültüründen ve eğitim olanaklarından mahrum, sağlıksız ve ihmal edilmiş bir topluluk bulunmaktaydı. Tüm ülkenin çağdaşlaşmasına çok önem veren başta Mustafa Kemal Atatürk olmak üzere bazı Türk aydınları ve devlet adamları çağdaşlaşmanın köyden başlatılması gerektiğini düşünmüşlerdir. Böylece Türkiye'ye özgü olan ve Türkiye'nin o zamanki şartları ve toplumsal gerçekliğinden yola çıkılarak köylü çocukların yetiştirilmesi amaçlayan Köy Enstitüleri, aydınlanma ve çağdaşlaşmada özgün bir eğitim uygulaması olarak tarihteki yerini almıştır. Bu okullar sadece köy öğretmeni yetiştirmekle sınırlı kalmayıp, öğretmenle birlikte sağlık görevlileri, teknisyenler gibi meslek elemanları yetiştirmiştir. Yetişen köylü çocukları, kendi köyelerine dönerek toplumun kalkınmasına ve aydınlanmasına katkı vermişlerdir. Yerelden başlayarak toplumun kalkınmasında önemli görevler alan Köy Enstitüleri özellikle köy insanın kendi gücünü keşfederek girişkenliğini artırmak, yerelde olan güç ve kabiliyetini harekete geçirmek, verimliliklerini arttırmak ve en temelde tıpkı sosyal hizmet gibi yaşamı iyileştirmeyi hedeflemiştir. Bunun için ortaya elle tutulur yapıtlar ortaya çıkartılmış ve örgütlenme becerisi geliştirilmiştir.

Bu noktadan bakıldığında Köy Enstitülerinin sosyal hizmet uygulamalarının temelinde yer alan birey, grup, aile ve toplumun iyilik halini artırma, güçlendirme ve özgürleştirme hedefi ile paralel bir yol izlediği ve uygulamaya aktardığı açıktır. Sosyal hizmet uygulamasının gelişimi, içinde bulunduğu tarih ve coğrafyadan bağımsız değildir. Sosyal hizmetin, yereli anlayabilme ve ihtiyaçları analiz edebilme becerisi toplumsal gelişime destek verebilme anlamında önemli bir mesleki avantajdır. Bu bağlamda toplumla sosyal hizmet uygulamaları, sosyal çevre içerisindeki bireylerin sosyal problemlerine yönelik politikaların, toplum ve mahallelerin değişimi için kolektif bir biçimde yapılan düzenleme ve planlamalar olarak anlatılabilir (Austin, Coombs ve Barr, 2005:11). Toplumla sosyal hizmet, toplumların kendi sorunlarıyla baş edebilecek kapasiteye erişmelerinde bir değişim ortaya koymayı hedefler. Bu hedef için toplumsal kalkınma, sosyal plan ve sosyal eylem gibi uygulama modellerini kullanır. Ancak bu değişimde toplum katılımı önemlidir.

Bu çalışmanın temel amacı Türkiye'ye özgü geliştirilen Köy Enstitüleri'nin etkin olduğu dönem içinde topluma verdiği katkının toplumla sosyal hizmet uygulama modelleri perspektifinden incelenmesi teori, uygulama, teknikleri ve topluma katkıları bağlamında, kesişen noktalarını açıklamaktır. Ayrıca Köy Enstitüleri ile toplumsal kalkınma ve çağdaşlaşmaya katkı vermiş olan uygulama örnekleri ile yenilikçi ve güncel uygulamaların geliştirilmesinde toplumla çalışan sosyal hizmet uzmanlarına bir örnek olarak aktarılmaya çalışılmıştır. Böylece, toplum kalkınması ve toplumsal eğitim unsurlarını bünyesinde barındıran Köy Enstitüleri toplumla sosyal hizmet uygulama modelleri bağlamında değerlendirilerek, literatüre katkı vermek bir diğer amaçtır.

Bu çalışma ulusal ve uluslararası literatür taranarak yazılan derleme bir çalışmadır. Bu amaçla ulusal ve uluslararası literatürde Köy Enstitülerini konu alan yazılı doküman ve literatür toplumla sosyal

hizmet uygulama modelleri bağlamında incelenmiştir. Çalışmada ilk olarak Köy Enstitüleri, kendi tarihsel süreci içinde gelişimi ve toplumsal hayata verdiği katkılar incelenmiştir. Bu bağlamda doğru bir değerlendirme yapılabilmesi için ilk bölümde erken cumhuriyet döneminin eğitim ve toplum yapısı ele alınmıştır. Daha sonra Köy Enstitüleri'nin toplumsal yaşama, eğitim yaşamına, günlük yaşama ve bölgesel kalkınmaya etkileri incelenmiştir.

Bir sonraki bölümde toplumsal değişim ve gelişmeyi eğitim boyutundan hedefleyen Köy Enstitüleri toplumla sosyal hizmet uygulama modelleri perspektifinden değerlendirilmiştir. Bunun için toplumla sosyal hizmet uygulama modelleri kısaca açıklanarak, Köy Enstitüleri'nin topluma katkılarının değerlendirilmesi yapılarak kesişen noktaları açıklanmıştır.

Son olarak ise kuvvetli bir yerel örnek olarak Köy Enstitüleri'nin toplumla sosyal hizmetin uygulamalarına yenilikçi ve güncel olarak nasıl fayda verebileceğine dair önerilerle çalışma sonlandırılmıştır.

ERKEN CUMHURİYET DÖNEMİNDE EĞİTİM VE TOPLUMSAL HAYAT VE KÖY ENSTİTÜLERİNİN ETKİSİ

Atatürk, Amasya Tamiminde "Milletin istiklâlini yine milletin azim ve kararı kurtaracaktır" ifadesi ile millî egemenlik prensibini öne çıkartmıştır. Böylece, millî irade ve millî kurtuluşu sağlamak için halk iradesinin temellerini atmıştır. Ayrıca İstiklâl Savaşımızın en zorlu zamanlarında bile, halk olarak uygar medeniyet düzeyine erişmede sosyal ve kültürel kalkınmayı birlikte ele almıştır (Kapluhan, 2012: 173). Bu nedenle cumhuriyetin kuruluş yıllarında eğitim, önemle üzerinde durulan bir husus olmuştur. Millî Mücadele sırasında ve sonrasında atılan adımlar incelendiğinde ise bu önemi daha anlaşılır hale gelmektedir.

Cumhuriyetin ilk on yıllık süreci incelendiğinde birçok başarı söz konusu olmasına rağmen, köyde yaşayan halkın eğitiminde bir başarıdan söz etmek pek mümkün değildir. Bunun nedenleri arasında ilk olarak Türk köyünün yapısı vardır. Eğitim açısından incelendiğinde genç Türkiye Cumhuriyeti'nde 1930 ve 1940 yılları arasında yaklaşık 40.000 köy vardır ancak, bu köylerin sadece 5401 köy okulu yapılabilmektedir. (Arslan, 2009: 45; Türkoğlu, 2009: 128). Ekonomik durum ele alındığında ise 1930'larda Türkiye, savaştan yeni çıkmış bir ülke olarak sermayesi olmayan, teknolojik gelişim açısından yetersiz ve Osmanlıdan kalan dış borçlar ile sanayileşmesi sekteye uğramış bir ülkedir (Koç, 2000: 147). Sosyal açıdan ele alındığında ise; birkaç büyük şehir dışında kent ve kır arasında sosyal, ekonomik, kültürel ve sağlık bakımından çok büyük bir fark olmasa da köylü kesim yoksul, geleneklere bağlı ve gelişime kapalı bir yapıdaydı. Bunun yanında sıtma ve verem başta olmak üzere bulaşıcı hastalıklar çok sıklıkla ve bebek ölümleri çok yüksekti. Köy yaşamında yoksullukla bağlantılı olarak beslenme, barınma ve çevre sağlığı yetersizdi (Dirican, 1996; Akt. Aydın, 2018: 12).

Her şeye rağmen bu dönemde köye ilgi gösteren devlet adamları ve yöneticiler devlet düzenini sağlayacak temellerden biri olarak gördükleri köye teorik düzeyde ilgi gösterme yerine uygulama üzerinde de önemle durmuşlardır (Anık, 2006: 284). Ülkenin daha iyi şartlara ulaşması için çözüm

olarak üretilen, eğitim ve bilinç seviyesini yükseltecek ve kırsalın ekonomik ve sosyal şartlarını kalkındırarak bir sistem oluşturmak amacıyla Köy Enstitüleri dikkate değer bir örnektir (Şimşek ve Mercanoğlu, 2018: 262). Tüm bu bilgiler ışığında bundan sonraki bölümde Köy Enstitülerinin faaliyet gösterdiği süreç içinde topluma verdiği katkıları ele almak yerinde olacaktır.

Köy Enstitülerinin Toplumsal Yaşama Etkileri

Köy Enstitüleri fikrinin ortaya çıktığı dönemde köylünün genel yapısını incelendiğinde, köylü daha çok tarımla uğraşmakta fakat toprak sahibi değildir. İleri tarım teknikleri kullanamamakta ve köylü arasında işsizlik oranı çok yüksektir. Köylü ayrıca içine kapanık, durgun ve kadercidir bir yapıdadır (Pazar, 2001: 47-51). Dünyadaki gelişmeleri takip edemeyen köylüyü kalkındırmak için öncü olacak kurumlara ihtiyaç olduğu açıktır. Bu noktada Akyüz' göre (1989) Köy Enstitüleri'nin buldukları çevreye özellikle köylüye doğrudan ve dolaylı olarak ekonomik, kültürel ve toplumsal anlamda etkileri olmuştur. Buldukları bölgede bulunan köylüye yeni üretim yöntemleri, yeni ürünler ve pazar olanağı kazandırarak yol göstermişlerdir (Kartal, 2008: 26; Burgaç, 2008: 399).

Eğitim Yaşamına Etkisi

Köy Enstitüleri'nin en büyük etkisi kuşkusuz örgün eğitim kurumlarında görülmüştür. Okul ve eğitime erişimi olmayan binlerce köylü çocuğu okula, eğitime ve öğretmene kavuşmuştur. Bir diğer önemli etkisi ise o dönem için çevreyi ele alan, çağdaş ve çocuğa göre bir eğitim anlayışa doğru bir yönelim oluşturmasıdır. Artık ezberci eğitimden farklı olarak kişinin kabiliyetini geliştirmeyi amaçlayan üretici bir eğitimi referans alır olmuşlardır (Kaplan, 2002: 175). Böylece 1942'de 3899 olan öğretmenli köy okulu sayısı 1952'de "Köy İlköğretim Okulları" köy öğretmenli okulların sayısı ile birlikte 19.268'e erişmiştir. Bu dönemde köy okullarının öğrenci sayısı 394.626'dan köy öğretmenli okullarla birlikte 1.300.959'a kadar ulaşmıştır (Kaplan, 2002: 180). Aslına bakılırsa Köy Enstitüleri mantık olarak incelendiğinde çok iyi temellendirilmiştir. Köy halkı küçük yaşlardan itibaren aileye yardım ederek büyür; buradan hareketle de Köy Enstitülerini kurarken, örgütlerken ve değerlendirirken de bu gerçeklikten yararlanılmış ve olumlu yönleri kullanılmıştır. Köy Enstitüleri'nde bedensel, zihinsel ve kültürel çalışmalara eşit derecede önem verilmiştir (Toprak, 2008: 106). Köy Enstitüleri uygulamasına ayrıca 3238-3803-4274 sayılı kanunlar dayanak oluşturmuştur. Bu kanun ile öğretmen ve öğretmenlere yüklenen sorumlulukların geleneksel anlamdaki öğretmenlik görevlerinin ötesine geçmesi amaçlanmıştır. Bir diğer amaç ise eğitimin bilimsel bir yaklaşımda planlanarak ele alınması ve öğretmene yüklenen faaliyetlerin bilimsel bir inceleme ve araştırma paralelinde yürütülmesi ise zorunluluk haline getirilmiştir (Yalçın,2009: 93).

Günlük Yaşama Etkisi

Köy Enstitüleri, kendi içindeki gündelik yaşamı demokratik bir yönetim ile devam ettiren bir anlayışa sahipti. Herkes birbiri ile dayanışabilir, eleştirebilir, yardım edebilirdi ve bu tavır zamanla topluma da yansımıştır. Devlet bütçesini zorlamadan kendisi ürettiğini tüketen kurum olması ise bir başka başarıdır. Köylüden alınan her şey daha sonra yeniden geliştirilerek köye götürülmüştür (Kaplan,

2002: 180; Baykal, 2008: 121). Birlikte girişim ve rekabet kişilere karşı değil olaylara, doğaya ve kadere karşı yapılabilmesi hususu yine bir başka anlayış olarak benimsenmiştir (Baykal, 2008: 121).

Sınıf dışında yapılan üretici iş eğitimi katkılarıyla, mezun olan öğretmenler hem iyi bir öğretmen olmuşlar hem de ziraat ve teknik alanlarında uzmanlaşmışlardır (Burgaç, 2008: 39). Çünkü sınıf dışı eğitimler, yaparak-yaşayarak öğrenme, öğretimde kalıcılığı sağlaması, bilgilerin somutlaştırılması, konular arasında bağlantı kurarak pekiştirme sağlaması ve etkin katılım açısından önemlidir (Göksu 2020:13). Bu öğretmenler edindikleri bu bilgilerle öğretmenlik hayatında fayda verirken, gittikleri köylerde zaman zaman teknik eleman gibide hizmet vermişlerdir. Böylece öğretmenlerin sayesinde farklı teknikler köylere girmiştir (Burgaç, 2008: 39). Yine Türkoğlu'na (1997) göre şu konularda dikkat çekicidir; enstitü çıkışlı öğretmenlerin davranışları köylüyü olumlu yönde etkilemiş ve köylüyü günlük işlerinde destekleyip rehber olmuşlardır. Köylüye haklarını nasıl araması gerektiğini ve bunu nasıl yapacaklarını anlatırken, oluşan sorunları düzeltme konusunda arabulucu rolü üstlenmişlerdir. Kısaca enstitü öğretmenler köylüye her yönden örnek olmuşlardır (Toprak, 2008: 98).

Bölgesel Kalkınmaya Etkisi

Köy Enstitüleri nitelik açısından değerlendirildiğinde sadece birer eğitim alanı değil, aynı zamanda birer yaşam alanıdır. Bunu en çok mekânlarının dizayn edilmesinden ve ülkedeki dağılımından anlayabiliriz. Enstitülerin mekânsal yapı olarak hazırlanırken birçok farklı işlevin bir arada olmasına olanak sağlayan bir kampüs modeli benimsenmiştir. Ülkedeki dağılımları köy enstitülerinin etki alanları belirlenerek bölgeler oluşturulması şeklindedir. Bu bölgeler üzerinden tüm ülkeye yayılan bir eğitim-öğretim seferberliği benimsenmiştir. Bu seferberliğin temel amacı kalkınmanın ekonomik tarafının yanı sıra sosyal ve kültürel kalkınma ile bütüncül bir anlayışının eğitim yoluyla genç kuşaklara ve onların yetiştirecekleri kuşaklara aktarılmasıdır. Bu nitelikleriyle, kampüslerden tüm ülkeye yayılan ve eğitimden kalkınmaya uzanan bir yelpazede köy enstitüleri, planlı bir yaklaşımın tüm adımlarını izlemiştir (Şimşek ve Mercanoğlu, 2019: 263).

Kısaca bu okullarda sözden önce iş gelmekteydi ve öğrenciye bilgi verilmek yerine, öğrencinin bilgiyi alması beklenmekteydi. Fikir babası olan İsmail Hakkı Tonguç bu tarz bir okulu hayal etmekle kalmamıştır, alınan sonuçlar göstermiştir ki Tonguç'un umutlarından bir eğitim başarısı doğmuştur (Özkan, 2009: 63). Bu önemli başarının arkasında elbette yaptığı işe inananların gayretleri ile birlikte, içinde bulunulan toplumu ve sorunlarını yakından anlamış, etkili ve yerinde çözüm üretebilme becerisine sahip bir grup insanın, toplumu bütün olarak kalkındırma çabası yatmaktadır. Sosyal hizmetinde bir eylem mesleği olduğu hatırdaki tutularak problem ve ihtiyaçları giderme anlamında planlı değişimi hedeflemektedir. Yapılması gereken planlı değişimler bireyden topluma kadar birçok seviyeyi içermekte ve sosyal hizmetin konusu içinde yer almaktadır. Organizasyon, kurum ve topluluk boyutunda yapılan değişimler ise makro sosyal hizmetin konusudur. Bundan sonraki bölümde toplumsal değişim ve gelişmeyi eğitim boyutundan hedefleyen köy enstitüleri toplumla sosyal hizmet uygulama modelleri perspektifinden incelenecektir.

TOPLUMLA SOSYAL HİZMET UYGULAMA MODELLERİ PERSPEKTİFİNDEN KÖY ENSTİTÜLERİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ

Toplumla Sosyal Hizmet

Compton ve Galaway (1979) ve Turan'a (2012) göre toplumla sosyal hizmet; toplum ve geniş sosyal sistemlere hedef alan ve bu sistemler içinde değişiklik yapma amacı olan uygulamalardır. Bireyin içinde yaşadığı toplumsal şartlar uygun ahle getirilirse bireyinde sosyal işlevselliğinin artacağını savunmaktadır. Toplumla sosyal hizmet uygulamasına toplum organizasyonları, sosyal politika oluşturma ve planlama örnek verilebilir (Compton ve Galaway, 1979; Akt: Şahin, 2000; Turan, 2012).

Toplumla çalışmanın unsurlarına odaklanan dolaylı uygulama terimi, sosyal hizmetin, yoksulluk gibi toplumsal konulara odaklanarak, çevresel düzeydeki değişim çabalarını ifade etmek için kullanılmıştır (Miller, Tice ve Hall 2008: 80). Weil ve Gamble (1995) toplumla sosyal hizmet uygulamasının çeşitli amaçları olduğundan bahseder. Birey ve grupların örgütlenme beceriler ve yeteneklerini geliştirmek ilk amaçtır. İkinci amaç ise toplumsal kaynakların daha erişebilir olmasını sağlamak ve toplumsallaşma sürecine daha fazla dâhil olmaları için sosyal planlama yapmaktır. Toplumsal gruplarla sosyal ve ekonomik katılımın bağlantısını inşa ederek, toplum sorunlarının çözümü için kapsayıcı ortaklıklar oluşturmak ve bunun için savunuculuk yapmak, sosyal adaleti gerçekleştirmek ve bu amaçla sosyal planlama süreçlerini gerçekleştirmek toplumla sosyal hizmet uygulamasının bir diğer diğer amacıdır (Duyan, 2012: 384). Köy Enstitüleri'nin kurucusu İsmail Hakkı Tonguç'a göre Köy Enstitüleri'nin amacı; Türkiye'de ki toplumsal grupların eğitim ve ekonomik sorununun çözümü noktasında halkın ayağına hizmet götürmektir. Bunun yanında toplumsal grupların hali hazırda olan ihtiyaçlarını doğru analiz ederek o toplumu canlandıran, bilinçlendiren ve ekonomik gücünü artıran gerçekçi ve bilimsel bir eğitim yaratılmasıdır (Türkoğlu, 2009: 128). Bir başka ifade ile genç cumhuriyette kurulan Köy Enstitüleri'nin temel amaçlarını şu şekilde sıralanabilir; Yeni toplum değerleri geliştirmek, ulusal kültürün yaratılması ve geliştirilmesi, ekonomik yaşamın uzmanlaşması, üretimin ve verimliliğin artırılmasıdır (Önen, 1993, Akt: Kartal, 2008: 25). Bu bağlamda Köy Enstitüleri toplumu geliştirmeye hedefleyen bir yapı olması itibari ile toplumla sosyal hizmetin konusu içinde yer aldığını söylemek mümkündür. Buna ek olarak enstitülerin yerleştiği bölgeler incelendiğinde, coğrafi ve toplumsal olarak kırsal ve gelişmemiş alanların seçildiği görülmektedir. Buradan hareketle enstitüler, kırsal sosyal hizmetin içinde düşünülebilir. Bu bağlamda kırsal sosyal hizmete çok kısa olarak değinmekte fayda olabilir. Kırsal sosyal hizmette üç ana tema vurgulanmaktadır; İlk tema coğrafyanın, hem hizmetler hem de yaşanan sorunların türü üzerindeki etkisi olduğu, hizmet verenler ve özel problemleri olan insanlar arasında büyük mesafe bulunduğudır. İkinci tema ise kırsal kesimdeki insanların özellikleri ve yaşam stilleri bakımından daha muhafazakâr ve geleneksel olduğu ve üçüncü tema hizmet sağlayıcılar ve uygulama yapılan çevrenin özelliklerini ele almaktadır (York, 1989: 202-203). Kırsal sosyal hizmet tanımlarken kırsal alanın altı özelliğinden bahsedilir. Bunlar; kırsal alandaki nüfusun genelde refah hizmetlerine yeteri kadar ulaşamaması; altyapıların zayıflığı nedeniyle ucuz ve kullanışlı konut veya etkili ulaşım gibi

hizmetlere erişimde sorun yaşanması;, ihtiyaçları tanımlamada ve anlamada sorunlar oluşabilmesi; istihdam oranları coğrafi alanın kendi özelliğinden dolayı sınırlı olması; yoksulluk ile yoksullaşma riskinin kırsal alanda daha fazla olması ve hizmetlerin maliyeti yüksek olmasıdır (Pugh ve Cheers 2010: 4). Buradan anlaşılabilir, kırsalın kendine has özelliklerinin iyi bir tahlili ile yapılacak uygulamanın o coğrafya ve insanlara has olması ile bir ivme kazanacağı ortadadır. Köy Enstitüleri, kırsalın bu türlü özellikleri ile toplumsal gelişme ve değişiklik yaratmada toplumla sosyal hizmetin uygulama modelleri ile açıklanabilir. Bir sonraki bölümde hem bu modeller tanıtılacak hem de bu modellerle uygulamada paralellik göstermiş olduğu düşünülen Köy Enstitülerinin uygulamaları incelenecektir.

Toplumla Sosyal Hizmet Modelleri Perspektifinden Köy Enstitülerinin Değerlendirilmesi

Toplumla sosyal hizmet, her ülkenin kendi sosyo-politik ve kültürel yapısı içerisinde farklı şekillerde hayat bulmuştur. Özellikle dünya savaşları, sanayileşme, modernleşme, kentleşme, ekonomik krizler gibi durumlar toplum üzerindeki olumsuz etkilerinin ortadan kaldırılmaya çalışılması, organizasyon, toplum ve politika alanlarında değişiklik oluşturmak için toplumla uygulamanın teori ve pratiği için önemli dinamikler olmuştur (Keçeci, 2017: 190; Netting, Kettner, McMurtry ve Thomas 2012: 73). Zatsrow (1994) toplumla sosyal hizmet uygulama modellerini; “Bölgesel Gelişme Modeli (Toplumsal Kalkınma)”, “Sosyal Planlama Modeli” ve “Sosyal Eylem Modeli” olarak ele almıştır (Keçeci, 2017: 191). Bu modellere göre Köy Enstitüleri'nin yapılanma pratiği incelenecektir.

Toplumsal Kalkınma (Bölgesel Gelişme) Modeli

Toplumsal gelişme önemli ve geniş bir konudur ve sürekliliği olan bir süreç olarak tanımlanabilir. Topluluk üyeleri bu anlamda yaygın olan problemlere birlikte kolektif eylem yapması ve ortak çözüm üretmesi olarak ele alınabilir. Topluluk kalkınması topluluk sınırlarını içeren, küçük grupları ilgilendiren, küçük girişimlerden daha büyük grupları kapsayan daha ileri girişimleri içerir. Bu yöntemde amaç kendine yeten ve kendini idame ettiren topluluk için toplumsal kaynakların harekete geçirilmesidir (Svaraj, 2016: 2). Toplumsal anlamak ve geliştirmek için yerele ve kronolojiye kulak vermekte fayda vardır. Türk toplumunu bu anlamda ele aldığımızda 1935'li yıllarında Türkiye nüfusunun %80'nin köylerde yaşamakta ve okul sayısı nerdeyse yok denilecek kadar azdır. Köylü bir yandan bulaşıcı hastalıklarla mücadele ederken bir yandan ürettiğinden verim alamamaktadır. Genç cumhuriyetin az sayıda ki öğretmeni köylere ve köylüye ayak uyduramamaktadır. Kurtuluş Savaşı'nın ağır yükünü yüklenen köylü ise halen, mücadeleyle var edilen demokrasiyi yaşatacak cumhuriyet vatandaşı olmayı başaramamıştır. Zamanın şartları bakımından 1930-1940'lı yıllarda köylüyü anlayan ve cumhuriyete sahip çıkacak vatandaşı yetiştirecek bir aydın tipinin gerekli olduğu açıktır (Aysal, 2005: 270). Atatürk'ün de desteği, Hasan Ali Yücel ve İsmail Hakkı Tonguç'un girişimleri ile 1936 yılında ilk olarak “Eğitmen Kursları” daha sonra, 1937 yılında “Köy Öğretmen Okulları” açılmıştır. 1940'ta 3803 sayılı Köy Enstitüleri Kanunu kabul edilerek Köy Enstitüleri kurulmuştur (Gezer, 1999: 62; Burgaç, 2009: 26; Şimşek ve Mercanoğlu, 2019: 265; Akar, 2011: 18; Anık, 2006: 290). Enstitünün coğrafik olarak yerleşim yerleri saptanmış ve bu seçimde bölgelerin

nüfus yoğunluğu, coğrafyası, sosyo-ekonomik durumu, eğitim ve kalkınma yönünden ihtiyaçları ele alınmıştır. Bu kurumlar şehir dışında, anayollara yakın olan bir köy civarında ve işlenmemiş toprak üzerinde kurulmuştur. Ülke tarım koşullarına göre üç veya dört ili içeren 21 bölgeye ayrılmış ve her bölgeye bir köy enstitüsü kurulması planlanmıştır. Enstitülerin, kentlerin sağlamış olduğu olanaklardan ayrı kurulmasının nedeni, köy koşullarında ortaya çıkan sorunlara, zorluklara kendi koşulları içinde sağlıklı çözümler üretme kabiliyetini geliştirmektir. Enstitüler, köyün çok çeşitli olan sorunlarını bir bütün halinde ele almak ve bölgesel özelliklere göre öncelikleri analiz edebilen, dengeli bir kalkınma sağlayacak kurumlar olmuşlardır (Aydın, 2018: 37; Kapluhan, 2012: 186; Anık, 2006: 292). Bu açıdan Köy Enstitüleri'nin diğer okullarından farklı bir yeri vardır. Bu anlayış "eğitim, üretim içindir" ile hep berber ülkeyi kalkındırmak için üretmektir (Ortaş, 2005: 68). Böylece enstitüler yetiştirdikleri eğitmen ve öğretmenlerle sayesinde ilköğretimi küçük köylere kadar ulaştırmıştır. Bu köy okulları o dönem için, buldukları bölgenin birer eğitim merkezi ve lider kurumları olarak gelişmiştir. Köylü bu okullardan derinden etkilenmiş ve eğitime katılım sağlamışlardır. Enstitüler, bireyler sayesinde var olurken; bireyler de enstitüler sayesinde kendilerinde var olan üretici potansiyel gücü açığa çıkartma imkânı bulmuşlardır (Toprak, 2008: 86). Bu uygulama tıpkı sosyal hizmetin yerelden topluma genel refah seviyesini sağlamada ve birey, toplum ve çevrenin gelişimine katkı vermesinin yanında (Rothman ve Mizrahi, 2014: 92), sosyal hizmetin ana yaklaşımı içinde yer alan güçlendirme yaklaşımından net izler taşıdığı açıktır. Özellikle sosyal ve ekonomik gücü artırmada ve toplumun potansiyeli anlamada, hem bölge insanına hem de çevresine yeni bir anlayış kazandırmıştır. Bu kurumlar; toplumu eğitmenin yanında kırsalın problemlerine tutarlı çözümler üretmeyi hedef alan bir kalkınma olayıdır (Aydın, 2018: 21).

Enstitülerin bulunduğu bölgelerde bu kurumlar aslında toplumsal refah merkezleri gibi işlev görmüştür. Bu da toplumsal değişime katkı vermesi açısından "Toplum Merkezleri" gibi çalıştıklarını akla getiren bir unsurdur. Hatta bu benzerlik toplumla sosyal hizmet uygulamasının başlangıcı sayılan ve 1884 yılında Londra'da kurulan "Toynbee Hall" yerleşim evlerinin kuruluş amacı olan yoksulların eğitim ve kültürel gelişiminin sağlanması, buldukları şartların düzenlenmesi hakkında bilgilendirilme ve işbirliği ile sağlık ve sosyal konular hakkında yeni anlayış yaratılması ve çözümlerin üretilmesi ile bağdaştırılabilir (Buz ve Ayıldız 2018: 197). Yerleşim evi çevresinde yapılan tüm uygulamalar toplumsal değişime neden olurken, enstitülerin hedefinde yer alan köylü toplumu da yoksuldur ve ancak eğitim ile ucuz fakat en etkili yoldan eğitilebilir ve kalkınma sağlanabilir durumdadır. Bu paralellikte Köy Enstitüleri'nin kurucusu İsmail Hakkı Tonguç köy meselesinin anlamlı ve bilinçli bir biçimde köyün içten canlandırılması olduğunu ifade etmiştir. O'na göre köy insanı öylesine canlandırılmalı ve bilinçlendirilmeli ki, köylüyü hiç kimse istismar etmesin, esir ve uşak muamelesi yapamasın. Köylüde her vatandaş gibi haklarına kavuşabilsin (Tonguç, 1946; Akt: Kapluhan, 2012: 183).

Toplumsal kalkınma modeli, toplumun farklı katmanlarından bireyleri, sorunların tanımlanması ve çözülmesinde dâhil etmeyi hedefler. Demokratik davranmaya, uzlaşmaya, işbirliğine, yerelde liderlerin var olmasına ve kendine yardıma vurgu yapar. Toplumla çalışmada sosyal hizmet uzmanının

(community practioner); kolaylaştırıcı, katalizör, problem çözme becerileri yüksek ve etik değerlerin bilincinde roller üstlendiği anlaşılmaktadır (Zatsrow, 1994, Akt: Keçeci, 2017: 191). Köy eğitimi, yürütücü olacak kişileri yetiştiren kaynak şeklinde düşünülürse “Köy Enstitüleri” aslında toplumsal kalkınmanın temel malzemesi olarak karşımıza çıkar. Kuruldukları bölgelerde kalkınmayı plânlama, uygulama ve kontrol etme işinde farklı görev ve sorumluluklar yüklenmişlerdir. Hatta bu kurumlar iktisadi devlet oluşumları gibi değerlendirilebilir (Kibry, 1962, : 284). Köy Enstitüleri’nde uygulama derslerinde soyut bilgiler somutlaştırılmış, yaparak ve yaşayarak öğrenme becerisi ile ayrıca öğrencilere doğa sevgisi kazandırılarak sınıf dışı öğrenme ortamları ön plana çıkarılmıştır (Göksu, 2020: 10). Bu anlayış kurumların fiziksel yapısının oluşturulmasında dahi kendini göstermiştir. Dar bir alan içinde çok katlı tek bina yapmak yerine tek katlı ve çok bina yapılarak, geniş bir alana yayılan modern bir köy görünümü ile yapılar çevre köylere örnek olmuştur. Bu alanlarda derslikler, yatakhane, yemekhane, mutfak, fırın, kitaplık, hamam, öğretmenevi, marangozhane, spor alanına, yüzme havuzu, müzik salonu, kireç ocağı gibi farklı işlevler bir arada bulundurulmuştur. Bu kurumlarda yüzlerce dönüm toprak işlenmiş, büyük ve küçükbaş hayvan yetiştirilmiş ve buldukları yerde büyük bir gelişmeler olmuştur. Yapıları, ödenek yetersizliği ve ucuza mal etme düşüncesiyle başkaları değil bizzat öğrenciler tarafından yapılması ile “iş içinde iş aracılığı ile iş için” felsefesi ortaya konulmuştur (Kaplan, 2002: 61). Bu nokta bize toplumsal kalkınma modelinin bir başka hedefi olan toplumun yapısal gücü ve yurttaşları arasında ilişkiyi geliştirmedeki katkısını bize gösterir. Bu model tüm tarafların ortak menfaate sahip olduğu düşüncesinden hareket eder ve çeşitlilik durumunda ise doğrusal tartışma ve uzlaşmaya giden yol ile anlaşmaya gidileceğini hesap eder (Önen, 1993, Akt: Kartal, 2008: 25; Hyman, 1990: 35).

Tüm bu bilgiler ışığında Köy Enstitülerinin toplumsal kalkınmayı amaç edinen önemli bir uygulama olduğu açıktır. Enstitülerin kurulduğu alanlardan tüm bölgeye yayılmayı hedefleyen bir kalkınma stratejisi hedeflenmiştir (Şimşek ve Mercanoğlu, 2019: 278). İlk bakışta bu kurumların köy eğitimi meselesi ile ilgilendiği düşünülse de aslında Türk toplumunun eğitilmesi ana meseledir. Kalkınmak isteyen genç cumhuriyet köylü çocuklarını eğitecek, sonra bu çocuklar öğretmen olacak ve kendi yerellerine dönecektir. Bu sayede önce düşünceden başlayacak bir değişim için ilerlenecek ve kalkınma sorununu köyü en iyi tanıyanların eline bırakılacaktır.

Eğitim her zaman zor ve maliyetli bir süreç olmuştur, hele Türkiye gibi şartları zorlu olan bir ülke için bu yük daha da önemlidir ve eğitim maliyetlerinin düşürülmesi gerekmektedir (Kaplukan, 2012: 185). Bu süreci başlatanların yereli anlayıp, o zamanın etkili olan ideolojileri harmanlayan bir bakış açısı ile işe başladıkları anlaşılmaktadır. İsmail Hakkı Tonguç, Milli Eğitim Bakanı olan Hasan Ali Yücel döneminde daha evvel Ethem Nejat tarafından ortaya atılan, fakat uygulanamayan tarıma dayalı köy eğitimi düşüncesini, Kemalist ideoloji ile yeniden yapılandırarak uygulanabilir bir duruma getirmeye çalışmıştır. Köylünün nasıl eğitileceği tartışmalarında Tonguç, özellikle uygulamaya dayalı bir yaşam sürdüren köylünün eğitiminde, bu uygulamalardan faydalanılacağını belirtmiştir (Anık, 2006: 290). Bunun için de çok yönlü, özgüvenli, sorun çözebilen yetenekli ve zeki köy çocukları ile işe

başlamışlardır. Bu alandaki eğitim ve öğretimde bu paralelde hareket edilmiş ve sorun çözme becerisini artırmaya yönelik çalışmalar oluşturulmuştur. Özellikle Türkiye gibi halen köy kökenli ve tarıma dayalı ülkelerde böyle bir modelin önemi çok sonradan daha iyi anlaşılmıştır (Ortaş, 2005: 3). Bu durum toplumla sosyal hizmet uygulaması içinde yer alan kültürel yetkinlik konusu ile ilişkili olarak düşünülebilir. Sosyal hizmette kültürel yetkinlik üzerine kavramsal ve görgül çalışmalar, profesyonellere bir nüfusun ve karşılaştıkları sorunların tam olarak anlaşılması için bir dizi perspektife dikkat edilmesini gerektiğini söyler. Buna göre problemi ilk elden deneyimlemek, problemi yaşayan insanlarla yakın çalışmak veya problemle ilgili mesleki bilgi tabanını araştırmak olarak anlaşılabilir (Netting ve Ark. 2012: 74). Enstitünün Türk köylüsünü yerelden başlayıp daha geniş olan toplumu güçlendirme, kalkındırma ve bölgenin ihtiyacını gidermede insanlarına fırsat eşitliği sağlayarak yine o toplumların kendi kaynakları olan insanların kullanmasının, iyi bir analiz ile yapıldığı açıktır.

Bu anlamda köy enstitülerinin getirdiği yenilikler incelendiğinde toplumsal kalkınma modeli ile uyumlu sonuçlar çıkmıştır. Köy Enstitüleri ile toplumsal kalkınma modelinde amaçlanan hedeflerle sağlanan bir dizi paralel sonuç bulunmaktadır Geray'a (1987) göre bu sonuçlar şu şekildedir:

- 1) Köy Enstitüleri köy çocuklarına fırsat eşitliği sağlamış ve eğitim maliyeti azaltılmıştır.
- 2) Öğretmenler, köylerde büyümüş olan ve köyleri bilen liderler olarak yetişmişler ve köylerine döndüklerinde toplumu eğitmenin en iyi yolunu bilerek dönmüşlerdir,
- 3) Köyü geliştirme amacıyla, gençlik bilinçli bir şekilde eğitilmiştir,
- 4) Köyler hakkındaki bilgi, çevre ve köy araştırmaları sayesinde gelişmiş ve Köy Enstitüleri köy araştırmalarının merkezleri haline gelmiştir,
- 5) Köy Enstitüleri ulusal kültür ve folklorun ortaya çıkmasında büyük faydalar sağlamıştır,
- 6) Enstitülerden mezun olan yazarlar ve şairler köy edebiyatının yaratılmasında önemli bir rol oynamıştır,
- 7) Köyü bilen, köyü seven ve köylerde büyümüş aydınlar yetiştirmiştir,
- 8) Enstitüler bölgenin ekonomik ve kültürel yaşamını etkilemiştir, bölgenin kalkınma merkezleri olmuştur,
- 9) Köy Enstitülerinde, bölgeye örnek olabilecek ekonomik girişimler gerçekleştirilmiştir (Kral, 2015: 51).

Toplumsal kalkınma modeli, dezavantajlı toplulukların kendi yerelinden kaynağını alarak hem sosyal ve ekonomik kalkınma ile çağdaşlaşma için fırsatlar sağlama çabasıdır. Bu paralellik Köy Enstitülerinin köylü çocuklarını eğitime çabasının toplum refahını artırmadaki yansımada görülebilir. Köy enstitüleri köylü ile eğitim kurumları arasındaki ilişkiyi kurarak, gelişim için bölgenin kaynaklarından ve lojistik imkânlarından faydalanmıştır. Bu durum Enstitülerinin ve toplumsal

kalkınma modeli de hedeflediği düşük gelirli bölgelere yatırım yapılması gerçekçi kalkınma ve gelişme için kıt kaynakların adaletli biçimde dağıtılması olarak bakılabilir.

Sosyal Planlama Modeli

Sosyal planlama Rothman ve Stockdale'e (1976) göre toplumun çatışma ve fikir birliği teorileri ilişkili olarak iki şekilde ele alınabilir ve bunlar iki planlama modeli "geleneksel planlama" ve "savunmacı planlama" dır. Geleneksel planlama idealist ve rasyonel-kapsamlı modele en yakın şekilde uyum sağlar ve böylece toplumun uzlaşma teorisi ile ilişkilidir. Geleneksel planlama modelinin aksine savunmacı planlama modeli teknik beceri ve liderlik becerileri gerektirir fakat bu model daha çok mahalleler, dezavantajlı gruplar ve korunmasız ya da toplumun yetersiz bölümleri olan alt gruplara odaklanma eğilimindedir. Problem çözme, kaynakların belirli bir bölüme veya problem alanına doğru yeniden tahsis edilmesine yöneliktir. Ancak gerçekçi bir planlamada her ikisi de yer almalıdır (Hyman, 1990: 35-36).

Enstitü fikrinin olgunlaşması ve sürecin planlama sürecinde, ilk olarak 1924 yılında Amerikalı eğitimci John Dewey ülkemize gelerek incelemelerde bulunmuştur. Öğretmen yetiştirme konusunda, öğretmenlerin mezuniyetten sonra çalışacakları okullara göre yapılandırılması gerektiği konusunda öneride bulunmuştur. Köy okullarında görev yapacak öğretmenlerin seçiminde köy yaşamının koşulları göz önünde bulundurulması gerektiği ve öğretmenlerin kalkınmaya öncülük edecek şekilde, toplumun kültürel değerleri ve inançları göz önüne alınarak yetiştirilmesi gerektiğini ifade etmiştir (Aydın, 2018: 49). Köy Enstitüleri'nin kurgulanması da 61 il 305 ilçe 9.150 köy incelenmiştir. Türkiye 20 bölgeye ayrılmış ve bu ayrılma her bölgenin kendine has jeolojik, coğrafik, tarımsal kültürel yapısına göre planlanmıştır. (Hamiloğlu, 2008: 135). Ayrıca Türkoğlu (1997)'nin aktardığına göre enstitülerin açılış aşamasında İsmail Hakkı Tonguç, önce köylerle ilgili araştırma yapmış ve ardından 20 yıllık bir plan taslağı hazırlamıştır. Bu planlamaya göre 1954 yılına kadar ülkede öğretmen, tarım teknisyeni ve sağlık hizmeti ulaşmamış köy kalmayacak şekilde yapılmıştır (Aysal, 2005: 271).

Sosyal planlama modeli, problem çözmenin teknik sürecini ele alır. Toplumda değişim için karmaşık ve sanayileşen çevrede, iyi seviyede eğitilmiş ve kabiliyetli ve rehber olabilecek kişilerin gerektiğini söyler. Bu modelde uzmanın rolü sosyal problemlerin tanımlanması ve çözümlenmesi olarak belirlenir (Keçeçi, 2017: 191). Köy Enstitüleri'nin daha çok toplumun sosyo-ekonomik bakımdan geride kalan köylülere ulaştığını görülür. Bu konu, savunmacı planlama yapılarak yoksulluk, cahillik ve geri kalmışlık gibi konularda kendi yerelinde ve kendi yerelinden eğitim görmüş örneklerle sorun çözme sürecinin adımı olarak değerlendirilebilir. Burgaç (2008) ve Anık (2006) Enstitülerin klasik bir öğretmen yetiştiren okullar olmadığına vurgu yapar. Eğer böyle olsaydı bu okullar kırsal alandaki eğitim sorunun sadece bir boyutuna çözüm getirebilirdi. Bu planlama içinde, burada yetişen öğretmenler köyden kaçmayacak ve köye ve köylüye ayak uydurabilecek kişiler olarak yetiştirilmesi amaçlanmıştır. Bunun için ilk olarak Köy Enstitüleri'nde öğrenciler sadece köy ilkokulunu bitirmiş olan köy hayatını bilen çocuklarından sınavla alınmasıdır. İkinci olarak köy Enstitüleri'nin kırsal

alandaki açılması ve bu kurumlarda öğrencilere öğretmenlik eğitimin yanında modern ziraat ve teknik bilgilerinin öğretilmesi ve köyde yapabilecekleri ikinci bir mesleğe sahip olmaları da bu amaca hizmet etmiştir (Burgaç, 2008: 28; Anık, 2006: 295). Enstitünün açılma sürecinde bir başka planlama becerisini ise toplumsal değişim ajanı olan öğretmenlerin buldukları yerelde kalmasını sağlamaktır. Bu amaçla köyde yapabilecekleri ikinci bir mesleklerinin olması yerelde güçlendirme yapılarak önlem alındığı anlaşılmıştır. Bu durumu, tıpkı sosyal hizmetin güçlendirmeyi hem bir araç hem de amaç kullanma konusunda uygulamaları örtüşen bir unsur olarak değerlendirebiliriz. Tıpkı Sosyal hizmetin müracaatçısı kendisinde var olan güçleri, becerileri ve yetenekleri henüz kullanamayan güçlü bir birey olarak görmesi gibi (Şahin, 2002: 215) enstitü de bireyin fark etmediği, fakat içinde barındırdığı güçleri hedef almıştır.

Planlamaya bir başka örnek ise Köy Enstitülerinde öğrenci olmak için bazı koşulları karşılama gerekliliğidir. Bunlar; köylü çocuğu olmak, sağlıklı ve güçlü olmak, akıllı ve çalışkan olmak ve akranlarına göre bilgi ve başarısının daha yüksek oranlara sahip olmaktır (Kral, 2015: 46). Böylece gelecekteki toplum lideri olabilecek potansiyeller oluşturulmaya çalışılmıştır. Ders içeriklerini ise; genel kültür dersleri, tarım dersi ve uygulamaları ve teknik dersler ve uygulamalar oluşturmaktaydı. Böylelikle günlük hayatta kullanılacak dersler planlanmış ve konularla eğitilmesi ile pratikliğin bir yönü belirgin hale gelmiştir. Kültür derslerinin yanında, uygun olan tarla, atölye gibi üretim alanlarının yapılması, eğitimin üretim süreci ile sonlandırılması üzerinde durulmuştur. Enstitülerde farklı işliklerin yer alması ile her enstitü teoride gördüğü bilgileri uygulayabilecek düzeyde eğitim verme olanağına sahip olmuştur (Akar, 2011: 30).

Sosyal planlama modelinin odağında yerelden başlayıp tüm toplumun ihtiyaçlarını ortaya koyma ve ihtiyaçlara erişimi sağlamak amacıyla verileri toplayıp uygun planlamalar ile hareket etmeyi gerektirir. Sosyal ferahı artırmada ve öngörülerini ile geleceğe yönelik sosyal hizmet müdahalesini geliştirmede sosyal planlama modeli önemli bir araçtır.

Tüm bunlar ele alındığında Köy Enstitüsü'nün, fikrinin dayandığı temeller, ilk köy enstitüsünün kuruluşuna kadar olan süreçte izlenen deneme yaklaşımı, yasal zemin ile desteklenmesi, köy enstitülerindeki eğitim yöntemi ve müfredatın özgünlüğü, üretim süreci, yöreye özel üretimleri, kampüs ortamı, verilen eğitimin özelliği, enstitülerinin ülkedeki dağılımı ve bunun bölgesel bir yaklaşımla ele alınmış olması ve enstitülerin salt birer eğitim kurumu olmasının ötesinde bir kalkınma aracı olarak işlev görmesi bir bütün olarak değerlendirildiğinde, köy enstitülerinin kuruluş ve işleyişlerinde planlı bir süreç olduğu açıktır (Şimşek ve Mercanoğlu, 2018: 278).

Sosyal Eylem Modeli

Weil ve arkadaşlarına (2013) göre sosyal ve politik eylem yakın kavramlar olmasına rağmen sosyal eylem siyasi eylemin daha ötesine uzanır ve savunuculuk faaliyetleri gibi diğer türleri içerir (Mattocks, 2017: 9). Zastrow'a (1994) bu modelde nüfus içinde yer alan bütün gruplar arasında işbirliği ile kaynakların artırılması ya da iyileştirilmesi amacıyla hizmet ve politikaların sosyal adalet ve demokrasi anlayışında yeniden düzenlenmesi gerektiği savunulur. Sosyal eylem modeli politikaları

ya da kurumları değiştirme yollarını araştırır. Hedef, kaynakların ve gücün yeniden dağıtılmasıdır (Akt: Keçeci, 2017: 191). Sosyal eylem, aktif olarak sorumluluk almayı, kendi seğimlerini yapabilmeyi, kendi hak ve yeteneklerini anlamaya yardım etmeyi taahhüt eder (Brueggemann, 2014: 40). Bu anlamda Köy Enstitüleri sadece eğitim kurumları olmayıp ‐hiçlikten üretmek” (creating from nothing) ve ‐yaşayarak ve uygulayarak öğrenme” (learning by doing) temelinde, bilinçli, kendine güvenen, eşitlikçi bir yaşam anlayışını içselleştirmiş bireyler yetiştiren ve ana hedefi toplumsal kalkınma olan daha karmaşık yapılardır. Eğitim içeriği teori, uygulama ile zenginleştirilmiş ve ortaklaşa üretimin hedef alındığı, evrensel olan bilgilerin yanında kuruldukları yere özgü olanın da öğretilen bilgiler arasında olduğu ve yöreye özel üretimlerin yapıldığı kendine özgü ortamlardır (Şimşek ve Mercanoğlu, 2018: 262). Bunu örneklendirecek olursak Köy Enstitüleri’nde doğa bilimleri dersi ile uygulama birleştirilerek hem öğrencilerde merak artırılmış, hem de sorularına cevap bulacakları ortam sağlanmışır. Böylece sınıf dışı uygulamalar ile öğrencilerin farklı zekâ türlerini geliştirmeye ve bireysel farklılıkları ön plana çıkartmıştır (Göksu, 2020: 13).

Toplumsal, ekonomik, siyasi kurumlardaki değişim toplumsal değişimi etkilese de toplumsal ilişkilerin kültürel dayanağı olan eğitim, köklü değişimler yaratabilir. Eğitim ve toplum her zaman karşılıklı etkileşim halinde olup birbirine şekillendirmiştir. Sosyo-ekonomik ve siyasi etkenler toplumsal değişimin temel koşulu iken, eğitim toplumsal değişimi harekete geçiren, hız veren unsurdur. Sosyo-ekonomik ve siyasi değişimler için gerekli bilgi, beceri ve değerleri yaygın hale getirip sonuçlandıran önemli bir kurumdur (Akar, 201: 5). Bunu örneklendirecek olursak enstitüde günlük çalışma düzeni sabah ve öğleden sonra 45 dakikalık 3-4 ders ya da iş şeklinde iken her gün sabah ve akşam 45 dakikalık serbest okuma her sabah 30 dakikalık nöbetleşe ulusal oyun, müzik ya da spor saati olarak düzenlenmiştir (Şimşek ve Mercanoğlu 2018: 262). Bu türlü farklılıklarla zenginleştirilen çalışma düzeni ile toplumu dönüştürmede yer alacak kişilerin, eyleme dönük olan çalışmalarında evrimleşerek toplumsala yansiyacak olan dönüşüm amaçlanmıştır. Kirby (1962)’e göre Köy Enstitüleri eğitim ile toplum arasındaki karşılıklı ilişkide, Türk düşünürlerinin iyi bildiğı ve çözümlü bulunmayan bir sorunun, hiçbir ülkede eşi görülmemiş bir şekilde çözümlenmesini sağlayan yenilikçi bir eğitim sistemidir (Kirby, 1962: 8). Bu ifade, bu kurumların tüm topluma yayılmış bir eylem olarak düşünüldüğünü anlatmaktadır. İsmail Hakkı Tonguç ise ‐Köylüyü, köyden başlayarak ta Kamutay’a (TBMM) varıncaya kadar... köylü vatandaşlarda... Cumhuriyet vatandaşlığı şuurunu, aksiyon haline gelebilecek şekilde uyandırmak... lâzımdır” ifadesi ile enstitü fikrinde ortaya çıkan toplumsal eylem düşüncesine adeta gönderme yapmıştır (Tonguç, 1946; Akt: Kapluhan, 2012: 183).

Sosyal hizmeti bir eylem mesleği olarak düşünürsek sosyal adaleti tüm topluma yaymada sosyal eylem modeli önemli bir araçtır. Bu model sosyal adalet misyonu ile, dezavantajlı grupların kaynak ve hizmetten faydalanmada örgütlenme, ilişkilenme ve sesini duyurabilme gibi çabalarla toplumsal hareketlere ses verir. Köy Enstitülerini diğer fikir ve oluşumlardan ayıran önemli bir farkının fiziki olarak somutlaştırılıp eyleme dökülmesi ve sonuçlarının sayısal verilerle ve gözlemlenebilir toplumsal değişim ile ölçülebilir olmasıdır. Aslına bakılırsa köy enstitülerinin eğitim faaliyetleri

anlayışı teori ve eylemi birleştirmektir ki, bu da sosyal eylemi gerçekleştirme becerisine ve misyonuna sahip toplum liderlerini topluma kazandırmaktır. O günün şartları için toplumsal etkileşim yaratacak örnekler tüm toplum için önemli bir kazançtır.

SONUÇ ve ÖNERİLER

Dünya savaşından çıkmış ve yeni kurulan Türkiye Cumhuriyeti birçok alanda ilerleme sağlasa da toplumsal gelişiminde bazı sorun yaşamıştır. Kurulan cumhuriyetin devamını sağlayacak vatandaşların yeteri kadar eğitilememesi belki de en önemli önemli sorundur. Eğitim toplumsal bir sistemdir ve bireysel eğitim dahi nihayetinde toplumsal etkenlerle belirlenir. Öğrenciler, öğretmenler, yöneticiler ve lider arasındaki etkileşimi (ders, bayrak töreni, öğretmenler kurulu, okul- aile birliği, akran ilişkileri) yapısal bir süreç içinde eğitim programlarının toplumsal dokusudur (Baykal, 2008: 121). Bu bağlamda Türk toplumunun büyük çoğunluğunun köylerde yaşadığı bilgisi ile köylerden başlayarak ekonomik, sosyal, toplumsal gelişim için eğitimin temel koşul olduğu ve tüm topluma olumlu yansımaları olacağı düşüncesi ile hareket edilmiştir. Bu etkileşimi göz önüne alarak yenilikçi bir eğitim kuramcısı olan Tonguç, o yıllarda dünyada benzeri olmayan eğitim yaklaşımını, ülke gerçekleriyle birleştirerek Türkiye'ye özgü, farklı ve yeni bir model oluşturmuştur (Şimşek ve Mercanoğlu, 2019: 269).

Oluşturulan eğitim modeli, Türk eğitim tarihinin üzerinde en çok tartışılan konularından biri olsa da Köy Enstitülerinin mezun olan öğretmenler yalnızca Türkiye'ye değil, tüm dünyaya özellikle geri kalmış ülkelere örnek oluşturacak bir eğitim-öğrenim modeli ortaya çıkartmışlardır (Hamiloğlu, 2008: 133). Köy Enstitülerinden mezun olan öğretmenler kendi köylerinde görev yapmaya başladıklarında, buraların sosyo-ekonomik yaşamında değişiklikler sağlamışlardır. Köylü potansiyelinde var olan gücü fark ettiklerinde aydınlanma başlamış ve bu durum tüm toplumu etkilemiştir (Aydın, 2018: 92). 1936 da eğitim kursu, 1937'de köy öğretmen okulları ile yapılan hazırlık ve denemelerden sonra 1940'larda kurulup 1954 yılında kapatılan Köy Enstitüleri, köylünün modernleşmesinde ciddi bir kaynak olmuştur. Bu bağlamda Köy Enstitüsü teori ile uygulamayı birleştirerek yani yaşayarak öğrenmenin en güzel örneğini, yereli göz önüne alarak uygulamıştır. Köy Enstitüleri kısa bir sürede köyün ekonomik, toplumsal açıdan kalkınmasına katkıda bulunacak öğretmenleri yetiştirerek köylere yollamış ve köy okullarında okuyan öğrenci sayısı katlanarak artmıştır. Böylece köylü her açıdan bir değişim yaşamıştır.

Toplumsal değişim için birey ve gruplardan daha büyük bir odağa odaklama konusunda sosyal hizmet diğer mesleklerden daha farklı bir görev yüklenir. Toplumsal sorunların çözümünde mikro düzeyde uygulama yapmak yetersiz olabilir ve toplum kalkınması ve ilerlemesi için yapılan makro sosyal hizmet uygulamasında yer alan mesleki bilgi ve becerilere yer vermek gerekebilir. Bu çalışmanın temel varsayımı Köy Enstitüleri'nin makro sosyal hizmetin uygulama modelleri ile kesişen noktalarının olduğu üzerinedir. Çalışmamız için yapılan incelemede toplumla sosyal hizmet uygulama modelleri ve Köy Enstitüleri arasında belirgin ortaklıklar bulunduğu anlaşılmıştır. O günün toplumsal şartları içinde köy enstitüleri ile bu fikri ortaya koyanların toplumun ihtiyaçlarını

değerlendirmesi ve sadece köyü değil, tüm toplumsal hedefleyen bir kalkınma hareketi ile ihtiyaçlara dinamik bir cevap verebilmesi toplumla sosyal hizmet uygulamalarına iyi bir örnek oluşturduğu açıktır.

Toplumla sosyal hizmet uygulama modelleri perspektifinden değerlendirildiğinde köy enstitülerinde yapılan çalışmalar;

-Toplum bütününe hitap eden, toplum katılımını ve kültürel uygunluğu hedefleyerek gelişimi yerelde gerçekleştirerek, toplumun asıl ihtiyacını karşılama ile toplumsal kalkınma modelini,

-Dikkatli bir analiz ve yaratıcı bir düşünce ile toplumun kalkınmasını sağlamada ciddi bir planlama ile sosyal planlama modelini,

-Dezavantajlı grup olarak köy insanının desteklenerek yeni kaynaklarla buluşturulması, fırsatların verilmesi ve güçlendirilmesi ve bu grupların sorunlarına odaklanarak savunuculuk yapması sosyal eylem modeline uygun adımlar olarak değerlendirilebilir.

Sosyal hizmetin müracaatçı gruplarının sorunları; toplumsal koşullarla, sosyal politikalarla ve var olan veya olmayan hizmetler ile içinde yaşanan yerelin özellikleri ile ilgilidir. Devamlı değişen dünyada toplumun gelişiminde tüm toplumun ihtiyacına cevap vermekte sosyal hizmet tıkanıklık yaşayabilmektedir. Yeni ve başarılı bir şekilde kaynakların uygun dağıtımı, toplum kalkınması, savunuculuk, planlama, eylem ve topluluk örgütlenmesi gibi konuları içinde barındıran toplumla sosyal hizmet uygulamalarına yönelik tekniklerin geliştirilmesi önemlidir. Köy enstitüleri, sosyal adalet ve fırsat eşitliği ilkeleri ile ele alındığında aslında o dönem için devlet tarafından organize edilen ve toplumsal sosyal hizmetin konusu olan sosyal politika uygulaması olarak da ele alınabilir. Aynı bağlamda nüfus içindeki dezavantajlı gruplarla çalışması (yoksul köy insanı) ve toplumsal kalkınma için onların yetenekleri ile toplumsal dönüşümü sağlamış olması da bireyden topluma iyilik halini hedefte bulduran sosyal hizmet ve toplumla sosyal hizmet konuları içinde yer alan öncelikli konulardır. Köy enstitüleri deneyimi ile elde edilen bilgi ve uygulamaların toplumla çalışan uygulamacılar için mesleki gelişmeye destek vereceği ve değerli bir pekiştireç olacağı açıktır. Böylece toplumsal gelişme, politika üretme, yerelde ve toplumda hizmet kalitelerinin yükseltmeyi amaçlayan çalışmalarda topluluk, kamu kurumları ve örgütler bağlamında köy enstitüleri, toplumla sosyal hizmet uygulama modellerine örnek teşkil edebilecek çok yönlü bir aktör olarak kabul edilebilir. Köy Enstitüleri, koşulları anlamak ve toplumsal projelerin gerçek anlamda hayata geçirebilmek için bu koşulların nasıl değerlendirildiği, özgünlüğün nasıl yaratıldığı, iletişimin yerelde nasıl kurulduğu, katılım ve toplumun kendi içinde nasıl bir iş birliği geliştirdiğine dair özgün bir rehberdir diyebiliriz. Tüm bu bilgiler ışığında toplumla sosyal hizmet eğitimi içinde, Anadolu'nun kalkınmasına verdiği katkı ve aydınlanma ile Köy Enstitüleri örneğinin sadece açılma, işleyiş ve kapanma süreçlerini değil daha farklı boyutlarının iyi anlaşılması önemlidir. Sadece sosyal hizmet için değil diğer tüm toplumsal ilgilendiren meslek gruplarının eğitim müfredatı içinde örnek olarak yer alabilir.

Bunların dışında bu anlayışın geliştirilmesinde toplumla sosyal hizmetin amaçları kapsamında ise şu önerilere yer verilebilir;

- Yeni teorilere referans teşkil edebilecek üretime dönük, katılımcı bir toplumsal hayat yaratmada köy enstitüleri deneyimlerine başvurulabilir. Hatta köy enstitülerinin sorunlarla baş etme becerisi yüksek ve yerelde bulunan kaynakları kullanabilen yetenekli insan tipi yetiştirme çabası sosyal hizmet eğitim içinde irdelenebilir,
- Sınava ve ezbere dayalı olamayan eğitime ve dolayısıyla toplumsal sorunların çözümünde aktif rol oynayan gücü ortaya çıkarmada, toplumla sosyal hizmetin toplum katılımını daha fazla mümkün kılmak üzere sosyal planlama yapmak amacı enstitüler irdelenebilir,
- Enstitüler ulusal bir eğitim çalışması gibi başlamış olsa da, aslında var olan kaynakların kullanılarak yoksul köylünün kendi gücünü anlamasına destek olmuştur. Bu anlamda somut veri kaynakları ve deneyimleri ile enstitüler toplumla sosyal hizmetin toplumdaki kaynakları daha erişilebilir kılmak amacından yola çıkarak, güçlendirme yaklaşımına vurgu yaparak uygulamada öğretici bir örnek oluşturabilir,
- Yoksulluğu kader olarak kabul etmiş olan köylü, dezavantajlı grup olarak kabul edilirse, bu grubun toplumsal katılımını enstitülerin artırdığı bir geçektir. Toplumla sosyal hizmet uygulamalarında dezavantajlı grupların sosyal ve iktisadi katılımını kolaylaştırmak amacı içinde enstitülerin değerlendirmesi yapılabilir
- Enstitülerin sadece kendi içinde değil, diğer ekolojik ve sosyal çevre, sistem ve örgütlerle kurdukları ilişkilerin analizi ile toplumla sosyal hizmetin sorunların çözümü için işbirliği kurarak savunuculuk faaliyetleri konusunda yeni ve güncel anlayışlar geliştirilebilir.

YAZAR KATKI ORANI BEYANI

Yazarlar çalışmaya eşit oranda katkı sağlamıştır.

ÇATIŞMA BEYANI

Bu çalışmada herhangi bir potansiyel çıkar çatışması bulunmamaktadır.

KAYNAKÇA

- Akar, H. (2011). *Türkiye'deki köy enstitülerinin toplumsal değişmede yeri*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi) Dokuz Eylül Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İzmir.
- Anık, M. (2006). Bir modernleş(tir)me projesi olarak köy enstitüleri. *Divan: Disiplinlerarası Çalışmalar Dergisi*: 1(20), 279-309.
- Aydın, B.M. (2018). *Köy enstitüleri ve toplum kalkınması* 3. Baskı. Ankara: Anı Yayıncılık.
- Aysal, N. (2005). Anadolu'da aydınlanma hareketinin doğuşu: Köy Enstitüleri. *Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, 9(35), 267-282.
- Arslan, B. (2009). Türk eğitim sisteminde köy öğretmenleri. G. Yalçın, F. Kamacıoğlu (Ed.), *Eğitim Mirasımız Köy Enstitüleri Uygulanabilirliği ve Model Çalışmalar içinde* (45-60. ss) İstanbul:

Literatür Yayıncılık.

- Austin, M., Coombs, M., and Barr, B. (2005). Community-centered clinical practice: is the integration of micro and macro social work practice possible? *Journal of Community Practice*, 13(4), 9-30.
- Baykal, A. (2008). Okul tasarımında örnek yaklaşım: G. Yalçın, F. Kamacıoğlu (Ed.), *Eğitim Mirasımız Köy Enstitüleri Uygulanabilirliği ve Model Çalışmalar içinde* (112-127. ss) İstanbul: Literatür Yayıncılık.
- Brueggemann, W.G. (2014) *The practice of macro social work. 4.Edt.* Canada: Nelson Education Ltd.
- Burgaç, M. (2009). Çifteler köy enstitüsünde üretici iş eğitimi ilkesinin uygulanması sonuçları. G. Yalçın, F. Kamacıoğlu (Ed.), *Eğitim Mirasımız Köy Enstitüleri Uygulanabilirliği ve Model Çalışmalar içinde* (25-42. ss) İstanbul: Literatür Yayıncılık.
- Buz, S. ve Ayyıldız, A.A. (2019). Sosyal hizmette toplum merkezleri. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 30(1), 187-212.
- Duyan, V. (2012). *Sosyal hizmet temelleri yaklaşımları ve müdahale yöntemleri*. Ankara: Sosyal Hizmet Uzmanları Derneği Yayınları, Yayın No: 20.
- Hamiloğlu, K. (2009). Güncel Öğretmen Yetiştirme Felsefe ve Yöntemleri Açısından Köy Enstitüleri İzlenesi. Yalçın G. Kamacıoğlu F. (Ed.), *Eğitim Mirasımız Köy Enstitüleri Uygulanabilirliği ve Model Çalışmalar içinde* (133-156. ss) İstanbul: Literatür Yayıncılık.
- Hyman, D. (1990). Six models of community intervention: A dialectical synthesis of social theory and social action. *Sociological Practice*, 8(1), 5.
- Gezer, N. (1999). *Mustafa Kemal ulusal eğitim köy enstitüleri*. Ankara: Güldiken Yayınları.
- Kartal, S. (2008). Toplum Kalkınmasında Farklı Bir Eğitim Kurumu: Köy Enstitüleri. *Mersin Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 4(1), 23-36.
- Kaplan, M. (2002). *Aydınlanma devrimi ve köy enstitüleri*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Kapluhan, E. (2012). Atatürk dönemi eğitim seferberliği ve köy enstitüleri. *Marmara Coğrafya Dergisi*, 26, 172-194.
- Keçeci, G. (2017). Makro Sosyal Hizmet Uygulamasında Kullanılan Modeller, Teknikler ve Sosyal Hizmet Uzmanlarının Rollerini. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 28(1), 187-201.
- Kirby, F. (1962). *Türkiye'de Köy Enstitüleri*. Ankara: İmece Yayınları. 2.Basım.
- Koç, İ. (2000). İzmir İktisat Kongresi'nin Türk ekonomisinin oluşumuna etkileri. *Atatürk Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü Müdürlüğü Atatürk Dergisi*, 3 (1), 145-167.
- Kral, E. (2015). Vanished schools: Village Institutes. *European Journal of Research on Education*, 3(1), 45-52.
- Göksu, M. M. Sınıf Dışı Öğrenme Ortamları: Köy Enstitüleri Örneği. *Turkish History Education Journal*, 9(1), 1-16.
- Miller, S. E., Tice, C. J., ve Hall, D. M. H. (2008). The generalist model: Where do the micro and

- macro converge?. *Advances in Social Work*, 9(2), 79-90.
- Mattocks, N. O. (2017). Social action among social work practitioners: Examining the Micro–Macro Divide. *Social Work*, 63(1), 7-16.
- Netting, F. E., Kettner P.M., McMurtry S.L. ve Thomas M.L. (2012). *Social Work Macro Practice*. Amerika: Pearson Education.
- Şahin, F. (2000). *Sosyal hizmet uzmanlarının sosyal refah politikası süreçlerine katılımı*. Ankara: Aydınlar Matbaası.
- Şimşek, G. ve Mercanoğlu C. (2018). Bir “Planlama Örneği” olarak köy enstitüleri deneyimi. *Planlama*. 28(3), 261-281.
- Ortaş, İ. (2005). Ülkemizin kaçırdığı en büyük eğitim projesi: Köy enstitüleri. *Pivolka*, 4(17), 3-5.
- Özkan, R. (2009). Bölüm: Köy Enstitüleri’nde Ekip Çalışmaları, İmece ve Yurt Gezileri. Yalçın G. Kamacıoğlu F. (Ed.), *Eğitim Mirasımız Köy Enstitüleri Uygulanabilirliği ve Model Çalışmalar içinde* (60-68. ss) İstanbul: Literatür Yayıncılık.
- Pazar, M. (2001). *Köy Enstitüleri*. Ankara: Güldikeni Yayınları.
- Pugh, R. ve Cheers, B. (2010). *Rural social work: International perspectives*. Chicago: Policy Press
- Rothman, J. ve Mizrahi T. (2014) Balancing Micro and Macro Practice: A Challenge for Social Work, *Social Work*, 59(1), 91-93.
- Turan, N. (2012). *Sosyal kişisel çalışma: Birey ve aileler için sosyal hizmet*, Ankara: Aydınlar Matbaacılık.
- Toprak, G. N. (2008). *Cumhuriyetin İlk Döneminde Türk Eğitim Sistemi Ve Köy Enstitüleri*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi) Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Afyonkarahisar:
- Türkoğlu, A. (2009). Köy Enstitülerinden Kent Enstitülerine. Yalçın G. Kamacıoğlu F. (Ed.), *Eğitim Mirasımız Köy Enstitüleri Uygulanabilirliği ve Model Çalışmalar içinde* (127-133. ss) İstanbul: Literatür Yayıncılık.
- Yalçın, G. (2009). Özgün Bir Yükseköğrenim Modeli: Yüksek Köy Enstitüsü. Yalçın G. ve Kamacıoğlu F. (Ed.), *Eğitim Mirasımız Köy Enstitüleri Uygulanabilirliği ve Model Çalışmalar içinde* (68-97. ss) İstanbul: Literatür Yayıncılık.
- York, R. O., Denton, R. T. ve Moran, J. R. (1989). Rural and urban social work practice: Is there a difference? *Social Casework*, 70(4), 201-209.

Toplum ve Sosyal Hizmet

ISSN: 2147-3374 / E-ISSN: 2602-280X

Derleme Makale / Review Article

Sosyal Girişimcilik ve Sosyal Hizmet

Social Entrepreneurship and Social Work

İmran UZUNASLAN¹, Serhat TEK²

¹ Doktora Öğrencisi, Ankara Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü Sosyal Hizmet Anabilim Dalı, imranuzunaslan@gmail.com
ORCID: 0000-0002-7821-5605

² Dr. Öğr. Üyesi, Bitlis Eren Üniversitesi Sağlık Yüksekokulu Sosyal Hizmet Bölümü, serhattek@live.de,
ORCID: 0000-0001-7140-2099

Başvuru: 14.05.2021
Kabul: 26.07.2021

Atıf:
Uzunaslan, İ. ve Tek, S. (2021). Sosyal girişimcilik ve sosyal hizmet. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 32(3), 1195-. DOI: 10.33417/tsh.937360

ÖZET

Sosyal fayda ve değer yaratmak amacıyla ortaya konulmuş gönüllü çabaların profesyonel bir bakış açısıyla yansıtıldığı sosyal girişimcilik, son yıllarda sosyal bilimler literatüründe dikkat çeken bir konu haline gelmiştir. Yapılan literatür incelemelerinde sosyal girişimcilik konusunun daha çok işletme, kamu yönetimi ve çalışma ekonomisi gibi alanlarla birlikte zikredildiği görülmüştür. Bilindiği üzere sosyal hizmet disiplini; sosyal etki yaratma, dezavantajlı grupları güçlendirme, sosyal sorunların çözümüne katkı sunma, kıt kaynakları yönetme, fırsatlardan yararlanma, sürdürülebilirliği sağlama ve toplumsal değişimi gerçekleştirme gibi konular üzerine çalışmalar yürütmektedir. İfade edilen bu konular sosyal hizmetin, sosyal girişimcilik ile paylaştığı ortak çalışma alanlarını oluşturmaktadır. Gelecekte sosyal hizmet bilim ve mesleğinin sosyal girişimcilik süreçlerinde etkinlik alanını artıracakları düşünülmektedir. Sosyal girişimcilik bağlamında sosyal hizmet, bireylerin kendilerini ekonomik olarak gerçekleştirmelerinin yanında özgürleşme, benlik saygısı ve sosyal entegrasyon alanlarında da gelişimi sağlamayı hedeflemektedir. Derleme niteliğinde olan bu çalışmanın amacı sosyal hizmet ve sosyal girişimcilik hedeflerinin kesiştiği uygulama alanlarını Dünya ve Türkiye örnekleri üzerinden somutlaştırarak, alana dair farkındalık oluşturmaktır.

Anahtar kelimeler: Girişimcilik, sosyal girişimcilik, sosyal inovasyon, sosyal hizmet

ABSTRACT

Social entrepreneurship, in which voluntary efforts to create social benefit and value are reflected from a professional perspective, has become a prominent issue in the social sciences literature in recent years. In the literature reviews, it is seen that the subject of social entrepreneurship is mostly mentioned together with areas such as business administration, public administration and labor economy. As it is known, social work discipline conducts studies on issues such as creating social impact, empowering disadvantaged groups, contributing to the solution of social problems, managing scarce resources, taking advantage of opportunities, ensuring sustainability and realizing social change. These stated issues constitute the common working areas that social work shares with social entrepreneurship. It is thought that social work science and profession will increase the area of activity in social entrepreneurship processes in the future. In the context of social entrepreneurship, social work aims to develop in the areas of emancipation, self-esteem and participation in society, as well as the economic self-realization of individuals. The purpose of this review study is to create awareness about the field by concretizing the application areas where social work and social entrepreneurship goals intersect over the world and Turkey samples.

Keywords: Entrepreneurship, social entrepreneurship, social innovation, social work

GİRİŞ

“Sosyal girişimcilik, yalnızca balık vermeyi ya da balık tutmayı öğretmekle yetinmez. Aynı zamanda balık endüstrisini kökten değiştirmeyi de hedefler.” Bill Drayton

Son yıllarda akademik yazında ön plana çıkan sosyal girişimcilik kavramı yeni bir fenomenmiş gibi görülse de temel olarak bilinmesi gereken, kavramın geniş bir geçmişe sahip olduğudur. Geçmişten günümüze bireyler veya topluluklar, sosyal ihtiyaçlarını karşılamak ve gelişmiş kurumlar oluşturmak için girişimci çaba içerisinde bulunmuşlardır. Ancak sosyal girişimcilik faaliyetleri son yirmi yılda dikkat çeken ölçüde büyümüştür. Toplumsal sorunların değişmesi ve çeşitlenmesiyle birlikte bu sorunları önemseyen birey, örgüt ve topluluklar, önemli sosyal misyonları gerçekleştirmek için çok sayıda ulusal ve uluslararası kuruluş kurmuş ve programlar hazırlamışlardır. Alana dair birçok kitap yazılmıştır. Odağına sosyal girişimciliği konumlandıran bu kitaplardan bazıları şunlardır: Social Entrepreneurship: New Models Of Sustainable Social Change (Nicholls, 2006); Social Entrepreneurs and the Power of New Ideas (Borenstein, 2004); The Rise of Social Entrepreneurship (Leadbeater, 1997); New Social Entrepreneurs: The Success, Challenge and Lessons of Nonprofit Enterprise Creation (Emerson ve Twersky, 1996). Yine alana dair birçok hakemli dergide sosyal girişimcilikle ilgili makaleler yayınlanmıştır (Katzenstein ve Chrispin, 2011; Germak ve Singh, 2010; Calas, Smircich ve Bourn, 2009; Harding, 2007; Light, 2006). Ayrıca sosyal girişimciliği tanıtmak ve sosyal girişimci faaliyetlere kaynak sağlamak için web siteleri oluşturulmuştur (Nandan ve Scott, 2013). Sosyal girişimciliğin farklı alanlardaki kitaplara, dergilere konu olması, online platformlarda popülerlik kazanması ve akademik çalışmalarda yer edinmesiyle birlikte kavramla ilgili tanımlamaların da çeşitlilik kazandığı ifade edilmektedir. Bu çeşitlilik sosyal girişimciliğin; sosyal değer yaratıcı, girişimci, örgütlü, piyasa yönelimli ve sosyal inovasyon gibi alt açıklayıcı kavramlarla bir arada ele alınmasını sağlamıştır. Bu durum da kavramın çok boyutlu bir fenomen olduğu gerçeğini ortaya koymaktadır (Choi ve Majumdar, 2014; Weerawardena ve Mort, 2006).

Peredo ve McLean (2006) sosyal girişimciliği; kişi veya grupların belirgin bir şekilde sosyal değer yaratmayı amaçladıkları, bu değeri yaratmak için fırsatları tanıma ve fırsatlardan yararlanma kapasitesi gösterdikleri, değişim içeren fikirler kullandıkları, riskler üstlendikleri ve kıt varlıklarla yılmadan mücadele ederek beceri gösterdikleri uygulama alanı olarak tanımlamaktadır. Hibbert, Hogg ve Quinn (2002) ise kavramı, girişimci uygulamalarla elde edilen karın sosyal sorunların çözümü için dezavantajlı grupların yararına sunulması şeklinde açıklamaktadır. Bunun yanında yaratılan faydanın devamlılığının sağlanabilmesi için sürdürülebilirliğinin olması gerekmektedir. Dolayısıyla sosyal girişimcilik, sürdürülebilir uygulamaların sağlanmasıdır (Fowler, 2000). Sürdürülebilir uygulamalar için sosyal girişimciler beceriye sahip olmalı, değişim içeren fikirlerin takipçisi olmalı, fırsatları iyi değerlendirmelidir (Dees, Emerson ve Economy, 2001). Örgütlerin ekonomik ve sosyal hedeflerini dengelemeli, yerel girişim ve katılıma değer vermeli, sosyal adaletin peşinde koşmalı, girişimci faaliyetin çıktılarını değerlendirmelidir (Gray, Healy ve Crofts, 2003). Marjinalleştirilmiş, dezavantajlı ve haklarından mahrum edilmiş nüfus gruplarının ihtiyaçlarının

karşılanması için yaratıcı fikirlere ve sistemik yaklaşımlara öncülük etmelidir (Dacin, Dacin ve Matear, 2010). Bu özellikleri taşıyan sosyal girişimciler, toplumu yeniden şekillendiren ve insanlığa fayda sağlayan değişimlere öncülük etme sorumluluğunu paylaştığı, ister yerel ister uluslararası ölçekte olsun eylemde bulunup zorlu sorunların üstesinden gelmede çaba gösterdiği için “toplumsal değer yaratıcılar” olarak görülmektedir. Dolayısıyla bahsedilen toplumsal değer yaratıcıların olduğu sosyal girişimcilik alanı, makro sosyal hizmet uzmanlarının faaliyetleri ile uygunluk gösteren ve yeni ortaya çıkan bir alandır (Brueggemann, 2013). Çünkü sosyal hizmet uzmanları da sosyal girişimcilerle paralel olarak, gelişen ekonomik çevrenin ve küreselleşmenin zorluklarına tepki olarak sosyo-ekonomik kalkınmayı, sosyal katılım ile eşitliği teşvik eden politikaları aktif olarak savunmakta ve sosyal problemlerin çözümü için daha iyi ve daha yeni yaklaşımlar aramaktadır. Sosyal hizmet uzmanları bu amaçları gerçekleştirmek adına çoğu zaman kıt kaynakları verimli bir şekilde kullanmaktadır (Tan, 2004). Özellikle müracaatçıların sorunları ya da toplulukların yaşadıkları zorlukların karmaşıklığının gittikçe büyüdüğü ve ulusal, küresel, sosyal, politik iklimin sosyal hizmet uzmanlarını bireylerin ve toplumların üzerinde kalıcı bir etkiye sahip olabilecek sosyal değişimin ajanları olarak algıladığı dikkate alındığında sosyal hizmet uzmanlarının uygulamalarında girişimci faaliyetlere yer vermesi gerektiği düşünülebilir (Nandan, London ve Bent-Goodley, 2015). Sosyal girişimci faaliyetler, karmaşık sosyal meseleleri ele almada uygun bir makro uygulama müdahalesi olabilir. Çünkü sosyal sorunların çeşitlenmesi ve artmasına karşılık kamu finansmanları azalmakta bununla eş zamanlı olarak sosyal refahı sağlamada hükümetin işlevini azaltmaya ilişkin liberal vurgular ön plana çıkmakta (Jarman-Rohde, McFall, Kolar ve Strom, 1997), hayırsever bağışlar ve hayır kurumlarının bütçelerinde son yıllarda düşüşler yaşanmakta (Zongker, 2010) ancak kâr amacı gütmeyen kurumların finansal ihtiyaçları artmaya devam etmektedir. Tüm bu değişiklikler, herhangi bir organizasyonel yapı içerisindeki (kamu, özel, birey veya kar amacı gütmeyen sektör) endemik sosyal sorunların etkili bir şekilde incelenmesini ve sorunların ‘kutunun dışında’ düşünülmesini (Phills, Deiglmeier ve Miller, 2008; Schmitz ve Scheuerle, 2012) gerektirmektedir. Tam da bu noktada sosyal hizmet uzmanları, sosyal hizmet mesleğinin etik kurallarına uygun şekilde topluluk üyeleri, hükümet ve iş ortaklarının katılımıyla birlikte toplumsal gelişimi sağlayacak olan girişimlere yer vererek, sosyal hizmet kurumlarında sosyal değer ve sosyal değişim yaratan sosyal girişimciler olabilirler (Nandan ve Scott, 2013). Sosyal hizmet disiplinin, sosyal girişimcilikle paylaştığı sosyal değer yaratma, sosyal etki sağlama, dezavantajlı grupları güçlendirme, sosyal sorunları çözme, kıt kaynakları yönetme, fırsatlardan yararlanma, sürdürülebilirliği sağlama ve toplumsal değişimi gerçekleştirme gibi ortak temalarından hareketle bu çalışma, sosyal girişimcilik ve sosyal hizmet ilişkisini ortaya koymayı amaçlamaktadır. Bu genel amaç doğrultusunda çalışmada ‘Sosyal Girişimciliğin Tarihi Üzerine’, ‘Sosyal Girişimcilik Kavramının Tanımlanması’, ‘Sosyal Girişimcilik ve Sosyal Girişimciler’, ‘Dünya’da ve Türkiye’de Sosyal Girişimcilik’, ‘Sosyal Girişimcilik ve Sosyal Hizmet İlişkisi’ başlıklarına yer verilerek kavrama dair açıklayıcı noktalara değinilmiştir.

Sosyal Girişimciliğin Tarihi Üzerine

Anlamsal olarak derin bir tarihe sahip olduğu varsayılan sosyal girişimcilik kavramının literatüre girişi görece uzak olmayan bir tarihte gerçekleşmiştir. Sosyal girişimcilik kavramı, ilk kez 1953 yılında Howard R. Bowen tarafından kaleme alınan 'İş Adamının Sosyal Sorumlulukları' adlı kitapta kullanılarak literatüre girmiştir. 1980'li ve 1990'lı yıllarda Bill Drayton ve Charles Leadbeater'in öncülüğünde yaygın olarak kullanılmıştır. 2000'li yıllar ile birlikte akademik uygulamalar, başarı öyküleri, vaka çalışmaları ortaya çıkmaya başlamış özellikle Charles Leadbeater'ın 'Sosyal Girişimcinin Yükselişi' isimli eserinin 1997 yılında yayınlanmasından sonra akademisyenler tarafından üzerinde durulmuş, kamusal mekanizmalar tarafından kullanılmış, medyada ilgi görmüş ve popülerlik kazanarak dikkat çeken bir kavram olmuştur (Tan, Williams ve Tan, 2005; Bowen, 2013; Nicholls, 2006; Saifan 2012). Kavramın popülerleşmesi ile birlikte dünya genelinde sosyal girişimcilerden oluşan ağlar kurulmuş, girişimcileri destekleyici kurumlarla buluşturmayı, kaynaklarla bağlantılandırmayı ve sosyal girişimci çabaları güçlendirmeyi amaçlayan birçok önemli uluslararası destek ağı gelişmiştir (Nicholls, 2010).

Kavramın popüler olmaya başlaması ve girişimci çabaların artmasıyla birlikte akademisyenler ve uygulayıcılar kimlerin veya hangi kuruluşların sosyal girişimci olabileceğiyle ilgili tartışmalar yürütmeye başlamıştır. Çünkü sosyal girişimciliğin ne olduğuna ilişkin üzerinde anlaşmaya varılan bir tanımın varlığı söz konusu değildir ve kavram birçok farklı alan, disiplin ve kurumla (sivil toplum kuruluşları, kar amaçlı işletmeler, çevreciler, sosyal aktivistler ve hayır kurumları) ilişkilidir. Dolayısıyla sosyal girişimcilik kavramının tanımlanmasının, sınırlarının belirlenmesinin, tanımlamayla ilgili belirsizliklerin giderilmesinin ve üzerinde anlaşmaya varılan ortak bir ifadenin gerekli olduğu anlaşılmıştır (Bornstein, 2007; Saifan, 2012). Buradan hareketle kavramla ilgili literatürde yer alan tanımlara yer verilmesinin, terimin hangi kavramlar ve ilkeler etrafında şekillendiğinin, belirleyici özelliklerinin neler olduğunun, neyi amaçladığının belirtilmesinin terimle ilgili boşlukları dolduracağı ve genel bir çerçevesinin çizilmesinde yardımcı olacağı düşünülmektedir.

Sosyal Girişimcilik Kavramının Tanımlanması

Sosyal girişimcilik, iş ve yardımseverlik arasındaki boşluğu dolduran bir yapıdır; bir diğer ifade ile girişimciliğin toplumsal alanda uygulanmasıdır. Vizyoner, tutkulu ve özverili bireyler tarafından yürütülen dönüştürücü sosyal değişim fırsatlarının inşası, değerlendirilmesi ve peşinden koşulmasıdır (Roberts ve Woods, 2005). Sosyal girişimcilik, kar amacı güden hedeflerden ziyade sosyal amaçlar için girişimci davranışın kullanılması veya alternatif olarak üretilen kârların belirli bir dezavantajlı grubun yararına kullanılmasıdır (Hibbert, Hogg ve Quinn, 2002). Sosyal girişimler, toplumsal sorunların çözümüne ilişkin büyük bir etki ya da farkındalık yaratmak için finansal olarak varlığını devam ettiren, girişimci stratejiler uygulayan ve bilindiği anlamıyla kar amacı gütmeyen kuruluşlardır (Lasprogata ve Cotton 2003). Elde edilen kârın yatırımcılara iade edilmesi yerine sosyal girişimlerin devamlılığının sağlanması, daha çok toplumsal değer yaratılması ve dezavantajlı kişilere

ulaşılması yönünde işletmelere ya da uygulamalara yatırılmasıdır (Global Entrepreneurship Monitor United Kingdom Project, 2006).

Sosyal girişimcilik, aynı anda hem finansal hem de sosyal bir yatırım getirisi (iki yönlü olma) peşinde koşma sanatıdır (Institute for Social Entrepreneurs, 2002). Sosyal fayda sağlayan sürdürülebilir sosyo-ekonomik yapıların, ilişkilerin, kurumların, kuruluşların ve uygulamaların yaratılmasıdır (Fowler, 2000). Sosyal girişimcilik, bir iş kurmak ya da daha ticari hale gelmek adına yapılacak bir faaliyet değildir. Aksine kavram toplumsal değer yaratmanın yeni ve daha iyi yollarını bulmakla ilgilidir (Dees, Emerson ve Economy, 2002). Sürdürülebilir bir şekilde toplumsal ihtiyacı karşılayan fırsatları veya olanakları araştırmak ve bunları doğru kullanmak için kaynakların yaratıcı kullanımınıdır (Mair ve Marti, 2004).

Sosyal girişimcilik, sosyal girişim yaratma sürecidir (Haugh, 2005). Sosyal girişim yaratma sürecinin altında özel sektör ve kamu tarafından doldurulmamış bir hizmet boşluğu vardır. Dolayısıyla sosyal girişimciler bu boşluğun doldurulmasını kendilerine görev edinirler (Sharir ve Lerner, 2005).

Sosyal girişimcilik sürecinde, sosyal sorunlar ele alınırken yaratıcı ve becerikli yaklaşımlar sergilenmektedir (CASE, 2008). Mevcut iktisadi ve sosyal kurumlar tarafından yerine getirilemeyen ya da yetersiz kalan temel insani ihtiyaçlara doğrudan cevap veren ürün ve hizmetlerin sağlanması için yeni modeller yaratılmaktadır (Seelos ve Mair, 2005). Toplumda değişiklik başlatmayı hedefleyen girişimci kuruluşların toplumsal refahı iyileştirmek için tasarladıkları yeni fikirler bulunmaktadır (Perrini, 2006). Toplumsal refahı sağlayan organizasyonlar veya uygulamaların devamlılığının sağlanması, bunlarla ilgili fırsatların değerlendirilmesi, kaynakların yaratıcı bir şekilde kullanımından ve dönüştürülmesinden geçmektedir (Mair ve Noboa 2003). Bireysel olarak kişilerin, kâr amacı gütmeyen kuruluşların, hayır kurumlarının, gönüllü kuruluşların veya aktivistlerin yer aldığı; yaratıcı, değişim içeren, misyon destekleyici, gelir kazandırıcı veya yetkilendirici çabalar sosyal girişimlerin geliştirilmesinde önemli olanaklar sağlamaktadır (Pomerantz, 2003).

Sosyal Girişimcilik ve Sosyal Girişimciler

Sosyal girişimcilik, girişimci teşebbüslerle ekonomik, sosyal ve çevresel hedeflerin eş zamanlı olarak takip edilmesi, her şeyden önce karşılanmamış bireysel ve toplumsal ihtiyaçlara pratik bir yanıtıdır (Haugh, 2007). Dolayısıyla doğru bir sosyal girişimcilik süreci ancak çeşitli özelliklere sahip, donanımlı sosyal girişimciler ile gerçekleştirilebilir.

Sosyal girişimcilerin finansal araçlardan, siyasi nüfuzdan yoksun, dışlanmış, marjinalleştirilmiş ve adaletsiz, haksız dengenin oluşturulduğu bir ortamda; fırsat belirleme, sosyal değer önerisi geliştirme, ilham, yaratıcılık, doğrudan eylem, cesaret ve dayanıklılık yoluyla istikrarlı devlet hegemonyasına meydan okuyan; hedeflenen grubun acısını dindirmeye çalışan yeni ve istikrarlı bir denge oluşturan ve hedeflenen grup ve hatta genel olarak toplum için daha iyi bir gelecek sağlamak yolunda, yeni denge etrafında istikrarlı bir ekosistem oluşturma çabasında olan bireyler olduğu varsayılmaktadır (Martin ve Osberg, 2007). Bu ekosistemin oluşturulması ve sosyal misyona ulaşma

süreci, girişimci olarak erdemli davranışların ifadesini, ahlaki karmaşıklık karşısında tutarlı bir amaç ve eylem birliğini, sosyal değer yaratma fırsatlarını tanıma becerisini, proaktiflik ve risk alma gibi temel karar alma özelliklerini içermekte ve sosyal girişimcilik çok boyutlu bir yapı olarak kavramsallaştırılmaktadır. (Sullivan Mort, Weerawardena ve Carnegie, 2003). Sosyal değer yaratmak ve sosyal misyonlara finansal olandan daha fazla değer vermek, kavramın belirleyici boyutlarından biri olarak görülmekte dolayısıyla girişimci faaliyetlerle kalıcı sosyal değer yaratan bireyler sosyal girişimci olarak kabul edilmektedir (Leadbeater, 2006). Toplumsal değer yaratma çabası kâr amacı gütmeyen kuruluşların, iş dünyasının, devlet sektörünün, aktivistlerin ve gönüllü bireylerin değişim içeren, ilerici ve risk yönetici davranışlarının gösterilmesini gerektirir. Çünkü bu davranışların gösterilmesi sosyal değişimi sağlamanın ve sosyal sorunları çözenin sosyal girişimleri gerçekleştirmedeki araçlarıdır (Weerawardena ve Mort, 2006).

Değişim başlatan, ilerici, yaratıcı ve risk alıcı gibi gösterilmesi gereken davranış özelliklerine ek olarak literatürde sosyal girişimcilerin özelliklerinin hangi unsurlar etrafında şekillendiğini ve neler olduğunu açıklayan çeşitli görüşler bulunmaktadır. Roger ve Osberg (2007), sosyal girişimcilerin sahip olması gereken davranış özelliklerini beş başlık altında toplamıştır. Bu davranış özelliklerinden ilki hırslı olmalarıdır. Sosyal girişimcilerin hırsları yüksektir ve sosyal misyonu olan reformcular ve devrimcilerdir. Büyük sosyal sorunların üstesinden gelirler, fikirler üretir ya da çözümler sunarlar. İkincisi stratejik olmalarıdır. Sosyal girişimciler sahip oldukları fırsatları mevcut sosyal sistemleri iyileştirmek, çözümler üretmek, tatmin edici sosyal değerler yaratmak ve yeni yaklaşımlar icat etmek için kullanırlar. Üçüncüsü becerikliliktir. Sosyal girişimciler iş dünyasında değil sosyal bir çerçevede işlev görürler. Sermaye taleplerine sınırlı erişim ve likidite yetersizliğine rağmen beceri sahibi bireyler olarak sosyal sorunları çözmek için gereken her kaynağı seferber ederler ve en doğru şekilde yönetirler. Dördüncüsü sonuç odaklılıktır. Sosyal girişimciler mevcut durumları toplumun yararına bir üslupla değiştirerek ölçülebilir sonuçlar üretirler. Beşinci ve son özellik ise misyon odaklılıktır. Başarılı sosyal girişimcilerin nihai amacı sadece servet yaratmak değil, aynı zamanda mümkün olduğunca sosyal değer de üretmektir.

Thompson (2002) sosyal girişimcileri, gereksinimlerin farkında olan, bu gereksinimlerin karşılanmasına ilişkin kişileri ve toplulukları örgütleyen, kaynaklar bulup, fırsatlar yaratan, sorunları çözümlen ve bu sorunlarla baş etmede gerekli sistemleri belirleyen kişiler olarak tanımlamaktadır. Dees (2001) sosyal girişimcileri, toplumsal alandaki değişim ajanları, toplumsal değer yaratan ve bunu devam ettiren, keşfedilmemiş fırsatları fark edip gün yüzüne çıkaran, değişim sağlayıcı, adaptasyon yeteneği olan, öğretim süreciyle ilgilenen, eldeki kıt kaynaklarla çok iş yapan ve bu noktada cesurca davranan son olarak ise hizmet ettikleri tarafa karşı büyük bir sorumluluk duygusu geliştiren kişiler şeklinde açıklamaktadır. Barendsen ve Gardner (2004) ise tek bir sosyal girişimci tarzının olmadığını farklı tarzlarda sosyal girişimci özelliklerinin olduğunu belirtmektedir. Sosyal girişimcilerin bazılarının liderler gibi etkileyici bir hitabete sahip olduklarını, kiminin ikna kabiliyetinin yüksek olduğunu, kiminin politik, kiminin de yumuşak bir üslupta olduğunu ifade etmekte ve her bir farklı özelliğin sosyal girişimleri yaratma ve sonuç alma konusunda önemli katkısının olduğunu ifade

etmektedir. Dolayısıyla sosyal girişimcilerin sahip olduğu bu özelliklerin dünyada farklı sosyal girişimcilik örneklerinin ortaya çıkmasına ve büyümesine, mikro- mezzo- makro düzeylerde önemli değişiklikler yaratmış olmasına ve sosyal refahın artırılmasına katkı sağladığı düşünülebilir.

Dünya’da ve Türkiye’de Sosyal Girişimcilik

Sosyal girişimcilik, sosyal girişimcilerin gelişmekte olan ülkelerde yapmış olduğu çalışmalarla dünya çapında tanınırlık kazanmıştır (Economist, 2005). Sosyal girişimler farklı şekillerde ortaya çıkmaktadır. Bazı sosyal girişimler, kar amacı güden işletmelerin, toplumun sosyal sorunlarını çözmeye ilişkin sosyal fayda yaratmak şeklindeki sosyal sorumluluk uygulamaları iken bazıları ise kâr amaçlı olmayan işletmelerin ekonomik destek sağlamak, sosyal değişimi gerçekleştirebilmek ve sosyal etki yaratabilmek için yaptığı çalışmaları kapsamaktadır (Mair ve Marti, 2006; Dess, 2001). Bu çalışmalara Dünya ve Türkiye genelinde var olan pek çok sosyal girişimcilik uygulamaları örnek olarak gösterilebilir.

Dünya genelinde ilk uygulama Nobel Barış Ödülü sahibi ve Grameen Bank’ın kurucusu ekonomi profesörü olan Mohammed Yunus’un mikro finans ile gelişmemiş ülkelerdeki yoksul insanlara hayatlarını değiştirme fırsatı sunan sosyal girişimcilik öyküsüdür (Economist, 2005). Ekonomi doktorasını ABD’de yapmış Bangladeşli Prof.Dr.Mohammed Yunus öğrencilerine ders anlatırken anlattığı ekonomi kuramları ile gerçek hayattaki yoksul insanların yaşamları arasında rahatsız edici bir farkın olduğunu görmüş ve öğrencileri ile saha araştırması için 1974 yılında Bangladeş’in yoksul bir köyüne gitmiştir. Köyde, ilk olarak üç çocuğuyla birlikte derme çatma teneke bir barakada yaşayan ve geçimini bambu ağacından sandalye üreterek sağlayan bir kadınla karşılaşmıştır. Kadının çok sayıda sandalye üretilip satmasına rağmen yoksulluk içinde olduğunu görmüştür. Bunun sebebini araştırdığında kadının, sandalyenin hammaddesi olan bambu ağacını satın alabilmek için (15peni), elinde hiç parasının olmadığını para bulmak içinse yüksek faiz karşılığında tefeciden borç aldığını ve sattığı sandalyelerin parasından elde ettiği kar ile tefecinin yüksek miktardaki faizini ödediği sonuçta ise elinde minimum düzeyde (1 veya 2 peni) para kaldığını ve kadının geçinemediğini öğrenmiştir. Yunus, köyü dolaştığında bu kadın gibi 41 köylünün daha aynı durumu yaşadığını ve her bir köylünün tefeciye 40 dolar borcu olduğunu görmüştür. Bunun üzerine Yunus, her bir köylüye faizsiz 40 dolar vermeyi taahhüt etmiş ve bu parayı bir senenin sonunda ödemeleri gerektiğini belirtmiştir. Köylüler ise bir senenin sonunda hem Muhammed Yunus’un parasını ödeyecek konuma gelirken, hem de ürettiklerinin karşılığını alabildikleri için kaliteli bir yaşama kavuşmuştur. Mikro kredi ile köylülerin kalkındığını ve refahının arttığını gören Muhammed Yunus 1976 yılında ‘köy bankası’ anlamına gelen Grameen Bank’ı kurmuştur. Grameen Bank, geliri düşük olan yoksul bireylere karlı küçük işletmeler kurmaları için finansal teminat tedarik etmiş zaman içinde yoksulluktan kurtulmalarını sağlamıştır. Krediyeye erişimi olmayan bireyler Grameen Bank tarafından sağlanmış olan mikro kredilerle kendi küçük işletmelerini kurmuşlar ve daha iyi bir gelecek yaratmışlardır. Grameen Bank’tan sonra 1997 yılında Grameen Vakfı kurulmuştur. Vakıf günümüzde 22 ülkede 52

ortağa sahiptir. Asya, Afrika, Amerika ve Ortadoğu'da milyonlarca kişiye fon sağlamaktadır. İşletmeler, sivil toplum kuruluşları ve hükümetler mikro krediyi mükemmel bir servet inşası modeli olarak lanse etmişlerdir. Yunus ve bankasına sosyal ve ekonomik gelişme yaratmadaki çabasından dolayı 2006 yılında Nobel Barış Ödülü verilmiştir (Akbulaev, Ahmedov ve Aliyev, 2017; Fernando, 2015; Bayülgen, 2008). Muhammed Yunus'un bireysel düzeydeki sosyal girişimcilik öyküsünün; Bangladeş'te Grameen Bank'ı kurması, banka yoluyla yoksul topluluklara kredi olanağı tanınması, sosyal ve ekonomik kalkınmanın sürdürülebilirliği yönünde sağladığı gelişmeler, tek özneyle gerçekleşen bir mikro girişimi makro düzeyde sosyal girişimcilik örneğine dönüştürdüğü görülmüştür. Çünkü sürecin bireyler, aileler ve topluluklar üzerinde yaratmış olduğu makro bir sosyal etki söz konusudur. Başarılı şekilde yürütülen ve hedefe ulaşan bu girişim aynı zamanda dünya çapında yaygınlık kazanan ve uygulamaya konulan bir program olmuştur.

Muhammed Yunus'un başlattığı mikrofinans sisteminin uygulamaya konulduğu ülkelerden biri de Türkiye'dir. Türkiye'de uygulamaya konulan programın tam adı 'Türkiye Grameen Mikrofinans Programı (TGMP)'dir. Bu program Türkiye'de yoksulluğu azaltmak için kurulmuş, gelirden yoksun olan kadınlara sürdürülebilir, gelir getirici faaliyetlerde bulunmaları ve aile bütçesine ek gelir sunmaları için fayda sağlamaktadır. Kar amacı gütmeyen bir mikrofinans kuruluşu olan TGMP'nin 64 ilde 91 şubesi bulunmaktadır. Pek çok dar gelirli kadın, program vasıtasıyla aldıkları mikro krediler ile önemli başarılar elde etmiş, kendi işlerinin sahibi olmuş ve aile bütçesine önemli katkılar sağlamıştır (Türkiye Grameen Mikrofinans Programı, 2020; Bayraktutan ve Akatay, 2012).

Bireysel çabalar yoluyla kümülatif fayda yaratmayı amaç edinen sosyal girişimciliğin dünya örneklerindeki bir başka örneği, merkezi San Francisco'da bulunan ve farmakolog Victoria Hale tarafından 2000 yılında kurulan, kar amacı gütmeyen bir ilaç şirketi olan One World Health Enstitüsü'dür. Enstitünün ana amacı, 2000'li yıllarda gelişmekte olan ülkelerdeki savunmasız nüfus gruplarını 'kala-azar, leishmaniasis ve sıtma' gibi bulaşıcı hastalıklardan korumak, bu hastalıkları ortadan kaldıracı formüllerin bulunmasını sağlamak, potansiyel yeni ilaçları belirlemek bunu yaparken de uluslararası etik standartlara uymak, yeni ilaçların üretimi ve dağıtımını için işbirliği yapmak, etkili yeni ilaçların kullanılabilirliğini ve erişilebilirliğini geliştirmektir. Bulaşıcı hastalıklar bu ülkelerde önde gelen ölüm nedenidir ve çoğunlukla bu hastalıkları tedavi etmek için ilaçlar geliştirilmemiştir. Çünkü bireyler ilacı satın alacak ödeme gücüne sahip değildirler. Bu amaçlar doğrultusunda One World Health (OWH); Bangladeş, Hindistan, Nepal ve Vietnam'da hizmet vermiş, fakir alanlardaki hasta sakinlerine ilaç dağıtmak için büyük ilaç şirketleri ile işbirliği yapmış çok ihtiyaç duyulan ilaçları tedarik etmiştir (The Institute for One World Health Institute, 2021; Day, 2006).

Sosyal girişimci uygulamaların makro boyuta ulaşması; dünya genelinde yaygınlık kazanan uygulamalara dönüşmesi, sürdürülebilir kalkınmanın sağlanması yönünde etkili bir yöntem olması, kamu tarafından da desteklenip fonlanması, sosyal etkisinin güçlü bir şekilde kendisini göstermesiyle ve çeşitli kar amacı güden kuruluşları da sosyal sorumluluk almaya ilişkin sosyal girişimci uygulamalar yönünde teşvik etmesiyle açıklanabilir. Bu ifadeyi destekler nitelikte dünyada kar amacı

güden şirketler tarafından sergilenen azımsanmayacak sayıda sosyal girişimcilik örneğinin olduğu bu şekilde hem işletmelerinin karlılığını artırdıkları hem de sosyal sorumluluklarını yerine getirip yoksul kesimlere önemli sosyal getiriler kazandırdıkları bilinmektedir. Bu örneklerden biri 2010 yılında, kendi ülkesi Romanya'daki çocuklara yardım etmek için moda ve hayırseverlik ilişkisini birleştirmek isteyen Samuel Bistran tarafından kurulan 'Roma Boots' şirkettir. Şirket satılan her bot çifti için ihtiyacı olan bir çocuğa yeni bir çift bot bağışlamakta aynı zamanda dünyanın dört bir yanından gelen çocuklara ekonomik yardım ulaştırmakta, eğitim olanakları sağlamakta ve sürdürülebilir ekonomik kalkınmanın sağlanması adına yoksulluğun önlenmesiyle savaşa katkı sunmaktadır. Şirket yardım faaliyetlerini bünyesinden doğan Roma Boots Vakfı aracılığıyla yürütmektedir (Roma Foundation, 2021).

Bir diğer örnek ise gelişmekte olan ülkelerdeki zanaatkarların ürünlerini ve hikâyelerini uzun vadeli, adil ticaret ilişkileri ile pazarlara getirerek hem kendileri kazanç sağlayan hem de dar gelirli zanaatkarların gelir elde etmeleri için fırsatlar yaratan ismi Mahatma Gandhi'nin sözünden ilham alınmış olan 'On Bin Köy- Ten Thousand Villages' adlı bir markettir. On Bin Köy isminin kullanılmasında, her köyde saygın ve anlamlı bir hayat yaşamak isteyen, paylaşmaya değer güzel kültürler getiren insanların var olduğuna inanılması ve köy fikrinin on bin ile çarpıldığında inşa etmek için çalıştıkları dünyayı temsil ettiği düşüncesi yatmaktadır. Markanın logosu dairesel bir damga içerisinde yer alan, ışıklı kapılar ve pencereleri olan, sürekli bir çatı katı serisi bulunan ve küçük harf türü bir evden oluşmaktadır. Dairesel damga üreticinin işaretini, onay mührünü ve '*işçiliğini*' temsil etmekte, ışıklı kapılar ve pencereler zanaatkarların evlerindeki hayatı yansıtmakta, sürekli bir çatı katı serisi, hepimizin '*küresel köyün bir parçası*' olduğumuzu hatırlatmakta son olarak küçük harf türü ise herkesi '*yapımcı-pazar hareketine*' davet etmektedir. El emeğiyle yapılmış olan her bir ürünün satılmasıyla, ticari açıdan şirket karının artırılması; sosyal etki açısından ise dar gelirli üreticilerin güvenli çalışma koşullarında adil ve yaşayan bir ücret alınması, yerel kaynaklı, geri dönüştürülmüş ve yenilenebilir malzemelerin kullanımına odaklanması, çevresel ayak izinin en aza indirilmesi, bunun için esnaf atölyelerinde ve tedarik zincirlerinde yaratıcı yeniden kullanımlara önem verilmesi, enerji verimliliğinin teşvik edilmesi, toplulukları güçlendiren ortaklıklarla (kadınlar, engelli bireyler ve genellikle küresel ekonomiden dışlananlar) çalışma yapılması, zanaat ve kültürün nesilden nesile aktarılması sağlanmaktadır. Böylelikle gelişmekte olan bir ülkedeki üreticinin ve çevresinin yaşamı değişmekte, kuşaksal yoksulluk döngüsü kırılmakta, toplumsal değişim ateşlenmekte kısacası hem çevresel hem de ekonomik ve sosyal sürdürülebilirlik kazanmaktadır. Bu kazanımlardan dolayı marka sistemini küresel bir adil ticaret hareketi olarak görmektedir (Ten Thousand Villages, 2021).

Sosyal girişimciliğin dünya genelindeki farklı örneklerinin yanı sıra Türkiye genelindeki örneklerinin de çeşitlilik gösterdiği ve son yıllarda sayılarının arttığı söylenebilir. Sosyal girişimcilikle ilgili Türkiye'deki uygulama örneğine 2014 yılından beri Türkiye'de faaliyet göstermeye başlayan 'Ashoka Türkiye' platformu ve bu platformun üyesi olan Hasan Zafer Elcik'in 'Otsimo' projesi gösterilebilir. Projenin içeriğine dair açıklama yapmadan önce Ashoka ve Ashoka Türkiye ile ilgili bilgi vermenin

daha aydınlatıcı olacağı düşünülmektedir. Ashoka dünyadaki sosyal girişimcilik faaliyetlerini koordine eden, Bill Drayton tarafından 1980'de Washington DC'de kurulan dünyanın ilk ve en geniş sosyal girişimcilik platformudur. Platformun amacı dezavantajlı pek çok insanın hayatını değiştirmek ve sosyal etki yaratabilmektir. Bunun için acil toplumsal sorunlara kalıcı ve sürdürülebilirliği olan sosyal girişimcileri belirlemekte ve onları global bir ağda bir araya getirerek potansiyellerini ortaya çıkarmalarını, buldukları çözümleri daha geniş alanlara ulaştırmalarını sağlamaktır. Ashoka Türkiye de benzer amaçlara sahiptir. Sosyal girişimcileri desteklemekte, Türkiye'deki sosyal girişimcilik ekosisteminin kapasitesini artırıcı işbirlikleri ve projeleri geliştirmekte özellikle çocukların ayırt edici becerilerini ortaya çıkarmaya ve geliştirmeye ilişkin öğretmenler, ebeveynler, kamu, sivil toplum kuruluşları ve aktivistlerle çalışmalar yürütmektedir (Ashoka Türkiye, 2020).

Sosyal girişimciliğin Türkiye örneğinde başarılı örneklerinden birisi ise, yukarıda da değinilen Hasan Zafer Elcik'in 'Otsimo' projesidir. Proje otizm eğitimi ile ilgilidir. Projenin amacı, okul öncesi dönemde, özel eğitime gereksinim duyan çocuklara kolaylıkla ulaşılabilir, ücretsiz, oyunlaştırılmış eğitim içerikleri sunarak pahalı ve yalnızca sosyo ekonomik düzeyi yüksek olanların faydalanabildiği otizm eğitimi demokratikleştirmek ve her bölgeye ulaştırılmasını sağlamaktır. Çünkü Türkiye'de otizmlili çocuklara yönelik olarak verilen otizm eğitimi yetersizdir ve özel okulların yıllık ücretleri ise oldukça pahalıdır. Bu adaletsizliği sonlandırmak isteyen Elcik ve arkadaşları, ebeveynlerin akıllı telefonları için eğitici bir aplikasyon tasarlamışlardır. Aplikasyona, dünyadaki ileri eğitim metodolojilerini aktararak otizmlili çocukların sosyal becerilerini, kas gelişimlerini ve akademik temellerini güçlendirmeyi amaç edinmişlerdir. Projenin çıktılarını bakıldığında ise 2018 itibariyle Otsimo'nun hem Türkiye hem de ABD'den kayıtlı 80.000 aktif kullanıcısı olduğu, yaklaşık 16.000 çocuğun ve ailesinin her hafta düzenli olarak Otsimo'yu etkin bir şekilde kullandığı, en önemlisi ek aktivitelerle desteklenen çocukların devlet okullarının kaynaştırma sınıflarına kabul edildiği belirlenmiştir. Projenin çıktılarından hareketle Elcik bir sonraki adımının Otsimo'nun coğrafi çapını genişletmek olduğunu ve disleksi gibi diğer gelişim gruplarına da özel içerikler üretmeyi hedeflediğini belirtmektedir (Ashoka Türkiye, 2018).

Sosyal girişimcilikle ilgili yukarıda verilen örneklerden de anlaşıldığı üzere geleneksel işletmelerin birincil amaç olarak gelir ve kar üretmeye odaklanmasının aksine, sosyal girişimler bireylerin sorunlarını çözebilecek, özgecil amaçlara ulaşmak için karı hedeflerler (Diochon ve Anderson, 2011). Sosyal girişimciler, pazar koşullarından yararlanır ve sosyal amaçlara ulaşmak için iş araçlarını kullanır (Germak ve Singh, 2010; Linton, 2013). Kar amaçlı şirketlerin iş zekâsını kâr amacı gütmeyen kuruluşların sosyal kaygılarıyla birleştirir. Kâr odaklanması girişimci yanını ortaya koyarken sağlık, finansal erişim ve cinsiyet güçlendirme gibi küresel sorunları ortadan kaldırmaya çalışması sosyal olan yanını ortaya koyar. Sosyal girişimci örgütler, üçlü bir alt çizgiye sahiptir. Sosyal, finansal ve çevresel kaygılara eşit öncelik verirler. Bu şekilde bireyler, aileler ve topluluklar üzerinde sosyal değer yaratırken çevresel kaynakların da bilinçli kullanımı ve sürdürülebilirliği noktasında fayda sağlarlar (Germak ve Singh, 2010). Diğer bir ifadeyle sosyal girişimciliğin karakteristik özelliği sosyal değer yaratmaya odaklanmak iken kaynakların bilinçli kullanılmasının

desteklemesi ve ekonomik değer yakalamasının ise amacı sürdürme aracı olduğu belirtilebilir. Bahsedilmekte olan sosyal değer kavramından toplumsal bir sorunu çözme veya acil sosyal ihtiyaçlara yanıt vererek toplum için kazanımlar elde etme anlaşılabilir (Alvord, Brown ve Letts, 2004). Ancak bu durumda, sosyal girişimcilerin sosyal misyon tutkusu olmalıdır. Çünkü sosyal girişimcilik, sosyal değişim, sosyal dönüşüm ve sosyal etki gibi kavramlarla da ilişkilendirilen sosyal veya toplumsal bir sorunu çözmeye odaklanan misyon etrafında konumlanmaktadır (Nandan, London ve Bent-Goodley, 2015).

Sosyal Girişimcilik ve Sosyal Hizmet İlişkisi

Sosyal hizmetin doğası gereği, sosyal hizmet uzmanlarının girişimci faaliyetlere tarihsel bir katılımı vardır ve bu tarih sosyal hizmet eğitim programlarında yer almaktadır. Girişimsel faaliyetlerle ilgili 19. yüzyılın sonu ve 20. yüzyılın başları önemli yer tutmaktadır. ABD'de 1890'ların başında yaşanan ekonomik kriz hayırseverlik örgütlerinin ve diğer gönüllü sosyal refah kurumlarının ortaya çıkmasına neden olmuştur. Hızlı sanayileşme, kentleşme ve göçler ile birlikte sosyal sorunlar artmıştır. Artan sosyal sorunları çözmek adına toplum örgütlenmeleri olan yerleşim evleri (settlement house) ve komşuluk merkezleri (neighbourhood center) ortaya çıkmıştır. Samuell Barnet ilk yerleşim evi olan Toynbee Hall (1884)'u kurmuştur. Amerika Birleşik Devletleri'nde 20. yüzyılın başlarında 20 yıllık bir süre boyunca bu amaca hizmet eden 400'den fazla ev geliştirilmiştir. Hull House gibi organizasyonlar dezavantajlı birey ve grupların sosyal, ekonomik ve kültürel ihtiyaçlarını karşılamak için oluşturulmuştur. Bu örgütler, 1900'lü yıllarda sosyal refahın nasıl gerçekleştirildiğini gösteren örneklerdir. İngiltere ve Amerika Birleşik Devletleri'ndeki yerleşim evlerinin sayısının artması ilk dönem sosyal hizmet uzmanlarının çeşitli çağdaş sosyal sorunları karşılamak için yaratıcı organizasyonlar yarattığını göstermektedir. Bu organizasyonların, inovasyon, yaratıcılık, deneme-yanılma ve deneyler yoluyla toplumsal değişimin araçları olduğu belirtilmelidir. Jane Addams ve Mary Richmond gibi sosyal hizmet mesleğinin öncüleri, sosyal, ekonomik ve çevresel adaleti sürdürmek için örgütler oluşturarak sosyal girişimciliği somutlaştırmışlardır. Bugünün sosyal hizmet uzmanları da benzer misyonla çalışmalarını yürütmektedir. Dünya bir dizi ekonomik krizle karşı karşıya kalmaya devam ettikçe sosyal hizmet eğitimi, gelecekteki sosyal hizmet profesyonellerini öncülerinin sosyal girişimci mirasını sürdürmeye hazırlama fırsatına sahiptir (Savaya, Packer, Stange ve Namir, 2008). Çünkü sosyal hizmet uzmanlarının karmaşık, iç içe geçmiş, yoksulluk, ırkçılık, ayrımcılık, sosyal eşitsizlik kaynaklı sorunlarını çözme, bu sorunlara ilişkin yeni çözüm yolları arama ihtiyacı ortaya çıkmaktadır. Artık sosyal hizmetlere ekonomik durgunluklar ve liberal politikalarından dolayı kamu ve özel kesim tarafından destekte önemli düşüşler yaşanmaktadır. Dolayısıyla sosyal hizmet disiplinin bu konuları ele almak için yeni çözümlerle ne tür yeni stratejiler kullanabileceğini anlamaları gerekmektedir (Berzin, 2012).

Amerikan Ulusal Sosyal Hizmet Uzmanları Birliği (NASW)'nin misyonuna ilişkin açıklamaya bakıldığında da bireylerin refahının sağlanmasına dair sosyal hizmetin odağı, sosyal hizmet

uzmanlarının öncü rolleri ve yükümlülüklerine bir takım atıflar yapmaktadır. Bu noktada, sosyal hizmet mesleğinin temel misyonu “*Savunmasız, ezilen ve yoksulluk içinde yaşayan insanların ihtiyaçlarına ve güçlendirilmesine özel önem vererek, insan refahını arttırmak ve tüm insanların temel insani ihtiyaçlarını karşılamaya yardımcı olmaktır. Sosyal çalışmanın tarihi ve belirleyici bir özelliği, mesleğin sosyal bağlamda bireysel refah ve toplumun refahına odaklanmasıdır. Sosyal hizmetin temeli, yaşamda sorunları yaratan, bunlara katkıda bulunan ve bunları ele alan çevresel güçlere dikkat etmektir*” şeklinde açıklanmaktadır (NASW, 2017). Bu açıklamanın sosyal sorunları ele almak için net bir taahhüt verdiği, bağlamsal engellerin ele alınması ve sürdürülebilir değişim vizyonlarının formüle edilmesine vurgu yaptığı ayrıca sosyal girişimci fikirler ve varsayımlarla net bir uyum gösterdiği söylenebilir. Light (2009), sosyal girişimcinin misyonunu ve motivasyonunu sosyal güdümlü, kalıcı, iyimser olarak nitelendirmektedir. Bahsedilen özellikler sosyal hizmet uzmanında aranan temel becerilerin bir başka kavramsal üslupla yansıtılmasıdır. Bu minvalde sosyal hizmet, bireylerin ve toplumun refahını iyileştirmeye yönelik dönüştürücü özelliklere sahiptir. Bu özellikler, sosyal hizmet ve sosyal girişimcilik arasındaki misyon ve değer bakımından potansiyel bağlantılar olduğunu ortaya koymaktadır. Sosyal girişimciler, toplumsal değerler ve ahlaki nedenler de dahil olmak üzere bir dizi motivasyon ve değer tarafından yönlendirilmektedir (Mair ve Noboa 2006; Stephan ve Drencheva 2017).

Germak ve Singh (2010) sosyal girişimciliği, misyonuyla ilişkili olarak bireyler, aileler ve topluluklar üzerinde sosyal etki yaratmak için tasarlanmış çeşitli sürdürülebilir ekonomik faaliyetler uygulayan nispeten yeni bir sosyal hizmet makro uygulaması türü olarak görmektedir. Benzer şekilde Gray, Healy ve Crofts (2003) da sosyal girişimciliğin, toplumsal refahın peşinde ekonomik ve sosyal hedefleri bütünleştiren geniş bir faaliyet yelpazesine atıfta bulunarak sosyal girişimciliği sosyal hizmetin işi olarak kabul etmektedir. Belirtilen ifadelerden yola çıkılarak, sosyal hizmet mesleğinin, sosyal sorunları ele almaya, sosyal değişimi sağlamaya, sosyal sistemleri iyileştirmeye ilişkin amaçlarının ve dezavantajlı, marjinal bireyler ya da topluluklarla ilgili tarihsel misyonunun sosyal girişimcilikle ilgili tartışmalarda önemli bir rol oynamasına neden olabileceği söylenebilir. Değinilen rol, sosyal sorunların çözümü noktasındaki “köktenci” anlayışta yatmaktadır. Diğer bir deyişle hem sosyal hizmet uzmanları hem de girişimci bireyler sorunların temelden çözülmesine aracılık etmektedirler (Apaydın ve Altun, 2021).

Yıldırım ve Tuncay (2019) sosyal hizmet bağlamında irdeledikleri sosyal girişimciliği sosyal inovasyon kavramı ile birlikte ele almıştır. Yazarlar sosyal girişimciliğin, ekonomik sistemlerde serbest piyasanın ön plana çıkması sonucunda ortaya çıktığını ve sürecin toplumsal sistemler ve bireylerin sosyal yaşamını birbirleriyle örüntülenen bir yapıya evirdiğini ifade etmektedir. Son yıllarda kamusal mekanizmaların ve kar amacı güden örgütlerin ekonomik sistemleri harekete geçirmek, gelir ve istihdamı artırmak adına bu tür girişimlere yöneldiği belirtilmektedir. Bu bağlamda, sosyal refahın alışlageldiği üzere salt kamusal yapıların bir yükümlülüğümüğü gibi algılanmaktan çıkıp çeşitlenen bir yapıyla; kooperatif, sendika, mikro-krediler ve sosyal girişimcilik projeleri ile yürütülen girişimlere dönüştüğü söylenmektedir. Gündüz ve Altun (2021), belirtilen sosyal girişimcilik zihniyeti

ile alana yapılacak olan katkıların, sosyal hizmetin uygulama sınırlarını genişleteceğine dikkat çekmektedirler.

Sosyal hizmet uzmanları, çeşitlenen sosyal sorunlara çözüm bulmak adına kimi zaman bireylere yönelik çalışmalar ortaya koyarken çoğu zaman ise topluluklar ve sistemlere yönelik çalışmalar yürütür. Sosyal hizmetin makro uygulamaları kapsamında yöneldiği alanlara bakıldığında, son yıllarda sosyal inovasyon ve sosyal girişimciliğin kayda değer anlamda dikkat çektiği görülmektedir. Germak ve Singh (2010) sosyal hizmet uzmanlarının sosyal sorunlara yönelmeleri açısından sosyal girişimciliğin bir fırsat olacağından söz etmektedir. Bu noktada son yıllarda sosyal hizmet uzmanlarının sosyal girişimciliğe yönelmesinin akademik çalışmaları da bu alana yönlendirdiği belirtilmektedir. NASW (1999)'a göre, sosyal girişimci olmak isteyen sosyal hizmet profesyonellerinin, uygulamalarını etkileyen etik hususlara da dikkat etmeleri önemli olarak görülmektedir. Bu noktada sosyal hizmetin, etik ve değerler yönüne dikkat çekilmektedir. Sosyal girişimcilik uygulayıcısı bir sosyal hizmet uzmanının, Ulusal Sosyal Hizmet Uzmanları Demeği Etik Kurallarına uymalarının bir zorunluluk olduğu ifade edilmiştir.

Sosyal girişimcilik uygulamasında doğrudan maddi süreçler söz konusu olduğu için, bir takım etik sorunların doğabilmesi muhtemeldir. Başlangıçta sosyal girişimcilik uygulamasında karşılaşılan etik ikilemlerin NASW (1999)'ın Etik Standartlarında yer alan 'müracaatçılara bağlılık' ve 'hizmetler için ödeme' başlıklarını içerdiği ifade edilirken, günümüzde sosyal girişimcilik alanının büyümesi ile birlikte daha fazla sosyal hizmet uzmanının girişimci faaliyetlere katıldığı ve daha fazla etik ikilemlerin ortaya çıkacağı ön görülmektedir.

Bilindiği üzere sosyal hizmet uzmanının öncelikli odağı müracaatçısının üstün yararıdır. Sosyal girişimci bir sosyal hizmet uzmanının bu odağın yanında fon kaynakları, devlet düzenleme kurumları, medya vb. gibi ilave birçok paydaşa yanıtlar vermesi gerekmektedir (Germak ve Singh, 2010).

Gummer (1997)'a göre, sosyal girişimcilik alanında çalışan sosyal hizmet uzmanları için önemli etik çelişkiler bulunmaktadır. Örneğin, bu çelişkilerden biri, sosyal girişimcilik sürecindeki sosyal hizmetin öncelikle müracaatçılara karşı sorumlu olduğu fikrinin hem gerçekçi hem de istenmeyen bir durum olabilme ihtimalidir. Bu noktada sosyal hizmet yönetiminin karmaşıklığı göz önüne alındığında, sosyal girişimcilik alanında çalışan sosyal hizmet uzmanlarının müracaatçılara ve dış paydaşlara olan taahhütlerini eşzamanlı olarak dengelemek için samimi bir çaba sarf etmelerinin bir gereklilik olduğu vurgulanmaktadır.

Sosyal girişimlerdeki ikilemleri ele almak için, sosyal girişimcilik alanında çalışan sosyal hizmet uzmanlarının müracaatçılara olan bağlılığını periyodik olarak gözden geçirecek bir komite kurmanın akıllıca olacağı belirtilmektedir. Aksi durumda böyle önleme başvurulmazsa karşılıklı taahhüt dengeli de olsa girişimcinin sosyal girişimciliğin sosyal yönünü gözden kaçırma riskiyle karşı karşıya kalabileceği ifade edilmektedir (Germak ve Singh, 2010).

Kurzman (2000)'a göre, sosyal girişimciliği de içeren geleneksel sosyal hizmet dışındaki yeni diye ifade edilebilecek bir takım alanlar yalnızca belirlenen etik kurallara uymakla kalmamalı, aynı zamanda 'savunuculuk ve eşitlik ilkelerinin altını çizen normatif bir ahlak disiplini' oluşturmalıdır.

SONUÇ

Sosyal hizmet bilimi ve mesleğinin birincil misyonu; savunmasız, ezilen ve/ve ya yoksulluk içinde yaşayan insanların ihtiyaçlarına ve güçlenmesine özel önem vererek, insan refahını artırmak ve tüm insanların temel insan ihtiyaçlarını karşılamaya yardımcı olmaktır. Sosyal hizmetin tarihi ve tanımlayıcı olan bu özelliği, mesleğin sosyal bağlamda bireysel refaha ve toplumun refahına odaklanmasını bir zorunluluk olarak görmektedir. Bu bağlamda sosyal hizmetin temeli, yaşamdaki sorunları yaratan, bunlara katkıda bulunan ve bunları ele alan çevresel sistemlere dikkat etmektir (NASW, 2008). Bu tanım, sosyal hizmete sosyal sorunları ele almak için açık bir taahhüt ve misyon yüklemektedir. Ayrıca tanımda, bağlamsal engellerin ele alınması ve sürdürülebilir değişim vizyonlarının formüle edilmesine de vurgu yapılmaktadır. Bu noktada mesleğin unsurlarının sosyal girişimcilik fikirleri ve varsayımları ile açık uyum gösterdiği bir gerçekliktir. Light (2009), sosyal girişimcinin misyonunu ve motivasyonunu toplumsal odağa yönlendirilmiş, ısrarcı ve iyimser çabalar olarak açıklamakta ve aynı özelliklerin birçok sosyal hizmet uzmanının da sahip olduğu yetenekler olarak ifade edilebileceği belirtilmektedir. Bilindiği üzere sosyal hizmet bireylerin ve toplumun refahının iyileştirilmesi bağlamında çalışır ve açıkça dönüştürücü bir misyona sahiptir. Bu özellikler, sosyal hizmet ve sosyal girişimcilik arasında misyon ve değer açısından potansiyel bağlantılar olduğunu açıkça ortaya koymaktadır.

Sosyal girişimcilik alanında çalışan sosyal hizmet uzmanlarının dünyanın farklı bölgelerinde gerçekleştirmiş oldukları örnek faaliyetler söz konusudur. Sosyal hizmet uzmanlarının girişimciliğe katılma ve sosyal sorunları dönüştürücü bir şekilde ele alma potansiyelini ortaya koyan bir örnek El Paso County, Colorado, Amerika Birleşik Devletleri'nde sosyal hizmet uzmanı David Berns tarafından kurulan sosyal girişim, refah ve çocuk refahı arasındaki bağlantıyı tamamen yeniden canlandırarak şekilde dönüştürmüştür (Hutson, 2003). Sosyal hizmet uzmanı Michael Sherraden'ın kaynak oluşturma üzerine planladığı sosyal girişim, ABD'deki düşük gelirli insanlar arasında tasarruf ve varlık birikimini desteklemek için bir mekanizma yaratmıştır (McKeman ve Sherraden, 2008). Sosyal hizmet uzmanı Antonia Pantojoa, Porto Rikolu ve diğer Latin gençleri için kendi kendine yeterliliği ve daha yüksek hedefleri teşvik etmeye yönelik bir hareketi teşvik eden dönüşüm örgütleri olan Ulusal Porto Riko Forumu ve ASPIRA Derneği'ni kurmuştur (ASPIRA Foundation, 2020). Bu örnekler her ne kadar sosyal girişimciliğin geleneksel yapısının dışındaymış gibi konumlanıyor olsalar da, sosyal girişimcilik ve sosyal hizmet arasındaki doğal uyumu güçlendirmeye yardımcı olan önemli örnekler olarak değerlendirilmektedir (Berzin, 2012).

Sosyal girişimci eylemlerde bulunmak isteyen sosyal hizmet profesyonellerinin, sosyal girişimleri başarılı bir şekilde başlatmak ve yürütmek için bir takım becerilere sahip olmaları gerekmektedir. Bu

becerilerden bazıları; yasal beceriler, uygulama becerileri, bilgi teknolojilerine hakimiyet becerileri, bütçe yönetim becerileri olarak sıralanabilir (Nandan, London ve Bent-Goodley, 2015).

Sosyal açıdan değişim içeren, gelişmiş programlar ve girişimler tasarlanmanın önemli bir ayağı bütçelendirilmedir. Bu sebeple sosyal girişimcilik alanında çalışan sosyal hizmet uzmanları ve diğer profesyoneller herhangi bir süreç başlatmadan önce, halihazırda var olan programların, organizasyonların, kaynakların neler olduğunu tespit etmelidir. Buna ilave olarak girişime ve bütçelendirmeye yönelik topluluktaki tutumların ve değişime olan inancın sorgulaması da elzem olarak görülmektedir (Tedmanson ve Guerin, 2011). Tüm bahsi geçen çalışmaları yürütürken sosyal girişimcilik ve kurum içi girişimcilik süreçlerinde sosyal hizmet uzmanlarının makro uygulama becerilerini ve alan bilgilerini kullanmaları bir gereklilik olarak öne çıkmaktadır (Germak ve Singh, 2010).

İşletme gibi alanlarda sosyal girişimcilik eğitimi lisans düzeyinde yapılandırılan derslerle sürdürülmektedir. Bu derslerin öğrencilere mezuniyet sonrası olası sosyal girişimcilik serüvenlerinde hırs, motivasyon, eleştirel ve analitik düşünme, sosyal aktivizm gibi bir takım becerileri kazandırdığı ifade edilmektedir. Sosyal hizmet akademisyenleri, sosyal girişimciliği büyük ölçüde görmezden gelse de, alanda yeni yeni hareketlenmeler izlenmektedir. Örneğin, yapılan müfredat incelemelerinde günümüzde birkaç sosyal hizmet okulunun sosyal girişimcilik dersleri vermeye başladığı görülmüştür. Bu sosyal hizmet okullarına St. Louis Washington Üniversitesi George Warren Brown Sosyal Hizmet Okulu, Central Florida Üniversitesi Sosyal Hizmet Okulu, Boston College Sosyal Hizmet Enstitüsü, Urbana-Champaign Illinois Üniversitesi Sosyal Hizmet Okulu örnek gösterilebilir. Bu birkaç istisna okul dışında dünya genelinde sosyal hizmet alanında sosyal girişimcilik derslerine pek de yer verilmediği görülmektedir. Genellikle bu ders, işletme, çalışma ekonomisi veya kamu yönetimi bölümlerinin alanı gibi kabul görmektedir. Halbuki sosyal girişimcilik alanı belli birkaç alanla sınırlandırılmayacak kadar kapsamlı bilgiler ve çalışmalar içermektedir. Bu bakımdan sosyal hizmet bilimi ve mesleğinin, sosyal girişimcilik eğitim ve uygulamasında kritik bir rol oynayacağı düşünülmektedir. Örneğin, sosyal hizmet uzmanları sosyal girişimcilik konusunu ele alırken kültür, toplum katılımı, sosyal adalet ve ezilen nüfuslarla çalışma gibi önemli konuları dikkate alacak bir eğitim alt yapısına sahip olarak yetiştirilmektedir (Nandan, London ve Bent-Goodley, 2015). Bu bağlamda sosyal hizmet akademisyenlerinin, sosyal girişimcilik alanına ilişkin dersler vermeleri, kurslar planlamaları ve programlar geliştirmeleri gerekmektedir. Bu noktada sosyal hizmet akademisyenlerinin söz konusu çalışmaları gerçekleştirecek bilgi, beceri ve altyapıya sahip oldukları düşünülmektedir (Nandan ve Scott, 2013). Gelecekte sosyal hizmet biliminin ve mesleğinin sosyal girişimcilik süreçlerinde etkinlik alanını artıracak olduğu düşünülmektedir. Nitekim sosyal girişimcilik bağlamında sosyal hizmet, bireylerin kendilerini ekonomik olarak gerçekleştirmelerinin yanında özgürleşme, benlik saygısı ve topluma katılım alanlarında da gelişimi sağlamayı mesleki bir misyon olarak taahhüt etmektedir.

YAZAR KATKI ORANI BEYANI

Yazarlar çalışmaya eşit oranda katkı sağlamıştır.

ÇATIŞMA BEYANI

Herhangi bir potansiyel çıkar çatışması bulunmamaktadır.

KAYNAKÇA

- Abu-Saifan, S. (2012). Social entrepreneurship: definition and boundaries. *Technology innovation management review*, 2(2).
- Akbulaev, N., Ahmedov, T., ve Aliyev, Y. (2017). Yoksulların bankası: Grameen Bank. *Uluslararası Türk Kültür Coğrafyasında Sosyal Bilimler Dergisi*, 2(1), 56-70.
- Alvord S. H., Brown L. D., ve Letts C. W. (2004). Social entrepreneurship and societal transformation. *Journal of Applied Behavioral Sciences* 40(3):260–282. <https://doi.org/10.1177/0021886304266847>.
- ASHOKA TÜRKİYE (2020). Ashoka nedir ve amaçları nelerdir?. Erişim adresi: <http://ashokaturkiye.org/>.
- ASPIRA Foundation (2021). ASPIRA is more than an organization, ASPIRA is a Movement! Retrieved from: <https://aspira.org/about-us/>
- Apaydın, E., ve Altun, F. Sosyal Girişimcilik ile Sosyal Hizmet Arasındaki İlişkinin Değerlendirilmesi. *OPUS Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, 18(39), 1-1.
- Barendsen, L., ve Gardner, H. (2004). Is the social entrepreneur a new type of leader?. *Leader to leader*, 2004(34), 43.
- Bayraktutan, Y., ve Akatay, M. (2012). Kentsel yoksulluk ve mikro finansman: Kocaeli örneği. *Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (24), 1-34.
- Bayulgen, O. (2008). Muhammad Yunus, Grameen Bank and the Nobel Peace Prize: What political science can contribute to and learn from the study of microcredit. *International Studies Review*, 10(3), 525-547.
- Berzin, S. C. (2012). Where is social work in the social entrepreneurship movement? *Social Work* 57(2), 185–188. doi:10.1093/sw/sws004.
- Bornstein, D. (2007). How to change the world: Social entrepreneurs and the power of new ideas. Oxford University Press.
- Bowen, H. R. (2013). Social responsibilities of the businessman. University of Iowa Press.
- Brueggemann, W. G. (2013). The practice of macro social work. Nelson Education.
- Center for Advancement of Social Entrepreneurship (CASE) (2008). Developing the field of social entrepreneurship report from CASE, Duke University, Fuqua School of Business, June.
- Choi, N., ve Majumdar, S. (2014). Social entrepreneurship as an essentially contested concept: Opening a new avenue for systematic future research. *Journal of business venturing*, 29(3), 363-376.
- Dacin, P. A., Dacin, M. T., ve Matear, M. (2010). Social entrepreneurship: Why we don't need a new

- theory and how we move forward from here. *Academy of Management Perspectives*, 24(3), 37–57.
- Day, P. (2006). Young, gifted and not for profit. Retrieved from: http://newsvote.bbc.co.uk/mpapps/pagetools/print/news.bbc.co.uk/1/hi/business/4939642_
- Dees, J. G. (2001). The meaning of social entrepreneurship. Erişim adresi: <https://entrepreneurship.duke.edu/news-item/the-meaning-of-social-entrepreneurship/>
- Dees, J.G., Emerson, J., ve Economy, P. (2002). Strategic tools for social entrepreneurs: enhancing the performance of your enterprising non-profit, John Wiley & Sons, New York.
- Diochon, M., ve Anderson, A. (2011). Ambivalence and ambiguity in social enterprise, narratives about values in reconciling purpose and practices. *International Entrepreneurship and Management Journal* 7, 93–109. doi: 10.1007/s11365-010-0161-0.
- Economist (2005, November 3). Survey: The hidden wealth of the poor. Retrieved from: http://www.economist.com/node/5079324_
- Fernando, R. (2015). Social work and social entrepreneurship: Opportunities for synergy and social change. *Journal of Baccalaureate Social Work*, 20(1), 189-198.
- Fowler, A. (2000). NGOs as a moment in history: beyond aid to social entrepreneurship or civic innovation?, *Third World Quarterly*, Vol. 21, No. 4, pp. 637-654.
- Global Entrepreneurship Monitor United Kingdom Project (2006). Social entrepreneurship report. Retrieved from: <https://socialinnovationexchange.org/insights/social-entrepreneurship-monitor-2006>
- Germak, A., ve Singh, K. (2010). Social entrepreneurship: changing the way social workers do business. *Administration in Social Work* 34(1), 79–95. doi:10.1080/03643100903432974.
- Gray, M., Healy, K., ve Crofts, P. (2003). Social enterprise: is it the business of social work?. *Australian Social Work*, 56(2), 141-154.
- Gummer, B. (1997). Is the code of ethics as applicable to agency executives as it isto direct service providers? No. In E. Gambrell & R. Pruger (Eds.), *Controversial issues in social work ethics, values, and obligations* (pp. 143–150). Boston: Allynand Bacon.
- Gündüz, A., ve Altun, F. (2021). Sınırlılıkları Açısından Sosyal Girişimcilik ve Sosyal Hizmet. *Sağlık ve Sosyal Refah Araştırmaları Dergisi*, 3(1), 46-50.
- Haugh, H. (2005). A research agenda for social entrepreneurship, *Social Enterprise Journal*, Vol. 1, No. 1, pp. 1-12.
- Haugh, H. (2007). Community-led social venture creation, *Entrepreneurship: Theory & Practice*, Vol. 31, No. 2, pp. 161-182.
- Hibbert, S., Hogg, G., ve Quinn, T., (2002). Consumer response to social entrepreneurship: the case of the big issue in Scotland”, *International Journal of Non-profit & Voluntary Sector Marketing*, Vol. 7, No. 3, pp. 288-301.
- Hutson, R. (2003). A vision for eliminating poverty and family violence: Transforming child welfare

- and TANF in El Paso County, Colorado. Washington, DC: Center for Law and Social Policy.
- Institute for Social Entrepreneurs (2002). A Glossary of Useful Terms, The Institute for Social Entrepreneurs, Retrieved from: www.socialent.org/pdfs/GLOSSARY.pdf.
- Kurzman, P. A. (2000). Bakalinsky's conundrum: Should social workers practice in the world of work? *Administration in Social Work*, 23(3/4), 157–161.
- Lasprogata, G., ve Cotton, M., (2003). Contemplating enterprise: the business and legal challenges of social entrepreneurship, *American Business Law Journal*, Vol. 41, No. 1, pp. 67-113.
- Leadbeater, C. (2006). The socially entrepreneurial city, in A. Nicholls (ed.), *Social Entrepreneurship: New Models of Sustainable Social Change*, Oxford University Press, Oxford, 233-246.
- Light, P. C. (2009). Social entrepreneurship revisited. *Stanford Social Innovation Review*, 7, 21–22.
- Linton, K. F. (2013). Developing a social enterprise as a social worker. *Administration in Social Work* 37(5), 458–470. doi:10.1080/03643107.2013.828000.
- Mair, J., ve Noboa, E. (2003). Social entrepreneurship: how intentions to create a social enterprise get formed, Working Paper No. 521, September, IESE Business School, University of Navarra (Spain).
- Mair, J., ve Marti, I. (2004). Social entrepreneurship: what are we talking about? a framework for future research, Working Paper No. 546, IESE Business School, University of Navarra (Spain).
- Mair, J., ve Marti, I. (2006). Social entrepreneurship research: A source of explanation, prediction, and delight. *Journal of world business*, 41(1), 36-44.
- Martin, R., ve Osberg, S. (2007). Social entrepreneurship: the case for definitions, *Social Innovation Review*, Vol. 5, No. 2, pp. 28-39.
- McKernan, S. M., ve Sherraden, M. (2008). *Asset building and low-income families*. Washington, DC: Urban Institute Press
- Nandan, M., ve Scott, P. A. (2013). Social entrepreneurship and social work: The need for a transdisciplinary educational model. *Administration in Social work*, 37(3), 257-271.
- Nandan, M., London, M., ve Bent-Goodley, T. (2015). Social workers as social change agents: Social innovation, social intrapreneurship, and social entrepreneurship. *Human Service Organizations: Management, Leadership & Governance*, 39(1), 38-56.
- National Association of Social Workers (1999). NASW's code of ethics. Retrieved from: <http://www.ncsss.cua.edu/Docs/NASWCodeofEth-ics.pdf>
- National Association of Social Workers (2008). Code of ethics of the National Association of Social Workers. Retrieved from: <http://www.socialworkers.org/pubs/code/default.asp>
- National Association of Social Workers (2017). Code of ethics of the National Association of Social Workers. Retrieved from <https://www.socialworkers.org/pubs/%20code/default.asp>
- Nicholls, A. (2006). Introduction: The meanings of social entrepreneurship. In A. Nicholls (Ed.), *Social entrepreneurship: New paradigms of sustainable social change* (pp. 136). Oxford: Oxford University Press.

- Nicholls, A. (2010). The legitimacy of social entrepreneurship: Reflexive isomorphism in a pre paradigmatic field. *Entrepreneurship Theory and Practice*, 34(4), 611-633. doi:10.1111/j.1540-6520.2010.00397.x.
- Peredo, A. M., ve McLean, M. (2006). Social entrepreneurship: A critical review of the concept. *Journal of world business*, 41(1), 56-65.
- Perrini, F. (2006). The new social entrepreneurship. What Awaits Social Entrepreneurship Ventures?, Edward Elgar Publishing, Cheltenham.
- Pomerantz, M. (2003). The business of social entrepreneurship in a 'down economy', *Business*, Vol. 25, No. 2, pp. 25-28.
- Roberts, D., ve Woods, C. (2005). Changing the world on a shoestring: The concept of social entrepreneurship. *University of Auckland business review*, 7(1), 45-51.
- Roger, M.L., ve Osberg, S. (2007). Social entrepreneurship: the case for definition, *Stanford Social Innovation Review*. Spring.
- Roma Foundation (2021). A small notion of kindness. Retrieved from: <https://www.romaboostpoverty.org/our-story>
- Savaya, R., Packer, P., Stange, D., ve Namir, O. (2008). Social entrepreneurship: Capacity building among workers in public human service agencies. *Administration in Social Work* 32(4), 65-86. doi:10.1080/03643100802293840.
- Seelos, C., ve Mair, J. (2005), Social entrepreneurship: creating new business models to serve the poor, *Business Horizons*, Vol. 48, No. 3, pp. 241-246.
- Sharir, M., ve Miri, L. (2005), Gauging the success of social ventures initiated by individual social entrepreneurs, *Journal of World Business*, Article in Press, ss.1-15.
- Sullivan Mort, G., Weerawardena, J., ve Carnegie, K. (2003), Social entrepreneurship: towards conceptualization, *International Journal of Non-profit and Voluntary Sector Marketing*, Vol. 8, No. 1, pp. 76-88.
- Ten Thousand Villages (2021). Maker to market. Retrieved from: <https://www.tenthousandvillages.com/about-us>
- The Institute for One World Health Institute (2021). Field notes news and updates from the ground. Retrieved from: <https://oneworldhealth.com/field-notes/>
- Tan, N. T. (2004). Social entrepreneurship: Challenge for social work in a changing world. *Asia Pacific Journal of Social Work & Development* 14(2), 87-98.
- Tan, W. L., Williams, J., ve Tan, T. M. (2005). Defining the 'social' in 'social entrepreneurship': Altruism and entrepreneurship. *The International Entrepreneurship and Management Journal*, 1(3), 353-365.
- Thompson, J. L., (2002). The world of the social entrepreneur, *The International Journal of Public Sector Management*, 15(5), 412-431.
- Türkiye Grameen Mikrofinans Programı (TGMP) (2020). Faaliyet raporları. Erişim adresi:

<http://tgmp.net/tr/sayfa/faaliyet-raporlari/310/0>

- Weerawardena, J., ve Mort G. (2006). Investigating social entrepreneurship: a multidimensional model. *Journal of World Business*, Vol. 41, No. 1, pp. 21-35.
- Yıldırım, B., ve Tuncay, T. (2019). Sosyal inovasyonun ve sosyal girişimciliğin sosyal hizmet mesleğinin geleceğindeki rolü. *Hacettepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 37(1), 169-188.

Toplum ve Sosyal Hizmet

ISSN: 2147-3374 / E-ISSN: 2602-280X

Vaka Sunumu / Case Presentation

Yükseköğretimde Toplum Örgütlenmesi: Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi Uluslararası Öğrenci Topluluğu Örneği

Community Organization in Higher Education: The Example of Recep Tayyip Erdoğan University International Student Club

Bekir GÜZEL¹

¹ Dr. Öğr. Üyesi, Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi Sosyal Hizmet Bölümü, bekir.guzel@erdogan.edu.tr, ORCID: 0000-0002-0795-0768

Başvuru: 19.06.2020
Kabul: 24.02.2021

Atıf:
Güzel, B. (2021). Yükseköğretimde toplum örgütlenmesi: Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi uluslararası öğrenci topluluğu örneği. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 32(3), 1215-. DOI: 10.33417/tsh.755297

ÖZET

Sosyal hizmetin makro düzeydeki uygulama alanını oluşturan toplumla sosyal hizmet; insan hakları, sosyal adalet ve eşitlik gibi evrensel değerleri temel alan, toplum için sosyal refah alanlarında değişiklik yapmayı amaçlayan bir çalışma alanıdır. Toplumla sosyal hizmet uygulamalarında kullanılan toplum örgütlenmesi, toplum kalkınması, sosyal eylem ve sosyal planlama gibi farklı modeller bulunmaktadır. Bu modeller toplum ya da topluluk içinde hedeflenen ve planlanan değişimin gerçekleştirilmesi için yol gösterici olmaları nedeniyle oldukça önemlidir. Bu çalışmada toplum örgütlenmesi modeli kullanılarak üniversitelerde faaliyet gösteren öğrenci topluluklarının kuruluş, yönetim, organizasyon ve faaliyet süreçlerinin uygulama örneği üzerinden değerlendirilmesi amaçlanmaktadır. Bu kapsamda örnek uygulama olarak 2016 yılında Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi bünyesinde kurulan “Uluslararası Öğrenci Topluluğu” ele alınacaktır. Öncelikle toplumla çalışma modelleri ve yaklaşımları incelenecektir. Ardından toplum örgütlenmesi esas alınarak gerçekleştirilen uygulama, literatürde yer alan tekniklere uygun olarak; (1) topluluk pratiğine odaklanma, (2) topluluk üyeleri ile ilişki kurma ve onlarla bir araya gelme, (3) fikirleri değerlendirme ve paylaşma, (4) müdahale planı geliştirme ve uygulama ile (5) değerlendirme süreçleri takip edilerek aktarılacaktır. Bu süreçte Rize ilinde öğrenim gören uluslararası öğrencilerin sırasıyla (1) beslenme, (2) ekonomik, (3) giyim ve (4) psikososyal destek başlıkları altında toplanan çeşitli gereksinimleri bulunduğu tespit edilmiştir. Bu gereksinimleri karşılamak üzere hazırlanan müdahale planı çalışmanın sonunda detaylı bir şekilde sunulmaktadır.

Anahtar kelimeler: Toplumla sosyal hizmet, toplum örgütlenmesi, uluslararası öğrenciler, öğrenci topluluğu, müdahale planı

ABSTRACT

As a macro-level of social work; community social work which is a field of study based on universal values such as human rights, social justice and equality aims to make changes for social welfare of a society. There are different models used in macro social work practices such as community organization, community development, social action and social planning. These models are significant since they are guiding the realization of the targeted and planned change within a society or community. This study aims to evaluate the establishment, management, organization and activity processes of student communities at universities by using the model of community organization in practice. Within this framework, the “International Student Club” founded at Recep Tayyip Erdoğan University in 2016 is presented as a model. In this paper, firstly the models and approaches for working with the society are discussed. Then, the

practice based on community organization is explained in accordance with the techniques in the literature; (1) focusing on community practice, (2) establishing relationships with and meeting with community members, (3) evaluating and sharing ideas, (4) developing and implementing an intervention plan, and (5) evaluation processes. In this process, it was identified that international students studying in the city of Rize have various needs, which are categorized as (1) nutritional, (2) financial, (3) clothing, and (4) psychosocial support. The intervention plan developed for meeting these needs is presented in detail at the end of the study.

Keywords: *Community social work, community organization, international students, student club, intervention plan*

GİRİŞ

Üniversite eğitimi, bir diğer adıyla yükseköğretim, Antik Yunan döneminden günümüze kadar toplumların eğitimi insan kaynağı oluşturma idealleriyle var olagelmıştır. Bu ideal uğruna insanlar zaman ve uzam mefhumu gözetmeksizin binlerce yıldır bir yerden başka bir yere göç etmektedir. Özellikle dünyanın küresel bir köy¹ haline geldiği 21. yüzyılda, üniversite eğitimi almak amacıyla gerçekleştirilen göçler oldukça yaygınlaşmıştır. Post-endüstriyel süreçte bilişim teknolojileriyle şekillenen bilgi toplumunda, bilgi küresel boyutta paylaşılan bir olgu haline gelmiştir. Bu gelişme bilginin üretildiği ve paylaşıldığı merkezlerin de uluslararası mekânlar haline dönüşmesine katkı sağlamıştır. İstatistiki veriler incelendiğinde gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerdeki üniversite sayıları ile bu ülkelere eğitim almak amacıyla gelen uluslararası öğrenci sayılarının her geçen yıl arttığı görülmektedir. Örneğin dünyadaki uluslararası öğrenci sayısı 1975 yılında 800 bin civarında iken bu sayı 1980 yılında 1,1 milyona, 2000 yılında ise 2,1 milyona ulaşmıştır. 2010 yılına gelindiğinde ise bu sayı 4,1 milyona ulaşmıştır (Kritz, 2012). OECD (2012) verilerine göre 2025 yılında dünyadaki uluslararası öğrenci sayısının sekiz milyona ulaşacağı tahmin edilmektedir.

Küresel boyutta yaşanan bu gelişmelere paralel olarak son dönemde Türkiye'deki uluslararası öğrenci sayılarının da arttığı görülmektedir. Ancak Türkiye'deki bu artışta küresel düzeyde gerçekleşen konjonktürel değişim kadar ulusal düzeyde yaşanan gelişmeler de etkili olmuştur. Nitekim son yıllarda Türkiye'nin üniversiteleşme oranında çok hızlı bir artış söz konusudur. 2005 yılına kadar Türkiye'de toplam 78 üniversite bulunmaktadır; fakat 2006 yılında yapılan yasal bir düzenleme ile Türkiye'nin farklı bölgelerinde toplam 15 yeni üniversite kurulmuştur (Sargın, 2007). Ardından 2007 yılında 22, 2008 yılında 15, 2009 yılında dokuz, 2010 yılında 17, 2011 yılında 11, 2012 ve 2013 yılları arasında ise dört yeni üniversite kurulmuştur. Böylece sadece sekiz yıllık süre içerisinde Türkiye'de toplam 93 yeni üniversite kurulmuştur (Günay ve Günay, 2011; Doğan, 2013). 2020 yılı verilerine göre Türkiye'de 129'u devlet, 75'i vakıf üniversitesi olmak üzere toplam 204 üniversite bulunmaktadır (YÖK, 2020a). Bu üniversitelerdeki öğrenci sayıları incelendiğinde birinci öğretim, ikinci öğretim, uzaktan öğretim ve açıköğretim fakültelerine kayıtlı toplam yedi milyon 740 bin 502 öğrenci bulunmaktadır. 2018-2019 akademik yılı verilerine göre bu öğrencilerin yaklaşık 155 bini uluslararası öğrencidir (YÖK, 2020b). Öğrenci sayılarının toplamı göz önüne alındığında uluslararası öğrenci sayısının oldukça az olduğu düşünülebilir; ancak 2010'lu yıllara kadar bu sayının yaklaşık on bin civarında olduğu düşünüldüğünde geçen sürede oransal olarak ciddi bir artışın yaşandığı anlaşılmaktadır (YÖK, 2020b). Özellikle son yıllarda YÖK'ün uluslararasılaşma hedefleri kapsamında yaptığı çalışmalarla uluslararası öğrenci sayılarının hızla arttığı görülmektedir. 2000'li yıllarda on binin altında seyreden uluslararası öğrenci sayıları 2013-2014 akademik yılında 48 bin 183'e, 2014-2015 akademik yılında 72 bin 178'e, 2015-2016 akademik yılında 95 bin 151'e, 2016-

¹ Bu kavram ilk olarak 1964 yılında Marshall McLuhan tarafından yazılan *Understanding Media: The Extensions of Man* adlı kitapta kullanılmıştır.

2017 akademik yılında ise 108 bin 76 öğrenciye ulaşmıştır (Özer, 2017). 2018-2019 akademik yılı itibarıyla da 154 bin 505 uluslararası öğrenci Türkiye’de bulunan bir yükseköğretim kurumuna kayıtlıdır (YÖK, 2020b).

Göç, hem göç etme eylemi öncesinde ve sırasında hem de sonrasında çeşitli zorlukları içinde barındıran bir süreçtir. Bu durum ayırım gözetmeksizin -zorunlu, gönüllü, iç, dış, düzenli ya da düzensiz- tüm göç türleri için geçerlidir. Yapılan araştırmalarda “eğitim göçü” olarak da tanımlayabileceğimiz bir süreci yaşayarak vatandaşı oldukları ülkenin dışına çıkıp başka bir ülkeye gelen bireylerin çoğunun göç öncesinde, sırasında ve sonrasında çeşitli zorluklar ve sorunlar yaşadıkları görülmektedir (Galloway ve Jenkins, 2009; Xiang ve Shen, 2009; Sherry, Thomas ve Chui, 2010; Hagedorn, Pei ve Yan, 2016; Almurideef, 2016; Forbes-Mewett ve Sawyer, 2019). Türkiye özelinde yapılan çalışmalarda da benzer sonuçlar ortaya çıkmaktadır (Güçlü, 1996; Derman, 2010; Özkan ve Güvendir, 2015; Yardımcıoğlu, Beşel ve Savaşan, 2017; Snoubar, 2017). Bu çalışmalar incelendiğinde Türkiye’deki uluslararası öğrencilerin başta sağlık sorunları olmak üzere ekonomik, akademik, psikolojik, kültürel ve/veya sosyal pek çok sorun yaşadıkları anlaşılmaktadır. Bu öğrencilerin çoğu bireysel, çevresel ve sistemsel nedenlerden dolayı bu sorunlarla başa çıkmakta zorlanmaktadır. Bu çalışmanın nedeni ve amacı da işte bu noktada ortaya çıkmaktadır.

İnsan ilişkilerinde sorun çözmeyi, güçlendirmeyi ve özgürleştirmeyi amaçlayan (IFSW, 2014) sosyal hizmet disiplininin temel alındığı bu çalışmada; Türkiye’deki yükseköğretim kurumlarında eğitim gören uluslararası öğrencilerin karşılaştıkları zorluklarla başa çıkma kapasitelerinin artırılması ve sorunlara çözüm bulma becerilerinin geliştirilmesi için örnek bir uygulama modeli sunulması amaçlanmaktadır. Bu örnek uygulama kapsamında Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi (RTEÜ) Sağlık Kültür ve Spor Dairesi Başkanlığı (SKSDB) bünyesinde bir öğrenci topluluğunun kurulması ve bu topluluk üzerinden çeşitli çalışmaların yürütülmesi planlanmaktadır. Ancak öncelikle yapılacak çalışmalara yön verecek olan toplumla sosyal hizmet uygulamasına, müdahale modellerine ve tekniklerine kısaca değinilecektir. Böylece yapılacak uygulamanın ve toplumla sosyal hizmet müdahale sürecinin açık bir şekilde ortaya koyulması hedeflenmektedir.

1. Toplumla Sosyal Hizmet

Sosyal hizmetin toplumlara ya da topluluklara yönelik uygulaması toplumla sosyal hizmet ya da toplumla sosyal çalışma olarak nitelendirilmektedir². Toplumla sosyal hizmet; insan hakları, sosyal adalet ve eşitlik gibi evrensel ilkeleri temel alan, toplum için sosyal refah alanlarında değişiklik yapmayı amaçlayan ve bu değişikliklerin de toplumun en az bir bölümünün aktif katılımı ile mümkün olacağına inanan akademik bir çalışma alanı ve yöntemler bütünüdür (Kongar, 1972; Healy, 2012). Toplumla sosyal hizmet uygulamaları ilk olarak 19. yüzyılda İngiltere’de ve Amerika’da ortaya çıkmış ve zamanla diğer Batı Avrupa ülkelerine de yayılmıştır. Sonraki süreçte Amerika’da yaşanan

² Bu çalışmanın ilerleyen bölümlerinde metin içi tutarlılığın sağlanması amacıyla “toplumla sosyal hizmet” ifadesi kullanılacaktır.

gelişmeler toplumla sosyal hizmetin sosyal hizmete ait bir yöntem olarak benimsenmesine büyük katkı sağlamıştır. Teater (2015) toplumla sosyal hizmetin köklerinin 1869 yılında İngiltere’de kurulan *The Charity Organization Society (COS)* adlı kuruluşa kadar uzandığını ifade etmektedir. Bunun yanı sıra, 1885 yılında yine İngiltere’de kurulan *Tonybee Hall* ile 1889 yılında Amerika’da kurulan *Hull House* gibi toplum merkezli yerleşim yerlerini de toplumla sosyal hizmetin ilk örnekleri arasında göstermektedir (Teater, 2015).

Bugün toplumla sosyal hizmetin farklı şekillerde tanımlandığı görülmektedir. Buna göre toplumla sosyal hizmet Hardcastle, Powers ve Wenocur (2004) tarafından toplulukların, örgütlerin, organizasyonların, kurumların veya insanların çeşitli yapılarla olan ilişkilerini ve etkileşimlerini değiştirmek veya düzenlemek için gerçekleştirilen uygulamalar şeklinde tanımlanırken; Healy (2012: 169) tarafından *“bir topluluğun üyesi olarak insanları anlamaya çalışmak ve onların karşılaştıkları sosyo-kültürel, ekonomik ve siyasi zorlukları ortadan kaldırmak için, bu insanların ve içinde yaşadıkları topluluğun kapasitesini arttırmaya odaklanan bir dizi yaklaşım”* olarak tanımlanmaktadır.

Yapılan tanımlar farklı olsa da toplumla sosyal hizmet, uzmanların belirli bir bölgedeki belirli bir grup insana sosyal hizmet götürmesi ve/veya destek sunması yoluyla gerçekleşmektedir. Sunulan hizmetin ihtiyaç sahibi insanlara, topluluklara ya da toplumlara ulaştırılması noktasında, toplumla sosyal hizmet uygulamaları içinde farklı müdahale modelleri kullanılmaktadır. Takip eden bölümde kısaca bu müdahale modellerine değinilecektir.

2. Toplumla Sosyal Hizmet Müdahale Modelleri

Toplumla sosyal hizmet alanında toplum örgütlenmesi, toplum kalkınması, sosyal eylem, mahalli/bölgesel kalkınma ve sosyal planlama gibi farklı modeller kullanılmaktadır (Kongar, 1972; Pippard ve Bjorklund, 2003). Bu modellerin yanı sıra ağ oluşturma (Adams, 2010), topluluk profili (Hawtin ve Percy-Smith, 2007), sosyal girişimcilik (Ife, 2009), toplum kapasitesi geliştirme (Adams, 2008) sosyal yönetim (Hardcastle, Wenocur ve Powers, 2004) gibi farklı müdahale modelleri de bulunmaktadır. Bu çalışmada, mevcut yapı içinde değişim yapmak isteyen insanların bir araya gelmesiyle gerçekleşen toplum örgütlenmesi, bir uygulama modeli olarak kullanılacaktır.

2.1. Toplum Örgütlenmesi

Toplum örgütlenmesi³ toplumla sosyal hizmet alanında en çok kullanılan modellerden biridir. İlk olarak Amerika’da uygulanmaya başlanan toplum örgütlenmesi diğer tüm modeller gibi toplumsal sorunlara çözüm bulma amacındadır. Bu amaç toplum örgütlenmesi ile sosyal hizmeti bir araya getirmektedir. Nitekim Rothman (1964) tarafından da ifade edildiği üzere tıpkı sosyal hizmet gibi toplum örgütlenmesinin amacı da insanlara sorun çözme kapasitelerini arttırmak için yardımda

³ Toplum örgütlenmesi büyük bir toplumu ifade etmek için kullanıldığı gibi küçük toplulukları ifade etmek için de kullanılmaktadır (Kongar, 1972). Bu çalışmada toplum örgütlenmesi kavramı “topluluk örgütlenmesi” kavramını da kapsayacak şekilde kullanılmaktadır. Bu kapsamda çalışma içinde aktarılan topluluk örgütlenmesine dair her şey toplum örgütlenmesi olarak tanımlanmaktadır.

bulunmaktadır. Kongar'a (1972) göre toplum örgütlenmesi sosyal hizmet için küçük toplum (topluluk) düzeyinde kullanılabilen bir uygulama modelidir. Bu model, Barker (2003) tarafından "sosyal problemlerle uğraşmak, planlı kolektif hareketler yoluyla sosyal refahı güçlendirmek için aynı ya da farklı coğrafi bölgelerden ortak çıkarları olan insan toplulukları, bireyler ve gruplara yardımcı olmak üzere sosyal hizmet uzmanları ve diğer profesyoneller tarafından kullanılan bir müdahale süreci" olarak tanımlanmaktadır (Zastrow, 2013). Tarihsel gelişim açısından ele alındığında, toplum örgütlenmesinin ilk örnekleri 1843 yılında New York'ta kurulan *The Association for Improving the Condition of the Poor (AICP)* adlı kuruluşa kadar dayanmaktadır (Friedlander, 1968).

Toplum örgütlenmesi ilk ortaya çıkışından itibaren sosyal hizmetten bağımsız bir gelişim göstermiştir (Kongar, 1972). Birinci Dünya Savaşı sonrasında sosyal hizmet alanında yaşanan radikal değişimlerin, toplum örgütlenmesi uygulamaları üzerinde de önemli etkileri olmuştur. Özellikle 1929 yılındaki Avrupa merkezli ekonomik krizin (Büyük Buhran) ardından yaşanan gelişmeler, toplum örgütlenmesi ile sosyal hizmetin pek çok alanda birbirlerine yaklaşımlarına neden olmuştur. 1939 yılında yayınlanan *I. Lane Raporu* ile birlikte toplum örgütlenmesini sosyal hizmetle birleştirme çabaları resmi olarak ortaya koyulmuştur. Robert P. Lane tarafından hazırlanan bu raporda toplum örgütlenmesinin tam olarak ne olduğu, görevleri, aktiviteleri ve yöntemleri etraflıca ele alınarak açıklanmıştır. Buna göre (1) toplum örgütlenmesi hem bir süreci hem de bir alanı ifade etmektedir. (2) Bir toplumu ya da topluluğu örgütlenme hedefi, hem sosyal hizmetin hem de başka alanların hedefi olabilir. (3) Toplum örgütlenmesi sosyal hizmet alanı içinde bazı kesimlerce birincil, bazı kesimlerce ikincil işlev olarak yerine getirilebilir. (4) Toplum örgütlenmesi süreci yerel, bölgesel ve ulusal düzeylerde olabileceği gibi; söz konusu bu düzeyler arasında da olabilmektedir. (5) Temel amacı toplum örgütlenmesi olan örgütler ihtiyaç sahiplerine doğrudan para yardımı yapmayabilirler (Kongar, 1972).

Bu raporun ardından *II. Lane Raporu* olarak adlandırılan bir rapor daha yayınlanmıştır. Bu raporda toplum örgütlenmesi, ihtiyaç sahibi toplumlara veya topluluklara hizmetlerin sunumunda eşgüdüm sağlayıcı bir yöntem olarak tanımlanmaktadır. Bu raporda (1) grup gelişimi, (2) gruplar arası ilişkiler, (3) bütünleşme, (4) kaynaklar ile ihtiyaçların buluşturulması ilkelerinin toplum örgütlenmesinin dört temel hedefi olarak ortaya koyulduğu görülmektedir (Kongar, 1972). Bu raporda toplum örgütlenmesine halkın sosyal refah konularında aydınlatılması ve eğitilmesi sorumluluğu da yüklenmiştir. Toplum örgütlenmesi bu sorumluluklarını yerine getirmek ve gerekli uygulamaları gerçekleştirmek için farklı yaklaşımlar kullanmaktadır.

2.1.1. Toplum Örgütlenmesi Yaklaşımları ve Teknikleri

I. ve II. Lane raporlarının ardından, sosyal hizmet uzmanlarının toplum örgütlenmesi uygulamalarında kullanabilecekleri bazı yaklaşımlar geliştirilmiştir. Buna göre; (1) grup yaklaşımı, (2) hizmet yaklaşımı, (3) süreç ve sorun çözme yaklaşımı, (4) değiştirme yaklaşımı ve (5) yapısal/kurumsal yaklaşım öne çıkan toplum örgütlenmesi yaklaşımlarıdır (Schwartz, 1965; Dunham, 1970; Kongar, 1972; Porrás ve Robertson, 1992). Uygulamada kullanılabilecek farklı

yaklaşımlar bulunsa da tüm yaklaşımlar temelde küçük toplum (topluluk) düzeyindeki toplumsal sorunlara bir çözüm bulabilmek amacıyla kullanılmaktadır.

Bu yaklaşımların uygulamaya aktarılmasında çatışmacı, uzlaşmacı ve işlevsel olmak üzere üç farklı bakış açısı etkili olmaktadır (Ohmer ve Brooks, 2013; akt. Yanardağ, 2018). Bu çalışmada uzlaşmacı bir bakış açısıyla toplum örgütlenmesi modeli içinde yer alan değiştirme yaklaşımının kullanılması planlanmaktadır. Yapılan uygulama “işbirliği ve güç paylaşımı” temeline dayanan bu bakış açısına uygun olarak açıklanacaktır. Değiştirme yaklaşımı toplum örgütlenmesini planlı bir değiştirme aracı olarak görmektedir. Bu yaklaşım ile şekillenen toplum örgütlenmesi farklı aşamalardan oluşabilmektedir. Kongar’a (1972) göre bu yaklaşım kullanılarak gerçekleştirilen toplum örgütlenmesi (1) inceleme, (2) teşhis ve (3) hareket planı olmak üzere üç aşamalı bir süreçten oluşmalıdır. Healy’e (2012) göre ise bu süreç (1) topluluk pratiğine odaklanma, (2) topluluk üyeleri ile ilişki kurma ve onlarla bir araya gelme, (3) fikirleri değerlendirme ve paylaşma, (4) bir müdahale planı geliştirme ve uygulama ile (5) değerlendirme olmak üzere beş aşamalı bir değişim planı aracılığıyla gerçekleştirilmelidir.

Ayrıca toplum örgütlenmesi modelinde kullanılan yaklaşımların daha etkili ve amaca yönelik bir şekilde uygulanabilmesi için bazı teknikler kullanılmaktadır. Bu teknikler sosyal hizmet uygulamalarının planlı ve kısa sürede gerçekleşmesine katkı sağlayarak hem toplum örgütleyicisinin işini kolaylaştırmakta hem de müdahalenin başarıya ulaşma olasılığını arttırmaktadır. Pippard ve Bjorklund’a (2003) göre toplumla sosyal hizmet uygulamalarında teknik olmaksızın herhangi bir teorinin ya da modelin başarıya ulaşması çok zordur; hatta neredeyse imkânsızdır. Bu bağlamda Pippard ve Bjorklund (2003) tekniği “lastiğin yol ile bulunduğu yer” olarak tanımlamaktadır. Güç Alanı Analizi (Force Field Analysis), Program Değerlendirme ve Gözden Geçirme Tekniği (Program Evaluation Review Techniques), Nominal Grup Tekniği (Nominal Group Technique), Delphi ve Q-Sort toplum örgütlenmesinde sıklıkla kullanılan teknikler arasında yer almaktadır. Bu teknikler aynı zamanda toplumla sosyal hizmet uygulamaları içinde yer alan toplum kalkınması, sosyal eylem ve sosyal planlama gibi diğer modeller tarafından da kullanılmaktadır.

Çalışmanın devamında buraya kadar kavramsal, kuramsal ve teknik açılardan ele alınan toplumla sosyal hizmet uygulaması gerçekleştirilen bir toplum örgütlenmesi örneği üzerinden planlı değişim süreçleriyle birlikte açıklanacaktır. Bunun için Healy (2012) tarafından tanımlanmış, Teater (2015) tarafından düzenlenmiş müdahale aşamaları takip edilecektir.

3. Toplum Örgütlenmesi Temelli Toplumla Sosyal Hizmet Uygulama Örneği

Zastrow (2013) toplum örgütlenmesinin amacını “bir topluluğun kendi sağlık, refah ve dinlenme gereksinimlerini sağlamak için gösterdiği çabaları değerlendirme, planlama ve koordine etme konusunda topluluğu uyarmak ve topluluk üyelerine yardım etmek” olarak açıklamaktadır. Bu çalışmada gerçekleştirilen toplum örgütlenmesi uygulaması (1) topluluk pratiğine odaklanma, (2) topluluk üyeleri ile ilişki kurma ve onlarla bir araya gelme, (3) fikirleri değerlendirme ve paylaşma, (4)

müdahale planı geliştirme ve uygulama, (5) değerlendirme süreçleri takip edilerek aktarılacaktır (Teater, 2015).

3.1. Topluluk Pratiğine Odaklanma

Teater (2015) toplumla sosyal hizmet uygulamalarında uzmanların ilk olarak topluluk pratiğini uygulayabilecekleri çalışma alanlarını tasarlamaları gerektiğini belirtmektedir. Buna göre bu çalışmada öncelikle uygulamanın gerçekleştirileceği hedef grup olan uluslararası öğrencilere odaklanılacaktır. Türkiye’de üniversitelerin giderek artan sayılarına ve YÖK’ün uluslararasılaşma yolundaki çalışmalarına bağlı olarak uluslararası öğrencilerin sayıları her geçen yıl artmaktadır.

Uluslararası öğrencilerin üniversite eğitimi almak amacıyla Türkiye gelişleri; (1) Yurtdışı Türkler ve Akraba Topluluklar Başkanlığı (YTB) tarafından verilen Türkiye Bursları, (2) kendi ülkeleri tarafından verilen hükümet bursları, (3) farklı kurum/kuruluşlar, şirketler ya da şahıslar tarafından veriler özel burslar ve (4) kendi imkânları ile olmak üzere dört farklı şekilde gerçekleşmektedir. Türkiye Bursları ile gelen öğrenciler YTB tarafından, hükümet bursları ya da özel burslar ile gelenler de kendi ülkeleri ya da burs aldıkları kurum/kuruluşlar, şirketler veya şahıslar tarafından ekonomik olarak desteklenmektedir; ancak kendi imkânları ile Türkiye gelenlerin çoğunlukla aileleri dışında herhangi bir ekonomik desteği bulunmamaktadır. Bunun dışında psikolojik, sosyolojik ve kültürel açılardan ele alındığında çoğu uluslararası öğrenci için gerekli destek ağının mevcut olmadığı ve uluslararası öğrencilerin ciddi sorunlar yaşadıkları anlaşılmaktadır (Derman, 2010; Özkan ve Güvendir, 2015; Yardımcıoğlu, Beşel ve Savaşan, 2017).

Son yıllarda küresel düzeyde yaşanan ve Türkiye’yi yakından ilgilendiren gelişmelere bağlı olarak Suriye Arap Cumhuriyeti’nden gelen uluslararası öğrenci sayılarında ciddi bir artış yaşanmaktadır. YÖK’ün (2020b) 2018-2019 akademik yılı verilerine göre Türkiye’de bulunan Suriye vatandaşı öğrenci sayısı 27 bin 34’tür. Bu öğrencilerin çoğu başta iletişim olmak üzere beslenme, barınma, giyim ve sağlık gibi temel gereksinimlerini karşılama konusunda zorlanmaktadır (Harunoğulları, Süzölmüş ve Polat, 2019; Taşar, 2019). Bu konuda YÖK ulusal düzeyde çeşitli çalışmalar yürütmektedir. Örneğin 2017 yılında Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi’nde düzenlenen *Türk Yükseköğretim Sisteminde Suriyeli Öğrenciler Uluslararası Konferansı*’nda pek çok sorun ve gereksinim alanı ele alınarak tartışılmıştır (YÖK, 2017). Ancak durum tespiti yapma özelliğine sahip olan bu çalışmaların hem Suriyeli üniversite öğrencilerinin hem de diğer uluslararası öğrencilerin sorunlarını çözmekten ve gereksinimlerini karşılamaktan çok uzak olduğu görülmektedir. Bu yüzden toplumla sosyal hizmet uygulamaları kapsamında bölgesel ve yerel düzeylerde uluslararası öğrencilerin potansiyellerini ortaya çıkaracak ve onları güçlendirecek çalışmalara ihtiyaç duyulmaktadır.

Bu bağlamda göç idaresi, gençlik spor ve Kızılay il müdürlükleri başta olmak üzere çeşitli sivil toplum kuruluşu ile üniversitelerin sağlık kültür ve spor daire başkanlıklarına da önemli görevler düşmektedir. Yapılan araştırmalarda bazı kurum ve kuruluşların uluslararası öğrencilere yönelik destek hizmetleri sundukları görülmektedir (Armağan, 2015; Kartal, 2019). Fakat bu kurum ve

kuruluşların sundukları destek hizmetlerini yerine getir(e)medikleri durumlarda uluslararası öğrencilerin gereksinimlerinin karşılanması için farklı destek mekanizmalarının oluşturulması büyük önem taşımaktadır. Bu amaç doğrultusunda 2016 yılında RTEÜ bünyesinde Sağlık Kültür ve Spor Dairesi Başkanlığı'na bağlı olarak bir "Uluslararası Öğrenci Topluluğu" kurulmuştur. Bu topluluğun temel amacı; üniversite içinde bulunan⁴ tüm uluslararası öğrencilerin bir araya getirilmesi ve bu öğrencilerin dayanışma, katılım hakkı, eşitlik, sosyal adalet ve demokrasi gibi evrensel ilkelerden hareketle sosyal, kültürel, ekonomik ve psikolojik açılardan desteklenmesidir.

3.2. Topluluk Üyeleri ile İlişki Kurma ve Onlarla Bir Araya Gelme

Bu aşama, toplumla sosyal hizmet uygulamalarında birlikte çalışılması planlanan topluluk ile bir ilişki başlatma ve bu topluluk üyeleriyle bir araya gelme sürecidir. Burada toplum örgütleyicisi öncelikle topluluğun gereksinimleri, istekleri, güçlü ve zayıf yönleri ile iç ve dış kaynakları gibi konulara odaklanarak işe başlamalıdır (Teater, 2015). Topluluk üyeleri ile ilişki kurma ve bir araya gelme aşaması (1) planlama öncesi ve (2) toplulukla toplantı yapma olmak üzere iki alt başlık altında gerçekleştirilmektedir (Healy, 2012). Bu doğrultuda uluslararası öğrencilerle ilişki kurmak için öncelikle Facebook, Twitter ve Instagram gibi sosyal medya araçlarının kullanılması hedeflenmiştir. Bu hedefi gerçekleştirmek için RTEÜ Rektörlüğü'ne bağlı olarak faaliyet gösteren ve uluslararası öğrencilerin başvuru, yerleştirme ve kayıt işlemleriyle sorumlu olan Uluslararası Öğrenci Ofisi ile iletişime geçilerek ofisin adıyla çeşitli sosyal medya hesapları açılmıştır. Açılan hesaplardan uluslararası öğrencilere yönelik kurulması planlanan Uluslararası Öğrenci Topluluğu ile ilgili bilgiler paylaşılmıştır. Bunun yanı sıra Öğrenci İşleri Daire Başkanlığı ile iletişime geçilmiş ve öğrencilerin kayıtlı bulunan iletişim adreslerine konuyla ilgili bilgi mesajı gönderilerek öğrenciler bilgilendirilmiştir. Öğrencilere gönderilen mesajda, kurulması planlanan Uluslararası Öğrenci Topluluğu ile ilgili görüşlerin ve önerilerin paylaşılması amacıyla bir toplantının yapılacağı belirtilmiştir. Aynı iletide toplantının yeri ve zamanı da bildirilerek tüm uluslararası öğrenciler toplantıya davet edilmiştir.

3.2.1. Planlama Öncesi

Bu aşamada, toplum örgütleyicisinin hedef topluluk ile bir araya gelmeden önce, topluluk ve üyeleri hakkında gerekli bilgileri ve belgeleri araştırıp elde etmesi beklenmektedir. Bu süreçte gerekli bilgilerin elde edilmesi amacıyla tekrar Uluslararası Öğrenci Ofisi ve Öğrenci İşleri Daire Başkanlığı ile iletişime geçilerek üniversitedeki toplam uluslararası öğrenci sayısı, fakülte/bölüm dağılımı, ülke, cinsiyet, sınıf, burs ve engel durumlarıyla ilgili bilgilere erişilmiştir. Üniversite içinde uluslararası öğrencileri en iyi tanıyan birim olan Uluslararası Öğrenci Ofisi'nin yardımıyla; üniversitede en çok uluslararası öğrenciye sahip olan Azerbaycan, Gürcistan, Suriye ve Yemen gibi ülkelerden gelen,

⁴ Burada "üniversiteye kayıtlı" ifadesi yerine "üniversite içinde bulunan" ifadesi özellikle tercih edilmiştir; çünkü Türkçe Öğretimi Uygulama ve Araştırma Merkezi'nde (TÖMER) Türkçe öğrenen uluslararası öğrenciler mevzuat gereği henüz herhangi bir bölümde kayıtlı olmadıkları için üniversitenin öğrencisi sayıl(a)mamaktadır. Bu yüzden "kayıtlı olma" hali üzerinden yapılacak tanımlamalarda TÖMER'de eğitim gören öğrencilerin bazı temel haklardan yararlanamayacakları ve mağduriyetler yaşayacakları düşünülmektedir.

Türkçe iletişim kurabilme becerisi yüksek ve “lider” olarak tanımlanabilecek öğrenciler tespit edilmeye çalışılmıştır. Daha sonra bu öğrencilerle ilgili daha detaylı bilgi sahibi olabilmek amacıyla kayıtlı buldukları birimlerde (TÖMER, bölüm ya da fakülte) ders veren öğretim elemanları veya üyeleri ile iletişime geçilmiştir. Böylece bu öğrencilerle ilgili detaylı bilgiler toplanmaya çalışılmıştır.

3.2.2. Toplulukla Toplantı Yapma

Alinsky (2014) tarafından belirtildiği üzere toplum örgütlenmesi modelinde öncelikle toplum örgütlenmesinin hedefi net bir şekilde belirlenmelidir. Dolayısıyla bu toplantıda öncelikli olarak bir hedef belirlenmesi amaçlanmaktadır. Bu müdahaledeki öncelik resmi olarak üniversitede faaliyet gösterebilecek bir öğrenci topluluğunun kurulmasıdır. Bu doğrultuda topluluk üyeleriyle yapılan ilk toplantıda kurulması planlanan topluluk ile ilgili detaylı bir sunum yapılmıştır. Bu sunumdan önce, toplantıya katılan öğrencilerin öğrenci toplulukları hakkında bilgi sahibi olmayabilecekleri düşünülerek öğrenci topluluğunun ne olduğu, nasıl ve neden kurulduğu ve bir öğrenci topluluğunun neler yapabileceği gibi konularda açıklamalar yapılmıştır. Daha sonra toplantıya katılan uluslararası öğrencilere kurulması planlanan topluluk ve beklentileri hakkındaki fikirleri sorulmuştur. Bu bilgi paylaşımları sonucunda herkesin ortak bir zeminde buluşacağı ideal bir öğrenci topluluğu profili oluşturulmaya çalışılmıştır. Bu profil neticesinde “Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi Uluslararası Öğrenci Topluluğu” adıyla SKSDB’ye bağlı olarak faaliyet gösterecek bir topluluk kurulması kararlaştırılmıştır. Bu toplantıda öğrencilere kurulacak olan topluluk için bir yönetim kurulu ve bir denetim kurulu seçilmesi gerektiği açıklanmıştır. Bunun için topluluğun kurulma dilekçesinin SKSDB’ye verilmesinin ardından en geç bir hafta içerisinde seçimli bir genel kurul toplantısı yapılması gerektiği karara bağlanmıştır. Yönetim kurulu için yedi (7) asil beş (5) yedek üyenin, denetim kurulu için de üç (3) asil üç (3) yedek üyenin seçilmesi gerektiği; başkan ve başkan yardımcısının da yönetim kurulunun asil üyeleri arasından seçileceği konusunda uzlaşmıştır. Buna göre aynı gün topluluğun kurulması için SKSDB’ye dilekçe verilerek gelecek hafta aynı gün ve saatte genel kurul toplantısı yapılması kararlaştırılmıştır. Daha sonra yapılacak olan seçimli genel kurulda yönetim ve denetim kurulları için herkesin aday olabileceği belirtilerek; adayların en geç genel kurulun yapılacağı günden bir önceki gün mesai bitimine kadar isimlerini Uluslararası Öğrenci Ofisi’ne iletmeleri gerektiği bildirilmiştir. Bu son günün akşamında da tüm aday listeleri (adı-soyadı, fakülte-bölüm-sınıf ve ülke bilgileriyle) daha önceden oluşturulmuş olan sosyal medya hesapları üzerinden açıklanmıştır. Böylece yönetim ve denetim kurulu için aday seçim listeleri oluşturulmuştur. Seçimli genel kurulda yönetim kurulu adayları içinde en çok oyu alan on iki (12) öğrenci (ilk yedi asil üye, sonraki beş yedek üye) yönetim kuruluna; denetim kurulu adayları içinde en çok oyu alan altı (6) öğrenci de (ilk üç asil üye, sonraki üç yedek üye) denetim kuruluna seçilmiştir. Daha sonra yönetim kuruluna seçilen asil üyeler içinden başkan ve başkan yardımcılığı için aday olmak isteyen öğrencilerin adaylıklarını açıklamaları istenmiştir. Adaylar açıkladıktan sonra seçimli genel kurula katılan tüm öğrencilerin katılımıyla topluluk başkanı ve başkan yardımcılığı seçimi gerçekleştirilmiştir. Kapalı oylama ile yapılan bu seçimlerde Uluslararası Öğrenci Ofisi’nde görev yapan iki personel yönetim ve koordinasyon görevlerini üstlenmiştir. Sonuçlar Genel Kurul Sonuç

Bildirim Formu'nun tüm yönetim ve denetim kurulu üyeleri (asil/yedek) tarafından doldurulup imzalanmasıyla kayıt altına alınmıştır. Daha sonra *Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi Öğrenci Toplulukları Yönergesi* (2015) III. Bölüm'de yer alan 11. madde gereğince topluluğun resmi olarak faaliyetlerine başlayabilmesi için bir akademik danışman belirlenmesi gerektiği açıklanmıştır. İlgili yönetmeliğe göre akademik danışman üniversitede görevli bir akademik personel olmalı ve topluluk yönetim kurulu tarafından SKSDB üzerinden üniversite rektörlüğüne önerilmelidir. Topluluk yönetim kurulu, aynı zamanda üniversite personeli olan, toplum örgütleyicisine topluluk akademik danışmanı olması teklifinde bulunmuştur. Denetim kurulu ve seçimli genel kurula katılan diğer uluslararası öğrencilerin de bu teklifi desteklemesi sonucunda gerekli belgeler düzenlenmiş ve toplum örgütleyicisi topluluk akademik danışmanı olarak önerilmiştir. Son olarak seçimli genel kurula katılan topluluk üyeleri salondan ayrılmadan önce artık resmi olarak kurulmuş olan RTEÜ Uluslararası Öğrenci Topluluğu'na üye olmak isteyenlerin Öğrenci Toplulukları Üye Kayıt Formu'nu doldurmaları talep edilmiştir. Böylece ilk gün 73 üye topluluğa üye olarak kaydedilmiştir. Tüm bu belgeler seçimli genel kurul sonrasında SKSDB Öğrenci Toplulukları Birimi'ne dilekçe ile teslim edilmiştir.

3.3. Fikirleri Değerlendirme ve Paylaşma

Toplum örgütlenmesi; bir toplumun kendi ihtiyaç ve amaçlarını teşhis ettiği, bu amaç ve ihtiyaçları sıraladığı ve bunları ele almak için iç ve dış imkânlar bulduğu, bunlara göre hareket ettiği ve böylece toplumda ortak çalışma ve yardımlaşma ortamlarının geliştirildiği bir süreçtir (Onat, 1986; akt. Yanardağ, 2018). Burada toplum örgütleyicisinin hedef topluluk ile bir araya gelerek topluluğun güçlü yanlarını, kaynaklarını ve gereksinimlerini tespit etmesi ve bu tespitler neticesinde karşılıklı bir anlayış geliştirmesi beklenmektedir (Teater, 2015). Bu aşamada topluluğun güçlü yanlarının, gereksinimlerinin, kaynaklarının ve isteklerinin amaçlar doğrultusunda tanımlanarak bir değerlendirme yapılması, üstelik bu değerlendirmenin topluluk üyeleri ile birlikte yapılması çok önemlidir. Topluluk profili, toplum örgütleyicisine bu aşamada yardımcı olabilecek araçlardan biridir. Teater (2015) toplum örgütleyicisinin tam bir topluluk profili çıkaramaması durumunda çeşitli yerel ve ulusal istatistiklere, anket ve ölçüm araçlarına, bireysel ve odak grup görüşme kayıtlarına başvurabileceğini ifade etmektedir. Bu süreçte kullanılan araçlardan ziyade elde edilen bilgiler önemlidir.

Seçimli genel kurul sonrasında yönetim ve denetim kuruluna seçilen üyelerle bir araya gelinmiştir. Yapılan bu ilk toplantıda uluslararası öğrencilerin barınma, beslenme, giyim, ulaşım ve sağlık gibi farklı alanlardaki sorun ve gereksinimleri üzerine bilgiler toplanması amaçlanmıştır. Bu toplantıda yönetim ve denetim kurulu üyeleri ile birlikte Nominal Grup Tekniği⁵ (NGT) kullanılarak fikir

⁵ Yapılandırılmış grup çalışmalarında kullanılan bu teknikte, bir konu hakkında pek çok bireysel fikir bir araya getirilerek grupsal karar alma süreçlerine katkı sağlanmaktadır. Bu teknikte yapılacak olan çalışmalar için bir araya gelen katılımcılar, önce küçük gruplar halinde fikir alışverişinde bulunurlar. Daha sonra, burada ortaya çıkan fikirler ışığında daha büyük bir grup içinde de tartışmalar yapılarak en makul ve etkili fikri çıktılara ulaşılması hedeflenmektedir. Bu tekniğin kullanılması sırasında katılımcılar yuvarlak bir masa etrafında ya da yarım ay şeklinde oturarak fikir alışverişinde bulunurlar (Pippard ve Bjorklund, 2003).

alışverişinde bulunulmuştur. Bu süreç daha önce Avrupa Birliği Bakanlığı Eğitim ve Gençlik Programları Merkezi Başkanlığı (Türkiye Ulusal Ajansı) tarafından verilen grup liderliği ve yaygın öğretim teknikleri gibi eğitimlere katılmış olan toplum örgütleyicisi tarafından yönetilmiştir.

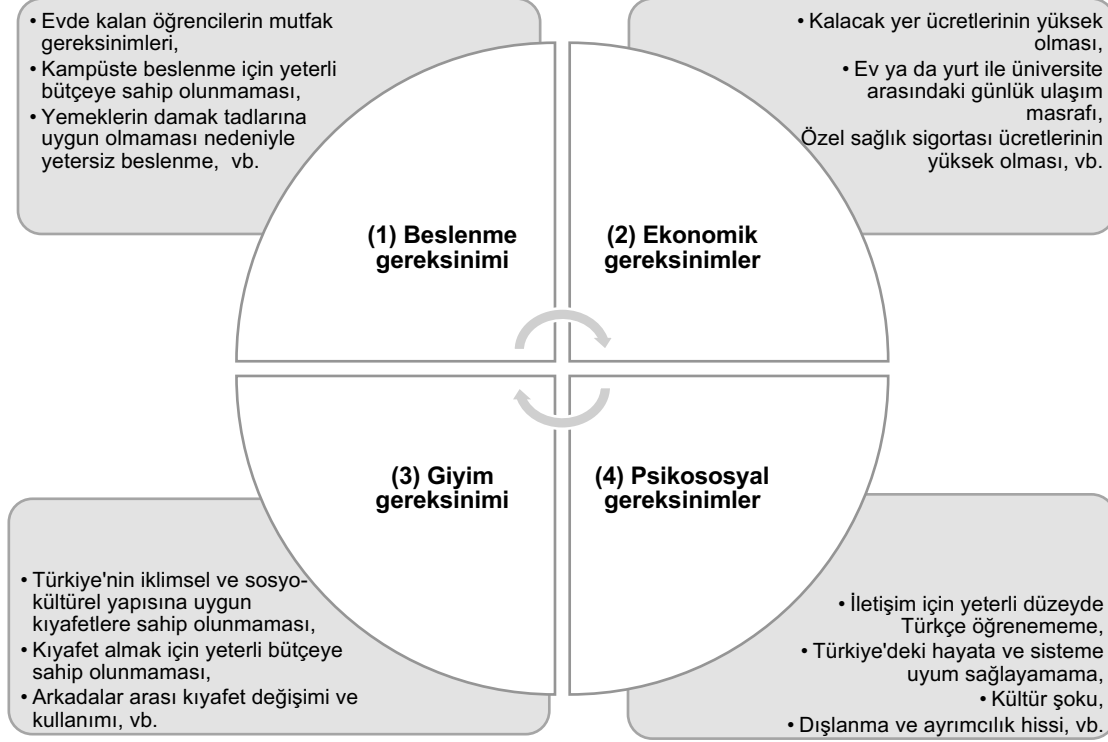
Bu ilk toplantıya yönetim kurulunda yer alan yedi asil, üç yedek üye ile denetim kurulunda yer alan üç asil, iki yedek üye katılmıştır. Bu toplantının seçimli genel kurul sonrası yapılan ilk toplantı olması ve sorunlar ile gereksinimlerin tespit edilmesi amacı taşıması nedeniyle asil üyelerin yanında yedek üyeler de toplantıya davet edilmiştir. Böylece daha çoğulcu ve katılımcı bir ortamın oluşturulması hedeflenmiştir. Öncelikle toplantıya katılan yönetim ve denetim kurulu üyeleri karışık olarak iki gruba ayrılmıştır. Bir grup sekiz, diğer grup yedi katılımcıdan oluşmaktadır. Daha sonra üyelere yapılmak istenen çalışma hakkında bilgi verilmiş ve odaklanılması beklenen konu (Rize'de ikamet eden uluslararası öğrencilerin sorunları ve gereksinimleri) açıklanmıştır. Üyelerden grup içinde bu konunun değerlendirilmesi ve herkesin düşüncelerini ifade etmesi talep edilmiştir. Üyelere bunun için 20 dakikaları olduğu; ortaya çıkan fikirlerin bir kâğıda not edilmesi gerektiği bildirilmiştir. Sürenin sonunda iki gruba da ayrı ayrı söz hakkı verilmiş ve tespit edilen sorun ile gereksinimler toplum örgütleyicisi tarafından birleştirilmiştir. Daha sonra birleştirilen sorunlar ve gereksinimler üyeler tarafından oylanmıştır. Oylama sürecinde her bir üyeye, her bir sorun ve gereksinim için öncelik/önem sırasına göre bir ile üç arasında değişen puan verme hakkı tanınmıştır. Her bir üye her bir sorun ve gereksinim için sadece bir defa puanlama yapabilmıştır. Puanlama işlemi tamamlandıktan sonra sorunlar ve gereksinimler için verilen puanlar toplanmıştır. Böylece Rize'de ikamet eden uluslararası öğrencilerin ön plana çıkan sorunları ve gereksinimleri öncelik/önem durumlarına göre sıralanmıştır.

Şekil 1. Nominal Grup Tekniği Uygulama Diyagramı⁶

⁶ Pippard ve Bjorklund, 2003'ten uyarlanmıştır.

Bu sıralama sonrasında topluluğun yeni kurulmuş olması, tanınırlık ve tecrübe eksikliği, topluluk üyelerinin akademik sorumlulukları, ekonomik destek ihtiyacı, faaliyetler için gerekli idari izinler ve süreçler gibi müdahale planını etkileyebilecek olumsuzluklar göz önüne alınarak söz konusu sorunlar ve gereksinimler kısa ve orta vadeli bir planlamayla dört başlık içinde sınırlandırılmıştır⁷.

Şekil 2. Kısa ve orta vadede ele alınacak sorun ve gereksinim alanları

Bu süreçte toplantıya katılım sağlayan her bir üyeye söz hakkı verilmiş ve konuyla ilgili düşünceleri sorulmuştur. Böylece topluluk üyelerinin kendi sorunlarını belirleme ve bu sorunlara yönelik çözüm önerileri geliştirme; gereksinimlerini tespit etme ve karşılama süreçlerinde aktif birer özneye dönüşmeleri amaçlanmıştır. Toplantının sonunda tespit edilen sorunlar ve gereksinimler “kız öğrenciler/erkek öğrenciler, burslu olanlar/burslu olmayanlar, yurttan kalanlar/evde kalanlar ve merkezde olanlar/ilçede olanlar” şeklinde sınıflandırılarak gereksinim profilleri oluşturulmuştur. Bu tarz bir görüşme, bilgi alışverişi ve sınıflandırma Healy (2012)'in de belirttiği üzere topluluğun sorun ve gereksinimlerinin daha iyi ve kapsamlı bir şekilde anlaşılmasına katkı sağlamıştır.

Sonraki süreçte, her hafta Cuma günü saat 16.00'da belirli bir gündem maddesiyle yönetim ve denetim kurulu üyeleri ile Uluslararası Öğrenci Ofisi'nde ya da SKSDB Öğrenci Toplulukları Birimi'nde bir araya gelinerek fikir alışverişinde bulunulmuştur. Bu toplantılara ek olarak sadece yönetim ve denetim kurulu üyelerinin katılımının mümkün olduğu bir WhatsApp grubu kurularak sürekli bir iletişim ağı oluşturulmuştur. Acil olan ve ivedilikle fikir alışverişinde bulunulması gereken konular olduğunda bu iletişim ağı kullanılmıştır.

⁷ Bu noktada grup içi değerlendirmelerde ön plana çıkan barınma, sağlık ve akademik başarı ile ilgili sorunların ve gereksinimlerin uzun vadeli bir planlama içerisinde sonraki süreçte ele alınması kararlaştırılmıştır.

3.4. Müdahale Planı Geliştirme ve Uygulama

Topluluk ile ilgili tespitlerin ve değerlendirmelerin yapılmasından sonraki sürecin, müdahale planı hazırlama ve uygulama aşamaları olması öngörülmektedir. Bu aşama belirlenen amaçlara ulaşılması için bir topluluk projesi veya müdahalesi geliştirmeyi içermelidir (Healy, 2012). Bu uygulamada müdahale planı hazırlanırken geneli yaklaşımından hareketle gerekli aşamalara uygun olarak hareket edilmeye özen gösterilmiştir (Özbesler, 2007). Buna göre ilk olarak müracaatçı ile birlikte çalışma ilkesinden hareketle uluslararası öğrencilerin katılımını öngören müdahaleler planlanmıştır. Daha sonra yukarıda da görüldüğü üzere sorunların öncelik sırasına koyulması sağlanarak bu sorunlar ihtiyaca dönüştürülmüştür. Sonrasında müdahale düzeylerinin belirlenmesi ilkesine uygun olarak mikro, mezzo ve makro düzeyde müdahalelerin gerçekleştirilmesi planlanarak uygun stratejiler geliştirilmiştir. Bu stratejiler neticesinde yeniden amaçlar oluşturularak hedefler belirlenmiştir. En nihayetinde uluslararası öğrencilerin temsilcileri olarak kabul edilen yönetim ve denetim kurulları ile yapılması planlananlar hakkında bir kontrat hazırlanmıştır. Bu kontratla her iki tarafa (toplum örgütleyicisine ve yönetim/denetim kurullarına) düşen sorumluluklar kayıt altına alınmıştır (EK 1).

Belirlenen gereksinimlerin karşılanması amacıyla ilk olarak -toplumla sosyal hizmet uygulamalarının önemli stratejilerinden biri olarak kabul edilen “yüksek profilli kişilerin sürece dâhil edilmesi” (Brody ve Nair, 2013) anlayışından hareketle- üniversite rektöründen başlayarak valinin, belediye başkanının, il göç idaresi ve Kızılay il müdürlerinin ziyaret edilmesi ve destek istenmesi kararlaştırılmıştır. Bunun için de öncelikle SKSDB’ye dilekçe ile başvuru yapılmış ve ziyaret edilecek kişilere takdim edilmek üzere plaket talep edilmiştir. Daha sonra üniversite bünyesinde bulunan Basın-Yayın Enformasyon ve Halkla İlişkiler Müdürlüğü ziyaret edilmiş ve topluluk için kurumsal bir logo tasarımı konusunda destek talep edilmiştir. Görüşme sonrasında SKSDB üzerinden dilekçe ile resmi başvuru yapılarak Uluslararası Öğrenci Topluluğu’nun tanınırlığı açısından oldukça önemli olan logo tasarımı gerçekleştirilmiştir.

Plaket temini ve logo tasarımından sonra ziyaret edilecek kişilerin özel kalemleri ve/veya sekreterleri ile iletişime geçilip randevu talebinde bulunulmuştur⁸. Randevu gün ve saatleri belirlendikten sonra talep edilen plaketlere yazılması planlanan bilgiler ve notlar logo ile birlikte hazırlanarak SKSDB’nin ilgili birimine iletilmiştir⁹.

İlk ziyaret üniversite rektörüne gerçekleştirilmiştir. Bu ziyarete tüm yönetim ve denetim kurulu üyeleri katılmıştır. Görüşmede genel olarak topluluk hakkında bilgi verilerek uluslararası öğrencilerin gereksinimlerinden bahsedilmiştir. Öncelikli olarak beslenme konusunda üniversite yönetiminden destek istenmiştir. Bu doğrultuda üniversitenin, gereksinim içinde olan uluslararası öğrencilere

⁸ İlk ziyaret için Rektörlük Özel Kalem Müdürlüğü ile iletişime geçilmiştir. Bu ziyaretin çıkışında rektörlük özel kalem müdüründen valilik özel kalemi ve belediye başkanı sekreteri ile iletişime geçme konusunda destek talebinde bulunulmuştur. Böylece hem valilik hem de belediye ziyareti için resmi randevu alınmıştır.

⁹ Ziyaretlerde ilgili kişilere resmi logo ile birlikte isimlerinin yer aldığı plaketlerin takdim edilmesiyle bu kişilerde topluluğun kurumsallığı, profesyonelliği ve faaliyetleri ile ilgili olumlu bir izlenim bırakılması hedeflenmiştir.

yönelik öğle ve akşam yemeklerinde geçerli olacak yemek bursu vermesinin sözü alınmıştır. Bunun için beslenme desteğine gereksinim duyan uluslararası öğrencilerin bir listesinin oluşturulması ve ilgili listenin SKSDB'ye iletilmesine karar verilmiştir. Böylece beslenme konusunda desteğe gereksinimi olan tüm uluslararası öğrenciler, eğitim öğretim süreleri boyunca hafta içi günlerde geçerli olmak üzere yemek bursu elde etmişlerdir.

Sonraki süreçte ilk olarak il valisi ziyaret edilerek kurulan Uluslararası Öğrenci Topluluğu tanıtılmış ve çeşitli organizasyonlarda valiliğin desteği talep edilmiştir. Uluslararası öğrencilerin öğrenim gördükleri ilin en üst düzey yöneticisi tarafından güler yüzle ve samimiyetle karşılanmaları özgüvenlerinin artmasında olumlu bir etki yapmıştır. Bu ziyaretin ardından öğrencilerin motivasyonlarının arttığı, daha istekli ve heyecanlı oldukları gözlemlenmiştir. Valilik ziyareti maddi açıdan topluluğun gelişimine pozitif bir katkı sunmamış olsa da manevi açıdan çok önemli katkılar elde edilmiştir¹⁰.

Daha sonra belediye başkanı ziyaret edilmiş ve uluslararası öğrencilerin ekonomik gereksinimlerini karşılamak üzere il merkezinde kermes organizasyonları yapılması konusunda destek talebinde bulunulmuştur. Düzenli aralıklarla yapılacak olan kermeslerden elde edilecek gelirin de ekonomik olarak desteğe gereksinim duyan öğrencilere verilmesi planlanmıştır. Bu amaç doğrultusunda dönemin belediye başkanından topluluk adına il merkezinde bir yer tahsis edilmesi ve bu yerin uygunluk durumuna göre kermes zamanlarında topluluğun kullanımına sunulması talep edilmiştir. Bunun yanı sıra uluslararası öğrencilerin gıda, beslenme ve giyim gereksinimlerinin karşılanması için belediyenin sosyal hizmet ofisinden yararlanmaları, kiralık evde kalan öğrencilerin su faturalarının/kredilerinin bir kısmının belediye tarafından karşılanması ve kermes organizasyonu için gerekli olabilecek bazı araç-gereçlerin (çadır, masa ve sandalye gibi) temini konularında da destek talep edilmiştir. Bu görüşmenin neticesinde, belediye başkanının da yönlendirmesiyle, belediye bünyesinde faaliyet gösteren Rize Kent Konseyi Kadın Meclisi üyeleri ile bir araya gelinmiş ve kermes organizasyonu konusunda yapılabilecekler görüşülmüştür¹¹. Planlanan kermes organizasyonlarının Rize Kent Konseyi Kadın Meclisi tarafından üstlenileceğinin ifade edilmesiyle her ay sonunda düzenli olarak iki günlük bir kermes organizasyonu düzenlenmesi kararlaştırılmıştır. Ancak sonraki süreçte belediye başkanının, yönetiminin ve meclis üyelerinin değişmesi sonucunda belediye merkezli uygulamaların sürdürülebilirliği sağlanamamıştır.

¹⁰ Bu durum öğrencilerin kaynak ülkelerinde (Azerbaycan, Türkmenistan, Gürcistan, Suriye, Yemen) üst düzey/yüksek profilli kişilere erişimlerinin pek kolay olmamasıyla açıklanabilir. Nitekim öğrenciler arasında daha önce kendi ülkeleri de dâhil hiçbir üst düzey yönetici ile görüşmediklerini ifade edenler bulunmaktadır. Ayrıca bazı öğrenciler daha önce Türk Büyükelçiliği ya da Konsoloslugu dışında herhangi bir üst düzey yönetim merkezinde bulunmadığını da ifade etmiştir.

¹¹ Yapılan araştırmalar sonucunda ilde gerçekleştirilen kermes ve benzeri organizasyonların Rize Kent Konseyi Kadın Meclisi'nde yer alan kadınların koordinasyonunda gerçekleştirildiği tespit edilmiş ve belediye başkanından bu doğrultuda bir yönlendirme talep edilmiştir. Toplum örgütleyicisinin toplum örgütlenmesi sürecinde birincil ve ikincil veri kaynaklarını kullanarak sürekli veri akışını sağlaması ve ihtiyaç duyulan noktalarda topluluğu ya da topluluğun iletişim halinde olduğu kişi/kurum ve kuruluşları bilgilendirmesi müdahalenin başarıya ulaşması açısından oldukça önemlidir.

Belediye ziyaretinin ardından daha önceden tespit edilmiş giyim gereksiniminin karşılanması amacıyla Kızılay il müdürü ziyaret edilmiş ve Kızılay'ın hemen her ilde bulunan giysi evlerinin Rize'de bulunan uluslararası öğrencilerin kullanımına sunulması talep edilmiştir. Bu talebin resmiyet kazanması amacıyla SKSDB üzerinden resmi bir yazı hazırlanarak Kızılay il müdürlüğüne gönderilmiştir. Bu yazı ile birlikte uluslararası öğrencilerin belirli dönemlerde Kızılay'ın Rize il merkezinde bulunan giysi evinden yararlanmaları sağlanmıştır. Bu talebe ek olarak aynı dönemde üniversite yönetiminin çalışmaları neticesinde, Rize Kızılay İl Müdürlüğü üniversite içinde SKSDB bünyesinde hizmet vermek üzere "Kızılay Kaçkar Giysi Evi" adıyla bir butik açmıştır. Daha sonra butikten yararlanma belirli şartlara bağlanarak tüm öğrencilere hizmet vermeye başlamıştır. Ancak kıyafetlerin gereksinim sahiplerine ulaştırılmasında suiistimallerin ve mükerrer uygulamaların önüne geçilmesi amacıyla bazı kurallar oluşturulmuştur. Örneğin RTEÜ Kızılay Kaçkar Giysi Evi'nden yararlanmak isteyen öğrencilerin bireysel başvuruları yerine bağlı oldukları fakülte, enstitü ya da yüksekokul üzerinden başvurmaları istenmektedir. İlgili birimlerden gelecek e-postalar ya da resmi talepler neticesinde öğrencilerin bu butikten yararlanmalarına izin verilmektedir. Butikten yararlanmak isteyen öğrencilerin kıyafet seçimi yapmadan önce öğrenci kartlarını ve bağlı oldukları birimden aldıkları dekan ya da müdür onaylı formları ibraz etmeleri talep edilmektedir. Ayrıca butikten yararlanan öğrencilere ait bilgilerin gizlilik esasına dayalı olarak saklanacağı da taahhüt edilmektedir (SKSDB, 2019)

Daha sonra uluslararası öğrencilerin tespit edilen psikososyal destek gereksinimlerinin karşılanması amacıyla üniversitenin Rehberlik ve Psikolojik Danışma Uygulama ve Araştırma Merkezi (RPDUAM) Müdürü ile bir görüşme gerçekleştirilmiştir. Görüşmede hem topluluk ve faaliyetleri hem de uluslararası öğrencilerin karşılaştıkları sorunlar ile ilgili bilgi paylaşımı yapılarak destek talep edilmiştir. Görüşme sonunda uluslararası öğrencilere yönelik çeşitli seminer ve eğitimlerin (ülkeye, eğitim sistemine ve kampüste yaşama uyum; etkili iletişim; özgüven; dayanıklılık ve benzeri konularda) düzenlenmesi ve bireysel görüşmeler yoluyla psikososyal destek hizmetleri sunulması kararlaştırılmıştır. Sonraki süreçte uluslararası öğrencilerin sosyal gereksinimlerinin karşılanması amacıyla il göç idaresi müdürü ziyaret edilerek destek talebinde bulunulmuştur. Ziyarette hem üniversiteye yeni gelecek hem de üniversitedeki mevcut uluslararası öğrencilerin 2018-2019 akademik yılından itibaren Türkiye'deki sosyal yaşam, sağlık hizmetleri, öğrenci hakları, sosyokültürel yapı, idari (yerel/merkezi) yapı, 6458 sayılı Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu (YUKK) gibi konularda düzenli olarak bilgilendirilmeleri talep edilmiştir. Bunun yanı sıra İl Göç İdaresi Müdürlüğü'nden uluslararası öğrencilere yönelik bir gezi organizasyonu yapılması talep edilmiştir¹². Benzer bir talep üniversite rektörlüğüne de yapılmıştır. Bu talepler sonucunda gerek il içinde (Fırtına

¹² Göç İdaresi Genel Müdürlüğü'nün (2013) *Taşra Teşkilatı Kuruluş, Görev ve Çalışma Yönetmeliği*'nde, I. Bölüm, 5. madde, f bendinde yer alan uyum süreçlerine ilişkin iş ve işlemleri yürütmek ve i bendinde bulunan görev alanlarıyla ilgili konularda üniversiteler, mahalli idareler, sivil toplum kuruluşları ve özel sektörle iş birliği yapmak ile ilgili görev ve sorumlulukları bulunmaktadır. Bu kapsamda taşrada gerekli uyum çalışmalarının yapılmasında sorumlu birim il göç idaresi müdürlükleridir.

Vadisi, Ayder Yaylası ve Zil Kalesi) gerekse il dışında (Uzungöl ve Sümela Manastırı) çeşitli geziler düzenlenmiştir. Uluslararası öğrencilerin bu gezilere imkânları dâhilinde yerel kıyafetleriyle katılmaları ve gezi süresince kendilerine özgü çeşitli kültür-sanat faaliyetleri (dans ve müzik gösterileri gibi) gerçekleştirmeleri teşvik edilmiştir. Böylece hem yerelde bir farkındalığın oluşması hem de öğrenciler arasında farklı sosyokültürel ağların oluşturulması amaçlanmıştır.

3.5. Değerlendirme

Değerlendirme süreci müdahale sonrası kazanımların ve gelecek ile ilgili olarak düşüncelerin ve öngörülerin gözden geçirilmesi sürecidir (Teater, 2015). Değerlendirme genellikle sosyal hizmet uygulamasının sonunda yapılmakla birlikte aslında tüm müdahale boyunca devam eden bir süreçtir. Toplum örgütleyicisi müdahalenin her aşamasında birtakım şeyleri değerlendirmektedir. Bu değerlendirmeler sonucunda müdahale planı hazırlama sürecinde topluluk üyeleri ile birlikte planlanan değişiklikler gerçekleşmiş ise müdahale sonlandırılmaktadır. Ancak bazı konularla ilgili topluluğun hâlâ değişmeye ya da desteğe ihtiyacı varsa müdahale süreci devam ettirilmekte veya yeni bir müdahale planı hazırlanmaktadır. Burada önemli olan planlanan değişimlerin gerçekleşmesi sonucunda topluluğun kendi sorunlarını çözebilmesi, gereksinimlerini karşılayabilmesi, olası risklere yönelik öngörüye sahip olabilmesi ve bu yapının sürdürülebilir olmasıdır (Yolcuoğlu, 2014; Sheafor ve Horejsi, 2016). Değerlendirme aşamasında, bu bölüme kadar uygulaması aktarılan toplum örgütlenmesi müdahalesi değerlendirilecektir.

Bu uygulamada topluluk pratiğine odaklanma ve toplulukla toplantı yapma süreçlerinde elde edilen bilgiler ışığında Rize ilinde öğrenim gören uluslararası öğrencilerin sırasıyla (1) beslenme, (2) ekonomik, (3) giyim ve (4) psikososyal destek başlıkları altında toplanan gereksinimleri tespit edilerek bir müdahale planı (EK 1) hazırlanmıştır. Her bir hedefin gerçekleştirilmesi noktasında topluluğun mevcut kaynakları gözden geçirilerek kapasite dâhilinde müdahaleler planlanmıştır. Müdahale planının uygulanması sırasında karşılaşılan bazı zorlukların üstesinden gelebilmek ve gerekli desteği sağlayabilmek amacıyla toplumla sosyal hizmet uygulamalarında Brody ve Nair (2013) tarafından ifade edilen “yüksek profilli kişilerin” desteğine başvurulmuştur. Bu süreçte yukarıdaki uygulama aşamasında yer veril(e)meyen pek çok uygulama da gerçekleştirilmiştir. Örneğin Öğrenci Toplulukları Üye Kayıt Formu’nu dolduran ve Uluslararası Öğrenci Topluluğu’na üye olan her öğrenciye bir üye kartı bastırılmış ve dağıtılmıştır. Buna bağlı olarak da ilde bulunan çeşitli alışveriş merkezlerine, marketlere, konfeksiyonlara, kuaförlere/berberlere ve kırtasiyelere gidilerek topluluk üyelerine kartlarını göstermeleri sonucunda kendilerinin belirleyeceği oranlarda indirimler yapmaları talep edilmiştir. Böylece Uluslararası Öğrenci Topluluğu üyelerine özel %10, %20 ve %30 oranlarında değişen indirimler sağlanmıştır. Daha sonra bu uygulama tüm uluslararası öğrencileri kapsayacak şekilde genişletilmiştir. Böylece dolaylı olarak da olsa uluslararası öğrencilerin ekonomik açıdan desteklenmeleri sağlanmıştır.

Alinsky (2014) tarafından da ifade edildiği üzere bir toplumla sosyal hizmet uygulaması uzun süre devam ederse sıradan hale gelip etkisini yitirebilir. Bu yüzden, son değerlendirme sonrasında eğer toplum örgütleyicisi planlama aşamasında belirlenen hedeflere ulaşıldığını düşünüyorsa fazla zaman kaybetmeden müdahaleyi sonlandırmalıdır. Buraya kadar ifade edilen süreçler ve yapılan çalışmalar değerlendirildiğinde kurulmuş olan Uluslararası Öğrenci Topluluğu üyelerinin kendi sorunlarını tespit edebilecekleri, gereksinimlerini karşılayabilecekleri, olası riskleri öngörebilecekleri ve ihtiyaç duyduklarında başvurabilecekleri yetkili kişi, kurum ve kuruluşlar hakkında bilgi edindikleri kanaatine varılmış ve müdahale sonlandırılmıştır.

SONUÇ VE TARTIŞMA

Bu çalışmada Türkiye'ye gelen uluslararası öğrencilerin sosyal, kültürel, eğitimsel, ekonomik ve psikolojik açılarından desteklenmesi, karşılaştıkları sorunlarla başa çıkma kapasitelerinin artırılması ve iyilik durumlarının geliştirilmesi amacıyla gerçekleştirilen bir toplumla sosyal hizmet uygulaması örneği ele alınmıştır. Toplum örgütlenmesi modeli esas alınarak gerçekleştirilen bu uygulama örneği, kamuya ait olan bir alandaki kamu dışı bir örgütlenmeyi ortaya koymaktadır. Gönüllülerden oluşan bu örgütlenme sürecinde demokratik ve katılımcı bir anlayış ön plana çıkarılmıştır. Kurulan topluluğun herkese açık olması ve tüm uluslararası öğrencileri kapsayacak şekilde faaliyetler gerçekleştirilmesi sağlanmıştır. Gerçekleştirilen müdahaleler sonucunda uluslararası öğrencilerin ön plana çıkan beslenme, ekonomik, giyim ve psikososyal destek gereksinimleri karşılanmaya çalışılmıştır.

Örgütlenme sürecinin planlanması, hedef topluluğun bilgilendirilmesi ve sürece katılımının sağlanması uygulamanın en zor ve zaman alıcı süreçleri olmuştur. Bu durum (1) daha önce benzer bir müdahale planının bulunmuyor olmasından ve (2) topluluk içindeki bireylerin farklı ülkelerden ve kültürlerden geliyor olmasından kaynaklanmaktadır. Bu zorlukların üstesinden gelebilmek için birincil ve ikincil veri kaynaklarının iyi bir şekilde analiz edilmesi, hedef topluluk içinde iletişim kurabilme becerisi yüksek ve "lider" olarak tanımlanabilecek bireylere ulaşılması, diğer paydaşların ya da kolaylaştırıcıların doğru bir şekilde belirlenmesi ve "yüksek profilli kişilerin" sürece dâhil edilmesi oldukça önemlidir. Bu noktada toplum örgütleyicisinin araştırmacı, analizci, iletişimci, işbirlikçi, yenilikçi, kolaylaştırıcı ve eğitici olma gibi bazı rollere; planlama yapabilme, analitik düşünebilme, politik, stratejik ve iletişime açık olabilme gibi bazı becerilere sahip olması beklenmektedir. Toplum örgütleyicisinin bu rolleri ve sahip olması beklenen becerileri müdahale öncesinde belirlenen hedefe ulaşılmasında hayati öneme sahiptir. Nitekim bu örnek uygulama sürecinde karşılaşılan resmi evraklar ve yasal prosedürler ile ilgili idari, öğrencilerin faaliyetlere aktif katılımını engelleyen akademik, ziyaret zamanları ve randevu alma süreçleri ile ilgili hiyerarşik, ulaşım giderleri ve diğer harcamalar ile ilgili ekonomik engeller toplum örgütleyicisinin üstlendiği roller ve sahip olduğu beceriler neticesinde aşılmıştır.

Sonuç olarak Türkiye'de bulunan uluslararası öğrenci sayısı her geçen yıl artmaktadır. Bu niceliksel artış farklı sorunların ve gereksinimlerin ortaya çıkmasına yol açmaktadır. Ancak henüz

yükseköğretim kurumları içinde bu sorunların tespiti ve gereksinimlerin karşılanmasına yönelik öğrenci toplulukları üzerinden gerçekleştirilen herhangi bir çalışma/uygulama bulunmamaktadır. Son yıllarda sivil toplum kuruluşlarının gelişmesine bağlı olarak uluslararası öğrencilerin sorunları ve gereksinimleri ile ilgili olarak çalışmalar yapan farklı kuruluşlar ortaya çıkmaktadır. Dahası bu kuruluşların tek bir çatı altında birleştiği ya da birleştirildiği yapılar (federasyon) da mevcuttur. Fakat bu tür oluşumlar kamu eliyle ya da kamuya ait olan alanlarda gerçekleştirilmediği için kalıcılık ve sürdürülebilirlik açısından bazı soru işaretlerini de beraberinde getirmektedir. Üstelik bu oluşumların kar amacı gütmeme, gönüllülük esasına dayanma, siyasi partilerden bağımsız, şeffaf, denetlenebilir, hesap verebilir, katılımcı ve demokratik olma gibi pek çok özelliği taşıyor olması da beklenmektedir. Bu çalışmada tüm süreçleriyle aktarılan uygulama örneği bu özelliklerin hepsine sahiptir. Bu bağlamda söz konusu uygulama örneğinin, buraya kadar ifade edilen tüm hususlar dikkate alınarak, farklı üniversitelerdeki uluslararası öğrencilerle yapılacak çalışmalarda bir model olarak kullanılabileceği düşünülmektedir.

ARAŞTIRMAYA İLİŞKİN ETİK BİLGİLER

Bu çalışmaya ilk olarak 2016 yılında başlanmıştır. Bu dönemde uygulama örnekleri ile ilgili çalışmalarda etik izin zorunluluğu bulunmadığı için Etik Kurul izni alınmamıştır. Fakat kişisel verilerin korunması kanunu gereğince topluluk üyelerini tanıtıcı (ad, soyad, fotoğraf) bilgilere de yer verilmemiştir.

ÇATIŞMA BEYANI

Herhangi bir potansiyel çıkar çatışması bulunmamaktadır.

TEŞEKKÜR

Bu çalışmanın ortaya çıkmasına katkı sağlayan tüm topluluk üyelerine ve bu süreçte yer alan tüm paydaşlara teşekkür ederim. Onların katılımı ve desteği olmadan bu çalışma gerçekleştirilemezdi.

KAYNAKÇA

Adams, R. (2008). *Empowerment, Participation and Social Work*. Basingstoke: Palgrave Macmillan.

Adams, R. (2010). *The Short Guide to Social Work*. Bristol: Policy Press.

Alinsky, S. D. (2014). *Radikaller İçin Kurallar*. (Çev. İnci Yılmazlı). İstanbul: Geoturka Yayınları.

Almurideef, R. (2016). *The challenges that international students face when integrating into higher education in the United States*. Educational Services and Leadership, College of Education, Theses and Dissertations. 2336.

Armağan, E. (2015). Türkiye’de Uluslararası Öğrencilerin Eğitim Sürecinde Karşılaştıkları Problemler ve Problemlerin Çözümünde Uluslararası Öğrenci STK’larının Katkısı, *Uluslararası Öğrenci Sempozyumu Bildiri Kitabı*, İstanbul: Harf Yayınları.

- Brody, R., & Nair, M. (2013). *Effectively managing and leading human service organizations*. SAGE Publications.
- Derman, S. (2010). Yabancı Uyruklu Öğrencilerin Türkiye Türkçesi Öğreniminde Karşılaştıkları Sorunlar. *Necmettin Erbakan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, s. 29, s. 227-247.
- Doğan, D. (2013). Yeni Kurulan Üniversitelerin Sorunları ve Çözüm Önerileri. *Yükseköğretim ve Bilim Dergisi*, 3(2). s. 108-116.
- Dunham, A. (1970). Community development-Whither bound?. *Community Development Journal*, 5(2), 85-93.
- Forbes-Mewett, H., & Sawyer, A. M. (2019). International students and mental health. *Journal of International Students*, 2016 Vol. 6 (3), 6(3), 661-677.
- Friedlander, W. A. (1968). *Introduction to social welfare*. New Jersey: Prentice Hall, USA.
- Galloway, F. J., & Jenkins, J. R. (2009). The adjustment problems faced by international students in the United States: A comparison of international students and administrative perceptions at two private, religiously affiliated universities. *NASPA Journal*, 46 (4), p. 661-673.
- Göç İdaresi Genel Müdürlüğü (2013). Taşra Teşkilatı Kuruluş, Görev ve Çalışma Yönetmeliği. <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2013/11/20131114-4.htm> Erişim Tarihi: 20.12.2019]
- Güçlü, N. (1996). Yabancı öğrencilerin uyum problemleri. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, sayı 12, s. 101-110.
- Günay D., ve Günay A. (2011). 1933'den günümüze Türk yükseköğretiminde niceliksel gelişmeler. *Yükseköğretim ve Bilim Dergisi*, 1(1), s. 1-22.
- Hardcastle, D. A., Powers, P. R., & Wenocur, S. (2004). *Community practice: Theories and skills for social workers*. New York: Oxford University Press, USA.
- Harunoğulları, M., Süzölmüş, S., & Polat, Y. (2019). Türkiye'deki Suriyeli Üniversite Öğrencileri ile İlgili Bir Durum Tespiti: Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi Örneği. *Afyon Kocatepe University Journal of Social Sciences*, 21(3), s. 816-837.
- Healy, K. (2012). *Social Work Methods and Skills: The Essential Foundations of Practice*. Red Globe Press, Palgrave Macmillan.
- Hagedorn, L. S., Pei, S., & Yan, L. (2016). International students' struggles: Community college to the rescue. (in) *International Education at Community Colleges* (pp. 57-74). Palgrave Macmillan, New York.
- Hawtin, M. ve Percy-Smith, J. (2007). *Community Profiling: A Practical Guide*. Maidenhead: Open University Press.
- Ife, J. (2009). *Human rights from below: Achieving rights through community development*. England: Cambridge University Press.

- International Federation of Social Workers (IFSW) (2014). Global Definition of Social Work. <https://www.ifsw.org/what-is-social-work/global-definition-of-social-work/> [Erişim Tarihi: 25.11.2019]
- Kartal B. (2019). *Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi Uluslararası Öğrenci Memnuniyet Araştırması*, Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi Yayınları, Ankara Ofset Basım Matbaacılık
- Kongar, E. (1972). *Sosyal Çalışma'ya Giriş*. Ankara: Sosyal Bilimler Derneği Yayınları. (Tıpkıbasım). Ankara: SABEV, 2007.
- Kritz, M. M. (2012). Globalization of Higher Education and International Student Mobility - United Nations Expert Group Meeting on New Trends in Migration: Demographic Aspects Population Division. http://www.un.org/esa/population/meetings/EGM_MigrationTrends/KritzPresentationFinal.pdf [Erişim Tarihi: 30.06.2019]
- McLuhan, M. (1964) *Understanding media: The extensions of man*, The MIT Press; Reprint edition (October 20, 1994)
- OECD (2012), Assessment of Higher Education Learning Outcomes: Feasibility Study Report: Volume 1, Design and Implementation, OECD Publishing, Paris, www.oecd.org/education/skills-beyond-school/AHELOFSReportVolume1.pdf. [Erişim Tarihi: 24.11.2020]
- Ohmer, M. L., & Brooks, F. (2013). The practice of community organizing: Comparing and Contrasting Conflict and Concensus Approaches. (Eds. M. Well, M. Reisch, M.L. Ohmer). (in) *The handbook of community practice*, pp.233-248, USA: Sage Publication.
- Onat, Ü. (1986). *Sosyal Hizmette Toplum Çalışması Yöntemi ve Örnek Olay Çalışmaları*. Ankara: Hacettepe Üniversitesi Yayınları.
- Özbesler, C. (2007). *Sosyal Hizmette Müdahale Aşamaları*. Rize İlinde Sosyal Risk Altında Olanlarla İlgili Hizmet Sunum Sisteminin Geliştirilmesi Projesi, (Hizmet Sunumunda Profesyonel Müdahale Eğitim Semineri) http://www.rizeshcek.gov.tr/belge_dosyasi/Sosyal_hizmetlerde_mudahale.doc [Erişim Tarihi: 27.05.2019]
- Özer, M. (2017). Türkiye'de Yükseköğretimde Uluslararasılaşmanın Son On Beş Yılı. *Yükseköğretim ve Bilim Dergisi*, 7(2), s. 177-184.
- Özkan, G. ve Güvendir, M. A. (2015). Uluslararası öğrencilerin yaşam durumları: Kırklareli ve Trakya Üniversiteleri örneği. *Abant İzzet Baysal Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*. 15 (1), s. 174-190.

- Pippard, J. L., ve Bjorklund, R. W. (2003). Identifying essential techniques for social work community practice. *Journal of community practice*, 11(4), s. 101-116.
- Porras, J. I., & Robertson, P. J. (1992). *Organizational development: Theory, practice, and research*. Consulting Psychologists Press.
- Rothman, J. (1964). An analysis of goals and roles in community organization practice. *Social Work*, vol. 9, no. 2, pp. 24-31.
- Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi Öğrenci Toplulukları Yönergesi (2015). [https://kms.kaysis.gov.tr/\(X\(1\)S\(f5gjlwptxynpey10ehu4o2c5f\)\)/Home/Goster/59707?AspxAutoDetectCookieSupport=1](https://kms.kaysis.gov.tr/(X(1)S(f5gjlwptxynpey10ehu4o2c5f))/Home/Goster/59707?AspxAutoDetectCookieSupport=1) [Erişim Tarihi: 18.12.2019]
- Sağlık Kültür ve Spor Daire Başkanlığı (SKSDB). (2019). <http://sks.idari.erdogan.edu.tr/tr/page/rteu-kizilay-kackar-butik/1081> [Erişim Tarihi: 27.09.2019]
- Sargın, S. (2007). Türkiye’de Üniversitelerin Gelişim Süreci ve Bölgesel Dağılımı. *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*. cilt: 3, sayı: 5. s. 133-150.
- Schwartz, M. (1965). Community organization. *Encyclopedia of social work*, pp.177-189.
- Sheafor, B. W. & Horejsi, C. R. (2016). *Sosyal hizmet uygulaması: Temel teknikler ve ilkeler*. Ankara: Nika Yayınevi.
- Sherry, M., Thomas, P., & Chui, W. H. (2010). International students: A vulnerable student population. *Higher Education*, 60 (1), p. 33-46.
- Snoubar, Y. (2017). *Uluslararası Öğrencilerin Sorunları Ve Sosyal Hizmet Gereksinimleri*, İstanbul: Gece Kitaplığı
- Taşar, H. H. (2019). Türkiye’deki Suriyeli mültecilerin yükseköğretim sorunları: Adıyaman üniversitesi örneği. *Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 11(31), s. 160-187.
- Teater, B. (2015). *Sosyal Hizmet Kuram ve Yöntemleri Uygulama İçin Bir Giriş*, Ankara: Nika Yayınevi.
- Yanardağ, U. (2018). *Toplumla Sosyal Çalışmaya Giriş*. Ankara: Maya Akademi Yayınevi.
- Yardımcıoğlu, F., Beşel, F., & Savaşan, F. (2017). Uluslararası Öğrencilerin Sosyo-Ekonomik Problemleri ve Çözüm Önerileri (Sakarya Üniversitesi Örneği). *Akademik İncelemeler Dergisi*, 12(1), 203-254.
- Yolcuoğlu, İ. G. (2014). *Bireylerle, Ailelerle, Gruplarla ve Toplumla Sosyal Hizmet*, İstanbul: Nar Yayınevi.
- Yükseköğretim Kurumu (YÖK) (2017). Türk Yükseköğretim Sisteminde Suriyeli Öğrenciler Uluslararası Konferansı.

https://www.yok.gov.tr/Documents/Yayinlar/Yayinlarimiz/turk_yuksekogretiminde_suriyeli_ogrenciler_uluslararası_konferansi_hatay.pdf [Erişim Tarihi: 27.06.2019]

Yükseköğretim Kurumu (YÖK) (2020a). Türkiye'deki üniversite sayıları ve dağılımları. <https://istatistik.yok.gov.tr/> [Erişim Tarihi: 26.05.2020]

Yükseköğretim Kurumu (YÖK) (2020b). Yabancı Uyruklu Öğrencilerin Uyruklarına Göre Sayıları. <https://istatistik.yok.gov.tr/> [Erişim Tarihi: 26.05.2020]

Zastrow, C. (2013). *Sosyal Hizmete Giriş*. Ankara: Nika Yayınları.

Xiang, B., ve Shen, W. (2009). International student migration and social stratification in China. *International Journal of Educational Development*, 29 (5), p. 513-522.

EK 1: Toplum Örgütlenmesi Müdahale Planı Geliştirme ve Uygulama Aşamaları

Toplum Örgütlenmesi Müdahale Planı Geliştirme ve Uygulama		
Sıra	Müdahale Planı Geliştirme Aşamaları*	Uygulama Boyutu
1	Müracaatçı sistemi ile birlikte çalışma	<p>3.2. <i>Topluluk Üyeleri ile İlişki Kurma ve Onlarla Bir Araya Gelme</i></p> <p>RTEÜ'de öğrenim gören uluslararası öğrenciler ile toplum örgütleyicisi uluslararası öğrencilerin gereksinimlerinin karşılanması amacıyla bir uluslararası öğrenci topluluğu kurulması sürecinde birlikte çalışma kararı almıştır.</p>
2	Sorunların belirlenmesi ve öncelik sırasına koyulması	<p>3.3. <i>Fikirleri Değerlendirme ve Paylaşma</i></p> <p>Evde kalan uluslararası öğrenciler mutfak giderlerini karşılamakta sorun yaşamaktadırlar. Kampüste beslenme için yeterli bütçeye sahip değildir. Ayrıca Türkiye'deki yemekler damak tatlarına uygun olmadığı için yetersiz beslenme sorunu yaşamaktadırlar.</p> <p>Kalacak yer (yurt ya da ev) ücretleri yüksek olduğu için ödeme sorunu yaşamaktadırlar. Ev ya da yurt ile üniversite arasındaki günlük ulaşım masrafı bütçelerini zorlamaktadır. Özel sağlık sigortası ücretleri yüksek olduğu için pek çok öğrenci ödeme sorunu yaşamaktadır. Sigortaları olmadan oturma izni alamıyor olmaları onları ekonomik olarak gelir getirici işlerde çalışmak zorunda bırakmaktadır.</p> <p>Bazı öğrenciler Türkiye'nin iklimsel ve sosyokültürel yapısına uygun kıyafetlere sahip değildir. Bu durum sosyal açıdan dışlanmalarına ya da ayrımcılığa maruz kalmalarına yol açabilmektedir. Kıyafet almak için yeterli bütçeye sahip değildir. Arkadaşlar arası kıyafet değişimi yapılmaktadır; ancak bu durum bazı sorunlar yaşanmasına neden olmaktadır.</p> <p>İletişim için yeterli düzeyde Türkçeye sahip olmayan öğrenciler bulunmaktadır. Bu öğrenciler açısından diğer öğrenciler ve yerel halk ile iletişim kuramamak önemli bir sorundur. Pek çok öğrenci Türkiye'deki hayata ve sisteme uyum sağlama konusunda sorun yaşamaktadır. Bazı öğrenciler kültür şoku, dışlanma ve ayrımcılık hissi yaşamaktadır. (bkz. Şekil 2)</p>
3	Sorunların ihtiyaca dönüştürülmesi	<p>3.3. <i>Fikirleri Değerlendirme ve Paylaşma</i></p> <p>(1) Beslenme gereksinimleri (2) Ekonomik gereksinimler (3) Giyim (kıyafet) gereksinimleri (4) Psikososyal gereksinimler (bkz. Şekil 2)</p>
4	Müdahale düzeylerinin belirlenmesi (mikro-mezzo ve makro)	<p>3.4. <i>Müdahale Planı Geliştirme ve Uygulama</i></p> <p>Mikro düzeyde:</p> <p>(1) Beslenme gereksinimleri: Üniversite yönetiminden gereksinim içinde olan uluslararası öğrencilere yönelik öğle ve/veya akşam yemeklerinde geçerli olacak yemek bursu talep edilebilir. Burada eylem sistemi üniversite yönetimi; hedef sistemi gereksinim içinde olan her bir uluslararası öğrencidir.</p> <p>(2) Ekonomik gereksinimler: Belediye başkanından il merkezinde düzenli olarak kermesler düzenlenmesi ve elde edilecek gelirin gereksinim içinde olan uluslararası öğrencilere cep harçlığı olarak verilmesi sağlanabilir.</p> <p>(3) Giyim (kıyafet) gereksinimleri (bireysel düzeyde): İl merkezinde hizmet veren konfeksiyonlardan gereksinim içinde olan uluslararası öğrencilere yönelik giyim desteği talep edilebilir. Her bir konfeksiyona gereksinim içinde bulunan bir uluslararası öğrenci yönlendirilebilir.</p> <p>(4) Psikososyal gereksinimler: Uluslararası öğrenciler Rehberlik ve Psikolojik Danışma Uygulama ve Araştırma Merkezi'nden (RPDUAM)</p>

		<p>bireysel görüşmeler yoluyla psikososyal destek hizmeti almaya yönlendirilebilir.</p> <p>Mezzo düzeyde:</p> <p>(1) Beslenme gereksinimleri: İl genelinde topluluk aracılığıyla evlerde kalan uluslararası öğrencilere yönelik “askıda mutfak paketi” uygulaması başlatılabilir. Temel gıda maddelerine erişimde belediyenin sosyal hizmet ofisinden yararlanmaları sağlanabilir. Burada eylem sistemi ilde yer alan kurum/kuruluşlar ve/veya gönüllülerdir; hedef sistemi ise evlerde kalan tüm uluslararası öğrencilerdir.</p> <p>(2) Ekonomik gereksinimler: İl merkezinde bulunan çeşitli alışveriş merkezlerine, marketlere, konfeksiyonlara, kuaförlere/berberlere ve kırtasiyelere gidilerek uluslararası öğrencilere yönelik “indirimli” fiyat uygulaması talep edilebilir. Rize Şoförler Odası ile görüşülüp uluslararası öğrencilere yönelik “ek indirimler” ya da gereksinim içinde olanlara yönelik “ücretsiz taşıma” imkânı sağlanması talep edilebilir.</p> <p>(3) Giyim (kıyafet) gereksinimleri (grupsal düzeyde): Kızılay’ın Rize’de bulunan giysi evinin uluslararası öğrencilerin kullanımına açılması sağlanabilir.</p> <p>(4) Psikososyal gereksinimler: Valilikten, belediyeden veya rektörlükten uluslararası öğrencilere yönelik çeşitli kültür-sanat ve gezi faaliyetleri düzenlemeleri talep edilebilir.</p> <p>Makro düzeyde:</p> <p>Türkiye genelinde sayıları her geçen yıl artan uluslararası öğrenciler başta barınma olmak üzere beslenme, giyim, ulaşım ve sağlık gibi farklı alanlarda sorunlar yaşamaktadır. Bu sorunların çözümünde gerekli politikaların üretilmesi ve farklı aktörlerin (Yükseköğretim Kurulu, Göç İdaresi Genel Müdürlüğü, Kızılay ve yerel yönetimler gibi) sürece dâhil olacağı modellerin geliştirilmesi gerekmektedir. Bu uygulama örneği uluslararası öğrencilerin farklı alanlardaki sorunlarının tespiti ve gereksinimlerinin karşılanması için bir model olarak sunulabilir.</p>
5	Amaçların oluşturulması	<p><i>3.4. Müdahale Planı Geliştirme ve Uygulama</i></p> <p>Bu müdahalede “RTEÜ Uluslararası Öğrenci Topluluğu” adıyla SKSDB’ye bağlı olarak faaliyet gösterecek bir topluluk kurulması ve uluslararası öğrencilerin tespit edilen gereksinimlerinin maksimum düzeyde karşılanması amaçlanmaktadır.</p>
6	Hedeflerin belirlenmesi	<p><i>3.4. Müdahale Planı Geliştirme ve Uygulama</i></p> <p>Bunun için (1) en geç bir hafta içerisinde seçimli bir genel kurul toplantısı yapılması, (2) yönetim ile denetim kurullarının seçilmesi ve akademik danışmanın belirlenmesi (3) sorunların ve gereksinimlerin tespit edilmesi, sınıflandırılması ve öncelik sırasına koyulması, (4) gerekli faaliyetlerin planlanması, (5) ziyaretler yapılması ve gereksinimlerin karşılanması hedeflenmektedir.</p> <p>Bu hedeflere ulaşılmasında yüksek profilli kişilerin sürece dâhil edilmesi oldukça önemlidir. Bunun için öncelikle SKSDB’ye dilekçe ile başvuru yapılmış ve ziyaret edilecek kişilere takdim edilmek üzere plaket talep edilmiştir. Daha sonra üniversite bünyesinde faaliyet gösteren Basın-Yayın Enformasyon ve Halkla İlişkiler Müdürlüğü ziyaret edilmiş ve topluluk için kurumsal bir logo tasarımı konusunda destek talep edilmiştir. Ardından önce Rektörlük Özel Kalem Müdürlüğü’nden randevu alınmış; rektörlük özel kalem müdüründen de valilik özel kalemi ve belediye başkanı sekreteri ile iletişime geçme konusunda destek talebinde bulunulmuştur. Böylece gerekli randevular alınmıştır. En nihayetinde</p>

		üniversite rektörü başta olmak üzere il valisi, belediye başkanı, il göç idaresi ve Kızılay il müdürleri ziyaret edilmiş ve destek talep edilmiştir.
7	Kontrat yapılması	<i>3.4. Müdahale Planı Geliştirme ve Uygulama</i> Seçimli genel kurul sonrasında yönetim ve denetim kurulları ile bir araya gelinerek gerçekleştirilmesi hedeflenen amaçlar ve çalışmalarla ilgili bir kontrat hazırlanmıştır. Bu kontratla her iki tarafa (toplum örgütleyicisine ve yönetim/denetim kurullarına) düşen sorumluluklar kayıt altına alınmıştır.
* Özbesler, 2007'den uyarlanmıştır.		

TOPLUM VE SOSYAL HİZMET DERGİSİ YAZIM KURALLARI

Genel Kurallar

- Dergide, sosyal hizmet ve sosyal hizmet ile ilişkili alanlarda bilimsel çalışmalar Türkçe, İngilizce ya da Almanca yayınlanır.
- Dergide TÜBA ve TÜBİTAK'ın yayın etiğine uygun yazılar yayınlanır.
- Dergide yayınlanan yazılarda ifade edilen görüşler yazarlarına aittir.

Yazım Kuralları

- Dergiye gönderilecek çalışmalar, APA 6 (American Psychological Association Manual) standartlarına uygun olmalıdır.
- Dergiye gönderilecek çalışmalar, kaynakça dahil en fazla 8000 kelimedenden oluşmalıdır.
- Dergiye gönderilecek çalışmalar, Microsoft Word formatında olmalı ve kenarlardan yeterli boşluk (soldan ve sağdan 2 cm, üstten ve alttan 1,5 cm) bırakılarak A4 boyutunda Arial 11 punto ile yazılmalıdır. Metin blok (sağa sola dayalı), satır başı verilmeden ve paragraflar arasında satır boşluğu bırakmadan hazırlanmalıdır.
- Yazara ait bilgiler; unvan, kurum, e-posta ve ORCID ID bilgilerini içermeli ve süreci takip etmek için iletişim kurulacak yazarın telefon ve iletişim adresi de eklenmelidir.

Lütfen daha detaylı bilgi için derginin web sayfasını www.tsh.hacettepe.edu.tr & www.dergipark.org.tr/tsh ziyaret ediniz.

MANUSCRIPT GUIDELINES FOR THE JOURNAL OF SOCIETY & SOCIAL WORK

General Rules

- Journal of Society & Social Work publishes scientific studies in the field of social work in Turkish, English or German.
- The manuscripts which comply with the publication ethics of TUBA and TUBITAK are published in this journal.
- Authors are responsible for the opinions expressed in their works.

Manuscript Submission

- Manuscripts submitted to the journal must comply with APA 6 (American Psychological Association Manual) standards.
- Manuscripts should be no more than 8000 words, including references.
- Manuscripts should be written A4 size, Arial 11 size in Microsoft Word. The manuscript should be prepared in block style, omitting paragraph indents and blank lines between paragraphs.
- Manuscripts should contain author's title, institution, e-mail and ORCID ID and corresponding author's telephone and address should also be added.

Please visit web site of the journal for further information on www.tsh.hacettepe.edu.tr & www.dergipark.org.tr/tsh